

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG
KIADVÁNYAI.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ÁPRILY LAJOS

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

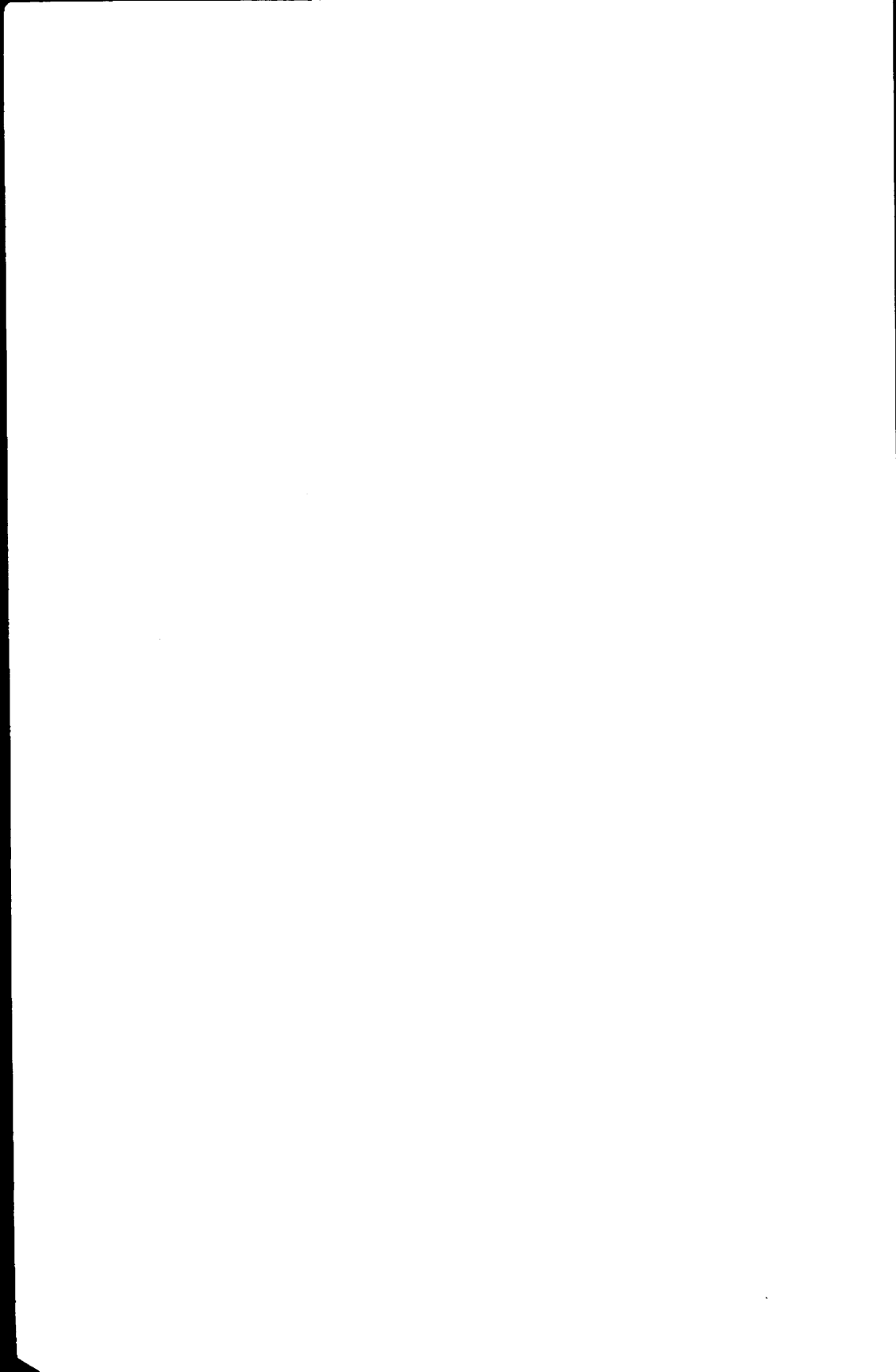
1930

HARMINCKILENCEDIK ÉVFOLYAM

I—X. FÜZET

ELSŐ KECSKEMÉTI HÍRLAPKIADÓ- ÉS NYOMDA-RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

1930.



Tartalom

Cikkek és szépirodalmi közlemények

<i>Albrecht Ferenc</i> : A reverzális kérdéséhez	80
<i>Áprily Lajos</i> : Kerget az ős. Mogyorók (Versek)	656—57
<i>Baja Mihály</i> : Mikor a Golgotára vitték (Vers)	295
<i>Baross Gyula</i> : Katona József emléke költészetünkben	384
<i>Bartalis János</i> : Mai nap (Vers)	719
<i>Bartók György</i> : Lángeszű emberek	137
— Szellem és élet	700
<i>Bibó Lajos</i> : Kék az ég	371
— Nyár	459
— A Tisza megárad	623
<i>Bodor Aladár</i> : Atlantisz (Vers)	24
<i>D' Aubigné Agrippa</i> : Szonett a királyhoz (Vers). Sylvester Pál ford. ...	726
<i>Dömötör Ilona</i> : Egy maroknyi föld (Vers)	226
— Rádió mellett (Vers)	236
<i>Fekete Lajos</i> : A kevesek éneke (Vers)	348
— Mint porszem a szélfúvásban (Vers)	737
<i>Finkegy Ferenc</i> : Kövy Sándor	17
<i>Gyökössy Endre</i> : Szolga-magyar dala (Vers)	559
<i>Hacker Ervin dr.</i> : A gyermekek vallására vonatkozó megegyezések ..	152
<i>Imre Sándor</i> : A lelkeszi hivatás nevelési szempontjai	355
<i>Izsákné Székely Erzsé</i> : A legenda	25
<i>Juhász Géza</i> : Kutwabaj (Vers)	88
— Jártam Halál mezőin (Vers)	94
— Új csóva. Zöld égi mező (Versek)	629
<i>Kapi Béla</i> : Kicsoda fekszik az orosz romok alatt?	349
— A 400 éves Ágostai Hitvallás	433
<i>Kemény Lajos</i> : Az evangélikus egyház és az intelligencia	554

<i>Kerecsényi Dezső</i> : Szenci Molnár Albert lapszéli jegyzetei	393
<i>Klein Gáspár dr.</i> : A protestánsok papválasztási szabadsága és az államtanács	1
<i>Komáromi János</i> : Zeng a mező	155
— Őszi szélben	547
<i>Kosutány Ignác</i> : A magyar király és a róm. kath. egyház	201
<i>Kristóf György</i> : Bethlen Gábor alakja az egykorú német népköltészet tükrében	521
<i>Kutas Kálmán</i> : Lelkész arcképe (Vers)	446
— Gyermek alszik patakparton (Vers)	546
<i>Makkai Sándor</i> : Az ifjúság válsága	649
<i>Marconnay Tibor</i> : Először verset csak magamnak írtam (Vers)	35
— Születésnapomon (Vers)	305
<i>Maróthy Jenő</i> : Bethlen Gábor tudósai	708
<i>Máthé Elek</i> : Az örök Róma	720
<i>Merényi Oszkár dr.</i> : A protestáns lélek első típusa irodalmunkban ..	376
<i>Mitrovics Gyula</i> : A Csaba-trilógia folytatása	214
<i>Muraközy Gyula</i> : Augustinus két élete	447
<i>Pásztor József</i> : A parasztregevény	147
— A gyerek	297
— Tanyán	727
<i>Péczely József</i> : Nyári zivatar	89
— Panasznapok	560
<i>Ravasz László</i> : Magyar reformátusok Északamerikában	281
— Universalismus	610
<i>Reményik Sándor</i> : Utolsó munkás (Vers)	614
<i>Régnier, Henri de</i> — : A hugenotta (Vers) Sylvester Pál fordítása ..	622
<i>Révész Imre</i> : A mai magyar társadalom	73
— Agrippa d'Aubigné, a hugenotta Bayard lovag	615
<i>Réz Gyula</i> : Téli strófák (Vers)	154
— A Hámori tónál (Vers)	160
<i>Rolla Margit</i> : Rajz. (Vers)	707
<i>Szabó László</i> : A nagy pörgettyű (Vers)	458
— Taps	227
<i>Szabó Mária</i> : A nagyanyaság útja	636
<i>Szász Károly, ifj.</i> : Fekete farsang (Vers)	383
<i>Szegedi István</i> : Élet titka (Vers)	354
— Férfikönny (Vers)	392
— Önmagammat feddő ének (Vers)	472
— Színpad és talkie	481

— Pestkörnyék (Vers)	553
— Irodalmunk hanyatlása	732
<i>Szondy György</i> : Sargasso	473
<i>Tankó Béla</i> : Oberammergau	630
<i>Taubinger Rezső</i> : A protestáns tábori lelkészet multjából	568
<i>Zsigmond Ferenc</i> : Debrecen a Jókai szemével nézve	465

Krónika

— : A kecskeméti centennárium	403
<i>B. Pap István</i> : A budapesti református egyház ünnepe	739
<i>Gaudy László</i> : A keresztyénség küzdelme az orosz atheizmus ellen ..	401
— Az ágostai hitvallás négyszázéves jubileumi ünnepségei	658
<i>Kerecsényi Dezső</i> : Új magyar föld	95
<i>Kristóf György</i> : Károlyi vagy Károli?	237
<i>Máthé Elek</i> : Vergilius	662
<i>Raffay Sándor</i> : Hitvallás	398
<i>Szlávik Mátvás dr.</i> : Tiszta vallás	493
<i>Török Pát</i> : Ferenc József születésének századik évfordulójára	488
<i>Vargha Gyuláné</i> : Néhány vonás egy keresztyén nő lelki arcképéből ..	36
<i>Zs. F.</i> : A Debreceni Protestáns Lap	161

Nekrologok

<i>Ady Lajos</i> : Dóczi Imre dr.	743
<i>Muraközy Gyula</i> : Szaboleska Mihály	697
<i>Pröhle Károly</i> : Harnack Adolf	518
<i>Ravasz László</i> : Zsinka Ferenc	345
<i>Trocányi György</i> : Szemerei Szemere György	745

Külföldi Szemle

<i>H. Gaudy László</i> : A protestántizmust védő és támogató nemzetközi szövetség zürichi ülése	748
---	-----

Az irodalomtörténet margójára

<i>Karácsony Sándor</i> : Örök magyar diákok üzenete	40
<i>Kerecsényi Dezső</i> : Egy új irodalomtörténet margójára	98

<i>Németh László</i> : Csokonai és a botanika	163
— A tekintélyes ifjú	306
— Egy régi magyar folyóírat	405

Kritikai Szemle

<i>Albrecht Ferenc</i> : Dr. Gyárfás Elemér: A püspökválasztási jog a gyulafehérvár—fogarasi görög-katholikus egyházmegyében	244
— Dr. Ajtay Gábor: A svájci demokrácia	514
— Ottlik László: Nemzet és nemzetiség	689
<i>Árokháty Béla</i> : Nemzetközi orgonaépítési kongresszus Budapesten ..	602
<i>Bodor Aladár</i> : Fehér Gábor: Semmibe ívelő hidak.	122
— Szántó György: Utolsó hajnal. Első hajnal	670
<i>Buday Árpád dr.</i> : Dr. Oroszlán Zoltán: Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum antik terrakotta gyűjteményének katalógusa ..	512
<i>Budai Gergely dr.</i> : Dr. Gaudy László: A gyakorlati theologia vázlata	666
<i>Buza László</i> : Gratz Guszáv: Európai külpolitika	337
<i>Csűrös István</i> : Makkai Sándor: Egyedül	675
<i>Dékány András</i> : Szerb Antal: Az angol irodalom kistükre	63
— Glatz Károly: Velence	325
<i>Erdélyi Lajos</i> : Szinnyey József: A magyar nyelv	784
<i>Fehér Gábor</i> : Dékány András: Félálomban	271
— Markovits Rodion: Aranyvonat	511
<i>Ferenczy Ferenc dr.</i> : Dr. Illyefalvi Vitéz Géza: Államháztartástan	689
<i>Gaudy László</i> : Niebergall D. Fr.: Die moderne Predigt	310
— D. A. Jörgensen, D. dr. A. Rosz Wentz, D. P. Fleisch: — Die lutherischen Kirchen der Welt in unseren Tagen	411
— Lutherischer Weltkonvent in Kopenhagen	495
— J. Scheller u. D. O. Eberhard: Tat und Leben im Kindergottesdienst	578
— D. J. Steinbek: System der praktischen Theologie. E. Pfennigsdorf: Praktische Theologie	579
— A középiskolai tárgyak egymásra vonatkoztatása a gyakorlatban. Szerkesztette dr. Böhm Dezső. Irták a budapesti ev. leánykollégium szaktanárai	599
— Dr. E. Szelényi: Evangelische Paedagogen und Philosophen in Ungarn	761
<i>Dr. Gayer Gyula</i> : Annales Sabarienses	322
<i>D. Geduly Henrik</i> : Szakátsii Csorba Ferenc: A királyi kegyuri jog és a mai helyzet	111

<i>P. Gulyás Jenő</i> : Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei	114
<i>Gulyás Sándor</i> : Muraközy Gyula: A Prédikátor könyve	242
— Oláh Gábor két verses kötete	500
<i>Dr. Halász László</i> : Pintér Jenő Magyar irodalomtörténete	254
<i>Hamvas József</i> : Szeredai Gruber Károly: A knidosi leány	124
— Cederholm Boris: A Cseka országában Szovjetországban történeiben	263
— Pukánszky Béla: A német irodalom kistükre	339
— Kornis Gyula: Kultúra és nemzet	591
— Kiszely Gyula: Akik hiányoznak	594
— Bodó Jenő: A rabtartó Oroszországban	270
— Gesztesi Balogh Gábor: Asszonyölők	720
— Bibó Lajos: Kétkelkü szerelem	772
<i>Hencze Béla</i> : Müller Gyula: A bécsi francia irodalmi kultúra a XVIII. században	596
<i>Imre Sándor</i> : Prohászka Ottokár naplójegyzetei	107
<i>Jóó Tibor</i> : Bartók György: Az „Eszme“ vizsgálata	335
— Heinrich Meyer: Die Anfänge der Philosophie des deutschen Idealismus	496
— Imre Sándor: Egyetemi nevelés	586
<i>Juhász Géza</i> : Szigethy Lajos: Vándormadár	334
— Boleslav Prus: A fáraó	674
— Balázs Ferenc: Bejárom a kerek világot	773
<i>Karácsony Sándor</i> : Komáromi János: Az ősdíák	118
— Makkai Sándor dr.: Aratás	167
— Milotay István: A függetlenség árnyékában	251
— Dóczy Jenő: Arany János	327
— A magyar nép irod. könyvtára. Kristóf György: Erdély Széchenyi Istvánja. — Bethlen Gábort dicsőítő enyedi hangok	416
— Két meséskönyv	424
— Dr. György Lajos: Andrád Sámuel elmés és mulatságos anekdotái	510
— Szociálpolitikai évkönyv (Szerk. Ifj. Erődi Harrach Béla)	597
— Farkas Gyula: A magyar romantika	678
— Bessenyei György: Tariménes	687
— Dr. Panka Károly: A pataki diákvilág anekdotakincse	779
<i>Karner Károly</i> : Czeglédy Sándor: Jézus élete a négy evangélista előadásában	507
<i>Kemény Lajos</i> : Lelkipásztori vélemény Czeglédy Sándor könyvéről ..	508

<i>Kerecsényi Dezső</i> : Szinyvei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk az abszolutizmus korának elején	61
— Tolnai Vilmos: A nyelvújítás	188
— Bibó Lajos: Meg kell a szívnek hasadni	331
— Babits Mihály: Élet és irodalom	422
— Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom	580
— Dr. Futó Jenő: Gárdonyi Géza	683
— Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete	775
— Karácsony Sándor: A tanulás mesterfogásai	777
<i>Kéký Lajos</i> : Szász Károly művei	49
— Pestre. Töredék Kazinczy Ferenc pesti útleírásából	323
<i>Kincs Elek</i> : Vitéz Málnásy Ödön dr.: Erdődi gróf Pálffy János nádor	56
— Nagy József: A filozófia nagy rendszerei	170
— Kornis Gyula: Magyar filozófusok	686
— Bergson: Teremtő fejlődés	764
<i>Kiss Ernő dr.</i> : Dr. Raffay Sándor Újszövevség-fordítása	45
<i>R. Kiss István</i> : Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései	117
<i>Kiss Sándor</i> : Dr. Boross István: Karinthy Frigyes	123
— <i>kt</i> : Dr. Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek	415
<i>Lencz Géza</i> : H. G. Jameson: A három első evangélium eredete	102
— Dr. Healan C. Arthur: Jesus Christ in history and faith	312
<i>Losonczy Zoltán</i> : Magyarosan, katonásan	322
<i>Jakubovich—Pais</i> : Ómagyar Olvasókönyv	783
<i>Marconnay Tibor</i> : Jean Mistle: Ethelka	190
— Berda József: Öröm	266
— André Ady. le grand poète magyar. Par L. J. Fóti	330
— Zsinka Ferenc halálára	410
<i>Máthé Elek</i> : Giovanni Papini: Szent Ágoston	592
<i>Mészöly Gedeon</i> : Kogutovicz Károly: Dunántúl földrajza	116
<i>Mikler Károly dr.</i> : Emlékkönyv az „Ágostai hitvallás“ négyszázados évfordulója ünnepére	752
<i>Mitrovics Gyula</i> : Az Országos Képzőművészeti Társaság Évkönyve 1928-ra	112
— Szabó László: Vándorsirály	505
<i>Muraközy Gyula</i> : Juhász Gyula: Hárfa. Juhász Gyula: Holmi	267
— Zalai Szalay László dr.: A puszta balladája	769
<i>F. Nagy Antal</i> : Keöpeczy Sebestyén József: A Becse—Gergely-nemzetiség, az Apaffy és a Bethleni gróf Bethlen-család címere	54
— Barbarits Lajos: Nagykanizsa	115
<i>G. Nagy László</i> : Ihrig Károly: Szövetkezetek	110

— Dr. Bodrogeközy Zoltán: A magyar agrármozgalmak története	178
<i>Nagy Miklós</i> : Gróf Tisza István képviselőházi beszédei	588
<i>Németh József</i> : Vereczkétől napjainkig	51
— Almásy László: Autóval Szudánba	262
<i>Németh László</i> : Bartalis János: Föld a párnám	771
<i>Oroszlán Zoltán</i> : Dolgozatok a Magy. Kir. Ferenc József Tudomány Egyetem archeologiai intézetéből	320
— Az Orsz. Magy. Képzőművészeti Főiskola évkönyve	338
<i>Patay Pál</i> : Dr. Hilscher Rezső: A főiskolai szociális telep tevékeny- sége és a settlement munka módszere	58
<i>Pásztor József</i> : Megyery Ella: Római notesz	57
— Szathmáry Tihamér: Történetek a Hód-tava partjáról	265
— Rákosi Jenő élete és művei	767
<i>Rácz Lajos</i> : Fuhrmann Kamilla: Gróf Teleki József s a magyar-francia kapcsolatok	60
— D. G. Schenkel: Der Protestantismus der Gegenwart	247
— Két neveléstörténet	412
<i>Révész Imre</i> : Dr. Géfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye története	181
— Szabó Vendel: Katholicizmus	246
— Freddy Dürrleman: Jésus, son existence historique, sa vie actuelle	319
<i>R. I.</i> : Müller Vilmos: Sundar Singh, a zarándok	498
— A két Blumhardt	499
<i>Simonyi Dezső</i> : Lackó Dezső: Őstörténeti adatok a Balaton környékéről	422
— Dr. Kempelen Attila: Az ifjúság lélektanának alapvázlata	691
<i>Szegedi István</i> : Kosáryné Réz Lola: Porszem a napsugárban	668
— Berkes Imre: Csonka levelek	669
<i>Szelényi Ödön</i> : Kűhár Flóris: A vallásbölcsélet főkérdései	104
— Kierkegaard: 1. Önvizsgálat. 2. Isten változhatatlansága	169
— Frank Antal: Önismeret	248
<i>Szilády Zoltán</i> : Szathmáry László dr.: Magyar alkémisták	415
— Bartucz Lajos: Mikép fedezte fel az ember önmagát	338
— Imaoka Dsuicsiro: Új Nippon	513
— Finnek, észtek	515
— Világjárók, utazások és kalandok	599
— Cholnoky Jenő: A napsugár diadala	600
— Dr. Györffy István: Magyar népi himzések	687
<i>Szlávik Máttyás dr.</i> : Dr. Szeberényi Lajos: Luther ultramontán ócsárlói	109
<i>Szondy György</i> : Kacsó Sándor: Vakvágányon	673
<i>Tankó Béla</i> : Bartók György: Kant etikája és a német idealizmus	

erkölcsbölcsölete	761
<i>Tolnai Vimos</i> : Óvári-Avari Károly: Báró Mednyánszky Cézár emlékezései	260
— Jónás Károly: Tarka könyv	327
<i>Török Pál</i> : Gróf Klebelsberg Kunó: Küzdelmek könyve	180
— Gróf Klebelsberg Kunó: Jöjjetek, harmincas évek	249
— Osztrák életrajzok I. Ferenc Józsefről	417
— Ludwig Emil: Tizennégy július	420
— Ossendowszki: Lenin	781
<i>Tp</i> : A magyar könyvhét	426
<i>Transsyloanus bujdosó</i> : Dr. Balázs András: Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelméhez 1919—29.	173
<i>Trócsányi Dezső</i> : Dr. Erdey Ferenc: Kant vallás erkölcsi világnézete ..	105
— Tamási Áron: Erdélyi csillagok	189
— Ev. Soziale Bildungsarbeit	664
<i>Vasadi Béla</i> : Archiv für Religionspsychologie und Seelenführung	316
<i>Vajthó László</i> : Aranyhárfa. Vallásos költemények gyűjteménye	47
— Ady Endre összes versei	339
— A Nemzeti Színház és Kamaraszínházának zsebkönyve	516
— Hankiss János—Juhász Géza: Panorama de la littérature Hongroise contemporaine	584
<i>Zsigmond Ferenc</i> : Vietorisz József: Ars poetica mea	332
<i>Zsinka Ferenc</i> : Hajnal István: Eszterházy Miklós nádor lemondása ..	257

Apróbb kritikák

<i>Hamvas József</i>	196
<i>Karácsony Sándor</i>	196
<i>Szőnyi Sándor</i>	196
<i>Zs. F.</i>	124, 192
<i>H. J.</i>	124
<i>O. Z.</i>	127
<i>Dr. Hoffer András</i>	128
<i>T. D.</i>	195
<i>Szegedi István</i>	790

Színházi Szemle

<i>Vajthó László</i> : Színházi Szemle	65, 129, 197, 272, 340, 427, 603, 692, 785
--	--

Zenei Szemle

Isoz Kálmán: Zenei Szemle 68, 131, 275, 428, 606, 788

Film-Szemle

Szegedi István: Mozgófényképek..... 790

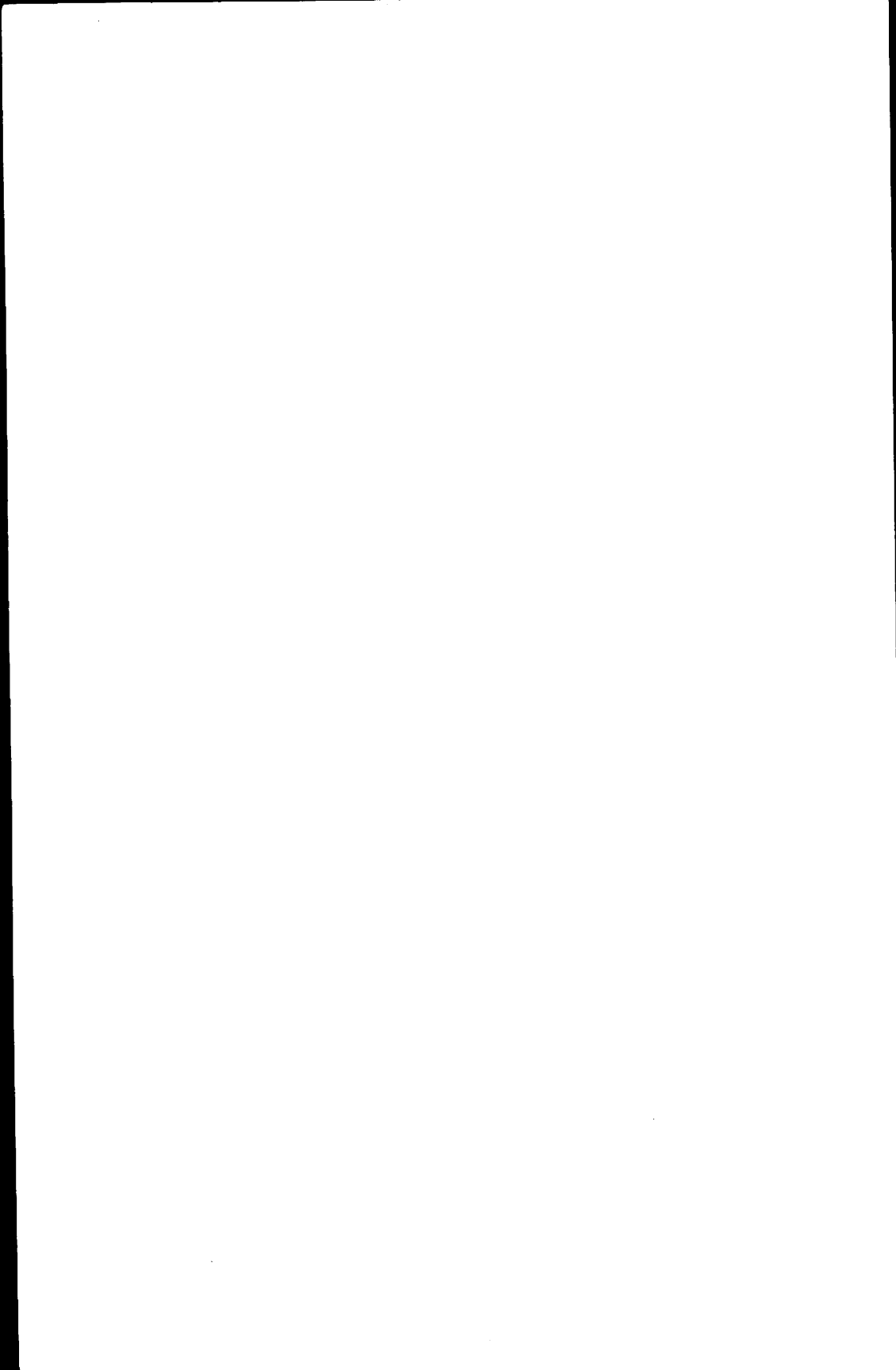
Kiállítások

Oroszlán Zoltán 70
Láng Margit dr. 133, 199, 278, 341

Kisebb közlemények

Áprily Lajos: Beköszöntő sorok 609
Kerecsényi Dezső: Nyilatkozat 280
S. Szabó József: Helyreigazítás 344
T. P.: Lelkészkonferenciák 608
Czipott Géza halála 608
Trócsányi Dezső: Nyilatkozat 426
Szerkesztőváltás 431





PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Dr. Klein Gáspár: A protestánsok papválasztási szabadsága és az államtanács. 1.

Finkey Ferenc: Kövy Sándor. 17.

Bodor Aladár: Atlantisz. (Vers.) 24.

Izsákné Székely Erzsé: A legenda. 25.

Marconnay Tibor: Először verset csak magamnak írtam. (Vers.) 35.

KRÓNKA: Néhány vonás egy keresztyén nő lelki arcképéből. Visszaemlékezés Pauer Irmára. *Vargha Gyuláné.* 36.

AZ IRODALOMTÖRTÉNET MARGÓJÁRA: Örök magyar diákok üzenete. *Karácsony Sándor.* 40.

KRITIKAI SZEMLE: Dr. Raffay Sándor Újszövetség fordítása. *Dr. Kiss Ernő.* 45. — Aranyhárfa, Vallásos köitemények gyűjteménye. *Vajthó László.* 47. — Szász Károly művei. *Kéký Lajos.* 49. — Magyarország... Vereczkétől napjainkig. *Németh József.* 51. — Keöpeczi Sebestyén József: A Becse-Gergely nemzetség, az Apaffi- és a Bethleni gróf Bethlen-család cimere. *Fekete Nagy Antal.* 54. — vitéz Málnási Ödön dr.: Erdődi gróf Pálffy János nádor. *Kincs Elek.* 56. — Megyery Ella: Római Notesz. *Pásztor József.* 57. — Dr. Hilscher Rezső: A Főiskolai Szociális Telep tevékenysége és a settlement munka módszere. *Patay Pál.* 58. — Fuhrmann Kamilla: gróf Teleki József és a magyar-francia szellemi kapcsolatok. *Rácz Lajos.* 60. — Szinnyi Ferenc: Novella- és regényirodalmunk az abszolutizmus korának elején. *Kerecsényi Dezső.* 61. — Szerb Antal: Az angol irodalom kis tükré. *Dékány András.* 63. — Színházi szemle. *Vajthó László.* 65. — Zenei szemle. *Isoz Kálmán.* 68. — Kiállítások. *Oroszlán Zoltán.* 70.

E szám ára 2 Pengő.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Tisztelettel kérjük mindazon tagtársainkat, akik a múlt évre nem tettek eleget fizetési kötelezettségüknek, hogy a mellékelt befizetési lapon ezévi tagdíjukkal együtt a hátralékot is fizessék meg.

Kérjük egyben azokat a hátralékosokat, akik e hó 15-ig múlt évi tagdíjukat nem fizetnék meg, a hó vége felé küldendő postai megbízást fogadják el, mert nagy anyagi terheinket csak a tagdíjak befizetése által tudjuk elhordozni. Egyéb támasztékuuk tagtársaink jóakarató megértésén kívül nincsen.


A KIADÓHIVATAL.

A MAGYAR PROTESTÁNS EGYHÁZTÖRTÉNETI ADATTÁR 1929. XIII. évfolyama december hó végén elkészült. Minden tagtársunknak megküldjük, aki tagdíján fölül 1 pengőt az Adattár előfizetésekképpen az elmúlt év folyamán kiadóhivatalunkba beküldött. Folytatólagosan megküldjük mindazoknak, akik az érte járó összeget hozzánk beszolgáltatták. Előfizetési ára egyébként e kiadványunknak nem tagok részére 4 pengő.

SZENTESEN, ahol Társaságunknak jeles fiókja működik évek óta, november 23-án a keresztyén leányegyesület javára rendezett teadélutánon a Társaság Bpestről érkezett tagjait Nagy Sándor ny. főispán, a presbiteri fiókszövetség elnöke, Böszörményi Jenő lelkész, a szellemes író és dr. Kövér Imre főgondnok üdvözölte; az üdvözlésekre Áprily Lajos válaszolt. Ezután Szedes Gitta szavalt igen szépen Áprily költeményeket, Török Pál szabadságharcunk nőalakjairól tartott előadást, Áprily Lajos költeményeiből olvasott föl, A „műkedvelők zenekara” Derzsi Kovács Jenő főgimn. tanár, karnagy vezetésével gondos összejátékot produkált. A családias jellegű és igen szépen sikerült délutánt Sebestyén Béla bibliamagyarázata zárta be.

SZEGEDEN a Tisza-szálló nagytermében december hó 14-én Buza László dr. egyet. tanár üdvözölte a Társaság tagjait. S. Kring Olga Levius Ferenc kíséretével énekelt, Kapi Béla az emberi élet kategóriáiról tartott mély filozófiai tartalmú előadást olyan művészi formában, hogy a szép számú és előkelő közönség mindvégig feszült figyelemmel hallgatta. Maróthy Jenő az idegen uralom alá került Pozsony életéből merített tárgyú novelláját olvasta föl és ő is meleg tetszést aratott. Áprily Lajos versei mélyen megragadták a közönséget, hosszasan ünnepelték a költőt: a menekült kolozsvári egyetem városában őt különösen meg tudták érteni.

SZEGHALMON november 30-án Nagy Miklós igazgató nyitotta meg az estélyt, utána Baka János ref. kántor magyar nótákat énekelt, Pap Ildikó úrleány zongorakíséretével. Áprily Lajos verseiből olvasott fel, Ravasz László az 1929-es év jubileumairól: a speyeri birodalmi gyűlésről és Bethlen Gábor haláláról emlékezett meg és e nagy jubileumok mellett kegyelettel szólt az egyszerű földmives Péter Andrásról, a szeghalmi gimnázium alapítójáról. Péter Zoltán hegedűszólóját kísérte Nagy Miklósné zongorán Nagy József cimbalomjátékával, a kaszinó dalárda és a helybeli kis vegyeskar egyenkint szép ének-számaikkal működtek közre. A szépen sikerült estélyt Harsányi Pál esperes imája zárta be.



A protestánsok papválasztási szabadsága és az államtanács.

A Mária Terézia által 1760-ban létesített államtanács, a Staatsrat, mint legfőbb hatóság, minden iránt érdeklődött. Nem volt közömbös előtte, hogy ki lesz kéményseprő, még kevésbé, hogy az adminisztráció számai kinek a kezében futnak össze? Természetes, hogy a tanügybe annál inkább beleszólt. Nem a tanügyi közigazgatás érdekelte, — mert hisz az efelett való örökös és tanulmányi bizottság feladata volt, — hanem az, hogy a tanügy teljesít-e azon kötelességét, hogy az államfő és az állameszme iránt való engedelmességre nevelje a polgárokat?

Hogy eme terve minél sikeresebben megvalósulhasson, elzárta az ifjúságot a külföldtől. Legalább is megkísérelte minden erővel. A katolikus ifjúságot könnyen elzárhatta. Mind nálunk, mind az örökös tartományokban volt egyetem a hit-, jog-, orvos- és bölcsészettudományra, tehát egyszerűen ezekre utasította az ifjúságot. Ha katolikus szerzetes külföldre ment, attól a rend szigorú fegyelmében való nevelés következtében nem kellett félni, hogy majd az uralkodó és a fennálló állami és társadalmi rend ellenes tanokat terjeszt.¹ A görög nem-egyesültekkel is könnyen el lehetett bánni,² de a protestánsok nehéz perccetk szereztek.

A külföld szellemétől való elzárás nem okozott gondot azokkal szemben, kik jogi, orvosi, avagy filozófiai tanulmányra adták magukat, mert volt alkalmas kifogás, hogy idehaza nagyszerű egyetemek vannak,³ de a protestáns teológusokkal szemben ezt nem lehetett alkalmazni, mert hittudományi kar nem volt. Így a protestáns teológia kérdése állandó probléma maradt, melyet azonban mindenképen meg kellett oldani.

Mária Terézia próbálta megoldani a problémát és ezen a nehézségen is akart segíteni, az által, hogy egyetemet állít a protestáns papjelöltek részére Erdélyben⁴, hol a protestánsok privilégi-

¹ II. József kath. papjelölteknek is megtiltotta a külföldön való tanulást St. R. 1587/1782, Bécsi áll. levéltár.

² St. R. 3129/1796.

³ St. R. 684/1771.

⁴ Bod P.: Historia Hungarorum Ecclesiastica III. 347. §. XXII. St. R. 529/1764, 342/1765, 2867/1765. V. ö. még Fináczy: Az újkori nevelés története 368 és köv. II. St. R. 2358/1761., 2771/1762.

záltak voltak, nemcsak türtek, mint Magyarországon,⁵ — terve azonban megghiúsult. A protestánsok tiltakoztak az Erdélyben felállítandó protestáns egyetem ellen, észrevévén, hogy az ő s velük együtt a nemzet béklyóba rakásáról van szó.⁶ Mikor pedig a gyulafehérvári püspök is tiltakozott ellene,⁷ nemcsak a protestáns, de a felekezeti közötti egyetem terve is a kútba esett.

II. József alatt is felmerül az eszme, hogy egyetemet kelenc létesíteni a protestánsok számára, hogy így megakadályozzák, hogy külföldre mehessenek. Mert, míg egyetem, illetőleg theológia nem létesül, nolens-volens, kénytelenek voltak megengedni, habár gyakori és különféle megszorítással, hogy a protestáns theológusok külföldi egyetemeket látogassanak, mert a paphiány csak ez úton szüntethető meg s a succrescentia is csak így biztosítható.

II. József után II. Lipót nemcsak hogy követte bátyja felvilágosult gondolkozását politikáját, hanem az 1791. évi XXVI. t. c.-kel törvényileg is biztosította a protestánsok számára a külföldi egyetemek és főiskolák látogathatását.⁸ Így a protestánsok régi szabadságukkal élhettek, papjukat tetszés szerint képeztethették, idegenből papra nem szorultak. Azonban ezen intézkedések a magyar protestánsokra, legfeljebb még erdélyiekre vonatkoztak, — az örökös tartományokbeli hittestvérekre nem voltak érvényesek. Talán Lipót alatt ezek is részesültek volna hasonló, törvényeken alapuló szabadságban, — azonban Lipót két évi rövid uralkodás után meghalt.

Utódja, Ferenc, nem volt barátja sem az alkotmánynak, sem a lelkiismereti szabadságnak. Minthogy a magyar rendekre nagy szüksége volt, teljes merevséggel nem léphet fel s eleinte, megszorítással ugyan,⁹ de megengedte a kimenetelt, később azonban különféle ürügyekkel megtiltotta, vagy a minimumra csökkentte. Az örökös tartományokban ellenben kiméletet e téren nem ismer.

Ily módon szinte természetesnek található, hogy egy idő múlva paphiány támadt az örökös tartományokban. Nálunk sem volt a succrescentia biztosítva, de még valahogy csak megvoltunk. Az örökös tartományok protestánsai azonban abba a kényszerhelyzetbe jutottak, hogy idegenből hozzanak lelkipásztorot. Tekintve, hogy leginkább evangélikusok voltak, továbbá legnagyobb részét németek, érthető, hogy a magyar, vagy erdélyi protestánsokra nem is gondoltak, kiktől a nacionális ellentét is elválasztotta őket,

⁵ St. R. 2358/1761.

⁶ Bod P.: *Historia Hungarorum Ecclesiastica* III. 347. §. XXIII. St. R. 342/1765 sz. a. elhelyezett iratok.

⁷ St. R. 559/1767. — V. ö. még Fináczy i. m. 371. l.

⁸ Irinyi: *Gesch. der Entstehung d. 26. Ges. art. v. 1790/91. Anhang XXXIV. Studiosis praeterea ipsorum non modo benefactores eorum pro recipienda stipe, et adjuvando Ministerio tuto accedere, sed etiam Studiorum causa peregre ad Academias exterorum sine ullo impedimento proficisci eaque, quae sibi constituta habent, stipendia percipere permittantur...*

⁹ A háborús és forradalmi eszmék gátlása céljából négy, majd öt egyetem látogatását engedélyezte csupán.

nem is szólva arról, hogy ezeknek sem volt elegendő lelkipásztoruk, — hanem a szász és porosz területekről hoztak papot. Minthogy idáig korlátlan joguk volt, hogy azt válasszák meg, akit akarnak, ha nem is szívesen határozták magukat erre a lépésre, minden további nélkül tehették. Az 1793. évi IX. 21-én kelt dekrétum azonban már megtiltja, hogy porosz területről valót papul alkalmazzanak. (St. R. 1644/1808. sz. a. elhelyezett iratok.)

Az osztrák egyesített udvari kancellária 1804. december 21-én jelenti az uralkodónak, hogy Galiciában több helyen nincs az evangélikusoknak papjuk és külföldről hozatnak lelkipásztort, ami szerinte káros az államra.¹⁰ Az előterjesztés az államtanács elé került. Ha eddig kifogást emelt az ellen, hogy az ifjak, különösen a protestánsok, külföldre menjenek, mert ott tévtanokat sajátítanak el, vagy szívznak be, melyek veszedelmesek az államra, — sokkal inkább kifogásolhatta, hogy olyan ember lesz a lelkipásztor, ki nemcsak hogy külföldön járt, ott tanult és szívott be valami keveset a szabadabb eszmékből, de egyenesen külföldi, ki revolucionárius légkörben született, élt és működött. Magától értetődő, hogy az államtanács magáévá teszi a kancellária nézetét és felfogását. Azt javasolja öfelségének, hogy a káros tanok beszívását elkerülendő, állítson a protestánsok részére teológiai fakultást. A költséget ehhez a protestánsok gyűjtsék össze, de az állam is járuljon hozzá.¹¹

A tetszetős eszme azonban kivihetetlen volt. A protestánsok szegények voltak, a bécsi udvar mindig pénzhiánnyal küzdött s ha valaha, úgy most nagy szükség volt a pénzre, a háborúk költségeinek a fedezésére. Még ha az állam viseli a teológia felállításának a költségeit s a protestánsok csak hozzájárulnak, talán lehetett volna efféléről szó, így azonban a megvalósítás jobb időkre maradt. Annyi eredménye lett a dolognak, hogy most már a papválasztási szabadságot is felveszi ügyrendjébe az államtanács s ami eddig korlátlan volt, kezd megszorítás tárgya lenni. Most ugyan még csak ajánlatosnak vélik, hogy külföldit ne válasszanak lelkipásztorul, de ellene még határozottan nem lépnek fel; később azonban ezt az ajánlatot törvényes tilalomnak vették s hivatkoznak rá. Tekintve azonban, hogy sok idegen van a lelkipásztorok között,¹² hogy ebből veszély ne származzék, javasolja a Staatsrat, hogy a protestáns lel-

¹⁰ St. R. 198/1805.

¹¹ Ugyanott.

¹² St. R. 2101/1806, Die die Notwendigkeit oder doch die Nützlichkeit dieser Beeidigung darstellenden Gründe, auf welche die Hofkanzlei den meisten Wert legt, und die auch wirklich einleuchtend sind, bestehen im Wesentlichen darin, dass die meisten Pastoren, Senioren und Superintendenten Ausländer seien, oder ihren Schulunterricht im Auslande erhalten haben, dass sie auf den auswärtigen Lehranstalten nicht immer dem Interesse des österreichischen Staats gemässe Grundsätze eingesogen haben mögen, dass auf den protestantischen Universitäten im Auslande gressenteils eine dem Deismus sich nähernde Ungebundenheit im Lehrvortrage, und dass sich die Protestanten in der österreichischen Monarchie heimlich und mittelbar

készeket¹³ hivatalbalépésük előtt eskessék meg az állam és az uralkodó iránti hűségre.¹³ A protestánsok ezt feleslegesnek tartják, mert amugy is esküt tesznek a protestáns lelkészek, hűségesküt, mint a katolikusok, felesleges tehát a másodszori megesketés, annál is inkább, mert a katolikus lelkészektől sem követelik a másodszori esküt. A Staatsrat azonban kitart elve mellett

Az egyesített kancellária nemsokára újabb meglepetést szerzett az államtanácsnak. 1808. április 18-án jelenti ugyanis,¹⁴ hogy az Ob der Enns-i Neukemmaten helység evangélikus egyháza külföldről hoz papot, még pedig a porosz Anspachból Blank György János személyében. A kancellária jelentéséből tudomást szerzünk arról, hogy nagy paphiány miatt, vagy esetleg személyi kiválóság következtében a protestánsok már előbb is választottak külföldit lelkészül, de az 1793. IX. 21-i dekrétum megtiltotta, hogy porosz területről valót papul alkalmazzanak. Ekkor tehát csak a *porosz* ellen van kifogás, egyéb tekintetben nem gátolják a protestánsokat lelkészválasztási szabadságukban. A kancellária javaslatot kér, azonban a saját véleményét is nyilvánítja. Szerinte gátolni nem kell a protestánsokat eme eljárásukban, annál kevésbbé, mert Anspach már nem tartozik Poroszországhoz. Blank hozzá még Jénában tanult, Giessenben és Frankfurtban tartózkodott és kedvező bizonyítványokat szerzett. Minthogy Németországban kevés azon teológusok száma, kik Ausztriában alkalmasok volnának papi állásra,¹⁵ megválaszthatónak tartja Blankot, sőt az a nézete, hogy amennyiben a jövőben is az örökös tartományokból nem akadna, ki megfelelő és így megválasztható volna, lehetséges ezen területről másokat is megválasztani.

Az államtanács nem emel kifogást ezen eljárás, továbbá a kancellária véleménye és felfogása ellen, de úgy vélekedik Kolowrat nyilatkozata után, hogy itt volna az ideje, hogy idehaza képezzék a papokat a részükre felállított teológián, amelyet azonban nem Magyarországon, vagy Erdélyben, hanem az örökös tartományokban kellene létesíteni.

manche Art von Proselytenmacherei zu erlauben pflügen (Ratschky St. R. véleménye).

Nach der ganz richtigen Bemerkung des ersten Votanten gründet sich die Nothwendigkeit diesser Beedigung vorzüglich darauf, dass die meisten Pastoren, Senioren und Superintendenten vom Auslande gekommen sind, und die zu ihrer Amtsführung erforderlichen Kenntnisse auch von dortan mitgebracht haben (Lorenz St. R. véleménye u.-ott).

¹³ Egyesített kanc. javaslat 1806. V. 29. St. R. 2101/1806.

¹⁴ Egyesített kanc. előterjesztés 1808. IV. 18. St. R. 1644/1808. sz. alatt elhelyezett iratok.

¹⁵ ... aus jenem Lande, aus welchen die geschicktesten, und der Heterodoxie abgeneigtesten Kandidaten von den der ächten augsburgischen Konfession immer fest anhängenden Universitäten Leipzig und Wittenberg zu haben wären — nämlich aus *Sachsen*, wegen alter wechselseitiger Repressalien ungeachtet der geänderten Umstände keine Kandidaten zu hierländigen Pastoren beruffen werden dürfen... Egyes. kanc. jav. 1808. IV. 18. St. R. 1644/1808.

Nemsokára az udvari tanulmányi bizottság tesz előterjesztést arról, hogy a protestánsok külföldi lelkészt alkalmaznak.¹⁶ Tudomása szerint ezt őfelsége 1805-ben nem engedte meg. Ezért külföldre mennek.* Hogy idehaza saját költségükön állítsanak akadémiai, arra nem képesek. Így a protestánsok szerint csak a tescheni gimnázium átalakításáról, átszervezéséről lehet szó, melynek az volna a hivatása, hogy a kisebb gyülekezetek részére papot képez, a nagy gyülekezetek részére készülő papoknak pedig előkészítő iskola volna, hogy azután külföldi egyetemre léphessenek innen.

Az idea elég szerencsétlen. Mert egy kisebb gyülekezet lehet intelligensebb, mint egy nagyobb. Így egy intelligens csoportnak meg fog felelni egy kisebb képzettségű lelkész, csak azért, mert kevesen vannak s egy nagyobb gyülekezet, ha sokkal kevésbé intelligens is, de népességénél fogva jogcímmel bírhat egy magasabb képzettségű, tágabb látókörű, külföldet járt lelkipásztorra? Azután ki szándékoznék kisebb helyre menni, mikor nagyobbra is mehet? Honnan tudja azt az illető eleve, hogy milyen képessége lesz a pályán?

A morva-sziléziai gubernium is beleszól a dologba. Azt véli, hogy a protestánsoknak nincs szükségük gimnáziumra. Hittan kivételével mindent tanulhatnak a katolikus gimnáziumban, tanuljanak tehát ott s intézetük alakuljon át theológiává.¹⁷

A tanulmányi bizottság a protestánsok javaslatát nem fogadja el. Nem pedig azért, mert ha a tescheni gimnázium csak a kisebb és falusi gyülekezetek számára képez papot, de nagyobb gyülekezet papjai számára csak előkészítőiskola, hogy innen külföldi egyetemre léphessenek, — a tulajdonképeni célt, hogy az ifjakat elzárják a külföld szellemi irányaitól, — nem érték el. Szerinte egy-két theológia gimnázium volna szervezendő kisebb gyülekezetek papjai részére, míg nagyobb gyülekezetek lelkészei számára Bécsben lenne felállítandó egy felső theológia. Erre lehet alapítani a theológiai képzést a *külföldiek*, valamint a külföldi akadémiák látogatásának kizárására.¹⁸

Az államtanács helyesli az elvet. Így elkerülhető, hogy külföldi papokat alkalmazzanak, viszont nem kérhetik a protestánsok, hogy külföldre eresszék őket, mert lesz idehaza is intézet. Nem panaszkodhatnak az ellen sem, hogy a vallási türelmesség nincs meg az uralkodónál és tanácsosainál irányukban.¹⁹

¹⁶ Udv. tanulm. bizottság előterjesztése 1810. VII. 12. St. R. 2134/1810.

*Eppen nem azért mennek külföldre a protestáns theológusok, mert külföldit nem szabad papnak választani, hanem külföldit is azért választottak, mert külföldre nem mehettek.

¹⁷ St. R. 2134/1810. a. elhelyezett iratok... die bisherige prot. Schule in eine theol. protestantische Lehranstalt verwandelt und dadurch der Besuch ausländischer Universitäten vermeiden werden könnte.

¹⁸ St. R. 2134/1810. sz. a. elhelyezett iratok.

¹⁹ Ugyanott.

Ferenc hozzájárul az elvhez, de mindenekelőtt szeretné tudni, hogy hány protestáns pastorátus és hány protestáns lélek van?

A tanulmányi bizottság 1812. jan. 12-én erről is beszámol, 66 pastorátus és 91.100 protestáns lélek van. Egyben a közóhajt is tolmácsolja.²⁰ Bejelenti, hogy a protestánsok 1811. március 26-iki előterjesztésükkel egy előkészítő és hat rendes osztályból állónak képzelik a théológiai gimnáziumot. Az előkészítő 1, az I—V. osztály 2—2, a VI. osztály 3 évfolyamos lenne.

A tanulmányi bizottság szerint, ha ez megvalósulna, mihez némi szó fér, a kivített illetőleg, tekintettel arra, hogy a protestánsok államsegélyre szorulnak, — öfelsege jótéteménye ellenértékeképen akadályozza meg a külföldi iskoláztatást *s idegen alattvalót* ne engedjen papul alkalmazni.²¹ Ami pedig a magasabb théológiát illeti, a csekély lélekszám és egyház miatt az örökös tartományokban nem kell théológiát létesíteni. Bécs, Prága, Brünn, Lemberg és Teschen részére kell okvetlen magasabb képesítésű pap, ajánlatos volna még Bielitz, Biala és Wells részére is, de Magyarországon és Erdélyben sok protestáns van, tehát ott kell felállítani a protestáns théológiát.

Az államtanács tagjai között voltak tisztánlátó emberek is. Ilyen volt br. Penkler Hofrat. Ő tisztában volt azzal, hogy az intézet felállítására szükséges pénz egyhamar nem lesz meg. Felvilágosult gondolkozó is volt, mit igazol ránk megmaradt véleménye, melyben a külföld szellemétől, szellemi irányzataitól való rettegést kicsinyességnek minősíti.²² Az államtanács azonban következetesen kitartott véleménye mellett, hogy nem szabad külföldre kiengedni a protestáns ifjúságot, arról pedig még kevésbbé lehet szó, hogy külföldit alkalmazzanak lelkésznek. Ezen csak intézet felállításával lehet segíteni. Hogy a protestánsok a pénz és katona dolgában min-

²⁰ St. R. 416/1812. Der Wunsch allgemein ist, dass E. M. selbst nach Errichtung eines höheren theologischen Studiums in Ungarn, einigen vorzüglich geschickten, sittlich untadelhaften Jünglingen, den Besuch auswärtiger Universitäten zu gestatten geruchen möchten, teils um die Superintendentenstellen, Seniorate und Pastorate in grösseren Städten, dann die Gymnasialprofessorsstellen würdig zu besetzen, und die für hierländige Jünglinge an auswärtigen Universitäten bestehenden Stiftungen nicht von den fremden Landesherren inkammeriren zu lassen, teils auch um mit wenigen, aber geschickten Männer viel zu leisten.

²¹ Ugyanott: Diesem nach spricht kein Grund für die gewünschte Erlaubniss, dass die akatholischen Kandidaten noch ferner die auswärtigen Universitäten zum Behufe ihrer Bildung besuchen dürften.

²² St. R. 416/1812. Von diesem einhelligen Beschlüssen wich einzig der Hofr. Freih. v. Pankler ab. Er glaubt: wäre den Protestanten der Besuch fremder Universitäten noch ferner zu gestatten, zumal die politischen Rücksichten sich in Deutschland gewaltig geändert haben, das vormalig für Österreich so gefährliche corpus evangelicorum nicht mehr besteht; die noch bestehenden protestantischen Fürsten nicht mehr mächtig sind, und die Stimmung in Deutschland überhaupt für Österreich nicht mehr ungünstig ist. Die Gestattung fremde Universitäten zu besuchen sei daher nach seiner Meinung weniger bedenklich, als die Organisierung inländischer Bildungsanstalten aus den Staatskosten.

dig hiánnyal küzdő udvarral szemben bizalmatlanok ne legyenek s a megajánlás minden nagyobb nehézség nélkül mehessen végbe, gravament nem akarnak teremteni. Nyíltan nem merik kimondani, hogy külföldit nem szabad papul alkalmazni, mert ebből csak az udvarnak és a kormányzatnak lenne kára. Elsősorban jogtalan, mert a protestánsok papot választhatnak maguknak, továbbá azt választják, aki alkalmas, minthogy semminemű korlátozás nem állott fenn idáig, — másodsorban alaptalan, mert nem hivatkozhat a kormány arra, hogy van lehetőség belföldi egyének választására is. Hogy tehát alap is, jogcím is legyen a külföldlátogatás és külföldi papok ellen, de viszont a türelmesség ellen se legyen kifogás, a belföldi protestáns tanintézet létesítésének a gondolatát nem lehet feladni. Ha a théológiai gimnázium és a felsőbb théológia Magyarországon meglesz, akkor az állami célt teljesen elérték. Az 1812. február 21-én kelt resolútió is ennek az elvnek értelmében készült.

Azon eszme is felmerül, hogy a protestáns gyermekek katólikus iskolába járhatnak, hol a hittan kivételével mindent megtanulhatnak. Akik nem akarnak papok lenni, ezzel a képzéssel érvényesülnek, akik pedig papok lesznek, így a filozófiai osztály absolválása után kerülnének Teschenbe, mely intézet papképzővel alakulna át.²³ A tanulmányi bizottság azonban ezen eszmének ellene van, mert a protestáns szülők abban tendenciát látnának, ha az elemi képzést katólikus iskolában nyernék gyermekeik és úgy mennének papoknak. Ez megint vonakodást teremtene s papoknak nem igen adnák az ilyen gyermekeket, ami paphiányra vezet ismét s akkor újra külföldit választanak.²⁴

A théológiai gimnázium felállításába Ferenc beleegyezett 1812. március 12-én kelt resolútiójával. Azonban az intézetet egyelőre csak négy osztállyal állítják fel, a többi iskolák tananyagától eltérő tanulmányi renddel.²⁵

Az intézet létrejött, de csak négy osztállyal működött. Így a protestánsok folyton sakkban tartották az államtanácsot a külföldi akadémiákra kibocsátást kérő kérvényeikkel; a magyar protestánsok különben is az 1791. évi XXVI. t.-c. 5. §-a alapján jogaikat akarták gyakorolni, Ferenc és tanácsosai ellenben azon a nézeten voltak, hogy az uralkodónak szabad és kell is a körülményeknek megfelelően az állam érdeke szempontjából megszorítást tenni, mi-

²³ Ugyanott.

²⁴ St. R. 859/1812. Tanulm. Biz. előterjesztése 1812. II. 28.

²⁵ St. R. 859/1812. Da übrigens dieses Gymnasium von d. Organisirung Meiner übrigen Lehranstalten bedeutend sich unterscheidet, so soll der Uetritt aus demselben in keinem Falle in eine höhere Classe d. Studien — Anstalten als in das erste phil. Studienjahr gestattet werden, wobei jene Schüler, welche nur erst die 4. Classe an d. theol. Gymnasium zurückgelegt haben, noch vorerst nebst d. Beibringung ihrer Fortgangs-Zeugnisse sich einer Prüfung aus d. Gymnasial-Gegenständen an einem öffentlichen Gymnasium unterziehen müssen, nach welcher zu bestimmen ist, ob sie zu d. philosophischen Lehrkurs zuzulassen, oder in eine Humanitäts-classe zu verweisen seien.

vel a helyzet úgy kívánja. Ferenc különben nem ismert magyar alkotmányt s így mindig csak osztrák tartományokról beszél. Hogy véget vessenek a külföldi akadémiákra és egyetemekre történő kimenetelnek, 1817. április 2-án a következő kérdéseket adják fel Ugartenak, a titkos kancellárnak:

Hogyan lehetne az osztrák tartományokban a két protestáns felekezet hívei számára teljes theológiai studiumot berendezni?

Minő költséget jelent a felállítás maga és az évi fenntartás?

Mily alaplól és bevételi forrásból lehetne ezeket fedezni?

Melyik tartományban s mely helyen lehetne a legkevesebb kiadással felállítani ezt az intézetet?²⁶

Ugarte azonban nemsokára meghalt s így csak 1819. május 19-én történhetett összejövetel e tárgyalban.²⁷ Gr. Debrois referálta az ügyet. Szerinte, minthogy államérdekről van szó, az állam hivatott viselni a költségeket s Bécsben kellene felállítani az intézetet, mert itt teljesen ellenőrizhetik a tanárok, kellő segédeszköz áll a tanulók rendelkezésére, két protestáns konszisztórium is van Bécsben. Az 1819. augusztus 7-én kelt resolútió tényleg Bécs mellett dönt. Tehát az eredeti terv érvényesül mégis, hogy az osztrák örökös tartományokban létesítik a felső theológiát, jöllehet inkább Magyarországon, vagy Erdélyben volna nagyobb szükség rá, Bécs azonban jobban ellenőrizhető.

Most aztán a külföldi követségek által felszólítják a külföldön tartózkodó protestáns theológusokat, hogy jöjjenek haza, kimeneteli engedélyt pedig nem adnak.²⁸

A tanulmányi bizottság 1819. október 3-án jelenti, hogy minden intézkedést megtett az iránt, hogy a protestáns theológiai fakultás Bécsben felállíttassék.²⁹

A protestánsok nem nagy örömmel vették eme intézkedést. Az örökös tartománybeli protestánsok igen, de a magyar és erdélyi protestánsok szabadságuk, jogaik eltiprását s a külföldi szabadabb szellemtől való elzárást láttak benne. De az uralkodó jóakarátát vissza nem utasíthatták. Csak azon óhajukat terjesztik elő, hogy a bécsi theológiai fakultásra ne csak hazai, hanem külföldi professzort is alkalmazzanak.³⁰

Mindazáltal örökös tartománybelieket és magyart alkalmaznak professzorul, de ezekre vonatkozólag is először a rendőrhatóságot keresik meg, hogy eddigi magaviseletükről, főképen pedig mentalitásukról nyilatkozzék.³¹

Végre 1821. április 2-án megnyílt a protestáns theológia

²⁶ St. R. 1857/1817.

²⁷ St. R. 3934/1819.

²⁸ St. R. 5636, 6194, 7380/1819., 1260/1820., 4748/1820., 2396/1820., 2900/1821.

²⁹ St. R. 6616/1819.

³⁰ St. R. 7501/1819.

³¹ Szilágyi azért nem lett például professzor, mert Göttingenben tanult, mikor a racionalista mozgalom a tetőfokát érte s a rendőrhatóság szerint ez megronthatta őt, jöllehet egyébként nincs kifogás ellene. St. R. 1670/1821.

Bécsben,³² harminckét evangélikus és két református hallgatóval. A hat professzor helyett azonban csak kettőt neveznek ki, a református dogmatika tanszéke nincs betöltve egyáltalán, a két professzor többet helyettesít, mint ahány rendes órája van.³³ A két református tanuló is elhagyta a teológiát.

Érdekes ezután az évi jelentéseket tanulmányozni. Ezekből megtudjuk, hogy a tanulók száma azért csekély, mert a tanárok nem mind megfelelőek, óratulhalmozás miatt a kiváló tanárok sem sokat produkálhatnak, a beiratkozott és beiktatott hallgatók is ki-maradnak, elszélednek, minthogy Bécsben nagyon költséges volt az élet s mint szegény szülők gyermekei, ösztöndíjak hiányában nem tudták magukat fenntartani.³⁴

Hogy az intézet csődöt ne mondjon, kénytelen az állam har-minc ösztöndíjas helyet létesíteni, miután azon kísérlet, hogy a külföldi akadémiákon levő ösztöndíjakat Bécsbe áttelepítsék, meddő maradt.³⁵ A növendékek ezután sem szaporodtak valami nagy mér-tékben. Egyik oka volt ennek az is, hogy Bécsben csak papokat neveltek, holott a protestáns ifjak külföldön nemesak papokká, de tanárokká is képezték magukat, erre pedig Bécsben lehetőség nem volt.³⁶ Az államtanács Gr. Goess nézetét vallja, hogy az nem éppen baj, ha nem sokan látogatják a teológiai fakultást, fődolog az, hogy az államecélok, politikai szempontok érvényesüljenek s a papok száma tekintetében a hiány fedezve legyen.³⁷ Hogy ezt a célt elérjék, kimondják, hogy külföldön szerzett bizonyítványok nem érvényesek.³⁸

Azokban jött egy váratlan fordulat. Az 1825. évi reform-országgyűlés az 1791. évi XXVI. t.-c.-vel s annak 5. §-ával is fog-lalkozott. Meg is erősítette a törvényt, mire öfelsége újra kénytelen megengedni a külföldre való kimenetelt az 1827. április 11-iki sérelem hatására.

A tiszai körzet evangélikus superintendensei már elő-zőleg, 1825. július 20-án azzal a kéréssel fordultak öfel-ségéhez, hogy engedje meg újból a törvények bizto-sította szabad kimenetelt.³⁹ De kérésükre nem kaptak választ s mi-előtt megengednék, hogy külföldre ezután is szabadon járhatnak, még külföldieknek is megtiltják, hogy osztrák örökös tartománybeli intézeteket látogassanak. A tilalmat Magyarországra is kiterjesz-tik. Mindenkinék, ki a tíz évet betöltötte s külföldi, tilos örökös tartománybeli és magyar intézeteket látogania.⁴⁰ Így akarták az

³² Tanulm. biz. jelentése 1821. IV. 28. St. R. 2621/1821.

³³ St. R. 8011/1821.

³⁴ St. R. 6375/1822, 427, 7524/1823.

³⁵ 5030/1822, 7524/1823, 3074/1824 St. R.

³⁶ St. R. 6453/1825.

³⁷ St. R. 3074/1824.

³⁸ St. R. 6841/1824, 591/1825.

³⁹ St. R. 6453/1825. die öftere Wiederholung dieser Bitte selbst, einen Beweiss geben könne, dass ein wahres Bedürfniss sie dazu nötige.

⁴⁰ St. R. 2484/1826.

oly veszélyes tanok, a szabad eszmék terjedését mindenképen meggátolni. Azonban ilyen intézkedéseknek lejárt már az ideje. A kiadott rendelettel szemben deferálni kénytelen az államtanács. Ugyanis az 1825. december 1-én kiadott rendelet ellen a külföld hatalmai tiltakoznak s az államtanács kénytelen volt azt javasolni öfelségének, hogy azon külföldiek számára, kik itthoni intézetekben alapítványokat élveznek, engedjék meg a tanulás. Azonban először meg kell vizsgálni, hogy milyen az illetők erkölce, gondolkozásmódja, hogy a hazai ifjúságra befolyást ne gyakoroljanak s tévútra ne vezethessék.⁴¹ E mellett a tilalmat Erdélyre is kiterjesztik.⁴²

Hogy a külföldre járás lehetőségét még inkább kizárják, a bécsi theologiai fakultást átszervezik.⁴³

A tanulmányi bizottság jelenti, hogy a tescheni theologiai gimnázium még mindig csak négy évfolyamú. Átszervezése is megtörtént, csak az V. és VI. osztályok nem nyíltak meg, pénzhány miatt. A bécsi theologiai fakultás számára még most sincs előkészítő iskola.

Stift államtanácsos javasolja, hogy ki kell építeni hat osztályúvá a tescheni intézetet. Ez is csak elősegíti, hogy külföldre ne menjenek a protestánsok.⁴⁴ Az 1827. április 16-án kelt resolutio javaslatot kér ez ügyben.⁴⁵

Vagyis eddig a lelkészválasztást illetőleg igyekeznek megakadályozni, hogy külföldet járt ember ne legyen pap, külföldi pedig egyáltalán ne legyen megválasztható. Eleinte csak a lehetőség meggátlásáról gondoskodnak, később már rendelettel tiltják meg a külföldi iskolalátogatást, egyben kimondják, hogy külföldön nyert diploma érvénytelen, miáltal sem külföldi, sem külföldön végzett nem juthat papi álláshoz. Az azelőtt csak ajánlatosnak tartott elvet, hogy lehetőleg belföldit válasszanak papnak, jogerős és törvényes tilalomnak minősítik és hivatkoznak rá.

Ha nagy megrökönyödést keltett idáig azon eset, hogy egy-egy gyülekezet külföldit választ lelkésszé paphány következtében, érthető a felháborodás az államtanács részéről, midőn arról szerez tudomást, hogy Wächter bécsi evangélikus superintendus 1827. ápr. 26-án bekövetkezett halálával a bécsi evangélikusok a dresdener Franke Ágostot választják lelkészüké.⁴⁶ Az államtanács hét hónapig nem nyilatkozik a dolgról, de a bécsiek akkor újra sür-

⁴¹ St. R. 3266/1826.

⁴² St. R. 4773/1826.

⁴³ St. R. 7147/1826.

⁴⁴ St. R. 1090/1827.

⁴⁵ Ugyanott: Vor allem ist Mir noch anzuzeigen ob die aus Mangel an Mitteln nicht erfolgte Erweiterung des Teschner protestantischen Gymnasiums wirklich zur Bildung von Pastoren nothwendig sei, und ob sich erwarten lässt, dass selbe im Falle der durch Herbeischaffung der Mittel möglich gemachten Erweiterung auch himlänglich besucht werden würde.

⁴⁶ St. R. 7691/1827.

getik a beleegyezés nyilvánítását. Ugyanakkor kénytelenek megengedni, hogy a magyar protestáns ifjúság külföldre mehessen tanulás végett.⁴⁷ Debrois 1828. december 17-iki jelentése szerint a bécsi protestáns théológiai fakultás hallgatóinak a száma tizenöttel esett alább az előbbi évhez képest, aminek az az oka, hogy újra szabad külföldre menni.⁴⁸ Javasolja, hogy egyáltalán ne töltsék be a református dogmatika tanszékét, ami a megnyitás óta eddig sem volt betöltve, hisz reformátusok úgy se fognak jönni.⁴⁹

Stift államtanácsos azt javasolja erre, hogy meghatározott idő elteltével csak az kapjon papi állást a német tartományokban, ki a bécsi egyetemen végzett.⁵⁰ Hogy azonban mennyire sokra becsülik a bécsi egyetemet a protestánsok, mutatta ama körülmény, hogy amint lehetséges, mennek külföldre, a gyülekezetek pedig, éppen a bécsivel az élén, melynek elhunyt papja a bécsi théológia igazgatója volt, — idegen, külföldi papot választanak. Az államtanács tehát ezirányú tervével megbukott. Mindamellett küzdött az árral, jóllehet nemesak protestánsok, de katolikusok is szembehelyezkedtek vele s ha engedélyt nem kaptak, engedély nélkül mentek külföldre. A bécsi théológia hallgatóinak a száma pedig 1828-ban az előbbi évhez képest huszszal fogyott.⁵¹ Ugyancsak előjönnek az erdélyiek is, kik látván, hogy a magyarországi protestánsok mehetnek külföldre, ha ugyan megszorítással is, hasonlóképen engedélyt kérnek. Az engedélyt idáig csak az evangélikusok kapták, most a reformátusok is követelik törvénybiztosította és alkotmányos jogaikat.

Az államtanács mindezek ellenére nem adja fel tarthatatlan és hagyományos politikáját. Midőn a bécsiek sürgetik, hogy a Franke megválasztásába adja a beleegyezését, megkeresést intéz az egyes helyi hatóságokhoz, hogy nem volna-e célszerű a protestánsok papválasztási szabadságát korlátozni?⁵²

A *bécsi evangélikus és református konszisztórium* szerint az eddignél jobban nem kell korlátozni a protestánsok papválasztási szabadságát. Hiszen úgysis a belföldi van előnyben, mert Bécsben szép német, Triestben pedig olasz nyelvtudást kívánnak elsősorban a paptól.

⁴⁷ St. R. 623/1828.

⁴⁸ St. R. 7512/1828... welches in der den Ungarn und Siebenbürgern beim letzten Landtage ertheilen a. gn. Erlaubniss, unter gewissen Bedingungen wieder auswärtige Universitäten zu besuchen, seinen Grund haben dürfte.

⁴⁹ Ugyanott: Da die Reformirten, indem sie jetzt auch ausländische Universitäten besuchen dürfen, künftigt noch seltener sich bei der hierortigen Anstalt einfinden werden.

⁵⁰ Da die Ungarn nun wieder die ausländischen Lehranstalten besuchen dürfen, so musste die Anzahl der Schüler an der Wiener protestantischen Lehranstalt sich notwendig mindern. Ein Mittel die Anzahl derselben zu vermehren dürfte darin liegen, wenn E. M. anzuerkennen geruheten, dass nach einem bestimmten Zeitraume Niemand beim geistliches Vorsteheramt bei den Protestanten der deutschen Provinzen erhalten werde, der nicht an der Wiener Lehranstalt gebildet wurde.

⁵¹ St. R. 3563/1829.

⁵² St. R. 4342/1829.

Az *alsóausztriai kormányzóság* szerint sem kell tovább menni a korlátozásban. Ha idegen embert választanak papul a protestánsok, az egyházak a választást a konsistoriumnak kötelesek jelenteni, mely figyelmüket belföldi választásának szükségességére hívja fel. Ha megüresedik egy állás, azt be kell jelenteni a konsistoriumnak; ez az örökös tartományokban a superintendens, Magyarországon és Erdélyben pedig országos hatóságok útján közlést tesz a pályázatot. A pályázók közül azonban az illetékes egyház választ csak akkor lehet szó külföldi választásról, ha alkalmas belföldi nem volna.

Az *egyesített kancellária* és a *tanulmányi bizottság* szerint sem kell korlátozni az eddigi szabadságot, hisz különben is folyamatban van az intézkedés, hogy csak az lehet pap, ki a bécsi protestáns teológián végez.

Ezen hatóságok és tényezők arról beszélnek, hogy az eddigi szabadságot nem kell korlátozni. Lehet szó egyáltalán szabadságról, mikor a protestánsok nem az alkalmas egyénben válogathatnak, hanem azt kell választani, vagy abból kell választani, aki éppen akad? Avagy szabadság az, mikor meglévő törvény ellenére nem mehet külföldre az ifjúság s azt a rendeletet adják, hogy rövid idő múlva csak a Bécsben végzett alkalmazható lelképásztorul. Saját maguk beismerik, hogy korlátozás van.⁵³ Vagy talán már megso-kalták ezt a korlátozást s eme korlátozással létező szabadságot hagyták meg, illetőleg akarták meghagyni a protestánsoknak?

A *resolutio* a fenti javaslatokra: az evangélikusokra kiterjedő határozat, hogy míg van alkalmas belföldi egyén, külföldi egyáltalán nem választható, kiterjesztendő a reformátusokra is. Egyben tegyen jelentést a kancellária, hogy eme rendelkezés végrehajtható-e a maga egészében? s ha nem látszanék biztosítottak a végrehajtás, a két konsistorium meghallgatásával tegyen jelentést, hogy miféle eszközzel lehet a rendelkezést végrehajtani?

Az egyesített kancellária újabb véleményét mond⁵⁴ 1830. február 18-án kelt előterjesztésében. Meg kell és meg lehet szorítani a protestánsok papválasztási szabadságát azáltal, hogy nemcsak ki-mondják, hogy csak belföldi választható papul, hanem az eddigi szokással ellentétben mondják ki, hogy ne a gyülekezet válasszon s azt hagyja helyben a consistorium, hanem előbb a consistorium határozza meg, vagy a superintendens, hogy kik az alkalmasak, ezek-ből aztán választhat a gyülekezet.

Azonban erre a korlátozásra nem került sor. Az államtanács tanügyi és lelkészválasztási kérdésekben a tanulmányi bizottság véleményét meghallgatva nyilatkozott, a tanulmányi bizottság pe-

⁵³ Ugyanott: Bemerken alle untern Behörden mit Recht, dass eine dergleiche Beschränkung bereits gesetzlich bestehet. (Törvényesnek véli az 1805. IV. 11-én az ev, és 1804. X. 12. a ref.-nak kiadott rendeletet, hogy első sorban belföldi választandó.).

⁵⁴ St. R. 1168/1830.

dig tanügyi téren óhajtott védekezni a külföldi eszmeáramlatok ellen. Ha a kancelláriák azt javasolják, hogy meg kell tiltani a külföldre járást, a külföldi egyén nem lehet pap, — a tanulmányi bizottság eme javaslat mellé odateszi, hogy milyen öveszközőkkel lehet ezen segíteni. Megmondja, hogy csak megfelelő iskola létesítésével kerülhető el külföldi iskolalátogatás, vagy, ami még rosszabb, külföldi pap megválasztása, avagy behívása.

A bécsi theol. fakultás a követelményeknek, mint fennebb láttuk, nem felel meg. Külföldi magyar és pedig evang. papjelöltek mehettek 1825 után korlátolt számban bizonyos feltételek mellett. Az erdélyi, örökös tartománybeli evangélikusok és az összes reformátusok Bécsre szorultak. Legrosszabbul állottak az örökös tartománybeli protestánsok, kik Bécsset nem használhatták. Ugyanis a bécsi theológiához előkészítő iskola nem volt, a tescheni gimnázium is még mindig csak négy osztállyal működött. Így, akik Bécsben akartak tanulni, Magyarországra voltak kénytelenek jönni s iskoláikat itt végezni. A kiadott tilalmak miatt Csehország, Morvaország, Galicia protestánsai külföldit nem alkalmazhatván, magyar vagy erdélyi lelkészt alkalmaznak, kik nyelvüket nem értik.

A tanulmányi bizottság megkeresi a morva-sziléziai guberniumot, hogy nem volna-e célszerű a tescheni theológiai gimnázium átalakítása? A gubernium feleslegesnek tartja, legfeljebb az V. osztály szervezését ajánlja.⁵⁵ Minthogy 1829. január 12-én megkereste öfelsége a tanulmányi bizottságot,⁵⁶ hogy nem lehetséges-e azon elv kimondása, hogy bizonyos idő múlva csak az kaphat lelkészi állást, ki a bécsi egyetemen végzett, 1829. november 27-én pedig az egyesített udvari kancellária kapott egy megkeresést,⁵⁷ hogy miféle intézkedéssel volna elérhető, hogy csak belföldiek lehessenek papok s erre már feleletet is adott,⁵⁸ a tanulmányi bizottság a terv kivihetősége szempontjából csakis a 859—1812. március 21-iki rendelettel szervezett theológiai gimnázium átszervezését, az V. és VI. osztállyal való kiigazítást ajánlja.

Az államtanácsban Stift szól a dologhoz. Helyesli az eszmét. Sok szegény egyház van, mely Bécsből kikerült papot nem képes alkalmazni anyagiak miatt. Ezek kisebb igényű papokat kívánnak. Hogy ez megvalósulhasson, arra való volna a theológiai gimnázium. Ha ezt az intézetet kiépítik, akkor aztán meg lehet tiltani a külföldre járást és meg kell tiltani, hogy külföldit alkalmazzanak papul. Ez elv kimondásával és kötelezővételével az iskola látogatottságát is biztosítani lehet. Hogy Stift eme kijelentései csak az örökös tartományokra vonatkoztak, az előbbieket után nem szorol bővebb magyarázatra.

Füstel tanácsos rámutat a felfogás helytelenségére, hogy a

⁵⁵ St. R. 1683/1830.

⁵⁶ St. R. 7512/1828.

⁵⁷ St. R. 4332/1829.

⁵⁸ St. R. 1168/1830

protestánsok más papot akarnak a falu, más képzettséget kívánnak nagyobb gyülekezet vagy város részére. A katolikusoknál egyforma képzettsége van mind a városi, mind a falusi papnak. Ugy véli, hogy a protestánsoknak is érdekük lenne talán, hogy egyformán képzett papjaik legyenek? Ha azonban ők megelégszenek ilyen megoldással, neki nincs kifogása ellene.

A császár 1833. március 9-én hosszas gondolkozás után célszerűnek találta a kérdés illetően megoldását s javaslatot kér, hogy mennyi költséget jelentene ez az államnak? Annál inkább történetelt ez az elhatározás, mert a tanulmányi bizottság 1830. augusztus 19-én beterjeszt egy kimutatást a tescheni protestáns teológiai gimnázium 1828. és 1829. évi állapotáról. E szerint az intézet látogatott, jó a vezetés, csak az a hiba, hogy akik tanulmányaikat folytatni akarják, Pozsonyba vagy Késmárkra kénytelenek menni. Ez pedig nem kívánatos.⁵⁹

Stift is úgy véli, hogy nem tanácsos az ifjakat magyar helyekre küldeni, alakítsák át és építsék ki a tescheni gimnáziumot.

Ugyanezt kéri br. Czajnis a bécsi teológiai fakultás 1829. évi állapotáról beadott jelentésében.⁶⁰ Szerinte csak így lehet biztosítani, hogy az ifjak nem mennek Magyarországra s a bécsi intézetnek megfelelő számú hallgatója lesz. Megismételi kérését az 1829—30. évről tett jelentésében,⁶¹ mikor még arra is felhívja a figyelmet, hogy succrescentiáról is kell gondoskodni a bécsi protestáns teológián, öfelsege pedig azelőtt is elsősorban és lehetőleg belföldit kívánt ide is.

A tanulmányi bizottság többek során beszámol a St. R. 7512—1828. szám alatt 1829. január 12-én kibocsátott ama megkeresésre vonatkozólag, hogy nem lenne-e eszköz és mód, hogy rövid idő elteltével kimondhatnák, hogy csak Bécsben végzettek alkalmazhatók az örökös tartományokban lelkészekül?⁶² Hogy a helyzetet tisztán lehessen látni, megkérdezte a helyi hatóságokat ez ügyben.

A *bécsi protestáns konsistoriumok* határozott időt nem tudnak mondani. Fizessék jobban a lelkészeket s alakítsák át a tescheni gimnáziumot. Ha ez megtörténik, a terminus kérdése is eldől.

Az *alsóausztriai kormányzóság* is ezen a nézeten van.

Az *Ob der Enns*-i kormányzóság nem ad feleletet, mert nem tudja, hogy évente átlagosan hány pásztorra van szükség s hány hagyja el a bécsi intézetet?

A *laibachi gubernium* ugyanezen helyzetben van. De nézete szerint a külföldieket feltétlenül ki kell zárni állásaikból s így lehet kényszeríteni a jelölteket Bécsben való tanulásra s az egyhá-

⁵⁹ St. R. 4677/1830.

⁶⁰ St. R. 4724/1830.

⁶¹ St. R. 2835/1831.

⁶² St. R. 244/1831.

zakat onnan kikerültek alkalmazására. Körzetében tizenhárom egyházban alig öt évben van egy üresedés, így a bécsi produktum elegendő lesz.

A *morva-sziléziai gubernium* körzetében huszonhét lelkész és négy vikárius van, kik evangélikusok. Évi szükség kettő-három. Fizetésük nyomoruságos. A reformátusoknak tizennyole papjuk van. Évi szükség öt. A bécsi végzettségük feltétlen előnyben részesítendő a magyarokkal szemben, de kérdés, hogy a bécsi intézet termel-e évente annyit, hogy ezen nézetnek érvényt is lehessen adni?

A *stájer gubernium* megfigyelése, hogy száz egyházból évente öt ürül meg. Gondoskodni kell, hogy a jelöltek vend nyelvet is tudjanak. Négy év után kimondható, hogy csak bécsi végzettségű alkalmazható.

A *galíciai gubernium* szerint bécsi végzettségűre ott nincs szükség, mert a jóvedelem nincs fixirozva. A lelkész megegyezik a hívekkel. Fizetés szegényes. Zipserek és olyanok töltik be a papi tiszteket, kik magyar lyceumokban nyerték képzettségüket. Tízévenként van átlag egy emberre szükség.

A *cesch gubernium* körzetében harminchat református egyházközség mellett évi két emberre van szükség, az evangélikusok superintendense évi tizenöt üresedésről szól. Pozsony, Sopron, Pápa, Sárospatak iskoláiban végzettekből kerülnek ki a pásztorok. Ajánlatosnak tartja, hogy csak bécsi végzettségű nyerjen állást. Sajátságos eljárást követnek az Aschbeliek, kik az 1775. évi Temperaments-punkt alapján külföldön végzetetteket alkalmaznak s egyházi hivatalokat is ezekkel töltik be. Főképp Leipzigban tanultak embereik. Közli a véleményüket is a bécsi intézetre vonatkozólag.⁶³

A kérdéssel kapcsolatban tudatja a tanügyi bizottság, hogy 1820—1829 közt Bécsben beírt 303 növendékből 29 örökös tartománybeli volt csak, református összesen 7. Evangélikusok és magyar, valamint erdélyiek a hallgatók. De ezen idő alatt csak 41 végzett, ebből 14 örökös tartománybeli. Az eddigi 9 év alatt eszupán 12 evangélikus absolvált, holott évente volna 8 egyénre szükség legalább. Református 9 év alatt 2 került ki, évi szükség 3. Tehát még csak négy évben sem kaptak egy embert. Tehát egyáltalán nem lehet kimondani, hogy a Bécsben végzettek kaphatnak csak állást.

Igy tehát a tescheni gimnázium átszervezése elengedhetetlen. Kérését 1832-ben újra meg kellett sürgetni,⁶⁴ míg végre 1833-ban elhatározta rá magát a császár.

A protestáns konsistoriumok 1833. május 7-én, majd kiegé-

⁶³ Der Besuch ausländischer Lehranstalten durch den Umstand herbeigeführt werde, dass an den inländischen Gimnasien auf die Erweiterung des theologischen Wissens nach den Grundsätzen der protestantischen Kirche keine Rücksicht genommen werde, mithin die Kandidaten ohne Vorbereitung die theologische Lehranstalt in Wien nicht besuchen können.

⁶⁴ 2328/1832, 6790/1833. St. R.

szítve 1834. július 1-én átnyújtották az átszervezésre vonatkozó tervezetet.⁶⁵ E szerint egy előkészítő és hat rendes osztályból állana a gimnázium, tizennégy évi tanulmányi idővel. De ez most tisztán előkészítő intézet lett, az előbbi tervben pedig úgy volt, hogy előkészítő intézet, de falusi és kisebb egyházak papjait képző intézet elsősorban.

Füstel St. R. örömmel üdvözölte a javaslatot s az 1835. június 9-én kelt resolutio helyben hagyta.

Az örökös tartományokkal tehát rendbe jött az államtanács. Nagy és nehéz problémát okozott az idegen államokbeli protestáns lelkészek megválasztása. Ez ellen rendelettel foglal állást. Eleint csak ajánlatosnak tartja, hogy külföldit ne válasszonok, de minthogy paphiány van, kénytelen belföldi intézet felállításáról gondoskodni. Ez megtörtént a bécsi intézet felállításával, miután az ajánlatosnak tartott belföldi egyáltalán nem volt. Most azután az azelőtt ajánlatosnak minősített utasításokat kötelező erővel ruházták fel, de hasztalan. Maga a főiskola is sok kívánni valót hagyott maga után, előkészítő intézete pedig nem volt. Ezért a jelöltek magyar és erdélyi iskolákban kénytelenek tanulni. Hogy ezt is elkerüljék, nem marad más hátra, minthogy tényleg átszervezzék a tesheni gimnáziumot. Csak ez lehetett egyedüli eszköz, mellyel a protestánsok papválasztási szabadságát korlátozhatták. S így egyéb korlátozásra nem is lett szükség, mert a felekezetek szívesebben alkalmaztak saját vérükből való, viszonyaikkal ismerős papot, mint külföldit. A külföldi alkalmazására is a kényszer vezeti őket, nem pedig idegen favorizálása.

Másképpen áll a helyzet Magyarországon és Erdélyben, hol törvények védik a protestánsok jogait, jól lehet Ferenc az osztrák örökös tartományok módjára próbálja kezelni Magyarországot és Erdélyt is. E felett nem is lehetett napirendre térni. Akármennyire is gátolják, a protestánsok igyekeznek külföldre, hol szabadabb szellem, tágabb és szélesebb látókör nyílt számukra. Míg hallgatni kénytelenek, Bécsbe járnak, de ezután mihelyst alkalom nyílt, ismét külföldre. Itt nem kellett külföldit választani, ha szükösen is, de csak akadt, ki megfordult külföldön s biztosíthatta a succrescenciát itthon, sőt jutott a cseh, morva és galíciai protestánsoknak is belőle, mikor már nem szabad külföldit választaniok. Különben is furesa szelek fújtak már, melyek a tavasz közeledtét jelentették s elseperték a szabadabb szellemtől és alkotmányosságától annyira fázó és irtózó államtanácsot megszorítási és korlátozási terveivel egyetemben.

Dr. Klein Gáspár.

⁶⁵ St. R. 1095/1835.



Kövy Sándor.

— Megkésett centenárius megemlékezés. —

Kövy Sándornak, a sárospataki református jogakadémia nagyhirű tanárának, a magyar magánjogi tudomány egyik nagy-érdemű úttörőjének, 1929. július 23-án bekövetkezett halála óta lefolyt száz év alatt a magyar magánjog tudománya óriási fejlődést és haladást mutat fel. Kövynek hat kiadást ért latinnyelvű kézikönyve, az *Elementa Jurisprudentiae Hungaricae* (I. kiadás: 1800., Kassa, VI.: 1835. Sárospatak), ami négy évtizeden át legkedveltebb kézikönyve volt a magyar jogászfijúsnak s melynek *Fogarasi* János által eszközölt magyar nyelvű átdolgozása ugyan-csak hat kiadást ért (1839—1847), a mai modern magánjogi kézikönyvek mellett kétségtelenül elavult és csak történeti becsű. Azonban, ha a fejlődés törvénye szerint az utódok a tudomány művelésében túlszárnyalták is a mestert, — ha Kövynek a sárospataki jogakadémia magánjogi tanszékén legkiválóbb utóda, *Emödy* Dániel, az 1848 előtti régi magyar jog egyik legutolsó közvetlen ismerője és classicus patinájú magyarázója, 1892-ben (halála után) megjelent tankönyvében már kénytelen szakítani a Kövy rendszerével és beosztás, módszer, kidolgozás tekintetében a modern magánjogi tudomány útjaira térni, — s ha az utolsó három évtized magánjogásza, akik már az új magyar magánjogi törvénytervezet szellemében dolgoznak, csak mint irodalomtörténeti reliquiát sorolják fel Kövy munkáit, a magyar jogtörténet mindezek dacára köteles elfogulatlanul megállapítani, hogy Kövy Sándor a régi magyar magánjog legnagyobb mestereinek egyike volt. kinek emléke előtt a mai százados évforduló alkalmából illendő dolog kegyelettel meghajolnunk.

Még szentebb kötelesség ez a kegyeletes megemlékezés a magyar protestáns egyházra és a protestáns tanárságra, mert Kövy Sándor a protestáns, közelebről a református jogtanárok egyik legnagyobbja volt s a magyar protestáns jogi oktatásügynek egyik legkimagaslóbb alakja marad minden időkre. Időrendileg a legeslegelső protestáns tanárok közé tartozik, mert csak *Husztli* András, az 1734—1742-ig a kolozsvári református kollégiumban működött jogtanár előzi meg, mint önálló jogi tanszékre megválasztott protestáns tanár.

De jogtanári működésének érdemét tekintve is, Kövy, mai

szemmel. — egy század távlatából nézve is, legelső mestere a magyar protestáns jogi oktatásnak s különösen a magyar magánjog tanításának, mert kiténő tankönyveivel megteremtője lett a magyar magánjogi tudománynak, mint a „hazai jog“ gyűjtő fogalmából kialakított önálló jogi studiumnak, amely úttörő tudományos működéséért, illetőleg az 1822-ben *Magyar Polgári Törvény* címen kiadott magyaryelvű munkájáért mint, az „eddigelé magyar nyelven megjelent legkitünőbb jogtudományi műért“ már ekkor, 1822-ben megkapta a Marcibányi Intézet azon évi jutalmát. — élete végén pedig a megalakulóban lévő Magyar Tudományos Akadémia az alapszabályainak elkészítésére kiküldött bizottság tagjává választotta s így kétségtelen, hogy csak az ez évben bekövetkezett halála lett akadály a annak, hogy rendes tagja nem volt az Akadémiának.

Kövy azonban, bármily nagyjelentőségűek voltak az ő tankönyvei a maguk idejében, nemesak mint író örökítette meg magát a magyar jogi oktatás történetében, hanem az ő sajátos előadási és jogtanítási módszerével is. *Ballagi Géza* emeli ki, hogy Kövy első-sorban mint előadó tanár volt igazán kiténő s a jogtanárok mintaképe.¹ Fáy András és Fogarasi János erre a két leghitelesebb tanu — a sok ezer tanítvány szájhagyományán felül — akik megörökítették az ő előadási és tanítási módszerét.

Kövy nem restellette hirdetni, hogy az ő hivatása nem a szép előadások tartása, nem a hajszálfinom jogi definiciók kiformalása, hanem *az oktatás, a tanítás és a nevelés*. Az ő harminchat évi jogtanári működése nyílegyenesen arra irányult, hogy megértesse, mik a jogi szabályok a magánjogban, a közjogban, a perjogban s miképen kell ezeket a szabályokat a gyakorlatban alkalmazni. Ő azért nem eresztette hosszú lére a mondani-valóit, nem bocsátkozott irodalmi vitatkozásokba, hanem két hónap alatt elmondta tanítványainak az egész studiumát. S amint elvégezte, újból előlről kezdte, így egy tanévben négyszer, esetleg ötször is előadta az egész tananyagot. Célja és minden igyekezete az volt, hogy hallgatói valóban megértsék és elsajátítsák az előadottakat.

Fogarasi a hűséges tanítvány szeretetével így írja le a Kövy előadási modorát: „Mintha ma is látnám a hetven esztendő felé járó, inkább férfit, mint öreget, több mint harmincéves tanító székében'egyszerre felmelegülni. — mintha látnám, miként ömlik el a legszebb pirosság az arcán a magyarázás hev és buzgóság miatt, — miként beszéli bele, úgyszólván még középszerű elméjű s figyelmetlenebb hallgatóiba is tudományát. Ő a tanításban, a beszédben kifogyhatatlan volt. Az egyes tárgyakat többféle oldalról tudta és szerette előadni és megfogadni. Hallgatóit még magyarázás előtt és alatt felszólította s kimondhatatlanul szerette

¹ *Ballagi Géza*: Emlébeszéd Szücs István felett. 1893. 18. l.

és becsülte, ha látszának a tárgyból valamieskét is megérteni. És ha észrevette, hogy nehezebben fogják fel, újra elől vagy más oldalról kezdte a tárgyat fejtegetni.

Ezt az oktatási prudentiát és szenvedélyt Kövy már magával hozta a katedrára. Ugyanis jogtanárrá választatása előtt, az ügyvédi vizsga letétele után nem annyira ügyvédkedéssel, mint egyes ur-i családok fiai mellett nevelősködéssel, azoknak a jogi tudományokra való tanításával foglalkozott, mintegy előre érezve tanítói hivatását. Ez a nevelősködés egyrészt előiskola lett részére a jogtanári pályára, másrészt az ott szerzett nevelői gyakorlatát értékesítette a katedrán. És pedig bámulatos sikerrel. Nem kívánta hallgatóitól, hogy könyvét betű szerint betanulják, sőt igyekezett és visszatartani őket a magolástól. Szintén Fogarasi írja le, hogy mikor egyszer hallotta, hogy egyik hallgatója szóról-szóra tanulja a könyvét, azt mondta rá: „Én ugyan meg nem tanulnám azt a könyvet Debrecen városáért, pedig magam írtam.“ A definiciókra pedig így fakadt ki: „Nyomorult ember az a törvénytudományban, aki ilyesmit kérdez: Quid est donatio? különben is az ilyen kérdésre nem is lehet másképen jól megfelelni, mint amit róla tudunk, mind elmondani.“

Hanem igenis, a törvények, a hazai jog szellemét, alaptételeit, a tudomány alapigazságait törekedett minden erővel belecsepegtetni összes hallgatóiba. Ezeket a maradandó és elengedhetetlenül szükséges ismereteket, a rendszert, a vezérfonalat kívánta meg minden hallgatójától kivétel nélkül. De ezekből aztán, mint maga Kossuth Lajos írja: „Tölcsérrel öntötte az ember fejébe a jogtudományt.“ Ez a gyakorlatiasnak látszó, de az elméleti ismeretek elsajátítására is legalkalmasabb módszer eredményezte azt, hogy a Kövy keze alól kikerült jogászok a királyi ítélőtáblán letett ügyvédi vizsgán rendszerint kitűnően megállották a helyüket, pedig a királyi tábla bírái a Kövy tanítványait mindig alaposan megforgatták, visszuzásául annak, hogy Kövy professzor könyveiben és az előadásain is gyakran tette éles kritika tárgyává a királyi táblának egyes, általa helytelenített ítéleteit.

Mennyire bevált Kövynek ez a tanítási módszere s mily hálaság voltak ezért az igazi tanítómesteri buzgalmáért az ő tanítványai, ezt legfényesebben igazolja egyik leghíresebbé nőtt tanítványának, *Fogarasi János*nak, a Magyar Tudományos Akadémia egyik oszlopos tagjának, aki nemesak jeles jogi munkáival, de különösen a Czuczor Gergellyel közösen kidolgozott hatkötetes, a Magyar Nyelv Szótárával örököltette meg nevét, ennek a Kövy által is saját utódaul óhajtott kiváló jogtudósnek és nyelvésznek az a nyilatkozata, melyet a Kövy Elementáinak magyar átdolgozása előszavában tesz: „Ezek után — írja — önként jöhet valaki arra a gondolatra, hogy ennyi sok új dolgozás, ennyi sok változtatás után miért nem adtam már egészen eredeti munkát? Éppen nem tagadom, hogy nemesak ily gondlattal valék magam is, ha-

nem valósággal van is kész dolgozatom, jelesb törvénytudományi munkák, főleg pedig Kövynek minden munkái és Kelemené után egybeszerkesztve, — de utoljára is az eredetiség hiuságáról lemondva, egészen abban állapotdam meg, hogy mind magamnak, mind a közönségnek, mind a nemzeti literaturának több hasznot tesztek, ha Kövyt adandom vala magyarul — a közönségnek azért, mert oly közhitelű tudósna adván munkáját magyarul, kinek neve a magyar haza legutolsó szögletében is talál ösmerősökre *s mely munka tudomra hat nagyobb iskolában használtatik kézikönyv gyanánt*, úgy reménylertem, hogy ezeknek fogok vele olvasmányt s kézikönyvet nyújtani.“ Lehet-e szebb elismerése és jutalma egy professzornak, mint a mesterével hasonló hirre emelkedett tanítvány ily hálás nyilatkozata és nemes ténye?

A másik kulcsa pedig Kövy jogtanítói nagy sikerének és országos hirnevének az ő *nevelési módszere*. Kövy nem érte be azal, hogy hallgatóit a hazai jog szabályaiba, azok szellemébe és rendszerébe bevezette és azokban alaposan kiképezte, de ezenfelül céltudatosan igyekezett őket jövődő életpályájukra előkészíteni, mintegy játszva begyakorolni őket a közigazgatási és a bírói tisztségek teendőinek megismerésébe, ezzel a gyakorlati jogélet, a közpálya titkaiba. Ezzel a bölcs nevelői gondolattal Kövy a hallgatóiból iskola-vármegyét és királyi ítélőtáblát alakított, melyet a gyönyörű hegykoszorú övezte Sárospatak egyik kisebb hegyéről, — ahonnan ágyúzták a kurucvilágban a labancok a Rákóczi-várat, — Páncél vármegyének és Páncél királyi ítélőtáblának nevezett el.

A *Páncél* vármegye volt a joghallgatók gyakorlati iskolája a megyei élet, a közgyűlések, a tisztújítások, akkori közigazgatási vitakérdések bemutatására és azoknak kis kiadásban megpróbálására, — a *Páncél királyi Táblán* pedig költött peres ügyek felett bírói tárgyalásokat tartottak s az ügyvédi és bírói szerepekbe gyakorolták bele magukat a hallgatók. Ezekben a gyakorlatokbau maga Kövy professzor volt a vezető és irányító. Ő maga elnökölt a megyegyűléseken, mint Páncél vármegye örökös főispánja. A hallgatóság pedig a választott tisztikar, alispánok, tiszti ügyészek, szölgabírák, táblabírák, jegyzők, ügyvédek képében egy-egy tanév alatt végigélte fiatalos kedvvel és lelkesedéssel a megyei élet izgalmaít és a peres ügyek jogvitáit.

Kövynek ez a pompás gyakorlatias eszméje a legsikeresebb és legvonzóbb iskolai intézményt teremtette meg, az ifjúsági önképzőegyletek és a mai jogi praktikumok előképeit. A hires professzor nagy jogi tudása mellett a Páncél vármegye és királyi tábla volt a másik hatalmas vonzóerő, ami a hazai jogászfifjúság százait vonzotta Patakra felekezeti különbség nélkül. A Páncél vármegye, melyről később, — pár évtizeddel megszűnése után, — egyes tájékozatlan történészek, mint eltűnt régi vármegyéről emlékeztek meg, lett sok későbbi nagy emberünk, hogy csak Kossuth

Lajost, Szemere Bertalant, Fáy Andrást, Bernáth Zsigmondot, Szemere Miklóst, Fogarasi Jánost, Bónis Sámuel, Jászay Pált, gróf Teleki Lászlót említsem, első szárnypróbálgatásának a színtere és iskolája. A szónoklásba, periratokba, perbeszédbe való beletanulásnak, az önálló bátor fellépésnek igazi képzőintézete, játsszi modorban, de komoly háttérrel valódi szemináriuma volt pár évtizeden át a pataki Páncél vármegye és Páncél királyi Tábla, melyet Kövy egyik kiváló tanítványa, Csupka András, mint perjesi jogtanár, ott is meghonosított Tárca vármegye néven.

Mennyire komoly tanügyi intézmény volt Kövy iskola-vármegyéje, ennek bizonyítéka a tiszánineni református egyházkerület 1813-iki közgyűlésének a jegyzőkönyve is, mely megerősíti az egyesület alapszabályait. „A jelentésttevő ifjúságnak, — így szól az illető jegyzőkönyvi pont — szép egyetértése és előmeneteles magafoglalkozása közönségesen megdicsértetvén, hogy maguk között a hazai törvényt tanuló ifjúság, professzorok és az oskolai szék felvigyázása és utasítása mellett hasonló intézeteket tarthasson, továbbra is megengedtetik.“ Megdicséri az egyházkerületi közgyűlés a törvényt tanuló ifjúság azon szép cselekedetét is, hogy ez alkalomból a főiskola akkori új épületének költségeire 200 váltóforintot (az iskola-vármegye pénze értelmében 1200 Páncél-forintot) gyűjtött össze és adott át a főiskolai előjáróságnak.

A Kövy vármegyéje és királyi Táblája 1823-ig állott fenn. Megszűntetése érdekes összefüggésben áll a nemzeti ujjáébredés korszakának politikai eseményeivel. 1823-ban a Helytartó tanács külön rendelettel betiltja a diák-vármegye működését, kézzelfogható bizonyságot szolgáltat ezzel arról, hogy a rendes vármegyék oppositíóját, t. i. az országgyűlés adó- és ujoncmegszavazási joga védelmére s a törvénytelen adminisztrátori rendszer megszüntetése érdekében megindult országos mozgalmat, a kormány csírájában el akarja fojtani s még a tanulmányi rendeltetésű diák-vármegyétől is félti a szent szövetség atyáskodó politikai rendszerét. Sajnos, Kövynek nem is adatott meg, hogy megérhette volna az ő népszerű és nagyértékű Páncél vármegyéjének feltámadását. Csak tíz évi állandó kérvényeztetés után, 1832-ben sikerült az ifjúságnak és az iskolai Előjáróságnak kieszközölnie a diák-vármegye működésének folytathatóságát, de a Helytartó tanács még akkor is kiköti, hogy a diákoknak politikai vitákba bocsátkozniuk nem szabad, csak a pereskedésben gyakorolhatják magukat. A Páncél vármegye nevét sem volt szabad tovább használni, ezért az újból megalakított iskola-megye *Nándor vármegye* nevet vett fel. Ujjászervezője és első főispánja Szemere Bertalan volt.²

Kövy nevelési programja azonban nem merült ki az iskola-vármegye és királyi tábla megalkotásában s hallgatóinak szak-

² L. Szemere Bertalan Nándor kir. Táblája. Jogtudomány Közlöny 1935. évi 53. sz.

pályájukra való ilyen gyakorlatias előkészítésében. Az ő egész tanári működésének végső célja és ideálja volt, hogy hallgatóit vallásos és hazafias szellemű, szilárd jellemű honpolgárokká nevelje. Ezt a legfőbb életcél-t is teljes mértékben sikerült megvalósítania és pedig a maga egyéniségével, az élő példa vonzó és utánzárakészítő erejével.

Kövy egyénisége prototypusa volt a tudomány és az ifjúság szeretetét, a vallásos és hazafias szellemet önmagában egyesítő és hallgatóiba átplántált protestáns jogtanárnak.³ Az ő puritán személye, melyet egyesek, így maga Kossuth Lajos is nevezhettek darabosnak, néha nyersnek, de valójában megtestesülése volt a felekezeti türelmességnek és elfogulatlanságnak s a törhetetlen hazafiasságnak. Jó református ember volt, keményfejű, egyeneslelkű férfiú. Tisztelte, becsülte azonban más vallású honfitársai meggyőződését. Se írásaiban, se magánbeszédben sohasem sértette, vagy kicsinyelte mások vallásos érzelmeit.

Ezzel az eleven példaadással mutatta meg hallgatóinak, akik között mindig voltak római és görög-katolikusok és görög-keletiek is, hogy a vallási különbségnek nem szabad éket verni az egy hazafi közé s éppen a jogásznak, a törvénytudónak kötelessége a különböző felekezeti honpolgárok egyenjoguságát hirdetni és megkövetelni. A Kövy-féle emelkedett szellemű világi emberek teremtettk meg a múlt század 30—40-es éveinek azt az ideális felekezeti békéjét, mely 1844-ben a vegyes házasságok kérdésének liberális törvényhozási megoldását, majd az 1848. XX. t.-c.-nek a bevett vallásfelekezetek közötti egyenlősége és viszonyossága kimondását, majd az 50-es évek végén a protestánsok számára az autonómiájukat elkobozni készülő páteus elleni nagy küzdelmében a katolikus magyarság testvéri segítségét inspirálta. Vajha, ezekre a nagy időkre s e nagy idők nagy embereire való visszaemlékezés a helyes vágányra, a más felekezeti polgártársaink vallási meggyőződésének őszinte tiszteletbentartására, a felekezetieskedésen felül emelkedő hazaszeretetre, e legnagyobb polgári erényre vezérelné mindazokat, akik ma innen és túlról oly sokszor, kellő ok nélkül, felekezeti torzsalkodásokat idéznek fel türelmetlen megjegyzéseikkel vagy olesó tapsokra pályázó beszédeikkel.

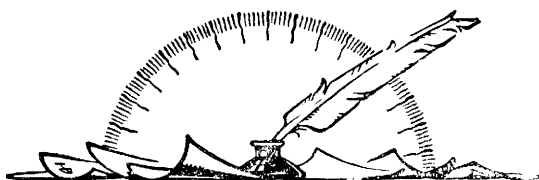
En éppen ebben látom Kövy, az izig-vérig türelmes és hazafias protestáns jogtanár harminchat évi áldásos jogtanári működésének egyik legnagyobb jelentőségét és emlékének ére nál maradandóbb voltát, hogy ő hallgatóiba a jogi tudáson felül az elfogulatlanul vallásos és törhetlenül hazafias életfelfogást tudta átplántálni s hogy ő úgy könyveivel, mint előadásával, tanítói módszerével és személyes példaadásával a haza javáért mindhalálíg buzgón dolgozni akaró s ha kell, a haza szabadságáért, az ősi al-

³ Kövy életrajzát, műveit, tanítványait l. a jogtanári működésének megkezdése (1793. nov. 15.) századik évfordulója alkalmából a Sárospataki Ref. Lapok által kiadott (1893. évi 47.) ünnepi számban.

kormányért vérüket cüntani kész generációkat nevelt a magyar hazának.

A magyar jogtudomány és a protestáns tanügy e kiváló régi mesterének századfordulóján emlékezzünk meg hálatelt szívvel az ő nagy érdemeiről s a sárospataki református sírkertben jeltelenül nyugvó porai felé küldjük el mélységes kegyeletünket.

Finkey Ferenc.





Atlantisz.

*Fönn száll a gép, lenn sűrű légtenger,
Alant maradt város, falu, ember.*

*Föl se hallik ide zaja-szája,
Kék végtelen habja borult rája.*

*Özön ez, a hegyek ormát habja
Tizenöt sing magassal haladja.*

*Lenn megfúlva, elsüllyedve álnok
Kis emberkék, elsüllyedt, mély álmok.*

*Süllyedt város, süllyedt vásár, ország.
A szelek mind szörnyű szagát hozzák.*

*Korall, moszat, ember ember-háton,
Magamat és köztük lenn meglátom.*

*Furcsa, apró senki ő, kis harcba,
Föl se villan ideig az arca.*

*Néha megáll, térdel, imát próbál,
S szava lehull, nincs ki érte jót áll.*

*Ha harangszó kúszik föl a mélyből,
Kapaszkodnék rá — s csak lehull végül.*

*Nézem . . . s arcom kinnal csak elfordul,
Mint a szegény elzüllött rokonrul.*

Bodor Aladár.



A legenda.

Eszményi férfikéz volt... Amikor egy pillanatra megállott a billentyűk felett, a sötét kabátújjból elefántesontfehérséggel elővilágítva, úgy tűnt fel, mint karesú, acélos, fehér vitorlás a habokon, melyben általában is benne reszket a rohanás irama, a lendület szédülete, s a játékos mozdulat muzsikás ritmusa.

Ez a kéz szinte egy külön életet élő, önálló lény volt, nemes ívelésű formákkal, enyhe, halk színekkel és a minden pórusán csaknem lángolva kicsapó intelligenciájával, amely valami babonásan lenyűgöző hatással tudott lenni a szemlélőre. Kifejezése volt ennek a kéznek; szinte azt mondhatnám: arekifejezése.

A zongora mellett egy nagy lilaszínselyemernyős állólámpa világított, mint óriás, fénytestű, lilaszínű lepke, amelyből világosság hullott alá a zongora felett repkedő kézre és enyhe fény esett a szép, komoly férfiarera is.

Egyébként az egész szoba homályban volt. Az őszutói este elnyelte odakünt mind a színeket és idebent jótékony takaróként terült el lomha, puha homályával tárgyakon és embereken, hogy letompítsa és látatlanná tegye a szemekben kigyulladó apró tüzeket, az akaratlan mozdulatokat, egy-egy fejemelést, a nyaknak feszült előrenyújtását, karoknak tehetetlen aláhanyatlását; mozdulatokat, melyek néha többet beszélnek és árulnak el minden szónál vagy tettnél.

A szobában csak hárman voltak. Az asszony, aki a zongora felett szállongó, fehér kezeket nézte; a férj, a ki — a feleségét nézte és a fiatal ember, a tüneményes kezek tulajdonosa, aki senkit se nézett, mert a szemét lehunyva zongorázott...

Ki hitte volna, hogy ebben az álomszerűen csendes és puha környezetben, melyet lágy és finom zenehangok itattak át, sötét tragédiáknak magvai kezdtek kiesírezni az emberi lelkekben?!

... Az asszony önfeledten nézte azt a két kezet, melyet évek óta most látott újra először.

Mikor utoljára látta, akkor is neki zongorázott és ezen a zongorán, csakhogy akkor ez a zongora egy másik házban volt, a szülei házban és ő fiatal leány volt akkor.

Mindössze néhány év telt el azóta, hat-hét esztendő, de ez idő alatt helyrehozhatatlan változás történt az ő életében: asszony lett. Igen, soha még ilyen élesen és tisztán nem érezte, mint e

percben, hogy mennyire helyrehozhatatlan és jóvátehetetlen a dolgoknak ez a kialakulása.

De nem erre akar ő most gondolni. Nem arra, ami bántó, hanem arra, ami kedves, a régi, szép délutánra, amikor ugyan semmi különös dolog nem történt vele, de amely délután mégis csudaszép volt ő neki és emléke felejthetetlenül a lelkébe égett.

Éppen ilyen szürkület volt. Épp így a sarokban állott a zongora s felette, a falon, mint most, az ovális diófakeretben a régi metszet: Liszt képe, a nagy költőé, a tüneményes és fenséges emberé, a titáné, akit mindaketten, ő és a fiú, rajongva szerettek. Hányszor elnézték, a zongorára könyökölve, a felemelt fejét, a messze-magasságokba révedező arcát, vállára omló fūrteit, bő redőkben bomló, sötét ruháját és büszkeség duzzasztotta a keblüket, mikor arra gondoltak, hogy nekik közül van hozzá, szoros összeköttetésben vannak vele, nemcsak mert művészuövendékek ők is, hanem mert magyarok.

A fiú akkor végezte az akadémiát s mielőtt külföldre ment volna, még egy délutánt töltött a leánnyal.

Nem voltak szerelmesek egymásba, de valami lelkendező örömet éreztek egymás közelében. Egy istenséget imádtak mind a ketten, egy bálványuk volt: a zene. Gondolhatták, hogy minden rajongásuk csak ennek szól s mindenikük csak azért szereti a másikat, mert vele örülni és gyönyörködni a szép-ben, több és nagyobb öröm, mintha egyedül gyönyörködnének.

Ez a nagy rajongás aranyfényességgel vibrált a lelkük felett, mint csendes, tisztá tó tükrén a verőfény. Nehéz lett volna meghúzni a határvonalat, hogy a rajongásból mekkora rész jut közös szentségüknek: a zenének és mekkora a — másik félnek, aki segít rajongani.

De ezen ők nem is töprengtek. Fialalok voltak, az életet gyönyörűnek találták és nagyon sokat vártak tőle. Csak a művészi pályájukról tervezgettek. Hogy a fiú most kimegy külföldre és majd... majd! — Ezt már villogó szemmel mondták és titokzatosan mosolyogtak hozzá. A leány pedig tanul tovább, mert ő előtte még sok áll, hogy célhoz érjen. Csak ilyenekről beszélgettek, ha együtt voltak.

— Játsszék tőle most... — mondta azon a régi délutánon a leány, fejével a zeneszerző képe felé intve.

A fiú belintott és ujjai engedelmesen végigszaladtak a billentyűkön.

A leány a zongorára könyökölve nézte.

— De szép a keze... — gondolta váratlanul és kicsit összehúzta a szemhéját. Különös érzés futott át rajta, olyan, amilyent azelőtt soha nem tapasztalt. És ami odáig nem történt vele: alig hallott valamit a zongorázásból s csak akkor csudott fel, amikor a fiú, játék közben, csendesen, kissé magyarázóan megszólalt:

— Hallja?... ez a hullámok játéka...

A leány csakugyan érezte a hangokban a tenger hullámzását, de mintha ezek a hullámok őt kapták volna most fel és cibálták volna szédületes, ájultató himbálással...

— Figyeljen... — mondta röviden, gyorsan a fiú, — most jön... hallja a lépteiket? most jön szent Ferenc és megpróbál a hullámokon járni... hallja?... most zúg a tenger, erősebbek a hullámok, a szentéletű ember nem bír megküzdeni velük, ő is csak ember... ingadozni kezd, dőltingél rajta... most... most... mindjárt elmerül és vége van, de az utolsó pereben... most jól figyeljen... várjon csak.. hallja ezeket a nyugodt, biztos, gyönyörű lépteiket, hallja... jön Jézus és megfogja kezét az embernek, akit a veszedelmek örvényéből kivezet...

Hét esztendővel ezelőtt mondotta ezeket a fiú. S ma újra itt ül előtte, de már mint hírneves művész és ugyanazt játssza neki. De már nem beszél. Most nem magyaráz olyan kedves, fiatalos neki-buzdulással.

Ő azonban emlékszik mindenik résznek a magyarázatára. És arra is emlékszik, hogy milyen borzongással fedezte fel akkor, a „Szent Ferenc legendájá”-nak hallgatása közben, hogy gyönyörűbb kezeket álmolni nem lehet, mint ezé a fiúé. Ha nem lett volna olyan szent és tiszta ez az érzése, kissé profánnak találta volna a mestermű hallgatása közben.

Aztán később ez a különös borzongása lassacskán az idővel elmúlt s csak a furesa, édesen furesa emléke maradt meg. A fiút nem látta többé, csak ma, amikor mint kész férfi és európai hírű művész jött elébe.

És ma újra éreznie kellett azt a különös borzongást, azt a szinte fájdalmas gyönyörűséget, amikor ezt a kezet látta. A kezet és — óh jaj! — az egész embert. Látnia és felfedeznie kellett, hogy az a profil csupa szellem és csupa finomság, amint le-leereszkedő szemhéjakkal elmélyedve önmagába merül; hogy csupa kultúrát sugároz az egész nyulánk alak, a parányit előrehajló vállal; hogy az egész jelenség, aki itt előtte van és a művész szent önkívületével varázsolja elő a hangok mesevilágát, az egész egy felsőbbrendű lény, távoli, nyugati, nagy kultúrák üzenethozója, maga a magasabbrendű élet, álmainak megtestesülése, a Művészet, a Szerelem, a Szépség, Jóság és minden, ami érték ezen a világon! Most már megértette azt a különös érzést, mely akkor régen elfogta, azon az utolsó délutánon, mikor észrevette a férfi kezének rendkívüli szépségét, már megértette és már nevet is tudott emne az érzésnek adni.

De most már késő. Már minden hiába...

Tehetetlenül hullatta le karját és feje fáradtan dőlt hátra a szék támlájára. Érezte, hogy a fogai összeverődnek s valami gyilkos láz fut végig a testén.

— Mi lesz velem?... — ütötte fel a fejét egy ijedt kérdés a lelkében. — Mert valami lesz... és pedig hamarosan eldől, hogy

mi... Itt rajtam kívül eső erők működnek, és nem tehetek ellenük.

Elhangzottak a befejező akkordok. A fiatal ember gyönyörű keze felemelkedett, végigsimította homlokát és hosszú, finom újjai elmerültek sötét hajában.

Felállott a zongorától és az asszony mellé ült.

— Emlékszik? — kérdezte mosolyogva. — Ezt játszottam magának utoljára, mikor elmentem. Ezzel végeztem akkor s most ezzel kezdtem.

Az asszonyt szívenütötték az utolsó szavak. Most ezzel kezdi... Mit? Vajjon mit akar ezzel mondani? Avagy talán célzatosság nélkül mondta volna s csak az ő felzaklatott képzelete működik?...

— Márta, nem vagy beteg? — kérdezte a férj, aki már alig tudta türtöztetni magát. Láttá az egész változást, amin az asszony keresztülment, bár nem volt az a fajta ember, aki aprólékos megfigyeléseket szokott tenni. De szerette az asszonyt, aki husz évvel fiatalabb volt nála, s féltette, nemcsak mint a párját, de mint egy gyermeket, akinek valami baja esett.

Az asszony riadtan nézett az urára; csak most vette észre, hogy ez is itt van. Sőt percek óta azt is elfelejtette, hogy ez az ember egyáltalán a világon van. Valami akaratlan és öntudatlan lelkifurdalás bántotta egyszerre.

— Nem, nem vagyok beteg. -- mondta sietve, zavartan, — ámbár egy kis nyomás van a fejemben, — tette hozzá, hogy valamivel magyarázza a furcsaságát, ha már az ura effélet vett észre rajta.

— Ajánlok valamit, — mondta a vendég. — Ma nem maradtok nálatok vacsorán Tamás bátyám, — fordult a házigazdához. — Márta hadd feküdjék le korán. Hanem holnap gyertek el velem egy autókirándulásra. Maga is jól kiszellőzteti a fejét, — mondta az asszonymnak, — én meg újra kiélvezem ezt a szép vidéket. Mindössze öt napom van ebben a városban, mindenképpen ki akarom azt használni. Rendben van? Beleegyeztek?

A házigazda mohón szíyta a cigarettáját.

— Én, sajnos, nem mehetek, — mondta. — Még az éjjeli vonattal Bécsbe kell utaznom.

— Bécsbe? — riadt fél az asszony. — Hiszen nem mondta!

— Előbb jött a távirat. Bankügyben. A tizenegyórai gyorsal megyek. De azért — tette hozzá sápadt mosollyal — te holnap elmehetsz. Körüljárhatjátok a határt.

— Évikét is magammal viszem.

— Évikét ne vidd. Jobb neki itthon.

— Amint gondolod, — felelte csendesen az asszony. Lopva az urára nézett. A mindig nyílt, egyenes, jovialis modorú ember most kissé csendesnek, színte megtörtnek látszott. Észre lehetett venni, hogy nagyon igyekszik fenntartani a jókedélyiség látszatát.

— Csak aztán vigyázzatok, kérlek. Ernő... ugy-e, rád lehet bízni az asszonyt?

— Kérlek szépen. Semmi szín alatt nem fogom olyan iramban vezetni a gépet, mintha magam mennék.

A fiatal ember így értelmezte a férfi kérdését. Az asszony azonban másképp. És most szeretett volna odamenni ehhez a nagy, erős emberhez, az urához, megsimogatni a kezét és halkán megnyugtatóni:

— Ne félj, hiszen ismersz engemet.

De nem tehetette meg. Nemcsak azért, mert egy harmadik személy is volt jelen, hanem azért, mert... e percben ő maga se ismerte önmagát.

Tizenegy órakor még fent volt, amikor az ura elutazott.

Keveset beszéltek az este, inkább csak lopva nézegették egymást.

— Milyen egyszerű, nagy, hétköznapi ember ez... — mondogatta magában az asszony, — afféle jóképű, vörösésbarna arcú, erőteljes vállal, nagy, monstrum ember, az ötven felé; erős, tenyeres semmitmondó kezekkel, jómódu bankárkezekkel s egy hatalmas peesétgyűrűvel...

Márta kissé elszégyelte magát, mikor mindezt valami leplezetlen, nyers kajánsággal végiggondolta s egyszerre pirulva eszébe jutott, hogy az urát a jó szívről ismeri mindenki. A becsületes, korrekt, úri, jó szívről... No meg... igen, az eszéről, az okosságáról is. Hát igaz, mindez letagadhatatlan. A jó szívét ő ismerhette a legjobban. Örökké előtte van a kép, amikor édesapja halála után jöttek a hivatalos emberek és ő kétségbeesett édesanyjával tudomásul vette, hogy hirtelen földönfutó szegények lettek.

Azonban csak egy félóraig voltak ebben a hitben, mert Barabás Tamás, a mostani ura, aki barátja volt házuknak, váratlanul kijelentette, hogy régóta szereti őt, csak eddig nem szólt, mert Mártuska nagyon fiatal volt még. Barabást mindnyájan szerették a családban s emlékszik, ő se idegenkedett a gondolattól, hogy a felesége legyen.

Igy aztán nem voltak egy pillanatig se szükségben. A változás csak annyi volt, hogy a jó módból átment a gazdagságba.

Barabás Tamás attól kezdve a mindene volt. Ura, barátja, apja, gondozója. Igen, ez mind igaz, de... de most valami olyan fordulat állott be az életébe, amire nem számított; ő most olyanolyant érez, amilyent sohase érezett és ő azt hiszi, hogy ez... ez az igazi, ez a valódi életnek a szárnysuhintása, ami most megérintette az ő szívét, lelkét, egész valóját. Ez az az igazi élet, ami itt ólálkodik az ajtaja előtt és kínálkozik neki s amihez neki joga van. Igen, ő fiatal még, neki joga van ehhez, ha keresztülgázol is emiatt mindenben.

Még nem tudta, mi lesz tulajdonképpen s hogy mit is akar

tenni, de érezte, hogy nem fog újjába állani az eseményeknek, menjen minden úgy, ahogy mennie kell.

Lassan levetkőzött és lefeküdt. Egy pillantást vetett a kis ágyra, melyben Évike, a négy éves kislánya aludt. Rózsás volt az arca a kicsinek, mint valami Murillo-angyalának s Márta ezen még boldogan elmosolyodott.

— Egyet alszom a mai izgalmakra s holnap még a kirándulás előtt határozok. Valaminek történni kell!

Betakarozott és leszorította szemét, hogy mielőbb aludni tudjon. De az álom nehezen akart a szemére szállani. Valami kábulat nehezedett az agyára, olyan se alvás, se ébrenlét.

Később valami különös neszt hallott. Halk nyiszorgásféléit. Ahogy félálmában hallotta ezt, kis mosoly verődött a szájára s maga se tudta, mit tesz, felkelt és az ablakhoz ment. Kinyitotta az üvegtáblákat és kihajolt.

A friss éjszakai levegő pillanat alatt kijózanította s erre rögtön el is szégyelte magát.

— En bolond, mire nem gondolok még! — Azzal becsukta az ablakot és újra le akart fekvüdni.

A különös neszt azonban megint hallotta. Figyelt. A gyermek ágya felől hallatszott. Gyorsan odament és lélekzetviisszafojtva figyelt.

És ekkor a szája is nyitva maradt az ámulattól. Igen, semmi kétség, Évike nyöszörög. Mi ez? ... Mit csinál ez a gyermek?

Márta egészen közelhajolt hozzá. Különös dolgot észlelt, amilyent eddig még soha. Évike arca messziről sütött, mint a túl-fűtött kemence. Márta megkövülten meredt rá. Mi ez? ... Hiszen ez ... ez a láz! Ez a betegség! De ez lehetetlen. Évike olyan felügyelet mellett nőtt fel ekkorára, hogy komoly baja, lázas betegsége még sohasem volt.

— Tamás! — kiáltotta hirtelen, de ekkor észébejutott, hogy nincs itthon az ura.

Egyszerre elfacsarodott a szája és fuldokló, rémült, kétségbeesett sírásroham fogta el, de csak egy percre. Az előbbi kiáltástól felébredt a gyermek és panaszos, cérnaszálhangocskáján vizet kért.

— Évikém, hol fáj? — esdekelt az anyja, de a gyermek csak ivott és utána újra elaludt.

Az asszony tanácstalanul nézett maga körül. A torka kiszáradt s a kezét tördelte. Letérdelt az ágy mellé és nézte, nézte a rózsásra-gyulladt kis arcot, amelynek előbb még örült, hogy olyan szép piros és hallgatta tikkadtn a gyermek lélegzését.

Nagy esend volt köröskörül, mély volt az éjszaka és fekete, mint a pokol és örökkévalónak tetszett. Mártának az volt az érzése, hogy valami mély gödörbe esett ezzel a kicsi gyermekkel, messze a világtól s nem tud senki föléle, hogy segítségére siethessenek. Oh, hogy még ilyen is megtörténhetik!

Mereven, tehetetlenül gubbasztott az ágy mellett és sokáig

nem volt egyetlen gondolata se. Aztán összefacsarodott szívvel az jutott eszébe később, hogy milyen másképpen vannak ők most, mint ahogyan szoktak lenni. Mikor csendes, nyári esteken kiumültek a tágas, barátságos verandán, a felülről lágyan szétáradó, sárga huzaton átszűrődő, meleg villanyfényben és csendesen zizegtek a vadszömlő és komlólevelek, melyek sűrűn körülfonták a verandát. A kertből beömlött a megöntözött virágok illata és esupa viola és rózsza és a kedves, régies rezeda lehellelte áradt szertesztét körülöttük. Csak hárman voltak, vacsora után, a tiszta, családias derűt árasztó, fehér asztal körül. Tamás is ráért ilyenkor, Évike se akart még aludni, hol az ő ölében bújt meg, hol az apjában; ők nevettek a gyerek kedvességéin, oh, semmi különös dolog nem történt az ilyen órákban, semmi, semmi, amit nagy lelki emócióknak szoktak nevezni, az egész, amit ő érzett akkor, afféle lelki-langyosfürdő lehetett, egyszerű, kedves öröm, kellemes, zsongító... ennyi az egész. Emlékszik, sokszor meg is kérdezte magában, hogy ez lenne hát az élet, valóban csak ennyi és semmi több?... Nem panaszsza, nem elégedetlenül kérdezte, csak mégis kissé hitetlenkedő kíváncsisággal...

Oh, most ha visszagondol rá itt, a sötét éjszakában, a titokzatos láz lihegésével vergődő gyermek mellett, egyedül, tanácstalanul, oh, ebben a rettenetes éjszakában ha rágondol arra a képre, nem is úgy látja, hogy az az igazi élet volt, nem, több volt az annál, — a mennyország volt! Oh, hiszen Évike akkor nevetett és ugrándozott és megcsókolta őket, Évike esupa élet volt és öröm és fényesség áradt belőle szertesztét és meleg ragyogás, amiben ők ketten, az urával úgy sütkéreztek, mint a kertben a pillangók, a nyári verőfényen. Oh, miért van az, hogy akkor nem tudta mindezt ilyen szépnek látni és ilyen végtelenül boldogítóknak, miért, hogy csak most, innen, az életnek ebből a fojtogatóan sötét és kínos zúgából tudja igazában meglátni annak a képnek a tündökletességét?!

Csak az ura volna itthon legalább, Tamás! Ha legalább látná, ha csak messziről is. Olyan biztató az ő arca. Olyan nyugodt. Csak egy szava kellene az ő csendes, határozott hangján. Oh, milyen nagy biztonságban is vannak mellette ő és a gyermek! De így egyedül lenni a bajjal!

— Évike beteg... — Elmondta magában újra meg újra és mindig olyan elképzelhetetlenül hangzott. — Dehát mi is volna ilyenkor a teendő? Ha legalább szólna valamit, de alszik, semmit se mond, csak titokzatosan alszik és liheg, lázasan libeg...

Márta megfogódzott a kis ágy rézrúdjába és a feje kóvályogni kezdett...

Polond képek kergetőztek az agya előtt. Ugy tünt fel, mintha egy hajó kormányrúdjába kapaszkodott volna meg, amely viharos tengeren hanykolódik, azután meg mintha nem a hajón, csak egy

kis lélekvesztőn himbálózott volna, melyből később kilépett a víz színére, a hullámokra és táncolni kezdett ott.

A parton állott Gálfalvy Ernő, a zongoraművész és alig látható messzeségből integetett Évike.

Ő kiáltott Gálfalvynak, hogy holnap nem megy a kirándulásra, mert Évike beteg, de holnapután egész bizonyosan.

Amint ezt mondta, megesúszott a lába és sülyedni kezdett a vízben. Már derékig benne volt és kétségbeesetten nyujtogatta segítségért a karját. Ekkor erős ütést érzett a fején, mintha megdöbtek volna kövel és egyszerre valami sűrű feketeségben elveszett.

Meddig lehetett így, nem tudta. Mikor kinyitotta a szemét, megtapogatta a fejét, mert sajgott. Kis dudorodás képződött rajta; bizonyosan a szék sarkában üthette meg, mert, úgy látszik, valahogyan leesett a földre.

De ez most már mindegy, már virrad, világosodik a szoba, mégis eltelt az éjszaka, a szörnyű, a nehéz, mely összenyomta és zúzta őt, hogy fájnak a csontjai s a bőre is oly érzékeny, mintha összeégett volna; óh, ez borzasztó volt.

Végképpen kifáradt fásultsággal, inkább csak gépies mozdulattal előrehajolt és ránézett a gyermekre.

A csöppség csendesen, alig hallhatóan lélegzett, aludt és az arca a reggeli derengésben egészen sápadt volt.

Az asszony egy karosszékre rogyott és feje hátrabanyatlott. Ebben az alélt érzéketlenségében, esodálatosan tiszta gondolatai támadtak, amelyek határozott mondatokban verődtek ki előtte. Ugy mondta magában, mintha olvasta volna valami szent könyvben:

— A gyermek a fontos egyedül és minden egyéb csak azért van, hogy őt szolgáljuk vele. A gyermek a fontos és a család, emellett kicsinnyé válik és megsemmisül minden más cél, érdek, vágy, öröm, bánat, eltörpülnek és jelentéktelenné válnak emberek és dolgok, egyedül ez magasodik ki, mint az élet értelme, célja, legnagyobb boldogsága.

Egyszerre megint maga előtt látta Évike arcát, amikor valaminek örül és ragyogóan mosolyog.

Erre a látványra előntötte a könny a szemét és rögtön elmúlt minden fásult kimerültsége.

— Ez a mosoly kell nekem, enélkül nem élhetek!

Felugrott és új erővel, mintha nem ő gyötrődte volna át az éjszakát, utána látott, hogy orvos jőjön azonnal a gyermekhez.

Erősnek érezte magát újra és határozottnak. Még nem mondta ki magában szóval, de agya titkos rejtekében már öntudatlanul benne volt az egész ujonnan kialakult életfelfogása. A tiszta, az igaz, az egyedül megnyugtató.

Ebben a lelkiállapotában mintha nem is látta volna Évike állapotát olyan vígasztalannak. Nem tudott hinni abban, hogy nagy baja lenne. Az éjszaka minden névtelen rossz sejtelem össze-

fogott, hogy lidércnyomással nehezédjek rá. De már virrad és már oszlanak a nehéz, ölmos fellegek és kivillan alóluk egy tiszta, aszürkék csik az égből.

Igen, virrad és tisztul az ő látóhatára is.

Csak jönné már az orvos!

Végigsimította homlokát és véletlenül a tükörbe esett a pilantása. Megdöbbsent. Kissé ismeretlen arc nézett vissza rá. A vonások ugyanazok, de talán a szemében gyulladt ki valami ismeretlen fényesség, mely végigömlik az egész arcán, mely most mintha világosabb lenne és kissé megnyúladt volna. Ő volt, aki a tükörből visszanezett rá, csak idők, események távolából.

— Ez vagyok én, — gondolta melázva, — nem az a tegnapi arc.

Megjött az orvos is. És kiderült, hogy a gyermeknek egyszerű gyomorrontástól volt az éjszakai nagy láza. Most már láztalan és semmi más teendő nincs, mint vigyázni rá.

Márta egészen elgyengült a rászakadt nagy örömtől. De a gyomorrontáson elgondolkozott. Hogy lehetett ez? Évike minden étkezésre ő szokott felügyelni. Az este... mi is volt az este... persze... az este ő... óh... ő az este nem az volt, aki máskor... igen, igen... most már mindent ért.

Magához szorította a gyermeket és lehunyta a szemét. Olyan volt ez, mint egy imádság, mint egy fogadalom...

Észre se vette, hogy valaki percek óta mellette áll.

Felnézett... Az ura volt.

— Tamás!... — tört ki belőle az öröm és meglepettség. — Hát hogyan?...

— A határállomáson véletlenül találkoztam a bécsi bank főnökével és mindent elintézttem vele. Nem volt mire várnom, autón hazajöttem...

— Hogy nekem ma minden örömet megad a jó Isten... — súgta könnyes szemmel az asszony és még így, ilyen érzéssel nem borult soha az ura vállára.

Délután meglepetésükre, — mert egészen elfeledkeztek róla. — megérkezett Gálfalvy az autójával.

Márta némi röstelkedéssel, de tiszta mosollyal mentegetőzött.

— Nem mehetünk, Ernő... Tamás esetleg... de én nem... Évike az éjjel nagyon beteg volt s én most már nem hagyhatom, én már soha többet őt magamtól nem hagyhatom... — Az utolsó szavaknál akaratlanul lesütötte a szemét és elkomolyodott.

Gálfalvy kicsit értetlenül nézte, ő nyilván semmit se sejtett az egész viharról, ami keresztülvágott tegnap este óta az asszonyon, nem sejtette, mert eszeágában sem volt effélékre gondolni, egy kicsit csodálkozott hát az asszony különös szavain, de aztán könnyedén felelte:

— Hát jó, így is jó. Akkor én se megyek.

— Maradj velünk ma, — mondta a férj, aki kezdett egészen

jó lélekbúvárnak bizonyulni, mert megérezte, hogy már nincsen baj s nem is lesz, — nézd ez a délutánom ugyanis csak ajándék, tulajdonképpen Bécsben kellett volna töltenem.

Gálfalvy szívesen maradt.

És estefelé megint odault a zongorához. Az asszony kérésére megint „Szent Ferenc legendá“-ját játszotta.

Da ma egészen más képe volt a szobának. Nemcsak a lilaszínüernyős állólámpa égett, hanem a nagy csillár is, fent, a mennyezet közepén, mert Évike a világosságot szerette, nem a félhomályt. Évike tudniillik szintén a szobában volt és édesanyja ölében ülve, egy kis asztalról vacsorázott.

Az anyja most őt nézte, a gyermeket és azt, hogy mennyit eszik meg a tejbekásából...

A csodálatos kezek, mint fényben cikkázó lepkék, repdestek újra a billentyűk felett, de Márta nem nézett rájuk, csak hallgatt; halvány, különös mosollyal hallgatta a muzsikát és a férfit, amint az vidáman, minden mellékgondolat nélkül jegyezte meg:

— Emlékszik még az én régi magyarázataimra, melyekkel a játékomat kísértem?... Itt zúg a tenger, hullám hullámra tornyosul... az ember, a szentéletű ember megpróbál jární rajtuk... ámde ezek a léptek bizonytalanok, hallja, milyen bizonytalanok... a hullámok ide-oda dobálják, már veszélyben van, már majdnem elmerül...

Az asszony már nem figyelt a férfi szavaira. A többit már ő gondolta tovább...

— De jön Jézus... — és itt az emlékek súlya alatt lehunyta szemét és szinte alélt volt a meghatottságtól, — jön Jézus és kezét nyújtja a fámlgyónak és elvezeti a szegény, gyenge embert a veszedelmek hullámairól...

— Ne sírj... — súgta egy meleg hang a fülébe...

De ekkor már a keze ott volt az ura kezében, a becsületos, erős, biztos, rólukgondoskodó, tiszta — hétköznapi férfi kezében.

Izsákné Székely Erzsi.





Először verset csak magamnak írtam.

*Ki hallja most szavam a messze pusztaságon?
Ki hiszi el nekem, hogy valóság az álom,
mely lelkemben fogant meg csodaképpen?*

*Először verset csak magamnak írtam,
mert úgy éreztem, egy bizonyos szirt van
e zavarban: az én csudám, a titkom.*

*Gyermekkor volt ez! Rég tudom azóta,
hogy más is épp az én útamat róttá
s a Más felé fordult tekintetem.*

*Vágytam nagyon dalolni a magyarnak.
De jaj, a magyarok nem dalt akarnak!
Ezer csapás görnyeszti vállukat.*

*Földönfutó nép! Szétszakadt kis ország!
Éjszak, Kelet, Dél és Nyugat tiporják.
Nem hallja szárnyalását a jövőnek.'*

*Bús süketeknek s bénáknak beszélek,
Bezárult itt előttem minden élet,
ó jaj, bezárult minden meggyötört szív!*

*S mégsem fogyhat el a vigasz szívemben,
Mégsem vergődik nyomtalan a lelkem,
Istennek dalolok e pusztaságon!*

*A csodák Istenének, aki láthatatlan,
Mégvált bennünket mindig új alakban
Ki a dicső Föltámadás Ura!*

*S úgy művelem e földet, mint az első
Ember s hiszem, munkám megáldja a Teremtő
s lesz még, aki gyümölcsén élni fog!*

Marcounay Tibor.



KRÓNIKA.

— Néhány vonás egy keresztyén nő lelki arcképéből. **Visszaemlékezés Pauer Irmára.** Most, mikor Pauer Irma földi alakja eltűnt szemünk elől, elérkezettnek látom az időt, hogy vele való érintkezésem és együttműködésem három évtizedre terjedő tapasztalataiból egyet-mást a nyilvánosság elé hozzak. Teszem ezt azért, hogy sokak előtt, akik őt nem ismerték, vagy félreismerték, bemutassam, habár csak egyes vonásokban is, az ő igazi lelki képét, s rámutassak arra, mit bírtunk és mit veszítettünk benne. Hiszem, hogy ez egyszerű, elfogulatlan bizonyásgtétel hozzá fog járulni, hogy az elköltözöttnek életéből, még halála után is, áldás fakadjon.

Sokat vádoltak azzal, hogy személyes befolyása alatt állok s vele szemben nincs akaratom. Hogy nagy befolyással volt rám, nem tagadom, de meg vagyok győződve, hogy ez olyan befolyás volt, amelyért sem neki, sem nekem nem kellett magunkat szégyelnünk. Lelki összeköttetésünk nem a természeti ember rokonszenvéből fakadt. Ezen a téren minden tekintetben nagyon különböztünk egymástól. Már életkorunk sem egyezett; ő csaknem 16 évvel ifjabb volt nálam, ami, különösen akkor, mikor egymással megismerkedtünk, nagyon nagy korkülönbség volt; ő 20 éves fiatal leány volt én 36 éves asszony és családanya. Egészen különböző volt a vérmérsékletünk, különbözők voltak a családi körülményeink, neveltetésünk, társadalmi helyzetünk, élethivatásunk. Ha csak a világban találkozunk, sohasem lettünk volna barátnőkké. De mivel Isten országának talaján találtunk egymásra, szoros lelki kapocs fonódott közöttünk, amelyet maga az Úr hozott létre, s amely, ennél fogva szétszakíthatatlan volt. Találkoztunk Isten üdvtervének, gondolatainak, akaratának megismerésében és megértésében, amelyeknek megragadásában és az életben való megvalósításában ő mindig elől járt. Ez volt a forrása reám gyakorolt befolyásának, amely tulajdonképpen abból állt, hogy szavainak és egész egyéniségének hatása alatt mindig teljesebb önismeretre jutottam, s mindig jobban növekedett bennem a vágy, hogy önmagamtól szabadulva, teljesen az Úrnak éljek s akaratát fölismerve, teljesen neki szolgáljak. Pauer Irmát mindig ez a vágy vezette s azért tudta azt másokban is fölébresztteni.

Ami legjobban vonzott engemet hozzá, az jellemének és egész lényének rendkívüli őszintesége volt. Nem ismertem nála átlátszóbb egyéniséget. Sohasem mondott szép szavakat, amelyek mögött valami más értelem rejtett, vagy semmi sem rejtett. Amit mondott, azt gon-

dolta és érezte is. A világban megszokott fölösleges udvariaskodásnak sem találtam benne semmi nyomát. Talán ezért tartották sokan ridegnek és szeretetlennek. Pedig mélységes szeretet lakozott benne, de okos és bölcs szeretet, amely nem érzélgésség, érzékenykedésből, kedveskedésből és engedékenységből állt, mert sohasem a maga számára keresett valamit, akár elismerést, vagy dicséretet, akár valamely előnyt, vagy hasznot, hanem mindig másoknak a javát kereste, és pedig a legtisztább, a legszentebb értelemben vett javát. A bűnt soha senkiben nem pártolta és nem legyezgette, s akik bizalommal fordultak hozzá, azoknak nagy segítségére tudott lenni bűneik felismerésében s a tőlük való megszabadulásban.

Bár munkálkodásának egyik fontos része az Írásnak magyarázása volt, nem volt szónoki tehetség. Hangja gyöngye volt, előadása kissé vontatott, beszédeinek kompozíciója meglehetősen laza. Akik nem nyitott szívvel, hanem bírálgó elmével hallgatták, könnyen találhattak benne kritizálni valót. De akik nem külsőségekre néztek, nem az emberre tekintettek, hanem igazán Isten igéjét éheztek és szomjuhozták, azokra mélyebb hatást gyakoroltak írásmagyarázatai, mint a legkiválóbb és legékesebben szóló prédikátorok beszédei. Minden szavából kiérzett, hogy szívből, lélekből fakad, hogy nem pusztán szó, hanem mögötte személyes lelki tapasztalat van. Azt adta, amit ő is úgy vett, egyenesen az Úrtól. Igehirdetése teljes összhangban állt egész életével.

Uralomvágygal gyanusították. Pedig neki az a vezető szerep, amelyet betöltött, nagy önmegtagadásba került. Természetből egyszerű és igénytelen lévén, magától sohasem választotta volna a vezetőnek szerepét. Az Úr maga hívta el erre a feladatra. Már egészen fiatal korában, minden fentartás nélkül, teljesen átadta egész szívét, egész életét az Úrnak s ezért találtatott méltónak és alkalmasnak arra, hogy Isten országának munkájában nagy feladatot végezzen. S ő ehhez a feladathoz mindvégig hű maradt. Nem riasztotta vissza az emberek véleménye, ítélkezése, ellenállása. Ebből fakadt sok szenvedése, de ebből fakadt lelkének békessége, életirányának biztonsága is.

Sokat kellett szenvednie. Nem csak a hitetlen világ részéről érte félreismertetés, gyanúsítás, hanem még keresztyén testvérek részéről is. Ez volt életének legnagyobb fájdalma, de ezt is kész volt elviselni, csak teljesíthesse mindenben azt, amit Isten akarátának ismert föl. Ment egyenesen az Úr által neki kijelölt úton, nem nézve sem jobbra sem balra, sem hátra, csak előre, a cél felé.

Életében rendkívüli módon megnyilvánult az a kettős hatás, mely elsősorban magának a Mesternek, az Úr Jézusnak, de Ő utána minden olyan tanítványának az életében is észlelhető volt, aki megalkuvás nélkül a maga életét igazán elvesztve, követte Mesterét. Egyfelől a már fennebb említett félreismertetés, gyanúsítás s igen gyakran gyűlöletté fajuló ellenszenv, másfelől a rendkívüli szeretet, tisztelet, bizalom és ragaszkodás, amellyel körülvették azok, akik igazán jól megismerték, lelki szolgálatait elfogadták s akik számára

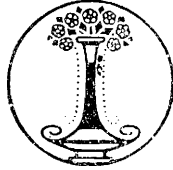
ennélfogva áldássá válhatott. Akiket az Úrhoz vezethetett, azokért mindvégig felelősséget érzett, gyermekeinek tekintette, gondozta és hordozta őket. „Kedves anyánk“ volt ő sokak számára, akik között olyanok is találkoztak, akik nála korban idősebbek voltak. S találkoztak férfiak is, akiknek magasabb iskolázottságuk, több tudásuk volt, de akik szintén érezték szellemi fölényét, mely az Úrral való benső és mélységes összeköttetésnek volt a gyümölese.

Szektáskodó hajlamokkal is vádolták. Pedig földi egyházához, — az evangélikushoz, — teljes szívvel ragaszkodott és sokáig, végig gyakorozva és imádkozva várta az időt, mikor munkálkodása előtt megnyílnak ott az ajtók. De míg erre az Úr órája el nem érkezett, addig nem tolakodott, hanem kész szívvel engedelmes lélekkel végezte a lélekmentés munkáját, más területen, más keretek közt is. Egy református lelkész vezetése alatt álló egyesületnek lett munkás tagjává, egy olyan egyesületnek, amely abban az időben, mikor még a református és evangélikus egyház egyaránt a lelki mozdulatlan-ság álmát aludta, a két egyház ébredező tagjait összegyűjtve, testvéri egyetértéssel igyekezett ébresztgetni a lelkeket mind a két egyházban. Mivel az ébredés a reformátusok közt hamarabb megindult, Pauer Irma munkálkodása is hosszú ideig inkább a reformátusokra terjedt ki, s így vált ő is egyik előharcosává a református egyházban most már szemmel látható ébredési mozgalomnak. Sajnos, ezért a munkájáért nem sok hálát aratott. Pedig ő erre is nagyon érdemes volt. Bár igazán egyházas szellemű volt, felül tudott emelkedni minden felekezetieskedésen, s a lélekaláztatnak azt a fajtáját, mely egy bizonyos földi egyházban látva a tökéletesség mintaképét, oda akarja terelni a lelkeket, soha sem ismerte, De sohasem tévedt bele a szektárius külsőségekbe, szűkkeblűségbe, törvényeskedésbe sem. Nem élte ki a Szentírás egyes tanításait a többinek a rovására. Az egész Írást elfogadta és nyújtotta, de rendkívüli világossága és finom érzéke volt arra, hogy megkülönböztesse a futosat a mel-lékestől, a lényegest a másodrendűtől. Ami lényeges, annak egészen a mélyére hatolt s az isteni kijelentés fővonalainak a meghúzásában nem állt meg félúton, hanem végighúzta azokat egészen a célig. Nem félkeresztyénség volt, amit élt és hirdetett, hanem győzedelmes keresztyénség. Ezt nem tudták sokan elfogadni, s azért voltak hajlandók lelki irányzatát egy újabb szektának minősíteni. Pedig csak apostoli keresztyénség volt, Pál apostol keresztyénsége.

Figyelme, érdeklődése, szeretete Isten országára munkájának minden ágára kiterjedt. Mélyen imádkozó szeretettel viselte szívén a külmiszió ügyét! Isten csodálatosképen, úgy vezette életpályáját, hogy néhány éven át tevékeny részt is vehetett a külmiszió munkájában. Afrikában, mint a Sudan-Pionier-Mission tagja. Hogy ott is mennyire megálta a helyét, mutatja az a nagy szeretet, amellyel iránta a missziói társaság tagjai, élete végéig viseltettek s amelynek, halála alkalmából melegen adtak kifejezést lapjukban. A missziói munkában szerzett személyes tapasztalatai még jobban megerősítették a pogány világ iránt való szeretetben, érette való

imádkozásban, anyagiakkal való segítségben s különösen abban, hogy a misszió iránt való szeretetet beléoltotta mindazoknak a lelkébe, akikkel foglalkozott. A missziói területről a háború kitörése hozta vissza hazájába. Itt tovább folytatta már előbb megkezdett munkáját s továbbra is egyik vezető munkása volt a C. E. szövetség-munkának. Sok női lélek találta meg az ő bizonyágtétele által az Urat s nyert hitében erősödést és elmélyülést az általa vezetett szövetségben. Sok hűséges munka, sok küzdelem és szenvedés után s azokon keresztül hagyta el ezt a munkateret, hogy Isten kegyelmes vezetése folytán megtalálja életének legjelentősebb feladatát, a diakonissza-munka megalapozását a magyar evangélikus egyházban. Ezt a munkát az Úrnak különös áldása kísérte. Alig öt esztendei munkálkodás után 50 hívő diakonissza-testvér állta körül koporsóját. Hogy ebből a megáldott munkából miért szólított el olyan korán, alig 50 éves korában, erre a fájó kérdésre a felelet ma még az Úrnál van, de a maga idejében egészen bizonyosan nyilvánvalóvá lesz mi előttünk is. Azt már most is tudjuk, hogy a földről való elköltözése, bár mély fájdalommal töltötte el az őt szeretőknek szívét, nem lesujtolog, hanem fölemelőleg hatott. Nem csüggedést érez a kis sereg, hanem új lelkesedést. Hívebben, odaadóbban, helyesebben az Úrnak szolgálni, ez a vágya mindazoknak, akiknek ő életében azt az utat mutatta, amelyen ő járt előttük.

Vargha Gyuláné.



AZ IRODALOMTÖRTÉNET MARGÓJÁRA

Örök magyar diákok üzenete.

1.

Semmi kétség nincs már felőle, haragusznak a magyar középiskolára. Elégedetlen vele a törvényhozás és a végrehajtó hatalom; a tanárok egyesületei, érdekeltségi sajtója, évenként összeverődő küldöttségei ismételtlen megállapították már ezt, utalva összehasonlításul hol a bírákra, hol a tanítóokra. Elégedetlen vele a társadalom, nem becsüli munkájához mérten, a Röser-botrányt is nyílt káröröme rosszul elfojtott gúnykacagásával kísérte. Elégedetlen vele a volt diákok és jelenlegi szülők nem kicsiny tábora, a *Pesti Napló* ankétja legalább is ezt mutatja. Elégedetlen vele a költői képzelet, csak nemrégiben szabadkozott egyik jónévű írónőnk pedagógusok zárt körében valamelyik félszeg tanárhőse miatt s íme újabb sértés gyanánt tapsol a *Nemzeti Színház* közönsége a *Légy jó mindhalálig* képeinek, pedig bizony azokban is alaposan rájár a rúd szegény debreceni kollégiumra.

Századunkat, különösen a különleges magyar sors keretén belül nem ok nélkül tartják sokan az ifjúság századának: már csak ezért sem közömbös ez a nagy ellenérzés veteményes kertünk kapuja előtt. De ne kezdjük ilyen magasan; áll a harc, meglehetősen hangos a lármája: egyszerű képzettársulás is indokolja, ha az időnként etábránczó literátor rég meghalt diákok-álmotda iskolákat rajzol a margóra, hiszen hajdani nótáriusok is felfirkáltak egy-egy nótát számadáskönyveik tisztánmaradt oldalára tollpróbának vagy időtöltésül.

Ezek az örök diákok később nagy tekintélyre tettek szert és még azt sem mondhatni róluk, hogy elfogultak.

2.

Mostanában keltegette siri álmából egy sereg lelkes mai gimnázista, talán ezért is került a sor élére: *Bessenyei György*, a daliás bécsi testőr, szomorú bihari remete, gyerekeibeiben pajkos kópé *pataki diák*. Nem, nem, igazán nem lehet ráfogni, hogy haragudnék az alma materére. Tudja jól, hogy ami benne kifejtett érték, vagy kísértésekkel szemben megálló lelki erő, mind a pataki iskola útravaló kincse. Puritán volt Patak, szigorú erkölcsű, ezért nem csúszott el, nem bicsaklott félre a bécsi sikos pádimentomon az onnét jött legény. Kotló nélkül kicsapott, orozva kelt csirkehad volt ott a muzsafiak serege, esőverte, guzori csapat, de épen ezért sarkalja a közölők szakadtat az önképzés vágya a nyugati metropolisban is karöltve a társaságbaverődés ösztönével. Ez nagy szerencse Bessenyeire, de negatív érdeme a skólájának. Bizony-bizony mégis úgy igaz, ahogy másutt írja. Ami az *oktatást* illeti „iskolából nem hozott egyebet az ártatlan együgyűségnél és boldog tudatlanságnál”. Vagy még őszintébben: „Megnéztem az emberi bölcseket, okoskodtam velük, vélvén, hogy a

természetnek nemes titkaival boldogságot, örömet, csendességet istenbe, világba fölfedezem. Látom azomba, hogy valósággal mindezekről, *tanulásom után*, annyira vagyok éppen, mint az együgyű mezei pásztor, vagy még meszebb annál is.” Viszont a *nevelés* ügye sincs különben: „A vad manérok oly felemelkedésbe vannak, hogy ha még igazítás sokáig nem tétetik benne, féltő, hogy a szegény tanulók ágyaik alatt viperák, krokodilusok, báziliskusok ne teremjenek a sivatag vadságba.”

A kétféle érzés *Kukumédóniás* alakjában olvad egybe s legtanulságosabban mutatja, hogy emlékszik vissza Bessenyei a pataki iskolára s milyennek látja egykori tanárait. Bizony nagy készütségűeknek, ideálista főeknek látja őket, de azt sem titkolja, hogy világképük elmaradt a kortól, okoskodásuk sokszor megmosolyogni valóan naív, komolyságuk inkább komolykodás, hétrégtörbevezésük megalázó. Summa summárum „szép esz[ü]k] a vad manérnak rozsdája alatt hevert”, akárcsak az ifjú Tariménes tudós utitársának, *Kukumédóniás* uramnak.

3.

Sajnos, a XIX. század semmi újat nem hozott ezen a téren s Debrecen egy csöppet sem különb Sárospataknál. Pedig szelidlelkiségéről híres diákja, Arany János talán még türelmesebb, pontosabb, megbízhatóbb tanú, mint a Bécsben megalázott, Bakonszegen besavanyodott, Voltaire-en keresztül elidegenedett Bessenyei. És mégis kietlen, szomorú, vérlázító ifjúság: *Bolond Istók* tógátus deákoskodása. Hiszen, hogy mindjárt az intézeti egyenruhán, a tógán kezdjük már, az úgy fedi halvány, sovány alakját „Mint gyászlobogó a nyelét”. „Étvágya is több, mint betöltheti”, (ez azt hiszem minden konviktusnak és alumneumnak örök visszatérő panasza). A „bagoly” teremről is bizonyos ellenérzéssel emlékszik meg a költő, némi gúnnyal jeltvén róla, hogy „Ez egy fellegvár, egy magas Sion”. A túlzásfúltság nemkülönben bántja: „ő tanára Alig százötvenedrész gondja volt.” Meg is sínyli az egyéni nevelés teljes hiányát: nem veszik észre, hogy rövidlátó, később, mikor távozásai bizonyítványt kér, közömbös sajnálkozással eresztik el — egyetlen „agg Simeon” szabályt erősítő kivételével.

Tanulótársai nem enyhítik e külső körülmények okozta kelletlen helyzetet: „ha csillagásztak, ő nézvéen a csöbe, Sipkát akasztott más lurkó elébe”. „S ha kézről kézre járt valami ásvány: Brugó darabbá vált körútazásán.” Meglátszik rajtuk, hogy tanulásuk egyetlen célja: a kenyér: „Pap is lehetne, ügyvéd, ingénieur. Bajtársit e pálmák varázsa vont.” Itt most egy rendkívül finom észrevétel következik a mindenkori kvalifikációs törvények színvonalasüllyesztő visszahatásáról: „Lett is valami, valamennyiből, Ki mind az iskolát végig taposta, *Lesz az.* (Ha más nem, egy falusi „kosta“.)”

Igaz, hogy a tanítási módszer is a talmi diákokhoz igazodik. Ezért aztán az egyetlen vérbeli diák sokszor „elmereng a mennybe”, „De iskolában rettent[i] a sok $A + b$, nagy $\sqrt{\quad}$, a dült ∞ -asok.” Szereti a természetet „Erdők virágát és a bércz követ”, „De a padokban (ah, szánni való agy!) „Magolni” kelle kő, virág nevét.” Filozófiából „Hogy semmit sem tud, annyit jól tudott”. Logika órán „*Major* s *minorban* ő nyakig vesze”. „Történelemből ha micskét tanult is, Meg elfelejté a vizsgálatig”, mert a tudnivaló a história szelleme helyett: „a föld minden évszáma s királya, Meg a tanító körmönfont irálya”. Latin, görög órákon: „szót hüvelyből nem örömet bonta”, hanem „Kileste, hol foly az a finom ér, Melyen halad cselekvés, érzet, eszme — Habár egy *szócska* néhol kárba veszne”.

Könnyeket csal a szembe a kisdíák hasztalan emésztődése, miközben „ezt az iszonyú „kásahegyet” keresztül enni” kényszerül. Nem hetyke, nem becsmerli a tudományt „Sőt a tudásnak vonzaná is vége”, de szenved, mert bizonyosan kikap olyankor, mikor „az *egésznek* bátran nekironta”. Így áll aztán elő a beteges helyzet, hogy „mindig valami olyanért sovárog, Mit nem tanítanak a tudós tanárok”. Ezért „sovárg egy cél nélküli cél felé”, ezért „csüggeszté a taposó malom Egyhangúsága és az únalom”. S a végén „hogyan időt lop, azt érzé, gyanítá”. Pedig „a becsületért” és „a tanárnak” tanul annyit, hogy jó „calculusa” van.

Nagyon érdekes és tanulságos, hogy nyomul lassankint életének és diákságának súlypontja a leckeórától egyre távolabb. És érdekes és tanulságos megfigyelni azt is, mekkora kárára az iskolának is, sajátmagának is. A baráti „*tanyázás*”-ok és az *autodidaxis* két áldott alkalmá siklik ki ezáltal az iskola ellenőrző és irányító hatása alól s ezt „megszűkölik” mindakerten: tanárság és diákok egyaránt. Istók sokat olvas, de összevissza mindent, elfelejteni valót és soha rendszerbe nem állót is. Az idegen szöveg is szükségtelenül kinozza meg. Igaz, hogy ezáltal fejlődik s nem az iskolában. (Hiszen épen ez a kettejük baja.) Alabastrom sőtartódarabon szobrászkodik, meglopja a macska szőrit, hogy festegethessen, zongorán, gitáron, kottaolvasáson keresztül egészen a komponálásig eljut a zenében, kirándulgat, jól mulat a kötelező favágás vidám-komoly alkalmából, lopott fa mellett sütkérezik, iddogál, dalolgat a többivel. Eljár a színházba, szavaltgat, szindarabokat olvas, szerepeket játszik el képzeletben, iskolakerülő lesz lassan, mindig az aktorok körül settenkedve: csoda-e, ha a végén közéjük áll, kimarad az iskolából?

Pedig milyen hálával nyugtázza egyetlen tanára jóindulatát, aki megszavaltatta, Shakespear-re irányította figyelmét s áldásával és ajánlólevelével bocsátja el magától. Milyen buzgalommal jegyzi fel róla, hogy „már nevének keskeny volt e hon” s milyen keserűen, hogy „Kibőgte a deák ezt is különben”.

A magyar iskola még nem tűnődött el cleget és eléggé, milyen éktelelen szépséghiba a multjában, hogy Arany János „évközben kimaradt” belőle.

4.

Nincs elég terünk annyi időt töltenünk *Vas Gereben*-nél, amennyit megérdemelne. Csak fecskerőptében említjük hát meg a veszprémi gimnáziumot, ahol 1830 táján *A régi jó idők*-ben Tujder uram „50 évig ütötte, dobta, vesszőzte, botorta, élesfázta, kukoricán térdepeltette az ifjúságot”, kruxot nyalatott vele száz meg száz más társával s mindössze háromféle tanítványa volt. „Olyan, aki szenvedésben nőtt fel, olyan, akit az árulkodás és egy kikerülhetetlen megkorbácsolás a végső szemérmétől megfosztott és végül olyan, akit e borzasztó eljárásnak még a gondolata is fevert”: Kubi, az úrfi és Sándor. Csömörletes a tanárnak még a beszéde is, bemagoltatott és ledaráltatott tudománya pedig alig több, mint a „pivlia”: „Mit sinált Jozef Egiptomban?”

Jókai iskoláira is csak épen, hogy rövid pillantást vethetünk. Igaz, hogy éjjelente kikiszöknek kollégiumaiból a diákok esküdtek és örök ellenére, dalolnak, táncolnak, isznak, megkergetik a strázsát, ellopják a kútágast tüzelőnek, nagyokat döngöttek a civis kapuján s macskazenét adnak a professzoroknak, mint ahogy ezt *A debreceni lúnátikus*-ban elkesergik egymásnak Haranghy és Tóbiássy professzor uraimék. Mégis e diákok még így is sokkal különbek és rokonszenvesebbek tanáraiknál. Tanulnak és tud-

nak ezek a fiúk, spártai életmód edzi és nőtetí őket, nevetik a nyomorúságot rossz koszton, végigszupplikálva az országot, életük kockáztatásával oltva a debreceni tüzekeket, gond nélkül énekelve el a himlős halottat is, mint *A Kis Királyok* Tanússy Emmánuelje. A nagyok, az okosak, a felnőttek részben hitványak, mint a csipás szemű, rezes orrú „Netartsderre”, édes Zuboki Máté uram, részben lelkiismeretlenek, kiverik a gyerekeket magok szabadjára a vad életbe, részben poltronok, elgáncsolják tanítványaik derekabbját s a hitványát emelik magokhoz. Szép, szép a halottvirrasztó gyerekkorban karcos bor mellett, pajkos adomákkal fűszerezve, de lehet mellé egyebet is gondolni tréfánál. Jó, jó, be tud a legatus a bezárt kapu tetején is ugrani és megtanulja a prédikációt egy átmulatott éjszaka után térdig fűrészporkban is, de azért mégsem ez volna az önállóságra nevelésnek az igazi módja (*A Kis Királyok*). Jókai szereti az iskolát, de azért késő öregségében is bele-reszket első iskolai napjának virgácsoló emlékeibe (*Életemből*.) Az pedig, hogy Nyaviga úr és Dallos Ádi hogy „futottak” az akadémika promócióért (*A debreceni únatikus*) s az *Eppur si muove* öt diákja hogy kényszerűt földalatti diákéletre, hogy végezte még a tanulnivalóját is tiszerte jobban ott, mint a föld felett s hogy magasult *sedes* alatt professzorai feje fölé — egészen a kicsapatásig: minden derüs humora mellett elmarasztaló ítélettel sújtja a XIX. századeleji iskolák tanárait és előjáróit egyaránt.

5.

Mikszáth már a modern pedagógia neveltje. Az ő korában nincs többé vessző, plága, signum, legfeljebb papirgaluska. De még azt is versenyebédékké szelidíti hazafias örömeben a bálványozott tanár, Szeremley Károly. (*Az új büntető kodex*.) Valamennyi írónk közül talán a nagy palóc szereti legjobban az iskolát, emlékszik vissza rá legnagyobb meghatottsággal, legaranyosabb szélű fellegek közül. Hol Baksaynak (*Az öreg Dankó bácsi*); hol Szilágyinak (*A két koldusdiák*), hol Kaplernek (*Tavaszi rügyek*) hívják ezt a mathezeósz professzorát, aki szerint a 2×2 a siron túl is 4 marad, Szeremley Károlynak pedig egyenesen íróvá cseperedését köszöni, hiszen pedagógiai tapintatával az mentette meg a plágium szégyenétől s szorította olvasásra azzal, hogy az öreg hentes házigazdáját jelöli ki számára segítségül a dolgozatírásban. (*Hogy lettem én író?*)

És mégis, Mikszáth megaranyozott diákélete is csak olyan, mint a többi. A *bohnya* épen olyan rossz, mint a brúgó, a tanárok többsége nevetnivaló torzfigura. Az *arany kisasszony* Csutkás tanár ura csöndes félkegyelmű hajótöröttje az életnek. „Csüggnek rajtam” (t. i. a diákok) motyogja minduntalan s „30 éves tanári pályájának egyhangúsága... lehetetlenné tett számára a betanultakon kívül bárminemű előadást” *A Tavaszi Rügyek* tanári kara szánnivaló társaság. Kapler hektikás váz, Koós Gábor a kutyáját is magával viszi az iskolába, inkább vadász, mint tanár. Kecskéssynek vatta van a fülében. Suhajda, az örökifjú és örökmagyar Petőfi-poézis tanára: kiszott, sovány, madárképű és *Goethe-kabátban* jár, minden második lépcsőn megáll és szippant egyet a tubákjából. Gábel gyáva: villás emberekkel őriztetí magát a rablók ellen, megijed a Tisza kutyától s magázni kezdi ijedtében; tudatlan is: gombakövéletnek nézi a szárított kenyérbél-gyúrmát; amellet kegyetlen, rosszindulatú, bosszúálló emberke. Még Vankovics peddellus is fontoskodó és megvesztegethető komikus alak.

A diákok élík maguk szabadjára, a maguk módján duhaj napjaikat. Csalnak, lopnak, verekednek egymás közt, csatároznak az inasokkal, végig

bosszantják a város lakosságát. Kosztadó gazdájuk borral itatja őket. Török Gyuri a végén beáll színésznek, akárcsak Arany János.

A pályaválasztás igen sokszor attól függ: mérnök fia halt-e meg a keresztapának, vagy orvos fia? Aszerint válnak t. i. gazdátlanokká bizonyos fajta könyvek. Amint hogy a keresztapák a saját fiokat is gyakran csak azért szánják orvosi pályára, hogy csalhatatlan hektika-recept titkát testálhassák rája nagy vagyon forrásául (*Johanka néni, Franciska néni és keresztapám*).

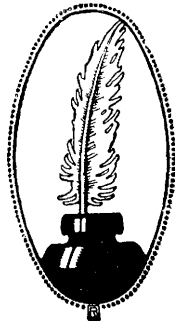
Aranyos felhő ide vagy oda: egy helyen meglátszik mégis a fájó, eleven seb emlékező ereje: Az „utolsó padbéli” Mikszáth úgy emlegeti az első eminensüket, mint akinek késő éveiben is rosszul esik az, hogy az iskola máskép osztályozta őt, mint később az élet.

6.

Hagyjuk az élőket. Mondjuk, hogy elfogultak.

Az irodalomtörténet halott legnagyobbjainak tanúságtétele a magyar középiskolát nem *ítéli* ugyan meg, de nagy szeretettel *kéri* szigorú önvizsgálatra, komoly penitenciatartásra, az ó-ember levételére és az új ember felöltözésére.

A XVIII. század ötvenes évei óta adós vele. *Karácsony Sándor.*





KRITIKAI SZEMLE.

Dr. Raffay Sándor Újszövetség fordítása. (Ujtestamentom, vagyis újszövetség. Görög eredetiből fordította: Dr. Raffay Sándor. Budapest. A Luther Társaság kiadása, 1929.)

A bibliafordító Károli Gáspár születésének 400. évében jelent meg dr. Raffay Sándor bányakerületi evang. püspök újszövetség fordítása a Luther Társaság kiadásában. Szébb emlékkel a bibliafordító iránt áldozni nem is lehetett volna, mint folytatni az ő munkáját s törekedni arra, hogy minél jobb fordításban adjuk bibliaolvasó népünk kezébe a Szentírást. Raffay Sándor újszövetség fordításának megjelenése újabb bizonyossága e szent munka örvendetes fellendülésének, hiszen egy évtized leforgása alatt, nem szólva a revideált Károli-fordításról s kisebb részlet fordításokról, Czeglédy S. s Masznyik E. után Raffay S. már a harmadik, aki az evangéliom tiszta forrásához igyekszik bibliaolvasó népünket vezetni. E tény a másutt is tapasztalható lelki ébredésnek egy fontos bizonyossága.

Ismeretes dolog, hogy a bibliafordítás munkája egyike a legnehezebbnek, amelyre ember vállalkozhatik. Itt a tudós felkészültségén kívül a bibliai írókkal való lelki rokonság éppúgy szükséges, mint a szent szöveg iránt való tisztelet és szeretet, amely egy „és“, „mert“, „pedig“ kitevése vagy elhagyása felett is mélyreható megfontolásokat végez. Éppen ezért a bibliafordítás munkája befejezett sohasem lehet. A bibliakutatás halad előre s az eredeti szöveg megértése e kutatás révén az előző kor felfogásától különböző lehet. Az ásatások újabb eredményei, amelyek főként a profán görög köznyelv jobb ismeretét teszik lehetővé, a keleti synkretisztikus vallások, a Krisztus korabeli judaizmus, a görög szellemi behatás s a talmudi rabbinizmus egyre teljesebb ismerete a bibliafordítás munkáját sem tehetik befejezetté. Komoly fáradozást látunk azon irányban is, hogy az aramäi nyelven elhangzott s számunkra mégis görög nyelven írott evangéliomok aramäi szövegét rekonstruálják, amik a sémi és görög szellem, valamint az aramäi és görög nyelv nagy differenciái miatt alig leküzdhető nehézségek elé állítják a kutatókat. A „semper reformari“ elv tehát itt is érvényes olyan értelemben, hogy a kutatás e részleteredményeivel felvértezett fordítási munka állandóan folytatódik s egyre közelebb igyekszik hozni korunkhoz az evangéliomok világát.

Mivel nem egy ember írta az Újszövetséget, hanem apostolok s tanítványok egész sora, akik az evangéliom iránt való közös szeretetük mellett egymástól eltérő sajátságú individuumok voltak, azért

azt sohasem lehet várni, hogy egy ember az összes, egymástól különböző újszövetségi írókat egyformán congruens módon fordíthassa. Tudatosan vagy öntudatlanul közelebb fog állni egyikhez, mint a másikhoz. Már itt említem meg, hogy a Logosz-szal Jézus példázataival s hasonlataival előszeretettel foglalkozott tudós fordító az evangéliomok világát még közelebb hozza az olvasóhoz, mint a leveleket. Az itt mondottaknak a bibliafordító Raffay Sándor is teljes tudatában volt, amikor püspöki jubileumának tiz esztendő s fordulójakor a magyar protestáns olvasóközönség asztalára teszi újszövetség fordítását egy tudós tanári, elmélyedő kutató élet eredményeként olyan ajándék gyanánt, amelynél szebbet s méltóbbat a mindig adáshoz szokott püspök sem adhat. Nem csalhatatlan s változhatatlan fordítást kíván nyújtani, amely az „imprimatur“ rányomása után fölöslegessé tenné az eddigieket, az istentiszteleti használatban megszokott „Károli“ s szükségtelemné újabb fordításokat; a Szentírás iránt való égő szeretet ösztönözte arra, hogy Istenadta erejével s képességével megpróbálja az evangéliomot s az apostolok írásait még közelebb hozni hozzánk, s hogy ez nagy egészében sikerült, azt örömmel s készséggel kell megállapítanunk, s munkájáért a bibliaolvasó magyar protestánsok részéről őszinte köszönet jár.

Raffay Sándor, a bibliafordító munkáját nem abban látja, hogy okvetlenül másként mondja el azt, amit évszázados használat megszentelt. Igyekszik Károli Gáspárnak ódon zamatú s nemes veretű nyelvét a lehetőség szerint megtartani a köztudatba átment fordulatoknál s klasszikus helyeknél. Bizonyos józan konzervativizmus vezet e téren, amely megővja attól, hogy az eredetiség utáni törekvés új, szokatlan köntösbe öltöztessen megszokott, ismerős bibliai helyeket.

Emellett azonban mégis főtörekvése, hogy amit mond, azt magyarul mondja. Magyaros fordítás terén úgy az öreg, mint a revideált Károli, valamint az újabb fordítások dacára is maradt elég tenni való. Ha olvassuk Raffay Sándor fordítását, szinte nem is érezzük, hogy fordítást olvasunk; ami a jó fordítás legjobb bizonyossága; könnyed, természetes, magyaros; ha igaz az a megállapítás, hogy a fordításnál tűnik ki, hogy ki-ki mennyire ismeri anyanyelvét, úgy Raffayról elmondható, hogy azt alaposan ismeri. Művének legfőbb értékét éppen e jó, magyaros izü s szellemü fordításban látom. A szenvedő alakoknak többes, harmadik személlyel való fordítását is ez a törekvés magyarázza, bár itt többször még az idegenszerűség ellenére is elkerülhetetlen a szenvedő alak megtartása.

Hátra van még, mint legfőbb követelmény, a hűség kérdése. Erre nézve a fennebb mondottak némileg már prejudikálnak. E tekintetben befejezett munkát nyújtani nem lehet. Raffay Sándornál is a hozzáértő kritikus, aki kezében az eredetivel, nyomon kíséri fordítását, bizonyára fog észrevételeket tenni, bizonyára fog találni helyeket, amelyeket ő másként fordított volna. amelyeknél szerinte az eredetiben kifejezett gondolatot a fordítás tulságosan szabadon közli, amire nézve példákat főként a leveleknél találhatunk a Római, még inkább a II. Korinthusi, vagy Efezusi és Zsidókhöz írt levélben. A fordítás részleteibe volt alkalmam beletekinthetni. Az akkor tett

jegyzeteimet vizsgálva, örömmel látom, hogy azokat a tudós fordító több helyen megfontolás tárgyává tette; számos helyen azonban saját szövegét az ajánlottnál jobbnak ítélte. E helyekre vonatkozólag felfogásom természetesen most is az akkor megtett jegyzeteim értelmében áll; ezeknek felsorolására azonban itt nincs hely. A fordítás második kiadásánál a bizonyára mások által is ajánlott módosítások figyelembevétele csak javára lesz a műnek. Sőt tovább megyek: közegyházi, protestáns érdekek kívánná meg, hogy a kritikus teológiai szempontból fontos helyek fordítása teológiai bizottság által megállapított formában történjék minden bibliai fordításnál, amellyel szemben való esetleges állásfoglalásnak helye a margón van.

De ez nem jelenti azt, hogy az elfogulatlan kritikus meg ne állapíthassa Raffay Sándor fordításáról, hogy az hosszú, fáradságos, önzetlen, hozzáértő munka eredménye, amelyről szerzőt semmi más cél nem vezette, minthogy minél közelebb hozza magyar népünkhöz a bibliát, s így a könnyen olvasható, magyaros szöveggel növelje a bibliátolvasó keresztyének számát; ezért igazán hálásak lehetünk neki s őszinte köszönetünket kell kifejezni.

A könyv kiállítása tetszetős. Nagy betűs szövege értelmileg összefüggő részekre tagozódik, ami az olvasót nagy mértékben megkönnyíti; a kicsiny versszámok az összefüggést s áttekinthetőséget nem zavarják; a parallel helyek gazdag felsorolása szintén javára válik a műnek. Függeléként „tudnivaló“ cím alatt bevezetés-kritikai tudnivalókat közöl az egyes könyvek keletkezésére vonatkozólag s alfabetikus tartalom-kimutatást közöl a főbb bibliai teológiai fogalmak alapján.

Dr. Kiss Jenő.

Aranyhárfa. Vallásos költemények gyűjteménye. Összeállította és sajtó alá rendezte dr. Halmi János theol. akadémiai magántanár. gyömrői ref. lelkész. Az ORLE kiadása. Sylvester Irod. és Nyomd. Rt. Budapest, 1929.

Vallásos költemények megítélésénél mindig enyhébb mérték-kötelező, kivált mikor ezek a költemények az olvasóközönség legszele-sebb rétegei számára kerülnek egy olyan biblia-külsejű kötetbe, minő ez a könyv. Első látásra kevés a nagy név benne s igen sok a másod-harmadrangú költemény, egészen elszigetelten működő vagy egyáltalában ismeretlen műkedvelőktől. A szerkesztőnek szemlátomást csak részben volt vallásesztétikai célja: látszik, hogy egyszerűbb lapokban megjelent versek nagy számmal szerepelnek s bizonyos kényelmes elv igen sok olyan versnek útlevelet adott, melyben valóban csak az áhítatos hang tartja a lelket. Így a könyvnek legalább fele harmad-rangú jelenség, noha a magyar vallásos költészet századokon keresztül igen gazdag termésű s a jelesebb vallásos költők alkotásaiból akár két ilyen vastag kötet is kitélt volna. A szerkesztő idegen irodalmak-ból is közöl, igen helyesen, s ami a kötet egyik legszebb vonása, val-lásfelekezeti szempontok mellőzésével, csak a vallási áhitatot követi. Így kerül bele a gyűjteménybe a zsidó Palágyi Lajosnak egy szép, me-leg verse, mintegy dokumentálván azt a célt, melyet az előző írója, Csikesz Sándor kitűzött: „Lelki szemeink látják a sereget, gyermekek,

ifjak, leányok, férfiak nők, és öregek ezreit, kik e mű fölé hajolva szívják magukba a hófehér költészet édes illatát...“ Ha a határok így kiszélesedtek, valóban könnyű lett volna kényesebb válogatással adni ugyanekkora „virágoskertet“ a hívő lelkeknek. A válogatásnak legfőbb hibája, hogy nem nevek szerint ment végbe, hanem az alkalomadtán felbukkant versek sorakoztak kissé lazán, ötletszerűen. Még talán leggazdagabban szólal meg a múlt századok egyházi költészete s a biblia hangulatutánezatok is igen rokonszenvesek. Már a XX. század egyházi költői hiányosan vannak képviselve s ezeket elnyomja a ma élő egyházi költők nem mindig burján-mentes szóáradata. Így hiányzik Mindszenty Gedeon kissé elavult, de még mindig értékes költészete s a legújabb lírikusokból, — hogy csak egyet említsünk — Ady Endre. A nagy modern költői értéke ma már van olyan általánosan ismert, hogy egy vallásos gyűjteményből nem hiányozhatik. Könnyű lett volna belőle a választás, Szabó Lőrinc külön kötetben adta ki Ady istenes verseit. Ezek között — a különböző istenes versek sokaságán kívül — van jó néhány olyan is, mely bármilyen puritán egyházi énekes gyűjteményt gazdagíthat. Éppen a szerkesztő elfogulatlanságára hivatkozva mondom ezt. Ady a modern vallásos ember lelkébe világított bele s ez a lélek nem maradhat rejtve senki előtt. A múlt századbéliek közül hiányzik Reviczky Gyulának néhány bensőséges Istenverse, Komjáthy Jenőt is sajnálattal nélkülözzük. A vallásos gyűjteményeknek legfőbb hibája, hogy verset ugyan bőségesen ontanak, de már a nevektől — sokszor nem is felekezeti alapon — könnyen idegenkednek. Nincs nagy vallásos költőnk egyetlen egy sem, ha még olyan materialista volna is, akinek egy-egy istenhez hulló pillanata a büntudatnak és bűnbánatnak, a teljes megértésnek és hitnek őszinte strófáit ne sugallotta volna. Az ilyen verseket hozni kellett volna: már csak a kötet-hangulat gazdagságáért. A vallásos köteteket egyhangúnak, egyhangulatúnak nevezik, sokszor joggal, éppen a mondottak alapján. A vallásos költeménynek világi jellege legyen, a papi talár sötét színjátéka nélkül, hiszen világiaknak adjuk, embereknek, akik nem a templomban olvassák ezeket a verseket, hanem otthon, az élethajszka kelles közepében, egy pillanatra a költészet rózsavízében megfürödve. Ennek a könyvnek is felhős az arca, valami kenetes hang ütközik ki belőle, s ami eszme és gondolat benne van, ezer ismétlésen keresztül jön elő újra, meg újra. A kötet verseinek fele igazán csak halottsi-rató öregasszonyok színvonalán mozog, a nagyobbműveltségű hívő minden vallásossága mellett érzi, hogy szelídlelkű fűzfa versek.

A kötet így is értéket jelent s kedves olvasmányt. Nem szabad felejtőnünk, hogy ma sokszor azok a könyvek nem láthatnak nyomdafestéket, melyeket kizárólagosan erkölcsi cél vezet. Az Aranyhárfának csupán a versanyaga 392 nyolcadrét oldal, nem is számítva a tartalomjegyzéket és az előszót. Azt is meg kell vallanunk, hogy jólesik szemünket legeltetnünk e tompa fényű, szürkés zsolttárosszínű lapokon, s úgy érezzük, mintha egy nagy, verses vallásos regény fejezeteit járnók be. Huszonhárom fejezet szerint tagozódnak a félezernél nagyobb számot tevő versek. A hitéletnek minden élményét kifejezik s

valóságos egyháztörténeti izzel. Az utolsó fejezet (Apró népek versikéi) a legfiatalabb hívőknek szól.

Szép és nemes vállalkozás, hívő lelkeknek való „füves kertecske“, ha jórészt nem is virágoskert, s megérdemli, hogy kivált a nép alsóbb rétegeiben minél jobban elterjedjen. Megérdemli a második kiadást is, ha az anyag gazdagsága mellett a magasabb színvonalra is tekintettel lesznek a nemesszívű kiadók.

Vajthó László.

Szász Károly művei. Centenárium kiadás. N. 8 r. Öt kötet; *Költemények és műfordítások.* XVI+293 l. *Salamon.* Történeti költemény. V+346 l. *A világirodalom nagy époszai.* I—II. k. IV+467, IV+522 l. *Egyházi beszédek.* Bevezette és sajtó alá rendezte dr. *Ravasz László.* XVI+346 l. — Budapest, Révai Irodalmi Intézet kiadása, é. n. (1929.).

Az az öt vaskos kötet, melyet Szász Károly születése százados fordulójának legmaradandóbb emlékeül a Révai Irodalmi Intézet közrebocsátott, valóban csak mutató ennek a nagyérdemű s méltatlanul elfeledett költőnek szinte páratlanul sokirányú s nagyterjedelmű munkásságából. Szász Károly a nagy magyar századnak legtöbb oldalú s Jókai után a legtöbbet író tollforgatója volt, kinek munkásságát csak legkiemelkedőbb irányában képviseli ez az öt kötet, de sokoldalúságában még csak nem is jelezheti. Csak a lankadatlan buzgalomú szépírónak s a nagyhatású egyházi szónoknak legjelentékenyebb s legjellemzőbb munkáit válogatja össze ez a kiadás; mintegy ahhoz a képhez igazodik, amelyet az irodalomtörténet rajzolt meg s ad tovább az utódoknak erről az immár történeti távlatba jutott, munkás és áldozatos pályáról.

Arany János nagy eszméjét, mely mennél több szállal akarta költészetünket hozzáfűzni a magyar multhoz s a világirodalom legnagyobb szellemeihez, Arany baráti köréből Szász Károly szolgálta legnagyobb odaadással s legtöbb oldalúan. Egész sorát becsátotta közre a magyar mondából és történetből merített tárgyú elbeszélő költeményeknek, minden más írónknál többet ültetett át a világirodalom remekeiből s terjedelmében és gondolatébresztő voltában minden hasonló tárgyú munkát felülmúló könyvet írt a világirodalom nagy époszairól közönségünk egyetemes irodalmi ismereteinek gyarapítására s izlésének nemesítésére. S teljesítette mindezt friss költői fogékonysággal, lankadást nem ismerő kedvvel, rendkívüli tanultsággal s finom izléssel.

Ebben lehetne legnagyobb általánossággal s legrövidebben megjelölni Szász Károly helyét irodalmunk történetében. Ilyen értelemben érezteti jelentőségét e kiadásban közölt munkáinak összeválogatása is.

A kiadásnak egyik kötete a költő eredeti költeményeiből s kisebb műfordításaiból gondosan egybeállított gyűjteményt tartalmaz. A szemelvények mindegyik körben úgy vannak megválogatva, hogy eszméltessenek a költő sokirányú fogékonyságára, könnyen hangolódó kedélyére, tárgyainak és hangulatainak gazdagságára. Az eredeti költemények bokrétája nemes, gyöngéd érzések virágaiból

van kötve; a lelkes és bölcs hazaszeretet, a megbocsátó és részvétellel teljes emberszeretet s főként és legállandóbban családi érzései ihletik dalköltészetét. A gyűjteményből kitetszően is nemes, szép családi érzéséből sugallt tiszta, meleghangú versei állanak eredeti dalköltészetének középpontjában. A kisebb műfordításai közül szemelvények is szerencsésen vannak összeválogatva: neincsak a leg-sikerültebbeket adják, hanem beszédesen tanúskodnak Szász Károlynak a legváltozatosabb feladatokra is mindig kész kedvéről s a legkülönbözőbb írói egyéniségekbe is átvadó hajlékonyságáról. Méltán rója meg akadémiai emlékbeszédében Horváth János azt a hálátlan-ságot, mellyel nemzedékünk már megfélekedett Szász Károlynak legnagyobb érdeméről, műfordításairól. Joggal hangoztatja, hogy „műfordításaj szerves része a magyar klasszikus irodalomnak s kivált *kisebb műfordításai* három kötetét úgy kellene újabb meg újabb kiadásokban felszínen és forgalomban tartanunk, mint tulajdon nagy költőinket, mert velök együtt a magyar nyelv-művészet klasz-szikus díszei közé tartozik.“

A kötetet Voinovich Géza szép tanulmánya vezeti be, mely finoman elemzi Szász Károly eredeti költészetét és írói egyéniségét s tömören jellemzi műfordítói munkásságát.

Egy másik kötet Szász Károly elbeszélő költészetének legnagyobb szabású termékét, a szerzőjétől „történeti költemény“-nek nevezett *Salamon*-t foglalja magában. Arany utáni epikánknak erről a legkitünőbb alkotásáról Beöthy Zsolt azt írta, hogy szerzője ezzel a munkájával „föléje emelkedett az idők árjának.“ A dicséretben nagyon tartózkodó Gyulai Pál is azt mondta róla, hogy díszére szolgál költészetünknek. Sajnos, nemzedékünk erről az érdemes költői alkotásról is elfeledkezett, s így kiadása, mintegy eszméltetésül erre a méltatlan feledésre, mindenképen helyes volt. Benne a középkori magyar lovagvilágnak hű, mozgálmás és gazdag képét, eleven színekkel s jellemző erővel festett jeleneteit, az egész magyar történeti epika legszebb lapjai közé tartozó részleteket, s a krónikás, ódon zamatot és naiv bájít árasztó előadásnak sikerült példáját nyeri a magyar olvasó közönség.

A kiadás két vastos kötete *A világirodalom nagy époszai* változatlan lenyomatát adja. Ezt a hatalmas munkát joggal mondja Ravasz László „még ma is a legnagyobb perspektívájú és leggazdagabb problematikájú magyar irodalomtörténeti mű“-nek. Amennyire örülünk annak, hogy ez a tárgyalási anyagában rendkívül gazdag, kidolgozásában vonzó és könnyed olvasmányként ható könyv ismét közforgalomba kerül, hogy a sajnáljuk, eszt a szükséges javítások és pótlások nélkül lát napvilágot, pár esztendő híján félszázada, hogy megjelent (1881—82). Azóta a mondakutatás sokat fejlődött s ennek eredményeit kívánatos lett volna rövid pótfelvezetekben vagy legalább jegyzetekben közölni. A tartalmak közlésébe is itt-ott becsúsztott egy-egy tévedés, amelyeknek kijavítására most jó alkalom nyílt volna. Ezek azonban távolról sem illetik a nagyérdemű szerző lelkiismeretességét s megbízhatóságát; csak apró elírások, melyek

elkerülhetetlenek ily hatalmas munkában, s kiigazításuk is könnyű lett volna. E két kötet közreboesátása mindenesetre legnagyobb nyeresége a centenáris kiadásnak.

A nemes érzelmeket éneklő költőnek, a finom fogékonyságú műfordítónak s a nagyműveltségű írónak rokonszenves képét, melyet e négy kötet előttünk megnyilatkoztat, tiszteletet keltő vonásokkal egészítik ki a szent hivatását valló ígéhirdetőnek, a nagyhatású egyházi szónoknak azok az egyházi beszédei, melyeket a gyűjtemény ötödik kötete Ravasz László szerkesztésében s bevezetésével közöl. A kötet bevezető tanulmánya, lélekbélató s megelevenítő erővel kelti életre előttünk a nagy pap-literátor egyéniségét. Egy másik, rövidebb tanulmányban Szász Károlyt, mint ígéhirdetőt jellemzi. Megkapóan fonja egy ágba Szász Károly két koszorúját, mikor költészetének és papi munkásságának az ígéhirdetésben való egyesülését méltatja: „Szász Károly életének minden megnyilatkozása ígéhirdetés. Verseit, műfordításait, tudományos dolgozatait, politikai cikkeit, élete művének egész tarka változatosságát éppen az vonja belső egységbe, hogy az egészen átzeng a XIX. század magyar idealizmusának állandó ígéhirdetése. Irodalom és prédikáció összeshívódott az ő életében és prédikációs irodalom voltak, de az általa termelt irodalom átvitt értelemben prédikáció, azaz ígéhirdetés.“ Ígéhirdetésének fő jellemző vonását ennek pedagógiai jellegében állapítja meg s eszményeül a jó, békés és erős embert mondja. A közölt beszédek négy nagyobb csoportba vannak osztva: ünnepi, vasárnapi, esketési és halotti egyházi beszédek. Függetlenül közli a gr. Lónyay Menyhért egyh. ker. főgondnok felett mondott emlékbeszédet s a Szilágyi Dezső egyh. ker. főgondnoki székfoglalásakor tartott beiktató beszédet. A gr. Teleki László fölött mondott emlékbeszéd nem egyházi jellegű s a megszólításokból (hölgyeim és uraim!, — barátom) kitetszően is nem templomban hangzott el. De közlését szinte kárpótlásnak érezzük azért, hogy a kiadás mutatót sem adhatott Szász Károly irodalmi emlékbeszédeiből.

Általában Szász Károly munkásságának még nemcsak sok terméke, hanem sok iránya is, mely e gyűjteményben nem juthatott szóhoz, megérdemelné, hogy ne maradjon eltemetve. Nagyon kívánatos volna, ha lehetővé válnék e gyűjteménynek még egy pár kötettel való gyarapítása.

Kéley Lajos.

Magyarország... Verezkétől napjainkig. 5 kötet. Franklin-Társulat kiadása. 1929.

Nemzeti szegénységünk, privát gondjaink hullámvölgyéből bizalmatlanul fogadtuk a Franklin-Társulat nagyméretű reklámjait, melyekkel az 5 kötetes művet, neves és előkelő írónak hatalmas sorát, óriási illusztrációját beharangozta.

Önkéntelenül is egy agyafurt üzleti vállalkozás szemfényvesztését gyanítottuk benne, tanulmányait hirtelen összetakoltnak, könnyen nélkülözhetőnek, sőt fölöslegesnek hittük.

De fokozatosan javul véleményünk, amint e szédítően gazdag, a

magyarságot minden oldalról fényszóróval megvilágító, a magyar lelket fölemelő nagy munkával közelebből megismerkedünk.

Az I. kötet a magyar föld és Magyarország történelmét, a II. állami és gazdasági életét, a III. földrajzát, a IV. irodalmát, az V. művészetét, sportját és a magyarság statisztikáját tárgyalja.

Mindenik kötet átlag 500 oldal, telehintve igen jó fényképekkel, sok ábrával, néhány színes nyomattal és térképpel.

A mű szerkesztése világosan elárulja célját. Az I. kötetben négy cikk a magyar föld őskorát, a római és a népvándorlás ezeréves korát mutatja be főleg régészeti és művészeti emlékeinek alapján, tehát a művelt közönségnek is még eléggé ismeretlen összefoglalást nyújt.

Balanyi György a honfoglalástól a mohácsi vészig, Arday Pál a kiegyezésig ismerteti nagyvonalúan hazánk történelmét, itt is nagy előnyt jelent, hogy a két szerző már a II. öman—Szekfü-féle tudományos történelmünk sok új eredményét népszerűsíti.

1867-től Berzeviczy Albert a világháborúig, majd Pileh Jenő a világháborút, mind a kettő kiváló rátermettséggel tekinti át. Ezután jön az őszi rózsás forradalom, a vörös rémuralom, Trianon, az ellenforradalom és konszolidáció a legilletékesebb szerzőktől (pld. Bethlen István, Huszár Károly stb.). Igaz, hogy itt objektív történetírásról nem lehet szó, annál jellemzőbb az aktív államférfiak egyéni fölfogása.

A kötet végén, több mint 100 oldalon 22 történeti arképet, vagyis legjellemzőbb államférfiaink jellemrajzát festi meg Árpádtól Tisza Istvánig.

Különösen érdekes újabbkori államférfiaink sora: Széchenyi, Kossuh, Deák, Andrássy, Tisza Kálmán, Szilágyi Dezső, Irányi Dániel, Zichy Nándor, Wekerle Sándor, Baross Gábor, Juszt Gyula, I. Ferenc József és Tisza István.

Hogy megbékül az olvasó előtt minden párt- és személyi ellentét, csak a magyarságukat, a nemzetre való nagy hatásukat látja.

A II. kötet első 200 oldalán dr. Egyed István részletesen méltatja alkotmányunk, közigazgatásunk és igazságszolgáltatásunk intézményeit, nyolc más szerző szól a magyar rendőrség, címer és zászló, magyar katona, pénz, nemzeti egység és szociálpolitika főbb kérdéseiről. Majd 300 oldalon 17 szakember számol be a gazdasági élet összes ágairól.

A III. kötetben Geszti Lajos a kárpáti-medence teljes leírását adja a nagyközönségnek kiválóan megfelelő előadásban, majd Révay József 14 megmaradt, Torday Géza 17 elszakított városunkról ír megkapó, hazafias cikket. Nem rossz fogás, hogy címül nem az illető város nevét írják, hanem a legjellemzőbb vonásukat emelik címmé, pl. „Az ország szíve“ (Budapest). A híros város. A magyar Sion. A földi paradicsom (Pécs) stb. Még Ripka Ferenc és József Ferenc kir. herceg írnak Budapestről, más öt cikk a magyar őshit, ételek, növény és állatvilágunk, éghajlatunk, gyógyértékeink méltatásáról.

A IV. kötetben — az irodalommal kapcsolatban — jutnak szó-

hoz legtöbbször vezető-íróink, tudósaink közül; 52 szebbnél szebb tanulmány sorakozik fel; meggyújtja Révay: A magyar művelődés ezer éve, Klebelsberg: Művelődésünk és a külföld, Kornis: Kultúrfőnyünk kérdése, című világos, mélyen járó essay-ivel, majd a magyar tudományosság, iskolaügy, nagyszonyaink, lángelméink (10 önálló cikk), úttörőink, irodalmi miniatűrök (27 külön cikk legjobb nevű íróinktól), a színművészet, újságírás, egyházi élet (8 külön cikk) valóban nívós, szuggesztív hatású méltatása.

Az V. kötet végül a magyar művészet (képző és iparművészet), műemlékeink, műgyűjteményeink, a magyar zene, színház, sport ismertetése, a magyarság elterjedését s nemzetközi helyzetét statisztikai adatokkal világítja meg. Ez a kötet 12 terjedelmes cikkből áll.

Az egész kiadvány kerekén száz szerzőt másfélszáz cikkben, 2500 oldalon, másfélezer illusztrációval szólaltat meg.

Világos, hogy nem tudományos szempontok teszik értékké ezt a nagy munkát, hanem a nemzet felvilágosítását, művelését célozza, mint társulatainknak, a rádióknak, a sajtónak annyi témája.

Ez az öt kötet a jelenkor magyarságának nagyarányú tanfolyama akar lenni, mint egy óriási megafon beleharsog a magyar értelmiségbe a határon innen és túl, az apostolok lelkesedésével akarja terjeszteni a magyar kultúra eredményeit, hogy újabb apostolok ezreit hódítsa meg és ezek útján hatoljon mind mélyebben a széles néprétegekbe és fogja össze hatalmas, bizakodó egységbe a szétszaktított, lesújtott magyarságot.

Ahogy Kornis mondja: a kultúra a lélek belső erőinek kibontakoztatása szemben a polgárosultsággal, mely csak a külső (jog-) rend uralma; ez az öt kötet a magyar lélek belső erőit akarja összhangzó virágzásra érlelni.

Ilyenformán érte a kormányzói kézirat is a könyv címlapján, amikor ezt mondja: „Legyen ez a könyv emlékeztetés a múlt nagyságára, vigasztalás a jelen fájdalomra, bátorítás a szebb magyar jövőre!”

Természetes, hogy ilyen nagy terjedelmű és sok szerzőből származó mozaik-munkának hibái is akadnak, főleg azért, mert a szerkesztő a témák összefonódását s ezáltal ellentétek beszívargását nem tudta meggátolni.

Erre legjellemzőbb példa a honfoglalás előzményeinek (Etelköz) tárgyalása. Ezt a témát négy szerző is érinti. Balanyi és Székely (Árpád jellemzése) teljesen IIóman állításait fogadja el. Arday azonban a magyarok kivándorlását, a bolgár-besenyő-szövetség (!) támadását a morvaországi hadjárat idejére teszi (mint régen!). A dologban legbántóbb az, hogy Arday és Balanyi ellentétes állításait két lap választja el.

A földrajzos Geszti is régi adatok nyomán eltéved, mikor azt írja, hogy Árpád 892-ben Arnulf szövetségében a morvák ellen támad, 894-ben a morvák szövetségében Arnulf ellen és 896-ban a bolgár-besenyő-szövetség készíteti Árpádot kivándorlásra.

Ugyanígy eltérés van Praznovszky és Bethlen István között a

Trianoni békére vonatkozólag. Praznovszkynál egy sajtóhiba is fo-
kozza, mert az olvasó azt hiheti, hogy a békekötés 1919-ben történt;
továbbá Arday és Nagy Lajos cikkei közt Pannoniára, Tompa és
Gesztí közt az őskorra vonatkozólag.

Aquincumról két szerző más-más magyarázatot ad; egyik szerint
„bő víz“, másik szerint „öt forrás“ a jelentése.

A mohácsi vész előtti történelmünk tárgyalásánál a kép-anyag
nagyon eltolódott, úgy, hogy a XIII. századnál XV. századbéli képek
vannak. Kifogásolni való ott akad főleg, ahol a szerzők más szakba
átcsapnak, pl. Gesztinek számos történelmi adata hibás, Róvay Temes-
várnál említi: már a honfoglalás idejében „kúnok, izmaeliták, rácok,
bolgárok és oláhok telepedtek le környékén“. Holott kún, rác, oláh
akkor még nem lehetett ott, izmaelita meg nem fajta. Néhány föl-
tűnő sajtóhiba is akad, pl. a vendek a Mátrától (Mura helyett) északra
laknak; Szolnok 1602-ben esett el, stb. E csekély hibáktól eltekintve,
abban látom e nagy mű előnyeit, hogy a magyar művelődés ered-
ményeit összefogja, kiváló feldolgozásokban kis kerek egységben tár-
gyalja s valamennyit tüzes hazafisággal.

Az a körülmény, hogy 5 pengős havi részletekben is megrendel-
hető, lehetővé teszi, hogy szerényebb egyesületek és népművelők,
tehát falvaink lakói részére is, megszerezhetik.

Németh József.

**Köpeczi Sebestyén József: A Becse-Gergely nemzetség, az
Apaffi- és a Bethleni gróf Bethlen-család címere.** Erdélyi tudomá-
nyos füzetek. 13. sz. Kolozsvár, 1928. 19 lap. 1 melléklet.

A nagymultú Apaffi- és a Bethlen-család a Becse-Gergely nem-
zetségből származott ki, amelynek ősi címeréül a Bethlen-család
címerében szereplő kigyót állapította meg és fogadta el a tudomány.

A szerző új talajon és adatok segítségével igyekszik a nem-
zetségi ősi címet megállapítani. Időrendi sorrendben a legelső és
legfontosabb az almakereki református templom boltívzárókövén
látható címer (a szerző pontos, teljes heraldikai leírásait helyszüke
miatt itt mellőznünk kell): a csuporsisak csúcsán lefelé ívelt szőlőág
mindkét végén szőlőfürt, az ág közepén keresztformájú szőlőlevéllel.
A sisakdisz, amint a köriratán kívül oklevelek is bizonyítják, a XIV.
század első felében szereplő II. vagy III. Apác. A szerző ezen emlék-
ből, tekintve, hogy a festett armalisok adományozásának kora ké-
sőbb kezdődik, megállapítja, hogy a nemzetség címerének sisakdisze
szőlő. A templom oltárának predelláján látható XV. századbéli emlék
már teljes címet ábrázol: vörös tárcsapajzs jobb sarkrészéből sugár-
szerűen szétágazó hat arany ék, a pajzs közepére hegyével fölfelé
esztűt pallos van helyezve. Csórsisakjának disze: két leveles, ívben
hajló és egymást keresztező szőlőág, egy-egy zöldes szőlőgerezddel.
A címet a szerző szerint Hunyadi Jánosnak a család részére ado-
mányozott, az ősi címet megörökítő állítólagos armalisából festet-
ték. Fejtegetései során ismerteti a szerző az oltárképet is, a leírás-
ról azonban a kritika meggyőzően kimutatta, hogy téves. A szerző
felfogása szerint a címerpajzsba a kard utólag került, melyet ha

elveszünk, megkapjuk a nemzetség ősi címerpajzsát. Harmadik adata a szerzőnek a nemzetségi címer meghatározásához Apaffi Ferenc 1493. évi okiratának sisakdísz nélküli a fenti címerpajzshoz hasonló címerpecsétje, melyen a hatos sugárszerű ékesoport a balsarokból indul ki és körüle kettő a pajzs szélét is érinti. Az almakereki templom teljes Apaffi címerének ékesoportja is csak a heraldikai udvariassági szabályt követve indul ki a jobb sarokból. A három emlék alapján meghatározza a Becse-Gergely nemzetség ősi címerét: jobbra dülő háromszögű vörös pajzs, melynek mezejét a pajzs felső sarokrészéből előtörő, sugárszerűen szétágazó hat arany ék szeli. Sisakdísze az almakereki templom boltívtárárkövén levő sisakdísz. Takaró: vörös-arany.

A természetes ábrázolásra való törekvéssel, amely a mesteralakokat címerképekre változtatja át, magyarázza a szerző az Erdélyi Nemzeti Múzeum régiségtárában levő XV. sz.-i Apaffi sírfedőlapon látható címet, ahol az ékesoport helyett már a pajzsperem közepéből előtűnő déli nap látható legyezőszerűen szétterjedő hat ék formájú és öt lángszerű sugárral.

Az Apaffi-címer fejlődésében az ősi nemzetségi címerből való kialakulásától kezdve három fejlődési fokot mutat ki a szerző. 1. A mesteralakos pajzsa pallóssal bővül. 2. A mesteralakból címerkép lesz. 3. Az Apaffi fejedelem révén közismert címer, ahol a déli nap eltűnik, a sisakdíszből pajzsalak lesz.

Végül a Bethlen-címet vezeti le a nemzetségi címerből. A szerző szerint a Bethlen-címer egyetlen és ugyanolyan átalakuláson ment keresztül, mint a Báthory-címer. Amint a Gutkeled nemzetség címerének három ékéből kifejlődött a hármas sárkányfog, ugyanúgy lett a Becse-Gergely nemzetség ékesoportos mesteralakjából kigyó. E címer mellett hűségesen kitartott a család a későbbi rangemeléseknél is. Az ősi szőlő sisakdísz visszatér Bethlen Sámuel, 1693 évi bárói diplomájának sisakdíszében, ahol két arany griff egy zöld levelesszárú szőlőfürtöt tart. Befejezésül a Bethlen-címer színeit határozza meg a szerző.

A Becse-Gergely nemzetség ősi sisakdíszének megállapításánál elfogadhatjuk a szerző véleményét, annál is inkább, mivel a szőlőmotívum megmaradt az Apaffi-címer fejlődésének végső periódusában is és visszatér Bethlen Sámuel említett bárói diplomája sisakdíszénél is. A nemzetségi pajzscímeralak megállapításánál azonban más alaphoz kell kiindulni. A sugárszerű ékesoport semmiesetre sem lehet a nemzetségi pajzscímeralak, mert legkevesebb állandóságot mutat, úgy sugarainak elrendezésében, mint hosszúságában, majd déli nappá változik át, ha ugyan régebbi alakjaiban nem is kell napsugárnak tekintenünk a mindenesetre szokatlan elhelyezésű és a magyar heraldikában ismeretlen ékesoportot, mely végül minden nyom nélkül eltűnik. Ha ősi címeralak volna, mindenesetre nagyobb ragaszkodást látnánk hozzá a család részéről. Sokkal állandóbb címeralak a kard, ha elhelyezésében nem is, de alakjában igen és azt az Apaffi-címer akkor is megtartja, mikor a napsugár már eltűnik. A kardnak hangsúlyozottabb szerepe van akkor is, mikor mindkét

címeralak szerepel, mert a napsugarak sohasem a kard előtt vonulnak el, hanem mögötte. Ezen okoknál fogva a kardot tekinthetjük ősiabb címeralaknak.

A Bethlen-címer kígyójának az Apaffi-címer mesteralakjából való levezetése nagyon erőszakolt és semmiesetre sem hihető, hogy a szokatlan elhelyezésű mesteralakból egyszerre csak kígyó lett volna. A Bethlenek kígyója szintén ősi alak és lényegbeli változáson a fejlődés folyamán sem ment át.

A Becse-Gergely nemzetség teljes címerének megállapítása addig teljes biztossággal nem történhetik meg, míg az Apaffi- és Bethlen-család címereinek legállandóbban szereplő és legjobban megőrzött alakja, a kard és a kígyó között összefüggést nem sikerül találni és a nemzetségből származó többi családok címereinek megismerése újabb adatokat nem szolgáltat. *Fekete Nagy Antal.*

Erdődi gróf Pálffy János nádor, erdődi gróf Pálffy Pál Ferenc előszavával. Irta: vitéz Málnási Ödön dr. Eger. Nyomatott az érseki liceumi könyvnyomdában, 1929.

E kis füzet az ősz elején került a könyvpiacra, melynek a rehabilitáló szándékon túl is megvan tudományos jelentősége.

1925-ben jelent meg Lukinich Imre műve: A szatmári béke története és okirattára. Ebben nemcsak a bécsi levéltár adatait gyűjti össze, de mindent összeállít, amihez hozzájuthat. Anyaga mégis hiányos, mint előszavában említi, mert a Károlyi család központi levéltára, Komáromi Csipkés György levelezése, valamint a Pálffy család Pozsonyban lévő senioratusi levéltára nem állt rendelkezésére. Emiatt néhol kénytelen Pulay nem megbízható munkájára támaszkodni és így is ítéli meg a dolgokat Pálffyval kapcsolatban. Míg Károlyiról kétségtelenül állítja, hogy haszonért esküdött hűséget két hét alatt háromszor felváltva a császárnak és Rákócynak, Pálffyt hiányos adatok miatt néha többnek, máskor kevesebbnek kellett feltüntetnie a valóságnál. Az bizonyos, hogy elfogulatlanul.

Málnási pár éve annak a kornak egy kiemelkedő férfiával, Csáky bibornok életrajzával foglalkozik és így átnézte azt a 93 levelet is, amelyet Pálffy intézett a bibornokhoz. Ez ugyan még mindig nem a teljes levelezés, mert a családi levéltár ma sincs teljesen feldolgozva, mégis új adatokat tartalmaz. Kérdés, volt-e szükség egy új Pálffy-életrajzra? Rehabilitálható-e az új adatok nyomán Pálffy? Az első kérdést teljesen indokoltnak tartanók, ha a teljes, vagy lehető teljes levelezés alapján készült volna az életrajz. A második kérdésben pedig az új adatok szükségesek Pálffy megítéléséhez. Málnási az udvarral folytatott küzdelmekből Pálffy magyar felfogására, az előző pedig önzetlenségére következtet. És sorban lecsepeül a rongyolt kurucokat, hamarjában kioszt egy oldalvágást Beresényinek, sőt a fejedelmet is ugyancsak elfogultnak vallja. Így aztán az előadás szerint a lerongyolt országban nemzetmentés volt békét hozni. És ezért örök hájlára méltó Pálffy. Valóban, ha nem ismernők akörülményeket, tulipántos színű lenne Pálffy mindjárt. De a dolgok lényegében nem bizonyult a béke sem igazi kiengesztelődsnek, ami után a nemzet fejlődésének,

fellendülésének kellett volna következnie, — sem a szabadságharc méltó befejezésének, törvényeink és alkotmányunk biztosítékának. Sőt egy olyan hanyatlás kezdete a Pálffy erőltetésével nemsokára ránszakadt leányági örökösödés nyomán, hogy a reformkor hősi erőfeszítésével kellett a szoros ölelésből lélegzetre bontakozni.

Ha pedig a kuruc—labanc személyi érdekeket tekintjük, akkor szükségtelen törekvésnek tartjuk, hogy az áldozatos Rákócziival szembeállítsuk Pálffy, aki csak „eő Fölsége szolgálattýára igyekszik a magyarság lecsillapításán“. Szabadság, nemzeti érdek fel sem vetődő kérdések néki *s szerző* nem is itt fogta meg a dolgot, hanem az egyéni érdekekkel vonta el Károlyit s véle még többeket. Önzetlenségére pedig jó bizonyíték, hogy míg Komáromi és Károlyi útján, sőt személyesen élet- és vagyónbiztonságot ígér Rákóczinak és társainak, a híres vajai találkozásról ezt írja Csákynek: „az eő Fölsége Híveinek az Kurucság miatt lett éktelen károsodásainak érdekem szerint leendő megh jutalmazásokra nézve megmondottam (??). egy áttalýában hogy effélet ne is kívánnyon, mert semmi sem léssen belölle, sőt ha eő Fölségének volna is efféle szándéka, egyátalýában *azon volnánk mi* megkárosodott és Hívségünk miatt mindenünkől kifogyott (?) Magyarok, hogy lábaihoz borulnánk eő Fölségének, abban *ellent állani kívánnánk*.“

Dicséretére legyen e kis életrajz írójának, hogy az adott viszonyok mellett sem hallgatta el a nyilvánvalóságokat, amikkel, ha nem is mindig a rehabilitálást, de Pálffy megismertetését feltétlenül szolgálta. Míg Lukinich még e részben őszintének vélte Pálffy s áldozatra is hajlandónak gondolta, Málnási munkájából kiderül, hogy nem csupán a haditanács sarkalta őt Károlyi felé s ellenére a fejedelemnek, de a közös érdek is a fejedelem elejtésére ösztökélte őket. (V. ö. Lukinich 27—48. és Máln. 18—20.) Rákóczi a nemzetért, a szabadságért, az alkotmányért személyes áldozatot hozott. Pálffy pedig személyes „megh jutalmazása“ miatt megakadályozta Rákóczi visszavonulhatását s véle elsikkasztotta a szabadságot is.

Kincs Elek.

Megyeri Ella: Római Notesz. Pfeiffer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) kiadása. 230 oldal.

Rendesen úgy van, hogy aki élni tud, az utazni is tud. Járunkban-keltünkben találkozunk világjárókkal, akik szeges cipőben bejárják egész Európát, talán Indiát, vagy Japánt is. Elköltenek rengeteg pénzt, hazatérnek és semmi komoly emléküik nincs, csak egy esomó útikönyv, menetrend, vagy a világutazók részére külön gyártott hamis régiségek és értéktelen bazarholmik emlékeztetik őket utazásaikra. *Megyeri Ella*nak, az a szándéka, hogy a helyes utazásra megtanítsa az embereket. Ezt csak olyan valaki teheti, aki maga is nagyszerűen tud utazni, aki lát, aki nemesak Baedeker-szerű felületességgel szemléli idegenben a látnivalókat, hanem keresi a hangulatokat, az intimitásokat, a népi különlegességeket és mindezenek a szellemét és jellemző sajátságait. *Megyeri Ella* „Római Notesz“ című kedves kis könyvében ismerteti Rómát és sok olyat tár

fel, mivel azoknak, akik az örökvárost meglátogatják, nagy szolgálatot tesz. A Baedekker nagyon jó utitárs. Körültekintéssel, német alapossággal regisztrálja az idegen városok látnívalóit és tájékoztatja az utazót arról, hogy helyezkedjék el, ha egy városba megérkezik. Megyery Ella könyve kiegészíti az utikönyveket. Följegyzései nemcsak érdekesek, egyéniak, hanem hasznosak is. Egy az életet és a szépségeket szerető, sokat olvasott és látott nő könyve ez, amely nem csak a hoteleket, a vendéglőket, a színházakat, a múzeumokat és régiségeket ismerteti, ezeknek is csak különlegességeit, hanem rátereli a Rómába utazók figyelmét azokra a sajátságokra, amiket a szárazabb utikönyvek már csak jellegükönél fogva sem ismertethetnek. Az egyéni utazás felé tereli a világjárók gondolkodását és ezzel kulturális szolgálatakat is tesz, mert az, aki csak azért utazik, hogy képeslevelezőlapokat küldjön, vagy hogy emlegethesse világlátottságát, még nem utazott. Csak annak értékes az utazása a maga szempontjából és mások szempontjából is, aki bármilyen kis körben látott valamit, azt a maga szemével látta és hozzá tudja kapcsolni az idegenben látott dolgokhoz azt is, amit előbb egy-egy városról, annak látnívalóiról és érdekességeiről olvasott. Csak az ilyen utazásban van kultúra és az ilyen utazás használhat a művelődésnek.

Pásztor József.

Dr. Hilscher Rezső: A Főiskolai Szociális Telep tevékenysége és a settlement munka módszere. Szeged, 1929. Egyetemi Bethlen Gábor Kör (Kolozsvár—Szeged) 5 sz. kiadványa.

Csonka-Magyarország egyetemi, főiskolai diáksága komolyságának, hivatása fölismerésének, jövőre vezetőre rátermettségének sok örvendetes jelét adja. Az igaz keresztyénség, a mélyebb hazaszeretet megláttatja velük a szociális problémák gyökerét s nemcsak mint tanulmányok tárgyával foglalkoznak vele, hanem lelkiismeretük parancsára munkába állanak, tudásukat, lelkük javát az elmaradott, nehéz sorban küzködő magyar testvéreik szolgálatára adják.

Rendkívül fontos az, „milyen lélek“ lakik a szociális kérdéssel foglalkozó fiatal diákemberekben.

A Galilei Kör szociológus ifjainál nem a komoly tanulmány, a felszínes, hangos hazafiaskodástól való irtózás volt a baj, hanem a dogmatikus atheizmus, a történelmi materialista, anacionalista világnézet s marxizmus felé hajló, vagy éppen marxista társadalomszemlélet.

Az Újpesti Főiskolai Szociális Telep igazgatójának, a magyar settlement mozgalom vezérének, dr. Erődi-Harrach Béla egyetemi tanárnak és a telep adjunktusának: dr. Hilscher Rezső egyetemi magántanárnak a személye és irányítása zálog arra, hogy az angol mintán megindított settlement mozgalom hű marad eredeti szelleméhez. A szegedi egyetem Bethlen Gábor ifjúsági köre az újpesti telep mintájára munkát kívánt kezdeni. Vitaestjükön a bevezető előadást a Főiskolai Szociális Telep tevékenységéről és a settlement munka módszeréről dr. Hilscher Rezső tartotta. Ezt az előadást tartalmazza a szegedi Bethlen Gábor Kör 5 sz. kiadványa,

ezenkívül Buday György tollából: A tanyai agrár-settlement-ről szóló ismertetése.

Hilscher Rezső előadásából megtudjuk, hogy a settlement-mozgalom első kísérleteit az Erdélyi Múzeum Egyesület rakta le Kolozsvárrt, de az eredményeket az ország ipari centrumának a szívében, Budapesten és környékén akarták felhasználni.

A magyar settlement-mozgalom első intézménye a Főiskolai Szociális Telep Újpesten, 1912-ben kezdte meg munkáját. A polgári társadalom közönnyel, a munkásság bizalmatlansággal, mellőzéssel fogadta az új vállalkozást; a kapitalista exponensek pedig a szociális haladás „veszélyes” üttörőjét látták benne.

A forradalom tönkretette a fiatal intézményt. 1920-ban a Közgazdasági Egyetem kötelékébe fogadta, mint a szociálpolitikai tanszék gyakorlati intézetét. Három nagy osztály keretében végzi a munkát: Általános Népvédelmi, Közművelődési és a Szociális Egészségügyi osztály keretében.

Néhány nagyon tanulságos, nagyon szomorú statisztikai adatot közöl a családvédelmi munka terén szerzett tapasztalataikból. 149 gyermek családjának helyzetéről beszélnek a következő adatok: Abban a szobában, ahol a gyermek aludt, rajta kívül még két személy volt éjjeli szálláson: 5 esetben, 3 személy: 19, 4 személy: 33, 5 személy: 29, 6 személy: 29, 7 személy: 19, 8 személy: 11, 9 személy: 3 és 10 személy: 1 esetben.

E gyermekek közül csak 27 aludt egymagában egy fekvő helyen, 109 gyermek aludt együtt egy fekvő helyen 1 személlyel, 9 aludt egy fekvő helyen 2 személlyel és 3 aludt egy fekvő helyen együtt 3 személlyel.

A 149 gyermek közül csupán 11 mosdott naponként derékig, 129 csak a kezét és arcát mosta meg, míg 9 csak alkalmilag szokott mosakodni. A kellő tisztálkodás hiánya okozta, hogy a gyermekek közül átlag 25 százalékknak a fejében elősdiék nyomát találta az egészségügyi vizsgálatot végző orvos.

Nem tartozom azok közé, akik minden feladatot az egyházzal akarnak elvégeztetni, minden problémát az egyházzal megoldatni, de félek viszont, hogy, ha minden szociális feladatot más szervezet vállal és az egyház érzéketlenül elutasítja magától a hivatása körébe tartozó szolgálatok vállalását, lassanként csak kultusz-közösség marad s a csupán jogi formák által hozzákötött proletár hivatást egy erőteljes „Los von der Kirche“ agitáció esetén tömegesen veszíti el.

Örülünk annak, hogy Buday György tudósítása szerint, a szege-di diákok, a mezőgazdasági munkások, a földművelők, a falusi és tanyai parasztság szociális kérdéseinek javítására hivatott „agrár-settlement” munkát már megkezdték. Örülünk annak, hogy a jelek szerint a szege-di diákok nem tartoznak „az utóbbi időben oly igen megszaporodott kávéházi és klubasztali patétikus paraszthimnuszokat zengő fantaszták és parasztrajongók közé.” Hadd ismerjék meg csak a jövőendő vezetők a földműves magyarság helyzetét tapasztalatlából s megőrizve fiatalkori ideálijzusukat, segítsenek majd azok-

nak, akik legközelebb állanak földműves magyar népünk lelkéhez, a falusi lelkipásztoroknak.
Patay Pál.

Fuhrmann Kamilla, gróf Teleki József és a magyar-francia szellemi kapcsolatok. Budapest, 1929. Eggenberger kiadása. 101 lap.

Gróf Teleki József koronaőrnek, a budai zsinat elnökének alakja — mióta kiderült róla, hogy Voltaire-nek hatalmas irodalmi ellenfele, Rousseau-nak pedig jó barátja volt — mindjobban az érdeklődés előterébe lép. Ennek az érdeklődésnek egyik jele, hogy mostanában, kevés idővel egymásután, két monográfia jelent meg róla: az egyik (Gróf Teleki József élete és művei, 1928.) dr. Krusché Emil munkája, aki ebben Teleki politikai szereplését, a magyar közélet, tudomány és irodalom terén végzett munkáját, a kultúra előmozdításában szerzett érdemeit ismerteti, — a másik Fuhrmann K. fentéimzett munkája, mely Telekinek Franciaországgal, a francia irodalommal, műveltséggel és szellemmel való kapcsolatait kutatja és foglalja össze, a magánembert, az utazót, a francia irodalom, költészet, művészet és tudomány barátját, de egyszersemind elfogulatlan bírálóját igyekezik az olvasó elé állítani.

Szerzőnk szép feladatot tűzött maga elé s azt, el kell ismernünk, ritka szorgalommal és kiváló hozzáértéssel oldotta meg. Adatainak csak kisebb részét merítette nyomtatott forrásmunkákból, nagyobb részét Teleki kéziratos Naplójából, valamint a Magy. Tud. Akadémia kézirattárában és a gróf Teleki-család gyömrői levéltárában folytatott fáradságos és szerenesés kutatások révén maga hordta össze. Dolgozata sorban feltünteti Teleki bázeli, hollandiai és párisi tartózkodását, bemutatja ottani ismerőseit, barátjait, a francia írókat, tudósokat, világiakat, akikkel érintkezett, felsorolja *Napló*-jából a Páris városára, a versailles-i udvarra, a párisi előkelő társaságra, a színházakra, tudósokra, akadémikusokra tett megjegyzéseit, Voltaire-rel és Rousseauval való érintkezését, róluk szóló felfogását, végül az utolsó fejezetben Telekinek hazatérte után a francia eszmékkel szemben elfoglalt álláspontját ismerteti. Teleki nagyrabecsülte a francia szellemet, irodalmat és tudományt, mint az előhaladó nyugati műveltség, türelem és felvilágosodás úttörőit, de nem volt soha azoknak vak imádója; Voltaire-t már Bázelen megtámadta és kigúnyolta, az encyklopédisták kozmopolita, vallást és erkölcsöt támadó eszméi mindig határozott visszautasításra találtak nála, s midőn a francia forradalom kitör, ő mihamar ellenzéki állást foglal el vele szemben.

Fuhrmann K. helyes felfogással tárgyalja Telekinek a francia eszmékkel való kapcsolatait; a Duvoisin-nel folytatott levelezésének fölfedezése sekban emeli dolgozata értékét. De itt aztán mintha egy kis mulasztást követett volna el. Duvoisin kilétéről csak három és fél sornyi adatban számol be (54. l.); vajjon az, aki — a Bernoulliak mellett — a legközvetlenebb hatást gyakorolta hónapokon át Telekire, őt a francia szellem ismeretébe a leghatásosabban bevezette, vele azután is szinte két évtizeden át levelezésben állott, nem érdemelt volna kissé tüzetesebb utánjárást és részletesebb ismertetést? A *Bulletin de*

la Société de l'Histoire du Protestantisme français évfolyamaiban nem egy adatot találhatott volna Duvoisin életéről és lelkeszi működéséről. Halála évét is tévesen teszi (60. l.) 1779-re; már a Rousseau-Társaság évkönyvéből (t. XV. p. 118.) megláthatta volna, hogy Duvoisin 1759—1780-ig volt párisi lelkész, a *Liste des Eglises valloines* (Leyde, 1888.) szerint J. J. Duvoisin est more le 12. mai 1780“ (p. 8.) Ha szerzőnk, mint valószínűnek tartom, Párisban fejlesztette, tökéletesítette francia nyelvi és irodalmi ismereteit, ezeknek az adatoknak, illetőleg forrásoknak nem nagy dolog lett volna utánajárnia.

A református egyházi életéről, úgy látom, homályos fogalmai vannak s azért inkább az általánosabb „protestáns“ szót használja. Duvoisin a párisi holland követség református papja volt s ő e helyett ezt írja: „Teleki Párisban... a protestáns egyház ottani képviselőjéhez fordult“ (59. l.); az 55. tapon pedig Őri Fülep Gábor sárospataki teológiai tanárt s későbbi superintendenst nevezi „protestáns teológusnak“, holott kilétéről akármelyik lexikonban felvilágosítást szerezhettek volna. Szerintem Teleki Párisban csak mint hitsorsosához fordult Duvoisin-hez; én valószínűnek tartom, hogy Hollandiából, talán Rey könyvkereskedőtől, aki Duvoisin-nal állandó levelezésben állott, vagy ennek más holland ismerősétől hozhatott ajánló levelet Duvoisin-hez s ez úton lépett vele ismeretségbe, barátságba.

Boszusággal látom, hogy Marczalinak az az állítása, hogy „II. József császár európai körútja során Párisban Rousseaut is fölkereste“ (59. l.), melyet én az *Egyet. Philol. Közöny* 1925. évfolyamában nyomtatékosan megcáfoltam (162—164. l.), szerzőnknél még mindig ott szerepel.

Kisebb hibák: a 72. lapon a nap is megemlítendő, amelyen Teleki, Duvoisin társaságában, Rousseaut meglátogatta; a palatinus. elektor helyett (23. l.) pfalci választófejedelem irandó; D'Alembertnél, kívül Teleki „a császárnak legutóbb hozzá intézett leveléről“ beszélgetett (63. l.), meg kellene említeni, ki volt ez a császár? Naplóvezetés (86. l.) idegenszerű kifejezés.

Rácz Lajos

Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk az abszolútizmus korának elején. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIV. 14. sz. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1929.)

Szinnyei Ferenc azt a gyűjtő és rendszerező munkát, melyet „Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig“ című kétkötetes monográfiájával e műfajunk történetének területén megkezdett, ezzel a tanulmányával folytatja. Első része egyébként egy nagyobb összefoglalásnak, mely az egész abszolútizmus korának novella- és regényirodalmát fogja bemutatni.

Tanulmánya három év (1849—1852) szépprózai termését ismereti. Ez a termés már a szellemi ujjáéledés e három éve alatt is igen nagy. Majdnem hatszáz novella és hét regény áll a kutató elé s ezeknek a nemcsak nagytömegű, hanem egyúttal igen különböző értékű irodalmi jelenségeknek áttekinthető rendszerbe rakása nagy feladatot.

rótt a bemutató tudósra. Maga az újabb magyar széppróza, a feltűnő írói nagyságok ellenére is, itt még a fejlődésnek csak első lépéseit teszi, így tehát pusztán az irodalmi értékesség alapján való megtizedelés sem ritkíthatja az anyagot. Szinnyei Ferenc jelzi ugyan, hogy a további fejlődés történeti előadásában már rákényszerül erre az értéken alapuló megkritikásra, de ebben a tanulmányában még a teljes novella- és regénytömeg lett anyaga a rendszerezésnek.

Rendszerező elveit nem fogalmazza meg, de tanulmánya világosan mutatja. A szellemi életnek 1849. októbere után való megindulását vázoló rész után következő két fejezet novelláinkat és regényeinket a nemzeti közelmúlt és az akkori jelen két nagy élménye szempontjából ismerteti. A két élmény a szabadságharc s ennek elbukása és az elnyomatás politikai élete. Szinnyei Ferenc az áttekinthetőség kedvéért még e két kollektív élménynek szépprózánkban megnyilvánuló intenzitása alapján is (a nemzeti múlt és jelen, mint önálló novellaanyag, mint háttér, rávaló célzás) külön csoportosít. Itteni eredményeit úgy foglalhatnánk össze, hogy ezek a fejezetek az akkori magyar irodalmi közizlésnek, a nemzetpolitikai élettől befolyásolt rajzolgatják meg. Ez az ízlés erősen patetikus, regeszerű, mely inkább eltűri a szabadságharc konzervatív oldalról jövő elítélését, mint az egyre jobban mitoszszá táguló mozgalom egyéni, sokszor nem éppen becsületes rugóinak realista ábrázolását. Úgy látszik, hogy a romantikus történet szemlélet, mely a nagyközönséget szinte napjainkig irányította, éppen a szabadságharc utáni első évek szépprózájával vert gyökeret a köztudatban.

A negyedik fejezet, „A lélektani regény és novella“, már címében jelzi, hogy Szinnyei Ferenc rendszerező álláspontja máshova került. Az epikai tárgy külsőségeiről az írók sajátos kifejező módjaira. Ez az elv azután a továbbiakban is megmarad, mert a későbbi két fejezet „A romantikusok“ és „A humoristák“ címszó alá gyűjti az írókat és műveiket. Érezni lehet, hogy a három utolsó fejezetcím nem megkülönböztető s különösen nem, ha meggondoljuk, hogy a romantika széles leple sok mindent, így humort és pszichológikus írói szemléletet is, maga alá tud takarni. Bár Szinnyei ekkori romantikus prózairóinkban főképp a tárgyi és stílári romantikát figyeli, tehát e kort és egyéneket jellemző szó tartalmának csak darabjait, ezek a csoportosítások a rendszerező elv imbolygását mutatják.

Szinnyei Ferenc az igazi tudós szerénységével csak anyaggyűjteménynek tartja tanulmányát. Ennél sokkal több. Mint megelőző kétkötetes műve, ez is lépés egyik nagyjelentőségű irodalmi műfajunk fejlődésének történeti szintézise felé. Szorgalmas és hozzáértő munkájának jelentőségét megígért összefoglaló műve fogja majd a maga teljességében szemünk elé állítani. *Kerecsényi Dezső.*

Szerb Antal: Az angol irodalom kis tükre. („A Magyar Szemle Társaság kiadása.) 1929.

Nem lehet éppen azt mondani, hogy az angol irodalommal egyetlen magyar nyelvű munka se foglalkozna, — viszont azt se hau-

goztathatjuk, hogy a britt litteraturáról szóló munkák tömegesen találhatók könyves-polcainkon. Voinovich Géza műve: *Az angol irodalom története* egyetlen munka, mely — magyar író tollából — annyira-mennyire részletesen és alaposan foglalkozik Anglia irodalmával. Előtte senki se próbálta ebbe a fába vágni a fejszét, — ha nem éppen maga Voinovich, — amikor a Heinrich-féle *Egyetemes Irodalomtörténet*-ben, természetesen szűkre szabott keretek között, beszámolt az angolokról. Egy-két kisebb tanulmány akadt ugyan néha, eldugva valahol, — irodalmi füzetekben, iskolai értesítő külön-nyomatokban, — de hát ezek nem számítanak, mert nem is törekedtek arra, hogy pár centiméter községségbe kerüljenek az alaposság fogalmával; céljuk csak az volt, hogy egy-egy égetően sürgős kérdést világítsanak meg. Ellenben Csiky Gergelynek köszönhetjük azt, hogy magyar nyelven megjelent Taine hatalmas munkája, vaskos öt kötet, ahol Taine Anglia íróit — életrajzaik legjellemzőbb mozzanataival és irodalmi alkotásaik felbontolásával — vizsgálja, olyan alaposággal, hogy nála tényleg megdőlt az a sokat hangoztatott helytelen állítás, hogy: szinte lehetetlen egy olyan ellentétes természetű és vérmérsékletű író életfelfogásának tárgyilagos rajza, ha azt vesszük figyelembe, hogy a történetírónak is meg van a maga életfelfogása, ami nem lehet egyszerre realista, vagy naturalista, idealista, vagy romantikus. Igen, Taine mindezeket megdönti, mint ahogy később Brandes is megdöntötte...

Fordításunk reugeteg van, Defoetól kezdve majdnem minden könyv egészen Galsworthyig. Tehát csapatkatonák kellő számmal lennének, csak éppen a terveket kidolgozó vezérkar nem teljes. Ezt nem értjük arra, hogy a nagy francia historikus vagy Voinovich műve nem töltené be a kívántakat! Csak elszomorító az, hogy amíg a német és francia irodalomnál több részletes szaktanulmányt rendelkeztünk, addig éppen azokkal szemben állunk kevés studiumú felkészültséggel, akik talán legtöbbet adnak könyvtáraink részére

A „Magyar Szemle Társaság“ kék füzetei között mostanában jelent meg Szerb Antal tanulmánya, — *Az angol irodalom kis tükre*, — nyilván attól a gondolattól indítva, melyet a fenti pár sorban leírtunk. Sajnos, az alig hetven oldalnál több füzet még arra sem lenne elég, hogy a szigetország szellemiségét, mondjuk Tennyson óta egészen mostanáig, letárgyalja. Mindez nem Szerb Antal hibája, nem rajta múlt, hogy a szoros és kis üregű dióhéjba kellett belegyömöszölnie az egész évezredet, korszakokat és szellemi áramlatokat, évszázadokat esiszoló elveket, igazán nagy gondolkodók véleményét és azoknak műveit, irodalmi harcokat, bukásokat és eredményeket. Mert Szerb Antal, ha tőle függ, minden valószínűség szerint megírta volna mind azt, ami hiányzik ebből a könyvecskéből — és mindjárt tegyük is hozzá, hogy: sok, nagyon sok hiányzik belőle. Egy irodalomtörténeti munkánál, mely alfától omegáig akar letárgyalni mindent, mégis csak az a legfontosabb, hogy a kezdet legelejétől *egységesen* táruljon elénk az a körkép, amit ebben az esetben angol irodalomnak nevezünk. Szerb Antalt igazán sajnáljuk, hogy nem állt módjában ezt a körképet kellően elénk vetíteni, sajnáljuk főként azért, mert a sok

kihagyás nemcsak hiányt, hanem csonkaságot is jelent, ami legfőképpen nála, hátrányul fog szolgálni.

Vegyük mindjárt a kezdetet, a britt litteratura bölcsőkorát. Szerb például fontosnak tartja az ó-angol időt, — mely hat évszázadot ölel fel, — pár sorban említi is ezt, de nem ír róla. Nem ír a vándor énekesekről, — a Beowulf-eposzt említi meg egyedül, — mellőzi a kóbor poétákat, a pogány mondákat és a keresztyén költészet kezdetét. Nem olvassuk nála Widsith nevét, a vándor poétáét, akitől a legősibb nyelvemlék maradt fenn, nem találjuk meg nála Kādmon-t, aki a Bibliától nyerte költői impulzusát. Ugyanígy hiányzik Alfréd király is, egyik első pártfogója a keresztyén műveltségnek, maga is fordító, tudós ember és Kynewulf, aki a szentek életét énekelte meg, gyengítve ezzel is a pogányság ellenállását, stb. Szóval hiányzik az egész ó-angol korszak!... Nem találkozunk nála később a nép legkedveltebb alakjaival, akiket megénekeltek, mint Robin Hood rablóvezért, King Horn-t, vagy a többieket, akik néhol manapság is élnek. mesélő estéken, legendákban megénekeltek alakok, akikről nem lehet, nem szabad elfelejtkezni, mert ők szervesen hozzátartoztak az „anglisc” időkhöz, amikor az észak legényei, a normannok, megjelentek, normann-francia nyelvet hozva Angliába és idegen kultúrát. Nem említi Szerb, hogy e hősi költemények, — mint például Guy of Warwick, — ha hasonlók voltak is a Roland énekekhez, mégis csak „anglisc”-ek voltak, kerékkötői a normann haladásnak. Igaz, később háttérbe szíritották ezeket a páros rímekbe írt költeményeket. Még pedig maga az egyház volt az, amely ezt megtette és a vitézkedésről szóló zengő énekek helyébe egyházi epikát állított be. De nem is volt baj, mert így legalább Bertrand de Born trubadurjai is háttérbe szorultak. A normann sas szorítása alatt megmozdult az angol medve. Shoreham, a verses formával szakító Michels, Robert Longlande, az erkölcsösség igaz apostola és még többen, mind előharcosai voltak annak a pár évnek, amikor Chaucer is a porondra léphetett, akivel megkezdődött az angol nemzeti irodalom végleges kialakulása...

Nagyon hosszadalmas lenne mindazokat a hiányokat, illetőleg hiányzókat, így, e sorok révén, betoldani Szerb Antal munkájába. Csak még azt emlitjük meg, hogy nem találkozunk nála Macaulay történetíróval sem, aki szónoknak is kitünő volt, költőnek sem éppen az utolsó és ha munkásságát, eredményeit, melyeket elért, össze akarnánk foglalni, akkor nem mondhatunk mást, mint ami tényleg megilleti őt: Anglia legnagyobb essay-írója címét. Lord Macaulay iskolát adott és hagyott maga után, tehát már ezért sem illeti meg őt a mellőzés. Ugyanezt hangoztathatjuk Pater Walter mellőzésénél is, aki tényleg irodalmat adott műveiben, az intelligens olvasó és tudós régész számára. Pater Walter az angol irodalom egyik legjobban becsült tagja, kultúráját és művészi adottságát még ma sem lehet kielégően átfogni, értékelni.

Mindez nem csoda, ha figyelembe vesszük azt, mint említettük is, hogy Szerb Antalnak nem állt kellő hely a rendelkezésére. Viszont nem lehet elmenni mellette, anélkül, hogy ne értékeljük irodalomtör-

ténet-írói hivatottságát. Szempontjai, melyekkel Victória korát és a legutóbbi időket, szóval a huszadik századot, átfogja, nem lehet közömbös mindazok előtt, akik az angol irodalom iránt érdeklődnek. E két helyen több terület állt rendelkezésére, nem kellett egy sorban életrajzot és munkásságot megírnia, nyugodtabban fejezhette ki alakjainak karakterét és azt a kort, amikor éltek, illetőleg amiben éltek. A különböző szellemek sokaságában higgadtan, meglehetősen felkészültséggel igazodik el, nem ragadtatja el magát semmiféle szélsőségtől.

Azoknak, akik csak szemléltető képet akarnak nyerni, vagy akik — diákok — kivonatot akarnak szerezni az angol irodalomról, azoknak kétségtelenül megfelel ez a tanulmány. Egyébként nem lehet Voinovich munkája mellé helyezni. Így Voinovich Géza irodalomtörténete megint csak egyedül marad, nagyobb perspektívát tárva elének és több lehetőséget nyújtva arra, hogy részletesen megismerjük a szigetorszag irodalmát és kulturális harcait. *Dékány András.*

Színházi Szemle. *Légy jó mindhalálig.* Móricz Zsigmond legforróbb, legliraibb életvallomása. Ezt az író nyilatkozata nélkül is azonnal megérzi az ember. Természetes, hogy a néző elsősorban a regény anyagából táplálkozik: ez adja a színpadi műnek is az ízét, ez felejteti el a hiányait. Hirtelen nem tudom magamat behelyezni annak a hangulatába, aki a darabot a regény ismerete nélkül látta. Bizonyára jobban érzi a fogyatékosait s elégedetlenebbül tér haza, mint aki, egy kis jóindulattal, a regény kimaradt jellemző részeit, az alakokat teljessé, emberivé tevő lélektani megokolásokat beleálmódja a megható történet ösztövére színpadi vázlatába. Ez a vázlat így is gondosan megcsinált munka s a legjobb Móricz-darabok közül való. A *Szép asszony kocsisa* után, ha nem ismernők Móricz természetét, roppant haladásnak nevezhetnők. Pedig csak arról van szó, hogy Móricz, aki mostanában kelletnél gyorsabban szállítja darabjait, megint hozzá méltó, szívéből sarjadt költészetet adott a közönségnek, mely hetek óta szétkapkodja a jegyeket s szemlátomást követeli a száz előadást.

Aki végigkíséri a kis Nyilas Misi tragédiáját, azonnal önmagát képzei az események középpontjának s újra vérző szívvel eszmél vissza gyermekkori mártíromságára. Mindnyájunkkal megtörtént egy szívfagyasztó igazságtalanság, mit a felnőttek követtek el ellenünk. Hogyan fest ez az igazságtalanság a szemünkben évek, sőt évtizedek múltán, amikor magunk sem vagyunk már fiatalok s ezt az ifjúkori sérelmet a felnőttek milliójébe jutva s ifjúságunkat többé-kevésbé kiheverve és sokszor megmosolyogva, visszafelé nézzük? Önző és elfogult, legegényibb fájdalom ez, kiolthatatlan. A visszapillantás Móricz regényében józanabb és igazságosabb, művészibb és emberibb. A regény ültésről-ültésre kihímezi a kis Nyilas Misi nemes erényekből szőtt áhítatos gyermeki figuráját s minden mellélakal megkapja a maga lehető legrealisabb rajzát. A regényben még alig érezzük az író szándékosságát, nagy elfogultságát kis hősével, egykori önmagával szemben: csupa élet, s nagyon halvány retorika. Valóban, Nyilas Misi rendkívüli gyermek, akiben emberi jóság és isteni

telenség versenyét dolgoznak. Azt az erőt példázza, mely az élet gonosz cselvetései nélkül minden bünt számüzne a világból. Az ártatlan lélek lopás gyanujába kerül, úgy tetszik, mintha tilosban járó szerelmeskedők ügyét segítően élő, megkárosítaná embertársait s fővezető lenne a kollégiumi fegyelem, a fellebvalók iránti tisztelet megbontásában. Még a rendőrség is vele kapcsolatban sérti meg az ősi alma mater autonómiáját, hogy aztán a hamis rágalmak, amely hirtelen tornyosultak naiv és tiszta lelke köré, éppen olyan hamar, varázsszóra pattanjanak le megkínzott valójáról. Misi egy tiszta és nyers szellemű kollégiumban szenvedtél át ezt a rövid kálváriát, mely bármilyen más miliőben éppen így, sőt keservesebb következményekkel fenyegethetné. Emberi sors ez s a regényíró Móricz szelíd, békítő megoldással zárja be. A színpadon már felhigul az egész élményanyag s romantikusan végtelenségé válik. Az a bonyodalom, mely a regény bő fejezeteiben kényelmesen árad szét, a darabban elveszti valóság-ízét, s úgy hat, mintha az író kigondolta volna. Kőlesey egyik védőbeszédére gondolunk, melyet sohasem mondott el s mintabeszédnek csinált, hogy egy prózai műfaj minden csinját-binját megmutassa benne. A debreceni alma mater is rosszul jár a darabban: itt nagyon is rikitóan sorakozik egymás mellett a becsület és szigor Cerberusának, a regény „vén bakája“-nak, a kítűnő igazgatónak, a lány és hiszékeny, nevetség-tárgya öreg tanárnak, a parfümös divatbáb-osztályfőnöknek reális alakja és még néhány tanárnak a Fliegendéből kölcsönzött figurája. A regényben az egyetemes emberi sorsot, a jónak örökös bajbajutását érezzük elsősorban, s ezt néhány zsáneralaknak, a tanári karnak együttes képe minden lokális sérelem nélkül híven tükrözi, példázza, a kis Nyilas Misihez való viszonyában. A darabban, az író jóvoltából, már korát rohamosan és megcáfoló erkölcsbíró lesz Misi s szinte halljuk, hogyan ismétli azokat a bölcs igéket, melyeket Móricz súg a fülébe. A darab szerint szinte azt hisszük, hogy ezek a tanárok az okai mindennek. Az igazgató, a regénytől elütően, fokozott mértékben berzenkedik ellenük, s az öreg, kicsúfolt professzor le is mond állásáról, mert a tanár urak „kegyetlenek.“ Az egyik tanár szívtagulásban szenved a jóságtól, a másik meg olyan, mintha kést lehetne köszörűlni a szívében. A regényben ez a disszonáns hang enyhébben esendül s a tekintélyesen akkurátus pedellus egyetlen mondasával a realizmus aranykeretébe foglalja a sokféle bánásmódnak szívében, szeretetben gyökeredző létjogosultságát: „Haragszunk biz' a', de azért nem kell megijedni tülle, mert ami haragunk nem olyan veszedelmes, mint másoknak a jóakarata.“ Ennek az egy mondatnak engesztelő fénye hiányzik a daraból, pedig Nyilas Misi arca is sokat nyerne általa realitásában.

Igy válik: *Légy jó mindhalálig*, ez a mellékalakokban is elmélyültlen gazdag regény a színpadon szerepdarabbá. Egy olyan színész, mint *Vaszary Piroška*, ezt a szerepet meg tudja fosztani a színgigetelt voltától s szerves kapcsolatot tud éreztetni a sallangos miliővel. Alakítása monumentális, fokról-fokra emelkedik. A hangja

fokéletesen gyermeki hang, minden mozdulata művészi öntudatos, fegyvelmezett. A gyermeki kor minden kedves zöldsége, tudatlan sejtelve és fényes értelme benne van a játékában, mely töretlen, egész. A jelenetek szaggatottan forognak körülte, ő maga mindig érdekes, friss, újabb szépségeket felmutató. A Nemzeti Színház egy sereg kiváló színésze tartja magas színvonalon az előadást a legkisebb szerepekben is. *Rózsahegy* Kálmán öreg tanárja nagyszerű figura, *Kürti József* nagyhangú igazgatója, *Pataki József* pedellusa ecset alá való alakítások, *Hajdu József* festői vak emberével, *Kürthy György* divatbáb-osztályfőnökével együtt. A többi szereplő egy-egy éles vonással villan ki a regényes háttérből. A műkedvelő iskolásfiúk olyan életlenül játszanak, mintha évek óta színpadon hancuroznának. A rendezés elsőrangúan korhű.

Zsolt Béla Erzsébetváros című színműve tudtunkkal első színpadi műve a formaművész lírikusnak. Két benyomással látoztunk a Fővárosi Művész-Színházból: a darab minden szerkezeti tázása mellett komoly drámaírói tehetséget árul el; a fiatal szerző mindvégig rokonszenvesen mutogatja a kellemetlen ízben és unalmasságban egyformán pazar témát. Ugy hat, mintha egyes jeleneteit a nagyvárosi kiskereskedő-társadalom kellős közepéből vágta volna ki, teljes közönytél vázolja fel alakjait, nem szépíti, nem csúfítja őket. Olyanok, amilyeneknek ezerszer látunk ilyen páriákat, amint a szatócsüzletek, a sarki kis drogériák kopott pultjai mellett raboskodnak, vagy otthonukban savanyodnak, melybe a ház félproletár gyermekei léptenyomon bekukucskálnak. A krájlzlerosok, a naplopók, erkölcsi orvadászok füledt levegője terjeng falak és butorok pórusaiból. A sziklaszilárd jellemű zsidó-droguista hirtelen hanyatlása ez modernebb kollégájával, modernebb gyermekeivel, a régi kipróbált erkölcsi póruljárása az új generáció öntudatosan vallott és nem nagyon lelkiismeretes világnézetével szemben. Nem valami épületes história és nem is új; a színpadon ugyancsak nagy ugrással, bizonyos kabaréötlettel célhoz érő, de keserű humor van benne, mely a pörségeket valami finom, könnytől ázott fátyollal szelidíti. *Kabos Gyula* figyelmet kelt a tragikomikus főalak megjátszásában s mellette *Heltai Andor*, *Tassy Mária*, *Vendrey Ferenc* figurái igen elevenek.

John Ervine angol kritikus színdarabja, *Az első feleség*, (*Víg-színház*) csupa színdarab-reminiscencia, melybe az írónak hűvös fölénye kever valami sajátos jelleget. Az első feleség húsz évi házasság és öt évi elválás után újból visszaszerzi a könnyüvérű második feleség hálójában vergődő és visszakívánczó férjet. Ez az asszony Ervine angolmetszésű tolla alól hűvös női bölcseségből, rejtett szívjólságból és nem csekély nyersséggel vegyes féltékenységből keverten jár-kél előttünk, hogy szókimondó fiai, a komikus udvarló kedves zivajában három felvonáson keresztül végezze el a nagy visszafoglalás műveletét. Trükkjei igen lassan működnek, az egykori házastársak újabb egybekelésére már az első felvonás végén nincs komoly akadály, a harmadikat már csak az asszony kitartó makacssága teszi elfogad-

hatóvá, hogy egy kicsit megforgassa a kést a még mindig szeretett, de éppen ezért egyszersmindenkorra súlyos kioktatást érdemlő férj szívében. Ez a lassú folyamat arra való, hogy néhány érdekes karakter-sziluetten lásson a közönség. A darabnak meleg tónusát *Varsányi* Irén nemesveretű alakítása adja meg. *Makay* Margit remek karrikatúráját nyújtja a végtelenül sekélyes és bosszantóan élnivágyó félvilági nőnek. *Rajnai* Gábor tulzottan szeleburdi öregedő férj, fiatalos, jasszos taglejtésekkel, *Góth* Sándor burleszk fülig-szerelmes öreg udvarló, nem egészen a szerző elgondolásában. *Vajthó* László.

Zenei szemle. *Filharmoniai hangversenyek.* Két rendes és egy rendkívüli hangversenyről kell beszámolnunk. Az első kettő Dohnányi mester vezetése alatt állott és öt újdonsággal szolgált, amelyek közül súly és eredetiség dolgában Bartók Béla második hegedúrapszódíájáé föltétlenül az elsőség. Nem szabad elhallgatnom azonban, hogy Bartók e műve azon kompozíciók közé tartozik, amelybe való bejeelés és megértés nem könnyű feladat. A másik hazai újdonság Kókai Rezső: Preludium és skercz-ja, amely a fiatal szerzőt igen előnyösen ismerteti meg, jól szerkeszt és kitűnően hangszerel. Ezidőszerint még őreá is áll, hogy mindent, ami megtanulható, kitűnően megtanulta s annak mestere, de még a saját énjét, saját hangját nem találta meg. E művénel még erősen érezhető a keresztszülők — minden bizonnyal a legelőkelőbb nemzetségből valóaknak — szellemi hatása. Respighi Ottorino, új olasz zeneszerző munkásságát már vagy egy évtizede méltányolja európaszerte a zenebarátok serege. (Ő írta a Róma négy kútja és a Róma négy kertje című zeneképeket.) Most újdonságként egy régi mesterek darabjaiból összeállított szvittet írt „A madarak“ címen, amelyben régi mesterek darabjait öltöztette modern — de nem túlterhelt — zenekari mezbe. Német tanultságu zene-történészek talán fennakadnak a modernizáláson és jobban szerették volna a régi hangszerelést, vagy az annak látszatát keltő hangszere-lési módot. Viszont Respighi, mint latin vérmérséklet, a tudakosság helyett, a szépérzéklet s jóízlést veszi zsinórmértékül. Így pl. Rameau: La poule című clavecin darabjából igen szép, modern (de nem hyper-modern) hangszerelésével egy rendkívül bájos tételt iktatott a kis zeneképek sorába. — Nem első előadás, de a Filharmonikusoknál újdonság volt Zeneakademiánk tanárának, Siklós Albertnek Kamara szvittje bariton szólóval. Szvittje négy tételének mindegyike zenekarral kísért ének, melynek szövegét Szabó Lőrinc írta. Az első három tétel hangulati és szerkesztési módjától lényegesen eltér a ritmikájában, harmonizálásában és hangszerelésében egészen más ösvényeken haladó negyedik tétel. Siklós a beérkezett zeneszerzők sorába tartozik s e műve teljes mértékben sorakozik előbbi opusaihoz. Ugyancsak nem bemutató előadás volt Kósa Györgynek kamara-zenekarra írt darabja, melynek „Kamarazene“ címet adott a szerző. Kósa a legmodernebbek módján muzsikál és éppen azért modern beidegzettségű hallgatót kíván. Hogy a cinque pezzi-hez viszonyítva haladással állunk-e szem-közt, ma nem tudom megmondani. Franck Cézár Szinfóniájáról, vagy Beethoven VII. Szinfóniájáról új mondanivalónk nem lehet. Igen

szépen adták elő. Vendég-karmesterünk, Heger Róbert, a bécsi opera karmestere volt, aki a Bécsben élő amerikai Wessel Márk: Symphonie concertante-ját mutatta be újdonságként. A szerző egyúttal zongoraművészi minőségében is bemutatkozott, mert szerzeménye szóló kürtre és zongorára zenekarkísérettel lévén írva, az utóbbi szóló hangszert ő, a kürt szólamát pedig Stiegler Károly bécsi művész játszotta. A zongora nem annyira koncertálóan lép fel, hanem inkább mint nagy és nehéz szerepű zenekari hangszer, — ezzel szemben a kürt rendkívüli módon lép előtérbe, nem azért, mintha a régi felfogás szerint dallamilag is kimagaslana az együttesből, hanem azért, mert a virtuózjáték minden egyes taktusához feltétlen kellék. Érezzük, hogy a szólista, mint mondani szokták, állandóan borotvaélen jár s a kürt szólama szinte csak azért van, hogy lélegzetfojtva lessük nyaktörő mutatványait. Stiegler bravurosán játszotta rendkívül kényes és nehéz szólamát. A zongoraszólamot a szerző játszotta és nagy készségű pianistának mutatkozott, kinek zongoraművészi súlyáról csak külön önálló zongorahangversenye után alkothatnánk igazságos képet. E műve tetszetős s akik szeretik az erős hangszerezést, változó időmértékeket, örömeiket találhatták benne. A vendég-karnagy újdonságul, még Verdinek az „Otello“-hoz a párisi opera részére írt balletzenéjét mutatta be. Az örökifju muzsikus e kései munkája vérbeli színpadi zene, amelynek hallása közben akaratlanul látunk mozgást és színpadi evolúciókat. Mondanom sem kell, hogy ennek és Csajkovszky szinfoniájának nagy közönség sikere volt. Heger határozott jeladása, képzett karmester, aki majdnem teljesen el tudta kerülni a látványossági karmester-szokásokat.

Fővárosi zenekar. Már régebben említést tettem azokról a népszerű hangversenyekről, melyeket a Fővárosi Zenekar vasárnap délutánonként tart a Vigadóban s munkájának amaz érdeméről, hogy a kispénzü és kevés szabad idejű társadalmi réteg sorából toborozza hallgatóságát. Most, hogy a Népművelési Bizottság munkaprogramján belül 100-ik hangversenyét tartotta a Fővárosi Zenekar, szükséges, hogy megalakulásáról s munkálkodásáról megemlékezzünk. Hét évvel ezelőtt a Fővárosi Alkalmazottak Nemzeti Szövetségében egy saját kebelükben felállítandó zenekar gondolata merült fel, amelyet kezdeményezői buzgósa és fáradhatatlansága meg is valósított s a karmesteri tisztet Bor Dezsőre, a Fővárosi Könyvtár tisztjére ruházták, aki a rajongó szívósságával fogott a műkedvelőkből alakult zenekar iskolázásához. A kezdet nehézségei valóban nagyok voltak s bár a FANSSz akkori elnöke, dr. Gárdonyi Albert, fővárosi főlevéltárnok, a legtöbbször mértékben istápolta a zenekar törekvéseit, még sem érhettek volna el a máig kivívott eredményeket, ha a zenekar fennállásának harmadik évében Liber Endre fővárosi tanácsnok nem teszi magáévá a Fővárosi Zenekar ügyét s nem állítja a népművelés szolgálatába s nem szerzi meg a főváros Tanácsától a fellendítéshez szükséges anyagi eszközöket, aminek folytán jó hangszerekhez s gazdag kórtárhoz jutott. A Népművelési Bizottság munkaprogramjának keretén belül a Fővárosi Zenekar a lefolyt négy esztendő alatt 100 hangversenyt rendezett, amelyeken — mint a hivatalos kimutatásban

olvasható — 46 szinfóniát, 28 szimfónikus költeményt, 45 szvittet, 20 karművet, 35 kisebb zenekari művet, 26 zongora-, 34 hegedű-, 7 gordonka-, 2 hárfa- és 2 orgonaverseny-művet, 97 dalt és áriát, valamint 78 nyitányt adott elő. Tiszteletreméltó munkateljesítmény. Kár, hogy a kimutatásban nem szerepelnek külön a hazai szerzők s ezek között az újdonságok, mert e zenekarnak egyik rendeltetése és érdeme, hogy a fiatalokat, az ismeretleneket szóhoz juttassa, a közönséggel megismertesse, mint ahogy arra a szólistáknak bőven nyújt alkalmat. A zenekar első felléptei óta természetszerűleg fejlődött s összetételében (különösen a fúvósok sorában) hivatásos zenészekkel bővült, ami előnyére vált. E második hangversenyzenekar, ha célját és eszközeit a helyes szemszögből nézzük, igen szükséges és jó intézmény, amelyet kár volt éveken át mesterségesen agyonhallgatni. Mihelyt egy intézmény saját külön feladatát szolgálja, nemcsak hogy nem zavarja mások köreit, hanem míg egyrészt megoszt, úgy másrészt lehetővé teszi a kiválasztódást. Szól ez szerzőkre, zeneművészekre, közönségre egyaránt.

Isoz Kálmán.

Kiállítások. Az elmúlt hónap nagyobb esemény nélkül múlt el a képzőművészet terén. A *Képzőművészeti Társulatot* a nürnbergi kiállítás s a nagyszabású téli kiállítás előkészületei foglalták le az *Ernst-Múzeumban*, nagy aukció volt programmon, melynek törzsanyagát egyfelől Fónagy Aladár jó kvalitású, főképp XIX. századi magyar festményeket tartalmazó képkollekciója, másfelől Szapáry László gróf elsőrangú, történeti értékkel bíró butorgyűjteménye adta, de a korai bécsi porcellánok és a XVII. századi ötvösművek is ritka szép darabokkal voltak képviselve.

A *Nemzeti Szalon* a nürnbergi iskolaügyi kiállítás után *csoporthi kiállítást* rendezett, melyen hat festőművészünk mutatta be fejlődésének legújabb állomását dokumentáló műveit. Közülök első helyen *Pólya Istvánt* kell említenünk. A művész fejlődésében kétségtelenül nagy haladás konstataálható. Kitűnően rajzol, jól szerkeszti képeit s színei is frissen hatnak, üdék. „Pihenés“ című képénél mostanság kevés jobbat láttunk kompozícióban és színhatásban. Erős a hitünk, hogy a fiatal művész, ha hű marad ez irányhoz még sok szépet és értékeset fog produkálni. *Boromisza* Tibor kiállított művei két zárt csoportra oszthatók. Az elsőbe tartozó képein a Hortobágy életét, természeti jelenségét festi; tehát megelevenednek előttünk a nyájak, gulyák, ménesek, látjuk a csodás napnyugtát, a zivatart, a forgószél tovarohanását, mindezt oly érdekes fény- és színjátékokkal megrögzítve, amelyek a művész festői kiállításait a legjobb oldaláról mutatják be. A második csoportba tartozó képei „etnografiai portrék“, melyen a Hortobágy népe: csikósok, gulyások, bacsók, számadók nyernek megrögzítést. E képmásai valóságos karakter-portrék. Ez a túlságos karakterkeresés azonban a festőiség hatásának rovására esett, de mint stúdió munkák elsőrangúak és belőlük *Boromisza* nagy fajszeretete és magyarsága sugárzik. *Miskolczy* Ferenc egyházi tárgyú képeit nagy vallásos elmélyedés és átlagon felüli művészi

felkészültség jellemzi. Még sok a darabosság, a kiforrotlanság kompozícióiban, színeiben is sok az egyenlőtlenség, de gondolatai, amelyekkel biblikus és liturgikus tárgyú képeit új felfogásban igyekszik előadni, tiszteletreméltóak és érdekesek. *Miskolczy* művészetétől még sokat várhat a magyar egyházi művészet. *Rónay* Ernő művészete még kevés önállóságot mutat, azonban technikai felkészültsége erős s a művészi hatások irányító ereje alól már ki-kicsillan az egyéniség, az erő jele is. *Szivessy-Aczél* Barbara érdekes felfogásában festett női portréi és *Fodor* Böske hangulatos tájképei és dekoratív hatású aktjai egészítették ki a kiállítás festészeti részét. Nagy hatást keltett a *hódmezővásárhelyi művészek majolika és agyagipar telepének* kitűnő kollekcója. A népművészeti és modern iparművészeti motívumokkal gazdagon díszített, változatos alakú vázák és edények rendkívül raffinált, gondos színezést, finom kivitelű mutatnak s nagy olesóságuknál fogva hivatva vannak, hogy a külföldi hasonló, de sokszor selejtesebb keramikát végre kiszorítsák a magyar publikum szeretetéből.

A *Tamás-Galéria* utolsó kiállításain *Simon György* János tuszrajzait, *Kovács* Margit keramikáit, valamint *Halápy* János festményeit és *Gábor* István keramikai kollekcóját mutatták be. *Simon* fekete-féhér grafikájában akt-tanulmányai, arképei, tájrajzai rendkívül fejlett technikáról, rajzbiztonságról s árnyaló-képességről tanúskodnak. Néhány képén azonban látszik, hogy ez a felkészültsége ügyeskedő, de üres virtuózkodásokra ragadja a művészt, kinek mellett fejlett érzelme van a finom és nemes artisztikum iránt is. Mindenesetre kíváncsian várjuk, hogy *Simon* grafikája minő folytatásra fog lelteni *Simon* pikturájában, amelyre a fiatal művészen kétségtelen hivatottság van. *Kovács* M. keramikájában különféle stíluspróbálkozásokat látunk, amelyekkel egyrészt a középkori gótikus példák, másrészt a Wiener Werkstätte régebbi művei felé fordul. Csak kevés helyen csillannak fel a régi magyar fazekasok mesterműveinek tanulmányozása által leszűrt tanulságok, pedig ezeknek követése sokkal rokonszenvesebb lenne a magyar keramika fejlődése és *Kovács* M. tehetségének teljes kiérlelése szempontjából. *Halápy* J. új műveinek nem tudunk örülni. Kétségtelen tehetséget előtűnk meddőnek látszó és továbbfejlődésre nem alkalmas, egyébként igen ötletes színjátékok megkomponálására fordítja, melyekben a forma a legteljesebb szereptelenséget játssza. Azt hisszük, a művész mihamarabb el fog fordulni e szemet gyönyörködtető, de tiszavirág-életű próbálkozásoktól, melyek saját művészi ambícióit sem elégíthetik ki. *Gábor* J. keramikai művei eredetiségükben igen jellemző alkotások.

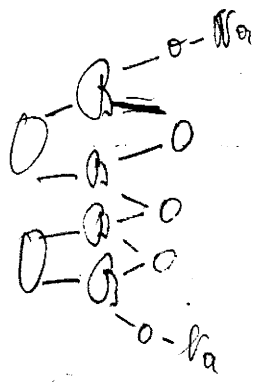
Az *Iparművészeti Társulat* szokásos karácsonyi vásárát az idén két helyen rendezte: a Régi Műcsarnokban és a Technológiai Múzeumban. Mindkét helyen művészi kivitelű ízléses keramika, szőnyegek, hímzések, csipkék, faragott famunkák, üveg- és ötvösmunkák, gazdagnak mondható és változatos kisplasztika, bőrárúk, gyermekjátékok várta a látogatókat. *K. Strobl* Zsigmond Cserkész-fiúja, *Kalmár* Elza

finom kis aktja voltak a kiállítás művészi részének fődarabjai, de a többi kiállító is mind elsőrangú munkát nyújtott. Ideje volna, ha a főváros közönsége így ünnepek táján ezeket a kiállításokat keresné fel elsőnek, hol pénzért olesó, ízléses és művészi értékű ajándéktárgyakat vásárolhat.

Az *Iparművészeti Múzeumban Zajti Ferenc*, a magyarság indiai nyomait kereső kutatónk indiai útja alkalmából összegyűjtött műtárgyaiból rendezett kiállítást, amelynek legfőbb érdekessége néhány ősi magyar díszítőmotívumnak az ind-művészet körében való otthonossága volt. Zajti eredményei arra figyelmeztetnek, hogy az általa kezdett kutatásokat tovább is folytassuk, mert általuk érdekes adatokat nyerhetünk a díszítő motívum-vándorlások még korántsem kiaknázott történetének területén.

Ugyancsak az *Iparművészeti Múzeumban* mutatták be a fennállása 60-ik esztendejét ünneplő *Wiener Kunstgewerbeschule jubiléris kiállítását*, amely már diadalmas elismerést aratott Münchenben. A kiállítás rendezése szerencsés ötlet volt; a nürnbergiek kiállításukon a német iparművészet modern törekvéseiből csak ízelítőt adtak s van jó néhány éve, hogy idegen, modern törekvéseket mutató iparművészeti tárlatot nálunk nem láttunk. A bécsi iparművészeti iskola igen előnyös oldaláról mutatkozik be e kollekciónál, noha nincs is minden foglalkoztatási ág képviselve ez alkalommal. Tanáraik, Czizek, Hanak, Strnad és Hoffmann minden elismerést megérdemelnek növekedésüknek azért a céltudatos művészi neveléséért, mellyel a múlt hagyományainak tiszteletére, de a modern törekvések követésére és fejlesztésére indítják szenge, sokat ígérő tehetségeiket. A kiállításnak építészeti része a legszebb, a német „új stílus“ győzedelmes térfoglalását jelenti; feltűnően érdekes egy sziklába épített szálló modellje, mely a romantikus fekvést s a modern építészeti célszerűségi elveit okosan egyesíti. A szobrászati rész szintén a német szobrászat legjobb modern mestereinek nyomdokait követi, különösen Kolbe hatása látszik igen szembetűnően. Grafikájukban az illusztráció- és plakáttervek igen frissek és sokatigérőek. Értékes a kiállított ötvös- és zománcművészeti anyag is. Igen modern, leegyszerűsített, tetszetős motívumkészlettel dolgoznak az iskola keramikusai, míg a néhány fafaragvány az osztrák szobrászat évszázados művészeti hagyományait iparkodik modern köntösben felhasználni. A kiállításnak kedves meglepetése volt a magyar Berzeviczy Frigyes által tervezett boudoir-interieur. Noha némely részletének megoldása kissé furcsán hatott. Egészben véve örülünk, hogy a tanulságos kiállítást Budapesten is bemutatták, mely épp úgy, mint az artisztikus elrendezés, elsősorban Végh Gyula főigazgató úr érdeme.

Oroszlán Zoltán.



TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkészi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ Főtítkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf Szerkesztő: ZSINKA FERENC
Lelkészi alelnök: KAPI BÉLA Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró Ügyész: FROMM LAJOS

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó közleményeket ZSINKA FERENC szerkesztőhöz (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzártá a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedicióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: Aut. 856—16.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. — Telefon: Aut. 850—58.

Price: 1/2 year 1 1/2 dollar, 8 shilling, 4 1/2 fl., 9 francs suisses.

Bethlen-nyomda r.-t. Budapest. — Műszaki igazgató: Urbányi István

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:

RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:

PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

- Révész Imre*: A mai magyar társadalom. 73.
Albrecht Ferenc: A reversális kérdéshez. 80.
Juhász Géza: Kutwabaj. (Vers.) 88.
Péczely József: Nyári zivatar. 89.
Juhász Géza: Jártam Halál mezőin. (Vers.) 94.
KRÓNKA: Új Magyar Föld. *Kerecsényi Dezső*. 95.
AZ IRODALOMTÖRTÉNET MARGÓJÁRA: Egy új irodalomtörténet margójára. *Kerecsényi Dezső*. 98.
KRITIKAI SZEMLE: H. G. Jameson: A három első evangélium eredete. *Dr. Lencz Géza*. 102. — Kúhár Flóris: A vallásbölcselet főkérdései. *Szelényi Ödön*. 104. — Dr. Erdey Ferenc: Kant valláserkölcsi világnézete. *Trócsányi Dezső*. 105. — Prohászka Ottokár naplójegyzetei. *Imre Sándor*. 107. — Dr. Szeberényi Lajos: Luther ultramontán öcsarlói. *Dr. Szilávik Mátyás*. 109. — Ihrig Károly: Szövetkezetek. *Gesztelyi Nagy László*. 110. — szakátsii Csorba Ferenc: A királyi kegyuri jog és a mai helyzet. *D. Geduly Henrik*. 111. — Az Országos Képzőművészeti Társulat Évkönyve 1928-ra. *Mitrovics Gyula*. 112. — Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum évkönyvei. *Padányi Gulyás Jenő*. 114. — Barbarits Lajos: Nagykanizsa. *Fekete Nagy Antal*. 115. — Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései. *R. Kiss István*. 117. — Komáromi János: Az ősdiák. *Karácsony Sándor*. 118. — Fehér Gábor: Semmibe ívelő hidak. *Bodor Aladár*. 122. — Dr. Boross István: Karinthy Frigyes. *Kiss Sándor*. 123. — Szeredai-Gruber Károly: A knidoszi leány. *Hamvas József*. 124. — Apróbb kritikák. *H. J., Zs. F., O. Z., Karácsony Sándor, Dr. Hoffer András*. 124. — Színházi szemle. *Vajthó László*. 129. — Zenei szemle. *Isoz Kálmán*. 131. — Kiállítások. *Dr. Láng Margit*. 133.

E szám ára 2 Pengő.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai:

Házi Kincstár.

Pengő

1. Miller—Szász. Csendes órák. (Elfogyott.)
2. Barde E.: Mártha és Mária. (Elfogyott.)
3. Szabolcska M.: Áhitat, szeretet.
4. Sheldon: Az Ő nyomdokain, vagy mit tenne Jézus?
5. Kenessey B.: Női jellemképek.
6. Raffay S.: Jézus példázatai. (Elfogyott.)
7. Dalhoff—Csizmadia: A keresztyén szeretet munkái.
8. Raffay S.: Jézus hasonlatai.
9. Opzoozer K. V.: A vallás gyümölcse.
10. Pfennigsdorf: Hit és szabadság.
11. Thomas: Az evangélium és szocializmus.
12. Szabó A.: Külmisziói kalauz.
13. B. Pap I.: A belmiszió hősei.
14. Pruzsinszky P.: Hitünk hősei.
15. E. Skovgaard—Petersen: Akarsz-e diadalmaskodni?
16. Szöts F.: A vallás élete.

A Házi Kincstár ára:

Kötetenként, füzve — — — — —	2.30
Díszes vászonkötésben — — — — —	4.—
A 3—8. kötet csak füzve, a 9—16. kötve is kapható.	
Emlékezés Kálvinról. Irták többen. 8 ^o — — — — —	2.30
Fejes István: A protestáns egyház feladata, tekintettel a jelen egyházpolitikai és társadalmi kérdésekre — — — — —	—35
Koszorú-füzetek. Vallásos iratok, számonként — — — — —	—06
Mokos Gyula: Herczegszöllősi kánonok hasonmásos kiadása, jegyzetekkel és rokonkánonokkal — — — — —	3.60
Pokoly József: A protestántizmus hatása a magyar állami életre	3.60
Révész Imre munkái a pátens korából — — — — —	1.70
Szász Károly: A protestáns egyház viszonya a társadalmi kérdésekhez — — — — —	—30
Zoványi Jenő: Magyar protestáns egyháztörténeti monografiák	2.30

**A MAGYAR PROT. EGYHÁZTÖRTÉNETI ADATTÁR-
ból a következő évfolyamok vannak raktáron:**

A II., III., IV., V., IX., X. kötetek évfolyamonként 1.70 P.

A XI., XII., XIII. kötetek „ 4.— „

Megrendelhető a

BETHLEN GÁBOR KÖNYVKERESKEDESBEN

Budapest, IX., Kálvin-tér 8. Telefon: Automata 850—53.



A mai magyar társadalom.

— Weis István könyvéről. —

A jelen tudományos megrögzítése a legnehezebb feladatok közé tartozik. Annyira nehéz, hogy tulajdonképen, ha komolyan vesszük a tudományos jelzöt, csaknem lehetetlen is. Hiszen „jelen“ valójában nincsen: már az antik böles tudta, hogy „minden folyik“ és hogy kétszer nem lehet ugyanazon folyóba belelépni. Az, amit mi „jelennek“ mondunk, vagy egy páratlan, hasonlíthatatlan és visszahozhatatlan alanyi élménynek egy szempillantása, amelyet csak a művészi intuición képes a maga pillanatfelvételeivel többé-kevésbbé megrögzíteni; vagy pedig ha már elemző, összehasonlító és következtető reflexiónak is tárgyává lesz s ez alapon tudományos vizsgálódásnak és esetleg böleseleti konstrukciónak szolgál anyagúl: ekkor már nem a szoros értelemben vett jelen többé, hanem „praeteritum imperfectum“; olyan múlt, amelyet még az ujjunkkal értünk, de amely már mégis megszűnt jelen lenni, mert élményből tárggyá lett, forró lávafolyamból lassan kihülő kövületté.

Aki tehát arra vállalkozik, hogy egy nemzeti társadalom életének „jelenéről“ tudományosan komoly és megbízható képet adjon, abban az elméleti és gyakorlati politikus és szociológus biztos tájékozódása és megvesztegethetlen valóság-érzéke a történész tudásával és távlatérzékevel kell, hogy szövetkezzen. E mellett jókora adag filozófusnak és művésznek is kell benne lakoznia, hogy a jelenségeket tömörítve szemléltetni tudja s végső magyarázatuktól se vonakodjék. Végül, — ami az adományok adománya — még bizonyos váteszi tehetséggel is kell birnia, mert e nélkül éppen a legfontosabb felelettel marad adós azok számára, akiknek a jelent mutogatja és magyarázza s akiket ez a jelen legfőképen mégsem önmagáért érdekel, mert (az igazán legböcsánandóbb emberi kíváncsiságból) nem a mát, hanem a holnapot szeretnék belőle megismerni.

Gondolom, ez lehet a legfőbb oka annak, hogy a magyar társadalmi élet összefoglaló jelenrajzának szép, de súlyos föladata legkiválóbb elméinket sem igen vonzotta. Keleti Károly nagy, alapvető művének („Hazánk és Népe“) megjelenése óta több mint félszázadnak kellett eltelnie, míg újra megkísérelte ezt az igazán herculesi feladatot egy magyar tudós, aki élete céljává tüzte ki,

hogy nemzetét, vagy legalább annak kiművelt emberfőit a Széchenyi „önkinzó önkritikájára“ tanítja s ennek fejében vállal minden hálátlanságot, amely részint magának ennek a feladatnak a belső természetében rejlik, részint pedig a feladat megoldásának következményeként lép föl, a minden oldalról szükségképen felzúduló félreértésekkel, sértődöttségekkel s más hasonló elmaradhatatlan kísérő jelenségekkel társulva.

Weis Istvánt, a politikai és szociális közigazgatás elméletének és gyakorlatának egyik legkitünőbb magyar szakemberét, én nemcsak ebből a könyvből s nem is csak az írásából ismerem. Az első elemi osztály padjaitól elkezdve, egy emberöltőt meghaladott barátság kapcsol össze bennünket soha meg nem zavart és szakadatlanul mélyült lelki közösségben. Ki kell tehát jelentenem, hogy én a legnagyobb mértékben elfogult vagyok vele és írásával szemben. De ezt a szokatlan kijelentést egészen nyugodtan megtehetem ez alkalommal. Először is azért, mert a könyvét nem méltatni és bírálni kívánom, (amihez különben sem bírom a szakértelem illetékességét), hanem csak ismertetni akarom a benne foglaltakat, s még azt sem kimerítően, csak nagyjából, néhány olyan általános összefoglaló szempont alatt, amelyek e folyóirat olvasóközönségét föltehetően leginkább érdekkelhetik. Másodszor pedig: meg vagyok győződve arról, hogy Weis Istvánt a könyvének minden elfogulatlan olvasója ugyanannak ismeri meg ez egy írásából, aminek én, az elfogult, egész lelkéből és életéből ismerem, — hatalmas tudású és életismeretű, szokatlan átfogó és rendszerező képességű, hidegen tárgyilagos, önmagával úgy, mint másokkal szemben keményen, csaknem kínosan őszinte embernek, mélyen és erősen, mert némán és szenvedve hazaszerető Széchenyi-magyaroknak.

*

Weis István a mai magyar társadalom képét a tanya, a falu, a város, az ország szíve, a kispolgár, a középosztály, a felső négyezer, a szegény ember, a társadalom és a gazdasági élet, a társadalom és a szellemi élet, a hivatalos Magyarország címei alatt és kategóriában rajzolja meg „gyűlölet és szépités nélkül.“ Minden rendű, hivatású és társadalmi állású olvasóhoz kíván szólni; törekvése az, hogy tiszta tükörképet adjon és a bírálatot, az értékelést az olvasóra bizza. Fogadjunk szót neki s igyekezzünk értékelni és bírálni nem a könyvét, hanem az abban föltárt, csoportosított és magyarázott jelenségeket — értékelni és bírálni három-négy, mindnyájunk lelkéhez egyformán közelálló közös nevező alkalmazásával.

A könyvnek csaknem erőltetetlen szenvedélytelen előadásából is jóformán minden lapján a lelkünkbe perzsel a mai magyar társadalom életének három aggasztó alapjelensége, amelyek egyébként a legbensőbbben összefüggenek egymással.

Az első az, hogy a mi mai társadalmi berendezkedésünk a „szegény emberre“ nézve különösen kedvezőtlen. Szegény emberen

pedig elsősorban nem a mégis csak aránylag kedvezőbb helyzetben levő s helyzeti előnyeit fokozott szervezkedés által folyvást gyarapító ipari munkásságot kell érteni, hanem a sokat emlegetett „magyar öserő“ legkifejezettebb hordozóját, a nincstelen földmunkás, falusi vagy tanyai törpebirtokos magyar parasztot. Hazánkban ma ennek szellemi és fizikai életszínvonala a legnyomorúságosabban alacsony. Ebből kerül ki a 866.000 hatéven felüli analfabétának legnagyobb része, ez táplálkozik és lakik a legislegrosszabbul, ezt dűlja legkegyetlenebbül az egyes községek és városok külterületein nyaranta 25 százalékot felülhaladó csecsemőhalandóság és legkivált ezt tizedeli irgalom nélkül a tüdővész, a morbus hungaricus. A tanyakérdés, de — csak valamivel kisebb mértékben — a falu élete is úgy gazdasági, mint kulturális és higiénikus vonatkozásaiban égő és gennyedő, nyílt seb a nemzet testén. És ennek a sebnak a kezeléséhez a hivatottak, illetékesek, hivatalosak és felelősök részéről egészen napjainkig nem mutatkozott s e pillanatban is csak alig mutatkozik eleven, friss érzék, kielégítő hozzáértés, átgondolt tervszerűség és önzetlen szeretetből fakadó, segítségre kész jóindulat. A szegény emberen aránylag legsúlyosabb az adóteher („a magyar állam bevételeit elsősorban a leggyengébb adóalanyok által fizetett vagy azokra áthárítható közszolgáltatások adják ki“, 180. l.); közigazgatásunk bürokratikus tökéletlenségei miatt legjobban a tanya és a falu népe szenved; úthálózatunk kiépíttelensége az ő gazdasági boldogulásának konok akadályja; földbirtokrendszerünk őt nyomja fojtogató súllyal s a földbirtokreform is őt hozta a várt javulás helyett még kínosabb helyzetbe. A nagy- és középbirtokosságnak (a gazdagabb parasztságnak is) és általában a falu és a tanya népével közvetlenül érintkező, jobban elhelyezkedett rétegeknek a szegény ember iránti megértése, szociális érzéke nem kielégítő és sok esetben a minimumon is alul marad. (61., 38., 39. lapok). Aki figyelő és szerető magyar lélekkel olvassa a Weis István óriási tudományos apparátussal dolgozó esőndes, higgadt helyzetrajzát, az rettentőbb, — mert sokkal szélesebb és egyetemesebb látókörből érkező — jajkiáltást hall belőle kiüvölteni, mint például az Oláh György „Hárommillió koldus“-ából. Magyar nemzetem: hát ennyire nem szeretted te a tenvéredet, tenmagadat?

Ez a szomorú kép még jobban kimélytül, hogyha a második alapjelenséggel kapcsoljuk. Ez pedig nem más, mint az egyes magyar társadalmi osztályok és rétegek közt megfigyelhető igen nagy szakadék. „Társadalmunkat a kölesönös megbeesülés angol-amerikai elve helyett a kölesönös lenézés jellemzi.“ (144. lap). A kisgazda mélységesen lenézi a falusi tanítót, aki fogat híján kerékpáron jár be a városba s a kántort, aki pénzért énekel; az öntudatos szervezett munkás viszont a „buta parasztot“ sújtja legmélyebb lenézésével; a középcsztyában még mostani alig gyógyítható leromlottsága közepette is minduntalan felüti a fejét a gentry-góg; az úgynevezett „jó társaságba“ a legfiatalabb lovastiszt is hamarább

bekapcsolódhatnak, mint a legérdemesebb középiskolai tanár; a vármegyei és városi törvényhatóságok tisztviselői kara sok esetben szigorúan zárt klikkuralmat képvisel; mindezek fölött pedig olympusi magasságban trónol az egyetemes lenézés legfelső ormán a nagybirtokos történelmi arisztokrácia, amely a nemzeti társadalom egyetlen más osztályához és rétegéhez sem érez benső kapcsolatot, pedig az európai kultúráközösségben jelenleg nincs állam, amely éppen a „felső négyezer“ társadalmi-gazdasági súlyát, érvényesülését, tekintélyét jobban konzerválná és előmozdítaná, mint a magyar (127. l.). Ahol ilyen nagy szakadék van a társadalom egyes csoportjai között, ott természetesen igen nagy a esopotönzés s a nagy, közös érdekekkel szemben igen megdöbbentő az egyéni és közületi felelősség hiánya. A magyar tisztviselő „úrnak érzi és képviseli magát“, még pedig „a közönség urának“ (223. lap); a magyar országgyűlési képviselők egy része megélhetési lehetőséget lát a mandátumában (220. lap), de az állással járó terhek legelsőségteljesen az üléseken való szorgalmas részvételt 30—40 szokta vállalni a 245 közül, amely különben is szokatlanul nagy szám a nyugati nagy államok képviselői létszámához arányítva s némely választókerületek különös geometriája más, mint egészen esetleges és személyes okokból bajosan magyarázható (210—211. lapok). Az általános nagy elszegényedés közt feltűnő egyes egyének mohó gazdagodása, ami az indokolatlan áremelkedésekkel (174. l.) és a pénzintézetek óriási vagyonosodásával (178. l.) föltétlenül kapcsolatos. Külkereskedelmi mérlegünk ijesztő passzivitásának közepette a gaze, crépe, és tiszta selyem behozatala 1928-ban ugyanolyan volt, mint 1927-ben, ami arra mutat, hogy azok, akiknek „telik“ — sőt tán még azok is, akiknek nem telik ugyan, de „illik“, — egyáltalán nem hajlandók a legkisebb áldozatot sem meghozni az államesőd elhárítása érdekében. (172. lap).

Miképen szerethesse ez a nemzet önmagát, ha egyes tagjai csak önmagukat és legszűkebb érdekcsoportjaikat szeretik, becsülik, szolgálgják?

A harmadik szomorú alapjelenség aztán betetőzi ezt az előbbi kettőt s részben magyarázza azokat, részben maga kap belőlük magyarázatot. Ez a jelenség az egységes nemzeti közszellem hiánya, a Trianon utáni magyar élet legnagyobb insége. Ma egységes magyar életeszme és életakarát, — talán az egy integritásnak, illetőleg revízióknak közös gondolatát leszámítva, — nincsen. Ha a mai magyar lelket meg akarjuk rajzolni, csak negatívumokkal dolgozhatunk: a híres szalmalángot meg a változásoktól való irtózást találjuk meg benne paradox együttlétben legkiemelkedőbb közös vonásokként (226—227. lapok). Egységes nemzeti közszellem s a társadalomnak ettől feltételezett autonomikus hajlamai és képességei híján azután túlteng az állami omnipotencia és bürokratizmus. Ijesztő a tisztviselői létszám (223. lap) s a kormányzati tevékenységek és a kultúra decentralizálásának különben is csak csirájuk-

ban lévő kísérletei ellenére a székesfővárosnak már 1920 előtt is nyomasztó fölénye most még betegesebben nő: pedig a főváros lakosságából épp úgy hiányzik az egységes közszellem, mint a vidéken (69. lap). A trianoni határokon túl meg ez alatt új világ kezd kialakulni a magyar lélekben is: még nem értékelhető és nem bírálható, de az itthonitól máris szemmel láthatóan elütő világ (230. lap).

Négy-öt ország szétszórt, árva magyarjai miben lesznek tehát még valaha egységesek, hogyha lélekben és szellemben nem azok? Pedig mi értelme volna még egyéb a csonkaország önálló létének azon az egyen kívül, hogy az egységes magyar nemzeti szellem fátylóját ő gyújtsa föl, ő tartsa magasra s ő világítson vele elszakított és elbujdosott gyermekeinek az átok éjszakájában a megváltás hajnala elé?

*

Ezek a szomorú alapjelenségek — ki tagadhatná? — végeredményben lelki és erkölesi természetűek. Alaptermészetük szerint az egyéni lélekben és akaratban fészkelnek, bármennyi egyéni fölényük van is a gazdasági viszonyokban, a politikai, közigazgatási, szociális és kulturális tevékenységekben és a tömegpszichében.

Legnagyobb, döntő átütő erővel az egyéni lelkekre kellene tehát hatni, azokban kellene fölszítani a felelősségérzetet, az önmegtágadást, a nemzet és a faj szeretetét, hogy e szomorú jelenségek pusztító hatásának gátat vethessünk.

Nézzük, mit mond a Weis István tárgyilagos látása és boncolása azokról az intézményekről, amelyeknek a magyar lélek ily irányban befolyásolása még a mai Magyarországon is legelső rendben van a kezében: a keresztyén egyházakról, amelyeknek közvetlen befolyása alatt áll az elemi és középiskolák túlnyomó többsége is.

Megint csak nem sok jót. A nép vallásossága, éppen a kisgazda-elemé is, egyáltalán nem áll erős lábbon. A falu népe, és nemcsak a falué, úgy a katolikus, mint a protestáns lelkészben elsősorban egy öt keményen adóztató, az állami és községi súlyos adóterhet olykor megduplázó intézmény alkalmatlan képviselőjét látja — igen sok esetben joggal. A lelkészeknek képzettségük félszemsége miatt nincs kielégítő kapcsolatuk a való élettel s e kapcsolat végzetes hiányát nem tudja kiegyenlíteni az anyagi gondok miatt különben is korán meghervadó idealizmusuk sem, már tudniillik amennyiben egyáltalán hoztak ilyet e pályára (18., 39., 42., 43. lapok). Gyöngé és kérdéses vigasztalás, hogy „a józan értelem és a tapasztalati igazságokon leszűrődött erköles nagymértékben pótolja az esetleg hiányzó vallásosságot is.“ (88. lap). Mert az ilyen vallásnélküli „józan okosság“ és „jó erköles“ a nép életében végre sem egyéb, mint a szobából kivitt virágnak egy darabig még ott

maradó illata: tart egy-két nemzedéken át, de végül is elillan, mert nincsen ami táplálja és árássa többé; a krisztusi hit virága elenyészett.

Mélyreható bölcséleti, embertani és történelmi fejtegetésekre kellene bocsátkozni — úgymond Weis István — a magyar társadalom és a magyar szellemi élet viszonyának elemzésénél. De ezekre nem akar vállalkozni, mert messze vezetnének, hanem inkább fölteszi, hogy az olvasók az eddig elmondottak alapján, meg saját tudásukból és tapasztalásukból maguk is rájönnek ennek a viszonynak „a metafizika ködös távlatában elvesző“ rugóira és hatóerőire. (182. lap).

Föltevéésének megfelelően megkísérlünk rámutatni egy ilyen metafizikai távlatú főrugóra, illetőleg ennek feltűnően nagy hiányára, amit mi a mai magyar társadalom alapjábanak érzünk.

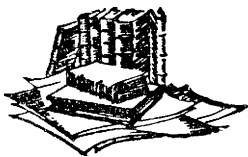
A mai magyar lélekben a keresztyénség krónikus és néha akuttá élesedő válságba jutott. Egy kényszerű történelmi fejlődés-folyamat következtében az egyházak közvetlen társadalomformáló ereje megszűnt s intézményes hitelük és tekintélyük a minimumra csökkent. Ezt a folyamatot visszacsinálni akármilyen kétségbeesett kísérletekkel sem lehet többé, — mert nem lehet többé visszahozni sem a „cuius regio illius religio“ elv uralmát, sem a hitkérdésekkel foglalkozó s azokban ítélkező világi fórumokat, — s aki mégis vissza akarja csinálni, az csak a végkifejletet gyorsítja meg és esetleg mérgesíti el. Az egyházaknak tehát az volna a legsürgősebb s valójában egyetlen föladatuk, hogy elvesztett és még jobban elveszendő közhatalmukért kárpótlásul az egyéni lelkekre vessék rá magukat s ériék be a közélet és a társadalom ama közvetett befolyásolásával, amelyre az egyéni lelkekkel való önzetlen, krisztusi szellemű foglalkozás még mindig bőségesen s még hozzá a legjobb, leghasznosabb, legépítőbb és legkevésbé megtámadható irányban nyújt nekik módot. E helyett azonban Magyarország történelmi egyházai még ma is göresösen ragaszkodnak közhatalmi állásuk és tekintélyük föntartásához, sőt növeléséhez, a közélet közvetlen ragaszkodik azért, mert ő „teheti“, a többiek pedig ragaszkodnak „csak azértis!“ A felekezeti kérdés Magyarországon, — amelyre Weis István érthető okokból óvakodik kiterjeszkedni, — lényegében hatalmi kérdés, a metafizikumokkal és a religiózumokkal csak nagyon távoli és közvetett összefüggésben lévő közjogi és kulturális birtokper. És a szörnyű itt is az, a mi a régi magyar nemesi osztálypörökben: a nemzedékeken át pörösködők nem veszik észre, hogy a pör felemészti magát az örökséget s még akkor is teljes dühvel tovább folyik, amikor már nincsen miért perelni... Vajjon adnak ma számot maguknak a pörbenálló magyar egyházak — s legelsősrben az a legnagyobb és túlhatalmas, amelynek magatartása kényszeríti hasonlóra a legtöbb esetben valamennyi többit — arról, hogy a mélységben kínlódo magyar lelkeket az ő pereskedé-

sük nemcsak nem építi és nem táplálja, de már mind kevésbé és kevésbé érdekli is? És vajjon a történelmi egyházaknak a lelkek építésére, gyógyítására, az igazság és a szeretet fény-erőivel eltöltésére fordított munkája áll-e arányban azzal az energiával, amelyet miniszteri előszobákban, nagygyűlések dobogóin, sajtóban és minden néven nevezendő világi kulisszák mögött pazarolnak egy ádáz és áldatlan pozíciós harcra: arra, hogy egymás elől és egymás rovására verekedjenek ki maguknak államban és társadalomban kisebb-nagyobb helyzeti előnyöket?

Igy társadalmunk végzetes megosztottságát, amely olyan sivár tárgyilagosággal mered elénk a Weis István könyvéből, éppen a keresztyén egyházak hatalmi versengése teszi teljessé; mint ahogyan ennek a megosztottságnak legmélyebb orvoslása is éppen az volna, hogyha a keresztyén egyházak életéből a néplélekbe mind több és több krisztusi szellem áradhatna az egyének megvilágosított elméjén és megragadott szívéen keresztül. Magam részéről azonban, fájdalmasan megvallom, kétségesnek tartom, hogy az egyházak (ismétlem, jórészt a leghatalmasabbnak legnagyobb önzése és legfelelőtlenebb hatalombővülésre törekvése miatt) ezt a feladatukat a tizenkettedik óra kísérteties világoslátásával fölismerik-e még, — sőt azt is kérdésbe tehetőnek tartom, nem múlt-e el már tulajdonképpen ez a tizenkettedik óra, amely még rendelkezésükre állott volna az egyházaknak a maguk jószántából való szemfölnyitására és megtérésére... Én, sajnos, rettegve bár, de valószínűbbnek tartom, — épp a Weis István könyvének egyik nagyon helytálló megfigyelése alapján is, — hogy végül majd az állami omnipotencia fogja kimondani ebben a nagy perben az utolsó szót. Ami persze megint más szempontból nem jelent rózsás kilátásokat, legkevésbé éppen ránk, protestánsokra nézve. De legalább egyenlő feltételeket teremt és a lelkek megmunkálása tekintetében egyenlő lehetőségeket nyit meg, vagy pedig — a valláspolitikai mérlegnyelvének szélsőbalra hajlása esetén, — egyenlő akadályokat tornyosít föl valamennyi perlekedő fél számára.

Weis István könyve a maga kiméletlen őszinteségével és meg nem vesztegethető elfogulatlanságával éppen keresztyén egyházi és állami valláspolitikai szempontból is élesen kongó vészharangjel arról, hogy mily mélységek és örvények fölött siklik és vergődik — ki tudja hová? — a trianoni ország roneshajóján a mai magyar társadalom.

Révész Imre.





A reversális kérdéshez.

A dunamelléki ref. egyházkerület 1929. évi közgyűlésén Teleki József gróf főgondnok, a dunántúli egyházkerület közgyűlésén Antal Géza püspök tették szóvá a vegyes házasságok ügyét, melynek actualitást a róm. kath. egyháznak újabban a Codex Juris Canonici életbeléptetése óta folytatott magatartása ad. Mindkét előkelő református egyházi vezetőférfi azzal a nobilitással és higgadtsággal tette szóvá ezt a kényes és mély társadalmi vonatkozásokkal bíró kérdést, mely méltó volt református egyházunk tradícióihoz, de éppen az, hogy erről az oldalról ezek a vezetőférfiak tették discussió tárgyává, mutatja, hogy mellette nem haladhatunk el szótlánul.

A református zsinat is, második ülésszakában — 1929 május 2-án — foglalkozott ezzel a kérdéssel, tárgyalva a tiszáninneri ref. egyházkerület szigorú fegyelmezési javaslatát, melyben a zsinattól a reversálisok ügyében intézkedést kért. A tiszáninneri egyházkerület az alsózempléni egyházmegye határozata kapcsán tett indítványt. Az alsózempléni egyházmegye igen szigorú fegyelmezési határozatot hozott azon egyháztag ellen, aki a ref. egyház kárára ad reversalist, mert kiadni rendelte az ilyen ellen az „elbocsátó levelet”, egyéb fegyelmi rendszabályok kapcsán még a harangozást is megvonta az illetőtől. A zsinat missziói bizottsága azonban nem tette magáévá az alsózempléni egyházmegye álláspontját, megállapítván, hogy ez nem egyeztethető össze a fegyelmezés keresztyén céljaival s egyházi törvényeink nem ismerik az „elbocsátó levelet”. Mindazonáltal szükségesnek tartotta, hogy az I. t.-c. megfelelő fejezeteibe olyan paragrafusokat illesszenek, amelyek alapján:

1. a presbiterek szigorú kötelességévé tétessék a vegyes házasságok szemmeltartása és a vegyes jegyespároknak személyes felkeresése a kárunkra adható reversális elhárítása céljából;

2. a lelkészek kötelességévé tétessék, hogy az állami anyakönyveket állandóan figyelemmel kísérik és ha kárunkra adott reversalist találhatnak, a vétkes egyháztagnak adják tudtára, akár személyes beidézés, akár levél útján, hogy e cselekedetük által saját magukat kizárták gyülekezeti jogaik gyakorlásából és ezért a választók névjegyzékéből azonnal töröltetnek és viselt egyházi (gyülekezeti) tisztségükről önként lemondottaknak tekintetnek, az úrvacsorával nem élhetnek, keresztszülőknek el nem fogadhatnak. Ezt a lelkész köteles a legközelebbi vasárnap kihirdetni a szószékről. Amennyiben az illető magasabb egyházi tisztséget viselne, köteles a lelkész azonnal jelentést tenni az esperesnek;

3. az olyan tisztviselő, minden fokon, aki kárunkra ad reversalist, házasságkötése napjától tisztségéről lemondottaknak tekintendő.

Erről a felet a lelkész, illetőleg az esperes vagy püspök azonnal értesíti;

4. az egyháztagok jogairól és kötelességeiről szóló szakaszokba felveendő, hogy az egyháztagnak nem szabad kárunkra reversálist adni és az ilyen házasságnál fegyelmi vétség terhe mellett nem szabad semmi módon közreműködni; hogy a kárunkra reversálist adó fél e cselekedete által egyháztagsági jogaitól önmagát megfosztotta, a választói névjegyzékből törlendő, úrvacsorával nem élhet, keresztszülőnek református szülőttel keresztelésénél be nem jegyezhető. Mindaddig, míg cselekedetét jóvá nem teszi, e rendszabályok érvényben maradnak;

5. e rendelkezések visszaható ereje a törvényben világosan körülírandó.

E javasolt szakaszok a zsinat szerint nem csak közmegnyugvást keltenének, hanem egy-két példás eset után hathatós preventív eljárásnak bizonyulnának.*

Amíg a másik oldalon egy hódító agresszivitás áll velünk szemben, addig a zsinat csak birtokállományának megvédésére gondol, csak azt akarja megtartani, ami az övé és nem kívánja a másét.

De ez az agresszivitás, jegyezzük meg és hangsúlyozzuk, nem felel meg a magyar katolicizmus nemes tradícióinak sem. A katolikus házassági jog alapvető rendezése az 1563-iki tridentinai zsinat Tametsi dekrétumában történt meg, melynek hatályba lépte minden egyes parochián való kihirdetéstől függött. A XVIII. század közepén Hollandiára nézve XIV. Benedek a vegyes házasságok tekintetében mentességet ad, elvként kimondva, hogy az exemptio, qua ipse fuitur alteri parti communicata remanet propter individualitatem contractus, vagyis a kötés oszthatatlansága következtében azt a mentességet, amellyel a protestáns fél bír, közli a katolikus féllel is és ily módon a vegyes házasság érvényességére nem áll fenn a tridentinai Tametsi dekrétum követelménye (a kath. hívő illetékes plébánosa és két tanu, vagyis a régi római jogi elv a consensus facit nuptias).

A Tametsi dekrétum Hollandiában nem hirdettetvén ki, ez a XIV. Benedek által Hollandiára nézve adott mentességnek a jogalapja. Reversálist először a kölni érsek követelt egyházmegyéjében 1830 körül, arra az esetre, ha a kath. egyház szertartásai szerint akarták a felek a vegyes házasságot megkötni. Ezt a példát követte nálunk Lajcsák nagyváradi püspök, de az ő rendelkezését olyan felzúdulás követte nemcsak Biharban, hanem a dietán is, hogy a hazafias magyar klérus két kiválósága Kopácsy János hercegprimás és Lonovics József csanádi püspök az ország érdekében levőnek látták, hogy ne csak írásbeli előterjesztéssel éljenek, hanem Rómában élőszóval is kifejtsék azon jogi és történeti érveket, melyek alapján XIV. Benedek által Hollandiának adott mentesség kiterjesztését kérték Magyarországra is. Lonovics kimutatta, hogy Magyarország legnagyobb ré-

* Zsinati jegyzőkönyv II. Második ülésnap 1929. április 22. — május 2. — 283—285. lapon.

szén a török hódoltság miatt a tridenti házassági dekrétum nem volt kihirdethető s így Magyarország helyzete hasonló Hollandiáéhoz. Ez alapos jogi és történeti érvelésnek eredménye is lett, mert a pápa a Quos vestro kezdetű brevejében, illetve a hozzácsatolt u. n. Lambruschini-féle instructióban Magyarországot is megkapja a Hollandiának megadott kedvezményt, vagyis a vegyes házasságokra nézve áll a consensus facit nuptias elve s ily módon a protestáns pap előtt kötött vegyes házasság érvényes a kath. egyház szempontjából is. Ez a conciliáns praxis egész 1908-ig tartott, amikor is X. Pius pápa a Ne temere című dekrétumában megváltoztatja XIV. Benedek fentebbi alapelvét, kimondva, hogy a tridenti házasságkötési forma alól a protestáns fél mindig mentes, azonban ezt a mentességét a katolikus féllel soha sem közölheti. A dekrétumban azonban annyi kedvezmény volt, hogy a dekretum ad mentem volt értelmezendő, vagyis a korábban megadott privilégiumok alapján a pápa enyhítéseket adhatott. Németországra nézve kifejezetten ki is mondja a dekrétum, hogy a XI. Pius-féle Proda kezdetű constitutio továbbra is érvényben marad. A magyar püspöki kar, még a dekrétum életbeléptetése előtt (1908 december 8.) felterjesztést intézett a pápához, kérve a korábbi privilégiumok érvényben tartását az ad mentem alapján. X. Pius erre kiterjesztette a német Proda constitutio hatályát Magyarországra is, ez a jogállapot tartott 1918 pünkösztjéig, amikor a kánonjogi codex életbeléptetésével a Ne temere jogelveit magában foglaló s az egész katolikus világra érvényes törvény a privilégiumokat megint kérdésessé tette. A magyar püspöki kar újra felterjesztéssel élt az eddigi jogállapot fenntartása érdekében, de ezuttal sikertelenül, mert a Codex Juris Canonici értelmezésére hivatott komissió a congregatio rituum meghallgatása után úgy döntött, hogy még az u. n. passiva assistenciát sem engedi meg a katolikus papnak, ha reversális nélkül akarnának előtte vegyes házasságot kötni. A nem katolikus pap előtt kötött vegyes házasság katolikus szempontból érvénytelen. A katolikus fél lelkiismereti kérdéseiről lévén szó, az u. n. sanatio in radice matrimonii-val lehet az eredetileg érvénytelen kötést törvényesíteni. Állítólag ez a szigorú és merev álláspont nem áll már fenn Németországra, Ausztriára és Hollandiára nézve, ahol a konkordátum keretében történhetett valamelyes intézkedés, de ez kihirdetve nincs.

Egy felekezeti vegyes társadalomban, mint amilyen a magyar, a vegyes házasságokkal kapcsolatos harcok azonban végzetes következményekkel járhatnak. Sokan vannak, akik egy új egyházpolitikai küzdelem kitörésétől félnek és nem alaptalanul. Ez végső eredményében, ha a harc továbbiakban is hasonló hevességgel vitetik, oda vezet, hogy az eddig egységesnek mondható társadalomnak felekezeti alapon is szétbomolva és megoszolva, nemcsak az osztályellentét nagy kérdésével kell számolnia, hanem a felekezeti tagoltság nemzeti feladatai teljesítésére képtelenné fog válni.

Az 1929. évi Magyar Statisztikai Évkönyv a vegyes házasságokról a következő három kimutatást közli:

A házasságok vallása és a vegyes házasságok. Általában 1921—1927-ig.

Év	A vőlegény vallása							A menyasszony vallása											
	róm. kath.	gör. kath.	református	ág. hv. ev.	gör. keleti	unitárius	izraelita	baptista	egyéb vallás felek kivül	A házasságok összes száma	róm. kath.	gör. kath.	református	ág. hv. ev.	gör. keleti	unitárius	izraelita	baptista	egyéb vallás felek kivül
Házasságok összesen:	S z á m s z e r i n t																		
1921-1925	51450	1922	17714	5376	631	102	4797	27	4	31866	52920	1921	17240	5305	490	71	4564	27	28
1926	49048	1695	16524	5019	483	83	3727	41	29	76849	49801	1738	15961	4986	394	68	3843	32	26
1927	49415	1717	16168	4978	463	78	4124	47	36	77026	5103	1758	15553	4996	395	53	4130	54	19
Átlag 1921-1925	62.8	2.4	21.6	6.6	0.8	0.1	5.6	0.0	0.1	100.0	63.8	2.4	21.1	6.5	0.6	0.1	5.5	0.0	0.0
1926	63.9	2.2	21.5	6.5	0.6	0.1	5.1	0.0	0.1	100.0	64.8	2.3	20.8	6.5	0.5	0.1	5.0	0.0	0.0
1927	64.2	2.2	21.0	6.5	0.6	0.1	5.4	0.0	0.0	100.0	65.0	2.3	20.2	6.4	0.5	0.1	5.4	0.1	0.0
Vegyes házasságok:	S z á m s z e r i n t																		
1921-1925	6504	1094	5560	2111	333	96	506	1	35	16254	7274	1093	5086	2039	198	65	473	11	15
1926	6099	992	5374	1989	258	81	526	19	18	15336	6852	1035	4811	1856	169	66	412	10	15
1927	6259	982	5439	2002	252	72	492	15	26	15539	6947	1023	4824	1985	184	47	498	22	9
Átlag 1921-1925	12.6	56.9	31.4	39.3	53.6	94.1	11.0	37.0	74.5	19.9	13.9	56.9	29.5	38.4	45.4	91.6	10.4	40.7	53.6
1926	12.4	58.5	32.5	39.6	53.4	97.6	13.4	46.3	62.1	20.0	13.8	59.6	30.1	39.2	42.9	97.1	11.5	31.2	57.7
1927	12.7	57.2	33.6	40.2	54.5	92.3	11.9	31.9	72.2	20.2	13.9	58.2	31.0	40.0	46.6	88.7	12.1	40.7	47.4

A egyes házasságoknál a gyermekek vallására vonatkozó megjegyzések 1921—1927.

É v	A v e g y e s h á z a s s á g o k													
	száma	száma, amelyekben a házasságok között a gyermekek vallása iránt szabályszerű megjegyzés												
		összesen	az apa	az anya	más, harmadik vallásban	római kath.	görög kath.	református	év. h. evang.	gör. keleti	unitarius	izraelita	baptista	egyéb
I é t e s ü l t														
még pedig oly értelemben, hogy mindkét nemű gyermekek														
v a l l á s b a n f o g n a k n e v e l t e t n i														
Átlag 1921—1927-ig	16.254	10.061	6.193	2.354	3.839	—	3.042	190	2.362	577	13	4	41	—
1926	15.356	8.866	6.490	2.620	3.869	1	3.038	229	2.516	634	9	4	60	—
1927	15.539	9.284	6.255	2.521	3.734	—	2.902	263	2.484	607	13	5	39	2
Átlag 1921—1927-ig	100.0	61.9 ¹	38.1	38.0	02.0	—	49.0	3.1	37.6	9.3	0.2	0.1	0.7	—
1926	100.0	57.7	42.3	40.4	59.6	—	46.8	3.5	38.8	9.8	0.1	6.1	0.9	—
1927	100.0	59.7	40.3	46.3	59.7	—	46.4	3.3	39.7	9.7	0.2	0.1	6.6	—

¹ A római és a görög katolikusok közt kötött és egyházi szempontból nem is vegyes házasságok (átlag 1921—1925-ben 632, 1926-ban 1.254, 1927-ben 1.263) leszámításával az esetek aránya, amelyekben megjegyzés létesült, átlag 1921—25-ben 31.3, 1926-ban 46.0, 1927-ben 43.8.

Egymással összevetve 1927-ben

A menyasszonyok vallása	A völegények vallása											A meny- asszonyok összes száma	Vegyes házasságra lépett menyasszony	
	róm. kath.	gör. kath.	refor- mátus	ág. h. evang.	görög keleti	uni- tárius	izrae- li. a	bap- tista	Egyéb vall.	Feleke- zeten kívül	% - ban			
											szám szer.		%	
Római katolikus	43.156	630	4.378	1.381	189	37	360	4	12	5	50.103	6.947	13,9	
Görög katolikus	633	735	337	35	6	—	12	—	—	—	1.758	1.023	58,2	
Református	3.829	296	10.729	513	76	24	76	5	2	3	15.563	4.824	31,0	
Ág. hitv. evang.	1.323	45	554	2.976	25	7	39	2	—	—	4.961	1.985	40,0	
Görög keleti	96	6	64	11	211	—	3	4	—	—	395	184	46,6	
Unitárius	27	1	15	4	—	6	—	—	—	2	53	47	88,7	
Izraelita	342	2	90	54	4	4	3.632	—	—	2	4.130	498	12,1	
Baptista	7	2	10	—	2	—	—	32	—	1	54	22	40,7	
Egyéb vallású	2	—	—	1	—	—	1	—	1	—	5	4	80,0	
Felekezeten kívüli	—	—	1	3	—	—	1	—	—	9	14	5	33,7	
Völegények összesen	49.415	1.717	16.168	4.978	463	78	4.124	47	16	20	77.026	15.539	20,2	
Vegyes há- zasságra lépett vö- legények	6.269	982	5.439	2.002	252	72	402	15	15	11	15.539	—	—	
	12,7	57,2	33,6	40,2	54,5	92,3	11,9	31,9	3,8	55,0	20,2	—	—	

A statisztika rideg számoszlopaiból azonban az a nagy tanúság szól, hogy dacára a katolikus egyház e téren észlelhető aktivitásának, mégis a vegyes házasságok kapcsán a róm. kath. egyháznak nincs olyan nyeresége, mellyel ez az aktivitás indokolva volna. Mert hiszen a vegyes házasságok nagyobb részében, mintegy 60%-ában előzetes megegyezés nem jön létre, ami azt mutatja, hogy a házasságok nagyobb részénél a vallási normák akadályt nem képeznek. De a házasságok azon részében is, ahol reverzálist adnak vagy kapnak az egyházak, az egyes felekezetek javára szóló megegyezések a végső számbeli erőkhöz lényeges változást nem eszközölnek.

Ha ezt a változást nem is mondhatjuk lényegesnek, mégis komoly aggodalommal kell néznünk a vegyes házasságoknak azt az arányát, melyet a lutheránus és az unitárius egyházaknál tapasztalhatunk. Azt hisszük, hogy annak a mozgalomnak, amely a református egyház keretében a zsinat ismertetett határozatához vezetett, kövételre és nagyon erős missziós munkásságra vár a két másik protestáns egyháznál. Az a tény, hogy a reverzálisok nagyobb része az anya vallása javára esik, mutatja azt a terepet, ahol reversalis kérdésben küzdenünk kell.

Ha a statisztika számsorai nem beszélnek lényeges erőeltolódásokról, mert nem is beszélhetnek, hiszen az egyes egyházi erők ma már számszerűen kialakultnak mondhatók, ezek után fel kell vetnünk a kérdést: miért is?

Az 1894. évi XXXII. t.-c. nézetünk szerint lezárta ezt a kérdést, nem egészen és hiánytalanul a protestáns álláspontnak megfelelően, de mi mégis ennek alapján állva, ezt a törvényt elismerjük, azt sem kijátszani, sem megkerülni nem akarjuk. Ravasz László egy klasszikus szépségű beszédcében* elmondta e törvény kritikáját a következőkben: „ezelőtt harminc évvel az egyházpolitikai törvények kapcsán jött az a magyar jogéletbe, még pedig túlzó liberális irányzattal szemben klerikális oldalról, még túlzóbb, még liberálisabb indokolással. Azzal az indokolással, hogy a szülőknek joguk van a születendő gyermekük vallásáról szabadon rendelkezni. Az evangéliumi hit erre nézve azt mondja, hogy nincs. Nincs, mert Isten disponált erről, először akkor, amikor megállapította a szülők vallását. Másodszor akkor fog intézkedni benne, amikor az a gyermek elég önálló és elég érett lesz arra, hogy ő maga tudjon határozni ebben az életkérdésben.”

Mégis kívánjuk a törvény végrehajtását, de nyomatékosan reá kell mutatnunk arra a collisióra, ami egy belső magyar állami törvény és a kánonjogi codex között fennáll, de ha e törvény alapján a helyzet még jobban elmérgesedne, nincs más út, mint az 1868:LIII. t.-c. 12. §-nak visszaállítását követelni, ami implicite kizárja, hogy reversalis adható legyen, eként rendelkezvén: „a vegyes házasságokból származó gyermekek közül a fiak atyjoknak s a leányok anyjok-

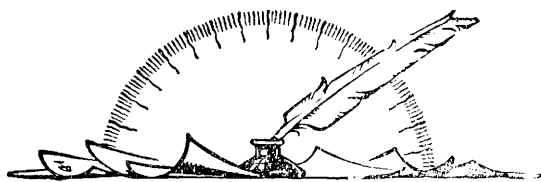
* A házasság lelki kísértései. Tudom, kinek hittem. Kötetben 256—265 lapon.

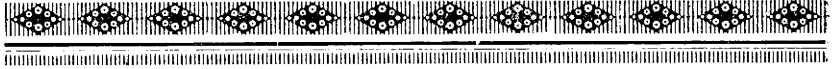
nak vallását követik. A törvénnyel ellenkező bármely szerződés, tértvény vagy rendelkezés ezentúl is érvénytelen és semmi esetben sem bírhat jogerővel”.

Végül ismét Ravasz Lászlót idézzük, hogy mi legyen az álláspontunk azokkal szemben, akik református létükre reversálist adnak? „Miután becsületes embereknek akarom tartani őket, felteszem, hogy azért adnak reverzálist, mert már itt minálunk nem érzik jól magukat, mert a lelkük oda vágyik abba az egyházba, mert szeretnének átköltözni oda. Miután én tisztelem az embereknek meggyőződését, ha már nem tudom megváltoztatni, szomorúan tárom ki az ajtóm és lehajtott fővel nézem, míg a távozó testvér elmegy az én házamból. Nem átkozom meg, csak megsíratom, mint egy lehullott csillagot. De ha ez a gyermekét más felekezetnek elígérő testvér itt marad az én egyházamban, presbiteri széket akar ülni, közöttünk vezérkedni, ágálni akar, teszek róla, hogy egy nagyon hirtelen kinyílt ajtó figyelmeztesse a távozás erkölcsi kötelességére”.

A protestáns közvéleménynek, az egyház hivatalosain túlállóknak is van kötelességük ebben a küzdelemben, mely egyházaink méltóságáért, a magyar társadalom lelki békéjéért és egységéért folyik. Ha követkevs lesz az ellentállás itt, ha nem adatik reversális protestáns részről, a kérdés megoldottnak lesz tekinthető. Nemcsak a protestáns öntudat kérdése ez, hanem azon túlmenően az egyéni becsület és jellem kérdése is. De a védekezés kényszerű feladatán túl, legnagyobb örömünkre az szolgálna, ha a magyar magas klérus tagjai között Kopácsy Istvánnak és Lonovics Józsefnek akadánnak méltó utódai s ez a kérdés éppen ezáltal szűnne meg probléma lenni.

Albrecht Ferenc.





Kutyabaj.

*Nincs pénz, kicsi társam, fogy a vaj,
nyikorog a závár, nincs olaj,
— ez az év se lesz jobb, mint tavaly,
hanem azért hagyd el, kutyabaj.*

*Vendég a kapunkon nem zörög,
egér kamarádból megszökött,
mozsarat eldobhatsz és töröt,
de azért te azzal ne törődj.*

*Valaki azt mondta valaha:
úti bogáncsnak is van Atyja
s ki ruhátlan sólymát se hagyja,
ami nekünk kell is, megadja.*

Juhász Géza.





Nyári zivatar.

Öreg Teknős Szilágyi András a tulipános láda tetején ül s nagy erőlködésekkel az új csizmákba igyekezik beleszuszakolni a lábait. Az ilyen munka, mint az tudnivaló, némi körültekintéssel jár, mivel az új csizma rendszerint akaratosabb jószág, mint a régi. A talpnak nincs rendes helye, a torka szűk, tehát nem szottyán, hanem csak úgy rátánként csuszik. Egy nyommintás, egy toppintás... Hiszen minden csizma új valamikor, de nem olyan szűk, mint Teknős Szilágyi Andrásé! „Hogy akkor pukkadt volna meg a mestere, amikor kiléniázta!” — szokta mondogatni az öreg. Most meg éppen, amikor amugyis erősen föl van paprikázva, ami nem csoda, mivelhogy nagy gyalázat érte a házatáját. A lányát hazaverte az ura...

— Hogy a sistergős...

Az asszonyok, már mint az öreg, meg a fiatal, a banyakemence padkján ülnek. Siránkoznak. Néha-néha egy-egy búslakodó szó is kiszalad a szájuk szélén:

— Istenöm... Krisztusom...

Többet nem mondanak. De nem is tanácsos. Egy az, hogy úgy is hiába, mert az öreg már húzza fölfelé az ünneplőket s szavaiból, melyeket készülődés közben ki-kibök a bajusza alól, ki lehet venni a szándékát:

— Majd rőndöt csinállok én! Nem üt mög többet! Az én jányomat...? A gazembör!

A csizmák végtére is felszuszakolódnak. A gazda talpraáll. Ki egyenesedik. Egyet előre lép, egyet meg hátra. Megáll. Letekint a csizmákra s szempilláit összehúzza a lábafejét próbálgatja mozgatni, hogy azt valami kívánatosabb helyzetbe hozza. Ne szorítaná olyan irgalmatlan azt a fagyott bütyköt, amelyik már reggel óta amugy is sajog az esős idő irányában. Nincs a határban több olyan jó barométer! Hogy veszőtt volna mög az okkupáció kitalálója! Ott történt 79-ben, hogy egy éktelen hideg téli éjszaka megcsipte a bosnyák fagy...

Az öreg megindul.

Rozál ijedve kapja el az anyja karját.

— Ne eneggye kend!

— Ne eneggyem...?

— Ne, ne...!

S Rozál úgy rimánkodik, úgy eseng a két szemével, hogy az öreg asszony bátorságot vesz:

— Hát mégis, no ...
— Mit no? — fordul vissza az ember.
— Hát hogy izé ...
— Ne báncsa kigyelmed ... — kérleli a Rozál két kezét előre nyujtva.

Az öreg dühösen megrázza az öklét:
— De azt a szerafinos ...

A többit már az ámbituson önti ki a belsejében fölgülemlett söpredékből, de olyan formában, hogy attól a Sajó kutya szűkölve óvakodik az odujába.

Rozál ijedezik. Mi lesz most? Mi? Mert való ugyan, hogy a Gabi megütötte. De miért? Ez az, hogy miért? Itthon azt mondta, hogy semmiért. Ivott, mérges volt ... Pedig valójában úgy történt, hogy mikor a Gabi hazajött a dologból, azzal fogadta:

— Öblicse kend ki a fejő-rocskát!

Gabi nem hallotta vagy nem akarta hallani. Az újabb dirigálásra meg azt mondta:

— Asszonydolga!

De azt is odavetette, hogy a rocska minden rendes háznál tisztán szokott állni.

Erre a Rozál visszapattogott:

— Akinek nem tetszik, mossa ki!

Erre a Gabi:

— Én vagyok az úr a háznál!

Amire Rozál a rocskát földhöz vágta:

— Akkó hát fejjön kend!

No, ha a Gabi ezt lenyeli, hát akkor nem ember.

Nem nyelte le.

Igy történt. Így. De ezt csak nem mondhatja el így ... Most meg már késő. Az öreg ezóta már bizonyosan tülekedik is a Gabival ...

— Istenöm ... Istenöm!

Hirtelen se szó, se beszéd, Rozál kendőt kerít a nyakába s kiszalad a házból ...

*

Teknős Szilágyi András sietve halad végig a sikátoron. Útja ott vezet el a veje portája mellett. Nem baj. Vezethet. Ő ugyan nem lépi át többet a küszöbét!

Hopp! Mintha a Rozál hangja ...

Betekint a léckerítésen. De bár ne tekintett volna! Amit ott lát, az nem egy megcsúfolt lány apjának való panoráma! A közös kútnál a Gabi gyerek értekezik a szomszéd menyecskeével. Fogja a kezét, szorongatja ...

Hát itt van a kutya eltemetve ...?

Az öreg megtántorodik.

— Gyalázatosak!

S sebesen megindul a faluházához. Ott egyenesen benyit a jegyzőhöz:

— A Rozál irányába gyüttem! — lihegi.

A jegyző fölhasználja a homlokára az okulárét:

— Micsoda Rozál...?

— Hát a jányom, — ropogtatja az öreg a szót, — akit a tekintetős úr a múlt hetekbe hozzákötött a Busa Gabihoz!

— No...?

— Az az istennélkülvaló elverte a háztul!

— A hiba.

— Hiba...? Hiszen ha csak annyi volna...?

— Hát van több is?

— Van ám! Az a cudar most mög a szomszéd mönyecskével egygyezködik!

Az anyakönyves értetlenül néz szét a levegőben.

— Mit tehetek én ebbe?

— Mit...? Hát elsőben is húzza ki a nevüket abbú a nagy könyvbű a tekintetős úr!

— Nem löhet.

— Nem?

— Nem.

Az öregben egyre igényesebb tótágast áll az indulat.

— De hajja-e, — csikorogja az anyakönyves fülébe, — ha összekötötte őket, hát ódozza is el őket aszondom!

— Az a törvény elé tartozik!

Az öreg előre veti az egyik csizmát.

— Hiszen azér gyüttem ide!

— De a városi törvény elé! A bírósághoz!

András gazda rosszalólag rázogatója a fejét.

— Hát akkó ez ölég röndetlen beosztás! Mer nízze, ennek úgy köllene lönni, hogy ahun kötik, ott óggyák...!

— Itt nem lehet!

— Hát, ha ilyen lyukas a törvény, akkó' mögyök a városba!

S megindul olyan nagy igyekezettel, mintha a városig meg se akarna állni. Azonban a levegőn mégis meggondolja a dolgot s hazafelé fordul. Ha már ilyen kunkorgós az eset, azt tudtára kell adni az asszonynak is, meg a Rozálnak is!

Amint a veje háza mellett eltalpal, most meg jókedvű asszonyi vinnyogás üti meg a fülét.

— A szömérmetlenök!

Bepislant.

No, ha az elébb feldühödött a látottaktól, most meg egész a szive gyökeréig megrázkódott. Még a lélekzete is elállt egy-két minutára. Hogyne? A pitvarajtóban, az egész világ szemeláttára, ugyancsak ölelget ám az a zsvány egy karton rokokóját. Két erős karjával átfogja, szorongatja a bennevalót; az meg a jó érzéseket nemcsak mutatja, hanem mondja is:

— Gabi... Gabikám!

Teknős Szilágyi Andrásnak fejébe szalad a vér s egy szem-pillantás alatt berúgja az uccaajtót. Beroppan. Jobb karját fölemeli ütésre.

— Te... Te... Ti...

De eláll a szava.

Gabi karja alól kiválik a kartonrokolya s egyenesen beleesik a nyakába.

— Édös apám!...

Mintha csak a magas égbolt szakadt volna az öreg ember nyakába, minden fényes csillagaival, úgy megrogyott az ina.

— Hát te... te...

— Visszagyüttem!

— Ide? A Sodomába? Gomorába?

Rozál babrálva huzogatja a kötője szélét:

— Ide... Haza...

Aztán sebesen hozzáteszi, mintegy magamagát mentegelve:

— A Gabi is hitt... Má' gyütt is értem!

— Hát a verés?

Rozál behunyja az egyik szemét s egy kis röstelkedő tagadással felel:

— A' nem haragbú' vót... Ugy-e Gabi?

Gabi bizonykodik:

— Nem! Inkább csak amolyan szoktatásbú, hogy az emböri mivoltom kiértelmezzem!

Az öreg ember topog, forog. A nyakát nyujtogatja... Hát hiszen helyénvaló ez a kibékülés. Helyén. De hát az iménti panoráma? A Julis?... Hát ezt be tudják-e kötni?

— Jó van, jó, — dörmög — de azt tudod-e Rozál, hogy míg te otthon voltál, azalatt a Gabi mögcsalt!

Rozálnak tágra nyilik a szeme.

A Gabi tiltakozik:

— Nem igaz!

Az öreg megszegi a nyakát:

— Nem-e? Hászén én magam voltam a látótanuja az elébb, hogy a Julissal itt egyezköttél a kútnál!

A nagy kérdésrc csak fölütődik ám a kút mellett a szomszéd menyecske fejkötője s átkelepel:

— Egyezköttünk az igaz! De mibe? Abba', hogy a Gabi mönnyöm a Rozál után. Biztattam. Mög is ígerte, hogy mögy. Látom, hogy mög is tötte. Okos embör. Bizony, ha kigyelmednek is volna valami a süvege alatt, hát tovább állna, mer' ilyenkö' má' nincs szükség se prókátorra, se tanura! Én is mögyök...

S elszaladt.

Az öreg melléről nagy, nehéz kő gördült le. Akkor hát itt nincs semmi hiba. Az egész egy kis csete-paté... Aféle nyári ziva-

tar, amelyik után melegebben süt a nap... Jóleső meleg érzés üli meg a mellét. Szeretik ezek egymást. Szeretik. Hiszen csak rájuk kell nézni...

Mikor egész színig megmártogatja lelkét az édesen bizsergető meleg érzésekbe, hát mégis no, hogy mondjon valamit a tekintély irányában, megfenyegeti őket:

— Hátha most elválasztattalak volna bennetöket?

A fiatalok ijedve néznek össze, mire az öreg még jobban megnyomkodja a szókat:

— Pedig csak egy szavamba került vóna!

Gabi jut előbb levegőhöz:

— De csak nem mondta ki kigyelmed?

Az öreg elfordul. Kettőt, hármát lép. Vár. Hadd rémüldözzenek egy kicsit. Nem árt az! Rászolgáltak.

Mikor az utcaajtóhoz ér, visszafordul:

— Most nem mondtam ki. Nem! Pedig a nyelvem högyin vót, de szöröncsétökre lenyeltem... Hanem annyit mondhatok, — s megrázta az öklét, — hogy többet föl ne birizgáljátok bennem a szörnyetegöt, mer' akkó, Isten engem, nem nyelöm le! Nem!

S azzal kacsintva egyet úgy maga-magának, az utcaajtót lassan a závarzatára csattantotta.

Péczeley József.





Jártam Halál mezőin.

*Tanácsoljátok, öklözzek, loholjak:
aki nem tipor, arra rátipornak.*

*Halál mezőin jártam én elégszer,
láttam, hogy csorg el ujjá közt az ékszer
s mint rothad a kényesek cicomája.*

*Főrang nem óv ott, a lángész hiába,
hírnév nem óv ott s pénznek semmi haszna.*

*Velem az Úr járt, bástyámat falazva
pergőtüzetekből, aknáitokból.*

Bizony mondom, megvéd tanácsotoktól.

Juhász Géza.





KRÓNIKA.

— **Új Magyar Föld.** (A Bartha Miklós-Társaság röpirata. 1929.) A Bartha Miklós-Társaság, elnökének meghatározása szerint, az egyetemet végzett ifjúság gondolkozóit van hivatva összefoglalni. Úgy érzem, ebben a mondatban a legerősebb hangsúly a „gondolkozó” szóra esik és annak, hogy ez a társaság nem a legutóbbi évek mindenáron való tömegszervezése jegyében született, legjobb bizonyítéka kiadványuknak, az *Új Magyar Föld*-nek előttem fekvő két száma. Azóta, hogy ez a két kiadvány megjelent, a Társaság hírlapok támadó tüzebe is került, jobb- és baloldalról egyaránt. A jobboldal elment egészen a hazafiatlanság vádjáig, a szélsőbaloldal pedig éppen a Társaság kizárólagosan magyar céljainak hangsúlyozása miatt talált kivetni valót benne. E támadásokon kívül megérhette első szélesebb hatásra számító vállalkozásának sikertelenségét is: az Ifjúsági Parlament, melynek eszméje tőle indult ki, nem tudott összeülni. Vajjon az eszmék hódító erejében volt-e a hiba, vagy a „sör-bajtársak” féltékenységében, nem tudni. Az *Új Magyar Föld* így a Társaság szempontjából még fontosabb lett, hiszen a belső, mondhatnám szemináriumi munka csak ennek a röpiratnak a segítségével tud a közvélemény előtt ismeretessé válni.

Az, aki meg van győződve arról, hogy ez a mai magyar élet lét-alapjában, lelkiségében és belső berendezésében, még ha Európa sokat emlegetett válságát tekintetbe vesszük is, a lehető világok legjobbika, ne vegye kezébe ezt a két füzetet. Nem fog benne többet találni, mint fiatalos nekibuzdulást, szimpatikus zóldségeket, nyugalmas nemzetsemleletét riasztó handabandázást és kényes kérdéseket piszkáló radikálizmust. Az azonban, aki napjának minden órájában érzi, hogy meg kell újhódunk, hogy fel kell öltöznünk az új embert és az új magyart, meg fog látni sok értéket s főként őszinte és bátor útkeresést. Érezni fogja, hogy a dob még csak gyülekezőt ver, a legelső vezényszavak hangzanak el, de az arcél már formálódik s a tekintetek egy irányba igazodnak.

Az *Új Magyar Föld* cikkirői különböző tehetségű és temperamentumú emberek. Igazságtalanság volna, ha gondolatainknak egyéni különbözőségekből fakadó szolidaritást vagy formátlanságát méregetném. Az egyirányú lel-kületekből összetevődő új arcot keresem, amint ez a cikkekben az egyéni józanság vagy feltétlenül nagyot és újat mondani akarás mögött megnyilvánul. Ezen az összetett arcon látszanak legjobban az ősök vonásai. Ősökre szüksége van a legforradalmibb újításnak is. A magyar élet általános kérdés-komplexumában Ady Endre ez az ős, az új magyar célok el-gondolásában és megstilizálásában Szabó Dezső, a termékeny és eddig még fel nem használt népi erők felszabadításában Móricz Zsigmond, Bartók Béla és Kodály Zoltán. Ezek azok az elődök, kik az *Új Magyar Föld* szerint a magyar gondolat első fázisát jelentik. A második fázis kiépítését, a magyar gondolatnak nemzeti praktikummá való átváltását akarja munkálni a Bartha Miklós-Társaság.

Mi ez a „magyar gondolat”? Az *Új Magyar Föld* cikkeinek különböző pontokról induló eszmesugarai ennek a szónak a gyújtópontjában találkoznak. Jelenti először is a magyarság életcéljának, e földi, szorosabban európai rendeltetésének megfogalmazását. Ez a rendeltetés, amennyire

a vele foglalkozó tanulmányokból kiolvasható, kulturális s a leghatározottabb, a legvilágosabb, de egyúttal legfelelőtlenebb megfogalmazásban így hangzik: „Új stílust, új kultúrát csak új faj adhat a világnak s ez az új faj a magyarság.” Ha szép és hangzatos formulákkal meg tudnánk elégedni, akkor most megveregethetnénk önérzetesen a vállunkat. Sajnos azonban, néhány ilyen narkotikus nemzeti álomból már felébredtünk. Hadd álljon itt ellenképül Muraközy Gyulának létünk feladatát meghatározó mondata: A magyarság „a kultura misszionáriusának, védelmezőjének és hordozójának született. Fáklyának a kelet felé. Nagy szolgának, aki szolgálataival uralkodik, boldog ajándékozónak, aki kisebbeknek és szegényebbeknek ad. Világító toronynak, mely azáltal győz a tengeren, hogy szolgálva föléje emelkedik: kelet kultúr-központjának, lelki anyaméhnek, ahol nemzetek új életének erői születnek.” (A prédikátor könyve. 58.1.) Ott: a faji önbizalom sztatikus optimizmusa, itt: az evangéliumi szeretet dinamikája. Melyik a cselekedetebb, melyik az igazán feladatokra felhívóbb? Kapcsoljunk be egy másik fényforrást is, Babits Mihályt. „A magyar lélek — írja — már elejétől predesztinálva volt, új és különös hangot dobni az európai koncertbe: avval a predesztinációval, mely a különös vegyületeket predesztinálja a legváratlanabb kristályok kilövésére.” (Élet és irodalom. 22. 1.) Csak ezen a két utóbbi úton tudok eljutni az *Új Magyar Föld* felcsattanó jelszóként ható összegezésének igazi tartalmáig. Igen, a magyarságban még nagy kiterjedésű és mélységű új lehetőségek vannak, — az *Új Magyar Föld* egyik legtartalmasabb észrevevése ez, — népi erőink bő forrásaiból még eddig igen keveset meritettünk. Hozzá kell azonban tennem, hogy ez a lehetőség nemcsak a mi kizárólagos tulajdonunk. Ezek a lehetőségek Európa sok más népénél is megvannak s hogy egyik-másik ennek a felismeréséig eljutott, bizonyítja a francia irodalmi és kulturális életben elindult „populizmus”. Nem tagadom le ezzel az *Új Magyar Föld* merészen kikovácsolt tételének kétségtelen lendítő erejét, elfogadom mint hathatós ellenérmet a mai kulturális és politikai „laissez aller” idején, de tartok attól, hogy idővel egyre több lesz benne a jelszó-iz és nem marad belőle más, mint az üres zengzet és a szó mámor.

Több tanulmány foglalkozik így még a magyar kultura megújodásával és feladataival. Talán ezekben érezhető legerősebben az, hogy megíróik Szabó Dezső tanítványai. Az ő szuggesztív formulázó ereje mondatja velük azt, hogy „ki kell szakadni minden erővel az úgynevezett keresztény-germán kultúrközösségből, mert ez a germánosság kultúr-imperializmusát és a magyarság örök megbénító szellemi vazallus állapotát jelenti”; „magyar kultura nem volt, magyar kultura csak lesz”, „a nyugati kulturával való kapcsolat egy tőlünk távol álló idegen szellemet fejlesztett ki”. Érezhető a mindent megmutató és megoldó mondatformálásra törekvés, megittasodnak a saját és Szabó Dezső stílusától. Egyszerűsítenek bonyolult és nem definiált fogalmakat s nem egyszer az a benyomásom, hogy biciskával operálnak hályogot.

Furcsa és célnélküli mutatványoknak látszanék mindez, ha nem volna e sokszor szimplifikáló kultúrelmélet mögött egy a mai életből eredő szociális program. A „magyar gondolat” szociális oldala. Érdeklődésük inkább efelé fordul, az *Új Magyar Föld* legtöbb tanulmánya ennek a szociális gondolatnak van szentelve. A kézzelfoghatóbb valóságok e területén sokkal biztosabban mozognak, feladatkitűzéseiknek itt nagyobb valóságértéke van, mint a kulturális oldalon. Ily tárgyú felvilágosító cikkeik. előadásaik határozottan megmutatják az egyetemet végzett magyar ifjúság új arculatát. A szociális felelősségtudat jellemzi ezt az arcot. E szociális felelősségtudatnak vannak már meglevő alkotásai is: az újpesti főiskolai szociális telep és a szegedi agrár-settlement. Nem látom a valóságos összefüggést, mely e két nagyjelentőségű kezdemény létrehozói és a Bartha Miklós-Társaság között van, de a Társaság ideológiai harcát s az említett intézményeket ebben az új arcban együtt látom. Együtt kell látnom a kétőt, mert éppen a settlement-mozgalom mutathatja meg az *Új Magyar*

Föld szociális elméleteket felfejtő cikkiróinak a dolgok valóság-oldalát s megóvhatja őket attól, hogy doktriner hajlamaik elhatalmasodjanak.

Szociális gondolatuk középpontjában a magyar paraszt áll. A „három millió koldus” sötét víziójának hatása alatt gondolkodnak, de hangsúlyozzák, hogy a parasztdiktatura gondolata távol áll tőlük s a magyar paraszt, munkás és dolgozó középosztály demokratikus testvériségének elérése a céljuk. Kultúrelméletük népi jellegéből kiindulva azonban az *Új Magyar Föld* e két füzete szinte kizárólagosan a parasztság szociális problémáival foglalkozik, az „új jobbágyfelszabadítás” gondolatát húzzák alá a legerősebben. Szociális látásuk ez aránytalanságával könnyedén siklanak el a középosztály, az ipari munkásság éppúgy égető és fájó kérdései mellett: egyszerűen jóindulatukról biztosítják őket. Történeti adottságokkal, ezek kényszerítő hatalmával nem számolnak s ezzel lovat adnak ellenfeleik alá, nyílt támadási felületet nyújtanak éppen oly kérdések taglalásánál, melyek megoldását velük együtt minden szociálisan gondolkozó magyar szükségesnek tart. A földreform problémájával kapcsolatban éppen a realizálás hogyan-jával adósok maradnak. Hogyan osztjuk fel egyenlően a földet? Egyszerűen elveszük a nagybirtokostól? Itt van a „népjóléti közigazgatás” kétségtelenül egészséges gondolata, melynek magja az, hogy a közigazgatás célja a minél teljesebb népi jólét elérése. Hogyan kell ezt megcsinálni, melyek lesznek a biztosítékok, hogy az új rendszer emberei valóban ennek a célnak az értelmében fognak dolgozni? Mind erre nem kapunk igazi feleletet. Nagyon jól rátapintanak fájó pontokra, de a meglevő dolgok tagadásában erősebbek, mint a jövő igazi állításában. Fajokban, népekben, kultúruniókban, kontinensekben és politikai vagy gazdasági rendszerekben gondolkoznak s politikai romanticizmusukban meg vannak arról győződve, hogy az embert csak egy jónak felismert rendszerbe kell beállítani s akkor a bajok egy csapásra megszűnnek. Az egyénhez nincs másképpen szavuk, csak mint valamely faj vagy osztály tagjához. „Pogányos, ázsiai erők”-ben előbb hisznek, mint a keresztyén Lélek mindenkihez külön-külön és mégis egyetemesen beszélő igéjében. Amint nagyon jól meg tudják különböztetni a szociálizmus elvi jelentőségét a szociáldemokrácia politikai embereitől, úgy el kell jutniuk a keresztyénség emberektől független, de embereket nevelő igazságáig is. Hatalmas segítő kézről mondanának le, ha ezt nem tennék.

Semmit sem irok a cikkirók fiatalságának rovására. Ilyen enyhítő körülményre nekik nincs szükségük. A háborút viselt és háború utáni fiatal magyarság olyan élettapasztalatok birtokába jutott, mely nagy felelősségtudatra nevelte. Ennek a felelősségtudatnak kifejezését látom az *Új Magyar Föld* két füzetében. A magyar élet tökéletlen mondatai mögé oda merik tenni a kérdőjelet s bár feleletük néha dadog vagy nagyon is folyékonyan kiabál, megoldásokra törekszenek s frissíteni próbálják a magyar közélet állóvizét. El fognak érni a tiszta forrásokig, ha kritikájuk élet már önmaguk ellen is merik fordítani s a felhangzó ellenvéleményeket azzal a higgadtsággal igyekeznek megcáfolni és csatlakozásra bírni, melyet az eszmék élet-jelentősége és méltósága mindenkitől megkövetel.

Kerecsényi Dezső.

AZ IRODALOMTÖRTÉNET MARGÓJÁRA

Egy új irodalomtörténet margójára.

Töredékes jegyzetek ezek, összefüggésüket pusztán az adja, hogy egy könyv olvasása közben merültek fel. Pillanatnyi megállások egy-egy szónál, hirtelen kipillantások a szó nyitotta ablakon. A könyv, mely az indítékot adta, a magyar tudományosság újévi ajándéka, Pintér Jenő új irodalomtörténetének első kötete.

I.

Minden új irodalomtörténetnek két arca van. Befejezés és útkézés egyidőben, összefoglalása már meglévő tudományos eredményeknek és egyben éppen az összefoglalás által megmutatója még eddig el nem végzett feladatoknak. Ez a megállapítás már tudományos közhely. Az irodalomtörténet kettős arcúsága azonban nemcsak itt van. Egyszerre kell néznie magát a történeti anyagot, amely összefoglalásának tárgya és ugyanakkor szemének rajta kell lennie azokon a kereteken és lehetőségeken is, melyeket saját mesterségének elvi szempontjai jelölnek meg számára. Maga az anyag, a múltbeli író és mű, az addigi részletkutatás által megvilágítva előtte áll szinte örök állandóságban, de az Elv, mely az irodalmat, ezt az írói egyéniségekből és megírt művekből létrejövő szellemi folyamatot, igyekszik egybefoglalni, időnként változik. Az irodalomtörténetíró, még ha maga kívül áll is mestersége elméleti vitáin, kénytelen ezekről az elvekről valamilyen formában tudomást venni: a felállított elveket elfogadhatja, életbeli érvényességüket igazolhatja, de el is fordulhat tőlük. Sokszor azért is láthat bennük ellenséget, mert idegen területekről jönnek: filozófiából, természettudományból, képzőművészetből. De tudnak ezek nagyon termékenyek is lenni, elindíthatják ismeretlen adatok felfedezését, feledésbe merült vagy lenézett szellemi folyamatokat tudnak életre kelteni és igazi jelentőségükben bemutatni. Az elvek nagy erőt képviselnek, mert a szellemi tudományokkal foglalkozók legnemesebb vágya fífti őket: a múlt szellemiségének újra és újra való hatalmukba kerítése.

Nekünk, magyaroknak, igen kevés alkalmunk van, hogy az elméleti kérdések fegyvereit meglévő teljes és tudományos irodalomtörténeti művek acélján élesíthessük. Itt e könyvben olvashatjuk: „A reformáció kora óta a világháborúig hatvanál több teljes tudományos német irodalomtörténet jelent meg és ezzel szemben nálunk mindössze két teljes tudományos magyar irodalomtörténet volt, nevezetesen Toldy Ferenc alapvető vállalata (1864.) és Beöthy Zsolt kiváló tankönyve (1877.)” Nekünk úgyszólván mindig egyedülüdvözítő tudományos irodalomtörténeteink vannak. A magyar nemes századokon át jogainak védelmében önérzettel ütött Verböczy Tripartitumára, mi is mindig egy irodalomtörténet erőforrásaiból merítünk. Néha pedig rá is ütünk az elmélet erősebb vagy gyengébb vesszőivel. Ez a helyzet ennél a könyvnél is. Nélkülözhetetlen és becses szerszámunk mellett megismerésében, de neki mondjuk el minden kifogásunkat, melyek

nem is mindig *ennek* az irodalomtörténetnek, hanem *az* irodalomtörténetnek szólnak.

2.

Más nemzeteknél egy aránylag kis időközön belül is tudunk beszélni az irodalomtörténet fejlődéséről, nálunk még e tekintetben is ez az egy tudományos rendszerezés mutatja a változás vonalát. Ennek a műnek már története van. Első formájában, huszonegy évvel ezelőtt, a szó legteljesebb értelmében űrt betölteni jött: nem volt mindent összefoglaló tudományos irodalomtörténeti kézikönyvünk, nem volt áttekintésünk éppen az e tudományszakban legtermékenyebb évtizedek által végzett munkáról, nem tudtuk, mit hol keressünk. Ez a könyv, még befejezetlenül is, betetőzője volt a múlt század második felében oly gazdag eredményeket hozó pozitívista irodalomkutatásnak és ezzel a formájával lett egyszeriben vezetőnk és térképünk a szellemi múlt tanulmányaiban. Ekkor lett a szerző neve fogalom, mint lexikonjaink vagy úti-kalauzaink nevei.

Második formájában akkor jelent meg, mikor életünk annyi tényezője lett bizonytalanná, kétes értékűvé, amikor az irodalomtörténetnek is újra kellett megfogalmaznia hivatását, létjogosultságát, külön módszerességét. Követelmény lett az irodalomtörténeti szemlélet filozofikus elmélyítése, az elméleti alap. Ezek voltak azok az évek, mikor az *irodalom* szónak egy az előbbinél sokkal életszerűbb fogalmát kaptuk útravalóul és tanui voltunk egy ma is életerős tudományos folyóirat megindulásának, mely az irodalomtudomány új lehetőségeit volt hivatva kiépíteni. Az irodalomtörténet akkor létrejött alakja magán viseli ezeknek az éveknak a jegyeit. A rendszerezett történeti anyag megmutatását széles elméleti fejtegetés előzte meg, mely elment az irodalom és története legszélsőbb határkérdéseigi. Nemcsak a történeti múlt útvesztőiben akart irányjelző lenni, hanem az irodalmi valóságok szemléletében is. Maga az anyag feltárása is kinyúlt egészen a könyv megjelenésének tegnapiáig, a ma belefolyt a múltba, mert az akkori idők a nemzeti élet és nemzeti irodalom összefonódását követelték. Országot döntő robbanások után voltunk és a legegyszerűsebb szellemi tudomány, az irodalomtörténet indult elsőnek a nemzeti élet romjainak felépítésére. Ekkor kapott ez az irodalomtörténet nemzetpolitikai és nemzetethikai hangsúlyt.

Most immár harmadik alakjában van a kezünkben. Látszólag javított és bővített kiadása az előbbieknél, amint ezt az azóta elért részletkutatási eredmények megkivánták. A különbségeket és változó mozzanatokot kereső szem azonban nem elégszik meg ennyivel. Észreveszi, hogy nincs már elméleti alapvetés. Nem kapunk előzetes elvi szemüveget, hogy azon át nézzük az elénk táruló valóságot. A könyv így csak egy kérdésre ad feleletet, de erre a legteljesebben: mit tudunk a múltról? Visszahajlást érzünk a legelső formához, a tudott és számbavett irodalomtörténeti valóságok természetrajzához. Van azonban ebben a visszahajlásban valami kritika. Jelentheti ez a könyv azt is, hogy a magyar irodalomtörténet-elméleti gondolkodás az elmúlt tíz év alatt nem tudott olyan keretet szerkeszteni, mely alkalmas lett volna a magyar irodalmi múlt rendszerezésének alapelvéül. Mintha ezt mondaná: „Az elméletek változnak, a tények örökkévalók.”

3.

Legjobban mutatja az elvi kérdésektől való elfordulást a korszakbeosztás. Éppen ez az a pont, hol az irodalomtörténet mindig kénytelen volt

beleütközni az elméletbe. Az irodalomtörténet sokáig nem tartotta lényegesnek a korszak-kérdést. Azt mondta, hogy ezek csak fikciók, melyek tájékozásul szolgálnak, olyanok, mint a földgömbön a szélességi és hosszúsági körök. Pedig az egyes korszak-elnevezések közül mindig előbukkant maga az irodalomról alkotott elméleti felfogás is. Az „első virágzás” és „második virágzás” (Toldy) elnevezések mögött ott állt a romantika irodalomtörténeti elve, mely élő organizmusnak látta az irodalmat, a „nemzetietlen kor” (Beöthy) megjelölés fosztóképzője egy másik állandó jegyet, a nemzeti vonást követelte az irodalmi fejlődéstől. A legutóbbi évtizedek nem elégedtek meg az eddigi korszak elnevezések következetlenségeivel s arra a mozgalomra támaszkodva, mely századunk fordulóján az irodalomszemléletet a pozitívizmustól igyekezett megszabadítani, új korfogalmakat hoztak. Filozófiai és stílkategóriák léptek előtérbe az irodalom kornevezéseinél. Ma már mérleget lehet csinálni e törekvések eredményeiről. E mérleg nem lesz egészen aktív. E törekvések számlájának követel-oldalán kétségtelenül ott áll az, hogy új kilátópontra juthattunk általuk, jóformán csak névről ismert korszakok (barokk, rokokó) keltek életre és világosodtak meg. Adósok maradtak azonban mindeddig magával a nagy szintézissel, melyek jegyében voltakép jöttek. Sem másutt, sem nálunk nem jött létre például stílvalóságokra felépített teljes irodalomtörténet. Emellett odaértünk már, hogy sokáig teljesen egyértelmű fogalmaink, mint középkor, renaissance, barokk, klasszicizmus, romantika, humanizmus úgy elmosódtak, hogy ma már olvashatunk például középkori humanizmusról, barokk gótikáról és gótikus barokról, a romantika különböző korokban való feltűnéséről nem is szólva. Találkoztunk azzal is, hogy a renaissance egészen assisi Ferencig megy vissza. Fogalomzavar jelei mutatkoznak.

Annyit elért mindenesetre az új kormegjelölést hozó törekvés, hogy nem nézhetjük a korszakalkotást és vele az elnevezéseket egyszerűen egyezményes jeleknek az irodalomtörténet általános térképén. Az ajánlott új keretek azonban nem tudtak mindent magukba foglalni. Mit tegyen így a rendszerező? A tudományosság fogalma mögött mindig ott rejlik az „örökérvényűség” ideálja is, neki tehát megingathatatlan és egyértelmű keretekre van szüksége. Így lett ebben a most olvasott irodalomtörténetben mint egyedül biztos kormegjelölés az évszázadnyi időtartam. A százas évszámok kétséget nem ismerő határereje s talán az ezekhez fűződő kabbalisztikus varázs, hogy velük mindig új szellemi korszak is következik, itt most legyőzte a szellemi változások dátumokkal nem törődő erejét.

4.

Irodalomtörténetünk e kötete a magyar középkor irodalmát foglalja magában. Valahányszor madártávlatból néző, rendesen külföldi tájékozta-
tást célzó, tanulmányokat olvastunk irodalmunk fejlődésmenetéről (Riedl, Babits), mindig érezni lehetett bennük a sietést, hogy minél előbb kilép-
hessenek e keveset mutató időszakból, hogy minél előbb elérjék azokat a
területeket, hol a magyar szellemiség széles kibomlásáról, európai rangra
jutásáról (Riedlnél a Mátyás-kori renaissance), vagy egy feltűnésében és
költői jelentőségében kimagasló egyéniségről (Babitsnál Balassi Bálint)
beszélhessenek. Mintha csakugyan igaza volna egyiküknek, mikor azt
mondja, hogy a magyar szellem ezzel a középkori meddőséggel állt bosszút
a neki idegen hit- és gondolatvilágon, melyet az európai életben való meg-
állás kedvéért át kellett vennie. Nagy receptív idoszakként nézünk erre
a korra.

A recipiált anyagot ma már szinte végső eredetéig ismerjük. Jó volna azonban tudni például, hogy mit kaptunk az európai középkor esztétikájától. Első pillanatra szükségtelennek látszik ez a kérdés, hiszen megszoktuk, hogy a művészetformai tudatot legfeljebb a renaissance-ig visszük vissza. A renaissance ars poetica-iból és ars rhetorica-iból, a költészet e valóságos ruharaktáiraiból, öltözködött szinte három évszázad s közhasználatú költészeti fogalmaink kialakítói, a mai iskolai poétikák és retorikák is ezeken alapulnak. De a középkori esztétika majdnem contradictio in adiecto-nak tetszett. A külföldi tudományosság legutóbbi években nyilvánosságra hozott eredményei azonban meggyőzhetnek bennünket arról, hogy az esztétikai gondolkodás nem volt idegen a középkornak sem. Voltak gyakorlati útmutatást adó könyveik, az ars versificatoriák, az ars dictandi. A latin műprózában stílushagyományai is kialakultak, ezeknek nevet is adott (stílus gregorianus, tullianus, hillarianus, izidorianus). A skolasztika rendszerében meg van maga az elvont esztétikai gondolat is. Elveit nem a saját korabeli írásművészet példáiból vonja el, hanem az abszolútumból. A szép és vele a műalkotás az isteni világosság visszténye és értékét az isteni ösképpel való hasonlósága dönti el. Az esztétikai relativizmus legteljesebb ellenképe ez. Vett-e ebből fel valamit a magyar középkori szeuem, még nem tudjuk.

A dolgok azonban nemcsak multbeli meglétükkel érdekesek. Egy a mult hetekben megjelent tanulmány- és egyházi beszégyűjteményben olvashattuk az evangéliumi esztétika alapkérdését: „A műalkotás mennyit tükröz vissza az örökkévalóságból?” A tudomány feliedezte a középkori szellem eddig ismeretlen oldalát és a lélek igényei századokon keresztül visszanyúlva adnak ennek modern megfogalmazást. Napjaink a középkorral keresik a találkozást?

5.

Igen, a középkor felfedezése és feltámadása. Egyre többet hallunk róla. Ez a könyv, melynek margójára most jegyeztünk, nemcsak mint irodalomtörténetünk egyik része állhat elének, hanem az aktualitás színeivel is gazdagodhatik.

Az az erőteljes caesura, melyet a renaissance tett bele a szellemi élet ritmusába, a középkor továbbélését három évszázadra szinte teljesen elvágta. Először száz évvel ezelőtt támadt fel a romantikával, de csak mint a mától való elvonatkozás, mint idealizált „szent hajdan” vagy — rólunk szólva — régi dicsőségünk egy elmúlt korszaka, melynek megújulását vártuk az akkori nemzeti éj homályában. Éppen ezeken keresztül lett feltámadása irodalmi és művészeti életet megtermékenyítő lendület, de életünknek mégis csak egy kis darabját színezte, hiszen gondolkodni, egyéni és nemzeti életet berendezni nem Novalistól, vagy Vörösmartytól tanultunk. A mostani feltámadás az élet egyetemes irányítójaképpen jön. Jeleit megtaláljuk az aquinói filozófiának a pusztá tudományos érdeklődésen túlmenő érvényesülni akarásában, művészetelvi területeken, egyik ma igen nagyhatású történetírónknak a „keresztény rendi állam” megvalósíthatását fejtegető néhány év előtti politikai tanulmányaiban és gyakorlati életünk sok intézményében és intézkedésében.

Ma még csak jelek, de életigényüket már bejelentették. Annak a világ-szemléletnek, melynek történeti megfogalmazása valamikor éppen a középkor halálát jelentette, ezekre a jelekre is meg kell keresnie a magyarázatot.

Kerecsényi Dezső.



KRITIKAI SZEMLE.

H. G. Jameson; A három első evangélium eredete. (The origin of the synoptic gospels).

Ez a címe H. G. Jameson művének, mely körülbelül ugyanakkor jelent meg Oxfordban, mikor én Máté-kommentáromban vívódtam ugyanazzal a kérdéssel. Ő kettős alaptételből indul ki, melyek közül első, hogy a 3-ik evangéliom, Lukács saját anyagától eltekintve, a 2-ikből és elsőből készült s egy külön Q forrásra nincs szükség. Ennek érdekes érvelését akarom én pusztán most ismertetni, mialatt a mű 2-ik alaptételének kifejtését, mely részben az általam felhozott indokok alapján Márk függését Mátétól bizonyítja, helykimelés szempontjából most mellőzöm.

Általánosan Lukácsnak két (fő) forrását szokták felvenni: egyik a 2-ik evangéliom s ez az egésznek a csontváza, azután egy másik (Q) forrás, melyből az előbbibe betoldások történnek. Ezek a betoldások nagyobb szakaszokat képeznek, minek folytán Lukács Márk időrendjét is megbontja. Az a legjelentősebb aztán, hogy ezek a Q forrásból vett betoldások sorrend tekintetében egyeznek a Máténál található Márkon felüli anyaggal, csak hogy Lukács sokkal nagyobb szabadsággal jár el eme második forrásánál, melybe saját anyagokat vesz fel, mint tette Márkkal.

Lukács és Máté közös anyagára nézve, most már az eredeti sorrend nem Lukács, hanem Máté, amit szerző igen ügyesen összeállított táblázatban bizonyít. E szerint körülbelül Lukács 10. fejezete közepéig és Máté 11. fejezete végéig eme második forrásból vett hosszabb egyezőségek találhatók egészen azonos sorrendben, csak hogy Máténál például a hegyi beszédben, vagy a tanítványok kiküldésében sok olyan részlet van, melyet Lukács jóval később használt fel. Azt feltételezni most már, hogy a Lukácsnál szétszórtnan található helyeket Máté szedte össze, sokkal nehezebb, mint arra gondolni, hogy Lukács eleinte spórolt a rendelkezésre álló hellyel s mikor a tizedik fejezetnél látta, hogy tekerese még félig van felhasználva, visszament az elhagyott részekre s azokat itt is, ott is alkalmas helyeken beszötte. Természetesen ezzel az a másik kérdés, hogy Máté a beszédeket összekomponálta, érintve nincs.

Idézi aztán szerző Harnackot, ki szerint a feltételezett Q forrásnak nemesak sorrendje, hanem kifejezései is Máténál ere-

detibbek. Annak cáfolata után tehát, hogy Q forrás nem létezhetett s nincs reá szükség, beható vizsgálat alá veszi azt a kérdést, hogy *Máté maga a Q forrás.*

Lukács módszere Máté használatánál, mondja, az lehetett, hogy megjelölte azokat a helyeket, melyek Márkban is meg voltak s ami így jelöletlenül fentmaradt, az lett Mátéból második forrása. Márkot venni így első főforrásul, ajánlhatta már ezen evangéliumnak Péterrel való szoros viszonya.

Ha most már azokat a részeket vizsgáljuk, melyek mindhárom evangéliomban ott vannak, azok a változtatások és elmozdítások, melyek Márk ellenében Mátéval és Lukáccsal közösek; bizonyítják, hogy Lukács ismerős volt Mátéval, sőt befolyása alatt állott. Az első és harmadik evangéliomnak ilyen viszonyára látszanak mutatni olyan közös kihagyások is, mint amilyen például Mk. 9., 14—17-el szemben Mt. 17., 14—18. és Lk. 9., 37—42., valamint az, hogy Lukács mellöz olyan helyeket, hol ellentét van Máté (9., 28., 29.) és Márk (2., 27.) között stb.

A két forráselméletnél nagyfontosságúak tudvalevőleg a doubletek. Jamenson éppen ezekből kovácsolja legerősebb érveit, hogy Lukács használta Mátét s a kettősséget azáltal igyekszik eltüntetni, hogy a doubleteket összeolvasztja, sőt vannak esetek, mikor Márk szövegét is odakombinálja. Idevonatkozólag kilenc példát sorol fel.

Van a Lukács nagy interpolációjában (9. 57., 18. 14.) néhány hely, melyeknek Márk-féle paralleljük van. A szerző különösen tizenkét ilyen sorol fel, melyeknek kettős sajátága: 1. hogy vannak bennök Lukács- és Márk-egyezések Máté ellenében; 2. hogy legtöbb esetben a velök kapcsolatos versek Mátéval közösek. Ha itt Lukács nem Márkot követte, oly forrásának kellett lenni, mely a Márk-parallelre hívta fel a figyelmet és az a forrás nem lehetett más, mint Máté, hol a kifejezéseket már összedolgozva találta Lukács. Viszont nem lehet elképzelni, hogy a Máté-parallelket Lukács valami más forrásból s nem tőle magától vette volna és hogy mindketten egy harmadik forrásból ugyanazon kifejezéseket választották volna ki.

Ezen érvelései alapján szerző megkísérli elvét az egész Lukács-evangéliumon keresztül vinni. A gyermekkor történetét elhagyva, nyolc csoportot csinál, melyek egymásután következve, váltogatva Máté és Márk forrásul használatával készültek. Látszik szerzőn, hogy véleménye felől meg van győződve. Nagy kár persze, hogy a rövidségre való törekvés folytán nincsen áttekinthető érvelése. Minden lépten-nyomon utána kell nézni a szöveget, ez pedig a Huck-féle synopse-nál annyival nehezebb, mert mint különösen az említett nagy interpolációnál látszik, ez a könyv még mindig a két-forrás-elméletre támaszkodik.

Egyébként szerző érvelése oly súlyos, hogy szerintünk annak cáfolata elől az ellentétes nézet nem térhet ki, ha csak dolgát köny-

nyen elintézni nem akarja. Megjegyzem, hogy a német tudós világból újabban Larfeld műve: „Die neutestamentlichen Evangelien nach ihrer Eigenart“, szintén azt a nézetet képviseli, hogy Lukács ismerte Mátét.

Bár igen érdekes, de kevesebb új érvet hoz fel a könyv második fele, mely Márk másodlagos voltát, függését talán az aram Mátétól és Máté elsőségét vitatja. A legjellemzőbb a dologban az, hogy Jameson saját bevallása szerint régebben szintén a két forrás elméletének híve volt s tüzetes tanulmány győzte meg annak tartathatatlanságáról s a synoptikus kérdés általa proponált megoldásáról.

Dr. Lencz Géza.

Kühár Flóris: A vallásbölcselet főkérdései. Budapest, Szent István-Társulat. 1930. 214 lap.

Valláslélektanának megjelenése után 4 évre közrebocsátotta a nagytudományú szerző vallásbölcseletét a fenti címen és mindjárt hozzátehetjük, hogy eddigi művei közül ez a legmélyebb. Ez nem jelenti azt, mintha felfogásában mindenben osztoznánk. Hiszen szerző felfogása a skolasztikus filozófia alapján áll, de a régit az újjal igyekszik gyarapítani és ezért különösen tanulságos. Kiváló figyelmet érdemelnek művében az ismeretelméleti és módszertani fejtegetések.

Először elkülöníti a vallásbölcseletet a hitvédelemtől és teológiától. Szerinte azért van szükség az elsőre, (t. i. a vallásbölcseletre), mert a mai kulturvallások teológiája a hit sajátos jellegének bármily erős hangsúlyozása mellett is rá van utalva az észre és vele a bölcseletre. Ennek a problémának megoldását csakis az embernek a vallással szemben való állásfoglalása adhatja meg. Ez történik meg vallásos élményben, mely tulajdonképp állásfoglalás a benne feltáruuló értékkel szemben. A vallással szemben való állásfoglalás pedig kétféle lehet: elfogadás és visszautasítás. Az előbbinek különféle irányát ismertetve kivált Schelerrel számol le. E szakaszban azonban a vallás és az élmény közötti viszony nincsen eléggé szabatosan megállapítva. A következőkben a vallás fogalmát igyekszik tisztázni. Kimondja, hogy a vallásfogalmat az empirikus indukciónak kell megszerezniünk, ha azt akarjuk, hogy a tényleges vallásokra alkalmazhassuk. A vallásbölcselet a vallástörténelem és valláslélektan anyagát mint egészet nézi átfogó szemlélettel. A vallásfogalom problematikája két főcsoportra oszlik, melyek egyike a vallási tudat mibenlétét vizsgálja, a másik pedig a vallás tárgyát (az isteneszmét) veszi kutatása körébe. Ezenkívül vizsgálja a vallásbölcselet a vallásos énnel a tudatból kilépő működését (kultusz) és ennek viszonyát az én egyéb tevékenységéhez (kultura) és mivel a vallásos én nem áll elszigetelve, a vallási közösség szerkezetét is vizsgálja, sőt megvilágítást talál az isteneszme realitásának és a vallás igazságának a kérdése is. Mindezekből kiténik, hogy e mű a vallásbölcselet tárgykörét kimeríti, ha szerkezet nem is mindig logikus. Így pl. először tárgyalja a vallásosság típusait és csak utána a vallásos élmény jegyeit. Nagyon is a részletekbe kellene mennünk, ha minden egyes tételével szemben állást foglalnánk.

Egészben véve méltán sorakozik e könyv az újabb magyar vallásbölcsészeti alkotások Czákó Ambró és Makkai Sándor művei mellé.

Szelényi Ödön.

Dr. Erdey Ferenc: Kant valláserkölesi világnézete. Budapest, 1929. 137 oldal. Szent István könyvek.

Peter Wust német bölcseleti író, a háború után nekilendülő metafizikai irány egyik katolikus szószólója ezt mondja *Naivität und Pietät* című munkájában „...s ezért a kantiánizmus, szemben az antik filozófia s a középkor számunkra csaknem érthetetlenül vált objektívizmussá, úgy tűnik fel ma, mint egész korunk Kain-bölyege, a természet iránt minden pietását elvesztett művelődésünk luciferi peecséje“ (142—43). A mai katolikus restaurációnak egyik törekvése ezért ezt az amisztikus, Kain-Lucifer bélyegű filozófiát megsemmisíteni. A jelszóvá lett elnevezés óta, mely szerint Kant „a protestántizmus filozófusa“ volna, a königsbergi böles is egy protestáns bástya, melynek ledöntésével az egyedül üdvözítő egyház közelebb juthat céljához. A fenti jelszó tartalmát valódi értékére szállította le Bartók Györgynek Szemlénkben megjelent tanulmánya (1924., 5.—6. sz.) „Kant nem a protestántizmus filozófusa, de filozófiája egy olyan szellemnek megnyilatkozása, melynek öletsorsára a protestántizmus életelve döntőleg hatott“. Kantot valóban szoros szálak fűzik a protestántizmushoz, különösen annak Kálmán-féle irányához, amit *Schmalenbach* is hangsúlyoz *Kants Religion* című tavalgy megjelent munkájában. A protestáns egyház azonban hívők közössége, amely a maga vallási, szellemi, erkölcsi irányítását nem a bölcsezettől várja, ezért nincs is szüksége egyházi „philosophia perennis“-re, az ő kánona a Szentírás.

A Szent István könyvek egyike a közel multban a protestántizmus egyik bástyáját, Luthert döntögette, most Kant van soron (Kálmánról talán már szintén készül a Szent István könyv, melynek hivatása „Katolikus tudomány“-t terjeszteni).

Kant vallásfilozófiájáról már van egy nagyon szép tanulmányunk Tankó Béla tollából (megjelent az Athenaeum 1915—16. évfolyamaiban és különlenyomatban is), Erdey erről a tanulmányról nem vesz tudomást, amint nem említi forrásjegyzékében Bartók György, Kant-ját sem, Nagy József Köt Filozófusát sem. Pedig egyébként a szerző nem idegenkedik a protestáns forrásoktól, munkája három első részében: Kant élete, Atheista volt-e Kant?, Kant valláselmélete — szorgalmasan használja Kuno Fischer munkáját, néhol Schweglert is. Vaihingert is említi, s szerencsétlen fikejő elméletének Kantra való alkalmazását sem utasítja vissza, sőt, ahol Kant állítólagos atheista követőire céloz, tudását szintén az *Als-Ob* filozófus könyvének harmadik részéből látszik meríteni. Szerző ugyan azt mondja, hogy „jelen mű elsősorban Kantnak saját műveire támaszkodik“, mégis úgy látszik, hogy írója nem hatolt be eléggé Kant munkáiba, s innen van, hogy Kant gondolatait nem tudja azzal a szabotossággal visszaadni, mely egyetlen más bölcseletinél sem annyira

képes és fontos, mint éppen Kantnál. Így a 66. oldalon az idő és tér mint „kategória” szerepel; a 61. oldalon pedig, ahol Kant ismeret-
 ranát próbálja vázolni, zavaros soraiból az tűnik ki, hogy az a *priori*-t
 pszichológiailag értelmezi, azt pedig már Windelband megmondta,
 hogy „az ilyen embernek nincs semmi reménye ahhoz, hogy Kant-ot
 megértse.” Erdey könyvének megértéséhez nem egy helyen meg kel-
 lett kercesnem K. Fischer megfelelő helyét. Pl. Erdey: „Az 1760-tól
 1762-ig tartó időben Kant lassan elveszítette eddigi meggyőződés-
 sel vallott elvét, hogy a gondolkodásnak és a logikai megokolásnak
 reális értéke van.” (54.) K. Fischer: „Az az előfeltevés, hogy a logikai
 megokolásnak reális érvénye van (ami a dogmatikus metafizika
 egyik oszlopa), még szilárdnak látszott bölcseleink szemében, midőn
 az optimizmusra vonatkozó fejtegetéseit írta. Ez az oszlop most le-
 dőlt.” (I. 220—21.) Erdey könyvének Athenaeumbeli ismertetője
 Noszlopi László „szépséghibá”-nak minősíti azt, hogy a „transzcen-
 dentális”-t és a „transzcendens”-t ez a Kant magyarázó néhányszor
 felesérel (81., 82.); holott ez is onnan következik, hogy az író az *a*
priori-t nem tudta ismeretelméleti tisztaságában megragadni. Ebből
 már gondolható is, hogy Noszlopi megállapítása mennyire helytálló:
 „A szerzőnek ezek a fejtegetései mindenütt alapos tudományos munka
 világos leszűrődései.” (Ath., 1929., 168.) Véleményem szerint Erdey
 munkája sem nem alapos, sem nem világos; részletes bírálatban ezt
 számos példával tudnám igazolni. Szerző nem hatolt be kellőleg Kant
 „mélyszántási munkái”-ba, „mélyenszántó gondolatai”-ba. (8., 9.)
 Főkérdése: atheista volt-e Kant? szintén erre vall. Az, hogy Kant az
 Isten-bizonyítékok tarthatatlanságát kimutatta, nem jelenti Isten
 tagadását. Az Isten-bizonyítékok elejtésének nagy jelentőségét Erdey
 nem veszi észre, ami abban áll, hogy épp ezzel válik lehetetlenné az
 atheizmus, minthogy az atheista sem igazolhatja a maga álláspontját.
 A tudásnak, bizonyításnak itt Kant gátat vet, de éppen ezzel kap
 helyet a hit számára. A protestáns hívő itt látja meg, hogy hitének
 egyetlen bizonyítéka a kijelentés, amit Kant sem vet el, mint Erdey
 mondja; bár viszont Kant nem adja meg a kijelentésnek azt a jelentő-
 séget, amely megilleti, mert a vallást az erkölcsre alapítja. Erdey
 úgy dönti el az atheista, nem atheista-kérdést, hogy ellenfelei jog-
 gal emelik Kant ellen az atheizmus kemény vádját, bár a vallásosság
 mint érzés mindig élt Kant szívében, de viszont „Kant követői” már
 egészen atheista vízeken eveznek (ami még a célzásba vett Fichte—
 Forbergre sem áll). „A tiszta ész határain belül maradó vallás” gon-
 dolatainak tartalmi visszaadása is halvány és keveset mondó.

Könyve negyedik részében Erdey a római katolikus vallásér-
 kölesi világnézet alapján bírálja Kant vallástanát. A protestánsizmus-
 nak is vannak kifogásai Kant vallástana ellen, képzelhető, hogy a
 thomista katolikus bírálónak is akad mondanivalója. Itt azonban
 már annyira különböző síkban mozgunk, hogy ellenkező álláspontunk
 előadása külön tanulmányt kívánna. Említsünk itt meg annyit, hogy
 Erdey könyve végén a kardot emlegeti: „Az egyház is ismeri a kar-

dot! Az egyház sem nézi ölbetett kezekkel a gonoszságnak, a destrúciónak térfoglalását.“ (129.)

A katolikus tudós végső érve itt tehát a kard. Ez pedig tudományos és nemzeti szempontból egyképp szomorú. Lehet, hogy Erdély munkája jó római katolikus munka, tudományos műnek gyengébb, magyar könyvnek pedig a mi napjainkban legalább is nem hasznos, mert azt a kárhozatos szakadékot, mely katolikus és protestáns magyar közt tátong, szélesíteni, mélyíteni alkalmas.

Trócsányi Dezső.

Prohászka Ottokár naplójegyzetei. Sajtó alá rendezte Schütz Antal, kiadta a Szent István-Társulat.

Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái sorában az 1929-ben megjelent XXIII. kötet (363. l.) és a XXIV.-nek nagyobbik fele (240. l.) *Soliloquia* címmel 1878—1927 között írt feljegyzéseit hozta nyilvánosságra. Csak magának írta mindezt, nem nyomatták ki tehát „azokat a megjegyzéseket, melyeket a történeti távlat hiánya miatt minden efféle kiadásban el szokás és el kell hagyni“ (Bevezetés. VIII.). Nyilván olyan részletek ezek, amelyekben élesebb állásfoglalás van mai kérdésekben vagy mai szereplőkre nézve. Ezek elmaradása természetes és a közlés értékét bizonyosan nem csökkenti. Egyesek ugyan a lapokban közölt szemelvények alapján ilyesmit vártak, de ez a nem igazi érdeklődés, hanem inkább csak kíváncsiság nem elégülhet ki: nincs itt semmi leleplezésféle, sőt a politikai élettel kapcsolatban ismeretlen adat sem sok van. Annál bővebb anyagot kapnak azok, akik a naplók igazi értelmét abban látják, hogy az író lelke tárul fel bennök. Itt ez történet s ezért becses e két kötet olyanok számára is, akik Prohászka hatását sem közvetlenül nem érezték, sem egyáltalában hívei közé nem tartoznak. Egyházának ez a nagy papja felekezeti különbség nélkül mindnyájunk szemében nevezetes helyet foglal el a legújabbkori magyar élet benső alakítói között s ahogyan életében megbecsültük, holtá után is foglalkoztat bennünket, mert tudjuk, hogy hatása a lelkében gyökerezett s nem szűnt meg, hanem emlékezete, tanítványai és nyomtatott művei útján most is terjed. Az tehát, amit magáról mond, azért történeti érdekességű, mert saját benső alakulását, élere feladatára és munkája körülményeire vonatkozó nézeteit, önmagáról és határsáról való ítéletét világosan mutatja s egyben korrajzi adalék is: népünkről, a kath. egyház belső életéről, paptársairól és tanítványairól, egyes híveiről, a háború alatt és utána kialakult viszonyokról sok megjegyzése van. Ezek részletes ismertetése vagy éppen kritikai tárgyalása e soroknak nem feladata. Csak a figyelmet kívánják felhívni e kötetek tartalmára.

Az egészben Prohászka szellemi képe a legérdekesebb, de ezt a teljesség reményével csak az rajzolhatja, aki e lapokon nem csupán a szavakat érti meg, hanem azt a lelki állapotot is, amely e „magános beszélgetések“-et előidézte. Az átélés közössége nélkül is előtünk áll azonban az a lelkület, amely Prohászka tevékenységének kiindítója volt s irányát és módját megszabta: hivatása nagyságának és szent-

ségének felismerése tölti el egészen. Ifjú korában jegyzi fel (1878): „én apostolságom érzetében kívánok járni“; theol. tanár korában egyetlen törekvése a hallgatóira való hatás fokozása; püspökké lételét (1905) csak újabb köteléknek érzi maga és Krisztus között: „így nagyobb a kötelmem megérteni őt és hasonulni hozzá; ez fő, ez minden“, de ez a törekvés „minden igénytelen, buzgó papban is fellelhető“, mert „szinaranyknak kell lenni, ha arravaló is, hogy gyertyatartó legyen“. Maga benső fejlesztése ebben az irányban, ez a fő gondja akkor is, amikor már így írhat: „sok lelket ébresztettem“ s „a mi kath. reneszánszunkban“ „mindenből kivettem részemet“ (1912., 1913.). Mikor az első nemzetgyűlésen elborzadva a politikától, visszavonul, élete végén ismét ez, a benső emberen való lankadatlan dolgozás tölti el teljesen. Látja élete eredményeit, de nem halljuk a gögös meglegedésnek egyetlen hangját sem. Az alázatossá tevő bizonyosság erejét a feljegyzések benne kétségtelenül újra meg újra biztosították és fokozták, mert ezek nemcsak eseményekről szólnak, hanem sokkal inkább hitének benne felmerült kérdéseiről. Ezeket elolvasva készek vagyunk úgy nézni rá, mint az igazi kath. papra, aki lelki magasba törése miatt mély és szakadatlan vívódásban éli életét s azért tud annyira hatni, mert a maga lelkéből veszi hallgatóinak kérdéseit és onnan közli velök saját megnyugvását. Éppen ez, állásfoglalásának nyilvánvaló személyessége tesz érthetővé sok mindent: a pápai székhez való hűségét, a jezsuita-rendbe kívánczóságát, a reformáció elítélését, de a protestánsokkal együttdolgozás hirdetését, magatartását három munkájának indexre-tétele ügyében, a filozófia lenézését, a tudományról való nézeteinek alakulását; így látjuk meg a magyarázatát Kant-ról, Petőfiről, Madáchról, Jókairól lejegyzett véleményének, valamint Rousseauval, Fr. W. Foersterrel kapcsolatos gondolatainak stb. De ezt látva, megértjük azt is, hogy mások, akiket nem ennyire személyesen kialakult, hanem csak elfogadott, sőt csak megtanult, készen átvett nézetek irányítanak, mindezekben és hasonló kérdésekben természetesen nemcsak határozottak, hanem merevek, nemcsak kitartóknak véleményök mellett, hanem másféle álláspontnak éppen olyan benső kényszerűségét meg sem érthetik.

Prohászka feljegyzéseinek nem csupán az ő személyiségének megértése és megbecsülése lesz a hatása másként gondolkodó olvasóira, hanem hatása lesz kétségtelenül eme másnak tiszta feltárlása és megszilárdulása irányában is. Ezenkívül pedig becses és majd bizonyára sűrűn használt forrása lesz ez a két kötet a magyar szellemi élet újabb alakulását nyomonkövető kutatásoknak. Az itt is feltűnő szálak közül a legfontosabbak egyike, sőt talán határozottan a legfontosabb az, amelyik a római Collegium Germanicum-ba vezet. Ez intézmény hatását meglehetősen világosan látjuk, legalább egyes neveltjein s nem volna érdektelen egybevetni a most külföldet járó protestáns papjelölteken észlelhető hatásokkal. Külön figyelmet érdemelnek Prohászka többször leírt nézetei a kultúra és a vallás, meg az ő egyháza viszonyáról. S ugyanígy szükséges észrevenni és tovább gondolni azt, hogyan erősítette Prohászka törekvéseiben a magyar jellem hiányainak, a köz-

viszonyok romlottságának, a vallástalanság jeleinek felismerése s miként jutott erős és elszánt hangoztatásához a népgondozás, általában a szociális politika követelményeinek. Sem ezekre, sem pl. a kemény szavakkal bélyegzett napisajtó hatására vonatkozó nézeteit nem dolgozza itt ki részletesen; a naplók minden tekintetben csak többi munkájával együtt adnak egészset. Azonban ezek az alkalmi feljegyzések is ugyancsak eszméltetnek. Eszmélésre pedig szükségünk van!

Imre Sándor.

Dr. Szeberényi Lajos: Luther ultramontán ócsárlói. Békéscsaba (Evang. Egyházi Könyvkereskedés). 1929. 193 lap. Ára 4 pengő.

Méltó társa és folytatása szerző „*Luther és Loyola*“ c. nemrég megjelent művének. Szerzőnk harcedzett, irodalmilag teljesen felkészült, szinte vérbeli polemikus, aki a *Hase* klasszikus *Polemiákája* nyomán induló protestáns polemica olykor éles fegyvereit forgatja.

Az ultramontán történetírás egy nemzetközileg szervezett irodalmi hadjárat a protestántizmus ellen. Főcélja „letörni Luther emléket azon reményben, hogy munkájuk sikere esetén az egész protestántizmussal könnyen végeznek.“ „Luthernek, ennek a legőszintébb embernek a világon, egy-egy elejtett szava tölke a nagy reformátor és a protestántizmus ellen.“ Ezt az eljárást már maga *Luther* is így jellemezte: „Was an uns böss ist, das nutzen sie auf, das andern *guter* geschweigen sie.“ Kezdte az egykori *Döllinger*, mesteri tökélyre *Janssen* (s nem *Jansen*) vitte, a német nemzet kath. történetírója. S mert *Hase* a maga klasszikus (magyarra is fordított) művében kicsavarta a kath. irodalom kezéből a *tudományos polemica* fegyverét, azért újabban ultramontánna vált a történeti adatok irányzatos felhasználásában, nevezetesen azok elhallgatásában, sajátos csoportosításában és értékelésében. Állandó témája, hogy „Róma elleni lázadása volt Luther legnagyobb bűne és kárhözata“, mely állásponton áthidalhatatlan ür tátong a mai ultramontán és protestáns történettudomány között. Ilyen eljárással, mint *Hofmann* tanár az egykori *Döllinger Lutherével* szemben (megjelent a *Wetzer* és *Welter* féle „Kath. Kirchenlexikon“-ban) kimutatta, újszövetségi leveleinek irányzatos felhasználásával még Pál apostolból is torzképet lehet formálni.

Szeberényi esperes megkapó „reflexiókat“ fűz az egykori *Döllinger*, *Janssen*, *Denifle*, *Grisar* s utóbbinak magyar kivonatolója *Hoitsy* munkáira és *Hanauer* püspök ajánlására. Szinte rösteljük megjegyezni, hogy *Hanauer* a budapesti tudományegyetem kath. hittud. karának egykoron tanára volt, akire annak idején ugyancsak rápirított *Masznyik* E. „Jézus testvéreinek“ tud. theológiai kérdésében. A fentebb említett főbb ultramontán történetírók sajátos gyalázkodó módszerével ugyancsak sűrűn foglalkoztunk évtizedeken át a „Prot. Egyházi és Iskola Lap“ és a „Protestáns Szemle“ régebbi évfolyamainak hasábjain. Szerzőnk sajnos megfelejtkezett azok megemlítéséről, bár „függelékében“ eléggé bő és teljesen megbízható polemikai irodalmi tájékoztatást nyújt műve olvasóinak.

A mai ultramontán történetírás legfürgébb mesterei természetesen a jezsuiták és azok könnyű magyar lovasai: *Bangha* és *Bilkei* páterek, akiknek műveiből bő szemelvényeket is közöl a szerző.

Jeles műve végén találoán mondja, hogy a protestánsizmusnak és a komolyabb tudományos történetírásnak ma „kettős fronton kell elszántan küzdenie: a vallást materializáló Róma és az egyre erősbödő materialista atheizmus ellen, esetleg a két nagy ellenfél szövetségével szemben is.“ Az ultramontán történetírás és az atheizmus a keresztyénség és főleg a protestánsizmus legnagyobb ellensége.

A „függelék“ egyik legtanulságosabb része II. Rákóczi Ferenc fejedelem levele a jezsuitákról. Mintha csak *Hoensbroech*, az exjezsuita jellemezné őket.

Dr. Szlávik Mátvás.

Ihrig Károly : Szövetkezetek. A Magyar Szemle Kincses-tára. 67. szám.

A Magyar Szemle Társaság hasznos munkát végzett, amidőn a mai gazdasági és szociális életnek egyik legfontosabb kérdéséről, a szövetkezetekről mindenki által könnyen áttekinthető és megszerezhető füzetet bocsátot közre. E munka megírására alig találhatott volna alkalmasabb egyént a szerzőnél, aki a szövetkezeti politikának egyetemi magántanára. A kis füzet a szövetkezeti mozgalmat a jelenlegi gazdasági rendszer keretébe állítva tárgyalja a megállapítja annak a kapitalista gazdasági rendszerben való szerepét és mai jelentőségét. A szövetkezeti mozgalom lényegéről szólva, a kis embereknek és kis tőkéknek nagy gazdasági egységbe való tömörítését említi, amely a békés és szerves fejlődés útján kísérli meg a társadalom szervezett gazdálkodásának kiépítését. A szövetkezeti forma egyik kelleke az, hogy a tagok gazdasági szükségleteivel közvetlen összefüggésben álljon, vagyis akár a termelés, akár az értékesítés, akár a hitel, akár a munkavállalás gazdasági eredményeit tudja juttatni a tagokhoz. Így kerül a szövetkezet a sok apró gazdasági és szellemi erő összetevésével olyan helyzetbe, amelyenre a kapitalista gazdasági rendszerben csak a nagy tőke képes. A szövetkezeteknek az államhoz való viszonya kapcsán megállapítja, hogy a szövetkezeteknek az állam részéről való támogatása indokolt, mert az állam a gazdaságilag gyenge rétegeket csakis a szövetkezeteken keresztül tudja támogatni. Hangsúlyozza szerző, hogy a világon mindenütt támogatja az állam a szövetkezeti mozgalmat. Statisztikát közöl a világ összes államaiban levő fogyasztási és hitel-szövetkezetekről. Majd a beszerzési és értékesítési szövetkezeteket és a munkás termelő-szövetkezeteket ismerteti, mindenütt megemlítve a magyar viszonyok mellett a külföldi vonatkozásokat is. A szövetkezeti mozgalom történetét tárgyalva, annak kialakulását, út-törőit, a legújabb fejlődés mozzanatait adja elő, részletesen fejte ki a magyar szövetkezeti mozgalom kialakulását és fejlődését. A magyar szövetkezeti mozgalom mai helyzetét és feladatait tárgyalva, megemlékezik a szövetkezetek legközelebbi feladatairól és jövőjéről, melynek kapcsán sok értékes szempontot vet fel a szerző, hangsúlyozva, hogy a szövetkezeti mozgalom Magyarországon nagy jövő előtt áll,

mert úgy a fogyasztási, mint a hitelszövetkezeteknek, sőt a mezőgazdasági termelő-szövetkezeteknek is a szerves gazdaságpolitikába leendő bekapcsolása ma már senki előtt nem vitás. Ki kell küszöbölni az állam pénzén tengődő álszövetkezeteket, mert ezek nem állanak a szövetkezeti elv alapján. Hangsúlyozza a szövetkezeti tőkegyűjtést, a propagandát, a felesleges költségek apasztását. Kielégítően működő gazdasági beszerző és értékesítő szövetkezetekre van szerinte szükség, amelynek alapja az öntevékenység felébresztése lehetne. Azt kell el-érnünk, hogy a gazdák maguk tartsák életszükségletnek a szövetkezeti szervezetet és hajlandók legyenek ezért áldozatot is hozni. A szövetkezeti szervezkedés erősebb kiépítése olyan erkölcsi és anyagi tőkegyűjtést jelentene a magyar gazdasági élet számára, amelynek eredményei kiszámíthatatlanok. Ha a dán, finn, lett és eszt szövetkezeti mozgalomra gondolunk, amelyet alkalmunk volt tanulmányozni, látunk kell, hogy csonka Magyarország gazdasági életében egy öntudatos, alulról megindult, a gazdaközönség részéről őszinte bizalommal és áldozatkészséggel kísért valódi szövetkezeti mozgalom igen jelentős erőtényező volna az ország gazdaságj megerősödésében. A Magyar Szemle Társaság e kis füzeté igyekszik eloszlatni azt a sok félreértést s a kérdés nemismeréséből származó sok rosszindulatú támadást, amelyekkel ma a magyar szövetkezeti mozgalomnak meg kell küzdenie.

Gesztyeli Nagy László.

szakácsj Csorba Ferenc: „A királyi kegyuri jog és a mai helyzet“. Ára 2 pengő. Budapest, 1929.

Csorba Ferenc nyug. államtitkár röpiatot adott ki a magyar királyok főkegyúri jogainak jelenlegi gyakorlása tárgyában. A röpiattól nem lehet megtagadni a bő tárgyismeretet és gondos kifejtést, noha a szövegben előforduló számos értelemzavaró sajtóhiba kissé nehézkessé is teszi annak az élvezetét. Azt sem lehet kétségbevonni, hogy megírására a magyar szent koronát és ennek két fő exponensét, a királyt és az országgyűlést megillető jogok féltése indította az illusztris szerzőt, aki híhú, sőt alázatosan engedelmes egyháztag létére (bevezetesként maga említi meg, hogy a mindenkori róm. kath. püspököt fiaival együtt térdhajlással és kézsókkal szokta köszönteni) a pápai széknél e téren észlelhető hatalmi törekvései ellenében eléggé bátor magyar hazafias, alkotmányféltő lelkülettel veszi fel a harcot. Ám mégis azt kell mondanunk, hogy ez a füzet is a modern klerikális átértékelő irodalmi irányzat egyik nyilvánvalóan veszedelmes terméke. Veszedelmes azért, mert noha forma szerint ismételtén hangsúlyozza, hogy az 1848:XX. t.-c. létrejötte után államvallásról nem lehet beszélni, a kifejtésben mégis nemesak a katolicizmus számbeli túlsúlyából eredő, de részére egyenesen az uralkodó vallást megillető jogok biztosításának az intenciója vezeti közjogi fejtegetéseit és bizonyos egyoldalúsággal csoportosított történelmi és jogi hivatkozásait — az 1848:XX. t.-c.-nek pedig oly új irányú magyarozatát adja, amely a felekezeti egyenjogúság és viszonyosság elvével homlokegyenest ellenkezik. Általában valahogy azt a benyomást kelti ez a művecske,

mintha szerzőjét — a mű címe dacára — nem is annyira a királyi főkegyúri jogok védelmének, mint az 1848:XX. t.-e. végrehajtása logikus következményeként a katolikus vagyont fenyegető secularisatio elleni actiónak a szándéka vezette volna. Pedig hát e téren hiába minden erőltetett érvsoportositás. A secularisatio eljön, amikor az ideje elérkezik.

D. Geduly Henrik.

Az Országos Képzőművészeti Társulat Évkönyve 1928-ra.

A Képzőművészeti Társulat régebben nagybecsű művészeti folyóiratot adott ki a tagdíj ellenében. A hátorús viszonyok ezt is megszüntették 1918-ban. Most tagilletmény fejében a társulat Évkönyveket indít meg. Ezt nagyon bölcsen teszi így, mert pár éve ismét van már más kiadású képzőművészeti folyóiratunk s így fölösleges volna annak versenyt csinálnia; viszont egy ilyen évkönyvben pedig összefüggően számolhat be a társulat egész évi tevékenységéről.

A jelen kötet eredeti programja az, hogy az 1926—1927. évekről adjon beszámolót; de ennél jóval többet nyújt, mert csaknem egész működésére visszatekiint egyik-másik cikke. Így mindjárt az elnöknek, Lukács Györgynek, a bevezető cikke, mely „Trianon vandalizmusá”-ról szól, mintegy áthidalja a beszámolás nélküli éveket. *Szmracsányi* kedves visszaemlékezése Munkácsyra szintén a multnak egy visszaverődő fényes sugara. De több is van ilyen, jobbára tartalmas nekrológok alakjában, mint *Pethő* Zoltán cikke Hauszmaunról a várpalota, kir. kúria és operaház építőjéről és örökifjú nagy szobrászmesterünkről, *Strobl* Alajosról, valamint nagy miniatűr festőnkéről, *Kéméndy Jenő*ről: (*Némethy Józseftől*;) — akik a beszámolás idejére eső években haltak meg. De ide sorolhatjuk a Társulat megalakulásának a változását is, levéltári adatszerűséggel *Pipics* Zoltán dr.-tól. A távoli múltra emlékezik hangulatos cikkében *Milotay* István, a Dürer-centenárium alkalmából. Igen szemléletesen fejt ki legnagyobb művészeink miért vettek oly gyakran vándorbotot a kezükbe? Míg mi a nyugatot védve a kelet ellen küzdöttünk, elpusztult az az öserő, mely a teremtő művészet számára háttérül szolgálhatott volna; és ezt a vérveszteséget Trianonig sem sikerült egészen kihevernünk.

A felölelt évek kiállításairól *Kézői Kovács* ad hivatalos, szinte statisztikai jellegű beszámolót, míg *Ybl* Ervin külön a nagyjelentőségű belga kiállításról. Ennek fontosságát főleg két mozzanat emelte: a belga művészet őséneke, a nagy flamand képírásnak a bemutatása elsőrangú képviselőiben és a legmodernebb kísérleteknek a bemutatása. *Gauguin* bemutatása óta alig látta a magyar közönség együtt a legmodernebb törekvéseknek európai képviselőit olyan számban, mint most a belgáknál. Bizonyára a vendéglátás kötelességei tették tartózkodóvá, — no meg egy kis snobság is — kritikánkat e kiállítás hosszú terméneke vasznaival szemben, melyek — a legmodernebbeknél — a képírás teljes szakítását jelentették egész multjával, eszközeivel, céljaival, kifejezési formáival valamint sajátos feladataival és tárgykörével.

E beszámolókon kívül a művészetek szempontjából általános érdeklő cikkek is vannak a kötetben; sajnálnunk lehet, hogy nem na-

gyobb számmal és — bár nagy írói művészettel — de nem szakszerű elmélyedéssel megírva. Nem is ez a céljuk ezeknek. A szerkesztőség mintha félt volna nehezebb témák fölvetésétől, elvi kérdéseknek a megvitatásától. Mintha talán az volna az aggodalma, hogy a közönség nem venne szívesen afféle elmélyedést nehéz problémákba, avagy nem akarna polemiákba bocsátkozni.

Pedig belletrisztikus formában Csathó Kálmán „Zsákuccában“ címmel igen súlyos probléma fölvetésével foglalkozik. Nem kevesebbről van szó mint arról, hogy bizonyos modern áramlatok, „keresések“, „egyéni meglátások“ meg „hangulatok“ címmel rébuszokat adnak fel, aminek Csathó szerint sokszor az a hatása, hogy „ha egy-egy tárlatról hazajövök, rendesen jó időbe telik, amig lerázom a kellemetlen hatást s megvígasztalom magam...“ „Aki végigsétál egy modern kiállításon és látja azt a hol félénk, hol merész titánkodást, amellyel... a jövőendő kapuját döngetik a halhatatlanságért, lehetetlen, hogy művészi impressziókat vigyen haza magával.“ (Vajjon ilyen hatás keltése-é a művészetek feladata?)

Valóban, ezek a modern törekvések itt vannak, magukat a művészi haladás képviselőiül hirdetik, sőt egyenesen a jövő művészetét ígérik. Ideje volna azért ezeknek az új törekvéseknek elfogultság nélküli és alapos megvitatásába elmélyedni. Távol vagyunk attól, hogy törvényeket szabjunk eléjük, hogy a művészetek fejlődésének az útját elméleti fejtegetésekkel akarnók előre kiszabtatni. Sőt hirdetjük, hogy ez maguknak a művészeteknek a szuverén joguk... De kötelességük is, mert ennek teljesítése nélkül csak epigonságról, vagy kontárságról van szó. Csakhogy ezt a művészet folytassa tovább, ne a tudományos próza nyelvén, csak dadogásra képes véső vagy ecset *programmszerű értekezésekkel*. Hirdetjük a művészetek szuverénitását, de nem abban az értelemben, hogy ahhoz magának a közönségnek semmi köze ne volna és hogy a kritika számára is csak „ne nyúlj hozzá-m-virág“. Pedig a mai kritika, amennyiben ilyenről beszélhetünk, erre az álláspontra látszik helyezkedni. Művészeti újdonságok számára csak elragadtatásának tud hangot adni, ritkábban az értelmezésnek. Elöttem azonban sokszor olyan színe van a dolognak, mintha mindez az értetlenségnek volna leplezése, mint fanyar mosoly az elfojtott ásításé: „Csak nem vallhatom be, hogy idegenül hagytott és nem is értem?! Hiszen én modern műismerő vagyok.“ Pedig sohse rösteld magad, jámbor tárlatlátogató! jogod van értetlenségednek és nem tetszésednek kifejezést adnod, mint ahogy jogod van követelned, hogy *megértsd*, mit elibéd találunk és ha megértetted, *élvezhesd* is. A művész ha elfogadja hódolást, tünnie kell gáthesaidat is. Ha szólni akar hozzád, a te emberi nyelveden kell megszólalnia, máskülönbön miért viszi elibéd? A mult század harmincas éveiben irodalmi életünkben sokszor felmerült a kérdés: mi adja jogát a kritikának? Az öreg Kisfaludy egyenesen nemesi jogaira hivatkozott, melynek alapján őt csak királya kifogásolhatja. A felelet az volt, hogy az író ama ténye, hogy közre adja művét. Ez áll a képzőművészetre is. Hiszen művész és közönség együtt teremtenek. A művészet is *kifejezési*

mód, mint a Leszéd; keletkezésének tehát a *kifejezni valón* kívül és mellett egyenlőrangú tényezője a *közönség* is, mellyel kifejezni valóját a művész közölni akarja. Üres nézőtér előtt nem ágál a színész, üres teremben nem deklamál a szónok s idegen nyelven nem szólunk olyanok előtt, kikről tudjuk, hogy nem érti beszédünket. Mindezek eicmi igazságok, de úgy látszik, nem árt a felújításuk. Ime Csathó is megérezte, — és nem közönséges bátorsággal kifejezésre is juttatta — hogy alkalmazni kellene ezeket nemcsak az ő művészetében, hanem a képzőművészetek körében is. Áldásos dolog volna azért, ha erre alkalmaznánk fel évkönyveit a Képzőművészeti Társulat is. Eredményei ehhez neki bőven adnak jogot sőt — mint e kötet fényes illusztrációi mutatják — anyagot is, helyes indukciók levezetésére; patinás múltja pedig bizonyára megadná ehhez a tekintélyt is.

Hogy elméleti fejtegetésekhez eredményeiben milyen gazdag anyag fölött rendelkezik a Képzőművészeti Társulat, épen mostani kötete is igazolja, amelyben az idők bírálatát is kiállott, klasszikus mértékeket vállaló műveknek olyan bőséges gyűjteményével kedveskedik a közönség előtt. Ezek az illusztrációk a dolog természeténél fogva a kötet legkiemelkedőbb gazdagsága. Csak jó lett volna néhől szervelesebb kapcsolatba hozni azokat a szöveggel. Ez nagyban hozzájárulhatott volna a közönség neveléséhez, de élvezete fokozásához is.

Ismertetéseinek az ökonómiajánál fogva a végére maradt, rangjánál s belső értékénél fogva azonban legelől kellett volna említenem *Herceg Ferenc* cikkét „Művészet és politika“ címmel, melyben kimutatja művészetünk külföldi érvényesülésének nagy politikai fontosságát s ezzel a külföldi művészeti kiállítások rendezésének is a jelentőségét. Ezzel kapcsolatban mondja ki azt az aforizmat, mely alkalmas arra, hogy szállóigévé váljék: az államháztartásban takarékoskodni annyit tesz, mint hasznosan költeni. Bizony ebből esztétikai kultúránkkal kapcsolatban sok más igazságot is le lehetne vonni, csak hogy bajos azt a budgetviták közönségével megértetni. Így például esztétikai evolucionáknak igen nagy hasznára válnék egy *olyan kritikai folyóirat* támogatása, amelyik *kifejlett és jól átgondolt elvek* szempontjaiból *elemezné a művészi termelést s adna előkelő színvonalú és művészi prózával feldolgozott íránycikkeket*. Ilyen például az Emlékkönyvben a *Dóczy Jenő* is, mely a művészetben a nacionalizmus és fajiség kérdéséről értekezik. Nem szabad azonban kifelednem *Bálint Lajos*nak a művésztelepekről szóló cikkét sem. Ennek főleg az a megállapítása fontos, hogy ezek a művésztelepek a közönségnek oly rétegeit hódítják meg a művészetek számára, amelyek máskülönbén bevehetetlenek maradnának.

Mitrovics Gyula.

Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum évkönyvei. V. köt. (1927—1928.) Budapest, 1929. 233 lap, 166 képpel.

A *Petrovics Elek* szerkesztésében megjelenő szépművészeti múzeumi évkönyvek V. kötete úgy tartalmának gazdagságával, mint előkelő kivitelével méltán sorakozik az előző kötetekhez s szép dokumentuma a múzeumban folyó *belterjes* munkának.

A kötet első cikkében *Hekler Antal* a múlt év folyamán szer-

zett attikai síremléket mutatja be. *Gombosi György*, múzeumunk egy eddig Orcegnának tulajdonított madonnájáról értekezik, melyet meggyőzően Orceгна testvérétől, Nardo di Cionetól származtat. *Divald Kornél* a kassai dóm mestereiről írt tanulmányában sok érdekes adatot tár fel gótikánk ezen legszebb megmaradt (ezidőszerint ugyan újra elvesztett!) emlékének multjából, melyeknek nyomán csak fokozódhat szomorúságunk a múlt század folyamán oly kíméletlenül keresztülvitt restaurálás miatt. *Ybl Ervinnek* Lorenzo Bregno márvány domborműveiről és *Meller Simonnak* Munkácsy vázlatrajzairól (Krisztus Pilátus előtt c. festményéhez) írt cikkein kívül *Adolfo Venturi* mutatja ki néhány festményünknek a katalógustól eltérő származását, köztük az eddig Andrea Schiavonenak tulajdonított kis tritonon Tizian kezevonását véli felismerni. — Figyelmet érdemelnek *Balogh Jolán* és *Hoffmann Edith* érdekes és gazdag összehasonlító munkán alapuló értekezései. Előbbi a múzeum egy kis Szent Antal szobrának eredetét vizsgálja, utóbbi néhány újonnan meghatározott német és németalföldi rajzot mutat be. *Fleischer Gyula* érdekes adatokat közöl a feltoronyi kastély belső díszítésének történetéből; a hazai barokkművészet forrásának felkutatására irányított s utóbbi időben szépen előrehaladó munka során szerző kutatásai ezen kastély menyezetének eredetét is tisztázták, abban *Maulbertschnek* — nálunk egyetlen profán allegóriát tárgyaló — munkáját ismerve fel. A kötet utolsó tanulmánya *Felvinci Takács Zoltántól* való, szerény címe: „Keletázsiai festmények a Hopp Ferenc múzeumban“ érdekes és tanulságos fejtegetést is rejteget a kínai festészet helyes műlvezetének feltételeiről.

A múzeum és a kapcsolatos intézetek két évi életére és gyarapodására vonatkozó adatok egészítik ki a kötetet, melyekből egyebek közt megtudjuk, hogy a régi képtár 12 művel, a modern képtár 100 művel, a szoborosztály összesen 26 szoborral, a grafikai osztály összesen 1135 darabbal, az ereklyetár 3358 darabbal, a történelmi képesarnok 12 darabbal, a Hopp Ferenc múzeum több mint 60 darabbal gyarapodott. Ha meggondoljuk, hogy a múzeum, sajnos, igen alacsony szerzési dotációja az elmúlt 2 évben csak 100.000 pengő rendkívüli segélyvel és 23.000 pengő rendkívüli hitellel pótolgatott, hálával kell gondolnunk a sok lelkes maccenasra, akiknek áldozatkészsége az igazgató agilitásával párosulva, a mai nehéz viszonyok között is eme reprezentatív intézetünk örvendetes fejlődését teszi lehetővé.

Padányi Gulyás Jenő.

Nagykanizsa. Magyar városok monográfiája, IV. Irta: *Barbarits Lajos*. Budapest, 1929. 394. l.

Amíg a magyar történelmi irodalom az egész országra vonatkozó politikai és gazdaságtörténelmi feldolgozásában a súlyos gazdasági viszonyok ellenére is jelentékeny léptekkel halad előre, addig a monográfia-irodalom — egy-két dicséretre méltó esetet kivéve — nemcsak hogy nem fejlődik, hanem rettenetes visszaesést mutat. A visszaesést nem a feldolgozás hiánya, hanem a módszere jelenti, főleg a Magyar

Városok Monográfiája Kiadóhivatala által kiadott köteteknél, amelynek írói a magyar monográfia-irodalom vaskorának módszereivel dolgoznak.

A mai szomorú gazdasági viszonyok között, amikor komoly történeti munkák csak nehéz áldozatok árán tudnak megjelenni, a monográfia-irodalom mégis jó üzletnek bizonyult, mert az említett vállalat Dolány-uteai szerkesztősége egymás után bocsájtotta közre Szeged, Nagykőrös, Szentés és Nagykanizsa városok történetét és tudomásunk szerint több város története van előkészületben. A vállalatnak tudományos szempontból való komolyságáról és előfizetőgyűjtő módszeréről már megemlékeztünk a Magyar Történelmi Társulat közlönyében a Századokban. A vállalat eddig megjelent köteteit a tudománytalanság terjesztése és az élő embereket ábrázoló rosszul reprodukált fényképek halmazán keresztül az egyéni hiúság határtalan legyezetése jellemzi. Íróik majdnem kivétel nélkül a vállalat által felfedezett „történetírók“, akik a történetírás legelemibb követelményeivel sincsenek tisztában, az eddigi feldolgozásokat és még esetleg az otthon található levéltári anyag egyrészét saját tudálékosságukon megszűrve találják fel a vidéki közönségnek.

A Nagykanizsáról megjelent kötetről nem sok mondanivalónk van, jót azonban semmiestre sem mondhatunk. A monográfia-írók örök hibája, mely a megírt helyet teszi meg a világ közepének, ebből a kötetből is kisír lépten-nyomon. Amellett azonban a szerző, a korból és környezetből kiszakítva a várost, még azt a fontos szerepet, melyet Kanizsa mint végvár a török harcokban betöltött, sem tudja kellően megrajzolni. A szerző részletesen beszél a várról, a város régebbi részeiről és a város művelés alá fogott területének terjeszkedéséről, azonban ezek szemléltetésére a vaskos kötetben seholsem találunk egyetlen térképet sem, aminek a közlése a szerző arcképének reprodukciójánál fontosabb lett volna.

A liberális felfogásban megírt munkában, mely a legjobb indulat mellett sem rárthat igényt a legesekélyebb elismerésre sem, az itt fel nem sorolható óriási fogyatékoságain kívül különféle badarságok találhatók. Innen tudjuk meg, hogy Magyarországon hűbériség is volt, sőt — horribile dictu — Kanizsán a „hűbérkorszak“ a városnak a török uralom alól való felszabadításával (1690) kezdődött és a szabadságharccal ért véget. A városnak „hűbérurai“ és igen sok „hűbérpere“ volt. Boldog emlékü Csányi László kormánybiztos, 48-as vértanú nevét — nem tudni miért — következetesen „Csány“-nak írja. Vidos szolgabíró, nemzetőrparancsnokot kinevezi vezérőrnagynak. A város 1856-ban a belügyminiszterhez folyamodik. Nagykanizsának parlamentje volt, stb.

A szerző forrásai a zalai ujságok és a városi jegyzőkönyvek. Egyéb forrásokat, levéltárakat feleslegesen tartott használni. Ez a „forráskritika“ a vállalat összes köteteit jellemzi.

A város legújabb története és jelenkori rajza az eddigi kötetekénél is silányabb, nevekkal teletömött papírpazarlás.

A kötet végén megtalálhatjuk a vállalat könyveinél szokásos

„Társadalmi rész“-t, azaz az előfizetők névsorát, mely ebben a kötetben 13 oldalt tölt ki.

Nagykanizsának, mint végvárnak a szerepe kétségtelenül fontos volt a török uralom alatt. Ennek a szerepnek hű, a korba és környezetbe beállított rajza egyaránt érdekelte volna a nagyközönséget és a történettudományt. Azonban ennek megírásához szükséges a szétzört adatoknak szorgalmas összegyűjtése és módszeres történeti feldolgozása és akkor maguk az adatok fogják kidomborítani Kanizsa jelentőségét, nem a szerző üres bizonykodása.

A vállalat kiadásában megjelent kötetek révén a tudománytalanság terjesztéséért és a komoly történettudomány megcsúfolásáért a kötetek íróin kívül az előszót író polgármesterek és városok többi vezetői fogják mindenkor a felelősséget viselni a magyar történettudomány előtt, továbbá azért, mert tekintélyükkel nemcsak hogy elősegítették ezen munkák megjelenését, hanem ezzel hosszú évtizedekre lehetetlenné tették, hogy a várakozásukban csalódott olvasók elősegítsék egy komoly várostörténet megjelenését.

Azoknak a városoknak, amelyek történetüket meg akarják iratni, mint dicséretes és követendő példát állítjuk eléjük Sopron városát, amely történetének leendő megírásához eddig hét kötetben adta ki okleveleit (egy hónap múlva a nyolcadik is megjelenik) és dicséretre méltó példát mutatott a magyar várostörténet számára.

Fekete Nagy Antal.

Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései. Bevezető tanulmánnyal ellátta br. Wlassics Gyula. Közzétette dr. Csengery Lóránt (†). Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Budapest 1928. 578 lap.

A Magyar Történelmi Társulat által „Magyarország újkori történetének forrásai“ cím alatt megindított sorozat érdekesnél érdekesebb kötetei után Csengery Antal hátrahagyott iratait és feljegyzéseit veszi az olvasó.

Köztudomású dolog, hogy a reformkorszak sok kiváló, nagy magyar tehetséget szült és nevelt; olyanokat, kikre büszke lehetne a világnak bármely nemzete. A nagy névsorban az elsők között áll Csengery Antal; első helyet vívott ki magának sokoldalú jeles képzettségével, alapos tudásával, lankadatlan munkásságával, páratlan írói készségével, puritán jellemével és önzetlenségével. Nem volt közéletiünknek oly területe, melyen ő fellépésétől haláláig nem munkálkodott, melyre jótékony hatást nem gyakorolt. Kiváló érdemeit már kortársai elismerték és azokat halála után örök értékű, szép emlékeszésekben és nekrológokban örökítették meg; de a legbeszédesebb emléket fia, Lóránt emelte részére, midőn öt kötetben összegyűjtötte és kiadta szétzörtan megjelent cikkeit és tanulmányait.

Ezt az öt kötetet egészíti ki a Történelmi Társulat kiadványa. A testes kötet anyagát szintén Csengery Lóránt gyűjtötte össze, aki azonban nem érthette meg a mű megjelenését. Halála után a sajtó alá rendezés gondját Lukiniich Imre vállalta és a kiváló, tudós állam-

férfiú veje, br. Wlassics Gyula, irt szeretettől vezérelt, de a tárgyila-
gos értékelést sehol túl nem lépő bevezetést Csengery Antal politikai
működéséről.

A közölt anyag naplótöredékeket, feljegyzéseket és leveleket
tartalmaz.

Történelmi sorrendben a kötet végén sorakozó leveleket illetné
az elsőség. Csengery Antalnak családja tagjaival, barátaival váltott
leveleit, illetőleg azoknak egy kis töredékét ismerjük meg. Kétség-
telenül hiányosan maradtak meg e levelek, de mégis szerencsésen egé-
szítik ki a kiváló államférfi munkáit, mert ezekből sokkal közvetle-
nebbül ismerhetjük meg fokozatos fejlődését, küzdelmeit, bepillantást
nyerünk családi életébe, lelki világába, széleskörű érdeklődésébe, a ter-
mészettudományokat is felölelő tanulmányaiba, míg a feljegyzések és
későbbi levelei a hatvanhetes kiegyezéshez és az abszolutizmus korát
felváltott alkotmányos éra politikai, kulturális és közgazdasági életé-
hez nyújtanak megbecsülhetetlen értékű anyagot.

Bár a hozzánk oly közel eső, alapvető kiegyezés történetét csak-
nem kimerítően ismertük, de Csengery naplótöredékei és jegyzetei sok
tekintetben kiegészítik az eddigi ismereteinket; adatai értékét növeli
írójuk személye is. Ő nem csak Deák Ferenc legszűkebb baráti kör-
nyezetéhez tartozott, hanem meghitt munkatársa is volt. Deák meg-
beszélte vele terveit, sőt vele együtt készítette legfontosabb politikai
munkáit, mert igen nagyra becsülte az ő alapos tudását, európai látó-
körét és kiváló írói tehetségét. De ettől eltekintve, önállóan is részt-
vett a kiegyezés előkészítésében, a horvát egyezmény létrehozásában,
és azután a kiegyezés művének védelmezésében. Bár Deák Ferenc pél-
dáját követve, miniszteri tárcát nem vállalt, mint független kép-
viselő, országgyűléseken, mint előadó, munkás bizottságokban, a dele-
gációkban nagy hatású működést fejtett ki és irányítólag hatott köz-
gazdasági, társadalmi, kulturális és irodalmi tevékenysége által is.
Neve a korszak politikai, társadalmi és kulturális életével elváhatat-
lan kapcsolatban van. Ez a nagy tevékenysége az oka annak, hogy
többször megkezdett naplóját történelmi irodalmunk nagy kárára nem
folytathatta.

Kétségtelenül nagy lelki örömmel és sok okulással olvashatja a
letűnt fontos történelmi korszak iránt érdeklődő olvasó ezt a kötetet,
melynek használatát bőséges és pontos jegyzetek könnyítik meg.

R. Kiss István.

Komáromi János: Az ősi diák. Regény. Genius kiadás. 342. l.

Mudrony Sándor lematurált pataki diák letér elődei és kor-
társai hagyományos életösvényéről. Nem a kis kollégiumi városkába
megy vissza jogászkodni, hanem Pesten próbál szerencsét. Tanulás
helyett persze létért való küzdelemmel, irodalmi próbálkozásokkal,
ámult csodálkozással és baráti darvadozás közben telik el az eszten-
deje. Annyit azonban kiverekszik magának mégis, hogy egy szerkesz-
tőségi asztalt még önkéntesi éve alatt is fenntartanak számára fele-
fizetéssel. Ez a Komáromi legújabb mesemondásának nem a „tar-

talma", hanem az a parttalan medre, amelyben 365 nap eseményei szeliden leballagnak.

Mudrony Sándor régi ismerősünk. Találkoztunk vele a *Hé kozákok!*-ban, mint elemista kisfiúval, ott még — úgy emlékszem — nem is volt szó ilyesmiről, hogy mi a neve. A *Pataki diákok*-ban Barla Józsinak hívták és mendikánskodott épen. A *régi ház az országútnál* már suttólegénykének mutatta, mostani nevén; légációba jár, szerelem epeszi, önképzőkori baléroknak örül ebben az idejében. Ezúttal golya, elsőféléves egyetemi hallgató a jogi fakultáson.

A captatio benevolentiae sikerült, *érdekel* a főhős sorsa. Nagyon kerekrenyűlt szemű kisfiú volt annak idején, szomorú, esendes kis mendúr későbbben, fikciós kamasz, mikor legutoljára találkoztunk vele, lássuk miesodás legénynyő cseperedett azóta?

Nagyon jól indul. Kietlen egyedülvalóságában Sárospatak közeledése zökkenti ki. Emlékei valósággal testté-letten gyötrik Didu cigányprimás groteszk figuráján keresztül, aki Újhelytől Patakig próbálgatja messzire induló pajtáskáját *visszahedegíteni*. Ez pompás és igaz kép itt is, későbbi kétszerváló megismétlődésében is. Patak mindig megállítja hősünket, valahányszor útjába esik, de egyre fogyó, megakasztó erővel. Első ízben még „anzágot” az elébejött osztálytársaknak, elsőosztályú kocsiból száll ki, mintha ott utazott volna, nagyokat mond, élvezi frigységgel elegy bámulatukat, másodszor már inkább fáj neki a távolság közibük vont ördögárka s egyetlen kamaszos vonásának ekkorra csak saját *vélt* nagysága maradt vissza, amelyhez immár semmit sem szükséges hozzánagyítania. Ez a finom átmenet a kamaszkorból a legénysorba talán a legzavartalanabb értéke a regénynek.

Didu leszáll Patakon, hősünk álomba kábul s mire fölébred, mellette ül, ezúttal utitárs képében, életének ezentúli groteszk szimbóluma: az ősdíák. Tükrös ferencjózsefben, régimódi beszédmodorra. Megjelenik Bakura Dániel és mindvégig ott rejtelmeskedik baljóslatú sziluettje Mudrony Sándor deákélet-útján. Nem lehet tudni, kifélcemifélcé. Egy diákegyesület otthonában lakik, de állítólag felesége, kisgyermek is van dugaszban, valahol az Angyalföldön. Minden félév elején hűsögesen heiratkozik, de még emberfia kollokválni, szigorlatozni nem hallotta. Kabátja tükröt vet már a regény elején s ez a tükörfény a regény utolsó mondatában végtelenbe vetül. Parabolikus különben az egész pálya: valószínűtlen távolságból jöve, találkozik életvonalával, egyideig együtt tart vele, de aztán ismét a ködös távolba iramodik, mint valami üstökös útja.

Ha ez az ősdíák nem bukkanna fel minduntalan a regényben, azt mondanám, hogy elhibázott munka. Mudrony Sanyi sorsa nem igazi legénysors. A legényt, az „adolescens” embert egészen más látásmód, érzéshullámváz és gesztusok jellemzik. Az ősdíák alakja azonban hitelesíti a hihetlent s ezzel tragikus dokumentum méltóságára emeli. De menjünk sorjában.

Kamasztempó, tehát az adolescentiáéval egészen ellentétes szemzőg lekicsinyelni a világot és tendenciózusan csak a torzat, a nevet-

ségest, a nyomorut látni ki belőle. A kamasznak szüksége van az ilyen szemellenzőre vagy kiesinyítő lencsére, mert a teljes élet kifogna az erején. A süvölvény filozófia lélektanilag azonos indítékokból folyik a púpos rabszolga satirikus élű mesemondásával. A pubertálók leg-sajátosabb feladata a tréning, ennek a színhelye pedig mindig a pálya, tehát a stilizált, nem a dolog lényegére tartozó akadályoktól megtisztított, a desztillált, a bandázsos alkalomnyújtás. Az adolescens ezzel ellentétben nem a kísérletező, a szárnypróbálgató, az erejét mérleskélő, a magát edző és gyakorló emberpalánta, hanem a már küzdő, a versenyre benevező, a kezdő, de már kész ifjú hős. Amaz a maga kényszerű félrevonultságában élettagadás, emez a leghatározottabb életigenlés embere. A kettőt összetéveszteni végzetes hiba.

Mudrony Sándor pedig beleesett ebbe a hibába. Az újhelyi vonattól a franzensfestei vonatig következetesen torzító tükörből nézi a világot és csak humoros alakokat, kifecamodott sorsokat, elvetélt életműveket lát meg belőle. Ha a most is élő kiváltságosak közül valaki elébe kerül, addig nem nyugszik, míg egy szigfrid-falevélnyi vagy egy achilles-saroknyi meztelenséget fel nem fedez rajtuk és be nem bizonyítja, hogy a szóbanforgó nagyok is törpék, nevetséges senkik a maguk valóságában. Ötven körül mozog a regényben szereplők száma, nincsen köztük egyetlen egészséges figura. Pedig a magyar élet nagyon sok színe megcsillan előttünk. Egyetemi hallgatók, pesti kispolgárok, egyik legnagyobb budapesti lap szerkesztősége, a hadsereg, a Gazdaszövetség, a vidéki intelligencia, egyetemi professzor, kispaludysta költő, színiakadémikusok, pataki diákok egymást váltják a tarka képek pergése közben, de egytől-egyig nevetséges alak, kérészsors mániákusa valamennyi. Jellemző, hogy hősünk egyetlenegyszer ül be az egyetem padjába az egész év alatt, akkor is egy agyalágyult másszakos professzor méltatlan öregségét órahosszat megnevetni.

Ezzel eljutottunk a második nagy tévedéshez. Mudrony Sándor érzelemlága sem az adolescensé még, mert csak két végletet ismer: sir és nevet. Ez a poláris ellentétek tengelyén forgó kedélyvilág is egészen kamaszos még. A kamasz szokta fidelesen megnevetni az életet, vagy tragikusan nyögni elviselhetetlen súlya alatt. Az adolescens komolyan veszi a világot és megpróbál elhelyezkedni benne.

Nem szeretném, ha felreórténének. Itt hiába van arról szó, hogy Mudrony Sándor évvégére állásba jut mégis, mert nem megoldja, hanem megkerüli a partraszállás problémáját. Azonkívül — magát kivéve — egy állóvilágot mutat be, amelyben az elsőéves aktor potyakávé él zsemlye nélkül és a másodéves aktor is potyakávé él zsemlye nélkül. A harmadéves jogász az elején észveszejtő eleganciájának gög-jébe temetkezik, a végén rókatáncot jár, mégpedig bagóért s halljuk, hogy már tavaly is így csinálta, szemtanui vagyunk, hogy negyedéves korában is így fogja csinálni. A regény áll, az egyes jelenetek ötször-hatszor ismétlődnek, keretükben Mudrony Sanyi, hol hypomániás felhangoltságban, hol melanchóliával határos kétségbeesésben éli napjait. A beszélők stílusa is telivér kamasz stílus: „Kémeim jelentették“,

„esetem eklatáns példája, hogy a tehetségtelenség és korlátozott mekkora gazságra képesek, ha egyszer zsenit szagolnak maguk körül...“ Prenk Bib Doda alatt a hű albán „nagyokat ereszt a nadrágba“ az erőlködéstől. „Ilyen körülmények között egyszer szoktam táplálkozni napjában. Ozsonnakávét. De mondd, kérlek alásan, nem akadna nálad véletlenül egy hatos, amelyet nélkülözni tudnál néhány hétre? Ez a précieux-stilus megállás és kibicsaklás nélkül folyik a könyv első lapjától az utolsóig. Fárasztó olvasmány, amely mégis csudálatosképen olvastatja magát.

A gesztusok is telivér kamaszreflexek mind. Kivétel nélkül ellenállhatatlan kényszer alatt eselekszik mindenki. Béry Janesinak „muszáj“ minden pénzt versenycipőbe ölni, Martin Pál tehetetlen a nagytűségével szemben, a gazdaszövetségi alelnök nem is tudná mással kezdeni a vezércikkeit, mint egy-egy magyar népdal ismert szövegével. Stb., stb... Bűnös álmú, rossz lelkiismerettől zaklatott kamaszok szenvedélytől ködlő agya ezt valóban így vetíti ki, így „proiciálja“ általános igazságnak — mert maga sincs különben véle.

Mint ahogy Mudrony Sanyi sincs különben. Ő is tehetetlen és maga sem tehet róla, hogy a végén mégis révbe ér. Nem minden igazság nélkül állapítja meg róla öreg ordas riporter kollegája, hogy strébertípus. Lapít, sunyít, hallgat, alázatos, mert rá van szorulva a mások jóindulatára.

Ez aztán már épenséggel nem adolescens vonás. Az adolescens nem akar elbújni, mert hiszen sem takargatni valója nincs, sem gyöngének nem érzi magát. Még túlon túl is érzi a maga értékes és potens valóját. Mudrony Sanyin sajnosan nagy mértékben maradt rajta az a mendúr-vonás, amely a tandíjkedvezmények, stipendiumok, ingyenes konviktus és kidukáló kondíciók közepette a föllebbvalók kényekedvőnek érzi magát föltétlen uralmában és — se regényhősnek, se eposzi hősnek nem a legalkalmasabb. Istenre kellene bízni a sorsát, vagy birokra kelni a könyörtelen eshetőségekkel — ő azonban bizik a kegyes jöltevekben s a végén csakugyan is kielőszobázza vagy ki „csacsánerezi“ a jövőjét. Ez nem volna baj általában, de az adolescentia nagy regényében végzetes hiba.

*

Az ősdiaák alakja azonban baljóslatú jelentőséget kölcsönöz a műnek. Nélküle elírás az egész, az író nem ismeri az adolescentiát, összetéveszti a késői pubertás idegbetegségével. Tévedett. Rossz regényt írt ezúttal. Más íróval is megesezt már ez. Az ősdiaák szimboluma azonban változtat a diagnózison. *Nem az író téved, hanem az élet maga.*

Igaz, hogy ezáltal a regény jogcíme megszűnt a regénynevezetre. Emberi dokumentum lett belőle. Nem az adolescentia regénye, hanem a budapesti egyetem háborúelőtti ifjúságának pontos lélekrajza.

Ez az ifjúság csakugyan nem élhette, legalább is tömegeiben, intézményesen és jellegzetesen nem élhette a boldogabb nyugati főiskolák ifjúságának szabad, erőteljes, vidám legényéletét. Apró,

komisz kenyérgondok, a szabadsággal élni nem tudás, az álbohémkedés „lógó“ életét élte helyette, hol az operettek grimászaiban, hol a haláltánc galvanikus rángatózásai közepette. Az ősdíák már induláskor szemben ült a fővárosba igyekvő vidéki diákkal s attól kezdve minduntalan felbukkant Bakura Dániel: *amivé egy óvatlan pillanatban a magyar diák lehetne és csak Isten különös kegyelme folytán nem lesz.* Mudrony Sándort már akkor fenyegeti az ősdíakság veszedelme, mikor a diákegyesületbe kerül, később is mindig: hogy nem jár az egyetemre, hogy kiteszik a lakásból a menzai verekedések miatt és így tovább életének minden fordulója alkalmából. Az ősdíák alakja halhatatlan, szemesztereinek száma légió, pályafutása örökkévaló. Minden golya, azaz elsőéves mögött ott ül, mint a lovasember fekete gondja.

Minden nevelési tényezőnek lidérces álmává kell hogy váljék *Az ősdíák.* De nem volna szabad hogy akadjon teremtetett lélek a mai magyar ifjúságból, aki elfogadná ezt a fantomot jellegzetes diákfigurának. És ezzel határai adva is vannak. Komáromi János emlékezete ezúttal is hű, de művészi elhíthető erejének nem sikerült külsőség át-pattantania a világháborús évek szigetelőjét most az egyszer.

Karácsony Sándor.

Fehér Gábor: Semmibe ivelő hidak. Nyiregyháza, 1929.

Ennek a kötetnyi elbeszélésnek az anyaga valójában egy tárcányi. Az van benne elbeszélve, hogy a háború folyamán egy tartalékos hadnagy a vasúti kocsiban amúgy trágárul beleköt egy fiatal úri-leányba, hivatlanul befurakodik azután a családjába is, de a megkívánt, majd meg is szeretett leányt nem sikerül megkapnia, minden oldalról kiutasítják. Szerencsésebben jár viszont ugyanekkor a tisztiszolgája, mert a házi cesédlány hozzáigérkezik.

Ennyi a külső történet, belső történet, fejlődés sincs, több benne, mint amennyi egy tárcában elmondható, csak hogy az író alakjainak rengeteg sok beszéltetésével kötetnyire húzza ki írásának terjedelmét. Ezek a beszélgetések legnagyobb részét nem szükségesek, nagyrészt olyan fontoskodó, műveltkedő beszédek, amiket falusi kispolgári körökben filozofálgatásnak szokás nevezni, de nem azok. Elmesélésén érzik némi élményszerűség, ami az írot a szabad alakításban gátolja, lehúzza; úgy érezzük, hogy a maga hadnagyát szeretné mindennek dacára előnyös színben feltüntetni, míg a vidéki családot igyekszik minél alaposabban bemártani, de mindezek igen kevésbé sikerülnek neki. A könyv elébe írt Preludium pedig, hasonlóan a címhez, a kis tárcányi elmesélést valami eszményi tétel szimbolumává akarná magyarázni, teljesen sikertelenül, magában a könyvben ilyes törekvésnek nyoma sincs.

Annál jobban, kedvesebben sikerül népi alakjait, a paraszti tisztiszolgát és a házi ceséldi parasztlányt beszéltetnie. Egy-egy ilyen kis szóváltásuk valósággal remekbe van faragva. Azt hisszük, hogy Fehér Gábor ebben a tárgynemben, látszólag csekélyet markolva, igazán értékes dolgokat hozhatna fölszínre a nyilván jól ismert népből.

Bodor Aladár.

Dr. Boross István: Karinthy Frigyes, tanulmány. Mezőtúr, 1929.

A szerző abból a tételtől indul ki, hogy Karinthy zseniális polihisztor, aki az irodalom minden ágában maradandót és tökéleteset is tudott alkotni, de a közönség nagy része kétségbeesetten nem értékeli, anyagilag megközelítőleg sem honorálja. Ennek bizonyítására bemutatja az író gyermekkorát, a kissé bogaras autodidakta apa nevelését s az első gyermekkori szárnypróbálgatásokat, de az életrajz a 19 éves korról megszakad. Ezután bemutatja a lírikus Karinthyt, de maradandóságról és tökéletességről nem tud meggyőzőni. Kénytelen Boross is bevallani, hogy lírája csak halvány imagója a filozófiai mélységeknek és formai tekintetben sem ad újat. Tegyük még hozzá, hogy sok bennük a karinthys görbeségű Ady- és egyéb reminiscencia. A prózairóról szólva, előre bocsátja, hogy a sekélyes szellemű kor kényszeríti Karinthyt a könnyűvérű humorista álarcába. Ilyen mentegetés után sorra veszi több kis humoros írását és ilyen szuperlatívuszokkal dicsőíti: az újdonság varázsa, megkapóan reális rajz, legszellemesebb, legmulatságosabb, irodalmi hitvallás, véres valóságok, mélyen gondolkodó és keserűen érző életfilozóf. Akkor mi itt a mentegetni való?

Az „Igy irtok ti”-ről megállapítja, hogy zseniális kritikák, amiből az illető írók tanulhattak és kiemeli, hogy stilsztikaórán sikerrel használja a stílus fejlődésének a tanulókkal való megértetésére. (Kissé naiv, kiváló írók stílusa mégis csak eredetiben az igazi.)

Komolytárgyú novelláinál utal a freudizmus hatására és Karinthy tudományok iránti nagy vonzalmára. Nem veszi észre, hogy Karinthy itt is a groteszket keresi.

Karinthy regényszerű novelláival kapcsolatban azt állítja, hogy a Gulliver-modorral új regénműfajt teremtett. (Hát H. G. Wells: Vakok völgye!) Nagy elragadtatással szól a „Holnap reggel” című drámai költeményről. (?) A mi elragadtatásunkat tompítja a kétségtelen Shaw-hatás.

A tanulmány azzal a konklúzióval zárul, hogy Karinthy minden kultúrállamban megmutatható, mint a magyar géniuszt legigazibb hordozója.

Dr. Boross tanulmányának legnagyobb értéke a rajongó tárgy-szeretet és az ebből folyó lendületes előadás. De ebből magyarázhatók hibái is. Kritika nélkül használja fel forrásul a „Literatura”-ban megjelent részben könyvkiadó érdekeket szolgáló dicsítő cikkeket. Úgy látja Karinthyt, mint magános, álló csillagot, aki ment minden hatástól és rásugárzó fénytől. Pedig nemcsak Freudtól, Swifttől, de Bergsontól, Shawtól és Wellstől is sokat kapott, sőt a krokiban Molnár Ferenc is elődjének tekinthető (Pesti erkölcsök, Józsi).

Végül nem veszi észre a szerző, hogy Karinthy írásművészetében a pesti kávéházi törzsvendég végnélküli spekulációval, vitával, fölényes csúfolkodással eltöltött élete tükröződik, akiben megvan a tehetség az élet meglátott valóságaiból sokszor nevetető, de mindig bizarr következtetések megformulálására. „Oh áldott mezőtúri jóhiszeműség, te vagy a magyar géniuszt legigazibb hordozója!”

Kiss Sándor.

Szeredai-Gruber Károly: A kúidoszi leány. Versek. A Toldy-kör irodalmi bizottságának kiadása. Pozsony, 1929. 80 l.

Erdélyben irodalmat veszítettünk el, Felsőmagyarországon olvasóközöniséget. Az erdélyi irodalom csoportokat, irányokat termelt ki tíz év alatt. Felsőmagyarországon egy-egy magában álló értékes íróember dolgozik. Budapesten csoportos szereplésük sem tudott jellegzetessé szilárdult emléket hagyni.

Pozsony elismert, szívesen olvasott és valóban értékes lírikusa Szeredai-Gruber Károly, akinek most adta ki verses könyvét a pozsonyi Toldy-kör irodalmi bizottsága.

Ennek a kötetnek költője a megmagyarosodott Pozsony fia. Fiatal korában német újságíró volt és német verseket írt, de a pozsonyi magyar irodalmi élet magához vonzotta és mire a mélyérvésű ifjúból gazdaglelkű férfi lett, a magyar írókkal dolgozott egy sorban. Írói pályáját most a pozsonyi Toldy-kör koszorúzza meg azzal, hogy kiadja a költeményeit.

Ezek a versek sok tanulmányon fejlődött művészi izléssel, gondos formában, lehellétszerű könnyedségükkel valami drága csipkeszövetre emlékeztetnek. A csipkeszövő mester egy élet munkájából válogatta ki ezt a gyűjteményt, hogy alkotásainak legjavát mutatóba hagyja emlékül az utókoroknak.

Szerelmi lirája meghatottságig mélyülő vagy, pompázó csillogás és bölcsekedő merengés. Embérsorsát: az elmúlást panaszolja tisztára érett, mindnyájunk fájdalmát sirató verseiben. A magyar nemzet nagy szerencsétlenségét egyéni szenvedésként érzi és gyászolja.

Ennek a pozsonyi költőnek értékét e nagykulturájú város irodalmi bizottsága már megállapította. Ezt a megállapítást fenntartás nélkül el lehet fogadni. Ez a verses könyv kedves üzenet a régi koronázó városból és ezt az üzenetet nagy szeretettel fogadjuk.

Hamvas József.

Apróbb kritikák. *Fehér Tibor: Lélek a rács mögött.* Versek. 1930. Prometheus-kiadás. Szeged. 48 l.

Fiatal, érzékeny, fogékony lélek, zengése ez a kis verses könyv, mely Szegedről indult el, de Budapesten is megérdemli a figyelmet. Szépsége színekben való gazdagsága, életfelfogásának tisztasága és hangjának utánzástól ment közvetlensége, ami fiatal költőnél szintén számottevő érdem. Ezek a szépségek joggal keltik föl az érdeklődést Fehér Tibor iránt. Amitől fejlődésében még meg kell szabadulnia, világfájdalma, ami ebben a formában csak szólam és fiatal korának terméke, aztán impresszionizmusának odavetett meglátásai, amik tételekké merevednek. Dalainak belső szerkezete laza és magyar himzésű közöttük alig akad. Vonzó és eredeti tehetség szól ebből a kis verses kötetből, a művészi felkészültséget még meg kell a szerzőnek tanulnia.

H. J.

Szöllősy Lajos dr.: A táplálkozás. (A Magyar Szemle Kincses-tára, 96. sz.)

Ennek a kis füzetnek egyetlen szépséghibája, de egyben előnye is,

hogy rövid. Hetvenkilenc oldalon nem is lehet másként ily bonyolult kérdést a közérthetőség sérelme nélkül megismertetni, mint úgy, amint a szerző is teszi, hogy állandóan figyelmezteti magát, hogy részletekbe ne tévedjen; ott is néha, ahol az olvasó szívesen követte volna még a részletek bozótjába is. Végére érve, örömmel tapasztalja a laikus, hogy megkapta az ismeretet, amit minden művelt embernek tudnia kellene a tárgyról. Egész sereg megrögzött szokást, elterjedt balvéleményt szállít le megérdemelt értékére, amelyek ellen az orvos hiába harcol, mert a kontár mindent jobban tudniakarás süketté teszi magát előtte. Szerkezet, tárgyalás rövidségében is plasztikusan világos, könnyen tanító, szakszerű, anélkül, hogy sok tudományos szakkifejezéssel fárasztana. Bátran ajánljuk mindenkinek, aki az egészséges, szervezet életmunkájáról a legszükségesebb tudnivalókat rendszeres összefoglalásban kívánja áttekinteni.

Sebestyén József: Székesfehérvár fölszabadulása a török uralom alól, 1688. május 19. Székesfehérvár, 1929. 74 lap.

A helyi monográfiának értékes kiegészítője ez a kis füzet. Forrásainak szorgalmas utánajárásával, gondos egybevetésével, mondanivalójának arányos beosztásával értékes felvilágosítást nyújt a tárgyalt részletekérdésben. Helyesen mérlegeli Székesfehérvár történeti jelentőségét a fölszabadító harcok idején, ismertetve a császári vezérek között folyó nézeteltéréseket a fölszabadítás folytatása körül, egyben a Székesfehérvár fölszabadítására fölvetődött terveket is. Majd részletezi a visszafoglalás lassú előkészületeit, a körülzárás huzamos határozatbavételét, a törökök beesülésre méltó ellenállását, melyet nem a fegyver, hanem az éhség tört meg. A kapituláló őrség számát szerző a források figyelembevételével 1000 főre, a lakosságát 3000-re teszi. A fölszabadítás utáni lakosság német és rác elemből alakult, mely szívós és végül eredményes küzdelmet folytatott a katonai és kincstári főhivatalnokok gazdálkodásával szemben a város ősi jogaiért.

Dr. Antal Géza dunántúli református püspök irodalmi munkássága. 1881—1928. A negyvenéves lelkész-tanári jubileumra összeállította Pongrácz József. Pápa, 1929.

A dunántúli református püspök tiszteletreméltó irodalmi munkásságát sorolja föl gondos utánjárásra valló összefoglalásban Pongrácz József pápai theol. tanár, a főiskola könyvtárnoka. A következő öt fejezetben foglalja egybe a füzet Antal Géza közel félszázadra terjedő sokoldalú irodalmi termelését: 1. *Önálló művek*, magában foglalja 30 mű címét a filozófia, történelem, irodalom, a közgazdaság, a publicisztika és az egyházi szolgálat területéről. 2. *Cikkek, értekezések* 1881-től 1928-ig bezárólag évek szerinti felsorolásban. 3. *Képvilágházi beszédek*. 36 beszéd, amelyet részben mint az egyes törvények előadója tartott, részben hozzászólás formájában mondott el. 4. *Szerkesztés* alatt 26 különböző lap, kiadvány, jegyzőkönyv létrehozása körüli munkásságát mutatja be, mint szerkesztőnek. Az 5. fejezet alatt sorolja föl az encyclopaediák és lexikonok neveit, melyekben Antal Géza mint munkatárs résztvett, továbbá azon műveket, melyeknek felülvizsgálásá-

ban közreműködött. Végül bezárja a felsorolást az Antal Géza életrajzát nyújtó bibliografia. A gondos összefoglalás nemcsak emléke a 48 éves írói munkásságnak, hanem jól használható bibliografia is, melynek összeszedetegetése éppen ezért nem volt hiábavaló munka.

A magyaros ízlés. Szemelvények a magyar háziipar, népművészet és iparművészet formakincséből. Kiadja a Könyvbarátok Szövetsége.

Több százra menő illusztráció a kellő csoportosításban, elvonultatja a szemlélő előtt a magyar népművészet, a háziipar s a belőle táplálkozó iparművészet formakincsének válogatott darabjait. *Czakó Elemér* és *Györgyi Kálmán*, e könyv szerzői rászolgáltak, hogy szívesen látott vendégek legyenek könyvük nyomán mindenütt, ahol van még hiányérzet a magyar lélek alkotó képességének e fajta termékei után. Magunk előtt látunk e könyv lapjain sokat abból, amit a tétközlő századoktól megmenteni sikerült, vagy amit a nép, az ősi formakincs őrzője, megtartogatott a jövő számára. Naiv formák, sokszor gyarló vonalak, kezdetleges ábrázolások: galamb, páva, szivalak, szeszélyesebb virágformák, bujkáló indákkal, amelyek már csak gyéren láthatók kerítések ajtódeszkáin, falusi házak oromfalain, kanászostornyeleken, kályhacsempéken, mázas tányérokön, cifra szűrőkön, sublótok fenekére rejtett öreg szövéseken és a köznapi élet másféle eszközein. A szerzőknek nemcsak az volt a célja, hogy egy szép könyvvel több legyen, — ez is érdem magában! — hanem tanítani is akarnak általa. Hirdetik városnak, falunak: A lom közül, rag alól, falusi kis lányok irkájából, furófaragó ezermesterek keze alól hozzuk elétek a magyar lélek játékos kedvtelésének formatermékeit! Figyeljétek föl rá, becsüljétek meg, magatokat becsülitek meg bennük. Ha elfeledtétek kaeskaríngóit, tanuljátok meg újra, ez van lelketekhez legközelebb, mert ez a nemzeti lélek ringatta századokon át számotokra. Diszítsétek vele ruhátokat, házi eszközeiteket, lakásotokat!

Mi pedig szívesen adjuk tovább e tanítást és megerősítjük, hogy ez a könyv hasznos, gazdag, eszméltet és gyönyörködtet, méltán foglalhat helyet minden magyar asszony asztalán, gazdag forrásanyagot lehet benne találni himzésekből, szövésekből, használhatót varró- és ifjúsági leányegyesületek óráira és egyéb összejövetelekre.

Dr. Zoltai Lajos: A régi Debrecen vallásos buzgótsága és áldozatkészsége. 13 lap. (A Debreceni Képes Kalendárium-ból.)

Olyan ez a néhány oldalas kis füzet, mint egy tiszta szándékú exhortáció, melynek illusztráló képanyagául az a 800-ra menő végrendelet szolgál, amelyet szerző Debrecen nyilvános gyűjteményeiben átvizsgált. Meggyőző a tanulása azért, mert a levéltárban nyugvó testamentumok mindenki számára ugyanazt mondják, amit Zoltainak, hogy a régibb Debrecen buzgóbb volt a mainál, tehát mintául szolgálhat a jelen számára, hogy a társadalmi segítség egyénibb, résztvevőbb, emberibb lelkeket termel ki, mint az állami gondoskodás mindent elsematizáló rubrikái. Ki gondol ma az iskolára, szegény diákokra, ispotályra, templomra olyan buzgón, féltve öröködön, mint e testamentumok hagyományozói? A 800 végrendelet közül 458, tehát a felénél is több, hagyó-

mányoz közelebb. A vallásos buzgóság példájául kell fölírunk azt a számot, amely az 1752. utáni legátumok lelkét mutatja! Mária Terézia rendelete ebben az évben tiltotta meg Debrecenben az egyházi intézményeknek városi pénzből való fönntartását, kinevezve ugyanekkor mintegy szemmeltartóul két katolikust is az eretnek-tanácsba. Hallatlanul megszorodott ez évtől kezdve az egyház szükségére végrendelkezők száma. A korszakon át szerző által megvizsgált testamentumok 53 százaléka az 1753—1780. évek közé esik. Tartalmilag iskola, templom, papfizetés, szegény diákok, ispotálybéli koldusok szükségéit enyhítik az adományok. De még Mária Terézia könyörtelen rekatholizáló kora sem tudta elvadtítani annyira a lelkeket, hogy a keresztyéni közösségről teljesen megfeledkezék a debreceni ember. A katolikus ispotálynak a levéltárban lévő adatok szerint, kimutathatólag első hagyományozója *kálvinista* nő volt, úgyszintén a róm. katolikus templom is *másvalású* hívőtől nyerte első hagyatékát: egy görög kereskedőtől! Mária Terézia kora a kálvinista Debrecen az egyházfönntartás új módjához szoktatta hozzá, megpróbálta hűségét, de nem birt vele.

Bartoniék Emma: Magyar történeti forráskiadványok. (A Magyar Történettudomány Kézikönyve I. 3/b.). 1929. 8^o. 203 lap.

A magyar történettudomány munkásai szakbibliográfia tekintetében nincsenek elkényeztetve. Összefoglaló bibliográfiának Petrik nagy műve jól használható segítséget nyújt, de történeti szakkutatásnál alig van valami szóhajóhető segédkönyv. Színyjeinek félszázaddal ezelőtt készült repertoriumai, a Századok eszeka tárgy- és tartalommutatója kerülnek legtöbbször elő tájékozódások esetén. Azonkívül egy-két rész bibliográfia. Ezért kell nagyon örvendeznünk, hogy Bartoniék Emma elkészítette legalább a *források* összeállítását. A magyar történelem teljes bibliográfiája nem egy embernek szóló feladat, készül is már több ember terheként elosztva, de míg az kezünkben nem lehet, addig ez a szerényebb célkitűzésű munka jó szolgálatot fog tenni. Nincs kétségünk, hogy még azután is. Több mint 3100 tétel alatt sorolja fel a magyar történelem forrásait. Ez a 3109 tétel sokkal több könyvcímnek felel meg, mert egy szám alatt néha több mű címe is található. A munka az egész magyar történelmet feldolgozza 1867-ig. Csak a források található meg benne, illetve az oly feldolgozások is, melyeknek forrásmivolta jelentékenyen számbavehető. Ezen a ponton néha nehéz volt a szerzőnek a döntés, mert nem könnyű megvonni az elvi határt. De ami így bekerült a könyvbe, az megállapíthatólag többlet s könnyen elcsúszítja a felkivánczó gáncsot. Itt-ott persze hiány is akad a könyvben, de szívesen fogadjuk így is, mert a megadott korlátok között alig tudta volna más különkül megoldani a rábízott feladatot mint szerző, úgy szakszerűség, mint gondosság tekintetében. Ez a könyv jóideig utbaigazítója lesz minden magyar történetkutatónak. Zs. F.

A Kolozsvár—Szegedi Egyetem Hallgatók Bethlen Gábor-Köre
„Szegedi kis kalendárium az 1930. évre“ címmel életrevaló, finom kiállítású kis zsebnaptárt bocsátott közre, melyet Bálint Sándor szeged-

vidéki nótagyűjteményének válogatott szép dalai, (kár, hogy a dallamot is nem találjuk ott a nóták mellett) és Buday György stilizált magyaros rajzai kedvesen díszítenek. A kis naptár, melynek jövedelme diákjótékonycélokra megy, megérdemelné a legszélesebb körben való elterjedését.

O. Z.

M. Buday Julia dr.: A magyar filozófiai irodalom bibliográfiája. Budapest, Kir. Egyetemi Nyomda, 1929. 248 lap.

Hézagpótló munka. Standard-művek tekintetében pontos is. Kisebbségi tanulmányok számára azonban minden örvendetes gazdagsága mellett nagylyukú (és soklyukú) rosta. Sietek ideírni, hogy az összeállítónak nem a buzgalma és lelkiismeretessége, hanem a módszere a ludas benne. a) 8—10 kivétellel minden cikk csak egy helyen említetik. Gazdaságos, de keresztülvihetetlen elv, különösen a filozófia-irodalomban. b) A napilapokat figyelmen kívül hagyja. Nem vagyunk olyan szerencsés körülmények között élő és író nemzet, hogy ezt a fényűzést megengedhetnők magunknak. (Vajjon, hogy állíthattuk volna össze p. o. Katona Lajos műveinek akár a kétkötetes gyűjteményét, akár a bibliográfiáját hasonló megszorítás mellett?) De még ha nagy általánosságban megtartunk is egy ilyen kényelmi szempontot, kötelességünk megszegni ünnepélyesebb dátumok körül. Ilyenek pedig voltak (Kant, Wundt, Alexander B., Leibniz, stb. halála nagy évfordulója). A szelekció gondolata helyes, de csak egyféle módon igazságos, ha a színvonal szelektál. c) A tisztán filozófiai gyűjteményes kiadás mellé fel lehetett volna sorolni azokat a gyűjteményes kiadásokat is, melyek tervszerűen hoznak filozófiai műveket, más természetű irodalom társaságában. d) Nem tudom, nem mondok-e naivitást, de egy ilyen bibliográfia csak akkor igazán értékes, ha meglátszik rajta, hogy összeállítója ismeri is legalább nagyjából a felsorolt műveket. Az a mentegetőzés, hogy a munkák egy részét lehetetlen volt föllelnie, szomorú könyvtári viszonyokra enged következtetést és mégis legfeljebb magyarázat, nem mentés. e) Határtudományokat bizonyos korlátozással vesz fel a bibliográfia. Szeretnénk tudni, mert nem derül ki az eljárásából: miféleivel? f) Az összeállító őrzi ezeket a hiányokat, mert azzal vizsgálja magát: talán még pótolhatók lesznek ezek a hiányok. Nyilvánvalóan új kiadásra gondol. Mi nem merünk osztózni ebben az optimizmusában s reméljük, hogy a magyar tudományos irodalom bibliográfiájának következő tizennégy füzetét már végleges formában fogjuk megkapni, *mintha* ennek a generációnak hosszú ideig az első és egyetlen kiadásból kellene majd eligazodnia. *Karácsony Sándor.*

Lassovszky Károly: Világrendszerek. (A Magyar Szemle Kiu-csestára. 84. szám. 80 oldal. 1929.)

Valljuk meg mindjárt: nem kis feladatot tűzött maga elé a szerző, amikor arra vállalkozott, hogy kis oktáv oldalon a világrendszerek nagy ismeretanyagának bár csak a lényegét is, népszerűen ismertesse. Négy, helyesen méretezett fejezetben teszi ezt. Az I. a naprendszerről szól. Ebben többnyire már az iskolából ismert ada-

tokkal, elméletekkel, vizsgálati módokkal találkozunk. Mintha a szerző is érezné ezt; stílusa itt még kissé tankönyvszerű. De a következő fejezetekben: II. A tejútrendszer, III. Gömbcsillaghalmazok, IV. A tejútrendszeren-kivüli ködfoltok — egyre jobban nekilendül s egyre érdekesebb fárgykezeléssel kalauzol bennünket az érzékelhető világ legvégső határain.

Bár szereti a hosszú mondatokat, előadása mindig világos. Stílusa kissé hüvös, de jólesően fegyelmezett és figyelemre készítető. A nevekkal, igen helyesen, csinyján bánik s a számokból is éppen csak annyit ad, amennyi témája megértéséhez szükséges. Jó szolgálatot tesz a könyv végén adott irodalom is. Az illusztrációk teljes hiányát minden esetre nélkülözzük. Ez a hasznos kis könyv ezt az áldozatot még igazán megérdemelte volna. *Dr. Hoffer András.*

Színházi szemle. *Csathó Kálmán: Matyika színésznő szeretne lenni.* (Vígsház). *Csathó Kálmán*, a vidéki kúriák szelídszavú szatirikusa, most teljesen elfordult kedves miliójétől: nemzetközi vígjátékot írt. Mert akárhogy beszélnek, hogy Matyika pesti leány: nincs ebben a játékban semmi sajátosan magyar, ha csak nem az első felvonás hangulatos dekorációja. Matyika az első *Csathó-vígjáték*, mely, akarva, nem akarva, joggal számíthat külföldi színpadokra. Semmi akadály, hogy bárhol előadják. A darab tartalma annyira ismerős már, hogy felesleges volna bővebben elmondani. A népszerű szerzőnek talán legszellemesebb, legmulatságosabb vígjátéka ez. Nincs még egy darabja, melynek főalakját ennyire gondosan kirajzolta volna. De éppen ezzel a főalakokkal kapcsolatban van egy észrevételünk. Sajnáljuk, hogy Matyikának színpadi képébe olyan kulisszamögötti vonások is kerültek, melyeket sem a játék, sem a szerző eléggé nem tud igazolni. Matyika alakja — minden ráérőszakolt szabadosság ellenére, — a tisztább erkölcsű szalonvígjáték felé mutat. Szinte bántóan aláhuzottak azok a vonások, melyek ezt a bájos ördögpozdorját megfosztják ártatlan karakterétől. A fitymált és pipogya vőlegény örökös figyelmeztetésének, hogy Matyikával szemben „súlyos“ erkölcsi elkötelezettsége van, meg a „sok férfi babája“-féle beállításnak a darabban nincsen meg a szükséges valóság-íze. Nekem az egész előadás alatt úgy tűnt fel, mintha a szerző csupán egy több szabadságot engedő-kívánó színház és közönség kedvéért aggatta volna fel ezeket a tetszetős és mégis lekivánckozó sallangokat. Leginkább Matyikának egy monológja közben érzi ezt az ember: ez a monológ sokkal mélyebb és igazabb lelket tár fel, amint megláttatja a környezet játék-szerének tekintett, könnyelműnek és gyermeknek hitt leány halálos komolyságát és huncut védekezését az emberekkel szemben. Matyika jellemében itt a törés: aki jobban megfigyelte a kedves vígjátékot, mely néhol ragyog a szellemességtől, érezhette, hogy a szerzőben tulajdonképpen egy olyan tüzrőlpattant, ártatlan fruskának alakja ólt, akinek csak a nyelve rossz s egyetlen szerelme van, a művészet. Egy mákszemnyi erotika sincsen a darabban, kivált Matyikában. Nem hisszük róla, hogy odaadta magát a vőlegényének, hogy a híres színész kedvesé lett: csak a híre rossz s ez a rosszság a bohózat torz tükrében

kavarog körülötte, lóvá tett férfiak és mecénások salavári miliójében. Azt hiszem, egy-két vonás egyszerűsítésével csak nyert volna ennek az így is nagyon sikerült, eredeti figurának színpadi arculata. *Gál* Franciska játékában, noha vállalnia kellett a szerző néhány nem szerencsés utasítását, inkább ez az alak domborodott ki, a fiatalság bája, a szellemes, ártatlan agyafurtságú játékoság és színésznői temperamentum vidám képe. A kisebb szerepekben *Góth*, *Góthné*, *Törzs*, *Maklárny*, *Rajnay*, *Csartos*, stb. magas színvonalon tartják óbren az érdeklődést s a rendezés is mindenben a darabot szolgálja.

Hunyadi Sándor: Júliusi éjszaka. (Vígshínház). A fiatal, tehetséges író ragyogó és merész szellemességgel szeretné megrajzolni egy előkelőbb, de egyes tagjaiban degeneráltnak jelzett vidéki társaság erkölcsrajzát. A téma megindítása Zola-i komolysággal történik, a megoldás: ponyvaromantika. A szerző még gyenge a komplikáltabb jellemek fejlesztésére; lépten-nyomon az a benyomásunk, hogy ezek az alakok az életben sokkalta jobbak, mint ahogy Hunyady Sándor, félreérthetetlenül erős tendenciával, színpadra vonsozolja őket. Itt van mindjárt a vőlegény (*Ráday* Imre), akiben az író az olthatatlan életszomjúságot, a szenvedélyek szenvedélyét akarta megformálni s akit nem tud többnek mutatni holmi komikusan kakaskodó, eselédekkel hancurozó huszonhároméves vásott kamasznál. Nagyon elmosódott alak, valóságos puhány, az „idősebb“ rokon is (*Törzs*), aki unja már kedvesét, a „szép özvegyet“ (*Makay Margit*) s titokban a nagyforróságú vőlegény jégcsap-menyasszonyába (*Fóthy* Erzsébet) szerelmes. Azt persze a legnagyobb színházlátogató is előre sejti, hogy a menyasszony meg az idősebb rokonért lánghol, szintén titokban. Ahogyan ez a két szerelmes megvallja egymásnak az érzelmeit, egyike a leggyermekibb színpadi mesterkedéseknek. Még a kisebb alakokban van valami élet. A kis inas (*Maklárny*), akinek menyasszonyát el akarják csábítani, természetes ösztönnel kél esendő szerelmének védelmére s ez a jelenet a színpadon élettel teljesen hat. Igen jó az örökké alvó és sokára ébredő apának (*Góth*) meg a jóasszony mamának (*Góthné*) komikusra hangolt figurája is.

Mihály István: Béla, aki 26 éves. (Uj-színház). A huszonhatéves Béla megnéz egy sablonos vígjátékot s a nézőtérrel a színpadra rohanya, azt magyarázza a megriadt rendezőnek és közönségnek, hogy a házasságtörési komédiák nem érdeklik már az új nemzedéket: majd eljártssa ő a „ma“ drámáját. Ez a dráma abból áll, hogy a gazdasági helyzet rossz, dühöng a b-lista, a menyasszonyokat a szeretők sorsa kísérti s a megalkudni nem tudókra öngyilkosság vár. Időnként a reflektor éles fényében, egy kísértetiesre világított alak jelenik meg, „a gondolat közzenéje“ s szabadritmusú versben közli, ami Bélával a jelenetek közt történik. A naturalista jelenetek néhol festői erővel hatnak, anélkül, hogy egész darab kerekednék belőlük. Maga a téma is úgy éleződik ki, hogy ne legyen megoldva: de Béla, aki az utolsó jelenethen újra közbelép s tiltakozik a sablonos „jó vég“ ellen, egy kicsit a szerző meddőségét is palástolja. Hova jutunk a mai gazdasági

helyzetben? Bármily jelentős kérdés, színpadi problémának csak akkor alkalmas, ha nagy író veszi a kezébe. Szerzőnk hangoztatja a nagy kérdést, de nem teszi tragikusan komollyá. Visszaeszmélve a mozgalmas játékra, nem sok marad meg bennünk: „a gondolat közzenéje“ minden jószándékú retorikája ellenére vérszegény s a „mai“ drámát jelző képek sorozata sehogysem olvad egész darabbá a kísérletes igékkel. Mihály István jószándékú fiatal író; első nagyobb színpadi kísérlete figyelmet érdemel. Az *Uj-színház* jórészt ismeretlen nevű gárdája komoly és szorgalmas munkát végez. Béla szerepét nagy elevénységgel szavalja végig Gellért Lajos.

Vajthó László.

Zenei szemle. Filharmóniai hangverseny. A karácsonyi szünet utáni első filharmóniai hangverseny Dohnányi mesteri vezetése alatt több újdonsággal ismertetett meg, sőt egy nemrég bemutatott hazai mű ismételéssel is kedveskedett. Ádám Jenő: „Dominica suite“-jét, — 1928. legelején hallottuk először, — akkori megérdemelt sikere után került ismétlésre. E műről akkor alkotott jó véleményünk ez ismétléssel sem szenvedett kárt. Ádám, mint a szvit neve is mutatja, a vasárnapot jellemezte négytétéles munkájában. Első tétel az óbredő nap, mely a templomozásban jut csúcspontjához, második a gyermekek délutáni játszadozása, harmadik tétel az esti elmélázó derűs-borus hangulatáé, míg a befejező tétel a késő esti szilaj temperamentum, a táncos jókedv kirobbanását érzékelteti. A mű érdeme — azonfelül, hogy teljes dologbeli tudással készült — magyar mivolta. A Szenczi-Molnár Albert zoltáros könyvéből vett zoltárdallam (Te benned bízunk . . .), a gyermeknóták, a harmadik tétel témája szinte „okmányyszerűleg“ kívánják igazolni a magyar tematikát. Ez ellen nem emelhető kifogás s elismert álláspont, de a régi dallamvagyon-állományt, — már akinek eszébe jut, — újjal is jó volna megtetézni s úgy érzem Ádámnak még elvárt szerzeményeit, igazolás nélkül is magyaroknak fogjuk érezni. Egy kifogást azonban nem hallgathatok el s ez szól a harangozásról. Igaz, hogy egy orosz szerző valamelyik szimfonikus művében (a hangversenyterem mellett a hangolóban) ugyancsak hatalmasan harangoztat s ennek nagy hatása van, mégis úgy érzem, hogy ez a Dominicában színpadi s nem zenei hatás, amit talán másként lehetett volna megoldani, mert hiszen a zoltárt sem orgonazúgás és emberi hang, hanem harsonák intonálják. Ugy emlékszem, hogy a harangozásnak zenei érzékeltetését, azt, hogy a levegőben harangszó vibrál, Buttykay Ákos *Az ünneprontók* című szimfonikus költeményének megindításakor három fuvolával, mesterien érzékelteti. (Ezt az alkalmat meg is ragadom annak a reménynek kifejezésére, hogy e kitűnő szimfonikusunk valamely új művét, — sejtem, hogy van ma még elő nem adott munkája is, — de a bemutatottakból is, a színdús 2-ik szimfóniát, vagy az átdolgozott, variációs 1-ső (magyar) szimfóniáját vagy bármely más pozícióját műscrára fogja tüzni, a hazai szerzők iránt fokozott figyelemmel lévő Filharmónikus Társulatunk). Az est hazai újdonsága Kelen Hugónak „Sírató“ című szimfonikus énekéből való három részlet. Ady Endre: „Szeretném, ha szeretnének“ című kötetéből öt költeményt választott

ki Kelen s belőlük énekszóra zenekarral szinfónikus énekként jelzett művet írt. Ebből a filharmónikusok három verset és a záró zenekari számot mutatták be. Az alt-szólót Basilidesz Mária énekelte az ő magasrendű művészetének teljes odaadásával s az új művészetet szolgálni akarásával, amiért a legteljesebb elismeréssel és legnagyobb dícsérettel adózunk neki. Ezzel szemben Kelen munkájáról — sajnos — kevesebb jót mondhatok s ez a jó csupán a „Dudorászó, régi nóta“ első két versszaka szerény igéyű, hangulatos zenéjének szól. A fuvalával összesímuló ének teljesen megérett (s nem megcsinált) muzsikát ad, amit a mű egyéb részeinél nem éreztem. Vannak költemények, amelyek annyira önmagukban élő, önmagukért való alkotások, hogy azokat se festeni, se énekelni, se köbfaragni nem lehet, ilyen Ady: Tararrarom. haj. tararrarom-ja is. A befejező Danse funèbre is inkább jazz macabrenak mondható. Adyhoz — művészi eredménnyel — csak nagyon nagy legénynek szabad nyulnia. Kár, hogy Kelen nem érezte meg Ady gigászi méreteit, mert más szövegekkel valószínűleg sokkal előnyösebben mutatta volna be zeneszerzői képességét. Nem hazai, de joggal érdeklődéssel várt ujdonság volt Honegger Arthúr: Rugby-ja. A rugby valami amerikaius labdajáték s egy ily meccs zenei festése a darab. Ha futballnak hívnák, ez sem zavarna, mert lényege az ide-oda futó játékosok hajszájának megérezkítése egyrészt s ezzel kapcsolatban másrészt a nagyérdemű közönségnek „drukkja“ a színeinek győzelméért. Igen szellemesen elképzelt s meg is írt mű, amely témáinak feldogozásában s a kompozíciónak zenei formákba öntésében — természetesen mindezt modernül — értékes kompozíció. Végül ujdonság volt, mert örökifjú, Haydn D-dur szimfóniája (a londoniakból a 11-ik), amely nem feszítette idegeinket, hanem muzsikával, muzsikával és még muzsikával árasztotta el a hallgatókat.

Kamarazene-est. A Waldbauer—Kerpely vonósnégvestársaság 3-ik hangversenyén hazai ujdonságot Lajtha László: Szerenád, vonós trióját mutatta be. Lajtha, az új magyar zeneszerző gárda arrivói közé tartozik, egyéni színei, egyéni mondanivalói vannak. Zenei kifejező eszközül a kamarazene kis apparátusát használja. Komplikált zongora-ötösétől kezdve, hangszerének számát csökkentve, kifejezőmódjában egyszerűsödve és világosabbá léve ért mostani vonóshármasáig, amelyben — mint múlt évi zongorahármasában a régi koncertáló formát, most — a szvitformát tölti meg mai tartalommal. A hat tétel elseje és utolsója a rokon felvonuló és elvonuló indulójával, mint saroktátelekkel keretezi be a jóbarát által ellenőrzött, ablakon át való enyelgést, amelyben a magyar tematikájú második tétel, valamint a Dialogus érzelmes hangzásával, a Fox és a Scherzo ritmikus pikantériájával tűnik ki.

Dr. Molnár Imre dalestje. Molnár Imre hangversenyét két tulajdonság teszi értékessé, egy az, hogy tud énekelni. (úgy az énekeseknél ritka, mint ahogy a hallgatóság jórésze nem tudja méltányolni), a másik meg az, hogy a régi magyar dalt műveli. Ezért a hangversenye is két részből állott, régi olasz áriák és három finom Wolf Hugó-dal elő-

adása után szebbnél-szebb régi, részint ismert, részint új magyar dalt és parasztnótát hallottunk. Molnár, magyar dalaival már szépszámú közönséget hódított meg s éppen ezért érdeme, hogy a közönségét is állandó kapcsolatban tartja a nagy művészi énekirodalommal. A különböző régi írásokból kihámozott, vagy új dalgyűjtésekből kiválasztott dalokat a zenészek szép sora látja el zongorakísérettel. Most Hodula István földolgozásában kaptunk öt dalt. A Csokonai: Áldott magányosság című dalának melódiája s kísérete sehogys sem rimeltek egymással, épp úgy a Száraz dió esörögdél egyszerű kíséreténél alkalmasabb letében is hallottuk e dalt. Ujak voltak Lajtha László gyűjtéséből való s ő általa feldolgozott dalok, melyek úgy régiségüknél fogva, (Basa Pista XVII. száz.), mint népi zamatuk miatt méltán kerültek előadásra. Molnár Imrének hangversenyét számos régi dallal kellett megtoldania.

Isoz Kálmán.

Kiállítások. A *Képzőművészeti Társulat* téli kiállításának anyaga a Műcsarnokban, érdekes és értékes, de kissé egyoldalú: nem adja a modern magyar művészet fejlődésének teljes képét. Az itt szereplő művészek, öregje és fiatalja, csaknem kizárólag a már kialakult, megállapodott, lehiggadt irányok képviselői; a kiforratlanok, az úttörők, a problémákkal és önmagukkal küzdő művészek csaknem teljesen hiányoznak a tárlatról. A művelt nagyközönségnek az a része, mely a Műcsarnok kiállításaiából ismeri meg az évi termést, ennél fogva nem kap művészeti életünk fejlődéséről teljes képet és abból téves következtetéseket von le; a tájékozottabb műélvező és a szakértő pedig sajnálattal konstatálja azoknak a szélsőséges művészeknek az el- vagy kimaradását, akiknek túlzó, forradalmi irányzatával tán nem is ért mindig teljesen egyet, némelyikét tán egészen tévesnek is itéli, de mégis ezektől várja művészi életünk felfrissülését, új stílusok, utak és lehetőségek előkészítését. Hiányoznak az előharcosok, a fejlődés útjelző kövei, melyek, ha nem is mindig az egyenes irányt jelzik, de mindig előre törnek.

A kiállítás megtekintése tehát nem jelent nagy lelki élményeket, ellenben a zavartalan, nyugodt élvezés békés hangulatát váltja ki. Nagyobbszabású alkotások nincsenek, jobbára a kisebb műfajok szerepelnek. A művek nagy tömegéről részletes tudósítás a kiszabott szűk keretek közt természetesen nem adható, csak általános tájékoztatás és egyes kimagasló jelenségek kiemelése lehetséges. Régibb tájképfestőink közül főleg *Bosznay István* és *Szlányi Lajos* képei vonják magukra figyelmünket. *Bosznay* tájképein a realiztikus felfogás finom hangulatfestéssel egyesül és főleg az őszi táj borongása rokon az ő lelkével. *Szlányi*, a szolnoki művésztelep egyik érdemes alapítója, az alföldi tájak festője, ezúttal kizárólag havas téli tájakat mutat be; a hólepel szikrázó fehérségét, a rávetődő kékes árnyakat, a tiszta téli levegő hideg csillogását festi friss, közvetlen realizmussal. *Vidovszky Béla*, a szolnoki művésztelep kiváló tagja, néhány táj- és interieurképpel szerepel. Tájképei az Alföld alapos tanulmányozását és meleg szeretetét árulják el; képei a tiszta naturalizmus dacára, mindig han-

gulatosak, akár a befagyott Tiszát, akár a Zagyvapart igénytelen motívumait, akár egy úri park finom színváltozatú őszi lombját festi. Intérieur-képeiről meleg bensőség és az otthon kultusza sugárzik felénk; a régi bútorokat nemcsak az ablakon beözönlő fény játéka, hanem a kegyelet glóriája veszi körül. A portréfestők közül kiemelkedik *László Fülöp Elek*, aki szokott bravuros technikájával és elegáns kompozíciójával festette meg *Lyauty marschall* arcképét. *Wellmann* Róbert Serédy Jusztinián portréján éles, jellemző képességet, igazi festői felfogást és technikai jártasságot tanúsít. *Karlovsky* Bertalan Wenckheim László grófot festette meg ismert részletező modorában, gondos technikájával, a szokottnál élénkebb, természetesebb felfogással. Újat azonban sem ők, sem a többi itt szereplő portréfestők nem nyújtanak. *Szűle* Péter realiztikus, festői előadási módját egy fekvő női aktja, meleg bensőséges felfogását pedig az Öreg festő c. képe illusztrálja. *Szencz* János, a színpompás szövetek és női aktok festője, több ilyen tárgyú képpel szerepel a tárlaton; kedveli azonban az egyszerű falusi motívumokat; a szerény parasztházakat, lakóinak mindennapi igénytelen életét szeretettel festi meg. *Kukán* Géza képeinek címén meglátszik az illusztrátor; a költői irodalmi ízű elnevezéseket kedveli (pl. Áhitat, Kétségbeesés, Kortes, Az anya stb.) akkor is, mikor semmi szöveg nem korlátozza tárgyválasztását; jelentékeny művészi tulajdonságai révén azonban a hangzatos címeknek megfelelő benső, művészi tartalmat is tud adni alkotásainak.

A szobrászati anyag átlaga nivós, de nagyobb szabású alkotásokkal egyik kiváló szobrászunk sem szerepel. Érdekes alkotás *Kántornénak*, a nagy magyar tragikának portrészobra, akit kiváló szobrászunk, *Ligeti* Miklós, mint *Sapphot* ábrázolt és arcvonásainak a nagy görög költőnő tragikus lényének megfelelő kifejezést adott.

A *Nemzeti Szalon* újévi csoportkiállítása néhány eredeti fiatal tehetség kibontakozását vagy végleges kialakulását mutatja be. *Hagyik* István, a kecskeméti művésztelep tagja, termékeny, sokoldalú tehetség; körülbelül 40 különböző tárgyú képpel szerepel és mégsem forgácsolódik szét; céltudatosan, egyenes irányban fejlődik. Fest olasz tájat, tengert, hazai vidékeket, exotikus alakokat (maláji, japán nőt), honi témákat; a fontos mindegyikben a jelenségek lényege, az erős napsütés, a színes reflexek ábrázolása. A fény- és árnyékváltozatok keresése, az egymásba olvadó színek és félhomály kedvelése jellemzi *Chiorini* Ferenc művészetét; némely képe csupa barnás-szürkés színen épül fel és mégsem egyhangú; az egyéni felfogás hoz bele életet. Egészen sajátos utakon jár *Pap* Géza, akinek felfogása és stílusa, mivel már nem tartozik az egészen fiatalok közé, véglegesen kialakultnak tekinthető. Rajzai merészek, de helyel-közzel érdekesek pl. *Cirkusz*-jelenetén az oroslánoknak néhány erős, összefoglaló vonással megrajzolt alakjai; tájképei (pasztellek) azonban nagyon is stilizáltak, túl szélsőségesen önkényes felfogásúak. *Kopeczky* Raoul tájképei közvetlen természetmegfigyelésről, a természet szeretetéről tanuskodnak; a kidolgozás kissé nagyon is részletező, de azért van bennük igazság és költői hangulat. *Szilády* Margit tájképei szintén natura-

lista irányzatúak; ismeri és szereti ő is a természetet, de nem részletez, hanem inkább pillanatnyi benyomásokat rögzít meg; ilyen értelemben tehát impresszionista is. N. *Podor* Olga csaknem kizárólag női aktokat fest; *Cseney Vuchetich* László olaszországi tanulmányútjának benyomásait örökíti meg tus, kréta és aquarell technikában. *Edvi Illés* Aladárné portréi közül jellemző erő és fényhatás szempontjából különösen érdekes *Mendlik Oszkár* festő és *Szaboleska Mihály* portréja; egyéb képei közül pedig *Szenes* legénye és *Pipázó* parasztja K. *Prenoszil* Sándor festményein örömmel konstatálhatjuk az agg művész alkotó erejének töretlen voltát. A szobrászatot *Kóbor* G. Elek képviseli néhány érdekes alkotással.

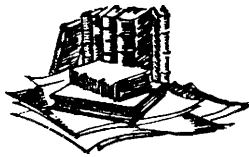
A *Kut* kiállításán a Nemzeti Szalonban a legszélsőségesebb irányok képviselői láthatók. Ez az *expresszionizmus*, a szó legtágabb értelmében és legtúlzottabb felfogásban, mely a művészt teljesen felszabadítja a természet „zsarnoksága“ alól és minden önfegyelem és jó érzés szabta korlátok alól. Ennek az abszolút szabadságnak főveszedelme az, hogy a fiatal tehetség, ahelyett, hogy magára eszmélne, teljesen eltéved és szétfeccsérli erejét. A tévedés r. i. abban rejlik, hogy ők az ő kísérletezéseiket, melyek sokszor érdekesek és tanulságosak, nagy művészi teljesítményeknek tekintik, holott ezek csak útjelzők valamely új művészi cél felé. *Lionardo da Vinci* vázlatait csak saját okulására készítette, előtanulmányok voltak az ő korszakalkotó, új felfogású műveihhez. *Dürer* Albert drezdai vázlatkönyvében egészen kubistajellegű rajzok is akadnak, melyek az ő térfelfogásának fejlődését jelentékenyen előmozdították, de melyeket ő sem tekintett kiforrott művészeti alkotásoknak. A modern művészet nagy úttörői, ha fel is lázadtak, még pedig teljes joggal, az akadémikus zsarnokság ellen, saját maguknak szabtak törvényt és határt. A túlzó modern irányzatúak éppen azáltal, hogy semmi korlátozást nem tűnnek, jutnak a legnagyobb zsarnokságba, saját kiforrotlan egyéniségük zsarnoksága alá és további fejlődésüknek útját elvágják. Pedig sok fiatalos erő, tehetség és komoly törekvés mutatkozik egyiknek-másiknak alkotásában; remélhető, hogy megtalálják a kivezető utat a jelszók és eredetiséghajhászás útvesztőjéből az igazán szabad művészi fejlődés felé. Egyik-másik mintha már meg is találta volna.

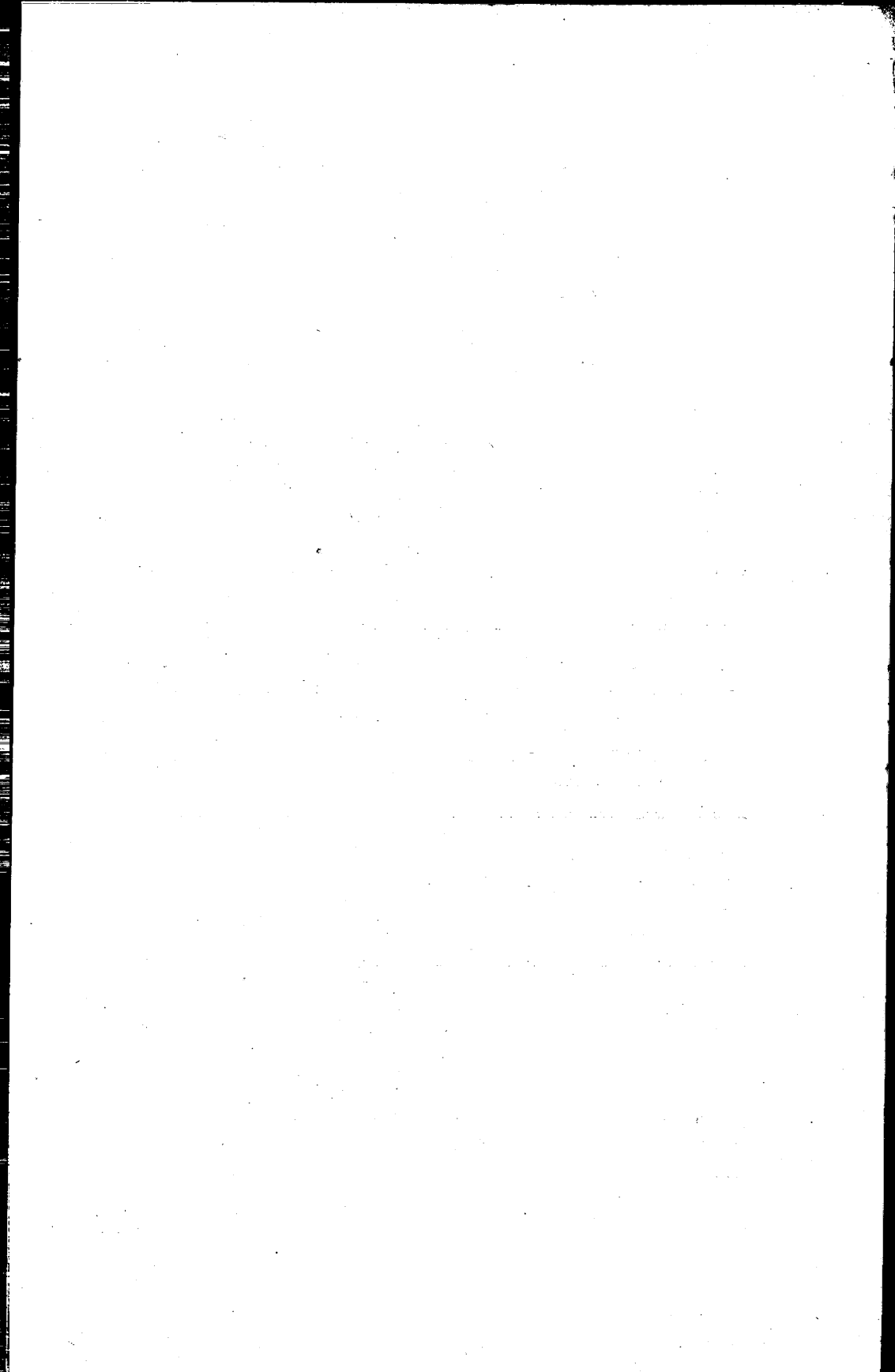
A *Tamás-galéria* újévi kiállításorozatát *Mokry-Mészáros* Dezső festő és szobrász nyitja meg egészen egyéni, különleges alkotásaival. Sajátos a tárgyválasztása, felfogása, stílusa és technikája. Saját bevallása szerint, képzeletét a Kelet exotikuma ragadta meg. A való világból teljesen kikapcsolódik; nem azt festi meg, amit abban az idegen világban látott, hanem, amit a Kelet andalító légkörében exaltált lelke megálmodott a föld és emberiség őskoráról, idegen égi testek életéről és egy misztikus képzeleti világról. Stílusa leegyszerűsített; a térábrázolás mellékes; képeit erős vonalakkal mezőkre osztja fel, melyeket különös színekkel tölt ki; a színek erejét különböző technikai fogásokkal, főleg a festékréteg felületének egyenlőtlen kezelésével igyekszik fokozni. Szobrai egészen kisméretűek, leegyszerűsített formájuk és szintén fantasztikus lényeket ábrázolnak.

Az *Ernst-múzeum* kiállítása ezeknek a fantasztikus, kiforrottan alkotásoknak a megtekintése után nyugodt, zavartalan élvezetet nyújt: régi kedves ismerősöket üdvözölhetünk itt; a magyar festészet néhány kiválósága van képviselve. Időrend szerint *Kupeczky János* nyitja meg a sort; itt van tájképfestészetünk doyenje is, id. *Markó Károly*. A tragikus sorsú *Paál László* borongós hangulatú tájképei mellett szerencsésebb kortársának, *Munkácsy Mihálynak* tájképei tűnnek fel, aki ebben a műfajban éppen olyan kiváló, mint történelmi vagy vallásos tárgyú monumentális festményeiben. Itt látjuk a magyar freskófestészet nagy mestereit, *Székely Bertalant* és *Lotz Károlyt*; történelmi festőink közül *Liezen-Mayert*; továbbá *Biharit*, népeletünk vidám illusztrátorát, a nagy szellemű *Zichy Mihályt* és másokat. Az újabbak közül *Csók István* és *Perlmutter Izsák* szerepelnek nagyobb számú képpel.

A *Szépművészeti Múzeum* grafikai osztályának decemberi kiállítása dr. Hoffmann Edit igazgató rendezésében *Francesco Bartolozzi*-nak, a XVIII. század kiváló olasz grafikusának és körének műveit mutatta be. Bartolozzi legtöbb műve régibb olasz mesterek, a nagy angol arcképfestők képei és Holbein néhány színes rajza után készült; önálló kompozíciója alig van. B. művészetének értékét és jelentőségét az ő sajátos technikája adja meg. Ez az ú. n. pontozómodor és finom színárnyalatok alkalmazása, mely által az eredeti minta minden finomságát vissza tudja adni. A grafikai osztály Bartolozzi-gyűjteménye gazdag és értékes; vezetősége ízlését és tudását dicséri.

Dr. Láng Margit.





TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkészi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ Főtitkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf Szerkesztő: ZSINKA FERENC
Lelkészi alelnök: KAPI BÉLA Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró Ügyész: FROMM LAJOS

A M. P. I. T. tagsági díja (ezert a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó közleményeket ZSINKA FERENC szerkesztőhöz (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzárta a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: Aut. 856—16.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. — Telefon: Aut. 850—53.

Price: 1/2 year 1 1/2 dollar, 8 shilling, 4 1/2 fl., 9 francs suisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Bartók György: Lángeszű emberek. 137.

Pásztor József: A parasztrehány. 147.

Dr. Hacker Ervin: A gyermekek vallására vonatkozólag kötött meg-
egyezésekből az egyes vallásokra eső nyereségek és veszteségek. 152.

Réz Gyula: Téli strótfák. (Vers.) 154.

Komáromi János: Zeng a mező. 155.

Réz Gyula: A Hámori tónál. (Vers.) 160.

KRÓNKA: A Debreceni Protestáns Lap. *Zs. F.* 161.

AZ IRODALOMTÖRTÉNET MARGÓJÁRA: Csokonai és a botanika.
Németh László. 163.

KRITIKAI SZEMLE: Makkai Sándor dr.: Aratás. *Karácsony Sándor*. 167. — Kierkegaard: 1. Önvizsgálat. 2. Isten változhatatlansága. *Szelényi Ödön*. 169 — Nagy József: A filozófia nagy rendszerei. *Kincs Elvk*. 170. — Dr. Balázs András: Adatok az erdélyi kisebbségek iskola-
védelmi küzdelmeihez, 1919—1929. *Transylvanus Bujdosó*. 173. —
Kogutovicz Károly: Dunántúl földrajza. *Mészöly Gedeon*. 176. —
Dr. Bodrogek Zoltán: A magyar agrármozgalmak története. *Dr. Gesztelyi Nagy László*. 178. — Gróf Klebelsberg Kuno: Küzdel-
mek könyve *Török Pál*. 180. — Dr. Géfin Gyula: A szombathelyi egyház-
megye története. *Révész Imre*. 181. — Tolnai Vilmos: A nyelvújítás
Kerecsényi Dezső. 188. — Tamási Áron: Erdélyi csillagok. *Trócsányi
Dezső*. 189 — Jean Mistler: Ethelka. *Marconnay Tibor*. 190. —
Apróbb kritikák. *Zs. F.*, *Karácsony Sándor*, *Szónyi Sándor*, *Hamvas
József*. 192 — Színházi szemle. *Vajthó László*. 197. — Kiállítások.
Dr. Láng Margit. 199.

E szám ára 2 Pengő.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Kettős kérés tagtársainkhoz!

A nehéz gazdasági viszonyok miatt tagjaink jelentékeny része nem bírja vállalt kötelezettségeinek pontos teljesítését, emiatt állott elő az a szomorú helyzet, hogy a **hátrálékok összege Társaságunk évi költségvetésének mintegy felére rug.** Ilyen hátrálék-tömeggel rendben tartani számadásainkat alig lehetséges. Ezért kérjük t. tagtársainkat:

Méltóztassanak akik csak tehetik, tagdíjaikat haladéktalanul befizetni.

Méltóztassanak ismerőseik körében odahatni, hogy minél többen lépjenek tagjaink sorába. Tagdíjunk nem olyan magas, hogy azt sokkal többen el ne bírnák, mint a hányan prot. testvéreink közül eddig Társaságunkba beléptek; a nehezebb viszonyok közt élő jelentkezőknek Elnökségünk megadja a módot arra, hogy a teljes díj (évi 20 P.) helyett 10 P. évi díjra legyenek előjegyezve.

Minden tagtársunk aki tagdíját lefizette 1 (egy) pengő ellenében megkapja a Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár legújabb XIII kötetét. Nem tagok e kötetért 4 pengőt fizetnek.

A magyar protestáns társadalomnak ez a 40 évnél régebb idő óta fönnálló, nagymultu szerve, amely most újra vállalta hazai történelmünk homályos részeinek földerítését, a protestáns társadalom részéről minden támogatást megérdemel. Ez a Társaság mindig az alkotó munka híve volt, minden fillér áldozat, amelyet érdekében hozunk, újabb alkotások létrejöttét mozditja elő.

Titkári hivatal.





Lángeszű emberek.

A lángész életét és alkotásait a történelem legrégebbi idői óta bizonyos szent félelemmel vették körül az emberek. A lángész minden mozdulását a titokzatosság homálya borította s élete műhelyéről, élete formájának kialakulásáról, a benne működő erők eredetéről, keletkezéséről ma sem tudunk többet, mint ennekelőtte. És minél nehezebben megoldhatóknak tüntek fel azok a kérdések, amelyek a lángész életével és alkotásaival összefüggenek, annál móhobb vágyakozással vetette reá magát az ember ezeknek a kérdéseknek fejtegetésére. Úgy érezte, hogy ezeknek a kérdéseknek megoldása közelebb fogja vinni az emberi szellemnek ismeretéhez és talán tájékozódást fog adni neki olyan területeken is, amelyekhez eddig hiába kereste az elvezető fonalat. A lángész titokzatos nagysága és természetfölöttinek látszó lelki világa ellenállhatatlan erővel vonzotta magához az emberek figyelmét és vonta magára időnként a tudósok és laikusok, bölcselők és természetvizsgálók érdeklődését.

Amióta *Kant* a lángész vizsgálatát a filozófiai kutatás rendszerébe állította, azóta ezek a vizsgálatok mind nagyobb mértékben lettek a különböző tudományok módszeres kutatásainak tárgyává s ma már nemcsak a filozófia foglalkozik a lángész lelki világával és alkotásainak keletkezésével, hanem a lélektan és a biológia is rendszeres vizsgálatok során igyekezik a lángész lényegéhez közelebb férkőzni.

Kant maga és utánna az egész spekulatív-romantikus iskola a lángész működését pusztán a művészetek területén találta meg s azt tanította, hogy a lángész a természetnek az az adománya, amely a művészetnek szabályokat ad. Ezért a lángész olyan alkotásokat hoz létre, amilyeneket megadott szabályok mechanikus alkalmazásával létre hozni nem lehet. Az ilyen lángészű alkotások azonban maguk szolgálnak szabályokul a művészetek művelői számára. A lángész legelső tulajdonsága tehát az eredetiség. Ennek az eredetiségnek köszönheti azt, hogy alkotásai mintául szolgálnak a következő nemzedékek számára. De ez az eredetiség az oka annak is, hogy maga a lángészű művész sem képes számot adni arról, hogy az alkotásokhoz vezető eszmék miképpen keletkeztek benne s arra sem képes, hogy ezeket az eszméket tetszés szerint kigondolja, tervszerűen alakítsa és formálja. Vagy más szavakkal: a lángész nem utánoz, hanem a szó legteltesebb értelmében teremt. Ezért a lángész művészetét meg-, vagy eltanulni nem lehet. Éppen ebben különböznek egymástól a tudomány és a művészet alkotásai. Így például — úgy mond *Kant* —

mindazt, amit a nagy *Newton* halhatatlan természetfilozófiájában előadott, meg lehet tanulni; de nem lehet megtanulnunk azt, miképpen csináljunk szellemes költeményeket, bármily terjedelmes szabályok és kitűnő minták álljanak is e tekintetben rendelkezésünkre. Ennek oka az, hogy *Newton* minden lépését, amely műveiben előadott igazságokhoz vezette, mindenki előtt szemléletessé tudta tenni és meg tudta magyarázni, *Homeros* ellenben semmiképpen sem tudna számot adni arról, hogy a különböző eszmék miként állottak elő s léptek egységbe az ő lelkében. A tudományokban a nagy felfedező a fáradságtól kimerülő utánozótól csak fokilag különbözik; attól azonban, akit a természet a szép művészetek számára teremtett, merőben specifikusan elüt. A lángész a *Kant* tanítása szerint a természet kedvence. A tudós ellenben a szorgalom és tanulás útján is azzá lehet, ami, sőt szorgalom és tanulás nélkül nem is lehet azzá, amivé lennie kell.

*Kant*nak ez a vázlatosan ismertetett tanítása először *Schellingre*, majd az ő közvetítésével az egész romantikára s a reá következő német művészeti és bölcselemi felfogásra döntő befolyással volt. Ez a tan adta meg az indítást a lángész természetének és alkotásainak tüzetes vizsgálatára. Ez a vizsgálat azonban csak úgy remélhető döntő eredményeket, hogyha a *Kant* korlátozó felfogását legyőzve, a lángészt nem szorítja pusztán a művészetek területére, hanem bevonja kutatásainak körébe azokat a lángészű teremtő elméket is, akik a tudományok területén alkottak eredetit és mintaszerűt. Mi készítette *Kant*ot arra, hogy csak a művészetek területét ismerje el a lángész birodalmának, ennek a kérdésnek tárgyalásába itt nem bocsátkozunk. Mikor azonban lángészű emberekről akarunk szólni, ezeknek sorába vesszük a tudomány, sőt a praktikus élet teremtő elméit is és ezekre is minduntalan tekintettel vagyunk, mikor a lángész kitüntető sajátosságait vesszük szemügyre.

Napjaink biológiai és lélektani kutatása mind nagyobb és teljesebb mértékben fordul az emberi *jellem* és az emberi *típusok* vizsgálata felé. Miből tevődik össze és miként keletkezik az ember jellege? — miféle típusok állapíthatók meg az emberek lelkesége szempontjából s ezek a típusok miféle alkatrészeket mutatnak fel? — ezek a kérdések kétségkívül az általános antropológia szempontjából is alapvető fontossággal bírnak és megoldásuk az ember gyakorlati magatartásának megismerésére nézve is nélkülözhetetlen. Ezeknek a kérdéseknek vizsgálata kapcsán egészen természetesen fordul a figyelem a lángész alkotásai és a lángész lelki alkatának ismerete felé. És e vizsgálatok jellege merőben lélektani, illetőleg biológiai, szemben az előző idők vizsgálataival, amelyeknek jellege túlnyomóan metafizikai vala.

A lángész lélektani vizsgálatainak sorában legelőkelőbb helyet foglalják el azok a vizsgálatok, amelyeket *Kretschmer*, a marburgi egyetem professzora és pszichiátriai-neurológiai intézetének igazgatója közlött legújabb könyvében. (*Geniale Menschen*. Berlin. 1929.)

Kretschmer vizsgálatai nagy tapasztalati anyag (levelek, naplók, emlékiratok, kortársak feljegyzései stb.) alapján nyugszanak s céljuk a lánvész keletkezésének biológiáját, belső kialakulásának és indító rúgóinak törvényeit feltárni. Lánvész alatt pedig csak azokat a személyiségeket érti *Kretschmer*, akik lelküknek mélyéről hozzák felszínre a nagy és teremtő értékeket, tehát olyan személyiségeket, kiknek belső értéke azon a tényen nyugszik, hogy a lánvész öröklött hajlama folytán olyan sajátos lelki alkatnak birtokosai, amely minden más léleknél magasabb fokon képes meghatározott pozitív értékeket létre hozni. A zsenit tehát zsenivé nem a társaság és a tömegek, szóval nem a szociális környezet teszi, hanem a maga rendkívüli belső, veleszületett erői.

Ha már most az így értett lánvész lelkének törvényszerűségeit kezdjük kutatni, akkor *Kretschmer* könyvében igen érdekes megállapításra bukkanunk mindjárt az előljáró fejtegetésekben. *Kretschmer* semmiképpen sem tagadja, sőt tisztázza óhajta a viszonyt, amely a lánvész és az elmezavar között kétségtelenül fennáll. A szellemileg egészséges ember — úgymond *Kretschmer* — azonos a normális emberrel, a filiszterrel. Mert szellemileg egészséges az, aki egyensúlyban van és jól érzi magát. Ámde a kedély nyugalma és a megelégedettség még soha sem voltak nagy tettekre ösztönzők. Ezzel szemben psychopathának lenni soha sem szerencse, de némelykor nagy dicsőségre vezethet. Ilyen psychopatha a lánvész is túlzottan érzékeny idegeivel, heves érzelmi visszahatásaival, csekély alkalmazkodó képességével, rossz és jó hangulataival, hangulatosságával. A lánvész ezekkel a tulajdonságaival nemcsak a jó nyárspolgárt bosszantja, döbbsenti meg és nézi le, hanem elkeseríti azok életét is, akik őszintén tisztelik és becsülik őt. *Mind* ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a lánvész és az örület azonosak. Csak azt jelenti, hogy a lánvész, tisztán biológiai nyelven szólva, az emberi nemnek nagyon ritka és szélsőséges variánsa. Mint minden ilyen szélsőséges variánsnál, úgy a lánvészénél is az alkatnak csekély állandóságával, nagy lelki labilitással, a lélek érzékenységével psychosisra, neurosisra, psychopáthiákra való hajlammal találkozunk. A lánvész tehát, ha a filozófia értékelő szemszögéből tekintjük, csakugyan az emberi nem ideálja; biológiai szempontból tekintve a zsenit, távolról sem állíthatjuk azt, hogy a zseni a biológiai értelemben vett egészség és derekasság legmagasabb csúcsán állana. A lánvésznek ezt a biológiai csekélyértékűségét semmi sem mutatja inkább, mint az a tény, hogy a lánvész nem tenyészthető tovább. A lánvész férfi-ágon rendkívül gyorsan kihal s ahol utódok maradnak is a zseni után, ezekről sok jót mondani nem lehet. Példa erre *Goethe* és *Petőfi* fia. Úgy, hogy *Kretschmer* szinte hajlandó azt állítani, hogy az örökösödés során különösen szívesen áll elő a lánvész azon a ponton, amikor egy nagy tehetségű család elfajzani kezd. Csak egy pár példát említünk: *Goethe*, *Byron*, *Beethoven*, *Michelangelo*; a magyarok közül: *Bólyay*, *Petőfi*, *Jókai*. A családtörténelem alapos tanulmányozása is arról győz

meg, hogy a zsenialitás és a psychopathikus degeneráltság között összefüggés van.

Itt már most felmerül a kérdés, amelyet *Kretschmer* így fejez ki: vajjon a zseni ezen psychopathikus jelleme által vagy ennek ellenére zseni? Természetes dolog, hogy a psychopáthia nem beléptijegy a Parnasszusra. Másfelől azonban lángész csak ott születik, ahol a tehetséghez a daimonion is hozzá járul s úgy látszik, hogy ez a daimonion éppen a psychopathikus elemmel függ a legbensőbbben össze. És tény az, hogy nem minden psychosis szellempusztító, hanem lehet némely psychosis egyenesen a szellemet előmozdító. Vannak olyan psychotikus ekstazisek, amelyek sokkal nagyobb rokonságot tüntetnek fel bizonyos zseniális inspiráció-élményekkel, mint az egészséges embernek rendezett gondolatsorai. Azt kell tehát mondanunk, hogy az elmebetegség a legtöbb esetben a szellemi tevékenység csökkenésére vezet; csak egészen kivételes esetekben és csak bizonyos konstellációkban hat nagy tehetségű embereknél, mint zsenialitás. Ha azt a psychopathikus tényezőt, amely öröklés által lesz a zseni tulajdonává, mint a démonikus nyugtalanság és szellemi feszültség élesztőjét a lángész alkatából kivesszük, akkor nem marad meg egyéb, mint egy közönséges, jó tehetségű ember. Ez a psychopathikus tényező a lángész lényeges alkotó része; minden zsenialitásnak nélkülözhetetlen élesztője. A szellem egészséges feléhez a démoni elemnek kell járulnia, hogy zseni keletkezzék; de ehhez a démoni elemhez szükség van az egészséges félnek hozzájárulnia, mert ezen egészséges fél hozzájárulása nélkül sem születethetne lángész. Ezt a tényt erőteljes nyomaték-kal emeli ki *Kretschmer*, amikor így nyilatkozik: egy jókora adag nyárspolgár többnyire hozzátartozik a nagy zsenihez. Sőt éppen ez a darab nyárspolgár az, ami a maga szorgalmával, állandóságával, nyugodt zártságával, mindig élénk természetességével a nagy zsenit a pusztán zseniálisnak szintje fölé emeli.

Ha a lángész családját és származását figyeljük meg, úgy fogjuk találni, hogy a szellemtörténetben kiváló szerepet vivő személyiségek között bizonyos rokonsági viszony állott fenn. Ezt bizonyítják amerikai statisztikák, amelyek éppen erre a problémára vonatkoznak; ezt bizonyítják a német kiváló szellemek családfái is, amelyek nyilván mutatják, hogy a kiváló személyiségek között igen nagymérvű vérrokonság áll fenn. Ma már tudjuk pl. azt, hogy *Goethe* *Lukas Cranach*-nak egyenes leszármazottja. De azután bizonyos az is, hogy némely foglalkozási ágak és rendek a tehetségek bizonyos fajtájának kitermelésére alkalmasok. A műiparosok céhéből egy egész sereg lángészű zenész és festő került ki. Elég többek között csupán a *Beethoven*, *Brahms*, *Cherubini*, *Mozart*, *Rameau*, *Schubert*, *Böcklin*, *Cranach*, *Dürer*, *Holbein*, *Rafael* neveit emlitenünk. Igen nevezetes szerepet játszanak a tehetségek kitermelése terén, nemcsak a német szellemtörténetben, — amint ezt *Kretschmer* kiemeli, — hanem a magyar szellem kifejlődésében is a régi lekipászori, tanítói, — nem utolsósorban a néptanítói — családok. Franciaországban a politikai veze-

tőknek is igen tekintélyes száma ezekből a családokból kerül ki. Németországban pedig egész tudós familiák veszik a lelkészi és tanítói családokból eredetüket. A német filozófusok, költők, teológusok egész sora került ki a lelkészi családok köréből, ami egészen érthető, hogyha meggondoljuk, hogy a teológiára a legkiválóbb tehetségek mentek s ez által szigorú kiválasztás alá estek mindazok, akik erre a studiumra szentelték magukat. A felsőbb és az alsó nemesség köréből egészen természetesen a katonai és a politikai kiválóságok kerültek ki, mert e családok körében is bőséges alkalom nyílt a tehetségek kitermelésére és kiválasztására. Ezek a családok ugyanis nem azért adtak kiváló katonákat és politikusokat, mert privilégizált családok voltak, hanem megfordítva, privilégiummaiknak forrását és alapját kiválóságuk képezte. A szellemileg kifinomult nemesi családok azután a lángésznek más fajtájával is megajándékozták az emberiséget. Így *Michelangelo* és *Tizián* is nemesi családból származtak. A nemesi családoknak ez a nagy kitermelő ereje különösen feltűnő nálunk, ahol a kiváló tehetségeknek egész serege került ki a magas arisztokráciából éppen úgy, mint a közép- és kismemességből. Neveket említenünk itt nem is szükséges.

Egyes fajok vagy arravaló népcsoportok kereszteződése a lángész előállása szempontjából igen nagy mértékben kedvező. Példák: *Goethe*, *Beethoven*, *Chopin*, *Schopenhauer*, *Nagy Frigyes*. Nagy elfoglaltságra vall tehát az állítás, amely szerint csak az európai kultúra, illetve csak némely európai faj bír értékkel az emberi kultúrára nézve, mert csak ez képes magából lángeszű alkotókat kitermelni. *Kretschmer* ezt az állítást a legnagyobb határozottsággal ítéli el. Azt is meg kell gondolnunk, mikor ilyen állításokat kockáztatunk, hogy ezek a sokat dicsért mai európai népfajok egykor igen félelmes és ócsárolt barbárok voltak. A fajlélektani kutatások különben is még olyan kezdetleges állapotban vannak, hogy ezeknek alapján a lángész vizsgálatát faji szempontok alkalmazásával még nem lehet megindítani. E tekintetben még csak az egyes néptörzsek ítéletére, illetve előítéleteire vagyunk utalva, amelyek kétség kívül sok igazat is foglalnak magukban. Ezek azonban csak a legnagyobb óvatossággal használhatók. Több hitelt érdemelnek és biztos támaszpontot nyújtanak a további vizsgálatokra a földrajzi statisztika adatai, amelyek arról értesítenek, hogy mely földrajzi helyen és mely népek körében láttak napvilágot a különböző korok lángelméi s az emberiség kultúremlékei miként vannak szétszórva a föld felületén s a különböző népek között. *Kretschmer* is hangsúlyozza azt a tényt, hogy az európai vallások térképe teljesen fedi az európai népfajok térképét. A protestantizmus mindenütt az északi faj területein hódít magának teret a maga hűvös, józan, absztrakt, képszegény, egyéniséget hangsúlyozó jellegével. Ezzel szemben a katolicizmus a déli fajok virányain izmosodik a maga szemléleteket kedvelő, egyetemességre törő, vidámságot szerető karakterével. Ha pedig a művészetek és a tudomány elterjedését vizsgáljuk a zsenik és lángeszű emberek alkotásai alapján,

akkor a faji térkép és a kultúra térképének összehasonlításából az tűnik ki, hogy az újabb európai kultúra szempontjából azok a vidékek bírnak előkelő jelentőséggel, amelyekben az északi faj az alpesi fajjal keveredik. Ide számítandó Franciaország nagyobb része, Flandria-Hollandia, Németország nagyobb része, Felső- és Középlátia. Ezen fajzóna körül elhelyezkedett tisztafajú népek az európai újabb kultúra kialakulása szempontjából már kevesebb jelentőséggel bírnak. Kulturális tekintetben feltűnően szegény a Balkán azon területe, amelyen a dinári faj vegyülete foglal helyet. Mindez pedig azt bizonyítja, hogy a kultúra lángeszű alkotásaival csak ott találkozunk, hol tehetséges faj elegyedik más tehetséges fajjal. A tisztafajú északi német területek pl. igen termékenyek becsületes és tisztességes jellemekben, de viszonylag igen szegények lángeszű személyiségekben és kiemelkedő kultúraalkotásokban. A magas kulturák, a történelem tanúsága szerint, a fajok vegyülési zónájában állottak elő és fejlődtek ki. És egészen bizonyos az is, hogy azoktól a fajoktól is, amelyek különböző okok miatt a kultúra terén vezető helyre nem juthattak, várhatunk lángeszű személyiségeket, kik az emberi kultúrát nagy alkotásokkal gazdagítják. Annyi már most is kétségtelen, hogy az északi és alpin fajvegyülék mellett mind több erővel és nagyobb sikerrel lép előtérbe az északi és a mongol fajvegyülék az orosz kultúrában.

Ami a lángész életfolyamát illeti, azt bizonyos hullám-mozgás jellemzi, amelyben a szenvedélyes fellendülés a bágyadt ellágyulással váltakozik. Ez a periodikus hullám-mozgás igen sajátos jellemzője a zseniális alkotónak, szemben a normális ember pusztán reprodukáló tevékenységével. Ez a sajátos periodicitás annak a bizonyítéka, hogy a szellem legmagasabb röpte is szorosan hozzá van kötve a kozmikus történéshöz, a szellemnek a testtel való összefüggéséhez és a körülötte fekvő természet törvényeihez. A föld és a csillagok mozgása következtében ugyanis minden élet periodikus. Az ember szellemi életfolyamának periodikus tagolása részére a legfontosabb biológiai hátteret a szerelmi élet periodicitása nyújtja. Minél erősebb valakinek lelki alkata, annál kevésbé érinti őt a körülötte levő kozmosznak és saját testének periodicitása. És megfordítva: a lelkileg abnormis emberek bizonyos csoportjára nézve kedélyi életüknek mély periodicitása jellemző. Ahol a lelki hajlam és termétség bizonyos irányban gyengéd és labilis, ott természetesen a környezet és a test periodicitása sokkal nagyobb befolyásra tesz szert. A lelki megzavarodásnak — úgymond *Kretschmer* — van egy fajtája, amelyet egyesek periodikus kedélybetegségnek nevezünk és amely öröklött hajlamon alapul. Ezt a hajlamot a pszichiátria mánikus-depresszív hajlamnak nevezi. Ez a mánikus-depresszív hajlam a zseniális embereknél is fellelhető: *Goethenél* pl., ha közelebről megfigyeljük, távolról sem lehet szó arról az olympusi nyugalomról, amelyet neki a felületes megfigyelők tulajdonítanak. Ellenkezőleg, az ő kedélye és hangulata szüntelen változásnak van alávetve; a szellemi szárazságnak

és szikkadtságának hosszú időire a lelki, az erotikus és költői élénkség rövidebb korszakai következnek. A *Kretschmer* megállapítása szerint, *Goethe* életében ez a váltakozás 7 évi periodusokban történik. *Goethe* teremtő munkájának és élete folyamának ebből a szempontból való vizsgálata, kétségkívül igen sok haszonnal fog járni a lángész természetének s lelki alkatának megismerésére. Kiderül ebből a vizsgálatból, hogy *Goethenek* legterméketlenebb szaka férfi kora vala s azok a költeményei, amelyek ma is még étellel teljeseek, túlnyomó részben vagy ifjúkorában keletkeztek (egészen az itáliai útig tart ez a korszak), vagy öreg korában, mint pl. a *Westöstliche Divan*. Ismeretes dolog, hogy *Goethe* Itáliából való visszatérte után sok éven át teljesen terméketlen maradt s a szellemi tikkadtságának, a lelki elfásulásnak keserves éveit élte. Életrajzírói ezt a tényt úgy szokták magyarázni, hogy Weimar szűk köre az itáliai tartzkodás után nagyon kedvezőtlenül befolyásolta a költőt. Erre nézve *Kretschmer* azt állapítja meg, hogy az igazi lángész, ha ideje jött, költeni és teremteni fog a legnagyobb mélységű fűtetlen padlás-szobában is. Nem azért érezte magát *Goethe* egyedül és magányosan, mert környezete elidegenedett tőle, hanem, mert nem volt hangulata, azért nem tudott neki környezete semmit sem nyújtani. A terméketlenség és elhagyatottság korszaka összeesik *Goethe* életfolyamának száraz és rideg periódusával, amely mindenféle teremtésre merőben alkalmatlan. A *Schillerrel* való megbarátkozása is ebből a ritmikus váltakozásból nyeri magyarázatát. Ismeretes dolog, hogy *Goethe* és *Schiller* között, annak ellenére, hogy egy városban éltek és egy urat szolgáltak, nagyon hideg s vigasztalan volt a viszony. Ismeretes az is, hogy ez a viszony hirtelen a legmelegebb barátsággá változott át. A lelki bágyadásnak terméketlen és élettelen korszaka után ugyanis következett *Goethe* életében a termékenység hypomanikusan élénk, társas, erotikus, barátkozásra és szerelemre sóvárgó korszaka. S míg a termékenység előző idején *Frau von Stein* iránt való szerelme, most a *Schiller* iránt való férfias barátsága lett költői tevékenységének ösztönző kovása. Mindebből pedig azt a következtetést vonja le *Kretschmer*, hogy *Goethe* távolról sem volt típusa a szellemi egészségnek és a mindig egyensúlyban tartott lelki harmoniának. Úgy jelenik ő meg, mint egy már kifáradt, gyenge és életre képtelen családnak végső, egekig érő fellobbanása. Fivérei és nővérei még zsenge korukban elhaltak; egyetlen életben maradt nővére élete is keserűségbe, lelki elborulásba vész, sőt őt magát is családjának tragikus sorsa fenyegeti. Ettől a sorsától azonban megkíméltetve, mint utolsó pompás virág nyílik ki lelke, családjának eltorzult és elmúló alakjainak sorában.

Ha a lángész természetének és lényeges jellemzőinek vizsgálata során tovább haladunk, el kell fogadnunk *Kretschmer* tételét, amelynek értelmében a szellemi produktitásnak az a komplikált iajtája, melyet zseninek szeltemünk nevezni, túlnyomó részben a férfinemre korlátolt jelenség. „A nő lángesze fiaiban keresendő”, — úgy mond *Kretschmer*, — azaz minden jelentékeny szellemi hajlandóság,

ami a nő lelkében ott szunnyad, fiának zseniális alkotásaiban lesz nyilvánvalóvá, amint ezt különösen a *Goethe* édesanyjának példája mutatja. Találkozunk a szellemtörténetben kétségtelenül olyanokkal is, akik némileg jelentékeny alkotásokat mutathatnak föl, de ezek az alkotások soha sem emelkednek föl a zseniális alkotások magaslatára s alkotójuknak lelke túlnyomóan férfias vonásokat tüntet fel.

A közfelfogás a lángeszű művész lelkének élénkségeivel és felfellobbanó tüzeivel szereti a tudós kutató szárazságát és mindig egyensúlyban levő lelkületét szembe állítani. Ámde a közfelfogás itt is alaposan téved. A nem reklámra és pénzre dolgozó kutatónak, a problémák mélyébe elmerülő tudósnak munkája lényegileg semmi-
ben sem különbözik a lángeszű művésznak munkájától. Mindkettőnek munkája teremtő munka, amelyben a daemoninak éppen úgy meg van a maga szerepe. A tudósnak teremtő munkájában is a léleknek rendkívüli képességei nyilatkoznak meg. Olyan képességek, amelyekre nem lehet szert tenni sem neveltetés, sem szorgalom által, mert velünk születnek azok, mint öröklött tulajdonságok. Az ilyen zseniális tudósnaknál a tudományos tárgyilagosság a legtöbbször kínosan megszerzett járulék, amely azonnal cserbehagyná tudósnkat, mihelyt az a maga lelki hajlandóságainak át adná magát. A tudós is egy fixa ideának áll szolgálatában, azaz ő is paranoikus. A paranoikus gondolkodónak lényege abban nyilvánul meg, hogy szívós és mély szenvedélyességű emberek valamely jelentős élmény által egy meghatározott irányú gondolatmenetre szoríttatnak, elannyira, hogy azután ez a szorító kényszer nem egyszer évtizedekre kiterjed és ezen idő alatt az illető gondolkodó a legnagyobb következetességgel iparkodik a célba vett eszmének megvalósítására. Az ilyen férfiak élete művét elemezve, igazán beszélhetünk *Szabó* Dezsővel „célba markolt életről”. Az ilyen teremtő tudósok lelki alkatát igen finom elemzéssel igyekezik *Kretschmer* feltárni. A túlértékelt eszmének fixirozásával együtt jár bizonyos jellegzetes mánia, amelynél fogva az illető gondolkodó mindent, a mindennapi életnek még a legkisebb és legjelentéktelenebb eseményét is, ennek az eszmének támasztékául használja és értékeli. Így azután az uralkodó gondolat körül kifejlődik a gondolat szolgálatában álló eszméknek egész rendszere; mindaz ellenben, ami ebből a szempontból nem használható, a tudatból teljesen kizáratik: eltekint a tudós felettük, mintha nem is léteznének. *Kretschmer* elmélete szerint, nagy és új eszmék igen gyakran nagy és szokatlan szenvedélyek nyomása alatt keletkeznek. Némely nagy kutatónál és felfedezőnél szenvedélyes affektusok támadnak, amelyek gondolkozását ismételten s állandóan ugyanabba a gondolati irányba szorítják, míg elé áll egy rövid zárlat, szikra ugrik ki egy olyan helyen, ahol az emberi gondolkozásban még eddig semmiféle pálya sem létesült. Ennek a következménye azután, hogy az új pálya megnyíltával régi és megszokott gondolatok tűnnek el és semmisülnek meg. Ezért igaz az a mondás, amely szerint a lángész szorgalom, ámde nem extenzív, hanem intenzív szorgalom. Szorgalom, — úgymond

Kretschmer, — amely a legegyszerűbb szenvedélyességgel irányul mindig egy és ugyanazon meghatározott pontra. „Kutató és felfedező lángesz szorgalom egy túlértékelt eszmének szolgálatában.” (141. l.) Példa erre *Zeppelin* felfedező munkája: már-már szánalomra méltó, csendes zárkába való bolondnak tartották azt a férfiút, aki egy eszmének csökönös szolgálatában semmit sem látott ezen eszmén kívül s végül a futó bolondból a XX. század leghíresebb férfija lett.

A szellem látó mezejének ez a szerfölött való megszükitése vezeti a felfedezőket és kutatókat a mindennapi élet elhanyagolására. A tudós szórakozottsága tulajdonképpen nem egyéb, mint a figyelemnek túlkonzentrálása egyetlen eszmére. Ilyenkor a gondolkozó süket és vak az egész környező világgal szemben. Ilyen túlkonzentrált figyelemnek köszönhető *Gallileinek* és *Meyernek* felfedezése: mindkét férfiú élete egész folyamán egyetlen nagy eszme uralma és kényszere alatt állott, míg végül a teljesen mégvetett s tudatukból kikapcsolt mindennapi életnek egy merőben jelentéktelen eseménye lett oka annak a bizonyos rövid zárlatnak, amely a szikrának kipattanását okozta.

A lelki és szellemi életnek bizonyos fogatkozásait és rendelkezéseit nemcsak a lángeszű művészek és tudósok körében találjuk fel, hanem ez jellemzi a cselekvésnek s a gyakorlati életnek zseniális személyiségeit is. *Bismarckról* azt állapítja meg *Kretschmer*, hogy ez a nagy férfiú egy óriásnak alakjával, de egy neurasthéniasnak agyvelejével bírt s a legmakacsabb vidéki junker egyesült benne a legfelvilágosultabb világpolgárral, az elegancia a nyersséggel, civilizációval és a kedély mélységével, az erőteljes megelégedettség a boszszantó túlérzékenységgel, a kényes szépszemelés — *Schöngeisterei* — töretlen parasztöszttönnel elegyedett benne össze, benne a lángeszben, kinek akaraterjét ideggyengesége ösztökelte. Vegetatív idegrendszerének rendkívüli izgékonyágát fontos testi szerveinek robusztus egészsége paralizálta. A testi és a lelki erőnek ez a polaritása jellemző *Luther* lelki alkatára is. Mély depressziók, félelemérzés, határozatlanság és szinte neurotikus hozzátapadás a tradicionális szimbolumokhoz egyfelől, szinte parasztian nyers vitálítás, nagy nyelvi kifejező erő, diadalmas humor, nehéz személyes veszedelmek idején bátor magatartás, az irodalmi termékenység tempójában már fizikailag is imponáló erőteljesség másfelől. Ez a polaritás jellemző *Robespierre* életformájára is. Kortársai egyöntetűen tesznek bizonyosságot amellett, hogy ez a minden fizikai veszélytől visszariadó gyáva az „akaratnak óriása” volt s a jellem ereje és az elhatározás merészsége tekintetében felülmulta minden kortársát. *Rousseau* volt az ideálja s az általa rajzolt államot, illetve társadalmat akarta minden erejének megfeszítésével Franciaországban életre kelteni, nem törődve sem körülményekkel, sem az eléje meredő akadályokkal. Eszméje által elvakítva, valóságos vérontó szörnyeteg lett ez az ember, akit minden barátja jószívű embernek és tiszta, önzetlen jellemnek ismert.

Az ihlet (inspiratio) és a profétálás terén is bőséges szerephez

jut az idegrendszer gyengesége. Igen szépen és beható elemzéssel mutatja ezt meg *Kretschmer* a *Rousseau* és *Hölderlin* életében s alkotásaiban. Az a beteges folyamat, amelyet a lángeszű teremtő lelkében tapasztal s amely az ő személyiségét fenyegeti, bizonyos törvényszerűséggel a kosmos lété síkjába projiciáltatik és a világpusztulás élményévé változik át. Nagy metafizikai összefüggések, a mindenség-gel és az istenivel való mélységes kapcsolatnak kényszerítő érzése tör elő a lélekben s a saját megsemmisülésünk a világ megsemmisülésévé fokozódik, amelyből az inspirált személyiség, mint megváltó és proféta új életre vezeti embertársait. Az inspirációnak és az elhivatottságnak ez az érzése, ha erőteljes lelkekben tör elő, világtörténelmi hatásoknak és monumentális vallásalakulásoknak lehet kiinduló pontja.

A sensitív személyiségek, mint amilyen pl. *Rousseau* volt, egyenesen elrendelve vannak arra, hogy próféták legyenek. Szenvedélyes és heves lelkületűk, amely akadályt nem ismer, bátran száll szembe a régi renddel, sokszor nem is törődve azzal, hogy az általa álmódott rend vajjon hogyan, sőt egyáltalán megvalósítható-e. A szó legteljesebb értelmében gyerekes, infánilis, lélekkel csüngenek ábrándjajikon: gyűlölik korukat, amelyben élnek és gyűlölik ennek a kornak vezetőit. Naivak, dacosak, elfogultak, lelkesedők és ha kell, gyűlölettel teltek.

Ez a vázlatos kép, melyet *Kretschmer* műve nyomán rajzoltunk a lángész biológiai és lélektani alkatáról, mindenestre közelebb jár a valósághoz, mint a sok, többé-kevésbé színes és túlszínezett rajzolat, amelyet a zsmnázizmus dilettánsai állítottak ki a bámuló laikusok elé. Kiderül e képből, hogy a szellem nehéz harcok során, a test egészségének, nemzedékek épségének, sőt létezésének árán képes megvalósítani a maga értékeit. A lángész csakugyan a természet eszköze: a maga életének elégetése árán szabadon s mégis természeti kényszerűséggel teremt értékeket s mutat utat, amelyen haladva teljességre juthat a szellem s szabaddá lehet az ember mindattól, ami pusztán csak emberi találmány az emberi haszonlesés és hatalom, önzés és bornirtság szolgálatában.

Bartók György.





A parasztrehány.

Érdekes véletlen, hogy a legutóbbi időben három regény is akadt a kezembe, amelyek paraszttal foglalkoztak s ezek között *Reymont* lengyel író nagyszabású, gyönyörű regénye, a „*Parasztok*.” De ugyanekkor olvastam *Ostenso* Márta „*Szállnak a vadludak*” című, majd a magyar *Sásdi Sándor* „*Nyolc hold föld*” című parasztrehányát. Még bátran ebbe a témakörbe sorozhatom *Hamsun Knuth* regényét, a „*Csavargó*”-kat, mely nem tisztán parasztrehány ugyan, de mélyen érinti azt a tárgykört, amiből a jelenlegi parasztrehányírók merítenek.

Mindenesetre jellemző, hogy a világ négy tájáról származó regények, amidőn a parasztsággal foglalkoznak, alapvetően találkoznak. Mind a négy mű bizonyítja, hogy vége annak az irodalmi korszaknak, amikor az írók a parasztságot felülről kezelték, uras, sokszor felületes könnyedséggel, azzal a sokszor, talán öntudatlan céllal, hogy a városi, meg a paraszti élet közötti felfogás és különbségeknek félszégeit és naivitását hozzák felszínre, minden nagyobb elmélyedés és szeretet nélkül. Meg lehet ezt érteni. Egyszerre az írók sem emelkedhetnek ki a megszokott irodalmi légkörből s még a legnagyobbak is, akik legelőször kezdtek a paraszttal foglalkozni, mint *Turgenev*, nálunk *Mikszáth*, *Gárdonyi*, alapjában az úri, vagy polgári társadalom írói voltak, ezeknek az osztályoknak írtak és elsősorban érdekességeket kerestek a parasztság körében. Akadtak ezek között a művek között olyan munkák, amelyek ma is emlegetett irodalmi remek, de az írók nem gyökereztek be, a lélektani anilízis finom szálait leeresztve az őstalajba: a parasztleletbe, valósággal veleélve a falusi, mezei, vagy kisvárosi parasztsággal, megértve ezek eszméit, amelyek többnyire tudatalattiak, mégis uralkodók, változhatatlan, örök eszmék: a földhöz, az édesanyához, a rögghöz való ragaszkodás eszméi. Talán *Tömörkény* volt az első nálunk, aki — ha szükkörben is, — de a parasztleletbe valósággal beszövédvé, bontogatta ki a realitással és mégis valami borongó, mélységes költészettel a magyar Alföld embereinek életét. *Móricz* Zsigmond életteljes, szinte tökéletes felvételeket ad a magyar parasztról. Azonban a magyar író hányódó sorsa az ő írásából is érzik. Alig lehet itt elmerülni, valósággal belesüppedni egy-egy regény művészi mélységeibe, a szív vérével, a lélek melegségével átítatni azt a kisebb, vagy na-

gyobb területen mozgó cselekvényt, a szereplő alakok rajzát, az eseményeket körülfolyló külső életet s a hangulatok költészetét. Nálunk még a nagy magyar parasztregényt, mely valóság és poézis, senki sem írta meg.

Sajnálhatjuk, hogy az, ami *Reymont* lengyel írónak sikerült, magyar írónak még nem sikerült. Hogy éppen *Reymont* László Szaniszló írta meg a legtökéletesebb parasztregényt, ez bizonyára nemcsak az író rendkívüli tehetségében rejlik, hanem élete külső körülményeiben is. Nem írhatta meg más, mint akinek gyermekora és ifjúsága mélyen belegyökerezett a falusi paraszt életébe. Falusi kántornak volt a fia, tehát félig parasztembernek. Olyan légkörben töltötte gyermekéveit és ifjúságát, mely életkorok benyomásai döntők minden művész irányára, ahová semmiféle polgári, tehát folyton átalakuló, vagy városi szellem nem férközött, hanem ahol megmaradt, érintetlenül megvolt a nép naiv, tiszta, öntudatlan őseredetisége.

Hiszem, sőt meggyőződésem, hogy a parasztéletet *Reymont* azért tudta a legtökéletesebben visszaadni s hatalmas művében a falusi paraszt életét, a termőföld, a mező, a szabad erdő valóságos himnuszát, roppant erejét, brutalitását és sokszor gyengéd ölelését művészileg kifejezni, mert lélekben maga is az maradt, ami a falu egyszerű gyermeke. Ha ott is hagyta a *Kobiele-Vielkie* nevű lengyel községet, ahol született, sorsa már el volt döntve. Eddig senki sebben, tisztább naturalizmussal s mégis költőien nem tudta a föld és a parasztság eszméjét kibontani. Megkapó a „Parasztok“ formája is. Négy részre osztja a regényt, mint ahogy négy részre oszlik a falusi parasztság élete is az évszakok szerint. *Ősz, Tél, Tavasz* és *Nyár* a kötetek címe. Külsőségeiben kimeríti ez a regény, az évszakok során áthaladva a falusi életet tökéletesen. Csendes menetű, sokszor mélységesen komor. Néha durva, de sohasem visszataszító, ellenben mindig az igazság költészetével felemelő ez a nagy mű. Ő, *Reymont* nemcsak rajzol, nemcsak jellemez, hiszen a regény főalakja, *Boryna*, a falu legelső gazdája, az őseréjében elpusztíthatatlan paraszt, pompásn van jellemezve és a regény többi alakjai is, a gyönyörű *Jagusa*, *Kuba*, a regényes képzeletű béresfiú. A esodálatos még sem ez, hanem ahogy a föld, a parasztság eszméjét a regény kristályosodva kivetíti. És még egy. Sohasem éreztük még parasztregényben állandóan a mindennapi életeseemények, a természet változásainak lassóan elfoszló jelenségei alatt feszülő drámaiságot úgy, mint *Reymont* a „Parasztok“ című művében, (két kötet, Dante-kiadóvállalat). Ebben a drámaiságban nincs semmi keresett. Ez a drámaiság mindig magából az életből, az emberek természetéből, erényeiből, hibáiból és sokszor szinte a föld, az őstermészet akarataból folyik, úgy, olyan bizonyossággal, mint ahogy a tavasz és nyár után eljön az ősz és tél, az élet után a halál.

Történet? Élet van *Reymont* könyvében és sok falusi ember sorsa, története. A hatalmas és gazdag *Boryna* körül szövődnek az

események. Ő a falu központja. Öregedő, de roppant erejű és akaratú ember. Felesége meghal, már ötvenéves és mégis beleszeret égő vággyal Jagusába, a pompás parasztlányba, aki pedig a Boryna fiát szereti. Boryna elveszi a leányt. Az egész család ellene van, mert a föld egy részét Boryna a fiatalasszonyra íratja. A fia is összevész vele, otthagyja az ősi házat s elmegy a szegénységbe. Ebből ered a baj. Borynának nincs lelki nyugalma. A fia mégis találkozik Jagusával s az öreget a féltékenység és megalázás gyötri. De elkésérti fia sorsa is, aki belekeveredik egy parasztforongásba, amikor az öreg Boryna is megy, hogy a falu igazát védje az urasággal szemben. A küzdelemben súlyos sebet kap, alig lehet megmenteni és sohasem lesz belőle ép ember. Az ágyán fekszik bédultan, ködösen látva, ami körülötte történik és csak egyszer, egy gyönyörű tavaszi hajnalon ébred homályos öntudatra s hajtja ki földjére az a gondolat, hogy neki dolgozni, magot vetni kell. Az egész ház alszik s Boryna bódultan kitántorog, bejárja a földjét, másra, — szerelemre, gyűlöletre, haragra — már nem emlékezve, csak az az eszme lobog benne, hogy a föld egyedül nem maradhat! Lendíti az üres kezét a hajnal sugaras fényébe, mintha szórná a magot. Megy, megy előre s egyszerre a földje közepén összeomlik s örökre lehunyja a szemét a nagy zsolozsmás magányban... A magasba pacsirta száll, mint régen.

Szebbet, költőibbet, alig olvastunk. Ebben az apoteózisban minden feloldódik, ami rút, gonosz volt, csak a föld végtelen szeretete zeng fel, mint harangok összeomló szava s a föld ölén egy emberi élet elesendesül.

Mit mondjunk többet? Majd akadnak, akik *Reymont* nagy költői értékével kötetekben foglalkoznak.

Csak még azt, hogy a föld szépségét, a falu, a mező, az erdő hangulatait alig írta meg valaki mélyebben, mint *Reymont*. Munkájából érzik, hogy amint regényét szövi, a lelkéről, emlékeiből, könnyedén, mintha csak virágot szórna, foszlanak le a képek, hangulatok, a természet nyugalmanak és szépségének varázsát árasztva. *Reymont* „Parasztok“ című könyve felejthetetlen élmény, mint minden igazán nagy mű.

*

Sásdi Sándor új kötete, a „Nyole hold föld“ (az Athenaeum kiadása), nem nagy terjedelmű regény, (168 lap), de haladást jelent az író művészetében. Felfigyeltünk már az író két kötetére, mert bennük megkapott az élet biztos és éles meglátása. Új kötetében talán még nagyobb erővel nyilatkozik ez meg. Talán éppen azért használja érintetlenül a népies dialektust, hogy amit látott és megírt, teljesen pontosan és élethűen adja. Ez sikerül is neki. A magyar parasztnak egyik legjobb megfigyelője *Sásdi* Sándor. Pompásan, biztosan jellemez s a parasztnak nemcsak ösztönös törekvéseit, jellemét, de még mozdulatait, egy-egy megkapó gesztusát is

érezzük szavaiból. *Sásdi* Sándor lát. Az anyag felhasználása, a gazdaságosság nála szinte hibátlan. Semmi felesleges nincs írásai-ban. Itt-ott durva, egypár apróbb részletet bizvást el lehetett volna a kötetből hagyni, de valószínű, hogy az író erre is az ösztönözte, hogy a parasztleletet a maga mivoltában, teljességében, minden szépítgetés nélkül adja. Persze, lehet vitatkozni azon, hogy le kell-e mindent írni? Mi úgy véljük, hogy nem. A lényeges kérdés mégis az, hogy az író szereti-e azokat a paraszto-kat, akiket regényében megírt? *Tömörkény* valósággal beleöltözik paraszttjai életébe és gondolkodásába. *Gárdonyi* Gézából sugárzik a szeretet: magasra emeli a maga fajtáját. *Sásdi* Sándornak, — amikor a paraszttal foglalkozik, — az a meggyőződése, — amit egyébként magam is hiszek a parasztról, — hogy a paraszt fölött a föld, az őt körülvevő természet az úr. Az eszme a parasztságban a föld szeretete, de ez nem mindig magasztosan jelentkezik, hanem mint a lélekbe is belerögzött szükségesség érzése. A paraszt nem látja, leg-följebb érzi a föld, a természet költészetét, mert beleolvad a földbe. Érzi, hogy ez élete, vagy halála és minden érzelmi megnyilvánulása is ezen az uralkodó érzésen szövődik át. Ezt minden paraszt-író tudja, mégis *Reymont*, *Ostenso*, *Hamsun Knuth*, ha reálisan állítják is be a parasztleletet, vannak megrázó kibontakozásaik, költői felemelkedéseik, amikor a parasztból is kiütözik a *jobb* ember. A tüdővésztes meghal a *Sásdi* Sándor regényében, az öccsét, Lacit, Antal szép, életerős felesége, Kati, még az ura életében megszerette, ám Laci mindig Rozit, a kanász leányát szerette. De ha Laci Rozit veszi feleségül, a nyole hold föld, amit Kati esatolt, amikor Antalhoz feleségül ment, elvész. És az öregek ragasz-kodása, Kati szerelmes simulgatásai, meg a nyole hold föld döntő varázsa megejtik Lacit s a szép Rozika letörtén, búsan megy el más faluba... A föld megmarad.

Ennek a paraszt történetnek megírása csupa valóságos élet. Megnyugvást nem érzünk a regény végén s nem tesszük le a kötetet halk, felemelő sóhajjal, de el kell ismernünk, hogy az író eleven embereket és igaz életet állít elibénk. Hisszük, hogy megtalálja majd azt a tárgyat, amiben a művészet szárnyain felemelkedik.

*

Hamsun Knuth „Csavargók“ című regénye (Pantheon-kiadás, két kötet, 533 oldal), az író egyik legszebb munkája. Csak annyiban rokon a már említett regényekkel, hogy ő is a föld egyszerű embereinek életét írja. Norvég falusi halászok mindennapi élete borong a regényben. Az elhagyott fjordban élő halászfalu lakói is a földhöz, a falujukhoz nőttek és nem is tudják ezt soha elhagyni. A csendes kis faluba csak a halászatok hoznak izgalmat és mozgalmasságot, mely ilyenkor, a halszáritás idején föleszmél. Két csavargó áraszt regényességet a *Hamsun Knuth* munkájába, akik megnyugodni nem tudnak. *Edevert* és *August* csak fel-felbukkannak a

csendes falu életében, mint a parti sziklákra letelepedő sirályok, azután elröppennek, elszálluak messze tengerekre, *Hamsun Knuth* mély költészete felhőzik a sötét és enyhe realitások fölött s úgy hangzik a komor élet felett elszárnyalva szava, mint a magasról, a norvég fenyőerdőkből a tenger felé verődő, elhalkuló kúrtszó...

*

Ezekből a művekből érzik, hogy egy nagy kultúra csúcs-pontja felé közeledünk. Ezek a könyvek nemesak kielégítenek, föl-emelnek és megnyugtának bennünket, hanem ha olvassuk az írásokot, boldog megnyugvásban van részünk, amikor a mai élet küzdeléséből és gyötrelmeiből félrevonulhatunk egy művészileg átérzett másik életbe. A felfelé ívelő kultúrának lehet-e más végcélja, mint az életnek minden irányban való megismerése és a nagyobb életöröm? A parasztrehányek ma már nem kísérletezések, hanem olyan művészi megnyilatkozások, melyek, — mint a tengerből kiemelkedő, esodálatos sziget, — ismeretlen, nagy szépségeket tárnak fel előttünk. Szépségeket, amiket talán láttunk, talán éltünk is, de művészileg nem éreztünk.

Pásztor József.





A gyermekek vallására vonatkozólag kötött megegyezésekből az egyes vallásokra eső nyereségek és veszteségek.

A vallásfelekezetek közötti ellentétek sorában nem jelentéktelen szerepet játszanak azok a megegyezések, amelyeket a házasulandók a házasságokból születendő gyermekek vallására vonatkozólag kötnek.

Talán számíthatnak némi érdeklődésre azok az adatok, amelyek ezen megegyezések számának 1896. évtől a jelenig való fejlődését tükröztetik vissza.

Már előre a következő megjegyzést fűzzük a táblázat adataihoz.

A nyereség az a szám, amennyivel több megegyezés esett az egyik hitfelekezetre, mint amennyi akkor esett volna, ha a megegyezések mindkét fél javára egyenlő számban történtek volna, más szóval, amennyivel nagyobb az egyik felekezet javára történt megegyezések száma az összes megegyezések felénél. Amennyi az egyik felekezet nyeresége, ugyanannyi természetesen a másik fél felekezetének vesztesége. Ahol a megegyezések száma páratlan szám, ott a nyereség és veszteség csak tört számokban fejezhető ki; ez a magyarázata annak, hogy a rovatokban tört számok is szerepelnek.

É v	A megegyezésekből								
	a róm. kath.	a gör. kath.	a református	az ág. h. ev.	a gör. keleti	az unitárius	az izraelita	a baptista	az egyéb
	v all á s r a e s e t t								
1896	+515	— 2	—242	—179	— 45	— 6	—42	—	+1
1897	+552	+ 5	—263	—182	— 54	— 9	—50	—	+1
1898	+563	+12	—234	—223	— 70	— 6	—34	—	—
1899	+604	+ 7	—268	—236	— 70	—10	—26	—	—1
1900	+597	+15	—236	—209	— 89	— 9	—39	—	—
1901	+552	+16	—243	—179	—105	—11	—29	—	—1
1902	+591·5	+ 6·5	—242·0	—216·0	— 99·0	—10·0	—30·0	—	—1·0
1903	+572·5	+15·0	—236·0	—204·5	—105·0	— 7·5	—34·0	—	—0·5
1904	+678·5	+23·0	—278·0	—241·0	—127·0	— 7·5	—45·5	—	—2·5
1905	+633·0	— 1·5	—213·0	—248·5	—117·0	—10·0	—41·0	—	—2·0
1906	+607·0	+23·0	—203·0	—246·0	—107·5	—19·5	—53·0	—	—1·0
1907	+723·5	+49·0	—249·0	—283·5	—176·5	—14·5	—47·5	—	—1·5

A meggyezésekből									
É v	a róm. kath.	a gör. kath.	a református	az ág. h. ev.	a gör. kelett	az unitárius	az izraelita	a baptista	az egyéb
	vallásra esett								
1908	+644·5	+20·0	-161·0	-252·0	-178·5	-10·0	-62·0	—	-1·0
1909	+629·0	+32·0	-145·5	-256·0	-189·0	-25·5	-44·5	—	-0·5
1910	+658·0	+9·0	-203·0	-208·5	-172·5	-23·5	-58·5	—	-1·0
1911	+599·0	+18·0	-88·0	-257·0	-187·5	-23·5	-59·5	+0·5	-2·0
1912	+605·5	—	-71·0	-293·5	-168·0	-18·0	-53·0	-0·5	-1·5
1913	+585·5	+8·0	-63·5	-243·0	-202·5	-22·5	-59·0	+0·5	-3·5
1914	+438·5	+5·0	-54·5	-173·5	-155·0	-23·0	-36·5	—	-1·0
1915	+366·0	-26·0	-78·5	-104·0	-93·5	-8·0	-56·5	—	+0·5
1916	+390·0	+12·0	-153·5	-95·5	-105·0	-8·5	-39·5	—	—
1917	+475·5	+6·5	-201·0	-130·5	-110·5	-9·5	-29·0	-0·5	-1·0
1918	+607·0	+34·5	-154·0	-213·5	-192·5	-13·0	-67·0	—	-1·5
1919	+710·0	+5·0	-242·0	-309·5	-58·5	-14·5	-87·5	-0·5	-2·5
1920	+421·0	+7·5	-70·5	-184·5	-100·5	-15·5	-57·5	—	—
1921	+346·5	—	+13·0	-191·0	-97·0	-11·5	-58·0	-0·5	-1·5
1922	+304·5	-9·0	+31·5	-172·0	-89·5	-16·0	-48·5	—	-1·0
1923	+324·5	-18·5	+26·0	-149·0	-91·5	-12·5	-96·5	-0·5	—
1924	+264·5	+9·0	+20·5	-143·0	-87·0	11·5	-51·5	+0·5	-1·5
1925	+250·0	+17·0	+11·0	-131·5	-79·5	-15·5	-48·0	—	-3·5
1926	+211·5	+18·5	+57·5	-124·5	-86·0	-15·5	-61·0	-0·5	—
1927	+148·0	+17·5	+104·5	-135·5	-78·0	-12·5	-42·5	+0·5	-2·0
Összesen: 1896—1927	+16,178·0	+334·0	4,329·0	6,415·0	-3,695·0	-430·0	-1587·0	-1·0	-33·0

Az adatok mindenkor csak a szűkebb értelemben veendő Magyarországára vonatkoznak. A hazánk megcsonkítása előtti időkből való adatokból a Horvát-Szlavonországra vonatkozó számok hiányzanak.

Az adatok a magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal szerkesztésében megjelenő Magyar statisztikai évkönyvekből vannak véve.

Végezetül megjegyezzük, hogy az évkönyvekben a folyó évekre vonatkozó, továbbá utóbb a hosszabb időszakokra vonatkozólag ugyancsak évenként elkülönítve közzétett adatok közt itt-ott csekélyebb jelentőségű eltérések mutatkoznak.

Dr. Hacker Ervin.



Téli strófák.

I.

*A nyárról én sohse daloltam.
Az élet akkor él, a legszebb vers: való!
De ha a földet meglátom holtan
S a téli szélben zörög a karó:
Oh, akkor mindent, mit a nyár adott,
Színes rakéta-szókba préselek
S a sok szikrázó vers-csillagot
Elszórom mind szegény halott felett.*

II.

*Az ablakon csak ködlik a világ,
Beszötte gazdagon a jégvirág.
Elnézem rajza furcsa menetét...
Bár jól tudom, virágos tréfa csak
És rajta át a tél gúnyol, kacag:
A gond elől még így is menedék.*

Réz Gyula.



Zeng a mező.

Ide-oda cikáztunk elfult lélekzettel.

Délelőtt féltizenkettőkor ereszkedtünk beie első csatánkba s azóta eszeveszetten táncoltunk a széles rétségen s a szelid dombhajlatokon. Srapnellek csörgésével volt tele az ég s a föld nyögött a gránátok iszonyú zúgásában. És mi védtelenül s halottfehéren kergetőztünk a szabad mezőkön s velünk együtt kergetőztek, táncoltak és hömpölyögtek buzakeresztek, tarlók, kerek erdőcskék s lapos dombok. Tomasovtól jobbkéznek valahol.

Délután négy óra lehetett ekkor.

Ötödfélóra óta szakadatlanul veríték vert ki a halántékainkon. Mert holt katonáktól feketedtek az elhagyott lankások s a föld- és menydöngető zúgásban, recsegő tüzeztől bekerítve s halálos rémületben rohantunk neki az ellenségnek, amely menekülni kezdett már. Cholm irányának. És ha ágyugolyók verték szét ezt vagy amazt a csatárláncot, mindig akadtak kemény bajtársak: egy lihegő őrmester, egy véresfejű káplár, aki még akkor sem rettent meg. Ahelyett szinte sívított a torkábfult méregtől:

— Ide, ide, legények!

Mások meg azt kiáltozták:

— Előre, fiuk! Mindig előre!

Ebben a kápráztató kavargásban, mikor az édes szülénk jajeszékélése sem használt volna semmit többé, Miriszlay önkéntes vetődött elő valahonnét. Vicsorgó szögektől televert talpú bakancsai csattogtak a dörgő mezőn, amint nekieresztette létralábait. Engesztelhetetlenül vetette magát az ellenségre, a közben pedig észrevehette száználmas arcomat, mert túl földnek nyögésén, ágyuknak rengésén leplezetlen kárörömmel kiáltott felém:

— No, ezt megcsináltátok, ti hazafiak! Csak arra lennék kíváncsi ezekután, hova tűnhettek el a szeretve-tisztelt vezérkar tagjai, meg a tiszték!? Szent meggyőződése, hogy az első ágyúszóra bebujtak valamelyik boglya alá!... Gratulálok!

Mindezt elszánt előrerohanása közben kiáltozta felém. De én sem hagytam magamat:

— Hallgass, hallgass, te gonosz ember! Tudd meg hát, hogy a tiszték elestek az utolsó szálíg!

— Kefét hiszem el! — nyelvelt vissza csufondáros nevetéssel a sokat-komiszkodott önkéntes s ugyanakkor hasravágódván, keserű szilajsággal kezdett tüzelni a kapkodva menekülő ellenségre.

Fel voltam böszülve e romboló tendenciájú kijelentés miatt, mindazáltal hagytam a nyavalyást. Mert akkor már elkeseredett üldözésbe fogott, ez azonban nem jelentett nyugalmat minékünk. Balkézről ugyanis, egy hajlat mögül, valami huszonhét ágyu fogott keresztűz alá ugyanakkor...

Istenem-Atyám, mi kezdődött ottan!

Kartács kartács után sepert el a csatárlánc hosszán, emberek jajgattak haldokolva. Am az utolsó pillanatban — és ez nagy szerencse volt! — hörögve kiáltotta el magát valamelyik őrmester vagy káplár:

— Fiuk, neki az ütegeknek! Fiuk, vegyük el az ágyuikat!

Megfordultak hát balkéznek, akik ott voltak egytől-egyig: hetvenen vagy százhuszan s fenyegetőzve és káromkodva vágattak a huszonhét ágyu ellen...

— Előre, legények! Mindig előre! — biztatták egymást hamuszürke arccal azok, akik életben maradtak addig.

Talpaik dörögtek a mezőn, mialatt szörnyű méreggel vetették magukat az ütegekre. Csámpás lábaival ott kalimpált köztük Miriszlay pajtás is, miközben dőlésre kapta fegyverét s lihegett, mint a kutya.

Ötödik órája táncoltunk már az élet és halál között s velünk-táncolt a világ, köröskörül pedig iszonyú tüzekben hajladozott minden. Az ég karimáján köröskörül nagy lángok nyujtogatták vörös ujjait az égnek, mintha minden az Isten segítsége után jajveszékelt volna. Zúgott és csergett a levegő, nyöszörgött a föld, gránátok sivítottak s templomtornyok dültek recsegve... Aközben fehérarcú katonák sokasodtak holtan mindenfelé, haldoklók tárták felénk utójára karjaikat, hogy ne hagyjuk elfolyni a véreket... Nem törődünk velők, mert verekedni kellett itten, döglésig. Izzadt nyakszirtekkel, reszkető lábakkal dörögtünk el a széles rétségen, később a korai szántáson... És nem állt meg senki, pillanatra sem! Mert akkor egyhelyben estünk volna össze örökre. Mindig akadt egy véresszemű őrmester, egy lobogóhajú káplár vagy önkéntes, aki meglóbálva feje fölött a puskát, tébolyultan rikoltott fel:

— Előre legények!

S a sápadt rémületben és eszeveszett kapkodásban eltűnt előlünk a nyárutói nap is. Mert ütegek kormai vonták be az arcát. S amikor egy lehelletnyi halom tetővonalára sikerült volna föllihegnünk a veritéközönben, valamelyik roskadozó gyalogos balkéznek lengette meg sapkáját, a völgyvonulatnak s úgy kiabált:

— Azok csak a merész fattyak ottan!

Vakmerő előnyomulásunk közben is maradt félpillanatunk, hogy arrafordítsuk fejünket. És elrémülve láttuk ekkor, hogy irtózatos dulakodás folyik a meglepett ellenséges ágyuk körül: szuronyok vilantak meg tompán, amint döfködték egymást, pisztolyok csattogtak a füstleplen át s a huszonhét orosz ágyu előtt elhullt embereink sokaságától feketélt a mező. Mert rendíthetetlenül szálltak szembe velük

az ellenség útegei s az utolsó lehelletig dolgoztak gyötrelmesen. Kartács kartács után sepert végig a mieink tomboló rohamcsapatain. Hát ezért nem volt kegyelem senkinek az ágyuk körül!

— Rajta, legények! Rajta!

Ezt ordították réműlettől tátott szájjal mindenfelé a döngő csatatéren s nekirugaszkodtunk tizedszer talán, hogy átvágjuk magunkat valamilyen irányba. Mert ha itt állunk meg, lekaszálnak egy lábíg. Előttünk minden ponton széles hullámban futott az ellenség esze nélkül.

— Győztünk, gyerekek! — harsant meg a kiáltás az összevisszakeveredett, ujjongó csatárláncok felett a dombok és kerekerdők visszhangot vertek ettől a kiáltástól.

Am ugyanakkor gránátok dörgése kezdődött a hátunkban... Az összevisszahajgált zászlóaljok és ezredek legényei halottfehéren torpantak meg s egyszerre tört fel a rémület hangja:

— Saját tüzérésünk lő bennünket! Vissza, fiuk, vissza s gyilkoljuk le a bitangokat!

S az égi- és földizúgásban, amikor reszkető hideg futott át rajtunk nyomorult életünk miatt, csak megfordult az egész mező és vagy ezer ember vágatni kezdett hátrafelé, rekedten és megvadulva:

— Gyilkoljuk le a bitangokat!

Ebben az eszeveszett másodpercben váratlanul magasra ágaskodott ki egy sovány és létralábú alak s a füleit csapkodva kezdett ordítani, hogy kétségbeesett jajgatására megborzadt minden katona:

— Gazemberek, mars vissza! Most, amikor tisztjeink elhulltak mind, győzni hagyjátok az ellenséget, odadobva nekik nemzetünket, anyáinkat, testvéreinket, kishugainkat? Aki legény, utánam!

S ott, az élet és halál barázdáján, mikor az ellenség is fölfigyelt zavarunkra s ellenünk próbált megindulni újból, egy szakaszvezető megdöbbenve kiáltott az égre:

— Éljen az önkéntes úr! Nemzetünkért, anyáinkért, testvéreinkért, kishugainkért előre!

Mert Miriszlay volt, aki megfordította a csataszerencsét. S ezzel a kiállásával örökre elfelejtette neki minden ember teméntelen áskálódását, melyet a tényleges tisztok s elsősorban a vezérkar tagjai ellen vitt végbe.

De hol voltak már ekkor a tisztok? Arcraborulva, szétvetett karral feküdtek a búzakeresztek között, miután lelkeik a menyországba költöztek el...

Amikor Miriszlay visszafelé fordult volna s dühtől eltorzult szájjal vetette magát az ellenségnek, végesvéig megfordult ezer és ezer ember a holtaktól telehányt mezőn s a fülsiketítő csattogásban, az ágyúzengésben, a földnek dübörgésében azt kiáltozták mind-mind:

— Előre! Előre!

Megfordult erre az ellenség is és lomhán kezdett loholni Lengyelország belsejének. A nap sebesen csúszott lefelé, a nyugati halmok lankáira, mialatt füsttel voltak tele a sekély völgyek. Balkéznek

tőlünk, az elfogott és szétvert ellenséges ágyuk körül, minden tüzer halva hevert a tarlón. És a szörnyű tüzekből beszeggett délorosz földön roskadozó lábbal, koromtól ellepve, ordaséhesen s elesett pajtásainkról is megfélekedezve toltuk magunkat előre... Messze elől nagy kavarodásban, hömpölyögve futott előlünk az ellenség, más pontokon teméntelen fogoly-katonát tereltek össze azalatt...

Ugyanakkor mintha mindkét részről gyengülni kezdtek volna az ütegek torkai... S ugyanakkor köröskörül, a lángokban hajladozó falvak alatt, a kerek kis erdők szélein, elhagyott buzakeresztek között, végig-végig a halmokon csodálatos kardal kezdett fölerősödni: a tücskök orgonája.

Előbb az ágyuk dörgése fojthatta el biztatató nótájukat... De most, hogy kezdett elülni minden zaja az ütközetnek, merészen zendült föl énekük. Mintha a halott katonák gyászdala lett volna. Mintha bennünket lelkesítettek volna lankadatlanul, hogy ne féljünk, mert hazasegít az Isten.

Az összekavarodott s szétvert csapatkötelékek megálltak a legközelebbi dombsor gerincvonalán. És akkor fujtunk egyet... És akkor levettük fejünkről a sipkát, arcunkat az Isten széles menyiboltja felé fordítottuk, mélységes megrendüléssel.

Levettem a sipkámat én is. Mellettem egy önkéntespajtásom cselekedett ugyanúgy. Összenéztünk s remegő hangon szóltam:

— Holnap hazamegyünk, testvér...

— Nem hiszem, — válaszolt keserűen. — Innét nincs szabadulás többet...

Abban a pillanatban friss ezredek és zászlóaljok nyomultak előre balról, döngő lábbal, az ellenség után, hogy még éjszakára se hajthassa le a fejét közüle senki, ha életben tartotta is addig az Isten...

Abban a pillanatban megfordultunk mind-mind s a hideg futott át rajtunk. Mert katonapajtásaink tetemeitől sűrűsödtek domboldalok, ligetek, rétek, a patakok partjai... Ijedtre-válva szólalt meg valaki:

— Sehol nem látni egyetlen tisztet...

A továbbbszolgáló-örmesternek elcsuklott a hangja:

— A tiszték mind meghaltak...

Ugyanakkor ezredesünk vágatott el a csatamezőn s a könnyei hulltak szakadatlanul. Hollófekete lova ügetve dobogott, az ezredes pedig sapkátlanul kiabált maga elé, mint az eszelős:

— Hová lettek a katonáim? Hová lett a regimentem?

Mert akkorára legfeljebb ha háromszázan tudtunk összeverődni a négyezerből.

Az ágyuzengés gyengült, a tücskök kardala ujult erővel harsant föl... Nyugatnak előttünk, a távoli halmok tetején akkor állt meg utoljára a nap s az ágyukormon át úgy nézett vissza felénk, mint egy rozsdás korong... S előttünk, ameddig csak el lehetett látni, füst és korom volt minden völgy s a füst és korom fölött álomszerű sejtelemben tetszettek föl csak a dombok vonalai... Messziről tompa

ágyuszó hallatszott, mintha égiborulat dörgött volna. A Bugtól a Visztuláig emberek haldokoltak...

Ottálltam a halmon, a puskám csöve fölé hajolva keveset megrendített a pusztulás.

Ugyanakkor pedig, alig néhány lépésre tőlem, az első halott emberbe találtak belebotlani a visszabotorkáló katonák. Feketék voltak valamennyien. Az első halottnál visszatorpantak.

Hiszen igaz, hogy megettünk elesett pajtásaink holttesteivel voltak tele a mezők, őket azonban nem láttuk, amikor tántorogva buktak föl utoljára, mert fujva rohantunk előre akkor... Ez az első elfolytvérű ember azonban, akibe most találtak belebotlani, magába-szállásra intett minden fásult katonát.

Kisebb csoport verődött össze a halott pajtás körül, akinek rég elszállhatott a lelke. Tiroli-vadász volt szegény. Valamelyik altiszt levette a sipkáját, utána a többi is mind és imádkozni kezdtek fennhangon:

— Mi Atyánk, ki a mennyekben vagy, szenteltessék meg a te neved . . .

Balkézőről hallgatott a huszonhét orosz ágyu s észrevétlenül az éjszaka barna színei kezdtek lehanyatlani föléjük. Alkonyodott már, ágyu csak elvéve dördült, korom szállt-szállt a dombokra s körös-körül lángokban csapkodtak a falvak és égtek a lengyelországi erdők . . .

Rendezkedni próbáltunk volna... Az elősiető homályban lovával együtt eltűnt valamerre az ezredes is, akinek zápormódra szakadtak a könnyei, keservesen siratván megölt katonáit.

Váratlanul elnémultak a távoli útegek is, egytől-egyig. És ekkor — minden átmenet nélkül — egy horgas önkéntes bukkant föl a halom gerincvonalán s ott megállt. Megállt bánkódó fejével s cigarettát próbált sodorni a dohánypor-maradékból.

Miriszliay volt.

A félsötétben, amint rávilágítottak a tüzek, úgy festett, akár a Sátán. Megnyálazta a cigarettapapirost, ráfüstölt, szítt belőle egy mélyet s nagyot fújt.

Fájdalomtól remegő hangon szóltam át hozzá:

— A vezérkar tagjai is elesetek . . .

— Mondják, — szólt vissza mintegy félálomból, mert ő sem volt cinikus többet. — Haj-haj!

Pihent már valamennyi ágyu a Bugtól a Visztuláig. Olykor-olykor kétségbeesett kiáltás szállt errefelé a kerek erdőcske irányából. Életüktől bucsuzó katonák jajveszékelték ottan irgalmas kereszténynek segítsége után.

De később ezt is elnyelte a tücsökszó. Mert millió tücsök énekelt már a csillagos égbolt alatt. Zengett-zengett kardaluk, hogy megilletődünk tőle. Tudtuk, nekünk fujják.

Mintha feledtetni akarták volna velünk, hogy árvák és elhagyottak vagyunk.

Komáromi János.



A Hámori tónál

A tó tán kincset rejteget,
Azért őrzik komor hegyek.
Kiszökni próbál száz irányba,
— Mint megriadt, félénk leányka,
Akit kergetnek vad fiúk, —
De visszafogják a hegyek.
Mikor már látja, nincs kiút.
Magát megadja kényre, kegyre,
Esengve néz a vén hegyekre
S úgy megbúvik keskeny ölükbén,
Mint csíraszem a téli rügyben.
A nap leszállni készül épen,
Aranyugárral hinti meg
S a sziklák szürke tengerében
A tó úgy fénylik, mint aranysziklet.

Réz Gyula.



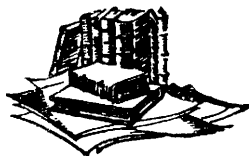


KRÓNIKA.

— A Debreceni Protestáns Lap. Előttünk fekszik a Debreceni Protestáns Lap jubiláris száma, amely bevezeti ötvenedik esztendejébe. A mai kálvinista élet kitünőségei töltik meg ezt a két iv terjedelmű számot. Friss erőt kívánnak neki benne az újabb ötven esztendőhöz, emlékeket újítanak föl, további útravalóul programot ajánlanak, célokat tűznek ki. Mi is odaállunk a köszöntők közé, a nemes szolgálatban eltöltött félszázad bizvást megérdemel ennyi tisztességet. Mert ötven esztendő temérdek idő Magyarországon egy folyóirat életében. Külföldön, így pl. Németországban tisztas hagyományai vannak könyvnek, folyóiratnak, nem vetik könnyen félre új márkáért a régi jó címet. Így van, hogy másfélszázad óta használt folyóiratok és többszázados könyvcímek csengenek felénk nem egyszer. Napjaink szűkkörű fölfogása meglehetősen megütődéssel olvashatja a lap címéből kiáltó látszólagos contradictiót. Hogyan? Debrecenben protestáns lap? Lehetséges, hogy Debrecen a tömegkálvinizmus középontja, a kálvinista Róma protestáns lobogó alatt élje a maga kálvinizmusát? Aki — így teszi föl a kérdést, ok nélkül élez ki helyzeteket, a történeti valóságot pedig végzetesen elfödi maga elől. Nem veszi tudomásul pl., hogy folyóiratunk előde is egy *Protestáns Heti Lap* volt, a szerkesztőségben ugyanannak a Tóth Sámuelnek és Békési Gyulának közreműködésével, akik az új folyóiratnak is irányítói lettek. Hogy az előbbi hetilap miért volt éppen *protestáns*, a negatív felelet közelebb áll a valósághoz: Nem gyengeségből. körületekintő, óvatoskodó utilitarizmusból, hanem a korhangulat hatása alatt. A század közepétől mindegyre halványuló irénikus gondolat még érvényben levő divatjának megnyilatkozásaképpen. Sokan tudják, hogy a század negyvenes éveit óta fölszinen levő protestáns unió gondolatát a Dunamelléken a liberális *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* szolgálta. Hidegebb fejjel mérte le az unió várható eredményeit a tisztántúli orthodoxia szellemi vezérének, Révész Imrének folyóirata, a szintén *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, a tiszáninneni ref. egyházkerület lapja sem vette fel még ekkor a fogalomszűkítő református nevet, hanem egyszerűen *Sárospataki Lapok*-nak címezte magát. Kulturális szövetkezések és szociális jellegű egyesületek hirdették az uniót címükben a protestáns névvel. Mikor a Debreceni Protestáns Lap a nyilvánosság elé állott, már az unió kérdése meghaladott álláspont volt. Csak a protestáns név maradt emlékeztetőnek, eltemetett vágyak fejfájaként. De még húsz év múlva is megjelenik Dunántúlon az irénikus hagyomány a

Dunántúli Protestáns Lap címében. Nem szükséges külön említenünk, hogy mind e folyóiratok a *református* egyház szolgálatát vállalták hivatásuknak s ha a protestáns jelző a változó idővel mást és mást jelentett is címeikben — célkitűzést, divatot, hagyományt — mindvégig a tiszta kálvinizmus elveinek szilárd alapján állottak. Erről mindegyik éppúgy tanuszkodhatik, mint a Debreceni Protestáns Lap negyvenkilenc kötete. Akinek türelme van, végig nézheti a hol keskenyebb, hol szélesebb évfolyamokat és megbizonyosodhatik, hogy hírei a *református* egyetemes és a helyi élet nyilvánulásairól számoltak be, témáit a kálvinizmus álláspontjáról szemlélte, hitelvi kérdésekben a Heidelbergi Káté tanítása szerint igazodott, iskolaideálja a többszázados debreceni kollégium volt, olvasói a Tiszántúlról rekrutálódtak. És ha mindezeket összefoglalva meg akarjuk pontosan határozni, hogy mit jelentett a debreceni lap címében a protestáns név, azt kell mondanunk, hogy nem jelentőség nélküli értéket. Annyit mindenesetre jelentett, hogy ez is kötelezte. Szolgáltatta rajta keresztül az universalizálás ideálját, az *omnia in unum sint* vágyát, a szentek egyességét. És ha néha nem jelentett többet, arra is jó volt, hogy emlékeztette magát időnkint, hogy az aratás mezején nem jár egyedül. Jó volt ez biztatásnak és önismeretnek egyaránt. Széles horizont tárult föl így lapjain mindig az egyetemes keresztyénség tágas térei felé. Nem vallotta ennek kárát a református öntudat sem amellet, hogy a tanbeli különbségek aggodalmas számontartása sem vette túlságosan igénybe erőit. Mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy a Debreceni Protestáns Lapnak az eddig járt útja egyenes volt, helyes volt és érdemes tovább folytatnia. Őszinte szívvel kívánjuk, hogy minél nagyobb sereg járjon a nyomában a tiszántúli kálvinista magyarok közül nemcsak a tiszántúli, hanem az egész magyar kálvinizmus hasznára, az egész magyar nemzet belső erejének gyarapítására.

Zs. F.



Csokonai és a botanika.

Néhány év előtt az irodalmi megújulás koráról akartam írni s Csokonait tettem meg vezetőmmé: mutassa meg ő, mit olvasott ezeknek az éveknek a művelt literátora; ha lett volna pénze rá, milyen könyveket tartott volna ott a könyvespolcán, melyiket kéz ügyben s melyiket a sarokban. Az én könyvemből nem lett semmi, de a Csokonai képzelt könyvtárának katalogusa még itt van a jegyzeteim közt. Bizonyára hiányos jegyzék, hiszen csak azt vettem belé, ami Csokonai verseibe, jegyzeteibe, tanulmányaiba is belekerült. Így is tiszteletre-méltó lajstrom: hét nyelv klasszikusai és apró divatosai közt természettudományi, esztétikai, történelmi munkák sora. A fél kezem ujjain megszámlálhatnám azokat a mai magyarokat, akik ennyi féle mezőn hajtották át nomád kíváncsiságukat!

A különös még sem az, hogy Csokonai ennyit összeolvasott, tanult, hanem, hogy ezt a lajstromot pusztán a műveiből össze lehetett állítani. Amit olvasott, az írásaiba is bele került. Kedvenc költőit vagy fordítgatta, vagy egy elkapott motívumukat próbálta ki a maga nyelvén, a tudományos műveket pedig jegyzeteiben idézgette, olykor verset is írt a méltánylásukra. Alig van magyar költő, akinek a műveibe annyi ismeret, adat, kultúra-elem szívódott volna bele, mint az övébe. A lexikonok százada után egy költő, akinek a verseiben lexikonok rejtőzködnek. Egyik verse így kezdődik:

*Minden munkák között azok a szótárok
Melyeknek szélesen kiterjed határok.*

Bizonyára voltak költőink, akiknek a műveltsége alaposabb, emésztettebb volt, mint az övé, de akinek a műveiből az olvasottság ennyire kiáltana, alig.

Mi ennek a magyarázata? A hatásoknak az a részége volna ő, akinek irodalomtörténeteink feltüntetik? A kultúra kleptomániása, aki nem bír ellenállni a szép képek, érdekes adatok, művészi fogások ingerének? Vagy még rosszabb. Szép lélek, akinek meg-meg kell csilantania, amit olvasott? Csokonai és szép lélek: mit szólna ehhez Kölcsey? Az ember el sem hiszi, hogy Vitéz, maga is szép léleknek nevezte magát. Miért esik oly távol ez a költő, aki annyira kínálkozó prédája a filológiának, minden kultúr sznobságtól? Miért szabad ennek a költőnek ennyi olvasottságot föltálcálnia, anélkül, hogy rossz ízét éreznők. Majdnem egyre megy, hogy a természetről vagy az olvasmányairól ír: nála a kultúra is a természet képeskönyvévé válik,

aminthogy az ő természete mögött is egy alapos enciklopedista ismeret tömege lappang. Az adatok rögzítésében van az ő csodája: abban a bűvös enyven, amellyel a holt ismeretet is úgy ragasztja a verseibe, de még a legtárgyvilágosabb jegyzetébe is, hogy egy lesz képelete virágai közt. Mi ez a bűvös enyv? Csokonai a botanikus felelhet meg rája.

A theológiától a verstanig s az esztétikától a medicináig akárhány tudományba izlelt is bele vitéz Mihály; próbálj egyetlen egy tudományágat választani, úgy hogy az jellemezze is őt s habozás nélkül a botanika felé fordulsz. A botanika ebben a korban nem csak friss, virágzó ismeret, amely alig néhány évtizede temette el nagy törvényhozóját, de világjárvány is, amely még a debreceni homokon is olyan hódolókat foghatott, mint a tudós Veszprémi két veje Földi Mihály és Diószegi Sámuel s az igen nagy költő Fazekas Mihály. Ha csakugyan lehet Debreceni körről beszélni, hát az a botanika tudósainak és dilettánsainak a köre volt: poétaké és fűvészeké, ami körülbelül egyet is jelentett abban a korban, mint azt Csokonai lírája s a legszebb magyar nyelvemlékek egyike: a Debreceni fűvészkönyv is bizonyítja.

Amióta Rousseau a svájci üldözések elől menekülve, a bienui tó szigetén a botanikában temetkezett el multja s a fenyegető téboly elől, a botanikus irodalomnak megvolt a klasszikusa, olyan klasszikus, aki körülbelül meg is magyarázza ennek a járványnak az eredetét. Vagy véletlen talán, hogy a tizennyolcadik század nagy forradalmára egy zenei szótárral vett részt az enciklopedista munkában s a természettudományok közül ép a botanika vált szenvedélyévé? Rousseau nemcsak irodalmi, de majdnem szervezeti forradalma is az emberiségnek: az érzékiség és érzelmesség anarchikus elemei szabadulnak ki a gondolkodás logikai kényszere alól s a botanika lesz az a kétnyelvű tudomány, amely a tizennyolcadik század enciklopedista érdeklődését a legkönnyebben játssza át az elszabadult gyöngeség lírai mámora felé.

Csokonait Földi kapatta rá a fűvészetre, de ismerte a külföld nagy rendszerezőit is. Hogy mennyire haladt előre a tudományában, azt az Anakreoni dalok néhány jegyzetéből gyaníthatjuk. Furcsa jegyzetek, amelyekben még magyarázni kell, mi a kankalin; az ismeretlen jázmint akkor ajánlgatja a debreceni hajadonoknak s Szenczi Molnár Albertől kéri kölcsön a lomb szót, hogy a leveles galyat a latin frons-t, a száraz ággal szemben jelölni tudja. Az ember ül-hül, hogy miféle botanikai és filológiai feladványok lapultak meg e ma már mindennapinak tűnő verssorok redőiben. Csokonai ezekben az apró problémákban sosem dönt taláalomra. Szakember ő, aki a tudományára hallgat.

De nemcsak e botanikus nyelvészkedésekből tűnik ki a hozzáértése, sokkal inkább abból a figyelemből, amellyel a növényeket képeiben felhasználja, értékelgeti. A klasszikus mithológiák nagy ismerője egy új, gyöngédebb mithológiát hordott a szívében: a növényekét. Apró istenek és istennők ezek a növényecskék, ép úgy kikerül belőlük

egy Olimpusra való, mint a mithológia isteneiből. Sőt, mintha a Csokonai görög istenei is e növények ambróziás öléből fölkerekedett Zefirek közt járnának-kelnének: botanikával fertőzött az ő Olympusuk is. Jellemük van itt a növényeknek s mennyivel finomabban árnyalt jellemük, mint az allegorikus virágmesék virágjainak. Egy-egy melléjük ragasztott jelző világít, mint egy görög epiteton. Miért lettek a Magányossághoz hold belengte bükkfái *szőke* bikfák s Endymion királynéja miért ép *nárcisz* pálcával int hallgatást. Ha Berzsenyi szerint „Nem szül gyáva nyulat Nubia párduca, Csokonai ezt a maga kényelmesebb modorában így írja meg:

*Mint Jupiternek chaoni törzsőke,
Mely cserfamakkal széltibe tengeté
A vad világot s e bereknek
Századokig vala zöld királya.*

*Ámbár kiszárad, még se hal el, hanem
Késő fiában újra feléledez
S szent magva porhanyós egerfát
Nem terem és henye hanga bokrot... stb.*

Melyik költő állította a cserfa ellen a *porhanyós* egerfát s ki nevezte henyének a hanga-bokrot? Azt, hogy a nemes csak kevélyebben tartja magát, ha a csöcselék gúnyolja, az ő botanikus képzelete így fejezi ki:

*Látd, a magános berki homály alól
Mig a babérszál halkal emelkedik,
A nyári gyanták durrogási
Szent tetején magasabbra rázzák.*

Már-már a kép zavar határán s mégis milyen gyönyörű, ha sikerül végiggondolnod.

Ismerte ez a költő a növényeket és szerette őket, mint szelid rokonait. A botanika nála is, mint Rousseau-nál ürügy a kedvesebb növényélet előtti áradozásra. A párolt érzékiség járványa ez a botanika-mámor, amelyet Európa annyi kortárs írójában megtalálasz. Rousseau érzékisége lázasabb, kamaszosabb, Csokonaié érettebb, férfiasabb. Rousseau-nak titkos kedvesei a növények, Csokonainak hugai: enyeleg, tréfálkozik velük, szavak gyöngéd ujjjaival cirógatja. Van-e meghatóbb, mint e beteg, lerongyolódott, vándorköltő, aki meghal, anélkül, hogy műveit nyomtatásban látta volna, de barátok hijján annyi szép szót vesztegetett hugaira — a növényekre.

A botanikus gyűjtő és Csokonai a nagy gyűjtők közül való. Érzelmes gyűjtő, akinek minden új varietás új simogatás ürügye. S nem marad-e egy kicsit botanikus akkor is, amikor a népnyelv és hagyomány szavait préseli bele versei herbáriumába; botanikus a mithológiai alakok, szép versformák s történelmi furcsaságok gyűjtésében is. Az ő költőlexikona óriási fűvészkönyv, ahol a növénycsalá-

dok közt az Istenek és szavak családjai a költőgénuszok, sőt még a Schulzer esztétikája is helyet kapnak. Csokonainál az ismeret, sőt az adatgyűjtés is a szétáradó világszeretet eszköze. Ez a világszeretet veszi el az ő adatai lexikon-izét. Ez a tárgyat kereső gyöngédség az enyv, amely a legemésztetlenebbnek tűnő kultúraelemet is beragasztja a képzelet teremtményei közé. Egy virág, Apollo egyik mellékneve, vagy egy harmadrendű olasz poéta: ő mindent méltónak talál az ő mindent megszőpítő herbáriumára.

Valószínűleg hamis enciklopedista, de bizonyára igaz költő! A kíváncsiság nála nem az értelem szomjúsága, inkább a szív adakozó kedve. Édes s nyugati kortársainál érettebb érzelmességgel átítatott líra az övé. Tömörebb, őszintébb, emelkedettebb költőink vannak, de van-e kedvesebb? Időnként át-át kell engednem szívemen az ő szomorkás édes nyájasságát, mint ahogy tavasszal meg-megveszek egy növényhatározót s újra és újra nekivágok a budai hegyeknek, hogy most már aztán igazán megtanulom a botanikát. Azonban sem a botanikát nem tanulhattam meg, sem a Csokonai édes szigetén, e virág-Citherén, nem sikerült kunyhót építenem.

Németh László.





KRITIKAI SZEMLE.

Makkai Sándor dr.: Aratás. Előadások. Ecclesia militans. Beszéd-ek. Feltámadunk. Művészet és irodalom. „Kultúra“-könyvkereskedés kiadása, Lucénece—Losonc, 236 lap. (Studium bizománya, 5 P.).

Ennek a nem új keletű könyvnek csupán az adott éppen most aktualitást, hogy történetből a kezembe került. Eddig senki sem szölt felöle e folyóirat hasábjain s mi nem vagyunk még elég gazdagok, hogy ilyen kaliberű művet elhallgassunk csak azért, mert megjelenésekor (megszállott területi származása miatt) véletlenül kikerülte az illettek-ek figyelmét.

Harmadfélszáz oldalának végigolvasása egyszerre okoz nagy lelki épülést és nagy lelki megmozdulást, akárcsak Erdély püspökének úgyszólván minden lelki manifesztációja. (Hogy a lelkek megmozdulása sokszor heves ellenmondásban, erős tiltakozásban, söt kisebb-nagyobb-fokú botránkozásokban nyilvánul, az csak természetes és semmiképen sem baj egy olyan kulturközösségben, amely életfolyásának utolsó szakaszát a tétlenség különféle variációival töltötte el ezen a téren.) Makkai Sándor bevallottan az akarat számára ír, célja nem gondolatok közlése, hanem gondolateltetés s az az érzésünk, örömmel tölti el az ellentétes gondolatok ébredése is, hiszen azért szölt és ír, hogy általában ccsúdjanak, ébredjenek, keljenek a heverő, ájult, tetszhalott gondolatok.

Ideírom tanulságul mindazon gondolataimat, amelyeket a könyve ébresztett bennem, akár azonosak, akár ellentétesek az ő gondolataival. Lesznek közöttük örgondolatok, amelyeket az övéi nem felébresztettek, hanem csak figyelésre készítettek. Különlélék lesznek, de, úgy érzem, egytöl-egyig *testvér*gondolatok lesznek s ha kritikával is tartoznék ez-úttal, ismertetés közben, szolgáljon kritika gyanánt ez az előzetes ki-jelentésem.

A kötet meglehetősen tarka. A szerző igen szellemesen védelmezi meg építőirodalmunknak ezt a mindinkább gyakori formátlanságát. „Kalászaik nem egy táblából kerültek sarló alá“ az Aratásnak, — mondja és hiszi. Ebben a képben van ugyan egy kis képzavar, (csak tallózni, „szedegetni“ lehet *egy* kévébe több tábláról kalászokat, aratni, hálistennek, még jégverés után sem), de tartalmilag igaza van azért a képnek. „A kálvinizmus... az élet egész területét át akarja hatni.“ Ez is igaz. Legfeljebb attól lehet tartani, hogy nem mindig a kálvinizmus tör be diadalmasan az élet különböző területeire s arat ott aztán és szúr a bözsákmányból, hanem, megfordítva, az élet tör be hatalmas ellenség mód-

jára a kálvinizmus visszaszerzett igéretföldére. követeli a jussát, harcol érte s a kálvinizmus egyelőre kénytelen megelégedni azzal az egy-két szádra menő trofeummal, amely a közelharc alatt a torzsalkodás prédájaképpen az újjai közt marad. Lehet, hogy győzelme jeléül, lehet az is, hogy a küzdelem végén „erőtlen lesz mindkét erő”, de egy bizonyos: a rátukmált harcot végig kell harcolnia mind a két esetben.

A könyv beosztása a szokásos sémát mutatja. Előadások, viták, elmélkedések, kritikák. Szerintünk az elmélkedések volnának legelőbbre valók. Ezekben van a Makkai Sándor ereje. Tizenkét prédikációt ad, igazi igehirdetést. Mind a tizenkét prédikáció Jézus Krisztusról tesz erős bizonyosságot. A kereszt titka teszi a hitvallókat a tüzes kemence előtt is megalkuvást nem ismerőkké, a kereszt titka őrzi meg a szeretet tiszta formáját a szimpátia testi forrósága és a filantrópia fantomhidegsége között. A kereszt titka változtatja szenvedélyes, frázisos, türelmetlen életünket a Máriák csendes életévé, varázsol el megtagadottakból úrszentelők gazdag gyülekezetévé. A kereszt titka tart seregszemlét 1517 minden fordulóján azok közt, akik az örök pogányság és örök zsidóság fitymálásán és botránkozásán túljutva nem a Krisztus sarkára vagy fejére néznek többé, hanem a vállain látják saját bűnük terhét — s attól fogva nem zörgetnek, nem keresnek, nem kérnek hiába. Makkai Sándor bizonyágtétele Jézus Krisztusról őszinte, hatalmas és rokonszenves.

De nem tudom, őrzi-e ő is, — hitének biztos zengésű trombitája meghalkul, tremolóba csap át, — valahányszor nyitott koporsó fekszik előtte. Őt halotti beszédének ezt a gyűjtőcímet adta: Feltámadunk! és mintha ezen a ponton még csak érette és helyette dolgoznék életében Istennek Szent Lelke. Születése óta ösztönösen érzi, egész teológiai öntudatosságával tudja, hogy feltámadunk, de a erédőjának a tüze itt nem olyan nyugodtgyenletes fényű, mint a Jézus Krisztus felől ragyogó.

Minden lelkesedésünket és segítségünket megérdemli Makkai Sándor, Istennek harcoló kedves embere. Négy fronton cikázik fényes kardja, négyfelé épít védőfalat másik kezében a malteros kanál. Belső forradalmat szít, szervez és vezényel a régi jogi, adminisztrációs és intézményes egyház ellen, alacsonyoknak tartja oktató és kulturális eszményeit, meddőnek romokon esüggendő, átokkal elegy síránkozását, irreálisnak negatív költségvetéseit. Közben élethalálharcot kell vívnia kifelé, az állam irtó hadjáratai ellen; szörnyű bizonyosság lehet tudnia, hogy a harc csak abban az esetben nem kilátástalan, ha a belső front kijepül, a lekipásztorok törzsképzése misszionálóvá teljesedik. a gyülekezeti egyházfegyelem megszilárdul, a múltat likvidálni lehet valamiképpen. A harmadik front az erdélyi lélek kiképzésének a gondja. Félve kockáztatok itt meg egy aggodalmas kijelentést, nemesak neki szól, de ő váltotta ki belőlem eddig legtisztább formájában: jaj, csak össze ne tévesszük itt azt, ami van, azzal, ami jó volna, ha volna. A negyedik front a Sátán frontja, maga a XX. század. Makkai Sándort, akit hivatala aktualitásai és érdeklődésének egyetemes természete egy-

ként küldenek és esábitanak a totalitás felé, mi féltjük ettől a kísértéstől, bár eddigelé biztosan mozog és eredményesen harcol erre felé is. De mikor egy-egy ilyen mondatot leír: „Isten — Akarat“ és csak akarat, vagy: „a hívő értelem aláveti magát egy magánál nagyobb szerű akaratnak“, vagy: a kálvinizmusnak vallási, politikai, művészeti és gazdasági programjáról beszél, akkor valami belső ellentmondást érzünk ki a mondanivalójából. Mikor pedig irodalmi és művészeti kritikáit olvassuk, nem érezzük mindenütt és mindenkor azt az egységes szellemet, amely e kritikákat újszerűen és elhatározólag bélyegezné református kritikákká. A tendencia jó, az út a cél felé tart, de még nagyon az elején lehetünk. (Meg kell vallanom, hogy megnyugvásomat nem csupán magálól a könyvből, hanem Makkai Sándor azóta megjelent írásaiból és egész oeuvrejéből merítettem).

Az összhatás azonban — ismétlem — nagy és tiszta lelki épülés. Hogy nem egészen zavartalan, annak is csak technikai okait látom. Lelkünk pásztorainak műhelytanulmányaikat, (mert előadások és kritikák az ő munkájukban nem lehetnek mások a centrális jelentőségű igehirdetés mellett), csak abban az esetben ajánlatos közzétenniök, ha azoknak a bizonyosságtevő erejét nem lankasztotta el túlságosan, sokszor egészen a kifáradásig maga a küzdelem születésük körül.

Karácsony Sándor.

Kierkegaard: 1. Önvizsgálat. 2. Isten változhatatlansága. Fordította *Szeberényi L.* Zs. Békéscsaba, 1929. 116 és 23 lap.

A dán Kierkegaard neve majdnem teljesen ismeretlen közönségünk előtt. Közkezen forgó filozófiatörténeteink is hallgatnak róla, még a Pekár Károly-féle is (1902.), holott az az újkor tárgyalásában a dán Höffdinget vette mintául. Legfeljebb, ha lexikonaink emlékeznek meg a dánok e legnagyobb filozófusáról és néhány protestáns teológus, mert Kierkegaard az is volt. Így tehát Szeberényi Lajos Zsigmond Kierkegaard legjobb magyarországi ismerője, helyesen cselekedett, hogy e kiváló dán szellem két jellemző elmetermékét magyar fordításban szélesebb körök számára hozzáférhetővé tette, még pedig a mi kiváló érdeme, ő az eredetiből fordított.

Nem volt könnyű dolog Kierkegaard (1813—1855.) gazdag irodalmi munkásságából válogatni. Mint teológus, Szeberényi Kierkegaard leghíresebb filozófiai munkáit: *Vagy-vagy; Az élet stádiumai; stb.* félbehagyhatta, de teológiai munkái közül sem volt könnyű a választás. Ezek közül: *A keresztyénység gyakorlása; A halálos betegség jöhetett volna tekintetbe, de azért szívesen vettük az „Önvizsgálat“-ot is, mely szintén elsőrendű fontosságú. Mégis az a véleményem, ha már kettőt fordított a tudós esperes, jobb lett volna egyet a filozófiai (például a Stádiumokat esetleg megrövidítve) és egyet a teológiai munkái közül bemutatnia, hogy így mindkét oldalról ismerhessük meg a nagy író.*

Kierkegaard ismeretelméleti nézeteiben relativistának mutatkozik; szerinte ninesen objektív, hanem csak szubjektív igazság. Jelen-

tősege e téren csak az, hogy felismeri a gondolkodásnak a személyes étellel való kapcsolatát, mi által a modern pragmatizmus közelségébe jut. Mivel szerinte a lét is változó, tudni csak az etikumot és religiosumot fontos. Kedvtelve ostorozza az esztétikai életfelfogást vagy stádiumot és vele szemben kiemeli az etikai és a vallásos stádiumot. Ezek azonban nem egymásból fejlődnek, hanem ugrás által juthatni egyiktől a másikhoz. Míg az egyesnek etikai szempontból csak önmagával van dolga, vallási nézőpontból öt egészen más valóság veszi igénybe. A vallási állapot retteget, feszültséget, szenvedést tartalmaz, mert az abszolútumtólünk mindent, bennünket teljesen követel. Így jut el Kierkegaard a keresztyénséghez, melynek igazi formáját az öskeresztyénségben, annak az életet és kulturát megtagadó mivoltában látja. Ennek azonban az ő meggyőződése szerint, nyomát sem találni a mai egyházi keresztyénségben, ezért támadja meg hevesen az egyházakat (elsősorban a dán evangélikus államegyházat) és ennek képviselőit. Nem győzi eléggé hangoztatni, hogy a keresztyénség félelmetesen komoly dolog, mely azt követeli tőlünk, hogy haljunk meg a világnak, — holott a mai egyház mindenkép lefokozza és igényeit leszálítja és ezzel elvilágiasítja. Ez az alap gondolat vonul végig az „Önvizsgálaton” is. „Az Isten változatlansága” pedig jellemző példája Kierkegaard vallásos beszédeinek, melyeket sohasem mondott el, de így is mutatják szónoki képességét. Szeberényi esperes mindkét művet, ha nem is művésziesen, de ami a fő, világosan és értelmesen tolmácsolja. Ő maga is kritikus fő, aki éles szemével észrevette és sokszor keményen meg is bírálta a mai keresztyénség fogyatkozásait és bizonyára ez a sajátossága vezette Kierkegaardhoz, akit azonban nem vakon követ. Kiemeli például Kierkegaard egyoldalú felfogását a keresztyénségről, sok igazságtalan támadását, mellyel sok fegyvert adott Krisztus ellenségeinek a kezébe és nem hallgatja el azt sem, hogy Kierkegaard a nagy individualista, aki azelőtt megvetette a tömeget, a Martensen püspökével folytatott éles polémiájában nem átalotta a saját múltját megtagadva, az utca szolgálatát is felhasználni! Ismeretes, hogy Ibsen „Brand”-ja bizonyos fokig kommentár Kierkegaard pályájához. Ma a kiváló dán író ismét időszerű. Ismét több oldalról hangoztatják a keresztyénségnek aszkétikus, martiriumot követelő vonásait. Így különösen a Bart-Gogarten-iránya élénken emlékeztet rá. Ezért is érdemes Szeberényi fordításait forgatni. *Szelényi Ödön.*

Nagy József: A filozófia nagy rendszerei. Budapest, 1929. A Magyar Szemle Kincsestára, 76. sz. Kiadja a Magyar Szemle Társaság. 80 oldal.

Még a szélesebb keretű filozófiatörténetnek is erős próbaköve, hogy egységes maradjon és szűkkeblűen elfogult ne legyen. Hiszen a filozófiában nemcsak összekötő szálak vannak az egységes emberi felfogás alapján, de a valóság és az idea közt választó előfeltevésen túl még az egyéni különösségek nyomai is benne vannak az egyes filozófiákban. És nem egyszer kell újra kezdeni az egyes rendszerek

lényegének megértését s a filozófia egészébe illesztését. Ilyen rövidre szabott összefoglalásban pedig csak az tarthat kellő rendet és mértéket, aki nemcsak ismeri, de összefogni is megkísérelte már a filozófia történetét. Nagy Józsefnek négy előző munkája igen jó segítség.

Három részre osztja a filozófia történetét. A görög filozófiát kosmocentrikus, a középkorét theocentrikus és az újkorét egocentrikus rendszerek címén tárgyalja. A filozófiát pauleri nyomokon határozza meg: „az elvek felé visszahajló, reduktív nyomozással a világ ősi egységét kutatjuk, s ezt az ismerési módot filozófiai spekulációnak nevezzük“. A filozófia a vízióból táplálkozik, a tapasztalatból s így „a világnak és benne az embernek racionális elvekkel igazolt egységes víziója“. Szó fér e meghatározáshoz is, de a látomásnak, mint irracionális, illetőleg reflexiót megelőző mozzanatnak beiktatása helyes. Ez egyúttal azt is megérteti, hogy miért gerince a metafizika még a töle rettegő filozófiának is: mert ebből a proteronból indul.

A kosmocentrikus rendszereket a logosból s ennek az érzéki világot fedő sokratesi fogalomtánából fejti ki. Platon alkotta meg ennek alapján a filozófia mithológiáját azzal, hogy a fogalom tárgyát ideának, anyagtalan állandó valóságnak nevezte, amelyre az ideaszertű lélek visszaemlékezései révén eszmél s erről alkotja fogalmait. Az ész látja a célt, de az ösztön és érzelem nem mindíg abba az irányba vonják az idea felé törekvőt, hogy kivetközzék földi, érzéki hüvelyéből. Ezzel Platon nemcsak azt fejezte ki, hogy feladataink betöltésében a valósághoz fűzőttségünk akadályoz, de azt is, amit még alig említettek, hogy a görögség nem tudott mit kezdeni az ösztönnel és az érzelemmel. Érezte Platon, hogy ezek közelebből érintik a valóságot, mint a szóban nyilatkozó ész, de ő a valóságot is halvány mimeltségek tartotta s elejtette olyan nagy vízióval szemben, mint a mindenkori ismereteinknél túl tündöklő idea, az igazság, a teljesség. De az ideában való részesedést továbbá is megtartotta, csak elvét nem alkalmazhatta s lelhetette meg, mivel az idea iránti odaadásából nem juttatott eleget a valóságnak. Már Aristoteles közelebb került a valóhoz azzal, hogy az egyedi dolog létesítő mozzanatát, mint végső okot, mint a fejlődés lehetségesítőjét, — az akciót közbeiktatja. Ahhoz azonban nagyon görög, hogy valósággal odaadó tudna lenni. A tiszta szellemi istenség nála csak kívántatással, míg a keresztyénségnél majd szeretettel hajlik a dolgok felé. A dolgok megteljesedési törekvéseit Aristoteles formálódási vágyának nevezi. Szt. Ágostont és Aquinói Tamást méltatja még szeretettel Nagy s kiemeli, hogy a hitnek rendelték alá a tudást. A skolasztikus reneszansz iránti rokonszenv azonban nem akadályozza abban, hogy az önállóságra ébredt újkor emberének végtelenbe nyújtott és kölcsönös függésre alapozott világát megértően felfejtse. A szubjektivitást, a tapasztalatra támaszkodást, a hősi erőfeszítést s az elfogult elme megtisztítási szándékát emeli ki itt helyesen. Descartes a gondolkozásból igazolja a létezését. Itt kiemelhetné volna, hogy legfontosabb látomása a *Cogito* filozófusának az individuumból indulás, ami elkötelező lesz a francia filozófiára. Csak éppen az ész kizárólagos uralma mellé odaiktatták Condillac—

Rousseau—Bergson nyomokon Platonnak a valósághoz húzó két paripáját is, az ösztönt és érzelmet, mert első sorban a valóságot akarták megtapasztalni, amire az ész nem bizonyult elégségesnek. Spinoza örök produktivitás elmélete s Leibniz mondásai és dinamikus, continuous elvei az evolúció szülői. Hume és Locke kiváltképpen elménk elfoglaltságaira és cselekvő életünk szolgálatában álló eszköz voltára mutattak rá. Kant pedig egyenesen az ész alkatát vizsgálja meg, hogy véle uralkodhassék a dolgok s jelenségek felett. Nem szükséges itt Kantot ismertetni. Mindenesetre Nagy határozottabban fogta meg itt Kant lényegét, mint filozófiatörténetében, sőt még Kant—Platon tanulmányánál is hatásosabban. Kár volt ki nem emelnie, hogy az ő „lényegét nem láthatunk“ lemondása is a Platon szava, amellyel két csikójával szemben tehetetlen, mert sem az ösztönt, sem az érzelmet nem értékelhette eléggé s a valóságot nem is közelíthette meg lényegében s kivált egyedi tartamában, míg az ész uralmát kizárólagosnak vélte. Ezért kellett Hegel nagyszerű erőfeszítésének és valóságsszeretetének is elbuknia. A rakoncátlan két csikót még Schelling intellektuális szemlélete sem fogta be jó gyepelőbe. Schopenhauer sem vak akaratával és az ösztönös erőre duzzogásával. Sőt a tevékenység elébe teljes odaadással és szeretettel odafogni törekvő Bergsonnak is meg kellett akadnia, mert ő az észre vert rá túlságosan s száguldó paripáival egész az Absolutumig velt elérkezni, noha csak a valóság elhanyagolt bensejébe világított, hatolt be jobban, de az Absolutig még a nem eléggé méltányolt ész segítségével sem jutott volna. Mert az intuición ugyan belésegít egyedi lények meglátásába, odaadásában a valóság leegyetemesebb teljesebbi elvét is kétségtelenül fedte fel az akcióban, de maga a Teljesség már túl van lévő valóság, a megtapasztalhatóság s kivált a valórávalthatás határán.

A kis munka szép a maga egészében s nem nagy hiba, hogy rajta Pauler hatása minden ízében kimutatható. A szellemi monizmus azonban ma már még az idealizmust, sőt a skolasztikát sem elégíti ki. Éppen azért igyekeztünk a fogat-históriát kiegészíteni. A nyelve könnyű, fogalmazása világos, fejtegetése egyöntetű s a nagy esücsöket jól köti össze. Ennél nagyobb dícséret nem is kell ilyen kis műhöz. Olvasniok kellene még azoknak is, akiket a regisztráló munkák eddig elriasztottak a filozófiától. Néhány sajtóhiba mellett csak egy van, amit méltatlannak tartunk, az pedig Böhm Károly nevének következetes elhallgatása. Úgy kínálkozott volna a 60. oldalon, Kant után, az érték említésénél s az öntevékeny szellemiség gondolatánál s a 62. és 67. oldalon is ennek a névnek a beszövése s mégis elmaradt. Nem is pusztá epigon s több megértésre érdemes. Az ösztön szabadságának filozófusával, Bergsonnal szemben ő a szellem szabadságának filozófusa s a szellemi értékek rajongója és egyik díszé.

Kincs Elek.

Dr. Balázs András: Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez, 1919—1929. — Kolozsvár, 1929. Minerva. 8^o. 265 lap.

„Magyarországot elébb koldussá kell tenni, azután katholikussá, végül németté“ — volt a Kollonicsnak tulajdonított elv. Most hirtelenjében nem tudnám megmondani, hogy ez csakugyan így írásba foglalt tervezet volt-e, vagy pedig csak az általa kidolgozott tervezet szelleméből leszűrűt igazság, melyet valaki így foglalt össze a gyakorlat jellemzéséül. Ha végig gondolunk a Neoacquistica Commissio s egyéb vele egykorú intézmények működésén, meg kell állapítanunk, hogy — bizony — ez volt a törekvés, mégha esetleg nem is árulták el nyíltan.

A román kormányok is harsonázzák a kisebbségi jogok tiszteltbentartását, imitt-amott — kivált régebben, de néha ma is hivatkoznak a gyulafehérvári határozatokra, melyek teljesen egyenlő állampolgári jogokat, s a nyelvi és vallási kisebbségeknek mindenféle autonómiákat ígérnek. Valójában pedig minden a kormányok által, vagy a kormányok nevében tett intézkedés azt a célt szolgálja, hogy a nemzeti kisebbségek, elsősorban a magyarság, elébb szegényévé tessenek, azután románá.

A szegényévé tevés egyik módja nagyon egyszerű volt. Hoztak egy földreform-törvényt, mely kifejezetten más mértéket alkalmaz az ó-királyság és mást a Magyarországtól elszakított részekre. A gyakorlatban aztán másképen hajtották végre a magyarokkal, másképen a szászokkal, s legenyhébben a románokkal — egyénnel és intézményekkel — szemben egyaránt. Így aztán sikerült a magyar birtokoságot és a magyar egyházakat két év alatt teljesen tönkretenniük, s ezzel a magyar iskolák nagy részét alapjaikban megrendíteniük.

Azzal vigasztalhatná magát az ember, hogy ha a földbirtokos elemet leszegényítették is, ott van az iparos, kereskedő és szabad pályákon jól kereső társadalmi elem, amely önzetlenségével, áldozatosságával mégis fenntarthatja a magyar vallásos és közművelődési intézményekből a szükségeseket. Fájdalom, nem így van; s hogy miért nincs így, megvilágítja gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi róm. kath. püspöknek 1920. szept. 3-án Goga Oktávián akkori vallásügyi miniszterhez intézett és a most szóban forgó műben közölt irata, melynek egy része így szól: „...Nem a birtokreformra akarok célozni, habár ez is a magyarság életgyökereit támadta meg, hanem arra a nap-nap után ismétlődő jelenségre, hogy a tisztviselők állásukból kirekesztetvén, kenyerüktől megfosztatván, sehol helyet, alkalmat kenyérkeresésre nem kaphatnak, nemcsak, hanem ipari vállalatok, kereskedések, pénzintézetek meggátoltatnak a szerencsétlenek alkalmazásában; sőt ügylátszik, már az iparos elemre is ránehezedik a magyarság tragikus sorsa: régi iparendélyek a magyarajkúaktól egyes helyeken megvonatnak, új iparendélyekhez pedig vagy egyáltalán nem, vagy roppant nehezen, ritka kivételkép lehet hozzájutniok...“ Az irat szerzőjének személye és állása, nem kevésbé az alkalom és a címzett, akinek módjában volt ellenőriznie a kijelentések helyességét, arról tehetnek bizonyossá mindenkit, hogy az elmondottakban minden szó

alaposan megfontolt, teljes lelkiismerettel mérlegelt, tehát mindentúlzás nélkül igaz. Pedig ez 1920-ban íródott; akkor, mikor magát a kisebbségekkel szemben méltányosnak feltüntetni akaró kormány vezette Románia ügyeit, Avarescu tábornok elnöklete alatt. Később még rosszabbodott a helyzet; az elmondott eszközökhöz csatlakozott az adó-kivetés hihetetlen aránytalansága, természetesen a magyar iparosok, kereskedők, orvosok, ügyvédek rovására.

Az erdélyi magyarság leszegényítésére tehát minden megtörtént, még pedig mélyen lehangoló, sőt kétségbeejtő eredménnyel. Amiről fogalmat alkothatunk, ha meggondoljuk, hogy a nemzetközinek mondható gazdasági romlást Románia sem kerülte el, s ez az ottani magyarságot a helyi bajokon felül sújtja. Annál tiszteletreméltóbb ennek a magyarságnak valóban példás áldozatossága, mellyel magyar voltát, igazán véres verejtékkel védelmezi és megtartani igyekszik. Iskolákat épít és tart fenn, minden támogatás nélkül és számtalan gáncsvetés ellenére.

A kormányok ezt a pontot, az iskoláztatást tartják olyannak, melynek elfoglalásával, helyesebben megsemmisítésével, a program második és főpontját megvalósíthatják, vagyis a magyarságot gyorsan elrománosíthatják. Ebben a törekvésben kétféle módszer nyilvánult meg az elmúlt tíz esztendő alatt. Egyik az Avarescu első kormányának módszere volt: Nem kell túlságosan erőltetni a magyar iskolák elleni eljárást; hiszen előbb-utóbb úgyis megszűnnek maguktól (miután elvonták alulok az anyagi alapot).

Azonban már 1921-ben megváltozik a politikai módszer, mikor Bratianu Jonel kerül ismét kormányra, s vele hírhedt közoktatásügyi minisztere Angheliescu. Most már irtóalmatlanul megindul a magyar iskolák elleni hadjárat, s tart mai napig. Szinte csak végtelen felsorolásban és bőbeszédűnek látszó részletességgel lehet beszélni azokról a válogatott praktikákról, melyeket velük szemben alkalmaznak. Mégis megkísérlünk reámutatni néhányra.

1. A magyar törvény azt kívánta, hogy legalább harminc tanulója legyen annak a felekezeti iskolának, mely *államsegélyt* igényel. Most persze államsegély nincs, ellenben csak az a magyar iskola *tartható fenn*, melynek legalább 30 tanulója van. De minden tanuló csak a saját felekezete iskolájába járhat, vagy az államiba, mely természetesen román tanítási nyelvű. Minthogy pedig az erdélyi falvak kicsinyek, a lakosság vegyes, vagy ha tiszta magyar is, 2—3 felekezetre tagozódik, melyek egyike-egyike csak ritkán tud harminciskola-kötelest kimutatni (s pl. 29 nem elég!), egyik sem tarthat fenn iskolát. Holott hárman együtt ki tudnának állítani 89 gyermeket. Megtörténik, hogy megvan a harminc gyermek; akkor — „felsőbb rendeletré“ — megjelenik az állami iskola igazgatója csendőrrrel, s kéri az osztálykönyvet. Abból megállapítja, hogy az egyik tanulót Patrubánnak, a másikat Dájbukátnak, Kabdebónak hívják, *tehát* románok. Igaz, hogy örmények, s egy szót sem tudnak másképp — a szülők sem — csak magyarul. De az igazgató úr „jobban tudja“, a gyermekek

csendőrkiséréttel átmennek az állami iskolába, a magyar felekezeti iskola pedig bezáratik, mert nincs elég tanulója.

2. Határtalan lehetőségeket nyújt a bezáratásra, ill. — középiskoláknál — a nyilvánossági jog megvonásra „a megfelelő épület hiánya”. Megtörtént, hogy az állami iskola céljára használták fel — változatlanul — a nem megfelelő épület címén bezárt magyar iskola épületét; továbbá, hogy elrekvirálták a magyar iskolát s amikor — ideiglenesen — valami más épületben húzódott meg, bezárták, mert nincs előírt épülete. Középkiskolánál a bezáratással majdnem azonos jelentőségű a nyilvánossági jog megvonása. Annyit jelent, hogy a tanulóknak valamely állami iskola tanári kara előtt kell *filévenként* vizsgáznok. Rendesen kivezénylik valamelyik állami iskola teljes tanári karát, arra az alkalomra megállapított — rendszeren hihetetlenül magas — napidíjjal, melyet nem az állam fizet, hanem az illető iskola. A vagyonától megfosztott, s tanárait is csak a tandíjből fizető iskola természetesen a vizsgadíjat is a tanulóktól szedi be. A vizsga rendszeren botrányosan sikertelen, tehát a tanulóknak osztályt és fizetéseket meg kell ismételniök. Világos, hogy az anyagiilag leromlott magyarságnak csak kis része bírja ezt. Aki teheti tehát olyan távolabbi magyar iskolába viszi gyermekét, melynek nyilvánossági joga van. Sokkal többe nem kerül, a vizsgázás izgalmain pedig ritkábban kell átesnie. A többség azonban — mivel szegény — vagy egyáltalán nem adja középkiskolába gyermekét, vagy a helybeli állami iskolába járattja. A nyilvánossági jogától megfosztott iskola pedig — elpusztul.

3. Különösen addig volt tág tere minden irányú tantervi rendelkezésnek, amíg nem volt egységes közoktatásügyi törvény. Megtörtént pl. hogy egy évben háromféle módszer szerint kellett a tanároknak osztályozniok; hogy husvétkor — táviratilag — rendelték el, hogy a református iskolákban nem az addig tanult angol, hanem francia nyelvből kell évvégén a gyermekeknek vizsgáznok. Ha nem elv, de mindenesetre gyakorlat volt az, hogy az iskoláknak egy hétig tartó nyugodt tanítási és tanulási lehetőséget ne hagyjanak, hanem állandó távirati rendeletekkel zaklassák őket. Mindezek azóta sem szűntek meg teljesen, de mégis legalább valami rendszerbe foglalás történt, ami legalább az idegekre nézve elviselhetőbb. Mindamellet megtörtént, hogy a közelmúltban a nagyenyedi Bethlen-kollégium nyilvánossági joga is vitássá vált. Hála az Angheliescu-féle törvénynek, mely alapjában nem más, mint az addigi önkényes rendeletek törvénybe foglalása, s így szentesítése.

4. Az abszolváló és baccalaureatusi vizsgálatok torturái és 90, sőt magasabb százalékos bukási arányszámai — a mi közönségünk előtt is eléggé ismeretesek.

5. Ugyanezt mondhatjuk a tanítók és tanárok román nyelvi vizsgálatairól.

Az elmondottak nem merítik ki, de mindenesetre szemléltetik azt a szellemet, mellyel szemben az erdélyi magyarságnak — immár tíz esztendeje elmúlt — a maga élet-halál harcát meg kell vívnia.

Állja is a harcot tiszteletreméltó elszántsággal és a szent ügyet megillető alázatos lélekkel, ahol úgy remél sikert. A sajtó állandóan, éberén és bátran áll részen, s a politikusok is megteszik, amit lehet. A magyar egyházak rendszeresen együttesen, mindig egyetértéssel szállanak síkra; felvilágosítással, meggyőzéssel igyekeznek hatni a kormányra, felségfolyamodásokkal ostromolják a trónt, s mikor semmi sem használ, panasszal fordulnak a Nemzetek Szövetségéhez. Egyszer együtt, máskor külön, a szerint, amint a körülmények előírják.

Ilyen iratokat közöl most szóbanforgó munkájában Dr. Balázs András gyulafehérvári kanonok, az erdélyi róm. kath. Státus előadója. A tíz esztendő harc egyik legmunkásabb és legfáradhatatlanabb vezére. A főkép róm. kath. Státus ügyeire vonatkozó, mintegy ötven darab okmány az elmondottak szerint csak látszik kizárólag katolikus jellegűnek, valójában az erdélyi magyarság egyetemességére vonatkozik, aminthogy egy részük úgyszólván terjesztetett elő; t. i. valamennyi magyar egyház nevében.

A munka hangja tökéletesen higgadt, komoly, tudományos. Kierzők belőle, hogy a legtökéletesebb történeti és büntetőjogi felelősséggel, de a saját nemzete és egyháza iránt való kötelességérzettel írta a szerző. Bevezetésül közli, hogy az illető irat milyen okból keletkezett, tehát nem csupán közléssel, hanem valóságos, bár nagyon tömören előadott, történeti művel van dolgunk. Annak idején a történetíró nagy hasznát veendi. Azt hisszük azonban, hogy ma is sokan vannak, akik bár szomorúsággal, de haszonnal forgathatják: azok, akiknek van lelkük és szívük több, mint másfél millió magyar testvérük gyötörtetése iránt. A mű kiegészítésül, saját közvetlen tapasztalataink alapján fennebb elmondottak után, bizonyára többen lesznek ilyenek.

Transylvanus Bujdosó.

Kogutovicz Károly: Dunántúl földrajza. A háború előtti nemzedék még jól emlékszik arra a díszmunkára, melynek ez volt a címe: Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és képből. Annyira híres, elterjedt, általánosan ismert volt e mű, hogy erről vált szállóigévé ez a mondás: „írásban és képből”. Már tervezését nagy előkészületek előzték meg, nem is országra szólók, hanem birodalomra szólók. A monarchia mindkét feléből anyagi és szellemi tőkésnek egész részvénytársasága állott össze, hogy megörökítse a nagy birodalom földjének és népének multját és jelenét. A nagy mozgalom élére az öreg király, a leendő királyt, az ifjú Rudolfot állította s nem is állami, hanem birodalmi protektorátus alatt indult meg a tudósok írók, festők, rajzolók tábora, hogy nagy anyagi eszközök birtokában megteremtse a birodalomnak s benne hazánknak földrajzát, belefoglalva a történeti multját és néprajzi jelent is. Lázban volt az egész ország, mikor Rudolf Budapesten ebédet adott a nagy irodalmi vállalat magyar munkatársainak. Tele voltak a képeslapok képekkel, melyek a közelgő nagy irodalmi eseményről szóltak — írásban és képből. Ünnepegy, fény, pénz, királyi és állami pártfogás, lelkesedő

sajtó, táborra kelő munkatársak — így indult meg Magyarország földrajzának megírása a háború előtt.

S most a háború után? Nem is megindult, hanem megvan. Megvan, készen van Magyarország földrajza, s meg is jelent belőle már az első kötet, *Dunántúl Földrajza*. Nem hoztak az illusztrált lapok képeket arról, miképpen készül ez a nagy mű, de mégis készen van. Nem volt királyi protektora e műnek, de készen van. Nem toboroztak hozzá ötvenével, hatvanával munkatársakat, de készen van. Készen van pártfogás, külső segítség nélkül, egyetlen nagy akaratu tudósnek lármátlan, de lázas munkája által — elkészítette Kogutowicz Károly, a szegedi egyetem földrajzi tanszékének nagy munkabírási, mélyreható s eleven tollú professzora, a kar decanus spectabilise.

E sorok írója emlékszik arra, milyen kékjutazás volt állami különvonatokon a sorok azoknak az íróknak és művészeknek, akik mint az *Osztrák-Magyar Monarchia* irodalmi vállalat munkatársai bejárták Boszniát. E sorok írója azt is tudja, hogy *Kogutowicz* Károly a maga költségén 30.000 kilométert tett meg autón, hogy közvetlen összeköttetésbe lépve mindenütt a helyi viszonyokat jól ismerő helyi intelligenciával és hatóságokkal is, a haza földjét, népét és viszonyait minél közvetlenebbül láthassa. És míg más a vakációban pihen, üdül, addig ő fáradhatatlanul fáradt hidegben, forróságban, hogy minél jobban megismerhesse és megismertethesse hazánkat. Abból a harcból ő, melynek vége országunk megcsónkítása lett. kitüntetésekkel megrakva tért meg. Most letette kitüntetéseit és a kutató tudós szürke ruhájában visszahódítja nekünk a régi egész Magyarországot az ő hatalmas koncepciójú földrajzában.

Mert Kogutowicz műve csak készülésének külső körülményeiben szerényebb az említett békeidőbeli diszműnél, de nagyságban, szépségben, díszben nem marad mögötte, sőt tudományos mélység és stílusegység dolgában magasan fölötte áll. Sokat haladtak azóta az egyes tudományok s Kogutowicz könyvében a paleontológiának, geológiának, történelemnek, régészetnek legújabb szintjére emelkedhetünk s ott egyetlen körütekintő elmének beosztásában, szakszerű látásának és ítéletének vezetése alatt tudhatjuk meg azt, hogy mi volt, hogy lett, miben áll ez a Kárpátok övezte Nagymagyarország, mi az a Dunántúl. Földrétegek, melyen taposunk, víznek, melyen hajózunk, hegynek, melyen bort szűrünk, mezőnek, melyen élésünk terem, városnak, melyben lakunk, siroknak, melyek behorpadtak, embereknek, akik közt élünk és állatoknak és növényeknek és mindennek, ami volt és van a régi határok között — megelevenedik múltja és jelene Kogutowicz könyvéből.

A legmodernebb és legszélesebb értelemben vett földrajz ez! Attól az időtől kezdve, mikor még a Balaton mai szintje fölött nyolevan méter magasságban rohant egy folyó Almáditól Komárom felé, egész a mai műcsatornás napokig, mint egy gigászi film eleve- nednek meg előttünk Dunántúlnak mintegy röntgennel átvilágított varázsképei, melyekről azonban tudjuk, hogy igazak, a tudomány

igazságai. Nem regényírók dolgoztak ebbe a könyvbe, mint az „Osztrák-Magyar Monarchiá“-ba, hanem a tudós munkája e munka, írói készségű tollal megírva.

És a könyv illusztrálása? Éppen azért, mert nem különböző sok művész illusztrálta e művet, egységes művészetet reprezentálnak a képek és történeti s etnográfiai hűségük. Azonkívül fölhasználta a szerző a legmodernebb földrajz-illusztráló eszközt is; a légi fölvételeket. Beszédese térképek azok a röpülő gépekről készült fényképek, melyek tömegesen emelik *Kogutowicz* könyvének érdekét és értékét.

Kogutowicznak ez a könyve mintha egy nagy kiáltás volna Nagymagyarország fiaihoz határainkon innen és túl: „Ismerjétek meg tenmagatokat.“ Mert magunkat csak úgy ismerhetjük meg, ha ismerjük hazánkat, földjét és embereit. Hisszük, hogy *Kogutowicz* kiáltása nem vész el abban a lármában, melyet sok idegen silány könyv érdekében szokás csapni. Országos szégyen volna, ha kellő keletősége nem lenne ennek az országos jelentőségű könyvnek.

Mészöly Gedeon.

Dr. Bodrogközy Zoltán: A magyar agrármozgalmak története, (Kossuth Lajos fellépésétől nagyatádi Szabó István haláláig). Ára 20 pengő. Az Egyetemi Nyomda nyomása.

E könyv megjelenését a budapesti és vidéki lapokban nagyszabású propaganda előzte meg. Nagy érdeklődéssel vettük tehát kezünkbe, azonban csalódással kellett letennünk. A könyv nem agrártörténet, hanem, csekély kivételtől eltekintve, az utóbbi harminc esztendő politikai történetének hiánycs megírása, parlamenti beszédek és egyéb politikai nyilatkozatok közlése. E mellett olyan hiányokat és mulasztásokat tüntet fel, amelyeknek kezdő írónál sem volna szabad előfordulniok.

A könyv első fejezete a *jobbágykor utolsó éveiről* szól. A 15 oldalnyi részben kevés hely jut az agrárpolitikai vonatkozásoknak. Még az 1825-től 1848-ig terjedő idő agrár-törvényalkotásait sem ismerteti. Nincs egy szava sem Széchenyi agrárius törekvéseiről, a löversenyekről s az Országos Magyar Gazdasági Egyesület megalakításáról, stb.

A második fejezet a *felszabadított jobbágyról* szól tíz oldalon. E részben némi képet ad a jobbágyok akkori helyzetéről. De nem emlékezik meg e kor legfontosabb mozgalmairól, a Széchenyi hitelmozgalmáról, az örökváltságról, a jobbágyok és birtokosok gazdasági viszonyairól.

E rövid, huszonöt oldalnyi rész után mindjárt rátér a mezőgazdasági munkásmozgalmakra és az *agrárszociálisták* című fejezetben nagy rendszertelenséggel írja meg a múlt század utolsó évtizedeinek agrárszociális mozgalmait. Sajnos, itt is sok hiány észlelhető. Nem szól semmit például a Várkonyi-féle paraszt-szociálista mozgalomról, Várkonyinak még a nevét sem említi, holott pedig az ő neve és munkája döntő jelentőségű volt e kérdésben. Nem emlíkezik meg a bodrogközi agrárszociálista mozgalmakról sem, amelynek a leírását gróf Majláth József könyveiben megtalálhatta volna. Hosszan foglalkozik

Achim Andrással, akinek szereplése pedig országos vonatkozásban nem volt oly nagy jelentőségű. Azonban nem emlékezik meg Vadnay Andorról, a munkásbarát főispánról s az ő működéséről. A tanyavilág helyzetével is foglalkozik e részben, de, úgy látszik, nem ismeri az e kérdéssel foglalkozó munkákat sem.

Az agrárszövetkezetek című tizenhárom oldalas fejezetben igen nagy tájékoztatlanságot árul el. Nem említi például azt, hogy Károlyi Sándor szövetkezeti munkája aligha járt volna sikerrel, ha Bernát István éjtnapot eggyé téve, nem írja a cikkek és könyvek sokaságát, amelyeknek propagandájával indult el a szövetkezeti mozgalom és tudott eredményeket elérni. Ugyancsak nem tesz említést György Endréről sem, aki pedig faluról-falura járt, mint a szövetkezeti mozgalom apostola. Arról sem tesz említést, hogy az akkori egész magyar szövetkezeti mozgalomnak a Magyar Gazdaszövetség volt a centrális pontja, amelyből a Hangya is kinőtt, amely csinálta évtizedeken át a propagandát a szövetkezeti mozgalomnak. Nagy felületesség kell ahhoz, hogy ha már másutt nem, de e fejezetben ne történjék említés Bernát Istvánról, akinek a neve az egész könyvben elő sem fordul, holott a *legutóbbi ötven esztendő alatt nemcsak egyik vezéralakja volt az agrármozgalomnak, de írta és csinálta is azt.*

A könyvnek további kétszázharminc lapja nagyatádi Szabó István politikai működéséről szól. Csak mint mellékalakok szerepelnek a könyvben mások is és más agrármegmozdulások is. Azonban itt sem igen találunk agrárpolitikát, kivéve a földreformot, mely gyakran kerül a szerzőnél tárgyalás alá. Sajnos, itt sem tudja a kérdés agrárpolitikai előzményeit, mert nem emlékezik meg arról, hogy a Magyar Gazdaszövetség 1897. óta az ország különböző részein rendezett gazdasággyűlésein milyen intenzíven foglalkozott egy nemzeti földbirtok-reform problémájával. Nem emlékezik meg a Darányi-féle telepítési politikáról sem, továbbá az uzsora s az idegen kéz elleni harcról, a földterhermentesítésről, a hitelkérdés megoldásáról, amelyek mind összefüggnek e kor agrármozgalmaival és különösen a földbirtokpolitikával.

A földkérdés a forradalom tüzeiben című fejezet nem agrárpolitika, hanem majdnem egészen napipolitika. Azonban itt sem emlékezik meg például olyan jelentős eseményről, mint a Magyar Gazdaszövetség kiadásában megjelent *A Barázda* című lap, amely a forradalom előtt és alatt a maga 70.000 példányos számával a nemzeti agrármozgalomnak igen nagy erőssége volt.

A földbirtok szocializálása című fejezet és az ezután következő fejezetek már kizárólag a napi politikai eseményeknek az elmondásai, úgy, hogy itt a földreformon kívül, amelyet a változó forradalmi és forradalom utáni pártok politikájának keretében mutat be, egyáltalában nincs szó más agrármozgalomról.

Igy meg sem emlékezik a gabona árhanysatlásának kérdéséről, mellyel pedig Tisza Istvántól kezdve az agrármozgalomok legjobbjai foglalkoztak évtizedeken át. Az agrármozgalomnak ugyanilyen fontos

kérdése volt a vámpolitika is, amelyről szintén nem emlékezik meg. Hasonló jelentőségű volt a magyar föld eladósodásának a kutatása és a földtehermentesítés kérdése, valamint a mostani évszázad első évtizedében az OMGE vezetésével megindított mezőgazdasági válság kutatása és annak elhárítására való törekvés. Nem foglalkozik egyáltalában a tanyakérdés jelentőségével, pedig az ezirányban végzett munka is szervesen beleilleszkedik az agrármozgalomba. Még sem említi a nyolc esztendő óta dolgozó mezőgazdasági kamarákat, azok agrártörekvéseit, stb.

Megállapíthatjuk, hogy szerző a legismertebb monografiákat, könyveket sem olvasta el művéhez, nem ismeri az agrármozgalom szereplőit, nem mélyed bele a kérdésbe s egyáltalában nem igyekszik könyve hangzatos címének megfelelő tartalmat is adni. A munka nem más, mint az utóbbi negyven-ötven esztendő politikai törekvéseinek ismertetése.

Dr. Gesztelyi Nagy László.

Gróf Klebelsberg Kuno: Küzdelmek könyve. Budápest, Athenacum, év n.

Annak a nagyszabású történeti kútfő-kiadássorozatnak, amelyet a Magyar Történelmi Társulat éppen gr. Klebelsberg hatékony támogatásával ad ki, egyik célja a régi magyar hatóságok működésének ismertetése. A hivatalok szakértő munkája súlyjal érvényesül a nemzetek életében, de a be nem avatottak előtt rejtve marad. Gróf Klebelsberg Kuno nemcsak azt tartja fontosnak, hogy a régi hatóságokat megismerjük, saját hivatalának működését is minél szélesebb körök előtt kívánja bemutatni. Ezt a célt szolgálják hírlapi cikkei, ezt a célt szolgálja a hírlapi cikkeknek könyv-alakban való összegyűjtése, még erősebben hangsúlyozza ezt a célt az, hogy cikkeivel együtt kiadja az 1929—30. évi közoktatásügyi előirányzat általános indokolását, „amelyet, mivel saját tollam munkája, azt hiszem, joggal iktathattam könyvem végére”, írja Klebelsberg gróf.

Hivatali működése közben mindig az egész nemzet fejlődése lebeg szemei előtt. Működésének fontosságát érzékelteti azzal, hogy századok mulasztásait, egy rettentő háború és hasonlóan rettentő „kibékülés“ által ütött sebeket kell begyógyítani, — a munkával pedig igyekezni kell, mert Európa kezdő unni azt, hogy mi örökösen törökre és Trianonra panaszolunk, ahelyett, hogy nagyszerű alkotásokra mutathatnánk.

Küzd régi babonák ellen: vannak, akik még mindig nem akarják látni, hogy a nemzet igazi ellensége a kultúrátlanság, akik forradalmat jövendölnek, ha közoktatásról hallanak. Ezekkel szemben joggal hivatkozik az orosz forradalomra: ha valahol volt kultúrátlanság, hát Oroszországban volt, a kultúrátlanságból valóságos programot csinált a cári kormány és mégis lett orosz forradalom, sőt éppen az söpörte el a cárizmust.

Súlyos panaszok az előző kormányokkal szemben, hogy azok nem tervszerűen dolgoztak. Nagyon sajnós következménye volt ez a gyakori kormányváltásoknak, és aligha véletlen, hogy éppen

Klebensberg mutat rá, az, aki sajátos ellentétképpen: szerencsétlen körülményben került abba a szerencsés helyzetbe, hogy hosszabb ideig vezetheti a közoktatásügyi kormányt.

A tervszerű munkának alapfeltétele a múltba kapcsolódás, erre pedig Klebensberg grófnak kiváló érzéke van. Valósággal élvezi azt, ha régebben megkezdett munkát folytathat, ha reformtörekvéseiben elődökre mutathat. Ezen a téren nemcsak hatvan évre megy vissza, mint pl. a népoktatás továbbfejlesztésének munkálataiban, az ő szeme sokkal messzebb múltba tekint vissza, pl. a tihanyi tervekkel kapcsolatban egészen I. Endre királyig.

Az intézmények szellemének megértésére vall az, mikor az iskoláknál megérzi, hogy azoknak lelke a tanszemélyzet, mikor egy-egy kiválóbb alkotásnál fölismeri saját embercinek érdemeit, aminek bizonyossága a könyvében olyan gyakori megnevezése a magyar művészek, írók, tudósok, tisztviselők kiválóbbjainak.

Kedvence témája a vidéki gócpontok kiépítése. Az egyetemi városainkban és néhány más nagyobb városban fejleszteni kívánja a színművészetet, amely a nemzetközi jellegű mozával szemben hazafias kultúrunkat végez, kívánatosá akarja tenni a magyar vidéki városokban való életet, hogy ne kívánkozzék mindenki a túlnépesült fővárosba. Kedvence témája a kutatás szervezése és valóban nagyon fontos két problémája a magyar kultúr-tudománypolitikának mind a kettő; kedvence témája a szervezés, az előkészítés műhelytitkainak leírása. Cikkeivel, könyveivel állandóan felszínen tartja a kulturális kérdéseket.

Török Pál.

A szombathelyi egyházmegye története. Szerkesztette: dr. Géfin Gyula hittudományi főiskolai tanár. Szombathely, 1929. A szerkesztő kiadása. — I. kötet: *Szij János, Herzan Ferenc gróf bíboros, Somogy Lipót és Böle András püspökök élete és működése.* Irta: dr. Géfin Gyula, 8 műmelléklettel és 66 szöveggel. Nagy 8°. 446 lap. — II. kötet: *Balassa Gábor (Egyed Ferentől), Szenczy Ferenc (dr. Kappel Jánostól), Szabó Imre (Füssy Tamástól), Hidasy Kornél (dr. Tauber Sándortól), István Vilmos (dr. Tóth Józseftől), Mikés János gróf (dr. Géfin Gyulától) püspökök élete és működése. — A szombathelyi szeminárium története (dr. Székely Lászlótól). — A vasvár-szombathelyi székeskáptalan története főbb vonásaiban (Desics Ignáctól). — Adatok az egyházmegyei papság terékenységre vonatkozólag (Kovács Lajostól és dr. Szendy Lászlótól). — A róm. kath. iskolaügy fejlődése (dr. Boda Jánostól).* — 8 műmelléklettel és 76 szöveggel. Nagy 8°. 526 lap.

A római katolikus egyház magyar vonatkozású történetírása egészben véve nem áll magasabb tudományos színvonalon, mint a hazai protestantizmusé, (sőt az állítólag „protestánsellenesen“ elfogult Székfü Gyula ítélete szerint nem is minden tekintetben éri el emennek a színvonalát¹). Ez eléggé feltűnő, ha meggondoljuk, hogy a római katho-

¹ Magyar Történet IV. 423. lap.

likus egyház Magyarországon a reformáció óta is, de különösen a török kiűzetése óta mind e mai napig olyan anyagi erőkkel rendelkezik, amelyek a protestantizmus túlszárnyalására éppen az egyházi tudományfejlesztés terén is hatalmas és szinte korlátlan lehetőségeket nyitottak és nyitnak előtte. Hogy ennek ellenére a magyarországi katolicizmus a protestantizmust éppen a saját egyházi történelme tudományos művelésében nemcsak minőségileg, de — aránylagosan véve — még mennyiségileg sem múlta mindmáig felül: ennek az érdekes ténynek többféle magyarázata lehet. A legkönnyebben megtalálható s legkevésbé vitatható ezek közül alighanem az, hogy a magyarországi tudományos történetírásnak úgy az első, latinnyelvű, mint a második, magyar nyelvű virágkora nem annyira az egyházi, mint sokkal inkább a politikai és általános művelődéstörténelmi szempontok felé fordította a história legjobban elhivatott lelkészjellegű tudósainak figyelmét. A Hevenesi utáni nagy szerzetestörténészek (Pray, Katona), majd később a literarum stallumok méltó betöltői (Fraknoi, Karácsonyi), a kor szellemének hatása alatt ugyanúgy a „világi“ politikai és művelődéstörténeti kutatásra, anyaggyűjtésre és feldolgozásra szentelték idejük és erejük túlnyomó részét, mint ahogy a legnagyobb protestáns lelkész-tudósok is kevés kivétellel inkább csak másodsorban, vagy még ennél is kisebb mértékben foglalkoztak hazai egyháztörténelemkutatással és -írással és tudományos érdeklődésük főtárgya szintén a saecularis hazai történelem volt, vagy politikai, vagy művelődési, főképp irodalmi vonatkozásában; sőt olykor (Bél, Benkő) nem is annyira maga a történelem, mint inkább egyes, vele kapcsolatos más tudományzajok.

Ebből az okból, — de természetesen még sok más egyéb egyéni és körtevényező összehatásaképpen is, — a hazai történetírás sem az egyik, sem a másik felekezeti oldalon nem tudott rendszeresen lépést tartani a történettudomány modern fejlődésével. Még a monografikus irodalomban kevésbé érzik ennek a hiánya, — e téren úgy katolikus, mint protestáns egyháztörténettudósainknak vannak egészen mintaszerű alkotásai is, — de már a nagyobb összefoglalások terén mindkét oldalon még a laikusnak is azonnal szemébe tűnik a módszer elmaradottsága és különösen a szellemtörténeti szempontok elhanyagolása a világi történettudomány egyidejű teljesítményeihez viszonyítva. Ezek pedig olyan alapvető hiányok, amelyeket nem képes pótolni és ellensúlyozni sem a hangyszorgalmú adatgyűjtés, sem a sokszor egészséges és éles, — bár a legtöbbször kevésbé iskolázott és nem eléggé széles látókörű — kritika, amelyeknek önmagukban tiszteletreméltó és értékes jelenséggel mindkét oldal régebb és újabb összefoglaló egyháztörténetírásában aránylag sűrűn találkozunk.

Az előttünk fekvő közel ezerlapos kétkötetes díszmű sem kivétel ez általános szabály alól. Az egyik legfiatalabb magyarországi római katolikus egyházmegye történetét dolgozza föl, alapításától, 1777-től kezdve napjainkig, igen gondos és bőséges adatkutatással és bibliografiai ismerettel, itt-ott helyes kritikai érzékkel, de az összefoglalásban a lehető legkezdetlegesebb módszerrel: az anyag legnagyobb részét az

egyes püspökök életrajzának keretébe szorítva bele s e kereten belül egyszerűen annalistikusan tagolva. Az, amit a püspökök életrajzán kívül ad, szintén nem több szorgalmas adatgyűjtésnél és krónikázásnál, amelynek legnagyobb része — a vasvár-szombathelyi társas-, majd székeskáptalannak az Árpád-korba visszanyúló történetét kivéve, — egészen jól elhelyezhető lett volna ugyanúgy, mint egyéb anyag, a püspöki életrajzok kereteiben is, aminthogy lépten-nyomon ismétli is az ott már összehordott adatok egyikét-másikát; a napjaink történetére vonatkozó érdekes anyag pedig — ezekben a püspöki életrajzokon kívüli, II. kötetbeli fejezetekben, — legfeljebb a jövő történetírása számára lesz majd tudományosan használható anyaggá és feldolgozható tárggyá, itt még csak mémoire-természetű, tehát tudományalatti fokot áll. Egyébként a feldolgozásban egységes szempontok, tervszerűség, fejlettebb módszeresség már csak a szerzők különfélesége miatt sem igen jelentkezhetnek. Szakbeli történésznek egyik sem látszik közöttük, legalább modern értelemben véve nem. Még mint író is legjobban egy már régen elhunyt szerző emelkedik ki közülök: Füssy Tamás, a tudós benediktinus, IX. Pius pápaságának érdemes magyar történetírója, akinek a Szabó Imre püspök halála (1881.) után néhány hónappal megírt, egyébként igen szép és meleg életrajzi megemlékezését azonban tudományos szempontból megint erősen kifogásolható eljárás volt a szerkesztőtől alig valami változtatással, elhagyással és pótlással egy mégis csak tudományos jellegűnek és célúnak elgondolt, ha mindjárt jubiláris és gyűjteményes történelmi műbe is egyszerűen átvenni.

A szerzőknek és különösen a megírás munkájából oroszlánrészt vett derék szerkesztőnek, dr. Géfinnek kétségtelen érdeme azonban, hogy az egyházmegye történelmének okleveles és egyéb anyagát a lehetőségig (bár maguk is elismerik, hogy nem kimerítően) átbúvárolták és kiaknázták s úgy kritikai apparátusukban, mint különösen bibliografikus összeállításaikban rendkívül hasznos munkát végeztek a jövő történetírás számára. A magyar irodalom- és tudománytörténet bibliografiája különösen a korán elhunyt rokonszenves és tehetséges kispapnak, Kovács Lajos római intézeti tagnak az egyházmegyei pap-ság irodalmi (feltűnően gazdag szépirodalmi) tevékenységét nagy szeretettel és lelkes gonddal összeállító dolgozatáért lehet igen hálás. Érdemükül tudjuk be a szerzőknek ezenfölül azt is, hogy a mű gerincétül szolgáló püspök-életrajzokban az egészben véve inkább emlékkönyvszerű, arany-alapra tündöklő színekkel festő, dícsőítő stílusuk olykor emberi gyaroltságok feltűntetésének s egyéb bírálatnak is helyet enged — ami, tekintve a szerzők papi jellegét és egyházi állását, meg a tárgyalt alakok viszonylagos közelségét, elég nagy szó. Igaz, hogy a bírálat akkor a legmerészebb — s egyben a legkevesebbet kockáztató, — amikor egyik vagy másik egyházfejedelmet a jozefinizmusa, majd később nemzeti-liberális irányzata miatt kell megrovásban részesíteni; amíg más esetekben jókora emberi gyaroltságok is (pl. nepotizmus, anyagiasság) igen enyhe elbírálásban, vagy épp mentegetésben részesülnek. De tény, hogy mégis van bírálat, tehát a munka több,

mint „tisztelet oltára“ és „hódolati emlék.“ Aztán örömmel kell megállapítanunk azt is, hogy a szigorú egységben keresztülvitt egyházi és dogmatikai alap-álláspont ellenére a szerzők felekezeti közti szempontból igen mérsékelt hangon írnak s például feltűnő protestáns-ellenes célzásokat alig egy-két helyt engednek meg maguknak, — holott erre a könyvnek egészben véve nem tudományos stílusa erős kísértést, a tárgyalt emberek és események egyike-másika pedig jó alkalmat nyújtana. És végül elismeréssel kell megemlítenünk azt, hogy a szerzők, elsősorban maga a szerkesztő a Bevezetésben elmondottak s a mű folyamán itt-ott elejtett egyéb megjegyzések szerint maga is tisztán látja művének tudományos szempontból megállapítható nagy hiányait, amelyeknek egyik elfogadható okául méltányos följegyeznünk azt, hogy a mű eredetileg emlékkönyvnek készült az egyházmegye másfélszázados jubileumára s eme határidőhöz kötöttségnek itt is, mint nagyon sok más esetben, a feldolgozás alapossága és érettsége vallotta kárát. További tudományos céljuk is — több tervezett kötetre terjedőleg — inkább adatgyűjtő a Bevezetésben mondottak szerint és szerény önmérséklettel „kövőbb monográfiák számára“ akarják az utat előkészíteni.

Sajnálatos viszont, hogy annak, ami a modern egyháztörténetírásban a tárgy természete és a módszernek abból következő sajátossága folyfán legelsőrangú és legtermészetesebb követelmény: a szellemtörténeti szempontok alkalmazásának jutott érdemes nagy művekben a legmostohább sors. Az, akit olyan alapvető kérdések érdekelnének, hogy például a római katolikus magyar lelkiség hogyan jutott kifejezésre, miként alakult és hogyan változott másfélszázad folyamán az egyházmegye területén; a püspökök személyes lelkiélete hogyan hatott a papságra, ezek viszont mennyiben tudták formálni a rájuk bízott hívek gondolkozását és életét; hogyan ütközött meg a maga hol halványabb, hol erősebb formáiban a római katolikus gondolat az egyházmegye embereiben, eseményeiben és intézményeiben egyéb szellemi áramlatokkal, politikai irányokkal, modern koreszmékkel; mennyiben formáltak ősi intézmények embereket és közállapotokat s emberek és közállapotok mennyiben alakítottak át ősi intézményeket: az ilyen kérdések iránt érdeklődő csak töredékes részletfeltételeket kap, de semmiképen sem összefüggő megvilágításokat s annál kevésbbé tudományosan kielégítő egységes magyarázatokat.

Pedig a két kötetben elszórtan, a tudományos összképbe való egybeontásnak minden legkisebb kísérlete nélkül roppantul becses szellemtörténeti anyag jelentkezik, úgy egyházi, mint általános kultúrhistoriai szempontból. Ilyen például az első püspököknek, a keménykezű, nagy szervező Szily Jánosnak a jozefin egyházpolitikával vívott hatalmas és végül is sikeres küzdelme, ezzel szemben némely más püspökök (Herzan gf., Szabó Imre) jozefinizmusa, illetőleg liberálizmusa; ilyen az izzó magyar hazafiság Bölle Andrásban és Szenczy Ferencben s az askétavonás Szilyben, Somogyban és Hidasiban. Mindezek azonban csak eldaraboltan érintenek, egységesen feldolgozva és plasztikusan kiemelve nincsenek. A tárgyalt másfél század folyamán a

római katolicizmus kebelében különböző theológiai irányok küzdöttek egymással, erős szabadkőműves hatások érvényesültek s az egyidejű protestáns lelkiébredésekkel analog jelenségek is fölmerültek: mindezeknek az egyházmegye életében való tünetkezése csak úgy mellékesen van megemlítve: pedig szívesen hallanánk bővebbet is, például a jezsuita theológiának az augustinizmus utóhatásaival vívott küzdelméről (a Quesnel jansenista kommentárjainak engedély nélküli magánál tartásáért egy plébános gf. Herzan püspöktől fegyelmi büntetésben részesül, I., 204.), a szabadkőműves kancnokokról (I., 105.), meg Veinhofner Józsefnek, a szentéletű pinkafői plébánosnak és kitünő egyházi szónoknak a Sailer—Boos-féle evangéliumi róm. kath. irányzattal való kapcsolatairól (I., 292.). Igen mély bepillantást nyujtana a magyar katolikus nép belső vallásos életébe, hogyha történelmileg alaposabban lemérhetnők Szecezy püspök egy 1855-iki körlevelében foglalt ama sajnálkozó kijelentésének súlyát, „hogy az a szép szokás, mely a magyar házaknál hajdanta dívott, hogy esténként a családfő az egész házinépnek felolvasott a Szentírásból, Krisztus életéből, vagy más épületes könyvből, most már szünőfélben van.“ (II., 42.). Különösen jutalmazó szellemtörténeti feladat lett volna a maga nagy eszmei és kortörténeti összefüggéseiben feldolgozni az egyházmegyei papnevelés történetét s magyarázatot adni a tan- és erkölcsfegyelem terén időnkint mutatkozott erős hullámzásoknak és ingadozásoknak. Igen jellemző, hogy a jozefin-korszak „generális szemináriumaiban“ a protestáns Schröckh egyháztörténelmi tankönyvét használták (II., 175.), viszont az idők változtával Böle püspöknek már a tudós bencés Guzmics Izidor dogmatikája sem volt eléggé orthodox s ki is cseréltette azt egy freiburgi egyetemi tanárával (II., 207.). A kispapok életrendjében szinte spártai szigorra mutat az, hogy hálótermeiket csak Hidasy püspök kezdte fűtetni a múlt század nyolcvanas éveiben, (II., 210.), meleg reggelit is csak 1888-tól kapnak (II., 266.); a sportolást csak gróf Mikes püspök vezette be (II., 266.); a cigarettázást (de nem a szivarozást vagy a pipázást is) meg a kézelő viselését még a legutóbbi évtizedekben is rossz néven vették tőlük! Viszont azonban táncmulatságot (persze csak maguk között!) farsang idején már Böle püspök engedélyez nekik 1834-ben (I., 381.) s ehhez hasonló vidám, sőt néha túlvidám jelenségek később is sűrűn előfordulnak s az ezeket eilensúlyozni törekvő főhatósági intézkedésekkel szemben egyszer még sztrájk is megkíséreltetik (II., 267.). Meghatóan őszinte a kispapok krónikásának elkeseredése, midőn az addig szeptember-október folyamán tartott nagyvakációt 1832-ben német mintára egy fél, majd egy egész hónappal beljebb hozza a püspök a nyárba: „Ó, mi nyomorultak, mi nyomorult nemzetség! Vége immár a szüreti örömöknek, vége a szőlőkben való vadásztatásnak, vége a vidám pincézetésnek! Ezt a német ostobaság tanácsolta, amit a magyar vakon követett.“

Többet szeretnénk hallani arról a Bilánczyih (így!) Antal Miklós nevű boszniai születésű szombathelyi franciskánusról — nyilván a középkor franciskánus apokalyptikusainak és chiliastáinak

késői utóljáról — is, aki a napoleoni háborúk alatt öt prófétai hangú levélben oktatta ki Ferenc császár-királyt a háború viselésének módjára nézve. Szellemtörténeti érdeklődésünket itt igazán nem elégítheti ki annyi, hogy „sok kedves ferences vonás van az ifjában, de a prófétai kvalitásoknak halvány jele sincs benne.“ (I. 276.). Az egyházmegye területén működött és működő szervezetek történelmi szerepe és jelentősége az egyházmegye lelki és erkölcsi életének formálásában egyébként is még minimális megemlítésben is alig részesül az egész mű folyamán, — aminek egyik okául maga a szerkesztő megemlíti Bevezetésében azt, hogy az egyházmegyei szerzetházak története még legnagyobb részben feldolgozatlan, illetőleg most van feldolgozás alatt.

A felekezetközi viszonyok s az azokkal kapcsolatos közszellem alakulása és változása az egyházmegye területén szintén nagyon érdekesítő téma volna: de a mű erre is csak úgy alkalmilag villant rá néha-néha. Pedig nagyon érdemes volna alaposabban is földeríteni, mik voltak az okai és körülményei az erős lutheránus anyától származott Szily püspök ellen „egy fanatikus lutheránus férfiú“ által intézett gyilkos merényletnek (I., 78.) s viszont bővebben jellemezni és magyarázni a Somogy Lipót püspök, meg a Kis János evangélikus püspök közti meleg viszonyt (I., 313.), meg azt a néhány érdekes tény, hogy ugyanez a püspök — a Felsőbüki Nagy Pál nagybátyja, — papságát odaadó szentírásolvasásra (I., 257.) és az eretnekek iránti nagy szeretetre (I., 298.) buzdította és egyházmegyei zsinatával a Káldy-biblia új átdolgozott kiadását sürgette (I., 317.), egyházlátogató körútain pedig a más felekezetek lelkészeit, sőt még a zsidó rabbikat is meglátogatta. Az sem érdektelen jelenség felekezetközi szempontból, hogy Böle püspökhöz egy evangélikus prédikátor (I., 358.) üdvözlő verset írt. Szenczy püspökről meg egyszer az a hir kelt szárnyra, — amelyet ő maga nem cáfolt meg soha, — hogy a hatvanas évek elején gyászmisét mondatott volna egy vele igen jó tudományos barátságban volt zsidó rabbiért (II., 54—55.). Igaz, hogy viszont másfelől éppen Somogy idejéből erős protestánsértétsről (évenként átlag 30—40 protestáns „visszavertéről“) értesülünk (I., 296.). Szenczy pedig irodalmilag folytatott erős protestánsellenes polémiát, többek között a hitvalló hazafi Haulner Mátéval, a későbbi evangélikus püspökkel is (II., 34., aki azonban e nemes ellenfelét annyira nagybecsülte, hogy egyszer Szombathelyen meg is látogatta). Szenczy idejébe esik Kolmár József pápai református lelkészjellegű kollégiumi tanárnak a római egyházba térése is, (II., 66., 94., aki azonban nem volt fia a hasonlónevű nagy komáromi református prédikátornak s alighanem rokona sem volt). Ennek az akkoriban (1853.) nagy feltűnést okozhatott eseménynek háttérét és eredetét a protestáns kutatásnak kellene földerítenie.

A római katolikus hit- és egyházhűség meg a magyar hazafiság viszonyának problémájára és koronkénti változásaira is érdekesnél-érdekesebb fény vetődhetnék a könyvben, ha e sugarak nem volnának annyira szerteszórva. Jellemző, hogy amíg Szily és Somogy püspökök a vend- és horvátnyelvű híveknek saját nyelvükön való lelkiépítésén

buzgólkodnak (I., 43—44. és 319.), Böle András (I., 362.) s még inkább Szabó Imre már erősen szorgalmazza idegenajkú híveinek minél teljesebb és gyorsabb megmagyarosodását (II., 87., 108.). Hazafiságáért nemcsak Szabónak kellett a Bach-korszakban meghurcoltatást szenvednie (II., 90.), de már 1818-ban is, Szaniszló Ferencnek, Somogy püspök kedvelt ifjú papjának, a későbbi szombathelyi és váradi kanonoknak, majd híres váradi püspöknek is kellemetlenségei voltak Bécsben az ott Szent István-napján a keresztyén hazafiságról tartott beszéde miatt. (I., 300.). Viszont Balassa Gábor, a szabadságharc alatti püspök „határozatlan lelke a nagy összeütközés idején, nem találta meg helyét nenezete mellett.“ (II., 21.). Gondolkodásra készítő, hogy az egyik szerző gondos kritikai utánjárással „osztatja szét a szombathely-egyházmegyei papságnak a 48-as szabadságharcban teljesített szereplésére vonatkozó legendás elbeszéléseket.“ (II., 419.), hogy aztán annál nagyobb nyomatékkal ismertesse az egyházmegye papságának a legújabb forradalmak idején tanúsított kötségtelenül gerinces, de történelmi tárgyalás anyagát még nem képezhető szereplését. (II., 453. skk.).

És vajjon mi lehetett folytatólagos szövege annak a „Debrecenben díszik“ kezdetű dalnak, amelyet a kispapok énekkara a joviális és viális Szabó Imre püspök neveestéjén szokott volt énekelgetni (II., 242.)? Aligha csalódunk, hogyha föltesszük, hogy ma, két emberöltő mulva, nem igen énekelnek a szombathelyi kispapok Debrecennel foglalkozó műdalokat, — sem János-nap estéjén, sem egyébkor!

Nem a csipkelődés ördöge sugallja ezt a legutóbbi néhány megjegyzésünket. Csak különösen éles megvilágításba akartuk velük helyezni mindazokat a történelmi problémákat, amelyek a lelkesen megírt derék mű minden gondolkozó és történelmileg többé-kevésbé iskolázott olvasója előtt fölvetődnek, — de amelyekre maga a könyv nem ad feleletet. Ezek a problémák: a római katolikus gondolat jelentkezései, elváltozásai, módosulásai, más nagy történelem- és életformáló gondolatokat s különösen a nemzeti élet sorsdöntő eszméivel és mozzanataival való súrlódásai, vívódásai, alulmaradásai vagy felülkerekedései egy konkrét történelmi adottságnak, a szombathelyi egyházmegyének másfélszázados életében. Tudományos történetírás, e két szó legelőkelőbb értelmében, csak az, amelyik e problémákat nemcsak érzi, de látja is, és nemcsak látja, de a történelmi anyag segítségével, azt módszeresen átdolgozva, eszmeileg átvilágítva és művésziileg alakítva, ki is tudja domborítani és meg is tudja fejteni. E legmagasabb mérték alatt a dr. Géfin szerkesztette s részben írta nagy műnek nem adhatjuk meg a tudományos jelzöt, épp úgy, mint a hasonló színvonalon lévő nagyszámú protestáns egyháztörténelmi munkáknak sem, — de azt igaz készséggel ismerjük el, hogy ebbe a műbe nagy tárgyyszeretet, nagy szorgalom, nagy tudás és ennyiben nagy tudomány is van belefektetve, amely a szombathelyi egyházmegye litterátus papjainak és papnevelő tanárainak tisztességére szolgál, a protestáns lelkészek és théológiai tanárok számára pedig nagy mértékben szolgálhat ösztönző és serkentő példaadásul, különösen manapság.

A mű díszes kiállítása becsületére válik a kiállító szombathelyi Martineum-nyomdának, gazdag képanyaga pedig nemcsak érdekességét és vonzóerejét, de történelmi dokumentációját is nagyban fokozza.

Révész Imre.

Tolnai Vilmos: A nyelvújítás. (A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve, szerkeszti Melich János, Gombocz Zoltán, Németh Gyula. II. kötet. 12. füzet. Budapest, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1929. 240 lap.)

Tolnai Vilmos könyve szinte végérvényesnek tekinthető összefoglalása mindannak az elméleti és gyakorlati anyagnak, melyet a magyar nyelv szabadságharcra, a nyelvújítás kitermelt. Ilyen könyvünk még nem volt s a magyar tudományosság hálás lehet Tolnai Vilmosnak e munkáért.

Könyvében a történeti összefoglalást elméleti és általános tájékoztatást célzó rész előzi meg. Ez a bevezető rész a lehetőségekhez képest elhatárolja a természetes nyelvfejlődés és a nyelvújítás nehezen szétválasztható fogalmait, foglalkozik a nyelvújítás általános okaival, módjaival és az újítás eredményeinek terjesztőivel. A magyar nyelvújítás jelentősége főként a más nyelvekben végzett hasonló törekvéseknek ismertetéséből tűnik ki, mert a mi nyelvújító mozgalmunk mélységi és szélességi hatása amazokét messze felülmúlja.

Amikor nyelvújítást mondunk, voltaképp azt a szellemi mozgalmat jelöljük meg vele, mely a XVIII. század közepétől körülbelül a XIX. század első feléig tart. "Ez az úgynevezett nagy nyelvújítás" — mint Tolnai mondja. Azok az előzmények, melyek a kódexek esetleges szóalkotásaitól a XVIII. századig tartanak, könyvében mintegy történeti alapul szolgálnak, de ezek nemcsak azért különböznek a „nagy nyelvújítás“-tól, mert szórványosak és elszigeteltek (27. l.), hanem azért is, mert az utóbbi mozgalom az irodalomnak is egy egészen új megfogalmazásával társult. Tolnai igen találóan tapint rá, főként Kazinczynál, a nyelvújítási harcok gyökerére, midőn megálapítja, hogy szembe került „a rideg, magát szabályok sáncai közé vonó tudomány, mely a nyelvet rendszerezhető, kész dolognak nézi; másik oldalon a művészet, mely a nyelvet a költői kifejezés eszköze-nek tekinti, ennél fogva a költői cél szerint változtathatónak, fejleszthetőnek.“ (105. l.) A kor orthologusai azonban nem pusztán a tudományra hivatkoznak, hanem öntudatlanul még egy régi irodalom-szemlélet is áll mögöttük. A régiségben írni, egy-két erősen tudatos írói egyéniséget kivéve, annyit jelentett, mint meglévő és kiképzett stílusminták alapján valamint közérthetően kifejezni; az új, az első sorban Kazinczy által megfogalmazott írói feladat azonban a régi „patriam linguam excolere sive exornare“ tételt szem előtt tartja de gazdagítja az írói önkifejezés szükségérzetével és ennek művészet-formai követelményeivel. Írói és irodalmi tudatválság járt együtt akkor s ez a kettő mindig is együtt jár. Éppen ezért nagyon hasznos lett volna, ha Tolnai Vilmos rendszeres és áttekinthető tanulmányát kiterjeszti egészen a századunk első évtizedében létrejött irodalmi és

nyelvi újításig. Tanulságos lett volna ennek az 1900-as nyelvújításnak a megvizsgálása, hiszen ennek nem egy eredménye már szintén behatolt az élő művelt magyar köznyelvbe. Sőt még tovább is mehetünk. Megerősítette volna ez is Tolnai Vilmos könyvének nagy igazságát, hogy az orthologusok és neológusok harcából nemcsak a „nagy nyelvújítás“ idején, hanem a mi századunkban is a magyar irodalom és nyelv került ki győztesen. Irodalmi életünkben most is egykor „tüzes neológusok és tüzes orthologusok“ megbékülésének idejét éljük s ez az első jele annak, hogy a huszonöt év előtti nyelvi és irodalmi újítás is megérett a tudományos vizsgálatra.

Tolnai Vilmos könyve az anyag feltárásában és összefoglalásában mintaszerű. Jól beosztott fejezeteihez csatolt részletes könyvészeti összeállításai minden további tanulmányhoz megadják az alapot. A sokszor nagyon is bonyolult s nem egyszer nem is a legszilárdabb átgondolással fogalmazott vitairatok gondolatmenetét biztos kézzel emeli ki és mutatja be. Bár szerényen hátravonul anyaga mögé s reflexiói inkább csak az egyes jelenségek áthidalására szorítkoznak, könyvével nemcsak hatalmas adattömeget állított egybe, hanem eligazító utakat is vágott a tények rengetegében.

A Hornyánszky-nyomda nem végzett valami pontos munkát. A könyv végén jegyzékbe foglalt sajtóhibákon kívül is maradt még benn néhány. Egy-két hibás évszám (pl. 1650 helyett 1750) szintén nyomdahibát mutat. Ezenkívül, úgy látszik, nagyon régi betűket használtak, mert majdnem minden sorban található egy-egy csonka vagy agyonkoptatott betű.

Kerecsényi Dezső.

Tamási Áron: Erdélyi csillagok. Elbeszélések. Pásztortűz-könyvtár, Kolozsvár, 1929. 125 oldal.

Valaki meghúz a hegedűn egy-két hangot, vagy leüt a zongorán egy akkordot s már kiérzik, van-e zenei tehetsége és tudása. Goethét fel lehet ismerni sokszor egyetlen sorából, a művész-író megmutatkozik egy strófából, vagy nehéz prózai mondatból, legyen az Arany, Petőfi, Ady, Jókai vagy a kisebbekből is valamelyik. Az az életforma, amelyet a vérbeli művész egész munkássága kivetít, benne lehet egyetlen megformált versszakban, vagy prózai bekezdésben. Tamási Áron vérbeli íróművész. Erdélyi író nemcsak földrajzilag, hanem lelkületileg is, nyelvében, stílusában úgyszintén. Ez a nyelv különösen érintheti azt, aki nem élt évekig Erdélyben: „Ide be' nem egy is többet!“ „Négy kerek esztendőt, négy szernyü esztendőt mind csak egyet omlék a világnak vére.“ Az, aki nem tudja és érzi, hogy a nyelv őseréje a tájnyelvben él, talán idegenkedik az ilyesmitől, én azonban irigylem az olyan nyelvet, amelynek sok és messze elütő tájszólása van, kifejezésbeli, lelkületi gazdagságot, árnyalatot látok benne; otthoniasságot, családiaságot, kedélyt és bensőséget. Ha a gyermekkoromban tanult idioma szavait hallom véletlenül egy vidékembeli ajkáról, olvasom egy írótól, nem sikoltok ugyan fel Kazinczyval, de számban érzem a szavak jóízét. Csak egyetemi tanulmányaim révén vagyok erdélyi, de a székely nyelv zenéje ma is kedves nekem, a rab Erdély nyelve fájóan édes hangon

muzsikál vissza a lelkemben. Tamási Áron nemcsak ízesen székely nyelvvel szuggerál művészi illuziókat, hanem nagy jelenítő erejével is. Alakjai hús és vér valóságok, az elbeszélések színtere szemléletes, beállításuk mindjárt hangulatba ringató. Az élet érzését érezzük legtöbb jelenetében, a „*Sors universumá*“-t, mely most súlyos szerencsétlenséget hozott a kis székely népre. A balsorsot Tamási sem akarja takargatni, keserűen lát, de nem panaszkodik, nem is vigasztal. Ilyen az életünk — ennyit mutat meg Tamási Áron, apró emberek, kicsi nép küzdelme, amelyről egy helyen azt mondja: „Az Isten levette eme népről a kezét talán“. (8.) A vész kiindulását a háborúban látja, amely a székely katonaférjtől elsodorja asszonyát, (*Himnusz egy mamának*), a székely leánytól völgegyét: *Szép Domokos Anna*. Ez az elbeszélés valóságos székely népballada ritmikus prózában, melyet akár verses prózába is lehet nyomtatni. Végső akkordja: „Verjen meg az Isten, háborúcsinálók!“ Elpusztítja a székely legényeket (*Siratnivaló székely*), erkölessi romlást hoz, mely magyart magyar ellen indít „...mert megöl a magyar mást is, de saját testvérét százszoros buzgalommal kergeti és rugja és veti a halálba“. (13.) Ez a keserű hangulat párhuzamos egy másikkal, amely számunkra még lehangolóbb. Tamási lelke az „erdélyi gondolat“ révébe ér, egy öncélú és önsorsú Erdélyben hisz, amelynek már nincs köze Magyarországhoz. A kötet befejező novellája „*Erdélyi csillagok*“ a román katona és a székely leány szerelmében először a bitorló zsarnok és a lebilincselte és megcsúfolt nép problémáját látja, de aztán megbékél — „Ama leány nem székely leány volt. És ama katona nem román katona volt. Hanem emberek voltak mindaketten...“ A székely apa ugyan rágyújtja a titokban egybekelt párra a házat, a történet így tragédia, az író azonban „vértanu“-t lát a két fiatalban, s komoran lát neki a szomorú csillagú jövőnek. Biztatást és reménységet mintha a munka gondolatában találna: — „Dolgozzatok, mert tő nem vattok urak...“ — mondja Orbán kicsi Dénkó játszótársainak (*Szentlélek gyermeke*), Dózsa György emlékét idézi a *Szabad pályán*. Tamási Áron novellái tehát csak látszólag kerülnek a témát, problémát, elbeszélő objektivitása folytott liraiságot takar, amelyben a szociális gondolat tüze izzik. Ez a fölényes tárgyilagosság is az író művészi öntudatának jele, s írói önmérsékletének a bizonyossága, az elbeszélés szövésénél a biztos és szerves szerkezetnek segítője.

Trócsányi Dezső.

Jean Mistler: Ethelka. Roman. Calmann-Lévy, Paris. 210 oldal.

Csak fejletlen nemzetek sovíniszta irodalomtörténete helyteleníti az idegentárgyú irodalmat. A világ minden tájáról szedi témáit az angol, a francia irodalom. Pierre Loti Törökországról, Japánról, Senagambiáról, Indókináról s az izlandi tengerről írt regényeket. Claude Farrere és száz más író, hasonlóképpen. Általában Franciaországban, Angliában, Amerikában az írók nem sokat törődnek az irodalomtörténészek ily irányú gáncsaival. Tudják, hogy a népek egymáshoz való közeledésének, egymást megértésének legfőbb eszköze a más jellegének művészi meglátása. Korunkat mindinkább érdeklí a mások élete. Vonz,

mert más, mint a magunké. Hisszük, hogy a messziről néző jobban lát, mint akit a közelség apró részletei megzavarnak. Idő szempontjából rég elismertük e tételt, annál fucesább, hogy egyesek vonakodnak a térre is vonatkoztatni.

Íróink legfőbb baja a provincializmus, a szűk látókör. Zömük kergén forog a maga kis tengelye körül s megrekednek a kátyuban. Azt hiszem, mindnyájan tanulhatunk Mistler regényéből, amely egészségesen egyesíti a francia irodalom nagy tradícióját, a világosságot a mindent megértő európaiság nemes gesztusával. Távol áll azoktól az eredetieskedőktől, akik németes, vagy oroszos zavart szeretnek ósdi témákba csempészni. Ilyen eszközökre neki nincs szüksége. Nem nagyképien, hanem fölényesen ábrázol. Nálunk sokan hangoztatják, hogy az idegen, aki hozzánk jön, mindent helytelenül lát. Tájékozatlan, ctromba hízelgők nyilatkozatai néha valóban bosszantó felületességre vallanak. Ám, aki elfogulatlanul olvassa Mistler könyvét, el kell hogy ismerje: ez az író jól lát és melegen érez. Magyar írók sem ismerek, aki úgy rátapintana bajaink lényegére, mint ez az idegen. Érdeklődéssel kell, hogy olvassuk. Az érdeklődés kétszeres. Kíváncsiak vagyunk az eseményekre és kíváncsiak vagyunk, hogy látja az idegen a mi titkainkat. Feszült figyelemmel várjuk leleplezésünket. Történelmi regénynek mondhatjuk Ethelkát, amennyiben az események történelmi eseményekhez tapadnak, mint hús a csontra. 1920—1924. Központjában Ethelka áll, magyar úrinő, egy brutális férfi pár napos házasság után elvált asszonya. A másik főalak eleinte Pierre Dumay francia attaché, később Térfly Andor, magyar tüzérhadnagy. Mistler pártpolitika fölött áll. A legitimizmust, mint elvet, nevetségessé teszi, de mint életformát megérti. Megérti, hogy Térfly Andor, ki Kassán, elszakított területen született, ki nyomorba kerül az elvesztett háború következtében, zavarában azt képzei, hogy az exkirály hazacsempészése mindent rendbehoz. Általában részvétellel érti azt a naiv jóhiszeműséget és politikai bárdolatlanságot, amely elnyomatásunk következménye. Nem hiába dolgozott a budapesti francia követségben évekig, az eseményeket pontosan ismeri. Dónesfa és Sopron, Szombathely és Budaörs szerepelnek művében, az első és a második királypuccs. Térfly a királyért harcol és megsebesül. S Ethelka melléje áll, mert érzi, hogy mindketten egyazon tragikus sors áldozatai. Dumay hiába hívja Konstantinápolyba, neki Magyarországon s Térfly mellett kell maradnia.

Következik Térfly életének második etappja. Bankhoz kerül, meggazdagodik a nagy hosszban, feleségül veszi Ethelkát, akit gyerekkorától fogva szeretett. A bank igazgatója azonban rossz spekuláció következtében vagyonát veszti, Svájcba menekül, Térflyt pedig itt hagyja szegényen. Harmadik etapp: Térfly szocialisták, republikánusok társaságába kerül. Nyíltan megvallja, hogy royalista, sőt legitimista, mégis, hogy megélhessen, leszerződik. Lassankint elveszti hitét s új hitre nem tesz szert. Nem hisz sem az üdvözítő királyban, sem a győzelmes forradalomban. Jobb sorsot szeretne biztosítani Ethelkának,

aki művészi táncokat produkál a Tabarinban. Még egyszer tálcán kínálják a szerencsét mindkettőjüknek. De Ethelkából s Térffyből a szegénység nem tudja kiölni a lemondás és a halál romantikáját. Beteljesedik végzetük. Térffy, ki mindinkább hajlik a szocialisták felé, ünnepi tüntetésen vesz részt. Egy orvosismerőse, dr. Lengyel, hirtelen plakátot lobogtat, amelyen az áll. „Éljen a köztársaság.“ Lovasrendőrök szorongatják a tömeget s Térffy, hogy ismerőst megvédje, lelő egy rendőrt. Elfogják. Másnap közlik a lapok a hirt, hogy meg kell halnia. Mielőtt lefokoznák, fölakasztja magát börtöncellájában. Ethelka pedig a Dunába öli magát. Ez a regény sematikus története. A részletekre persze nem térhetek ki. Fölvonultatja a szerző az Ébredő Magyarokat, az antiszemitizmust és egy bizonyos Prof. Szamárt. Csodálkozik, hogy Térffy félhavi fizetését hajítja a cigánynak. De azért minden közel áll hozzá, ami emberi. Hajlékony, éber elemi erő rejlik benne, amely ellenállhatatlan, meggyőz. Stílusát nem lehet elválasztani a matériától, melyet megjelenít s ez az igaz művészet jele, oly művészeté, mely divat fölött áll s oly világnézeté, mely kihallgatta a kor szívének dobbanását.

Lehet, hogy akadnak köztünk, akik ócsárolják Mistlert, mert nem hízeleg, mert igazat lát és láttat. Ilyenekkel nem vitázok. Csak megállapítom, hogy nem olvastam könyvet, sem magyarul, sem idegen nyelven, mely sorsunk tragédiáját inkább ismertetné a külfölddel, mint ez az „Ethelka.“ Sok ilyen könyv valóban ránkirányíthatná Európa előrelátó államférfiainak figyelmét. Általában ebben látom okát, hogy az „Ethelka“ reménytelen témája ellenére, számunkra mégis reménykeltő. Nem lehet ugyanis föltételezni, hogy nyílt szemű külföldi író helytelenül lát bennünket, éppen csak bennünket, mikor minden egyéb népet helyesen lát. Szeretném tudni, akad-e a mi íróink közül valaki, aki a franciákat oly elfogulatlanul látja, mint minket Mistler. Öngyilkosok városa Budapest, öngyilkosok népe a magyar, — írja. S regényét mégis úgy fejezi be, hogy „pareilles à l'âme d'une race, qui ne voudrait pas mourir.“ Tudjuk, hogy ez nem következetlenség. Mistler szája gyengeségünket, mely politikánk és politikánkat, amely gyengeségünk következménye. Igazi francia, kinek stílusa merő diplomácia. Nem lehet ezt eltanulni, mert nem az állásfoglalás hiányát, hanem a belátást jelzi, mely mérlegel s minden szavát a legjobbkor ejti. Nem hiszem, hogy ma akad magyar író, aki ily szeretettel és diplomáciával juttatná érvényre látomását. Jó volna Mistler könyvét mielőbb lefordítani.

Marconnay Tibor.

Apróbb kritikák. *Madarassy László: Mikor az úrasztalát megfordították.* 1919. (Külön lenyomat a Budapesti Hirlapból).

1846-ban nagy égháború vonult el Tass község fölött és a villám fölgyújtotta *Kajla Czigány Istvánné* házát, amelytől a nagy viharban a többi házak is hamarosan lángba borultak. Különösen nagy veszedelem fenyegette az iskolát és a templomot, és csak Végh Bertalan huszárkapitány ügyessége mentette meg az egyházi

épületeket azzal, hogy a szél útját másfelé terelte. Egyszerű és mindennapi történet ez, amely minden hasonló esetben előadódhatik, de annyira cikornya nélkül szegénykedő dísztelen valóság, hogy a nép fantáziája nem bírja el a kietlenségét. Így alakul a csupasz valóság félelmes, természetfölötti elemekkel bővülő történetté. Hamarosan akad tanú a faluban: a Bernáth-uraság számadó juhásza, aki saját szemével látta, amint a garabonciás diák a nyitvahagyott pitvarajtón beugrott Kajla Czigány Istvánné házába, a kemence lángját felfújta a kéményen, ahonnan egy vörös kakas ugrott ki a tetőre, ott tüzes nagy fekete sárkánnyá változott és eszeveszetten ugrált át egyik házról a másikra. Amikor a tűz a templom felé közeledett és a református lelkész a nagy fejevesztettségben aggódva mentette az egyház értékeit, egy bárgyú öreg ember, Takáts István, azt ajánlotta, hogy meg kell az úrasztalát fordítani, akkor a tűz kikerüli a templomot. A pap megdorgálta és elutasította a félkegyelmű, babonás tanácsot. Mikor a tűz után a templomba mentek, az úrasztalát megfordítva és kettérepedve találták. A vizsgálat nem derítette ki bizonyosan, hogy a tettes Takáts István volt, de azért vele fizettették meg azokat a vaskapcsokat, amikkel az úrasztalát összepántolták, mert beismerte, hogy a tűz idején járt a templomban.

A nép fantáziája ma is, régen is szívósen fordult a természetfölötti magyarázatok felé. Falun élő ember ki ne hallott volna hasonló történeteket, melyekben a valóságot átszövi a balhit, a babona színes mese-fonala? Érdemes volna az ehhez hasonló történeteket régi jegyzőkönyvekből kijegyezni és a néptudomány számára értékesíteni; tanítók és papok hasznossá tehetnék magukat az effélék gyűjtésében. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya, vagy a néptudománnyal foglalkozó folyóiratok nagy hasznát veszik minden oly hasonló és forrásszerű adatközlésnek, aminő a Madarassy László érdekes kijegyzése a tassi református egyház protokollumából, ahova azt *Szép István* prédikátor gondos keze rejtette, maga sem gondolván, mekkora okulására lehet az a néptudománynak.

Dr. Biró Vencel: Bethlen Gábor és az erdélyi katolicizmus. (Székfoglaló az Erdélyi Katolikus Akadémia 1929. nov. 13.-iki felolvasó ülésén).

Alkalom és hely teszik ezt a kis dolgozatot különösen érdessé, bár terjedelme bővebb is lehetett volna. Az alkalom Bethlen halálának emlékünnepe, helye a nemrég megalakult Erdélyi Katolikus Akadémia. Szerző maga a mai erdélyi történetírók legjavából való. Arra a kérdésre ad feleletet, amire ideát nálunk is gondol a türelmetlen felekezetiesség sporadikusan és az ünneprontás szándékával: Mit köszönhet az erdélyi katolicizmus Bethlen Gábornak? Felsorolja, hogy mit és a felsorolás végén úgy találja, hogy az erdélyi katolikusok minden föltétel nélkül együtt ünnepelhetnek a magyarsággal a háromszázados évfordulón, mert Bethlen Gábor történeti alakja az erdélyi katolicizmus hálás megemlékezését is megérdemli.

Kiindul a Báthoryak korából. Báthory István alatt erős fellendülést vett a katolicizmus Erdélyben. Az újonnan behívott jezsuiták jó ta-

nítók voltak s az ifjúságon keresztül építették a katolicizmust a jövő számára. Erdély általában protestáns volt, főként csak a székelységben, Csíokban. Udvarhelyben maradt meg a katolicizmus. Itt sem fejlődhetett kedvezően, mert a papság szellemi utánpótlása hiányzott. Kivált képpen a ferencrendiek tartották a katolikus hitet a népben. A papság képzettsége nem állott magasan, élete sem felelt meg a szigorúbb követelményeknek. Így pl. még az egyháznak a nőszülésre vonatkozó tilalmát sem tartották be. A jezsuitáknak Erdélyben léte és kiutasításuk jelentette az erdélyi katolicizmus lendületét és ellankadását. Boeskey, Rákóczy Zsigmond, de különösen Báthory Gábor, nem kedveztek a katolicizmusnak.

Bethlen eléggé zilált állapotban találta az erdélyi katolikus egyházat. Püspöke nem volt. Papfegyelem, papnevelés, a szentségek kiszolgáltatása terén sok hiány mutatkozott. A székelységen az esperes volt a legmagasabb egyházi hivatalnok, akinek azonban püspöki jogai hiányzottak. Ezen kellett hamarosan segíteni. Bethlen úgy oldotta meg a kérdést, hogy vikáriust nevezett ki Fejérdi Márton szepesi kanonok személyében sakkhúzásul a bécsi udvar szándékával szemben, ahonnan királyi jogra hivatkozva, két hónappal e kinevezés után Szentandrassy (Csiky) István püspöki kinevezése érkezett. E kinevezést a pápa sem ismerte el, mivel a királyi kinevezés oly területre vonatkozott, amely nem volt birtokában. A vikáriust a fejedelem püspöki jogokkal látta el s bár a katolikusok többet nyertek volna, ha püspököt kapnak, előbbi szervezetlenségükhöz viszonyítva a vikáriusság is haladást jelentett. Másik nagy ténye Bethlen uralkodásának az unió törvény részletezése. Fráter György 1542. illetve 1545-iki unió törvényét újra fogalmazta: „igazságában, törvényében maradjon meg minden rend, békeség idején ne hadakozzék az országbeliekkel, ne idegenkedjék, ne rekeszkedjék...“ Ez a magyarázat hosszú ideig irányt mutatott a bevett vallások törvényes gyakorlata kérdésében, kiemelve az egyenjogúságot, sőt a többiek köteletségévé téve az elv megtartását. Bethlen formulázta meg a templombirtoklást oly esetekben, amikor valamely helyen vegyes felekezetűek laktak, a többségi elvet jelölve meg a birtoklás alapjául az 1615 szept.—okt. kolozsvári országgyűlésen. Bár a gyakorlat nem igazodott mindenütt az elvi keretekhez, azok megvoltak és hosszú ideig útjelzőként szolgáltak. Mindezek fölött fölemlíti a dolgot Bethlen személyes nyilatkozatait az egyetemes keresztyén gondolat megbecsülése körül, amelyet követett a katolikusokkal való magán és hivatalos érintkezésében, katolikus férfiakkal való együttműködésében. Mind e tények világosan beszélnek, hogy a katolikus egyház Bethlen alatt Erdélyben oly helyzetet foglalt el, amely utódai idejében jóideig emlékezetben maradt, sőt, mintául, igazodásul szolgált.

Dr. Temesváry János: Az erdélyi püspökök címerei. Budapest, 1930., 24 lap.

Az érdemes szerző, aki bennünket sok apróbb-nagyobb ciken kívül az erdélyi katolicizmusra vonatkozólag két összefoglaló munkával, az Erdély középkori püspökei és Erdély választott püspökei

címüvel ajándékozott meg, e kis füzetben újabb eseményt nyújtott a heraldikai tudomány embereinek, összekeresgélve az irodalomból régi oklevelek pecsétjeiről, kéziratokból, sírkövekről Erdély r. kath. püspökeinek címereit. Negyvenöt püspök címerének leírását kapjuk a hasznos füzetben, melyeknek ugyan legnagyobb része máshonnan ismeretes, de e munkálatnak tulajdonképeni érdeme éppen ama néhány ismeretlenben van, amit Temesváry gondos utánajárással felkutatott, szolgálva ezen a téren is a teljességet. Az általa ismertetett címereket a füzet rajzban is bemutatja, nemcsak leírásban. Eljárása a közlésben korrekt, mindenütt megnevezi forrását. Egy esetben tér el szokásától: Manzádor Pius püspök címerének közlésénél, itt azt érezteti, mintha az ékesszavú püspök a szerzőt is elsodortá volna a heraldikai tudomány higgadtabb hangjától és közlésmódjától.

Kiss Géza: A gyermek lelkivilága. (1929.) 23 l. Súlyos tárgy nem 23 lapra való. Ezt a szerző is mélységesen érzi és látja. Nem katedrális hangon kívánja tárgyat kifejtetni, hanem az életben, a maga által gyűjtött tapasztalatokat adván hozzá, amit falusi magányában megtanult. Ezt a falusi magányt ma már a fiatalabb papi generációnál, amelyiknek Kiss Géza egyik értékes tagja, nem a méhes és Vergilius szimbolizálja. Megbecsülik a méhest is, tenyésztenek állatot, termelnek ízes gyümölcsöt Vergilius tanácsa szerint, de nagyobb gondjuk, édesebb terhük ma már inkább a lélek tevékenységének törése. Tán nem nagyobb hévvel, mint atyáik tették, mert az ősök munkáját nem becsülik le, de körültekintőbben és sokoldalúbban. Megkezdik az apró gyermekeknél a gondozást nagy elmélyedéssel, nem sajnálják a fáradságot, hogy e munkának minden fogását alaposan kitanulják. Ez a dolgozat is ily tárgykörben mozog. Tapasztalatokat mond el a gyermekkel való foglalkozás köréből, olyanokat, amelyeket maga is kipróbált és másoknak is hasznossal megajánlani. A vasárnapi iskolák vezetői nem egy ponton értékes tanulsággal olvashatják a kis füzet tanácsait. Zs. F.

Babits Mihály: Dante. Magyar Szemle Kincsháza 37. sz. Budapest. 1930. 08 l.

Babits Mihály több mint tíz évi munkát áldozott a Divina Commedia méltó tolmácsolására és magyarozatára. Mivel Dante trilogiája minden ízében a költő életéből nőtt ki s magában foglalja mindazt, amit ez a lélek látott, hallott, tudott, érzett, azért *Az Isteni színjáték*nak igazi megértéséhez Dante életének megismerésén át visz az út. Babits tanulmánya „bevezetés a Divina Commedia olvasásához”, s ennek természetes útja az életrajz és a kor krónikája, mely sűrű idézetekben utal magára a költeményre. Ez az élet és korrajz magától értetődően bőségesen felhasználja azt az életrajzot, amelyet Babits a *Pokol* fordítása elébe bocsátott. De tanulmánya többet is nyújt: összefoglalásul olyan szépen méltatja a hármas eposzt, ahogyan csak elmélyedő tanulmány, komoly bölcséleti tudás, valódi művészi intuíció és a stílus költőisége mellett lehetséges. Vonzóan megírt tanulmánya bizonyára sokakat fog Dantéhoz vezetni.

T. D.

Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde. Megjelent születése 100 esztendő évfordulója alkalmából a Könyvbarátok Szövetsége kiadásában 1930-ban. A rajzokat Kádár Livia készítette.* A Könyvbarátok Szövetsége megtalálta a legjobb, mondhatnám egyetlen módját a Csongor és Tünde feltámasztásának. Színpadon nem hat s azt hisszük a leg-ravaszabb rendezői ötletek ellenére sem fog hatni sohasem. Nem odavaló. Közönséges olvasmánynak viszont hosszú és nehéz. Most úgy kerül az olvasó kezébe, mint *szép könyv*. Külső formája ajándéknak ajánlja. belső kiképzése csábít az el-is-olvasásra. Kádár Livia keretrajzai és öt nagyszerű illusztrációja szuperlatívuszokat érdemeltek, mert finom vonaljai meseszzerűek, dekorációs összhatásuk mégis hűvös, józan, kemény, akár a gondolat. Két kérdésünket azonban nem hallgathatjuk el mégsem. Nem lehetek volna a keretrajzok felvonásonként mások és az illusztrációk felvonásszimbolizáló ereje, ha már éppen azonos a számuk a felvonások számával, igazabb!

Karácsony Sándor.

Hóharmat. Székelyföldi mesék és regék. Irta: Gombos Albin. Kir. m. Egyetemi nyomda. Budapest. 8 fol. 214 l. Évszám nélkül.

Gombos Albin egészséges, bölcs és fordulatok ifjúsági elbeszéléseihez méltán csatlakozik ez a meséskönyv. A Székelyföld ihlette legtöbb meséjét, színhelye, személyei, tárgyai onnan valók, de nincs a világitódalomnak számottevő mesegyűjteménye, amelynek gazdagságából ne pompáznék valami e mesékben. Rövid, eleven, színes történetkéik, néha a rövidség szerkezeti tömörségével s talán itt-ott a gyermeki értelmet erősen próbára tevő sietősséggel is. Anyaguk változatos, érdekes, képzeletet meghaladó. A mesék hagyományos stílusának és nyelvének egész kincstára együtt van ebben a kis kötetben, sőt új lélekzetű, tiszta, erős magyarságú új szólamok és fordulatok is bukkannak fel. Nevelőérték tekintetében ez a könyv legnagyobb érdeme, noha nem akarjuk ezzel a mesékben mindenütt józan magként elvetett munkaszeretetre és takarékosagra, egyenességre, jóságra való ösztönzést kicsinyelni. Friss, üde leheletű könyv, amelyet örömmel adunk gyermekeink kezébe. Az Egyetemi Nyomda gylmekszemeknek alkalmas, jó, tiszta nyomással, ügyes rajzokkal, méltó köntösben adta ki.

Szőnyi Sándor.

Báró Wlassics Tibor: *Könnyek tengerén.* A szerző kiadása. Budapest. Stephaneum-nyomda és könyvkiadó r.-t. 1930. 38 lap.

A lírai költésben a fájdalom lehet csak téma, amit addig érez a költő, amíg művét megírja. De lehet a lelkületnek mélyen zúgó alaphangja, mely az egész világot színezi és leméri. Ez a világfájdalom, mely az őszinteség megható erejével szól ebből a verseskönyvből, összeszorítja az ember szívét és meleg együttérzést vált ki. A szerzőnek ez az újabb könyve hangjában fojtottabb az előbbieknél. Azt mondja: Mint ős vizek nemes sirálya úszik a könnyek tengerén. Ő a könnyek beteg királya, vergődik scrsa szekeren. A múlás érzése, a halál várása körülötte feltámad. Csak egyetlen megoldást lát maga előtt: a halált. Ebben a vergődésben részvétünket nyeri meg a szenvedő lélek, mely költői megnyilatkozásaiban keres enyhülést. Az eredeti költeményekhez három

versének német fordítását is csatolja a szerző. A fordítások minden melegség nélkül adják vissza az eredeti szöveget. *Hamvas József.*

Színházi szemle. Szomorj Dezső: *Takáts Alice* (Vígshízház). Takáts Alice, a kiváló orvosnő megkönyörül a klinikán egy reménytelen betegen s megöli, hogy felesleges gyötrelmétől megszabaduljon. Markovics, a híres vegyész, szerelmes Aliceba, magára vállalja a gyilkosságot s ezért két esztendei börtönre ítélik. Takáts Alicet ez a nemes cselekedet nem tudja megedzeni egy szenvedések után remélhető boldogságra. Ha erős volna, amit életfelfogása, pályája után várhatnánk tőle, kitartana, míg az ő nagy férfiája megszabadul a börtönből s minden társadalmi konvención mosolyogva, örökre mellé állna. Markovicsot tudományos kísérletein kívül ez a reménység élteti a börtönben. De Alice gyengébb a keserű és édes kísértéseknél, melyek életébe avatkoznak. Hálával tartozik hírneves orvosprofesszorának, züllött apja örökösen zsarolja, a Markovics elárvult anyját is neki kell eltartania. Viszont a professzor fia, György, halálosan szerelmes belé s Alice nem tud ellenállni. Gyermeké fog születni a viszonyból, s mikor Markovics kiszabadul, szint kell vállalnia. Csupa megértő férfiak közt vergődik, György is, Markovics is fejedne mindent. György, mert szenvedélyesen imádja s érzi, milyen erős szálak húzzák Alicet az önfeláldozó Markovicsához. Markovics, mert fantasztá lélek; neki különben sem tett semmi ígéretet ez a nő, akit változatlanul szeret. Mit tegyen Alice? Györgyhez csatlakozik, az anyaság révén. A darab hangsúlya természetesen nem ezen a hovászegődésen van. Hiszen Alice maga a szenzibilis határozatlanság, s kérdés, hogy az anyaság mássá tudja-e majd formálni. Ha élete megmentőjéről meg tudott feledkezni s ha időnként, éppen Markovics vissza-visszatérő emléke miatt még a Györgyhez való vonzalmában is kételkedik, vajjon, mint természettudományi elveken rágódó nő érezni fogja-e az anyaság szentségét annyira, hogy lelkileg megtisztulva határozottan válasszon? Minden arra vall, hogy a hosszú múlt után, mely a darabot megelőzi, hosszú és bizonytalan jövő vergődése vár ezekre a lelkekre.

Szomorj darabjában nem is a megoldás a fontos, hanem egy darab életnek a megmutatása, szenvedélyeké, melyek az utolsó jelenettel nem csitulnak el, hanem egy életen át keseregnek. Ime az élet maga, s a könnyörtelen igazság, hogy sokszor önnön gyengeségünktől és a véletlenek összefüggésétől hányatva két fele tartozunk s örök adások maradunk. A darab lényege a melódian fordul meg, a szavak különös zengésén, valami jóleső zuhatagon, mely három felvonáson keresztül elárasztja az embert. Az írónak van szuggesztív ereje, hogy a Takáts Alicében harcoló szenvedélyeket, egész sorsának dilemmaszerűségét megkapó jelenetekben tárja fel. Csak az utolsó jelenetben érezünk valami mesterkedést. Alice, rövid és elég homályos vita után Györggyel távozik, mintegy a megoldást mímelve, holott bizonyára egyedül fog maradni gyermekével a két férfi között, mindkettőtől egyformán távol. Az előadás kissé melodramatikus csattanója a

színmű megnyugtató befejezésével szerette volna eltüntetni a gyógyíthatatlan dilemmát s a darab igazi záróakkordja hamisan csendül ki. Minden arra vall, hogy az utolsó jelenetekben maga a szerző is legtöbbször töprengett s szándéka és a rendező utasítása között valami üresség tátong.

A drámában alig zavarnak Szomory-féle tudatalattiságok, aforizmatikus tirádák, félig sem érthető szellemeskedések. Egyik alakja azonban bátran elmaradhatott volna, az a rokkant elméjű egyén, akit szerzőnk nyugalmazott egyetemi tanárnak állít. (Ez a jóindulatú bácsi mondja többek közt: Ha hazamegyek, háromszor szoktam csöngetni: nős ember vagyok.)

A „Vígshízház“ nagy gonddal hozta színiére a darabot. Gombaszögi Frida, az utolsó jelenetet nem számítva, teljesen a szerző szolgálatában áll, híven kifejezi ennek a problematikus nőnek minden lelki-testi válságát, következetlenségét, kihagyásait. Nemes, természetesen patosz van a játékban s nem egyszer remekül érezteti szerepének líraiságát, a sors örvényeiben való vergődést. Törzs Jenő mindössze egyetlen felvonás keretében fejlesztheti kissé légies alakját; alakításra nem hálás szerep: Törzs szépen játsza meg s igyekszik valóságot önteni belé. Hegedűs orvosprofesszora maga a valóság. Hajmássy is kellő realizmussal adja a fiatal György szenvedélyes szerelmét, halálos komolyságát.

Csehov: A sirály. (Kamara-Színház). Egyike a legsötétebb hangulatú Csehov-daraboknak, a vágyak hasztalanságának, örök meddőségének tragédiája, pisztolydörrenéssel a végén. Ennek a pisztolylövésnek mindenesetre van annyi szimbólikus jelentősége, mint az egyik jelenetben előforduló lelőtt sirálynak: nyilvánvalóan minden szereplő életének kilobbanását, elfujt, széthullt örömét, hiábavalóságát jelképezi. Csehov darabjainak ez a lényege. A *sirály*-ban ez egyoldalú világszemléletnek is a tüzását érezzük már. A nagy orosz pesszimista talán sehohsem cirkalmazta ki ennyire pontosan a csalódások végtelen képletét. Csupa meghasonlott embert látunk; szenvedélyt és halálos közönyt egy személyben, forró lobogást valaki felé, aki csak faggyal viszonzoz s ugyanakkor reménytelenül lobog egy másik, számára hideg és másfelé forró lény felé. A koplaló, halkszavú tanítócska szerelmes egy leányba, aki egész megjelenésében maga a megtestesült szenvedés s akit egy jó szavával mosolyra tudna fakasztani, örökre boldoggá tudna tenni a fiatal író. Hanem ez anyjának a nagy művésznőnek elismeréséért lobog hasztalanul s a szerelmesnek is szerencsétlen. Eszményképe a híres íróért lángol, hogy utána szökjék, anya legyen s rövid idő múlva megunva és cserbenhagyva meneküljön vidékre, színésznőnek. Itt, ezen a válaszüton érintkezik egy pillanatra két élet: a csalódott leány és a fiatal író. Ez is csak lidércfény; válniok kell, a leány még mindig a híres író szereti s a csalódott ifjú, akit már emlegetni kezdenek a fővárosban, agyonlővi magát. Néhány váiamivel enyhébb sorsú s mosolyogni is tudó alakban sincsen sokkal több örömünk. Az öreg kegyelmes úr például szintén abban a betegségben szenved, hogy minden karrierje ellenére

csak éppen az nem lett belőle, ami lenni szeretett volna. A híres író a legszánalmasabb karikatúrája pályájának: állandóan az írás nyúgja alatt háborog s mindent csak azért figyel, mert témákra kénytelen vadászni. A vágyakozók közt még legjobb sora van a nagy művésznőknek, kinek egész emberi életérzését, anyai szeretetét a komédiás mérhetetlen hiúsága falta fel, meg a pétköznapok páriáinak. Egy meghasonlott képzelet fantómalakjai ezek mind; kevés napsugár, nyomasztó köd, halottas házak fojtó levegője. A rendezés, előadás elsőrangú. Urai Tivadar, Tóké Anna, Nagy Adorján, Környei Paula, Petheő Attila, stb. mind meg tudják adni szerepüknek sajátos hangsúlyát, a mozgás, hanghordozás olyan nemes egyszerűségével, aminőt csak jobb orosz színészek játékában látni. Mindenki a helyén van s szinte nincs egyetlen kis szerep sem.

Kovács Kálmán: Álomkirályné (Magyar Színház). Nagy hűhő előzte meg ezt a darabot s a színház igazgatósága komolyan hitt benne, hogy legutóbbi kudarcáért kárpótolni tudja nézőközönségét. Kovács Kálmán egyetlen érdeme, hogy helyes tapintattal nem nevezte meg, csak jelezte alakjait. A közönség nagyszabású történelmi drámát várt s legfeljebb pompás lépcsőfeljáratot, fejedelmi palota-részleteket kapott, gazdagon egybeállított jelmezeket, melyekből hiányzott a lélek. A mellékfigurák közt egy-két elevenebb is akadt, éppen másodrendűségüknek hitelle miatt.

Vajthó László.

Kiállítások. Az *Amerikai Művészeti Kiállítás* célja a *Nemzeti Szalonban*, mint rendezője, az amerikai művészek szövetkezetének titkára, a katalogushoz csatolt előszóban kifejti, az, hogy az Amerikai Egyesült Államok művészetének fejlődéséről és jellegéről áttekintést adjon, az európaival összevesse, attól jellemző sajátosságai alapján elkülönítse. Az amerikai művészet hagyományok híjján a multban kizárólag az európaiból táplálkozott; fiatal művészeik Európában nyerték kiképzésüket; a XVIII. századtól kezdve az európai művészeti áramlatok és irányok mindegyikébe bekapcsolódtak, anélkül, hogy saját amerikai lelkeségükből valamit hozzáadtak volna. Legjelentékenyebb művészyéniségük James Mac Neill *Whistler*, ír származású, mint neve is mutatja; büszkén vallja ugyan magát amerikainak; sajátos, eredeti művészetében azonban semmi jellegzetes amerikai vonás nem mutatkozik: Párisban és Londonban az ottani modern művészeti áramlatokon kívül főleg Velazquez és a japánok hatása alatt alakul ki. Az újabban alapított művészeti akadémiák jellege és irányzata sem különbözik az ó-világiakétól; köz- és magángyűjteményeik anyagát nagyobbára az európai régibb és újabb mesterek szolgáltatták; sok kiváló művész nevezetesebb alkotásai vándoroltak ki Amerikába (például a mi Munkácsyok nagy vallásos festményei, úgymint: Krisztus Pilátus előtt, a Golgota és kisebb műveiből is sok). Amilyen önállóan és ideoen hatásoktól mentesen fejlődött az Egyesült-Államok gazdasági, társadalmi és politikai élete és amennyire visszatükröződnek ezek a sajátosságok irodalmában, olyan kevésbé mutatkozik önállóan művészete.

Hogy Amerika talaja és légköre ma sem alkalmas még egy jelleg-

zetes amerikai művészet kitenyészésére, annak a mostani kiállítás is élő példája. A gondosan összeválogatott anyag sok kiváló művész műveiből került össze és érdekes művészegyenísegeket tár elénk; sajátlagos amerikai vonások azonban felfogásukban és stílusukban nem mutathatók ki; a helyi jelleg inkább csak a tárgy megválasztásában nyilvánul meg. E. Irving Couse például, az indiánélet éles megfigyelője, Amerika őskorát festi meg. A „Furulyaszó” című képén tó partján guggoló indiánokat ábrázol élethíven és mégis hangulatosan; a misztikus zöld fényben a feketehajú, sötétszínű indiánok szinte kísértetiesen hatnak. Hasonló tárgyú, de realiztikusabb felfogású a dán származású J. C. Johansen „Vadászok” című képe, melyen kékvízű tó sziklás partján éjjel vadászó indiánok láthatók. Tájékepek közül is minket főleg azok érdekelnek, melyek sajátlagos amerikai tájakat (például Mexikó, a Sziklás Hegység, a Delaware völgye, stb.) állítanak elénk, a genre-képek és portrék közül pedig azok, melyek igazi amerikai típusokat ábrázolnak. Érdekes kabinet-alak például James Chapin „Földműves gazdája”, Charles W. Hawthorn „Kormányosa”; az egyik a földműves életnek, a másik a halászéletnek gondos tanulmányozója. A portréfestők közül kiválik Ernest L. Ipsen a nagy felfedezőnek és rettenthetetlen hajósnak, Bartlett Róbertnek arcképével. Az amerikai utcai élet, a zülöttek, elnyomottak élete szintén kedvelt témája a amerikai festőknek. Gondos megfigyelés, egészséges realizmus jellemzi a legtöbb alkotást; de a miszticizmus, a lírai lágyság, a drámai erő sem hiányzik némelyikéből. A mozgásábrázolások jeles festője, a kiváló sportember, Frank W. Benson „Hajnali égbolt alatt” című képén, sárgás-szürke korahajnali fényben tó fölött csapkodó szárnyasokat fest igazi „plein air” szellemben. A leegyszerűsítő eljárás híve. Kent Bockwell, tárgyát és ihletét a nagyvilágtól távol eső helyeken keresi. Minden iránynak megvan a képviselője; új utakat azonban nem keresnek; tehetségek, de nem úttörők és ezen kiállítási anyag után ítélve, a mi modern művészeinknél sokkal tartózkodóbbak. A hagyomány hiánya mintha mérsékletre intené őket és ezáltal mintegy lecáfolják a mi szélsőséges úttörőinket, akik a hagyományt tekintik a szabad művészi fejlődés átkának.

Bosnyák Sándor művei a *Tamás-galériában* ilyen szélsőségesek, illetőleg két egymásnak nyilván ellenmondó véglet közt, a kultúrátlan népek primitív művészeti felfogása és a rideg matematikai szerkezetek közt ingadoznak. Egészséges kialakulás ilyen két homlckegyeneset ellenkező felfogás összeegyeztetéséből aligha várható.

Dr. Láng Margit.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai:

Házi Kincstár.

Pengő

1. Miller—Szász. Csendes órák. (Elfogyott.)
2. Barde E.: Mártha és Mária. (Elfogyott.)
3. Szabolcska M.: Áhitat, szeretet.
4. Sheldon: Az Ó nyomdokain, vagy mit tenne Jézus?
5. Kenessey B.: Női jellemképek.
6. Raffay S.: Jézus példázatai. (Elfogyott.)
7. Dalhoff—Csizmadia: A keresztyén szeretet munkái.
8. Raffay S.: Jézus hasonlatai.
9. Opzoomer K. V.: A vallás gyümölcse.
10. Pfennigsdorf: Hit és szabadság.
11. Thomas: Az evangélium és szocializmus.
12. Szabó A.: Külmisziói kalauz.
13. B. Pap I.: A belmisszió hősei.
14. Pruzsinszky P.: Hitünk hősei.
15. E. Skovgaard—Petersen: Akarsz-e diadalmaskodni?
16. Szóts F.: A vallás élete.

A Házi Kincstár ára:

Kötetenként, füzve — — — — —	2.30
Diszes vászonkötésben — — — — —	4.—
A 3—8. kötet csak füzve, a 9—16. kötve is kapható.	
Emlékezés Kálvinról. Irták többen. 8 ^o — — — — —	2.30
Fejes István: A protestáns egyház feladata, tekintettel a jelen egyházpolitikai és társadalmi kérdésekre — — — — —	—35
Koszorú-füzetek. Vallásos iratok, számonként — — — — —	—06
Mokos Gyula: Herczegszöllősi kánonok hasonmásos kiadása, jegyzetekkel és rokonkánonokkal — — — — —	3.60
Pokoly József: A protestántizmus hatása a magyar állami életre	3.60
Révész Imre munkái a pátens korából — — — — —	1.70
Szász Károly: A protestáns egyház viszonya a társadalmi kérdésekhez — — — — —	—30
Zoványi Jenő: Magyar protestáns egyháztörténeti monografiák	2.30

A MAGYAR PROT. EGYHÁZTÖRTÉNETI ADATTÁR-
ból a következő évfolyamok vannak raktáron:

A II., III., IV., V., IX., X. kötetek évfolyamonként 1.70 P.

A XI., XII., XIII. kötetek „ 4.— „

Megrendelhető a

BETHLEN GÁBOR KÖNYVKERESKEDÉSBEN

Budapest, IX., Kálvin-tér 8. Telefon: Automata 850—53.

TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkeszi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ Főtítkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf Szerkesztő: ZSINKA FERENC
Lelkeszi alelnök: KAPI BÉLA Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró Ügyész: FROMM LAJOS

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó közleményeket ZSINKA FERENC szerkesztőhöz (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzárta a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KALVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: Aut. 856—16.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kalvin-ter 8. — Telefon: Aut. 850—53.

Price: $\frac{2}{2}$ year $1\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, $4\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.

Bethlen nyomda r.-t. Budapest. — Műszaki igazgató: Urbányi István

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Kosztány Ignác: A magyar király és a római kath. magyar egyház. 201

Mitrovics Gyula: A Csaba-trilógia folytatása. 214.

Dömötör Ilona: Egy maroknyi föld. (Vers.) 226.

Szabó Mária: Taps. 227.

Dömötör Ilona: Rádió mellett. (Vers.) 236.

KRÓNIKA: Károlyi vagy Károli? *Kristóf György*. 237.

KRITIKAI SZEMLE: Muraközy Gyula: A Prédikátor Könyve. *Gulyás Sándor*. 242. — Dr. Gyárfás Elemér: A püspökválasztási jog a gyulafehérvár—fogarasi görög-katholikus egyházmegyében. *Albrecht Ferenc*. 244. — Szabó Vendel: Katholicizmus. *Révész Imre*. 246. — D. G. Schenkel: Der Protestantismus der Gegenwart. *Rácz Lajos*. 247. — Frank Antal: Önismeret. *Szelényi Ödön*. 248. — Gróf Klebelsberg Kuno: Jöjjetek Harmincas évek. *Török Pál*. 249. — Milotay István: A függetlenség árnyékában. *Karácsony Sándor*. 251. — Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. *Dr. Halász László*. 254. — Hajnal István: Esterházy Miklós nádor lemondása. *Zsinka Ferenc*. 257. — Dr. Óvári-Avary Károly: Báró Mednyánszky Cézár emlékezései. *Tołnai Vilmos*. 260. — Almásy László: Autóval Szudánba. *Németh József*. 262. — Cederholm Boris: A Cseka országában, Szovjetoroszország börtöneiben. *Hamvas József*. 263. — Szathmáry Tihámér: Történetek a Hód tava partjáról. *Pásztor József*. 265. — Borda József: Öröm. *Marconay Tibor*. 266. — Juhász Gyula: Hárfa, Juhász Gyula: Holmi. *Muraközy Gyula*. 267. — Gesztesi-Balogh Gábor: Asszonyölök. *Hencze Béla*. 270. — Dékány András: Félálomban. *Fehér Gábor*. 271. — Színházi szemle. *Vajtító László*. 272. — Zenei szemle. *Isoz Kálmán*. 275. — Kiállítások. *Dr. Láng Margit*. 278. — Nyilatkozat. *Kerecsényi Dezső*. 280.

E szám ára 2 Pengő.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Kettős kérés tagtársainkhoz!

A nehéz gazdasági viszonyok miatt tagjaink jelentékeny része nem bírja vállalt kötelezettségeinek pontos teljesítését, emiatt állott elő az a szomorú helyzet, hogy a hátrálékok összege Társaságunk évi költségvetésének mintegy felére rug. Ilyen hátrálék-tömeggel rendben tartani számadásainkat alig lehetséges. Ezért kérjük t. tagtársainkat:

Méltóztassanak akik csak tehetik, tagdíjaikat úgy az elmúlt, mint a jelen évre haladéktalanul befizetni.

Méltóztassanak ismerőseik körében odáig, hogy minél többen lépjenek be tagjaink sorába. Tagdíjunk nem olyan magas, hogy azt sokkal többen el ne bírnák, mint a hányan prot. testvéreink közül eddig Társaságunkba beléptek; a nehezebb viszonyok közt élő jelentkezőknek Elnökségünk megadja a módot arra, hogy a teljes díj (évi 20 P.) helyett 10 P. évi díjra legyenek előjegyezve.

Minden tagtársunk aki tagdíját lefizette 1 (egy) pengő ellenében megkapja a Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár legújabb XIII kötetét. Nem tagok e kötetért 4 pengőt fizetnek.

A magyar protestáns társadalomnak ez a 40 évnél régebb idő óta főnálló, nagymultu szerve, amely most újra vállalta hazai történelmünk homályos részeinek földerítését, a protestáns társadalom részéről minden támogatást megérdemel. Ez a Társaság mindig az alkotó munka híve volt, minden fillér áldozat, amelyet érdekében hozunk, újabb alkotások létrejöttét mozditja elő.

Titkári hivatal.





A magyar király és a római kath. magyar egyház.

A magyar királynak a római kath. egyházhoz való viszonya körül nagy a fogalomzavar és bizonytalanság. Annyi bizonyos, hogy ez a viszony több, mint az egyszerű hívőnek a viszonya. Bizonyos, hogy királyunk a róm. kath. egyháznak közéletében is jelentékeny részt vett, és arra nem csekély befolyást gyakorolt. Ezt a multnak tényei elegendőképen bizonyítják. De nagy a zavar és a véleményeknek ingadozása a körül, hogy miben állott királyunknak ez a befolyása és az egyház külső életében való részvétele, honnan eredt ez a befolyás, és milyen alapokon nyugodott. Megvan-e ez még ma is valamilyen alakban, avagy áldozatul esett az idők folyamán megváltozott viszonyoknak?

A fogalmak ezen zavarának több oka lehet. Ilyen ok az a kilencszáz esztendő, mi elmúlt azóta, mióta királyaink egyházi ténykedése megindult, és a messze időből ma már alig tudjuk felismerni az akkori időknek képét, ahonnan az első kezdet kiindult. Pedig ez az első kezdet épen úgy, mint a természeti tüneményeknél a kezdő sebesség, döntő befolyással lehet a későbbi idők történetére. De növeli a zavart még az is, hogy nyelvünk, melynek csodás alakulata képes az emberi gondolatoknak és érzelmeknek nagy skáláját szavakban kifejezni, még mindig nem eléggé szabatos arra, hogy király és egyház egymáshoz való viszonyának elméleti természetét a valóságnak megfelelő szóval fejezze ki. Így például „jog”-nak mond sok olyan ténykedést, mi a király hatáskörébe vág (pl. apostoli jog, kegyuri jog, adományozási jog, a hivatalok betöltésének joga stb.), amik voltaképpen nem is jogok, hanem a hatalomnak természetéből folyó életműködések. Ehhez járul még az is, hogy királyainknak ezek a ténykedései idő multával áttelődtek a hatalmak közötti vetélkedés mezejére, és ez az eltoldás nagyban akadályozza az ítéleteknek tárgyilagosságát.

Mióta a magyar nemzet a keresztyén egyházba tért, a magyar egyháznak mindig meg voltak azok a különös sajátosságai, amelyek szerint a maga életét élte. Lényegében helyi alakja volt ez a róm. kath. egyházban élt jogi rendnek, de soha sem volt a róm. kath. egyház hatalmi szervezetének egyszerű áttétele. Nem is lehetett. Egy központi hatalomnak merev alkalmazása messze fekvő távolságokban a hajdan kor idejében lehetetlen volt. Csak mióta korunkban rendelkezik a kor a mai technikai eszközökkel (gőzhajó, vasút, aviatika, kábel, rádió), azóta beszélhetünk a föld messzebbfekvő vidékén élő embereknek egy közösségbe hozataláról. Mindezt a régi századok

emberei nem ismerték. Ez az oka annak, hogy a római kath. egyház egyetemes kormányzatában se az egység, se az egyetemesség nem lehetett óhajtnáknál egyéb, mert annak reális feltételei még hiányoztak. Nem sikerült ez a keleti egyháznak se, Európa nyugatán pedig egyebet nem látunk, mint partikularizmust, külön kormányzati egységeket, külön területeket.

De lássunk a magunk tárgya után.

A magyar királynak a róm. kath. egyházhoz való viszonya a királyi jogoknak három csoportjába osztható be, és pedig

1. az állami szuverenitásból folyó jogok; 2. az apostoli jogok; 3. a legfőbb kegyuri jogok csoportjába.

A király hatalmi körének ezen három csoportja különböző eredetű, különböző természetű, ez az oka, hogy azokat felcserélni, összezavarni nem csekély bonyodalmakra vezet. Szükséges tehát, hogy ezen három csoporttal külön-külön egyenkint foglalkozzunk.

1. Az állami szuverenitásból származó jogok.

Ezen jogok a szuverenitásnak fogalmából és természetéből folynak, megilletik a királyt minden egyházzal és felekezettel szemben. A szuverenitás fogalmát és a belőle folyó jogokat a XVI. század kezdette kifejteni. Ezt a későbbi kor úgy fejlesztette tovább, hogy az állam a maga területén a legmagasabb hatalom, akarat, elhatározása szabad és korlátlan. Akarata az állam tagjai irányában a legfőbb, és ellentmondást nem tűró. Akaratával szemben csak alárendelt akaratok lehetnek. Tartalma különféle jogokból áll. A szuverenitás neve ma is ugyanaz, ami a XVI. században volt, de tartalma időről-időre változásokon ment át és fog menni ezentúl is az egyházzal szemben, aszerint, amint a köztük levő viszony változott. Tartalmát az egyházat illetőleg az idő következőkép osztotta fel: a legfőbb felügyelet joga (*jus supremae inspectionis*), *jus reformandi*, *appellatio tanquam ab abusu*.

Szent István idejében mindez ismeretlen eszmevilág volt; így arra se a római kuria, se Szent István nem gondolhattak.

Áttérünk tehát a másik két csoportra, melyek történelmi fejlemények azon időkből, mikor még se a szuverenitás eszméje nem volt, se a római katolikus egyházon kívül más.

2. Apostoli jog.

A magyar király apostoli jogát ma kétféleképen is magyarázzák. És pedig:

a) *Az apostoli jog nem több, mint cím, de nincs tartalma.*

A legmagasabb cím és kitüntetés az, mely csak királyokat illet meg. Ilyen dísz volt a spanyol királyoknak „*rex catholicus fidelissimus*”, a francia királyoknak „*rex christianissimus*”, Martel Károlynak „*rex orthodoxus*”, az angol királynak „*defensor fidei*”, ilyen a magyar királyé is „*rex apostolicus*”. Ehhez járul némi külsőség, nevezetesen: koronázáskor a király előtt egy püspök viszi az apostoli keresztet. Ezen cím eredete köztudomású. 1758-ban adta ezt XIII. Kelemen pápa Mária Teréziának. A királynő ezt a címet először használta római követének adott utasításában, és ezt a pápa külön

brevében elismerte. Ezen magyarázatnak azt az állítását, hogy az csupán egyszerű cím, melynek nincs tartalma, igazolja maga XIII. Kelemen pápa, ki ezt a címet azon világos kikötéssel adta, hogy az csak ímen maradjon, s abból semmi további következtetést vonni ne lehessen. De a mi királyaink 1758 előtt hét és félszáz éven át olyan „jogokat” birtak, melyeket együvé foglalva „apostoli jog”-nak nevezünk, és birták e jogokat napjainkig. E cím azokat semmiben nem szaporította, se azokból semmit el nem vett, vagyis a mi királyainknak apostoli joga, és az 1758-ban nyert cím között nincs összefüggés, tehát ezt a magyarázatot — mellőzhetjük.

b) *Azon jogok, melyeket királyaink, mint apostoli királyok birtak, őket a pápától nyert felruházás útján, mint a pápa megbízottai, személyes jog gyanánt illetik meg.*

Ennek a magyarázatnak megvannak a maga nehézségei, melyek miatt az az egyház jogának rendszerével ellenkezik.

Ilyen mindenekelőtt az, hogy laikus hívő az egyházi hatalomban nem részesülhet. Így ezt a jelenséget multhatlanul szükséges volna különös jogforrásból igazolni. Azoknak, kik ezen nézetben vannak, ilyen forrás gyanánt kínálkozik a Corpus juris canonici-nak azon helye, mely szerint a római pápát, mint a kath. egyház fejét mindenkoron megillette az a jog és hatalom, hogy a világ különböző részein szétszórt egyház ügyeinek elintézését akár személyesen, akár helyettesei által végezhesse.¹ A keresztyénség első századaiban is találkozunk már pápai követekkel. Ilyen követ volt *bizonyára* szt. István király is. De hogy ilyen követ laikus is lehessen, annak nyomára a Corpus jurisban nem lehet akadni. A pápai követségnek első törvényes formulázása IX. Gergelytől származik² kétszáz évvel szt. István után. A *Rex pacificus* bulla, mely a Decretumot szentesíti, érvénytelennek mond ki a Decretumon kívül minden más jogforrást és így eleve útját vágja annak, hogy ezen Decretumon kívül egyéb jogforrás után kelljen és lehessen nézni. Így hát szt. István és utódainak joga pápai felhatalmazásból le nem vezethető. Még kevesebb eredménnyel kereshető az apostoli jog eredete a „legatus natus”-i intézményben. Maga a „legatus natus” kifejezés először 1394-ben fordul elő épen azon okmányban, melyet a mi primásunk nyert IX. Bonifác pápától. Így hát a legatus natus-féle magyarázat már chronologia okából is tartáhatatlan. De ezenkívül még maga a kánoni törvénytár se foglal magában ezen intézményre vonatkozólag olyan adatokat, melyekre egy ilyen elméletet alapítani lehetne. A római archivumok sem nyújtanak erre nézve ilyeneket. Ez a körülmény, mint negatív bizonyíték annál figyelemreméltóbb, mert ott találhatók az adatai annak, mikor IV. Béla a pápa buzdítására a konstantinápolyi latin császárság és a bolgár király ügyébe beavatkozott, és a pápa keresztes hadat kívánt indítani. Első királyunknak sokkal nevezetesebb viselt dolgai — hiányzanak, és csak legendákra vagyunk utalva, mert az állítólagos II. Szilveszter-féle bulla, mit a pápai követség hívei ezelőtt magyarázatuknak alapjául vettek, koholmánynak bizonyult. Hogy pedig a legilletékesebb hangot se mellőzzük, XIII. Kelemen pápa az 1758 október 1-én tartott allocutiójában így szólt: „Szt. István idejétől kezdve Magyarország királyai néha apostoli királyoknak neveztettek, de hogy

¹ Cap. un. de consuetudine I. 1. in Extravag. com.

² C. 3. 4. X. de officio legati I. 30.

ezt a címet különös kiváltságképen kapták-e, vagy jogszokás útján jutottak hozzá, *nincs eldöntve*. Tehát Roma locuta.

Szt. Istvánnak királyi tényeit nem érthetjük meg helyesen az írott történelmi forrásokból, mint amilyenek: a legendák, krónikák, külföldi és hazai oklevelek, sőt még a szt. István neve alatt álló törvények is. A középkornak legenda- és krónika-írói más szempontok által vezették magukat, mintsem hogy 900 év múlva az ő nyomukon haladhatnánk, sőt még a Szt. István neve alatt ismert törvényeknek forrása minősége sem áll minden kételyen felül. Ennélfogva talán még legjobban megközelíthetjük a történeti igazságot, ha a XI. század viszonyaiból, a tények és események összefüggéséből iparkodunk a nagy királynak műveit megérteni. Ezek a következők:

Szt. István korában történt Európa északán és keletén lakó népek megtérítése Krisztus egyházába; és itt úgy északon, mint keleten, a nyugati népek módjára a fejedelmek és királyok fellépése volt döntő. Térítők voltak a szászoknál *Nagy Károly*, a dánoknál *Harald Nagy Kanut, szt. Kanut* († 1086), a svédeknél *III. Olaf szt. Erik*, a norvégeknél *szt. Olaf*, a morváknál *Mojmir*, a cseheknél *II. Boleszláv*, a lengyeleknél *Boleszláv Chrobry*, az oroszoknál *Wladimirus apostolicus* († 1015), végül a magyaroknál *Szt. István király*. Ezen adatok közönségesen ismeretesek, mégis szükséges azokat felújítani, hogy belőlük lássuk, hogy nemcsak mi magyarok vagyunk abban a kivételesnek gondolt helyzetben, hogy nemzetünket saját királya vezette Krisztus egyházába. Így volt ez sokhelyt és másutt is és hasonló okok hasonló eredményekre vezettek. Maga a térítés ténye is következményekkel járt, mert maguk a körülmények hajtották a térítőt, hogy ha egy népet megtérített, viselje annak következményét, gondoskodik az új hit fenntartásáról, vagyis az új egyház kormányzásáról. Rómától várni ezt akkor nem lehetett. A 955-től 998-ig, tehát majdnem félszázadig terjedő időben élt 12 pápa erre nem volt alkalmas (pornokracia). Változást csak akkor lehetett ebben várni, mikor a szász uralkodóházból származott császárok imperialisztikus politikája, az egyházban pedig a Clugny kolostorból kiindult reformeszmék a szt. Ágostoni gondolatot az egyetemes egyházra nézve megindították. A X. század második felében a központi hatalom gyengesége eredményezte továbbá a partikuláris egyházaknak, az országos egyházaknak előretörését. Ezenkívül még azt is, hogy a különböző országok uralkodó fejedelmek a maguk politikai uralmát országos egyházaik kormányzásába bevigyék. Ők ebben Nagy Károlyt tartották követendő példának, ki a maga idejében birodalmának egyházi kormányzatát is erős kezekkel vitte.³

A magyar király hatalmi helyzetét a róm. kath. egyház hatalmi szervezetében soha senki szabatosan meg nem állapította, ki nem fejtette. Mert ebben a korban a hatalom analízise még ismeretlen volt, vagy legalább is mint kevésbé jelentékeny húzódozott meg a

³ Ez pedig nem volt valami egyedül álló kivételes jelenség a keresztény egyházban és ugyanígy volt Magyarországon is. Nem szólva keleten a keletrómai császárokról megillette az a nyugatrómai császárokat, és kivülök még más országok királyait is, a frankok, spanyolok, angolszászok, aragonn, francia, lengyel, sicíliai királyokat is (Siculica monarchia). Ezen államfők hatalmának mind meg volt a maga külön története, megvoltak különös viszontagságai, végre is nyolcszáz év alatt az idő azokat mind megörölte, kivéve az angol király egyházi hatalmát.

theologia árnyékában. Az egyház és állam közötti viszonyok természeté, esetleg e viszony szabályozásának gondolata, vagy éppen e két hatalomnak elválasztása még a messzejövőre várt. Még ennek a hatalmi körnek elnevezése is határozatlan volt. De mert valamiképp mégis szükségét látták a szónak, mely ezt a fogalmat jelentse, elnevezték azt „*apostoli jog*”-nak. Mint ahogy a közönséges nyelv már használta az „ispán”, „jobbágy” szót, anélkül, hogy annak tartalmát megismerte volna. Az apostoli jog nem volt soha formulázva, se tételekbe szedve sehol, aminthogy „püspök”, „metropolita” hatalom is volt, mielőtt a jog azoknak hatalmi körét megállapította volna. Nem is a szó, az elnevezés a lényeges, hanem lényegesek a tények és események, amelyekből a következtetések az objektív gondolkozó előtt világosan bontakoznak ki. Azon kor még nem volt tisztában azzal, hogy papi és uralkodói hatalom nem volna egy és ugyanaz. A császári Rómában éppen úgy, mint Bizanciumban a vallás ügye politikum volt, viszont Róma püspökei 476. után valóságos államfők voltak. A pápák maguk is buzdították a fejedelmeket a térítésre és ahol ez megtörtént, ott a klérus mindenütt elvilágiasodott.

A IX—X. századbeli Európában akármennyire hiányzott is egy egységes karakter, mégis minden szakadozottság mellett is észlelhetők a következő általános jelenségek:

A királyok egyházi ügyekbe erősen befolytak, és az egyháznak hatóságait világi célokra kihasználták. A régi provinciális synodusok átalakultak országos és birodalmi synodusokká. A püspöki megyék határai a politikai megyék határai szerint igazodtak. A pápai *jurisdictio* erejét mindenütt kezdte elveszíteni. Az „*Eigenkirche*” rendje mindenütt elterjedt.

*

Immár eljutottunk oda, hogy vizsgálatunknak tárgyává tehetjük szt. Istvánnak különös, személyes körülményeit is. A rendelkezésünkre álló írásbeli adatok olyan kevés számmal vannak, azok is olyan hézagosak, kezdetlegesekek, hogy a hiányokat alig pótolhatjuk másképen, mint csak tapasztalat és következtetés útján. Mert a történelem folyamata kétségkívül részben lélektani folyamat is; az emberi *psyche* ezer év előtt se volt lényegesen más, mint ma. A valóságnak keresése közben nagyobb jelentőségük van a ténykörülmények összefüggésének, mint a kortársak feljegyzéseinek, kik az eseményeket csak saját szempontjukból látták.

Szent István a pannonhalmi levélben maga mondja el, milyen nagy erőfeszítéssel és csak idegenek segítségével sikerült neki a reformjai ellen fegyveresen ellenálló maradiakat leverni. Szükséges volt tehát, hogy a maga és övéinek jövőjét biztosítsa. Mennyire szükséges volt ez az előrelátás, megmutatták a halála után kitört mozgalmak. Ilyen biztosíték gyanánt a régi törzsfők helyett be kellett hozni a különböző elnevezésű *comes*-ségeket, ezek utóbb a király által adományozott országos tisztségekké nőttek ki magukat, mint a királyi hatalomnak megbízható támaszai.

Ezenkívül még egy másik és még hatalmasabb erő is kínálkozott: a *kereszttyén egyház*, mint szt. Istvánnak legtermészetesebb szövetségese a régi magyar vallás ellen. A kereszttyén egyházat kellett tehát nemcsak egyszerűen befogadni, hanem azt az országos hatalomnak minél erősebb részesévé tenni. Ez ismét nem lehetett máskép,

mint fejedelmi bőkezűséggel mért földbirtok adományok útján, mert az ő korában a földbirtok volt univerzális forrása a gazdagságnak és hatalomnak. Az egyháziakat bele kellett vinni az államéletnek minden ágába, a királyi kormányzatba, a bíraskodásba, közigazgatásba, honvédelembe. Minél beljebb hatolt az egyház a politikai életnek minden működésébe, ez annál követelőbben vonta maga után, hogy egy ilyen erős fegyvert a király erősen kezében tartson és maga válassza meg vezetőül azt, akit erre megbízhatónak és alkalmasnak talál.

Igy aztán ha szt. István fejedelmi tényeivel a helyhez, időhöz és a körülményekhez mérten foglalkozunk, feltárul előttünk nemcsak a multnak képe, hanem az okok láncolata is, miért vittek véghez szt. István és utódai olyan fejedelmi ténykedéseket, melyek merőben túlhaladták azt a határt, melyet az egyház alkotmánya a laikus hívőnek megengedett. Így alakultak ki lassan-lassan azok a „jogok”, melyeknek a későbbi kor az „*apostoli jog*” nevét adta.

Hogy miben állott ez az apostoli jog? Erre a kérdésre a választ leghitelesebben adják meg saját magának és utódainak cselekedetei. Ellátták az egyházat minden szükségessel, ami nélkül meg nem élhetett. Püspökségeket, apátságokat létesítettek, azoknak területét és határait megszábták, templomokat emeltek, felszereltek, a mise hallgatást törvény által kötelezővé tették, zsinatokat tartottak, azokon olyan egyházi törvényeket hoztak, melyek nem egyszerű ismétlései a nyugati zsinatoknak, hanem önálló alkotások (coelibatus, filioque, a házasságkötés alaki kellékei), végül egyházi ügyekben bíraskodtak is. Szóval királyaink a magyar partikuláris egyházban bírták az egyházi törvényhozás, kormányzás, bíraskodás hatalmát, mit együttvéve a mi korunkban is főhatalomnak mondunk. Nem volt az a központi hatalomnak decentralizációjára, mert mint említettük, akkor még egy ilyen központi hatalom csak mint eszmény élt egyeseknek lelkében, és megvalósítását csak a jövőtől remélte. A magyar egyház kormányzatának és közigazgatásának a XI. században az volt az egyedül lehetséges módja a Rómától való nagy távolság, a közlekedésnek nehézsége, bizonytalansága és a politikai viszonyoknak ziláltsága miatt.

A magyar partikuláris egyházban két intéző hatalmat érlelt ki a szükség: a magyar királyt és a magyar primást. Ez a kettő együtt és mind a ketten a pápának legfőbb hatalma alatt kormányozták a magyar egyházat. Ebből nőtt ki a magyar róm. kath. egyháznak ősi autonómiája. A magyar király apostoli joga abban állott, *hogy a királyt az őt megillető állami főhatalmon kívül még külön hatalom illeti meg a róm. kath. magyar egyház kormányzatában.*

Természetes, hogy ez a jog nem kezdődhetett mindjárt mint tételes jog, nem is vált azzá soha. Eleinte mint a tapasztalt szükségességnek leghelyesebb kielégítése volt az, mely épen helyességénél fogva ismétlődött, az ismételt tetteknek már utóbb ereje is volt, normává vált, mit adott alkalmakkor a cselekvők követtek és mi egyéb a jog, mint az emberi cselekvés szabálya? A jog akkor él, ha az emberek tudva, nem tudva, akarattal, vagy anélkül *úgy* cselekesznek. A jog élete nem mozdulatlan lét, hanem állandó *levés* a *jelen* pillanatában. A jog nem elvont fogalom, hanem egy eszme, mely ott él az emberek cselekvésében az eszmék módja és törvényei szerint, és részese annak a mozgásnak, változásnak, mely alól az eszme sincs

kivéve. Ezek a jogok is az idők folyamán hol bővültek, hol összehúzódtak, sőt a XIV. század folyamán szunnyadoztak is. De a XV. század eleje óta újra nekilendültek, és azóta élnek 1920-ig. Történeti valóság az: hogy királyaink a róm. kath. magyar egyháznak valóságos hatalmi tényezői voltak, és e minőségük a pápák részéről elismerésre talált. *Ebben áll a magyar királynak apostoli joga.* Kilencszáz év alatt ez magának medret csinált, és ámbár, mint a Tisza vize, kiáradt jobbra, kiáradt balra, de az eredeti meder megvan mai nap is. Mint valami hallgatólag concordatum túlélte az az aranypecsétetes bullákat, mert tartalma az emberek szívébe volt beírva. Hogy pedig ez az eszmei viszony tartós jel nélkül ne maradjon, az ősi magyar rovásírás módjára róttak keresztet az ország cimerébe, ahol az mai napig ott díszlik emlékeztetőül a régi századok embereinek lelki világára. Sajnos, hogy ez, akár csak a rovásírás ma már feledékenységre megy.

Királyaink az apostoli jogot az Árpád-korszakban királyi tanácsban, nemzeti zsinatokon, országgyűléseken gyakorolták, majd később Helytartótanácsuk útján, 1848 óta pedig a független felelős minisztérium által.

Ezen apostoli jogot a pápai követségből eredeztetni nem lehet, mert ez szt. István idejében még ismeretlen volt.

Nem lehet az apostoli jogot, mely az államfő joga, személyes jog gyanánt fogni fel. A magyar alkotmányos élet történelme épen abban különbözik a nyugattól, hogy a magyar nem ismert személyes jogokat, ellentétben a patrimonialis hűbéri világgal.

A „legatus natus”-ság a régi kánoni jogban lényegében ellentétben a személyhez fűződő joggal, mert a „natus” elnevezésnek épen az a jelentősége, hogy a legatio nem a személyt, hanem mindig egy hivatalnak mindenkor viselőjét illette.⁴

3. Legfőbb kegyuri jog.

A legfőbb kegyuri jog ugyanúgy, mint az apostoli jog történelmi fejlemény.⁵ Ezen jog fogalmát nem lehet definitióval elintézni, hanem csak a múlt eseményeinek megfigyeléséből és megismeréséből. Apostoli jog — legfőbb kegyuri jog. Mind a kettőnél király és egyház

⁴ II. Orbán 1098-ban Rogerius, calabriai és sicíliai comesnek adta ezt a legatiót „legati vicem“. A képviselőt és megbízást úgy fejezték ki hajdan: „Vicarii Apostolici“. V. Ferdinánd Spanyolország katolikus királya a legnyomatékosabban követelte magának államában az egyházi hatalmat is. Ezt a legatiót is erősen támadták. IX. Pius 1864-ben a legatus natus intézményt és címet teljesen és örök időkre megszüntette, Rinaldit, ki e parancsnak ellenállott, excommunicálta.

⁵ Királyaink legfőbb kegyuri jogáról csak az utóbbi napokban jelent meg szakátsii *Csorba Ferenc* nyug. államtitkárnak „A királyi kegyuri jog és a mai helyzet“ című munkája. Budapest, 1929. (Ismertetése a Prot. Szemle f. évi febr. számában.) Ezen alapos munka annál figyelemre méltóbb, mert újból felszínre hoz egy olyan kérdést, mely magyar jogunkban nem részeseül olyan művelésben, mint amit a kérdés megérdemelne. En ezen munka tartalmához, okfejtéséhez csatlakozom. Nem szándékom ezen kérdést ettől eltérőleg és másképen tárgyalni, mint azt „Egyházjog“ című munkámban (III. kiadás Kolozsvár, 1906.) tettem. Azt amit itt mondani akarok legfeljebb csak mint az ott előadottak ismétlését és pótlását tartom szükségesnek.

Királyunk jogát azért mondom „legfőbb kegyuri jog“-nak, mert az nemcsak azon jogokat foglalja magában, melyeket a kánoni jog a patronusnak biztosít, hanem még azokon túl is terjeszkedik: 1. a király hazánkban

állanak egymással szemben, így tehát nem valami előre kieszelt elvek formulázásáról lehet szó, mint inkább az érdekelteknek közös megállapodásáról, mely a mindennapi életnek felmerült szükségét a legmegfelelőbbnek látszó módon kívánja rendezni.

Ennek a kölcsönös megállapodásnak meg vannak a maga történeti előzményei, melyek itt a kor embereinek tájékoztatóul szolgáltak, tehát nem mellőzhetjük, hogy ezen történelmi előzményekkel röviden ne foglalkozzunk. Ilyen mindenekelőtt az „*Eigenkirche*”.

A régi római birodalomban az emberek nem voltak a föld hátán úgy elszéledve, mint a középkorban, hanem mindenütt városokba tömörülve éltek. Minden városnak meg volt a maga püspöke, lelki gondozásra szoruló hívők a városokon kívül nem tartózkodtak. Utóbb a barbár korban már a vidékeken is vannak állandóan letelepedettek, többnyire urihatalom alatt álló szolganépek. Ezekre a földes uraság viselt gondot. Védelmükről úgy, hogy a védelmet vitéz fegyverforgatókra bízta, és ennek fejében vitézeinek földet adományozott. Lelki gondozásuk pedig úgy történt, hogy papokat hívott, kiknek lelki szolgálatára szükség volt, és ezen papok számára is földet adományozott és kápolnát emelt. Az ilyen föld és épület a vitézi telkek módjára a földes úr rendelkezése alá tartoztak. Nem is volt a kétféle föld állapotában más különbség, mint az: hogy a hűbér ura az egyik után fegyveres szolgálatot, a másik után templomi szolgálatot követelt. A földre vonatkozó jog itt is, ott is: egy. Ha aztán az ilyen föld üresedésbe jött, az úr tetszése szerint adta másnak az egyiket is, a másikat is. Az úr, mint „senior” „patronus” úgy rendelkezett a templommal, mint sajátjával, a papot tetszése szerint alkalmazta, vagy elbocsátotta, sőt annak holta után még hagyatékát is egészben vagy részben lefoglalta (*jus spolii*). Ez annyira egyezett a kornak gondolkozásával, hogy az úr az ilyen templomföldjét akár világinak is adhatta (*commendata*). Ez volt az *Eigenkirche*. Ez a szokás az egyház szellemével merőben ellenkezett. Számos zsinat minden lehető elkövetett, hogy a klerikusokat a világiak rendelkezése alól kivonja, állásukat megszilárdítsa, alkalmaztatásukat, elbocsátásukat a püspök beleegyezésétől tegye függővé. Így indult meg egyház és világiak közt az a küzdelem, melyből idő multán a *jus patronatus* fejlődött ki, mint hosszas surlódások után közös megegyezés.

A magyar ingatlanbirtoknak ősforrása a honfoglalás. Ennek természetéhez képest nálunk az egész Magyarország területe egy közös birtok, tulajdonosa az egész nemzet. Ezen közös nemzeti tulajdonon belül terültek el a magyar törzsek szállásai, ezek ismét a törzsnek voltak közös birtokai. A hazai föld azonban nem mind került osztozás alá, annak jelentékeny része osztatlan maradt. Természetesen ez az osztatlan birtok mindamellett, hogy nem osztoztak rajta, a nemzet tulajdona, tehát annak hatalma alatt állott, kit a nemzet közös fő gyanánt vezérnek választott. A honfoglalás után tehát mindjárt kétféle birtokkal találkozunk, az egész nemzetnek közös vagyonával és az egyes törzseknek külön szállásaival. A nemzetnek

kegyuraságokat adományozhat, és a magyar egyházi kegyuraságok forrása; 2. ő a magyar beneficiumokra nem nominál, nem postulál, nem praesentál, hanem azokat adományozás útján *betölti*, *damus*, *donamus*, *conferimus*; 3. mert az *apostoli joggal összefügg* és a közönséges *kegyuri jognak* *superlativuma*.

közös vagyona a vezéreknek, utóbb a királyoknak nem volt magántulajdona, mert ennek az a rendeltetése, hogy az egész nemzetnek közös céljaira szolgáljon. Ilyen közcél már szt. István alatt három irányban bontakozik ki és pedig a honvédelem, a közkormányzat és a keresztyénség irányában. Épen ezen három irányban indul meg a nemzeti vagyonnak elágazása is. A honvédelem céljaira várbirtokok, a közkormányzatra azon földek, melyeket az országnak méltóságviselői és tisztjei működésük fejében nyertek, végül a keresztyén vallás céljaira szolgáltak, az egyháznak tett birtokadományok.

Szt. István II. könyvének 35-ik fejezetében olvassuk: „összes tanácsunk kérelmére beleegyeztünk, hogy kiki tulajdonul birja úgy saját (szállás) birtokát, mint a király adományát, *kivéve a püspökségekhez és a comességekhez tartozó birtokokat*. Ez a törvény tehát megkülönbözteti egyrészt a magántulajdont, másrészt a püspökségekhez és a comes-ségekhez tartozó vagyont, mely comesi vagyon alatt a várbirtokokat és a tisztségekkel járó földeket kell értenünk. Ezek magántulajdonba nem tartozhatnak.

Szent István idejében tehát a vagyoni élet elemei voltak:

1. a királyi földek, ezek a királyi hatalomnak, mint ilyennek a vagyona voltak és Szt. István II. könyvének értelmében elidegeníthetetlen nemzeti birtokok. Ezeken magántulajdon nincs;

2. az egyházi vagyon;

3. a várbirtokok;

4. a köztisztségek (nádorispán, bán, vajda stb.) tisztí földjei. Ezek eredetük és rendeltetésükhöz képest szintén közjogi természetűek.

5. a magánvagyon, vagyis a törzsszállások, a törzsnek, mint közbirtokosságnak magántulajdona.

Mikor szt. István a keresztyén egyházat hazánkban megalapította, bőven megadományozta a püspökségeket és apátságokat. Adománylevelei közül azon okmányokat, melyek a veszprémi és pécsi püspökségeknek, továbbá a pannonhalmi, pécsváradi, veszprém-völgyi monostoroknak alapításáról szólnak, az okmánytudomány egykorúaknak és hitelt érdemlőknek tekinti. Ezen okmányokban olvassuk, hogy az egyházi vagyon ingatlanokon kívül még ingóságokból is állott. Az ingóságok közt legjelentékenyebbek a különféle szolgálatra kötelezett emberek, a vámjövendelmek, tizedek, egyházi felszerelések, barmok. Az egyházi vagyon főforrása gyanánt *a királyi adományt* kell tekintenünk, mert csak így lehetett szt. István szándékának azonnal való tényekké válni.

A szt. István idejeki egyházi vagyon *alapítványtermészetű*.

Ez adományok megtételénél az adományozó *szándéka* érdemli elsősorban a jogász figyelmét, ezen szándékról az említett oklevelekből csak annyit olvasunk, hogy az alapítványtévőt tett fogadalmának beváltásán kívül még saját és rokonai lelki üdvének elnyerése vezérelték. Bármi kevés súlyt fektessünk is különben az e korbéli okmányok szócikornyáira, ezeket mégis elhihetjük. De mégis sokkal több az, mit ha írásban nem is olvasunk, de egész bizonyossággal lehet következtetnünk, hogy őt nem csupán egyéni célok vezették, hanem még magasabb cél is; a keresztyén egyház megalapítása Magyarországon.

Tekintsük egy kicsit közelebről ezeket az adományokat, és pedig mindenekelőtt azt, *milyen jog alapján tehette szt. István az ő*

adományait? Kettős alapon: a *királyság* jogán és a *győzőnek* jogán. Mint királynak, joga volt a királyság hatalma alatt lévő vagyonból mint várbirtokokat és tiszti földeket, úgy egyházi birtokokat is kihasítani és különös célra lekötöni. Szt. István azonban többre hivatkozhatott, mint királyi jogára, mert ő, mint a pannonhalmi oklevél beszéli, fegyveres erővel foglalta el atyái székét és nyomta el az ősi hitet. Ha veszt, Kupa sorsára jutott volna, de *győzött*. A győztes vezér nem irtotta ki a legyőzötteket, de vagyonuknak egy kis részét mégis elvette és őket örök időkre tized fizetésre kötelezte, mi a legyőzöttek szemében alig lehetett egyéb hadisarcnál (ma „jóvátétel”-nek mondanák), mit a legyőzött fél fizetni köteles.

A magyar felfogás tehát ebben az egyházi vagyonban nem láthatott mást, mint a nemzetnek közvagyonából tett olyan adományt, mely a megadóományozottnak nem mehet magántulajdonába, mint a szállásbirtok ment, hanem a felett az adományt tevő győzelmes királyt ezentúl is jogok illetik.

Mindaz, mit szt. István eleddig véghez vitt, *eleinte csak fegyvertény* volt. Ne feledjük, hogy minden forrás úgy adja elő, hogy szt. István *előbb* verte le a maradiakat, és csak a győzelem kivívása után küldött Rómába követséget, amint az másképen nem is lehetett. Szt. István *jogszerűvé* akarta tenni a pápa által azt, ami eddig csak fegyvertény volt, különben a győzelmes hadvezérnek római legatioja nincs megokolva eléggé. II. Szilveszter örömmel fogadta a követeket és szt. István művét mintegy legitímálta, neki koronát küldött, és őt továbbra is messzeterjedő egyházi hatalommal ruházta fel. Ezt ugyan adatokkal és bizonyítékokkal beigazolni nem lehet, de történeti tény gyanánt mégis el kell fogadnunk. A pannonhalmi oklevélben szt. István világosan mondja, hogy ő az egyházban tett intézkedéseit a római szentszéktől nyert felruházás alapján tette és teszi. Szent Istvánnak oka volt erősen hangsúlyozni, hogy amit ő tesz, azt nem a „befejezett tények”-re alapítja, hanem magasabb szentesítésre is. Miben állott az ő egyházi hatalma? azt ma már pontosan senki meg nem mondhatja. Azonban az újabb kiadású Martel Károlynak jogait ki vonta volna kétségbe, mikor azokat *a keresztyén egyház megalapozására használja fel?* A pápa bizonyára legkevésbé.

Szent István nem elégedett meg azzal, hogy hatalma erejével egyházakat alapított, hanem ezenfelül még jóváhagyást és jövőre felhatalmazást is kért az egyház fejétől, ezt minden írott emlék hiányában is hihetővé teszi az a nagy tisztelet és odaadás, mellyel ő életfogytig viseltetett az üdvözítő egyház irányában. Ha II. Szilveszter bullája nincs is meg, nem lehet kétség aziránt, hogy szt. István jogokat nyert s jogai nem lehettek kevesebbek, mint amekkora hatalmat egykor Martel Károly gyakorolt, vagyis püspöki egyházmegyéket alapítani, azoknak határait kitűzni, püspökségeket érseki joghatóság alá vetni, vagy az alól felmenteni, püspöki, apáti beneficiumokat, alkalmas személyeknek adományozni, minden beneficiumot jövedelemmel ellátva, ezen jövedelemnek szerzőmódját és rendeltetését meghatározni. Ilyen széleskörű hatalmat pedig a nyugati egyházban, annak alkotmánya szerint, a *pápan kívül senki se birt*, hacsak nem a pápa nevében és felhatalmazása alapján. Mivel pedig semmi adat nem árulja el szt. Istvánnak abbéli szándékát, hogy ő az egyház alkotmányának felforgatására tört volna, az ellenkezőt pedig minden bizo-

nyítja, ennél fogva a nyugati egyháznak alkotmányával összhangzatosan Rómában a pápai meghatalmazott hatalmi körével felruházott uralkodónak kellett tekinteni, mert ellenkező esetben szt. Istvánnal, mint schizmatikus forradalmárral kellett volna elbánni.

A Szt. István idejébéli egyházi vagyon tehát a *canonjog* szempontjából véve az *egyház feje által elfogadott és jogszerűnek elismert egyházi alapítvány*, mely nincs ellentétben a magyar nemzeti joggal, mely azt olyan vagyonnak tekintette, melyet a király, *mint államfő, a nemzet közvagyonából tett* azon rendeltetéssel, hogy a keresztyénné lett magyar államnak *egyházi* céljaira szolgáljon. Ezen közvetlen cél mellett azonban *nem szűnik meg a nemzethez, illetve a király hatalmi köréhez tartozni*, ép úgy, mint a várbirtok, vagy a tiszti birtokok, melyekről szt. István törvényei rendelkeznek. Ezen birtokok magántulajdonba nem mehetnek, elidegeníthetetlenek, jövedelmeik meghatározott célra fordítandók, az illető jogi személynél meg kell maradniok. A király határozza meg a jövedelmeket, úgyszintén az időszerinti birtokos személyét. Hasonlított ez azon birtokjogi viszonyokhoz, amilyen nyugaton is volt a hűbérúr és vazallusa között. A vazallus visszavonhatlan *possessio justa* gyanánt bírja vagyonát, *de a főtulajdoni jog mégis csak a hűbérurat illette.*

De ha eleinte egyházi birtok és tiszti birtok azonosak is azon *ösforrás* tekintetében, melyből mindakettő eredetét véve, utóbb és csakhamar meg kellett indulni a kettő különválásának. A tiszti birtokok és várbirtokok csak állami célokra szolgáltak s a mi honi viszonyainkon kívülálló tényezők azoknak sorsára közvetlen befolyást nem gyakoroltak. Nem így az egyházi birtokok. E birtokok, mint mindenütt, úgy nálunk is az egyházi hivataloknak olyan lényeges alkotó elemeivé lettek, hogy *officium* és *beneficium* lassankint egymástól el nem választható fogalomná olvadtak egygyé. Már pedig az egyházi hivatal, mellyel a javak bírása vele járt, *nem volt magyar intézmény*, az idegen jogrendszer, melyhez e hivatalok tartoztak, a római pápákban bírta a legfőbb hatalmat, mely azokat intézte és éllette.

Azon körülmény tehát, hogy a nemzet közvagyonából a magyar államfő által tett közcélú alapítványok olyan hivattal jutottak kapcsolatba, sőt váltak annak jogi alkotó elemeivé, mely egy külön jogi-rendszer uralma alá tartozik, tehát külön jogi természettel bír, az *egyházi birtokokat megkülönböztette a magyar tiszti birtokoktól*, s azoknak jogi természetét is sajátjává tette. E sajátjóság áll e vagyonnak azon *kettős vonatkozásában*, miszerint az a canoni jog befolyása alá került, anélkül azonban, hogy az a magyar jog rendszeréből kiszakadt volna, a magyar birtoknak gazdasági és jogi sorsában osztozott anélkül, hogy az egyházjogi jellege megszűnt volna.

A jogtörténelemnek jutott a nehéz feladat, hogy e kettős viszonynak mibenlétét felderítse. Szt. István után ötszáz évek kellett elmúlni, míg annak első egybefoglalása Werbőczy Tripartitumában megjelent. Ennek főtételei: a) *hogy a magyar egyházi birtokra vonatkozó jognak ösforrása a magyar szt. Korona;*

b) *a megüresedett nagyobb egyházi beneficiumok betöltése királyi adományozás útján történik.*

c) *hogy ezen beneficiumok betöltése körül a római pápát egyedül a megerősítés hatalma illeti;*

d) *az egyházi vagyon jogának rendezésére a magyar országos törvényhozás illetékes.*

A magyar király jogi viszonya a római katolikus magyar egyházzal szemben egy egészen sajátos természetű történeti képződmény, mely sokban különbözik attól, mit a XX. század gondol az ő államjogi, politikai és magánjogi eszmevilágában. A mai állam fogalma, szuverenitása, hatalma, alkotmánya, főműködései és azok szervezése, az államfő hatásköre, a társadalmi erők, az osztály-tagozódás és annyi más egyéb minden különbözik attól az eszmevilágtól, ami szt. Istvánnak fiához intézett „morum institutio”-jában uralkodik. Ennélfogva a mi királyunknak a hajdankor viszonyaiból kiérlelődött helyzete a mi mai fogalmaink és felfogásunk szerint nehezen érthető.

Maradványa ez egy régi és ma már letűnt időnek, amidőn azok a tényezők, amelyek a mai köz- és magánjogi életnek alapjául szolgálnak, vagy még nem léteztek, vagy a fejlettségnek korai fokán állottak. Ellenben létezett olyan közigazdasági, kormányzati, honvédelmi rendszer, mely ma már nincs meg. Így tehát a magyar királynak viszonyát a róm. kath. magyar egyházhoz csak úgy méltányolhatjuk, ha azt a régmúlt életviszonyainak hajdani természetéből igyekszünk megérteni, amint azok azt létrehozták és idáig megtartották.

Az 1920. évi I. t.-c. a királyi hatalom helyettesítését a kormányzói méltóságra ruházta, de hatalmi köréből kivette a királyt megillető kegyúri jogot, anélkül, hogy e hatalmi kör számára alanyról gondoskodott volna. Ezt az ősrégi jogkört azonban a törvénycikk nem szüntette meg. *Él az, csak ez idő szerint nincs, aki azt gyakorolja, így a kérdés megoldásának a jelenlegi helyzet egyáltalában nem tekinthető, csak elhalasztásnak, időnyerésnek, ami az 1920-ik év törvényéből kimagyarázható. Nyomban feléled a jog, mihelyt a magyar törvényhozás erről gondoskodni fog.*

Ami a kánoni jogot illeti: az új Codex juris canonici erre vonatkozólag különös intézkedést nem tesz, de a régi jog (c. 2. 3. 5. h. t.; c. 12. de jure patr. [III. 38.] c. un. in Clem. h. t.) ismeri a „devolutiot”, melynélfogva a pápát illeti meg a jog, hogy egy üresedésben levő beneficiumról „providéáljon”, nehogy az egyházi kormányzat (megyés püspökség) működésében a folytonosság megszakadjon. Természetes, hogy ez rendkívüli és kiegészítő útnál egyéb nem lehet, mert a magyar particuláris jog az új Codex juris canonici értelmében mai nap is érvényes.

A Codex a szokásjogban megkülönböztet olyant, amelyet már itt talált és olyan szokásjogot, amely a Codex életbeléptetése után fog majd keletkezni. A már itt talált, tehát élő szokásjogból némelyeket helybehagy, másokat csupán megtúr, majd eltörli őket egyszerűen, ha azok a codex-el ellentétben volnának, végül némelyeket határozott szavakkal kárhoztat.

A megtartott és helyben hagyott szokásjog érvényessége minden kétségen felül áll. Ilyen a magyar királynak apostoli joga és legfőbb kegyúri joga. Ez a jog már több száz év óta fennáll az apostoli szék tudtával és beleegyezésével. Beleegyezésével, mert ha egyéb alkalmat nem is említünk, de Pázmány Péternek jelentése és ezen jelentés után a régi jogoknak folytonos gyakorlása ezt kétségtelenné teszi. A codexben semmi nyoma annak, hogy azokat a codex határozott szavakkal kárhoztatta és eltörölte volna, s így az, mint „*vigens ecclesiae disciplina*” tovább is élni fog, amíg gyakorlására hivatott alany lesz. Ahol pedig a pápának a miénktől eltérő jogáról szól a

codex (can 329. 1431.), a magyar eltérő jogról említést nem tesz, holott ott, ahol a canonok egy szokást reprobálnak és eltörölnek, azt el nem hallgatják (can 403. 455. 1417 stb.).

De a codex idevonatkozólag határozott elvi kijelentéseket is tesz, mint a jog alkotásában irányt adó elveket:

1. hogy az érvényben levő jogot megtartja akkor is, ha azokon alkalmas változtatásokat tenne, can. 6.;

2. hogy a törvények (leges), melyek a codexben megvannak állapítva, a *jövőre* vonatkoznak, nem pedig a *multra*, kivéve, ha azt határozott szavakkal tiltanak (can. 10);

3. hogy a közönséges törvény (lex generalis) semmikép se törli el azon helyek jogát, valamint a különös magános személyeket illető helyi megállapításokat (statutum), hacsak a közönséges törvény azt határozott szavakkal el nem törli (can. 22.).

Ennélfogva a mi magyar jogunk fennállását elismeri és biztosítja.

Ezek az általános elvi kijelentéseken kívül még különösen is részletezi azon jogokat, miket már a multban itt talált, következő nevek alatt: *initae conventiones, jura quaestia, privilegia, indulta, consuetudines, leges, canones, vigens hucusque disciplina, poenae*. Hogy ezen elnevezések közül melyik talál a mi magyar jogunkra, soha se kutassuk. Tekintsünk el attól, hogy jogunkat a terminus technikusoknak melyik fiókjába helyezzük, és maradjunk a lényegnél, ami pedig abban áll, hogy a mi jogunk: jog, mert szabályt foglal magában, mely az egyház hatalom szervezetében és működésében bizonyos rendet állapít meg, célja a közönséges egyház céljával ugyanegy: *salus animarum*.

Ha pedig a régi jog érvényessége körül kétely merülne fel, a régi jogtól nem kell eltérni (a veteri jure non est recedendum can 4. 6. és a jogi vélelem (praesumptio) a régi jog mellett szól és a régi jogot az új törvénnyel ki kell egyeztetni (can. 23.).

Kell-e több bizonyíték a régi jog érvényessége mellett?

Így hát nincs elzárva annak az útja, hogy az 1920:I. t.-c. hiányosságát pótoljuk.

Minden jog addig él, míg azt teljesítik, ha aztán az emberek nem aszerint cselekednek, a jog megszűnik. Ez pedig a magyar államjog integritásán rést törne.

A magyar egyházi nagyobb beneficiumok a magyar állami életnek is jelentős tényezői voltak, és ma sem szűntek meg azok lenni. A bennük rejlő nagy ethikai erőt mi nem nélkülözhetjük.

Nem lehet, hogy a magyar törvényhozás felsőházának tagja legyen, aki oda a mi törvényünknek nem megfelelő módon jutott.

Nem lehet, hogy a magyar szt. Korona területéből valaki ingatlant birhasson másképp, mint a mi magyar jogunk erejénél fogva.

Nem lehet, hogy a magyar praelatusok jogait ne az élvezze, kit ezzel nem a magyar Korona ruházott fel.

Ez forradalmi állapot volna, azt pedig se a magyar állam, se a római Curia nem akarhatja. Távol áll ez mind a kettőtől.

Kosztány Ignác.



A Csaba-trilógia folytatása.

Szabó László „Hun király“-a.

Szabó László, amerikai magyar pap tollából megjelent a *Buda Halálának* folytatása, Arany tervezett trilógiájának második része. Bárhogyan gondolkozunk is egy költői hagyatéknak a költő szellemében való feldolgozásáról, valamint az eposznak korszerűségéről, Szabó László művét *irodalmi eseményé* avatják azok a komoly esztétikai értékek, amelyeket eposzának tizenkét éneke revelál. Ezek fölött semmiféle jelszóval napirendre térni nem lehet. De nem képzelhető el olyan irodalompolitika sem, mely irodalmi és kulturális szempontból megengedhetővé tenné, hogy reá hintsük a közömbösségnek és feledésnek porát. A Bánk-bán korának dicsőségét sem fokozta az, hogy jelentőségét nem ismerte föl. De épen azért, mert e mű megjelenésével kapcsolatban kérdések merülnek föl, mielőtt magának az eposznak a taglalásába bocsátkoznám, kíséreljük meg eme problémák elfogultság nélküli *megvitatását*.

Mindenekelőtt lássuk *két költőnek egymáshoz való viszonyát*. Van-e joga valakinek átvenni másnak a tárgyát, esetleg kidolgozott vázlatát? Van-e joga annak területébe, költői szentélyébe magát mintegy befészkelnie, vagy, ha meghalt, örökébe lépve, hangját, formáit és kompozícióját folytatnia? Így fölállítva a kérdés elsősorban az irodalmi morált érdekli. A felelet azonban nem lehet más, mint ez: a költő életében semmiesetre sem. Emlékszem rá, hogy egyik legelső elbeszélőnk témájának a folytatására vállalkozott egy kezdő írónk és az eredeti író — egészen természetesen — sehogyan sem vette ezt jó néven és utóbb maga vállalkozott a költői anyagban gazdag tárgy befejezésére. Az író halála után azonban más szempontok nyomulnak előtérbe. Mindenekelőtt az, nem volna-e irodalmi veszteség a tárgy elejtése, a kitermelt strukturális értékek mellőzése és a fölkelített érdeklődés kihasználatlanul hagyása? Ez a kérdés voltaképpen teljesen azonos ezzel: fölhasználhatja-e költő magasabbrendű kompozíciója számára a népköltészet törmelékeit? A két kérdés lényegében azonos, csak hogy előbbi alakjában individuális vonatkozást nyer. Hiszen ha ennek bárminő akadályja lehetne, nem jöttek volna létre a homéroszi eposzok és megbénult volna magának Aranynak is a múzsája, akinek — mint maga mondja — téglára és malterra volt szüksége, amiből építhessen. De elvileg Arany a személyes költői hagyatékot sem tartotta érinthetetlennek; hiszen köztudomású, hogy a Zrinyiász átírásának gondolatával foglalkozott, sőt azt meg is kezdte. Azt is tudjuk, Ilosvainak milyen szerepe volt a Toldi-trilógia kialakításában? Shakespeare is onnan vette tárgyát, ahonnan épen vehette

és annyit kölcsönzött, amennyire épen szüksége volt. A görög tragikusok ismert, kész anyagot dolgoztak fel és csak ez a *feldolgozás* nyújtott módot a költői egyéniség érvényesítésére. Ezzel kapcsolatban erős meggyőződésem, — amellyel nem állok egyedül, — hogy a görög irodalom klasszicitásában nem kis része van épen ennek az irodalmi szokásnak; annak, hogy kész tárgyakat fejlesztettek tovább, hogy generációk dolgoztak együtt a költői tárgyak kialakításán, hogy a költő teremtő erejét nem osztotta meg annyira kompozíció, tárgy és művészi kifejezés között, mint a mai modern író.

Csakhogy itt egyenes folytatásról van szó, Arany hangján, stílusában és szellemében! Hol marad itt a tér a Szabó költői énjének az érvényesülésére? Már pedig egyéniség nélkül nincs művészi érték. Erre azt kell felelnünk: esztétikailag minden szabad és lehetséges, ha a vállalkozó meg tudja csinálni. Nem elképzelhetetlen ugyanis, hogy az írónak, ki a kiegészítés munkájára vállalkozik, az egyénisége a szükséges dolgokban oly közel áll a másikhoz, hogy a folytatás megfelel az ő költőiségének. Hiszen műfordítótól is épen ezt várjuk, mert ez a kongeniálitás és az ebből folyó hozzásimulás a siker főltétele. Tehát lehet, csak meg kell csinálni! Sikertült-e ez Szabónak?

* * *

Mivel Szabó művét folytatásnak szánta, természetesen a szükséges bekapcsolódásokról gondoskodnia kellett. Azért a tizenkét énekre terjedő elbeszélést így kezdi:

... *Jó Buda király is őseihez tére
Etele kardjától ömlött ki a vére.*

A továbbiakban klasszikus tömörséggel adja az előzményekből a szükségeseket és Etele, valamint Detre jellemzését. Az események ott kezdődnek, hogy Gyöngyvér elátkozza maradékaiban is a gyilkost, mire Etele visszavonja a királyi temetésre tett ígéretét. Költőnk tehát mindjárt az első lépésnél új motívummal indul. Ezt arra használja föl, hogy Detrét Etele elé vezeti, arra kérve őt: méltó módon temettesse el bátyját. Ha kérése eredménytelen lesz, annál jobb, mert a nép béketlenségével talán lehet lesz valamit kezdenie; viszont ő fedve van a király előtt, mert előre figyelmeztette a bajra. Csakhogy Detre itt is, mint Aranynál, kissé túlló a célon s elvétí a hangot:

„*Ránk hurrog az átok, sebez Buda vére,
Hol született bátor, számon aki kérje?
Gyásznak a hulláma útfelen kiket mos?
Ránk förmed a közrend: te királyi gyilkos!*”

Detrét, „e susárló vénet”, Aladár és Ildikó belépte menti meg Etele haragjától.

*Jámborult fiának láttára, ki védte,
Erdei viszhangként maradozott mérge.*

Detrének megbocsátva, mintegy viszonzásul azt kívánja tőle, csináljon békét a királynék között. E megbízás nyomán helyes költői érzék adatja Szabóval Detre ajkára e szavakat:

„*Nincs ez előtt titok — hűledez az úton —
Ráüt a kezemre, mielőtt kinyujtom.*”

Kegyelmes megbocsátásból még egyszer figyelmeztetni akarja Etele a kártyakeverőt, hogy ismeri intrikáit. A felhívás oka tehát nem az, hogy királyi ereje nem elég a rendtartáshoz, hanem ellenkezőleg: bár ismeri cseleiteit, nincs szüksége rá, hogy eltapossa.

A második énekben új alak lép a színre: Réka, aki a király nejei közt háttérbe szorította előbbi kedveltjét, Ildikót. Réka a száznyolc törzsű hatalmas rokonnép királyának, Magyarnek, a leánya. Az ének különben a temetés leírásával kezdődik, mert Etele királyi érzéssel végül is megengedte méltó eltakarítását Buda holt testének. Ellenben a nász leírása helyes költői leleménnyel csak mint utólagos kedves emlék van beszöve: Etele hadjárata miatt távol levén, Réka bátyjával, Egyekkel, időtöltésül beszélgetés közben újítja fel annak emlékét. Általában ilyen visszatérő elbeszélésekkel többször is él a költő. Ezzel a műfogással többnyire nem csak tömöríti és egyszerűsíti a meseszöveget, de nagyban hozzájárul velök annak drámai élenkítéséhez is.

Réka már itt, első fölléptekor, panaszkodik Etele előtt Ildikó szeretetlenségéről. Ennek és egy kedvezőtlen jelentésű álomnak a hatására Attila békére és Réka iránti jóságra inti előbbi kedveltjét. Azonban:

*Asszonyoknak hiába adsz okos tanácsot,
Kit büszke szerelme földig megalázott,
Indulata tüzvész, mi házakat gyujta,
Alig lohad egyik, gyújt másikat újra.*

*„No megállj! — futtában hebegi — te beste!
Nem viszed szárazon el, nyalka menyecske!”
Sir, kacarász. tombol, bontja haját, tépi.
Nem nyughat soh'sem az, vesztét aki érzi.*

A két asszony közt a drámai összeütközés nem várat sokáig magára. A harmadik énekben Réka, Etele hadban lévén, bátyjának, Egyeknek látogatására megy, s útközben találkozik a két királyné, Ildikó mögött Detrével.

... Réka oda ére,

*Tapos Ilda loppal uszálya szegére:
„Adta királynéja! — pulykaszava csattan —
Drága üvegholmi arany ruha-csattban.”*

*Réka épp' ölelni emelinté karját,
De torpana szörnyet, lenyelé a hangját...*

Már ekkor megfogon a kegyvesztett asszony lelkében a mérgezés gondolata. Egyébként az ének elején megtudjuk, hogy Etele átköltözött Buda kővárába és hogy hadba indul a császár ellen, mert megtagadta az adóját.

Etele hadjáratából haza felé vonulván, jóst vezetnek elébe, a régi, száműzött istenek bujdosó öreg papjának személyében. Arany motívumát használja föl ebben a nem ismert fiúról:

*„Váratlanul csap rád, mikor nem is véled,
Elfeledett bűnre, gyönyörben, a Végzet,
S melyre világhirrel hős életed adtad:*

*Ereje délpontján megdől birodalmad.
De fiad egy élő, kit még nem is ismersz,*

— — — — —
Megmenti örököd s új létre kiszabja . . .”

Valóban csakhamar meghozzák Csaba születésének hírét. Ezt tartalmazza a *negyedik ének*.

Az *ötödik* Csaba névadó ünnepének van szentelve. Ennek felel meg az egésznek mintegy ujjongó, vidám és emelkedett hangja. Ilyen a kezdete is:

*Kél már a viradta, feltetszik a hajnal,
Erdő tele füttyel, vig fülmile dallal,
Alvó sereg ébred, nyugtózik az égnek,
Tortlik hadi rendbe szaván Etelének.*

*Rabelleke a földnek szakadozik köddé,
Rengő üde fátylát erdő szövi zölddé,
Aranyt a kelő nap hímez bele tépve,
Mig elnyeli ködjét ég tavaszi kékje.*

*Indul a sereg már gyors pihegő vérrel,
Hogy összeboruljon Etel örömeivel . . .*

Lehet-e ennél szóval szebb plaineairet festeni! Ez az ének egyébként tartalmilag is igen gazdag, szinte zsúfolt, mert magát az ünnepet megelőzi még Etele hazatérésének színes leírása, majd a Csaba névnek magyarázata: Keve atyját is Csabának hívták, aki Gob fejedelmének, Ménrótnak, volt a fővezére, — Kara-Koto — Fekete-Városban. A névadóünnep, vagy mint a költő mondja, a „névünnep”, két részből áll: szertartásos áldozatból és a lakomából. Az előbbi itt is baljóslatú s alig is tudja Torda megmenteni „nyugosztó” magyarázatával az ünnepi hangulatot. A másik részben komoly és vig jelenségek váltják föl egymást, gyors egymásutánban, pár soros köszöntőkkel. Ezekben élvezhetjük a gyors fordulatok csattanóját, a felajzott hangulat sziporkázó elmeszikkraít. Így kapcsolódik ide — már mint *hatodik ének* — Igric dala Fekete-Városról.

Ez a betoldás egészen megfelel Arany kompozíciójának: A Csodaszarvas Regéje a Buda Halálában is így kerül bele ugyancsak mint *hatodik ének*. Mi több, Arany itt is szánt egy betétet — a Keveházát. Szabó ezt természetesen mellőzi s a Keveházánál régibb multra nyúlva vissza, Fekete-Várost énekli meg.

Ménrótt

*Szert kötött az arany bábbal,
Kezet fogott Arimánnal,
Nyugtot éjjel ne találjon,
Leng-suhog az égi vászon.*

*Rászól isten minden éjen,
Megrázkodik a sir-mélyen,
Kardjára száll, úgy akarja,
Kénye szerint hegyén tartja.*

*Város alól kardját rántja,
Lehulltában ketté vágja,*

*Kardra suttyan uj erőben
S úsztatja a levegőben.*

*Csak úgy szűn meg vész, itélet,
Ha istenkard földet érhet...*

Így kapcsolódik Fekete-Város végzete az Isten csodakardjának történetéhez. Az ének vége a távoli multat összeköti az elbeszélés jelenével s röviden adja a rokonnemzetek szétválását: Szuomi, Ughur népének maradékaival északra szorul, Hunor a Donnál marad, Magyar délre vonul. Ezt a vázlatot követi a hazai hűnfoglalás Bendeguzzal, a tárnokvölgyi és cezamuri csata, Detre és a magyar Réka, egészen a „máig”.

A névünnep örömeiben mintegy megtisztulva, Réka és Etele rokoni lakomára — „hörészbe” — hívják Ildikót és Detrét.

*Hún ősi szokásként tort végez a hörész,
Meghítt rokon erre becest — mit elővész...*

Ilda látván Rékáék boldogságát, elveszíti fékét s durva szavakkal támad látogatóira. A drámai jelenet után Etele és neje magára hagyják a dühöngő asszonyt. Detre azonban

*...kilohol a hörész lakomára,
Hogy Ilda bolondját bűnnel koronázza:*

mérgezett fűgével kínálja meg Rékát.

*Rékát kiterítik bibor ravatalra,
Gyűlik siratóba hún apraja nagyja.....
Hű Réka lehullott, mint megütött alma,
Am dús televényben csirát ver a magja,
Csaba csacsogásán bús öröm előnti (Etele)
Megússza horúját s a napot köszönti.*

*Mig nézi gyönyörrel, jósige dagasztja:
Benne virul majd fel világbirodalma,
Hát ő neki él csak, asszonyra se nézve.
Legyen egy félvilág díszes öröksége.*

Így végződik a *hetedik ének*.

Miután, bár be nem bizonyosodott gyanú alapján, Etele véglegesen száműzi Ildikót és Detrét, hadat gyűjt. De a *következő énekben*, mely a „Sírablók” címet viseli, nincs világosan motiválva, hogy miért. Hogy a szászok és a gótok is ott vannak csapatai között, elhalványítja eme sorok jelentőségét:

*Ottan Etel sergét daccal szedi rendbe,
Gótra, meg a szászra szörnyen fenekedve,
Hogy Ilda elültén hacsak egy is mozdul,
Hurkát a nyakára hurkolja bolondul.*

Az is csak később tűnik ki, hogy hún királyszerű kirablásáról van szó, mert az ének elején Réka sírjának a leírásából arra gondolnánk, hogy talán ezt érte bűnös merénylet. Kanyaró, kit Aranytól vett át és akivel már előbbi énekekben is találkoztunk és a görög Vigil a büntársak. Miután Kanyaró mentséget talál, a király őt bizza meg

cinkostársának elfogásával, majd a kivégzésével is. Kanyaró elfogja ugyan ismert bűvőhelyén, de a kivégzésre kísérve, — mint később megtudjuk, — önmagához méltón szabadon ereszti. Az ének végén Etelt ismét álmokképek gyötrik.

A vészjelek most már sűrű nyomokban követik egymást. A következő *kilencedik ének* egyenesen ezt a címet kapta: „*Intések*”. Arany vázlataiból felhasználja az örült nő jóslatáról szóló mondai anyagot. Annak jellemzésére, hogy egyetlen adott vonást milyen gazdag tartalmú egésszé tud Szabó kikerekíteni és hogy milyen nagy az ő költői megjelenítő ereje, — ami majd azt is bizonyítja: mily költői értékekkel váltott ő jogot ahhoz, hogy egy Arany hagyatékának földolgozásához vegyen magának bátorságot, — idézem e sorokat. Arany 1855—6. tervvázlatában csak ennyi van: „Vissza Etel!” Ezt a motívumot Szabó így dolgozza föl:

*Túlparton a hadsor falvak iránt hogy nő,
Ugrik elé erdön egy tébolyodott nő,
Zavart szeme villan, boglyos haja lobban,
Állítja lovát meg vad sikolyu topban.*

*Megkapja nyakánál, mint nyúlat a vizsla,
Csimbelygve kiáltja: Vissza Etel, vissza!
Tátos lova félve rettenetest horkan,
Vitézi kiáltják: letiporni nyomban!*

*Letépi a lóról; sír, habzik a szája,
Boldogtalan éltét bús Etele szánja,
Király hogy' akarná ily nőnek a vesztét?
Cseng röpké parancsa, hogy útnak eresszék!*

*Az mit se törődik, kit hánt szava éle,
Ver szeme vad lánggal Etele szemébe,
Úgy érzi, a lelkét a nő szeme issza,
Másodszor is örvöng: Vissza Etel, vissza!*

*Torlódnak a nőhöz hún daliák többen,
Etele szívére bal végzete döbben,
Már szinte az elme ő nála se tiszta,
Harmadszori titkon: Vissza Etel, vissza!*

*Mit sejt ez az asszony, kit láng-esze ront el?
S erdő kebelére örvöngve sikolt el?
Rá vissza tekintget fenyegető ujjal,
Mint dült rege-végzet, áll szembe a hunnal.*

Festői s egyben drámai hatású ez a jelenet, mely fényesen példázza írójának megjelenítő költői képzeletét!

A mondától itt abban tér el a költő egyébként, hogy ott ez a jelenet Itáliából visszatérőben játszódik le. Ha Szabó ehhez ragaszkodott volna, az előbbi hadjárat eseményei közé kellett volna beszönie. E módosítást csak helyeselnünk lehet, mert ott költői cél nélkül csak feltartóztatta volna az eseményeket, míg itt a rohamosabb kifejlésnek válik eszközévé! Szinte ebből is azt érezzük ki: most már minden

összeborul csakhamar Etele végzettől sujtott feje fölött. De ez még nem minden! A rajnai hídverés drámai élénkségű leírása közben (Mintha csak Julius Caesar hídépítése ihlette volna költőnket!), újabb megkapó jelenségnek vagyunk a tanúi. Lovas amazon toppan elő, *Honora*, a római császár nőtestvére! Honorának is az a célja, hogy visszatérésre bírja Etelét. Honora az új hit igéit lopja a király szívébe. Etelét megdöbbeníti az új hang, a leány szépsége és vakmerése. Azzal küldi vissza, hogy a Honora kezét és a császár feleországát kéri kárpótlásul. A leány visszafordul s a folyóba ugrat. Az épülő hídnak egy úszó szálfája kiöli alóla a lovat. Etele menti ki a vízbefúlástól.

A *tizedik énekben* hozza meg „Honorka” a választ. A császár pénzt s a Honora kezét igéri, de országot nem. Tömören jellemzi itt a költő a két ellenfelet:

*Egyik a hatalmas, lobogó erőszak,
Birodalma súlya koponyákon nő csak;
Másik gonosz erkölcs evéső fekélye,
Egek jussát földön bitorolni félje!*

Az összecsapásnak, melyet a mi költőnk is az ismeretes eredményel ír le, döntő súlya van.

*Katalon ily hegycsúcs, hol ereje roppan,
Mégis a falánkság heviti titokban,
Duzzadt birodalmán meglátnia nem bölcs:
Nagy műve hiánya az állami erkölcs.*

A *tizenegyedik ének* végét ismét látomásnak, a híres római jelenetnek szenteli a költő. Különböztetetlenül kedves családi jelenettel kezdődik: a gyermek Csaba és Mikolta képével, aki anya helyett dajkálja. Mikolta Egyeknek a leánya, a Réka unokahúga. Talán nem sértem az Arany emlékét, ha ezeket a strófákat a Buda Halála gyermekjeleneteivel állítom párhuzamba. Egy hún vonatkozó gyermekdal is gazdagítja szépségüket. E boldog családi kép mellől újból harcra szólítja Etelét Honora levele, melyben értesíti, hogy a korábbi jelenet miatt császári bátyja börtönnel sujtotta. Róma falaihoz érve, fényes küldöttség, élén a pápa és Honora, fogadják. Etele nem enged a kérlelő szavaknak, amikor végül megjelenik számára Péter és Pál apostol alakja, elibe tartva a Buda véres tetemét. Ennek hatására Honorával visszafordul.

Utolsó jelenet a „*Vérnász*”. Etele és Honora diadalmas hazavonulását népe ujjongó örömmel fogadja s Hadúr is szemmel kíséri a diadalmenetet.

*Hadúr, világ lelke, igazához híven,
Láthatatlan ül meg a mennyei iven,
Forgó szele sodrul a hősi menetre,
Felséges igéje zendül vala benne:*

*„Diadalma csúcán napjait betöltöm,
Világfán rovasát engesztve letörlöm,
Meggérem a telkét földi gyönyörálmon,
Hogy szent igazságom örökre megálljon!”*

A nász öröme Etele kegyelmet ad a bűnösöknek s haza hozatja Krimhildet, Aladárt és Detrét. Ők ez alkalmat bosszújuk ki-

töltésére használják fel. Krimhild Szigfrid láthatatlan süvegjét öltve magára, a nászházban megöli Etelét.

Ezzel betelik a végzet, melyet Attila Buda megölésével idézett a maga fejére. „Úr az egész földön, ha ez egy hibáján”, — mondá Hadúr, Aranynál, mikor a csodakarddal megajándékozta. De ez utolsó ének még más jelenetekkel is gazdagszik, bár nem mindig előnyére. Mindenekelőtt nagyon színes magának a násznak a leírása, mondai és népi elemekből összeróva. Díszíti Mikolta és Ete nászának párhuzamos festése. Halála előtt Etele a megbékített Detrének kiosztja szerepét a birodalom továbbépítésében. Honora siráma, majd önfeláldozó halála Attila temetésén, mikor áruhában a kísérő levették közé lép s az utolsó száz közt lenyilaztatja magát. Megemlítyük még, hogy a tanács titokban kívánja tartani a halál nemét s azt a nyilvánosság számára orrvérzésnek tulajdonítja. Úgy éreztyük azonban, hogy ennek az éneknek sokréttyü gazdagságot Szabónak nem sikerült eléggé összetartania. Jó ízlésre vall, hogy ereje mérlegelésével csak ennyit mond:

*Lenyugodtak csendben... S nem kelt Etel újra,
Vidám zaja násznak fordult vala búra;
Jött Hilda homályon, hogy végire járjon,
Vérteteme fekszik Etelnek az ágyon.*

Azonban szokása szerint visszatér a haláleset lefolyására. A tragikum sötét színe a további jelenetekben így szétmosva annak fensége, mégis mintha megszürkülne a visszatérő elbeszélésben s Honora hosszas, kissé halavány panaszában, valamint a tanácsurak tételődésében. A hatás egységét nem fokozza az sem, hogy a jövőd viharok szelét is érezteti a költő a fináléban. E sorok közt mégis örömmel és lelkes várakozással olvassuk:

*De lantomon erről más új rege száll ki,
Elmondja — ha élék — bús „Csaba Királyfi...”*

A mondai hagyatékknak kívánt eleget tenni a költő akkor, mikor kifelé az orrvérzés látszatát tartja fenn, viszont a katasztrófa tragikus jelentőségét mélyíti el, mikor Hilda bosszújának ejti áldozatul Etelét. Mindezt azonban elég lett volna jeleznie. A katasztrófa után már minden egyéb részlet csak hanyatlást, hogy ne mondjuk, elsekélyedést hozhat magával. Újabb kiadásban jó volna, ha Szabó ez utolsó ének végéről elhagyná azokat a részleteket, melyek útjába vannak annak, hogy Etele katasztrófájával végződjék a mű! Hiszen őt Aranynak az époszi hitelnek ide vonatkozó konzekvenciái nem kötelezik; azok tartalmi változást különben sem jelentenének.

Hogy a mű szorosabb értelemben vett ismertetésével végezzünk, föl kell említenem, hogy az előhangon kívül még egy másik prelűd előzi meg az első éneket. Az elsőben talált gyermeket ölel magához; ez a Buda Halála. A kép részletes kifejtése árt az egységnek és a világosságnak is: nem bírja meg a párhuzam a további részletezést. Annál egységesebb és mélyrehatóbb a másodíknak a hangulata. Ez az első el is maradhatott volna, vagy tömörebbre kell majd fognia.

* * *

Kissé hosszasan ismertetem a mű *tartalmi* részleteit és bőven éltem *idézetekkel*. Az előbbi azért tettem, hogy alkalmat nyujt-

sak az összehasonlításra forrásaival; ez utóbbit, hogy az olvasó megismerkedjék a kidolgozás költői szépségeivel.

Arany, mint tudjuk, négy ízben foglalkozott a hún-trilógia terveivel. Legösszefüggőbb és legrészletesebb a második, az ötvenes évek derekáról származó tervvázlat. Szabó is ennek a nyomán dolgozik, mindenütt megegyezve vele ott, ahol ennek az ellenkezőjét már a tartalmi ismertetésnél nem jeleztük. Hogy mennyi szabad tere volt mégis a feldolgozó költői képzetének, azt már az örült asszony jóslatánál láttuk. De Arany vázlata egyebütt sem bővebb beszédű. Az események tovább fejlődését is csak kurta szavakkal jelzi: „A katalóni mezőn. Leó pápával szemben” és így tovább. De Szabó többször változtat is az Arany tervén. Így Honora helyét Aranynál Mikolta foglalja el; Szabó Mikoltát Etének szánta, viszont Honora alakjában Etele hadjáratait új színnel, lélektani motiválással és nem csekély benső romantikus elemmel gazdagítja. Másfelől Mikolta is, Csabához való szeretetével s anyai gondosságával, gyarapítja a költemény színskáláját. Honora az ifjabb *Fáy* András Attila regényében (Bpest. 1915. Athenaeum) játszik — nagy eltéréssel — valami hasonló szerepet, mint itt. Viszont a temetésen Attila iránt való néma csodálata Emökét *Gárdonyi* Láthatatlan Emberében nyilaztatja halálra. A Nibelungok ködsüvegének Arany is szerepet szánt, mint Szabó, akinél Etele sebei Krimhild előtt épúgy megindulnak, mint Aranynál. Arany utolsó — 1881 — tervvázlatában szintén természetes halált költenek, mint Szabónál. Azonban Attila Arany összes tervezgetéseiben nem a második, hanem a harmadik részben bukik el, amellyel az kezdődnek.

Eféle kölcsönzések és indítások felhasználásához bárkinek joga van, az irodalmi szokásokkal nem ellenkezik, hozzátartozik a költői tárgyak fejlődéséhez és emelik azok esztétikai becsét. Másfelől Szabó mindenütt módosít Arany tervezetén, ahol azt szükségesnek találja. Azért joggal állapíthatjuk meg, hogy A Hún Király struktúrájával és részleteivel egészen a Szabó alkotása, aki szerencsésen használta fel az összes költői előzmények anyagát. Ez azonban a mű hatásának csak előnyére vált, mert növeli annak költői hitelét, ha az események gyökerei a köztudatba ereszkednek alá. Az irodalmi hagyományok itt részben a néphit erejét és melegét hivatottak pótolni, és pótolják is.

A terv alapvonalainak a kölcsönzésével vele jár, hogy átvette az első rész hőseit is, aminek folyománya, hogy viszont ő maga kevesebb új alakkal gazdagította a hősi galériát. Az is egészen természetes, hogy az átvett alakok mutatnak legtöbb életerőt, reális valóságot; hiszen csak folytatni és kiegészíteni kellett, amit már Arany megalkotott. De Szabó tudta folytatni és kiegészíteni! Eme kész alakokat úgy állítja be a magaszótte új helyzetekbe, hogy oda egészen beillenek, viselkedésök az előbbieket folyományai és folytatásai. Így nem tapad rájuk egyetlen torz vagy élettelen vonás. Milyen nagy dolog ez, elképzelhetjük, ha Jókai karakteralkotó inkonzekvenciáira gondolunk! Magával azzal nagy dolgot csinált a költő, hogy, még ha nem fejlesztette is tovább, képes volt Etele alakját azon a színvonalon tartani, amelyet Arany megteremtett benne. Milyen groteszk volna, ha itt nem bírja szárnyalással a Szabó képzelete!? Etele A Hún Királyban sem tagadja meg Aranytól elért nagyságát, erővel teljes, férfias fenségét és mindemellett megőrzött emberi vonásait. A Szömöre

Aranynál is meglevő humorizáló hajlama Szabónál egy pár szóval egészen kibontakozik. A visszataszító Kanyarót pedig, anélkül, hogy eredeti habitusából veszítene, vagy azt módosítaná, továbbfejleszti és új színekkel gazdagítja. Emellett a néphumor bemutatására használja föl rendkívül ötletesen és eredetien. A tömeg itt a Szabó költői kezei között valóban megmozdul, egyéneire bomlik fel s drámai mozgalmassággal hahotázik végig egy egész jelenetet. Itt tűnik ki: mennyi szín van a Szabó palettáján a groteszktól a szarkazmuson át a legnemesebb humorig; a másik dimenzióban pedig Mikolta és a gyermek Csaba jeleneteiből kiindulva a tiszta nemes bájtoló a tragikum pszichikailag elmélyített fenségéig!

Ha szokatlan is a Szabó vállalkozása, ha Arany mértékének a maga mellé állításával veszélyezteteti is eredményeit, *olyan értékeket áraszt elénk, melyek nem mindennapi költői erő termékei. Azért tehetőségének joga van ahhoz, hogy alkotását a legkomolyabb mérlegeléssel vegyük a kezünkbe; joga van ahhoz, hogy a legnagyobbak mértékével kritizálva ítéljünk fölötte!*

Az élet színe magateremtette alakjaiból sem hiányzik. Már láttuk, hogyan alkotta meg Mikoltát. Ha nem is ilyen részletes a rajza, de nem kisebb értékű a Honoráé. Ő nála egy új és erős szint csöppent a valőrök közé: a pogány nyersség háttéréből kiragyognak a keresztényen szemlélésmód finomságai, mint Péter apostol keresztjén, Az Ember Tragédiájában.

Arany tervvázatai nem egyedüli forrásai Szabónak; mellettük a *mondai és népi hagyományokból* is gyakran merít. A temetés és gyász leírásánál történelmi emlékekre támaszkodik, leginkább úgy, ahogyan azokat Ipolyi dolgozta fel Magyar Mythológiájában (549. és köv. 11.). A népszokás felhasználására pedig jellemző például idézem a „*hőrész*”-t, melyet Szinnyei Tájszótára több alakban (hőre, here, hérérsz, hőrész, hérész stb.) és az ország igen különböző részeiből ismer, mint „lakodalom utáni napon a fiatal pár házánál tartott vendégséget”, vagy más hasonló rokoni összejövetelt, de ugyanott följegyezve találjuk ezt a kitételt is: „Hériszt szólanak”, amikor „a lakodalmi vendégek pénz t egyéb ajándékot adnak a fiatal párnak”. Látjuk tehát, hogy Szabó a népszokások és a tájszavak köréből is odaillo és színesen fölhasználta részletekkel gazdagítja előadását.

Költőnk *nyelvét* olvasóink némileg már idézeteinkből ismerhetik; azért szaporítottam lehetőség szerint azokat. Ez a nyelv Aranynak a nyelve... de Szabó ír rajta. Vörösmarty nyelv művészetét is felhasználták az utána következők és dicséretet kaptak érte: emelték a magyar költői nyelv színvonalát. De ennyire nem tudták utána élni és folytatni *ugyanazon a színvonalon*. Mert a Szabó nyelve több, mint a humanisták szótári latin klasszicizmusa. Szabó *folytatja* is ezt a nyelvet, csakúgy, mint az átvett tervvázlatokat és kompozíciót. A borsodvidéki tájnyelv kincséből gazdagítja az Arany módján és szellemében. Van ennek az Amerikából haza jött költői magyarságnak valami szimbolikus jelentősége. Mikor elszunnyadt itthon nyelvünknek sarjadzó ereje és egyéni karaktere, Faludi Rómában és Mikes Rodostóban őrizték azt tovább és adták át a következő írói nemzedéknek. Most Amerikából kapjuk ezt a költői glosszáriumot. Szabó a hazai rontásoktól távol, csak az irodalmi nyelv életét élve tovább, írja paradigmáit. S mindez nagy költői koncepció hordozója, amelynek

minden részletén igazi költői képzeletnek az ereje lebilincselő ragyogással tör keresztül.

Legszívesebben leíró részleteknél időzik el; ezekben szemmel láthatólag kedvét találja. Néha már-már úgy véljük, a részletek bősége eltakarja a konturok élet és a szerkezet plasztikáját, de egy drámai motívum, máskor az utolsó pillanatban elkezdődő fordulat legtöbbször megmenti a vonalvezetés biztosságát. E leíró részletek között csak épen véletlenül kiragadva, Réka sátra, Etele paripája, stb., hisszük, költészetünk legszebb enemű lapjai közé fognak bekerülni. Nem kisebb a drámai jeleneteknek sem az értéke. Több helyen az epigrammákban vívott szóharcok csattogása érzik.

Kétségtelen, hogy magyar költő talán még nem adta át egy sem annyira saját egyéniségét a másoknak, mint Szabó, ki egészen magára öltötte az Arany mezét. Ezzel bizonyára nagy áldozatot hozott, de azok számára, kik sokra becsülik irodalmunk jelenének kapcsolataát a multtal, ez igen becses ajándék; mert — miként Arany pótolni akarta a talán soha meg sem született „naiv époszunkat”, — Szabó megkísérli kiegészíteni a megkezdett hún trilógiát. Ez csak az első rész nyelvén és hangján sikerülhetett. Ez a nyelv és ez a hang mégis a maga külön egyéni életét éli. Ezt bizonyítják a költő szemléletének egyénies módja, mely a stílus tónusegységében is teljesen érvényesül. A Szabó költői figurái ugyanis nem tartalmatlan papiros alakzatok, hanem valóságos lelki élményeknek, közvetlen szemléleteknek eredményei. Nála a sátor selyme „*lezuhog*”; Hadúr dörgő hadszekerének a „hajnal aranypora *sodródik* utána”; a napsütötte hún „*barna kövület*”, arcát „*kormolja*” erős nap, haját „*borzolja*” lehet; a fáknak a szél „*zúgatja levelét egymásra kavarva*”, a lónak „*sörénye sövénye szélmentire táncol*”; „*s ezüst zabolára futkos a kantárnak himmel teli szára*”; „*kincsek zöme hintál horgas teve háton*”; a hajnaltól „*menekül*” a sötétség, keze „*föltárja*” a gonoszok titkát; a pacsírta „*imáztatva ereszti magát le, mint édes alázat*”, ellenben „*tetözget* a vén sas hegy fölibe lengve”; Honorának „*csengő piros ajka nyílt szóra ha csattan: narancsszelet* édes csepegő zamatban”. Így csak az írhat, akinek tollán a szavaknak nemcsak szó-tári értékük van, hanem lelki élményeknek a hordozói, belső szemléleteknek a drámai kifejezései. Mindez megmagyarázza: miért van az, hogy — bár a költő idegen egyéniség nyelvébe élte bele magát, — ez a nyelv nála mégis egyénivé válik, mert a közvetlen szemlélet üdőségét éli.

Kétségtelen bármely mű megítélése is lehetetlen szerzőjével való kapcsolata nélkül. Azért a kritikai mérlegelés mindig vizsgálja a műnek szerzőjéhez, esetleg más szerzőkhöz való viszonyát. Csakhogy a költői alkotás eme szubjektív elemek nélkül önmagában is folytatja tovább a maga életpályáját; vagyis föltehető a kérdés: a szubjektív vonatkozásoktól megtisztítva, bármely mű szavában is nem képviselhet-e objektív értéket? Alkalmazva: a költői értékek, melyeket A Hún Király revelál, megszűnnek-e azzal, hogy Arannyal találják irodalmi előzményüket? És ha valami nemzeti szerencsétlenség, vagy évszázadok enyészete megfosztaná irodalmunkat Aranytól, ellenben megmaradna Szabónak az éposza, ennek objektív értékei ekkor már értékek volnának? Nos, ha igen, akkor Arany mellett is azok, mert *önmagukban bírják becsüket*.

Hátra volna még annak a megvitatása: irodalmi jelentőségét

mily mértékben érinti a *divatszerűség* kérdése? Az eposz idejétmúlt műfaj: mondja e fölfogás. A naiv eposzok a népek őskori életében keletkeznek és ha így fogjuk fel a dolgot, körünkben az eposz ideje valóban régen lejárt. De ha a naiv eposz iskoláján tanult műeposzról van szó, a kérdés másképpen alakul. Az eposz korszerűségének megítélésénél mit sem számít az az idő, mely Vörösmarty vagy Arany óta eltelt. A korszerűség megítélésénél itt más szempont érvényesül. Ez pedig ugyanaz, ami a modern magyar eposzokat létre hozta: az idő nemzeti életének lelki szükséglete. Amely korban a nemzet élete fordulóponthoz ér, a multtal való kapcsolatnak fokozottabban érzi a szükségét. Amikor a jelen kilátástalanságaiért a multban keres kárpótlást és a jövő számára biztatást, amikor a reá váró megfeszített küzdelemhez biztatást, önbizalmat és lelki felemelkedést vár a mult emlékeiből, olyankor rendszerint megjelenik a nemzetek életében az elavult, vagy soha meg sem lévő nemzeti eposzok helyébe és köpében a műeposz, vagy annak kísérlete. És vajjon nem ilyen időket élünk-e ma is? Amint második előhangjában a mi költőnk mondja:

*Fészkelő madárnak vigaszdala szálljon,
Szomorú szivekben visszhangra találjon,
Óból újat épít s ha nemzete züllik
Hagyomány s Kegyelem vizeiben fürdik.*

De mérlegelni kell egy másik szempontot is. Vannak tárgyak, melyek egyenesen épőszí feldolgozásra kíváncsoznak. Az idők távolában nagyra megnőtt események és személyek mind ilyenek. Fantasztikus méreteik nem igen férnek meg a modern műfajok kereteiben. Azért a legnagyobb történelmi személyek legtöbb esetben groteszkül hatnak, pl. a regény formái közt. Még a hozzájuk tapadt csodás elem is antik műformákat kíván. Másfelől sosem fogunk tudni lemondani róluk, s érdeklődésünk, főleg a nemzet nehéz napjaiban, mindig fölkeresi őket. Nem mondom: nem akadhat lángelme, ki elhárítja modern műfajban is a feldolgozásuk elé tornyosuló akadályokat; de ez mit sem változtat azon, hogy alakjuk s méreteik első sorban antik műformákat kívánnak. Ilyenek számunkra mindenekelőtt a honfoglalás mondái és hősei; tehát maga Attila és a hún mondakör...

Az elmondottak alapján úgy gondolom: Szabónak *sikerült költői feladatát megoldania* kompozícióban, jellemrajzolásban, a cselekmények drámai előadásában, az arhaikus nyelv költői szépségeiben. Szabó *nagy nyelvművésznek bizonyult*, amelyet semmiféle elvi ellenvetésekkel nem lehet lekicsinyelni.

Mindezek Szabót olyan költővé avatják, amilyenre a mai történelmi időkben a nemzet lelki életének igen nagy szüksége van. Mint nagy elődei annyiszor, úgy ő is elénk vetíti a mult idők káprázatát, nagy hivatások váradalmait, mindenek fölött pedig elénk tárja nyelvünk ősi szépségeit, erejét és gazdagságát, mint szellemi életünk megőrzendő klenódiumát. Aki költőnk mindemez értékeinek fölismérésétől elzárkózik, igen nagy műélvezetről mond le és művének közkinccsé lételét nehezíti meg.

Mi a magunk részéről a költőt nagyjaink sorában köszöntjük s várjuk tőle a *Csaba Királyfit*.

Mitrovics Gyula.



Egy maroknyi föld.

*Göröngyként, mint a többi sárgöröngy,
Alaktalanul és reménytelen
Hevert az útfelen.
Szél szikkasztotta, paskolta a jég,
Szétmorzsolta súlyos szekérkerék
És puha porrá örölte a nyár.
Túrte közönnyel s tehetetlenül,
Mint kire jobb sors sohse vár.
S akkor egy éjjel, kakasszó előtt,
Befutva a virágos dombtetőt,
Harmatos szárnyon útrakelt a szél
— Meglesték a hunyorgó csillagok —
S jó magvetőként a maroknyi földre
Ráhullatott egy csöpp virágmagot.*

*... Szent csoda az, hogy szürke életemből
Színes virágú verspalánta kél.
— Nem tudjuk, honnan jő s hová megy,
De magvetőként szertejár Égi Szél.*

Dömötör Ilona.



Taps.

Drága kagyló gyanánt őrizgette a nagy villa a rózsaszínű gyermekszobát, a gyermekszobában féltett igazgyöngyként a kicsi leányt. Hogy ágyából kihajolt, olyan volt, mintha almavirág szirma lebbent volna a rózsaszínű paplan felett.

— Indulsz már, nagyapa?

Az öregúr épen a szekrény tükröt rejtő ajtaját nyitotta. Megnézte magát tetőtől talpig. Végigsimogatta jószabású frakkját. Megigazgatta nyakkendője fehér pillangóját. Ingében is megtapogatta a szelid fényű gyöngyöt. Izgatott volt, mint egy esküvőre készülődő vőlegény.

A gyermek sóvár szemében is ott égett nagyapja izalmának visszfénye. Felzaklatott idegzete egyre színesítette halavány arcát. Remegő kézzel simogatta fényes szőke haját.

— Nagyapa...

Csak erre a második megszólításra fordult hátra az öregúr. De most azután lélekkel is odafordult a gyermekhez.

— Mi az, kis madaram?

— Vigyél el magaddal nagyapa!

Két meztelen lábacska bújt a takaró alól. Lassan kikúszott az egész vékony kis test. Már csak a nyaknál takarta az összecsomósodott paplan. Aztán az is kiszabadult. Hét évének minden bájával állt a rózsaszín pyjamas gyermek a fehérfürtös szőnyegen.

Az öregúr felölelte és visszafektette az ágyba. Rápaskolt, — de inkább becézve, mint büntetve. Meg is csókolgatta az ütési helyét.

— Hogy gondolsz illet, drágaságom! Ha anyuskáék megtudnák, kikapnánk ám nagyon!... Na, ne mozogj, kicsim... Elalszik az én jó kis Verám s mire felébred, itt is lesz nagyapa.

— És mesél?

— Mesél bizony!

— Mindent elmesél?

— Mindent!

— Nagyapa, nem mesélhetnél egy kicsit, mielőtt elmész?

Ütőóra aranya villant az öreg kézben. Közelebb emelte füléhez. Ujja nyomán halkán csendült az óra mélyéből a távoli harangszóhoz hasonló finom hang.

Hangosan számolt a gyermek is vele:

— Egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét...

Kis csend, aztán két még halkabb, még távolibb kondulás.

— Menni kell, nagyapa?

A maradni- és mennivágyás furcsa perpatvarában az előbbi lett a győztes. Halk sóhajtással az ágy szélére telepedett.

— Még egy kicsit maradhatok lelkem... De azután marasztanod sem szabad. Tudod...

Vele egyszerre, áhítatosan és büszkén fejezte be a mondatot a gyermek:

— Nagypának dolga van!

— Bizony, dolga van... Nélkülem nem kezdhetik meg az előadást!

— És, míg nagyapa oda nem megy, addig nem is tapsol senki, úgy-e?

Hát kinek tapsolna?... Mondom, hogy meg sem kezdik az előadást. De, ha megkezdének is... Tán a jongleurnek tapsolnának, vagy annak az utálatos; majomarcú kutyának? Nem sokat törődik a közönség a bohócokkal sem.

— Csak nagypával, úgy-e?

— Csak velem.

Nekipirult hatvan événél többet hazudó arca. Tűz ragyogott az elhomályosodott sötét szemben. Széles mozdulattal seperte maga körül a levegőt, mint egy varázsló, aki szemléltetni akarja azt, amit maga lát:

S a gyermek látta is a kivilágított termet. Az asztaloknál várakozó arcú emberek szorongnak... Mindenki a függöny felé fordul... A zene elhallgat és olyan csend lesz, hogy hallani lehet a szívek dobogását. Mert a sok ember még lélekezni sem mer... Úgy várja előre, borzongó csodálkozással várja, hogy megkezdődjék a legkiválóbb szám. A nagyapa száma...

Mire idáig ér, összeborong egy gondolattól ő is. Hátrahanyatlík a csipkés párnára.

— Nagyapa, és nem szédülsz odafent?

Az eres kéz végigszalad a lehunytt szemhøj felett, mintha még így is úzni akarná maga elöl a szörnyű hatalmat, amely valamikor úgy elhomályosította körülötte a világot, hogy az őrző taps kísérete mellett a büszke magasságból a deszkák kegyetlen keménységére dobta. De a gyermek várakozása még így is kicsalta belőle a hazugság szavát:

— Nem szédülök én!... Dehogyan is szédülök! Buonacavalli még nem szédült meg soha!

Megkönnyebbülve nyitotta fel szemét Vera.

— De jó, hogy nem szédülsz... Látod, én nem birom...

Az öregúr megadóan bólingatott. Nem bírja... A leánya sem bírta, pedig mennyi szédületesen merész számot tervezett, míg karjában ringatta a pólyás kicsikét... Igaz, hogy talán a leánya szédülésének köszönheti, hogy most jómód környezi az öreg artisták lefelé zuhanó élete helyett és vénségére nem dobálják egymásnak a vándor-

cirkuszok. . Itt, a leánya házánál igazán nem eszik kegyelemkenyeret. Szeretik. Megbecsülik... Bankigazgató veje soha nem érezte vele, hogy másforma környezetből származik, mint ő. Az előkelő, komoly Lovász úrban nem is sejthette senki Buonacavallit, az egykor olyan híres artistát, mint ahogy halk finomságú leányában sem sejtették az artista-gyermekek. Igaz, hogy a legelőkelőbb intézetben neveltette, attól kezdve, hogy rájött: leánya épen úgy nem bírja a fizikumot és idegzetet felőrlő mutatványokat, mint most, ez a másik gyermek. Olyan tehetség volt ő, amelynek nem volt folytatása... És talán ebben a házban is véget érne a reá pazarolt gyöngédség és nyugalmas élet, ha a szülők megtudnák: Titokban próbálta kifejleszteni a kis Verában is az artisták munkájához szükséges izomerőt és egyensúlyozó biztonságot. Hiába...

— Én nem bírom...

Kimerülten feküdt a gyermek, mintha gondolatban még egyszer összeszedte volna minden erejét, hogy megálljon a nagyapja kinyújtott kezén. S az öregúr résztvevő simogatásába lenézés is vegyült... Sajnos, ez sem az ő vére...

— Pedig gyönyörű lehet!

Felkapta a fejét, mint kibomló zászló után induló ifjú harcos. Hangja is az ifjúság újjongó örömeire emlékeztetett:

— Az bizony, gyönyörű! Mikor a legnehezebb mutatványt elvégzem, felenged az emberek szorongása. Látják, hogy most már nem történhetik baj. Szabadjára engedik a tetszésüket. Előre hajlik a sok, lelkes arc és felzúg a taps! Egyre terjed. Szétárad az egész nagy teremben. Egyetlen, mámoros újrázássá válik. S ez mind annak szól, azt dicséri, azt biztatja és annak könyörög ráadásért, aki az előbb életével nem törődve, ott lengett, forgott, ugrált és táncolt a levegőben...

— Buonacavallinak szól...

— Igen... Nekem szól...

Felállt. Mintha már hívta volna az így átélt mámor. Most már nem tudta volna visszatartani a szeretett gyermek könyörgése sem. De a kislány is eljutott odáig, hogy szinte maga küldte a nagyapját.

— Ne küld be Elsát, jó?

— Ne?

Mindig aggódott, mikor így magára hagyta, de voltaképpen így szeretett jobban. Hiszen a villára vigyáz a házmester, az egyik inas is virraszt az előszobában. Nem történhetik semmi baj... Ilyenkor azzal vigasztalta magát, hogy a másik kis Vera is mindig magára maradt, ha ő elment... De az igazság az volt, hogy félt beküldeni a bonnet. Iszonyodva gondolt arra, ha a titkot eddig megtartó gyermek mégis kibeszélne valamit... Ha az utazgató szülők hazajönnek, fiülükbe juthat... Utána leshetnek... S akkor... Istenem, mi lenne akkor!

Halkan nyitotta a villa vasrácsos ajtaját. A nyári este még sűrű álló melegben pihgett odakünn. De a csillagos ég és az alvó fák kilégzése mégis enyhülést adott. A frissen locsolt fű közül felillatozott

a megázott föld. Az öregúr gondosan bezárta maga mögött az ajtót és megindult a taxiállomás felé.

A gyermeket elhozta a lelkében. Míg a piroskocsiba tova hínázott, egyre reá gondolt. Csak ez soha meg ne tudja... Mennyire csodálja őt! Milyen büszke reá! A kis Vera szemében még egyre nő, világokat hódít a Buonacavalli páratlan művészete!

De a mulató előtt megszűnt a szorongás. Elmaradt mögötte a gyermek is. Ahogy megérezte a deszkák friss szagát, a festék kicsit fanyar illatát, újra artistává vált. Az egyik férfiöltözetben gyorsan pudert hintett frissen borotvált arcára. Fegyelemhez szokott tartással és mégis öntudatosan jelentkezett a tulajdonosnál:

— Megérkeztem, Konrád úr.

A kövérkés férfi jóságos arcán furcsa mosolygás bujkált.

— Jó, jó, kedves Buonacavallim...

— Kezdjük az előadást?

— Azonnal. De előbb megkérném valamire... Ma lép fel először a nőimitátor. Figyelje meg kérem, érdemes-e harminc estére lekötni? A maga szemében jobban bizom, mint a magamében.

— Előadás után referálok. De előre is mondhatom: én nem tartom vonzó attrakcióknak a nőimitátorokat.

— Na, majd meglátjuk... Bár, azt mondják, ez kivételesen jó.

Udvariasan fordult két idősebb úrhoz, akik asztalt keresve járkáltak a telni kezdő teremben.

— Erre parancsoljanak, uraim. Ez kitünő kis asztal.

Sietni akart tovább, de az egyik úr visszatartotta:

— Olyan ismerős nekem ez az öregember... Bizonyosan tudom, hogy már láttam valahol...

— Láthatta is, Morvai úr... Valószínűleg nálam. A leghíresebb artista volt tizenöt évvel ezelőtt.

— És most?

— Ó, ez a dicsőség nem tart sokáig... Szegény leesett a trapézról... Soha többé nem bírta legyőzni a szédülést.

— Hát akkor mit kerés itt?

— Azt magam sem nagyon tudom... Pár héttel ezelőtt bevetődött hozzám. Hirtelen azt hittem: segílyt akar kérni, mint a többi, levitézlett „szám”. Szerencse, hogy meg nem sértettem valamiképen, de elegáns külseje idejekorán magamhoz térített. Hanem a kérése nagyon meglepett. Itt akart lenni minden előadáson...

— Tiszteletjegyet kért?

— Dehogyan... Olyasmint mondott, hogy szeretne felügyelni a rendre... És ezt meg is teszi. Állandóan a színpadon tesz-vesz... Még kellékhordozónak is felcsap...

— Fizetést kap?

— Nem fogad el semmit... Azt mondja, hogy még ő fizetne, ha kívánnám, mert olyan boldogság neki a régi levegő... Az igazat megvallva, nem igen értem. Jómódonak látszik. Inkább talán honvágly ez a félbenmaradt artistaélet után. Nem tudnám megmondani,

miért, de sokszor megsajnálom, mikor olyan készséggel rohan egy-egy szám után a színpadra... Különben sok hasznát veszem... Csalhatatlan ösztönnel ítéli meg az egyes attrakciókat.

— Vajjon, hol lakik?

— Soha nem kérdeztem. Pontosan jön, pontosan megy és rendszeresen taxin jár... Nem is igen törődöm a magánéletével... Más a dolgom.

A beszélgetést fejezte be ezzel a mondattal. Ment új vendégek elébe.

*

Puha csókra rettent fel a kis Vera, de a szemét nem nyitotta fel. Álmosan motyogta:

— Sokat tapsoltak, nagyapa?

Simogatásra nyuló keze az öregúr kiborotvált arca helyett könnyű selymet érintett. Ismerős illat friss hullámai hömpölyögtek feléje. Kijőzanodó aggyal sikkantott örömeiben:

— Anyukám! Drága, kis anyukám!... Hát hazajöttél?... Pedig nagyapa azt mondta, hogy még hétszer kell lefeküdni...

Belefészkelődött a meleg ölelésbe. Megbújt benne, mint egy fészkére talált madárka. Selymes ajka becézve futott át anyja drága arcán, karján, kezén és megpihent a tenyerében:

— Hát én nem kapok puszit, kisasszony?

Kacagva feszült ki anyja karjából és apja nyakába vetette magát. A komoly férfiarc ellágyulva simult az üde kis nyakra. Percekig csókolgatta a kicsi leányt.

— Kivertük szegénykém szeméből az álmodot...

Búntudatosan simogatta a szőke haját az anya:

— Nem bírtam megállni, hogy meg ne csókoljam... Hiszen négy hét óta vágyom erre a csókra... De most azután elaludni, egykettő! Hunyja be szépen a szemét, kis virágom!

De Verát teljesen felébresztette a viszontlátás öröme. Kacagva kezdett bukfencezni az ágyban.

— Nem alszom, nem alszom!... Úgy sem alszom el... Megvárom nagyapát!

Csodálkozva néztek össze a szülők:

— Nagyapát?... Hát nincs itthon nagyapa?

A férfi bekukkant a másik szoba nyitott ajtaján. Érintetlenül várt az ágy. A félrehajtott paplan megmutatta a lepedő teljes gyüretlenségét.

Az asszonyban szorongás ébredt.

— Soha nem megy este sehova... Hiszen épen azért tettem ide, Vera mellé, mert így nyugodt voltam...

— Hátha sétálni csalta ez a nagy meleg?

— A gyermeket ok nélkül nem hagyta volna egyedül... Sándor!

Ijedten kapott az ura keze után:

— Bizonyosan beteg szegény, Sándor...

A gyermek halkan kuncogott. Beletemette arcát a párnájába. Az apa hirtelen megfordította. Kipirult arca felfújódott a visszafojtott kacagástól.

— Hát te mit nevensz?

A kicsi hajladozott a felgyöngyöző nevetés erejétől, mint egy karcsú virág:

— Hogy azt hiszitek... Nem beteg nagyapa... Soha nem volt ilyen egészséges!

— Ki mondta, hogy annyira egészséges?

— Ő mondta tegnap, doktor bácsinak...

— Csak nem voltál beteg?

Az anya aggodalma egyiktől a másikhoz tántorgott már.

— Dehogyan voltam... Séta közben talákoztunk vele...

— Na látod, kedves? Kimerített az út s most mindenben rémeket látsz.

— Dehát miért nincs itthon... És hogy hagyhatta magára a gyermeket?

— Én minden este magamban maradok! Én egy cseppet sem félek!

Az igazgató hangja is szigorúbbá vált:

— Hát nagyapa minden este elmegy?

Fontoskodó arccal magyarázta a kicsi:

— Persze! Pontosan ott kell lennie az előadáson...

— Micsoda előadáson?!

A gyermek megrémült. Hányszor megfogadta, hogy senkinek el nem árulja nagyapát!... Kis szívében riadót vert a hűtlenség vádja. Fejét párnájába fúrta, mintha el akarna bújni a maga vétke elől.

Sikoltva tört fel az asszonyból a gyanakvás: Rettegve kapott az ura keze után:

— Sándor, csak nem lép fel valahol?! A szegény, szédülő fejével!

Vera a párnájába harapott. Kis lába dacosan mozdult, mintha el akarná rúgni ezt a rút gyanúsítást. Rajongása szakadt fel a kiáltásból:

— Nagyapa soha meg nem szédül!

Anyja megtánderodott. Nyugtatta simogatta kezét az ura:

— Kedves... Nem szabad, kedves... Nem lesz semmi baj...

Ledobott kalapját kereste az asszony. Minden idegében remegve sürgette az urát:

— Gyere Sándor... Meg kell keresnünk!... Istenem, csak addig ne érje valami baj!

A férfi csak egy pillanatig gondolkozott. Azután ő is a kalapja után nyult.

— Csakugyan meg kell keresnünk... Csengetek az autóért... Hiszen így azt sem tudjuk, merre induljunk. Legalább tíz mulató van a városban.

— És azok a szörnyű cirkuszok!... Istenem, Istenem!

A gyermek töprengve ült. Kínozta a megszegett titoktartás. De

anyja kétségbeesése az aggodást is felébresztette már benne. Vontatottan mondta:

— Nagyapa... nem cirkuszba ment...

— Hála Istennek!

— Hát te tudod, hol van? Ez nagyszerű!

— Igy névvel nem tudom... Olyan furcsa szó volt kiírva...

Nagyapa nevette, mikor elolvastam és egészen másképen mondta. Azt is mondta, hogy én még nem tudhatok franciául.

Most ráncolódott össze először a férfi homloka:

— Csak nem vitt el oda?

Dehogyan nem! Minden délután arra sétáltunk!

— Délután? Akkor jól van...

— De, ha Vera nem tudja megmondani a nevét?

A gyermek öltözni kezdett. Szülei félelme érthetetlenül szorongatta kis szívét:

— Anyukám, megmutatom nektek... De autóból nem tudom...

Csak gyalog tudom.

— Hát közel van ide? Akkor talán a Cavatine lesz...

— Nem az, nem az... Hadd menjek veletek...

Magyarázd el, merre szoktatok menni.

— Nem magyarázom! Én menni akarok... Menni akarok!

Könnyek toluáltak a tiszta szemre. Sírva ismételtette a gyermek:

— Menni akarok... Mert én tudom, hogy nem engeditek el többször... Előre megmondta ő ezt is nekem... És én szeretném látni!... Úgy szeretném hallani, mikor tapsolják!

Tanácsztalanul néztek össze a szülők. Az asszonyt hajtotta a gyermeki félelme. S az apa is nyugtalan volt.

— Szegény kicsi már úgy is fel van zaklatva. Hadd jöjjön velünk...

Az anya maga bujtatta bele a ruhácskába.

Ujjongó öröm villant a könnyek alól. Vera lefelé rohant már a lépcsőn. Türelmetlenül topogott, míg a kapu megnyílt. S az utcán balra fordult.

— Persze, ez az új nyári mulató... Gondolhattuk volna, hiszen a tulajdonost ismerte valamikor...

— Sándor kérlek, vedd ölbe Verát. Úgy félek, hogy elkésünk!

A férfi a négy hetes utazás után fáradt volt. Üdítő fürdésre és nyugalomra vágyott volna most. Őlében a gyermekkel szótlanul haladt az asszony mellett és sorba fojtogatta a feltörő ellenérzéseket, melyeket az apósa titkos lépése váltott ki belőle. Harmonikus házasságuk első zavara volt ez és hősiiesen küzdött a kikívánczó rosszaló szavak ellen. Maga mondta el magának mindazt, amit az asszony elmondhatott volna: Hiszen tudtam, ki volt, mi volt... Soha nem éreztem ezt akadálynak... Sőt, csodáltam, hogy annyira beleilleszkedett az életünkbe... Teljesen leszámolt a világot jelentő dicsőséggel... Más hamarabb megcsinálta volna...

Az asszony annyira rohant, hogy már előttük piroslott a folyékony gáz a mulató csőreklámjaiban. Teljesen gátat szakított a fegyelmezettsége. Kiragadta kezét az ura karjából és előreszaladt. Félretolta az ajtóból szemlélődő jegyszédőt. Befurakodott a tömött asztalok közé.

Utolsót lendült a trapez... Most üres volt a színpad. Örjögő taps hívta vissza az artistát, de az megállt egy percre odakint, hogy letörülje a verejtéket és pihenjen egy gondolatnyit.

Buonacavalli ott állt az ajtónál. Irigységből eredő gyűlölettel villant szeme a fiatalemberre. S hogy a taps egyre erősebben követelt, elmámorosodott tőle az agya. Hiába küzdött, úgy járt, mint minden este az artista-számok után. Nekiindult a színpadnak. Követte a közönség hívó szavát, mint a hipnotizált.

Már ott állt a színpadon. Megragadott egy széket és gépiesen megmozdította. De ugyanakkor alig észrevehető mozdulattal meghajította fejét a közönség előtt.

Egészen olyan volt a kép, mintha diszkrét fölénnyel a befejezett mutatóványért kijáró tapsot köszönné meg a nézőknek. Szemét kicsit összehúzta, arca megsápadt a boldog meglepedettségétől, egész tartása az adakozó művészre vallott, aki az elismerés fényében áll. És a taps kábító hatása alatt Buonacavalli újra úgy is érezte, hogy neki szól ez a hódoló taps, mely érte ment kényelmes otthonába és felzaklatta nyugalmas életét.

A közönség tetszése tombolássá nőtt. Követelő hangok támadtak:

— Hogy volt!... Még egyszer!

Az asszony csak az utolsó pillanat képét kapta meg. Kétségbeesetten sikoltott fel:

— Apám!

A hangra megfordult az öregúr. Merev komédiásarcán átszaladt a tettenért gyermek gyötrelmes szégyenkezése. Hirtelen a hang irányába indult. De megállította valami...

Az ezerkezü taps felett megjelent az igazi taps... Két kis kéz örült magasan a levegőben. Vékony gyermekhang ujjongása vált ki a tömeg kiáltásából:

— Nagyapa!... Még egyszer nagyapa!

Az öregember megremegett. Most érte utól egészen a hazugsága... Teljesen érezte már, hogy a mámorító taps nem neki szól... De az idegent ünneplő dicsőség-harsona felett ott lebegett két kicsi kéz, melynek tapsikolása dübörgő orkánná nőtt... Mert ez a két kis kéz egyedül neki tapsolt...

Egy pillanatilag még habozott. Aztán elszántan megfordult és megragadta a megállott trapezt.

A megpihent artista kilépett. Szórakozott mosollyal kivette kezéből dicsősége eszközét. Lendült rajta fel, a levegőbe...

Az öreg ember leténfergett a színpadról... Megvert állat módjára sompolygott az asztalok között a kis csoport felé, melyet az

érette reszkető-szeretet hozott el ide. Az apa karjából büntudatosan ölelte át a magáéba a gyermekét. Kifelé indult az elhalkult tereméből.

A gyermek csak az utcán szólalt meg:

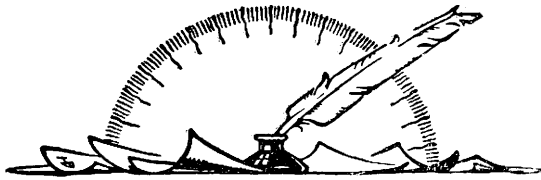
— Nagyapa, miért nem kergetted el azt a csúnya bácsit?...
Én azért jöttem, hogy téged lássalak!

A szégyenkezés felhajszolta a vért a sárga arcba. Könnyek peregtek alá a szomorú szemekből.

A szülők keze összetalálkozott. Inkább sejtették, mint értették a látott jelenetet. De a szánakozásuk annál inkább nőtt. S ebből fakadt az apa magyarázata:

— Láthattad, hogy más szám következett. Nagypának ez volt a búcsúfellépése, kicsikém...

Szabó Mária.





Rádió mellett.

*Hajókötélként nem rögzít ma goná
Hétköznapok zord kikötő-falához.
Kajütté válik hallgatag szobám,
Az árbocom: antennaárboc.*

*Szívemre kristálygyöngyöt permetez
Egy messziről jött drága ének:
Hajómba csapnak hullámfodrai
A Szépség tengerének.*

*Hajít a hullám örvények közé,
Hol emberrajok zúgva kavarnak,
Majd közelébe gyöngéden emel
Istent dicsérő, nyugodt csillagoknak.*

*Hajóm halad s egyszer csak földereng
Angyalvisszhangos, messze láthatáron
A tulsó part, az örök, égi Rév,
Ahova vágyom.*

Dömötör Ilona.



KRÓNIKA.

Károlyi vagy Károli ?

— Hogyan kell írni az első teljes magyar bibliafordító nevét? —

E kérdésre végleges és helyes feleletet adni lehetséges is és szükséges is. A történeti adatok gondos figyelembevétele lehetővé teszi és az eltelt négyszáz év ellenére még ma is fennálló zavar pedig épen sürgeti a helyes megállapodást, a consensus omniumot. Sürgeti annál inkább, mert a bibliafordító istenes vén ember születésének imént lezajlott négyszázados jubileuma egyebek közt a romániai magyar református egyház egyetemét arra indította, hogy irodalmi (tudományos és építő célú) társaságot szervezzen az ő, az első bibliafordító nevével és szellemében. Mi legyen ennek a neve: *Károlyi* Gáspár irodalmi társaság? avagy így: *Károli* Gáspár...?

A tényleges gyakorlat ugyanis zavaros, ingadozó. A forgalomban, a közhasználatban levő bibliák címlapján *Károli* áll. Károlit ír és használ Beöthy Zsolt is irodalomtörténeti tankönyveiben. Ugyancsak Károlit ír Pintér Jenő is irodalomtörténeti összefoglaló műveiben. Kenessey Béla is Károli-Emlékkönyvet szerkesztett annak idején. Ezzel szemben és egyidőben Radácsi György Károlyi-Emlékkönyvet szerkesztett és adott volt ki. Rác Kálmán is Károlyit írt volt, mikor a vizsolyi bibliát összevetette a Káldy fordításával. Károlyit írt és használt mindenütt Harsányi István is. (A magyar biblia története. Bethlen-könyvtár 10—11. sz.). És végül Károlyit *mond* ki az irodalmi nyelv is, amennyiben az *ly* írásjelet tényleg *ly*-nek is hangoztatja. Különben pedig — a népi kiejtéssel egyezően — Károjit hangoztat; de ha le kell írnia, nem *j*-t, nem Károjit ír, hanem *ly*-et, Károlyit. A gyakorlat ingadozó, zavaros voltának igazolására egyelőre elég ennyi is.

Így hát nem csoda, sőt természetes, hogy a szervezkedés rendjén, mint eldöntést igénylő kérdés, tényleg felmerült a Károlyi, vagy Károli írásmód helyessége. Sajnálattal jegyzem meg, hogy a döntés szavazással történt és pedig a *Károli* forma javára. Magam a döntésnek sem *módjába*, sem *eredményébe* belenyugodni nem tudván, a Kolozsvárt megjelenő *Kálvinista Világ* c. folyóirat 1929. évi 24. sz. 183—186. lapján közölt és a jelen cikk címét viselő tanulmányban foglaltam össze azokat az érveket, melyek alapján egyedül a *Károlyi* írásmódot tartom helyesnek. Legyen szabad itt érveimet röviden ismételni.

A kérdés ugyanis az egész magyar reformátusságra, sőt az egész magyar szellemi életre nézve sem érdektelen. E folyóiratban annál több bátorsággal kérhet helyet, mert a tavalyi évfolyam májusi számában Hegyaljai Kiss Géza cikke: *Károli Gáspár új élet-rajzához* (326—330. l.) is érintette a kérdést. Hegyaljai Kiss cikkének idevonatkozó része így hangzik: „Károli a nevét kétféleképpen írta. Hivatalos okmányokon kiírja a teljes nevét, illetve annak három kezdő betűjét. Ez látható egyik hivatalos levelén és a nyugtáin. Nem látható azonban irodalmi művein. A *Keet Koenyv*-ön a szerző neve: Károli Gáspár. A Szentírás fordításán szintén. Mi ennek az oka? Az egyik az hogy a Radics nevet az unitárius ellenfelek irgalmatlanul kicsúfolták. A másik az, hogy olyan tüzes magyar érzés mellett, amilyenek tükre a *Keet Koenyv* is, nem akarja az idegen, szláv, Radics nevet használni, hanem ehelyett nemesi előnevét és keresztnévét írja.”

Nemes volt-é, magyar, avagy szláv eredetű, minő kapcsolat van a Károlyi és Radics név között? — e kérdésekkel nem foglalkozom. Nem látom ugyan annyira tisztázottnak, mint Hegyaljai Kiss, de azok vizsgálata a mi esetünkben és kérdésünkre nézve közömbös. A mi kérdésünk ugyanis ez: *Károlyi* a helyes írásmód vagy *Károli*?

Kiinduló pontunk az a nem vitás tény lehet, hogy az első teljes magyar bibliafordító *történeti alak*, tehát a neve is történeti név. Ha nem is kapott volna nemességet, akkor is nemesi, tehát történeti rangot nyert számtalan kiadásban és példányban megjelent fordítása, azon könyv által, melyhez mélység, terjedelem és tartalom tekintetében egy magyar könyv sem fogható. (Beöthy Zs. szavai iskolai irodalomtörténetében.) Ha nem is volt volna címeres nemes levele, művének jelentőségét mérlegelve, kérdenünk lehet és kell Madáchcsal: Kétséges rang-e hát a szellem?

A bibliafordító alakja történeti; így neve is történeti. Tehát írni is úgy kell, mint a történeti alakok nevét. Azaz — minden helyesírási szabályzat szerint — *régiesen*, ahogy ő írta vagy utódai írták és írják.

Kérdés tehát, hogy írta nevét ő maga, a bibliafordító?

Úgy tetszik, hogy e kérdésre bárki is azonnal és nem vitás eredménnyel felelhet, ha előveszi akármelyik forgalomban levő bibliát. Annak a címlapján ott van: fordította Károli Gáspár. Tehát Károlinak írta magát s ma és nekünk is így kell írni.

Ezzel szemben meg kell állapítanunk, hogy a Károli írásmód nem származik a bibliafordítótól, ahhoz neki semmi köze. Ő sohasem írta nevét Károli-nak. *Ez az írásmód nincs rajta sem a vizsolyi biblián, sem a Keet Koenyv-ön.* Ez az írásmód először valamelyik későbbi kiadásban fordul elő. Olyan időben, amikor Károlyi már rég halott. Tehát nem tőle származik. De hát hogy írta nevét, mi áll a vizsolyi bibliában, az első kiadásban? Ott ezt olvashatjuk: Nagyságtoknak és kegyelmeteknek alázatos szolgálja

CÁROLI GÁSPÁR.

Tehát c-vel és utána — nem mint várnók — latinosan a-val, hanem magyarosan, a kiejtésnek megfelelően á-val. Ez a Cároli írásmód tőle ered, eredeti.¹ De van más is. A Thaly Kálmán közölte levélben (Századok. 1875. évf. 295. l.) a bibliafordító így írja nevét: Caspar Carolj.

Ez már a második, tőle származó, tehát eredeti írásmód. H. Kiss Kálmán szerint van egy harmadik is (Kenessey: Károli-émlékkönyv). És pedig ez: Károly Gáspár.

Hol fordul elő e harmadik, tőle származó, tehát szintén eredeti írásmód, nem jegyzi fel H. Kiss Kálmán. De létezését nincs okom kétségbe vonni, annál kevésbbé, mert akár előfordul, akár nem, következtetésemben különös bizonyító ereje nincs. *Ismételjük tehát, hogy a bibliafordító nem írt Károlit, hanem Cárolit, illetőleg Caroljt.*

Világos, hogy a régies alakhoz ragaszkodás, a hűség elve alapján e három írásmód közül az egyiket kell használni ma is. S mivel három eredetit egyszerre nem lehet használni, Cárolit kellene írunk, mert a vizsolyi kiadásban ő maga így szedette ki.

Nem kell fejtegetnem hosszasan, hogy helytelen volna ez eredeti alakok valamelyikéhez ragaszkodni, sőt a Cároli vagy a Carolj alak egyenesen képtelenség volna ma, bármennyire is eredeti írásmódja egy történetivé vált névnek.

Ennek következtében a régies alakokat el kell ejtenünk. Ezt a gyakorlat is megengedi, az akadémia helyesírási szabályzata is (105. §. a) pontjának kezdete: igen sok családnév megtartotta régies alakját... stb.; tehát nem mindenik.) Ma nem írunk Werbewczyk, mint az első magyar kiadás (Debrecen, 1565.), hanem Werbőczyt, nem Zrinit vagy Zrinyt, hanem Zrinyit, stb. Pedig ezek szintén eredetiek. A rokonnevű grófi család neve is ma nem Cároli, Cároli, Károli, Károly, hanem Károlyi. A bibliafordító valószínű születés-helyének a neve sem Nagykárol, hanem Nagykároly. Aki odavaló, vagy ott született, az szintén nem károli, hanem károlyi (népiesen: károji — a kiejtés szerint).

A név története tehát a leglatinosebb Caroli formából a mai, irodalmilag elfogadott Károlyi alakig több átmeneti tagot mutat föl. Közöttük van a Károli alak is. Ez azonban, mint láttuk, nem származik a bibliafordítótól, de másfelől nem felel meg a ma használatos alaknak se. Ennek következtében a Károli alak, mint sem nem eredeti, sem a mai kiejtésnek meg nem felelő, teljesen mellőzendő; az ezután következő fordításokra is az egyedül helyes *Károlyi* alak volna nyomtatandó.

Miért a *Károlyi* alak az egyedül helyes forma?

Azért, mert a három, illetőleg két eredeti alak használata erőltetett volna. Hiszen nem Calvint és Columbust, hanem Kálvint és Kolumbust írunk és kell írni. Pedig ezek idegenből átvett nevek. Csak nem tarthatjuk meg a c-t a magyar Károlyinál. Írunk kell azt a betűt, amelyet akkor is jelentett a c, tudniillik k-t.

¹ Van Caroli alak is. V. ö. Prot. Szemle 1926. 563. l. Szerk.

Ha pedig a szó elején alkalmazkodunk az akkori kiejtéshez, minő jögon ragaszkodunk a szó végén az idegenes *li* írásmódhoz, amely elavult s amely nem felelt meg soha annak a hangnak, amelyet helyette akkor is, most is azon a helyen hangoztatott nyelvünk.

Mert az ismét nem vitás, hanem kétségtelen bizonyosság, hogy a *li* jegyek helyén a XVI. sz.-ban is *ly* (illetőleg *j*) hang hangzott, és nem *l*-nek megfelelő hang. Tudva van, hogy akkor még egyáltalán nem volt megállapodott helyesírásunk. Ugyanaz a betű más és más hangot is jelentett, viszont ugyanazt a hangot gyakran más meg más jellel jelölték. Az azonban ismét bizonyos, hogy ahol a XVI. sz.-ban *l* hangzott, ott ma is *l*-t mondunk és írunk, de az is, hogy Cáróli névben az *l* már akkor is a mai *ly*-lyel jelzett *ly* (népies *j*) hangot jelentette. Különben megmaradt volna az írásban is, a kiejtésben is a Károl (városnév) Károli (családnév) és nem lett volna belőle Károly, illetőleg Károlyi.

Nem egyszerű *l* hangzott ott, hanem *ly* (*j*), amelyet azonban a XVI. sz.-ban nem *ly* jeggyel írtak le, hanem *l*, *l'*, *il*, *l'* *li* stb. jegyekkel (Lásd Zolnai Gyula: Nyelvmélekeink 20—21. l.). Vagyis az következik ebből, hogy a Cárólinak, később Károlinak leírt szót már a XVI. sz.-ban is úgy ejtették ki, mint *mi*, t. i. Károlyinak (Károjinak). Ezt igazolja a Károlyi grófi család nevének a története is, amelynek analógiás bizonyítóereje mindenesetre felemlítendő.

Feltétlenül bizonyos, hogy a bibliafordító nevében az *l*, illetőleg a *li* jegyek a mai *ly* jeggyel jelzett hangot akarták megrögzíteni, kifejezni. Az iméntiek mellett bizonyítja az *ly*-nek megfelelő hangalakot maga a bibliafordító is, aki a Thaly közölte levélben *Carolj*-nak írja magát. Ha semmi nem, ez az *l*-re következő *j* betű parancsolólag utal arra, hogy a kérdéses helyen a mai *ly*-nek megfelelő hangot ejtettek ki már a XVI. sz.-ban. Bizonyos ez azért is, mert a Károlyi név nem a latin *Carolus*ból származik, hanem tekintélyes nyelvészeink szerint a Karvaly (régiesen karuu) szóból, mint a Sólyom, Holló, Szarvas helynevek. A karvaly madárnévben pedig ott van, ott volt az *ly*-nek megfelelő hang mindig, különben ma is karvalt írának és mondanánk.

A Károli alaknak tehát csupán az adna jogosultságot, hogy a ma forgalomban levő bibliákon tényleg így fordul elő. De a bibliafordító így nem írta nevét, hanem Cárólinak, Caroljnak. Caroli és nem Károli alak fordul elő a bibliafordító halála után felvett hagyatéki leltárban is (L. Figyelő 1877. évf. 261. l.). Carolit és nem Károlit ír Szenczi Molnár Albert is. Csak későbbi kiadásban lép föl a magyarosabb Károli alak, mint közeledés a szó hangalakjához s úgy maradt meg a mai napig megszokásból, elnézésből. Semmi ok sincs azonban arra, hogy ha már nem használjuk, mert nem használhatjuk az eredeti alakok valamelyikét, továbbra is megtartsunk egy olyan hibrid, átmeneti alakot, amelyik — mint a grófi család név története mutatja — régebben használatos volt ugyan, de ma már elavult és épen nem fejezi ki a szó hangállományát, hangtétét. Ha már

nem az eredeti alakot írhatjuk, írjuk azt — példa rá a sok közül a város és a grófi család neve —, amelyik megfelel a szó eredeti hangalakjának, de meg a mai kiejtésnek is. Mert az is tagadhatlan, hogy a helyes magyar nyelvérzék a bibliafordító nevét mindig Károlyinak (Károjinak) mondta és mondja ma is és nem Károlinak. Írni írtak és írnak egyesek Károlit, de a kimondás mindig Károlyit (Károjit) hangoztat. Aki mégis Károlit *hangoztat* vagy hangoztatott, az tudálékosságát akarja fitogtatni. A közbeszéd, legyen az tanultaké vagy a népé, Károlyit (Károjit) mond egyértelemmel.²

Végül említsük föl, hogy a bibliafordító gönci szobrának felirata is ez

KÁROLYI GÁSPÁR
bibliafordító emlékére
állította
a magyar protestáns egyház
1890.

A szobor bizottságnak Kún Bertalan püspök és Vay Béla főgondnok elnökök mellett tagjai voltak Fejes István költő, a későbbi püspök, Léway József költő, Szinnyei Gerzson, Zsindely István, Ballagi Géza, Radácsi György, Mitrovics Gyula, a református általában a magyar szellemi életnek mind megannyi kiválóságai. Fel kell tételeznünk, hogy e férfiak megfontolták, hogy hogyan és mit irassanak a szoborra a magyar protestantizmus egyeteme nevében. És talán meg is tudták ítélni, hogy melyik írásmód helyes. Ha ők Károlyit fogadtak el s írtak a szoborra, bátran követhetjük példájukat.³

Nem kétséges tehát, hogy a bibliafordító nevének egyedül helyes írásmódja ma ez: *Károlyi Gáspár* — s hogy az alakulás alatt levő társaság helyes neve sem lehet más, mint ez: *Károlyi Gáspár Irodalmi Társaság*.

Kristóf György.

² A régiek közül is Károlyit ír Bod Péter (Magyar Athénas 131 l.) Pápai Sámuel (378 l.), Szabó Károly, Szilágyi Sándor stb. Wallaszky Károlit ír ugyan, (155 l.) de ugyanő másutt Biblia Hungarica Károlyiánát szedetett ki (Conspectus 198. l.).

³ Károlyi nevének írása kérdését jelen cikk megoldásával, egyező értelemben régebben elvégezte Réthy Pál gölpi ref. lelkész; alkalmasint ennek a megállapításnak hirdetője a gönci szobor felirata. L. Sárospataki Lapok, 1890. 14—17. ll. *Szerk.*



KRITIKAI SZEMLE.

Muraközy Gyula: A Prédikátor Könyve. Tanulmányok, előadások, prédikációk. Kultúra-kiadás. Kecskemét, 1929. 239 lap.

Muraközy Gyulát nem kell külön bemutatnunk a Szemle olvasóinak. Jól ismerik őt, mint lapunk értékes munkatársát. De ennél szélesebb körű ismeretsége is van neki, mint az ékes magyar szó zengzetes ajkú művészenek. Nem egyszer szívünkbe zártuk a rádió hullámain szárnyaló lelkes templomi igéit és különböző helyeken megjelent írásaiban gyönyörködve, élveztük szellemének áradó megnyilatkozását.

Most kiadott könyve csupán alkalom arra, hogy elmélyítsük vele való ismeretségünket összegyűjtött beszédeinek olvasása közben. A *Prédikátor Könyve* az utolsó tíz év küzdelmes magyar életének megkapó dokumentuma. Rávilágít a nemzeti lét komoly kérdéseire s a vallásos lélek hősies erőfeszítéseire egyaránt. A „Századok Prédikátorai“-ban élénk állítja nemzetének s az emberiségnek ama nagy alakjait, akiknek maradandósága századok számára jelent örvendetes kinyilatkoztatást. Majd „Nemzeti sorsunk szószékén“ föltárja a magyar élet sebeit, hogy beléjük csepegtesse hitének enyhítő balzsamát. Prédikációinak legnagyobb ciklusa „Kialtó szó a magyar pusztaikon“, amelyben arra találunk megnyugtató választ, hogy mit jelent Jézus a magyar sors szempontjából. „A világ“ általános emberi szempontjait is külön tárgyalja, végül a „Halál tornácában“ halotti beszédeinek fölemelő vígasztalását közli velünk.

A feltüntetett címek alatt éppen ötven különböző tárgyú és rendeltetésű alkalmi beszéd, előadás, prédikáció és cikk öltött könyvalakot. Az egyes csoportok nem különülnek el egymástól, viszont azokon belül is a legnagyobb változatosság mutatkozik. Ennek magyarázata egyrészt a folyton váltakozó alkalmak különbözősége, másrészt ama hallgatóság szellemiségének és igényének sokfélesége, amelyikhez a beszédek először intéztettek. Elég fölemlítenünk, hogy vannak művészi értékű irodalmi tanulmányai, amelyek az egész magyar közöshöz szólva, szakkörök méltánylására is számíthatnak és vannak egyszerű lelkeknek szánt tanításai, az alföldi református templom szószékéről és egyszerű koporsók mellől szárnyaló prédikációi is.

„Jókai, a próféta“ alakját az évszázados ünnepély megnyitáskor keltette új életre a Kálvin-téri templomban, megmutatván benne

a magyar lélek fiatalságát, hitét és jövődjét. „Arany János és a magyar tragikum“ című emlékbeszéde, amelyet a nagykőrösi Arany János-Társaságban mondott az Arany-serleggel, költői szépségű fejtegetése Arany ama sajátosságának, hogy azt mutatja meg, ami állandó és örök a magyar sorsban, tudniillik a harcainkban, alkotásainkban és képzeletünkben egyaránt megnyilvánuló tragikumot. A rokonlélek megható szeretetével bucsúztatja Vargha Gyula nemes alakját, akinek üde szépségű költészete „friss erdei forrásból hozott patakvíz marad“ számunkra. A kecskeméti Ibsen-estélyen a nagy drámaíró alkotásai-ban a lelkiismeret hőskölteményének egy-egy darabját érezteti. Finom lélekanalizissal mutatja meg Papini útját, amely a Golgotához vezet; majd Krisztus és Ahasvér drámai kapcsolatát fejtegeti s Assisi Szent Ferenc rokonszenves alakját magyarázza.

Ezután az irodalmi ciklus után már túlnyomórészt a pap jut szóhoz, hogy hitének lángjával bevilágítsa számunkra az élet szakadékos útjait. A nagy emberi és nemzeti közösség problémái épp úgy foglalkoztatják, mint az egyéni élet csendes válságai. A nemzeti csapás gyászünnepe rendületlen hittel hirdeti az „új nemzeti magyar lélek megszületését“ s a megújított élet csodatevő erejét. Beszél a turáni átokról, amely Isten akaratából az emberiség áldásává is lehet. Az Ázsiából rohanó pusztító tűzvész „itt pásztortüzzé lett, kelet felé a kultúra lángja, nyugat felé a nyugati kultúrát védő virrasztó őrseregek biztatása.“

Minden alkalmi eseményben és témában meglátja az örök-érvényű, egyetemes vonatkozást és az isteni végzés megnyugtató tervszerűségét. Viszont a legegységesebb hatású művészetben is megérzi a legsajátosabb kálvini vonást, a zenében a predestináció motívumát. Mint a debreceni nagytemplom hangversenyén mondja: „minden életnek van egy sajátos, előre megadott melódiája. Mi mindnyájan egy-egy üzenet vagyunk ebbe a világba és azt, hogy milyen énekké váljunk, az egyetlen örök Alkotó, minden szépségnek ősforrása és eredete, akarta és rendelte el. Ez tulajdonképpen a predestináció gondolata.“ Ugyanitt mutat rá bajaink főforrására, midőn megállapítja, hogy „az a szomorú jellemzője ennek a mi korunknak, hogy mindaz a dal, ami rá van bízva, diszharmonióvá lesz.“

Amilyen meleg együttérzéssel vázolja egyik beszédében a nő sorsát épp olyan ihletett lélekkel hirdeti másokban a nemzeti hagyományok életformáló erejét. Mindnyájunk szívéből fakadó véres-könnyes igazságot állapít meg, amidőn kijelenti, az egyre kísértő átértékelési törekvésekkel szemben, hogy „nem az a fontos a nemzeti hőskönnél, hogy mind félistenek lettek légyen, hanem az a fontos, hogy megtalálták a varázs-szót, hogy ajkukon hordozták a csókot, amitől a nemzeti Lélek alvó tündérlánya életre ébred és kikel üvegkoporsójából.“ *(Az örök Március).*

Majd rámutat azokra a szociális feladatokra, amelyeknek szüntelen munkára kell bennünket serkenteniök. Hirdeti, hogy az életnek nem lehet megállni, a fának a felhőkbe kell nyúlni, a sasnak a nap

közelébe kell suhanni, „az életnek és hitnek csak elpusztulni vagy hódítani lehet.“ (*A világ meghódítása*).

Templomi beszédeivel lehetetlen külön-külön foglalkoznunk, mert egyformán érdemes volna rá valamennyi. Egytől-egyig valami csodálatos reveláció megbékítő és fölemelő varázsával hatnak reánk, mert a tiszta élet és szebb jövő diadalmas optimizmusát árasztják felénk. Rendületlen hittel hirdeti bennük, hogy „távol, a világtörténelem titokzatos útjain Valaki dolgozik és küzd értünk.“ Érettünk magyarakért s értünk, emberekért.

A prédikátor hite soha nem lankad, szava soha el nem halkul a gondviselés magasztalásában. Erős hitéből és szavának prófétai szárnyalásából hit áramlik az olvasó lelkébe is. Kitért szívének melegsége átjár és fölemel bennünket. Nyelvének költői szépsége, szavainak zengő muzsikája pedig a legtisztább esztétikai élvezet forrása. A prédikátor könyvében a tartalom ethikai emelkedettsége és tisztasága csodálatos harmóniában egyesül a kifejezés gyönyörködtető szépségével. A mű megbecsületlen ajándék mindazok számára, akik csendes órák meghitt örömeinek tiszta forrását szomjúhozzák.

Gulyás Sándor.

Dr. Gyárfás Elemér: A püspökválasztási jog a gyulafehérvár—fogarasi görög-katolikus egyházmegyében. Székfoglaló az Erdélyi Katolikus Akadémiának I. nyilvános ülésén Nagyváradon, 1929. május 27-én, Cluj—Kolozsvár, 1929. 34 lap.

Gyárfás Elemér, az erdélyi magyar politikus, az erdélyi katolicizmus egyik kiválósága is, e minőségében tartotta az Erdélyi Katolikus Akadémián is székfoglalóját, mint politikus, egyház- és nemzetpolitikai jelentőségű tárgyat választott székfoglalója tárgyául. Kiindulási pontja értekezésének az erdélyi katolicizmus legnagyobb problémája, a konkordátum, melynek román parlamenti vitáját a Protestáns Szemle is részletesen ismertette Gyárfás nagy beszédével együtt. A konkordátum Románia egész területére a püspöki székek betöltésének jogát a pápának biztosította, mégis két korlátozással, hogy a kormánynak előzetes vétőjoga van — politikai szempontból — a kinevezendő püspök személye ellen és a püspök hivatala átvétele előtt hűségesküt köteles tenni a román király kezébe. Gyárfás Elemér azonban ezt a kérdést nemcsak kánon- és államjogi vonatkozásaiban vizsgálja, hanem abból a szempontból is, hogy a konkordátum intézkedik-e a tekintetben, hogy Erdély területén bizonyos testületek püspökválasztási, bemutatási vagy kijelölési jogot gyakoroltak s a konkordátum után ilyen gyakorolhatnak-e? Gyárfás szerint kétségtelenül, mert a Corpus Juris Canonici és a konkordátum szövegeinek vizsgálata alapján odakonkludál, hogy azok a testületek, melyek ilyen jogokat gyakoroltak, ezt a jövőt illetőleg is megtartják.

Erdélyben két püspökválasztási jog van, az egyik az erdélyi római katolikus státus hármas kandidálási joga, a másik a gyulafehérvár—fogarasi görög-katolikus egyházmegye, azaz a balázsfalvi

érsek választási joga. Gyárfás utóbbi vizsgálja tanulmányában. Az erdélyi román püspökök az unió előtt c. fejezetben részletesen ismerteti a román püspökségek történetét s ennek keretében azt a befolyást, melyet a reformáció a román egyházi életre is gyakorolt. 1564-ben egy Szentgyörgyi György nevű kálvinista román „választott püspök-superintendens“ tűnik fel, aki Tövisen székelt. Utódai is voltak, mint Tordasi Pál (1569—1577.) és Tordasi Mihály (1577—1582.), akik választással és fejedelmi megerősítéssel kerültek a püspöki székbe. A kálvinista román választott püspöki rendszerrel szemben természetesen szláv-bizánci reactio támadt s a Báthoryak megjelenése az erdélyi fejedelmi trónon véget vet a Tordasiak kálvinista választott püspökségének. Később a Rákócziak alatt történik még egy-két kísérlet, de sikertelenül. 1643-ban I. Rákóczi György Geleji Katona István befolyása alatt Stefan Simion Simionovici püspök, a „vladika“ megerősítésekor tesz rendelkezéseket, melyek ezt a református püspökkel szemben függő helyzetbe juttatják. II. Rákóczi György 1656-ban Sava Brankovici püspökkel szemben enyhíti a feltételeket, de még ő is köteles volt Csulai György református superintendens előtt vizsgát tenni. Apafy Mihály 1662-ban, Daniel püspök megerősítésekor, eként rendelkezik: „— elődei, az oláh püspökök által már elfogadott szokás szerint az orthodox vallású püspököknek — a kálvinista superintendensnek — legyen alárendelve és az oláh püspököknek szokás szerint előírt feltételek minden pontját szentül és tántoríthatatlanul köteles megtartani.“ Az Approbata Constitutio elismerte az oláh papság püspökválasztási jogát a fejedelmi megerősítéstől függően.

Erdélyben a habsburgi uralom a katolikus befolyás erősödését jelentette s nemsokára létrejön az egyházi unió. De az egyházi unió kimondásakor is érintetlenül maradt a fejedelmi korszak püspökválasztási joga, mely szerint az egyházmegye választottai közül nevezi ki a király a püspököt, illetve az érseket. Gyárfás részletesen ismerteti a korszak változásait s a vonatkozó jogfejlődést. Ez nem volt az egész vonalon az autonóm választási jog biztosítása, mert 1777-ben a nagyváradi görög-katolikus püspökség felállítása alkalmával az uralkodó apostoli magyar királyi jogán nevezte ki a püspököt. Ez történt a később szervezett lugosi és szamosújvári püspöki székek betöltése esetében is. A kiegyezési korszak alatt is történtek kísérletek a püspökválasztási jog korlátozására, de ezek sikerre nem vezettek. Hármas kijelölés alapján gyakorolta a magyar király kinevezési jogát, ami a magyar uralom alatt az egyház autonóm választási joga gyanánt volt hatályban. Az utolsó érsekválasztás még a magyar uralom alatt történt 1918. május 9-én, mikor is Suciú Vazul nyerte el a szavazattöbbséget, a király azonban késlekedett a kinevezéssel, Suciút már ki se nevezhette, hanem azt a Szentszék töltötte be 1919. augusztus 19-én a legtöbb szavazatot nyert Suciúval és a hűségesküt már a román király kezébe tette le.

Végül a választás módját ismerteti Gyárfás, melynek egyik

Érdekessége, hogy korábban a főegyházmegyéhez tartozott lugosi és szamosújvári egyházmegyékhez csatolt esperes-kerületek is résztvesznek az érsekválasztásban, a másik az, hogy az espereskerület papságának egyik képviselője kötött mandátummal küldetik zsinatra, az esperes-kerület többsége által megválasztott érsekjelöltre adja le szavazatát.

Gyárfás Elemér teljesen objektív hangon megírt tanulmánya tulajdonképpen az erdélyi román katolicizmus kötelességének megállapítása a tradicionális erdélyi egyházi autonómia védelmében. A nagy történelmi, egyházi és politikai készültséggel megírt akadémiai székfoglaló, a mi érdeklődésünkre is joggal tart számot, mert az autonómiának, az egyházi, később nemzeti önrendelkezési jognak nagy elvét a reformáció vitte Erdély földjére s tette minden népének számára nagyjelentőségűvé, talán egyedüli életforrásává.

Albrecht Ferenc.

Katholicizmus. Irta: Szabó Vendel. A Magyar Szemle Kincsestára 71. szám. Kis 8-ad r. 80 l.

A nagyon előkelő színvonalú és célkitűzésű Magyar Szemle-Társaság a fent megjelölt gyűjtőcím alatt egy olyan vállalatot indított meg, amely magyar szellemi életünkben mindeddig érzékenyen hiányzott. E vállalat célja öt-öt ives kis kötetekben tájékoztatni a művelt nagyközönseget az emberi szellemi élet alkotásainak minden mezejéről, tehát úgy a kultúra, mint a civilizáció összes ágainak fejlődéséről és jelenlegi állásáról (a technikát is beleértve). A tájékozás abszolút tudományos alapon, de közönségesen érthető, a laikust vissza nem riasztó, sőt vonzó és lebilincselő formában történik. A vállalat szerkesztőségének emelkedett gondolkozására vall, hogy a feldolgozandó témák közé fölvtették a vallás óriás életterületének ama jelenségeit is, amelyek föltehetőleg leginkább érdekelhetik magyar közönségünket. Így van készülöben — protestáns szerzők tollából — egy a protestantizmus lényegéről s egy másik, a reformáció történetéről szóló kis kötet, és így jelent meg ez az előttünk fekvő is, a Pázmány-egyetem egyik theológiai professzorának illetékes tollából. Ha ezt a kötetet nem protestáns dogmatikai álláspontból nézzük és bíráljuk, hanem abból a szempontból, amely a Magyar Szemle Kincsestárának célkitűzésével egyedül egyezik: t. i., hogy világosan, szabatosan, közérthetően, röviden és alaposan el tudja-e mondani a művelt nagyközönység számára mindazt, amit a római katolicizmusról minden művelt magyar embernek tudni kell és illik és aminek hitéles elmondására elsősorban mégis csak a római katolicizmusban benne élő s azt élményszerűleg és tudományosan egyaránt értő és igazolni képes egyén lehet hivatott — akkor csak nagy elismeréssel nyilatkozhatunk róla. A szerző a maga mesterkéletlen előadásával is igen megnyerően tudja előterjeszteni hitvallásának dogmatikai vonatkozásait. Mindenütt becsületesen bátor és szókimondó, de sehohsem sértő és tapintatlan. Nagyon nagy szükség volna rá, hogy különböző hit-

vallású magyar keresztyének így tudjanak egymás előtt bizony-
ságot tenni a maguk legszentebb hitbeli és legmélyebb tudományos
meggyőződéseiről, mellőzve minden fölösleges érdekességet és ideges-
kedést, amely, akármely oldalról jelentkezik is, mindig csak a műve-
letlen és gyönge lelkek sajátja. Az azonban a magyar nyelvtudomány
előtt meg nem állható tárgyi tévedése a szerzőnek, hogy az „egy-
ház“ szóban az ecclesia „egysége és egyetlensége“ volna kifejezve,
(4. lap), mert az „egyház“ szónak nyelvtörténeti szempontból éppúgy
semmi köze a számnevet jelentő mai „egy“ szavunkhoz, mint a „ke-
resztyén“ szóalaknak a kereszt (crux) szóhoz. Kár, hogy a sikerült
kötetkét több, néhol egészen értelemzavaró sajtóhiba ékteleníti (pl.
a 17. lapon „kezelő“ kereső helyett, a 19. lapon „bűnbocsánat“ bűn-
bánat helyett, stb.):

Révész Imre.

Der Protestantismus der Gegenwart. Herausgegeben von D. G.
Schenkel. Stuttgart. 1929. III. Aufl.

Folyóiratunk 1927. évi májusi füzetében a 312—315. lapon is-
mertettem e mű első kiadását. Sajnálattal említettem meg, hogy a
magyar református egyházzal nem szól önálló cikk, hanem annak
máj szétzaggatott helyzetéről 25—30 sorban emlékezik meg, ez is
csak hátul a *Der deutsche Protestantismus ausserhalb der Reichs-
grenzen* c. cikkben kerül sorra, holott a magyar református egyház
egyáltalában nem a német protestantizmus függvénye; megróttam,
hogy Geissler, a cikk írója, a Gusztáv Adolf-Egylet lipcei főtítkára
nem sokat törődött a magyar protestáns egyházak bajaival, neki
előbbvaló volt a németiség érvényesülése, fennmaradása a magyar
protestáns egyházak heroikus küzdelmeinek ismertetésénél.

Ismertetésemet német fordításban közöltem a nagy mű szerkesz-
tőjével, Schenkel stuttgarti lelkésszel, aki megjegyzéseimet nagy kö-
szönettel fogadta. „Az ön fejtegetései (írja 1927 február 4-én kelt
levelében) kiválóan értékesek számomra; többet tanultam belőlük,
mint a nagyszámú ismertetés legtöbbszöréből. A kiadóval azonnal érint-
kezésbe léptem s habár a II. kiadásban, az idő rövidsége miatt, lényeg-
esebb változtatásokat nem tehetünk is (de írtam Geissler doktor-
nak s kértem őt, hogy a Magyarországról szóló szakaszt dolgozza át s
a magyar református egyházat úgy ismertesse, amint az ottani evan-
gélikus testvéreink lelke előtt feltűnik); de nem sokára jönni fog a
III. kiadás s akkor az ön útmutatásait messzemenőleg honorálni szán-
deközom; már most is bátorodom megkérdezni, ki jöhet — mint a
magyar református egyház egészen megbízható ismerője — első sor-
ban e cikk feldolgozásánál tekintetbe?“

Mint látszik, bírálatom és közbenjárásom Schenkel szerkesztő
úrnál fogékony fülekre talált. Közben, két év előtt, a Presbyteri
Világszövetség budapesti konferenciájára szerkesztett angol ismertető
munkát (*Hungarian Protestantism.*) dr. Kováts J. István budapesti
theol. tanár, az egyik szerkesztő, megküldötte Schenkelnek, aki
erre az épen aktuálisvá váló III. kiadás számára Kováts J. I. tanárt
kérte fel a magyar református egyházzal szóló ismertetés megírására.

Igy jelent meg f. év elején a nagy mű III. kiadásában a magyar református egyház multjának és jelenének mind a műhöz, mind a mi egyházunkhoz méltó ismertetése *Die ungarische reformierte Kirche* címmel a 158—177. lapokon. A dolgozat, bevezetőleg, 5 lapon, minden lényeges mozzanat kiemelésével, református egyházunk multjának főbb eseményeit domborítja ki; 2-ik szakasza a Magyar református egyház alkotmányáról, 3-ik a Magyar református egyház iskolaügyéről szól, a 4-ik egyházi és iskolai statisztikai adatokat közöl a régi és a megcsontított magyar református egyház életéről, az 5-ik a belső egyházi életet tárgyalja, míg a 6-ik a felekezeti viszonyokról nyújt hí képet. A minden lényeges dologra kiterjedő és minden helyes álláspontról helyes felfogással tárgyaló előadásért elismerés illeti dr. Kováts J. I. kartársunkat. Német nyelven eleven és lendületes; csak a 169. lap tetején kellene a Vortragsstunden helyett Vorlesungen-t írnia, aztán meg a Kirchenkomitat kifejezéssel nem igen tudok megbarátkozni.

A szöveget 16, részint nagy hithőseinket, részint iskolai és egyházi intézményeinket ábrázoló, jól választott kép díszíti. Kováts J. I. dolgozatát megelőzően Raffay S. püspök ír néhány oldalon, egész átalánosságban, a magyar luth. egyházról. *Rác Lajos.*

Frank Antal: Önismeret. Önmegismerésre való nevelés. Budapest. Révai. 1928. 283 l.

A cím hallattára önkéntelenül eszünkbe jut Széchenyi István híres „Önismerete“ (1875), melyben az önismeretet minden népre nézve az emberi bölcsesség legmélyebb sarkalatának tekinti; vagy Arisztidesz, azaz Vajda János Önbírálat (Lipce, 1862), melyben sajtóitéletet mond a magyar nemzet azon hibájáról, hogy balsorsát nem saját hibáiban keresi: „hanem valami emberi erőfeletti végzet, az ellenünk esküdt külvizonyok okozzák“...

Frank gazdag tartalmú könyvében, mely „Lelki megújulás“ c. művének méltó folytatása, nem a nemzeti önismeretről van szó, bár hosszú fejtegetése folyamán oda is eljut, hanem az egyéni önismeretről és az erre való nevelésről. Oly témát világít tehát meg minden oldalról, melyet a külföldi pedagógiai irodalomban sem méltattak eddig kellőképen, úgy hogy Frank monografiája a maga nemében szinte egyedüláll. Nagyon érdekes történeti áttekintés után, melyben az önmegismerés fejlődését a hinduktól Lisieuxi Szent Terézig vizsgálja, munkáját elméleti és gyakorlati részre osztja. A történeti áttekintés ellen, melyben a magyarok közül Pázmány, Széchenyi és Eötvös J. jutnak szóhoz, igazán alig lehet kifogást tenni, én nem is okvetetlenkedésből, hanem inkább kuriozusként említem egy elfelejtett magyar pedagógus *Edvi Illés Pál* könyvét (ki „Első oktatásra szolgáló kézikönyve“ alapján jutott be a magyar Tudós Társaságba), az „Öntanulást“ (Pest, 1843.), mely a jellemképzés című fejezetében több szakaszon át foglalkozik az önismeréssel, melyet az ifjú lelket díszítő erények koszorújában legelőször megszerzendőnek mond.

A mű két főrésze közül egyébként — Frank A. eddigi művénci is tapasztalhattuk — a gyakorlati rész értékesebbnek tetszik, mint az elméleti alapvetés. Mintha ez utóbbiban nem volna meg mindig a fogalmak szabatos meghatározása, így pl. szerény nézetem szerint az önismeret az önmegismerés, vagyis az önmegfigyelés és önértékelés eredménye, tehát sohasem önismeretre, hanem önmegismerésre kell nevelni, mert maga az önismeret ritka dolog! Azt is bajosan lehet mondani, hogy az önismeret logikumot, etikumot és esztétikumot foglal magában, mert az önismeret mégis csak ontológiai valami, mely azonban kétségkívül segít elvezetni az igazhoz, széphez és jóhoz, illetőleg ezek felismeréséhez. Ellenben nagyon tanulságosak a szerző fejtegetései az önismeretre való nevelés módszeréről, az önismeret és naplóvezetésről, az önismeret lehetőségéről, önismeret és pályaválasztásról, az önismeret jelentőségéről stb. Hogy aztán nemes optimizmusában túlsokat, sőt mindent vár az önismerettől, pl. azt, hogy az emberek szavai és tettei közt harmóniát fog létesíteni, ki vehetné zokon tőle, ha e meggyőződésében kevesen osztozhatnak is vele! A gyakorlati részben az általa összegyűjtött rengeteg példa alapján szemlélteti, hogyan lehet önmegismerést nevelni már a legelső iskolás gyermekkortól kezdve (7—10) az ifjúkor végéig (18—21). Az eljárás általában az, hogy a kisebbek kérdésekre felelnek (milyen vagyok én? milyen szeretnék lenni?), a nagyobbak pedig naplót írnak. De a szerző az egyes tanító órákat is felhasználta célja elérésére, pl. olvasmánytárgyalás során vagy alkalmas esetekkel kapcsolatban (pl. a mohácsi vész és mai magyar) is megszólaltatja tanítványait és ezeken a példákon a lelkes szerző ügybuzgalmát és leleményességét egyaránt bámulhatjuk. Nagy egyházi alakokat is belevesz tárgyalása körébe: Assisi Ferenc, Lisieuxi Teréz, és az utóbbinak különösen a leányokra való hatását vizsgálta. Érdekes a nevelői önismeret Pestalozzin keresztül című fejezet is.

Magától értetődő az igazi pedagógus mentalitást tükröztető szerzőnél, hogy a nevelőtől is szigorúan megköveteli az önismeretet. Az önismeretre való törekvés súlypontját pedig abban látja, hogy önnévelésre ösztönöz, vagyis hatása alatt észlelt fogyatékosaink kiküszöbölésére határozzuk el magunkat. Sajnos, a valóságban itt is sokszor úgy áll a dolog az újszövetség szavai szerint: „a lélek kész, de a test erőtelen!“ A nagy olvasottságra, komoly elmélyedésre és pedagógus hivatottságra valló művet, ha vannak is túlzott, vagy kellően meg nem okolt állításai, mindenki, aki az önismeret fontos kérdése iránt érdeklődik, okulással fogja forgatni.

Szelényi Ödön.

Gróf Klebelsberg Kuno: Jöjjetek Harmincas évek. Budapest, Athenaeum, év n.

Klebelsberg gróf a tudományok közül a történelemmel foglalkozik legszívesebben. Mint kultuszminiszternek érdeklődnie kell a tudományok, művészetek, egyházi ügyek iránt is, de érdeklődésére és irodalmi működésére is legjellemzőbb a történelemmel való foglalko-

zás. Erre pozíciója is rávezeti: ő tudatosan kerül a napi politikával való foglalkozást, a politikát azonban el nem kerülheti, a politikai irányelvekkel való foglalkozás pedig történelmi elgondolásokra kényszeríti gyakran legszorosabban vett hivatalos tevékenysége, a hivatalával járó reprezentáció pedig gyakran, történelemben való elmélyülésre. Ez látszik legújabb kötetéből, melyben közli Bethlen Gáborról és Tisza Istvánról írt emlékbeszédét. A Bethlen beszéd kedvező fogadtatásra talált az egész sajtóban elmondásakor, most a teljes szövegből láthatjuk, hogy ezt meg is érdemelte. Beállítja Bethlen Gábort abba a történelmi folyamatba, amely Magyarország keleti felét elszakította a nyugotitól, fölkeléseit úgy mutatja be, mint a magyar történelem szervező részét: az előző korszak és a következő kor folyamán keservesen érvényesülő nyomással szemben való küzdelmet.

Tisza Istvánnak a háború megakadályozására kifejtett erőfeszítéseit méltatja, és azt bizonyítja, hogy Tisza még akkor is reménykedett a békés megoldás lehetőségében, mikor külsőleg föladta a béke megmentése érdekében folytatott küzdelmet. Nem életrajzot, nem jellemrajzot írt Tiszáról, de az a néhány adata, amelyet róla közöl, nemcsak azért becses, mert közvetlen emlékezéseit adja vissza bennük, hanem azért is, mert rendkívül jellemzőek Tiszára. Minden erejével küzd Tisza a háború ellen, a rémes nehézségeket előre látja, valósággal lesújtja őt az események előre vetett árnyéka, — de mikor megjönnek a nehézségek, akkor azok őt készen találják éppen azért, mert előre látta őket, — mikor kétségbeesnek a háborús politika hívei, akkor ő legény a gáton, Harcol a nagyhangú ellenzékieskedés ellen, amelyet nem tart őszintének, ő maga igazáért kész helytállani a golyóig és az akasztófaig.

Történeti vonatkozás ezektől eltekintve is sok van ebben a kötetben. Érdekes az a megállapítása, hogy Deák nagysága bizonyos mértékig ki fog esni a történelmi érdeklődés köréből, miután eltűntek azok a körülmények — a 48 és 67 harea — amelyek közt ő működését kifejtette.

Kulturpolitikai gondolatai közül a vidékért folytatott küzdelem jut szóhoz ismételten. Dicséri a szegedi és debreceni egyetemnek a városokkal és környékükkel való együttműködését. Kiemeli a több egyetem fontosságát a nevelés munkájának szempontjából, igen szerencsés használatilag világítja meg a kérdést, mikor az orvosi fakultásokra hivatkozik: ottan természetes a jó eredmény, mert a hallgatók állandó és közvetlen összeköttetésben vannak tanáraikkal. Ugyanez a többi szakokon csak úgy érhető el, ha az egyetemek számának szaporítása révén megoszolhatik a hallgatóság, és a tanárok tömegoktatás helyett egyénileg foglalkozhatnak tanítványaikkal. A vidék védelmét célozzák a tanítók gyermekei részére épülő internátusok, a vidék dicséretéhez tartozik a magyar városok polgármesteri tisztjének méltatása: igaza van abban, hogy egy-egy ilyen város polgármestere nevezetesebb és fontosabb tevékenységet fejthet ki, mint sok miniszter.

A külföldi kollégiumoknak két fontos szerepéről beszél: egyik a kulturális diplomácia, a másik az, hogy ezek is segítenek abban a munkában, amely nemcsak előre vinni akarja a nemzetet, hanem meg akarja akadályozni azt, hogy ez a haladás egyetlen idegen művelődés hatása alá kerüljön.

Török Pál.

Milotay István: A függetlenség árnyékában. Cikkek, kortörténeti jegyzetek. Budapest, évszám nincs. Stádium kiadása. 400 l.

Rákosi Jenő jimmár a múltó. Vele együtt sárbaszállott a harmincmillió magyar álma, a liberális nacionalizmus és egy bizonyos ujságíró stílus, mely még a nyolevankét éves aggastyán tolla hegyén is hatott, mert belőlről fakadó tüze egyformán áthevítette a legkisebb és a legnagyobb témáit egyaránt. Ha a *Tíz esztendőnek*, Milotay István megelőző könyvének olvasásakor még haboztunk is e merésznék tetsző megállapítást hangoztatni, annál nyugodtabb tárgyilagossággal jelenthetjük ki most, ennek a kötetnek végigtanulmányozása után, hogy a magyar publicisták Nesztora nem mult el egyenes utód nélkül. Lchetnek, akik ma még kegyelelésértésnek tekintik ezt az összehasonlítást, holott csak arról van szó, hogy a harmincmillió magyarból tizennyolemillió lett (s ennek is szanaszét szóródik, kallódik a nagyobbik fele), a liberális nacionalizmus keserűen kiábrándult tisztánlátásává józanodott valóságos (mégpedig beteg) világhelyzetünknek, a vezércikk lelkes hevülete, nemkülönb a politikai essay hűvös és kiméletlen objektívításává. Szóval csupán az arányok változtak, mert a kor változott. A művészet: az idő folyását azon melegében úgy kommentálni, hogy esztendőnk multán még mindig a kommentátornak legyen igaza, ugyanaz maradt s aki erre képes, megérdemli a művész nevet, akürmelyik végén mutatja is meg a gukkeren keresztül az egy-huszonnégy-óra világát.

*

Milotay István azért nagyobb ujságíró pályatársainál, mert önmagához viszonyítva következetes világgépet ad. Ezzel művészi színvonalra emeli az ujságírást, amelyet mesteremberek kezében épen a következetlen töredékesség szokott jellemeznü különben. De ő nemcsak művészlélek, hanem modern ember is. Ebben különbözik szépíró kollégáitól, akiknek az ujságíróskodására az aktualitás hiánya üti rá legtöbbször a dilettantizmus letörölhető bélyegét. És végül *magyarabb* a többi magyar modern zsurnalisztánál, mert egyetemes problématudata mindig a magyar glóbusra vonatkozik. Ez a legmegtanulhatatlanabb erénye. Ebben különbözik egyébként nagyszerü magyaroktól, akik az égszakadást és földindulást legtöbbször a maguk fején érzett koppanással tévesztik össze. De ebben különbözik a magyar ujságírás újabbán egyre szokásosabb nagyképü globetrotterkedésétől is, ahol az ember a végén nem igen szokta megtudni, mit tartozik a szóbanforgó idegenországbeli, sőt idegenvilágrészbeli ügy tulajdonképen épen őreája. Milotay Magyarországot Amerika és Oroszország között látja, Németország vajudásaival is, az indiai problémával is szoros

kapcsolatban, de Erdélyen és az Alföld kérdésein keresztül, Mohács tanulságaival. És a cataniai tölgyfák alatt is Magyarország fáj neki mindig.

*

Nagyon, nagyon fáj neki Magyarország. A szegek fájdalomával fáj neki és négy sebből vérző Amfortas királya hasztalan Parcival-várásának.

Az első sebből ömlik legbővebb sugárban a vér. Jelen sorsunk kilátástalan volta ez a seb. Függetlenek volnánk immár és nem tudunk a függetlenségünkkel mitévők lenni. Úgy látja, az összmönarchia minden hibáját és bűnét magunkkal cipeljük erényei és előnyei nélkül. A multban a Tisza Kálmán-féle „aranykor“ tehet erről, jelenben a vele mindenben egyező Bethlen-rezsim. (Még kopasznak is egyformán az ez a két ember az ő szemében.) A Tisza-korszak rosszul értelmezett liberálizmusától a zsidókérdést és a szociális válságot örököltük (szoros kapcsolatban egyiket a másikkal). Bethlen viszont konszolidációjával a mocsár lélektanát fejlesztette ki bennünk s ez már a Balkán. A kiscgazdák leszerelésével az agrárproletárizmus állandó veszedelmét hozta reánk egészséges földreform helyett. A fajvédő-keresztység leépítésével a zsidókérdés megoldását tette illuzóriussá. A legitimizmus elnémitásával a Dunavölgyi imperium gondolatának ébrentartása helyett újra a „cinkotai“ függetlenség, ezeréves magyar uralom, szabadválasztó-balkániság és az aranyközéputasdi „szolgabíró-koncepcióját“ iktatta be a magyar programba. Ez utóbbtól a megszállott területek nemzetiségi kérdését is feltű, de különösen fél az álliberálizmustól, amely háború óta, mint áldemokrácia mutatkozik egy újabb rossz földreform, választójog, kulturfőlény, bizantinizmus formájában. A következmények már is láthatók: a mágnások nem látják mai feladataikat, kritikát viszont nem akarnak ismerni és tűrni; a középosztály lefelé zuhlik; az ifjúság illúziók nélkül nő fel s hideg számításal próbál élni, vagy bódultan nekiment a bizonytalannak; nincs munka, szerteszóródik a nagyvilágba a magyar, vagy „félelmetes esendben“ szívja kétmilliomodmagával a „kihült pipaszárat“ egy utolsó leszámolásig. Más oldalról szaporodnak a mindenre kapható Tóth Andrisok, a franküggy kétségbeesett „úri betyár“-sága, a „holt lelkek“, a „fajdkakasvadászok“ a csupa megfontolt aranyközéputas diákirredenta-pályázatírók, a „cölöpösök“ — egyszóval a mocsár leendő győztesei, a hosszú orrú és hosszúkarmú stréber, balkáni fajta, a „siker“ politikusai: nekik áll a világ.

A második seb nem ilyen véres, de annál evesebb. A zsidókérdés ez, abban a formájában, ahogy Milotay lelkében él olthatatlan fájdalom gyanánt. Szerinte a zsidókat nem lehet asszimilálni, különösen akkora tömegben nem, ahogy nálunk élnek. Hiába volt a recepció: Ullmann, Láncezy, Vázsonyi, Kiss József generációját egy sokkal őszintébben-zsidó generáció követte, amely földbirtokosnak farmer-típus, mint író, forradalmár és a megszállás alatt nem hajlandó szenvedni a magyarságért. Magas deszkapalánkja mögött örök idegen, akárcsak az olaszliszkai rabbi, aki nem ismeri a helybeli jegyzőt, saját imperiáliz-

musa kergette ghettoába és tartja ma is ott, minden asszimilációs törekvés megcáfolásául. Az angol merkantil puritanizmus épügy nagyranövelte őket világszerte, mint a mi liberális-nacionalizmusunk idehaza, de Abel Pann épügy megmutatja igazi arcát mihamarabb, mint Kiss József élete végén Reb Mayer Litvákkal s nemzetközi szerveztük a cionizmusban is csak egy újabb terjeszkedési lehetőséget teremtett meg — különösen a nekik juttatott Palesztina óta.

A harmadik seb talán a legkevésbé sajnó, de az egész nemzetestre kiterjed, sőt azon is túl, mint az idegfájás, melyet a külső körülmények lidéztek elő. Nagy távolságok és nagy idők messzi hatása sajnó ebben a sebben. A magyar probléma úgy jelenik meg a sajnóságban, mint az amerikanizmus vagy a bolsevizmus, mint az indiai és kínai kérdés, vagy mint a német tömeghisztéria vagy az ausztriai anlussz-probléma függvénye. Más oldalról Mohács emléke kísért szimbolikus erővel, vagy az erdőtlen, lecsapolt, tanyavilágba hanyódottevődött népü Alföld diktálja a maga fenyegető parancsait, régi nagy úr fureasa féligazságai döbbenek elő, hajdan egészebb, igazabb élet levendulaállata terjed. Csalóka ködkép hazugsága csábit: Páneurópa és a fehér szarvas fantomnak bizonyulnak józan napvilágon.

A negyedik seb inkább a lelken ütött, mint realisan testi. Fáj, hogy Jancsovics Béla kistisztviselő a tabáni kocsmában pogány akar lenni, fáj, hogy Attilát hasztalan keressük, hogy a szakácsi nép Máriavárása olyan irreális. Fáj, hogy Széchenyi képe olyan idegen elöttünk, hogy nagyjaink gipszszobra a soha fel nem támadásig ott hever a porban, hogy a mi Korfunk sehol sincs, a sofförtipusé a jóvendő, de magyar Stefán legkülönb ember ugyan egy nemzetközi hotelben, de csak szolgasorban, hogy a régi nóta olyan aktuálisan reménytelen (és a cigányok nemkülönb), hogy a külföldet járt magyar sorsa a perzsák közt sem lehetne már lefelezüllesztőbb, hogy a munka nélkül lézengők alig várják, hogy baromi erőfeszítés páriájává görnyedhessenek.

Fáj, mert olyan kár értünk. Hiszen a magyar kamilla a maga igénytelenségében is különb a másfajta székfűveknél. És a tölgy is nagyszerűbb, életerősebb, mint a repkény, mely belőle él. És mégis, van az erdőnek egy olyan fertálya, ahol a repkény az úr már és semmi sem látszik a tölgyből: meremerevül elborította, uralkodott rajta a repkény a megfulladásig.

*

Ha Milotay látna valamelyes kibontakozást ezekből a bánatokból és problémákból, vagy legalább is láttatna valamilyen törekvés ilyenek keresésére, megmaradnék mondanivalója pusztá ismertetésének keretei között. De nincs neki ilyen víziója. Kétségek közt hanyódik és bennünket is kétségben hagy. A repkényborította tölgyerdő szép kép, megrendítő szimbolum, de nem politikai célgondolat. Kötelességünk széljegyzetként melléírni néhány *de-t* és ugyanannyi *ha és amennyiben-t* már csak a felzaklatott és most irány nélkül tévelygő lelkek megnyugtatóására is.

Tehát: Igaz a kép, aggódó a szem, őszinte a bánat. Ilyen bűnös a magyar mult, ilyen sivár a magyar jelen, ilyen horizonttalan a magyar jövő, ha . . .

Ha az angol puritanizmus csakugyan *csak* szemforgató és semmi egyéb. Ha a protestantizmus valóban képtelen építő és szervező munkára. Ha a liberalizmus tényleg véglegesen, örökidőre kompromittálta magát. Ha a demokrácia kockázatait nem érdemes vállalni, mert semmi jót nem hozhat. Ha Széchenyi csak akkor igazán nagy ember, mikor már Kossuthot elvettük mellőle, mint oda nem valót. Ha jobb volt nekünk mégis az összmonarchiában és a függetlenség csak malom-alatti vagy cinkotai „népdal“-motívum, a „kleinstaaterei“ pedig egyenesen veszedelem. Ha a magyar ifjúság egyszersmindenkorra belefáradt az illúziókba és most már egészen jellemtelen. Ha a középosztály fenekéig zuhlott. Ha nincs már ebben az országban más elem, csak konjunkturázó vagy muszaj-kormánypárti. Ha olyan nagyon modern és aktuális a középkori „árpádi“ gondolat az átkos liberálizmus pótlásául. Ha a zsidók csak ártalmára és kizárólag csak ártalmára voltak ennek az országnak. Ha az arisztokrácia olyan elismert történelmi osztály, amellyel levelezni még nem anachronizmus. Ha a szocializmust, vagy mondjuk egyenesen szociáldemokráciát legfeljebb azért vesszük tudomásul, hogy szidjuk. Ha a klérus semmit, de éppen semmit nem vétett háború előtt, alatt és óta. Ha a „keresztény“ jelszó a magyar politikában csakugyan szükségtelen és elhanyagolható elem azért, mert elsikkadt belőle.

*

Nem azért soroltuk fel ezt a sok feltételes mondatot, mintha nem értenénk nagyon sok mindenben egyet Molotay Istvánnal, vagy éppen séggel perbe akarnánk vele szállani. De jólesik mégis az ő pesszimizmust motiváló listáján néhány olyan rést láttatnunk, ahol a reménység meleg és ragyogó sugarai beáradhatnak. Azt hiszem, a második ezeresztendő lehetősége az ő gondolkozásában is megéri azt, hogy következtetéseinek egyik-másik praemissájában most ezuttal ne lett legyen igaza. A lényegben — sajnos — ügyis komoly, véres, tragikus igazsága van.

Karácsony Sándor.

Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. Első kötet: A magyar irodalom a középkorban. Budapest, 1930. 770. l. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság kiadása.

A ritka műízléssel kiállított hatalmas kötet a tudós szerző standard munkájának, vezérmunkájának első része. Ez a terjedelmes mű korszakot jelent a magyar irodalomtörténetírás fejlődésében, mert teljes kifejelettségében mutatja be Pintér Jenő tudományos irodalomtörténeti rendszerét. Az az idő, mely a szakadatlan kutatómunkában eltöltött anyag első és mostani feldolgozása között eltelt, sok tekintetben gyökeresen átalakította a szerző tudományos nézőpontjait s egyúttal kitermelte az ő eredetien magyar, minden más irodalomtörténeti irányzattól független, elgondolásban és felépítésben egyaránt önálló tudományos rendszerét.

A magyar irodalomtörténeti eredményeket eme szerves egységbe foglaló szintézis természetszerűleg lassan érlelődött ki. Amikor a szerző 1907-ben az első tudományos módszerű, egységes magyar irodalomtörténetével akadémiai koszorút nyert, igen tiszteletreméltó fel-fogások, irányok és nézetek uralkodtak irodalomtörténetírásunk egész területén. A fellépéséig kialakult irodalomtörténeti hagyományokat megszokott formaságokat és egybegyűjtött anyagot átmenti tekintélyen alapuló tudománya számára, hogy a régi szilárd alapokon annál biztosabban elvégezhesse a rendszeres egybefoglalást, a tudományos szintézist. Az egész vonatkozó irodalmat teljesen átkutatva, azonban egyre jobban éri a hagyományos formaságok lenyűgöző, merev dogmatizmusát a későbbi pályáján mint többet áldoz fel ezek közül öncélúságának szolgálatába.

A pompásan kiteljesedett rendszer hatása alatt a mindig tiszteletben tartott multhoz képest lényegesen megváltozott a mostani kötet beosztása, felrüssült s részben átalakult a tartalma, kibővült a terjedelme. A szerző nem szűnő adatgyűjtésnek, szakadatlan kutatásainak s fáradhatatlan munkássának legkésebben szóló bizonyítéka, hogy a könyv tartalmának jelentékeny hányada még szakemberek számára is merőben ismeretlen, eddig schol nem közölt anyagot tartalmaz. A feldolgozás módja korábbi elrendezéséhez, szövegezéséhez képest egyenesen meglepő. A terjedelem nagyarányú bővüléséről csak annyit, hogy Semsey pályadíjjal koszorúzott művében ugyanczt a korszakot 358 oldalon tárgyalta, míg a jelenlegi kötet oldalszámra jóval meghaladja a 700-at.

Élénk kortörténeti összefoglalásain kívül külön is ki kell emelnünk, hogy a szerző ebben a kötetben dolgozza fel nálunk először a latin nyelvű irodalmat a magyar nyelvű irodalom fejlődésének és kialakulásának folyamatában. Ez a körülmény, hozzávéve még, hogy a kötet a magyar irodalomtudomány haladásának a legutóbbi évtizedben tett minden legkisebb mozzanatáról is lelkiismeretes gondossággal beszámol, igen figyelemreméltó jelessége a munkának. A középkorba való beleéléssel a szerző olyan ihletett megvilágításba helyezi ezt a részint mozgalmass, részint a kolostor esendjében szemlélődő, a világtól elvonultan elmélkedő korszakot, hogy egyik-másik fejezete remek példája annak, hogyan kell feltámasztani és megszólaltatni egy kor lelkét.

A kötet beosztásának, tartalmi módosulásának további jelentős tényezőjének tartjuk, hogy a szerző igazán történetívé teszi irodalmunk fejlődésének kutatását és mellőzi a regényes irodalomtörténetírás sokszor ingatag visszakövetkeztetéseit. A feltevéseket és a hipotetikus találgatásokat tudatosan félretolja, még ha történeti pozitívizmussal vádolják is emiatt.

Gyökeres változást jelent a szerzőnek az az eljárása is, hogy a hagyományos korszakbeosztást feladja s helyetté az irodalomtörténeti anyagnak évszázadok szerint való felosztását vezeti be, mert meggyőződése szerint ez egységet és változatlanságot ad azoknak a keretek-

nek, amelyek közé az irodalom és az irodalomtörténet anyagát elhelyezhetjük. Ezáltal kikerülnek irodalomtörténetünkől a sokszor önkényes s többnyire nem találó korszak-kijelölések és korszak-elnevezések.

A most megjelent művében, bár az irodalom megszokott fogalmi meghatározását elhagyta, mégis kijelöli a szerző az irodalomtörténet területét, a szépirodalom körére korlátozva azt. Ennek a felfogásnak a következménye, hogy a tudománytörténeti fejezeteket kiszakítja a szépirodalom fejlődését vizsgáló munkából, bár a szépírók mellett még elegendő helyet biztosít a történetíróknak, szónokoknak, politikusoknak s az egyházi szónoklat ismertetésének. Irodalmunk kialakulásának első idejében megjelenő minden munkát természet-szerűleg vizsgálat alá vesz, mert az irodalom megindulásakor minden lépés tulajdonképpen a nemzeti büszkeség kérdése.

Ez a kötet rekeszti ki először az irodalomtörténet eddig hagyományos anyagából a művészettörténeti fejezeteket.

De mindezekon felül ott csillog a kötetben a szerző minden írói kiválósága: tudományos iskolázottsága, ízlésének finomsága, ítélőképességének fegyelmezettsége. Vezérmunkájának mégis egyik legpompázóbb disze: a kompozíció tökéletessége. Gondosan ügyel az áttekinthetőségre, a fejlődés jellegzetesebb jegyeinek kiemelésére, a felépítés logikus rendjére, az eredeti elgondolásra és az egységes esztétikai értékelésre.

Pintér Jenő jelenlegi kötetének felfogásunk szerint legértékesebb vonása mégis, mert ez a legegényibb és a legtudatosabb: az előadás, a szövegezés egyszerűsége és könnyedsége. Ez a világos írásmód tartozéka az ő szellemi jellemének, írói arculatának.

Az elmondottak még külföldi vonatkozásban is igen számottevő eredmények, mert nemcsak a magyar irodalomtörténet rendszerezésének jelölik ki hosszú időre a főirányait, hanem megteremtik — még a németországi irodalomtudomány megelőzésével is — a rendszeres, tudományos, magyar összefoglaló irodalomtörténetet. A szerzőnek az a nemes törekvése, hogy ebben a munkájában a külföldi nagy irodalomtörténeteket módszerben és előadásban túlszárnyalja, a legteljesebb mértékben sikerült, mert például ma még a németeknek sincs szintetikus irodalomtörténetük.

Azt szeretnénk, ha az illusztris szerző elismert tudományos tekiutényénél fogva, még jobban megritkítaná irodalomtörténetének már eléggé szűk keretek közé szorított hagyományos anyagát, hogy a megmaradt anyag végre csakugyan irodalomtörténet legyen. Némi művelődéstörténeti alapvetésen kívül nincs arra különösebb szükség, hogy a magyar faj vándorlásainak, honfoglalásának, kalandozásainak, vallásának, írásának, nyelve eredetének és rokonságának kérdését terjedelmes bőbeszédűséggel ismertessük az irodalomtörténetével kapcsolatosan. Ezek kétséget kizáróan történeti, művelődéstörténeti vagy nyelvtudományi kérdések, azért ezeknek a megvitatását, ismertetését

vesztés nélkül, sőt nyereséggel, átutalhatjuk az illetékes tudományoknak.

Szerény meggyőződésünk szerint nem irodalomtörténeti kérdés a hunmondáknak, a királymondáknak kérdése sem, mert irodalomról csak ott beszélhetünk, ahol szövegek állnak rendelkezésre. Mondáinkból pedig köztudomás szerint egyetlen sor sem maradt ránk, mégis irodalomtörténetíróink — úgy látszik megszokásból — hosszadalmasan foglalkoznak cekkel a meddő, mert csak feltevéseket szaporító kérdésekkel. Nincs jelentősége a szépirodalom fejlődését kutató irodalomtörténetben a krónikairás széles alapokon nyugvó tárgyalásának sem, mert a krónikák akár formailag, akár tartalmilag csak nehezen vonhatók a szépirodalom körébe. Mint tudományos irodalmi problémák a történetírásnak értékes fejezetei.

A magunk részéről hagyományos, de egészen felesleges anyagnak minősítjük a történeti mozzanatok, a közállapotok rajzának besorolását, a szerzetes rendek szabályainak ismertetését, a kolostorok belső életének leírását, oklevelek, törvények ismertetését, a hittudomány és szónoklat tárgyalását, nem szépirodalmi anyagot tartalmazó kódexek és művelődéstörténeti mozzanatok felvevését. Ezek a kérdések többnyire nem kapcsolatosak irodalomtörténeti jelenségekkel, azért az írói törekvések megértése és magyarázása céljából szűkségtelenelek. Ilyen fejezeteket a francia irodalomtörténetekben alig találunk s ezek is valami csekély fajelméleti és nyelvészeti alapvetéssel megelégszenek.

Ha már annyit feláldoztunk a régi hagyományos irodalomtörténeti anyagból, adjunk oda még néhány fejezetet, hogy végre csakugyan irodalomtörténet legyen az irodalomtörténetünk s módunk legyen az igazán irodalomtörténeti jelenségek alapos, a legújabb időkgig terjedő megvilágítására és megbeszélésére.

Dr. Halász László.

Hajnal István: Esterházy Miklós nádor lemondása. (Akadémiai székkfoglaló értekezés). 1929. 153 lap. 8°.

Hajnal István akadémiai székkfoglalójában Esterházy Miklós életéből ismertet meg velünk húsz viharos esztendőt, nádorságának idejét. (1625—1645.) Esterházy Miklós úgy él a köztudatban, mint Bethlen Gábornak és I. Rákóczi Györgynek nagy politikai és személyes ellenfele, a királyi Magyarországon a két Ferdinánd kormányának legszilárdabb támasza. Ezt az általános tudatot Hajnal dolgozata sem változtatja meg, egyéb mondani valója van arra, hogy a nagy államférfiről gazdag tanulsággal szolgáljon az olvasónak. Azt mondja el, hogy mily feladatokat tűzött maga elé, miként próbálta azokat megvalósítani s ami az egész dolgozaton áthuzódik: milyen árat fizetett ideáljaiért?

A galántai köznemesi portáról indult és tüneményesen magasra emelkedett pályának végső szakaszát látjuk magunk előtt Esterházy életéből. Nagy belső és külső harcoknak vagyunk tanui.

Előbb Bethlen Gáborral, amint pedig a nádorságra jutott, attól kezdve tizenkét éven át az enyhülésnek alig számbavehető szüneteivel emésztő harcban állott a korszak egyik legnagyobb történeti alakjával, *Pázmány Péterrel*. Hatásköri összeütközés lehetett az eredete a gyűlölségnek, de az elharapódzott és a két férfi minden élettevékenységén láthatóvá lett. Nemesak azt vették számba, kínos gonddal, melyik az elsőbb fömméltóság: a nádor, vagy az érsek, hanem minden tettét lebecsülte és gátolta egyik a másiknak. Pázmány Esterházyt erőszakos, dicsőségvágyó, pénzhajhászó, zavaros fejű embernek tartotta; amaz pedig Pázmányt hatalmaskodó, minden lében kanál-embernek. Ez a gyűlölködés nem volt hasznára az országnak, mert az összecsapásnál nem két személy állott szemben egymással, hanem egész csoportok, szembeállítván és veszélyeztetvén kusza összevisszaságban az ország érdekét is.

Nem volna helyes a két ellenfelet úgy állítani mérték alá, hogy melyik volt tisztább hazafi. Pázmány conceptioja nem táplálkozott gyéribb hazafiságból, mint Esterházyé. Pázmány álláspontján végső elemzésben épp úgy látható a helytálló elvi elgondolás, mint Esterházy Miklós nádorén. Az érseknek az erdélyi politika iránt való kimélete épp úgy megérthető, mint amely méltánylást érdemel Esterházynak az a törekvése, hogy az ország haderejét jelentékennyé és lehetőleg öncélúvá tegye a török visszaszorítására. A két államférfi kiméletlen, sokszor heves harcot vívott egymással országgyűléseken, szenvedélytelen hangot színlelő fölterjesztésekben, káptalani aktákban, levelezésben, sőt szóban, szemtől-szembe is. Bizonyára már egyéniségük is ellentétes volt és valószínű, hogy hasonló két ember a világ bármelyik részén, bárminő államban, egymás ellenfelévé válhatott volna. De hogy ilyen mélyen, a magán- és közügy oly szerteágzó pontján mindig egymásra bukkanjanak végzetes ellentétben, azt az ország akkori, töröktől szorongatott helyzete, idegen dinasztiaja és idegen kormányférfiaktól vezetett tanácsadó és kormányzó testületeinek állandó beavatkozása és döntése még inkább elősegítette. Pázmány halála után utódában, Lippay érsekben találta meg Esterházy legfőbb ellenfelét; nem az egyedülit, mert a kamara elnöke és a kancellár szintén mindent megtettek törekvései elgáncsolására, hogy csak a legfőbbeket és csak a hazaiakat említsük. Hogy mik voltak e törekvések, pár szóban már említettük: Elsősorban az ország megszabadítása a török uralomtól Esterházy lehetők tartotta a török fékentartását Magyarország erejével is. Ennek föltétele azonban a pénz volt, adóban és egyéb jövedelmekben. A nádor a magyar kamara jövedelmére akarta rátenni a kezét mindenekelőtt szükségesnek tartván továbbmenőleg a papság nagyobb áldozatát a katonasállítási- és fenntartási körül. Így idézte föl alapjában életrevaló törekvése rendre az ellenfeleket. És mert Esterházy sem hallgatag természet nem volt, sem az ellenfeleit jó szóval elálató diplomatatehetség, hanem igen is heves, indulatos, forró egyéniség, nyilvánvaló, hogy idő forgásával ellenfeleinek nagyobb részét ellenségé tette.

Alkotmányos tevékenységének nyilvános alkalmai az 1630., 1634/35., 1637/38. és 1642. elhalasztott országgyűlések. Húsz évi nádorsága alatt először megfogalmazott elgondolása részben alakult és némely rész belőle mint törvény megvalósult. Így tehát nagy küzdelmei nem voltak egészen hiában, de bizonyos, hogy az eredmények nem állanak arányban az erőfeszítéssel, ha a húsz évet egész terjedelmében, minden győtrelmével együtt számba vesszük.

Mély tragikuma, hogy legtermészetesebb fegyvertársai felé állandóan öklöt kellett mutatnia. A magyar közneemesség ez, amely legtöbbet szenvedett és amelyiket magától sodorta a nádor mellé az idő és a szükség. Ez a nemesség Bécsben is számbavett tényező volt, főként országgyűléseken, amikor sietve kellett hadiadót megszavazni, ami a korszak folyamán gyakori szükséggá vált. Ez a nemesség azonban tömegeiben protestáns volt. Oly korszakban, amikor a vallás kérdése minden fölött elsősorban körül számításba minden oldalon és minden esetben, érthetően állandó figyelem kísérte a protestáns magyar közneemesség követelneik nyilvános tevékenységét. Esterházy mély meggyőződésű pápista keresztényen volt, meggyőződését nem készen kapta, hanem maga szerezte magának nehéz lelki tusák közt, állandó exercitiumban, türt érte fiatal korában zaklatást, apjának haragját, aki protestáns maradt. A keresztényesség római formája az életnek épp oly regenerálójává lett szemében, mint a reformált vallások magyarjai számára a maguké. A hitújítást épp oly nemzeti szerencsétlenségnek tartotta, mint amekkora nyereségnek a protestánsok. A protestánsizmus elleni küzdelmet tehát nemcsak teológiai álláspontjáról, hanem hazafias meggyőződésből is helyesnek tartotta és meg is tett ellene birtokain és környezetében minden tőle telhetőt. Mindkét feleségét és testvéreit áttértette. Vallási meggyőződése nem volt kevésbé szilárd, mint Pázmányé, vagy Lippayé, mégis több ízben kénytelen védekezni a protestánsok pártolásának vádjá ellen, amellyel a klérus részéről illeték, viszonválaszképpen azokért a vádjaiért, amikkel a klérust a honvédelem kérdésében ő illette. Így jutott abba a kétes és sívár helyzetbe, hogy az udvar felé hithűségét kellett igazolnia, míg a protestáns rendek felé az erős kéz politikáját volt kénytelen játszani, oly esetekben is, amikor méltányos követeléseik felől magában meg volt győződve. Némelykor igen kínos jelenetek adódtak elő az ily tárgyalásokon; a nádor asztalra ütött, lábat dobbantott, máskor indulatosan szólította párbajra az ellentétes nézet vallóit, úgy, hogy az ellenzék leghangosabb embere egyszer napokig bujkált haragja elől. Ily eszközökkel puhította a protestáns ellenzékét. Már 1637-től kezdve kezdte azonban érezni, hogy fölfelé nem sokat ér vele, hogy a vallás kérdésében hajthatatlan. Ez a belátás később enyhítette eddigi merev magatartását hasonló helyzetekben és mind többet volt hajlandó engedni a protestáns ellenzék megnyugtatósa érdekében, amelytől az ország biztonságát s a nagy feszültség enyhülését s reorganizáló terveinek sikerét remélte. De minél inkább közeledett pályája vége felé, annál inkább érezte nagy feladatainak terheit, annál keserűbben látta és korholta mindkét felé

a hibákat, a korrupt kegyenc-uralmat, az ország elidegenítését az uralkodótól Bécs felé, az alsóház sok fölösleges conventiculumait, meddő szöcsatáit a rendek felé, nem keresve egyik oldalon sem a népszerűséget.

Esterházyt a király részéről állandó kegyesség, a szíves jóakarát kifejezései nyugtatták el. II. Ferdinánd éppen úgy, mint III. Ferdinánd láthatólag nagyra becsülték, panaszkodó irataira sok biztató és szelíd szóval válaszoltak még ott is, ahol terveit nem pártolták, a nemtetszésnek alig észrevehető stylvirágaival öltöztették föl az elhalasztott végrehajtást, vagy visszautasított véleményt. De a nagy államgépezetben elfoglalt helyzete és súlya az olyan nyilatkozatok nyomán mutatkozik síváran, mint amikor például azt árulja el, hogy a külföldi politikai eseményekről csak a „garasos Zajtungok“-ból veszi értesüléseit. Tehát nem az udvar értesítéseiből, hanem onnan, ahonnan bárki más is vehette. Nem csoda, ha belefáradva az áldatlan viszonyok között vívott tusákba, több ízben kérte az uralkodótól nádori tisztétől való fölmentését, nem egyszer nagyon megindító szavakkal ajánlva lemondásának elfogadását, míg végül mégis csak a halál vette le a terhet válláról, melyet oly kényszerűen, szinte keserűséggel viselt.

Hajnal István dolgozata cicomátlan, világos előadásával mindvégig fenn tudja tartani érdeklődésünket. Ítéletosztásában mérték-tartó, nem vesztegeti meg tárgyának szeretete. A dolgozat életrajzi részlet volta mellett egyben jól használható kormányzattörténeti rajz is. Erénye, hogy öconcomikusán korlátozott, nem terjeszkedik szélesebbre, mint kitűzött tárgya kívánja, nem szól Esterházy családi életéről, birtokszerzéseiről, vallásos tevékenységének különféle tényeiről, politikai pártfoglalásairól, az erdélyi ügyben elfoglalt álláspontjáról. De mindezekről nem is kell szólnia. Forrásai bő részben ismeretlen anyagot tartalmaznak. Próbára tevő, de méltó feladatnak ajánlkozik ezek után Hajnal István részére Esterházy Miklós életének monographikus feldolgozása. Nagy hasznára lenne történetírásunknak, amely régóta várja a nagy nádor életének és történeti jelentőségének tárgyilagos ismertetését.

Zsinka Ferenc.

Báró Mednyánszky Cézár emlékezései és vallomásai az emigrációból. Angolból fordította dr. Óvári-Avary Károly. Budapest, Singer—Wolfner kiadása. 1930. 238 l. A szerző képmásával.

Szemlénk olvasói előtt nem idegen e könyv hősének életpályája. Az emlékirat fordítója a *Protostáns Szemle* 1927. évfolyamában néhány nagy vonásban ismertette hőse regényes életének fordulatait. Most az emlékirat maga fekszik előttünk, melyet szerzője 1856. novemberében kezdett papirosra vetni, hogy onnan egészen tragikus haláláig, 1857. április 19-ig mint naplót folytassa. Mert valóban tragikus sors, mely e könyv lapjairól élénk táru; költő alig tud ilyet kieszelni, erre csak a legnagyobb költő: az élet képes. Mednyánszky Cézár báró, a vágvölgyi nagy család sarja 1824-ben született. Egy reménytelen szerelem után a papi pályára lép. Mint főrend résztvesz az utolsó rendi gyűlésben, majd az első képviselői országgyűlésben is. Rangjá-

nál fogva a legelőkelőbb körökben fordul meg, személyesen ismeri korának vezető embereit. A szabadságharc kitörésekor mint tábori pap Görgey seregébe lép, majd az egész sereg főpapjává lesz. Világos után Franciaországba menekül s tagja lesz az emigrációnak, melynek munkásságában tevékeny részt vesz. Itthon halálra ítélik s nevét a bitóra szegezik. Lelkében meghasonlás támad, leveti a papi ruhát s egy gazdag nagyiparos leányát el is jegyzi. Buzgó katolikus anyja tiltakozik e lépés és tervezett házassága ellen. Ekkor kereskedelmi vállalatba fog, hajóra száll, Brazília és Fokföld érintése után Ausztráliában aranyásóvá lesz. Egy útonálló megtámadja, golyójával széttroncsolja bal karját, melyet le kellett vágni. Alig felépülve, hajóra száll s a Csendes Tengeren, Tahiti édeni szigetén, San Franciscón, Panamán, New Orleanson, New-Yorkon át ismét Európába hajózik. Menyasszonya, ki benne az érdekes embert, az exotikus száműzöttet szereti, elhidegül a nyomorék iránt. Minthogy megsebesülése óta a tüdőbaj fenyegeti, a francia Rivierán keres gyógyulást. Itt egy német hercegnő hálójába kerül, kétszer csalódott szíve új szenvedélyre gyullad, hogy még egyszer csalódjék. A honvágytól szenvedő, hivatásában meghasonlott, szerelmeiben csalódott szív nem bírja már a küzdelmet és harminchárom éves korában, 1857-ben, méreggel menekül az élet elől, mely gazdag ígéreiteit nem váltotta be.

Már maga ez a hihetetlenül gazdag életpálya, mint változatos események tarka sora is leköti figyelmünket. De még sokkal inkább a belső élet óriás válságaival és küzdelmeivel. Itt nem sugároznék minden mozzanatból egy végtelen nemes lélek, melyet az előkelő származás, nevelés és magas társadalmi kör még inkább kifinomított, azt mondhatnók, hogy egy regényes kalandor-élet pereg le szemünk előtt. Ámde helyesebben ítélünk, ha belehelyezzük az ötvenes évek elejének emigráns-típusai közé; mert azok a lelki viharok, szélsőséges hányattatások, a fellobbanó tetterős és bágyadt csüggedés, a veszett jókedv és ólomsúllyal a szívre nehezedeő bánat nemcsak Mednyánszky Cézárnak jutott osztályrészül, hanem a nagylelkű emigránsok legtöbbszörének. Nem ő az egyetlen, akinek lelki egyensúlya megtörik s leszédül az élet imbolygó hidjáról. Különösen megrázók azok a lapok, melyekben a hazátlanság s a pályával való meghasonlás rettenetes tusait írja. A száguldó események rajza, az útjába kerülő emberek jellemzése, a lelki vívódások megrázó előadása az utolsó, sötét percig lebilincselik az olvasót. Mély hatást tesz, hogy a nagy világnak bujdosója, mindenütt ahol megfordul, nemcsak Európában, hanem Amerikában és Ausztráliában is, honfitársakra talál, akik hol a szellemi munka magasságában, hol verejtékes testi fáradsággal dolgozva, sóvárognak az önkény bilincseiben s nyúlódó haza felé. Az emigráció világának könnyfakasztó sorsa.

A fordító kitünő munkát végzett. A szinte elveszett angol szöveg fordítása gördülékeny. A benne előforduló árneveket, kevés kivétellel mind kiderítette s a szövegben helyettesítette. A hézagokat alapos levéltári kutatásokkal kiegészítette s jegyzeteiben, különösen az emi-

gráció sorsára nézve, megadta a történeti hátteret. A könyv egyike a legbilincselőbb olvasmányoknak s valóságos gazdagodása emlékiratirodalmunknak.

Tolnai Vilmos.

Almásy László: Autóval Szudánba. Megjelent a Magyar Földrajzi Társaság könyvtárában Cholnoky Jenő előszavával. 240 l. 83 sajtófénykép és 1 térkép.

1926 február 8-án egy si-túrán két magyar ifjú fölveti az eszmét, hogy autó-túrát tegyen Egyiptomban, a Nilus mentén, fölfelé, mert mindkettőn szenvedélyes automobilisták. Február 22-én már Alexandriában vannak, egy nappal később Kairóban. Itt 6 nap alatt megcsinálják az útitervet: autón lemennek a Nilus mentén Asszuánig, majd a nubiai és Berber sivatagon át (1400 km.), hol még túra-autóval előttük senki nem járt — elérik Kartumot. Mivel szenvedélyes vadászok is, a még rendelkezésre álló 3 hetet a május elején beálló esős időszakig, a forróövi erdők nagy vadjainak vadászatával töltik az abessziniai határon.

A feladat tehát kettős: Steyer túragépjükkel úttörő rekord, másrészt afrikai vadászat. A 240 oldalas könyv fele az egyik, fele a másik feladattal foglalkozik.

De hogyan lesz e vakmerő sportteljesítményből az egész magyarságot érdeklő földrajzi könyv, azt csak akkor értjük meg, ha tudjuk, kik ezek a „magyar fiúk“. Az egyik hereeg Eszterházy Antal, aki megbírja a vállalat jelentős költségeit, kinek fényes neve, a „prince“ megnyitja Egyiptom és Szudán legfőbb kormányzóinak ajtaját, még inkább imponál az egyszerűbb bennszülötteknek; de akinek nagy testi ereje számtalanszor segíti ki a homokba sülyedt autót; akinek lelki nyugalma, szívóssága kitartásra ösztönzi az expediciót.

A másik magyar ifjú, Almásy László, a szerző. Kiválóan terheltszemmel. Apja, Almásy György, egy emberöltővel ezelőtt 2 expediciót vitt a Tienszánba (Turkesztán) és jeles tanulmányt írt róluk: „Vándorutam Ázsia szívében.“ Fia talán még különbnek indul. Nagyszerűek nyelvismeretei: a magyaron kívül angol, francia, német, olasz, kitűnő autóvezető és szerelő, aki nélkül az expedició célhoz nem jutott volna, vakmerő vadász, sokat olvasott, leleményes, a gyors elhatározás embere. Mint író, eleven, üde, mindig jókedvű s ügyesen beszél el, a fontosabb dolgokat nagyszerűen látja meg. Az ő lelkén át ez a sportteljesítmény nemcsak büszke magyar siker, nemcsak buzdító példa a magyar ifjúságnak, hanem a 3000 km.-nyi autótúrtörténelmi emlékeinek, anyagi kultúrájának, néprajzának, természeti viszonyainak pompás filmje.

Ahogy Luxort (Karnak, Teba, a királyok völgye Tut-Enkh-Amon aranykoporsójával), az Abu Szimbeli sziklatemplomot. Merve romjait, Asszuán és Makvár hatalmas gátjait, a Mahdi birodalmának történetét, az egyes tájakat (Nilus delta, öntöző csatornák, falvak), nubiai, Berber sivatag, szudániszavanna, forróövi erdő), a vadászat izgató jeleneteit leírja — a szabatos és mégis művészi stílusnak mintája lehet.

Elragadja a sportszerető angolok gondos vendégbarátsága, a bennszülött vezetők (kabirok) becsületessége, a tevelovasok festői-sége, kineveti a szudáni lakosság autóíszonyát, de annál inkább magasztalja a Steyrt, „a derék“, „a kitünő“ gépet, a hűtőt, a pneumatikot s Kartumban ünnepet rendez neki.

Az ő leleményét bámuljuk az egész vonalon, pl. a Nilus egyik hidján való átkelésre csak két hét múlva jött volna meg az engedély, ő félórával előbb felad egy táviratot s az őrség tisztelgése közben át is megy; ugyanígy Vadi Halfában kérték a vasútigazgatóság engedélyét, hogy a vasút hidjait (száznál is több volt) használhassák; mivel az angol főtisztviselő szerint ezt az engedélyt alig adják meg, ő előbb elindul, hogy ne tudja meg a tilalmat és nyugodtan átment a hidakon. Ő találja ki, hogyan kell a Khorok = folyóvölgyek (száraz évszakban víztelenek) meredek partjain „repülő gépkocsival“ átmenni stb.

Csupa jókedv, üde tavasz szól hozzánk e könyv lapjairól; az ifjúság bámulatos edzettsége, vakmerősége, nagyvonalú meglátása és ami fő, a sikere az, ami megszeretteti hőseinket s utánzásukra készítet.

Valóban ifjúságunk sötét, majdnem reménytelen jövője mellett úgy fest ez a könyv, mint mikor a görög monda Herakleszt a választáson mutatja be. A magyar ifjúságnak is a küzdelmet, a súlyos feladatokat kell választani.

Németh József.

Cederholm Boris: A Cseka országában, Szovjetországban börtünciben. Oroszból fordította dr. Milosevits Miklós. Székesfehérvár. Csitány G. Jenő könyvnyomda kiadása. 472 l.

Cederholm Boris finn mérnök egy délamerikai kereskedelmi társaság képviselőjeként Szovjetországba utazott. Egy évet töltött ott, kisebb kereskedelmi ügyek lebonyolításával, de utazásának főcélját nem tudta elérni. Ekkor egyszerre letartóztatták. Mint hogy a pétervári finn követség épületében lakott, a finn külügyminisztérium azonnal előterjesztést tett a népbiztosok tanácsához. A pétervári finn konzul rövid időn belül meg is kapta az értesítést, hogy a mérnök már visszanyerte szabadságát és útban van hazafelé. A valóságban pedig deportálták a Fehér-tengeren levő szigetek egyikére.

Megindult a mentési munka érdekében. Minden külügyi és magánkérsésre az a felelet jött, hogy a mérnököt már szabadon bocsátották, hazautazott, tehát többé semmi eljárásnak helye nincs. A mérnök pedig ott szenvedett a fagyos vidék nyomorúságos fogolytáborában. A felesége kérvényére azt felelték, hogy férjét tévedésből deportálták és már vissza is küldték Pétervárra. Fogsága második évében a finn lapok azt közölték, hogy Pétervárról értesítés jött a külügyminisztériumhoz, hogy Cederholmot karájosan napján szabadon bocsátották. Egy szó se volt igaz az egészről.

A szovjetrendszer tisztességének jellemzésére elég ennyi. Az egész orosz élet fölött titokzatos, rettentő hatalommal uralkodik a Cseka, mely mindenkire lecsaphat, mindenkit eltüntethet máról holnapra és a legbefolyásosabb emberek se tudnak ellene tenni semmit.

Ilyen kormányzás mellett elpusztult minden. Pétervár elaggott, elszíntelenedett város lett. A házak piszkosak, az utak tele vannak gödrökkel. A Néva partján a paloták vakolata lemállott.

A mérnök a finn főkonzulátus épületében szállt meg. Itt éltek együtt azok a finnek, akik Oroszországgal valami kereskedelmi kapcsolatot akartak teremteni. Orosz nem merete őket meglátogatni, mert aki megtette, azt a Cseka letartóztatta. Érdeklükben még az utcán is úgy kellett tenni, mintha nem ismernék őket. Pedig nagyon vágyódtak oda, mert a finn házban civilizált élet uralkodott, amit az oroszok szomorúan nélkülöztek.

Cederholm hozzáfogott, hogy a délamerikai esersavkiviteli társaság dolgát elintézzze. A szerződést már előzetesen letárgyalták Finnországban és csak aláírni kellett Pétervárott, tehát csak néhány napos formalitásról lehetett szó.

De csakhamar meggyőződött arról, hogy a szovjetintézményekkel kapcsolatosan nem lehet kereskedelmi terveket építeni. A kereskedelmi tárgyalások eredménye kizárólag a véletlen játéktól és a pillanatnyi politikai helyzettől függ. Mert a szó valódi értelmében kereskedelmi politika nincs.

Az állam borszindikátusának igazgatóságánál volt dolga. Az igazgatóság összes alkalmazottai, mint minden szovjetintézménynél, a véletlen folytán kerültek össze. Az elnök a kommunista-párt kipróbált tagja, azelőtt helyettes iskolaigazgató és a bórkereskedeletről halavány sejtelve se volt, de hangos tirádákban dicsérte a szovjet nagyszerű intézményeit. Úgy látszott, mintha úgy tekintette volna ezt a szervet, mint egy színelőadás olyan alkotó részét, amit a politikai konjunktura költött. Természetesen semmire se lehetett vele menni.

Az idő mult és küldetését nem tudta befejezni Cederholm. Egyszer elment a „Boris Godunov“ operai előadására, ahol a ragyogóan kivilágított színházban a földszinti páholyokat kifogástalanul öltözött szmokingos urak töltötték meg. Ismerőse felvilágosította, hogy ezek mind külföldi kereskedő cégek megbízottai, akik mind arra várnak, hogy ügyüket valamiképen el tudják intézni. Egy sines közülök, aki a legesekélyebb ügyet egy éven belül el tudta volna végezni.

Egyetlen módja van a behozatal gyors elintézésének. Ha sikerül meggyerni valami szovjetintézményt és annak a számára hihetetlen olcsó áron, a gyári ár felén alul, eszközölnék ki behozatali engedélyt. Természetes, hogy ez nem látszik üzletnek. De amikor az áru megérkezik, az illető szovjetintézmény nem veszi át az egészet, hanem kilenc tizedrészét „kiselejtezi“, vagyis visszaadja a kereskedőnek, aki aztán olyan áron adhatja el az oroszoknak, hogy kitelik belőle a nyeresége. Ez az egyetlen „tisztá“ üzlet. Ha ugyan a Cseka közbe nem lép és nem deportálja az egész társaságot.

Ilyen viszonyok között hallatlanul lezüllik az egész élet. A pétervári Szent Miklós székesegyháznak egyetlen öreg papja van, társaiából kettőt agyonlöttek, egyet deportáltak. Az öreg pap ruhája kü-

lönböző színű posztódarabokból van összefoltozva, lábbelije lyukas. Csak úgy tud megélni, hogy felesége és leánya gyárba jár dolgozni. De Wedenszky úr, a vörös püspök, a szovjet szolgálatában álló „Élő egyház“ papja, fogaton jár és vígan éli világát.

A legborzasztóbb a gyermekek romlása. Ez a jövő rettentő képét sejteti. A szülők nem ügyelhetnek föl gyermekeikre. Egész nap dolgozniok kell. Aztán rohannak a közös konyhára, várnak, amíg rájuk kerül a sor. Utána maguknak kell gondoskodni fűtőanyagról, sietni kell, hogy a politikai gyűlésről el ne késsenek, mert aki innen elmarad, kenyerét veszti.

Zsenge korú bűnösök ezrei járnak a városokat. Tíz-tizenkét éves fiúk már megrogzított kokainisták. Jól öltözött embereket megtámadnak a züllött gyermekesortok és azzal fenyegetik meg, hogy megharapják, ha nem adja oda nekik mindenét. Harapásukkal ugyanis legundokabb betegségekkel fertőznek meg.

Hogy ebből a kohóból mi forr ki a jövő számára, az ma még titok. Ma a nyomorúságba taszított nép fölött az államkapitalizmus uralkodik és ez teszi lehetővé ennek a rettentő rendszernek fennmaradását. De az államkapitalizmus igen sok pénzt követelt. A belső értékek elfecsérlése után külkereskedelmi monopóliumokkal szereztek a pénzt. Emellett az emberek az elszegényedés és kimerülés folytán rengeteg tömegekben pusztultak és ha valahol mozgalom keletkezett a viszonyok megváltoztatására, a legvadabb erőszakkal fojtották el.

Cederholm aztán a Cseka munkájáról ír. A borzalmak és szörnyűségek olyan sora következik, hogy rettenetesebb propaganda-írás Szovjetország ellen még nem jelent meg. Befejezésül annak az öreg kocsisnak szavait idézi, akivel utoljára beszélt Szovjetországban: „Ments meg minket Krisztus és irgalmazz nekünk!“

A könyvet Milosevits Miklós fordította nagyon jól és Csitáry G. Jenő könyvnyomdája állította ki Székesfehérvárott, kifogástalanul.

Hamvas József.

Szathmáry Tihamér: Történetek a Hód tava partjáról. 190 oldal. Szerző kiadása.

Szathmáry Tihamér azok közé az írók közé tartozik, akik még anekdotázni tudnak. Nemesak meghallja, amit mások elbeszélnek a régi világból, de a tarisznyáját tömik azok is, akik környezetében emlékeznek még valamire a boldogabb időkből, a regényes multra visszagondolva, amikor az élet még nem csiszolta le a romantikát és a vásárhelyi pusztán, vagy a Hód tava partján a betyár lovak patkói verték fel a port. Eltűnt, multba süllyedt világ ez s már az emlékei is elfoszlóban vannak. Szathmáry Tihamér, — akinek egész élete a magyar földbe, a hódmezővásárhelyi őstalajba gyökerezett, — érdeemes munkát végzett, amikor kedves, keresetlen egyszerűséggel, úgy, mintha valahol, egy csöndes vásárhelyi tanyán, holdfénybe merülő asztalok mellett, búslakodó akácfák alatt mondaná el — lejegyezte a maga emlékeit, meg a még sokkal régebbieket, amiket összeszedett s megmentett a felejtéstől. Egyre kevesebben lesznek olyanok,

akik különös szerencsés körülményeknél fogva meg tudtak maradni a régi világ kedélyes, mesélő hangulatában és felszínre tudják hozni azokat a magyar értékeket, amelyek lassan-lassan feledésbe mennek. Szathmáry Tihamér nem akart befejezett novellákat, vagy rajzokat írni és mégis élettel van telve minden sora, talán azért is, mert olyan pompásan bánik a magyar nyelvvel, hogy aki szereti a mi népnyelvünk csodálatos gazdagságát, a nyelven át kifejeződő bölcseséget és sugaras derűt, igaz gyönyörűséggel olvashatja a vidám históriákat. Ő maga ott élt mindig a nép között, betyár vallató kapitány is volt, aztán főispán. Sok mindenféle emberrel állt szóba élete során, urakkal, nagygazdákkal, kis, kopott-szűrű nincstelenekkel. Magába szívta a hódmezővásárhelyi nép jellemének sajátságait és ezt kedves történeteiben, anekdótáiban vissza is tudja adni. Az egész kötetből a magyar jellem, a magyar lélek ereje ütökzik ki, a magyar szív meleg derűje, azok az ősi, értékes sajátságok, amiket nem tudtak mindmáig lekoptatni a magyar lélekről a gépies, pénztahajszoló, rideg korszak hullámverései. Az író maga is olyan, mint azok, kiknek történetét az életből meleg szeretettel papírra lopta. A mai sanyarú, földbevesztett világban szívet derítő olvasmány Szathmáry Tihamér könyve, mely minden könyvkereskedésben megszerezhető. *Pásztor József.*

Berda József: Öröm. Versek. 48 oldal. Genius kiadás.

Csupa úgynevezett szabadvers, de ez a szabadság nem meggyőző. Elálmosodik az ember, mire ezt a kis kötetet végigolvassa. Hiába a jámbor jóindulat, a vallásos áhítat, hiányzik belőle a tűz, a meggyőződéshé. Meguntuk már a kérkedő költöket és készségesen hisszük, hogy a szelíd hang is lehet figyelemreméltó. Berda a bukolikus hangot kedveli, ám nagyon is igénytelen a forma, amelybe erőtlen mondani- valóját önti. Öröm aligha csendül ki e kötetből s jellemző szomorú korunkra, hogy a költő szándéka ellenére sem képes azt kicsendíteni. Csak az önáltató belenyugvás, a kétségbeesett megbékélés tűnik föl. Dermedt ez a jókedv, hasonlatos a némely régi kertben még ma is látható pirosposzgás, hosszúszakállas törpék mosolyához. Bizonyára sokan gondolnak e versek elolvasásakor egy ifjúságra, amely sohasem virult. Rokonszenvre tehát számíthat Berda, noha aligha oly módon fogja azt megnyerni, ahogy előre elképzelte. Megalkuvásra, elvakult optimizmusra vall e kötet, oly erőszakolt optimizmusra, mely távol áll a költői derűtől.

Nem érzem őszintének a szerzőt s ha valóban nem az, mi értelme a szabad verseknek? Ő bizonyára őszintének tartja magát, de ezt az őszinteséget nem bírja elhiteni velünk, mert versei erőtlenek és rövidlélegzetűek.

Szegény tótok gyereke érzi.

*Büszke lehetne rá, hogy hosszú orral
áldotta meg őt az Isten, de látja
itt él ő is emberek s állatok közt,
mint aki ismervén sorsát, mindig
magára gondol s tudja, legboldogabb*

*e földön, ki sokat nevet, keveset panaszködik,
mert ez illik jól az egyszerű tót gyerekeknek,
ki babon és krumplin hízlalta magát bátor cselekedetre.*

Ez egy teljes vers s ha nem is a legjobb, akad még a kötetben sokkal lapidárisabb is. (Mellékesen megjegyzem, a mondatszakaszok közötti vesszőket hol kiteszi a szerző, hol elhagyja, nyilván pillanatnyi szeszély szerint. Ez, úgy látszik, egyik kedves szokása a mai magyar szabadversspecialisták egy részének. Sehogy sem tudok rájönni, mi értelme van?)

Ha megerőltetem magam, el tudom képzelni, hogy a szerző valami ösegyserű bánatot akart fenti versben megszólaltatni, de fogadok, hogy Berda olvasóközönségének zöme csak a kifejezések groteszk mivoltát bámulja. Pedig e költő, kinek figyelme széles körre terjed ki, maga is figyelmet érdemel. A témái érdekesek. Bár nem hordta ki őket. Elvetélt témák. Kiérik a szándéka: életigenlő szeretne lenni, de bágyadt gesztusa rácafol a lajazzó mosolyra. A bágyadtságának is van poézise, de különös és kegyetlen törvénye a művészetnek, hogy még a lehangoltságot is csak fölszított erejű érzékiheti. Berda nyole-, tíz-soros lírai sóhajai részvétet érdemelnek, mert ami a költő legfőbb baja, azon alig segíthet a fejlődés. Van benne érzés, de hiányzik belőle a kifejezés ereje. Ebben a helyzetben minden tanácsadás meddő. Talán maga is sejti ezt. Ezért a sok ó és fölkiáltójel, melyeket a közhelyszerű sorok sehogysem igazolnak. „Ó legalázatosabb sors, ó lustán ülni itt, bambának lenni, ó sírni-örülni, ó rossz világ, ó két szelíd tótok: apám és anyám.“

Ez a hang persze nem holmi rilkei extázisból fakad, inkább előre megfontolt jámborságból. Vannak meghatóan lelkünkbe símuló sorai. Csaknem minden versét jól intonálja, aztán megbicsaklik. Egyik legszebb verse, a Kóbor Kutya is ilyen. Vallásos és fogékony lélek, a külvilágra figyel, hiányzik belőle a magába vetett hit. Kosztolányi és Gellért voltak rá hatással, amivel nem azt akarom mondani, hogy után-érző. Tetszett neki a két költő sokszor megrendítő őszintesége, anélkül, hogy szigorú megkomponáló képességüket eltanulta volna.

Berda József nem ma jelentkezik először. De ma kortörténeti szempontból különös figyelmet érdemel. Régebben sok költő üzemesítette a szomorúságát. Ma ehhez túlságosan általános a szomorúságunk. Berdát ízlése visszatartja efféle kérkedéstől. Öröm, ez nem jó cím a könyvére. De ez a rossz cím dicsőségére válik. „A fájdalom elfojtása“ jellemzőbb lett volna. Sejtjük a kötetet olvasva, hogy a mai magyarság költője hiába játssza meg az öröm gesztusait, kiérik a zokogása. Akármilyen furcsán hangzik, nem vallásos vonatkozásban, de Berdának nincs hite.

Marconnay Tibor.

Juhász Gyula: Hárfa. Juhász Gyula: Holmi. Géniusz-kiadás.

Nemcsak a bíráló magamentésére hozom föl, hanem talán a mai kornak Juhász Gyulával szemben elfoglalt álláspontja jellemzésére, hogy van valami jelképes jelentés e néhány méltató szó késedelmé-

ben. Ezek a gyönyörű, halk, finoman csengő versek, ezek az élet kemény köveihez odapaskolt, menekülő, siró aranypénzek, — ha aranyból vannak is, — már nem mai veretűek. Ezek közé a lágyan vezetett, puha vonalak közé mára tegnapi dátum van vésvé. Manapság férfiasabb, keményebb, bátrabb zengése van a dálnak. A mai magyar líra már az élet nagy titkainak fürkészésében sokkal mélyebben és szépségének és örömeinek a látásában sokkal magasabban jár. A feminin finomkodások, a kéjt űző élet kiábrándult pesszimizmusa, belső meghasonlása ha nem is „perfectum“, legalább is „imperfectum“ a számunkra. Azt is lehetne mondani: a magyar líra ma inkább magyar, szélesebbkörű és egyetemesebb erejű, mint amikor a nagy dekadens szenvedők visszhangjaképpen minden „dibdáb“, aki felmerészkedett a Parnasszusra „mezítláb“, azon kesergett, hogy mennyi tövise van a rózsának és a gyermekek arcát simogatva, kötelező költői szabálynak érezte a mögöttük bujkáló halálfejet, elmúlást, „horrible infection“-t — amint Baudelaire mondotta — megénekelni. Hogy mennyire volt ebben francia hatás, arra elég jellemző példa éppen Juhász Gyula egy versét egy hasonló tárgyú franciával egymás mellé állítani, ahol Léon Dierx színekben és mélységben jóval túlszárnyalja a magyar költőt, sőt mintha öntudatos vagy öntudatlan ihletője is ő lett volna. A versek címe: Lázár. Tárnya: a föltámadt Lázár fénytelen szemmel, tétovázva, mint egy gyermek, ijesztően, mint egy örült, bolyong át a világon, mely már idegen és gyötrelmes számára.

Juhász Gyulánál:

Uram, bocsásd meg, hogyha vétkezem,
De ez az élet már nem kell nekem.

Elhagytam egyszer és jó volt igen
Aludni sírom áldott méhében.

Úgy bánt a fény az örök fény után
S az ember, aki rám bámul bután.

A férgek lenn mind csöndesek nagyon ...
... Engedd, hogy szépen visszatérjek én ...

Dierxnél:

... Devant lui la foule au lon s'ouvrait.
Nul n'osant lui parler, au hasard il errait ...

Blafard resuscité q'avait mordu les vers!
Pouvait tu te reprendre aux soucis de ce monde?

Que de fois l'on te vit

Enviant tous ces morts, qui dans leurs lit de pierres
Un jour s'était couchés pour n'en sortir jamais.

Van olyan verse, mely egyenesen valamelyik borongó francia kötetébe illenék, olyan finom, szellemes és reménytelen. (Halott mellé.) A katholicizmusból indult egy pár szép misztikus zsongású

verse után a Lethe partján áll meg és pihen akkor is, ha az ő kedves Tiszáját énekli meg.

Mindezt azonban annak az igazolására kellett elmondani, hogy manapság már nem értékeli Juhász Gyulát úgy a kora, mint amennyi tiszta, költői aranyvalutát jelent idők és korok felett. Tegnap még a Holnap öntudasító prófétizmusa volt, ma már a tegnap poética törté-riája. De éppen, mert az időszerűség reflektora már nem világítja meg, kell megtalálnunk ezt a szomorú, zengő szívet, mely magában is, idők felett is ragyog, mint a hold. Azt lehetne mondani, Juhász Gyula kezdettől a legkonzervatívabb holnapos volt. A többiek, Ady, Kosztolányi, Babits, teremtettek vagy akartak új formákat a mondanivalójuk számára. Juhász Gyulának sikerült az új bort a régi tömlőkben megtartani. Nem fessegeti a régi kötöttségeket, egy irodalmi tanár pedantériája is jelest írta a „külalakra“. Valami sajátos ízt, különösséget ad ez az egész poézisének, mintha a „Tibiscus“ szürke habjaiba, újszínű, furcsa formájú, soha nem látott virágokat szórna. Ezek a formákön át valami szent könnyedséggel, minden kicsi igét is egységbe tartó közvetlenséggel, csöndesen, fáradás nélkül ömlik a mondanivalója. Van benne bizonyos egyhangúság, mintha egy zeneköltő mindig csak moll hangnemben szólalna meg. Nincsen csapongó és meglepő fantáziája, de soha ki nem esik önmagából, valami kimondhatatlan báj, szelid szomorúság, belső zeneiség ömlik át minden során és egy-egy képe sokáig él még az ember lelkében. („Egy pillangó, ki csillagot keres, S elgázolja egy durva szekeres.“) Nagyon meleg szív tüzel át a betűkön és nagy bánat. A dolgok szomorúságot lehelnek a számára. („Végtelen, reménytelen borút zengettem én... Életünk perc tévedése, más sem, s hogy nem segít itt a halál sem. Ámen.“) De mindez nem kiált, jajgat, kurjant, zenévé leszzen, a legtisztább értelembe vett költészetté. Számára minden egy-egy lelkiállapot, akár a Tiszát, akár valamelyik nagy magyar prófétát énekli meg. Táj, emberek, dolgok, történelem elvesztik a reálitásukat egy másik reálításban, a költő lelkében. Viharok, arcok, éjszakák tükröződése ez a csöndes, mélabús Tisza vizében. Juhász Gyula már nem ad meglepetéseket, de a dalai, ez a félpogány, szinte zarándokhely nélkül való zarándokcsapat, sokáig kísérnek halk, bánatos énekükkel.

A másik kötetben, a *Holmiban* egy pár finom rajz, eseménytelen elbeszélések, irodalmi emlékezések, egy nagyon szép költemény (Don Quixotte halála) van összegyűjtve. A *tékozló fiú* a szerzetes élet belső vívódásairól, keserű tusáiról mond el sok részletet meglepő belső elhithetőséggel, az egyéni élmény melegségével. A tékozló fiú régi tárgya új színt kap Juhász Gyula lírai látásában. Az irodalmi tanulmányok, illetve inkább: hangulatképek ismét a lírikus gyönyörű passzelleji. Juhász Gyula nemes ajándékozó, sokkal többet adott, mint amennyit kapott. Ady harsonái, új kürtjei, forgószélszerű indulói mellett Juhász Gyula hangjára nem figyeltünk föl annyira, amennyire megérdemelte. Most, amikor ráfigyelünk, már az idő, ez a nagy siető „Tibiscus“ tovább vitte a mi csónakunkat és a parton merengő

dalát messziről halljuk. Így is érdemes csöndet teremteni körülöttünk, hogy ráfigyeljünk. Ez a dal is időkfölötti, mint maga a Szépség, melynek követségében érkezik hozzánk.

Muraközy Gyula.

Gesztesi-Balogh Gábor: Asszonyölök. Regény. (Franklin-Társulat.)

A spiritiszta szeanszok hangulata, a léttitok okkultista magyarázásának varázsa, úgy látszik, az irodalomban is kezd híveket hódítani. G.-Balogh Gábor regényében a sorsunkat átszövő titokszerű törvényeket és összefüggéseket boncolgatja. Problémáját a férfi és nő viszonyának, a szerelemnek a keretébe állítja bele.

Meséje négy fiatalember szerelmének története, mint a szerző mondja: „találkozás a nővel“. Négy *egy* keretbe foglalt tragikus levegőjű történet: Hervey véletlen találkozás következtében beleszeret egy nőbe, akiről később kivilágosul, hogy a párizsi félvilág kéteshírű kedveltje. Egy álarcosbalon ismeri fel, mint ünnepelt szépségkirálynőt, akkor, mikor már másik udvarlója bosszúból vagy féltékenységből leszúrja a romlottlelkű leányt. Arbiter félreértés következtében eldobja egyetlen szerelmét. John, aki féltékeny kizárólagossággal szerette kedvesét, elhagyja őt egy nálánál kívánatosabb nőért. És a negyediknek is tragédiája: *a nő*.

Az alakok a lélektani objektivitáson, a megoldás az írói etikán felül áll. A felelősség súlyelosztása a négy férfi esetében más és más, mégis mindenik egyformán borzalmasan bűnhődik. John, aki eltiporta a nőt, megöli egy későbbi kedvenc, Henryt, aki pusztán áldozat volt, egy fekete álarca a menyasszonyán rémíti halálra, Arbiter befelé vérzik, míg elhagyott kedvese sorvasztó betegsége testébe nem száll és meg nem váltja az élettől. A mese a háború utáni időbe van beállítva, de észszerű magyarázatok itt nem vezetnek a megoldáshoz: a háború nyomasztó hatalma épp úgy nem, mint a nő lelki berendezése. Tehát nem a nő „*rontó hatalmán*“ van a hangsúly. Merőben misztikus okokra vezethető itt vissza minden. A 2-ik oldalon elhasad egy elefántesontszipka, mely az adományozónak a halálát jelenti meg s ettől fogva sejtelmes, titokszerű mozzanatokkal függ össze mindegyik bukás. Henryt találkozása előtt egy vén papagály — „*ki tudja, kinek az elvarázsolt lelke bűnhődik benne*“ — inti: „Ostoba vagy. Ostoba.“ Johnnak a kastélyában szellemek járnak. Ismét Henrynek a lakodalmi napján egy kiugró sziklatömb jósolja meg a katasztrófát; Elemért édesanyja lehulló arcképe tartja vissza a végzetes lépéstől. Az író ezekre a mozzanatokra súlyt helyez. „És az a sok megfejthetetlen fordulat életemben. Összetalálkozásom... az „Asszonyölök“-kel. És a különös megérzések. Az a rejtélyes hatodik vagy hetedik érzék mindannyiunk sorsában. A jettatore delejes pillantása, a jövőbelátó asszony, az álarcos nő, a dunbartoni képtár hazajáró lelke, a fenyegető kódalak ott az autóban... És az elefántesontszipka jeladása. Ez is a véletlen lenne?“ — mondja a regény főalakja, Elemér. A lelkek a *dualok* törvénye szerint tartoznak össze, de itt a földön bűn, véletlen, fatum elsodorja őket egymástól. Sorsukat a praexistenciális állapot régióiból hozzák, de a különböző gátlások következtében tévelyegnek. „Ve-

zekelnek valamiért...“ A lelkek emanatiója, delejesség, mágia, szugesztió, hipnózis, telepathia (az író szavai) s a különböző megőrzések irányítják, sőt igazgatják létünket, melyek ismét a lélek titokzatos természetét bizonyítják. „Hiszen hány szó, hány kifejezés van mindennapi életünkben, melyek mind erre vonatkoznak?“

A mese leapadtával mind ijesztőbb meztelenségében áll elénk a kérdés: *miért?* mik okozzák létünk titokszerű összefüggéseit? lesz-e találkozása azoknak, akik szerettek? Az író forró lírával, esendő szövegmokban ostromolja e kérdéseket, mely — túl az ábrázolás tanuságán — egyszersmind végső kihangzása is a regénynek.

Különben elég nyomasztó és nehéz olvasmány. Az alakok — noha teljesen szubjektívek és így többé-kevésbé joguk van rá — mind valami nagyzó véglelesség állapotában kerülnek elénk s porlanak valami baljós fatalizmus sodrában, melyről sokáig azt se tudjuk, hogy *mi csoda?* Rémlátó terheltégük néha indokolatlannak látszik. Bántó az is, hogy az író többféle magyarázattal próbálkozik s ezáltal nagyobb hullámgyűrűt vet ugyan miszticizmusa, de hűti is annak forráságát.

Ugyane szellemben fogant az író másik e kötetbe foglalt hosszabb elbeszélése, *Az Azrák fia* is.

Hencze Béla.

Dékány András: Félálemban. Regény. (A Magyarság kiadása.)

Lírai hangulatú regény egyszerűen lefutó cselekménnyel. A hangsúly nem a mesén, hanem a hangulatokon van, melyeket az író ügyesen tud felidézni az olvasóban. Az írásmódor Falu Tamásra emlékeztet, de sokkal kevesebb hangulati intenzitással bír.

Bizonyos eredetiség nem vitatható el ettől a könyvtől. A fiatalág tragikumának ilyen meglátása elég ritka. És ez a meglátás nem affektáció, hanem igazság erejével ható művészi valóság. Akik szeretik a sajátos színű, halk tónusú meséket, a valódi élmény illuziójával olvashatják ezt a regényt.

Persze vannak másfelől olyan vonások, amelyek rontják az illuziót. A mese sok ponton elhagyja a reális hihetőség határait, anélkül, hogy más erők ellensúlyoznák az így támadt művésziellen hatást. Így különösen szerencsétlen a „palástos“ alak szerepeltetése. Első bemutatása még csak nyújt valamelyes illuziót, de aztán az író alaposan visszaél ezzel az eszközzel, úgyhogy az összes további — többé-kevésbé indokolatlan — szerepeltetések komikum hatásával bírnak. A világirodalom nagy egyöntetűséggel mutatja, hogy csodás elemek szerepeltetése a regény lényegének ellenére van és oda nem való. Ha egy ilyen csodákkal vegyített regény mégis sikerült, az a benne foglalt földfelettségek *dacára* van. Ez az igazság bebizonyult jelen munkán is. Misztifikációnak kell továbbá tartani a halottak és élők viszonyáról szóló elméletet is, amint az a könyvben kifejezésre jut. Első pillanatra tetszetős ez, de csakhamar keresztüllátunk rajta, annyira önkényes és indokolatlan.

Dékány András kétségtelen tehetséggel és hivatottsággal bír. Ehhez a tehetséghez azonban sokkal több művészi lelkismeretesség

szükséges. A finom hangulatok és színek iránti érzék becses írói talentum, de folytonosan ellenőrzendő a hideg, számító ész által, mert különben misztifikációkra, olcsó és alap nélküli lírizálásra vezethet; ha nem is egészben, de részletekben mindenesetre. *Fehér Gábor.*

Színházi szemle. *Herczeg Ferenc: Szendrey Julia* (Nemzeti Színház). Herczeg Ferenc minden írói képességét érvényesíti ebben a darabban. Szíven tud ütni, szellemes tud lenni, amellet finom, költői a nyelve, elevenek a dialógusai, egyszóval olyan kvalitásokat mutat, aminők bármelyik mai drámaíróknak dícséretére válnának. S mégis aligha akadt valaki, akit ez a színdarab megnyugtatott volna. Az író nem megy túl sehohsem a megengedett szabadságon, melyhez egy történelmi-költői témával szemben joga van, s mégis lépten-nyomon érezni, hogy Szendrey Julia emberi méltóságán sérelem esett itt, akaratlanul, sőt: a legjobb szándékkal. Herczeg pontos dátumok közékeli a hárcm felvénást; az első Tordán, 1849. július 31-én játszik. az utolsó Pesten, 1850. július 31-én. Az egyik napon Petőfiné özvegy lesz, a másikon Horváth professzor menyasszonya. A darab ezt a hirtelen hűtlenséget akarja megmagyarázni, Julia javára. Az a rövid esztendő, mely a valóságban a keserű özvegyiséget s egy más ifjú szerelmét hozta, a színpadon sok-sok jelenet-forgácsban kerül a néző elé, de nagyon szerencsétlenül összeválogatva. A hangsúly csaknem mindenütt hibás. Julia válságokon megy keresztül, de a nézőnek csak e válságok végső pillanatai jutnak, amolyan dramolett-poentirozással, az előzmények mélyebb rajza nélkül, vagy annyira elnagyoltan, hogy szinte mindvégig mondva csináltan kerül elének Julia újabb meg újabb helyzete, lelki képe. Julia csaknem mindig a színen van, jövőmenő urak és asszonyságok közt, epizódok tömkelegében, intrikák és végszóra pattogó hírek ál-elektromos levegőjében, s mégis csak éppen őt nem látjuk igazán, a szíve mélyén. Annyi mindenre kell reagálnia, olyan sokfelé kötik le a figyelmét, hogy szegénynek ugyancsak kábulhat a feje. Most férje miatt szorong, hiszen az első jelenetekben még testestül, lelkestül a Petőfié, aki már a harcok forgatagában lobog. Majd hallani kénytelen a szemrehányást is, hogy mért engedte el a költőt. Már felüti a fejét a hír, hogy Petőfi elesett. Kolczsvárra kell mennie s máris rászorul egy kozák herceg segítségére, akit azonnal elbűvöl. Pletykák középpontja lesz, mert Petőfi három jóbarátjával „cukrárszdába jár“ s Petőfi után érdeklődik az orosz tisztteknél.

Újabb alkalom az élnivágyó asszonynak az álarcos bál; a herceg már hizza is — varázsszóra — a tündéri jelmezt. Julia nem akar menni, Laukáék kérésére azonban felpróbálja a kosztümöt, s a végén mégis elmenne, mikor — pontos végszóra — hallania kell a hírt, hogy Petőfi csakugyan elesett. Most már Törökországba készül, az intrikák, a lenézés, az osztrák rendőrség hajszája elől, mert a hercegre sem számíthat; ez kényszerházasságra van kötelezve s Juliát csak titkon kedvesévé tehetné.

Mennyi minden történik itten, anélkül, hogy igazi drámai cse-

lekményt kapnánk! S minden epizódtöltelék mellett is mennyire mindig az átértékelésre ítelt hagyománynak egy-egy köztudatban élő mozzanatahoz menekül az író, hogy a valószínűségét biztosítsa! Hasztalanul. Mikor Julia elbucszúzik Petőfi emléktől, s a *Szeptember végén* sorait tördelve, összehúzza a függőnyt a Petőfi-kép előtt, kitűnő példát kapunk rá, hogyan tud valótlanná válni a valóság maga, ha alkalmatlan helyen idézik. Mintha mindig a filmberregést hallanók s a reflektor világa vakítana. Szendrey Julia Herceg beállításában holmi kisvárosi finomkodó, sekélyes, önállótlan úrilánynak átlagos keretei közé van szorítva, holott sokkal szélesebb skálát jelenthetett volna a kevés adattal dolgozó drámaírónak is: a rajongó, impreszionista, végletek közt hanykolódó nőt, aki nagy férje mellől, hová szerelem, csodálat, hiuság, hírvágy vonzotta, magára hagyatva, méltatlan mélységekbe süllyed. A darabnak csaknem minden alakjában több a valószínűség, mint a hősnőben. Így elsősorban nagyon sikerült Lauka Gusztáv épkézláb figurája (Kürtthy György!) Ez a dráma legelőbb alakja, zavartalan derűje. Elfogadható a többi szereplő is, noha bátran más néven is előfordulhatnak. A közönség jól mulatott a vídám epizódokon, néhol ott is, ahol a szerző szándéka szerint komolyan kellett volna viselkednie. *Bajor Gizi* alakítása igen szép és tiszteletreméltó, de minden érdeme mellett hálátlan. Érezzük művészetének minden erejét s meghajlunk a szerepével folytatott hősiesség küzdelem előtt. *Lehóтай* Árpád kitűnő csendélet-képét adja Horvát professzornak, *Gál Gyula* kedvesen pattogó, öntelt, jóságos professzor, *Uray Tivadar* látványosan játssza meg a kénytelen házassága előtt már egy titkos kedvesre gondoló praktikus-romantikus orosz herceget. Rendezés, kiállítás mindenben alkalmazkodik a darabhoz.

Szép Ernő: Azra (Kamara-Színház). A darab egyik érdekessége, hogy Heine négystrófás verse után készült. Ezt a verset az egyik szereplő el is éneklí-szavalja, Szép Ernő stílusos fordításában. Az Azrának éppen olyan sikere van, mint a Krétakörnek; vagy a nemrég beérkezett s még most is műsoron levő Hajnalban, délbe, este című vígjátéknak. Dekoráció és költői szöveg pompásan összevág. A kiállítás olyan remek, mintha egy darab keleti tündérvilágot varázsoltak volna a Kamara-Színház szűk keretei közé. S amit a rendezés kitűnően ad, a költő bőven tetézi érzelmesen szép szavakkal, melódiával. Szép Ernőnek igen finom érzéke van a népi alakok rajzolásához s szerencsésen meg tudja ütni a mese hangját. (Egyszeri királyfi). Az Azrának a kalifán, az udvari környezeten, stb. keresztül a keleti mesék ismert típusait vitte színpadra festői hatással. Az első felvonás a legjobb. A szerelmes rabszolga s az ifjú hercegnő jelenetei igazán eredetiek, szépek, akár egy-egy pasztellkép s költői erővel csendülnek ki. De úgy látszik, hogy a heinei négy strófa hangulatában élő költő nem tudott elevenebb bonyodalmat kigondolni s nagyon is elnyújtotta a sovány mesét. A harmadik felvonásnak már alig van több jelentőségre, mint hogy a rabszolga meghaljon. *Uray Tivadar* és *Bajor Gizi* újból pompáshatású együttesben ragyognak; a megtettesült szépséget

játsszák, a heinei vers hangulata néhol költői dialóggá válik a beszédükben. Ővék a játék sikerének nagy része, bár *Sugár* (kalifa), *Környey* Paula (rab leány), *Garamszeghy* (perzsa herceg), *Lehótay* (főudvarmester), *Fehér* Gyula (főpap), *Forgács* Antal (varázsló), *Gá-bonyi* (spanyol orvos) stb. szerepüknek egy-egy tipikus vonásával szintén igen festői látványt nyújtanak. A darab kísérőzenéjét *Lavotta* Rezső szerezte, a díszleteket ifj. *Oláh* Gusztáv tervezte.

Tersánszky J. Jenő: *Cigányok* (Kamara-Színház). A jeles regényírónak annakidején Szidike címen adott darabja, kissé enyhített naturalizmussal. Semmi különösebb cselekménye nincsen, de legalább állandóan derűtségben tartja a közönséget. Tersánszky-nak, az apró egzisztenciák, eseménytelen vegetálások jóízű humoristájának a színpadon is sikerül, ami a regényben főerőssége. Meg tudja mutatni alakjait a maguk egyszerűségében, jövésmenésükben, torzsalkodásaikban, groteszk szerelmi válságaiban, szavukjárásában, egész életükben s pompás visszaját hevenyészi a polgári családi életnek. A kisvárosi cigányok igen jó alkalom az elsőrendű komikumra; Tersánszky dicséretes érzékkel állította össze az apró-cseprő kalamitásokat egy mulatságosan nagyhangú, tragikomikus látványossággá, hogy szívesen elnézzük neki a szilárdabb kompozíció, a cselekmény hiányát s itt-ott a Kamara-Színházból kikíváncozó modort. A színészek (*Rózsahegyi*, *Halmi* Margit, *Somogyi* Erzs, *Petheő* Attila, *Sugár*, *Pethes*, *Matány*, *Vándori* M., stb.) jókedvvel alakítják a különös társaságot s hálás szerepükben igen jók.

Ben Jonson: Volpone. (Magyar Színház). Shakespeare-korabeli darab, melyet 1605-ben játszottak először a Glóbus-Színházban. A pénz hatalmának komédiája; azt mutatja, hogy minden megvásárolható; a féltékeny férj eladja a feleségét, az apa kitagadja és fattyúnak hazudja fiát, stb. Elmés ötlettel mutogatja az emberi hitványságokat, olyan módon, hogy a pénzért vétkező, magamagát meghazudtolva és elárulva, százszorosán vétkesnek lássék. A moralisták fogása ez, sok túlzással. Nem egyének vannak festve, hanem típusok, nagy, megrázó drámai erővel. A darabban sorra fellépnek a pénz éhesei. Volpone, a főfő pénzsóvár, betegnek teszi magát s ügyes trükkel egy sereg ismerősét, mindeniket külön-külön általános örökösének emlegetve, jól megzsarolja, hogy aztán a törvény előtt a jók boldoguljanak, a rosszak lakoljanak s — az átdolgozás szerint — Volpone összeharácsolt pénzét szolgálja pazarolja el. Az angol szöveget *Stephan Zweig* dolgozta át; a költő simítása, amennyire az eredeti és a magyar szöveg felületes összetevéséről érezhetjük, előnyre vált a darabnak: ebben a formájában keményebb kötésű s a megoldása is költőibb hatású. *Emőd* Tamás fordítása igen poétikus, gördülékeny, néhány magyartalanságot nem számítva. (nem-e?) A rendezés a látványosságra vetette a fősúlyt, ami sokban elősegítette a hatás elevenségét. A színészek derekas munkát végeztek. *Csartos* játssza a főszerepet (Volpone), a pénzéhség és gonoszság teljes reálításával. *Dénes* György egy erősen drámai szerepben (Volpone inasa) meglepően helytáll, *Turay* Ida egy

naiv, ártatlan fiatalasszony szerepében elbájoló, *Szigeti Jenő* egy vér-
uzsorást játszik háborzongatóan igaznak, a maga törékeny aggságával,
kísértetiesen lihegő pénzimádatával. Csak *Beregi* nem találta bele
magát egy nem neki való szerepkörbe. *Vajthó László.*

Zenei szemle. Operaház. Csak újabban nyílt alkalmam arra, hogy
Mozart *Così fan tutte* — amit magyarul úgy hívnak, hogy „Mind így
csinálják“ — című vígoperáját meghallgassam. Felújításának két in-
doka van, egy az, hogy minél teljesebb legyen a mi egyetlen dalszín-
házunk Mozart-sorozata, a másik meg, hogy kis eszközökkel, jó művel
frissítették fel a műsor. Mozartot, ezt a ragyogó zenei lángelmét, iga-
zán illetlenség volna felfedezni, mert a még oly igénytelennek szánt
műve is a zenei ékkövek garmadáját ontja magából. Mozart 1790-ben
írta e művet, melynek szövegét Lorenzo da Ponte készítette. Opera buffa
tehát a 18-ik század végének játékos léhasága, a mesének gyengesége,
az álruhának döntő szerepe kéverednek a darabban. De hiszen mindez
mellékes, ha Mozart ír hozzá muzsikát. Pesten és Budán, *Die Schule
der Liebe* címen a Busch Jenő igazgatása alatt álló (német) színtár-
sulat, elég hamar hozta színre. 1797. szeptember 17-én Budán és négy
nappal később Pesten volt a premier. Annyira tetszett, hogy e naptári
évben négyszer adták Budán s ötször Pesten. A megiratása óta elmúlt
140 esztendő nyom nélkül haladt el a muzsika felett. Csak éppen jól
előadni: az nehéz. Karmesterre, énekesre egyaránt nagy feladatot ró.
Nem csak jól és szépen kell tudni énekelni, hanem stílusosan is. És
ebben méltán éri a legnagyobb elismerés Sándor Erzsi művészetét. A
mai nyelvhasználat élménynek hívja azt, ha valami szép és jó. Nos
legyen, élmény volt, Sándor Erzsi minden áriája, de élmény volt a
Sándor, Bodó, Szende hármas is. Persze, a sok élményen kívül volt
„anti élmény“ is, mert csudálatosan nehéz ez a könnyed Mozart.

A színpadi kép, elmés és eredeti, mert a változó háttér és egy
csomó függöny, az újabban elmaradhatatlan dobogó, meg két oszlop
segítségével kertet, termet, szobát, szalont s minden szükséges válto-
zást érzékeltet. Mindenesetre a színpadi képek tarka változása dacára,
szeretni kell a modern gondolatot, hogy az 5-ik vagy 6-ik, esetleg csak
a 7-ik változásnál még mindig örvendezzünk a minden képen jelen-
levő két oszlopnak. A rendezés Márkus László, a színpadi kép ifj. Oláh
Gusztáv műve.

Ujdonság számba megy az új betanulással bemutatott Ponchielli
opera, a *Gioconda*. Szövegét a Tobia Gorrio álnéven szövegeknyveket
író s Wagner operákat fordító zeneszerzőnek, Arrigo Boitonak kö-
szöni. Ponchielli Verdi kortársa s ezt az operáját 1876-ban mutatták
be először hazájában. Nálunk még a Nemzeti Színházban játszották s
annan vitték át az Operába. Ezek az adatok rögtön megértetik velünk,
hogy egy nagy, romantikus operával állunk szemben. Mozgalmas színpadi
kép, kevés drámai összefüggés, a megérthetést gyakran csak az
egyres szereplők hangos gondolkozása teszi lehetővé, van itt inéreg és tör
gaszág és idealizmus, szerelem és gyűlölet, tánc és koporsó, meg sok

mindenfőle. Olyan mese mint a Giocondáé, csak a rémregények Velenőjében képzelhető el. Mindenki „mást” szeret s ebből sok baj lesz, ami Gioconda öngyilkosságával ér véget. Meséjét hosszadalmas volna elmondani s csak azért kívánom jelezni, hogy lássék, mennyire a nagy opera egész apparátusának mozgósítására van ebben alkalom. A mese főhőse az önfeláldozó nő: Gioconda, énekes lány s ellentéte a megtestesült gonosz Barnabás, az utcai énekes; afőle Figaro s átáni kiadásban, ki mindenütt ott van, mindent tud s mindig gonoszt tesz. Ez a Barnabás szemet vetett Giocondára, kiről tudja, hogy Enzo nemes úrért ég szíve, s megfélemlítéssel s minden praktikával akarja magáévá tenni (ld. az említettem hangos gondolkozások egyikét), miután Gioconda anyja vak asszony, a hiszékeny néppel (tömegjelenet) elhitheti, hogy boszorkány. A nép dühétől Laura asszony, az inkvizitor felesége menti meg. A baj ott van, hogy Enzo is megjelenik, ki természetesen nem a szegény utcai énekes lányba szerelmes, hanem Laurába. Barnabás szökési tervüket elárulja, Laurát Gioconda menti meg az elfogatástól, de férje mégis mérget akar vele itatni s hogy az érzékeny lélek ne lássa felesége haláltusáját, kimegy; ez azért is jó, mert Gioconda a mérget altatóval cseréli el (2-ik számú mentés). Időközben nagy estélyt ad az inkvizitor (kórus), pazar balettel szórakoztatja a vendégeket s amikor Barnabás az elfogott Enzot, Giocondát és az anyját bevonszolja, az inkvizitor félrevonhatja a függőnyt s ott van felravatalozva Laura (a romantikus felfogás csúspontja). Gioconda csak úgy tudja Enzot és anyját megmenteni, hogy szívéig ígéri Barnabásnak (3-ik számú mentés). Utolsó felvonásban Gioconda ellopatja a tetszhalottat, ki kellő pillanatban felébred, mert különben Enzo leszúrta volna Giocondát, ezek után a szerelmes pár elgondolázik (4-ik számú mentés). Giocondától Barnabás követelését beakarja hajtani, de ő ez elől öngyilkossága árán kitér. Barnabás tehetetlen dühében a halott füléke ordítja, hogy megölte az anyját, de amikor látja, hogy a gonossz sággal már nem tudta Giocondát megkeseríteni, elrohan. A szövegekőnyv, azt mondják, vízbe ugratja Barnabást. Ezt az Operában nem láttam, de nem is valószínű, mert olyan gonosz lény, mint Barnabás, nem öli meg magát s ha így volna, akkor ehhez elébb még egy búcsúáriát kellene énekelnie. E furesa szöveg tisztára a szőnpadi, mégpedig az énekes szőnpadi hatás eszkőzeinek teljes ismeretével készűlt, magánjelenetek, dialógusok, tömegjelenetek nemcsak zenei szempontból váltogatják céltudatosan egymást, hanem a legexponáltabb szereplőknek (pld. Barnabás I. felvban) is juttat annyi szőnetet, hogy — mint mondani szokták — lélegzetvételhez jusson. A szerepek általában hálásak. Ponchielli dallamcsősa rokon a Verdiével, de talán szentimentálisabb, lágyabb s drámaiságában is bár erőteljes, mégis mintha az ellentétek kevésblé kirívók volnának nála. (Mondanom sem kell, hogy a Verdiel való rokonságon sem kölcsönzést, sem hasonlóságot nem értek, hanem egy kornak, egy nemzetnek, egy összefogó szellemnek megnyilatkozási jellegét.) Hangszerelése szőnes, meleg s ami a ma emberének különösen tetszik — mert kiveszőben van, —

szépen tud vonósokra írni. A két legsúlyosabb szerep hordozójáról, Tihanyi Vilmárról (Gioconda) és Palló Imréről (Barnabás) csak a legjobbat lehet mondani. A betanítás és vezénylés Faioni Sergio munkája, tőle autentikusnak kell elfogadni a művet úgy amint előadatta.

Külön kell megemlítenem a baletteket, melyek a sablontól eltérően a látványos revüke szellemében tartottak. A mozgalmak színpad Márkus László rendezése. A díszleteket és jelmezeket ifj. Oláh Gusztáv tervezte. A jelmezek (Laura, balett) fantáziával teltek.

Filharmóniai hangversenyek. Vendégkarmester Knappertsbusch Hans, a dobogóról régi jó ismerősünk vezette az egyik filharmóniai hangversenyt. Most is elismételhetem, mit régebben mondtam róla: tudja, hogy mit akar s azt keresztül is viszi, tehát keménykezű, nagy tudású karmester. Ez a keménység néha a zenekar játékan is észrevehető volt, (például a Mozart Kleine Nachtmimikjának megindítása-kor). A vezénylésen kívül nagy érdemül tudjuk le, hogy megismertette egy hazai származású — nálunk igazán érthetetlen módon nem ismert — nagy művésszel. Bausznern Valdemárral ki erdélyi szülőktől származik (1866.) s ifjú éveit Erdélyben töltötte. A berlini zeneművészeti főiskola növendéke volt s karmesteri és zeneszerzői pályáját Németországban futotta be. A most bemutatott műve „Ifjúságom emlékei“ címet viseli. A nálunk eltöltött ifjúságnak, az élet tavaszának feledhetetlen emlékei elevenednek meg benne. E művének tematikája nagyrészt magyar. Hangsúlyozni kívánom, hogy e magyarság nem aféle sallang vagy szolgálai módon átvett dallam, hanem belülről kifelé épített, lelki szerkezetű magyarság. E tematika formatisztelettel, műgonddal és nagy dologbeli készséggel párosult. Zenekara színdús, szépen és melegen hangzó, telt és erőteljes (pedig harsonákat nem is alkalmaz!). Komoly, tartalmas, minden ízében előkelő és nagyvonalú mű. Ami pedig mindennél is több: e művét az ifjú szív dobbanásától fűtött lélekkel írta. Köszönet a szerzőnek, hogy ekkora földrajzi távolság s annyi idő elmúlása sem tudta benne az itt töltött ifjúsága szép emlékeit elhomályosítani.

Az évadzáró (nyolcadik) rendes filharmóniai hangverseny nagy és örvendetes eseménye Szentgyörgyi László hegedűművész bemutatkozása, amihez nem kisebb és könnyebb művet választott, mint Paganini D-dur hegedűversenyét. Közismert, hogy Paganini e koncertjébe, ami nehezre hangszerére csak tudott, mind beírta. Jól tette Szentgyörgyi, hogy éppen ezzel a művel lépett a közönség elé, mert ebben minden tekintetben bemutatta művészetének teljességét, feltétlen tiszta játék, dupla fogások, technikai bravurok, üveghangok káprázatos egymásutánja között dallamvonalak, amelyeknek előadásában meleg hangon zengett vonója alatt a hegedű. Mindehhez pözmentes megjelenésű, ki azt az érzést kelti hallgatójában, hogy a technikai nehézséggel zsufolt mű előadása, igazában „játék“, amit — mint a búvészekről mondani szokták — csak úgy ráz ki a kézelőjéből. A kritika oly fiatal embereknél, mint a milyen Szentgyörgyi, általában szeret bölcs képet vágni s bizonyos föntartásokat hangoztatni. Nem

teszem. Szentgyörgyi László minden föntartás nélkül, nagy művész s Magyarországnak nagy becsületére fog szolgálni. Ugyanezen az estén a világháború elején hősi halált halt Radó Aladár (1909-ben bemutatott) Falu végén... című Petőfi Sándor hasonló című költeményének zenei ábrázolását hallottuk s újból csak fájlalhattuk, hogy a háború annyi fiatal, sokat ígérő tehetségtől, köztük Radó Aladártól is, megfosztotta országunkat. A hangverseny s egyúttal az évad befejező száma Berlioznak Fantasztikus szinfóniája volt. A nagy romantikus e káprázatos műve pompás előadását Dohnányi Ernőnek köszönjük, aki nagy szeretettel merült el e műbe.

Journet Marcel hangversenye. Múlt évi hangversenye alkalmából már rámutattam Journet énekművészetének kiválóságára s daléneklésének erőire. Mint operaénekes, játékiilag is legelsőrangú, átgondolt s mindig magas művészi színvonalon álló. Hangversenyének mivoltában is első sorban van helye s csak közönségünk hibája, hogy az óperaáriákat, (alighanem mert többé-kevésbé ismeri s mindig ugyanazokat kéri), jobban élvezi mint a dalokat, holott általában éppen ezekben több mód (és szükség) van az éneklés művészetének bemutatására. Intimebb, ezért finomabb és ezért nehezebb művészet. Journet a dalénekek is nagy művésze, de (azt hiszem, a pesti közönségre való tekintettel) most műsorán az áriák voltak többségben s igazán nehéz azok közül néhányat kiemelni, mint Berlioz Fauszt elkárhozásbeli, Bizet: La belle fille de Perth-beli, vagy Février: Monna Vanna-beli áriákat, avagy Büsser: Miatyánkját. De a két éve hallott Cesar Franck: Processionja, mint felejthetetlen élmény, megismétlésre vár.

Isoz Kálmán.

Kiállítások. Vaszary János festményeinek kiállítása az *Ernst-Múzeumban* híven tükrözi vissza az ő érdekes, sokoldalú, változékony, folyton fejlődő és átalakuló egyéniségének utolsó fázisát. Fogékony lelkére a modern áramlatok mindegyike hatott, csaknem valamennyit végigjárta. A dekoratív stíluson kezd, a naturalizmuson át eljut az impresszionizmushoz, ebből is kinő; folyton keresi önmagát, míg végre kialakul az ő különleges, világosan felismerhető, de egykönnyen néhány szóval nem jellemezhető stílusa. Ezen folytonos átalakulásban is mindig hű önmagához; fejlődésének minden korszakában *festő* a szó teljes értelmében; a szín neki elsőrendű fontosságú, de a rajznak is nagy mestere. Színei művészi felfogása szerint folyton változnak; kezdetben a tompított színeket, később a világos ragyogó impresszionista színeket kedveli; színskálája egyidőben tüzes, csillogó, majd ismét visszatér az impresszionista színekhez. Másik jellemző tulajdonsága, hogy folyton előre tör, folyton kísérletez; a problémák jobban érdeklik, mint a befejezett alkotások; amint a probléma meg van oldva, a mű elveszti előtte érdekességét, gyakran nem is dolgozza ki. Ez a sajátosága egyre jobban kifejlődik nála, érdekesebbnél-érdekesebb problémák merülnek fel; türelmetlen, hatalmas alkotóvágya folyton űzi előre.

A tárlaton kiállított képeinek nagyrésze, éppen ezen jellegzetes

művészi sajátágánál fogva, a laikus műélvezőre kiabrándítólag hat; befejezetlenségükben nem tudja felismerni a művészi célzatot és belső értéket. Aránylag legkönnyebben érthetők és élvezhetők kisméretű olaszországi útiképei és strandképei, melyeken mesterien elhelyezett színfoltok révén állítja elénk az olasz éghajlat ragyogását és a tengerparti sátrak és tarka embertömegek színpompáját. Merészebb, nagyobb-méretű és nagyobbabszabású alkotásai azonban, különösen azok, melyek a nagyvárosi élet mesterséges és mesterkélt fényhatásait és jelenségeit állítják elénk, sokkal nehezebben érthetők, pedig éppen ezekben mutatkozik meg az ő teremtető ereje. Ő is kutató szellem, problematikus lélek, mint a múltnak néhány nagymestere, Leonardo vagy el Greco, a modernnek közül van Gogh és mások; a különbség törekvésükben csak az, hogy Vaszary túlságosan nyugtalan, ideges; gyakran még a felvetett problémának sem jár teljesen végére, mivel új eszme merül fel, ő talán már látja a végkifejlést, de mi nem mindig látjuk meg és nem mindig tudjuk méltányolni. Ez pedig veszteség az alkotó és élvező szempontjából egyaránt. Az élvezet nem tiszta, zavartalan, túlságosan fásasztó.

Egészséges, üdítő levegő csap meg minket a *Szentendrei Festők* kiállításán a *Nemzeti Szalon*-ban. Csaknem mind csupa friss, fiatal tehetség, még az „öregje“ is fiatal, mert hiszen közvetlen kapcsolatuk van a természettel és az édes, hazai levegővel. Ezek az „öregek“, azaz azok a nagy mesterek, akik ezen új festőtelep megalapításán fáradoztak és a társaságot megszervezték, szintén szerepelnek néhány képpel. A társaság elnöke, *Iványi-Grünwald* Béla, hangulatos, ragyogó színű virágképet állított ki. *Ferenczy* Károly három képe az igénytelennek látszó szentendrei Dunapart intim, rejtett szépségeit mutatja be; *Fényes* Adolf Szentendre városkájának egy kis részletét festette meg az ő különleges, stilizáló, leegyszerűsített modorában; *Herman* Lipót egyszerű táj- és útrészletei mesteri kompozíciójukkal tűnnek ki.

Minket azonban főleg a fiatal nemzedék, a jövő reménysége érdekkel és itt sok biztató jelenség észlelhető. Nem mind naturalista, pleinairista, impresszionista; vannak más lelki dispoziációjú művészek is, akadnak merészebbek, túlzók is köztük; a szélsőségektől azonban mégis többnyire tartózkodnak; látszik rajtuk, hogy a szabad természetben, egészséges magyar levegőben fejlődött és izmosodott tehetségük. Legtöbbjé a közvetlen környezetükből veszi témáját. A tájképek közt feltűnnek *Paizs-Goebel* Jenő ragyogó színfoltokból összeállított határozott, biztos felépítésű kompozíciói. *Bánovszky* Miklós néhány kisvárosi és dunaparti részletet festett meg hangulatosan; *Jeges* Ernő szintén szentendrei tárgyakat örökít meg. *Heintz* Henrik stílusa a dekoratív irány felé gravitál: tájképein és figurális kompozícióin a formák élesen emelkednek ki. *Barcsay* Jenő „Két munkás“ című képén az intenzív kék háttér elé állított barna alakok, egyik szemben, a másik profilban, kubista stílusban vannak komponálva és mégis élettellejesen emelkednek ki.

Csak néhányat emeltünk ki a sok közül, hogy az irányok sokféleségével a szabad művészi fejlődés lehetőségét igazoljuk. Öt éve alakult

ez a művésziskola és máris tanubizonyosságát adja életképességének, egészséges hatásának a fiatal festőnemzedékre. Igazolja egyúttal a vidéki festőiskolák alapításának helyességét; az egészségesebb életviszonyok közt és a szabad természet tanulmányozása közben a sok fiatal művész könnyebben eszmél önmagára, mint a nagyvárosi élet cifra nyomorúságában, a különféle művészeti irányzatok útvesztőjében.

A *Tamás-galéria* legutóbbi kiállításain a kubistáké a szó. A XX. kiállításon két fiatal művész szerepel: *Gadányi Jenő* és *Rafaél Viktor*. Gadányi művészete még meglehetősen kiforratlan; inkább csak az irányt látjuk, melyhez csatlakozott, egyénisége még nem bontakozik ki határozottan. Rafaél már határozottabb, céltudatosabb; technikája fejlett, tud felépíteni, színeit jól válogatja össze; de őt is feszélyezi még kifejlődésében az iskola, melynek hívóvő szegődött. A XXI. kiállításon *Schönberger Armand* szerepel kubista felépítésű képeivel, melyek közül szürke-fekete-fehér színben tartott rajzai tűnnek fel biztos konstrukciójukkal és térbeli beállításukkal; olajfestményeinek színei azonban nagyon nyersek, a formák határozottságát inkább megzavarják, semmint kiemelnék.

Dr. Láng Margit.



Nyilatkozat.

A „Protestáns Szemle“ folyó évi március havi 3. számának 188. és 189. oldalain Tolnai Vilmosnak „A nyelvújítás“ című könyvéről kritikát írva, az utolsó bekezdésben a Hornyánszky nyomdára a szóbanforgó könyv nyomdai előállítására vonatkozóan elítélő megjegyzéseket tettem.

Mintogy meggyőződtem arról, hogy a nyomás az imprimált kefelevonat alapján történt és a nyomda az imprimaturában eszközölt változtatásokat helyesen javította ki, mintogy végül téves a nyomdabetűkre vonatkozó megjegyzésem is, ennél fogva a kritikám utolsó bekezdésében a Hornyánszky nyomdára tett megjegyzéseimet kötelességszerűen készséggel visszavonom.

Kerecsényi Dezső.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai:

Házi Kincstár.

Fengő

1. Miller—Szász. Csendes órák. (Elfogyott.)
2. Barde E.: Mártha és Mária. (Elfogyott.)
3. Szabolcska M.: Áhitat, szeretet.
4. Sheldon: Az Ő nyomdokain, vagy mit tenne Jézus?
5. Kenessey B.: Női jellemképek.
6. Raffay S.: Jézus példázatai. (Elfogyott.)
7. Dalhoff—Csizmadia: A keresztyén szeretet munkái.
8. Raffay S.: Jézus hasonlatai.
9. Opzoozer K. V.: A vallás gyümölcse.
10. Pfennigsdorf: Hit és szabadság.
11. Thomas: Az evangélium és szociálizmus.
12. Szabó A.: Külmissziói kalauz.
13. B. Pap I.: A belmisszió hősei.
14. Pruzsinszky P.: Hitünk hősei.
15. E. Skovgaard—Petersen: Akarsz-e diadalmaskodni?
16. Szóts F.: A vallás élete.

A Házi Kincstár ára:

Kötetenként, füzve — — — — —	2.30
Diszes vászonkötésben — — — — —	4.—
A 3—8. kötet csak füzve, a 9—16. kötve is kapható.	
Emlékezés Kálvinról. Irták többen. 8° — — — — —	2.30
Fejes István: A protestáns egyház feladata, tekintettel a jelen egyházpolitikai és társadalmi kérdésekre — — — — —	—35
Koszorú-füzetek. Vallásos iratok, számonként — — — — —	—06
Mokos Gyula: Herczegszöllősi kánonok hasonmásos kiadása, jegyzetekkel és rokonkánonokkal — — — — —	3.60
Pokoly József: A protestántizmus hatása a magyar állami életre	3.60
Révész Imre munkái a pátens korából — — — — —	1.70
Szász Károly: A protestáns egyház viszonya a társadalmi kérdésekhez — — — — —	—30
Zoványi Jenő: Magyar protestáns egyháztörténeti monografiák	2.30

A MAGYAR PROT. EGYHÁZTÖRTÉNETI ADATTÁRBÓL a következő évfolyamok vannak raktáron:

A II., III., IV., V., IX., X. kötetek évfolyamonként 1.70 P.

A XI., XII., XIII. kötetek „ 4.— „

Megrendelhető a

BETHLEN GÁBOR KÖNYVKERESKEDESBEN

Budapest, IX., Kálvin-tér 8. Telefon: Automata 850—53.

TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG
TISZTVEISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkési elnök: RAVASZ LÁSZLÓ
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf
Lelkési alelnök: KAPI BÉLA
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró

Főtitkár: TÖRÖK PÁL
Szerkesztő: ZSINKA FERENC
Pénztáros: BENDL HENRIK
Ügyész: FROMM LAJOS

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó közleményeket ZSINKA FERENC szerkesztőhöz (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzárta a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: Aut. 856—16.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-ter 8. — Telefon: Aut. 850—53.

Price: $\frac{1}{2}$ year $1\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, $4\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:

RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:

PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Ravasz László: Magyar reformátusok Északamerikában. 281.

Baja Mihály: Mikor a Golgotára vitték. 295.

Pásztor József: A gyerek. 297.

Marconnay Tibor: Születésnapomon. 305.

AZ IRODALOMTÖRTÉNET MARGÓJÁRA: A tekintélyes ifjú. *Németh László*. 306.

KRITIKAI SZEMLE: Niebebergall D. Fr.: Die moderne Predikt: *Gaudy László*. 310. — Dr. Headlan C. Arthur: Jesus Christ in history and faith 1925. *Lenz Géza*. 312. — Archiv für Religionspsychologie und Seelenführung: Herausgegeben von Werner Gruehn: *Vasady Béla*. 316. — Freddy Dürlemann: Jezus, son existence historique, sa vie actuelle. *Révész Imre*. 319. — Dolgozatok a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem archeologiai intézetéből. *Oroszlán Zoltán*. 320. — Annales Sabarienses: *Dr. Gayer Gyula*. 322. — Magyarosan, katonásan. *Losonczy Zoltán*. 322. — Pestre. *Kéky Lajos*. 323. — Glatz Károly: Velence. *Dékány András*. 325. — Jónás Károly: Tarka könyv. *Tolnai Vilmos*. 327. — Dóczy Jenő: Arany János. *Karácsony Sándor*. 327. — André Ady, le grand poete magyar. Par L. J. Föti. *Marconnay Tibor*. 330. — Bibó Lajos: Meg kell a szívnek hasadni. *Kerecsényi Dezső*. 331. — Victorisz József: Ars poetica mea. (Költészetem.) *Zsigmond Ferenc*. 332. — Szigethy Lajos: Vándormadár. *Juhász Géza*. 334. — Bartók György: Az „Eszme” filozófiai vizsgálata. *Joó Tibor*. 335. — Gratz Gusztáv: Európai külpolitika. *Báza László*. 337. — Az Orsz. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola Évkönyve. *Oroszlán Zoltán*. 338. — Bartucz Lajos: Míkép fedezte fel az ember önmagát? *Dr. Szilády Zoltán*. 338. — Pukánszky Béla: A német irodalom kis tükre. *Hampas József*. 339. — Ady Endre összes versei. *Vajthó László*. 339. — Színházi Szemle. *Vajthó László*. 340. — Kiállítások. *Dr. Láng Margit*. 341. — Helyreigazítás. *S. Szabó József*. 344.

E szám ára 2 Pengő.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadása.

VIDÉKI ÚTJAINK.

1930 tavaszán három magyar városban rendeztünk irodalmi előadást. Mindhárom alkalommal a legnagyobb érdeklődés kísérte kirándulásunkat és amint a sajtó-tudósításokból is megállapítható, mindhárom helyen országos jelentőségűvé emelkedett Társaságunk megmozdulása.

* * *

NAGYKÖRÖSÖN

1930. március 23-án a református templomban Ravasz László nyitotta meg az előadást, Kapi Béla mondott ünnepi beszédet a nemzeti bűnbánatról. Bibó Lajos a templom hangulatába finoman illeszkedő Két árva c. novelláját, Böszörményi Jenő Hazatérés c. rajzát olvasta föl. Pesthy Szeréna Áprily és Végvári költeményeiből szavalt. Az ünnepségnak templomi jellegét kiemelte az orgonahangverseny, amelynek keretében Árokháty Béla és Pártos Erzszi hegedűművésznő szerepelt. A tanítóképző énekkara Márton Barna ref. kántor vezetése alatt szépen betanult dalokat adott elő.

* * *

HAJDUBÖSZÖRMÉNYBEN

1930. április 5-én dr. Kiss Ferenc, Tarnóczy Jolán, Köblös Lidia, dr. Újvárossy Géza, dr. Benkő Géza, Bakóczy Endre üdvözölték Ravasz Lászlót, az ünnepi előadót. Áprily Lajos költeményeiből olvasott föl, Török Pál Bethlen Gáborról tartott előadást. A Rózsássy József elnöklete alatt álló iparos-ifjúsági énekkar Karácsony Vencel karnagy vezetése alatt, a vegyes kar Varga Béla ref. kántor vezetése alatt szerepelt; Győrössy Ilonka zongoratanár Liszt Tarantelláját adta elő finom kidolgozással, és Fülöp Ferenc szavalta el Áprily Lajos Bethlen ódáját.

* * *

HAJDUSZOBOSZLÓN

1930. április 6-án Demjén Ferenc, Márton Gáspár üdvözölte Ravasz Lászlót, az ünnepélyen Bélteky Lajos mondott megnyitót. Ravasz László tartott előadást, Áprily Lajos költeményeket olvasott föl, Török Pál a hódoltság korából adott jellemző képeket, a délutánt Csekey Sándor theol. tanár zárta be. Nagy tetszést arattak a városi dalárda énekszámái, Fehér János szólóéneke és Szabó Géza szavalata.

* * *



Magyar reformátusok Északamerikában.

Az amerikai magyar emigráció századok óta tartott, de hirtelen a XIX. század utolsó negyedében duzzadt meg. Ismeretes dolog, hogy az akkori Magyarországnak különböző területéről, rendszeren a legszegényebb munkás-elem vándorolt ki. Odakünn nyomorúság és elhagyatottság várta őket. Alig volt egyéb az életük, mint fehér rabszolgaság. A szédületesen meginduló industrializálódás molochszerűen emésztette a magyar életet és a magyar vért. Megvetett, páriaszerű életet éltek a magyarok a délkelet-európaiakkal együtt. Hunky volt a neve a magyar kivándorlóknak, s ez a szó később az európai népcsaládok hulladékából támadt salakot jelentette, szemben a kínai kulikkal. A magyar kivándorlottak tudatlanságuknál fogva mindenkinek prédái voltak, nem utolsó sorban a közülök kikerülő pénzváltóknak, ügynököknek és tőzséreknek. Milyen jó lett volna, ha már akkor a magyar református egyház maga tudott volna számukra lekipásztort küldeni, gyülekezeti életüket megszervezni és irányítani. De a magyar református egyházat Isten Lelke akkor még nem ébresztette fel, hogy megérezze a nagy felelősséget idegenbe szakadt véreivel szemben.

Az ottani református egyháznak (Reformed Church in U. S.) figyelme fordult az Amerikában küzködő magyarok felé. Hallották őket zoltárokat énekelni és ez énekben századok óta ismerős akkordokat fedeztek fel; néha beszélgetni kezdtek egy-egy értelmes és angolul tudó magyarral, aki saját házánál gyűjtötte össze atyafiai és kiderült, hogy azonagy reformációnak édes gyermekei mindnyájan. Megindították tehát ők a missziói munkát: istentiszteleteknek helyet biztosítottak, támogatták a vándorprédikátorokat azzal az indulattal, amellyel ezt kezdettől fogva minden református egyház tette, megváltan minden politikai célzatosságtól vagy üzleti számítástól. Nemsokára kiderült, hogy igehirdetőkre van szükségük. A skót misszió lelkészéhez, Moody András úrhoz fordultak, aki akkor a magyar református egyház alvó missziói öntudata helyett gondolkodott és cselekedett. Jöttek át is az ó-hazából buzó férfiak, akikből valóságos apostolok fejlődtek, de jöttek át olyanok is, akik a nyájat nem pásztorolták, hanem nyírták. Így alakult ki az amerikai reformátusok életének első korszaka a Reformed Church kebelében. Egy évtizeddel később, (1898.), nem

minden vizsály nélkül a presbyteriánus egyház kebelében is kis missziói egyházak alakultak, vagy hazai, vagy pedig ott képzett lelkipásztorok vezetése mellett. Ez a versengés arra készítette a Reformed Church-höz csatlakozottakat, hogy a hazai egyház segítségét kérik.

Igy indult meg az Egyetemes Konvent amerikai missziója, Dégenfeld Józsefnek amerikai útja alkalmából, 1904-ben. Fontos esemény volt ez az indulás, melyet a református egyház s a mögötte álló magyar társadalom külföldön kallódó véreink gondozásának céljából tett. Nemzeti szempontból felbecsülhetetlen érték volt, hogy ez a misszió mindenkéft a magyarságnak szolgált, az egyházzal, mint eszközzel. A Konvent felügyelete alatt álló egyházak határozott nemzeti programot hajtottak végre. Védtek, lelkileg építették az ottani magyart, mindenkéft pedig a visszavándorlás nagy érdekét szolgálták és mozdították elő. Ideig való szállás volt Amerika a hívőre és lelkipásztorra egyaránt és az önkéntes exulok bizonyosan hazafelé tartottak.

A konventi egyházak száma szépen szaporodott. A kezdet nehézségei után csakhamar gyülekezetek támadtak, a gyöngye pásztorok között akadt nem egy kitűnő buzgóságú, akik áldott és áldozatos magyar református papi szolgálatot végeztek odakinn és ezzel végső eredményében az amerikai magyar reformátusság színéjavát az anyaország testéhez kötötték.

Ennek azonban nagy ára volt, amelyet az ottani magyarság lelki javaiból kellett fizetni. A magyar református egyház eltávolodott az ottani nagy református egyházaktól és szembe helyezkedett velük. A harc magával hozta a represszáliákat: a Konvent érvénytelenítette a nem csatlakozó lelkészek oklevelét, s ezzel kényszerhelyzet elé állította az amerikai egyházakat: ezek ugyanis onnan vettek magyar papot, ahonnét tudtak. Értelmes és jószándékú embereket hirtelen áthajtottak mindenféle kurzusokon és kibocsátották örállomásukra, ahol tulajdonképpen egy főfő lelkipásztori feladat várt reájuk kölcsönösen: vívni a harcot a végletekig.

Igy érkezünk el a világháborúig. A világháború elzárta a konventi egyházközségeket az anyaszentegyháztól. Lelkészeiket nem lehetett fizetni, adósságokat nem lehetett törleszteni, de azért az élet megkövetelte a maga jogait és minden gyülekezet kisebb vagy nagyobb könnyedséggel vette kölcsön azt a pénzt, ami a belső emberek fizetésére és az egyház dolgai kiadására szükséges volt. Egyébként bölcsen és okosan viselkedtek, mint ahogy a kitért retentő orkánban tanácsos is volt. Külsőleg megmutatták loyálisukat, belsőleg tartották és őrizték a magyar lelket. Fel nem léphettek sehoh a magyar ügy érdekében, mert éppen azokkal az amerikai testvéregyházakkal éltek peres viszonyban, akiket megnyerniök lett volna természetes feladatuk. A nem konventi lelkészeknek pedig nem volt annyi súlyuk, hogy felszólalásukat figyelembe vegyék. Várni kellett az időpontot, amikor újra helyreáll az

anyaországgal a kapcsolat és a bénult egyházi test visszanyeri mozgási szabadságát.

Ilyen körülmények között következett be a béke. A béke Magyarország összeomlását hozta, s egy szép napon kiderült, hogy az Egyetemes Konvent az amerikai misszió költségvetését nem tudja folyósítani. Nem tudja az elmaradt illetményeket kifizetni és nem tudja az egész egyházi rendszert fenntartani. Mindazok az egyházi épületek, amelyek konventi kölcsönből épültek, a konvent nevében állottak, tehát az fenyegetett, hogy mint ellenséges vagyont elkobozzák. Így kezdődtek meg azután a tárgyalások arra vonatkozóan, hogy mit lehet megmenteni. A nagy gyülekezetek valószínűleg ki tudták volna fizetni az adósságot és önmagukat el tudták volna tartani, de ilyen kevés volt. Azonban a kisebb gyülekezetek feltétlenül szétzilálódtak volna, már pedig az amerikai magyarság diaspora természeténél fogva a többség ezekben a kis gyülekezetekben lakik.

Egyik egyház, kétségkívül nem a leghatalmasabb és a legtekintélyesebb, de igen jelentős: a Reformed Church hajlandó volt újrakezdeni a munkát, átvenni a magyar református gyülekezeteket. De csak akkor, ha egyházmegyénként jönnek át, azaz hajlandó volt átvenni és segíyezni a kis gyülekezeteket akkor, ha a nagy gyülekezetek is átjönnek. Át is jöttek volna mind, azonban egyrészt egy olyan jogosulatlan koncepció, amely előkelő barátot akart szerezni az episcopális egyházban, másrészt a magyar természet, amely szeret mindent jobban tudni és tanácstalanság idején több vezet produkál, mint amennyi katonája van, végül egyikét nagy gyülekezetnek nemes indítékból erédő és kiírthatatlan függetlenségi törekvése azt eredményezte, hogy a Reformed Church-höz való csatlakozás mellett, egy függetlenségi és egy episcopális csatlakozási mozgalom indult meg. Az utóbbi megbukott a magyar református nép egészséges konzervativizmusán, amely a pápistásnak látszó istentiszteletet és a püspöki papságot nem vette be. Az így meghiúsult episcopalis mozgalom összeolvadt a kezdetől fogva meglevő és különösen egy-két nagyobb egyházban uralkodó függetlenségi törekvésekkel és ebből alakult ki az a csoport, amely ez idő szerint az amerikai magyar református független egyház elnevezés alatt ismeretes. A Presbyterianus Egyházba tartozó magyar gyülekezetek megmaradtak az eddigi kötelékben, lényegesebb változások nélkül, miután újakat szerezni nem akartak, de talán hiába is akartak volna.

A Reformed Church-höz csatlakozott az egyházaknak tekintélyes része. Ezt a csatlakozást a tiffini egyezmény szabályos szerződésbe foglalta. A tiffini egyezményt a Konvent teljhatalmú kiküldötte: Boér Elek és Takaró Géza kötötték a Reformed Church megbízottjaival. Azután mind a Reformed Church, mind az Egyetemes Konvent egyhangúan magáévá tette, az utóbbi, a következő határozattal:

az 1921. évi október hó 7-én a magyarországi református

egyház és a Reformed Church in the U. S. között létrejött „tiffini egyezményt“ véglegesen ratifikálva, azt úgy magyar, mint angol nyelven szószerint jegyzőkönyvbe iktatja. Egyúttal kimondja azt, hogy

a) azokat az egyházközségeket, amelyek az egyházmegyeileg és külön-külön a Reformed Church in the U. S. of A. — Amerikai Egyesült Államok református egyházához csatlakoztak, örömmel és megnyugvással bocsátja át a közös hitet valló testvéregyház kebelébe s Isten áldását kérve imádsággal megszentelt frigyökre, velük a lelki közösséget a Reformed Church in the U. S. of Amerika hivatalos szervei útján fenn kívánja tartani.

b) Áldáskívánásaival elbocsátja hatósága kötelékéből azokat az egyházközségeket is, amelyek ezidőszertől független magyar református gyülekezetek kívánnak maradni és az anyai szeretet féltő gondjával, Istennek a magyar nemzeti jellegben megadott nagy történelmi ajándéka iránt felelősséget érezve, figyelmezteti őket az amerikai magyar reformátusság lelki és nemzeti egységének megőrzésében álló komoly kötelességre és súlyos érdekekre s ez alapon reméli a Reformed Churchhöz való csatlakozást,

c) azokat az egyházközségeket pedig, amelyeket az amerikai magyar református keleti egyházmegye 1922. évi január hó 4-én tartott közgyűlésében a Protestant Episcopal Church of Amerika — amerikai protestáns püspöki egyházhoz át bocsátott, e befejezett ténynek tudomásul vételével szeretettel figyelmezteti arra, hogy bár az őket befogadó jeles egyház a megreformált keresztyénségnek megáldott közössége, mégis a püspöki és presbyteri rendszer dogmatikai és szervezeti eltérésében kifejezésre jutó s az egyetemes protestantizmus keretén belül lényeges különbségénél fogva, a testvéri szívvel felajánlott és hálára kötelező támogatást csak addig a határig tartja igénybevehetőnek, amelyen belül meg tudnak felelni a Lélek intelmének: Tartsd meg, ami nálad van (Jel. III., 11.);

A legutolsó félhivatalos kimutatás szerint (lásd Árvaházi Képes Naptár, 1929.) az amerikai magyar református egyházak eloszlása a következő:

I. *A Reformed Church in U. S.-hoz tartozik*

A) Három magyar egyházmegyében, u. m.

1. Nyugati egyházmegyében 25 anya, 3 leány

2. Közép egyházmegyében 10 anya, 6 leány, 1 társ

3. Keleti egyházmegyében 11 anya.

B) Angol nyelvű egyházmegyékhez (régii csatlakozás) 6 anya, összesen 52 anya, 9 leány, 1 társ.

II. *Presbyterian Church in U. S. A.*

31 anya-, 6 leányegyház

III. *Reformed Church in A.-hoz (holland eredetű ref.)*

4 anyaegyház

IV. *Southern Presbyterian Church-höz*

2 anyaegyház

V. *Protestant Episcopal Church-höz*

3 anyaegyház

VI. *Független Magyar Református Egyházhoz*

A. Keleti egyházmegye 6 anyaegyház

B. Nyugati egyházmegye 8 anyaegyház

összesen 106 anya-, 15 leány-, 1 társ-

egyházközséggel, sok szórvánnyal, több, mint 100 lelkésszel.

A hat denominációhoz tartozó egyházközségi csoportok éles ellentétben állanak egymással. Legkevésbé éles az ellentét a Reformed Churchhöz és a Presbyterian Churchhöz tartozó egyházak között. Állítólag van közöttük egy gentleman agreement, amire a tiffini egyezményből is lehet következtetni, s e szerint egyik a másikhoz a magyar gyülekezeteket megokolt esetben átbocsátja. Legélesebb a harc egyfelől a Független Egyház, másfelől a (Reformed és Presbyterian Churchhöz) csatlakozott egyházak között.

Mindenek előtt állapítsuk meg az amerikai református egyház nagyságát és fontosságát nemzeti és egyházi szempontból egyaránt.

Nemzeti szempontból nagy érték az a sok derék, hű és jó magyar, aki ott van. Mert aki ott megmaradt magyarnak, amellett gyökeret vert, gazdaságilag és műveltségben kibeszélhetetlenül meggyarapodott és olyan értékes elem, amelyet eléggé megbecsülni nem lehet. Ennek a magyarságnak épen a mai történeti helyzetünkben rendkívüli szerepe van. Az a szerepe van, hogy saját élete árán is a világ legnagyobb államának figyelmét reá terelje a magyar ügyre és a magyar igazságra. Internacionális közvéleményt formálni az Egyesült Államok közvéleményének megnyerése nélkül nem lehetséges. De magyar református szempontból sem jelentéktelen dolog az, hogy száz gyülekezet, száz templomban, száz pappal, legalább ezerkétszáz presbíterrel tovább neveli a magyar református vallás erőivel, odaszakadt véreinket. *Az egytetemes magyar reformátusság egyhuszada, a csonkamagyarországinak egy tizedét kitevő reformátusság Amerikában él, ott éneklí zsoldárainkat, olvassa Bibliáinkat, szívja a lelkére emlékeinket és történelmünket és vesz részt a magyar református léletsors és predesztináltság nagy szolidaritásában.* Emberi szempontból sem kicsinylendő ez a munka, mert kivert, elhagyott, szétzilált lelkeknek nagy morális megszervezéséről és fenntartásáról van szó. De az a munka nem csekélylendő önmagában véve sem. El kell gondolni azt, hogy száz magyar lelkész nagyon kemény munkát végez, túl a tengeren, el kell gondolni azt, hogy szegény magyarok száz templomot építettek akkor, mikor soknak közülük nem volt fejét hol lehajtania. El kell gondolni azt, hogy óriási küzdelmek között sok áldozat, sok bizonyágtétel, sok nyilvánvaló és titkos jótett sugárzik a másik kontinensen, s ezek mind magyar lélekből születtek. Ennek a magyar reformátusságnak meg van a sajtója.

megvan a becsületes irodalma, megvan a közös árvaháza. Megvan a segítő egyesületeknek olyan nagy és szép, szinte túlságos megszerzése, amely jelentőségben mindjárt az egyházi élet után jön, s ne adja Isten, hogy valaha túl nőjjön rajta. Vannak lelkipásztori egyéniségek, akik előtt idehaza is tisztelettel vennők le kalapjainkat, mennyivel inkább ott. És van komoly harc, amelyet a jobb lélek vív a rettentően burjánzó és odaát sokszor tropikusán megnövő magyar bűnök és gyarlóságok ellen. Ki ne érezné a felelősséget értettük?

Ha a különböző magyar református egyházak életét közelebbről vizsgáljuk, mindenekelőtt azt, hogy az egy-két egyházközségből álló alakulatokat figyelmen kívül hagyhatjuk s főként a három nagyobb testülettel (mindig történeti sorrendben nevezem őket): a Reformed Church in U. S.-höz, a Presbyterian Church in U. S. A.-hoz s a Független Magyar Református Egyházhoz tartozó magyar reformátussággal kell foglalkoznunk. E három testület belső alkatát vizsgálva, látjuk azt, hogy a három egyházban a reformátusság helyzete nem azonos. Szervezetileg leginkább egységes a független egyház, ezenkívül az az előnye is megvan, hogy csak Magyarországon képzett lelkipásztorai vannak. A 14 egyházközség két megyébe tömörülve alkot egy kis egyházegyetemet, amelynek megvan a szervezete, ha a keretek kissé bőveek is a tartalomhoz. A presbiteriánus egyházhoz csatlakozott gyülekezetek külön testületet nem alkotnak, sejtjei magának a nagy presbiteriánus testnek. A lelkészek között van valamelyes baráti kapcsolat és az egyház helmissziói bizottsága konferenciákat rendez a magyar lelkészek és magyar gyülekezetek számára. A Reformed Churchbe csatlakozott egyházak három külön egyházmegyét alkotnak. Fontos körülmény az, hogy nem egyes gyülekezeteket, hanem egyházmegyét vett át a Reformed Church. Az egyházmegyei szervezet a legjellegzetesebb alkotmányjogi vonása az amerikai reformátusságnak. Ez az első és leghatalmasabb közösség, amely megkülönbözteti a congregationalismustól. Több egyházmegye (presbytery, classis), de legalább négy alkot együtt egy (provinciális) synodust és az összes provinciális synodusok alkotják a Reformed Church egyetemet és annak legfőbb képviselőjét, kormányzó és törvényhozó szervét: a generális synodust. A három magyar egyházmegye külön-külön a nagy egyház-közösségen belül nagy autonómiát élvez. A központi segélyek megszavazását kivéve, tulajdonképpen minden életkérdésben maga dönt. Maga dönt arról, hogy kit fogad el lelkészének és kit nem, hol alakul új gyülekezet és hol szűnik meg. A megszűnő gyülekezetek vagyona magáé az egyházmegyéé, amely felett, a célt tekintetbe véve, szabadon disponálhat. Az egyes egyházközségek az egyházmegyei kereteken belül szintén rendkívül nagy szabadságot élveznek. A közös rovatok befizetésén és a hitvallások megtartásán kívül semmi másra az egyházi felsőbbség által nem kötelezhetők. Még liturgiájukat is a hitvallás általános keretei között szabadon állapítják meg.

Az amerikai magyar reformátusok közötti ellentét ismertetésére térünk át. Nem szabad ennek jelentőségét sem lebecsülni, sem túlbecsülni. Lebecsülni nem szabad, mert rendkívül bénítólag hat a lelkekre, nyomasztó közhangulatot és fojtó légkört teremt, lejárhatja a lelkipásztori tekintélyt s tovább harapódzik a nép között. De nem szabad túlbecsülni sem. Ez a harc inkább a papok, mint a hívek harca, s a papok közül is inkább egynehányé, mint mindeniké. Inkább a keleti és közép egyházmegyében dul, mint a nyugatban s inkább a mult energiáinak tovább sugárzása, mintsem a mai nap életkérdése. Bármely pillanatban „kitörhetne“ közöttük a béke anélkül, hogy egyiknek meg kellene adnia, vagy tagadnia magát.

A vita lényegét nem igen tudom ismertetni. Azt az elvi kérdést, hogy melyik jobb létforma: a csatlakozás vagy a függetlenség, nagyon rég eldönthették volna, vagy nagyon rég döntetlennek jelenthették volna ki. Elvégre joga volt a gyülekezeteknek vagy csatlakozni vagy nem s ha egyszer a döntés megtörtént csak sajnálkozásnak van helye, azután pedig rábeszélésnek a jóvátételre, amely annál több reménnyel kecsegtet, minél több szeretettel és minél vonzóbb formában üzzük. Ugyis a gyakorlat dönti el, melyik mit tud felmutatni a maga útján. Viszont az is igaz, hogy nem lehet a csatlakozott egyházakat nagyságuk, hitük és vagyónuk eladásával vádolni meg, mert épúgy megőrizhetik mindezeket, mintha függetlenek volnának, sőt a Reformed Churchhöz csatlakozottaknak ezenkívül van még bizonyos helyzeti előnyük. Nem is elvi vita ez, hanem személyi harc. Elszánt propaganda folyik a hívek rovására: ki mennyit tud elhódítani a másik híveiből, pedig tízezrével vannak református eredetű amerikai magyarok, akik egy egyházhöz sem tartoznak.

Ez a harc csak úgy érthető, ha a magyar pártos természetet és guerillaháborúkra való hajlamosságot az amerikai szabadság levegőjében, az ottani egyházi viszonyok között képzeljük el.

Mindnyájan tudjuk, hogy Amerikában felekezeti kényszer nincsen, azaz nem úgy van, mint nálunk, ahol minden állampolgár a törvény határomzánya szerint valamely felekezet tagjává vétetik, s mint ilyen az illető felekezet jurisdictiója alatt áll mindaddig, amíg törvényesen megállapított formások szerint a felekezet kötelékéből ki nem lép; sőt bizonyos esetekben, ha ki lép is, még tovább megmarad az elhagyott felekezet adófizetőjének. Amerikában a felekezethez való tartozás éppen olyan szabad magánjogi ügye mindenkinek, mint bármely egyesületbe való be- és kilépés vagy még élesebb példát mondva, mint az, hogy melyik levélbe megyek vásárolni, vagy melyik orvossal gyógyíttatom magamat. Ennélfogva a lelkipásztori munka szabad pályává vált és mindenkinek annyi híve van, amennyit le tud kötni és addig vannak hívei, ameddig vonzó erejével meg tudja tartani. Vegyük ehhez még azt, hogy az egyházak semmiféle községi vagy állami támogatásban nem részesülnek. A nagyobb egyházközségek adnak

ugyan a kisebb missziói gyülekezeteknek segélyt, de ezt is csak meghatározott időre, apadó összegben, egyébként pedig a gyülekezet híveinek áldozatkészségéből él. Az egyháznak adókiivetési és behajtási joga nincs és amikor a terheket megállapítja, tulajdonképpen minden egyes hívővel kölcsönös, magánjogi érvényvel bíró megállapodást létesít, amelynek az az értelme, hogy az illető egyháztag meghatározott időre, vagy meghatározott célra, minden további kötelezettség vállalása nélkül bizonyos összeget megajánl. Az egyszer megajánlott összeg természetesen érvényesíthető, de erre nem kerül a sor, mert a játék nem érné meg a gyertyát. Mindebből világos, hogy a gyülekezeti élet és a lelkipásztor egész existenciája a hívek önkéntes áldozatkészségétől függ, tehát az egész lelkipásztori munka az életfenntartás leleményességével és szívósságával arra vonatkozik, hogy miképpen lehet a hívek áldozatkészségét biztosítani. Isten ígéje és a lelkipásztor erkölcsi szabadsága minden egyházban függővé válik a gyülekezet hangulatától és a közszeszélyektől, s ne csodálkozzunk rajta, ha a simoniának egy sajtósága formája, a Mobnak való hízélgés és a plakátdemagógia harapódzik el. Egyházat alapítani épúgy szabadságában áll mindenkinek, mint bármely egyesületet és ha az egyház alapszabályait néhány jóhírű amerikai polgár a hatóságnál bejelenti, az egyház jogi személyiséggé válik: vagyont szerezhethet és vagyont idegeníthet el. Mindezek megvetik az ágyat az ellenegyházak alakulásának. Bármely gyülekezetben észébe juthat valakinek, hogy szakadást csináljon. A gyülekezet egy részét magával viheti és az átelleni utcasarkon tökéletesen hasonló templomot emelhet és megkezdődhetik az ádáz küzdelem, hogy ugyanaz a sereg melyik templomba járjon. A kivándorolt magyar reformátusok kivétel nélkül egy négy százéves történeti egyháznak voltak a tagjai melynek meg volt a maga lelki és szervezeti egysége. Odakünn is magyar reformátusoknak maradtak és tudtommal közöttük sem dogmatikai harcok, sem pedig heretikus vallásos mozgalomnak még az árnyéka sem volt, nem számítva egy kis epizkopális kísérletet, amely hamar dugába dőlt. Mégis van olyan városa Amerikának, ahol a magyar reformátusok két vagy három versengő egyházközségbe tartoznak. Nem egymás mellett alakultak párhuzamosan és békességesen, hanem egymásból szakadtak ki és mindenik, a másik élete árán igyekeznek fenntartani a magáét. Mi ennek a megoldása? Semmi más, csak az, hogy az amerikai magyar református lelkészek gyűljenek össze, tartsanak bűnbánatot, bocsásanak meg egymásnak s létesítsenek legalább meghatározott időre treuga Dei-t. Anyi nagy dolgot míveltek már, bizonyára ezt is meg tudják tenni. Ezt helyettük senki sem végezheti el, rájuk senki sem parancsolhatja; önként kell megeselekedniök. Nincs benne semmi lehetetlenség: ha buzgón imádkoznának érte, meg is valósíthatnák.

A „leadership“ kérdése az amerikai magyarságra nézve is életbevágóan fontos. A Presbyterian és a Reformed Church ragasz-

codik ahhoz, hogy ott képzett lelkipásztorok álljanak munkába. Ennek az asszimilációs gondolaton kívül, amely tudvaleg sokkal erősebb a Presbyterian Churchnél, mint a Reformednél, még az is oka, hogy az ottan képzett lelkészek jobban beleilleszkednek az általános amerikai praxisba, amelyet különösen a második generáció kíván meg, mint a hazai képzésűek. A független egyháznak csak hazai képzésű papjai vannak, a csatlakozottaknál is ez idő szerint még többségben vannak a hazáról kivándoroltak. Tehát azonegy denomináció kebelében a papság között meglehetősen mély szakadás van: az itthon képzett és az ott túl képzett lelkipásztorok között. Az itthoniak elméletileg tanultabbak, képzettségükben több a történelmi és a humanista elem, de gyakorlatilag tanácstalanabbak, mondjuk: kevésbé amerikaiak. Az ottan képzettek szűkölködnek alaposabb történelmi, szélesebb világnézeti és mélyebb humanista nevelés nélkül, de mivel együtt nőttek fel az ottani fiúkkal és leányokkal: az új generációval élnek kulturális közösségben és könnyen megértik egymást, biztosabban mozognak abszolút angol tudásuk miatt, az ottani angol társadalom történelmi szövődésében.

Természetes, hogy ez a fejtegetés stílizált, mert a potiori halad. Vannak az itthon képzett lelkészek közül is sokan, akik az ottani lelkipásztori technikát pompásan kezelik, az ifjúsággal élénk kapcsolatot tartanak és gyakorlatiasságban az amerikaiakat is felülműlják. Viszont vannak az ott képzettek közül is olyanok, akik tudásban, teológiai ismeretben sok magyarországi lelkipásztornál különbek.

Jellemző a lelkipásztori életre a nagy elhagyatottság. A harc és a távolság szétszaggatja az embereket egymástól. Alig van árva lény, mint egy amerikai magyar református lelkipásztor. Távol van szülőhazájától, idegen, ismeretlen kultúrában. Körülötte változik és hullámzik a hívek serege, a legtöbb lelkipásztor öt-tíz évig marad egy helyen, ez alatt megteszi azt, amit megtehet, s azután jön az üdvös búcsúzás és helycsere. Mindig új környezetben van, nemcsak a gyülekezetek változnak, hanem az egyes gyülekezetek keretén belül mindig változnak a hívek. Gyors az életnek a ritmusa, a gazdasági erők hullámozása kavargatja az embereket, egész utcák kihálnak, hirtelen új negyedekbe költözik a nép, a pap sokszor zátonyon marad templomával együtt, elhúzódik alula a víz. Nagy távolságban laknak egymástól, nem lehet egymást a barát jelenlétével nevelni és segíteni. Mindenki újra kezdi a harcot, mindenki a maga kárán tanul, de nincs ideje hasznát venni annak, amit tanul, mert tovább kell mennie új helyzetekbe. A lelkipásztor élete hangulatoktól függ és a lelkipásztor munkája hangulatsínálásokból áll.

Az amerikai magyar egyházi életet az jellemzi, hogy két nemzedéket kell benne megkülönböztetni: az elsőt és a második és a harmadik generációt.

Az első generációba sorozom azokat, akik felnőtt korukban.

tizennyolcadik évük betöltése után mentek ki. Ezek holtig idegenek maradnak, angolul teljesen soha meg nem tanulnak, a magyar nyelvet sohasem felejtik el, s akármennyi angol szóval keverik, a szellemén csorbát nem ejtenek. Örökre idegennek érzik magukat, szívük untalan haza vágyik és emlékeikben élnek. Szeretik a magyar népdalt, megújítják a régi magyar szokásokat, névnapot, disznótort, szüretet ülnék, étkezésük és olvasmányuk magyar és magyarságuk valami fájó érzés, amely könnyekbe tör ki, mihelyt akácfás temetőről és fehérfalú református templomokról beszélünk.

Óriási távolságban áll ezektől a második generáció, akik vagy ott születtek, vagy már ott kezdték iskoláikat. Ezek pompásan beszélnek angolul, mindent tudnak és értenek, ami amerikai, mindenért lelkesednek, ami az amerikai ember keblét dagasztja. Ha kitűnően végeztek a magyar nyári iskolákat: a magyar történelmet és a magyar földrajzot ismerik, de inkább csak névből. Hunyadi Jánosért és Rákóczi Ferencért nem lelkesednek, de igen Lincoln Ábrahámért és Lindberghért. Tulajdonképpen röstellik, hogy magyarok, mert e miatt kevésbé amerikainak nézik és talán le is nézik őket. Még benne élnek a magyar társadalomban, nyelvét beszélik, de már nehezen. Magyar nyelvtudásuk társalgási, de nem irodalmi. Egyszerű szüleik fogyó nyelvkincsét sajátítják el minden nyelvtani és irodalmi pallérozás nélkül. A legközségebb kifejezéseket és fordulatokat tudják magyarul, de gondolkozni már angolul tanították őket, irodalmat csak angolul élveznek igazán, fogalmazni csak angolul tudnak. Miután az angol nyelvet irodalmilag, nyelvtanilag ismerik és sokkal gazdagabb a szókincsük benne: mihelyt komolyabbá válik valamely kérdés, emelkedettebbé a téma és absztraktabbá a gondolat, kénytelenek angolul beszélni. Az angol nyelv él bennük, a magyar nyelv pedig avar emlék. Ezeknek a fiataloknak, akik tanult és jószándékú emberek, komoly és nagy ambíciójú ifjak, mint Amerika ifjúsága általában, hiába beszélünk magyar érzelmekről, magyar keserűségről, sírva-vigadásról, mert nem tudják megérteni. De ha azt mondjuk nekik, hogy reájuk magyarságukból kifolyólag szép munka és nagy feladat vár, nekik különös missziójuk van, amellyel hasznos munkát végezhetnek el, arcuk kipirul és valósággal isszák a szót. Ezeknek a magyarság egy konkrét erőpróba, feladat, amelyet megoldanak.

Van még egy nemzedék: a harmadik. Ezek csak annyit tudnak, hogy ők magyar eredetűek, ez tetszik is nekik, mert exotikus és érdekes dolog. Magyarul nagyon keveset tudnak, de szívesen olvasnák angol nyelven a magyar történelmet, a magyar irodalmat, mert érdekli őket és ha Európába elvetődnének, el nem mulasztanák felkeresni Magyarországot. Nem beszélnek róluk, mert már kívül esnek a magyar egyházi munkán.

Ez a rétegződés teszi az amerikai munkát rendkívül nehézé. Nehézzé teszi az ígéhirdetést. Az első generációnak a szívéhez

csak hazai emlékekkel és hangulatokkal lehet férfni, az igehirdetés elégikus, a cél az, hogy inkább vigasztaljon, enyhítsen, quietivumokat adjon, szóval érzelmi igehirdetés, amelyben több a szerzői elem, mint az evangélium. A második nemzedéknek amerikai igehirdetés kell, praktikus, tételes, nem szereti az érzelgősséget, hazafias hangulatokat nem kíván a beszédbe elegyíteni, mindig azt kérdezi, mit kívánnak tőlem, mit adhatok, mi a programom és a feladatom? Már itt néha érzik a nyelv nehézsége. Ezek az emberek már jobban értenék az angol nyelvű igehirdetést, mint a magyart. Az, hogy mégis magyar az igehirdetési nyelv, tengersok munkát jelent a lekipásztorra és a hallgatóságra: a nyári iskolában a magyar vallásos nyelv elsajátítását, megtanítását, illetve megtanulását. Ezeket meg kell tanítani magyarul azért, hogy magyarul prédikálhassunk nekik.

Mindezekből kiderül az, hogy az amerikai munkának legfontosabb része a nevelés munkája.

Az amerikai magyarság sajátságos helyzetéből következik az, hogy az egyházi munka legfontosabb része az ifjúság nevelése. Minden egyházban döntő fontosságú az ifjúság gondozása, de az amerikai magyarság iskolapéldát szolgáltat arra, hogy ha az ifjúság lelkét, amely kéneseóként igyekszik kezünkben álltúnni, meg nem tartjuk, egy emberöltő alatt kipusztul az egyház. Hasonlatos ez a munka a végvárok küzdelmeihez, amelyekben halálos kártársról van szó mindaddig, amíg a világ változik és a felmentő csapat megérkezik. Amily világos az, hogy áruást követ el az az amerikai magyar református, aki nem feszíti meg minden erejét arra, hogy az új nemzedéket megtartsa magyarnak, éppoly világos az is, hogy a leghősiesebb, de egészen ismeretlen magyar munka, a magyar önfentartás nagy hősköteményének ragyogó, de elrejtett epizódorozata az amerikai magyarság templomai körül játszódik le az ifjúság magyar szellemű nevelésében.

Ennek a munkának két oldala van, didaktikai és pásztori. Nem tudom melyik fontosabb a kettő közül, de egyik a másik nélkül nem lehet el. Pásztori munka nélkül nem lehet megoldani a didaktikai feladatot és a didaktikai cél elérése nélkül tökéletesen csődöt mond a pásztori munka. Ez más szóval azt jelenti: nagy pásztori munkára van szükség, hogy a kemény és nehéz didaktikai munkára a gyermeket és az ifjút megkapjuk; viszont a didaktikai munka elvégzése nélkül idegen generációt nevelünk fel, amely igyekezni fog az ősi fészket minél előbb elhagyni s lehetetlenül válik a pásztori munka.

A didaktikai munkának célja az, hogy a gyermeket megtanítsa magyarul írni és olvasni (angolul már ír és olvas mindenik), megismertesse a magyar történelemmel, földrajzzal; reáveze a magyar irodalom olvasására, s mindezzel a magyar nyelvben és magyar szellemben felnövekvő nemzedéket megerősítse és megtartsa. Ezt a munkát az egyházak az úgynevezett szombati és

nyári iskolákban végzik el. Ugyanis Amerikában állami népoktatás van. Az úgynevezett public school-ba járnak a gyermekek s csak a katolikus egyház tart fenn felekezeti iskolát, de még a magyar katolikus elemi iskolákban is *angol* a tanítás nyelve. A public school-ok az állam óriási gazdagsága folytán ragyogóan fel vannak szerelve. A legtöbbször szimpátikus női tanítók foglalkoznak a gyermekekkel. A tanítók nem annyira az ismeretek terjedelmére vagy mélységére fordítanak gondot, hanem a gyakorlatias, talpraesett amerikai szellem kinevelésére. Meglepő vonás az, hogy mennyire szeretnek a gyerekek iskolába járni. A szülők részéről a legnagyobb büntetés volna, ha gyermekeiket néha el mernék tiltani az iskolától, de nem merik, mert érzik, hogy az iskola nagyobb hatalom, mint az anyaöl vagy az apai tekintély. Ezekben az iskolákban tanulnak a magyar gyermekek körülbelül 8 hónapon át hetenként öt napon. A hatodik nap, szombaton, a magyar gyerekek megjelenik a gyülekezet úgynevezett magyar iskolájában. Míg az amerikai gyerekek vidáman örvendeznek a vakációnak, a magyar gyerek egy füstös, rossz levegőjű souterrainbe vagy pedig kis alacsony szobában összezúfolva tanulják a magyar betűvetést és magyar olvasást, magyar földrajzot és történelmet. Mikor pedig elkövetkezik a ragyogó, de rekkenő nyár, az amerikai gyerekek roppant szabadságukban nagyszerűen kiélvezik a szünidőt, a magyar gyerekek pedig irtózatos melegben primitív felszerelésű, régimódi iskolába járnak és ott keményen tanulni tartoznak. Ezekben az iskolákban mérhetetlenül sok a jóakarát és buzgóság, de kevés a szakavatottság. Olyanforma ellentétet mutat az amerikai iskolához, mintha egy tanyai iskolát hasonlítanánk össze egy svájci vagy erdei iskolával. A tanítók változnak, a lelkipásztor maga sem bírja a munkát, nem bírja akkor sem, ha felesége vagy gyermeke segít. Vasárnapi iskolai tanítókat kell alkalmazni, diákokat, tanultabb fiatal embereket és leányokat, akiknek a világon semmiféle pedagógiai előképzettségük nincs és akik éppen olyan naturalisták a tanítás művészetében, mint a vasárnapi iskolai tanítók. Maga a tanítás pedig rendkívül nagy feladatokkal róna még a kiváló képzettségű szakemberek elé is. Magyar írás-olvasást kell tanítani olyan gyerekeknek, akik nem ismerik eléggé ezt a nyelvet, viszont az angolt tökéletesen bírják és írják is. Történelmet és földrajzot kell tanítani minden szemléltető kép nélkül, anélkül, hogy ki volna dolgozva, hol és hogyan kellene ezeket az ismereteket a gyerekeknek már meglévő ismeretéhez kapcsolni. Minden papnak más a módszere, amelyet igen sokszor a nyári tanító nem gyakorol, s miután a papok is nagyon sokszor váltakoznak, e téren valóságos pedagógiai chaos uralkodik. Pedig a magyar gyermek kormos és izzadt hőse a magyar kulturának, amidőn 35 fokos melegben csurom vízesen mogyolja a Kátét, a régi zsoldárszövegeket és az integer Magyarország vármegyéit. Szeretném, ha ez a nagy küzdelem, amely a magyar szóért és a magyar kulturáért folyik odaát, a hazai közvélemény érdeklődése

elé kerülne és ennek a hősiesség küzdelemnek segítségét a nemzeti becsület ügyévé lehetne tenni.

Összefoglalva az elmondottakat, legfontosabb dolog az amerikai magyar reformátusság lelki egységének megtartása. Mindaddig, amíg a különböző református egyházak képviselői ie nem ülnek és megállapodásra nem jutnak, hogy ellene egyházat nem szerveznek, egymás ellen hadjáratot nem folytatnak, elismerik egymás intencióinak komolyságát, nem tagadják meg egymástól a létjogosultságot és nem igyekeznek hatalmi úton a szembeállított összeroppantani, az amerikai magyar reformátusság minden hősiesség vonása mellett is hivatásának magaslatára nem tud eljutni.

A magyar reformátusság lelki egységének kiépítése érdekében minden erővel fejleszteni kell közös intézményeit. A ligonieri árvaház, a lancasteri főiskola magyar tanszéke, a református szövetség, úgyszintén a Lelkészegyesület megerősítése rendkívül fontos dolog. A Lelkészegyesületben helyet kell foglalnia minden magyar református lelkésznek. Ennek első feltétele az, hogy ne hányorgassuk, miért nem tagjai most, hanem a függetlenek örömmel menjenek és a többiek örömmel fogadják őket. Elvi harcukat vívják meg a Lelkészegyesület keretén belül, de kifelé tartásuk az egységet.

A lelki egység és kooperáció megerősödésével meg lehet kezdeni a szervezeti egység előkészítését is. Ennek legalkalmasabb módja az volna, ha a Reformed Church kebelében négy vagy több egyházmegegyéből álló Magyar Református Egyházkerület szerveztetnének a German Synod of the East mintájára.

A Reformed Church az, amelynek legtöbb történelmi joga van egy ilyen alakulat befogadására, mert ez az egyház indította meg a magyar missziót; tíz évig egyedül, nagy áldozatokkal vezette; a háború után rendkívül sokat tett a magyar ügyért, s jelenben is az amerikai magyar reformátusság többsége az ő kebelébe tartozik. Maga ez a koncepció is az ő körében támadt: néhai moderátoruk, a magyar misszió megindítója: John Hassler Prough vetette fel e gondolatot 1905. március 3-án Darányi Ignác dunameléki főgondnokhoz írt levelében. Végül ez az egyház az, amelyben a magyarság a legteljesebb autonómiát élvezheti.

Hathatós erkölcsi és szellemi támogatásban kellene részesíteni az amerikai magyar reformátusságot egységes és alkalmas tankönyvek termelésében.

Ezeket ott kellene megírni és kinyomatni, de a hazai pedagógiai erők szellemi támogatásának igénybevételével. Egy egységes, szépen illusztrált olvasókönyvre gondolok, amely jelenetekben állítja egymással szembe az amerikai és a hazai magyar életet. Lehetne egy amerikai magyar fiú és egy magyarországi leány életregényévé tenni ezt a könyvet, amely beszámolna arról, hogy a kis John miképpen járja be Magyarországot és a kis Juliska mit lát Amerikában. Miképpen találkoznak, lesznek egymáséi: John amerikai aktivitását miképpen szövi át a Juliska édes, érzelmi ma-

gyarsága. Ilyen módon meg lehetne kedveltetni azt, ami a másik világban idegen és meg lehetne taníttatni azt, amit mindenikben tudni érdemes. Ebben benne lehetne mindaz, amit földrajzból, történelemből és irodalomból egy amerikai magyar gyereknek tudni kell. olyan vonzóan, hogy a gyerek kedvvel olvassa és az öreg se tegye le a kezéből. Szükséges volna módszeres utasítást adni a magyar írás és olvasás tanítására. Egy kis művészi kiállítású abc-könyvre van szükség, amelyből a már angolul írni és olvasni tudó gyerekek jó kedvvel tanulnának magyarul.

Azt hisszük, hogy ez irányelvek megszívlelése az évek óta vajudó amerikai magyar református kérdést nagy lépéssel segítené a megoldás felé.

Ravasz László.



Mikor a Golgotára vitték.

*Mikor a Golgotára vitték,
Lába nyomában vér fakadt,
Szelíd szeméből könny szívárgott
S lerokadt a kereszt alatt,
Mikor a Golgotára vitték.*

*Veronikának keszkenője,
— Irgalom selymével szegett —
Megtörli a bús Istenarcot
S azóta mindig könnyezett
Veronikának keszkenője.*

*Van-e szív, aki meg ne szánná?
Cirénéből való Simon
Vállat feszít a nagy keresztnek
S lihegve súgja: nem bírom!
Van-e szív, aki meg ne szánná?*

*S a golgotai út porában,
Amerre roskadozva ment:
Piros virágok, vérvirágok
Nyíltak ki harmatozva, fent
A golgotai út porában.*

*S a durva fára fölszegezték.
Két oldalán a két lator;
Ki szánja: megtér üdvözülve,
Ki káromolja: meglakol.
A durva fára fölszegezték.*

*S míg lelke vívott a halállal,
Táncolt a söpredék, a vad, —
Hát a tanítvány, hát az anyja?*

*Nekik még sirni sem szabad,
Míg lelke vívott a halállal.*

*S mikor itthagya a világot:
Keresztfájából fény fakadt!
Akkor lettünk, mi holtak — élők,
Mikor a szíve megszakadt,
Mikor itthagya a világot.*

Baja Mihály.





A gyerek.

Mikor Sulyok Jóska elkapta a lány kezét, ez kiejtette kezéből a sarlót s a szeme rálobbant a legény arcára.

— Mit akar? — kérdezte elfulladva, aztán elfordította a fejét. Igazgatta a homlokára lecsúszott kendőt s a kendő árnyékából pislogatott ki a legényre.

A legény nem szólt, csak égő tekintettel nézte a lányt.

A lesarlózott lucernából édes illat áradt. Fecskék villantak át a fejük felett a napfényben. A part szélén a füzek lassan ingatták ezüstös lombjukat.

A lány arcára borulat szállt. Szomorúan seLYmezett tekintete a legény arcába.

— Mondtam már magának, hogy nem lehet — sirt a boldog, égigérő csöndben a hangja.

— Tudod, hogy asszonyomnak akarlak?

A lány szomorúan bólintott.

— Tudom.

— Másfelé hajlik a szíved?

A lány fölemelte fejét. Őszintén belenézett a legény szemébe s az arca lágY pirjába foszlott a pillantása.

— Tuggya, hogy nem . . .

A legény hangja fölesattant:

— Hát akkor mit gyötörsz?

A lány tekintete a levágott lucerna csomókra hullott.

— Én nem . . .

— Nem szívelhetsz?

— Nem mondtam . . . Érezheti . . . Hát azért hagyjon el engöm.

— Eljár az idő, Julikám . . . Mire várjunk?

A lány vállatvont.

— Nem mondhatok mást magának . . . Nem möhetök én férhő . . . Csak annyit mondhatok . . .

Távoiról, a városból, harangszó szitált feléjük. Méhek, meg bogarak döngtek a fülükbe.

— Hát majd beszélök én a nénéddel, mert úgy láccik, te bolond vagy!

— Hát csak beszéljön. Ű se mondhat ögyebet.

A legény megütödve nézett rá.

— Ű se? No majd mögláttjuk.

Közelebb lépett a lányhoz. A szemébe nézett és csendesén békésen rezdülő hangon mondta:

— A kezed azér nyújthatod.

A lány a legény felé nyújtotta a kezét s mosoly suhant el a szája körül.

— Ha akarja?

A legény fogta, melengette pár pillanatig a lány kezét. Halk sóhajok közt dobbant össze a szívük.

— No, Isten álgyon! — szakadt föl a legény kebléből. Eleresztette a lány kezét s megindult.

A lány szeme mély sóhajjal utána meredt. Csak nézte a távolodó legényt. Széles válla, hogy inog a fényben, feje, hogy süpped gondba, amíg belesüllyed alakja a vetés zöldjébe.

Távolban egy tanya fehérlett. Arrafelé tartott a legény. A kutyák mérgesen csaholva rohantak elibe, de hamar el is haligattak, amikor megösmerték. A pitvarajtóban egy fiatal asszony bukkanant elő, az arca fölé tartotta a kezét, hogy a fényt elárnyékolja.

Várta mereven a legényt, csak akkor derült föl egy kicsit az arca, mikor a legény az eperfák alá ért.

A legény pár pillanat múlva a tornác elé érkezett s megemelte a kalapját.

A menyecske barátságosan nézett rá.

— Maga az Jóska?

A legény megállt előtte, kívül a tornácon.

— Én vónék.

Álltak egymással szemben elkomolyodva, miutha egymás gondolatát fürkésznék.

Azlán az asszony csendesén megszólalt:

— Beszélt Julival?

— Onnét gyüvök.

— Lucernát sarlóz?

— Azt.

— Jó az idő... Mondta neki András, vágjon egy kicsit. A tehén teje is jobb lősz, ha frisset őszik.

— Igaz.

Újabb csend ült közibük. A legény a botját ütögette a földhöz. Egy nagy piszkos szőrű komondor a közelébe telepedett.

Lilás ködök folytak szét a vetés mögött a messzeségben. Pici fehér, barna fődélű tanyák süppedtek bele a harsogó, vidám, zöld tengerbe. A vetést könnyedén borzolta a szél, mintha hullámmzott volna.

Az asszony a tornácajtó kallantyúja felé nyult s szelid hangon mondta:

— Kerüljön hát beljebb, Jóska. Szivesen látom délebédre is... Julis is hamarosan gyün, csak összegereblyézi a lucernát.

A legény belépett. Az asszony egy kis surolt széket tolt elé.
— Telepöggjön le. Ne vigye el az álmunkat.

A legény leült. A földre nézett, aztán megemelte fejét és a menyecske arcába pillantott.

— Hát András?

— A városba mönt kocsival. Sót hoz, mög kukoricát visz be édösapáméknak.

A legény egy kis hallgatás után mondta.

— Annál jobb, mert beszélni valóm van...

A menyecske ijedten nézett a legény barna szemébe, ehonnét dacos elhatározás villant felé. Halk, félénk hangon szólalt meg.

— Hát csak beszélj, Jóska.

A legény gyötrődve mozdult meg a széken, fájdalom itatta át az arcát s beletűzte tekintetét mélyen a menyecske szemébe.

— Maga tuggya, Zsófiika... Magának tudni köll. Van valakije Julikának?

A menyecske arcán pir suhant át.

— Nincs senkije.

— Igaz lelkire mongya?

— Úgy én!

— Hát akkor mér nem hallgat a szavamra?

A menyecske nem szólt. Elfordította a fejet. Hunvorgatón nézett a fénybe.

A legény könnyörögve fordult hozzá:

— Hát mongya, Zsófiika. Elbirom.

A menyecske a kötőjét babrálgatta. A fejét lehajtva kezdte:

— Nagy sora vóna annak, Jóska... Minek beszéljek én, ha Juli nem akarja?

A legény közelebb lépett, szemébe mélyesztette tekintetét a menyecskének.

— Hát nem vagyunk egymásho valók? Mongya!

A menyecske vállatvont. Tekintete elröppent a legény arca előtt.

— Senki se gondolja.

— Korhely, verekedő vagyok?

— Mindönki tuggya, hogy nem az.

— A tanyát is rámiratta édösapám. Boldogulhatnánk.

— Ezt is tudom, Jóska.

— Hát akkor?

— Nem akar férhő mönni, hogy olyan szöröncsétlen.

— Szöröncsétlen?

Belülről motoszkálás hallatszott. A szemét dörzsölve, álmos arccal tipegett elibük egy hároméves kisfiú. pislogva állt meg előttük, aztán félénken meresztette szemét a legényre.

Ez mosolyogva a kisfiúra nézett.

— Milyen nagy mán!

A menyecske komolyan, szomorú pillantással meredt a le-

gény arcába s a gyereket hirtelen magához vonta. A fejére simult a tenyere s a pilláira nedvesség futott.

— Hát ezér nem löhet — susogta s a pillantása szeliden lehullt a csöppségre.

A legény arcát vér futotta el. Értetlenül bámult a menyecske arcába.

— Mi? Hogy a kisgyerök miatt?

A menyecske fehér arcán pír futott át.

— Hát nem érti, Jóska? Hogy ez a kis angyal a Julié?

A legényt mintha mellbeütötték volna. Pár lépést hátratántorodott

— Mit mondott? Hiszen kérdöztem, hogy ...

A menyecske lassan bólintott.

— Tudom, Jóska. Nem is úgy történt. Hiszen nagyon jó lány vót ez. Tán tizenötéztendő s vót mindössze. A városbul igyeközött kifelé, mikor az oláhok a vöröseket kergették. Hirtelen nagy zürzavar lött. Összevissza rohantak a katonák. Itt a tanya közelébe is lecsapott a gránát. Juli egy kazalba bujt ijedtibé, mert süvítöltek az ágyúgolyók mindönfelé. Csak sötéttel érkezött haza szögény. A ruhája összetépve. Ledobbant a tornácon. Osztán másnap riadozott, mintha kergetnék. Egy hét mulva ért magához, de hónapokig a szavát se löhetött vönni ... Jobb világ gyült aztán. Végasztalgattuk, hogy majd segítünk rajta, ahogy tudunk ... Osztán mikor a kicsi mög születölt, magunkénak fogadtuk ... hogy nekünk nem adott az Isten.

Megtörülte a szemét. A kisgyereket kézenfogva vezette a házba. Mikor visszajött, a legény még ott ült a tornácon, fejét a két kezébe fogva. A menyecske megállt az ajtóban s a legényt szomorúan végigmérte. A hangja halkán rezdült:

— Most így mögvagyunk csöndbe, békességbe.

A legény fájdalmasan horkant fel:

— Mit töhet rúla a boldogtalan?

A menyecske arcára fény futott

Ugy-e? Olyan idök voltak azok. Az oláhok Vásárhelyen összefogdostak vagy ötven embört, gyerököt. Erre hajtották ki, oszt ott a kukoricás mellett emésztették el őket, az ártatlanokat.

Maga elé nézett. Elsötétül az arca.

— Csuda, hogy az életünk mögmaradt!

Aztán megemelte a fejét. Hosszan nézte a legény arcát s megszólalt:

— Pedig maga jó embör lenne, Jóska.

A legény föl pattant. A keze ökölbeszorult.

— Ki löhetött az a ... , az a hitvány?

Az asszony babrált az asztalon. Szomorúan vállatvont.

— Mit érne vele, ha tudná? De löhet-e ezt tudni? Áradás, döghalál vót az. Tüzes zivatar. Ki így, ki amúgy került ki belöle. Julinak is elhervadt a szíve. Pedig milyen nótás vót azelőtt!

A legény megemelte a fejét.

— Hát én így is elvöszöm!

A menyecske hozzálendült. A kezét elkapta.

— Az Isten álgya mög! De a kis gyereket ne említsük. Jó?
A miénk már. Maguknak is jobb lössz a maguké.

A legény komolyabban nézett maga elé.

— Ha így akarja?

A menyecske a szemébe nézett.

— Így. A szive csak mögsajdulna, ha rápillantana. Minek?
Majd ád az Isten maguknak, mi mög mán gyönyörködünk benne.

A legény arcán mosoly derengett.

— Jó, Zsófia.

Juli fordult be a tornácon. Nem szólt, nem is nézett a legényre. A sarlót, gereblyét a fal mellé rakta s be akart menni a pítvarba, de a nénje rászólt:

— Maradj csak. Hozom a levest. Jóska is itt marad.

Majd vidámabban fordult a legény felé:

— Bablevest főztem, mög turúscuszát.

— Jó a — bólintott a legény.

A menyecske a konyha felé libbent, az ajtóból szólt vissza a lánynak:

— Hozd ki addig. Vödd az öledbe.

A leány bement. Kihozta a gyereket.

Az asztal már terítve volt. Az asszony fürgén hozott még egy tányért s rámosolygott a kisgyerekekre, aki a lány ölében kuporgott. A szőke hajában játszott a napfény, hozzásimult a leány melléhez, két ujját a szájába dugta s komolyan a legény arcába figyelt.

A leány magához szorította a kisfiú testét. A feje belesimult a mellébe, mintha puha párnán feküdt volna. A leány áll a kisfiú haját érte. A szemét nem emelte fel, valami mély, fájdalmas, ködös érzésbe süppedt a lelke. Sírni szeretett volna, de a könnyek a torkán elfulladtak. A szívót tépte valami kegyetlenül.

Galambraj repült föl az istálló tetejéről nagy csattogással. Tehénbögés hallatszott. A béres terelte őket a vályuhoz. Aztán újra várakozó, kínos csend terpeszkedett. Egy sárga lepke bevágódott a tornácre s a kisgyerek feje körül táncolt. A gyerek a napba hunyorgatott s félkézzel kapott a lepke után.

— Pille! Pille! — nyikkant meg.

— Pille, kicsim — szólalt meg a lány. A szája a kisfiú hajához ért s a szive lázasan vert. A hangjában szerelmes bűgás sirt s a gyereket még jobban magához ölelte.

— Elrepült! — meredt a gyerek szeme a lepke után. A lepke kiperdült a tanyaudvar fölé s hirtelen beleveszett a fénybe.

A legény megmozdult. A lány könnyes szemébe nézett. Csendesen zengő, fájdalmas hangon mondta:

— Mán tudom, Julika . . . Zsuzsika elmondta . . .

A lány riadtan felnyikkant, a szeme kitégült, felemelkedett.

— Maradj csak . . . Mög hánytam vetöttem magamba . . . Tudom, hogy a szived tiszta . . . Köllesz neköm így is.

A lány csak nézett a szemébe roppant félelemmel.

A legény arca szomorú volt, de enyhült. Felállt. A tenyerét a kisgyerek fejére eresztette. Gyengéden végigsimította.

— Szép kis gyerek . . .

Babrált a gyerek ujjacskáján. Mosolyogva folytatta:

— Sose vót több a nénédnek?

— Nem — szaladt ki a lány szájából s azt hitte, hogy megdermed. De a legény most közelebbhajolt az arcához s melegen foszlott ki a szó a szájából.

— Hát így, Julikám . . . Ha te is akarod?

A leány keble majd szétpattant. Főlemelte nedves, bágyadt tekintetét a legényre.

— Mög tuggya bocsátani?

A legény lehajtotta a fejét.

— Számoltam magammal . . . Megbűnhődöttél már . . . Aztán igaz szívvel szeretlek . . .

A leány hirtelen felzokogott. A gyereket magához kapta s befutott a házba.

Este együtt ment haza a legénnyel. Csillagos ég borult rájuk. Hűvös, szagos volt a levegő.

A legény a lány kezét fogta. Ballagtak. Már előttük villogott a víz, a város szélén a nádashban s a házakból fény cikázott a vízre.

— Hát nem szólsz egy szót se, édes Julikám?

— Csak annyit — felelte a leány s vállá a legény vállához súmult —, hogy hűségös asszonya löszök.

Esküvő után azért révedező, szomorú volt a fiatal menyecske. Tett-vett a házban. Átfonta estéknként az ura nyakát. De az ura sokszor rajtakapta, hogy könnyes a szeme. Ilyenkor elibe állt nagy nyugalommal.

— Mi az, galambom? Ríttál?

Az asszony megtörölte kötőjével a szemét. Belenézett az ember szemébe s fátyolos tekintettel mondta:

— Ríttam, mert hogy nagyon tele van a szívem . . .

És nézett az ura szemébe hosszan.

Majd odaugrott a sublóthoz, hirtelen mozdulattal kihúzta a fiókját, egy átkötött papiresomagot vett ki a fiókból, az ura felé tartotta s lázas szavakkal mondta:

— Pistikének vöttem a vásáron. Mézes báb, cukor, csokoládé van benne. Hogy örül majd neki!

Az ember nézte az asszonyt. Egyszerre, hogy kipirult az arca! A szeme fényében boldog mosoly szitált.

Közelebb lépett az asszonyhoz, lassan. A szemébe mélyesztette a tekintetét.

— Szeretőd azt a kis gyereket?

Az asszony pillantása megbujva rávillant.

— Olyan aranyos! Maga nem kedvelli?

A férfi szája megrándult.

— Hát . . .

Meghúzta a bajuszát s lopva a felesége arcára nézett.

— A magadét se szeretnéd jobban!

Az asszony, mintha szíven ütötték volna, visszahőkölt.

— A magamét — felelte elfehéredve.

A szemét lesütötte.

Tél volt. Roppant hó borította be a földeket. Egy öregember hozta híriül a tanyáról, hogy egy hete beteg a kis gyerek.

Az asszony a kezét tördelve járt-kelt a házban. Aztán egyszerre az urához fordult:

— Édös uram, lelköm, mönjünk ki!

Az ember komolyan ránézett.

— Nagyon nagy a hó, a lovak nem birják.

Az asszony szeme fájdalmasan rányilt.

— Hát ha elpusztul? Istenöm! Né is lássam! Hiszen maga is... Maga is szereti mán.

Az ember szeliden vállat vont.

— Nem mondom...

Nagy kínlódva érték ki a tanyára. Majdnem elsüppedtek a szörnyű fehérségbe. Halálcsönd terpeszkedett a behavazott, fagyott földek fölött. A varjak hideg, dermedt ködbe veszve, gubbasztottak a fákon.

András jött ki elibük komor arccal. Az asszony az arcát nézte s a sikeltő kérdés ott lapult a tekintetében.

András ijedt hangon mondta:

— Pistike jobban van, de Zsófi... Doktor is vót itt. Baj van

Leverték lábukról a havat s csendesen léptek be.

A kis gyerek már peracet majszolva ült a kemence padkáján. Az asszony lázban vergődött az ágyon.

— Itt maradok, András, amíg Zsófi jobban nem lösz.

Az ember fásultan bólintott.

Jutiska előszedte a kis csomagot s az édességeket a gyerek elé rakta. Aztán megmosdatta, felöltöztette. Futott a pitvarba. Megtömte csutkával a tűzhelyet s tüzet gyújtott. Levest főzött s kinnálta a betegnek, de ez csak szomorúan mosolygott. Pár nap múlva azonban enyhült a baja.

A Jutiska ura kijött s a fiatalasszony örömmel fogadta.

— Jobban van már Zsuzsika. Felgyógyul, de még sokáig gyöngö lösz.

Belemosolygott az ura szemébe.

— Bevinnénk talán tavaszig Pistikét, mihozzánk?

A kérdés sugárzó fényességben fürödve libegett az ember lelke előtt, az asszony tekintetéből félénken rámosolyogva, mire az ember megbillentette a fejét.

— Hát vigyük...

Bebugyolálva, mint egy idomtalan kis csomag szorongott az asszony ölében a kis gyerek. Csak az élénk szeme csillogott ki révülten a végtelen fehérségre. Az asszony magához szorította a gyereket. Valami édes melegség áradt a tagjaiba, a szívébe, amint

a gyermek arca fölé le-lehajolva kérdezgette:

— Nem fázol édös?

Tavaszkodott, amikor Zsófiika bejött a városba az urával. Körülnézett, kereste a gyereket.

— Hát a kis Pista?

— Édös apáméknál van — szólt Juliska szorongva.

— Sok bajod vót vele?

Juliska pírulva mondta:

— Néköm? Hogy mondhatod ezt?

Zsuzsika lehajtotta a fejét.

— Hát igaz . . .

András egyik lábáról a másikra állt s a hajusza közé mosolyogva, könyökével az asszonyát gyengéden meglökte mondta:

— Készül ám valami . . . Mifelénk is . . . Hát nem is vöszitök észre? Hogy mögkövérödött az asszony?

Juliska felsikoltott. A szive ki akart ugrani a kebléből.

— Jaj Istenöm!

— Hát biz úgy — bólogatott András. — A betegség is csak azér vót . . . A doktor mondta . . . Elkészött egy kicsit a princ.

Juliska a nénjét ölelgette.

— Jaj, lelköm, aranyom!

Ez meg csak a ruhája szélét babrálgatta.

— Mögáld bennünket a jó Isten — szólt komolyan, mély hangon András.

Juliska szeme egyszerre tele lett könnyel. A kemence falának borult s felzokogott. Az ura hozzálépett s a vállára eresztette a kezét.

— No, mi a, lelköm?

— Nagyon a szívemre futott . . . Hogy Zsófikának is . . . Hogy Zsófikának is . . . Hogy Zsófikának gyeröke lösz . . . Mi tülünk mög a kis Pistát elviszik.

— Mér vinnék el? — esendült fel az ember hangja. — Maragyon csak nálunk!

Az asszony hirtelen feléfordult. Az ember szemébe meredt a szeme. Az arcán fény lobbant fel.

— Maga tutta! — sikoltott boldogan a hangja, aztán a fejét hirtelen az ember vállára hajlította.

— Édös uram! — tört ki a kebléből tüzesen.

— Csitulj! — duruzsolta az ember szeliden. — Csillapolj lelköm. Hát persze, hogy tuttam . . . De ahogy a búza mögérik a jó szőre, a lélök is mögérik idővel . . . Mögérik a nagy szeretetre.

Magához ölelte a menyecskét s ez ráborult, túláradó örömmel, két karját a nyakába akasztva, a mellére.

Pásztor József.





Születésnapomon.

*Elhallgatok lassanként. Megalázó
annak, ki tud, kiállni a zsvajba,
idézni ész és érzelem: csudáit,
unatkozókhoz szólni garasért.*

*Én megszülettem, ám, ami körülvesz,
süllyed a szennyes árba, menthetetlen.
Nyitom szemem, látom, mind megvakultak
társaim a szörnyű zavarban.*

*Költőjét nem hallgatja ez a nép.
Elszántam hát magam: nem ordítok fülébe.
Valami mást kell tenni: igazabbat,
megtanulnom, mire megvénülök.*

*A hiú hír sohsem vonzotta lelkem.
Higgadva némulok s boldogan sejtem immár,
hová áraszam duzzadó erőmet,
hogy inkább legyek élet szava, mint most.*

*Ó győzedelmesen leszek ezentul
a szellemé: reményem tiszta képe . . .
Ritkán nyílal majd szívembe a bánat,
multamnak bánata, haszontalan dalom . . .*

Marconnay Tibor.



A tekintélyes ifjú.

Magyarországon tekintély és érdem soká kerülgetik egymást: nálunk a fiatal írókat nem szokták elkapatni. Ha egy harminc-harminckét éves fiatalembernek *neve* van, nagy szó, de hogy *te-kintélye* is legyen, szinte hihetetlen. A tehetség mint „maga se tehet róla“ jószág még csak elismertetik, de hogy valaki ennyi időskorában ízlés-arbíternek, minden irodalmi főzet főinyencének tétessék meg, arra alig van példa.

Miért ép Kazinczyra talált rá oly hamar ez a leglomhább lábú siker? Harminc éves sincs és jórészt ő hozza össze az első magyar folyóiratot, s néhány év múlva, amikor szorítani kezdi a társszerkesztői jelleg, új folyóiratot indít a saját szabadkőműves nevén. Teheti, mert nagyon valószínű, hogy Orpheus testvér Orpheusa alighanem lepipálja az öreg székely pap s az izgága jobbágy fiú Muzeumát. Hármuk közül csak Kazinczynek van igazi szerkesztői és írói hitele. Annakidején, amikor a Muzeum első számában egy kitűnő program-cikk jelent meg, nem Kazinczynek gratulált-e fű-fa? Ki gondolt rá, hogy a cikket esetleg Bacsányi is írhatta? Olvassuk el, mit mond József császár gyűlölt adminisztrátora Prónay báró, aki csak az imént fedezte fel a magyar nyelv fontosságát, amikor az Orpheus első számát megkapja! S mit a derék Horváth Ádám, aki füredi birtokocskájáról valóságos szerelmi vallomásokot küldözget Kazinczynek. Az induló írók már ekkor együtt emlegetik őt Gyöngyösivel, Báróczival és Bessenyeivel. Olyan tekintély, amely előtt nem is azt kérdezzük, megérdemelte-e, mint inkább: hogy vívta ki.

Ha utánanézőnk, mit írt ez a tekintélyes ifjú harminckét éves koráig, meglepődünk. Eredetit: alig néhány verset. A fiatal Kazinczy műfordító. Lefordította ifjúsága szívügy-költőjét s hajlott kora makacs tévedését, Gessnert, a svájci bukolikust (e kor egyik legjellemzőbb költőjét, akinek Idilljei a bukolika forradalmával, a menekülő Rousseauval is, elfeledtették egy napra az Emiljét égető máglyákat s a nyomában futó elfogató parancsot); aztán elmagyarított egy érzelgős tucatregényt a Werther fajtából

s végül lefordította Hamletet, amelynek a pesti magyar színját-
szók műsorát kellett volna megnyitnia, hogy aztán mégis csak a
Simai Kristóf darabja nyissa meg. Mivel alapozta meg Kazinczy
a tekintélyét? Young éjszakáinak valóban nagyon szép töredéké-
vel, amelyet hódolói tisztelettel mutatott be mesterének, a péceli
inyenc-esztétának, Zrinyi felfedezőjének? Vagy ezekkel a *Hijába
csillogsz*-féle dalocskákkal, melyektől a füredi asztrológus-költő
annyira megkótyagosodott?

Bizonyos, hogy a harminckét éves Kazinczynak nem igen
vannak művei. Inkább csak munkássága van és megvan ő; az új
stílus, a magyar „dolce stil nuovo“ hőse, aki fürge, apró ember
létére a legalkalmasabb, hogy valami irodalmi köztársaság felébe
szervezze az irodalom szabad-csapatait s „eltévedt lovasait“.

Ha az irodalom nemesak egymás mellett föltűnő könyvek
összesége; hanem inkább e könyvek közös élete, akkor Kazinczy
előtt aligha lehet magyar irodalomról beszélni. Balassa, Heltai,
Pázmány, Zrinyi, Gyöngyösi mindmegannyi elszigetelt írói vállal-
kozás; egymás műveit nem is ismerték. Még a Mária Terézia-kora-
beli úttörők is inkább toronyíránt elindult szerencsepróbálók, akik
ott kaptak bele az irodalom-csinálásba, ahol ép kínálkozott. Bölcse-
papok rejtőzködtek ebben az országban, akik a spanyol Graziant
olvasták s pompás ritmusú verseket írtak a szerencséről, a jó sza-
kácscról s egy körmendi kikapós, „agglantról“. Egy másik pap még
a hatvanas években diák-versekkel próbálkozik, hogy húsz év
mulva összekapjon a prozodián székely paptársával, akinek eb-
ura fakó nyelvénél alig lehet valami jellemzőbb ezekre az úttö-
rőkre. Finom mágnások még Károly császár korában megpróbál-
koznak rimes jambusokkal, szorgalmasan olvassák a francia iro-
dalmat s a német „Beyträge“-eket, hogy aggkorukban Kazinczy
vezesse őket a tágabb nyilvánosság elé. A bécsi testőröknek sze-
recesük, hogy együtt vannak. Ha nincs is irodalom, de van iro-
dalmi körük. S ha Báróczi egy magyarországi ifjútól meglepő
könnyen gördülő „Juhászi ének“-et kap, az ő felügyelete alatt
oten-hatan is elolvashatják. E testőrök nagy érdeme, hogy ki-
esalják csigaházából a magános iparkodást. Megvan a lehetősége,
hogy aki ír, nyilvánosan is író legyen. S az írás ragálya néhány
év alatt csakugyan úgy elterjedt, hogy a nyugalmazott lovasgene-
rálisok is mulattató történetekben adják majd elő divat-ellenes né-
zeteiket.

E Terézia idejéből ittragadt nemzedék jobbjában persze meg-
volt a vágy, hogy a gyarapodó könyveket valamiféle közös életbe
hangolják. Sajnos a meghasonlott Bessenyei élete delén hazamegy
Biharba gazdálkodni, Báróczi fürdőkre jár, a lábát kezelte; Rá-
day Gedeont aggastyáni latolgatása tartja vissza, az ifjabb Révai
viszont pörben áll mindenkivel.

E nemzedék már aligha csinál *egy* irodalmat a *sok* könyvből,
de annál nagyobb szeretettel fogad minden ifjút, akitől ilyesmit
remélni lehet s ha egy húsz néhány éves legényke Gessner Idilliu-

maít olyan fordításban küldi hozzá, mint Kazinczy, az öreg Ráday szívesen elismeri, hogy ő sem tudta volna a fordítást jobban nyélbeütni. Alapjában véve nem nagy dicséret, de Kazinczy büszke rá s lám példaképe, az Erkölcsi mesék testőr-fordítója is nyelvünk új Prometheusát üdvözli a félénk ifjúban. E Terézia idejéből itt ragadt magyaroknak valóban szívükön fekszik a magyar irodalom, hisz ők az apjai jóformán s ime itt friss erők mutatkoznak, igazi, vérbeli irodalmárok, akik öt éven át csiszolgtatják fordított Idilljeiket. Az öregek áldásukat küldik s az ifjak csillogó szemmel ismerik fel a maguk emberét.

Új nemzedék cseperedett fel itt az 1787-es év nemzedéke. Ha nem is professionátus írók (messze van az idő, amikor Kis Zaidja 400 példányban fogy el egy hónap alatt), de igazi literátorok, nyilvánosságra készülő írók s nem az asztalfiók váratlanul fölélédt Phónixei. Kevesebb köztük a mágnás és katona s több a tollára nyomorodott közsorsú. Ezek úgy készülnek az írásra, mint szent mesterségre s hamar lekritizálják az öreg Szabó Dávid prozodiáját. Már ifjan készebb mesteremberek, mint a Terézia korabeli veteránok s a beavatottak borzalma ludbörzik ki a hátukra, ha Kónyiról vagy Dugonics Etelkájáról hallanak. Még az olyan iparkodó s lelkes barátoknak is, mint amilyen Horváth Ádám, ugyancsak kapaszkodnia kell, ha debreceni magyarságával és grammatika-iszonyával benn akar a céhben maradni.

Kazinczy ennek az új nemzedéknek lesz diszkrét, de szívós sereg-kürtöse. Ő, aki öt évig esiszolta az Idilleket, kérelhetetlen ügyvédje lesz a mesterségének az úri időtöltéssel szembe s annyira megy, hogy nem is kell neki eredeti mű. Hogy tudnánk mi eredetit alkotni! Tanuljunk meg írni! Ki kell lesni, mit hogyan csináltak a műveltebb népek. Fordítani, fordítani! ez a jelszava. Jelszó, amely visszatér, valahányszor műhely-lélek szállja meg az írókat s a művészet új, eltanulható s még el nem tanult eselfogásaira eszmélünk rá.

Kazinczy ereje ép az, hogy lenézi, ami megvan s túlbecsüli, ami nincs. Megveti a naiv eredeti kísérleteket s meg az özönszámra ömlő fordításokat is. Ezek az elődök nem tudták eléggé, hogy milyen készületlenek. Az ő ereje, hogy túlozza ezt a készületlenséget. Bárócit a legjobb stilsztát tartja a legjobb írónak. Ő maga sem akar mást, mint stílust csinálni. Majd ha van stílusunk, elkezdhetünk írni. Addig azonban próbálgassuk minél több eredeti mű „Ton“-ját visszaadni, ha mindjárt az „Adolph's gesammelte Briefe“ című fércregény is az a mű.

Kazinczy stil-forradalmár. A stílus forradalmára a tartalommal szemben s az új, édesebb és lágyabb, kerekesebb szájjal ejtett, rövidebb szavakon és mondat-tagokon tovagördülő, telibetalálódó stílusnak a forradalmára a régi, szögletes, csikorgó, fogalomkerülő stílussal szemben. Nem élt magyar író, aki a fogalmazást ennyire azonosította volna az alkotással. Kazinczynak az ízlése volt a képzelete.

Ma, amikor ez az új édes stíl régen elkopott, annyira el, hogy állandó nyelvi émely fejlődött ki ép ebbe az irányba, nehéz ráigazítani fülünket arra az újdonságra, amit például a szegény Bácsmegyei jelenthetett annakidején. De ha végre ráigazítottuk, megértjük a kortárs írók lelkesedését, amely úgy látszik még a botfülűbb olvasókra is átragadt. Kazinczy behizonyította a nagybögőről, hogy fuvola is tud lenni.

Hiba volna persze a tekintélyes ifjú tekintélyét tisztára az „édes és új stílus“ varázsfuvolájával magyarázni. Kazinczy méltó volt erre a korai diktátorságra, de hogy ki is vítta, azt szerencsés helyzetének, no meg a természetének is köszönheti. Ez a mozgékony fiatalember már első leveleiben úgy mutatkozik be, mint akiből előbb-utóbb irodalmi tekintély lesz. Hiszen nagylátkörű író akadt itt több is. Földi műveltebb, jobb ítéletű, Bacsányi talán tehetségesebb is. Ők azonban nem voltak Kazinczyak. Kazinczyt születése és irodalmi elvei az úri amatőrök s a plebejus-irodalmárok közé helyezték. Ő volt köztük a kapocs. Ha az öregek nagy-lelkűek akartak lenni a fiatalok iránt, először Kazinczy akadt a kezük ügyébe; a Horváth-féle fiataloknak viszont imponált a nagy család fia, a kassai tanfelügyelő, aki elébük ment s rögtön lebarátomozta őket. Nem kis szó ebben a században, amikor egy Csokonai nevű nótárius öccse semmiképp sem lehetett olyan jó poéta, mint egy császári kamarás.

Kazinczynak nagyszerű érzéke volt a félig társadalmi, félig szellemi hierarchiához s emberségére legyen mondva, nemcsak a császárnak adta meg a magáét. Sőt a császárnak éppen csak azért, hogy Istennek is megadhassa. Senkisémm tud tanítványibb tisztelettudással kopogtatni egy-egy előkelő író ajtaján, valóság-gal leszedi lábukról őket; viszont plebejus társaira annyi tapintattal terjeszti ki doktrinabeli fölényét, hogy azok észre sem veszik, mikép is került Kazinczy a katedrára s ők az iskolapadba

Kortársai közt Kazinczy kétféle író-t ismer: remetét és organizátort. Az előbbieket roppant szeretettel vonja szárnyai alá s ahol lehet magasztalja őket. A szerkesztők, szervezők, a túlságos doktrinének iránt azonban rögtön gyanút fog. Horváth, Virág, később Dayka és Kis a neki való írók, míg Péczeliről, Bacsányiról, Révairól, később Földiről is elvétve s fanyalogva szól. Azt sem igen szívelheti az írókban, ha több van belőlük egy bokorban. A debreceniek is inkább ezért estek ki a kegyéből, mint sulyomkófákhoz illő nyelvük miatt. Az íróknak csak Kazinczyn át szabad érintkezniök. Ő az irodalmi élet telefonközpontja; nem lehet jó huzal, amely nem ebbe a központba fut. Mint minden igazi diktátor, ő sem hagyott más választást az embereknek, minthogy őt tegyék meg Kazinczyvá.

Amikor 1794. őszén felzörgetik s elhurcolják kedves fordításai mellől; az irodalmi élet tetszhalálba merül. A magyar irodalom néhány évre megint magánvállalkozások összefüggéstelen káosza lesz.

Németh László.



KRITIKAI SZEMLE.

Niebergall D. Fr.: Die moderne Predigt. Tübingen. 1929. 237 oldal.

A protestáns gyakorlati theologia olyan büszkesége szerzőnk, akinek egyes műveivel vagy azoknak egyes megjegyzéseivel szemben szükséges az opponálás is, de mint sokat alkotó és minden részletkérdéssel alaposan foglalkozó theologus olyan nevet szerzett magának nemcsak hazájában, hanem Európaszerte, hogy e tudománycsoport legjobbjai között áll.

Nincs szándékunkban, hogy műveiről most ismertető könyve miatt összefoglaló, vagy csak igen rövid megjegyzéseket tegyünk, de azt megállapíthatjuk, hogy Niebergall összes művei mindig olyankor jelentek meg, amikor a könyvében tárgyalt kérdések megvilágítása tényleg komoly egyházi szükséglet volt s ez az érdeme oly nagy, hogy ezért is megillehetné minden elismerés. Hogy ezt a tételünket igazoljuk, elsősorban utalunk: Hogyan prédikáljunk a modern embereknek? — a század elején megjelent művére, amely megjelenése óta komoly homiletikai szakkörök és igehirdetők olvasmánya és vezérfonala, mert ez a könyv adott a rengeteg száraz és üres homiletikai elmélet után és helyett valami olyan nem sejtett s így nem is remélt kincset, amelynek igénybevételével általánosan emelkedett és emelkedhetett az igehirdetés névója. Ennek a megállapításnak igazságát még azoknak is el kell ismerni, akik elvi okokból Niebergall működésének és munkálkodásának ádáz ellenségei.

Értéke és hatása ennek a műnek legelsősorban abban volt, hogy az igehirdetés elméletének modern alapjait rakva le, az összes forrongó istentiszteleti és rekatholizáló törekvéseknek elvette azt az érdeklődést keltő hatását, amellyel a század elején meginduló ilyen mozgalom megakart hódítani a német protestántizmust. Majdnem a háború végéig az volt a helyzet, hogy a modern liturgiai törekvések és indítványok, mint már teljesen érdektelének, a protestantizmus jelenéből örökre ellávoznak, amikor egyszerre sok váratlan és kedvező körülménnyel és adottsággal megmagyarázható szellemiségben, úgy újjult meg ez a mozgalom, hogy a jövő egészen az övé lesz és ennek a megújulásnak a viaskodása és küzdelme a körül folyt, hogy istentiszteleteinken 80—90% veszteséget szenvedjen az igehirdetés és ugyanilyen arányú nyereséget könyvelhessen el a modern liturgiai törekvések tábora.

Ebben a chaotikusnak nevezhető egyházi állapotban Niebergallon kívül talán csak Schian volt az, aki mint a gyakorlati theologia alapos ismerője szembeszállt ezekkel a protestántizmus lényegét félreismerő mozgalmakkal s

hogyan az egyházi közvélemény¹ 15 évi nehéz és fáradságos küzdelem után ismét az igehirdetés jogainak elismerését látja és annak áldásait is élvezheti, azt nemcsak annak köszönheti, hogy Niebergall írt elméleti homiletikai műveket, hanem annak is, hogy tábor tudott maga mellett gyűjteni és tartani, akik biztak az egyházi tradíciói tiszteletben tartásában. S ez a tábor a háború utáni évek gyakorlati teológiai újdonságai között állandóan várt arra az alkalomra, amikor a legilletékesebb faktor, vagyis szerzőnk vagy újra kiadja előbb is említett homiletikai művét, vagy pedig egy egészen új de hasonló tartalmú könyvvel ajándékozza meg a protestántizmust.

Már előljáróban megállapíthatjuk, hogy ez a könyv éppen olyan korszkos jelentőségű, mint az előző volt és bizonyosan a valóságot állapítjuk meg akkor, mikor elmondjuk, hogy az utolsó öt év egyik legnagyobb teológiai munkája és mint ilyen az igehirdetésben újabb forradalmat fog előidézni.

A könyv három részből áll. Az első részben megrajzolja a mai élet kulturtörténeti és teológiai strukturáját s azok a jellemzésül megadott vázlatos megjegyzések, amelyeket ebben a nagy fejezetben találunk, a régi, örökös szellemes és tökéletes Niebergallt állítják elénk. Beszél a modern ember megkötöttségeiről, régi és új erkölcséről, álkulturájáról, irracionális tömeghisztériájáról, modern szociális divatjáról, de egyik megjegyzésében sem bántó, hanem a tudós komoly tárgyilagosságának higgadtságával ítéli meg a helyzetet s azután a modern ember ezen életével összehasonlítja az orthodox, a liberális, a modern és a dialektikai teológia munkaprogramját és felveti a kérdést, hogy ezek közül melyiknek a homiletikai elmélete alkalmas a háború utáni tömegek egyházhoz való visszavezetésére.

A második részben eddig egészen ismeretlen módszerrel dolgozik. A modern homiletika és igehirdetés gyakorlatát mutatja be szemelvényekben. Körülbelül 30 év igehirdetési termékét veszi vizsgálat alá elfogultság nélküli válogatásban, hogy még a dolgokkal ismeretlen olvasó is kapjon mindenhől ízelítőt s a jellegzetes sajátosságok bemutatásával, a helyes és helytelen kiindulások lelkiismeretes analizálásával — mondjuk így — homiletikai szemináriumot tart a felnöttekkel s megállapíthatjuk azt, hogy így tényleg többet tanultunk, mint ha más és szokásos módszerekhez alkalmazkodott volna. De nemcsak ő veszi bonckés alá a beszédeket, hanem autentikus bírálatokat is közöl az egyes szónokokról az ismertetett beszédekkel kapcsolatban s ahogy a gyülekezet minden típusának véleményét így odatárja olvasói elé, a gyakorlati igehirdető annyi olyan és új szempontot kap, amelyekre éppen a mai egyházi élet és vallásosság miatt van nagy szüksége.

A harmadik és befejező rész a modern igehirdetés eredményeit vagy követeléseit mutatja be és ennek a résznek jellemzésére szükséges, hogy rövidített részeket eredetiben mutassunk be. A többek között pl. a következőket mondja: Mennyit küzdött az igehirdetés s scholasztika keservei között, amíg agyonkínozta magát a textussal, amíg megtalálta a szerencsés dispozióiót s akkor eltűnődhetett azon, hogy az analitikus-szintetikus eljárással hogyan tegyen egyenlővé minden részletet és azután a formai szépségek kihasználása mennyi gondot adott. Ezzel szemben a modern kor megállapította azt, hogy az igehirdetés is lényegében beszéd, amelynek, mint ilyennek, megvannak a pszichológiai szabályai. S amíg a felosztásos antik beszédek a régi dramatika szabályaihoz igazodtak, azt mondja, hogy a modern igehirdetés a formákhoz kötött klasszicizmus légköréből a modern expressionizmus táborába ment át,

amely megengedi azt, hogy az igehirdetés elviselhetetlen törvények helyett a tartalomnak és a lélek szolgálatának tehessen eleget. Ezért ha még arra gondolunk, hogy a beszédek részekre bontossanak, akkor is az egyik rész² így következhetne egymásután: először, azután, továbbá és végül.

Ezekből a megjegyzésekből sejteni lehet azt, hogy milyen postulátumokat állít fel a textus, a téma és a stílust illetően és ha a jogosnak látszó konzervativizmus tiltakozni akarna is gondolati kényszere ellen, minden ilyen lázadást és konzervatív megnyilatkozást elnyom az a tapasztalat, mely az említett első homiletikai mű hatásával magyarázható.

Nincs terünk arra, hogy a megjegyzéseket és a különbségeket szóvá tegyük akár a mult és jelen hasonló szándékú homiletikai műveivel, akár saját eredményeinek és eddigi ilyen jellegű munkáinak megállapításaival. Olyan könyv ez és olyan elmélet van itt megadva, amelynek meggyőződésünk szerint a multhoz kevés köze van s amely teljesen a modern kor és modern ember vallásos szükségleteinek kielégítéséből fakadt.

S mint ilyen: hiánypótló s ha vannak is esetleg ennek a műnek olyan tételei, amelyet nem tudnánk hosszás meggondolások után is aláírni, mégis azt kell hangsúlyoznunk, hogy a magyar protestánsizmus igehirdetésének feljavítására is nagyszerű indításokat adhat s ezért ne csak azok ismerkedjenek meg vele, akik a gyakorlati teológiának hivatalos tényezői, hanem az igehirdetők is, mert talán tényleg sokan ebben a könyvben veszik észre hibáikat s talán ugyancsak ez a könyv bátorítja meg a helyes úton megindult próbálkozásokat.

Gaudy László.

Dr. Headlam C. Arthur: Jesus Christ in history and faith 1925. (Egy új Messiáskép.)

Jézus életét teljesen transzcendálissá tenni époly hiba, mint belőle a csodás elemeket kiküszöbölni akarni. Mindenik irány apriori igaznak ismertelve alapján fog munkájához, így megnyugtató eredmény nem jöhet létre. A két véglet között halad dr. Headlam C. Arthur golucesteri püspök, oxfordi theol. előadótanár, különben nekünk magyaroknak meleg barátunk, aki 40 évi munkássága alatt nem egy, általánosan elfogadott eredményt ért el.

Kezünk alatti munkája a William Beloen Noble alapítványból a Harvard egyetemen rendezett előadássorozat, hat népszerű, de szigorúan tudományos alapokon nyugvó előadás, mely még 1925-ben két kiadást ért. A tudományok terjesztésére tudvalevőleg Angliában és Amerikában több ilyen alapítvány van, melyeknek terhére legkiválóbb tudósokat szoktak meghívni.

A könyv tartalmából csak a fontosabb részeket emelem ki. Az elbeszélés menetét különben Márk evangéliuma alapján igyekszik megkonstruálni. Mikor a régi zsidó hagyományok, kiválasztottság kezdtek feledésbe merülni, akkor lépett fel Keresztelő János. 400 év óta az első próféta, az igazság hirdetője, a Messiás előhírnöke. Beszélgetései, a keresztségnek története alapján ennek ismeri fel Jézust. Ettől fogva együtt maradtak. Azonban nem soká, Jánost elfogatta Heródes Antipás, mivel keményen megróttá, Heródiással, testvére Filip feleségével való vérfertőző házassága miatt. Tanítványai elszéledtek.

Jézus családi körülményei folytán is vezetettve, Kapernaum környékére ment. Itt a Galileai tó gyönyörű környékén télen is szabadban lehetett hálni s

a hely összefutó útjainál fogva a népek közlekedési helye volt; nagy előnye volt határszéli fekvése is, honnan Heródes Antipas üldözése elől könnyen lehetett szárazon és vízen menekülnie. Prédikációi, tettei csakhamar Jézus felé irányítják a figyelmet, de egyúttal felkeltik a zsidó főemberek gyűlöletét is a bűnösök eme barátja ellen. Sőt Heródes Antipás, ki nem volt valami népszerű ember, lázadástól félt, ezért csatlakozott hozzájuk. Ugy hogy Jézus ettől fogva nem tanított, mint eddig tette, a zsinagógában. Talán kitiltatott onnan. Kiválaszt tehát 12 apostolt. Ez volt az első lépés az új Izráel, az új gyülekezet alakulása felé.

Ezért hát még inkább figyelik Jézust. Ez ideig kétszer járta be Galileát. mely után az „apostolokat“ küldte szét kettőnként bűnbánatra hívás és beteg gyógyítása céljából. Természetesen most még nagyobbá lett a hatalmasok ellenségeskedése ellene, hiszen a Sanhedrin küldötteinek a neve volt hivatalosan az „apostol“, Heródesék pedig lázadás előkészítésétől félték. Ekkor jött hozzá az üzenet, hogy Heródes meg akarja őt öletni, mire felelt: „mondjátok meg annak a rókának...nem lehetséges, hogy a próféta Jeruzsálemen kívül vesszen el“ (Lk. 13, 32. kv.). Ez időre eshetik Keresztelő János halála is Salome és anyja Heródiás kívánságára.

Jézus, bizonyára Heródes tervét megakadályozandó, átevez a tavon Filep tartományába. De hallgatói utána mennek s ekkor történik, valószínűleg 32 tavaszán, az 5000 ember jóltartása. János mondja, hogy királyá akarták őt tenni, hiszen többen gyanakodtak, hogy ő a Messiás. Jézus pedig szabadulni akarván, megparancsolja tanítványainak, hogy Betshaidába evezzenek, mert Filep tartományában akar maradni. A szél elsodorta őket. Reggel felé tengeren járván, Jézus közeledik és kikötnek Genzáreth tartományában, Heródes Antipás lakásához közel.

Kettős veszély: egyfelől a nép entuziasmusa, másfelől a farizeusok, kik követtséget küldtek hozzá. Hosszabb távollétre határozza magát, egész Tirus és Sylon környékéig felmegy valószínűleg a 32. év nyarán, honnan csak ősszel tér vissza a Decapolisba.

Ütközben történt, hogy Péter szavára a tanítványok őt Krisztusnak ismerik el. S Jézus ettől fogva kezd beszélni szenvedéseiről. Sőt mikor ezt Péter teljesen összegegyeztetetlennek tartja az ő várakozásukkal, Jézus megfeddi őt: Sátán nem Istennek, hanem embernek dolgait gondolod. A messiási hivatás követése a legmagasabb fokú lemondás. (Mk. 8:34—35.). Meg volt felőle győződve, hogy az után valósítja meg életének célját és a tanítványok közül többen kezdtek kiábrándulni; királyságot vártak, keresztről beszélt. Nem csoda, ha többen megzavarodtak és félreálltak. Krisztus pedig lárom legmeghittebb tanítványát felviszi a Hermon csúcsára s a transzfiguráció csodájában megmutatta nekik fényes dicsőségét.

Valószínűleg 32 őszen Jeruzsálembé készült, hogy hivatását bevégezze s ismét prédikált mindenfelé. Lehet a tanítványok visszamaradtak Galileában, hogy az ünnepre, a messiási királyság inaugurációjára magukkal vigyék a tömegeket. Sőt más hetven tanítványt is szétküldött a városokba a híradással: elközzelített az Isten országa. Erre az időre eshetik Lk. hosszú úti betoldása. Ő maga előkészítés céljából előre ment Jeruzsálembé. A végesemények kifejlődésére mutat Lázár feltámasztása is. Innen megy át Pereába, ahol a galileai zarándokló tömegekkel találkozik.

Mi volt Jézus életének célja? Keresztelésétől fogva egész bizonyosan Messiásnak tudta magát, ezt bizonyítja minden szava, minden tette. Az ószövetség alapján most már ez a Messiás a Jehova szenvedő szolgája is volt. Életének célját akarta tehát megvalósítani, felállítani az Isten országát, a Messiás országát békés forradalom útján. Aki fegyvert fog, fegyver által vesz el. De egyszersmind ezzel kapcsolatosnak gondolta halálát. A próféta nem veszt el Jeruzsálemen kívül. Meg volt győződve, hogy királysága éppen az által létesül, hogy ő maga meghal. Headlam püspök erre vonatkozólag Tacitus ismert helyét is idézi, mely a keresztyénséget kárhozatos babonának mondja, amely egy időre elnyomatott, de aztán ismét előtört.

Ennek a jézusi képnek megfelelőleg szól aztán a mű Jézus tanításairól, mindenütt az ószövetségből kiindulva, de aztán felmutatva azt az egészen új tartalmat, melyet az újszövetségben az istenfogalom, erkölcsi ideál, mennyek országa, messiási képzet stb. nyer. „A keresztyénség előállása“ 1912. c. művemben magam is ezt tartottam az egyedül elfogadható magyarázatnak minden szinkretisztikus belemagyarázások nélkül. Jézus teremtő lelkében keresztyénre átformált eszmék, fogalmak azok, melyek valamikor létrehozták a keresztyén egyházat s nem megfordítva az egyházi teológia fejlesztette ki őket. Kiegészíti ezt Jézus személyiségének vonzó rajza. Mint tanításaiban, úgy hatásában, csodatetteiben mindenütt az egyedül álló személyiség tűnik elő. Kinél az összhenyomás, hogy az emberi élet mértékét felülmúlta. Ezekre a magyarázatokra szükség volt, hogy az előbb adott Jézuskép félreértésre ne adjon okot. Teljesen az evangéliumi vonásoknak megfelelőleg van mindez összeállítva, de mintegy színt, elevenséget nyerve a virágvasárnap-i események központba állításával.

Ez történik az elbeszélés további fonalán. 32 őszén és telén Judeában és Pereában prédikált Jézus s ebből tekintélyes időt töltött Jeruzsálemben. Nem valószínű, hogy a nagyhétnek, az evangéliumokban említett minden eseménye, erre az időre esnék. Mk. és Lk. ide osztották be, mert csak egy jeruzsálemi útról tudtak s így mindent, amiről hallották, hogy jeruzsálemi, ide csoportosították. Jézus maga is hirdette a mennyek országa közeli eljövételét, de hirdette azt másokkal is, így szétküldte a 12-öt és a 70 tanítványt s felkeltette az általános várakozást, hogy a husvét ünnepén nagy események fognak történni. Mindenfelé voltak már tanítványai: Jeruzsálemben, Judeában, Pereában, Galileából pedig Péter és a többi apostolok csoportonként hozták őket. Jézus az így feltóduló sokasággal a Jordán mögött találkozott Mk. 10:32 szerint, amint visszatérőben volt Jeruzsálemből Pereába. A versben említett meglepetést Jézus hirtelen megjelenése okozta, a félelem pedig a nagy események elősejtelméből támadt, mit Jézus magára nézve többé nem ismer.

Az éjszakát Bethániában töltötte, innen tette meg utolsó intézkedéseit. János szerint Jeruzsálemből is nagy sereg jött elébe. Jézus célja tehát az volt, hogy inaurálja a mennyek országát s kikiáltassa magát Messiásnak, csak hogy persze minden világi vonatkozástól távol. Ószövetségi váradalmakat akart betölteni, de nem konvencionális dolgokat, mint amilyeneket a zsidó skolasztika várt. A zakariási jóvendölés (9, 9) a számárháton bevonuló Messiasról mégis oly jellemzőnek látszott, hogy azt betöltetlenül nem hagyhatta. Persze előkészület nélkül ez sem történhetett. Alázatosan, számárháton ülve jött; a nép ebből ismerhette meg, milyen Messiás akart ő lenni.

Bevonulása után első lépés volt a templom hatalmába kerítése. A templom megtisztítása erkölcsi hatalommal történt, de nem entuziaszta tömegek nélkül. 3—4 napig azután a Jézus volt ott az úr. De bármily erősség volt is ez a hely, hiszen a hamis messiások mind ezt igyekeztek elősorban elfoglalni. Jézus pusztán tanítás céljára használta azt fel. Persze a főpapnak és társainak ez is kellemetlen volt, annál is inkább, mert nem tudták, mit akar. Ezért a mielőbbi visszavételt kellett előkészíteni. Első sorban tekintélyének aláásával igyekeztek ezt tenni s innen a különböző oldalról jövő kísértő kérdések, amelyekben azonban mindenkor ő maradt felül. Jézus tanítása pedig annyival inkább a farizeusok és írástudók ellen fordult, mint akik a vallást megromlották és lehetetlen türelmetlenséget mutattak a néppel szemben. A felárlított Isten országot tőlök kellett első sorban megvédelmezni. De azt is látta, hogy éppen miutak ez a mennyek országa Izráeltől elvételük s idegeneknek átadatik Mt. 21:43. Izráel és Jeruzsálem sorsa pedig keserű lakolás lesz, mint megjövendőlie.

A pár napi kölcsönös feszültség alatt aztán végre az elfogatására az előlézületek megtörténtek. Főindok volt a császár nevében ellene emelt vád Lk. 23, 2. hiszen egy esetleges zavargás ellenük zudította volna a hatóság bosszúját. De nem állhatták a Jézus papság elleni mind hevesebb támadásait. anyag: megrövidítésüket, Isten országából való kizárásuk nyílt hangoztatását sem. Persze óvatosan kellett eljárni.

Érdekes, hogy Headlam az úrvacsora szereztetését egy nappal korábbra teszi s annak a páskavacsorával való összefüggését tagadja. Evvel szemben Jézus halálának teljes theologiai jelentőségét fentartja már csak azért is, mert Jézus nemcsak Isten fia, hanem a Jehova szenvedő szolgája is akar lenni; innen halálának megjövendőlése. Épigy fentartja a harmadnapit feltámadásának és az üres sírnak elbeszélését, mely nélkül a keresztyénség érthetetlen volna. Bezárja a Jézus életét a születésre vonatkozó, a teljes irodalom ismeretéről tanúskodó pozitív irányú fejtegetésekkel.

Itt következik hasonló éles meglátással és érveléssel a másik fontos kérdés: hogyan értelmezze az apostoli kor ezt az életet? Az bizonyos, hogy változásokat látunk. Az Emberfia elnevezés lassanként kimegy a használatból s helyébe lép az Isten szolgája, Isten fia, és az Úr. Jönnek a theologiai műszavak már az írásban: jelenség, valóság, ige. Kérdés: Krisztus személyének koncepciója fokozatosan képződött-e különböző gondolatmunkák alapján vagy azt a hitet magyarázzák az új kifejezések, mely kezdettől fogva megvolt? Ez az újtestamentumi theologia kérdése. Egyfelől tehát az az állítás, hogy Jézus Krisztusnak, mint Megváltónak, Isten fiának, Igének az eszméje szinkretisztikus növekvés, másfelől, hogy mielőtt megfelelő theologia fejlődött ki, Istennek hitték Őt, ilyen értelemben alkalmazták reá az őtestamentumi kifejezéseket s fejlesztették tovább a tant. Ő az utóbbit igyekszik bizonyítani. A keresztyén theologia a fejlődés folyamán átöröklött keresztyén gondolatot akarta filozófiai nyelven kifejezni s ennek természetes következménye a trinitás-tan is.

Jézusban ószövetségi jövendőlés telt be, de, mint keresztyén gondolat, lesz transzformáló hatásúvá a társadalomra; ez lett alapvetője a keresztyén egyháznak s nem fordítva s ez lett világot meggyőző erővé a fejlődés folyamán. Hiszen a keresztyén civilizáció minden téren érezteti a maga fensőbb-

ségét mások felett s ahol hűtlenek lesznek hozzá, ott a civilizáció romlása, a társadalmi rend elleni forradalom következik be. A keresztyénség kijelentés a világ számára, hogyan fejlődjék tovább?

Ehez teljesen hasonló végül az egyház eredetének kérdése. Itt kétségbe vonták, hogy Krisztus lenne az alapító, ki sohasem akart létesíteni ilyet. Szerintük a közeli visszatérés felőli, később hamisnak bizonyult remény tartotta össze híveit. Haedlam sorra veszi Jézus azon intézkedéseit, amelyek hosszabb időre volta szárvá. Érvel a mellett, hogy Jézus bizonyos közösséget akart teremteni s intézkedései mind egy jövődő egyház megépítésére céloztak. Ennek a célnak kitűzése azonban csak általánosságban történt, nagy principumok megadásában állott, semminemű muló alakot nem írt elő. Úgy, hogy a keresztyén egyház szabad fejlődése biztosítva van. Valahányszor ezekhez az elvekhez hű volt az egyház, virágzás kora következett el, valahányszor változhatlan formát akart felőllteni, jött a hanyatlás kora.

Persze a problémákat csak nagy konturjaikban említettem. Ahoz, hogy szerző nagy tudását, meggyőződéses hitét, csattanó érveit megismerje valaki, eredetiben kell tanulmányozni munkáját.

Lencz Géza.

Archiv für Religionspsychologie und Seelenführung. Herausgegeben von Werner Gruehn. Organ der Gesellschaft für Religionspsychologie. Vierter Band. Leipzig. Verlagsbuchhandlung Eduard Pfeiffer, 1929. Nagy 8^o. 409 lap.

A XX-ik század első évtizedében divatosá vált valláspszichológiai programadások tudománytalan tájékoztatlansága után Stählin Vilmos, aki ez idő szerint a münsteri teológiai fakultáson a gyakorlati teológia professzora, 1914-ben megalapította a *Valláslélektani Társaságot*, amelynek kitűzött célja a valláspszichológiának, mint a vallástudományok e legfiatalabb ágának, a lehető legexaktabb és legmódszeresebb művelése volt. A társaság hivatalos organuma az „*Archiv für Religionspsychologie*“ lett, amelynek első kötetét H. Dyroff, Th. Flournoy, K. Girgensohn, K. Koffka, O. Külpe, A. Messer, Fr. Rittelmeyer és E. Tröltzsch közreműködésével maga a társaság elnöke, Stählin Vilmos adta ki, közölvén benne úttörő kísérleti valláslélektani tanulmányát is. Az „*Archiv*“-nak ez első kötetében még érezteti hatását sok olyan nehézség, amelyet a valláspszichológiának, mint kibontakozó félben levő tudományágnak le kellett küzdenie, hogy azután önállóságát és függetlenségét a vallástudományok világában végleg biztosíthassa. A valláspszichológia akkoriban még a vallásbölcsezet egyik alfejezeteként szerepelt csupán s kibontakozását az is nagyban hátráltatta, hogy nagyon sok dogmatikai szempontot vittek bele első dilettáns művelői. Igaz ugyan, hogy még manapság is nagyon sokszor találkoznunk olyan kísérlettel, amely a valláslélektan önálló jogosultságát a vallásbölcsezet és vallástörténet mellett nem hajlandó elismerni, az pedig éppenséggel nem ritkaság, hogy a címükben valláslélektani könyveknek titulált munkákban még mindig kísért a dogmatikai szempont és normatív ítélezés szóhoz jutása (csak a *Kühár: Bevezetés a vallás lélektanába* c. könyvét kell ez állításunk igazolása végett végiglapoznunk), — mindazonáltal a valláslélektan már a háború alatt, de még inkább közvetlenül a háború után végre eljutott abba a kiváltságos helyzetbe, hogy szabadon mozoghatott, s legalkalmasabbnak talált módszereinek segítségével oly eredményeket mutathatott fel, amelyekre manapság már a szomszédos tudomány-

ágak (vallástörténet, vallásbölcsezet, a theológia mezejéről különösen a gyakorlati teológiai szakcsoport és az apologetika) bátran támaszkodhatnak. A háború kitörése nagyban hátráltatta a megalakult valláslélektani társaságot is működésében, így azután *Stählin* csak 1921-ben tudta az „Archiv“-nak második és harmadik kötetét egyszerre megjelentetni. Főként anyagi nehézségek miatt ismét el kellett telnie nyolc esztendőnek, míg végül is sikerült *Gruehn Wernernek*, aki ez idő szerint a berlini egyetemen a valláslélektan rk. tanára, valamint a dorparti egyetem m. tanára, *Stählin* támogatásával és a Valláslélektani Társaság tagjainak tömörülése által, az „Archiv“-nak a negyedik kötetét is kiadni, amely azonban címében is kifejezésre juttatja azt, hogy most már nem csupán a valláspszichológiának, mint öncélú tudományágnak akar a művelője lenni, hanem gyümölcsötetni akarja eddigi eredményeit különösen a lelkigondozás és vallásos nevelés területein is.

A vaskos kötethez *Stählin* írt tömör előszót, melyben találóan mutat rá arra a sajátos szituációra, amely a mai teológiai gondolkozást jellemzi. Kétségtelenül újra a dogmatikai kérdések állanak az előtérben, s az „antipszichológizmus“ jelszava lett a teológiai gondolkozás egyik leghatásosabb motívumává. *Stählin* épp ezért pontosan körülírja és meghatározza a valláspszichológia feladatkörét, óv attól, nehogy a pszichológiát, mint jogosult alapon nyugvó és hasznos munkát végző empirikus tudomány-ágot összetéveszszük a pszichológizmussal, mint ismeretelméleti és dogmatikai iránnyal, mely utóbbi viszont kétségtelenül káros és veszedelmes. Utunk kezdetén, — mondja többek között *Stählin*, — a pszichológiai problémabeállítás fontosságának túlértékelésétől kellett óvnunk egyes rajongókat, akik még a vallás igaz avagy hamis voltát is a pszichológiai tényekből akarták kimutatni, ma viszont az ellenkező veszedelme ellen kell küzdenünk, mely végzettszerűen abban mutatkozik, hogy a vallást, mint lelki adottságot, mint pszichikai realitást többé-kevésbé figyelmen kívül hagyják s a vele foglalkozó tudományokat is kezdik lebecsülni. „Mind súlyosabb és súlyosabb aggodalom tölt el sokunkat, midőn azt látjuk, hogy a fiatal teológusok közül sokan csaknem egyenesen elvi indokokra támaszkodva a vallásos életnek és az emberek lelki valóságának tanulmányozását, jóllehet munkájuk épen erre vonatkozik, teljesen figyelmen kívül hagyják.“ Kétségtelenül igaz az, hogy az ifjúkor lélektanából nem lehet a fiatakorúak lelki irányítását s az ezzel kapcsolatos feladatokat levezetni, sem pedig a lelkigondozás feladatait az u. n. mélységpszichológiából avagy a kultusz tartalmi mozzanatait az ünneplés pszichológiájából: s az is bizonyos, hogy a prédikáció tartalmát sem lehet a retorikai szabályokból megkonstruálni. Másfelől azonban arra is állandó figyelemmel kell lennünk, hogy az említettek közül egyik sem művelhető pszichológiai iskolázottság és megalapozottság nélkül.

Az egykori szerkesztő előszava után, a mostani szerkesztő, *Gruehn*, a valláslélektan utolsó 15 esztendei fejlődésének történeti összefoglalását nyújtja. Különösen kiemeli *Girgensohn Károlynak*, az idő előtt elhunyt lipcsei teológusnak korszakalkotó munkáját, amely fordulatot jelentett a valláslélektan fejlődésében. Az „Archiv“ jelen kötetének minden egyes nagyobb tanulmánya szintén közvetlen avagy közvetett úton, de kétségtelenül *Girgensohn* valláslélektani munkásságának hatását tükrözi. E kötet is bizonyosság amellet, hogy bátran beszélhetünk a német valláspszichológiában *Girgensohn-iskoláról*. Az első nagyobb tanulmányt *Schneider Károly*, rigai professzor írta, aki annak

idején Girgensohn asszisztense volt a lipcei valláslélektani intézetben. Tanulmányában, mely a *Külpe* által kezdeményezett s valláslélektani területen először *Girgensohn* által alkalmazott kísérleti önmegfigyelés módszerén épül fel, a vallásos élmény egyéni különféleségeinek pszichológiáját nyújtja s a vallásos élmény különböző alkotó tényezőit és mozzanatait véve figyelembe, a kísérleti úton nyert anyag feldolgozása, elemzése és értelmezése után a vallásos személyeknek tizennégy típusát állítja fel. Egész tanulmányát kettős szempont jogosságának kellő figyelemre méltatása hatja át: egyfelől az élményegészt akarja mindenkoron jogaihoz juttatni, másfelől azonban az egységben megnyilvánuló sokféleséget sem akarja figyelmen kívül hagyni. — Az „Archiv“ második nagyobb tanulmánya a gyermekek és az ifjak isten-fogalmát teszi szintén kísérleti úton pszichológiai vizsgálódás tárgyává. A tanulmány írója *Nobiling E.*, aki e tanulmányát szintén *Girgensohn* kezdeményezésére és indítására készítette még 1925-ben. Az anthropomorf istenképzettől az elvont isten-fogalomra való átmenetet, a gyermekek és ifjak vallásos életében jelentkező érzelmi- és élménymozzanatokat, a különböző milieuhatásokat, a gyermek és ifjúkor vallásos fejlődésével kapcsolatos periódusokat sorra beható pszichológiai elemzés tárgyává teszi s lélektani vizsgálódásainak eredményeit a vallásos nevelés számára is igen szemléltető módon hasznosítja. — Hasonló irányban mozog *Knuth Vilmos* tanulmánya, amely a konfirmándus növendékek korának a pszichológiai leírását nyújtja s hangsúlyozza az ily pszichológiai alapvetésnek a konfirmációi oktatás sikeresebbé tételére gyakorolt nagy jelentőségét. A vallásos nevelés és a konfirmációi oktatás céljának, módszerének és tanítási anyagának pszichológiai szempontokból történő megítélése és kiválogatása nagyban elősegíti azt, amiért voltaképpen minden konfirmációi oktatás történik: a serdülő léleknek a vallásos önállóságra való felbresztését és ránevelését. Amíg csak gyülekezeti élet lesz, a konfirmációi oktatás problémája sohasem fogja elveszíteni aktualitását s éppen azért fölöttebb nélkülözzük azt, hogy magyar nyelven még nem jelent meg a konfirmációi oktatással kapcsolatos kérdés-komplexumot tudományos-lélektani meg-alapozással tárgyaló munka. — Az utolsó nagyobb terjedelmű tanulmányt a szerkesztő írta, aki szintén *Girgensohn* személyes tanítványa volt. A lelki-gondozással kapcsolatos kérdéseket tárgyalja, s három, általa hosszú évek folyama alatt megfigyelt személynek ügyes lelki elemzését nyújtja, hogy azután pszichológiai megfigyeléseinek és magyarázatainak a lelkigondozói munka sikeresebbé tételére gyakorolt nagy hatását és jelentőségét is kimutathassa. — Egy rövidebb tanulmány zárja be az önálló munkák sorozatát, melyben *Kapp F.*, a gieszeni idegklinikai asszisztense ír tömören a lelki hygieniáról s a vele kapcsolatos lelkigondozói problémákról. — Eltekintve az említett nagyobb tanulmányoktól, amelyek mindegyike értékes darabja úgy az általános, mint az „alkalmazotti“ valláslélektannak, az „Archiv“-ot különösen nélkülözhetetlenné teszi a valláslélektannal és valláspedagógiával foglalkozók számára az az alapos és sokoldalú könyvismertetés, amely ötven oldal terjedelemben az 1925. óta megjelent német és idegen nyelvű (bár ez utóbbiak elég csekély számban szerepelnek) valláslélektani munkák ügyes recenzióját adja.

Egyetlen kifogás, amit az „Archiv“ jelen kötete ellen emelhetünk az, hogy kissé egyoldalúan csupán egyetlen iskolának, t. i. a *Girgensohn*-iskolának irányát és módszerét engedí szóhoz jutni. Bár az is kétségtelen, hogy ez

az iskola képviseli ma a német valláspszichológiában a legtudományosabb és legkomolyabban számbavehető irányt. A *Beth Károly* által kiadott „*Zeit schrift für Religionspsychologie*“ mellett pedig az „Archiv“-nak megvan az a nagy előnye, hogy nagyobb terjedelmű valláslélektani munkákat is közölhet, a kísérleti alapon nyugvóknak az anyagát és feldolgozási metódusát is szemlélteheti, és hogy a pszichoanalízis híveinek gyakran nagyon is mithológikus megoldási és magyarázati módjaitól tudományos határozottsággal mentesíteni tudja magát. Az „Archiv“ e negyedik kötetének megjelenése mindenesetre a jelenkori valláspszichológiai vizsgálódások életképességének és fejlődési kilátásainak beszédes bizonyága.

Vasady Béla.

Freddy Dürreman: Jésus, son existence historique, sa vie actuelle. „La Cause“ kiadása, Neuilly sur-Seine, 1929. Kis 8^o, 190 l.

Ez a rendkívül ügyes, eleven, szellemes összefoglalás nemcsak a tárgyért érdemel figyelmet, hanem még inkább azért az alkalomért, amely létrehozta. Tárgya a nagyobbik felében Jézus történelmi létezésének problémája, kisebbik felében pedig Jézus mai és mindenkori, tehát történelemfölötti életének és hatásának kérdése. A szerző, aki a legmélyebb hitű, legnagyobb gyakorlati tevékenységű s egyben a legkitűnőbb irodalmi készségű mai francia protestáns lelkipásztorok egyike — az áldásosan dolgozó „La Cause“ belmissziói társulat egyik vezérembere — tárgyának mindkét ágát az anyag és a problémakör teljes ismeretével dolgozta föl: a Jézus történelmi létezése ellen emelt régibb és újabb „tudós“ kételyeket mesteri kézzel oszlatja szét, a Jézus történelemfölötti életét pedig a keresztyén bizonyágtevésnek az észhez és a szívhez egyformán szóló erejével mutatja meg. Előadása a tipikus francia verve mellett sem nélkülözi a tudományos szoliditást, a teljes, megkapó népszerűség mellett a teljes, átható komolyságot. Könyvét gondos tárgymutatóval, szentíráshelyi indeksszel és bibliográfiával teszi még hasznavehetőbbé. De a leginkább figyelmet érdemlő vonása ennek a könyvnek mégis csak az az alkalom, amely létrehozta. Fejezetei ugyanis — egynek a kivételével — rádióelőadásokként hangzottak el, első részleteként annak a protestáns konferenciasorozatnak, amelyet a francia (párisi) rádió közvetít 1928 tavasza óta a La Cause rendezésében, minden csütörtökön délben 12 órakor. Hogy ez a sorozat egyáltalában létrejöhetett, az a mindössze 1 milliós lélekszámú francia protestantizmusnak még a mai francia életben is elfoglalt kivétele szellemi és erkölcsi súlyára, tekintélyére és befolyására s különösen a La Cause rendkívüli mozgékonyására és népszerűségére mutat. Gondoljuk el annak a hihetetlen nagy jelentőségét, hogy a Jézusról szóló evangéliumi bizonyágtételt, a hit teljes energiájával és a tudomány fegyverzetével, minden héten alkalmuk van hallani Franciaország óriási római hitű vagy teljesen hitetlen tömegeinek. A missziónak és evangélizációnak olyan páratlan lehetősége ez, amelynek következményeit egyelőre még gondolatban és képzelettel sem tudjuk felmérni. Ne felejtjük, hogy e mellett a toulouse-i leadóállomás minden vasárnap francia református igehirdetést is közvetít. Mindkettőért súlyos anyagi áldozatokat hoz a francia protestantizmus, — de ki tagadhatná, hogy megéri? Es vajjon, ha a magyar protestantizmusban több missziói lendület és áldozatkészség lakoznék, nem kiaknázhathatók-e mi is a mainál sokkal nagyobb mértékben a rádió nyújtotta szédületes lelki lehetőségeket?

Révész Imre.

Dolgozatok a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem archaeologiai intézetéből. Szerkeszti Buday Árpád. V. kötet, 1—2. Az intézet kiadása. — Szeged, 1929. 222. l.

Ötödik kötete jelent meg immár a *Dolgozatok*-nak Buday Árpád egyetemi tanár avatott szerkesztésében. Ez az archaeologiai jellege megtartása mellett művészettörténeti és néprajzi tanulmányokat is közlő folyóiratunk mind jobban emelkedik jelentőségében és nemsokára nélkülözhetetlen és hű tükre lesz csonka országunk déli végein folyó hasznos és kiváló eredményeket produkáló régészeti kutatásoknak. Buday Árpád ugyanis elsősorban a déli részeken (Szeged, Hódmezővásárhely, stb. környékén) folyó kutatások számára biztosít helyet a *Dolgozatok*-ban, míg általánosabb, nagyobb kiterjedésű problémákat csak ízelítőként közöl e kötetben. Ez által elérte azt, hogy a *Dolgozatok* helyi jelentőségét igen magasra fokozta, mert az abban közölt dolgozatok és tanulmányok igen ügyesen egészítik ki nagy, reprezentáns régészeti folyóiratunknak, az Archeologiai Értesítőnek régészeti anyagát, másfelől feltámasztotta bennünk a kívánságot, vajha más régészeti és művészettörténeti szempontból számbajövő, nagyfontosságú kulturcentrumaink is indítanának hasonló névű „*Dolgozatok*“-at, amelyekben a környékükön folyó tudományos munkálatokról számolnának be. Bevalljuk, hogy a különféle Múzeumi, Régészeti és Történeti Társulataink Évlapjai, Értesítői, Évkönyvei között egy sincs, amely ma Buday Árpád *Dolgozatainak* régészeti tanulmányaival pontosságra, változatosságra és terjedelemre nézve felvehetné a versenyt. S itt meg kell említenünk, hogy ennek az ötödik éve munkálkodó lelkes gárdának sem töke, sem hivatalos támogatás nem áll a hátamögött. Az önmaguk erejéből fejlesztették lapjuk névóját olyanná, amely dicsőségére válik a szerkesztőnek és munkatársainak s megérdemelné a legmesszebbmenő hivatalos támogatást akár az állam, akár Szeged városa részéről. Anyagi gondjaik kibebbedésével a feladatuk megoldására fordított erők növekednének!

Az V. kötet az előbbiekhöz hasonlóan bő és változatos tartalommal jelent meg. Ismertetésünk élére Buday Árpádnak egy dolgozata kívánczik, melyben *Széljegyzetek egy régészeti cikkhez* címmel Panaitescu Emil kolozsvári egyet. tanárnak a romániai műemlék-bizottság erdélyi szekciójának 1929. évkönyvében megjelent „Régészeti problémák és módszerek Dacia superiorban“ (Probleme si metode arheologice in Dacia Superior) című tanulmányát részletesíti a megfelelő kritikában. Kimutatja, hogy a cikk — a dáko-román kontinuitás elméletének tarthatatlanságát a józanabb román tudományos körök is belátván — a Vasile Parvan román tudós által kreált s a „Carpatho—Danubian területek korai művelődésének egységét bizonyítani kívánó elmélet“, erősítéseül készült, amennyiben Parvan elgondolását a dáko-román elmélettel súlyosbítja s bizonyítani kívánja, hogy a Carpatho—Danubian terület, azaz Dácia (mert ez itt a fontos) már az őskorban egységes kulturával bírt. Természetes, hogy ennek bizonyítása közben egyik ellenmondás a másikat követi, aminthogy ennek a sokféle kulturák találkozási pontjaként ismert hatalmas területnek művelődési egységét bizonyítani, ily bizonyítás megkísérlésére vállalkozni, meddő és tudománytalan munkát jelent. Ezután élesen és nagy adattömeggel cáfolja a román tudósnak a nyilatkozatát, mintha a magyar régészeti tudomány csak népvándorláskori és ősrégészeti szempontból foglalkozott volna Erdéllyel, ellenben a római kort annyira elhanyagolta, hogy ily kutatásokat csak Buday

Árpád végzett volna. S igazolásul felvonultatja hosszú sorban a dáciai római emlékek kutatóit és műveiket, kezdve Szamosközy Istvánnak 1593-ban Bolognában kiadott erdélyi-római-kori köemlékeket ismertető munkájától kezdve a XVII. és XVIII. század gyűjtőin és tudósain keresztül Orbán Balázs, Király Pál, Téglás Gábor és kortársaik munkásságáig. S az erdélyi-római-kori régészeti kutatások így, dióhéjban történt összefoglalása után felhívja Panaitescut, hogy próbáljon meg a háború előttről ily kutatásokat s ily eredményeket a régi Románia területén kimutatni, akkor lehet csak erkölcsi alapja hasonló állítások megkockáztatására. A válasz németül is megjelent egész terjedelmében a *Dolgozatok*-ban (aminthogy minden cikk mellett ott találjuk a bőséges idegennyelvű kivonatot) s alkalmas arra, hogy Panaitescu úrék elméletének külföldön bizonyára nagy garral hangoztatott frázisait a szakkörök előtt elfogulatlan külföldi a kellő értékre szállítsa alá, amire a mindjobban terjeszkedő s a mind tudománytalanabb eszközökkel dolgozó romániai u. n. tudományossággal szemben nagyon is szükségünk van!

Buday Árpád másik cikkében erős polemiát folytat Georges Seùre francia tudóssal, ki Budaynak az u. n. thrák lovasisten problémájáról kifejtett elméletével szállt szembe a „Revue de Philologie“ 1926. évfolyamában. Buday maga elméletét védi Seùre ellenvetéseivel szemben, de egyszersmind keményen megtámadja Seùret fentí „Le roi Rhésos et le Héros Ehasseur“ című tanulmányáért, amelyben azt igyekezett a francia tudós bizonyítani, hogy a Rhodopé környékén misztikus személyként tisztelt Rhésos király a thrák lovas személyében jelenik meg a lovas vadászt ábrázoló görög-római emlékeken. Buday kimutatja, hogy Seùre elméletének tárgyi alapja nincs, tehát elfogadhatatlan. Az bizonyos, hogy az u. n. thrák lovas-isten problémájának teljes felderítése egyelőre még távol van, noha Buday tagadhatatlanul értékes fejtegetésekkel vitte előbbre a megoldásra vonatkozó törekvéseket.

Buday legszorgalmasabb munkatársa, *Banner János* egész sorozat ásatási jelentéssel és tanulmánnyal gyarapította ezt a kötetet is. *Juhász László*val közösen tanulmányt írt a *görög pyraunosnak nevezett edényekről*, melyek tűzszállító, zsarátnok tartó, melegítő edények voltak s amelyeknek görög és trójai típusait Banner közvetlen összeköttetésbe hozza magyarországi bronzkori leletek hasonló célokat szolgáló edénytöredékeivel. Ismerteti az *őszentiváni bronzkori telep és temető-t* s a *szőregi La-Tène-temető* feltárása érdekében végzett ásatásainak gazdag és fontos eredményeit. Legérdekesebb azonban „*Adatok a neolithkori lakóház kérdéséhez*“ című cikke, melyben a hódmezővásárhelyi határnak kopáncsi részén felásott neolithkori falu nyolc lakóházát ismerteti, melynek cölöplyuk nélküli fakecskelábon nyugvó, összehoruló nádból és vesszőből készült, kívül sárral betapasztott és itt-ott díszített falakból álló építkezést mutatnak, amilyeneket ma is találhatni a hódmezővásárhelyi tanúak putrijai között. Ennek a tetőszerkezetnek képét különben egy edénytöredék kezdetleges rajjai is megőrizték, úgy, hogy Banner János kutatásával a neolithkori lakóhelyek sokat vitatott problémája legalább is részben, megoldást nyert. Ugyancsak Banner írt még a *nyársapáti templompart középkori emlékei* felkutatására végzett ásatásokról, amikor is egy XIV—XVII. században használatos temető sírjai körül egy ossarium alapfalai, valamint a régi apátsági templom alapkövei is előkerültek. Ez ásatások embertani eredményeit *Bartucz Lajos* foglalta össze egy érdekes tanulmányban. Még *Roska*

Mártomak egy nagyenyedi kelta sírról szóló és *Cs. Sebestyén Károlynak az algyői templomot* ismertető cikkeit találjuk a kötetben, amelyet a mult kötetekével szemben igen megnövekedett Irodalom rovat egészít ki. A *Dolgozatok*-at figyelmébe ajánljuk mindenkinek, ki a magyar régészet ügyét szívén viseli, s a délmagyarországi kutatások eredményeit ismerni kívánja.

Oroszlán Zoltán.

Annales Sabarienses. A Vasvármegyei Kultúregyesület és Muzzeum III. Évkönyve. Szombathely, 1929. 110 o. 12 táblával és két szövegközi képpel.

A háborút követő idők egyik legjellemzőbb kulturális tünete a magyar vidék öntudatra ébredése. Különösen szembetűnő ez az irodalom terén, de amint éppen a vas megyei példa mutatja, a vidéki muzeumok körében is fokozott munka folyik. Így ez az Évkönyv is, mely dr. *Krisztin* Ernőnek, a Vasvármegyei Kultúregyesület főtitkárának szerkesztésében jelent meg, csupa szakdolgozatot és pedíg, ami ennél is fontosabb, csupa Vasvármegye területére vonatkozó szakdolgozatot tartalmaz. Mindegyik dolgozathoz német kivonat járul, sőt némelyik cikk teljesen német nyelven szól, egyikhez terjedelmes angol fordítás is kapcsolódik. Az Évkönyv egyik főcélja ugyanis a folyóiratcsere és a nemzetközi tudományos világba való bekapcsolódás.

Hazai viszonyaink mellett fokozott figyelmet érdemel, hogy egy vidéki Kultúregyesület ilyen kiadmánnyal teszi lehetővé muzeuma részére az életet jelentő tudományos kapcsolatok megteremtését. Figyelmet azért, mert az ilyen jellegű kiadvány a dolog természeténél fogva anyagi hasznot nem hajl, sőt feltétlenül tetemes kiadással jár, amelynek ellenértékét az Egyesület a nagyértékű folyóiratanyagban (a muzeumnak mintegy 150 folyóirata van!) találja meg, de ezenkívül kétségtelenül abban a megnyugtató tudatban is, hogy az ilyen módon szerkesztett Évkönyvekkel valóban *ellensúlyozni tudja azt az élénk tudományos munkát, melyet osztrák szomszédaink az elcsatolt nyugatmagyarországi részekben kifejtének*. Kétségtelen az is, hogy ezek az Évkönyvek nélkülözhetetlen forrásaivá lesznek minden kutatásnak, mely valaha a megye területét érinteni fogja.

A szakdolgozatok egy tetemes része természettudományi (Vasvármegye madárvilága. Kövült fák a Vashegy csoportjából. Új adatok Vasvármegye flórájához. A sárvári kert a XVI. században. A Csádhegy geológiája.) Szélesebb körök figyelmét fogja felkelteni *Fábián* Gyula tanulmánya, mely egy a magyar közönség előtt úgyszólván ismeretlen festőművészről, gróf *Erdődy* Gyuláné életrajzát és méltatását nyújtja és *Horváth* Tibor Antalé, mely a muzeum régészeti osztályának meglepő eredménnyel végződött ondódi ásatásairól számol be.

Dr. Gáyer Gyula.

Magyarosan, katonásan. Segédkönyv a katonai írásmód oktatásához. 1. Irtá vitéz *Rostás József*, a Ludovika-akadémia tanára. 2. kiadás. Budapest, 1929. Ára 2.60 P.

„Hézagpótló alapos katonai írásmű, melyet szerzője magyar gondolatokkal állított össze, magyar szívvel, magyar lélekkel írt meg.“ Így jellemzi e munkát ajánló soraiiban a Ludovika parancsnoka. Vitéz Rostás valóban nemes célt tűzött maga elé. Jól ismerve a nyelv, a stílus tanításában rejlő nagy jellemképző erőt, ezt a katonai nevelés szolgálatába kívánja állítani. „A magyar katonai stílusban — írja — ki kell fejeződnie a jellem egyenes-

ségének, szilárdságának, a lélek őszinte nyíltságának és nem utolsó sorban a hazafias érzés erejének, röviden mindannak, ami a magyar katonát azzá teszi, ami. A katoná nem lehet fegyvelmezetlen, lovagiatlan. Nem szabad tehát megtűrnie a felületlen, hanyag, rossz stílust sem.“ Magyaros, egyszersmind katonás (rövid, világos, szabatos) stílust kíván tehát meghonosítani a katonai életben.

Célja elérésére a szerző jól megválogatott forrásmunkák, elsősorban Szinyei József és Tolnai Vilmos idevágó műveinek felhasználásával röviden és könnyen érthetően elmond mindent, ami a nyelv életére, fejlődésére, az előforduló idegenszerűségekre s a stílusra vonatkozólag fontos. Példáit elsősorban a katonai nyelvből veszi. Ez a szempont vezeti a könyv megfelelő fejezeteihez csatolt magyarító szó- és szerkezetjegyzékében is. A nyelvtudomány mai álláspontjának megfelelően nem annyira az idegen szavaktól félti nyelvünket, inkább az idegen szólásoktól és mondatszerkezetektől, melyek a magyar nyelv legeredetibb, legtöbbszörösebb sajátosságait szorítják háttérbe. Melegen ajánlja kiváló stílusú írók műveit, továbbá a népnyelv tanulmányozását. A bizonyára nemsokára szükségessé váló 3. kiadásban talán célszerű volna határozottabban kifejezni, hogy az a megállapítás, mely szerint a magyar nyelvben 8% idegen eredetű szó van, csupán összefüggő szövegekben való előfordulásukra vonatkozik. Főlöszlegesen tartjuk a nyelvjáróterületek egészen aprólékos felosztását is.

Rostás munkáját elsősorban a katonai pályára lépő ifjaknak szánta. Mindazonáltal érdekes olvasmány mindenki számára, aki a magyar nyelv és stílus kérdései iránt érdeklődik.

Losonczy Zoltán.

Pestre. Töredék Kazinczy Ferenc pesti útleírásából. Budapest székes-főváros Kazinczy emlékének. 4^o 32. l. + 66 képtábla + 76 l. Budapest. 1929.

Rexa Dezső, Pest-megye főlevéltárnoka, érdemes kiadványokban kelti életre a magyar biedermeier világnak, a múlt század elejének irodalmi és művészeti emlékeit. Előbb a Nemzeti Színház létesítéséhez és megnyitásához fűzött gazdag képanyagot hocsátott közre, majd Kazinczy Ferenc árnyékrajzolatait adta ki, most pedig egy minden eddigi publikációjánál szebb és érdekesebb könyvben azt a Pestet és Budát eleveníti föl, amelyet 1828-ban látott maga körül Kazinczy Ferenc.

Az irodalom ősz patriarchája 1828. febr. 11-én, kemény télutón indult el Széphalomról Pestre, hogy a nádor meghívására részt vegyen a felállítandó Magyar Tudós Társaság szervezésére irányuló tanácskozásokban. Erről az útról is írt naplót, de ez befejezetlen maradt. Van azonban egy részlete, amely magában is befejezett egésznek tekinthető: annak a kocsikázásnak leírása, ahogy Kazinczy bejárja mindjárt megérkezése után a tizenhárom esztendő óta nem látott fővárost s elszemlélődik haladásán. Ehhez hozzáfűzte a könyv kiadója Kazinczynek azokat a följegyzéseit, amelyekben az akkori Pest irodalmi és művészeti viszonyairól szól, továbbá a pesti tartózkodása alatt írt leveleinek idevágó részleteit.

Ezt a művészi fogékonyságtól és rajongástól sugallt napló-töredéket kíséri nyomon, mintegy illusztrálja az a hatvan kép, melyeket nagy ügyességgel és ízléssel válogatott össze Rexa Dezső. Ezek a képek a Kazinczy látogatása idejéből Pestet, tereit, utcáit, híres épületeit s kiváló embereit ábrázolják. Nagy részükben csak közel-egykorúak s főként az 1820—1838 években

készültek. A képekhez magyarázatokat fűz a kiadó. Adataikban megbízhatók ezek a magyarázatok, de itt-ott fölösleges, bőbeszédűséggel s keresett szellemeskedéssel. Nem találjuk pl. helyén valónak az ilyenféle megjegyzést: a vásárban árultak olyasmit is... „amire a kormány jóvoltából most jókora luxusadó van vetve“ (58. l.). Egyik-másik értékelése kétségtelenül túlzás, mint pl. az, amely az Invalidusok palotáját, a mai központi városházát építészeti remeknek s középrészét felségesen megoldottnak mondja.

A könyv szép kiállítás a székesfőváros házi nyomdájának gondos munkáját dicséri, közrebocsátása a székesfőváros áldozatkészségét, mely ilyen kedves és szép formában hódol a lelkes magyar író emléke előtt, ki oly nagy szeretettel járta száz esztendővel ezelőtt a kicsiny Pest utcáit s oly rajongással álmodozta, színezgette, hogy mivé fejlődik egy század múlva ez a város.

A század letelt. S mi, akik látjuk ennek a városnak olyan nagyságát és szépségét, amilyenről Kazinczynak legmerészebb képzelődése sem álmodhatott, megindultsággal és büszkeséggel nézegetjük ezeket a száz év előtti képeket. Ime, a kicsiny makk, melyből sudárba szökkent a terebélyes tölgy, menyinyi biztató ígéretét rejti már magában fejedelmi jövőjének.

De nemcsak a város képeinek kedvessége s fejlődésének hatalmas távlata kapja meg lelkünket a könyv lapozgatása közben, hanem az agg Kazinczy lelkének fiatalos lendülete és heroizmusa is. Kegyetlen téli időben, döcögősre fagyott úton, szélben, ködben hat napig rázatja magát a 69 éves öreg. „E szomorú hat nap új csorbája életemnek“, — sóhajt fel keserűen. De hozzáteszi mindjárt: „Baj nem tarthat mindég“, — s feled mindent, amint a „Metropolisz“-hoz közeleg. Boldog elragadtatással köszönti a tüdőgyulladás lázától gyötört agg, amint feltűnik előtte tornyaival a királyi Buda s a lábai előtt elterülő, saját nagysága érzésében boldog Pest. Ennyire törhetetlenül lelkes és optimista alakja még csak egy volt költészetünknek. Ugyanezen az úton kocog majd ő is tizenhat esztendő múlva szintén kegyetlen februári fagyban Pest felé az egri kispapoktól fogadott parasztszekeren.

A törődött, láztól elgyengített Kazinczy az orvosi parancs ellenére sem akar ágyba feküdni addig, míg fiákeren be nem járja a rég nem látott Pestet. Nem győzi eléggé csodálni, mennyit fejlődött 13 esztendő alatt a város és „mint terjede el azóta a Mesterség szeretete.“ Följegyzéseiben legérdekesebbek kétségtelenül azok a részek, melyek az akkori művészeti viszonyokról szólnak.

Új világot talált maga körül, de nagy simulékonysággal tud beleilleszkedni ebbe is. Most találkozik először a feltörekvő új irodalom ifjú vezérével, Kisfaludy Károllyal s teljesen lefegyverzi ezt szeretetreméltóságával. Önmagát is sok tekintetben érdekesen jellemzi ez az útirajz. Abból, ahogy Albachról, a híres franciskánus szónokról ír, látjuk, mily fejlett érzéke van a külső esinosság iránt; de viszont az, hogy Pater Stanislausnak megvesztegető külsőségei ellenére is vonzalmával csak a híres ref. Cleynmann mellett marad meg, azt bizonyítja, hogy a lényeg iránt is megvolt az érzéke.

Százhárom napi pesti tartózkodás után, júl. elején tért vissza Kazinczy Széphalomra, a szegénységbe, a gyöttrő gondok közé. „Pest annyira megszerettette velem magát, hogy minden esztendőben szeretném látni“, — írja egyik levelében. Szépen fejtegeti Rexa Dezső a könyv végén, hogy mit jelentett Kazinczy számára ez a pesti út. Utolsó nagy öröme és vigasztalódása volt ez. Megnyugvással láthatta, hogy életének nagy áldozata nem volt hiába-

való. Láthatta a fejlődő fővárosban erősödni, jelentőségre jutni az általa szervezett magyar irodalmi életet. Láthatta bimbóját a fának, melyet fiatalos lelkesedéssel ültetett s küzdelmes életének gondjai közt is szeretettel és hűséggel ápolt.

Kékly Lajos.

Glatz Károly: Velence. (*A Magyar Szemle Kincsesára.*) Ha felteszik a kérdést valahol, — komoly tudósok, vagy társaságbeli emberek, — hogy: vajjon melyik a legérdekesebb koraközépkori város... talán nem is kell sokat találgatnunk egyes nevek között, hanem nyugodtan rávághatjuk, hogy adjuk az elsőbbséget, feltétlenül ennek az Adria-parti városnak.

... Velence a történelemben úgy indult el, hogy Aquilea és Pádua lakói, a népvándorlás elől, a lagunák mögé menekültek, egy időre eltűnve a világ szeme elől. Majd, hogy multak az évek, — két évszázad az időben, — egyszerre csak itt is, ott is mesélni kezdtek arról, hogy a lagunák elbujt népe összefűződött, — és új provinciát kapott Bizánc!... Velence szigetei, hogy rendben menjen minden, főnökök kaptak, a Doge-t, aki kezdetben Heracleában, majd Malmoccon, később pedig Rialto szigetén telepedett meg udvarával. Hogy Rialto főnöki székhely lett, Velence — erősödni kezdett! Néha ugyan megtépták hadilobogóját, mint például II. István, II. és III. Béla magyar királyok, de mindez nem jelentett sokat, legálább is abban az értelemben nem, hogy a fejlődés megakadt volna, mert a lagunák városa kalmártervekkel indult a világnak és a gazdagság, a vagyon sok hadi tudást helyreállított. Velence kezdetben keresztes vitézeket szállított a Szentföldre, persze jó pénzért... majd, hogy Jeruzsálem elesett, a mohamedánokkal is megkötötték a barátságot. Szóval: nem sokat törődtek az etikával, a formával, az egyház s a különböző államok véleményeivel. Ha röviden akarjuk felfogásukat vázolni, akkor azt mondhatjuk; úgy gondolkodtak, mint sok évszázad óta Anglia. Az idő pénz, tehát minden időbeli dolgot a pénz szempontjából kell venni, — volt ennek a rég megalakult városnak, illetőleg tartománynak az elve. Azt ugyan nem mondhatjuk Velencéről, hogy rideg pénzállam lett volna, hiszen óvakodtak attól, hogy a magánérdek, a közönség nagy érdekével szemben érvényesüljön és ezért lettek erősek, hatalmasok. Pedig sok mindennel kellett nekik megküzdeni, államokkal és kalandorseregekkel, melyek között mi is szerepeltünk... Ezer esztendőnél tovább állt önerejéből ez a — városból kialakult — kis köztársaság, hogy 1798 egyik januári napján elbúcsúzva alkotmányától, — dogeja pedig a fővegtől, katonái pedig a kapukulestől, — megnyissa falait az osztrák armádia előtt.

Nem akad egyetlen város sem, melyet, így történelmi adatok alapján, összehasonlításba vehetünk Velencével. Úgyes politikájával és kalmár érdekeivel megálta a maga önálló helyét, sok erős, jóval nagyobb hatalommal szemben. És mindettől eltekintve csodálatos még azért is ez a város, hogy azokban a nehéz, harcok évszázadokban, nemcsak függetlenségére, polgárainak jólétére, hanem a művészetre is gondolt.

Elég sok könyv, értekezés és a kiránduló zsebébe való Baedeker-szerű írás szól Velencéről, tehát ha esetleg valakit érdekel Velence, anélkül, hogy módjában lenne oda elutazni, — az ottani könyvtárakat és muzeumokat átkutatni, — így is barátságot köthet ezzel a várossal. Ruskin könyve a legértékesebb ezek között. Szemlélete és az, ahogy ő a lagunák városát beállította a történelemben és a művészetben, jólismert és elfogadott minden kritikus

és olvasó előtt. Mármost, ha valaki, mint *Glatz* Károly is, Velencéről akar tanulmányt írni, aránylag újat nem adhat. Azonban igen is adhat érdekes csoportosításokat, az intelligens tudós szemléletén át, aki ugyan tisztában van azzal, hogy erről a városról újabb leleplezést nem tehet, de tudja azt is, hogy egy olyan gazdag tárház, mint amilyent a Rialto környéke rejteget, végérvényesen még nem merülhetett ki.

Glatz munkáját ilyen szempontból kell elfogadni és értékelni. Talán a történelmi résznél plasztikusabban kapjuk meg Glatz Károlytól a művészet, — festészet, építészet, szobrászat, — fejlődését. (Mintegy beszúrásképpen itt említhetjük meg, hogy ennek a füzetnek egyik legérdekesebb része az ünneplő és mulató Velence leírása, szinte a film erejével való elénkvetítése.) Velence reális-művészeletet élt, mint a szerző is helyesen említi munkájában: „hirtelen gazdaggá lett és gyönyörködni akart saját gazdagságában, gondoskodott is arról, hogy a világ tudomást szerezzen róla és irigyelje...” Igen, így volt es talán ennek — internacionális törekvésének — köszönhető, hogy gazdagságával nem sallangot, vásári díszet és jelentéktelen holmit, hanem valóságos, szinte élő művészeti tárgyakat adott. Kezdetben ezt csak az épületeken lehetett látni, — talán azért, mert a házak és templomok jobban kiemelkednek, mint a szobrok és a képek? — így a Palazzo Dorián, a S. Giacometo di Rialton, a Palazzo Giustilianon, a híres Fondaco dei Turcin, a Palazzo Ducale. Majd később, ahogy mult az idő és sok minden kialakult, ugyanezt a szöveget és a klasszicizmus szeretetét érezzük: a festészetben és szobrászatban is. Nagyon érdekesen, eleven tollal írja le Glatz a velencei festészet és szobrászat elindulását, majd a kialakulást — törekvéseken és harcokon át — mondjuk Tiepolo megkapó művészetéig... Velence víg életet élt és nem tudta lekötöni őt a bizánci mozaikfestészet ridegsége és általában nem kötötte le esztétikai érzékét, érdeklődését a bizánci művészet tartalma. És amíg nem indulhatott el a maga szabad útján, nem is kötött nagyobb barátságot a képzőművészettel. Azonban eljött az az idő is, amikor víg élete, könnyedsége viszsztatíkrözhetett a festészetben is, bizonyos új törekvés, illetőleg új elhelyezések és beállítások alapján. Gentile Bellini egyik képe is mutatja mennyire nem törődtek tovább a kötöttséggel, hanem, mint ahogy lelkükhöz, természetükhöz egyaránt közel állt: víg életet leheltek a képekre, színes ruhákat, könnyű mozdulatokat és virágos tájakat rögzítve le. A tizenötödik század végén pedig megtették azt is, hogy madonnáik és szentjeik nem aszkéták voltak többé, hanem egészséges, élettől duzzadó asszonyok, erős és izmos férfiak. Ez a vígság, vagy jobbanmondva az emberi formák szinte hellénisztikus szeretete: egészséges volt és tiszta, nem erkölestelen, mint ahogy egyesek ezt később vélték. Velence megelőzte ezzel Flandriát, Rubens szépséges világát, komoly előszót adva ezzel a tiszta törekvésével az új kialakulás elé, mely később egész Európára átfogó volt, Giorgione vidámságán, Bellini költészetén, sok színen, kolorisztikus formán, ezüstszürke és halaványkék világításon át jutott el a velencei művészet az igazi renaissance, Tiepolo hatalmas egyéniségéhez, aki igazi fia volt ennek a csodálatos kalmárvárosnak, minden kalmári szellem nélkül, fia megkapó pompaszeretetével, könnyű és szabad atmoszférájával... Multbeli szobrászata is körülbelül a festészet jegyében zajlott le, — kezdetben kései antik és bizánci elemek vegyüléke, — majd Donatellon át a híres Colleone emlékműig, mely Verrocchio nevét hirdeti a halhatatlanság könyvében...

*

Mindez, amit itt leírtunk, csak vázlat; pár pillanatnyi szemlélet Velence kövei felett, egy intelligens, élesszemű vezető jóvoltából, aki ugyan miniatűrformában, de iniciáló készségével, — mindent megadva, nagy kompozíciót kicsibe, — jól és hűen mutatja be Bizanc hajdani provinciáját.

Mindenkinek őszintén ajánlhatjuk a Magyar Szemle Társaságnak ezt a kiadványát, mert érdekes olvasmányt lelnek benne, hivatott esztétikus tollából.

Dékány András.

Jónás Károly: Tarka könyv. Visszapillantás. Aforizmák. Irta J. K., a M. T. Akadémia nyugdíjas gondnoka. Bp. A szerző kiadása. 1930. 128 l.

Tudós embernek kevés jobb tanácsot adott az Üdvözítő annál, mint mikor öt kenyérral és két halacszkával megvendégelvén ötezer embert, tanítványainak így szól: „Szedjétek fel a maradékokat, hogy semmi el ne vesszen bennük.“ (Ján. ev. 6, 12.) A tudós adatgyűjtésnek alapelve ez. Nincs az a jelentéktelennek látszó, apró részletecske, amelynek ne volna haszna. Ilyen a tudomány világában az adoma, anekdota. Morzsa az élet, tudomány, irodalom gazdag asztaláról, melynek mindenik szemecskéjében van valami tápláló, értékes tartalom. Ezt érezték már az emberi művelődés legrégebb írásos korában is; innen a gyűjtemények tengere minden nyelven. De bár az adoma mindig volt és lesz is, tudományos értékelése csak újabb időben keletkezett, hamupipókéje volt a történelemnek és irodalomnak. Az adomának sajátosságai közé tartozik, hogy vándorol időn és téren át; szívósan állja a századok pusztító erejét, áthágja a nyelvek korlátait; lényegében szívósan megőrzi mivoltát, ruháját azonban a kor s a hely szerint ezerszeresen váltogatja. Innen a nagy nehézség az adoma magjának felkutatásában, mely a legtöbb esetben lehetetlen is. Annál értékesebbek azok a gyűjtemények, melyek az adomát a maga eredetében jegyzik fel, mint a krónika, napló, emlékirat apró elemeit. Ilyen természetű Jónás Károly, a M. T. Akadémia volt gondnokának Tarka Könyve. Szerzője hivatali életében a tudós társaság minden tagjával érintkezett; módja volt megfigyelni a tudós nagy élet apró kerekének forgását; közvetlen közelből látta a nagy embereket: Gyulait, Beöthyt, Görgeit, Mikszáthot; az Akadémiában járt I. Ferenc József királyt, Naszr-Eddin perzsa sáhot, Carmen Sylva román királynét; a Kisfaludy-Társaságnak s az irodalmi életnek más kiválóságait: Endrődyt, Dóczyt, Gárdonyit, Kiss Józsefet, Kozma Andort s még sok más lantpengető embert, hallott tőlük és róluk sok érdekes apróságot, mely egy-egy finom vonással jellemzőbbé teszi arcképüket. Csak azon csodálkozom, hogy *csak* ennyit jegyzett fel hosszú akadémiai hivatalnokoskodása alatt; vagy tán van még a fiókban belőle? — A kötet végén egy jó fogás ötletet, aforizmát találunk, egy élet tapasztalatának tarlójáról. Az első lehetne a könyv jellegje: „Amit az idő lekaszált, azt az emlékezet köti kérébe.“ Némelyike ismerős, mintha már találkoztunk volna vele valahol. Hiába, nehéz ma már újat gondolni, amit már ne gondolt volna valaki, pedig e könyv szerint: „A gondolatok között azok a legelőkelőbbek, amelyeknek nincsen — ősiük.“ De azért kellemes az az esti óra, melyet e könyvvel eltöltünk.

Tolnai Vilmos.

Dóczy Jenő: Arany János. Életrajzok. Génius-kiadás. 276 l. 8^o.

Arany Jánost szívből megszeretni pennaforogató embernek épenolyan a

banálitás szélén járó nagy tett, vagy nagy kísértés, mint amilyen megszokott jelenség az olvasóközönség részéről nem ismerni vagy félreismerni őt. Ez maga nem avatná Dóczy Jenő könyvét és a körülötte támadt mozgolódást külön is megemlítésre méltó irodalmi tényné. Azzá avatja azonban a könyv artisztikuma és a reá reagáló visszhang.

Dóczy könyve nem vág külső benyomásra is áruló módon új csapást. Életképei hasonlóak Herbert *Eulenberg*-nek *Schattenbilder*, *Neue Bilder* és *Letzte Bilder* c. köteteiben összegyűjtött — inkább szép, mint — tudományos irodalmi képecskéihez. Ezekben a képekben a fentemlített író nem tanulmányokat ír a német irodalom meg a világirodalom jeleiről, nem is úgynevezett írói arcképeket rajzol róluk, hanem valahogy megeleveníti, életük legjellemzőbb prózában úgy mutatja be őket azonmód élőn, ahogy azok akkor minden valószínűség szerint valószínűleg is viselkedhettek.

Dóczy Jenő könyve tehát még abban az esetben is nyeresége volna szégyenes Arany-irodalmunknak, ha csak ennyi volna: magyar nyelven frott „*Schattenbilder*”. Sok szépirodalmi érdeklődésű fantáziát Arany olvasására csábítana. A nem motorikus természetű képzeletek segítene Arany János alakját plasztikusabbá és célszerűbbé formálni. Keresztelő Jánosa lehetne 1932-nek, Arany halála félszázados fordulójának, amikor még egyszer és talán utoljára nemzeti közkinccsé válhatik Arany oeuve-je, amely jelenleg magántulajdon és csak a jobb módú kevesek privilégiuma.

De több ez a könyv, mint magyar „*Schattenbilder*”. Azzal több, amivel a szeretet mélyebb a rokonszenvennél, a bizonyágtétel szuggesztív erejű a nyelveken szólásnál, a hűség melege pedig minden szinonimájánál több kalóriájú. Dóczy Jenő valamennyi nagy szellem között Arany Jánost szereti legjobban. Minden sorából árad ez a nagy szeretet. Minden sorából egyforma intenzitással árad, legrégebben és legújabban szerzett életképeiből egyaránt. Ez a vonás még akkor is értéket jelentene, ha magától értetődő és mindennapi jelenség volna. Pedig hát nem az, sőt Horvát János egy régebbi megállapítása szerint tragikus mértékben épen a homlokegyenest ellenkezője áll: nem ismerjük, nem szereljük, nem olvassuk Arany Jánost, legfeljebb nyilvántartjuk, respektáljuk és emlegetjük. Nem is kell hozzá nagyon merész képalkotás, a nagyon beteg ember hülni kezdő végtagjai jutnak az ember eszébe ettől a lúljózan, fölöttébb objektív hűvösségtől s azért örül minden kicsi jelnek, ami a vér és élet természetes forráságára emlékeztet.

A kritikának általában véve mérsékelten tetszik a könyv. Azért említem ezt meg külön, mert a szempontok, amelyekből nézve nem tetszik, rendkívül tanulságos módon épen az imént említett nyilvántartás, respektálás és prelegálás. Három egyidejű áruló jele az Arany János körüli hidegülő atmoszférának. Megbotránkozik rajta a nyilvántartás: levegőből kapottak, vagy helytelenek az adatok, amelyeknek konturjait az egész kép betölti. Csóválja a fejét a respektus: Arany presztízse szenvedett szerinte. Nem érzi egészen a dolgot a hivatalos és szakszerű irodalomtudomány: nagyon egyéni, nagyon szubjektív, nagyon szépirodalmi formájú így a portrait.

Külön-külön mind a három szempontnak igaza van. De van az igazságunknak két szomorú, mondhatnám szerencsétlen oldala. Az egyik ez: mind a három olyan mérték alá vonja a könyvet, amely alá az nem kívánczik, tehát nem is készült. Ki akart egészíteni egy nem teljes, részleteiben egyenesen

homályos életsorsot, hát persze, hogy adatai nem mindenben „megbízhatóak”. Emberibbé, melegebbé, közelebbé akart eleveníteni egy már-már misztikussá merevedett, hérosszá hidegült, legendássá távolodott hús és vér, mindmáig eleven, fagytig velünk-egy költői egyéniséget, természetes, hogy bizonyos méretek, pózok és dimenziók feláldozásával tehette csak. Azt meg már szinte feleslegesnek tartom ideírni, hogy ez a munka nem a tudományos elme feladata, hanem a költői fantázia teremtő, hevítő és mozdító erejéé.

Másképp viszont nem is olyan Arany-könyvre volna elsősorban szükség, amelyet a kritikák követelnének, hiszen láttuk már előbb, hogy Arany Jánosnak és költészetének újból való megszerettetése a legsürgősebb írói — költői vagy irodalomtudósi — feladat.

Más kérdés, hogy milyen mértékben sikerült Dóczy Jenőnek az, amit nagyon finom ösztönrel akart és választékos eszközökkel próbált megvalósítani. A témája t. i. majdnem leküzdhetetlenül nehéz. Ha az imént hangsúlyoznunk kellett is, hogy Arany Jánost nem ismerik elegen és eléggé, ezúttal viszont hangsúlyoznunk kell, hogy azért mégis sokan ismerik, sok lélekben kialakulva él személyisége is, sorsa is; aki őt meg akarja szólaltatni eleve számítsion egész sereg dolgozáért, mégpedig szigorú ellenőrré.

Talán ez az egyetlen oka, hogy az életképek hatása különböző. Arany Jánost nagyon nehéz beszéltetni. Arany Janikát p. o. jóval könnyebb. A *Tengerimorzsolás* és *Janika nagy büne* a könyv legzavartalanabb hatást kiváltó darabjai. Az előbbiben az a titok oldódik meg igen elevenen a számunkra, honnan vette a nagy költő azt a sok szép mesét, mondát, helyi vonatkozást, amelyet később külön is feldolgozott vagy a Toldi trilógiába beleszőtt, a másikkban a szigorú etikájú balladaköltő korán ébredő lelkiismeretének lehetünk meglepett szemlélői. *Egy téli éjszaka* a diákleányke Arany János vallásos tépelődéseiről beszél megrázó elhithető erővel; lehetnek, sőt kellett, hogy legyenek ilyen válságai, semmi nem zavar bennünket ennek az elképzelésében. Az *út eleje és vége* szintén sikerült darab; Aranyt már eltemették, mikor egykori iskolatársától diákéletének utolsó szakaszáról egyetmást megtudunk. Remekbekészült alak az öreg Gönczy Pali bácsi, szinte illuziót rombol a magyarázó jegyzet, tudunkra adván, hogy tévedésből kapta a nevét.

A *csonkatrony aljában* és *A körösi tanár* hatása azért vegyesebb és hidegebb, mert az országos hírnű költőt abban a habitusában szerepelteti, amelyben valamennyien ismerjük vagy véljük ismerni. Hogy mennyire irodalomtörténeti tudásunk tehet erről, az is mutatja, hogy a *cselekvő* Arany, amint szemünk előtt mozog, tesz-vesz, gesztikulál, sokkal inkább szívünk szerint való, mint a *beszélő* Arany. Vagy azt mondja ilyenkor, amit már olvastunk tőle, esetleg róla nyomtatásban (ilyenkor könyv-íze van a mondókájának, egészen természetesen, hiszen ezeket a mondásokat ő legnagyobbbrészt leírta itt-ott, leveleiben, prózai műveiben.) Vagy újat mond s ez sem hat spontán, mert a kritikus elme mérlecskéltni kénytelen minden szót: vajjon mondhatta volna-e Arany János ezt csakugyan is így? Kénytelen az ember arra az óhaj-tásra jutni: hárcsak hallanók mindezt közvetve valahogy, úgy mint Pali bácsitól a pálya elejét a pálya végén.

Arany János neuraszténiája és *Arany János mint kritikus* nem életképek, hanem annak rendje-módja szerint való tanulmányok. Sikerültek a maguk nemében, de stílusterést okoznak ebben a könyvben. Szívesebben olvasnók

öket — amúgy. Például amint Károlyi doktor vigasztalja, korholja, oktatja a „kőrösi tanárt“, hogy minék is nem vesz már egyszer erőt magán, vagy dohog a kaszinóban közös ismerősök előtt a hipokondriás betegek rigolyái miatt. Vagy a másikat — mondjuk retrospective — egy huszadikszázadeleji egyetemi szemináriumi órán, előttünk bontván ki tanítványai előtt egy késői utód: miben állott Arany János tudományos jelentősége. Emígy parázson, nem idevaló egyik darab sem.

A téma kényes amúgy is. Egyrészt könnyen a fejünkre olvashatják, hogy magunkat „proiiciáltuk“ Arany egyéniségére, másrészt soha congeniálisabb kor nem volt s talán nem is lesz az ideges és kritikus Arany elemzése számára, mint a mi neurasztbénias és analizáló korunk.

A tanulmányok nyelve tiszta, ízes, törlönmetszett magyar nyelv, az életképeké, ha lehet még inkább. Különösen művészi hatású az a diszkrét hajdú-dialektus, amellyel a gyermek Arany és környezete, később Arany gyermekei és felesége élnek. Csak fokozza még ezt a hatást Petőfi, ahogy szalontai látogatása alkalmából élvezi ezt a számára új és jóízű csemegét, miközben a kicsikkel kötődik s betetőzi maga Arany, exolitikum módjára emlegetvén a kőrösi „ő“-zö dialektus egynéhány -- bilhari fülnek szokatlan -- kitételét.

Híyen apró finomságokat csak szerető szem vehet észre. Dóczy Jeaő nagyon szereti Arany Jánost és nagyon meg tudja szeretetni másokkal is. De csak azokkal, akik már azelőtt is tudták vagy próbálták vagy legalább is akarták őt szeretni. Körülbelül ez is könyve hatásának a természetes határa. E sorok írója sokkal régebben és sokkal jobban szereti Toldi költőjét, semhogy megállapíthatná tárgyilagosan: hibája-e ez, vagy érdeme a könyvnek. Azt azonban meg kell állapítania, hogy mindenesetre a lényege.

Karácsony Sándor.

André Ady, le grand poete magyar. Par L. J. Fóti. Budapest, Librairie Francaise. Wodianer-nyomda. 64 oldal.

Bevezetés Ady életének, költészetének és jelentőségének ismeretébe. Három kis, essayszerű cikk és 27 versfordítás. A folytatásnak következnie kell. Mert ez csak bevezetés. Okos, jó bevezetés. S bár a tanulmány némely nagyon is merész állításával nem érthetek egyet, el kell ismerni, hogy egyelőre csak ily szuperlatívuszokkal terelhetjük a franciák figyelmét Ady felé. Az életrajzi adatok és az irodalomtörténeti vázlat már sokkal kifogástalanabbak. Természetes, hogy Ady francia-szimpátiája különös hangsúlyt nyer e könyvben. A versek öszvélogatása is részben ezt a célt szolgálja. Ugy vélem, Fóti valóban azokat a verseket szolgáltatta meg franciául, melyekhez a francia olvasóközönség szeretettel és megértéssel fog ragaszkodni. Nem tartom különösebb bajnak, hogy a vallásos költészetből ízelítőt sem kapunk. Sok mai esztétikussal ellentétben úgy rémlik nekem, hogy Ady vallásos költészete nem egészen őszinte és ennek következtében nem egészen jellemző zsenijére. Nagyobb bajnak tűnik a „Párizs az én Bakonyom“ hiánya. Ady e pompás költeményének egyetlen külföldi gyűjteményben sem volna szabad hiányoznia. Ami a fordítást illeti, a versek legnagyobb része teljesen hü. Ez alatt az értendő, hogy a fordító nemcsak a szöveghez ragaszkodott, hanem a formát, a rímeket is megtartotta. Vannak azonban kellemetlen kivételek. Legkevésbé a „Sohajtás a Hajnalban“ (Priere de Faube) fordítása sikerült. Itt nemcsak a

formát bontotta meg, a szavak nagy részét is más szavakkal helyettesítette. Bár előljáróban azt mondja, hogy ahol nem ragaszkodott a szöveghez, a hangalathoz ragaszkodott, mégis önkényesnek tűnik, amikor azt írja „Doux murmure / Du crepuscule / Simphonie / De la vie / O sainte vie / De Paris“ ahelyett, hogy „Ó, szent hajnal-zengés / Élet szimfóniája / Csodálatos Élet! A la gare de l'Est c. fordításban, mely különben kitűnő. — Orient sans splendeurt (pompanékküli keletet) ír naptalan kelet helyett, ami ebben a helyzetben értelemzavaró. A kelet éppen nem pompanékküli, de lehet naptalan oly vonatkozásban, ahogy az előző strófák megkövetelik. Legjobbnak, szövegben és formában leghűbbnek az „Egyedül a Tengerrel“ (Scul avec la mer) fordítását érzem, meg talán az Alvó csókpalotát (La palais de baisser). De a többi vers fordítása is nagyjából kitűnő, élvezetes.

Bizonyos, hogy a szerkesztés munkája nagyobb volt, mint a részletmunka. A sorrend is jelentős. S ha löbbit, komplexebb Adyt adott volna, talán löbbit tudnánk, de nem látnánk oly világosan.

Hálával tartozunk Fótinak nemcsak azért, hogy a francia közönséget igyekezett megnyerni számunkra, hanem azért is, mert a magyar olvasó, aki Adyt jól ismeri, e könyvecske segítségével behatolhat a francia nyelv és szellem titkaiba. A könyv betűi, egyszerű, világos és megragadó kiállítása külön dicséretet érdemelnek.

Marconnay Tibor.

Bibó Lajos: Meg kell a szívnek hasadni. (Regény. Atheneum kiadás. Budapest, é. n.)

Varga János tiszaháti parasztsihedert ellenállhatatlan erővel húzza magához az ismeretlen, titokzatos város. El is hagyja a tanyát s egy, a városban tartózkodó cirkusz tagjai közé kerül. Megszeretik, mert ügyes és leleményes, ott is marad, sőt artista lesz belőle. A cirkusztrupp két fiatal lánytagjának szerelme is felé fordul, az egyik férfit váró érzékiségével, a másik távoli szemérmes rajongással. János jobbik lelke az utóbbié, Hannáé, de egy középük lépett félreértés Jánost elűzi a cirkusztól. Mint világhírű artista végigjárja a világot, hogy három év múlva visszatérjen Hannához. A félreértés eloszlik, János birtokot vesz keresményén s oda viszi Hannát.

Ennyi a regény eseményanyaga, ha leverjük róla éppen azt a hímport, ami az eseményt regénnyé s ami a történetkitalálót íróvá teszi. Magában a történetben nincs is semmi különös lelemény, az író nem is akarta, hogy legyen, mert mindaz, ami ezt az alapjában szokványos történetet irodalmi léttel ruhazza fel, Varga János lelki-testi megformáláshoz tartozik. Bibó a főhősre tesz fel mindent, regénye ezzel áll vagy bukik. Sietünk hozzátenni, hogy nem bukik. Varga János az írói rokonszenv, az ábrázolás és stílus pazar és felfokozott eszközei által oly magasra nő, mint a nagy eposzok hősei. Alakjának epikai szélességű és magasságú méreteiben testvére Móricz Zsigmond és Szabó Dezső embereinek, de meg vagyunk győződve, hogy ez csak latszattestvériség. A rokonságot állandóan maga Bibó is felidézi erősen érzéki és széles ecsetvonásokkal dolgozó stílusával, sőt magában az alakítás módjában is megerősítheti ezt a véleményünket, azonban éppen ez a regénye egy régibb, de valószínűleg és jelentősebb öst fedeztet fel velünk. Ez az őt nem kisebb író, mint Arany és Bibó Varga Jánosa Toldi Miklós ösképét vetíti elénk a két-három emberöltő régiségéből a mi időnkre. Az elképzelés még stílus-teremtkezést is hoz magával: „Ha állt, tilalomfának tetszett, magányos kút-

gemnek, amely a messzeséget kémlelte.“ Varga János csodás erejei, de nemcsak testiekben, hanem lelkiekben is. Titokzatos erők lakoznak benne, egész val-va töretlen szüzi talaj, mely alkalmas arra, hogy a legbujabó vegetáció nőjön ki belőle. Ezt a termékeny lelki és testi humuszt Faszítják fel azok az évek, melyeket János a cirkusztruppnál és a nagyvilágban töltt. Artistaéletnek ezek az évei alkalomadások, hogy mindaz a rejtett képesség, ösztönös erő, mely benne szunnyad és lendíti a tanyai egyszerűségéből a bonyolultabb élettel: s némályosan még az uralkodás és a megcsodáltatás kősa erőllőgsát is elébe dobja, kibontakozhassék és kitisztuljon.

Fejlődésregény ez, mint a „Toldi“ is az. Bibó Varga Jánosa magyar termésű Wilhelm Meister s az ő „Lehrjahre“-ja, vagy még inkább „Theatralische Sendung“-ja az artista élet. Az ösztönös erő és leleményesség földszagú adottságai a sminkelt valóságok e területén, bár Bibó ennek szimbólumértékét nem használja ki teljesen, bomlanak ki, először a duzzadó életerő játékaivá, majd megszokott és majdnem végleges életformává, végül pedig előiskolájává egy teljesebb, a földhöz, melyből vétetett, visszatérő predestinált magyar életnek.

Két dolog bolygathatja meg néha azt a zavartalan élményt, melyet ez a regény hoz számunkra. Az egyik az eseménybonyolítás itt-ott feltűnő hiányos-sága. Ilyen kiképzetlen például mindjárt a regény legfontosabb fordulata, az a jelenet, melynek hatása alatt Varga János elhagyja a cirkusztársaságot, hogy a világra lépjen. Ez a jelenet egy rossz félreértés-dramából van kivágva, nincs igazi alapépítménye. Másik zavaró vonása az időnkénti bőbeszédűség. Annál is inkább feltűnik ez, mert Bibó Lajos mestere az elektromossággal telített félmondatoknak, amikor embereit beszélgeti. Mikor azonban deskripcióba megy át, mondatai feleslegesen szétterülnek. Mostani regényében főként ott találkozunk ezzel a sajátságával, hol főalakjáról beszél. Henye jelzők („egyszerű természetessége, nyílt őszintesége“) furakodnak be mondataiba, sokszor még a szerkezeti épség érzete is elvész és a mondatok egymásra buknak. Igaz, az okát ennek könnyen megelhetjük. Hőse annyira egy az íróval, annyira lelkétől lelkedzett, hogy az egyszer megtalált szót mindig kevésnek érzi a lelkében feltáplált hősi alakhoz és a stiláris megközelítést csak az újra való megmondással véli elérhetőnek.

Mindez feltétlenül kifogásolható, de azt az alapérzésünket, hogy Bibó Lajos egyik legszimpatikusabb regényét olvashattuk, nem döntheti meg.

Kerecsényi Dezső.

Victorisz József: Ars poetica mea. (Költészetem). Budapest, 1930. Franklin-Társulat 8 r., 64 lap.

A lírai költészet legigazibb, leggazdagabb forrása mindig az élet tavaszának, az ifjúkornak talajából fakad fel és belőle táplálkozik. A XX. századi magyar olvasóközönség számára azonban Léva József és Vargha Gyula után legújabban a Victorisz József példája is érdekes és meggyőző módon bizonyítja, hogy némelyik lírai költőnek az egyéniségét az ősi napfény tudja igazán megtölteni a nemes tartalom megérlelt zamatával.

Victorisznak két lírai vers-gyűjteményét ismerem: a *Giuseppe költeményei*-t és az *Orgonazúgás*-t. Ennek a két kötetnek a megjelenését csaknem harminc évnyi időköz választja el egymástól (1896., 1923.). Múltán gondol-

hatta volna az olvasó, hogy miután ez az előbbire egy emberöltő távolságában következő második kötet a művészi érték szempontjából alig mutat szerzőnk költői pályáján valamelyes fejlődést, — ennél fogva Vietórisz Józsefről ki is lehet mondani e két verskötet alapján a végleges ítéletet. Ez az ítélet hangsúlyozottan magában foglalta volna a szerzőnk egyéniségében rejlő erkölcsi, világnézeti rokonszenves értékek elismerését, — magukról az említett köteteknek anyagát tevő lírai költeményekről azonban azt is ki kellett volna jelentenie, hogy a szerző rokonszenves egyénisége éppen az *egyéni* megnyilatkozás mindennél fontosabb erényének nem igen van a birtokában. Szerelem, apai örömök, hazafisága, a közjó önzetlen szolgálata, — ezekről énekel költőnk negyven esztendő óta, sok csinos vers hirdeti érzelm- és gondolatvilágának nemességét; de tulajdonképeni lírai költeményei mind epigon-darabok, az esztétikai értékek egyéni varázsa nélkül.

Néhány évvel ezelőtt azonban olyan sikert aratott egy nagyobbszabású munkájával, hogy méltán fordult feléje a közfigyelem. A M. T. Akadémia a Nádasdy-díjjal tüntette ki *Senki Pál* c. költői elbeszélését (megjelent 1924-ben). ... Tehát a lírikus Vietórisz epikussá változott? Nem. Az említett munka csak látszólag elbeszélés. Költői önarckép ez, melynek művésze és modellje egy-ugyanazon személy, a kettő között levő tükrözés szintén nem egyéb, mint ugyanaz a minden szép és jó iránt fogékony költői lélek, amelynek a talajából a korábbi lírai kötetek darabjai is sarjadtak. De míg az érzelmei *közvetlen* kifejezése terén nem tudta a maga egyéniségét másokétól eléggé megkülönböztetni, — most, mikor az öregség küszöbének a távlatából néz vissza átélt szép ifjú- és férfikorára: az élményszerű igazság és a hangulati kedvesség ereje sokkal hatásosabban érvényesül s szerzőnk egyénisége olyan szerencsés művészi sikerrel revelálódik, amilyenről korábbi korszakaiban legfeljebb ábrándozott... Az ilyen kései fölemelkedés, ha nem gyakori eset is, de egyáltalán nem is érthetetlen. A teremtő lírai hév nem jutott szerzőnknek osztályrészül, ellenben mintegy apai gyöngédséggel és bölcseséggel ringatni és becézni saját fiatalabbkori énjét az érzelmes *reflexiók* tiszta, puha, meleg bölcsőjében, — ezt olyan megkapó egyéni hozzáértéssel csinálja, hogy ez jeles költővé avatja őt.

Legújabb munkája ugyanilyen szerencsés fogantatású, ugyanilyen helyes célkitűzésű, ugyanilyen zavartalan sikerű alkotás. Már a címe is mutatja (*Ars poetica mea*), hogy ez is önarckép, — ha nem is egészen a szerzőnk alkalmazta értelemben. Ő ugyanis a munka címét magyarra lefordítva is kiteszi eképen: „Költészetem“; de még világosabban is kijelenti: „Poétikámban azt adom, Mi bennem árad gazdagon“. Az önarckép illetően értelmezése azonban nem fogadható el, mert félreértés támadna belőle. Vietórisz *Ars poetica*-ja nem azoknak a poétikai elveknek és követelményeknek a foglalatla, amelyeket Vietórisz korábbi költészete gyakorlatilag már megvalósított, — hiszen ha ez igaz volna, akkor önála nagyobb költőt képzelni is alig lehetne. Az *Ars poetica* tehát itt nem azt jelenti igazában, hogy „költészetem“, hanem „a“ költészet fogalmának azon oldalakról való megvilágítása, amelyeket Vietórisz a legértékesebbnek, vagy egyedül értékeseknek tart. Természetesen saját költeményeinek írásakor is e most hangoztatott poétikai elvek irányították szerzőnket, de aztán hogy ez elveknek milyen mértékű diadalát kell látnunk az illető költeményekben, — ez más kérdés, olyan kritikai kérdés, amelynek csak a leszövezésére van itt szükség, kifejtése nem tartozik ide.

A téma lényegében benne rejlő paradox jelleget természetesen szerzőnk sem kerülhette el. A költői (általában a művészi) teremtő munkát nem lehet fogalmak útján hiánytalanul lemérni és szabályokba merevíteni; s ha lehetne, még akkor is csak az a költő vehetné hasznukat, aki az értelmi úton nem igen tisztázható művészi tehetséget már születéskor úgyszólván megkapta a sorstól. Nem is a költők számára készülnek elsősorban az ars poeticák, hanem arra való, hogy az olvasók lelkét tegyék fogékonyabbá az istenáldotta tehetségű nagy költők műveinek a minél tudatosabb és minél többoldalú élvezésére. Vietórisz ars poeticájából is tulajdonképpen nem az alkotó költő egyénisége revelálódik igazán szerencsés és rokonszenves módon, hanem egy nagyműveltségű, óriási tapasztaltságú és rendkívüli művészi fogékonyságú „olvasó”-é, egy kivételesen szép lelkű műélvezőé, akinek saját alkotásai csupán szerény és csekély kirakata annak a végtelen gazdagságú élmény-raktárnak, melyet a világirodalom remekeinek az olvasása, a nagy emberek tetteinek, a külső természet szépségeinek szemlélete és a saját erőpróbáit kísérő eszmélkedés halmozott fel benne negyven esztendő alatt. A kissé talán nagyon is óvatos, de egyébként a legjobb értelemben vett, legjobbhiszemű konzervatívizmus jellemzi szerzőnk költői (és költészettani) világnézetét, melynek két sarkpontja: a szép-jó-igaznak az összhangja és a végtelentől való tartózkodás.

Az ars poeticák tárgyköreinek feldolgozói mindig a száraz prózaiság zátonyai között kénytelenek hajókázni. Vietórisz a legnagyobb elismeréssel méltó sikerrel kerüli ki ezt a veszedelmet. A „pöre tartalom” engedelmes anyaggá puhul szerzőnk ihletett lelkének a melegén; mint a *Senki Pál*-ban, itt is az érzelmes szemlélődés, a reflexiók élethölelésége mezeje tárul föl előtte, vagyis az a tér, amely legigazibb otthona neki. Azt hinné az ember, hogy az ilyen kedvtelésű költőnek a Pegazusa nagyon nehézkes paripa lehet, — s meglepődve látjuk aztán, hogy ez a szolid utitárs milyen könnyedén és szépen tud repülni.

A verselő ügyesség mindig egyik legszembetűnőbb érdeme volt Vietórisznak. Rendkívüli formaérzékének nemrégiben Horatius Ars poeticája jeles műfordításával is hatásos bizonyosságát adta. A *Senki Pál* és az *Ars poetica mea* pedig — mondhatni — bravúros magaslatra fokozza a verstechnikai készséget. Szerzőnknek ez a két főműve tökéletesen azonos versformában van írva, a strófák szerkezete, sorszáma, rímképlete egészen ugyanaz; mind a két munka rövid előhanggal kezdődik, mind a két munka öt-öt részre oszlik, egy-egy rész ama munkában 25-25, emebben 20—20 versszakból áll.

Ebben a költői zsánerben még sok igazi művészi sikert merünk jósolni szerzőnknek. Kevés ember kap a Gondviseléstől olyan szép élet-öszt, mint ő. A kivételes gazdagsággal kímálkozó szüretből vegye ki teljes munkakedvvel a részét.

Zsigmond Ferenc.

Szigethy Lajos: Vándormadár. (Studium, 1929.)

Az alkony színei ömlenek el ezen a kis kötetben. Szigethy derűs, tiszta lélek, töretlenül került ki az élet „ércigája” alól s most késői dalok buggyanak föl ajkán. Megéneklí szelíd családi tűzhelyét, hitvesét, a hazai tájak, a havasok és Itália szépségeit, ujjong álmainak s néhol nemes ízléssel bele-sajdíja össze boldog idilljébe a mai magyar sors fájdalmait is.

Általában minden ízléses ebben a kötetben, a világtöflőfogás, a patinás

hang, a hibátlan formák s leírásainak impresszionista frissesége. Költői lélek, akinek gyorsan támadnak hangulatai, könnyen áradnak ritmusai s egy-kettőre késznek rövid dalkompozíciói. Nincs itt szó nagy dolgokról, mély, egyéni meg-látásokról; mintha az egész gyűjtemény afféle verses útinapló volna, meg-elégszik benyomásai pusztá rögzítésével, szimbolikus elmélyítésre nem törek-zik. Különösen külföldi tárgyú verseiben szokott megésmi vele, amint sorba dalol minden Baedeker-állomást a salzkammerguti időjárástól a Lidón át Syrakusáig, hogy krónikás módra, vagy leltárszerűen ad számot élményeiről s egyáltalán nem tudja hangulatát ránk kényszeríteni. Ezt írja: „Szenkőzt velem csillogva fut a mélyben a patak, A szűk völgyet szegélyezik szürkészöld szirtfalak. Míg fölfelé ábrándosan dalolva ballagok, Az óra fut s a hegytetőn elvégre fent vagyok.“

Látnivaló, hogy elsősorban a nyelvi képesség fogyatéka ez. A patak csillogva fut, a költő ábrándosan ballag: minden verselő gimnazista azonnal megtalálná ezeket a szavakat. A nyelv közhelyes volta a képzelet szegénységére vall. Szigethy úgy lát, mint minden fogékony lélek, Vörösmarty, Arany és Petőfi hagyományai óta. Végeredményben tehát a költő legfontosabb adománya hiányzik belőle: a kifejező erő. „Lágy-finoman suhanó, Majd iszonyúu zuhanó, Zúgva vadul robogó, Napsugarán ragyogó. Meg soha nem pihenő, Sziklatörő vad erő...“ — mondja a Vizesésről. Milyen hibátlan zenével omló sorok. A kiművelt nyelv muzsikál itt, nem a költő.

Ezek után az sem meglepő, hogy az egész kötetben, minden lényisztete dacára, kevés az igazi realitás; kevés az olyan élmény, amely valóban élményerővel hatna ránk. Céloz átélt szenvedésekre, nem tudjuk, mik azok. Erzései, ábrándjai olyan magasan lebegnek a valóság fölött, olyan messze koreunk küzdelmétől, hogy ezt a boldog biedermeiert lehetetlen nem irigyel-nünk.

Részletszépség, egy-egy szerencsésen sűrített kép, egyéni eszmevillanás sokszor bukkan elénk a kötetben. Amit országunk címeréről ír, feledhetetlen:

Hármas halom, rajta sírkeresztje
S vérmező van címerébe festve,
Könnye árja az a négy folyó.

A kötet legszebb darabjai: Harmónia Taván, Assisiben és mindenek fölött A Ravennai Két Sír. A hagyományos költői stíl hívei bizonyára ezeken kívül is sok vonzót találnak majd Szigethy darabjaiban, hiszen a közönség, mint a rádiónál tapasztaljuk, legjobban szereti az ismert dallamokat.

Juhász Géza.

Bartók György: Az „Eszme“ filozófiai vizsgálata. Budapest, 1930. Magyar Tudományos Akadémia. 8^o 54 l.

Bartók György újabb értekezése, a szerző kijelentése szerint is szoros logikai összefüggésben áll két korábbi tanulmányával. És itt valóban nem egyszerű „folytatásról“ van szó, hanem szerves összelartozásról. Az első értekezés (A philosophia lényege. Szeged, 1924.) a valóság, a szellem, a filo-zófia szisztematikáját vizsgálja, a második (A „Rendszer“ filozófia vizsgálata. Budapest, 1928. Akadémiai székfoglaló.) magát a rendszert, a jelen tanulmány tárgya pedig a rendszert alkotó eszme. A problematikai összefüggést dorborítja ki az, hogy mindhárom probléma, mindhárom értekezésben sorra

kerül, de mindenikben másik és másik áll az előtérben. Az értekezésekben egy filozófiai rendszer körvonalai bontakoznak ki nagy határozottsággal, mely rendszernek középpontjában a három értekezésben tárgyalt mozzanatokat magában foglaló egység: a *szellem* áll.

A jelen értekezés is a szellem jellemzésével kezdődik, mert az eszme megértésére nem vezet sem a lélektani alapon induló vizsgálat, sem az a metafizikai „fellelengzés“ (20. l.), mely mintegy szubsztanciális valósággá hiposztazálja. A szellem nem metafizikum, — noha természetesen megvannak problémájának a metafizikai vonatkozásai is, — viszont tagadni sem lehet létét, mert ott vannak léte bizonyítékául alkotásai. A szellem „tisztá *érvény*-összefüggés... a létezőnek értéket adó jelentések ideális valósága.“ (21. l.) Az anyagi valóság, „az érzékiség és szellem között foglal helyet a *lélek*, mint eszköze a szellemnek.“ (22. l.) Különös fontosságot kell itt tulajdonítanunk a szerző ama megjegyzésének, hogy az érzékiség, lélek és szellem problémájának „teljes és önálló kifejtése a filozófiai anthropológiának, mint a filozófiai rendszer alapvető részének feladata.“ (23. l.) A magam részéről annyival is inkább örülök e megjegyzésnek, mert meggyőződésem szerint, — melyet „Történetfilozófiai alapok Böhm Károly rendszerében“ c. dolgozatomban (Szeged, 1929.) az 5. sk. 11-n vázoltam, — a filozófia a legmagasabb szempontból vett anthropológia: az ember lényegének megismerésére irányul.

Bartók György tanulmányának legnagyobb jelentőségű eredménye az eszme konstitutív jellemének a kimutatása. Az eszmét ugyanis a szellem világában kell keresnünk. A szellem pedig rendszer. Mármost „a rendszer totalitásának ösképe“, „a szellem totalitásának előre vetett képe“ az eszme. (23. 24. ll.) „... az eszmében maga az emberi szellem jelentkezik és ölt formát, hogy lendületbe hozza és helyes irányba indítsa az ismerő és cselekvő egyest, aki az eszme szolgálatában önmagát alakítja és fejt ki.“ (28. l.) Innen az eszme misztikus dinamikus ereje. Kant még pusztán ezt a regulatív tevékenységet tulajdonította az eszmének. Bartók most rendkívül finom és meggyőző dialektikával igazolja annak konstitutív tevékenységét is. Fejtegetései röviden abban foglalhatók össze, hogy mivel a fogalom rendszer, továbbá mivel a fogalom érvénye a rendszerbe való beillőségétől függ, a rendszer előfeltétele, ösképe pedig az eszme, ennél fogva az eszme a rendszeren át nemcsak regulálja hanem ilyenformán konstituálja is a fogalmat.

Itt szűnik meg végképen az a hasadék, melyet még Kant ott látott az idea és kategóriák között, mely hasadék áthidalása pedig „mire lehetőség már benn szunnyadott egész alapfelfogásában és conceptiojában.“ (28. l.) A híd pillérjeit Böhm rakta le, teljes kiépítése pedig Bartókra maradt.

Az eszme konstitutív jelleméből következik, hogy a szellem alkotásaiban ott kell lennie, azoknak őt kell tükröznie. Az emberi szellem kénytelen magát alávetni az eszme szabályozásának, mert csakis ezen feltétel alatt fejtheti ki a szellem értékeit, — melyek egységének képe az eszme, — a valóságon, tehát csakis ezen feltétel alatt alkothat. „... az eszme a legfelsőbb *törvény*, amelynek követése az emberi alkotások értékességét biztosítja.“ (34. l.) De a szabályozást az öntudatos szellem önként vállalja, „mert hiszen azt az eszmét... *ő maga* állította maga elé, mint szabályozót és ez az eszme azt az értéket fejezi ki, amely neki, mint szellemi lénynek természetében benne rejlik s amelyet neki kialakítania *kell*. Azért állítja az eszmét önmaga elé, hogy

abban a szellemnek a totalitását szemlélhesse és így világosan lássa azt a célt, amely felé teremtő tevékenységében haladnia kell.“ (36. l.) Ebből az is következik, hogy „az eszme felette áll a létnek és minden csak annyiban valósággal létező s csak annyiban igaz, amennyiben az eszmében részt vesz.“ (36. l.)

Hogy miről és hányfajta ideánk lehet, errenézve Böhm álláspontját fogadja el a szerző, mely szerint a szellem egytelensége folytán az eszme is csak egy lehet, de annyiféle formában jelentkezhetik, ahány jelentkezési formája magának a szellemnek is van.

Teleologikus és axiológiai jelleméből következőleg az eszme végtelen fejlődés folyamán halad a megvalósulás felé, melyet azonban szellemi természeténél fogva sohasem érhet el. Ez a processzus csak szellemi lehet, tehát csak az emberi történet, nem a természet is, mivel az eszme a tudathoz van kötve. De ha a természetben nem is visz szerepet, a természetről való ismeretben, a természettudományokban igenis éppen úgy jelentőséggel bír, mint a szellemi tudományokban, mert az eszme az ismeret regulatív és konstitutív alapja.

De regulatív és konstitutív alapja általában az *emberi* életnek. „A szellem életének teljessége jelenik meg benne s ezért uralma a szellem uralmát jelenti,“ (47. l.) ebben csendül ki az értekezés.

Végül emeljük ki a gondolatfűzés és az előadás ama határozottságát és világosságát, mely csakis a filozófiai rendszer teljes kialakulásával, a gondolatok végső kiérettiségevel jár együtt. Joó Tibor.

Gratz Gusztáv: Európai külpolitika. (A Magyar Szemle Kincsestára 25. sz.) Budapest, 1929.

Gratz Gusztáv pompás kis munkája a minket közelebbről érdeklő európai államok külpolitikai törekvéseit ismerteti. A nagyközönség számára készült általános tájékoztató, mely a külpolitikai események megértéséhez és helyes értékeléséhez szükséges előismereteket adja.

Minden állam létének, függetlenségének és polgárai jólétének biztosítására törekszik. Ez a törekvés gyakran érdek-összeütközéseket eredményez s a külpolitikának az a feladata, hogy ez érdek-összeütközések dacára — az idegen államok közötti érdek-ellentétek kihasználásával — az állam függetlenségét és polgárai boldogulását biztosítsa. Szerző megkülönbözteti 1. az egyes államok külpolitikájában mutatkozó *állandó tendenciát*, 2. azt a *külső formát*, melyben ez a törekvés sokszor leplezve, pl. tetszetős jelszavakba burkolva jelentkezik, 3. a *politikai konstellációt*, mely a különböző politikai tendenciák összejátszásából áll elő s mely az időpontot alkalmassá vagy alkalmatlanná teszi, 4. az egyes *konkrét politikai akciókat*.

Szerző a kis munka szűkreszabott terjedelme miatt csak az egyes európai államok külpolitikájának állandó tendenciáival s a világháború után mutatkozó külpolitikai konstellációval foglalkozik. A dipomata biztos ítéletével s a publicista világos és élvezetes előadásában ismerteti Nagybritannia, Franciaország, Olaszország, Németország, a kisántant, Ausztria, Oroszország, Északkelet-európa s a Balkán-félsziget külpolitikai törekvéseit és külpolitikai helyzetét. Csak sajnálni lehet, hogy a külpolitika gazdasági rugóinak ismertetését, az Európán kívüli hatalmak külpolitikai törekvéseinek s az u. n. népszövet-

ségi politikának tárgyalását kénytelen volt a munka terjedelme miatt vizsgálódásai sorából kizárni.

Kétségtelen, hogy a munka ebben a formában is nagy szolgálatot tesz. A magyar közönség a multban alig tanúsított érdeklődést külpolitikai kérdések iránt, minden figyelmét Magyarországnak a Habsburg-monarchián belüli helyzete kötötte le. Ma, mikor legfontosabb kérdéseink megoldásának annyira bonyolult külpolitikai szálai vannak, különös jelentőségű a magyar közönség külpolitikai tájékoztatása. Hálásak vagyunk a kiváló szerzőnek, aki kis könyvével ezt a feladatot olyan sikerrel oldotta meg.

Buza László.

Az Orsz.- M. Kir. Képzőművészeti Főiskola Évkönyve az 1928—29. tanévről. Szerkesztette dr. Ferenczy József főtitkár. — Budapest, 1930., 8^o, 112 l.

A kötet élére Lyka Károly írt két rövid nekrológot, melyben a Főiskola tavaly elhunyt tanárainak, Erdőssy Bélának és a tragikus véget ért Olgyai Viktornak életét és művészi munkásságát jellemzi tömören, kiemelve elsősorban a Főiskolán végzett munkálkodásuk értékes eredményeit. Különösen Olgyai Viktornak vannak nagy érdemei a legújabb igen tehetséges grafikus nemzedék nevelése körül, akik csaknem kivétel nélkül az ő tanári keze alól kerültek ki, s ma nemcsak itthon, hanem szerte Európában hirdetik Olgyai tanári zsenijének, nagy fájdalom, idő előtt elvesztett képességeit. A következő, hivatalos rész a Főiskola belső életének rövid statisztikai adatokba foglalt egy évi történetével ismerteti meg; különösen figyelemreméltók a Főiskola vezetőségének a hallgatók szociális helyzetének megjavítására mutatkozó intézkedései és akciói, mert a szegénysorsú, tehetséges hallgatóság csakis ezeknek segítségével volt képes az évet abszolválni, s bár súlyos körülmények és nélkülözések között, művészi képességeit tovább fejleszteni.

Ami azonban az Évkönyvet messze kiemelkedő jelentőségűvé teszi s amely számára művészettörténeti kutatásaink szempontjából is előkelő helyet biztosít, az a szerkesztőnek rendkívüli gondnal és szorgalommal összeállított névsora, melyben helyet kapott minden növendék, aki 1871-től az intézet alapításától kezdve 1928/29-ik tanévig bezárólag, ha csak egy szemeszteren át is, a Főiskola tagja volt. Ez a névsor feltünteti, hogy ki mikor nyert esetleg rajztanári oklevelet s ki mikor volt a, — ma már történetivé patinásodott — Benczur—Lotz-féle festészeti és a Stróbl Alajos-féle szobrászati mesteriskola tagja, valamint megnevezi a kecskeméti és miskolci művésztелеpek tagjait is. Ezzel a névsorral Ferenczy József, a Főiskola érdemes főtitkára, a közelmúlt művészeinek életrajzi adatait tette megközelíthetőkké, amelyeket ennekelőtte csak hosszú keresés után, fáradságos idővesztegetés útján lehetett a Főiskola anyakönyveiben felkutatni. Kár, hogy a névsor nem közli egyúttal a növendékek születési évét is, viszont az is igaz, hogy e névsor adatai alapján bármely főiskolánkon végzett művészi életrajzi adatai igen könnyen megtalálhatók. Ferenczy e névsor közzétételével nagy hálára kötelezte a magyar művészettörténet utolsó előtti és utolsó fejezeteivel foglalkozókat s a Főiskola ez évkönyvének a magyar művészettörténet forrásművei között biztosított helyet.

Oroszlán Zoltán.

Bartucz Lajos: Mikép fedezte fel az ember önmagát? Kis anthropologia. A Magyar Szemle Kincses-tára. 45. sz.

Az embertan nálunk a nem szerencsés tudományok közé tartozik. Középiskolákban nem tanítják. Az egyetlen egyetlen tanszéke volt, az sincs

betöltve. Van magyar folyóirata, de azt e kis könyv szerzője anyagi támogatás híján a maga költségén tartja fenn. Az egész világ érdeklődéssel várja, hogy megtudjon valamit a magyar faj anthropológiájáról, de ennek a fajnak ilyen fontos tudományra sem pénze, sem érdeklődése nincsen, vagy alig van.

Mióta a Topinard-féle munka fordítása (Török Aurél tollából) letűnt a könyvpiacról, azóta magyar anthropológia-kézikönyvünk sincsen. Ezt a hiányt a szóbanforgó kis füzet pótolja. De legalább tájékoztatót ad arról, hogy mi a tárgyköre ennek az önmagunkról szóló és mégis annyira elhanyagolt tudományágnak. Áttekintése vonzó, változatos olvasmány, sok félreértést eloszlat, sok érdeklődést ébreszt. Nagyon lévesen ítéli meg az, aki az emberian kompendiumát keresi Bartucz dolgozatában. Azt ilyen terjedelemben alig is adhatta volna és azzal kár is volna most készülő nagyobb kézikönyvét megelőznie. A kitűzött célnak azonban mindenképp megfelel és sok közvetlenségével, értékes idézetanyagával is jóval fölülemelkedik hasonló természetű népszerű írásaink átlagszínvonalán.

Protestáns tanítóink, lelkészeink, akik a néppel állandóan foglalkoznak, különös érdeklődéssel olvashatják az ilyen tájékoztató, helyesen útbaigazító munkát. Ifjúsági könyvtárainkba is beillik és aki elolvasta, bizonyosan örömmel várja az önzetlen buzgósággal, de kevés megértés közt dolgozó szerző főmunkáját, a magyarság anthropológiáját.

Dr. Szilády Zoltán.

Pukánszky Béla: A német irodalom kis tükre. A Magyar Szemle Kincseslára. 35. sz. Budapest, 1930. 80 l.

A német szellem ezeresztendős irodalmi termelésének ilyen rövid összefoglalásánál fenyegeti az író a száraz adathalmazás, vagy ha ezt el akarja kerülni, a tartalmat rostálja meg annyira, hogy csak nagy vonásokban ad tájékoztatást és aki azért vesz kezébe szűkszavú útmutatót, mert ebből akarja az első tájékozódást megszerezni, nem találja benne azt, amit keres. Pukánszky kis könyve annyit ad, hogy többet nem adhat. Sokat olvasott szerzője higgadt világossággal közli tudását. A korok és irányváltozásoknál azonban az adatok mellett megbeszélő útmutatás tájékoztathatná azt az olvasót, aki innen akarja első német irodalomtörténeti ismereteit megszerezni. Így inkább azok számára való összefoglalás, akik nagyjában már ismerik a német irodalom történetét. Ez az összefoglaló szándék általában jelleme a kis könyvnek és amikor sokszor összeveti a régi és új időből való műveket, egészen bizonyosan összezavarja azt az olvasót, aki nem ismeri a német irodalom történetét olyan jól, mint a szerző. Csak egy példát: Der arme Heinrichről mondja: Chamisso-stílusban, hú felújításában: Gerhardt Hauptmann dramatizálásában és Hans Pfitzner dalművében még ma is él.

A kis könyv egyébként igen figyelemreméltó munka, mely tudományos színvonalával elismerést érdemel.

Hamuas József.

Ady Endre összes versei. Athenaeum kiadása. 1930.

A kiadó rövid előszóban tájékoztat az Ady-versek első összefoglalásának céljáról. Nem a tudománynak, hanem az olvasóközönségnek készült. Híven, megjelenése szerint sorakoznak Ady kötetei, csak a két első verseskötet (Versek. Debrecen, 1899. Még egyszer. Nagyvárad, 1903.) maradt utolsónak: ez a két fiatalkori kísérlet zavarná az olvasót; mint egy fejlődő korszak zsengei, megfelelőbb helyen vannak a nagy versek után. Hiányoznak a könyvből Ady alkalmi versei, melyeket a költő maga is kevésre becsült s melyek nem

is mindig hitelesek. A kiadás érdeme elsősorban az, hogy végre egy fedél alatt kapjuk Ady minden nagy versét s van egy betűrendes tárgymutatónk is a több, mint ezer versből álló anyaghoz. A kiadó főkötelessége a pontos utánközlés volt, hiszen még messze vagyunk a kritikai kiadástól s már jó munkát végeztünk, ha a költő életében megjelent utolsó kiadásokat vesszük alapul. Ennél nagyobb szolgálatot egyelőre aligha tehetünk a költő olvasóinak. Ez meg is történt s elég jól. Könyv sajtóhiba nélkül alig van, itt is akad néhány, ami Ady meghittebb barátainak azonnal szemet szúr. Így is szép és nemes vállalkozás volt, s mint első kísérlet, megállja a helyét egy tudományos kiadásig. Addig is nagy cselekedet, hiszen a költő mindig akkor lesz igazán országos jelentőségű és klasszikus-jelölt, mikor összes verseinek egykötetes és aránylag olcsó kiadása megjelenik. Ady is elérte ezt, éppen sír- emléke felavatásának idején, kedveskedésül az „Édesnek“ és a költő híveinek.

Vajthó László.

Színházi szemle. *Gellért Lajos: Szegény angyalok.* Nagyvárosi történet, három felvonásban. (Új Színház). *Orbók Attila: A népbiztos.* Dráma, négy felvonásban. (Új Színház). *Hatvany Lili: Ma este vágy soha.* Vígjáték, három felvonásban. (Vígyszínház).

Gellért Lajos drámája propaganda mű. Ez már a darabot hirdető plakátról is ránk kiált. Sajnos, mindvégig a tételt érezzük, mely, bár dicséretes jóindulatból származik, több joggal és értelemmel öltözhetne egy vezércikk vagy orvostudományi tanulmány köntösébe. Persze a társadalomjavító író a regény s különösen a dráma formájára vágyik, mert így közelebb jut az átlagközönséghez. Csakhogy más a vezércikk és más a dráma. *Gellért* csupa-szív ember, jó színész, de nem tud darabot írni. Legfeljebb formás, csattanós jelenetei vannak, melyeket a jószándék köt össze. Ez bizony, színpadon gyenge fonál. A darab lelkesége háttérbe szorul s a látványos jelenetek csak a hiszékenyebbek idegeit foglalkoztatják. Sorra felvonulnak előttünk azok a szerencsétlen nők, vígak és szomorúak, akiknek gyermekei sokfajta nyomorúságos okból nem születhetnek meg. *Gellért* úgy mutatja be őket, hogy lássuk a bűnösségüket, de lássuk a társadalom kétszínűségét s a vétek elkerülhetetlenségét is. Mi a lényege ennek a drámának? Nincs konkrét mondani-valója, mert az csupán egy igazi drámán keresztül épülne ki bennünk, itt pedig csak naturalista mozzanatokot kapunk az élet mélységeiből, egy az elnagyolt alap gondolattal bizonytalanul összefüggő nő lázalmán keresztül. *Gellért Lajos*ban van érzék a jelenetek felvázolásához; sajnos, talán éppen hátlátlan témája volt az oka, hogy nem tudott olyat produkálni, amire meg volna a tehetsége. Az eféle kárbonszagú drámákkal már jelesebb írók is kísérleteztek, igen kétes sikerrel. Az ő darabja is csak a jobb fajta egészségügyi panoptikumok hatását éri el. Az előadás, rendezés igen látványos, a szereplők buzgón végzik feladatukat.

Orbók Attila drámája, noha témája egészen más, irányánál fogva mintha testvére lenne *Gellért* darabjának. Ez is végzetesen propaganda-szenzáció. A kommunizmust vágja, a régi világfelfogást élte. Itt is csak hatásra beállított jeleneteket látunk, melyek nem tudnak egész darabbá formálni s őszinteséggel jóval alatta állanak *Gellért* legalább itt-ott közvetlen tendenciájának. *Orbók*

Attila szemlátomást háromszor ekkora színpadra tervezte a darabot s látszik, hogy próbák alatt mind többet s többet húzott ki, jeleneteket vont össze, miáltal a külső effektus néhol elviselhetetlenül hangossá és szaggattottá vált. Nem látunk egyetlen élő alakot sem. Érezzük a „török-szakad“ szándékot, hogy a kommunista-hősök egytől-egyig felsüljenek, ami magában véve dícséretes dolog. Csakhogy kevesebb szerzői erőszak kellene és több jellemző erő. Nem elég, ha az a világnézet, mely ellen a drámafró küzd, eleve ellenséges a közönségnek, mielőtt a függőny szétmenne. A színpadon mindig megboszszulja magát, ha az író ehhez a segítséghez folyamodik. Neki előről kell kezdenie mindent s egyedül a tehetségén kell megfordulnia, hogy a bemutatott jelenséget megszereti-é, meggyűlöli-é a néző? Orbók Attila a közönség előzetes állásfoglalásával akarja kitérteni a darab nagy hézagait s maga nem sok vizet zavar. Híg szerelmi viszonyokra veti a súlyt, komoly jellemfejlesztés nélkül. Nem tudja elhitetni, hogy ezek az emberek, akár kommunisták, akár nem, komolyan veszik azt, amit mondanak és cselekesznek. Aztán meg olyan szeszélyesen, körmönfontan űzi-fúzi a cselekményt, hogy egy-egy jellemre alig jut idő s az alakokról csak annyit tudunk, amennyit egymásról elmondanak.

A *Hatvani Lili* darabjának alapötlete elcsépell, alakjai egytől-egyig ismert klisék a vígjáték- és bohózatirodalom poros kelléktárából. Egy énekesnő, aki — mint állítja — polgári korrektsége miatt nem tud igazán érvényesülni, „hanghoz jutni“, bosszút áll az intendánson, mert évek óta hitegeti s a helyett, hogy elvonná, egy másik csillagnak kezd udvarolni. Megesalja hát egy gyanús idegennel. Persze beleszeret. Mint szerelmes, egyszeribe megjön a hangja is, úgy énekel, mint Jeritza s hallatlan sikereket arat. Kiderül, hogy a gyanús idegen tetőtől-talpig tisztességes úr, sőt hírneves impresszárió, hősszerelmes, aki most már nemcsak feleségnek viszi Amerikába, hanem híres-nevezetes operacsillagnak is. Tessék ehhez az operettmeséhez még egy adag szellemeséget, ügyes helyzetet hozzáképzelnü. A Vígszínház művészei (*Gombaszögi, Törzs, Hegedűs*, stb.) elég jól palástolják a darab sekélyességét s tudnak mulattatni.

Vajthó László.

Kiállítások. A *Képzőművészeti Társulat Tavaszi Kiállítása a Műcsarnokban* nemcsak anyagának gazdagsága, hanem a rendezés szokatlan módja miatt a beszámolót nagyon megnehezíti. Amilyen öröndetes jelenség a termelés bőrsége, a művészi alkotásnak ilyen nagy tömegben való kiállítása nem nevezhető még sem szerencsésnek. Maholnap ott tartunk, mint a müncheni Glaspalast tömegkiállításain, melyben az átlagos műélvező, mielőtt végére érne, elveszti fogékonyágát, befogadóképessége eltompul; a műkritikus pedig, ha egységes áttekintést akar nyerni és nyújtani, ugyancsak kemény munkát kell végeznie; a részletes beszámolóról pedig eleve le kell mondania, csak egyes jelenségeket emelhet ki. Az áttekintést ezáltal a nagy tömegben kívül még megnehezíti az a szűkségarancsolta eljárás, hogy a rendezés munkájában az egyes művészeti egyesületek olyképpen osztottak meg, hogy mindegyik a saját tagjainak műveiből külön kis kiállítást rendezett. Ez a külső tagolódás, mely abból a kényszerhelyzetből keletkezett, hogy a tervezett olasz reprezentív kiállítás elmaradása folytán a tavaszi kiállítást hirtelenében kellett összeállítani, semmiképpen sem vált a kiállítás javára. Nem nyújt teljes képet,

mivel nem minden egyesület vett részt ebben a munkában; nem is egységes, mivel minden egyes csoport művészi anyagát más művészi elvek, szempontok és értékelések szerint válogatták össze és rendezték el.

A régibb, ismertebb művészek közül magyaros jellegük miatt emeljük ki *Boruth Andor* „Falusi bíró“-ját, *Barkász Lajos* „Vadorzó“-ját, *Révész Imre* „Két öregé“-t; a tájképek közül *Bosznay István* borongós képeit, *Vidovszky Béla* finom hangulatú lópartját (néhány kedves interieur-képe is van), *Remsey Jenő* művészi felfogása a merész vonalú és élénk színfoltú, stilizáló irányzat felé hajol, de mégis van benne valamelyes magyaros zamat és „Czinka Panná“-jának nemesak tárgya magyar. *Udvary Géza* falkárpit-terve, mely *Mátyás király* budai bevonulását ábrázolja, a stilizáló irányzat kiváló alkotása, stílusával igazolja azt a tételt, hogy az igazi gobelin-kép kompozíciójának mások a művészi követelményei, mint más festészeti teljesítménynek és nem e célra komponált festmények áttétele a gobelin-technikába, művészi el-tévelyedésnek minősíthető. A portréfestők közül *Szüle Péter* Rembrandtra emlékeztető színeivel, *Kukán Géza*, *Czencz János*, stb. tűnnek ki; az aktok közül *Áldor János* fekvő *Venusa* említhető fel. A szélsőséges alkotásokat természetesen a *KUT* képviseli, a konzervatív felfogást a *Kupeckzy Társaság*; a *Magyar Képzőművészek Egyesületének* csoportjában és a többi csoportban is vannak értékes alkotások. Az építészet és szobrászat is jól van képviselve.

Az *Ernst-Muzeum* CXI csoportkiállításán néhány érdekes művészegyéniség megnyilvánulása és kibontakozása észlelhető. Leghatásosabb *Márffy Ödön* stílusa, mely egészen festői, kizárólag a színeken alapul. A világos színeket, könnyű színes reflexeket, színes párákat kedveli. Tárgyát közvetlen környezetéből veszi; a budai hegyek tavaszi, őszi és téli hangulatait, saját kertjének virágpompáját, gyümölcszedését festi megértéssel, szeretettel, kedves formákban. Ezüstös párák és színes reflexek játszanak alkotásain és néhány intim, családi portréján is. — *Bernát Aurél* festményeinek a valóság nem motívumokat, hanem csak kiinduló pontot ad. Nála minden misztikus, víziószerű, akár tájképet, interieur, csendéletet, vagy embereket fest. Saját-ságos felfogásához főleg a pasztell-színek illenek; olajfestményei sokkal nyersebbek, néha torz felé közelednek. — *Cserepes István* festő és grafikus egyaránt; tán inkább grafikus és éppen azért festményei közül főleg fekete-fehér színben tartott téli tájképei hatnak ránk legkellemesebben. Ő is a közelben keresi lárgyát; a befagyott Duna, a budai hegyek, a Zugló, a külváros, a falu egyszerű motívumait festi és rajzolja — Kevésbé kialakult egyéniségek *Kemény László* és *Belányi Viktor*. Kemény tudatosan keresi a leegyszerűsítést, a nagy színfoltokat és kissé mesterkéltén naiv; pasztellben dolgozik, az igénytelen falusi tárgyakat festi. Portréábrázolásai közül *Szomorj Dezső* képe színhatás és jellemzés tekintetében legjobb alkotása. — *Belányi Viktor* színes rajzai merész, gyakran szögletes vonalvezetésükkel, még merészebb színekkel és különös témájukkal tűnnek ki. — *Kaszás Miklós* határozott, erőteljes szobrászlehetőség. Kőből faragott fején nemesak a formák kifejezőereje, hanem a belőlük kisugárzó lélek is meglepő. Meduzája akkor is Meduza volna, ha a kígyók diszkrét jelzése ezt nem is árulná el. A Tékozló fiú magatartása szilaj kétségbeesést fejez ki, ifigéniája merengő, litokzatos. A fiatal művész technikáján meglátszik, hogy kőfaragócsaládból származik; csak az magya-

rázza meg azt, hogy ilyen fiatalon máris ennyire uralkodik az anyag fölött; ki tudja fejezni, amit akar.

A *Nemzeti Szalon Nemzetközi Képképző Kiállítása* ismét nagy tömegével nyomja agyon az embert. Körülbelül ezerháromszáz kép érkezett be, nem is tudták valamennyit a rendes kiállítási helyiségekben elhelyezni; bérbe vett helyiségekre is szorultak. A tárgy megkötöttsége dacára a kiállítás éppenséggel nem nevezhető egyhangúnak; pedig ez a megkötöttség egy bizonyos fokig a stílusra is kiterjed. Ezek a festők, akik a hegyvidék nehezen megközelíthető részleteit festették meg, szükségképpen turisták is; az alpinizmus tetestel-lelket edző egészséges légköre a naturalizmus felé irányítja művészi felfogásukat és még azokat is, akik nem annyira a természetet a maga egészében látják meg és fogják fel, akik inkább muló hangulatokat, impresszionista meglátásokat keresnek vagy pedig akik a hegyalakulatok hatalmas vonalait stilizálják el, még azokat is megóvják a szélsőségektől, a túlesapásoktól. A különböző nemzetiségű (német, osztrák, svájci, olasz, francia, angol, lengyel, svéd, norvég) festők azonban nemcsak különböző egyéniségükkel, hanem egymástól elütő nemzeti jellegükkel is hoznak változatosságot ebbe a látszólag szűkre szabott körbe. Hiszen a nagy turistaság nevezetes helyei, a Sziklás Hegység félelmetes fensége, a Himalaja zordon szépsége, az északi fjordok ragyogó tisztasága, az Alpések hóborította hegyei és glecserei, a Dolomitok színgazdag sziklái, stb. tekintenek le ránk. Az idegen tájak közt jóleső melegséggel tölt el honi tájaink látása. *Katona Nándor* és *Mednyánszky László* tátrai képei, a hozzájuk fűződő szomorú reflexiók folytán, kétszeresen is meglátók. *Magyar-Mannheimer Gusztáv* borongós hangulatú képei, *Kőszeghy Elemér* mátrai tájai és a szerényebb hegyvidékek, mivel magyar tárgyúak és felfogásúak, szintén kedvesek nekünk. Együttal römmel állapíthatjuk meg, hogy a mi magyar festőink művészi színvonala semmivel sem alacsonyabb az itt szereplő idegen kollégáikénál.

* * *

Az időszaki kiállításoknál sokkalta nagyobb jelentőségű a *Szépművészeti Múzeum Antik Terrakottagyűjteményének* megnyitása, mely mennyiség és minőség tekintetében elsőrendűnek mondható és Arndt Pál, ismert müncheni műgyűjtő elhalálozása után 1914-ben Hekler Antal kiváló archeológusunk körültekintő gondossága folytán vétel útján került a Szépművészeti Múzeum birtokába. A gazdag gyűjteményben csaknem minden korszak és stílus megtalálható. A legrégibb kor, a görög szigetvilág és Görögország archaikus korának kis plasztikája jellegzetes, értékes darabokkal van képviselve és még Nagygörögországból is van ezen korból néhány alkotás. Tarentum, Tanagra, Kiszázia, a görög terrakottaplasztika klasszikus és hellenistikus kori nevezetes gyártási helyei, termékeinek legjavával szerepelnek és sok érdekes szobrászati típust őriztek meg. Az itáliai gyártmányok közül az u. n. Campana relifek a görög klasszikus kort utánzó római antikizáló szobrászati stílus hatását mutatják; az egyiptomi szobrocskák az egyiptomi és görög istentípusok és művészi formák kölcsönhatását vagy egybeolvadását illusztrálják. A nagy szobrászattól független, realisztikus alkotások csoportjában sok a karrikatura, a színészszobrocska, a maszk és az itáliai terrakották közt különösen sok a genre-szerű ábrázolás. Érdekesek az építészeti díszül szolgáló terrakották és az öntőminták, melyek nagyrészt alsóítáliai műhelyekből kerültek ki

— A terrakotta-gyűjteményhez csatolták a Muzeum kis márványainak sorozatát és az alsóitáliai vázáknak néhány darabját. A nagyobb terrakottaszobrok közül egy szép ifjú Niobida, aki riadt tekintettel védőleg emeli feje fölé a köpenyét, már régebbiről ismeretes: az eredeti antik márványszobrok gyűjteményéből hozták át.

A rendezés nehéz munkáját *dr. Oroszlán Zoltán*, muzeumi I. oszt. ör, Szemlénk munkatársa végezte nagy tudással, alaposítással és finom ízléssel. A nehéz munka ezúttal nem bizonyult hálátlannak, mivel fényes siker koronázta. A csoportosítás gondos, világos; a gazdag anyag könnyen áttekinthető. Minden egyes darab beállítása alapos megfontolás eredménye; mindegyik megkapta azt a helyet, melyen legjobban érvényesülhet. A katalógus megírása is elsődrendű tudományos teljesítmény és a laikus közönségnek is áttekinthető.

Dr. Láng Margit.

Helyreigazítás. A Protestáns Szemle márciusi számában igen érdekes cikk jelent meg *Németh László* tollából „*Csokonai és a botanika*” címmel, mely Csokonai költészetét új oldalról mutatja be. Ebben a következőket olvashatjuk: „A botanika ebben a korban még a debreceni homokon is olyan hódolókat foghatott, mint a tudós Veszprémi két veje: Földi Mihály és Diószegi Sámuel s az igen nagy költő, Fazekas Mihály. Ha csakugyan lehet *debreceni körről* beszélni, hát az a botanika tudósainak és dilettánsainak a köre volt: poétáké és fűvészeké, mint azt Csokonai lírája s a legszebb magyar nyelvemlékek egyike: a debreceni fűvészkönyv is bizonyítja.”

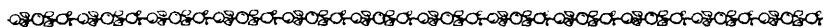
Az éleslátású esztétikus itt némi historiai tévedést követett el, amelyre jóakaratólag hívom fel szíves figyelmét. Az bizonyos, hogy *Földi János* (és nem *Mihály*, ami, kétségkívül, sajtóhiba) a tudós Veszprémi István egyik leányát vette feleségül, aki sokképen megkeserítette és meg is rövidítette életét, de *Diószegi Sámuel* már nem volt a Veszprémi veje, mert ő *Fazekas Máriát* választotta hitvestársául, a Fazekas Mihály nőtestvérét (L. Prot. Szemle 1907. évf. 140. l.), akiről *Németh*, szerető túlzással, úgy emlékezik meg a fentebbi sorokban, mint „igen nagy költő”-ről. Ez a családi összeköttetés hozta még közelébb egymáshoz a két rokonlelkű botanikust: *Diószegit* és *Fazekast* s íratta meg velök közösen a nagyértékű *Magyar Fűvészkönyvet*.

Németh László nagyon helyesen látja meg, hogy Csokonainak a növények iránt való feltűnő szeretetét s költeményeinek a növényvilágból vett képekkel való feldíszítését a debreceni kör irólól kapott hatásra lehet visszavezetnünk. Ebben a körben, amelyhez a XVIII-ik század végén és a XIX-ik század elején Debrecenben és környékén élt írókat számítjuk, a botanika és a poesis csakugyan sok művelőre talált. Csokonai nagy mesterén és barátján, *Földin* kívül, ott látjuk Debrecen három nagy orvosát: Veszprémit, *Csapó Józsefet* és *Szentgyörgyi Józsefet*, ott látjuk *Diószegit* és *Fazekast* s a költészet berkében csicsérgők között: *Lengyel Józsefet* és *Keresztesi Józsefet*, meg a református énekeskönyvet létrehozó *Benedek Mihály* püspököt s mellette egy csomó lelkészt és tanárt, de azt mégsem állíthatjuk, hogy a debreceni kör kizárólag a botanika tudósainak és dilettánsainak, a poétáknak és fűvészeknek a köre volt. Hiszen, mint nagysúlyú, vezető egyéneket, ott találjuk ebben a körben a politikus *Domokos Lajost*, a tudós *Budai Ézsaiást* és *Ferenct*, *Sárvári Pált*, *Hunyadi Ferenc* püspököt, az imairó *Szikszai Györgyöt* és még néhány hittudós férfit is.

S. Szabó József.

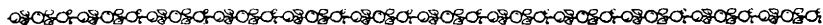
Kérjük

t. tagtársainkat, hogy tagdíjaikat minél előbb szíveskedjenek be-
küldeni.



Kérjük

minden egyes tagtársunkat, hogy taggyűjtéssel siessen támogatá-
sunkra.



A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság választmányának
tagjai 1930. május 1-én:

- | | |
|---|-------------------------------------|
| Antal Géza ref. püspök | Kovács J. István ny. államtitkár |
| Áprily Lajos tanár | dr. Lampérth Géza |
| dr. Balogh Jenő | Lencz Géza egyet. tanár |
| dr. Baltazár Dezső | 40 Maday Gyula tanár |
| 5 Bancsó Antal ny. ev. theol. tan. | Makkai Sándor püspök |
| dr. Bartók György egy. tan. | Marton Lajos theol. tanár |
| dr. Baross Gyula tanár | Melich János egyet. tanár |
| dr. Bánffy Miklós v. min. | Mikler Károly jogakad. tanár |
| Benedek Sándor közig. bírós.
másodelnök | 45 Mitrovics Gyula egyet. tanár |
| 10 Bernát István dr., a Magyar Nem-
zeti Bank aleln. | Muraközy Gyula ref. lelkész |
| Bruckner Győző egyet. tanár | Németh Károly ev. lelkész |
| Czeplédy Sándor ref. lelkész | Némethy Károly v. b. t. t. |
| Czinke István ref. püspök | Osztrólcuczky Miklós dr. |
| Csikesz Sándor egyet. tanár | 50 B. Papp István theol. tan. |
| 15 Deák János egyet. tanár | Papp Ferenc igazgató |
| Dézsi Lajos egyet. tanár | Payr Sándor egyet. tanár |
| Mágocsi Dietz Sándor egyet. tan. | Podmaniczky Pál br. egyet. tan. |
| Dóczy Imre egyhker. szakfelügy. | Pokoly József egyet. tanár |
| Duszik Lajos ev. lelkész | 55 Prónay Dezső br. |
| 20 Dókus Ernő kir. kamarás | Pröhle Károly dr. egyet. tanár |
| Domanovszky Sándor egyet. tan. | Pröhle Vilmos |
| Erdős József egyet. tanár | Raffay Sándor ev. püspök |
| Geduly Henrik ev. püspök | Rácz Lajos akad. tanár |
| dr. Gratz Gusztáv | 60 Révész Imre ehker. főjegyző |
| 25 Gyökössy Endre máv. osztály-
vezető | Révész Kálmán ref. püspök |
| Hamar István theol. tanár | Schneller István egy. tanár |
| dr. id. Imre József egyet. tanár | Soltész Elemér táborig. püspök |
| Imre Sándor ny. államtitkár | Szabó Aladár ref. lelkész |
| Isoz Kálmán főkönyvtáros | 65 S. Szabó József főigazg. |
| 30 Karácsony Sándor tanár | Szabolicska Mihály ref. lelkész |
| Kállay Kálmán theol. tanár | Szász Károly v. b. t. t. |
| Kemény Lajos ev. lelkész | Szelényi Ödön dr. theol. tanár |
| Kiss Ferenc egyet. tanár | Szlávik Mátyás ny. theol. tanár |
| Kiss István püspök | 70 Sztelhló Kornél ev. egyh. ügyész |
| 35 Kocsosváry Bálint egyet. tanár | dr. Tankó Béla egyet. tanár |
| Kovács Sándor egyet. tanár | dr. Tolnay Vilmos egyet. tanár |
| | Zsigmond Ferenc egyet. tanár |
| | Victor János theol. tanár |
-
-



TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG
TISZTVISELŐINEK NEVSORA.

Lelkészi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ	Főtitkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf	Szerkesztő: ZSINKA FERENC
Lelkészi alelnök: KAPI BÉLA	Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró	Ügyész: FROMM LAJOS



A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó közleményeket ZSINKA FERENC szerkesztőhöz (Nemzet Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzárta a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedicióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az evangélikus egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. szám. — Tagsági és előfizetési díjak a küldemény pontos megjelölésével az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 12. — Automata: 856—16. sz:

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is elfogadtnak.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. szám. — Telefon: Automata 850—53.

Price: $\frac{1}{2}$ year 1 $\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, 4 $\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.

Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Rt. — Nyomdavezető: Sebők István.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC†

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

ENNEK A SZÁMNAK SZERKESZTÉSÉÉRT TÖRÖK PÁL FELELŐS

TARTALOM

- Ravasz László*: Zsinka Ferenc. 345.
Fekete Lajos: A kevesek éneke. 348.
Kapi Béla: Kicsoda fekszik az orosz romok alatt? 349.
Szegedi István: Élet titka. 354.
Imre Sándor: A lelkeszi hivatás nevelési szempontjai. 355.
Íbő Lajos: Kék az ég. 371.
Dr. Merényi Oszkár: A protestáns lélek első tipusa irodalmunkban. 376.
Ijj. Szász Károly: Fekete farsang. 383.
Baross Gyula: Katona József emléke költészetünkben. 384.
Szegedi István: Férfikönnny. 392.
Kerecsényi Dezső: Szenczi Molnár Albert lapszéli jegyzetei. 393.
KRÓNKA. Hitvallás. *Raffay Sándor* 398. A keresztyénség küzdelme az orosz atheizmus ellen. *Dr. Gaudy László*. 401. A kecskeméti centenárium (—). 403.
AZ IRODALOMTÖRTÉNET MARGÓJÁRA. — Egy régi magyar folyóirat. *Németh László*. 405.
KRITIKAI SZEMLE: Zsinka Ferenc halálára. *Marconnay Tibor*. 410. — Die lutherischen Kirchen der Welt in unseren Tagen: D. A. Jørgensen, D. Dr. A. Rosz Wentz, D. P. Fleisch. *Gaudy László*. 411. — Két neveléstörténet. *Rácz Lajos*. 412. — Szathmáry László dr.: Magyar alkémisták. *Szilády Zoltán*. 415. — Dr. Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek. —kl. 415. — A magyar nép irodalmi könyvtára; — Kristóf György: Erdély Széchenyi Istvánja; — Bethlen Gábort dicsőítő enyedi hangok. *Karácsony Sándor*. 416. — Osztrák életrajzok I. Ferenc Józseféről. *Török Pál*. 417. — Ludwig, Emil: Tízennégy júliusa. T. 420. — Laczkó Dezső: Östörténeli adatok a Balaton környékéről. *Simonyi Dezső dr.* 422. — Babits Mihály: Élet és Irodalom. *Kerecsényi Dezső*. 422. — Két verseskönyv. *Karácsony Sándor*. 424. — A magyar könyvhét. *Tp.* 426. — Nyilatkozat. — *Trócsányi Dezső*. 426. — Színházi szemle. *Vajthó László*. 427. — Zenei szemle. *Isoz Kálmán*. 428. — Szerkesztőváltozás. 431.

E szám ára 2 Pengő.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadása.

Megjelenik havonta, július és augusztus hónapok kivételével.

Előfizetési díj egész évre 22 pengő.

Jegyzőkönyv

a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság választmányának 1930. évi március hó 23-án tartott üléséről.

1. Ravasz László elnök üdvözli a szép számban megjelent választmányi tagokat, jelenti, hogy Révész Imre és Mikler Károly kimentették távollétüket.
2. Török Pál fölolvassa titkári jelentését.
3. Zsinka Ferenc fölolvassa a szerkesztői jelentést.
4. Bendl Henrik főpénztáros fölolvassa a pénztári és számvizsgáló-bizottsági jelentést, valamint a jövő évi költségvetést. A választmány mindenik jelentést elfogadta, a pénztárosnak és számvizsgáló-bizottságnak a fölmentvény megadását javasolja, az évvégi zárlatnál azonban a jövőre kívánja, hogy a Társaság vagyonának, bevételének és kiadásainak egyes csoportjai (Szemle, kisebb kiadványok és tudományos kiadványok) külön kimutatásba kerüljenek.

Budapest, 1930. március 28.

Jegyzőkönyv

a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság 1930. évi március 28-án tartott közgyűléséről.

1. Ravasz László elnök az ülést megnyitván megállapítja, hogy a közgyűlés a jelenlévők csekély száma miatt határozatképtelen, a következő közgyűlést, mely a megjelentek számára tekintet nélkül határozatképes lesz, f. évi április 23-ára tűzi ki.

Budapest, 1930. március 28.

Mindkét gyűlés jegyzőkönyvét hitelesítjük:

Bilkei Pap István sk. Dr. Isoz Kálmán sk.

Dr. Szilády Zoltán sk.

IRODALMI ESTÉNKET Budapestén 1930. március hó 28-án

Ravasz László nyitotta meg, Vargha Zoltán emlékezett meg Vargha Gyula tanuló koráról, Szaboleska Mihály márciusi költeményeket mutatott be, végül vidéki útjaink lelkes kísérője és egyik fővonzóereje, Bibó Lajos olvasott föl novellát.



ZSINKA FERENC

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaságot váratlanul nagy csapás érte dr. *Zsinka* Ferencnek, a Protestáns Szemle szerkesztőjének elhunytával. Nem csoda, ha még mindig ennek a rettentő ütésnek hatása alatt állunk, s e pillanatban inkább arról tudnánk beszélni, mennyire fáj ez a veszteség, mint arról, hogy mit veszítettünk el őbenne.

Alig volt 42 éves, midőn örökre el kellett tőlünk távoznia. Maga után mégis nemcsak kedves emléket hagy, hanem egy nagyvonalú és sokat ígérő pályának elért eredményeit is, amelyek átsugároznak tört reményeink pernye-kárpitján.

Dunántúli kisgazda-családból származott. A budapesti Barsai utcai gimnáziumban tett érettségét s utána bölcsészethallgatónak iratkozott be a budapesti tudományegyetemre. Tanári pályára készült és szaktárgyául a történelmet és a latin nyelvet és irodalmat választotta. Kétféle indítás volt benne: egyik gyakorlati munkára, a szó legnemesebb érelmében vett pedagógiára sarkalta, a másik pedig tudományos célok szolgálatára serkentette. Ez a ketősség munkáját és energiáját eleinte megosztotta; később egy magasabb egységben összefogta és felfokozta. Így lett a magyar szellemi életnek egyik derék és jelentős organizátora, a gyűjteményegyetemnek egyik főtitisztviseleje, a tudományos nemzetnevelés hű és eredményes harcosa. Tudományos érdeklődését a történelem kötötte le és főképpen a török hódoltság korának búvárlásával foglalkozott. Tanárain kívül sokat tanult Károlyi Árpádtól, akinek kezei alatt Bécsben dolgozott, azután pedig Konstantinápolyban töltött egy évet, megtanult törökül és magyar vonatkozású török oklevelek gyűjtésére, kiadására és feldolgozására fordította erejét. Tudományos ambícióját szolgálta hivatali állásában is, mint a Nemzeti Múzeum egyik fiatal és szép reményekre jogosító tisztviselője. Tudományos munkáját alaposság, megbízhatóság, éles judicium és elemző képesség jellemezte. Eredményeihez nem jutott

könnyűszerrel. Történetírói munkásságában nem a fantázia lenyújtotta, hanem a pontos és lelkiismeretes akribia vitte egyenletesen előre. Nem szerette a kalandos teóriákat, a hirtelen támadó tetszetős synthesiseket. Ha mérnök lett volna, nem felhőkarcolókat épített volna, hanem a felszín alatt végez erős, szolid és megbízható munkát. Svájc mérnökei az úgynevezett „Tiefbau“-ban kiválóak, mert a magas építészetet a természetnek csodálatos ereje űzi, de Svájcot a kultura hatalmas erődítményévé éppen ezek a szint alatti építkezések teszik.

Mint tisztviselő, egyike volt a legkiválóbbaknak. Pontos volt, rendet tartott, példaadással fegyelmezett. Energikusan, de atyafiúi jóindulattal bánt azokkal, akik keze alá rendeltettek, határozott, őszinte, szókimondó volt feletteseivel szemben, ami az elkényeztetett és parancsoláshoz szokott irodai hatalmasságokat talán meglepte és kihívta volna, de felelősséget érző, komoly előljáróit személye iránti barátságra, tiszteletre és különös megbecsülésre bírta. Éppen ez segítette elő pályafutását, mert soronkívül lett a Széchenyi-könyvtár helyettes igazgatója és soronkívül haladt volna még meglepőbb gyorsasággal előre. Az étellel szemben azt a különös magatartást tanusította, amely az előnyök kihasználásával szemben azok rendszeres negligálását tűzte ki célul; az eredmény pedig az volt, hogy előre haladását a közérdek parancsolta és ő teljes erkölcsi függetlenségét megőrizve, nem kedvezésből, hanem előljáróinak egyenes kérésére, kötelességképpen vállalta el azt, amiért mások, mint jogért, hiába törekedtek.

E pályafutás mellett mindig volt ideje önzetlen közszolgálatra. Amikor egy intézményt vagy nemes ügyet munkával és az élet egy darabjának feláldozásával kellett szolgálni, Zsinka Ferencre mindig lehetett számítani. Tanított a budapesti református gimnáziumban, mikor a tanárok háborúban voltak; részt vett a Keresztyén Ifjúsági Egyesület munkájában és mély benyomást tett az ifjakra, nemcsak a diákokra, hanem az iparos- és kereskedőtanulóokra is. A cserkésztaborozás, az ő vezetése alatt, mint ahogy sírjánál mondotta egyik búcsúztatója, ásatássá vált észrevétlenül; a diákgyerek beletanult az oklevelek olvasásába és a történet kutatásának módszerébe; a napikérdés problémává mélyült és a műveltség tiszta lámpásai gyúltak fel ott, ahol mások játékból csupán szikrákat szoktak csiholni.

A Protestáns Irodalmi Társaság szolgálatára is a baráti parancs szavával kellett elkötelezni. De amikor elvállalta ezt a munkát, rendkívüli energiával és a rettentően nehéz viszonyok között meglepő eredménnyel végezte. Éveken át titkár és szerkesztő egy személyben. Mint titkár megszervezte a Protestáns Irodalmi Társaság vidéki kiszállásait és ennek pénzügyi eredményeiből táplálta azt a Protestáns Szemlét, amelyet tiszta ítéletű kritikai folyóirattá alakított át. Később csupán a szerkesztést tartotta meg magának, de e szerkesztői munka egyszersmind szellemi organizáció

is volt, mert egy írói gárdát szedett és tartott össze, másfelől kultur-propaganda, mert a sajtó és a nyilvános előadások eszközeivel a magyar ethikai idealizmus nagy misszióját végezte. Tiszteletreméltó erkölcsi függetlensége és bátorsága, jóindulata és puritán szigora olyan táborot tartott össze, amely kifelé tekintélyt szerzett, befelé lelkesedést ébresztett.

Hú és igaz barát volt. Mindenkiel szemben őszinte volt, különösen barátaival. Kötelességének érezte a hozzá közelállókát hibáikra figyelmeztetni, de ezt mindig négy szemközt tette; kifelé pedig, éppen ezért, bátran és energikusan tudott súsárlókkal, közömbösökkel, pletykát csemegézőkkel szemben megállani és az igazi értéket megvédelmezni. Modora kissé érdesnek látszott, de katonás, lovagias volt és tele bajtársi szellemmel. A református fémjelzést nem címerül és jelszóul használta, hanem példaadásban és életstílusában mutatta meg. Számára a protestántizmus nem párt volt, hanem szellemi alkatának minősége, az a függetlenség, amellyel a dolgokat elfogulatlanul nézte és az a bátorsága, amellyel a látható világ kicsinyes tényei között az örök szellemiségnek törvényeit és összefüggéseit kimutatta és érvényesítette. Hívó ember volt: Jézus Krisztusnak öntudatos „jó vitéze“. Karriert sohasem akart csinálni, csak ügyeket akart szolgálni; embereket sohasem akart megnyerni, csak kötelességük teljesítésére indítani; amily erős volt saját meggyőződése megvallásában, éppen olyan tiszteletet tanúsított mások komoly meggyőződése iránt. Egyike volt azoknak az embereknek, akiket annál inkább megszeretünk, minél inkább megismerünk és annál jobban ismerünk, minél inkább szeretünk.

A Protestáns Irodalmi Társaságnak egy korszakát az ő egyénisége és munkája jellemzi. Ez a korszak le nem tagadható történeti adottság és amíg megmarad ennek: Zsinka Ferenc, e lustrum inspirátora, megmarad a Protestáns Irodalmi Társaság emlékeztében ama hívek és igazak között, akik életüket odaszánták e nagy magyar közügy szolgálatába.

De ezenfelül egyéniségének ethikai vonásai és szellemi értéke, mindenekfelett pedig belső világának nemessége olyan kincs, amelyet rozsdá és moly meg nem emészt s még az utódok emlékezésétől is független, mert az élet nagy könyvében el nem múló kincs gyanánt van feljegyezve.

Ravasz László.






A kevesek éneke.

Mi már nagyon magunkra maradtunk.
Egymást keressük riadt hahókkal
s csóvákat lengetünk alvó éjtszakába.
Gyér tüzek gyúlnak messzi innen-onnan,
de elkerüljük a derengő tanyákat,
mert nem tudjuk, hogy rabló-, vagy barátlak.
Csak gyúlna bár egy hites, fényes csillag,
vagy lenge szélben zászló integetne,
vagy hang ha szólna: erre, erre, erre! . . .
Utunk behintve tüskével s benőve
tévesztő bozóttal; testvérhangokat veszejt
a kétség barna estje
s hiába suttogok néha jobbra, balra:
barátim, csak jól összefogózni. —
És átkos sorsa gyöngye keveseknek
hiába sújt ránk, mint lángralobbant ostor,
mégis vannak, kik más utakra lépnek.
De mi csak elhaló panaszát halljuk
a tévedt távozonak s néhány forró szavát:
jaj . . . vérem buggyan! . . . tőrbecsáltak!! . . .
árok!!! — Nincs felelet; minket a sorsunk űz,
mint szél űz őszi felhőt
s nagy útját járjuk tévedt vándoroknak
és kevesebben vagyunk mindig eggyel.

FEKETE LAJOS.





Kicsoda fekszik az orosz romok alatt?

Ha az élet korbácsütései alatt meggörnyedt embert látok, megkönnyezem s részvétem puha gyolcskeszkenőjébe betakargatom.

Ha a gonoszság korbácsütései alatt roskadozó embert látok, akkor melléje állok, tiltakozásra emelem kezemet s azt mondom: ne bántsd a testvéremet! Mert ha idegen is az orcája, homlokán felismerem a testvériség Isten-kéz írta bélyegét.

De ha emberek üldöztetésében egyetemes igazságok meggyalázását látom s emberi érdekek összetört romjaiban az emberiség örökkévaló létalapjait ismerem fel, akkor nem emberekhez, hanem a nemzetek areopagusához kiáltok: ime, lássátok, ti magatok, kicsoda fekszik a romok alatt? Néhány álomlátó, avult gondolkodású ember csupán, vagy egy nemzet? Egy államtest bőrtönébe beszorított embercsoport, vagy a kulturált világ letépett darabja? Erőtlené vált állami, társadalmi és gazdasági rend, vagy pedig örökkévaló isteni rend?

Kicsoda fekszik az orosz romok alatt?

Az oroszországi keresztyénüldözéssel szemben elfoglalt álláspontunk attól függ, hogy milyen szempontból bíráljuk el annak jelentőségét.

Szívünk megtelik részvétellel. Üldözött keresztyén papok végeleáthatatlan sora vonul el szemeink előtt. Több, mint 50 főpap és 10.000 lelkész szenved a bőrtönbüntetés borzalmait, avagy a martíromság dicsőségét. Feljegyzések szerint Vladimir kievi és Hermogén tobojski metropoliták is osztozkodnak a keresztyén martírok sorsában. Benjamin szentpétervári metropolitát gőzhajó kerekére kötözik, Andronikos érseket elevenen eltemetik, Izidor érseket fadoronggal szurják keresztül. Revelszky püspökre 20 fokban hidegben addig csorgatják a vizet, míg jégszoborrá változik, az emberi kegyetlenség prédikáló jégszobrává. Kicsoda beszélhetné el a bőrtönök elképzelhetetlen s beteges gyűlölettől kiválogatott kínzásait? Néma hitvallók hős armádiáját is meglátja szemünk. Névtelenségbe temetkezve szenvednek, tűrnek gyalázatot, hordoznak keresztet csak azért, mert nem mondanak le templomukról, szent énekeikről, Bibliájukról és nem tagadják meg Krisztusukat.

Mit adjunk a keresztyénség eme modern hőseinek? Egy forró könnyecseppet, egy tovaszálló sóhajtást?

Szétdöntött családi otthonok képe tárul elénk, melyek omladékkövei között pislogva haldoklik a családi erkölcs régi, tiszta lángja. A történelem országútján a jövő hadseregének: az ifjúságnak robogását halljuk. De szemükben buja bűn bújkál s szívük megölt eszmények rettenetes hullaháza. Kezükből porba hull a fehér lilium s lelkük napsugár helyett szennyes iszapban fürdik. Egy ifjúság, melynek lelkéből kitörlődik az Istenhez való hasonlatosság. Lepereg arcukról a féltő anyai csók s homlokukról szertefoszlik az apai áldás, ha ugyan egyáltalában hullott csók orcájukra s ha ugyan egyáltalában megpihent apai áldás a fejükön.

Megláthatják az állami és társadalmi élet eltorzulását. Hazug eszmények fátyla mögött bűnök légiója tombol. Élethazugságok mögül a halál csontarca vigyorog felénk. Szabadság és felszabadítás jelszava alatt mindent eltipró szolgaság terpeszkedik. A hangosan hirdetett altruizmus megváltó ígéretében rút egoizmus halálítélete harsog.

Mit adjunk az üldözött oroszországi keresztyéneknek? Lelkünk megrázkódó felháborodását? Imádságos kéz helyett fenyegető öklöt emeljük a szerencsétlen ország felé?

Tisztában kell lennünk azzal, hogy Oroszországban nemcsak egyes keresztyén emberek szenvednek és nemcsak püspökök, papok járják martíromságuk útját. Oroszországban a keresztyénség vallási igazsága és történelmi életelve szenved és szegeztetik keresztre. Kevés olyan szakaszt ismerjük a világtörténelemnek, melyben a vallási gyűlölet hideg számítása és az Isten-tagadás ördögi gonoszsága olyan pokolian kigondolt rendszert alkotott volna Krisztus hatalmának megdöntésére, mint aminőt az oroszországi keresztyének üldözése mutat. Ottani keresztyén testvéreink mérhetetlen szenvedése tulajdonképpen csak részleges megnyilatkozása egy hatalmas, merész, ördögien kigondolt, minden részletében következetesen keresztülvitt rendszernek. Kezdődött azzal, hogy kimondották az állam és egyház elválását. Folytatódott annak megállapításával, hogy a vallás ellentétben áll az állam tulajdonképeni érdekeivel. A vallás szellemének érvényesülése veszélyezteti az állam és társadalom tulajdonképeni hivatását. Papiroson biztosították ugyan a vallásszabadságot, de gondoskodtak arról is, hogy a keresztyén egyházak minden életfeltételét megvonják. Az atheisták szövetségei, a különböző propaganda-iskolák behálózzák az egész országot. Átszervezik az iskolákat. Nem elégszenek meg a vallásoktatás eltörlésével, hanem Istent tagadó, erkölcs-telen erkölcsstanukkal mételyezik az ifjúság lelkét. Megdöntik a családi életet. Semmivé teszik a házasság szentségét. Kigúnyolják az anyai méltóságot és megfertőzik a gyermekek és ifjúság testi és lelki életét. Az egyházak vallásos életét megnehezítik, sőt lehetlenné teszik. Elmondja egy hiteles feljegyzés, hogy a keresztyén

istentisztelet idején utcai csöcselék és felbérelt gyermekhadsereg ordítva körüljárja a templomokat, traktorokat zúgatnak, énekelnek, gúnyverseket kiabálnak, csakhogy megzavarják az istentisztelet csendes áhitatát. Keresztyén papok csak egy templomban teljesíthetnek szolgálatot. Gyülekezetük határát át nem léphetik. Az utazó misszionáriusok áldott munkája tehát megsemmisül. Az egyház ellen fordítják a munkára vonatkozó törvényeket is. Mivel a hét 5 munkanaphól áll s még az ugyanazon családhoz tartozó gyermekek és felnőttek is különböző időben dolgoznak és pihennek, elvész a vasárnap s az Isten szolgálói alig tudják híveiket összegyűjteni. Sokan éjszaka tartják vallási áhitatukat. Sokszor erdőbe húzódnak és ott imádják csendes énekléssel az Urat.

Ne elégedjünk meg tehát a részvét könnyével s a lélek felháborodásával. Nem féltjük ugyan sem bolondoktól, sem gonosztevőktől Isten igazságát s Krisztus királyságának örök dicsőségét, de azért mégis átérezzük, hogy az oroszországi keresztyéneken kívül magának a keresztyénségnek is tartozunk egy erőteljes tiltakozással és egy cselekedetet jelentő elhatározással.

Megerősít meggyőződésünkben az a történelmi igazság, hogy az állami, nemzeti és nemzetközi élet egyetlen fundamentumát a tiszta keresztyén erkölcs képezi.

Az állam hivatása nem olvad fel ugyan az erkölcs szolgálatában, mégis egyetlen állam sem élhet nélküle. Történelmi események vetik meg alapját. Alkotmánya erőteljes védősáncokat von köréje, kulturális és szociális oszlopsorainak erdején megnyugszik történelmi hivatásának márványkupolája. De azért államná, erkölcsi hivatást szolgáló emberi jogközösséggé erköltese avatja. Legyen bár az állam keresztyén, avagy nem keresztyén, sohase nélkülözheti a keresztyén morál két évezred által kipróbált igazságait.

A haza bölcsőjében megszületett nép is csak akkor emelkedik a történelem dajkáló kezén a nemzeti méltóság magaslatára, ha erköltese kristálytükrében felismeri önmaga megnemesített alakját. Erkölcs nélkül nincsen nemzet. Erkölcs nélkül a szabadság szabadoosság, a jog önkény, a hatalom erőszak, a polgári és lelkiismereti szabadság szolgálás, a hűség félelem, az engedelmeség kénytelenség. Erkölcs nélkül a nép vezetői tiranusokká lesznek, a vezetettek életében pedig meghal mindaz, amiért élni érdemes és aminek érvényesítéséért az állam küzdeni hivatott: az az igazi emberi méltóság.

Ugyanezt a tételt alkalmazzuk a nemzetközi életre is. Az állam és a nemzet egymásközötti viszonyának értéke szintén a moralitástól függ. A nemzeti sajátosság egymást kiegészítő, nem pedig egymást kizáró különbözőség. És ha mégis a nemzeti sajátosság árkot hasít is nemzetek közé, az országhatárok felett áthúzódik a közös erkölcsi eszmények átölelő ereje. Az erkölcsi eszmények közössége a kulturnemzetek láthatatlan erkölcsi szövetkezésének ér-

tékkoefficiensét alakítja ki. Minden nemzet szövetségese a másíknak, ha állami életét erkölcsi fundamentumokra helyezi és a kultura fegyvereivel becsületesen munkálkodik az emberiség közös hivatásának szolgálatában. És minden nemzet ellenségévé válik a másíknak, ha meggyalázza az örök igazságokat s világnézetével, állami és társadalmi berendezkedésével meggyengíti, avagy veszélyezteti az emberiség alapvető erkölcsi igazságait. A nemzetek és államok különállósága csak bizonyos tekintetben áll fenn. A politikai, gazdasági, szociális és kulturális kapcsolatok következtében egymásra való hatásuk és egymástól való függésük szinte elkerülhetetlen. Egy állam sem vétkezhetik az erkölcs örökkévaló igazságai ellen anélkül, hogy annak káros hatását a többi állam is meg ne érezze!

A feketehimlő, vagy pestis közeledtekor a kulturországok leeresztik a határsorompókat. Az állam természetes életősztone minden erejével védekezik a közelgő veszedelem ellen. Vajjon egy erkölcsi pestissel szemben semmiféle köteleességünk sincsen?

A keresztyének és a keresztyénség oroszországi üldözésére mutatva, azt kérdezem a nemzetek areopagusától: elintézhetőnek tartják-e ezt a keresztyénüldözést egy könyvseppel, avagy egy fellobbanó megbotránkozással? Összeegyeztethetőnek tartják-e egyes államok keresztyén jellemükkel és lelkiismeretükkel, Istentől adott erkölcsi és történelmi hivatásukkal, hogy gazdasági, kereskedelmi, politikai kapcsolatokat tartsanak fenn olyan állammal, mely a bűn és erőszak uralmát rendszerezíti s az erkölccsel együtt a családi életet, hecsületet, hűséget, megbízhatóságot is romok alá temeti? Joggal kérdezzük, hogy az államok életében mi a legnagyobb érték? Az erkölcs vagy érdek, az elvhűség vagy alkalmazkodás, az eszmények szolgálata vagy a politikai előnvök biztosítása?

Ha könnyet ejtünk az üldözött keresztyén testvérek emlékére, szívünk szerint csupán jó emberek vagyunk.

Ha máglvatúzzé egyesítjük lelkünk felháborodását: röpke időre megvilágítjuk ugyan a rettenetes orosz éjszakát, de magán az éjszakán nem változtatunk.

De ha a keresztyén államok lelkiismeretét felébresztjük s ráeszméltetjük őket örökkévaló történelmi és erkölcsi igazságokkal való eljegyzettségükre, ha belékiáltjuk lelkükbe azt a követelést, hogy a keresztyén államok láthatatlan szolidaritásában nekik le kell vonniok az orosz keresztyénüldözés politikai következményeit, akkor szemünk könnyét és lelkiismeretünk sikoltását cselekedetté változtattuk át.

A bizalmas genfi híryanagban egy megható történetet olvastam. Az egyik templomra ismételten súlyos adót vetett ki a szovjethatóság. A gyülekezet vezetői lehorgasztott fejjel, csüggedt lélekkel tanácskoztak. Arcukon kétségbeesés sötétedett, szemükben az elkeseredés és fájdalom könnye égett. Hiábavaló minden, mondja az egyik, ha valahogyan össze tudnánk is gyűjteni ezt a

nagy összeget, akkor sem menthetnénk meg a templomot. Rövid idő múlva új adót vetnek ki ránk, ha azután nem tudunk fizetni, ráteszik kezüket templomunkra s az is a többiek sorsára jut! — Hiába minden küzdelem! Oda kell adnunk!

Egy ősz ember emelkedett utána szólásra. „Én pedig azt mondom, hogy nem adjuk oda! Míg egyetlen kopekünk van s kezünket mozdítani tudjuk, nem adjuk oda templomunkat! Ez a mi vigasztalásunk és mindenünk ebben a földi pokolban. Ha ezt is elveszítjük, akkor végleg elpusztulunk. Mert Isten igéje nélkül gyermekeinkkel együtt mindnyájan elveszünk!”

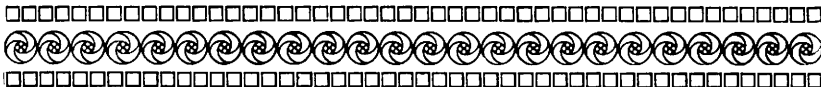
Aztán odafordult egy közöttük tartózkodó külföldi keresztyénhez és így folytatta szavait: „ha visszatér hazájába, mondja meg keresztyén testvéreinknek, hogy mi már az utolsó harcot küzdjük s a kétségbeesés szakadéka előtt tanácstalanul állunk. Azt kérdezzük: Hát nincsenek már a világon keresztyének, hogy itt Oroszországban a keresztyénséget büntetlenül lehet gyakorolni és elpusztítani? Keresztyének-e azok, akik hisznek ugyan Isten igéjében, de távolban élő keresztyén testvéreik üldöztetését tétlenül nézik? Mi mint keresztyének pusztulunk el és semmisülünk meg és ezt a keresztyén világ megengedi? Miért nem kiáltják a templomtornyokból belé az egész világba: Oroszországban a keresztyéneket hitükért üldözik, legyilkolják, mint a keresztyén egyház szomorú századaiban? Vajjon vannak még keresztyének a határokon túl? Lehetséges az, hogy a külföld tudja mindezt és mégsem jön segítségünkre? . . .“

Eddig a híradás. Adjuk tovább ennek a meggyötört keresztyén léleknek kiáltását. Zendüljön meg keresztyén templomtornyokból az ébresztő kürtszó! Ébredjenek keresztyén érzelmekre a szívek és mozduljanak meg az alvó, kényelmeskedő, a közömbös lelkiismeretek. Hívjuk ítélkezésre a kulturnemzetek areopagusát! Ime, lássátok ti magatok: kicsoda fekszik az orosz romok alatt! Nem csupán néhány álmat kergető, avult gondolkozású ember! Nem csupán az állam hörtönébe beszorított nemzet! Nem csupán a régi keresztyén világ visszamaradt, összetört maradványa! Az emberiség kulturájának egy vérző darabja fekszik a romok között. A keresztyénség oroszországi történetének egy széttépt lapja. Az örökkévaló isteni világrendnek ideig-óráig eltaposott dicsősége! Mi magunk is, multunk álmaival és jövődönk hitével! . . .

Itélje meg a kulturnemzetek areopágusa, hogy kicsoda fekszik tulajdonképen az orosz romok alatt és határozza el lelkiismerete szerint, hogy mit kell azok megmentéséért cselekednünk!

Kapi Béla.





Élet titka.

*Jó: ülni kályha mellett
és kikacagni a telet,
míg száll a langy lehellet
feléd, virító kikelet.*

*Érezni: már közelget,
hiába csikorog a hó,
tavaszi gyöngye szellet,
a gyöngyvirágnitogató.*

*A kályha mellé ritka,
boldog halandó, ülj velem,
mert ez az élet titka:
tavaszt álmodni zord telen!*

Szegedi István.



A lelkeszi hivatás nevelési szempontjai.

Zsinka Ferenc emlékének.

I. *A köznevelés és az egyházak.**) Az egyházak és a nevelés ügyének kapcsolatát rendszerint az egyes egyházak érdekei vagy a pártok törekvései szerint szokták megítélni. Ez érthető, mert a közfelfogás a nevelést hatalmi eszköznek nézi; birtoklása és használásának módja tekintetében a legsúlyosabb ellentétek ütköznek össze egyfelől az egyházi és az egyházaktól független vagy idegen vagy éppen ellenséges törekvések, másfelől pedig a különféle egyházak törekvései között. Egy-egy ilyen érdekelt oldalról kiindulva azonban sem a szemlélés nem lehet egészen tárgyias, sem az így keletkező véleményben nem mutatkozik tisztán az egyházak és a nevelés viszonya. Helyesen csak a nevelés oldaláról lehet ezt megítélni; innen nézve lehet a megállapítás tárgyias, azaz sem többet, sem kevesebbet nem mondunk ekkor, mint ami a valóság. Az egyes egyházak művelődéspolitikai szándékai, az időszerű kérdések ebben az esetben nem kiindulásul szolgálnak, hanem természetes következmények lesznek; a vallásos nevelés széleskörű kérdésében az ismeretes ellentétek nem teszik eleve lehetetlenné a megállapodást, mert a helyzet megismerése, az egyházak és a nevelés viszonyának megállapítása nem az elvek végnélküli harcát, hanem a tények nyílt megfigyelését kívánja.

Kétségtelen, hogy az emberek lelki alakulásának az egyházak hatalmas tényezői. S nemcsak mint adott, öntudatlan környezet, hanem mint határozott irányú és céltudatos szervezetű, tehát tudatosan alakító intézmények is. Ilyen hatásra törekvő intézmény van többféle és mindezek együtt alkotják a köznevelés szervezetét. E szervezet maga az egyenesen nevelésre rendelt intézmény, az iskola; ennek sokféle, de lényegében azonos alakja körül csoportosulnak azok az intézmények (pl. közigazgatás, hadsereg, igazságszolgáltatás stb.), amelyek ugyan nem nevelés céljából keletkeztek, de az iskolai nevelést folytatják, vagy megalapozzák,

*) V. ö.: *A nevelői gondolkodás terjedése*; Prot. Szemle 1928. — A köznevelésre, a nevelés eszközeire, nevelői gondolkodásra, stb. nézve l. *Nevelés-tan-om* (Bpest. 1928., Studium) megfelelő helyeit.

általában az emberek lelkületét, magatartását, életrendjét valamilyen irányító gondolattal, határozott módon és mindenkire kiterjedően alakítják. Ezek között az intézmények között az egyházak mind történelmi szerepök, mind mai erejük miatt elől állanak; e tény el kell ismernie mindenkinek, aki valóban a tényeket keresi, akármilyen legyen is egyébként az álláspontja. És a tények bizonyítják azt is, hogy az egyházak hatása nem csupán általában az élet valamilyen felfogására terjed ki, hanem maga az egyéni élet módja is döntően megérzi ezt, néha közvetlenül, néha kerülő úton, egyik ember keresett és szívesen fogadott, a másik talán észre sem vett vagy került, tehernek érzett, de le nem rázható befolyás alakjában.

Ezt a társadalmi életjelenséget az újabb neveléstudomány mind élesebben látja, amikor a nevelést adott valóságában, változatos alakjaiban megismerni törekszik. Egyes emberek és emberi közösségek benső életének mozgatói között az egyházi életnek olyan szerepe van, hogy ezt a nevelés egyik jelentkezőségi módjának kell tekinteni, az egyházakban a nevelés szándékát, sajátos alakját, a célhoz szabott szervezetét lehet megfigyelni és itt a munka eredményeit is eléggé közvetlenül megismerhetjük. Ha a nevelés oldaláról nézve az egyházakat a köznevelés szervének fogjuk fel, akkor mindenik egyház életének menetét, sikereit és sikertelenségeit is jobban megérthetjük az értékelésre is tisztább mértékkel nyерünk, mintha nem ezt a szempontot alkalmaznók.

Az egyháznak, mint nevelő intézménynek a sikere azon fordul meg első sorban: mennyire él benne a nevelői tudatosság, azaz a nevelés gondolata mennyire hatja át a munkáját. Ez a tudatosság, áthatottság akkor teljes, ha az egyház mindent az emberekre tett hatással mér, vagyis e hatás szándékával cselekszik. Amelyik egyházban ez a szándék egész tisztaságában él és érvényesül, az a nevelésből nem elégedhetik meg annyival, amennyit az *egyház és iskola* nevének hagyományos párosítása kifejez. Ez csak azt jelenti, hogy az egyháznak erre az intézményre is szüksége van, holott a nevelés álláspontjáról ennél többre van szükség s ezt a többet az a felfogás teremtheti meg, hogy az *egyház maga nevelő intézmény*. S hogy ez a felfogás nem valami nevelői egyoldalúságból ered, hanem éppen a lényegét találja el, azt egyszerűen azzal lehet megvilágítani, hogy az egyház szellemi közösség, csak mint ilyennek van jogosultsága és lehet ereje a megmaradásra. A szellemi közösség pedig mivoltából fakadó benső kényszerűséggel, a maga zárt körében, másokkal nem törődve, tehát nem harcolva is állandóan foglalkozik tagjainak szellemi életével; enélkül tönkre megy. Azaz nevelni kénytelen, mert a nevelés éppen ez: a mások szellemi életével való, azt meghatározni törekvő, állandó foglalkozás. Az egyházak mai életökben újból a hiveikkel való viszony megerősítésének, nem ritkán újra megteremtésének módjait keresik, e téren a kérdések egész

tömegével birkóznak s ma különösen fogékonyak lehetnek aziránt, hogy a nevelésben nem szabad csak a sok kérdés egyikét látniok, hanem éppen a megoldást kínáló középponti kérdést, túlzás nélkül is magát az élet kérdését.

Ez a felismerés terjed, de még nem általános és egyházi oldalon megvan a hajlandóság arra, hogy ebben a tételben a nevelő egyoldalúságát lássák. Ennek is megvan a természetes, történelmi oka. Ma még erős annak a hatása, hogy a fejlődés rendjén feledésbe merült az egyház és a hívek szellemi viszonyának legfőbb követelménye és egyetlen biztosítéka: a benső szükséglet és a kielégítésre törekvő állandó párhuzama. Legtöbb ember szeme elől el-eltűnt ez, mert a vallásos életnek szervezetté alakulása különböző intézményekre osztotta az egycélú munka sok ágának végzését s a templom és az iskola bizony sokszor inkább csak a hivatalos szervezetben, de nem az élet valóságában egészítette ki egymást. A reformációtól kezdve ismét bizonyossá lettek mindenik oldalán afelől, hogy az iskola csakugyan veteményes kertje az egyháznak, de azóta sem tudták azt az ősi tényt teljesen megújítani, azt az állandó életfeltételt hiány nélkül teljesíteni. Főképpen azért nem, mert az alapjában véve egyetlen feladat elkülönült két munkása, a pap és a tanító, a gazda és az alkalmazott viszonyába került egymással s így az egység tudatával együtt a munka két részletének egybetartozása is elhalványult. Így kellett ennek történnie annál inkább, mert nagy változások az emberiség életében és a társadalom szervezetében, nagy hullámzások a világfelfogásban, nagyon régen kezdődött, újra meg újra kiélesedett különbségek a szellemi élet legnagyobb, legmélyebbre nyúló kérdéseiben, mindezek történelmi kényszerűséggel gyengítették meg a régen szilárd vélekedést az egyházak korlátlan és egyedüli jogáról a nevelésre, iskolára vonatkozóan. Itt a magunk földjén az „államosítás“ néven ismert és hatását igazában csak most éreztető folyamat elszoktatta kivált az önkormányzati szervezetű egyházakat attól, hogy a nevelésnek szemökben pedig egyetlen eszközéről, az iskoláról minden irányban és alaposan gondoskodjanak. Ezzel a nevelés gondolata egy időre általában még inkább háttérbe szorult; a köznevelésben így hézag maradt, az egyházakra nézve pedig veszedelem támadt.

E veszedelemre ráeszmélt mindenik egyház és ezért látják ma ismét legnagyobb ügyöknek az iskolát. De ez immár nem elég, ezzel a nevelési szükségletöket ki nem elégíthetik, sőt az iskola ma már nem is olyan egyetemes jelentőségű az egyházak számára, mint volt életök kezdetén és abban az időben, amikor az egyházi élet az egész szellemi életet magában foglalta. A művelődés haladása, a közműveltség tartalmának roppant megnövekedése és szétágazása egyszerűen lehetetlenné tette a régimódú, egyházi célzatú iskolázást; ez ma egyoldalúság lenne. A különféle művelődési igények és az általános szükségletek kiegyenlítése és egy időben,

egy helyen való kielégítése ma már nem lehetséges, a túlzások elhárítása esetén sem. Az egyházak és az iskola viszonyának régi alakjában való helyreállítását talán lehet erőltetni, de nem lehet tartóssá, még kevésbé kizárólagossá tenni és bizonyosan nem elégedhetik meg egyetlen egyház sem azzal, hogy híveinek nevelése céljából iskolát tart. Erre az egyházakat a neveléstudomány is figyelmezteti.

A nevelésügyi kutatás ugyanis egyre fogékonyabb a nevelés tényei iránt, mind tisztábban felismeri az iskolán kívüli alakító hatásokat s kezdi vizsgálgatni azt a jelenséget is, hogy az iskola, az egyenesen nevelésre rendelt intézmény, mily korlátolt hatású, mily rohamosan megnőtt egyéb, hatásra törekvő intézmények ereje. Ezt a tényt nyitott szemmel bárki láthatja, ha nem a nevelés szakembere is, de a közélet fejleményei iránt fogékony. Minden szellemi közösség rosszul járna, amelyik most pusztán az iskolától várná pl. az összetartás erejének kifejtését és töretlen megtartását s nem igyekeznék ezt minden egyéb úton is elősegíteni. A szellemi közösségek csak állandó, egy irányú, de a változó szükségletekhez alkalmazkodó szellemi hatás útján tudják önmagukat fenntartani és fejlődésüket biztosítani. Az egyházak tehát ki sem térhetnek az elől, hogy életük minden mozzanatában a nevelés szükségletét és munkaterét lássák s a szervezet tárgyi elemeit is, személyi erőit is a nevelés szolgálatába állítsák. Ezzel a felfogással a köznevelés szervezetében ez a szerv teljesebben töltheti be a feladatát; önmagában pedig mindenik egyház erősebbé, szellemibbé válik, jobban megtelik étellel, azaz közelebb jut az élet valóságához.

II. *A lelkeszi munka.* Ha ekként az egyházakat a köznevelés szerveinek tekintjük, akkor természetesen az egyház mindenik megszemélyesítője és megbizottja, első sorban a lelkész, nevelői hivatást tölt be, munkáját tehát a nevelés mértéke alá kell állítanunk. A nevelés nem egyedül a gyermekek fejlődésének segítése, hanem nevelés minden tevékenység, amely emberek belső alakulását igyekszik elősegíteni tudatosan és állandóan, valamely határozott eszmény irányában, azzal a meggyőződéssel, hogy az az illetőknek javára válik, számokra fejlődést, azon a téren különbbé válást jelent. E munkának tárgya lehet mindenki, akinek szellemi szükségletei vannak, aki hatások iránt fogékony. A neveléstan ma már nem is marad a régi keretek között, nem csupán gyermekneveléstan, hanem általában az emberekre való szándékos hatás tana igyekszik lenni. Ezt megelőzte a nevelés fogalmának benső okokból való kitágulása és immár követi a nevelés köre eddig homályos pontjainak felderülése: észre vesszük, hogy számos, eddig csak más oldalról nézett és félszegen látott tevékenységben a nevelés a lényeges, ez a nézőpont tud egyébként szétfolyó munkákat egyesíteni. Ez a szándékos hatás, a másokra hatás szándéka a magva mindenik egyházban a lelkész tevékenységének, sőt az igen különböző egyházi munkaköröket is mint közép-

pont ez egyesíti: lelkész és tanító, gondnok és presbiter, általában minden gyülekezeti munkás, nemkülönben az egyházi felsőbb-ségek egyénei és testületei csak abban az esetben végezhetnek jó munkát, alkothatnak jó törvényeket és tarthatnak az egyházban rendet, ha mindig az érdekelt emberek lelkébe néznek s a szándékolt és a várható hatáshoz szabják lépéseiket. Ebben a felekezeti különbség természetesen árnyalatokat idéz elő, de a lényegen nem változtat. A különböző hitű lelkészek munkájában kétségtelesen egvetcmes vonás, hogy egyházok érdekében, hitők szellemében hatni akarnak, arra törekednek, hogy egyházok tagjait minél hivebbekké, hitőkben erősekké tegyék.

Ennek egyenes következménye, hogy a lelkész munkájában a nevelés egyik, különleges alakját kell látnunk. Sajátossá teszi ezt a nevelést először is az a körülmény, hogy tárgya csakugyan mindenki, aki az egyes lelkészek gyülekezetébe tartozik; sem életkor, sem társadalmi helyzet, sem a műveltség foka nem okoz közöttök különbséget. Másik sajátosság meg az, hogy a lelkész a sokféle elemből álló közösséggel, annak mindenik tagjával elvileg azonos viszonyban van: az egyházat személyesíti meg előttök s jórészt rajta fordul meg, hogy az egyesek milyennek érzik és akarják az egyházzal való kapcsolatukat. Még jellemzőbb sajátosság van abban, hogy itt nem lehet szó sem olyan állandó együttlétről, mint a családi nevelésben, sem annyira határozott részletekről, mint az iskolában, nem korlátozódik az élet bizonyos vonatkozásaira, mint pl. a közigazgatás nevelő hatása, hanem a lelkész egyrészt szabadabb, másrészt kötöttebb módon érintkezik híveivel, mint bármelyik másik nevelő a gondjára bízottakkal s ha a lelkészi munka általános eredménye könnyen felismerhető is, részletei kevésbé kísérhetők nyomról-nyomra. Legfőbb sajátosság pedig az, hogy a nevelés elméletében az egyetemes érvényesség gondolatával kitűzött célnak, a teljes fejlettséget jelentő személyiség fogalmának a lelkész számára van egy határozott, külön vonása is: a tudatosságot és nemességet a maga egyháza tanai szerint értelmezi és eszerint igyekszik tartalmassá tenni. Mindeme sajátosságoknak az egyházi élet természete az oka.

Az, hogy valaki egyházának a tagja, számára életközösséget jelent. Ebbe nő bele: ez a hovátartozás alakítja életének külső körülményeit főként oly korszakokban, amikor a felekezeti különbségek érdekellentétekben is nyilatkoznak, valamint olyan helyeken, ahol nem egyetlen felekezet tagjai élnek. Így az életközösség egyúttal sorsközösség is: az egyéni élet számos kérdését ez dönti el, ez szabja meg az egyén boldogulását vagy elmaradását is aszerint, hogy valaki a többség vagy a kisebbség egyházához tartozik-e, lazább vagy összetartóbb-e a kapcsolat az együvé tartozók között. A sorsközösség tudata és hatásának átélése az egyháztagok lelkületét is alakítja, nagyon különböző módokon; mindig nagy kérdés, hogy éppen a hatások egyéni alakjai miatt

kialakul-e az az érületközösség is, amely a közös feladatok szolgálását, a nem kellemes közös sors együttes hordozását lehetővé teszi?! Kivált ott kérdés ez, ahol a kisebbséghez tartozásnak kedvezőtlen következményei vannak, ahol az együvé tartozás több terhet okoz, mint előnyt s a félreállítás vagy máshova csatlakozás jobb fordulattal kecsegtet. Az itt felmerülő kérdések érdekesekek, de ide csak az tartozik közülnök, hogy az érületközösség kifejlődése azon fordul meg: mennyire tudja az egyházi életközösség szellemi alapja áthatni az oda tartozók lelkét, milyen világos előttök az egyetlen út, amelyet nekik követniök lehet, mily mértékben éreznek erre az útra benső indítást, azaz mennyire tudott a szellemi közösség valóban ezzé, eszmeközösséggé alakulni. Az együttélés, a közös sors, az alapelvek közössége állandóan hat az egyház mindenik tagjára valahogyan, de ha az imént érintett érdekekre nem gondolunk is, bizonyos, hogy az így bekövetkező lelki alakulás részint a hatások mozzanatainak, részint az egyéniségeknek sokfélesége miatt nem egyirányú s nincs biztosíték arra, hogy eredménye azonos legyen. Az alakulás közben az egyesek és egyházak kapcsolata erősödhetik és lazulhat és igen változatosan nyilvánulhat; néha csak az egyházközösség, máskor az egész egyház a ragaszkodás tárgya vagy az idegenkedés oka, egyszer a maga egyházának tanai, máskor általában a hit kérdései idézik elő a fejlődő ember magatartásának valamilyen változását és azzal a valláshoz, egyházhoz való egyéni viszony ilyen vagy amolyan átalakulását. Fejlődő emberen itt sem csak kiskorút értünk. Az egyház nem nézheti ezt az alakulást közönbösev s éppen abban jelentkezik a lelkész nevelői feladata, hogy ezt az alakulást figyelje, mérlezelje s a saját működését ehhez alkalmazza.

A gyülekezet életének nagyon sok részlete van s ezek között sok az egészen külsőségesnek tetsző, anyagi mozzanat is. Elhanyagolni ezeket sem lehet, mert szükségesekek. De az egyház anyagi kérdéseit csak akkor lehet jól rendezni, ha jelentőségöket meg lehet érttetni azokkal, akiknek jóindulata, áldozatkészsége, segítősége szükséges és ez a megértetés sem történhetik másként, csupán ha van a gyülekezet életének szellemi középpontja. Ez pedig csak ott van, ahol a lelkész ez a középpont s a lélekre hatás szándékát az egyháztagnak megérzik. Semmi kétség afelől, hogy a lelkésznek a ható erőt az adja meg, ha magáénak érzi az ügyet, amelyet szolgál s a hatás aszerint alakul, mennyire való éppen ő arra a helyre. A szervezetnek is van jelleme és ereje s ez a hatását megéretteti, de a szervezet mindig csak a benne, érette dolgozó egyéneken keresztül hat a többiekre és teszi azokat is munkás tagokká. Az egyház láthatatlan, a lelkész áll a hívek előtt s az egyház sorsa azon dől el: vajjon az egyház szelleme teljesen vagy hézagosan, tisztán vagy torz alakban jelenik-e meg a lelkész ajkán, magatartásán, életében. Éppen ezért a lelkész munkájának mindenemű részletében uralkodnia kell a vezető gondolatnak, minden

lépésnek arra kell alkalmasnak lennie, hogy az egyetemes célt szolgálja. Ahol most életet, ébredést, haladást látunk, mindenütt egyes személyek erejének eredményei állanak előttiünk s az út mindig az egyes személyek lelkére tett hatások sorozata. A nagy eredmények kicsiny kezdetei, apró lépései nyilván mutatják termékeny voltukat, de látjuk a fordítottat is: lelkek elvesztését és ennek következményeit. Ilyenkor jó megkeresni: akarta-e megtartani az elvesztettet, akire rá volt bízva, kereste-e a megtartás, azaz a hatás módját s csak véletlen sikertelenség-e, ami történt, vagy pedig hiányzik az erő mások vezetésére.

A lelkészi munkában a nevelés gondolata nélkül nem lehet a siker sem tartós, sem egyenletes. A tartósságon sohasem érthetjük az eredmény végleges biztosítását, mert a legszebb vetést is érheti jégverés. De a nevelés egy-egy eredményét a következő lépés megerősíti vagy meggyengíti s a tartósság azt jelenti, hogy a benyomást nem törli el könnyen másféle hatás, mert az erősítő hatások sorozata nem szakad meg. Az egyenletesség sem jelent mindenki lelkén azonos hatást, hanem csak azt, hogy mindenki azt kapja, amire neki van szüksége s mindenkin marad annyi nyoma a nevelő kezének, amennyi csak maradhat a két egyéniség kölcsönössége, azaz az egymással nevelési viszonyban lételre alkalmasága következtében. A gyülekezet, mint egység számára akkor hozhat a lelkész munkája nevelési eredményt, ha ez a kölcsönösség a nagy többséggel kialakul s így megtalálva az utat a lelkekhez, ki tudja elégiteni éppen annak a gyülekezetnek lelki szükségleteit. Ez az egymáshoz találás itt is feltétel, ugyanúgy, ahogyan nem akárci való egy-egy iskolai osztály főnökének, nem mindenki egy-egy intézmény vezetőjének, pedig másutt ugyanazt a munkát jól tudná végezni. Ezek a — gondolom — magoktól értődő megjegyzések teljesen indokolják, hogy a lelkészi munkára a nevelés szempontjait alkalmazzuk.

III. *A lelkészi gondolkodás.* Mindenféle tevékenység alakítja, magához idomítja azok gondolkodását, akik lélekkel végzik. De mindenféle munkát csak az végezhet lélekkel, akiben arra a munkára képessé tevő gondolkodásnak legalább a kifejlődésre alkalmas csirái megvannak. Különösen ott nagy ennek a jelentősége, ahol emberek lelkével van dolgunk. Ilyen munkában nem az állásra jogot adó hivatalos képesítés teszi az embert sikeressé, hanem az észjárás. A lelkész csak akkor töltheti be nevelői feladatát, azaz akkor ismerheti fel a maga egész hivatását, ha a gondolkodása nevelői gondolkodás. Enélkül kitűnő hivatalnoka lehet egyháznak valami olyan ponton, ahol nincs dolga egyébbel, mint számokkal vagy kövekkel, de pásztori munkát sikerrel nem végezhet, még akkor sem, ha ezen csak a nyáj legeltetését értenők. Hát még ha ennél többet értünk, ha arra tartjuk kötelezettnek a pászort, hogy mindenkiben egyéniséget lásson s mindent számon tartson, ami ennek kifejlődését befolyásolja?! A hivatalviselést és a

hivatásos életet éppen az különbözteti meg, hogy mit lát valaki feladatának, kiszabott tennivalókat lát-e maga előtt, amiket napról-napra el lehet végezni, avagy életre szóló eszményt, amelynek szolgálása nem tűri meg a hivatalos órára való korlátozást, sem az „ügyiratok ellátása“-val nem ér véget. A hivatalnoknak az az öröme, ha kevés a munkája és nem marad hátraléka; a hivatását ismerő ember tudja, hogy az aratni való milyen sok s ezért neki az a szomorúság, ha eszményéért keveset lehet dolgoznia s így napról-napra több marad el, amit ő szeretne elvégezni, de módja nem nyílik reá. A napi munka mindenik részének megvan a rendes ideje, de a hivatás érzése nem engedi elvetni „csengetéskor“ a feladat gondját, hanem tovább foglalkoztatja az elmét. Aki lelkét tette a munkájára, annak nem lehet szomorúbb a sorsa, mintha gondja nincs, ha csak egyszer akad dolga valakivel, mert akkor egyszer úgy „elintézte“, hogy az a lélek nem nyílik ki többször előtte. A hivatalnok-lelkész boldog, ha „hívei“ nem háborgatják; a nevelői gondolkodású lelkész azonban tudja, hogy csak az híve igazán, aki bizalommal közeledik hozzá s örömmel látja, ha ő közeledik feléje. Csak az ilyen lelkésznek van hivatásérzése. Az tehát, hogy nevelői gondolkodású-e valaki a lelkészek között, sem többet, sem kevesebbet nem jelent annál, hogy való-e arra a munkára vagy sem.

Ezen a ponton határozottan különbséget kell tenni a tudós teológus és a gyülekezetben élő lelkész között. Egyesülhet e két minőség egy személyben is, de akkor nagy ellentétek tudatos kiegyenlítésére van szükség. A theologus gondolkodása nem ugyanaz, ami a pedagógusé, mert a tudományos gondolkodást a tudomány szak természete alakítja s nyilvánvaló, hogy a hittudománynak és a neveléstudománynak igen eltérő sajátosságai vannak. A lelkészé azonban nevelői gondolkodás, mert neki nem a pályája tudományos alapjain, hanem betöltendő feladatain kell gondolkodnia. Amíg a tudományos készültséget szerzergeti, addig igenis minél mélyebbre kell hatolnia a teológiai gondolkodásba, mert éppen határozott hitrendszer hirdetésére szentelte magát. Addig bele kell hatolnia egyházszerkezeti, egyháztörténeti, egyházi jogi kérdések tudományos vitatásába is, mert egyháza életét teljesen át kell értenie, tehát e területeken is a tárgyhoz való gondolkodásmódnak kell benne kifejlődni. Amint azonban a lelkész munkájáról kerül szó, akkor ezeken az alapokon a nevelői gondolkodásnak kell benne előtérbe jutnia. Azok az alapok ezt a nyilván gyakorlatias irányú fejlődést szilárdá, tudatossá teszik, úgy, mint a jogi készültség a bíró vagy a közigazgatási tisztviselő munkáját, de többé nem a tudomány kérdéseinek megoldásán, hanem már az élet közvetlenül jelentkező viszonyai között a felismert eszmény megvalósítása útjain kell gondolkodnia. E viszonyok nemcsak külsőségek, hanem az emberek lelkében is gyökereznek. Aki lélekre akar hatni, annak a lélekbe be kell látnia, hogy a hatás

éppen leginkább lehetséges útjára rátalálhasson; annak meg kell értenie az egyesek lelkének sajátos fejlődését, mérlegelni kell tudnia a külső körülmények alakító hatását. Nem lehet azt képzelnie, hogy elég neki valamit egyszer megmondani, vagy éppen elrendelni, hanem tudnia kell azt is, hogy az emberekre hatás útja szakadatlan próbálkozások, nem csüggedő előlkezdések, siker és eredménytelenség előre soha nem tudható sorozata. Erre a látásra nem a theologia, hanem a nevelői gondolkodás teszi a gyülekezetébe lépő embert képessé; hite ad neki erőt, de a nevelés gondolata fejleszt benne türelmet.

Ez a nevelői gondolkodás a lelkészi munka teljes egészében minden eredmény alapvető — bár nem egyedüli — feltétele. Szükséges azonban külön hangoztatnom jelentőségét e munka ama részleteire vonatkozóan, amelyek a közfelfogás szerint is nevelői természetűek. Értem ezeken a lelkészre váró tanítói feladatot, a gyülekezet gyermekeivel és serdülőivel való foglalkozást, továbbá iskolai munkáját, akár az elemi iskolában való esetleges kisegítő tanítást, akár a vallástanítói tevékenységet saját egyházának vagy más fenntartónak iskoláiban. Ha a lelkész egész munkáját a nevelés szempontjából nézzük is, bizonyos, hogy ezeken az egyébként is a nevelés körébe tartozó tereken a nevelői tudatosságnak igen határozott alakban kell érvényesülnie. A papnak itt egyenesen az iskolai módszertan alapján kell ugyan eljárnia, de abban a határozott tudatban, hogy maga a tárgy tudása senkit sem tesz sikeres tanítójává valamely tárgynak, de különösen nem teszi azzá a vallástan tanítóját. Nagyon is a könnyebb végét fogja a munkának, aki itt tantárgyat lát és leckét ad fel, ezzel a neki könnyebb eljárással a munka célját végképen eltéveszti. Ezért ez a munkája is egész gondolkodása nevelői jellemében találja meg a helyes irányítást.

Szintén külön említést kíván az is, hogy az egyházi iskolában reá váró felügyelői szerepet sem töltheti be a lelkész határozott nevelői tudatosság nélkül. Ez elsősorban azt jelenti, hogy legalább úgy kell értenie az ellenőrzött munkához, mint annak, aki az ő ilyen természetű tevékenységét sokszor kellemetlennek érzi; és jelenti azt is, hogy éppen a tanítóval e minőségben való érintkezés egészen különleges nevelői tapintatot kíván. A felügyelet és irányítás mindig kényes feladat, szokatlan területen a felügyelőre, az általa képviselt hatóság tekintélyére veszedelmes is lehet, mert a szakértelem hiánya kicsinylést, a tapintatlan fölényeskedés pedig idegenséget teremthet a tanítóknak. Csak a nevelői gondolkodás ereje veheti ennek elejét és teheti ezt a lelkészi feladatot a kacsok erősítőjévé.

A nevelői gondolkodásból ered a lelkész tájékozottsága arról, hogy a személyének megvan a hatása a gyülekezetre, az iskolás gyermekekre, a tanítóra akkor is, ha erre nem gondol és nem

iparkodik a maga eszménye irányában érvényesíteni. Aki erre eszmél és hivatását érzi, az ezt a nem-nevelői, mert nem szándékos hatást magához, állásához, hivatásához méltatlannak tartja. Ösztönösen is cselekszünk sok mindent, öntudatlanul is hatunk nagyon sokszor, de ha tudjuk, hogy helyzetünknel fogva akaratlanul is hatások erednek tőlünk, akkor arra törekszünk, hogy minden ilyen hatás is valóban a mienk, azaz a célhoz, életünk feladatának betöltéséhez közelebb juttató hatás legyen: tudom, hogy minden, amit teszek vagy elmulasztok, alakítja a hozzám tartozókat valahogyan, azt akarom tehát, hogy mindez az én terembe illő legyen. Ez a szándék a nevelői gondolkodás eredménye s lényegében véve ez a nevelői gondolkodás igazi bizonyítéka.

IV. *Nevelési szempontok.* A nevelés mindenik alakjának vannak olyan sajátos részletei, amelyek miatt nem lehet az egyetemes célzatú neveléstani kézikönyveket bárhol egyszerűen alkalmazni. A lelkészek sem találhatják tehát mindazt, ami éppen nekik munkájuk közben szükséges lehet, akármelyik neveléstanban. De ahogyan akár a kis gyermekek, akár a felnőttek neveléséről gondolkodunk, mindig ugyanazokat az alapelveket, a nevelésre nézve ugyanazokat a szempontokat találjuk, úgy a nevelésnek ilyen határozottan egyéni alakjában is, amilyen a lelkészi munka, első sorban a neveléstan egyetemes alaptételeit kell megfontolni. Pár ilyen tételt említek meg s megkísérlem az alkalmazásokat.

1. A nevelés mindig egyének viszonya. E tétel azt jelenti, hogy bármily nagy sokasággal kell is a lelkésznek foglalkoznia, mindig egyéni mozzanatokon fordul meg, hogy milyen lehet a munkája sikere. Az egész gyülekezetével kell nevelési viszonyban lennie, de ezt a viszonyt minden egyházzal személynység kell alakítania. Egészen természetesen erre az az ellenvetés, hogy nagy gyülekezetekben ez lehetetlen. A válasz azonban az, hogy itt elvről van szó, tehát ahol e feltétel teljesülése lehetetlen, ott a siker is elmarad. A helyzet sajátossága nem is azt kívánja, hogy egészen közvetlenül egyéni legyen minden egyes egyházzag és a lelkész kapcsolata, hanem azt, hogy amit vár, amire vallásos életének szüksége van, azt a lelkésztől kiki megkaphassa. A nevelési viszony a kifejlett és a még fejlődő, gyámolítást kívánó egyének viszonya. A két fél egyike teljes biztonsággal áll egy magaslaton, ahová a másikat fel akarja segíteni, ahová emelkedés vágya talán már éber amabban, talán a felébresztést várja. Ez a szükséglet lehet sok emberben csaknem azonos, de a sokféle csoportban mégis sokféle és így az a segítő munka mindig csak akkor sikeres, ha nem gépiesen, nem mindenkire nézve egyformán, hanem olyan változatosan folyik, hogy mindenféle szükséglet megtalálhassa a neki való kielégítést. Ez a munka lehetően teljes egyénítést kívánja. El sem lehet gondolni, hogy a műveltség okozta óriási különbségek bármily lelki természetű kérdésben is megengedjenek egykaptárára történő elintézés; a társadalmi helyzettel járó lelki különb-

ségek ugyanabban a kérdésben is másféle úton túrik meg a megközelítést; fiatalok és öregek, szenvedők és erejükben bizakodók, gőgösök és megalázottak, hanyatlók és felfelé emelkedők, ismerősök és idegenek, szegények és jómódúak s a sokféleség el nem számlálható egyéb ellentétei mind azt kívánják, hogy ugyanazt a célt nekik való, általok megérthető szóval világítsa meg, aki őket egyaránt vezetni, segíteni, megvédeni, figyelmeztetni, felemelni vagy magába szállásra indítani akarja. Éppen itt van az egyik, már említett sajátsága a lelkész nevelő munkájának: a legnagyobb iskolai osztálynál is nagyobb sokféleséggel kell neki egyszerre úgy foglalkoznia, hogy mindenki magára vonatkoztassa a szavát és úgy néznie egyszer-egyszer minden egyesnek a szemébe, hogy ezt a tekintetet az mindig magán érezze.

A nevelési viszonyban azonban nemcsak ez a közvetlenség, egyéni közelség fontos, hanem egy másik mozzanat is, amelyet nevelési távolságnak nevezhetünk. Ezt a szót — tapasztaltam — félre lehet érteni, mintha azt kívánná, hogy a lelkész távol tartsa magától az egyháztagokat. Holott éppen nem ez az értelme. Nagy jelentőségű kérdés van itt előttünk. Ezen a nevelési távolságon azt érteni, hogy a lelkésznek valóban felette kell állania a híveinek mindabban, amiben ő tartozik vezetőjük lenni, példát szolgáltatni. Felfelé mutat minden nevelő, emelkedést kíván a növendékétől, de hiába kívánja, ha ő maga nincs ott, ahová vezetni akar. Vezetni csak az tud, aki különb, kiről ezt a másik elismeri. Fejlettségbeli különbségről van itt szó s ebből látszik, hogy a lelkész nevelő szerepe milyen milyen nehéz és mily szükséges magát nevelőnek tekintenie. A gyülekezet tagjai rendkívül sokfélék: hogyan lehessen mindeniknél különb? Sokan nem figyelnek reá; miképen tudja ezeknek az utat mutatni? Nem játék akar lenni a szóval, hanem átélt igazságot akar kifejezni: minél nagyobb a nevelő és a növendékek között a nevelési távolság, azaz minél magasabban áll a nevelő, de éppen ezért tudatosan iparkodik ezt a távolságot apasztani, annál közelebb vannak egymáshoz, annál inkább közeledhetnek. De ugyanígy igaz a másik állítás is: minél kevésbbé becsüli meg a maga fensőbbiségét a nevelő, azaz minél lejjebb ereszkedik a hivatása magaslatáról, annál rohamosabban és teljesebben elveszti a vezetésre szükséges erőt. Mindenki felfelé szeret nézni arra, akire rábízta magát: a gyermek az apjára, a tanuló a mesterére, a hívő a papjára. S minden ilyen feljebb állónak, azaz fejlettebb embernek tudnia kell, hogy csak addig vezethet, amíg benső értékét a vezetett ember a magáénál többnek érzi. Sem hely, sem szükség nincs tovább mennem ezen a gondolaton, de azt hiszem, itt van a magva sok lelkész nagy hatásának náluk talán többet tanult, többet látott és eredetileg másként gondolkodó hívekre is, mert kiérik belőlök a lelki erő nagysága, a hit ereje, a hivatás szentsége — és itt van az oka annak is, hogy annyi lelkész veszíti el minden befolyását nála kevesebbet tanult, egy-

szerűbb és hinni vágyó emberekre is, mert nem tudja magát megbecsültetni velök.

Az egyesekre tett eme személyes hatásnak mindig messzire nyúlik a következménye: a tanító esetleg egész életre szólóan dönti el a tanuló és az idősebb nemzedék viszonyát, a lelkész és a hívek között létesülő lelki kapcsolatot a hívek és az egyház viszonyát alakítja. Nem szabad elfeledni, hogy az egyház a legtöbb embernek a pap személyében jelenik meg s így minden lelkésznek tudnia kell, hogy ő közbül áll egyháza és annak tagjai között, kötelek vagy választó fal.

2. A nevelés huzamos folyamat. E tétel értelmét sokszor halljuk az egyházi életben, amikor a lelkész építő feladatról beszélnek. Az építés még külsőleg is hosszú ideig tartó, egy célra néző munka, hát még a lelki építés. A kövek nem porladnak el, amíg az épület el nem készül, de a lelki épülés egyes mozzanatai könnyen tűnnek el szemünk elől, könnyen lehet éppen az emberi lélek fogékonysága következtében megváltozniok, akár más irányba fordulniok is. A nevelés állandó gondoskodást, folyamatos, azaz lépésről-lépésre haladó munkát kíván. A hatások egymást kiegészítik, előkészítik, megerősítik vagy meggyengítik, leronthatják. Ez a lelkésznek egyrészt azt jelenti, hogy az addigi eredményt minden pihenés és ellankadás kockáztatja, másrészt pedig arra figyelmezteti, hogy a lelki alakulásnak nemcsak tervszerű mozgatói vannak, hanem a nevelőtől idegen, ellene dolgozó elemei is lehetnek. Lelkünkben minden külső hatás, minden erre felelő benső viszhang egybeolvad, néha észrevétlenül átalakul a hangulatunk, felfogásunk olyan benyomások alapján, amelyeket első pillanatban talán számba sem vettünk, különösen pedig nem is szánta ilyen jelentőségűnek az, akitől kaptuk. Ez minden nevelőre, lelkészre is azt jelenti, hogy nemcsak azzal nevel, amit erre szánt, hanem egész életével. Hiába kívánnók meg állásunk, hívatásunk jelvényének megbecsülését, ha ahhoz méltatlanul viseltük csak egyszer is magunkat: hogyan higyjenek a szónak, ha másra vall a tett?! A nevelői tudatosság ebben is jelentkezik: minden, ami megszakítja nevelő, azaz a cél felé haladó munkánkat, meggyengíti a hatását s minden, ami ideiglenesnek, szerepnek mutatja vagy gyaníttatja, meddővé teszi. Az ember alakulása folyamat, aki alakítani vagy megtartani akarja a mások minőségét, annak mindig éberon kell óvakodnia attól, hogy hatását lerontsa, megromlani vagy lerontani engedje.

Ezen a gondolaton indulva lehet kifejtteni az egyházi élet sokféle részletének az állandó alakulásra vonatkozó, egymást kiegészítő hatását. Itt kell mérlegelni az ezt nehezítő, sokakra, néhol egész gyülekezetekre nézve gátló körülményeket, — azokat az okokat, amelyek annyiszor idéznek elő elhajlást a már-már megállapodott egyháziasságtól, — azokat a követelményeket, amelyeket a több egyházat magában foglaló nemzet mindenik egyház

nevelő hatásával szemben jogosan támaszt és amelyek éppen ezért nem mindig egyeznek meg az egyes egyházak kizárólagos törekvéseivel.

A huzamosan egy irányú hatás nem azt jelenti, hogy mindig ugyanazt ismételjük, hanem hogy változott viszonyok között a célhoz vivő úton az adott helyzethez alkalmazkodjunk. A következetesség nem merevség, a huzamosság nem egyformaság, hanem amint a munka halad, különféle módosításokat követel. A gyülekezet fejlődik, de egyes tagjaival a munka előlről kezdődik, avagy a sokaság mintegy a kezdet elején van, egyesek azonban már túl vannak azon, hogy a lelkész szinte kézenfogva vezesse őket. A hatás huzamosságának ez a következménye folytonos alkalmazkodással jár, a változást teheti néha szükségessé s ez arra mutat, hogy eme tisztán nevelési szempont még egyházszerkezeti követelményekre is elvezet (a lelkészi állás állandósága?!).

3. A nevelés az embert érő sokféle hatás összefoglalása. Ez a lelkészre nézve talán a leg súlyosabb követelmény a nevelés szempontjából. Teljesítése azon fordul meg, mennyire ismeri vagy ismerheti híveinek egész életét, mennyire tudja felfogni a gyülekezetet mint egységet, az egyes csoportokat és a különböző egyéniségeket érő hatásokat. Csak akkor tehet érettök valamit, ha érti őket; akkor lehet vezetője alakulásuknak, ha tud nekik adni valamit éppen az ő sajátos helyzetükben. Nagy feladat ez az iskola szűkebb körében is; az egyház életében, a sokszor szegény és szükségképen egyszerű életű lelkész által szinte nem is vállalható feladat. De aki nem vállalja, lemond egész hatásáról. A dolgot ugyanis úgy kell nézni, hogy az embert a már ismételtent jelzett módon rengeteg sok és sokféle hatás éri egész életében s a tudatoson alakítani törekvő hatás, vagyis a nevelés csak egyik csoport ezek között. Sajátos rendeltetése ennek éppen abban van, hogy a többi magához vonja, ő legyen a középpontjuk, azaz mindenféle hatás a nevelés szűrőjén jusson keresztül. A nevelő arra törekszik, hogy meghatározója legyen növendéke fejlődésének valamilyen irányban, akár ő akar eszményt állítani elé, akár úgy, hogy szabadon tartsa előtte az eszmény kialakulása útját. Nem tehet erre semmit, ha nem ismer minden más hatást és meg nem küzd azokkal, miközben együvé foglalja őket. A lelkész sem térhet ki e feladat elől, akármilyen nehéz is megoldania. Tudjuk, hogy a nevelés hatása mindig viszonylagos, a lelkészé is az; de ez csak a minél határozottabb törekvést okolja meg, nem a lemondást.

Ahhoz, hogy a sokféle embert érő hatást egybe tudja foglalni, a lelkésznek nagyon sokoldalúnak kell lennie. A nagyműveltségű, hívő egyháztagot egészen más hatások érik, mint az olvasni sem tudó gyermeket vagy a bármilyen, de egyoldalú tanultságú embert; valaki filozófiai kérdéseket vet a papja elé, mások az élet keserves gyakorlati bajait; egyik őszintén beszél, a másik — mint a diák

az iskolában — ravaszul próbára teszi; itt idegen világrész másféle szellemi levegője, amott a soha el nem hagyott lakóhely szűkkörűsége okoz egyéni szempontból nehéz kérdéseket. Nem lehet kimeríteni a sokféleséget, amelyben még a kis gyülekezet lelkészének is el kell igazodnia. Két feltétele van eligazodásának: műveltségében és gyakorlatiságában találhatja meg az útbaigazítást. Nem tudhat mindent és nem tapasztalhatta az élet minden baját, de érzéke lehet minden iránt, ami emberi. S ha van emberismerete, amely folyton gyarapodik, akkor tudja, kivel hogyan bánjon, kit hogyan fogadjon, kitől mit várjon s kinek mit akarhat adni vagy mit nem is szabad kérés nélkül felkínálnia. Ha van életismerete, eligazodik a gyakorlati kérdésekben anélkül is, hogy maga valaha azon a téren mozgott volna; egy-egy gondolattal segít a bajban levőnek és ezzel a maga erejét érezteti vele, az azt érő hatásokat átalakíthatja, elsímíthatja vagy megerősítheti. Különösen a kicsiny emberek lelkére nem is azzal teheti a legnagyobb hatást, ha valami dolgot eligazítja, hanem ha látják, hogy törődik velők. Ez a nevelői magatartás; ez biztosít számára bizalmat, megkönnyíti a tájékozódást és utat nyit a részéről szükséges hatásnak. A sokféle hatás összefogása nem a gyámkodás, hanem az érdeklődés eredménye lehet, ha a lelkésznek sikerül megerősítenie a segítő szándékáról való meggyőződést.

Általánossá ez a meggyőződés csak akkor válhatik, ha a lelkész úgy tudja alakítani a gyülekezet életét, hogy nemcsak a szorosán vett egyházi kérdésekben, hanem az élet egyéb dolgaiban is ott kaphatnak az egyház tagjai segítséget, felvilágosítást. Amit ma ebben az irányban láthatunk, néhol hatalmas arányokban, az ennek a gondolatnak a következménye még akkor is, ha maga a gondolat nem volna tudatos.

4. A nevelő felelős a hatásért. Nem a kérdőre vonás, hanem a lelkiismeret ebben a lényeges. Kérdőre vonni a külső eredmények miatt szokás és lehet, a nevelő azonban azt a meg nem is mérhető, idegen előtt kevésbé világos, de neki világító eredményt figyeli, amelyet a hívek lelkében ér el. Nem azok sokaságát nézi, akiknek nem volt reá szükségök, hanem azokat, akik kaptak a lelkéből valamit. Nem a külső elismerést keresi, hanem a tőle eredő s másokban gyökeret vert, talán öntudatlanul fogadott, észrevétlenül tovább épített lelki hatásokat tartja holdogan számon s érzi, hogy ezek erőt adnak neki. Ezen a téren is ugyanaz a lelkéze helyzete és sorsa, mint a többi nevelőé. Aki átérzi a felelősséget a munkája hatásáért, az nem csupán az éppen előtte állókat figyeli ebből a szempontból, hanem azokra is gondol, akikre a hatás majd tovább terjed: ha gyermekekkel foglalkozik, akkor a szülőkre, ha szülőkkal, akkor a gyermekekre is gondol, mert tudja, hogy szellemi hatások nem maradnak csak a közvetlen átvevő tulajdonai, hanem alakító erejük kiszámíthatatlanul, bizonyosan tovább terjed kortársakra és utódokra. A nevelés sikerének

vannak súlyos akadályai és korlátai, de a már befogadott hatás terjedése beláthatatlan. A nevelő lelkű ember ebbe a nagy messzeségbe nyúlónak tudja a maga felelősségét is. Családokban megörökődő érzület és gondolkozásmód, ragaszkodás az egyházhoz vagy idegenkedés tőle, épülő egyházak és szétfoszló gyülekezetek jelzik, mit jelent egy-egy ember hatása. A felelősség a jövőre irányítja a lelkész figyelmét, nem engedi csak a jelennel és a maga kényelmével törődni. Ez a legfőbb kelléke minden nevelésnek. Ha ez hiányzik: esetleg nemzedékek szenvedik meg s a lelkész-utód élete mehet tönkre miatta. Ha eleven a felelősségérzés: nagy fogyatkozásokat is pótolhat, önismeretre serkent és súlyos akadályokon túlegyűrhethet. A mindennapi életet bizonyosan nehezebbé teszi, de nevelőhöz méltóvá csak ez teheti, becsületes ember nyugalmát más nem teremtheti meg.

5. A nevelés sikerét az önnevelés biztosítja. Ez a tétel kettős értelmű. Egyik értelemben a növendékre vonatkozik: a nevelés sikere akkor marad meg, ha a nevelést ugyanabban az irányban az önnevelés követi, ha az addig gondozott, tanított, vezetett ember maga kormányozza önmagát a megszokott, jónak elismert irányban s a következő hatásokat maga szűri meg. A másik értelemben pedig a nevelő önneveléséről van szó: a változó feladatokra csak akkor alkalmas az ember, ha számon tartja a munkáját, ráeszmél sikerének vagy eredménytelenségének benne levő okaira s igyekszik ezektől megszabadulni. Emberek érintkezésében a hatások körforgását észleljük minduntalan, magunkon is, hacsak elfogultak nem vagyunk magunk iránt. Mindig nyerünk valamit, amikor adunk, de nem mindig vesszük észre. Aki nevelni, azaz rendszeresen hatni akar, annak erre a kölcsönösségre rá kell eszmélnie, hogy egyre biztosabb, erősebb lehessen a hatása. Mikor valaki félre húzódik tőle, annak meg kell keresnie az okát; ha jó szándéka balúl ütött ki, okulnia kell ebből is; önuralmából nem szabad engednie, bármily erejébe kerüljön; tévedését el kell ismernie, bántást jóvá kell tennie, nagylelkűségben és keménységben egyaránt gyakorolnia kell magát mindenféle nevelőnek, hogy tudjon mindig olyan lenni, amilyen módon a másik ember és az ügy érdekében a legjobbat teheti. Ez az önnevelés rendkívül nevezetes szempont a lelkészi hivatás útján. Vannak, akiket a fensőbbiség érzése nem enged önbírálatot kezdeni sem. Ezek nem is jutnak önismeretre, nem tudják magokat az újabb meg újabb feladatokra elkészíteni, változott viszonyokhoz nem tudnak alkalmazkodni s elmaradnak.

A régi mondásban nagy bölcsesség van: a jó pap valóban holtig tanul. Jó volna mégis ezt a mondást kissé átalakítani: a jó pap állandóan neveli magát a feladatára. Az önnevelés a feltétele annak, hogy megmaradhasson közte és hívei között az a nevelési távolság: lehessen mindig közel hozzájuk és állhasson mindig magasabban azoknál, akiket vezetnie kell. Az iskolában is borzasztó,

ha nem érti a tanító a „mostani fiatalság“-ot, ott azonban egyik tanító a másik hiányát még talán pótolhatja. Az egyházi életben azonban végzetes az elmaradás a lelkészre is, mert ha érzi, hogy kicsúsznak kezéből a szálak, elvész a biztonság érzése — és végzetessé válhatik a gyülekezetre, ha észre veszi, hogy nincs, aki világitson előtte! Ettől a veszedelemtől egyedül az önnevelésben van a mentesség.

V. *Lelkésznevelés.* Az önnevelésre azonban nevelni kell. Ezért nemcsak a lelkészi munkában, kint a gyülekezetben, hanem a lelkészeket képző intézetekben is uralkodnia kellene a nevelés szempontjának, azaz bő helyhez kellene jutniuk azoknak a tanulmányoknak, amelyek nevelői tudatosságot fejleszhetnek a leendő lelkészekben. Mindazok az egyéni feltételek, amelyek nélkül a lelkész sokféle hívétől lélekben távol marad, a lehető legteljesebb gondoskodást kívánják a készülés ideje alatt. Az az egyház halad életének biztosításában legtöbbször, amelyik leginkább gondoskodik a papképzésben arról, hogy pl. a lelkész művelt hívei között is szilárdan megállhasson, — egyéniben tudjon bánni az egyénekekkel, — fel tudjon ismerni adott helyzeteket gyülekezetében és ennek környezetében, — megérthesse és megbecsülhesse a legegyszerűbb emberek annyira aprólékos és nekik mégis oly fontos ügyét-baját, — mindent egybefoglalva: nevelő akarjon és tudjon is lenni.

A nevelés mindenhatóságában nem hiszek, de tudom, hogy a nevelés nem tehetetlen és ereje annyi, amennyi az egyes nevelőké. Az idő mintha igazolná is azt a szilárd meggyőződésemet, hogy a nevelés gondolatának lelkésznevelésben és lelkészi munkában való következetes érvényesítése hatásosabbá tenné a lelkész munkáját mindenik gyülekezetben és minden felekezetben. Meggyőződésem az is, hogy teljesebbé tenné a megértést és kölcsönös méltánylást is más felekezetek irányában. *Imre Sándor.*



Kék az ég.

Június. Az ég ragyog, a föld pihen. A Dunán egy hajó megy fölfelé. A fedélzeten nincs senki, lent is nagy a csönd. Hátul, a fedélzet párkánya alatt egy férfi ül. Nézi az elmosódó hullámokat, a fenti fákat, a báránnyfelhőket. Észre sem veszi, hogy közben a hajó kiköt, csak akkor eszmél fel, amikor az evezőlapátok nagy zajjal ismét megindulnak. Előtte egy nő áll és integet a part felé.

A nő: (folyton hátrálva, a férfi székébe ütközik, megfordul): Bocsánat.

A férfi (meghajtja a fejét).

A nő (áthajol a hajó karfáján, úgy integet továbbra, aztán leereszti a karját és megfordul).

A férfi (látva, hogy a nő átalvetője a karfa repedéseibe szorult, feláll): Pillanatra. Mielőtt elszakad.

A nő: Óh!

A férfi (kiakasztja az átalvetőt): Már meg is van.

A nő: Köszönöm.

A férfi: (megfordul, vissza akar ülni a helyére).

A nő (szintén megindul, de meggondolja magát): Különben, azt hiszem, itt a legkellemesebb.

A férfi (a mellette levő székre mutatva): Parancsoljon.

A nő (leül): Köszönöm.

(Csönd.)

A férfi: Ez jó hely. Itt nem éri az embert a szél.

A nő: Különben is kellemes és nyugodt az idő.

A férfi: Ez az első szép nyári nap.

A nő (elmosolyodik): Érdekes.

A férfi: Micsoda?

A nő: Hogy az ember, ha nincs más mondanivalója, hát mindig az idővel kezdi.

A férfi: Úgy van.

A nő: Dehát ha már átestünk a nehezebbjén, most már beszélgethetünk.

A férfi (elmosolyodik).

A nő: De ne az időről. Másról. Mindjárt meg is mondom,

hogy miről. Min mosolyog, mire gondol ebbén a pillanatban?

A férfi: Arra, hogy a legnehezebb dolgokra kért.

A nő: Mire?

A férfi: Arra, hogy beszéljünk.

A nő: Hogy érti ezt? Mit akar ezzel mondani?

A férfi: Annyit csak, hogy nem tudom, örömem telik-e majd abban, amit a beszélgetésünk során mondani fogok.

A nő: Ennyire hiú?

A férfi: Nem. Ha hiú volnék, akkor elsősorban magára gondolnék. Arra, hogy szórakoztassam.

A nő: Ez is hiúság, csak a csomagolás más.

A férfi: Lehet. Az igazán kíméletlen és otromba emberek elviselhetőbbé tudják tenni a gyengeségeiket is. Ez a privilégiumuk. Én azonban nem takargatom a hibáimat, mert szeretem őket.

A nő: Szereti hibáit?

A férfi: Miután kevés jó tulajdonságom van, meg kell becsülnöm a rosszakat is. Az élet értelmét úgyis azok a dolgok teszik, amiknek az ellenkezője elbirhatatlan.

A nő: Úgy van. De ez minden. Ennél többre azután senkisémm vágyik.

A férfi: De kevesebbre sem. Talán most már megérti, hogy mit gondoltam akkor, amikor azt mondtam, nem tudom, nem vétke-e mindkettőnk ellen, ha beszélgetünk? Nézzen csak körül. Csak eget, földet és vizet lát. Egyedül vagyunk. Ez az óra az, amikor a természet megnyilatkozik bennünk. Amikor nincs múltunk, nincs jövőnk, csak ezek a percek vannak, egy kép, egy hang vagy egy érzés, amely összekapcsol a végtelennel és az örökkévalósággal, amikor ellenállhatatlanul rohanunk a megsemmisülés felé és ez a viharos elmúlás kimondhatatlan gyönyörűséggel szorítja össze a szívünket. Ez az az óra, amikor föllebben a fátyol, amikor ennek a nagyszerű és isteni pillanatnak az ormán állva rádöbbenünk nyomorúságos és szánalmas életünkre. Ha tudná milyen vígasztalan és kietlen dicsőség ez, a kiválasztottaké, hát még azoké, akiknek be kell érniük azzal, hogy megbámulhatják ezt a koldus boldogságot.

A nő: Amit mond, egyszerű és természetes elfogódottság és meghatottság, amiben nincs semmi rendkívüli. Engem is elfog gyakran ez az érzés.

A férfi: Nemesak magát, hanem másokat is. Valamennyi gonosztevő és valamennyi szent érezte egyszer életében ezt a mámort és vágyaikat hozzákötötték a csillagokhoz. Nekem azonban nincsenek vágyaim. Mert az én gondolataimnak és érzéseimnek a mindenség ad lelket, el nem múló és soha nem halványodó életet, mindig új alakban, mindig változó formában, — ebben az esetben például magában. Azért mondom meg ezt, mert tudom, hogy nem magyarázza félre a szavaimat.

A nő: Nem. Van a szavaiban valami megnyugtató. A hangjában, az egész lényében, ahogy beszél. Még az sem zavar, hogy nem tudom, kicsoda, honnan jön, merre megy és hogy ugyanígy van maga is velem. Nem együgyűség ez, de nem is bizalom, hanem nyugalom. Csendes öröm, hogy látom magamat.

A férfi: Boldogtalan?

A nő: Nem, mert nem tudom magamnak behizonyítani.

A férfi: Szóval nem hisz a boldogtalanságban?

A nő: A boldogságomban nem hiszek. Nem hiszem, hogy ennél többet is adhat az élet.

A férfi: Pedig többet nem adhat.

A nő: Honnan tudja? Honnan tudja, hogy mennyit mondhatok a magaménak?

A férfi: Bevallotta, hogy mindene megvan és mégsem boldog. Vágyak gyötrik és a boldogtalanság útjait kutatja. Ez már a hegytető.

A nő: Az imént kijelentette, hogy a maga érzéseinek örökkévaló lelkét éppen az adja meg, hogy nem vágyik semmire.

A férfi: Ez a kijelentés akkor igazságnak tetszett. Volt a gondolatban valami érthetetlen, ami bátorságot és erőt adott, hogy habozás és félelem nélkül játszom a szavakkal.

A nő: Tehát mindaz, amit állított, vakmerő torna volt csak az örvények fölött?

A férfi: Már nem tudom, hogy miket mondtam.

(Elhallgatnak. A nő nem tud szólni, leküzdí azonban zavarát, mert érzi, hogy a férfi nem volt modortalan, hogy a kijelentésének mélyebb értelme van. Néhány percig vár, de elpirul, amikor rajtakapja magát, hogy ezt azért csinálja, hogy természetesnek tűnjék fel hallgatása a férfi előtt. Asszony most már csak, aki képzelt megalázottságában és felzaklatott hiúságában a férfi ellen fordul. Nem dühvel, hanem egyelőre csak védekezve.)

A nő: Hova utazik?

A férfi: Én?

A nő: Igen.

A férfi: Sehova.

A nő: Ilát akkor?

A férfi *(nagyon nyugodtan)*: Féléve vártam erre a napra. Ma reggel jegyet váltottam és felültem erre a hajóra, mert tudtam, hogy találkozunk.

A nő: *(nem hallgat az ösztönére, amely megint csak azt sűgja, hogy a férfinak még ez a kijelentése sem volt kihívás, hanem a látszat után ítél és most már határozottan vakmerőnek találja a hangot és a modort; miután azonban most már elég erősnek érzi magát, fölbeszi a harcot)*: Velem?

A férfi: Magával. Nem éppen személy szerint, hanem azzal a nővel, akivel csak egyszer találkozik az ember életében.

A nő: Úgy látom, fejest ugrik a felhőkből. Ha ilyen ijesztő gyorsasággal zuhan, két perc múlva a szabályos és kifogástalan bókknál tartunk.

A férfi: Nem adtam okot arra, hogy izléstelenséget tételezzen fel rólam. De mert igaztalanul megvádolt, hát kénytelen vagyok bebizonyítani az ártatlanságomat. Ime, itt a jegyem a végállomásig és onnan vissza. Hétre ér oda a hajó, nyolckor már indul ismét lefele, ha nem volna rajta a jegyen, még a nevét sem tudnám annak a kikötőállomásnak, ahol megfordulunk. Egyetlen körülmény sem bizonyít amellett, hogy volt valami célja és oka ennek az utazásnak, ha csak az nem, amit az imént említettem. Találkoznunk kellett. Ez nem véletlen, de nem is végzetszerűség. Közérről sem az a sorsdöntő pillanat, amikor az ember azt hiszi, hogy világot nyert, holott éppen az ellenkezője történt, helyrehozhatatlanul és megmáshíthatatlanul elhibázta az életét. Mondom, ez a pillanat sem az ihletett megézés perce, hanem a halál árnyéka, az elmúlás figyelmeztető szava, a távolodó ifjúság vándoréneke, amelyről sohasem tudja az ember, hogy mikor kopogtat be a szívére. De aki tudja, hogy honnan jött ez a dal, aki tudja, hogy ütött az órája, hogy indulnia kell a bucsuzóra, affelé az óra felé, amely megnyitja a nagy titok kapuját s egy lehulló csillag fényénél egy pillanatra megvilágítja mindazt, ami valaha volt álmaink csodáit ígérte, az nem lepődik meg, hogy ez a perc elkövetkezett. Hogyan tartanám tehát különösnek én, aki már rég vártam erre a délutánra s abban a pillanatban, amikor rálépett erre a hajóra és leült ide mellém erre a székre, már akkor tudtam, hogy ma végre ki fog gyulladni a máglya holt ifjúságom fölött. Tudtam, hogy kitárul fölöttem az a világosság, amit maga áraszt s ami több minden eddigi fényénél, mert zengő ragyogásában egy örökké tartó érzés mosolyát hordja. Ennek a temetésnek a halotti beszédét nevezi maga bókknak?

A nő (*nem titkolja, hogy meg van hatva*): Belátom, igaztalan voltam. De úgy érzem, mintha valami szakadék nyílt volna meg bennem.

A férfi: Hogyan?

A nő: Ne kívánja, hogy hazudjak, asszony vagyok, meg kell, hogy értse... (*Nem találja a szavakat.*) Azt, hogy szép és fiatal vagyok, hogy a szépségben és a fiatalságban van valami, ami fel-emel és megigéz bennünket, magával ragad és elkábít mindannyiunkat, ezt még ilyen világosan és érthetően nem magyarázta meg nekem eddig senkisé. Csak az imént hallgatott el, de az azóta eltelt idő is elég volt ahhoz, hogy a gyermekségére emlékeztettem magát. De reszketek is és gyámoltalanul fogom itt hagyni magát, mert kínoz a kétség, hogy hátha csak belehajtotta magát ebbe az érzésbe és holnap vagy holnapután kétségbeesve fog ráeszmélni, hogy csalódott s újra elindul, hogy találkozzék a búcsú igazi órájával.

A férfi: Ez az igazi, mert különben már a harmadik vagy a negyedik lenne.

A nő: Különös. A végén még egészen komolyan veszem ezt a játékot. Mondja, hány éves?

A férfi: Harmincöt.

A nő: Látja, én sokkal idősebb vagyok. Harminc. Följöttem erre a hajóra, nem gondoltam semmire és egy ember, akiről nem tudom, hogy jó-e vagy rossz, megelégedett-e vagy boldog, sorsüldözött-e vagy szerencsétlen, egyszerre csak beszélni kezd mellettem s észrevétlenül az ölembe hullajt tiz esztendő.

Egy idősebb hölgy (megjelenik azon az oldalon, ahol a nő ül s mielőtt az megakadályozhatná, megszólal): Fenség, a következő állomásnál kiszállunk.

Egy idősebb úr (jelenik meg a másik oldalon s mielőtt a férfi megakadályozhatná, megszólal): Fenség. Az utolsó kikötő következik.

A nő (majdnem sírva a meglepetéstől): Tehát? . . .

A férfi (mosolyogva): Nem tesz semmit, Fenség. Másfél óráig mi is emberek voltunk.

A nő (könny szökik ki a szeméből): Milyen gazdagok voltunk még az imént s milyen szegények lettünk most egyszerre.

A férfi: Úgy van, Fenség. Ez a hajó csak egyszer indul az életben.

A nő: A mi életünkben csak egyszer . . .

(Leszáll az est. A hajó kiköt, aztán újra megindul. Vissza, arra, amerre a víz folyik.)

Bibó Lajos.





A protestáns lélek első típusa irodalmunkban.

(Részlet „A protestantizmus a magyar irodalomban“ c. nagyobb tanulmányból)

A protestantizmus jelentősége a magyar irodalom belső fejlődése tekintetében mindjárt kezdetben érdekesen tűnik ki, ha Pesti Gábor ezopuszi Fabuláit összehasonlítjuk Heltaiéval (1566). Pesti vállalkozása kedvtelés, humanista vágyakozás, a renaissance emberének regressziója az ókori irodalom bölcsesége felé. Heltai lelkében a meseírás és fordítás vallásos küldetésének hitével olvad össze. A Mesék tanulságai a magyar élet értelmezésére, igazolására irányulnak és egész szellemükben a kor lelki világát tükröztetik vissza. Nemesak a melanchtoni, hanem az általános protestáns lélek jut bennük kifejezésre.

Elsősorban már Heltai, a *prédikátor* alakja is jellemző e korra. A prédikátorok e kor szellemi hősei, Isten lámpásai, akik az új világosságot árasztják, amely pedig nem is új, mert örökkévalóan sugárzik felénk Isten szavaiból. De új világosság ez a kor számára s ennek az új világosságnak fénye ihleti a prédikátort is. A prédikátorok Istennek szolgái s az emberek szolgái is, Istentől küldve. Heltai Meséinek egyik helyén (58) tudatosan is kifejezi a prédikátorok életének áldozatos voltát: „A prédikátorok olyanok, mint a gyertyák. Azok égnék és világosságot adnak mindennek és mindennek használnak: de azonközben megemésztődnek ömaguk.“ Kétségtelen, hogy Meséi sikerében prédikátori foglalkozásának is nagy része volt. A tanulságok azért olyan sikerültek, mert a bibliamagyarázat kifejlesztette érzékét az allegorizálás iránt.

Heltai abban is protestáns lelkiség kifejezője, hogy e zürzaváros korban a *Rend* megteremtésére törekszik. Türelemre és szeretetre inti magyar népét. A protestantizmus alapmeggyőződése és egyúttal alaptörökvése a világi rend értelmének igazolása. Az élet értelmét Istenben keresi s rábízza a büntetést, az emberre pedig a szeretetet. „Mert igaz az Isten, ki mikoron látja, hogy hamisságból valaki másnak veszedelmére jár, az ő áldott bölcsességéből úgy rendeli azt az igyekezetet, hogy nem másnak, hanem magának főképpen árt vele... Jobb ezért az embernek jámbornak lenni és felebarátjával igazán cselekedni, tiszta szívből, min-

den álnokság nélkül.“ De nemcsak egyesekre érvényes az isteni Rend és az isteni Szándék, hanem a társadalmi osztályokra is. „Kiki mind az ő hivataljában megmaradjon és megelégedjék az Istentől és a természettől kapott ajándékokkal. Elég szép, ékes és nemes vagy, ha azzal megelégszel és jól élsz, amit Isten adott.“ (69.) „A bölcs arra tanítja a szegényt, hogy megelégedjék azzal, amit Isten és a természet adott neki.“ (102.)

Ezzel összefügg a *világi hatalom elismerése* és igazolása is. Ez is csak ezen a Renden alapulhat s akkor fajul el, ha az emberek nem tartják meg. Mert hiszen minden egyéni kötelességteljesítés az egész társadalmi rend fenntartásának szolgálatában áll. Ebben az értelemben Istennek szolgálunk, ha a fejedelmet szolgáljuk. „Istentől adott fejedelmünket és egyéb Istentől adott gyámolunkat meg ne utáljuk, meg se vessük, hanem megbecsüljük és drágának tartjuk.“

Mint igazi protestáns lélek, meg van győződve az emberi természet bűnösségéről és ki-kitör belőle a világi életben orientálódó protestáns morális puritánság, amely egyúttal a dolgokkal való bátor szembenézés és szókimondás alapja. „A királyé a föld és az ország. Mert az volna az Isten képe és helytartója. De amennyire jött a dolog, immár a király viseli a nevet, de mások bírják a földet és az országot.“ Ennek az az oka, hogy a fejedelmek is telve vannak emberi gyöngeséggel. Nem az igazat kedvelik, hanem a hízelkedőket és gonoszokat, a csúszómászókat, akik „leszedik ruhájukról a pelyhet“. Akik pedig az igazat megmondják, azokat gyűlölik. Nagy szerencsétlenség az emberi gonoszság. „Majd minden rendbéli emberek között uralkodik ez a gonoszság. Jaj a világnak.“

Erőszak és gonoszság ellen nem használ ugyan erőszak és gonoszság... „Bosszúállásra ne igyekezzünk, mert gyakorta történik, hogy az Istennek ítéletitől visszafordul a kasza.“ (120.) „Akik valamit az elrendelt fejedelmek ellen indítottanak, véghez nem vihették.“ (191.) Más fegyvereket használ erőszak és bosszú helyett a protestáns lélek. Az egyik a *türelemben* rejlő hatalmas erő. A türelem Istennek parancsa, tehát hatalmasabb, mint az emberi erőszak. „Minden ember az ő hivataljában megmaradjon és abban híven és isteni félelemben eljárván, várja biztos reménységgel Istennek áldomását.“ A türelemben Istennek ereje nyilvánul és Istennek biztatása szól benne. A másik erő a *lelkiismeret*. „Az igaz hit és a lelki bizodalom mellett szükség a jó lelkiismeret. Ez ha nálad nem leszen, meg nem maradhatsz Istennek ítéletiben. „Csak a mi szívünk ne kárhoyztasson bennünket! A harmadik és legfontosabb erő az, amit az *Isten megismerése* ad. Jellemző, hogy ahol erről szól, ott a legköltőibb és legszárnyalóbb Heltai nyelve, „Alázd meg magadat, és féljed az Uristent, és őtet kérjed, hogy legyen veled, ő vezéreljen és megoltalmazzon. És becsüljed az ő szent igéit és abból tanuljad az ő ismeretét és bízzál őbenne. Eké-

pen megmaradhatsz. Mert ő leszen veled, ő leszen tüzes kőfal környüled, és az ő angyali táborát járnak környüled és mindenképen megmenekedel.“ A hit idealizmusának, ennek a nagy protestáns vonásnak egyik legszebb kifejezése ez a hely. (148.)

Az egész művön végigvonul a protestantizmus *szociális* vonása, mint egyenes következménye a pesszimiztikus képnek, amelyet a lökéletességre törekvő puritán protestáns lélek e világ állapotairól fest. E szociális érzés polgári eredete és polgári színezte tipikusan protestáns. Hiszen a protestantizmus életérzése részben a krisztusi ember és a polgár életeszményének szintézisén alapul, ahogy a középkoré alapjában a szerzetes és a lovag életérzésének alapján áll. E polgári érzés és világfelfogás nagy szeretettel fordul a *szenvedők* és *elnyomottak* felé, bizalmatlan a felsőbbrendűek iránt és kritizálja a hatalmasok és a fejedelmek életmódját. „A vérszopó fejedelmek alatt nem sokáig állandó a közönséges békeség és a közönséges társaságnak ő állapotja nem állandó, hanem elbomol és nyavajás élet lesz belőle.“ (236.) „A fejedelmek és nagy urak udvarában:“ inkább kedvelik a hazugságot és a hízelkedő beszédeket, hogynem mint az igazságot.“ (116.) „A hatalmasok és kegyetlenek a szegény együgyűeket ingyen sem vélik méltónak lenni, hogy embereknek neveztessenek.“ (132.) Az író másrészt a *szegények istenét*, az igazságos Istent dicsőíti, aki meghallgatja „a szegények kiáltását.“ Tele van ez a könyv fenyegetéssel a lelkiismeretlen hatalmasok ellen. „Ha az órácska eljön, melyet az Isten a kegyetlenségnek megbosszulására szerzett, akkor keveset használ az emberi hatalom.“

Ez a világi rendet elismerő és Istenbe vetett hitében megnyugvó protestáns társadalmi rend a *munka dicséretén* és megszentelésén alapul. A világi munka e megbecsülése összefüggésben van a protestantizmus életigenlésével. Mindenki maradjon meg a maga állapotjában, de munkájával segítse elő a rendet és a békeséget. Ezért fordul a protestantizmus oly haraggal a társadalmi *renden kívül* élő és annak rendjét tagadó elemekkel szembe. „Isten szemünk láttára bünteti meg a gonoszokat, kegyetleneket és kőborlókat.“ Innen van a protestantizmus ellenszenve a koldulás iránt. „A rest kéz szegénységet nemz. A szegénységből koldulás támad, amely igen nagy szidalom és bűn. Mostan minden ember elkerüli a dolgot. És onnét van ennyi koldus és szegény tolvaj.“ (130.) Ezzel függ össze a fősvénység ostorozása is. A protestáns etika alapja a hasznos világi munka megbecsülése, amely maga is Isten szolgálata. „Az embernek Isten akarhatja és rendelése szerint munkában kell foglalatotnak lennie az emberi társaságnak megsegítésére és hasznára.“ (99).

Az ember *belső értékének*, a *tudásnak*, az értelemnek, a bölcseségnek nagyrabecsülése nem hiányozhatik e tipikus protestáns lélek tanaiból és jellemrajzából. „Keveset használ, ha az emberek szép termetűek, nagy, szép öltözetekben felruházzák magokat és

dicsőséges fényességben járnak, ha tudomány, ész, értelem és bölcsesség nélkül vannak.“ Az író gáncsolja a dicsekvőt, aki a mellét veri: „Nemes ember vagyok én.“ De ha a fürdőben ül a többi emberek között: a varga Pál több bölcséget tud, mint ő. Nem efféle cifrálásban áll a nemesség. (67.)

A maga mögött Isten segítségét érző ember, a hátát a lelkiismeret sziklájának nekivető protestáns ember az *egyenességet* mindenek fölött becsüli. Haraggal fordul a ravaszok, a simaszájúak, a kigyónyelvűek ellen. Az ily lélek természetes életideálja a békesség. „Amíg egyetértés van valamely társaság, vagy nemzetiség között, addig az ellenség nem igen árthat és kárt nem tehet. De mihelyt az egyenetlenség befészkelte magát, ottan kész a kár és veszedelem.“ Ez az életideál sem tagadhatja meg a polgári rendből való eredetét. A munka pátosza szói belőle s az életnek örömben és munkában való megszentelése. A polgári világnézet egyik praktikus követelménye az, hogy ki-kiütközik a józan polgár bizalmatlansága és óvatos megfontoltsága minden meglévővel és minden változással szemben. „Mindent ne higyjünk mingyár azt, amit hallunk, hanem mértékre vessük és meglássuk, ha egyaránt jár az igazság léniájával.“ Egyszerű szavakkal árulja el az író a polgári kritikai szellem eredetét.

Tipikus protestáns vonásnak tekinthető a *családi élet* fontosságának felismerése és mintegy megszentelése Isten szolgálatára. A középkori földöntúliság ideálja helyett most a világi hivatás körén belül megnyilatkozó önmegtagadás és szeretetteljes odaadás eszménye ihleti a lelkeket. Sehol sem nyilatkozhatik meg ez jobban, mint a család körében, amelynek hitéletét, fegyelmezett-ségét és tiszta, jó erkölceit a protestáns etika a társadalmi és isteni rend alapjává teszi. Ezért inti Heltai a szülőket, hogy „gondját viseljék az ő magzatjoknak és azokat oktassák és értelemre és bölcseségre tanítsák.“ A gyermekeket pedig inti, hogy az ő szüleiknek engedjenek, „oktatásokat és tanításokat vegyék.“ (62.) A családfőket inti, hogy tisztességesen gondoskodjanak az övéikről. (177.) Végül a fegyelem fenntartására inti őket, ami minden rend és boldogulás alapja. (204.)

Megvan benne a XVI. század protestáns emberének más két szembeütő vonása is, az egyik a protestáns *hősökért* való *telkesedése*. Melanchtont dicsőíti s azt mondja, hogy hiába támadnak ellene ellenségei, minden agyarkodásuk hiábavaló. (129) A másik az ellentábor elleni *harag*, mely a gyűlöletbe megy át, midőn a mindenben Isten kezét sejtő ember, Martinuzziról szól. „Ha valaki elhiszi magát és nagynak véli magát: ottan nagyobb és hatalmasabb támad nálánál. Eképen jára a kinstartó barát és sok dús Magyarorszában“. Isten gyűlöli a kevélyeket és megalázza őket. Ezt példázza Martinuzzi sorsa.

Ez a világi életre irányuló, a világi élet munkás és erkölcsös rendjét fenntartani törekvő protestáns lélek *életbölcséséget* és Isten

ajándékaival *élni tudást* akar hívei lelkébe plántálni. Sok ilyen életbölcseleti szabály van Heltai Meséiben. Ezekben óvatosságra, józanságra, szeretetre inti olvasóit. Arra biztatja őket, hogy „az Istentől nekik adott ajándékot megőrizték“ és „bolondságból azokat el ne veszítsék.“ Mindig bátran előre kell nézni. „Az elmulton, és mi elveszett, ne bánkódjunk, mert ez bolondság.“ „Ne várjad a sült galambokat az égből szájadba: hanem az Isten parancsolatjának általa megindíttatván munkálkodjál és az Isten megáldja munkádat.“ (182.)

A *Biblia* erejébe, Isten szavaiba vetett csodálatos hit is jellemzi ezt a protestáns lelket. Nem dogmatikusan fogja fel a *Biblia* szavait, hanem úgy, ahogy szereteáradnak a világba, hogy Istennek világhosságát árásszák mindenütt. Magyarázza ugyan a szent szavakat, de mindig idézi és a legtöbbször a dolgok magyarázatára hozza fel az idézeteket. Hadd hassanak magukban, hiszen az Isten szavainak mindent és mindenkit meggyőző ereje van, ha kinyílnak a lelkek befogadásukra. A szavak központjában Krisztus alakja áll. Sorsunk szenvedés és a szenvedésen való felülkerekedés Isten segítségével. Istenhez egyenes az út; mindenkinek megvan a maga egyenes útja. Hozzá, a fényességbe, a békébe és a szeretetbe. Csak a hipokrata, a tettető, az álnok ember, akinek megtestesítőjét úgy látszik a kénestartó barátban látta (154.) nem juthat hozzá. Arra törekedjünk, hogy Isten megismerjen bennünket. Életünknek legnagyobb eseménye, ha *ránktalál az Isten*. Üdvünknek a titka, hogy biztosak legyünk Isten jelenlétében. A *Biblia* pedig Isten jelenlétének szimbóluma. Nem tetteink sokasága emel bennünket Isten szemébe, hanem az, ha jellemünk Isten tanácsai, szavai szerint alakul, midőn a *Biblián* és az imádságon át nagy fényességben szól hozzánk. „Istené a tanács: és azt ő megjelenti az ő akaratjából, nem az embereknek akaratja és kevély kívánsága szerint.“ (49.).

E műben megnyilatkoznak tehát a XVI. század *általános protestáns eszményei*: a vágy az erkölcsi reform után, az Isten igazságába vetett rendíthetetlen hit, a mély töredelem, a zsoldárok komor áhítatán átszűrődött vallásos lélek bátorsága és halálmegvetése, egyszóval mindazok a tulajdonságok, amelyek összességéből a kor vezető lelki típusát: a prédikátort szoktuk összeállítani. S valóban, mintha ez az eszményi prédikátor szólalna meg Heltai Fabuláinak lapjain.

Nem volna teljes a mesék jellemzése, ha nem néznők a *magyar étellel* való kapcsolatukat. E meséknek határozott magyar színezetük háromban van: a *magyar prédikátor* ama rajzában, amely a mesék igazságaiból élénk tárul, a *magyar viszonyokra* való célzásban és az *előadásban*. A magyarságba beleolvadt szász prédikátor képe ez, aki dicséri a régi „bölcs magyarokat“, gyönyörködik népünk értelmességében, mely a nép közmondásaiban is megnyilatkozik; bátor, szókimondó, a szellem és igazság fegyve-

rére támaszkodik a „cifralás“ külsejével, hatalmával kérkedő nemesség ellen, s szívének egész melegével öleli magához a szegény népet. Meglátszik a szeretet rajta, megérik szíve megindulása, midőn ír, látszik, hogy igaz szívvel és szeretettel dolgozik. Már Beóthy megfigyelte, mily rövidek első meséi s hogyan melegszik bele egyre jobban a munkába. Az élet elevensége van ezekben a mesékben, mert az író az életre gondol, a magyar életnek akar használni velük. Jellemző vonása, hogy a szegény nép védelmére kel. Untalan hangoztatja a szegénység ügyét s inti a hatalmasokat, hogy ne bánjanak kegyetlenül a néppel. — A kor pesszimiztikus rajzából azt látjuk, hogy kezdetben minden megingott ebben a szerencsétlen magyar világban, ami erkölcsileg értékes, ami öszszeffüzi a népet az erkölcsi parancsok erejével. Am Heltai rámutat az igazságra, a Veritasra, Istenre, aki igazságot szolgáltat, angyalokkal őrzi a szegényeket, megsemmisíti a kevélyek kegyetlenségét. Ebben a zűrzavarban, midőn senki sem akar helyén maradni, üldözés és szenvedés a *szegénység* és a szerencse bizonytalansága a *gazdagság* sorsa, az író szeretettel fordul a béke, a szeretet és az erkölcsiség mentsvára: a család felé. Végül vallásos harmóniába olvad hátor és résztvevő elkeseredése s éppen ez teszi őt a gyertyaként saját lángjukban megemésztődő prédikátorok típusává. A korabeli viszonyokra való közelebbi célzásai kitűnően mutatják gondolkozásának magyar vonatkozásait: az üldözés kárhoztató-sát (Melanchton), a világi hatalom elismerését (György barát), s az elkeseredett, igazmondó hazafiságot (A budai török). Nem magyarok-e a bűnök, amiket ostoroz: a fejedelmek állhatatlansága, a nagyurak gögje és embertelensége, a kincssóvár hatalmaskodás és az örökös perlekedés?


Nyelvi tekintetben többféle módon jelentkezik nála a magyar vonás. A közmondások bőségevel a magyar nép értelmességét és okosságát bizonyítja. A másik magyar vonás a magyar néptől tanult tréfás beszédek, furcsa szólások, naiv indulatszók, jellemző kifejezések használata. De magyar Heltai stílusának különösen két érzelmi motívuma: a gúny és a harag. Az elnyomott nép érdekében gúnyolódik a hatalmasokon, akik lábbal tapodják a törvényt és az igazságot. Azonban vannak helyei, melyeket a harag sugallt, amelyeken szava a szatíra ostorává lesz s a kétségbeesés, a szánalom és harag a különös vegyülete találkozik e kor drámai szatírájának, Balassi Menyhárt árultatásának a hangjával. Ez a legmélyebb vonása az ő meséinek, itt *találkozik a kor lelkevel*, itt vegyül be hangja a meggyötört magyarság százados hangjába. Ez által lesznek meséi nemcsak fordítások, nemcsak erkölcsi intések, hanem a *magyar lelkiismeret ébresztői* és kifejezői. A mohácsi vész után a magyar lélek elvesztette két legnagyobb kincsét: egységének tudatát és önbizalmát, önerejét. Heltai Meséi megmutatják az utat, amely az egység és az önérzet felé vezet: a lelkiismeretesség, a hünbánat, a szeretet és kötelességteljesítés útját. Így ol-

vadnak be az ő erkölcsi eszményei a kor magyar tendenciáiba s így lesz nála szent közösség a vallás-erkölcsi ideál és a független magyarság szolgálata, ami nálunk a protestantizmus történeti szerepének gerince.

(Az idézetek a Régi Magyar Könyvtár IV. kötetének lapszámozásai szerint vannak megjelölve.)

Dr. Merényi Oszkár.





Fekete farsang.

*Ne tapsoljatok!
Én a halálharangot húzom;
Ez a temetők fájdalmas zenéje.
Ne tapsoljatok!
A halál jár a csúcson
S fáklóját hívón csóválja az éjbe.*

*Nem látjátok?!
Egy óriási katafalkon
A mi sziveink láng-gyertyái állnak;
A mi vérüinktől piros ez az alkony
S ti tapsoltok,
Mint holtak a halálnak.*

*Ne tapsoljatok!
Az én trombitám zokogásra harsant
S lelkekbe tép,
Mint nyitott sírnál a gyász hegedűje.
Ne tapsoljatok! Ez a fekete farsang,
Hisz fejfékakra van írva
Nevünknek már minden betűje . . .*

*Kössetek fátyolt hűrra, hegedűre
S ne tapsoljatok!*

Ifj. Szász Károly.





Katona József emléke költészetünkben

Felolvastatott

a budapesti Philológiai Társaság 1930. április 9-én tartott ülésén.

A Bánk bán szerzőjének sorsa is megerősíti azt a régi tapasztalatot, hogy a költői nagyságnak nem mindig kísérője a siker. 1845-ben, mikor Katonára nézve a mellőzés okait először kutatják, az Életképek cikkírója, a Sebeshelyi álnév alá rejtőző Gyurmán Adolf az irodalmi pártoskodásban keresi a magyarázatot. A kérdéssel másfél évtized múlva ismét foglalkozó Gyulai Pál szerint e vélemény nem állhat meg. Azt ugyan elismerte Gyulai, hogy a tárgyilagosság szempontjából a régebbi idők sem jobbak a későbbinél mégis szerinte a „Bánk bán iránti közöny nem Kazinczy és Kölcsey igazságtalanságában, sem Kisfaludy Károly irigységében rejlik, hanem magában a korban s leginkább dramaturgiai viszonyainkban“. Majd részletezve a dolgot, rámutat arra, hogy a XIX. század első harmadában, a nyelvművelés és ősi dicsőség iránti kegyelet szempontjából indult ki drámai irodalmunk, tehát oly szempontból, melyek a drámai művészetben alárendelt fontosságúak. Ezenkívül az akkor divatos ízlésirány az u. n. klasszikai eszményiség s az „alélt politikai közszellem“ sem kedvezett a Bánk bán fogadtatásának.

Mindez kétségtelenül igaz és bizonyos fokig megérteti az egykorú irodalmi kritika hallgatagságát, végleges magyarázatnak azonban nem kielégítő és legalább is kiegészítésre szorul. Valószínűleg ily meggondolás vezette Horváth Jánost, mikor Jegyzetek Bánk bán sorsáról (Napkelet 1926.) című külön tanulmányában e problémát egész terjedelmében, tehát személyi vonatkozásában is, újból vizsgálat tárgyává tette.

Horváth az egykorú irodalmi élet és készlet tüzetes átkutatása alapján igazi tudományos módszerrel, mindenütt hiteles adatokból vonta le következtetéseit. Szerinte „Bánkban lassú érvényesülésének főoka a remekműben magában rejlik. Túlzásig menő drámai objektivitása szinpadra és pedig csak kiváló színészek kezébe predestinálja; viszont lélektani részletezése tanulmányyszerű belemélyedést, olvasást igényel... Oly elmélyedő olvasásra azon-

ban, amelyet kíván, csak különös jóindulat vállalkozhatott s az hiányzik Katonával szemben a kor tekintélyesebb íróiban . . . Legtöbbet ártott magának (K. J.) 1821-iki híres értekezésével . . . (Ki az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni? Tud. Gyűjtemény.) Ez értekezésében sérthette meg egy célzással Kazinczyt, idegeníthette el a recenziókról szóló panaszával Kölcsy, bántotta meg vehemens kifakadásokkal Kisfaludy Károlyt, ki őt már korábbi Ilka-bírálata miatt anélkül is irigyének tartotta.

Katona látva, hogy Pesten számára nincs tere az érvényesülésnek, még 1820-ban visszament szülővárosába, hivatalt vállalt s talán lemondva addigi álmairól, igyekezett beleilleszkedni az élet köznapi rendjébe.

A főváros irodalmi köreivel — úgy látszik — egészen megszokította az összeköttetést. Ez lehet a magyarázata annak, hogy mikor 1830. április 16-án meghalt, a pályatársak ilyenkor szokásos költői gyászhangjainak alig van nyoma az egykorú lapokban. A Hasznos Multságok (1830. II. 201. l.) két négysoros szakaszra terjedő verses nekrológiájában is inkább a helyi érdekeltség részvéte jut kifejezésre.

Az S. J. jelzésű szerző, kiben Hajnóczy Iván Katona egyik hivataltársát, Simonyi Jánost sejti, csodálkozva reklamálja ugyan az országos részvétel jeleit, de aztán hiába keresve a virágot és ciprusfákat, kényszerű lemondással állapítja meg, hogy nem termi meg a „lány homok“. Majd a költő szellemének szélesebb hatókörére is célozva szülővárosa kegyeletének tolmácsolásával búcsúzik az elköltözött emlékétől:

Jól esméri szép Lelkedet	E' lesz tartós ékesség;
Édes anyád Hunnia	Fáradságid' érdemét
Áldja munkás éltedet	Nem felejt el a' téged
Minden jó hazádfia.	Gyászoló hív Kecskemét!

A költő emléke az országos nyilvánosság előtt — most egy időre feledésbe merül. Annál zajosabb harc dult azonban körül Kecskeméten, ahol az öreg Katona József a headványok egész sorával ostromolta a városi tanácsot fia becsülete és hagyatéka érdekében. A küzdelem hiábavaló volt, „mert nemcsak a lefoglalt ingóságokat nem adták ki, sőt az 1833. febr. 22-én hozott tanácsvégzés szerint még a költő szőlőbirtokát is clárverezték.“ S mindez egy olyan kisebbszerű hivatali szabálytalanság miatt történt, melynek rendbehozatalát csupán az érdekelt fél hirtelen halála akadályozta meg. De ezzel mintha a végzet sötét felhője is oszladozni kezdene. Az árverést jelentő szomorú dátummal majdnem egyidőben, 1833. febr. 15-én választotta jutalomjátékaul Kassán Udvarhelyi Miklós, Katona egykori barátja a Bánk bánt. Innen kezdve terelődik a figyelem az eddig mellőzött darab felé, mely aztán nemsokára másutt is színre kerülve, lassacskán méltó hely-

hez jut a magyar szellemi életben. Valószínű, hogy a műre Udvarhelyi, aki a kolozsvári színpadon Egressyvel együtt játszott, tette figyelmessé a későbbi nagy jellemalakítót, kinek 1834-i jutalomjátéka után a következő évben Budán is előadják a Bánk bánt.

Talán az 1839-i pesti előadás hatása alatt jutott eszébe Nagy Ignácnak, hogy második kiadásban tegye közzé a darabot, melynek igazi nagy sikerét azonban — sajnos — már a költő édesatyja sem érte meg. De hogy az írók körében többé nem volt közömbös a Katona név, megállapítható Losonczy Lászlónak K. J. sirjánál című verséből, amely tartalma és keltezése szerint (Kecskemét, 1843. okt. 27.) egy kegyeletes látogatás emléke lehetett. Losonczy ekkor Katona szüleit is felkereste s ezek nehéz anyagi helyzetére is utal:

Homályos ősz van, könnyet önt az ég,
Könnyet, mint agg szülőid bús szeme,
Kiket nehéz súlyú kereszt alatt
Görbedve kín, nyomor között lelek.
.....
Csak késő évek mulva
.....
Tudott fölnyilni rád a hon szeme
S most büszke öntudattal emleget.

Színpadon a darab 1845. nov. 1-én aratott igazi nagy sikert, amikor ugyanis Lendvay Márton jutalomjátékául adták elő a pesti Nemzeti Színházban. Utána ez évben még hatszor megismétlődött a diadal, sőt a dec. 29-i előadás a költő élő vak anyjának és támogatásra szoruló nővérének is juttatott némi anyagi szerzséget.

A darab értékének ez a fokozatos felismerése kezdi meghódítani a panegiristákat is. Az az eddig példátlan jelenség, hogy a pusztán esztétikumaival ható mű 1847-ben hétszer is színre került, ihlette az irodalmiság iránt fogékony Vachot Sándort azokra a lelkes szavakra, melyekkel a kitűnő tragédia szerzőjének helyét a legnagyobbak között jelöli meg:

A meredek pályán legfelső fokra te hágtál,
És ott állsz egyedül a sasok orma felett.
Nincs-e merész ember, ki borostyánt tartva kezében
Feljusson hozzád: megkoronázni fejed?

Ettől fogva a politikai élettel járó izgalmak s az önkényuralom korabeli aléltság egy időre útját állták Katona szelleme hódításának. Mindössze szépíróink elejtett megjegyzéseiből sejthető, hogy egyesek már tisztában vannak a korszakos jelentőségű szomorújáték értékével.

A közéleti feszültség enyhülésével, 1858-tól kezdve színpadon és irodalomban újból komolyabb érdeklődés tárgya lesz a darab.

Ez évben fordítja le németre Dux Adolf, több ízben előadják, a Szépirodalmi Közlönyben Székely József négy folytatásra terjedő cikkben fejtegeti szépségeit; sőt a közszellem örvendetes változása jeléül — Tomori Anasztáz költségén — a költőnek Züllich Rudolftól készített szobrát is felállítják a Nemzeti Színház udvarán.

Mindezek a jelenségek megértethetik, hogy most már a szorosabb értelemben vett Katona-kultusz is megindul a szépirodalomban. Az első szerény hang a Kecskeméten tanárkodó Bulcsu Károlyé, aki Katona sírján címen tizennégy nyolc soros szakaszra terjedő versben kesereg a korától meg nem értett nagy lélek szomorú sorsán.

Az irodalmi élet e megmozdulása, főleg mikor Gyulai Pál akadémiai székfoglalója is elhangzott (1860. X. 29.) nem maradt hatástalan a szülőváros társadalmában, ahol a nagyérdemű Horváth Döme buzgólkodására azzal igyekeztek jóvátenni az elődök ridegségét, hogy 1861-ben nagy ünneppel állították fel a költő emlékszobrát. Ez alkalomból a szoborbizottság pályázatot hirdetett ódai költemények írására. A pályázat nem is maradt meddő; győztesei azonban aligha elégtették ki a pályabírákat, mert ezek, amint utóbb kitűnt, bizalmas felszólítást intéztek Szász Károlyhoz hogy ő is vegyen részt az ünneplésben. A jeles költő a kérésnek engedve, megírta alkalmi költeményét (Katona József emlékművének leleplezésére), melyet aztán felolvastak a szobor avatásán. A hangulatnak az akkoriban nagyon is érthető átváltozása, amely Katona művét nemzeti sorsunk szimbólumául aposztrofálja, bizonyára mély hatást tett az ünneplőkre:

Hazám, e nagy tragédián van
Kinyomva gyász történeted —
Úgy állnak itt jelképül hárman,
Szobrász csak ilyet véshetett:
A szív joga — s a kötelesség
Köztük harcot vívó nagy úr,
A forrongó és hű nemesség,
S a pór, kin éhség kínja dúl.

A Katona-kultusz terjedését mutatja, hogy a szorosán vett alkalmi megemlékezéseken kívül is találkozunk oly nyomokkal, melyek szépirodalmunknak s ezzel a köztudatnak a nagy költő felé fordulását jelzik. Egressy Béni Bánk bán operája Erkel Ferenc megzenésítésében — ez évből — szintén erősítette az ösztönt ez irányban. Itt említhető meg a fáradhatatlanul verselő Sréter Kálmán négy soros epigrammája (Katona József) 1864-ből és az Arany László tollából eredő Délibábok hőséneke, Hübele Balázsnak Bánk bán rajongása (1872), továbbá Bartók Lajos verse A legelhagyottabb író (1877). Az utóbbinak szigorú szemrehányása azonban félreértésen alapult, amint erre a Budapesti Szemle (1877. XV. k. 220. l.) rögtön reá is mutatott, mert akkor Kecskemét már

lerotta kegyeletes tartozását a költő iránt. Viszont másfelől a köz-tudat tájékozottságára vall, hogy élclapjaink még a travesztálás és parodizálás céljaira is fel merik használni a darabot. Efélékkel találkozunk az Üstökös 1871. és 1878. évfolyamaiban.

Igen ünnepélyes keretek között elevenült fel az emlékezés 1881. november 21-én abban az öt allegorikus képből álló, egy felvonásos drámai prólóban, melyet a kassai városi színház száz-éves jubileumakor adtak elő. A darabot Egy évszázad címen Váradi Antal írta, s benne a megszemélyesített korszellemen kívül Katona József, Bánk bán, Petur bán, Melinda, Biberach és Gert-rudis is megjelentek a színen.

1883. áprilisában emléktáblával jelölték meg a költő kecske-méti szülőházát. Ebből az időből való Kolosy Elvira (K. J.) és Sántha Károly (Óda K. J. emlékezésére) ódáin kívül Kemény Gusztáv verse Katona szülőháza előtt, továbbá Reviczky Gyula költeménye (K. J. emléktáblájának leleplezésére, 1883. ápr. 16.)

Az inkább személyes rajongást, mint költőiséget sugárzó há-rom előbbi vers közül Kemény Gusztávéra jellemző, hogy benne már nemcsak a mult hálátlansága s a jelen megértése van egymás-sal szembeállítva, hanem az újabbkori ódák ismert fogásaként a Bánk bánból vett idézetfoslányok is a hatáskeltés szolgálatába lépnek:

Előttünk Bánk bán és a nagyúr
Nem büszke többé . . . ah! vonási dultak,
Szívébe' kízó fájdalom
Vértől csöpögnek most is az ujjak
„A büntetés ennek már irgalom.“

Reviczky költeménye is a föntebbi ellentét hangoztatásából indul ki s a költő szellemének kiengesztelését jelöli meg az ünnep indító okául:

Nincs sűrűreg, nincs század oly setét,
Mely a dicsőt örök homályba zárja;
Nem nyomja el a költő szellemét
Se lelki vakság, sem a sors vizzálya,
Feltörte Bánk is koporsója zárát,
Dicsérve mesterét s nagy alkotását.

Reviczky, azután Arany, Petőfi és Vörösmarthy mellett jelölve ki a költő helyét, él az alkalommal s nem minden célzatosság nél-kül köti kortársai lelkére az ünnepelt sorsát:

Intője légyen ő e honnak,
Hogy majd ha még egy Katonája léssen:
Ne csak feltámadjon, így is éljen!

További alkalmoszerű emlékei a Katona-kultusznak azok a versek, melyeket a költő születése 100 éves fordulójára Bartók Lajos (Bánk bán szelleme), Csengeri János (K. J. emlékezetel), Dömény Zoltán (K. J. Százados emlékünnepe), Sántha Károly (Katona), Szávay Gyula (Emlékezés Bánk bán költőjéről), Váradi Antal (Száz év után) és mások írtak. Azon természetesen nem szabad csodálkoznunk, hogy a költemények dátuma mindenütt 1792. nov. 11-re utal, mert a születés helyes időpontjául ma ismeretes 1791-es évszámot csak 1906-ban állapították meg a kecskeméti anyakönyvi bejegyzések alapján.

A felsorolt ünnepi ódák közül a legterjedelmesebb (105 sor) Bartók Lajosé, ki az alkalmiság kapcsán Bánk bán szellemét idézi. Tárgyi jelentőségének magyarázatául ma is elfogadható Bartók biográfusának, Loósz Istvánnak megállapítása. Eszerint: „Az elégedetlen magyar keserűség találó viszhangja e költemény, melyet Bartók hite a nemzet jövő nagyságában jólesően enyhít. Ez az ünnepi óda Katona tragédiája alapján művészi bepillantást ad a Bánk bán háborgó lelkébe, hogy tragikumát költői ihlettel elemelve, Bánk bán végzetével szépen kapcsolja össze Katona sorát. De a politikus költő itt sem tudja megtagadni magát. Az elfogult ellenzéki pártember kifakadása szólal meg a mult bánki jellemében, mikor kora közállapotaira és nemzeti érzelmeinkre céloz“.

Sántha Károly verse már koszorúzott pályamű. Az időközben Kecskeméten megalakult Katona-kör pályázatára készült. A költő hallhatatlanságára utaló kezdő és befejező szakok közé illeszti a szerző a Bánk bán szépségeire vonatkozó és egyben a mű személyeit is Katona szólamkincsével jellemző sorait, — miközben arra is módot lel, hogy a szülőváros egykorú mostohaságát feledtetve, utólag a helyi érdekeltiségnek juttassa a megértés dicsőségét.“ „Korod nem értett — és ez lón halálad“ — mondja az ünnepi énekes; majd így folytatja:

És mégis éltél! Ki írt a világnak,
Világ nem ismeré jól érdemét;
Örök dicsőség dajkáló anyádnak:
Babért reád ő font első, Kecskemét.
Lemondásodnak néma éjjelében,
Szülötte földed tart mécszet kezében;
Közöny, mellőzés szívedet repeszi,
A sebet rajta anyakéz hegeszti.

Ime, így enyhülnek lassacskán a mult komor képei, a jelen benyomások s a képzelet jótékony színező ereje folytán. A képzeletársítás alapeszméi elhullatják borús gondolatokat keltő függvényeiket s az illúzió még a valóság megszipítésében is részt tulajdonít az eredetileg ellentétes jellemű indítéknak. Jó példa erre Dalmady

Győzőnek egy bizonyára helyi hangulat-élmények nyomán támadt kis verse (Kecskeméten).

A Katona-kultusz elmélyülését egyéb vonatkozások is elősegítették. Így a Bánk bán témát variáló kisebb költemények, melyek közül pl. a Petőfié indítékában kétségtelenül Katonára vihető vissza. Asszociatív hatásuk folytán hasonló szerep jutott Komócsy József, Asbóth János (1866.) és Szuhay Benedek (1907.) Egressy Gábort ünneplő és gyászoló költeményeinek, melyek a tragikus végű színész Bánk bán alakításáról külön is megemlékeznek.

A százados évforduló óta különben Katona jelentősége annyira beidegződött a köztudatba, hogy a főművéből áradó esztétikum most már oly ható erejű tényezője a magyar szellemi életnek, mint azoké a nagyoké, akikhez mérni őt egy időben még erős túlzásnak látszott. Sőt, ha a két újabb német és a francia fordítás alapján következtetni lehet, immár a világirodalmi érdeklődés számára sem hozzáférhetetlen.

Katona szellemének ez a hódítása, mely a költő születésének centennáriuma alkalmával zenitjéhez látszott érni, azóta még fokozódott s a Bánk bán megjelenésének százados fordulójakor friss ihletöszönt szolgáltatott a szépirodalomnak. Ekkortájt jelentek meg Petri Mór szonettje és Várady Antal Szellemidézés-e. Rajtuk kívül az újabb idetartozó termés a helyi élménytől ihletett darabok mellett (aminő Kutas Kálmán K. J. sírjánál c. verse) az önálló művek egész sorát hozza létre. A sok vers után fel-felbukkannak a szépprózai kísérletek is. Eféle nyomokkal régebben Jókai És mégis mozog a föld c. regényében is találkozhattunk, de napjaink irodalmából sem hiányzanak. Kelemen Viktor: József hazamegy c. elbeszélésében például a reményében csalódott költőnek Kecskemétre való visszatérését írja le novellisztikus formában, míg Juhász Gyula, ki egy szonettben (K. J. sírján) is áldoz a költő emlékének, A pusztában kiáltó címen a nagy író sorsát más vonatkozásban teszi művészi alakítás tárgyává. Az utóbbi archaizáló stílusú tárcanovella egy korcsmai poharazás közti beszélgetés során mellőztetése miatt elkeseredett költőt mutatja be, amint egy Murányi nevű Erdélybe készülő színésznek a maga írói céljait magyarázza. Pusztában elhangzó, kiáltó szónak érzi művészi ábrándjaiért való erőlködését, melyben a korabeli hangoskodó hazafisággal szemben mélyebb gyökerű nemzetébresztő tervei hiúsulnak meg.

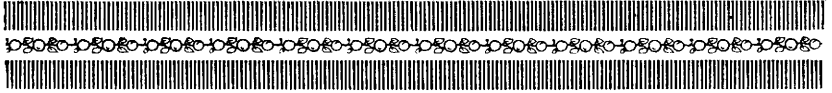
E teljességre igényt nem tartó áttekintés kiegészítéseül említhető meg, hogy a Bánk bán parodisztikus célokra való felhasználása újabb irodalmunkból sem hiányzik. Karinthy Frigyes tréfáján („Az idej sláger: Bánk bán“) kívül ilyen: egy névtelentől a „Dezső ébredése“ c. 16 soros versike (L. Magyarság, 1927. év.)

E vázlatos ismertetés után még egy pillantást vetve a nagy költő emlékének szentelt s tőle inspirált darabokra, megállapít-

ható, hogy a szám szerint elég gazdag termés létrejöttében nagyobb szerep jutott a kegyeletnek, mint az esztétikai ösztönösnek. Vachot Sándor, Szász Károly, Reviczky s néhány újabb költőnk munkáin kívül a legtöbb idetartozó alkotás bizony csak szerény tolmácsa az indíték művészi jelentőségének. Ennek dacára a szóbanforgó anyaggyűjtésnek megvan a tárgyi fontossága. Ki tagadhatná ugyanis, hogy az olvasók fokozatos meghódítását szemléltető kísérletek így is becses adalékuul szolgálnak a szerző, a mű és a közönség hármasságából származó irodalmi viszony ismeretéhez; nem is szólva arról, hogy tartalmilag mind érdekes tükörképei egy politikailag determinált század irodalomtermékeinek. Tárgytörténetileg fontos tanulságuk, hogy a magyarság közérzetét bizonyos vonatkozásokban jellemző alakok és képzetesorok (pl. Petur és Tiborc alakja, vagy a korától meg nem értett művészlélek sorsa) költői indíték gyanánt részben a Katona-kultusz nyomán idegződnek a művelt köztudatba. A filológiai érdeklődés szempontjából tehát már csak azért sem mellőzhetők, mert meg-megújuló kísérői annak a vitánfelüli értékítéletnek, mely Katona József életművét a kortól és divattól független szellemi kincsek közé sorozza.

Baross Gyula.





Férfikönny.

*Ki látta már a férfi könnyét,
a férfibánat vízőzönjét.*

*Hogy zúg, zubog, dagad, hogy árad,
örök forrás, ki sose járad.*

*Titokzatos folyó a Karszton,
lélekbe váj, sosem az arcon.*

*A férfi könnyét, ó, ki látta?
Hol törhet égre, napvilágra?*

Szegedi István.





Szenczi Molnár Albert lapszéli jegyzetei.

1.

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában van egy könyv (Jelzése: Új lat. Qu. 276.), melyet Szenczi Molnár Albert olvasgatott életének egyik legkritikusabb korszakában, 1597-es heidelbergi tartózkodása alatt. Ebben a könyvben Molnár Albertnek sajátkezű bejegyzései vannak, olvasás alatt felmerült gondolatok, elítélő és helyeslő megjegyzések, latin és magyar versek. Ezek az írásai, tudomásom szerint, eddig ismeretlenek voltak.

A könyv nem volt Molnáré, hanem Hoggaeus Mártoné, Molnár Albert erdélyi szász származású jóbarátjáé, kiről naplójában és levelezésében is többször esik szó s ez az a Hoggaeus Márton, ki üdvözlőverset ír az olaszországi útjára induló Molnárhoz. A könyv vándorlását egyébként nagy vonásokban a könyv előlapján és tábláján lévő beírások mutatják. 1537-ben Georgius Aemilius német humanista verselő birtokában van, aki a Jöcher-féle Gelehrtenlexicon szerint magával Lutherrel volt rokonságban. Molnár Albert bejegyzései szerint 1597-ben Hoggaeus Márton a kötet tulajdonosa. 1599-ben ezt a beírást olvassuk: „Sum Jo. Nagy Albae Juliae 1599.“ A könyv tehát ekkor már Magyarországon van. Egy későbbi jegyzet szerint a könyv tovább folytatja magyarországi útját: „Accipi dono a provido et circumspecto viro Georgio Győri cive waradiensis Debrecini commemorante 10. die Maji Anno 1606. Petrus Ersek Somosuyfalui.“ Somosújfalui Érsek Péter szintén heidelbergi diák volt s Hoggaeus Mártonnal együtt Molnár baráti köréhez tartozott.

Az 1540-ben bekötött könyvbe több művet fűzött egybe a könyvkötő. A korai humanista Franciscus Philelphus (1398—1484) satírái, Janus Pannonius Guarinus-panegirisze és epigrammái, Octavius Cleophilus († 1490.) egy tanítókölteménye, egy epigramma-gyűjtemény, Ursinus Velius versei, Henricus Glareanus (1488—1563.) elégiái, egy a Paris ítéletét dramatizáló disztichonos játék, Gulielmus Bigotius (1502—) versei és végül Reuchlin Nagy Konstantin császárról szóló rövid elmélkedése került így együvé.

Ezeket az olasz, francia, német és magyar humanistákat olvasgatta a huszonhárom éves Molnár Albert. Hogy így csoportosultak e nagy és kis humanista írók művei, véletlen, de e véletlen híven kifejezi azt az egyetemes érdeklődést, mely a kor művelt irodalmiságának jegye s főként jelzi az akkori irodalomfogalomnak, a „respublica litteraria“-nak nagy kiterjedésű térképét.

Molnár Albert a legnagyobb figyelemmel, szinte szenvedéllyel Philelphus szatiráit és Janus Pannonius költeményeit olvasta. Ezekben található legtöbb bejegyzés, aláhúzás és NB-jelzése. A többi is bizonyára elolvasta, rövid jegyzetei bizonyítják ezt, de főfigyelme erre a két íróra irányult. Az előbbi talán azért olvashatta oly buzgón, mert helyeselhetett vagy ellentmondhatott neki, huszonhárom éves fiatalságának minden hirtelenségével, a másikban pedig a magyar litteratum külföldön is magasztalt képviselőjét tisztelte. Bejegyzései híven megmutatják olvasási módját. Állandóan toll van a kezében, minden sort, mely valamely szempontból jelentősnek látszott, aláhúz, a lapszélén notabenez, vagy a hirtelen kialakult véleményt melléjegyzi. Ahol véleménye egyezik a szerzőével, már írja az „*indubitabile*“ vagy az „*Ugj vagion*“ szót. Ilyenkor hosszabban is megdicséri a szerzőt: „*Helyen tapogatsz Philelphé*“, „*Emberől irt itt Philelphus*“. Ellentmondásai is ily közvetlenek, szinte hangosan vitatkozik a szerzővel: „*Otsmánj lator melly itt beszél*“ írja az egyik szabadszájú hely mellé, „*im mit mond a dühös egér!*“ — jegyzi meg másutt, vagy olykor szelíd fejesóválással tér napirendre az olvasott szöveg felett: „*hiszen igen oda mongia az gonosz Philelphus*.“ Pedig még őt is magával ragadja a satíra-író szabados beszédmódja és egyszer még egy nyomdafestéket el nem bíró kifejezés is odaugrik tollából a könyv margójára.

Ezekből az apró megjegyzésekből indul el többször testesebb véleményadásra, különösen olyankor, ha az olvasott szöveg mintegy gátat szakít, hogy a külső világ, a jelen általános állapota, sőt elég gyakran Molnár személyes életének gondja beömljék a humanista olvasmány zárt területére. Philelphus egy a pápát dicsőítő soránál ez jut eszébe: „*Ha most élnél jó Philelphé inkább panaszkodnál az Romaj papak embertelenségekről kik az tudos embereket meg vetik az saz (?) szamarakat Cardinal süveggel ajandekozak*.“ Ursinus Velius egyik epigrammájánál nem tudja magába fojtani gúnyos megjegyzését, mely itt egy latin disztichonnal kezdődik, hogy azután egy magyar vers kerekedjék ki belőle:

„I nunc et celebra summis cum laudibus aulam.

An nescis quod ibi rara avis est probitas.

Az nagy urak udvarában:

az hűt olyan az urakban

*Mint zugo szel forgasaban:
nints alhatatossak (sic) azokban.“*

Különösen gyakoriak a pápaság ellen irányuló kifakadásai. Egy pápaellenes epigramm magyar versre is indítja: „*Márton Vram mikor ezt olvassa ked: mongia ezt velem ked tiszta szüből:*

*Jer mi kerjük az papat
Haggia el minden alnoksagat
Utallya meg Romat es urasagat
Vegie Christus Jezusnak artatlansagat
Es igassagat.“*

Általában jellemző a későbbi zsoltárfordító költőre, hogy a felöltő gondolat azon melegében verssé idomul nála. Ösztönös formáló erő dolgozik benne, pedig itt csak pillanatnyi ötletek feljegyzéséről van szó. Ha más nem, egy latin disztichon rögtön a tolla hegyén van. Janus Pannonius egyik a pénzről szóló epigrammja mellé ezt a kedves disztichont írja:

*„Jane aliquot si nunc mihi posses mittere nummos
Non ingratus ego crede mihi fierem.“*

Majd így folytatja némi önbiztatással: „*Szegenj Molnar Albertnak bizon csak egy penze sem volt mikor ezt irta Heidelbergaban mind-azáltal volt valami embersége. In terra sumus Rex est hoc tempore nummus it nemetországban kivaltkeppen.“* A könyveit eladogatni kénytelen s a heidelbergi pap öt garasával megsegített Molnár Albert önarékepe ez. „*Omnia mutantur et nos mutamur in illis!*“ — jegyzi meg rezignáltan egy helyen, mintegy illusztrálva ekkori lelkiállapotát. A jegyzet itt is magyar verssel zárul:

*„Ritka az oly üdö
Ki ne legien változo
Szerencsenk forgando
Eletünk nem állando
Minden indulatunk
S jo igiekezetunk
Bura kárra hailando.“*

Naplójában említett „*carissima mater*“-e, édesanyja jutott talán eszébe olvasás közben, mikor egy verssor alá, mely az anyai szeretetnek azt a sajátságát érinti, hogy legerősebben a legkisebb gyermek felé szokott fordulni, ezt az egészen személyes természetűnek látszó verset jegyzi:

*„Mint Jaacobnak fiai közt kússebbik
Beniamin lön többinél kedvesbik*

*Batyaidnal te valal legküssebbik
Anyadnak is azert löl szerelmesbik.¹⁾*

Találunk olyan bejegyzést is, mely az ő humanista nosztalgiait bizonyítja. Nem hiába hangsúlyozza még pénztelensége legszomorúbb napjaiban is saját „emberségé“-t, tudós felsőbbrendűségét. Egy Genua városának nagyságát dicsőítő vers mellé ezt írja: „*O ter quaterque beati si quibus est ibi fas et tempus vixisse et tempus et aetas. O utinam possem lustrarier urbem.*“ Másutt arról olvas, hogy Philelphus mily klasszikus írók olvastatásával nevelte fiát. Alkalom, hogy felsóhajtson: „*Vajha nekünk is ilyen Atyank volt volna gyermekkorunkba!*“ Humanista tanultsága neki már fájó egyéni probléma egy szerinte a tudományt egyre kevesebbre becslő, politikai és vallási harcokban vergődő korszakban. Vándorkedvénék, megnyugodni nem tudásának, azt hisszük, itt vannak a gyökerei.

3.

A személyes gondok, tudós vágyódások mellé társul még egy: hazája sorsán való bánkódás. Alábbi verse áll a könyv egyik lapjának alján:

*„Oh en edes hazam te jo Magyarország²⁾
Mindennemő dolgod már kesz nyomorusag
Ha teged meg nem szan az mennyei Isten
Nem adnek egj saak penzt minden szerentseden.*

Irtam Heidelbergaban hazank pusztulasarol szomorú hirt halvan 1597. Albrt. Molnar Hoggiai Martonnak szegen barátia.“ A vers ritmikái biztossága, érdekes formája (két rímű tizenkettes!) már magában is figyelemre méltó, de mindennél jellemzőbb Molnár magyarságára. Egyébként is nagyon érzékeny, ha a magyarságról van szó. Janus Pannonius „*Ad Blasium militem*“ című elégiájában a magyar hadi étellel kapcsolatban ezt a sort olvasta Molnár Albert: „*Ebrius ante ignem carmina lixa canit*“. Molnár nagyon sértve érezhette magát a magyar katona életéről alkotott jó véleményében, mert odaírta a tiltakozó befejezetlen gondolatot: „*Vaj ritkan enököl a Magyar taborban azfele lixa . . .*“ Ami még Janus Pannoniusnál talán nem is nagyon komolyan vett elképzelés, inkább irodalmi realitás-szükséglet, vagy az urbanus humanista élet tudatosan kiélezett ellenképe, azt Molnár rögtön áthajlítja az etikai valóság oldalára és cáfolja az erkölcsileg becsmérítő tartalmat. Molnár humanizmusa nem is egyenlő Pannoniuséval. A régi keret morállal telik meg, mely előtt a szó nem játék, nem „sermo“,

¹⁾ Az eddigi adatok szerint Molnár fitestvérei (Benedek és Lukács) közt korban a második volt. Ha ez a vers valóban rá vonatkozik, akkor ezt az adatot helyesbíteni kell.

²⁾ Ez a sor egyezik egy Balassa-vers kezdősorával.

ahogy még Erasmus fordította latinra a bibliai „logos“-szót, hanem tartalmaz „verbum“, ige, mely életet adhat, de ölhet is.

Mindamellett Janus Pannonius munkássága Molnár Albert lelkében elengedhetetlen része a magyar litterátus multnak. Ebben a Molnár által olvasott könyvben Janus Pannoniusnak Beatus Rhenanus német humanista kiadásában 1518-ban Baselben megjelent kötete van. Rhenanus az előszóban Janus Pannoniust magasztaló szavakkal Erasmus mellé állítja s mindkettejüket a „germanus“ jelzővel foglalja egybe. Molnár Albert ezt nem hagyhatta szó nélkül: „*Non Germanus erat Janus Pannonius ipse: sed fuit Ungarico jure satus genere. Tudtat inkább hiszem Rhenane de bántad hogj nem nemet volt.*“ Itt még csak megfricskázza az elkeresztelő idegen tudós orrát, de haraggal üthetett asztalára akkor, midőn nagyratartott Pannoniusa egyik olyan költeményére akadt, melyben célzás van arra, hogy sok műve befejezetlen maradt („*Sunt quae dimidia parte parata manent*“). Molnár az olaszokat — néhány elszórt megjegyzése szerint különben sem nagyon szívelhette őket — vádolja meg e versek elkallódásával: „*Eripuit scripta haec Itolorum iniuria nobis: o atkozot emberek kik ezeket el vesztettek.*“ A nemzetek tudós és sokszor intrikus versengése a mag, melyből a nemzetek szerinti kulturális különállás tudatának fája kinő s itt az előbbi közvetlen megjegyzésekben lép elénk az a Molnár Albert, aki majd tizenhárom évvel később nyelvtana előszavában a magyar mult szellemi kincseit nyilvántartó tudós fájó érzésével közli, hogy hiába keresett, nem talált magyar kéziratot könyveket.

4.

Molnár Albert lapszéli jegyzetei a legtisztább önvallomások. Csak jeleznek, az igaz, de jelzésük hű, mert nem a „*nominis perpetuandi desiderium*“ vezeti a betűvető kezét, mint naplójában, hanem csak pillanatnyi és nem fékezhető olvasmány-impulzusok. Tanulósobájja ablakán lesünk be s a legnemesebb igyekvésű magyar diákokat akkor lepjük meg, midőn tanul, készül, igenel és tagad, mindenekfelett pedig vágyódik és halad az „emberség“-nek magyar formája felé.

Kerecsényi Dezső.



KRÓNKA.

Hitvallás.

Mi, a magyarhoni ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyháznak Isten akaratából az evangélium szolgálatára elhívott és ebben a szent szolgálatban az Isten kegyelme szerint munkálkodó lelkészei, az Úrnak most folyó kedves esztendejében hálaadó ünnepet tartunk. Hálas kegyelettel ünnepeljük az egyházunk egyik dicsőséges oszlopául szolgáló ágostai hitvallás megalkotásának, a német birodalmi gyűlésen való bemutatásának, elfogadásának és megerősítésének 400 éves fordulóját.

Ez ünneplésünk alkalmából alázatos magasztalással áldjuk a maga ügyét diadalra juttató mindenható Isten szent nevét, aki üdvözítő kijelentését és bölcs rendelkezéseit az ágostai hitvallásban az üdvösségre vágyó ember elé tárta.

Dicséretet mondunk a bűnön és a halálon is győzedelmes Úr Jézus Krisztusnak, aki igazán hívő szívek buzgóságában az Ő szent igéjének evangéliumát az emberi elgondolások sziklasírjából új életre támasztotta fel.

Ünnepet ülünk az Isten Szentlelke újból való kitöltésének örömére, hogy a reformációban új pünkösdöt szerzett és a reformáció hitvallóiban új apostolokat támasztott a Krisztus anyaszentegyházának.

Kegyeletes hálaival emlékezünk meg az Evangélium hőseiről, akik a reformációban az evangéliumi tiszta hit nyílt megvallásával és bátor hirdetésével késő nemzedékeknek is kényszerítő példát adtak az Isten igéjéhez való törhetetlen ragaszkodásra, az Isten igéjének megtartására és kitartó szolgálatára.

Örömmel, hódolattal és hívő lelkünk igaz meggyőződéséből fakadó ragaszkodásunk bensőséges hűségével valljuk magunkénak azt a hitvallást, melyet evangéliumi anyaszentegyházunk bölcs hitvallói az Úr 1530. esztendejének június hava 25. napján Augsburg városában a német birodalom hatalmasainak és ezzel az egész világnak eléje tártak. Mert ebben a hitvallásban Krisztus egyházának nagy reformátora, Dr. Luther Márton és a melléje

ált tudósok, névszerint Melanchton Fülöp, Justus Jónás, Bugenhagen János, Spalatin György és Agricola János az Úr Jézus Krisztusnak az Újszövetség szent irataiban feljegyzett isteni tanításait csodálatos bölcseséggel, teljes hűséggel és mindenkinek érthető világossággal foglalták össze és állították a hitre vágyó és üdvösségre rendelt emberek elé.

Őszinte meggyőződés hűségével ragaszkodunk az ágostai hitvalláshoz, mert ez a hitvallás a minden hitnek és vallásnak igazi mivoltát, az Isten és az ember egymáshoz való viszonyát Jézus Krisztus tanításához híven, az Evangélium alapján másítás nélkül tárja elénk. Hitvallásunk szerint a mennybéli hatalmas Isten nekünk, gyarló földi embereknek, szerető édes Atyánk, aki nem törvények rendelkezéseivel, nem hatalmi szó parancsaival és megszabásaival, hanem a gyermekeit még tévedéseikben is megértő és a megbocsátásra mindig nyitott atyai szív szeretetével intézi földi gyermekeinek ideig- és örökkévaló élete útjait.

Komoly meggyőződés hűségével ragaszkodunk az ágostai hitvalláshoz, mert Jézus után arra tanít, hogy a hívő embernek mindenkor a gyermeki hála, bizalom és szeretet közvetlen nyíltságával kell az ő mennyei Atyjához járulnia. Még akkor is, ha megbántotta Őt. Még akkor is, ha Vele szemben háládatlan volt. Még akkor is, ha bűnbeesett. Mert az Úr Jézus Krisztus tanítása szerint az Isten az élő szeretetnek és a megelőző kegyelemnek örök valósága, akihez az Ő földi gyermekei mindig nyíltan, bizalommal, szertartások és közvetítők nélkül fordulhatnak.

Sőt így kell is fordulniok, mert senki sem bocsáthatja meg az emberek bűnét, egyedül csak az üdvösséget adó kegyelmes Isten. És nincsen más közbenjáró az Isten és az emberek között, mint az Úr Jézus Krisztus (I. Tim. 2, 5.), aki életével, igéjével és hűntörlő, engesztelő halálával mindenkinek megszerezte a szabad bemenetet az Isten országába és megváltott mindenkit az örök életre.

Teljes meggyőződéssel ragaszkodunk azért az ágostai hitvalláshoz, mert az ember megigazulásáról az Evangélium nyomán azt tanítja, hogy „megigazulunk ingyen az Isten kegyelméből, a Jézus Krisztusban való váltság által.” (Róm. 3, 24.) Nincsen tehát senki, aki kiérdemelhetné, nincsen senki, aki kijárhatná, nincsen egyház, testület, szervezet, tekintély, vagy hatalom, amelyik kezekedve biztosíthatná vagy eltilthatná a Krisztusban hívő ember megigazulását és üdvösségét. Aki hitével megragadta és meg is tartja az üdvösséget szerző Megváltóban nekünk adott isteni kegyelmet, annak nincsen szüksége többé semmiféle közbenjáróra, engesztelésre, vagy biztosításra, mert Jézus maga mondja: „Aki hisz, annak örök élete van!” (János 3, 36.)

Törhetetlen meggyőződéssel ragaszkodunk tehát az ágostai hitvalláshoz, mert Jézus kijelentésével egyezően azt tanítja, hogy az üdvözülés egyetlen emberi föltétele az élő hit. Nem az a hit,

mely puszta elhívés vagy meghódolás, hanem az a bizodalmas és őszinte lelki összeforrás és hűséges egybeolvadás az Úr Jézus Krisztussal és az Ő igéjével, amely az egyszülött Fiút egységbe forrasztotta az Ő mennyei Atyjával, hogy elmondhatta magáról: „Én és az Atya egy vagyunk!” (János 10, 36.)

Ebből következik, hogy az egyház a Krisztusban hívők közössége. Az egyház fölséges hivatása, hogy az emberekben a Jézus Krisztusban való igaz, tehát bensőséges, élő, tehát cselekedetekben gazdag, megszentelt, tehát üdvözítő hitet fölkeltse, ápolja és uralkodó hatalommá tegye. Így teremti meg a látható egyház a láthatatlan egyházat, amelyben az igazán hívők közössége, mint egy nyáj az egy pásztor Jézus Krisztus alatt, boldogan legelteti lelkét az Isten üdvözítő kegyelmének nemes cselekedetektől virágzó kies mezején.

Az élő és éltető hit szent meggyőződésével ragaszkodunk az ágostai hitvalláshoz azért is, mert az Evangéliumhoz híven azt tanítja, hogy Isten Igéje és a Megváltó által rendelt két szentség teljesen elegendő arra, hogy az embernek lelke Istenhez térjen és Nála meg is maradjon az örök életre. Mert az Isten Igéje az Isten akaratának igaz és elégséges kijelentése, amely mellett semmiféle más igazságra és kijelentésre nincsen szükségünk, hogy az üdvösség útját megismerjük és azon megmaradjunk. A Jézus Krisztus által rendelt két szentség pedig teljesen elegendő a Krisztus Jézussal való lelki összeforrásra. Mert a szent keresztségben az ember adja át magát egészen az üdvösség szerzőjének, az Úr Jézus Krisztusnak; az Úr szent vacsorájában pedig az üdvösség szerzője, Jézus Krisztus adja át magát egészen a hívő embernek. Aki pedig Krisztusé és akié a Krisztus, annak nincsen más és több szenségnak mondott kegyes cselekedetre szüksége.

S végül azért is ragaszkodunk az ágostai hitvalláshoz, mert azt tanítja, hogy az újszövetségi lelkészi szolgálatot maga Jézus rendelte az Isten Igéjének hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására. Hálás kegyelettel tartjuk tiszteletben hitvallásunknak amaz evangéliumi tanítását, mely szerint nincsen különbség a hívők között és mi, lelkészek csak sáfárkodásra rendelt és méltott szolgái vagyunk az Úr Jézus Krisztusnak a hívők közösségében, az anyaszentegyházban. Ezt a mi szolgálatunkat és sáfárkodásunkat az Isten kegyelme boldogító bizonyágtételének, hűségre kötelező kiválasztásának és kiténtető elhívásának tekintjük. Ezért is az ünnepi megemlékezés e szent órájában az Isten iránt érzett alázatos hálaival, az Evangéliumhoz való igaz hűséggel, egyházunk bensőséges szeretetével és az ágostai hitvalláshoz való kegyeletes ragaszkodással fogadalmat teszünk, hogy az Úrnak igaz szolgái, az Igének hűséges sáfarai, egyházunknak önzetlen munkásai és a hívek nyájának gondos pásztorai leszünk és maradunk mindörökké. Az egyház Urát pedig buzgó fohászkozással kérjük, hogy minket e

fogadalom megtartására az Ő Szent Lelkével megerősítsen és megállásunkban hitvalló őseinkhez méltókká tegyen. Ámen.

A magyarországi evangélikus lelkészegyesület Balassagyarmaton, 1930. június 20-án tartott ülésén fölolvastott deklaráció. Raffay Sándor püspök úr, e Hitvallás szerzője lekötelező szívességének köszönöm, hogy evangélikus testvéreinknek ezt a gyönyörű hitvallását közölhetem. Az ágostai hitvallással foglalkozó részletesebb cikket Kapi Béla püspök úr szeptemberi számunk részére helyezte kilátásba.

Török Pál.

A keresztyénség küzdelme az orosz atheizmus ellen.

Az 1930. év vallási szempontból legérdekesebb eseménye a világ keresztyénségének azon megmozdulása, hogy felemelte tiltakozó szavát az orosz bolsevizmus vallásüldözése ellen. Erre az elhatározásra az immár 13 év óta tartó üldözés azon erőteljes fázisa adott okot, amely az orosz atheista világszervezet propagandájára vezethető vissza. Az első megmozdulás a svéd evangélikus lelkészegyesülethől indult meg, amely hatalmas kiáltványban nemcsak a svéd államegyház minden tagjának figyelmét hívta fel erre a veszedelemre, hanem olyan anyagi erőök összegyűjtését is elhatározta, amellyel segítséget nyújthat a szenvedő orosz keresztyénségnek. Ezt követte a francia protestantizmus tanácsának február 9-én tartott tiltakozó ülése, majd Londonban Dickin-son, a nemzetek, egyházak jóbarátsága szövetségének főtitkára indított hasonló jellegű mozgalmat. Ennek hatása legnagyobbnak mondható, mert ő ezzel az akciójával megmozgatta nemcsak a canterbury és a yorki érseket, hanem rajtuk keresztül az angol parlamentet és Henderson külügyminisztert is. A genfi reformációs teremben pedig ugyanezen megindulásoknak szellemében a svájci ökuménikus keresztyénség gyűlt össze hasonló tiltakozás érdekében. A római pápa a Péter-templomban folyó év március 19-én tartott tiltakozó istentiszteletet. Természetesen ezek a megmozdulások nemcsak Európában, hanem a bolsevista Oroszországban is felkavarták a kedélyeket. Így érthető az is, hogy ezek láttán Tychon püspök, aki jelenleg Németországban tartózkodik, kiáltványszerű nyílt levelet intézett D. Dr. Kappler német egyházi elnökhöz, amelyben arra kérte őt, hogy a német protestantizmus is foglaljon állást az orosz egyházi üldözések ellen. Erre a válasz rövidesen meg is érkezett és a németek egyaránt fontos intézkedéseket tettek az Oroszországban élő összes német és protestáns testvérek segélyzése érdekében. Sorrendben ezek után a finn evangélikus egyházak gyűlésén következett az a tiltakozás, amely a megkezdett mozgalmat csak erősítette. Hasonló demonstratív gyűlést tartott Bernben Dr. Kürý ó-katholikus püspök, majd a dél-afrikai fokvárosi érsek és a nemzeti lutheránus tanács newyorki gyűlésezése. Az orosz szovjet erre a minden oldalról jelentkező til-

takozásra a napilapjainkból már ismert és kikényszerített egyházi nyilatkozatokkal akart védekezni, amelynek egyetlen pozitív eredménye az, hogy Sergius orosz metropolita idegei felmondták a szolgálatot.

Nemcsak a nagy vallási közösségek, hanem olyan kis egyházak, mint Írország és Bulgária keresztyénsége is megszólaltak és csatlakoztak a tiltakozó mozgalomhoz, majd Görögország és Spanyolország is hasonló szellemben tartott gyűléseket. Amilyen demonstratív jellegű és teljesen politikamentes mozgalomnak látszott eleinte, annyira belehatolt ez a mozgalom az európai és az orosz keresztyén lelkekbe. Most már egyszerre új erőt és támogatást látott az üldözött orosz keresztyénség a felszólalásokban és az általános tiltakozó gyűlések hatásaképpen naponként érkeznek szenvedő orosz keresztyénektől levelek, amelyekben köszönetüket fejezik ki a keresztyénségnek a megmozdulásért és kérik a további akciót. A világ keresztyénsége meggyőződhetett arról, hogy ha a politika és a diplomácia nem is tud eredményeket elérni, az egyházak nem fogják abbahagyni ezt a küzdelmet. A Stockholmban ülésezett ökuménikus keresztyénség vezetősége most már összefoglalván az eddigi eredményeket, a következőket jelentette ki: Nem akarunk beleavatkozni egyetlen állam belügyeibe sem, de senki sem tilthatja meg nekünk azt, hogy szenvedő testvéreink iránti részvétünknek és együttérzésünknek kifejezést adjunk. Éppen azért intünk minden országban lévő keresztyén embert arra, hogy lelkében legyen egy a szenvedő keresztyénséggel és testvéri kitartásában erősítse a jobb jövőben bízó orosz keresztyénséget.“ — Ezt a felszólítást aláírta Dr. Kappler, az európai szövetség elnöke, a winchesteri püspök, Germanos metropolita és Söderblom érsek.

Érdemes megemlíteni azt, hogy akadt Európa vezető keresztyénségében még mindig olyan egyéniség, aki azt meri vitatni, hogy a megújuló és közösségi jellegű protestáns evangélizáló és missziói munkának különösebb akadálya még a mai Oroszországban sincs. Az ilyen véleményen lévőknek csak azt válaszolhatja az európai keresztyénség, hogy olvassák el figyelmesen az u. n. orosz istentiszteletek szövetségének tavaszi gyűlésezését és programját. Ezekből meg lehet állapítani azt, hogy mik az ő igen közeli céljaik. Láttuk azt, hogy az általános keresztyén tiltakozások hatásaképpen semmivé zsugorodott ez évben a husvétünnep idején szokásos és keresztyénellenes, egészen utcai jellegű tüntetés, de ismerve az orosz bolsevizmus vallásellenes és romboló szellemét, mégis hinnünk kell abban, hogy valóra akarják váltani a 20 milliós atheista nagy világszövetség működésének mielőbbi megkezdését. S olyan országban, ahol rádió és Az istentelen című újság 2 millió példányban naponként erről beszél, ott és ekkor olyan nagy veszedelemmel állunk szemben, amely ellen küzdeni kötelessége a keresztyénségnek.

Dr. Gaudy László.

A kecskeméti centenárium.

A kecskeméti templomok körül minden vasárnap komoly férfiak tömege áll: munkakeresők, — az Alföld városainak jellegzetes gyülekezete. Zsibongásuk messzire hallszik, mint a méhrajé, ma bizonyára éppenúgy, mint száz évvel ezelőtt. Ki tudja, hány taborci panasz hangzott el ezen a piacon századok óta?

A tanyák felé vivő széles utca egyik során tömegesen állnak a szekerek, rúdjuk a gyalogjáró felé fordult. Nem eladni jöttek a városba a gazdák, maguk sincsenek a szekér mellett, kis gyermek, vagy egyszerűen a kutya őrzi a lovat, szekeret: a tanyás templomba jött és ügyes-bajos dolgait intézi a városban. Kecskeméten ügyvédnek, orvosnak, a tanyai néppel érintkező embernek legszorgosabb munkája vasárnapra esik. Az Árpád-kori királyok óta folyó harc itt még nem bírta megvalósítani a vasárnapi munkaszünetet.

Abban is az ősökre emlékeztet Kecskemét népe, hogy az egész magyar nemzetet kimerülésig elgyötrő világháború és forradalom után Sopron veszélyeztetésének hírére Kecskemét népe ugrott talpra elsőnek az ösztön szavával: Űsd az orrát magyar, ki bántja a tied!

Legélesebben azzal a jellemvonásával üt őseire a kecskeméti magyar, amely legmodernebb: okos gazdálkodásával. A kecskeméti határ túlnyomó része rossz föld, a kecskeméti gazda — paradoxonként hangzik, de így igaz, — csak azért tud megélni belőle, mert több termést, több jövedelmet hoz ki belőle, mint amennyit jó földből lehetne. Az ősök, a Takáts Sándor által prózában megénekelt kecskeméti tőzsérek állattenyésztésből és állatkereskedelemből gazdagodtak, az utódok kerli növényeket természetnek, mert búzának nem felel meg a föld. És egy hold kertjük hoz annyi jövedelmet, mint másnak jó földjéből 4—5 holdnyi búza-
vetés.

Valahogy így gazdálkodott Katona József is: a drámairodalom nem adta vissza a vetőmagot sem, a hazai föld más munkát fizetett és ő kecskeméti tradíció szerint követte a föld parancs-
szavát. Így keletkezett az a tragédia, amelynek páratlanságára Hevesi Sándor centenáris előadásában figyelmeztetett: Aischylóستól kezdve az összes színpadi szerzők közül Katona az egyetlen, aki saját művét színpadról nem láthatta. Olyan szerző Voltairen kívül is sok volt, akít a világ legnagyobb drámaírói közé emelt a kortársak ítélete azért, hogy a világnagyságnak kiképzett író még életében lekerüljön a színpadról — örökre, egyedül Katona olyan, aki színpadra csak halála után kerül és ottan az idő haladásával egyre növekvő hatást ér el.

Az esti előadás megmagyarázta, miért nem kerülhetett színpadra Bánk bán Katona életében. Ha nem volnának benne a köz-

vetlen 1825 előtti korra vonatkozó célzások, akkor is természetes a betiltás olyan cenzura részéről, melynek nem volt szabad megtűrnie gonosz jellemű embert báróktól fölfelé. Hogyan nézhetne volna el a cenzura, hogy súlyos jellemhibában szenvedjen egy herceg, sőt egy uralkodó királyné? De hogyan tűrhette volna a nemesi társadalom Tiborc szavait? Ezekhez hasonlót a parasztvárosban, a templomelőtti gyülekezetben gyakran hallhatott Katona, de az ilyeneket lázításként utasította vissza még Széchenyi is.

Hevesi Sándor átdolgozásában adták a darabot. Hevesinek saját szavai szerint az volt a célja, hogy lüktetőbbé, feszültebbé, izgalmassá tegye az előadást, — ezt a célt el is érte, más kérdés az, hogy mennyiben szolgálta ezzel Katonát. Sokan illetéktelen vakmerőségnek ítélik az ő vállalkozását, mert ha szabad volt Shakespearenek színre alkalmasabbá tennie a nála kisebb szerzők műveit, tilos ez a művelet epigonnak egy Katonával szemben. Ezt a fölfogást nem fogadjuk el. A világ ezernyi színházának rendezői nem lehetnek mind Shakespearek, Katonák, de ha régi szerzők műveit adni akarják, azokat a modern színpadra át kell dolgozniok, — a vita tárgya tehát csak az lehet, hogy a változtatások mennyiben szükségesek, mennyiben válnak javára a műnek. Az átdolgozás gondolatébresztő, a ruhák revűszerű elgondolásával együtt. Idegenül hatott a szerepekbe bevitt fölényes szellem, — Bánk bán szereplőit inkább primitíveknek képzelhetjük, bármilyen bonyolult jellemek vannak is benne.

A síremlék leleplezésénél éppenúgy, mint a két banketten elhangzott szép beszédek közül Zsitvay Tiboréi emelkedtek ki leginkább. Katona emlékéhez méltó a kecskeméti Múzeum Katona-szobája is. Maga a Múzeum rendeltetéséhez híven ismerteti Kecskemét földjét és lakóit, dicséretére is válik igazgatójának, Szabó Kálmánnak, aki így méltó keretben gyűjtötte össze a költőre vonatkozó legjellemzőbb emlékeket.

A centennáriumi ünnepség, hisszük, hosszú ideig szép emlékként fog élni a kecskemétiak tudatában, a vendégek pedig abban a tudatban oszolhattak el, hogy mai szomorú helyzetünkben vígasztalóan emelkedett hangulatú, igazán nemzeti jelentőségű ünnep tanúi lehettek.

Társaságunkat az ünnepségeken Muraközy Gyula választmányi tag és Török Pál titkár képviselte, tagjaink közül kiemelkedő szerep jutott Áprily Lajosnak, aki az emlékünnepen Katonáról írt költeményét olvasta föl.

(—)



Egy régi magyar folyóirat.

Zsinka Ferenc emlékének.

Érdeklődésem a pszichológusé. Százados távolságokból költöznek össze s időbeli szomszédságukból vándorolnak szét bennem az írók, aszerint, amint szellemük rokonsága vagy idegensége megköveteli. Olykor azonban a történezt is beleavatom örömeimbe. Játsszál te is! mondom. Vedd elő játékszeredet, az időt és mulass. Ilyenkor visszarakom a hőseimet oda, ahonnet kiemeltem őket s találgatom, mik lehettek a korukban.

A kor sokkal megfoghatatlanabb, illuzórikusabb, mint az egyéniség. Rakj egymás mellé száz egy időben élt embert s még mindig nem látod a kort, ahogy a nádast sem képzelheti el, aki csak a nádast alkotó növények botanikáját ismeri. A kor egyéniségek és eszmék eltűnt hierarchiája. Megszűnt súlyviszony, amelyhez többé alig férhetünk hozzá. Oda az ízlés, amely mért, de oda a súly egy része is: az írói erőfeszítés aktualitást kielégítő fele. A történész azonban épp erre az elhalványult hierarchiára kíváncsi, amelyet az utókor oly könnyörtelenül felforgatott. Erre a szervezetméli logikumra, amely az erőfeszítések hajdani mértéke volt.

A történész a másodrendű dokumentumok tudósa. Az alkotás, az ember párbeszéde a végtelennel, időtlenebb, mint a levelei, naplója vagy szokásai. De mit kezdjen a történész az időtlennel? Ó az elmúlt pillanatok vadásza s egy széljegyzetnyi tévedésből sokszor többet tud meg, mint egy kötetnyi igazságból. Miből tudhat meg többet, mint egy elavult folyóirathból?

A művek az örökkévalóságot keresik, a folyóiratok a pillanatot. Egy elavult folyóirat talán épp azért olyan megható, mert annyira ahhoz az esztendőhöz szól, amelyet a homlokán hord. A folyóiratokból nem nyomnak második kiadást. Ők nem apellálhatnak a jövőre, nekik a maguk esztendejét kell szolgálniuk. A művek, amelyeket közölnek, talán örökbecsűek, de a kiválasztás, az összeállítás, a közönséghez szóló szemhunyorítások s az egymásnak szóló fejhajtások és lökések, az a millió titkos szál, amelylyel mulandó és el nem múló művek összebogoztatnak (tehát maga a folyóirat) menthetetlenül a koré.

Mindazt, ami a kassai Magyar Muzeum nyolc füzetében becses, ismertem előbb is. Bacsányi tanulmányai ott vannak a Toldy-féle kiadásban; Kazinczy művei közközen forognak; Szabó Dávidnak a Holdhoz intézett virti versét rég odatettem a Ledőlt diófához szóló óda mellé; Anyost sem az itt közölt posthumus-gyűjteményéből ismertem meg. Mi újat hozott ez a két kötet? Ráday naiv kísérletét a Szigeti veszedelem elregényesítésére? Sulzer esztétikájának a töredékét vagy Weszprémi professzor téves és tudós értekezéseit a szent korona görög eredetéről?

Ezt is! Ha már történészkedünk, a prózába ültetett Szigeti Veszedelem legalább olyan fontos, mint a Szabó Dávid tankönyvekbe került ódája. Mindennél fontosabb azonban az aktualitásnak az az eleven érzése, amellyel a hajdani pillanat színpadán ez a folyóirat az ismert és nem ismert műveket egymás mellé, mögé és fölé állítja. Gyerekkoromban az volt a legnagyobb örömem, ha sztereoszkópot adtak a kezembe. Ez a folyóirat „kronoszkop“, amelyen át az idő domborúságában láthatom az 1788. év irodalmát.

A lapot kiadó Kassai Magyar Társaság három tagjáról eddig is megvolt a képem. Szabó Dávid nagy lélegzetű poéta. Hexameterai egymás mellett sodorják a merész képeket s a falusi felköszöntőkbe illő laposságokat. Pompás orgánnum és kihagyó ihlet. Katolikus pap léte az azoknak az öblös beszédű kálvinista prédikátoroknak a rokona, akik a Biblia félelmes zsidó—magyar páthoszával harsogják el a lapos névnapit is. A leghanyagabb és legigazibb költő az úttörők közt. — Bacsányi nemes, kova-lélek, akinek azonban kufsteinra kell várnia, hogy az igazi lira szikráit kipattantsa. Kora lány, párás éghajlata nedvesen tartja az ő tüzét. Egyelőre kiválóbb tanulmányíró, mint költő. Megvan benne az értelemnek az a hideg szenvedélyessége, amely a jó essaistát teszi. Inkább író, mint stíliszta, kora ideái az ajkán, de egy Vajda János temperamentuma a szívében. Kazinczy viszont a század kegyeltje. Gessner nevelt fia, akinél senkisémmel beszél kerekesebb szájjal. Finomkodó és finom. Akadékoskodó és művész. Intrikus és hős. Szavain egy új csillogás lakkja; ízlése új, szelidebb nyereg a vadóc magyar nyelven.

Szegezd azonban rájuk e folyóirat kronoszkópját, nézd meg őket, hogy állnak egymás mellé a társaságkötés pillanatában s akiket előbb emberi csupaszságukban a végtelenbe meredten láttál, egymás felé fordulnak s felöltik a szerepet, amelyet e társaság s ez a rájuk váró 1788-as Magyarország szánt nekik. Egy javakorbéli, patriarcha kedélyű székely tekintélye szövetkezik itt két európai műveltségű fiatalember ambíciójával. Az öreg székely maga se tudja, ő veszi-e szárnyai alá a fiatalokat vagy azok fogják közre az ő hírnevét. Derék urambátyám ez önekik, kicsit elmaradt, de azért érdemes poéta; míg az öreg jóakarató mosolya mögött ott a meglepődött csodálkozás: haj, ezek az új mázú, ördögös

fiatalok talán többet is tudnak, talán kevesebbet is, mint mi. Ő mindenesere áldását adja a bennük fakadó magyar reménységre. A két fiatal megbecsüli ezt az áldást s a harmadik és legtekintélyesebb társ voksát, de egymást az együtt-indulók féltékenységevel figyelik. Ha akarnának, meg is osztozhatnak. A biztosabb ítéletű és tüzesebb lehetne a teoretikus és az agitátor, az édesebb szájú és szörszálhasogatóbb az ízlésreformer és kritikus. Az első füzetben talán így is osztoznak meg, de törekvéseik nagyon is azonosak ahhoz, hogy vérmérsék és származás különbsége szét ne ugrassza őket. Egyelőre szegény Szabó Dávid az a kardhüvely, amelyben két vetélkedő pengének kell megférnie.

Az első számot ők hárman írják össze. Bacsányi ad bevezetőt, egy tanulmányt a fordításról s mint az elhunyt Ányos méltatója ő lesz kurta irodalmi multunk számadója is. Kazinczy egy új csillogású, a füzetből kiváló versével remekel s levelezéseiből oly jól ismert szörszálhasogató jóízűségét próbálja ki Robison magyar fordítóján; Szabó Dávid pedig, a szellemi lakoma hivatalos szónoka elmondja a társaságkötés történetét s felköszönti Orczy generális urat. A füzet java fordítás. Itt Kazinczyé a vezérszerep. Gessner Idilljeiből ad mintát s egy Klopstock-verset közöl az ő szóról-szóra menő fordításával együtt, hogy mindenki láthassa, milyen alapos. Bizonyára a magyar fordítás remekei ezek a mutatványok s az olvasók szemében könnyen elhomályosíthatják Bacsányi komoly, nemes tanulmányait. Ő is megtalálja a temperamentumához illő, de nehezebben követhető költőt: Ossiánt, míg Szabó Dávid (mennyire jellemző ez is!) Milton megszabdalt latin kiadását nyújtja szét magyar hexaméterekben. Gessner, Ossián s a latinból magyar hatásokba rakott Milton: nem jellemrajz ez a három név?

Ebben az első számban már elég élesen kidomborodik a folyóirat történelmi hivatása. A Magyar Muzeum teremti meg a magyar irodalmi öntudatot. A mult magyar írói most találják meg történelmi szerepüket. Bacsányi találón érezteti a század irodalmi erőfeszítését s ebben az első irodalomképünkben élesebben rajzol ki egy-egy arcot, egyelőre Ányosét, később Bessenyeiét és Báróczyét. A Magyar Muzeum fedezi fel az irodalmi tradíciókat s mindjárt oda is illeszkedik e tradíciók folytatásába.

Egyelőre azonban a magyar mult gyenge erénél sokkal fontosabb a vlágirodalom óceánja. Soha magyar írónemzedék ennyire túl nem becsülte azt, amit a külföldtől kaphat. A műfordításnak nem volt és nem lesz soha akkora jelentősége, mint ezekben az években. Aki e három évtized műfordításait kimerítően fogja jellemezni, igen keveset hagy el a kor irodalomtörténetéből. A Magyar Muzeum tartalmának közel kétharmada fordítás. S ha kellőképp akarjuk értékelni e folyóiratunk magas színvonalát, vegyük elő a fordítottak névsorát. (Homeros, Anakreon, Ovidius, Catullus, Vergilius, Osszián, Milton, Young, Gellert, Klop-

stock, Wieland, Gessner, Metastasio, stb.). Sem a fordítói elveket, sem a fordítói gyakorlatot nem illik lekicsinyelnünk. Ezek az írók sokkal jobban fordítottak, mint írtak. A Muzeum 3 füzetéhez csatolt toldalékban Bacsányi Szabó pártjára kél a támadó Rajnissal szemben. Legjobb tanulmányunk ez Kölcsey felléptéig s az itt hangoztatott fordítói szempontok ma is megállanak. A csatolt ekloga-fordítások, (Szabóé a példás, Rajnisé a hibás), főként azzal lepnek meg, hogy a hibás is milyen jó s milyen kis nüanszok értékelésére számíthatott Bacsányi, amikor Rajnis megszégyenítésére a két fordítást s az eredetit egymás mellett merte közölni. E század íróiban kevés volt az eredetiség. Nem azért volt kevés, mert nem volt erős egyéniségük, hanem mert nem keresték, sőt kerülték az eredetiséget. Ők sokkal inkább a szép hangzás, a fogalmazás művészei voltak, mint mi. Inkább „kollektív írók“ s ha azt mondták, hogy egyetlen céljuk a magyar nyelv fölvirágoztatása, ez sokkal szárazabb, frázis-mentesebb állítás volt, mint ma gyanítják.

E fogalom tisztázó cikkek és műhely-gyakorlatszerű fordítások árjában persze a Szabó Dávid hexaméteres felköszöntőinek, a Kazinczy szép ajánlásainak s Bacsányi barátságos leveleinek is megvolt a hivatásuk. Ezek voltak a lap toborzói. A tisztelet és hízelgés kivetelt számai, melyeknek az írogató és irodalompartoló főurakat, papokat, tisztviselőket, a laphoz kellett bogozniuk. Akadtak sértett lelkek, mint Rajnis is, akiket alig volt remény a társak közé csalni, annál inkább iparkodtak a többieket. E lap legfontosabb feladata: egy táborba hozni az országban elszórt maréknyi olvasót, akiknek a jórésze író is volt. Hála Szabó Dávid tekintélyének s Kazinczy társadalmi összeköttetésének, ez sikerült is. Azóta is alig egyszer-kétszer tudták az „elit“-et ennyire is összeverbuválni.

Nagy dicsősége volt a lapnak, hogy némi habozás után Ráday Gedeon is odaajándékozta neki nevét, beállt a kassai társak közé s ugyancsak szorgalmasan küldözgette verseit és fordításait, amelyek semmiesetre sem ragadták el Földi Jánost, a prozódia tudósát, (halála után szinte örült, hogy a derék gróf díb-dáb verseitől megszabadultak) de a Muzeumnak új fényt kölcsönzött ez a név, ha mindjárt a prózába átültetett Zrínyi, s sapphói versebe tört zsolttárok voltak is hozzákötve. Orczy, Prónay, Forgács, Báróczy egymás után engedték meg, hogy a művek ajánlásaiban ott tündököljenek. Az idősebb írók közül Kreskay, Simai, később Teleki József és Gvadányi is beállt a társak közé. Megannyi ballaszt, de megannyi tucat előrefizető.

Ugyan mit is kezdenének a Muzeumhoz tóduló fiatalok e tisztes nevek cégére nélkül? Ki ismerné például ezt a doktor Földi Jánost, aki egy Catullus utánzat első sora fölé a prozodiát is oda jegyzi, hogy mindenki lássa, milyen jól követte. Szabó László nagyváradi professzor, Dayka Gábor papnövendék, Virág Benedek

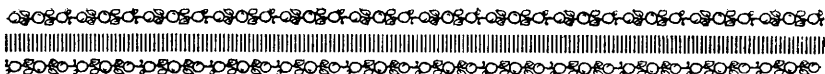
székesfehérvári pap-tanár: csupa új név. Szabónak egy agyon csiszolt, édeskés dalocskája jelenik meg, Daykától egy különösen szép, lágylejtésű Ovidius-részlet (ezt már megétette a Kazinczy új stílusa), Virágot egyelőre jól-rosszul baktató rímes verseiért üdvözölgetik a társak, hogy végül is egy váratlanul tiszta alcaiosival szolgálja meg a dicséretet. „Megért korodnak napjaiban, mikor Lankadni szoktunk, olyan az éneked, Mint egy dagadt felhő nyögeése . . .“ írja Szabó Dávid megért poétának ez az új latin, aki a deák verset már nem mint dagadt felhőt nyögeti, hanem, mint portalan fuvalmat gurdítja tovább. Verseghy egy folytatásokban közölt tankölménnyel, aféle De natura rerummal ragadja könnyű bámulatra Szabót, míg Horváth, a Hunniás immár híres (haj, kétes hírnév) költője, a hosszú sorsú és bőbeszédű Vidám indulatú Haldoklót kommentálja tudákos jegyzetekkel, amelyek-től Kazinczy rábeszélésére sem akar elállani.

Milyen meglepetés e régi folyóirat hasábjain találni rá ezekre a fiatal „ismeretlenek“-re. Magad is, mintha egy maroszeki vagy épen belsősomogyi földbirtokos volnál, egy fülöncsípett előrefizető, aki nagy alattomosan érdeklődik, hová is kell küldeni a pénzt, vagy lelkes érdeklődő, aki a harmadik vármegyébe levelez, hogy ugyan miért nem kapja ő a Szabó Dávid Muzeumát, az fagyott be, vagy a posta hányta el? A füled még alig barátkozott össze a kádenciátlan verssel s édes nosztalgiával figyelsz föl, ha az új poéták valamelyike négy sarkú versben talál írni. Ki tudja, hová ragadnak hennünket (tűnődsz) ezek az Ovidius-fordító papjelöltek s mit jelent a franciaországi változásoknak ez a dicsérete? Dehát a nyelv ügye, a nemzet ügye, mondják s te ép most készülsz az új király diétájára s puszta hazafiságból megtanulod a Dayka meg a Bacsányi nevét.

Nyolc szám öt év alatt s mégis hogy megtette a magát. Egy nemzedéket temetett el ez a Muzeum illő tisztelettel s egy új nemzedéket tartott keresztvíz alá. A két kard persze nem maradt meg egy hüvelyben s az édes szájú és megsértett Kazinczy nemcsak az írók javát szította el, de a lap színét is kiszította. Az új stílus költői helyébe tekintélyek jöttek, fiatalok, mint a tehetségtelen, de méltóságos Aranka konziliárus; öregek és családiásan moralizálgatók, mint Teleki József. Hiába borsozzuk a lapot epigrammákkal és aforizmákkal, Wieland istenei is hiába értekeznek a demokráciáról s Weszprémi a szent koronáról, a Muzeum egyre unalmasabb és színtelenebb lesz. Kazinczy az új stílus hőse, a jó-összeköttetésű úr és született irodalmi diktátor pótolhatatlan. Az öreg székely pap s a tüzes jobbágy-gyerek sírigtartó barátságot kötnek, de a lapjuk, az megbukik.

Németh László.





KRITIKAI SZEMLE.

Zsinka Ferenc halálára.

Bizonyos, hogy az a legmagasabbrendű ember, aki minél több jelentőset tud találni embertársai életében. És ki becsülje az életét, ha nem a történet-tudós? Zsinka Ferenc történettudós volt. De azok a sajtóságok, melyek a kiváló történettudóst teszik, mint szerkesztőnek is javára váltak. Nem ismerek embert, aki nála nagyobb tökélyre vitte volna a mérsékletet, a türelmet, a minden irányban való tárgyilagosságot. Van abban valami kétségbeejtő, hogy egy ilyen embernek, kit kétségbeesettnek sohasem láttunk, aki került minden hirtelen gesztust, kellett a legszörnyűbb kínok között meghalnia. De erről most ne beszéljünk, erről most nem beszélhetünk: szavunkat elfojtaná a könny. Ne beszéljünk az érzésünkről. Azzal vagyunk legméltóbbak hozzá, ha leszögezzük, mit jelent az értelmünknek, a józan mérlegelésünknek, oly mérlegelésnek, amelyen nem fog az idő.

Csak egynehány, talán kevésbé figyelembevett sajtóságára akarok ez-uttal rámutatni. Konzervatív volt, de az a kérdés, miben volt konzervatív? Nem tartozott a minden homályos-értelmű divatért lelkendezők közé. De amit egyszer jónak ismert el, ahhoz ragaszkodott. Egyáltalán nem volt maradi. Irodalmi és kritikai szempontból is magasszínvonalú lapot csinált a Protestáns Szemléből. Mint ahogy ragaszkodott ahhoz, hogy felekezeti kérdéseket nem visz a tisztán irodalmi tárgyú rovatba, elérte, hogy az ellentáborokból is híveket hódított ügyének. Olvassuk csak el, milyen szeretetteljes hangon írt Hajnal könyvéről és Esterházy nádor szerepéről. És másoktól, munkatársaitól is mindig ilyen türelmet kívánt. Az volt a meggyőződése, hogy aki valamiről meg van győződve, annak nem kell gorombáskodnia. Anélkül jobban ragaszkodhatik a maga igazához. Sokan mondják magukat türelmeseknek, de valóban türelmes embert keveset láttam. Zsinka feltétlenül ezek közé tartozott. Persze manapság nem sokra becsülik az ilyen erényt. Nálunk meg különösen irodalmi körökben nem jó néven veszik azt a tárgyilagosságot, amelyre célok. Sok íróféle zsenialitás jelének tartja a maga szubjektivitását, többnek a minden irányban ébren figyelő és mérlegelő tárgyilagosságnál, amely lehet szerzett sajtóosság, de lélek kell hozzá, amely megszerzi.

Zsinka Ferenc a szó szoros értelmében összenőtt a Protestáns Szemlével. Őbenne is volt valami igénytelen: szerény külső, kevesetsejtető, ami megtéveszti a felületeseket. De ő nem is akart hangosságot, nem akart tapsot, nem akart hírnevet. Ő minél jobban akarta elvégezni azt a munkát, amely rá volt bízva. És ennél többet senkisé sem tehet. A polgár volt, a citoyen, a szó

legjobb, a legszebb értelmében. Egy ember, aki megállta a helyét. Kevesekről lehet ezt elmondani. Mihelyt közelebbről vesszük szemügyre embertársainkat, rá kell jönnünk, hogy a legtöbbjük minden baját annak köszönheti, hogy úgy a munkája, mint magánélete tökéletlenségek sorozata. Mindnyájan követünk el hibákat, de Zsinkának sikerült elfojtani magában minden olyan sajátságot, ami megakadályozta volna abban, hogy kifejtse, ami a legjobb volt benne.

Hétfőnként találkoztunk abban a kávéházban, ahol a Protestáns Szemle néhány munkatársával együtt el szoktuk intézni mindazt, ami a lapra tartozik. Egyebet alig beszéltünk. A magánéletét nem ismertem. Azt sem tudtam, hol van a lakása. Amikor megbetegedett, meg akartam látogatni, de lemondtam erről a tervről, mert gondoltam, terhére lennék. Soha magánügyekről nem volt köztünk szó. Magánéletünktől elvonatkoztatva ültünk együtt s mindnyájan éreztük, ha nem is beszéltünk róla, hogy ez a szép, ez méltó hozzánk. Ennek ellenére, vagy talán épp ezért, jobban megrendített az ő halálának híre, mint sok olyané, akiről mindent tudtam, akik minden kis ügyüket kitalálták . . . Zsinka érezte, hogy a legnagyobb titkot, az életünk titkát, úgysem mondhatjuk el, azt csak sejteni lehet. S minden egyébbel csak félrevezetjük egymást.

Félt, hogy a munkatársai, különösen mi, fiatalabbak, elvetjük a súlykot, túlságosan haragszunk vagy letkendezünk írás közben, szóval fölénk kerekedik a téma, a nyers anyag. O a Lélek embere volt. Kedves szava volt: a Lélek. Es én azzal gondolok legjobban hódolni az emlékének, hogy úgy írtam meg ezt a cikkemet is, azzal a magamra erőltetett nyugalommal, mintha még mindig az ő kezébe adnám.

Marconnay Iwor.

Die lutherischen kirchen der Welt in unseren Tagen: D. A. Jørgensen, D. Dr. A. Rosz Wentz, D. P. Fleisch, Leipzig, 1929. 261. o.

A második lutheránus világkonferencia érdekében és a lutheri világ-egyház erejének dokumentálása kedvéért jelent meg ez a nagy és értékes mű. Az amerikai ev. egyház minden évben kiadja lutheránus Almanachját, de az ott megismerhető adatok minden érdekessége és értékessége dacára hiány és lézgapótló ez a nagyjelentőségű munka. A német lutheránizmus hasonló jellegű evkönyvei pártikuláris célokat szolgálnak, míg ez a mű részletes és minden állam vallási viszonyait feltáró adataival talán új irányokat is ad az egyetemes evangélikus világ-egyháznak.

A szerzők munkája tulajdonképen az volt, hogy a rendelkezésre álló és bekért adatokat mérlegelték s az általános egységbe úgy helyezték el, ahogy az összegyűjtött nagy adathalmaz érdekessége megkívánta. Tökéletes arányosságra törekedtek s az az álláspont lebegett előttük, hogy mindegyik állam lutheránizmusának a világviszonylatban megfelelő teret biztosítsák. S ezért valószínűen nagyon sok esetben használták a szerkesztői vörös ceruzát is, amely a túl-szubjektív és terjengős részleteknél kénytelen volt egészen könnyörtelen lenni.

Igy is vállalniok kellett azt, hogy lexikoni rövidegességgel, de mégis minden egyházi vonatkozású kérdésben teljes tájékoztatást nyújtsanak. Mindegyik nemzeti egyház fejlődés-történetét is megadták vázlatosan, a lutheránizmus kulturtevékenységét minden állam életében bemutatták, a felekezeti statisztikákat, a ki- és betéréseket, az egyház erősödését és gyengülését egyaránt a

nagy világ elé állítják s az ilyen bevezető kérdések megtárgyalása után térnek át azokra a kérdésekre, amelyek speciális egyházi nézőpontból nagyjelentőségűek. Az istentiszteleti élet egyes kérdései, a liturgiai rend, a fő és mellék istentiszteletek, ifjúsági munkák, belmissziói tevékenységnek mind adnak megfelelő teret, de felsorolják és bemutatják az egyházi ujságok működését is, így a világ luteránizmusa értesülhet és maga előtt láthatja azok nagy hadseregét, akiknek munkássága a különböző charizmák felhasználásával előbbre viszi az egyházak életét.

Azt mondhatjuk, hogy e könyv soraiban olvashatjuk a ma egyháztörténetét. A magyar evangélikus egyház szempontjából különösen azért áldásos ennek a könyvnek a megjelenése, mert az ebben található ismeretek a hazai evangélikus egyház kicsinységének és gyengeségének érzését arra a biztató optimizmusra váltják fel, hogy az ilyen nagyjelentőségű és nagy kulturtényezőként élő világegyház hatalmát és segítő erejét ki fogja terjeszteni a mi diaszpóra jellegű egyházunkra is.

A jövő szempontjából abban láthatjuk e könyv hasznát, hogy ismereteket gyűjthet magának minden olvasója olyan kérdésekre nézve, amelyekkel nem találkozott eddig s amelyek a jövőben esetleg olyan váratlan problémaként jelennek meg, amelyekre sürgős és az egyház szempontjából egészséges választ kell esetleg nekünk is adni. Igen érdekes így végigkísérni összes testvéregyházunkat és meglátni azt, hogy az államegyház kerete a krízisek idején milyen keveset ért és megállapítani azt is, hogy a függetlenség állapotában az egyház vezetésében és munkájában is mennyi a szertelenség és sok esetben a felekezeti elszíntelenedés. A legnagyobb jelentősége e műnek épen abban keresendő, hogy minden kérdést a legnagyobb őszinteséggel mutat meg és így vezetés vagy különösebb figyelmeztetések nélkül bárki láthatja mindazt, amit látnia kell s amiből tanulnia lehet.

De nemcsak egyháztörténetnek lehet nevezni ezt a könyvet az előbb megadott fogalmazásban, hanem misszió-történetnek is abban az értelemben, hogy itt magunk előtt látjuk a missziói munkák azon eredményeit, amelyek az egyházzá tömörülést lehetővé tették. Egyházunk t. i., nagyon helyesen, azt a gyakorlatot követi, hogy minden missziói munka legelső kívánásául egyházközség szervezését tűzi ki, hogy azután a zsenge gyülekezet azon ökuménikus luteránizmus lelki fennhatósága alá helyeztessék, amelynek védelmében minden missziói munka eredménye bizton növekedni fog.

Az egyetlen elszomorító e kedves könyvben talán csak az, hogy olyan egyházak életéről és visszafejlődéséről is olvasunk benne, amelyek a régi magyar egyetemes egyház vezetése alatt virágzó kerületek és egyházközségek voltak. De úgy látszik, az már a magyar ember tragikumához tartozik, hogy még a theologiai vonatkozású olvasmányai is ráemlékeztetik a mai magyarság vérző fájdalmaira.

Gaudy László.

Két neveléstörténet. Molnár Oszkár: Neveléstörténelem, Segédkönyv a tanító- és tanítónőképző-intézetek V. osztálya számára és a tanítói továbbképzés céljaira. Budapest, 1929. (208 l.) — **Dr. Tóth Antal: Neveléstörténet. Segédkönyv a tanítónőképzés céljaira, Nyíregyháza, 1929. (235 l.)**

Mindakét mű tankönyvnek készült a képzőintézetek V. osztálya számára; mindakettő szem előtt tarja a legújabb tantervben megjelölt anyagot, tekin-

tettel van a népiskolai vonatkozásokra, az intézmények és az elméletek történeti fejlődését is igyekszik feltüntetni; végül mindakettő a magyar nevelés- és oktatásügy történeti kifejlődését is ismerteti. Az egyes nagy nevelők és pedagógiai elmélkedők működésének és elméletének előadását mindkét mű az illető rövid életrajzával vezeti be, beállítja őt a maga korába, a maga történeti viszonyai közé, az uralkodó filozófiai felfogások keretébe, vagy ha az illető maga is filozófus, előbb bemutatja bölcseleti rendszerének fővonásait, s azután ebből vezeti le pedagógiai elméletét. Minden szakasz, kérdés végén mindakét műben összefoglalás következik, mely kiemeli az illető személy vagy irány jelentőségét, rendszerének előnyeit és gyöngéit. A nevekkel és számokkal mindakettő igyekszik takarékoskodni, hogy fölöslegesen ne terhelje velők a tanulók emlékezetét.

Ha átolvasgattuk, áttanulmányoztuk e könyveket, nyugodtan jelenthetjük ki, hogy műve kidolgozásánál mindakét szerző becsületesen megfáradt, kitűzött céljának mindakettő munkája megfelel, mindakettő alkalmas a tanítóképző-intézetekben való használatra; nyelve mindeniknek könnyed, eleven, felfogása helyes, az egyes pedagógiai írók és elméletek bemutatása eléggé világos, eléggé szabatos.

De ha egészben véve mindakét munkával meg lehetünk elégedve, ez nem azt jelenti, hogy, egyes kisebb jelentőségű hibák, hiányok, tévedések ne fordulnának elő bennök; s sajátos, hogy ezek — egyetlen kivétellel — nem bölcseleti vagy pedagógiai elméletek kifejtésében, hanem mindig az életrajzi vagy történeti adatokban fordulnak elő. Úgy tűnik fel az ember előtt, hogy itt-ott avult források után indultak, melyeket az újabb tudományos kutatások már módosítottak. Felsorolom ezeket a hibákat: a két derék munka megérdemli, hogy a II. kiadásban ezektől megtisztulva zavartalanul teljesíthesse oklató és felvilágosító feladatát.

I. Vannak közös hibáik, amelyek mindakét könyvben egyaránt előfordulnak. Mindakettő azt írja: Justinianus 527-ben záratta be az athéni egyetemet (529 helyett), Comenius Magyar-Brodban született, holott Nivnitz egyet. joggal említhető születéshelyül, mint M.-Brod; mindakettőből hiányzik a Nagy Károly palotaiskolájának, a Ratke és H. Spencer pedag. rendszerének ismertetése (Tóth A. nem híven idézi Spencer művének címét), egyik sem tesz említést a gyermekpszichológia tárgyalása során a genfi Institut J. J. Rousseau-ról.

II. Molnár O. művének hibái: Aristoteles föllépése nem hozható kapcsolatba a peloponnésusi háborúval (16. l.); a triviális iskola elnevezésére két, egymástól eltérő magyarázatot ad (25. s 34. l.); a középkori fegyelmezés megítélésénél a középkori ifjak szilaj, durva természetére is lehetne utalni (39. l.); Montaigne halálzási évét a sajtóhiba elferdítve közli; a reformáció nevelésügyi hatásánál Melanchtonnak az egyetemek és latin iskolák szervezésében kifejtett tevékenységét is meg lehetett volna említeni, valamint azt, hogy az oktatás céljával ő tüzte ki először a „sapiens atque eloquens pietas“-t; Kálvin Genfben nemcsak a kollégiumnak, hanem az akadémiának is alapítója volt (64. l.); Sturm gimnáziumát előbb ismerteti, mint a Trotsendorftét, Maróthit előbb, mint Cserét; a tanítás bizonyára főleg anyanyelven történt, — kiiga zítandó: sok részben latin nyelven folyt (79. l.); Baco módszertanát csak *Novum Organon* címen szokták idézni (71. l.); Comeniusról írja, hogy a Lon-

donba való meghívásnak... nem tehetett eleget: de igen, elment Londonba, de ott semmit nem végezhetett; az *Orbis pictus* először 1658-ban jelent meg: pataki Beköszöntő beszédében nem igen található ez a tétel: „Az elemi ismeretek oktatására alig vannak iskoláink“ (100. l.); Rousseau követségi titkár (s nem k. hivatalnok) volt; sem I., sem II. Értekezésének címét nem egészen pontosan idézi; én nem tudok arról, hogy eredetileg az *Új Heloiz* c. regényében akarta tárgyálni a nevelést s csak miután a regény keretei erre szűknek bizonyultak, fejtette ki önálló könyvben a nevelés problémáját; nemcsak élete utolsó éveiben, hanem már 1750—1756-ban is szívesen foglalkozott hangjegyek másolásával, de a mellett egyes művei után évjáradékot is kapott (112. l.); Diesterwegről is lehetett volna pár szót ejteni.

III. Tóth A. művének hibái: Sokratest elfogták s halálra ítélték (19. l.), megfordítva: halálra ítélték s aztán fogságra velettek; Sokrates, mielőtt az ítéletet rajta végrehajtották volna, méregpoharat ivott, — az ítélet az volt, hogy méregpoharat igyék; Platont nem széles homloka, hanem széles melle (vagy válla) miatt nevezte tornatanítója Platonnak; Platon nem lehetett 10 évig a Sokrates tanítványa; nem a Dionysios fogságából, hanem a rabszolgaságból váltotta ki Anniceris Platont; idea nem eszmény, hanem eszme, általános fogalom (21. l.); a 27. l. tetején a 355. évszám sajtóhiba; az ethika megalapítója gyanánt nem Aristotelest, hanem Sokratest tekintjük; a középkori nevelésnél a kolostori iskolákban folyó nevelési munkát nem részletezi, a renaissance-kornál mellőzi Erasmust; a Nantesi Ediktum nevét a történetírás ebben az alakjában örökítette meg (70. l.); Descartes régi nemcsi családból származott, de bárói származásáról nem igen tudunk (77. l.); Discours de la Méthode c. műve a magyar irodalomban már *Értekezés a módszerről* c. alatt honosult meg; Comenius tanulmányai végeztével... nem útazgatott 2 évig (80. l.); Beköszöntő beszédjében nem mondja, hogy kevés a népiskolánk (83. l.), a pataki felső osztályok felállítására nemcsak a tanárok és ifjúság nemtörődömségén múlt, amint azt a *Magyar Paedagogia* 1929. évf. 267. lapján kimutattam; Búcsúbeszédében nem látom a magyar nyelv ápolására való buzdítást; Locke csak egy főúr fiát és unokáját nevelte (99. l.); a Rousseau nevét fonetikusán egyszerű sz-szel írjuk és ejtjük; az apja nem a fiának olvasott regényeket, hanem apa és fiú versenyt olvastak; arról, hogy Annecybe való visszatérte után Warensné őt másodszor is Torinoba küldte volna, nem tudok (105. l.) az is téves állítás, hogy Párisba először társalkodói minőségben került; Velencében csak 1 évet töltött; 1762—1765-ben, midőn neuchâtel területen tartózkodott, porosz fenhatóság alatt élt (108. l.); az *Emil* első mondata így kezdődik: „Minden jól van úgy, amint a Teremtő kezéből kikerült stb.“; a waterlooi csata nem 1814-ben, hanem 1815-ben volt; Lechnitzky keresztneve Gyula; Comte-nál a metafizikai korszakot nem helyesen értelmezi (178. l.). Olykor nem ügyel az idői sorrendre, pl. e felsorolásnál: Galilei, Kepler, Kopernikus, holott az utóbbi élt és szerepelt közülök a legkorábban (60. l.), a 65. lapon előbb említi Sturmot, mint Trotzeudorfot, a 150. lapon Trappot, mint Comeniumst. Nyelvészeti megjegyzések: az ellenőriz igénél az igekötőt nem igen szoktuk elválasztani az igtől; az ikes-igéket, mint sajnálattal látom, nem szereti szerzőnk (41, 53, 131, 162. l.) s ezzel rossz példát mutat növendékeinek, ellenben az alkot, képez ígét ott is szívesen használja, ahol könnyen elhagyhatná (31. l.); d' Alenbert-vel: rossz kapcsolat (166. l.).

Felekezeti tendenciát egyik szerző sem árul el, mégis úgy látom, Molnár O. a reformátorok, Tóth A. a jezsuiták nevelési elveit és intézményeit ismereti nagyobb előszeretettel.

Rácz Lajos.

Szathmáry László dr.: Magyar alkémisták. A kir. Magy. Természettud. Társ. kiadása, 1928., I—XII., 1—452. 115 rajzzal és 1 színes melléklettel.

A középkori tudományosságnak sok olyan hajtása volt, amelyet ma lekcisinyelve tévelygésnek szokás bélyegezni. Ilyennek tartják általában az alkémiát is. Az aranycsinálás és a bölcsék kövének keresése, az alkémisták lelkét feszítő nagy vágyak már a lehetetlenségek birodalmához tartoznak. És ez a rejtélyes, hamvába dült tudomány mégis érdekesebb számunkra ma, mint volt valaha.

Szathmáry gazdagon illusztrált kis könyve mindjárt a meglepetéssel szolgál, hogy Magyarország egyik érsek-primása, Lippay György is alkémista volt. Rajta kívül azután jeles férfiak, érdemes egyéniségek, kísérletezők hosszú sora vonul föl, hogy bevezessenek egy rég letűnt világ titkaiba. Rajongók voltak, ahogy a könyv nevezi őket és még hittek abban, hogy a tudás hatalma a titkok titkát is legyőzi. Egy részüket csúfos kalandokba kergette az arany-láz, sokan egész vagyonukat áldozva dolgoztak titkos műhelyükben, hogy az anyagok ismeretlen tulajdonságait kifürkésszék.

A magyar irodalomnak kiváló nyeresége ez a regényesen érdekes kis könyv, mert műkedvelésünk történetének ismeretlen múltjára vet világot. Megismerjük belőle a királyi udvar alkémistáit, Pozsonyt, mint a magyar alkémisták városát, a londoni magyar aranycsinálót, a szélhámosokat és a becsületes alkémistákat, az aranycsináló generálist és Dittrich mestert. Megtudjuk az egykori szeheni pap és a debreceni professzor véleményét a természetfölötti kérdésekről és megismerjük, milyen nagy szerepe volt e titkos tudományokban éppen a katolikus főpapságnak és a szerzeteseknek.

Az alkémia mesterkedései ellen lassanként fölszólal a kritika, de komoly cáfolatukra csak akkor kerülhetett sor, amikor saját tudományuk fordult ellenük. Az anyag varázslói életre keltették az anyag igazi tudományát, a kémiát, a mai vegytant és ezzel a régi bűvös hatalmak erejüket veszítve porba hullottak. Aranycsinálásban nem hiszünk, ételelixírt, bölcsék kövét nem keresnek ma komoly emberek. De titokzatosságokat annál többen. Ezeknek pedig jó tudni, hogy a tudomány útja hogyan vetett új határt a megismerés lehetőségei elé. Az alkémia a múlté, de el kell ismernünk, hogy e tudós rajongás nélkül sohasem jutottunk volna el a vegytan mai, pontosan számító és mégis csodatevő birodalmába.

Az alkémia nem azt találta meg, amit keresett, de munkája nem volt hiábavaló. A tévedések útja is az igazság felé vezet. Akik a titkok országában az igazi tudás ösvényeit keresik, azoknak szebb és tanulságosabb könyvet az utóbbi évek terméséből alig ajánlhatunk, mint Szathmáry László munkáját.

Szilády Zoltán.

Dr. Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek.

A magyar bibliofil társaság évről-évre szép és értékes kiadvánnyal gyarapítja irodalmunkat. Legújabb kötete különösen becses lesz azok előtt, akik szeretnek Magyarország történelmének holdogabbik korszakán elmerengeni. Összeállítja a mohácsi vész előtti korból a magyar bibliofilek névsorát és le-

írja könyvtárukat a jelenleg ismert adatok alapján. Nem ír mindenkiről, akinek könyve volt, hiszen akkor a névsort első királyunkkal kellene kezdenie, III. Bélától kezdve pedig mindenik uralkodónkat meg kellene említenie, mert III. Béla óta rendszeresen vezették a királyi könyveket, amelyekbe a birtok-, nemesség- és címeradományozásokat vezették be. Ezek a királyi könyvek főlvehetőek volnának a későbbi időkből, amikor t. i. királyaink festett címereket ajándékoztak, az ismert címeres levelek érdekesen egészítenék ki illuminált kézirataink sorát. Kihagyásuk nem hiba, mert ezek a könyvek, amelyeknek egykori létezését Illésy mutatta ki, a mohácsi vész előtti időből nyomtalanul eltűntek. Bizony sok minden veszett el Mohácsnál! — Bibliofiljeinket Nagy Lajossal kezdi Hoffmann Edith. Csodálatos rejtély előtt állunk itten. Ha a sivatag utazója üdítő forrásnak nézi a mocsarat, ha a világ legszebb városának nézi az égető szikla- és homoktenger közepén zöldelő, de alapjában mégis csak szegényes oázist, mennyivel jogosabb a mi meglepetésünk, kiknek képes kéziratokban, sőt egyáltalán kéziratokban szegény XIV. századunk végéről egy színezésében, vonalvezetésében, kompozíciójában egyaránt magas művészi szintű kodexünk van: Márk krónikája. Mennyivel nagyobb a meglepetésünk, ha Hoffmann Edith meggyőz arról, hogy nemcsak a szövegíró volt magyar, hanem valószínűleg a képíró is. A képek ugyanis pontosan követik a szöveget, egyetlen helyen térnek el a szövegűségtől, akkor, mikor a szöveg kihagyja Szt. László legendájának azt a részét, amely szerint az ő koporsóját rendelkezése ellenére nem Várad felé, hanem Székesfehérvár felé indították el a nagy hőség miatt. A képíró itt mintegy kiegészítve a szöveget, a *legenda* elbeszélését ábrázolja: a koporsóvivők reggelre virradva azt látják, hogy lovak nélkül Várad felé megyen a koporsóval a szekér. — A királyokkal együtt 35 bibliofil sorol föl a kötet, közli ezeknek címerképeit is, hogy ha valahol eddig ismeretlen kodexünk lappangna, a címerképről meg lehessen állapítani egykori tulajdonosuk nevét. A címerképek előtt gondos kivitelű illusztrációk vannak az ismertetett kódexekből. —*kl.*

A magyar nép irodalmi könyvtára. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. 1. **Vörösmarthy Mihály válogatott költeményei.** 46 l. 2. **Petőfi Sándor: János Vitéz, Bolond Istók.** 47 l. Budapest, 1930.

Ezekben a füzetekben legdícsérendőbb maga a szándék, mely életre hívta őket. Klasszikusaink eljuttatása a néphez elsősorban csakugyan a tudományos akadémia feladata. Egy ilyen kiadványnak nagyon olcsónak kell lenni és bajosan lehet teljes kiadás. A különbözet anyagi terhét elvégre viselhetné más tényező is, de legtermészetesebben az akadémia vállára nehezedik az. A kiválógalás odiumát is egyedül az Akadémia kerülheti el, mindenki más részéről tendenciózus volna, vagy legalább is olyan színben tűnhetne fel.

A magunk részéről az elkövetkezendő új füzetekben hálásan vennénk néhány életrajzi adatot a születési és halálozási hely és évszám közé s néhány jegyzetet a közölt művek könnyebb és teljesebb megértése végett azok után. S felvetjük a kérdést: a görögöknek görögül, zsidóknak zsidóul elve alapján nem volna-e szerencsésebb e füzetkéket teljesen a vásári ponyva megszokott, kedves, népszerű ruhájába öltöztetni, árát azokéhoz szabni s kolportálásával is azokat bízni meg, akik ebben szakemberek s akiknek elvégre az üzleti haszon a fontos, azért akár a jónak is szolgálatába állnak?

1. **Kristóf György: Erdély Széchenyi Istvánja. Különlenyomat az Erdélyi Irod. Szemle 1929. VI. évf. 3—4. számából, 10 l.** — 2. **Bethlen Gábort dicsőítő enyedi hangok. Különlenyomat a Református Szemle 1929. XXII. évf. 14—15. számából, 6 l.**

Az első tanulmány Takáts Sándorral vitázik afölött, hogy gr. Kendeffy Ádám tekintendő-e Erdély Széchenyi Istvánjának úgy, amint ezt az egykorú konfidensek Bécsbe küldött jelentései alapján Takáts véli, avagy gr. Mikó Imre, mint ahogy szerző gondolja és tanulmányában sikerülten bizonyítja is. — Kristóf Györgynek másik tanulmánya azokkal a versezetekkel foglalkozik, amelyeket enyedi diákok idők folyamán Bethlen Gábor-ünnepélyek alkalmából írtak. Abban a nagyobb tanulmányban, amelyből kiszakítva megjelent, bizonyára ez a tanulmányrészlet is megkapja hangsúlyát és jelentőségét, különösen, ha a szerző felhívása olvasóihoz adatainak kiegészítésére, nem fog viszhang nélkül maradni.

Karácsony Sándor.

Osztrák életrajzok I. Ferenc Józsefről. (*Margutti Albert: Vom alten Kaiser, — Bibl Viktor: Der Zerfall Österreichs, — Tschuppik Karl: Franz Joseph I., — Redlich Joseph: Kaiser Franz von Österreich.*)

A világháború után Ferenc József életrajzával foglalkozó osztrák írók közül négy keltett nagyobb érdeklődést.

A négy író közül Margutti az uralkodó katonai irodájában teljesített szolgálatot 16 évig, közelről látta őt, sűrű személyes éritkezése volt azokkal az urakkal, akik Ferenc József közvetlen környezetéhez tartoznak évtizedeken át. Nagyon érdekesek azok a följegyzései, amelyekben ezeknek visszaemlékező szavait őrizte meg, de ezek inkább általános benyomások, amelyek többször az elmosódottság határán állanak, bár némelyikük hasznos újmutatásokkal fog szolgálni a történetírónak. Megbízhatóság tekintetében legértékesebbek azok a följegyzések, amelyek magára Ferenc Józsefekre vonatkoznak, amelyekben Ferenc Józseffel folytatott beszélgetéseit örökölte meg. Ha el is fogadjuk azt, hogy nem lehet ezeket olyan hiteleseknek elfogadnunk, amilyeneknek Margutti igyekszik föltüntetni, nem vethetjük el őket pusztán amiatt, hogy némelyik megnyilatkozás nem egyezik pontosan Ferenc Józsefnek szokásos modorával. Közvetett értesüléseinek gyöngé volta legvilágosabb a Rudolf trónörökségre vonatkozóknál, ahol Ferenc Józsefnek gondatlanságot vet szemére Rudolf nevelése körül és ahol a szerencsétlen végű főherceg halálát a gondosan titkolt valóságnál is titokzatosabb verzióval igyekszik megfejtetni. A könyv érdekességének rovására megy, hogy a szerző bármennyire is igyekszik a Ferenc József körül szövődő világtörténelmi bonyodalmak rejtelmeibe behatolni, ez neki nem sikerül különösebb mértékben. Vagy nem volt elég betekintése az ügyekbe, ami nem lepne meg Ferenc József udvarában, hiszen Ferenc Józsefnek egyik legjellemzőbb tulajdonsága az volt, hogy illetékteleseknek nem engedett bepillantást a felelős államférfiak elé tartozó ügyekbe, — vagy ha volt bepillantása, akkor ezt értékes és megbízható megfigyelésekre fölhasználni nem tudta.

Szintén fölületes és inkább könnyű, mint élvezetes olvasmány Bibl Viktor műve (*Der Zerfall Österreichs*). Nagyon helyesen látta meg ő, hogy Ferenc József uralma I. Ferenc kormányának folytatásául tekinthető, de nemcsak ő téved abban, hogy ennek a megfigyelésnek túlzott jelentőséget tulajdonít.

Ferenc József uralmi rendszerében számos intézmény, tisztviselő és tanácsadó jutott el Ferenc császár udvarából, a kormányzat középső fokain ezek a maradványok sokáig megőrizték hatásukat, néha fölhatoltak a legmagasabbra is, mint pl. a titkos rendőrség, de az uralkodó jelleme, magatartása igen sokban különbözik Ferenc hűbéri atyáskodó modorától. Annál inkább szemünkbe ölik az, amit sem Bibl, sem a többi életíró nem vett észre: az a szinte meszterkelt erőszakosság, amely minden áron ellentétben kíván lenni V. Ferdinánd gyöngeségével. Bibl műve egyébként még kevésbé értékes, mint Marguttié, mert ő is lát ugyan problémákat Ferenc József életében és a monarchia történelmében, — érdekelnének is azok a problémák, amelyeket fölvet, de megoldásuk éppen olyan gyöngy, mint Marguttinál. Mint Margutti az udvarban élve is csak külsőségeket figyelhetett meg, komolyabb kérdésekben szóbeszédre volt utalva, úgy Biblnek is kétes értékűek a forrásai: régi hírlapokból közöl véleményeket emberekről és eseményekről most, mikor nemcsak a kutatók számára megnyitott bécsi levéltárak, hanem a kiadott források is egyre bővebben ontják a hiteles kútfőket.

Tschuppik munkája komolyabb kísérlet Ferenc Józsefnek és korának jellemzésére. Ferenc József autokrata uralkodó volt. Ez az autokrata jellem kíméletlen határozottsággal nyilatkozott meg abban a korszakban, amelyben Ferenc Józsefet kapkodással lehetett vádolni: az abszolutizmus korában. Még minisztereit sem hallgatta meg mindig, hátuk mögött, alsóbbrangú tisztviselők véleménye alapján adta ki katasztrófálisan fontos intézkedéseit, mint pl. az 1859-i hadüzenetet. Ez a túlzott autokratizmus összeütközésbe hozta minisztereivel, ezenfölül súlyos csapások előidézőjévé vált. A miniszterek eltakarták előle az alattvalók elégtelenségének komoly okait, emiatt hamar jut csődbe minden új rendszer, akár miniszter ajánlotta a császárnak, akár a miniszter háta mögött valamelyik más tanácsadó. Kísérletezés folyik éveken át azután is, mikor Ferenc József fölismerve az elégtelenség természetét, a magyarokkal kezd tárgyalni. A magyar kiegyezés megkötése után azonban a vonal állandó, bár az átalakítás munkája hol eredménytelenül, hol a legszomorúbb eredménnyel tovább folyik. Ez az átalakítási munka két irányban működik: a magyarok tágítani kívánják a dualizmus kötelékeit, Ferenc József ennek a leghatározottabban ellenszegül, — a csehek és a többi nemzetiségek maguk részére önálló államiságot, ha ez nem lehet, akkor szélesebb önkormányzati jogokat követelnek, vagy legalább nyelvük hivatalos használatának kiterjesztésére törekcszenek. Ferenc József bizonyos mértékig megértéssel fogadja ezeket a törekvéseket, végül azonban türelmét veszítve II. József példáját követi és a jogtalan milliókra kíván támaszkodni, hogy háttérbe szoruljanak a nemzetiségi viták a világszemléleti és gazdasági kérdések mögött. Ennek a kísérletnek következménye az osztrák parlamentarizmus csődje.

Tschuppik könyve jó vezérfonal Ferenc József uralmának történetéhez, ugyanennek a célnak még jobban megfelel Redlich Joseph műve (Kaiser Franz Joseph von Österreich). Redlich is nagy gondot fordít Ferenc József jellemzésére és mivel a forrásokat ő legalaposabban ismeri a fölsorolt írók közül, neki a jellemzés legjobban sikerül. Ferenc József gondolkodásának kialakására igen nagy hatással volt az, hogy ő uralkodó volt kora ifjúságától késő öregkorában bekövetkezett haláláig. Teljesen személytelenné vált a hosszú

uralom ideje alatt. Gyermekkorában sokoldalú oktatásban volt része, de különösen történelemből keveset tanult. Vallásossá lett, szerette az egyszerűséget és természetességet. Tanrendjében — és később életében — kevés szerep jutott a zene, költészet és művészet részére, annál fontosabb volt a katonászkodás. Ő az első Habsburg trónörökös, akit katonásan neveltek. Katonai nevelői: Hauslab ezredes és Coronini gróf hozzászoktatták a renchez, pontosságához és katonai fegyveléshez, de a magasabb szellemi és erkölcsi elem hiányzott ebből az oktatásból. Ezt a hiányt részben az idézte elő, hogy trónralépése félbeszakította tanulmányait, emiatt maradt befejezetlenül katonai kiképzése, jogi, politikai tanulmánya is. Órákat Metternich is adott neki, de nagyobb hatást nem gyakorolt reá. Kifejlődött benne a személyes méltóság érzése, nem fejlődött ki magasabb intellektuális érdeklődése, sőt Redlich elvitatja a józan ítélet fejlettségét is. Ferenc József életében első tragédia az, hogy fiatalon kerülvén a trónra, tapasztalatlansága és lánjékozatlansága miatt másoktól kellett függenie. Az első években kizárólagos befolyást gyakorolt reá a léha, élvezeteiben és kegyetlenségében állatias erkölcsű Schwarzenberg Félix herceg. Ettől azt láthatta Ferenc József, hogy erélyesen és gyorsan kell cselekedni és ő később is eszerint is cselekedett. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek, a miniszterek naplói őrzik emlékét annak, hogy a császár hamarosan részt vesz a vitákban, erélyes nyilatkozatokat tesz. Már ekkor észrevehetőek későbbi érényei: lelkiismeretes, mint volt gyermekkorában is, szorgalmas, kiténő emlékező tehetsége van. Jelentkeznek hibái is: szeret mindent gyorsan elintézni, ami magában véve erény, de emiatt nem tud elmélyedni a tárgyban. A gyors elintézés példája az 1859-i olasz háború: el volt ebben sietve a hadüzenet épenügy, mint a békekötés. Képzeltőerő híján kelletténél jobban ragaszkodik a meglévőhöz, végül érényei nem uralkodóhoz, hanem udvari tanácsoshoz illőnek mutatják alakját.

Különösen jellemzőnek találja Redlich a krimi háborúval szemben tanúsított magatartást. Amint Grillparzer írta a Habsburgokról: „ez a mi nemes házunk átka: fél-utakon, fél-cselekedetekhez, fél-eszközökkel, ingadozva törekszünk“. Ferenc József nem volt gyöngye akarató, de hiányzott belőle a fantázia, a szenvedély és a biztos hit a jövőben, emiatt a kisebb, de közeli érdekek fölládozta a nagyobbat. Olasz tartományait féltette, emiatt szövetekezett a nyugati haalmakkal az oroszok ellen, de aztán nem állottak melléjük a harcban. Megállott a félúton, a félcselekedet mellett. A cár méltán vetette szemére a hálátlanságot, III. Napoleon pedig joggal tekintette megbízhatatlannak fiatal szövetségesét. Ennek az 1854-i évnek első három hónapjában a fegyverkezés föleszméltette az egész évi hadügyi költségvetést, ettől az évtől kezdve a monarchia pénzügyei nem jöttek egyensúlyba 1890-ig.

A fél-elhatározások embere egyuttal makacs is volt. Nem szívesen hallotta a kedvezőtlen jelentéseket, saját méltóságának sérelmét látta abban, ha alkalmazottait gáncsolták. Gróf Boul-Schauenstein nem volt kedves ember az ő szemében, de mivel ezt külső támadások érték, csak azért is ragaszkodott hozzá.

Redlich munkájával szemben különösen két kifogást emelhetünk, ugyanazt a kettőt, amelyet Tschuppikkal és Ferenc József többi életirójával szemben is. Mindannyian részletesebben írják le az 1867 előtti korszakot, mint a

következőt, pedig mégis csak az utóbbi áll közelebb hozzánk — és mindannyian a teljes értetlenséget tanúsítják a magyar ügyekben. Redlich szerint 1867-től közel ötven éven át Ferenc József fáradhatatlanul dolgozott azon, hogy mindig új eszközöket találjon ki az 1867-ben a *magyarok javára* alkotott berendezések és formák fenntartására az összes népek egyre erősbödő ellenállásával szemben: a magyar faj „régóta elviselhetetlennek érzett, igazságtalan és tarthatatlan hegemoniájával szemben“. A magyarságot fegyvelmeztettek, politikailag iskoláztottnak mondja. Kénytelen vele, mert különben nem tudja megmagyarázni a magyarságnak tulajdonított nagy hatalmat azzal a csekély tényleges erővel, mely szerinte a magyar nemzet számára és kulturájában rejlik. Nem akarja észrevenni, hogy a németeknek — bár a monarchia keretén belül is nagyobb számú volt a magyarságnál, — célkitűzései azért maradtak elérhetetlenek, mert azok az egész monarchia uralmára vonatkoztak, nem akarja észrevenni, hogy a magyarok megelégedtek saját hazájukon belül a vezetéssel, sőt fogcsikorgatva ugyan, de még itt is beletörődtek a német nyelv előjogainak elismerésébe a hadsereg, közös bank keretén belül. A magyarság fegyvelmezettségéről nem vitatkozom Redlich-vel, vele szemben egyszerűen Bismarckra hivatkozom, aki a népek jellemének megítélésében bizonyára elég nagy tekintély. A magyarok nagyzási hóbortjáról beszél, szerinte Ferenc Józsefet félrevezette Magyarországon a Tisza által megszemélyesített magyar önérzet. Ide sorolhatjuk azt a bámulatos félreismerést, amellyel Tisza tiltakozását a világháború kitörése ellen azzal próbálja magyarázni, hogy Tisza ismerte a király békés hajlamát és annak kedvéért ellenkezett!

Ferenc József uralkodói tehetségének legjellemzőbb és legigazabb dicséretét akkor mondja el, mikor a duálisztikus kormányzás nehézségeit méltatja. Két csaknem teljesen önálló államnak miniszteriumai, harmadikul a közös miniszteriumok vezetői referáltak az urakodónak, Ausztriából 17 önkormányzatú tartomány, a magyar birodalomból a külön horvát szábor és báni kormány ügyei kerültek eléje. „Hogy ez az egész duálisztikus kormánygépezet kezdettől a monarchia megszűnéséig simán működött, hogy a sokszor éveken át húzódó kiegyezési válságok az alkotmányos kormányzás meháizmusának kerékszerkezetét soha nem vitték valóságos elakadásba, az bizonyoságot szolgáltat Ferenc József uralkodói képességéről, a figyelembejöhethető személyekkel való bánásmódbeli ügyességéről, az ő rendíthetetlen türelméről és elővigyázatosságáról a birodalom őrizetében.“ Legfőbb gondja természetesen a közös ügyekre volt, ezen a téren úgyszólván korlátlan úr maradt haláláig.

Redlich nemcsak kiadott forrásokra támaszkodik művében, hanem tekintélyes levéltári anyagra is, de nem lehet elmondani róla, hogy teljesen uralkodik az anyag fölött. Ezt mi természetesen elsősorban magyar vonatkozásokban érezzük nála éppenúgy, mint Ferenc József többi életrajzaiban is. Minthogy itten egy évtizedekre, sőt évszázadokra visszamenő, sokszor tudatos, sokszor tudatlan meg nem értéssel állunk szemben, nagy kérdés, milyen mértékig segíthetne ezen olyan Ferenc József-életrajz, amely magyar szerző tollából származnék.

Török Pál.

Ludwig, Emil: Tizennégy július. Ford. és bevezette Supka Géza.

Szellemes, jól megírt munka, és amint egyik szépirodalmi lapunk ismer-

tetése mondja: meggyőző. Meggyőzi az olvasót a központi hatalmak bűnösségéről és különösen Anglia teljes ártatlanságáról, — meggyőzi az olvasót, ha az olvasó tájékozatlan a való történelemben. Kritikusabb elme a való történet ismerete nélkül is gondolkodóba esnék pl. azon, hogy Ludwig szerint Ferenc Ferdinánd nem is volt beteg fiatal korában, csak belebeszítették a betegséget, hogy lemondásra bírják! Aki az eseményeket ismeri, az fönnakad azon az állításon is, hogy Ferenc Ferdinánd minden törekvése az volt, hogy fiaiból trónörökösök legyenek. Hogy lehet ilyent állítani, mikor ismerjük Ferenc Ferdinánd reménybeli trónralépésének előkészületeiből azt, hogy a későbbi IV. Károlyt nyomban trónörökösnek akarta kijelenteni, holott még azt sem tudhatta, hogy Chotek Zsófia esetleges halála után köthető második házasságából nem szülehetnek-e a Habsburg családi törvény szempontjából is teljes jogú utódai. Ferenc Ferdinánd hibáit sokkal jobban ismerem, semhogy védőügyvédjeül kívánnék fölcsapni, de Ludwignak ezt az állítását olyan vesébelátásnak kell minősítenem, mint amilyen a reklám szavaival szemben („minden törekvésem az, hogy vevőimet teljesen kielégítsem“) az irigy konkurrens: minden törekvése az, hogy zsebeidet megtöltsed. Ez a vesébelátás nála hamis utakra vezet. Kezdődik azon, hogy egyetlen hónapot szakít ki, (1914. júliusát) azt, amelyben az éveken át bosszantott félnek türelme elfogyott. — Történelmi visszapillantásokat közöl ott, ahol szükségesnek látja hangulatkelés szempontjából: a délszlávok 500 éves álmáról beszél, holott a délszlávok alig mult 200 éve, jutottak telepítés útján arra a területre, amelyet Magyarországból foglaltak el. Tisza Istvánt és a magyar nemzet viszonyait nem éri meg. Szerinte Tisza a válságos hónapban azért kívánta bevételni a területi érdektelenség elvét, mert Magyarország szaturálva volt nemzetiségekkel, — gyöngeség volt tőle, hogy le nem mondott, viszont elismerésre méltó, hogy a harctérre is kiment. Bármennyire is vármegyei politikus színében kívánja Tiszát föltüntetni Ludwig, tény az, hogy Tisza előrelátása, — ha a vármegyei ablakából látta, annál nagyobb dicsőség szemének élességére, — hogy európai konflagráció fenyeget, és ezt akarta megelőzni azzal, hogy az orosz beavatkozás okát kiküszöbölje. Természetes az, hogy Tisza nem kívánta a nemzetiségek számát gyarapítani, de az érdektelenség kimondatásával a monárhián belül és kívül a háborús pártot kívánta lehűteni. Fenntartás nélkül szépek tartom én is azt, hogy Tisza saját életét is kockáztatva a háborúban, de merem állítani, hogy neki az nem volt olyan nehéz, mint amilyen nehéz volt a miniszterelnöki székben megmaradnia egy háború idejére, amelynek megakadályozására minden tőle telhetőt elkövetett. Kimeríthetetlen Ludwig művében az igazságtalan gúnyolódások sora. Bennem részvétet kelt Pourtalès szentpétervári német nagykövet, aki a háború bekövetkezésének hatása alatt annyira összeroskadt, hogy mintegy önkívületben kétféle hadüzenetet adott írásban az orosz külügyminiszternek, — Ludwig úrnál a háborútól visszadöbbenés csak akkor rokonszenves, ha utcai tüntetésben nyilatkozik meg. Ludwig úr jónak látja a grófságot valami különös, de mindenesetre korlátolt és léha gondolkozású emberfajta ismertető jelének föltüntetni. Valahányszor hibát lát egy grófban, akkor az menthetetlenül gróf neki és semmi más. San Giulianoval rokonszenvezik, az tehát díjmentesen megfosztatik ögrófi címétől, az előtte szintén rokonszenves Lichnovsky, a londoni

német nagykövet egészen diszkrétén tartja meg hercegi címét. Látszik a műből, hogy szerzője foglalkozott a világháború előzményeivel, elfogulatlanságra is igyekszik, mégsem mondhatjuk sem alaposnak, sem elfogulatlannak. Impressziók hatása alatt álló, radikális érzelmű, eleven újságíró munkája, az olvasót szórakoztatja, de a háború igazi okait, igazi előidézőit nem ebből a könyvből kell megismernie az olvasónak.

T.

Laczkó Dezső: Östörténeti adatok a Balaton környékéről. A Szent István akadémia mennyiségtan-természettudományi osztályának felolvasásai. II. kötet 5. sz. Veszprém, Egyházmegyei könyvnyomda 1929. 27. l.

Már eddig is ismertünk a Balaton környékéről paleolit leleteket, de ezek mind kétséges értékűek a kulturfajok kronológiája szempontjából. Laczkó Dezső e szétfoglaló értekezésében új, rétegtanilag is igazolt adatokat szolgáltat ezekhez. Két új őskori teleppel ismertet meg bennünket, melyeknek egyike a somogymegyei Ságvár, másika pedig a veszprémmegyei Vöröstó község közelében van.

Ságvári kutatásainak részletezése után a leletanyagról számol be. Az u. n. Horhos út menti löszbe ágyazott nagy tűzhelyből két pengevakaró, egy árvéső és több más tűzköszilánk került elő. E közserszámekat tipológiai szempontból az *aurignaciende* sorozza. A glaciális fauna szépszámú csontanyaga a rénszarvastól és a vadlótól származik. Az adatokból kétséggkívül megállapítható, hogy a diluvium ősembere „a magyar földön is, nemcsak barlangokban, hanem a nyílt vidékek száraz területén is tanyázott.”

A vöröstói őskori telepnek már 18 pontjáról kerültek elő tűzkőtárgyak. A leletek nagyobb része mikrolit és kivétel nélkül a már régebben megbolygatott lösztalaj felszínén fordul elő. Ez a körülmény lehetetlenné teszi a stratigrafiai módszer alkalmazását; azonban mind — néhány neolitikus korú tárgyon kívül — az újabb paleolitikum és mezolitikum típusaira mutatnak.

Az ősrégészeti kutatásról szólva megállapítja, hogy a tipológiai módszer nem lehet mindig helytálló és inkább geológiai alapra kívánja helyezni a prehistoriát; a tipológiának csak akkor tulajdonít jelentőséget, ha a „geoarcheológia” ezt igazolja. Hangsúlyozza továbbá, hogy a lösz jégkorszakbeli képződésű és nem interglaciális. Laczkó e paleolitikus korra vonatkozó kutatásai mellán sorolhatók a többi hazai, újabban ismét nekilendülő, ősrégészeti kutatások számottevő munkái közé. Az értekezés értékét, 2 helyszínrajzi térkép, a leletanyagot feltüntető 2 tábla és egy szinkronisztikus táblázat növeli.

Simonyi Dezső dr.

Babits Mihály: Élet és Irodalom. (Atheneum-kiadás. Budapest. é. n.)

Az *Irodalmi problémák* (1917) és a *Gondolat és írás* (1922) után Babits Mihálynak ez a harmadik és hozzátehetjük, legsemélyesebb fűtésű tanulmánykötete. A szokványosnak tetsző és szenttelen kötetelm mögött valóban Élet és Irodalom, vagy talán Politika és Költészet, Valóság és Költészet, vagy még inkább Költő és Nemzeti Közösség feszül egymásnak és keresi a kibilient egyensúlyt. A kötet legnagyobb és legjelentősebb tanulmányai (*A kettőszakadt irodalom, Magyar költő kilencszáztizenkilencben, Az írástudók áruvárosa*) a költészet nemzetettkai határkérdéseinek borotvaélén járnak, olyan meredély szélén, „aminek partján Tolsztoj megsédült.” Forradalom, ellenforradalom, egy ország megnyomorítása, sőt egy nagymúltú irodalmi társaság-
nak a költőt elitélő határozata nélkül is minden nagy költőnél fel kell buk-

kannia ezeknek a határkérdéseknek. Jó annak a költőnek, aki egy lendülettel átveti magát a meredélyen s meg tud állni biztos lábbal akár az egyik, akár a másik szírtén. Babits nem tartozott ezekhez és nem is láttuk még soha magyar írónál ezeket a kérdéseket annyi személyes lázzal felvetődni, mint ebben a tanulmánykötetben. „Magamról beszélek, Babits Mihályról, egész személyesen“ — olvassuk, de e felcsattanó leleplező mondat nélkül is minden lap erről beszél.

Mégis Babits e tanulmánykötetének nem személyes hangsúlyában van igazi jelentősége. A személyes érdek fájó sebei begyógyultak, a költőben lejátszódott dráma hullámai a valóságban már elsímultak: az irodalmi lársaság, mely valaha a költőt elítélte, ismét tagjává választotta s maga Babits is ma olyan folyóirat élén áll, mely a magyar irodalom „nemzeti koncentrációját“ tüzte ki maga elé alapelvül. Mindaz tehát, ami annak idején a költőt a kérdések kaszaboló éle elé állította, ma már nem aktuális, de aktuális marad örökké a probléma, melyet mindig életre fog kelteni az eleve elrendelt írói tudat és közvélemény napi követelése. Mindenki által könnyen érthető vádak, „nemzetietlenség“, „államrombolás“, „értéktagadás“, „játék a szavakkal“, állnak ilyenkor szembe a komplikált írói temperamentummal, írói feladatérzéssel s mikor Babits e kötete legtöbb tanulmányában „megkísérli a lehetlent, aminek a meggyőzést és megértést mondják, az emberek közt“ az író legbensőbb műhelytitkait tárja fel. E tanulmánykötete lesz majd legbiztosabb eligazítónk az ő irodalmi elvi álláspontjának megismerésében. Egy-két elemét e kötet alapján megpróbáljuk itt kiemelni.

Babits Mihály magyar irodalma elválaszthatatlan az európaiság fogalmától. „A magyar kultúra nem idegen az európai kultúrával szemben, hanem annak egy különös testvérága, vagy inkább tükörképe egy másfajta lélek tükrében.“ (23. l.) Tudjuk, hogy tanulmányainak első gyűjteményében, az „Irodalmi problémák“-ban ő volt az első, aki európai, kívülről tekintő szemmel próbálta nézni a magyar irodalmat s kereste irodalmunknak azt a jellegzetes hangját, mely más, mint a világirodalom szellemi hangversenyét adó többi irodalomé. Ennek a keresésnek az eredményét talán jelen kötetében fogalmazta meg teljesebben: „A magyar lélek elejétől predestinálva volt új és különös hangot dobni az európai koncertbe: avval a predestinációval, mely a különös vegyületeket predestinálja a legváratlanabb kristályok kilővelésére.“ ((22. l.) Ezt az érdekes és különös vegyületet szerinte egyrészt a történeti magyar fajta kevertsége hozza létre, másrészt a magyar léleknek egy lényeges vonása, a „folytonos haladás és csökönyös hűség“ az irodalmi valóságokban. Babits adós marad e vonások közelebbi elemzésével, de rendkívül szerencsés és sokat sejtető formulák ezek, melyek különösen alkalmasak egyes korok, főként Babits saját kora irodalmának megértésére. Még mindig kevés ezeknek a formuláknak általánosan kommunikatív ereje s különösen kevés akkor, midőn a másik oldalról egy sokkal tetszetősebb és közérthetőbbnek vélt „úri és nemzeti“ magyar irodalom fogalma szegeződik ellene.

Babits nem filológus — csak a szó szoros jelentésében — s az ő irodalom-fogalmában állandóan benne van az értékesség, mint az irodalom főjegye. A jelentéktelenségek még a „histoire des idéés“ szempontjából sem tudják érdekelní. Az ő irodalma voltaképp anthológia, a tökéletesség könyve s irodalomtörténete a tökéletes művek elemzéseinek, magyarázatainak gyűjteménye. Amint a magyar irodalom általános megkülönböztető jegye külön-

állásra kényszeríti, úgy ez is. Egy anthológia ismertetése (*Anthológia*) alkalom arra, hogy szembehelyezze a magát az előtte fekvővel. Finom írói ösztön válogat itt, vagy hogy egy Babits-kifejezéssel éljünk, „belső meggondolás“, mely csak neki biztos mérték, de izgathatja az olvasót, hogy a „Befordultam a konyhára...“, az „V. László“, a „Tengeri hántás“ miért nem való a magyar anthológiába. Ez a belső meggondolás, melyben tán több hangsúly van a „belső“-n, mint a „meggondoláson“-on, vezeti történeti szemléletét is. Szinte feljajdul, midőn egy Balassának tulajdonított versről (*Balassa*) a kérlelhetetlen filológia kideríti, hogy nem Balassáé s ugyanezzel a tiltakozással ragaszkodik a Thaly-féle álkuruc balladák hitelességéhez. Az ő irodalomtörténete kezdet nélküli állandóság. „Nem történetről lehet itt szó, — írja — aminek kezdete és fejlődése van, inkább valami örökkévalóról kellene beszélni, valami rejtelmes és mindig egyformán tökéletes kiömléséről a magyar léleknek.“ (95. l.) Irodalmunk menetének bizonytalan tényei, „a kóbor és kicsúfolt regős, ki félig bohókás éneket gajdolt egy népvándorlási király asztalánál“, a malmot forgató leány, kinek énekére Gellért püspök figyel fel, „a bujdosó kuruc, ki ver ten, éhesen, rongyosan lohoit a fakó, színváltó, idegen rónakon“, erősebb irodalmi valóságok számára, mint a „Tinódi-féle leposságok“.

A kötet végén három kisebb tanulmány (*Új klasszicizmus felé, A vers jövődjefe, A színpad válsága*) a jövőt keresi kutató szemmel. Az az írói mult, mely már irodalomtörténetünk kimaradhatatlan alkotórésze, az a jelenbeli munkásság, melynek alkotásaival naponként gazdagodunk, teljes joggal teheti ezt s mindaz a személyes gond és kérdés, mely e kötet nagyobb tanulmányainak is indítója, itt is felemelkedik az írói felelősségérzet és elvi tisztaság magaslataira.

Kerecsényi Dezső.

Két verskönyv. 1. *M. Juhász Margit: Üzenem Ádámnak.* Nyíregyháza. Jóna Elek könyvnyomdája. 1930. 88 l. — 2. *Tollas Béla: Ének a napsugárról* Sylvester-kiadás, 96 l.

Ezt a két verskötetet egyező tulajdonságaik fűzik egybe s állítják szembe egyuttal egymással. Nem törnek új utakat, témakörük, érzésviláguk, hangulathullámaik, képkincsük, nyelvi formáik tisztaságuk jól ismert, szinte már lajstromozott és vignettázott vagyoni állaga. És mégis. Ami fölöttébb lehangoló hatást vált ki a férfiú lantján keresztül, megnyugtat, kibékít, örömet szerez az asszony-költő hallgatása közben.

Talán mégis csak úgy igaz, ahogy a közhelyszamba menő megállapítás tartja: a nő önmaga leglényét adja, mikor konzervál, alkalmazkodik, változtatás helyett módosít s a férfiúnak mindez nem szabad. Nemcsak azért nem, mert nem természetesen a gesztusai, ha mégis megcselekszi, hanem azért sem, mert ez úton-módon nem mondhat semmi újat.

Az *otthon* világa p. o. mind a két költőnek kedves és kedvvel kiaknázott birodalma. De mi újat énekelhet a főntemlített rekvizitumok birtokában erről a világról egy férfi-költő? *Anyám emlékezete*, olvassuk az első címet s nem csalódunk, csakugyan ilyen sorok vannak alatta: Félő szavad hallom, — még fülemben cseng, Szelíden hajlik a multból felém . . . Aludj nyugton a csendes temetőn, Árnyékot adó akácok alatt. — Ezzel szemben egészen üdítő hatású, mikor a nő így énekel: Erős apám, büszke apám Jön ott a fák alatt. Vidám apám, dolgos apám Hozzák a gyors lovak. — Nyilvánvaló, hogy itt a

leány-gyerek másképlátó szeme, máskép emlékező képzelete az újszerű. Azt, ahogy a fiúgyerek emlékszik vagy viselkedik ebben a helyzetben, már nagyon jól ismerjük és ha csak megszokott formában kerül elénk, fölöttébb unjuk is. Unalmas ez is: Ragyog a nap nyári hévvel, Mosolyog a tulipán, Az orgona-bokrok mellett Skatulyavár büszke tornyát Megint boldog nevetéssel Építi a Zolikám. — És érdekes viszont ez a párhuzamos hely a nő szemével újszerű beállításban nézve: Reggel dolga után indul a férfi, ugyanakkor és újra ugyanúgy, mint mindig akad egy kis pisze cseléd is, aki bezárja bent a vas-kaput... bent mindent újra rendberak az asszony s naptár nélkül nem tudja a napot. Ebben nincsen új: „Bontogatja-e már Tiszta leánylkek Hite a föld felett fehér angyalszárnyát“ Pedig szép és hibátlan kép. Ebben meg van új, noha nagyon megszokottnak látszik: „Lassan lépdél Mikulás bácsi...“ s a kis lány mesehallgatás közben ezt kérdezi: „Vajjon mit tesz a *kis cipőmben*?“ Fiúgyerek sohasem mondja — s ezért a magyar versekben még nem igen mondta senki — a sajátmaga cipőjét kicsinek. Ez sem új, de nagyon asszonyi: beteg kis hűgárol mondja egy helyen, hogy „a láz *karjára vette*“.

És így van ez végig az egész vonalon. A férfi szemmel észrevett konvencionális természeti kép hidegen hagy: „Egy tanyából kakas kukorikol. Kutya ugat... Az akáclevelen lakmározik két kis kecsketestvér S a tó körül sárga, kicsi libák Beszélgetve tipegnek a gyepen.“ A nő szeme itt is alkalmazott egy-két nyugtalanító, kedves motívumot: „A meleg nádszuba alatt *megbújnak* a fehér falak s *rájuk terül a cseud*.“ A férfi: „Sóhaj az est és megborzong a gyep *Smaragd* teste, mely napsugárra vár.“ A nő: „Arany foltok a piros szőnyegen S tükröm körül *szivárványos a ráma*. Mennyire az ész agyalta ki a gyep számára azt a smaragd jelzőt smilyen közvetlen szemlélet szülötte a másik kép. Csak úgy mellékesen (ahogy szemembe ötlött) írom ide ugyanennek a versnek két első sorát: „A *macska lustán ül az ablakon* És áprilisi fény hull a szobára.“ Ez is olyan asszonyos.

A konvencionális filozófia nemkülönben hasonló eme kettős ugyanazonossággal zendíti meg lantjuk húrjait. Azt mondja a férfi a napsugárról: „Hét színből áll és egyszerű rezgés.“ És ezt kérdezi tőle: „Mi vagy?... Kérdem... Világok fénye? Ós életforrás?... Hatalom?... Erő?... Tűzben izzó végtelen tenger? Maga az élet?... Örök felkelő sugárzó remény?... Ragyogó fényár?... — Nekem minden, — minden, — egy világ.“ A nő az életté lázadt anyag titkait kutatja. „Ti bölcsen éltek, pusztultok, születtek, utatokba „miértetek?“ nem sikoltnak... nyugodt világok: fák, hegyek, hold, csillag!“ „Vagy a toronnyal egyszer eget érünk? S megértünk mindent tiszta nyugalommal, mint fák, hegyek s *megcsöndesült* világok? A konvenció a nőnél összefog, a férfinál szertezilál, a nőnél fest, a férfinál maszatol.

A hazafias húrón kétféle képen hangzik az azonos nóta. A férfi a százszor megismételt szólamokat hangoztatja százegyedíkszer: „Mi hisszük, hogy elmegyünk hozzátok És megöleljük testvér sziveket, Boldog örömben egyek leszünk még, — Csak e szent napban hívón higyjetek.“ A nő a gyerekeket féltő ösztönös aggodalommal merőben új hangokat csal ki a megunt dallamból: „Vigyázzatok! Vigyázzatok! Szegény szomorú virrasztó anyák: nagyon komorak most az éjszakák; valami lappang erre.“ „és csukjatok be

minden ablakot az éjszakának, hogy hátha, hátha mégis valahogy itthon maradnának.“

Istent, Krisztust nem idézi a nő, legfeljebb nagyon diszkrétén, kikövetkeztethető másodlagossággal. Ez éppen olyan konvenció pozitív irányban, mint negatív a férfi íylélén sorai: „Mond (sic!), — mi a bününk? Vétkeztünk sokat?“ (Hát szabad ílyet kérdezni?) Szinte várja azután az ember ezeket a sorokat: „A szeretetnek hófehér palástja Boruljon áldón minden egyes házra, Ébredjen tiszta imára a lélek, Dícséret, dicsőség Az ég Istenének!“

Van végül egy hang, amely a férfiúnál teljesen hiányzik, mert kothurnusban elképzelhetetlen, a nő közvetlen, őszinte önmaga-adásáról viszont nagyon kedvesen tesz bizonytságot. Az *intézetre így emlékszem vissza* című verséből álljon itt mutatóba ez a néhány sor: „A jegyzet ott van a fiókban balra.“ „A nagy Pintért ma kérd vissza Cibi!“ „A fél keztyűm?“ „Jaj, add kölesön az ernyőd!“ „Ki a soros ma takarítani?..“ „Micsoda illat!“ „Te sem alszol, Kriszta?“ „Mégis, mégis jó fiatalnak lenni...“ — Az intézetre így emlékszem vissza.“

Meg vagyón írva: *mulier taceat in ecclesia*. Vajdon nem azt jelenti ez a mélységes bibliai parancs a poétikában, hogy férfiaknak tilos, a nőkre viszont kötelező a konvenció határain belül mozogni? *Karácsony Sándor*.

A magyar könyvhét lezajlott és rövid időre az érdeklődés középpontjába állított egy régi kérdést, amelyről irodalmi és tudományos kritikákban szó nem esik, amelytől pedig nagy mértékben függ a magyar írókon keresztül a magyar irodalom sorsa is: az érdeklődés középpontjába állította a magyar könyvek *árának* kérdését. Mai viszonyok között képtelenül olcsó árban adtak legelső rangú műveket. Az olvasók tízezeinek és százezeinek kell megmozdulnia, hogy a merész kísérlet jól sikerüljön; de ha jól sikerül, akkor könyv-íparunkon keresztül hatalmas föllendülés vár irodalmunkra. Teljes sikert kívánunk a magyar könyvhétnek és a magyar könyvnek, amely Szemlénkben gyakran részesült kemény kritikában éppen azért, mert a magyar könyvet és a magyar könyv sikerét minél tökéletesebbnek szeretnők látni. *Tp.*

Nyilatkozat. A Magyar Kultura című folyóirat 1930. március 20-i számában I. I. megtámad azon bírálat miatt, amelyet a Protestáns Szemlében Erdy Ferenc Kant-könyvéről írtam. Szemlének májusi számában hosszabb választ küldtem be, azonban a szerkesztő visszaadta azzal a kéréssel, hogy röviden feleljek:

1. A támadásnak nincs tudományos értéke, mert azt, hogy Erdy könyvéről írt bírálatom nem helytálló, meg sem kísérli bizonyítani. Egy ponton szól hozzá a Kant valláserkölesí világnézetével kapcsolatos kérdésekhöz s az antologíai istenbízoníytékot védelmezi, amelyet Kant elvetett s támad engem, mível ígazi istenbízoníytékul a kijelentést jelölttem meg. Ennek a problémának ugyan semmí köze nínccs ahhoz, hogy Erdy könyve jó tudományos munka-e vagy nem, mindamellett röviden közlöm I. I. okoskodásával szembenálló álláspontomat. A kijelentés éppen istení fenségénél, míndenhatóságánál fogva elegendő ahhoz, hogy benne önmagát Istenként nyilatkozta ki az embernek, azaz a kijelentés éppen azért kijelentés, mert ezzel közlí először az egyetlen Isten önmagát az emberrel, aki addíg csak isteneket ísmert.

2. A támadás többi részében I. I. sértett engem s a Prot. Szemle más bizonyítói. Nekem azt a súlyos vádat veti a szememre, hogy Erdeyben a katolikust gyűlölöm s munkáját ezért ítélem el. Érvekkkel ezt a vádat nem igazolja, minthogy nem is igazolhatja, mert bírálatomban semminemű vallási elfogultság nem vezetett: protestáns ember ilyen színvonalú munkájáról ugyanígy írtam volna. Sohasem gyűlöltem a katolikusokat, a kath. embert mindig a protestánsnal egyformán becsültem, s azt tartom, hogy a kath. hívő számára az ő vallása éppen olyan jó és üdvösséges, mint nekem az enyém. A prot. ember, mint Krisztus követője, nem is gyűlölheti a katolikust s ha meg is esik, hogy élőszóval vagy írásban nem egészen szerencsésen fejezi ki magát, az csak emberi gyaroltság, amelyet a gyűlölködés súlyos vádjával illetni joggal nem lehet. Én különben bírálatom minden szaváért vállalom a felelősséget tárgyilagoss, hozzáértő emberek előtt. Egy kitétel azonban enyhítek.

3. Korai volt bírálatomban ama bizonyos „kárhuzatos szakadék”-ról beszélnem, mert ilyen szakadék valójában nincs, legalább ma még nincs. Az ország katolikus és protestáns polgára békességben él egymással. A két egyház közt azonban válaszfalat emel különösen az a kath. tétel, amely a protestáns hívőt eretneknek, tévelygőnek mondja. Megszoktuk már ezt a fájó, téves megítéltetést s megnyugszunk, ha hagynak békén dolgozni hitünkért, hazánkért. A Magyar Kultura azonban sérteget (I. I. szokatlan hangon) s az ilyen sértegetések nyomában támadhat „kárhuzatos szakadék”. De mi kevésbé akarjuk zavartatni magunkat; a sértegetésekben nem követjük őket. Nekünk célegyenest kell futnunk előre, oldalra tekintés nélkül, nem világi dicsőséget, hanem annak ügyéért, akie egyedül minden dicsőség.

Trócsányi Dezső
theol. tanár.

Színházi szemle. *Szenes Béla és Huszár Péter Az ezüst páncél* c. vígjátékában (Nemzeti Színház) a halott vígjátékíró kezevonását folytatta az élő dilettáns. Munka közben elpárolgott Szenes Béla minden ismert sajátossága s a darab valami Csiky—Mikszáth—Harsányi-féle hangulatkeverékké lett meg. Hirtelen nem tudnám igazolni *A nagymama* és *A vén gazember* hatását, pedig érzem, hogy a rokon szituáció s néhány szinte alibit igazolóan következetes eltérés ezt a hatást bizonyítja. Külsőre elég mutatós darab, de semmi vígjátéki igazság és egyetlen élő figura sincsen benne. Inkább ártatlan bonyodalom-támasztó kedvvel van kiterelve, minden valószínű fejlesztés és megoldás nélkül. A nagyon hiszékeny özvegy grófnőt csúnyán ferevezeti a birtokkezelő rokon, maga is földbirtokos a szomszédságban. Ennek fia a grófkisasszony körül settenkedik, meg is kéri a leány kezét, de mikor (alig pár perc múlva) apjától megtudja a valóságot, a legcsunyábban meghátrál. A leány titokban rájön, hogy rokonuk csalással juttatta tönk szélére őket s egyik ösétől, férfi híjján, harcra kiállott amazontól elütően, a munka ezüst páncélját ölti magára. Legfőbb hitelezőjükhöz fordul segítségért, a szomszéd birtokoshoz, akitől mindenük függ. Ezt a hitelezőt persze, a nagyon kilátásó tétel kedvéért, az özvegy grófné húsz évvel ezelőtt kikoszarozta, ami most arra jó, hogy a leány beleszeressen, a grófné tiltakozzék, az egykor kikoszarozott szerelmes nemeslelkű cselhez folyamodják, hirtelen tönkrejutottnak híresztelve

magát, amitől a grófkisasszony antul jobban megbokrosodjék, hogy aztán kiderüljön minden s a negyvenöt éves agglegény (kinek kora úgy van megállapítva, hogy még a mama lányát is elvehesse) a *nézd meg az anyját, vedd el a lányát* jeligével csakugyan feleségül vegye a hősies grófkisasszonyt. Mozog itt minden, csak a darab áll mindvégig. A színészek azt a benyomást keltyik, mintha szerepük kipergetett magvát keresnék. *Palágyi* Lajos, *Tőkés* Anna, *Vízvári* Mariska, *Csontos* Gyula művészi hitelükkel mentik valahogyan azt a birtokot, mely a jól végződő birtokper ellenére valóban dobrakerült: magát a vígjátékot.

Zsolt Béla vígjátéka (*15.000 pengő jutalom*, Magyar Színház) nagy vizsgálást mutat a fiatal szerző nemrég sikerrel adott *Erzsébetváros* című életképe után. Abban finom miliómegfigyelés volt s a mértéktartó szatíra ereje. Itt csupa nyelvöltögetést látunk a brettli léhaságával. A cselekmény egy triviális adomán épül fel s a darab is csak adoma marad, mindvégig. Ebből az adomából, minden rutinos vígjátékíró ki tudott volna hozni valami türhető bonyodalmat, *Zsolt* megindítja a „heccet“, de nem bírja kiaknázni. Érezzük a szatírai célzatot, de a szellemeskedés rakétái nem sülnék el. Igen olcsó handlévelkedést látunk. A férfi és az asszony torzsalkodnak a pénzért s mikor átessenek a kompromittáltság rövidéletű komikumán, a két megcsalt házastárs is beleavatkozik az ügybe és szemérmel, becsületet egyformán félretéve, bíróság előtt egyeznek ki ötven százalékra. Kár volt ezért a sületlen adomáért három felvonást megírni. Csodálkozunk a rendezőkön, hogy nem tartották feleslegesnek színrehozni egy izetlen modern utánzatot, mikor a pénz mindenhatóságáról éppen ebben a színházban játszanak egy pompás klasszikus darabot (*Volpone*), mely több, mint háromszáz éves kora ellenére ma is friss és mély bölcsességű.

Lestyán Sándor színpadra vitte *Copperfield* Dávidot, három felvonásban, elő- és utójátékkal. Valami tizennyolc kép pereg előttünk, a kis Dávid születésétől boldog házasságáig. Mivel a képek igen vázlatosak, a „költő“ beszéde tölti ki időnként a tátongó ürességet. A jelenetek hangulatosak s az ifjúságnak bizonyára örömet szereznek. Az *Uj Színház* színészei derék munkát végeznek, a kis *Lázár* Gida sok tapsot megérdel. Annyi haszna mindenesetre meglesz ennek a feldolgozásnak, hogy a néző kedvet fog kapni a klasszikus regény újabb elolvasására.

Zágon István tipikus amerikai vígjátékot dolgozott át *Fruska* címmel, a Belvárosi és azok számára, akik a kabaré és a komolyabb színpad között keresik szórakozásukat. A *Hasemann leányai*-nak hibább vázlata ez, egy hálás szereppel, mely rátermett színésznő alkításában elfeledtetí a darab silányságát. *Gaál Franciska* igen elevenen mozog a színpadon s a csekélyke szöveget át tudja szinesíteni egyéniségével.

Vajthó László.

Zenei szemle. *Operaház. Boris Godunov felújítása.* Mussorgski e méltán nagyhírű operáját még a háborút megelőző évadban mutatta be operaházunk. A dalmű szövegét, mely Puskin műve és Karamzin (és nem Kamerzin, amint a hivatalos színlap következetesen hívja) történeti munkája után állította össze s itt-ott sajátjából megtoldotta maga a zeneszerző. Mussorgski e művét 1874-ben mutatták be Szentpétervárott, 1896 óta pedig Európaszerte Rimszki-

Korzakov símfásaival és hangszerelésével adják elő. Nálunk is ebben a formájában került színre. — Mussorgski mindenek felett realista volt s zenéjében is a valóság festésére, a szöveg tartalmának zenei visszaadására törekedett. Miután elméleti tanulmányokba nem mélyedt nagyon el, írásmódjában darabosságok vannak s hangszerelésében a rutin hiánya volt észlelhető. Ez az oka annak, hogy barátja és volt tanítója Rimski-Korzakov a művet „megfésülte“ s viszont ez az oka annak, hogy ismét visszanyúlunk az eredeti partitúrához, amint hogy ez általában a jóakaratólag megjavított partitúrákkal újabban történik. Mussorgszki az orosz történetből meríti tárgyát s dacára, hogy Boris Godunov tragédiáját teszi a darab középpontjába, a műben mégis a tömeg, az orosz nép (kórus) lép előtérbe. A sok képből álló, laza szerkezetű darab megértéséhez mindenek előtt meg kell kísérelnünk, hogy beleéljük magunkat az orosz nép lelki világába, — már amennyire erre olvasmányok, magyarázatok alapján képesek vagyunk, — hogy az alázatosság és lázadás, a groteszk jókedv és orthodox vallásosság stb. stb. hirtelen ellentéteit őszintéknek és természeteseknek találhassuk. A mű azzal kezdődik, hogy a tömeg a Szent Szűz kolostor udvarán várja, hogy ki lesz a cár, mert Boris lelkiismereti furdalásuktól gyötörtetve vonakodik a koronát elfogadni. A tömeget kényszerítik, hogy Borisért imádkozzék. Zarándokok vonulnak át a színen. A következő kép az öreg krónikát-író barát cellájába visz, hol Piment barát megírja Boris történetét, ki a gyermek cárevicsét, Dimitrit megölette. Grigori barát ezt hallja s elhatározza, hogy ő bosszút áll a meggyilkolt Dimitriért. 3-ik kép a koronázás. A második felvonásban a határszéli kocsmában vagyunk, hová a megszökött Grigori két részeges koldulóbarát társaságában megérkezik. Előbbi elfogatását sikerült szökésével kerüli el. A 2-ik képben az ál Dimítiri a lengyel vajda vendége, kinek leánya a cári koronáért kezét kínálja a megszökött barátoknak. A harmadik felvonásban Boris leánya, elesett vőlegényét siratja, fia pedig tanul. A cárt örökös lelkifurdalásai s a fiáért való aggodalmak gyötrik, víziók bántják, a megörlés útján van. Más kép: a nép fellázadt, gyötri az elfogott bojárt, a megérkező ál Dimitrihez csatlakozik a bojárral, a kolduló barátokkal s a majdnem agyonütött térítő jezsuitákkal együtt, csak a falu bolondja marad a színen, aki siratja a szegény, vesztébe menő orosz népet. Utolsó felvonás: Boris a dűmában félőrülten hallgatja az öreg krónika-író barát szavát, ki biztosítja arról, hogy Dimitri halott s hogy a trónkövetelő család. Boris meghal. — E rövidre fogott tartalom mutatja, hogy a drámai szerkezet szemszögéből egymás mögé sorozott képekkel van dolgunk, amelyeket két nagy erő tart össze: a tömeg lelke = az orosz nép és Boris szelleme = a cári erő. A tömeg hatalmas kórusokban testesül meg (azért kellett a takarékoskodás miatt lepassztott kárt az Egyetemi Énekkarral megerősíteni), melyek szépség, erő, kifejezés és leleményesség (inventio) dolgában a mű legnagyobb lapjait teszik. Mussorgszki a valóságosság ábrázolására annyira törekedett, hogy kötött és kötellen forma, ének és beszéd a szükség szerint észrevétlenül felváltják egymást. Eredeti és zabolátlan mindenben. A komikum (részeges barátok, öreg dajka) szélsőséges, de művészi. Boris szerepe lassan elboruló elméjével, kétségbeesésével, halálával, megrázó. A kórusok, amelyeken a mű lényegében nyugszik, kitűnőek. A szereplők, akik nagyobb részt aránylag rövid ideig vannak a színpadon, mind képességük javát adják.

Művészi teljesítménye folytán kimagaslik Szende Ferenc Boris Godunov alakítása, amellyel új nagy és méltó siker taratott. Szende egyrészt mint énekművész nyújtott elsőrangút, másrészt mint ábrázoló művész nemcsak a tébolyodó Boris alakításában volt megdöbbentően hatalmas, hanem az utolsó felvonásbeli Boris lelki küzdelmeinek és halálának ábrázolásában is lélekzefojtóan valóságos. — A színpadi képek szépsége nem elégtelt ki. Az első felvonás mindhárom képében látható mólószerű dobogó nem hat jól s a tömeg, a felvonulások mozgalmasságát nemhogy növelné, hanem akadályozza és a néző elől részben el is fedi. A lázadó parasztok, egyenlő szürke porköpenyekben pedig, hiába mozgatja őket a legjobb rendezői lelemény, színtelen, unalmas, szegényszagú képet adnak, amelyben kevesen veszik észre a falu megcsúfolt ügyfogyottjának a szeretetet jelképező játékát. *Isoz Kálmán.*

Munkatársainkat kérjük, hogy a Szemlét szíves közreműködésükkel továbbra is támogassák. Néhány cikk a váratlan és megdöbbentő haláleset miatt keletkezett zavar következtében maradt el. Újabb cikkeket gépirással kérünk, a kézzel írott cikkeket a tiszteletdíj terhére fogjuk lemásoltatni.

Szerkesztőváltozás.

Széles körökben keltett megdöbbenést, de legközelebről a Protestáns Szemle olvasótáborát érintette a Szemle hosszú éveken át volt felelős szerkesztőjének, Zsinka Ferencnek halála. Március végén dőlt ágyának, mégis váratlanul következett el a vég, hiszen az influenzának nem tulajdoníthatunk különösebb fontosságot. A középfülgyulladás is elmúlt a sikeresen alkalmazott punkció után, a beteg föl is kelt és megszokott aggodalmas pontosságával igyekezett hivatalos kötelességeinek teljesítésére. Talán a korai fölkelés és kijárás, talán az előző kórt okozó rosszindulatú baktériumok újabb gennyesedést, sőt agyhártyagyulladást idéztek elő, — ez az utóbbi bánatalom vitte szeretett barátunkat korai sírjába.

Társaságunk a következő gyászjelentést adta ki régi munkásának haláláról:

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság Elnöksége lesujtva a váratlan csapástól, megdöbbenéssel jelenti, hogy éveken át volt főtítkára és a Társaság folyóiratának, a Protestáns Szemlének felelős szerkesztője

DR. ZSINKA FERENC

a Nemzeti Múzeum Széchenyi könyvtárának helyettes igazgatója, f. hó 4-én, vasárnap délben 12 órakerészes szenvedés után elhunyt. Mélyen vallásos és igaz nemzeti érzés állította őt Társaságunk szolgálatába, ennek a szolgálatnak teljes odaadással szentelte erejét mindaddig, amíg az Úrnak kifürkészhetetlen akarata a férfikor delén kiragadta őt körünkből és szerető családjának karjaiból. Isten végzése előtt meghajolva áldjuk szelid emlékét.

Temetése f. hó 6-án, délután fél 4 órakerészes kerepesi temetőben.

Budapest. 1930. évi május hó 4.

*„Mert nem azok igazak
Isten előtt, akik hallják a
törvényt, hanem akik cse-
lekszik a törvényt, azok
igazulnak meg.“*

Pál, Róm. 2:13.

*„Krisztus... az Isten
jobbán van és esedezik
értünk.“*

Pál, Róm. 8:34.

A gyászszertartást Ravasz László és Victor János végezte. Társaságunk koszorúját és a Szemle munkatársainak koszorúját Kemény Lajos ev. lelkész a következő beszéd kíséretében helyezte a koporsóra:

A Protestáns Irodalmi Társaság s egyben a Protestáns Szemle munkatársai sem bocsáthatják el Zsinka Ferencet búcsúszavak nélkül a Társaság és a maguk életéből. Nehéz feladatot oldott meg közöttünk. Mint az irodalmi társaságnak hosszú időn át volt főtitkára s utóbb a Szemle szerkesztője a protestáns egyházi és tudományos irodalomnak, vágyaknak és csalódásoknak, a protestáns lelkek szemlélődésének rostálója volt: vigyáznia kellett arra, hogy a jelentéktelenség, az értéktelenség, a személyeskedés pelyvát a kritika levegője kifújja és a tiszta szem, az érték, a jó gabona megmaradjon és csűrbe takaríttassék.

Nagy nevek, nagy elődök nyomdokaiba fiatalon lépett. De csak évei mondták annak. Nyugalma, határozottsága, kiforrott ítéletei többek voltak éveinél. Véleményeit nem lehetett befolyásolni, mert igazságai voltak, mert komolynak érezte feladatát, de ez a munkásság, hivatáshűség, tudóshoz illő megbecsülése minden kicsiny értéknek, objektív meglátása minden gyengeségnek öbenne szelidséggel és ideálizmussal, szerénységgel és jósággal párosult. Irodalmi Társaságunk sokat veszített benne, sok tervet, sok ösztönzést és útmutatást, a Szemle munkatársai azonban mindezeket felül olyan kincset, amelyből kevés jut a földi életben egy-egy embernek: igaz és hűség jóbarátot...

Búcsúnk csak földi részének szól: elgondolkozó tekintetű, szeliden mosolygó szemének, halk szavának, — lelki része, mely erő gyanánt élt közöttünk, élő marad nekünk. Amilyen szeliden, csendesen és meleg barátsággal tudta ő nekünk az elváláskor hetenként mondani, ugyanúgy sóhajtluk mi most utána a búcsút: „Látunk megint, úgy-e? Isten veled!”

A temetésen megjelentek nagy száma mutatta, milyen nagy szeretetnek és tiszteletnek örvendett az elhunyt fájdalmasan rövid életében. A napilapok név szerint is felsorolták a gyászoló közönségben látható előkelőségek egy részét, itt kötelességszerűen jelentjük, hogy Társaságunknak levélben fejezték ki részvétüket: *Csikész Sándor, Darányi Kálmán, Gratz Gusztáv, Kapi Béla, Károlyi Árpád, Kozma Andor, Magyar Zoltán, Mitrovits Gyula, Paulinyi Oszkár, Polner Ödön, Pröhle Károly, br. Radvánszky Albert, Reiner János, Tamedly Mihály, Tormay Cécile — saját nevükben és több előkelő testület nevében.*

A Zsinka Ferenc halálával megüresedett szerkesztői munkakör teendőit egyelőre Török Pál titkár végzi, akinek a titkári irodában dr. Simonyi Dezső segítkezik. A Szemle mostani számának címlapján azonban nem pusztán kegyelethől maradt meg Zsinka Ferenc neve, ez a szám nagy részében még az ő összeállításában kerül az olvasók kezébe. Ő válogatta és gyűjtötte össze a cikkeket, sőt gondosságában annyira ment, hogy nagyobb cikkekről és könyvbírálatokról a következő számok részére is tárgyalt munkatársaival. Ime: nemesak formailag maradt szerkesztőnk Zsinka Ferenc, hanem tárgyilag is, és mindvégig szerkesztőnk marad ő szellemileg, mert folyóiratunk célja ezután is az marad, hogy a magyar protestáns világfölfogás alapján békés építő munkát végezzen.



Jegyzőkönyv

a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság 1930. évi április hó 23-án tartott választmányi és közgyűléséről.

1. Ravasz László elnök üdvözlővén a szép számmal megjelent választmányi tagokat, az ülést megnyitja.
2. A választmány tekintettel a március 28-án tartott ülésen történetekre, a titkári és szerkesztői jelentést fölolvassottnak tekinti. A pénztári jelentést és az 1930—31. évi költségelőirányzatot Szelényi h. pénztáros fölolvassa. A választmány a jelentéseket tudomásul veszi, a pénztárosnak a szokásos fenntartásokkal a fölmentvény megadását javasolja.
3. Elnök jelenti, hogy egy választmányi tagsági hely megürülvén, betöltésére a szokások értelmében ev. tagtársaink közül kell jelölnünk. A választmány a megürült helyre Gratz Gusztáv urat jelöli, a megújítás alá eső helyekre a régi választmányi tagok megválasztását javasolja.
4. Ravasz László elnök a választmányi ülést bezárva, megnyitja a közgyűlést, amely a választmányi ülés javaslatait elfogadva, tudomásul veszi az évi jelentéseket és a pénztárosnak, számvizsgáló bizottságnak a szokásos fenntartásokkal a fölmentvényt megadja.
5. A közgyűlés a választmány kilépő tagjait újra megválasztottnak jelenti ki, a megüresedett helyre egyhangúlag Gratz Gusztáv ny. külügyminisztert választja meg.

Budapest, 1930. április 23.

A jegyzőkönyvet vezeltem:

Török Pál sk., id. titkár.

Hitelesítjük:

Hamar István sk.

Dr. Raffay Sándor sk., püspök.

Kérjük

t. tagtársainkat, hogy tagdíjaitak minél előbb szíveskedjenek be-
küldeni.

Kérjük

minden egyes tagtársunkat, hogy taggyűjtéssel siessen látogatá-
sunkra.

Félreértések elkerülése végett emlékezettel idézzük, hogy Társaságunk választmányának névsorát közöltük májusi számunkban; az irodalmi, tudományos és művészeti osztály névsorát a következő számban fogjuk adni.



TULAJVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkeszi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ	Főtitkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf	Szerkesztő: ZSINKA FERENC †
Lelkeszi alelnök: KAPI BÉLA	Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró	Ügyész: FROMM LAJOS



A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket TÖRÖK PÁL főtitkár (Budapest, V., Akadémia-utca 2. vagy Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) címére kérjük.

Csak géppel írt kéziratokat fogadunk el.

Lapzárta a hónap tizenkettedikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az evangélikus egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. szám. — Tagsági és előfizetési díjak a küldemény pontos megjelölésével az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 12. — Automata: 856—16. sz.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is elfogadtnak.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. szám. — Telefon: Automata 850—53.

Price: $\frac{1}{2}$ year 1 $\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, 4 $\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:

RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

ZSINKA FERENC †

TÁRSSZERKESZTŐK:

PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

ENNEK A SZÁMNAK SZERKESZTÉSÉÉRT TÖRÖK PÁL FELELŐS

TARTALOM

Dr. Kapi Béla: A 400 éves Ágostai Hitvallás. 433.

Kutas Kálmán: Lelkész arcképe. 446.

Muraközy Gyula: Augustinus két élete. 447.

Szabó László: A nagy pörgettyű. 458.

Bibó Lajos: Nyár. 459.

Zsigmond Ferenc: Debrecen, a Jókai szemével nézve. 465.

Szegedi István: Önmagamat feddő ének. 472.

Szondy György: Sargasso. 473.

Szegedi István: Színpad és talkie. 481.

KRÓNIKA. *Török Pál:* Ferenc József születésének századik évfordulójára. 488.

Kerecsényi György: Új Magyar Föld. 489. — *Dr. Szlávik Mátyás:* Tiszta vallás 493.

KRITIKAI SZEMLE. *Gaudy László:* Lutherischer Weltkonvent zu Kopenhagen. 495. — *Heinrich Meier:* Die Anfänge der Philosophie des deutschen Idealismus. *Joó Tibor.* 496. — *Müller Vilmos:* Sundar Singh, a zarándok. *R. I.* 498. — A két Blumhardt: *R. I.* 499. — *Oláh Gábor* két verseskötete: *Gulyás Sándor.* 500. — *Szabó László:* Vándor Sirály. *Mitrovics Gyula.* 505. — *Czeglédy Sándor:* Jézus élete a négy evangélista előadásában. *Karner Károly.* 507. — *Lelkipásztori vélemény Czeglédy Sándor* könyvéről: *Kemény Lajos.* 508. — *Dr. György Lajos:* András Sámuel elmés és mulatságos anekdotái: *Karácsony Sándor dr.* 510 — *Markovits Rodion:* Aranyvonat. *Fehér Gábor.* 511. — *Dr. Oroszlán Zoltán:* Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum antik terrakottagyűjteményének katalógusa. *Dr. Buday Árpád.* 512. — *Imaoka Dsui-csi-ro:* Új Nippon. *Dr. Szilády Zoltán.* 513. — *Dr. Ajtay Gábor:* A svájci demokrácia. *Albrecht Ferenc.* 514. — *Finnek, észtek:* *Dr. Szilády Zoltán.* 515. — *A Nemzeti Színház és Kamara-színházának zsebkönyve:* *Vajthó László.* 516.

Harnack Adolf: *Pröhle Károly.* 518.

E szám ára 2 Pengő.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadása.

Megjelenik havonta, július és augusztus hónapok kivételével.

Előfizetési díj egész évre 22 pengő.

MEGHÍVÓ

A Magy. Prot. Irod. Társaság választmánya 1930. évi szeptember hó 5-én délután fél 6 órakor Budapesten, Ráday-u. 28. szám alatt, a ref. theológia Ráday-termében ülést tart, melyre a választmány tagjait tisztelettel meghívja az

ELNÖKSÉG.

Tárgy: Szerkesztő és titkár választása. — Folyó ügyek.

KÉRJÜK

azokat a t. tagtársainkat, akik hátralékban vannak, hogy a legutóbbi számhoz esatolt befizetési lapon tagsági díjaikat befizetni szíveskedjenek!

Augusztus 15-ig beküldött könyvek:

Esterházy Miklós nádor iratai: *Hajnal*: Az 1642-i meghiusult országgyűlés időszaka, Bp. 1930. Hg. *Esterházy Miklós kiadása*.

Futó Jenő dr.: Gárdonyi Géza. Hmvásárhely, *Erdei S.* év n.

Gaál Jenő: A legnagyobb magyar. (OMGE kiadása).

Hóman—Szekfű: Magyar Történet, V. kötete. *Egyetem-es könyvkiadóvállalat*.

Irodalomtörténeti Füzetek: Szerk. *Császár Elemér*, 37. sz. — *Gálos Rezső*: Mikes Kelemen törökországi levelei, 38. sz. — *Pukánszky Kálmár Jolán*: A magyar népszínmű bécsi gyökerei. Bpest, *Pallas*, 1930.

Kárpáthy-Pilch-Tinódi Varga Sándor: A cs. és kir. 32. gyalogezred története, Bpest., *Pallas*, 1930.

Kiszely Gyula: Akik hiányoznak. Bpest, *Stádium*, év n.

Kosáryné Réz Lola: Porszem a napsugárban. — Bpest, *Singer és Wolfner*.

Papini: Szt. Ágoston. Fordította *Révay József*, *Vass J.* előszavával. Bpest, *Athenaeum*.

Széphalom Könyvtár 18. sz. *Iványi Béla*: Felső Magyarországról, Szeged, városi nyomda, 1930.

Zilahy Lajos: Két fogoly, VII. kiad., Bpest, *Athenaeum*.



A 400 éves Ágostai Hitvallás.

1. A történet életmagja mindig egy eszmei igazság, melyet Isten az elfogadás és továbbadás missziójával hullat az ember lelkébe. Az emberiség nagyjelentőségű, világtörténelmi eseményei az egyes ember lelkében fogannak meg ugyan, de azoknak az emberiség szédítő dimenziójú épületébe kell beleépülniök. Az ilyen kivételes korszakokban közvetlenül szemléljük Isten belépését az események sodrába. Felismerjük, hogy nem hatalmi érdek, nyers erő, politikai koncepció és stratégia az elsődleges történeti érték, hanem az Isten lelkéből született igazság, mely hajnali harmatként hull a lélek szikkadt mezőire, ezüstpatakját beágyazza az emberiség szelleméletébe s ismeretlen új erőket szivárogtat kultúrális, szociális, morális, politikai és gazdasági törekvéseibe.

Az örökkévalóságot kereső léleknek Isten kijelentéséhez köztötsége s a lelki szabadságra való felszabadulása szintén ilyen lassan érvényesülő isteni igazság. Égi világosságként az idők teljességében hullott a lélek mélyére, de csak a XVI. században vált egyéni vágyból történetformáló erővé. Ebből a drámai erővel kibontakozó hatalmas világtörténelmi korszakból büszke bércoromként emelkedik magasba az Ágostai Hitvallás, a reformáció lutheri irányának történelmi kerete szerint is hatalmas manifesztációja. Benne kezdet és eredmény, hitvallás és programalkotás, jelenbe torkoló múlt és jövőt teremtő jelen, közösséget áhító egyéni hitvallás és egyéni hozzájárulást követelő közösségi vallástétel egyesülnek egymással. Különbözőképpen értékelhetik az Ágostai Hitvallás jelentőségét, abban semmiestre sem lesz az értékelők között különbség, hogy a lutheri reformáció eme dokumentumának a birodalmi gyűlésen való benyújtása világtörténelmi jelentőségű s az emberiség szelleméletének is epochális eseménye.

1530 június hó 20-án megkezdődik az augsburgi birodalmi gyűlés tárgyalása. Június 25-én az evangélikus egyház vezetői által aláírt hitvallási iratot fennhangon felolvassák a püspöki palota termében. Trónszéken ül a császár, körülötte választófejedelmek, grófok, hercegek, főpapok és világi előkelőségek. Egy ember olvassa, nyolc előkelő hatalmasság és két város keze

tartja az iratot. Körülöttük ellenséges érzésű tömeg, amely már a hitvallási irat meghallgatása előtt kész a kárhóztató ítéletre. Államférfiak, politikusok, theologusok mögött három láthatatlan szereplő húzódik meg a csendes háttérben: az emberiség, az evangélikus egyház s a megnyugvást kereső ember-lélek. Visszafojtott lélegzettel figyelik, hogy vajjon a beterjesztett hitvallási irat s a birodalmi gyűlés vallásügyi tárgyalása koporsóba kerül-e eltemetésre, avagy jövőendő események bölcsőjébe kerül s megmaradó história születik belőle? Kap-e az emberiség szellemi, erkölcsi élete fejlődést jelentő új eszményeket? Igazolja-e ez a hitvallási irat egy egyházi közösség külön szervezkedését és önállóságát? Megkapja-e a vágyban égő ember-lélek vallási problémáira a szívet csendesítő megnyugtatót?

2. Az Ágostai Hitvallás lelki szükség és a történeti viszonyok kedvezőtlenységének ellentétében jön létre.

A történeti viszonyok kedvezőtlenek voltak az ilyen nyílt vallástételre. A világ politikai orchestrumában hatalmas erővel érvényesül a pápaság hatalmi törekvése. V. Károly császárt politikai érdeke és vallási meggyőződése egyformán a pápa táborába állítják. Helyteleníti a reformáció törekvéseit. Félti birodalma egységét. Az új hit kárhóztatásával igyekszik a maga számára biztosítani a pápa szövetségét. Békés-hangú írással egybehívja Augsburg városába a német fejedelmeket s kifejezi azt az óhaját, hogy a széthúzás megszűnjék, az ellentétek kiküszöböltessenek s mindenki becsülettel igyekezettel munkálkodjék az egyetlen és igaz vallás fenntartásán. De azért kész elhatározással és tervvel indul Augsburg felé. Hiszen a barcelonai békében kötelezte magát az eretnekség kiirtására s azt a kijelentést tette, hogy minden hatalmával megtorolja a Krisztuson esett gyalázatot. Campeggio, a pápa követe, a császárnak átnyújtott iratában részletes kitanítást ad a követendő taktikára vonatkozólag. Az ígéret, fenyegetés, hatalom-érvényesítés és inkuizíció fokozataiban állapítja meg a reformáció híveivel szemben alkalmazandó eljárást. A császár késedelmes megjelenését, — a birodalmi gyűlést április 8-ára hívta egybe, de ő csak június 15-én érkezett Augsburgba — a birodalmi gyűlés óhajtott eredménye szolgálatában folytatott tárgyalásai magyarázzák. Hogy a kedvező eredményt milyen eszközökkel igyekezett biztosítani, azt a velencei követ egy feljegyzése sejteti, mely szerint a Bolognából távozó császár 270.000 tallér ajándékot osztogatott szét. A császári kéz messze elér. A császári kegy verőfényében sütkéreznek engedelmes szolgálói, haragja villámai elől sietve menekülnek az akaratával szembefordulók. Az előzőtt Keresztély dán király is, jóllehet mindaddig Luther hívének vallotta magát s vele állandó kapcsolatban állott, bűnbánó megtéréssel visszatér a római katolikus anyaszentegyházba. Pápai elismerő levél köszönti a hatalmas uralkodót: „Császári fenséged erényei kezdik elúzni az éjszakát s ez a példa megszámlálhatatlan sokakra kedvező hatást gyakorol“.

A történeti helyzet kedvezőtlenége tehát mindenekelőtt az

erőviszonyokban rejlik. A reformáció híveinek elszánt serege miként veheti fel a harcot a pápával, császárral, világi és lelki hatalommal?

Kedvezőtlené teszi a helyzetet az is, hogy a reformáció híveinek tábora elveszti egységét. A marburgi colloquium eredménytelensége előre veti sötét árnyát. A készülő manifesztáció nem közös meggyőzések kifejezőjének készül, hanem a reformáció lutheri irányának bizonyoságtévője akar lenni. Már pedig Augsburg városának többsége is a református irányzathoz szít. sőt a Luther mellett álló világi vezérek némelyike szintén ezzel az irányzattal rokonszenvez.

Súlyosbítja a helyzetet, hogy a reformáció saját lényegéből folyólag, de azután politikai és gazdasági viszonyok következtében is egyes emberek lelki ügye marad és nehezen válik tömegmozgalommá. Hiába ég parázsló lánggal szívek mélyén a bűnbánat oltárgyertyája, sötétítő hatalommal ránehezedik a politikai állami, gazdasági rendszer. A világ hatalmasságai dönthetetlen akaratukkal kormányozzák a népek millióit, hogyan érvényesülhetne akkor az a néhány százezer égő lelkű ember, ki Krisztus vérvér sebében meglátta büntől szennyes lelke megtisztult arcát? A reformáció ügye s annak jövődjé azoknak a világi férfiaknak lelkiismeretén nyugszik, kik pápával, császárral, birodalmi gyűléssel szemben hősies bátorsággal vállalják bizonyoságtévésük kockázatát. Ha ezek a templomoszlopok ledőlnek, romba zuhan a vállaikra emelt kupola is.

A történeti helyzetkép megrajzolásánál nem felejtkezhetünk meg arról sem, hogy Luther birodalmi átok alatt volt. Lelke nem ismerte ugyan a félelem érzését s holdogan pecsételte volna meg hitét mártír vérével, de a választófejedelemnek tett ígérete távol tartotta Augsburg városától. Igaz ugyan, hogy képzett theologus sereg szállt táborba az evangéliumi igazság védelmére s Luther alapvető és irányító közreműködését sem volt kénytelen nélkülözni, mégis sok veszedelmet rejtett magában a hatalmas egyéniségű, hajthatatlan meggyőződésű Luther távolmaradása.

És mégis, kedvezőtlen történeti viszonyok között is, benyújtják Luther hívei hitvallási iratukat, mert lelki és történeti szükség kényszeríti őket erre.

A vallási meggyőződés természete szerint a lélek legegynibb megnyilatkozása, de mélyén mindig a közösség utáni vágyódás ég. Önmaga biztosítása és kifejlesztése érdekében az egyéni meggyőződést közös meggyőződéssé igyekszik tenni s azt kifelé és befelé-ható célzattal körülhatárolja. Kifelé más meggyőződésűekkel szemben határozott tételes alakban kifejezésre jutattja hittartalmát, hogy választóvonalat húzzon saját maga és a más meggyőződésűek közé. Befelé több okból van szüksége az egyháznak hittartalma megállapítására. Mindenekelőtt ebben találja meg egyházi hivatás-érzetének és felelőség-tudatának kulminációját. Felismeri benne isteni küldetését s vallási meggyőződését Istentől rábízott drága klenodiummá teszi, melynek meg-

őrzése és csorbíthatlan biztosítása az ő történelmi hivatását képezi. Ezért hitvallási iratában tételekbe önti hittartalmát, rögzíti, állandóságát biztosítja s ily módon kidolgozza saját egyház-egyniségét. További jelentősége a hitvallási iratnak, hogy acélkapocsként közösséghez fűzi az egyes embert: ehhez az egyházhoz tartozol, ezek a tételek jelölik meg vallási meggyőződésed alapvonalait. De kapocsként érvényesül a hitvallási irat az egyes emberek között is. A közös hit testvérekké teszi őket: simulj lelkeddel hited osztályosához; lámogassátok és erősítsétek egymást!

Luther hívei — élükön a szász választófejedelem — megérezték, hogy a reformáció vallási eszméje elérkezett az önmagát meghatározó, önmagát másoktól elszigetelő és saját lényegéről bizonyosságot tevő fejlődési fokhoz. A wittenbergi kalapácsütés a reformáció fenséges zengésű praeludiuma; a wormsji jelenet a történelem hősének hátor egyéni hitvallása; a speyeri birodalmi gyűlés a vezetők tiltakozása a lelki szabadság elnyomása ellen. A fejlődés folytonossága szempontjából most már feltétlenül szükség volt arra, hogy ne csak egy ember, hanem az egész hitbéli közösség tegyen vallást hitéről s rajzoljon pozitív képet vallási meggyőződéséről.

3. Az Ágostai Hitvallást nem az augsburgi birodalmi gyűlés előtt történt felolvasása teszi történelmi jelentőségűvé, hanem az Ágostai Hitvallás biztosítja az augsburgi birodalmi gyűlés történelmi fontosságát.

Nem akar dogmatika lenni. Nem foglalja rendszerbe a reformáció lutheri irányának tudományosan felépített hittanát. Nem akar polemika lenni. Nem harcol a római katolikus egyház tanításai ellen. Nem akar apologetika lenni. Nem sorakoztatja fel saját tanításainak védelmét. Hitvallási irat akar lenni. Tehát tudományos és gyakorlati szempontok alkalmazásával, a fejtegető, tanító módszer elkerülésével, tömör tételek ünnepélyes formájában összeállítja a vallási élet nagy kérdéseire vonatkozó meggyőződését. Ünnepélyes manifestációt tesz arról, hogy mit hisz, miben bírja hitének alapját és örökkévaló tartalmát, miben látja a vallási élet eszményét, a lélek és élet nagy problémáinak megoldását.

A történelmi helyzet magyarázza, hogy a két részből álló hitvallási irat első részében a *Hit fő ágazatai* cím alatt a római katolikus egyházzal megegyező cikkeket közli, azután második részében az *eltérő tanításokat* fejtegeti. Ez a történelmi helyzetre vet világot. Célkitűzésére és belső konstrukciójára jellemző, hogy mondanivalóját a kegyelem-váltság központi eszméje körül csoportosítja s dogmatikai keretét az Istenről szóló első cikkben és Krisztusnak az ítéletre való eljövételéről szóló 17. cikkben adja meg. Ebben a keretben rajzolja meg a hitvallás a vallásos lélek ama képét, melyhez meglátást, vonást, színt az emberi bűn örök tragédiájának felismerése s a Krisztusban szerzett váltság lényegének boldogító feltárása ad. Mivel pedig a hitből való megigazulás centrális gondolata a hit lényegénél fogva életté alakul, a hit-

vallás átöleli a vallásos élet teljességét. Egyszerre nyújt dogmatikumot és etikumot, biztosítva ezzel a vallásos életszemlélet egységét és összhangját.

Az ember lényegét egyetemes bűnösségében látja meghatározva. Kemény, fenséges, komor vonásokkal rajzolja meg a bűn jelentőségét s ezzel megadja a hitvallási irat, sőt az egész emberi élet alaptónusát. „Az ember bűnnel, azaz istenfélelem s Istenben való bizodalom nélkül és bűnös vággyal születik. Ez a betegség vagy eredendő bűn valósággal bűn s örök halálba dönti azokat, kik a keresztség és a „Szentlélek által újjá nem születnek.“

Tehát a bűn két alkotó-elemből összegeződik. Az első: sine metu Dei, sine fiducia erga Deum. A másik: a concupiscentia. A bűn alapoka Istenhez való viszonyunk megromlása. De a „sine“ szó csak látszólag jelent bizonyos érzelem-közösségi hiányt, tulajdonképpen külön életelvet, idegen érzések és vágyak szerint kialakuló életirányt jelent, tehát magában is határozott pozitívumot képvisel. A hitvallás nem is enged scholastikus elalkuvásoknak, melynek magyarázatán elsikkad az eredendő bűn tulajdonképeni bűn-jellege, nem fogadja el azt a tetszetősnek látszó magyarázatot sem, mintha az eredendő bűn egy elképzelt, időleges erkölcsi plus-érték elvesztése lenne, aminek következtében az ember természetes és lehetséges erkölcsi szinten helyezkedik el, hanem kemény szóval kimondja, hogy az eredendő bűn valóságos bűn: „morbus“, a természetes ember lényeg-mutatója s minden ember megoldásra váró nagy problémája.

A bűn leszámolásra váró jellege még erősebb vonásokkal domborodik ki az eredendő bűn második tényezőjében: a concupiscentiában. A szív mélyén rejtőzködő bűnös vágy a bűnök légióját kelti életre, s mindegyiken kaini bélyegként ég az emberi odaadás és elfogadás áruló stigmája. Általa egyénivé válik a bűnösség. Nem kívülről rávetett szennyes, véres gyalázat-köntös, hanem belülről kinőtt halálvirág, mely százfelé ágazó hajszálgöckerével rabság hálójába fon testet és lelket s az ember szíve vérevel táplálkozik. Nem csupán veleszületett átkos örökség, melynek felelősségét könnyelmű kezlegyintéssel átháríthatjuk az édenkert kiüztött lakóira, hanem vágyunkból, akaratunkból, hozzájárulásunkból kialakult életteher: a mi bűnösségünk és a mi felelősségünk.

A bűn halálosan, komoly felfogása kiemeli a hitből való megigazulás tanának lényegét és jelentőségét. Az ember ereje, érdeme, cselekedete elégtelen a bűnös ember tragédiájának megoldásához. Egyetlen szabadulás tárul elénk: Krisztus váltság-halála. Isteni beavatkozás: kegyelmi aktus. De ez is csak akkor válik tulajdonunkká, ha hittel magunkévá tesszük az örökkévaló kegyelmet. Ha hisszük, hogy ingyen kegyelembe fogadtatunk s bűneink megbocsáttatnak a Krisztusért, aki halálával eleget tett a mi bűneinkért. Ezt a hitet tudja be Isten igazság gyanánt.

A megigazulás centrális tanításában megismétlődik a hitvallási irat vallásos szemléletét jellemző subjektív vonás, melynek

eleven erejét épen az imént a bűn felfogásával érezhettük. A bűn és igazság összeütközése objektív tekintetben megoldást nyer ugyan azzal, hogy Isten Krisztus váltság-halálát a bűnös embernek igazságul betudja, de annak érvénye subjektív tekintetben Istennek az egyes emberrel szemben támasztott követelésének teljesítéséhez kapcsolódik. Ez a subjektív feltétel: a hit. „A hit a bűnös multravaló vonatkozásban büntudat és égető bűnbánat. A jövőre való tekintetben pedig Isten ígéretébe helyezett bizodalom s Krisztus váltság-halálának erejéből táplálkozó bizonyosság. Isten elkészíti az ember számára, a váltságot. Szent ígését lélek kenyérévé teszi. Szentlelkével támogatja: hívja, gyűjti, megvilágosítja, megszenteli, igaz hitben megtartja. De mindez nem semmisíti meg az ember szabad elhatározását és Isten kegyelmével szemben elfoglalt szabadságát.

Az Ágostai Hitvallás keresztyénségének típusában a vallás objektív és subjektív tényezői kiegyensúlyozott összhangban egyesülnek. Az isteni kegyelemből élénk lépő objektív elem nem vezet télten, merengő quietizmusban kimerülő vallásosságra. A subjektív tényező pedig, mely a bűnbánatra ébredő s a kegyelemben új életre induló ember aktivitását követeli, nem teszi feleslegessé az isteni kegyelmet. Az ember lelki szükségszerűséggel beleépül a Szentlélek örök munkamezején a hitbéli közösség örök televényföldjébe. Ebben az organikusan kiépült teljes vallásosságban harmonikus egységbe olvad s egymásra utaltan egyesül a kegyelem keresztyénség a tett keresztyénséggel. Az első követeli a másodikat, ez pedig feltételezi az elsőt.

A hit tartalmi értelmezésében s subjektivitásának hangsúlyozásában ismerjük meg az Ágostai Hitvallásban megállapított evangélikus keresztyénség legjellemzőbb vonását. Mivel a hit nem a szív, értelem és akarat egymástól elkülönítetten kifejlődött ténykedése, hanem az egész életet teremtő isteni erő, életre kelti és kidolgozza az ember személyiségét: Isten gyermekének teljes kivirágzását. Mivel a hit az ember legegényibb képessége: személyes bizalom, lelki hozzájárulás és életodaadás, megteremti a lelkiismeret, a felelősség, az önállóságra megérett keresztyén vallásosság típusát. Önmagával szemben a legnagyobb követelés mértékét alkalmazza. Mással szemben a lelkiismereti meggyőződést megillető tisztelettel viseltetik. Nem prédikál világtól elfordult életmorált, hanem a teremtő és gondviselő Isten atyai szívéen át szemlél világot, életet, orkánpusztítást, buzavirágnylást, szenvedést, gyötrelmet, halálrémületet és megtölti életszemléletét vallásos kedélye bensőséges érzéseivel. Ez a hit életteremtő hatalommá válik. Nélküle Istent félni, embert szeretni lehetetlenség, de általa képessé válik az ember Isten akaratára szerint való holdog életének kialakítására.

Ez a centrális gondolat világítja meg a két legnagyobb emberi közösség: az egyház és állam jelentőségét is.

A congregatio sanctorum nem hatalmi szervezet, nem is az üdvösség kincseinek egyedüli birtokosa. Az egyház, a Lélek választott munkamezeje, a Krisztus élő teste, melyen élő elevenné

kell válnunk, hogy Istennek tetsző életet élhessünk. Az egyház igazi küldetését abban birja, hogy „evangelium recte docetur et recte administrantur sacramenta“. Ebben tetőződik hivatásának teljessége. Nem szervezkedésért, kormányzatért, egyháztársadalmi munkáért van, hanem hogy Isten igéjét beleépítse hívei lelkébe, mert az egyházat Isten igéje teszi egyházzá. Isten tisztán és igazán hirdetett igéje által a tömésfalakból megépített vakolathullatta, düledező kicsi templomocska Isten országa legszebb katedrálisává magasztosul. De Isten igéje nélkül a márványfalain freskókat s aranydíszítéseket hordozó csudálatos dóm legfeljebb építészeti műremek, de nem Isten igazi temploma.

Az embernek az egyházban való elhelyezkedése is világossá válik. Nem várhatja az egyháztól üdvössége biztosítékát, sem pedig a reá váró lelki munkának helyette való elvégzését, avagy az őt terhelő felelősségnek elvállalását. Nem várhat tőle egyebet, hanem csak Isten igéjét. De ha ezt az ígét tisztán és igazán megkapja, akkor benne mindent elnyer: életcélt, büntudatot, hűnbánatot, megbocsátó kegyelmet, új élethez való erőt, megtartást és üdvösséget. Mindent Isten igéjében.

Ezek a megállapítások nemcsak az egyház önmaga számára megállapított programját jelölik meg teljes határozottsággal, hanem az önálló felelősségérzettel eltöltött vallási személyiségek kialakulásának útját és módját is megjelölik.

Az egyház lényegéről alkotott eme felfogás a felekezeti közti viszonylatban is termékenyvé válik. Az egyház nem emberi szervezet, hanem az örökkévaló Krisztus élő teste. Nem paragrafusokból és törvénytörésekből összetákolt s a történeti idő törvénye szerint szétmállásra ítélt emberi organizáció, hanem örökkévaló isteni organizmus. Az igazság öntudata szólal felénk az egyháztól szóló cikkek mondataiból. Ezen kérdések tárgyalásánál is megmarad a hitvallás az egyetemes keresztyén egyház Isten lelkétől beragyogott magas bércormán s bizonyosságot tesz arról, hogy ő is Krisztus testének élő darabja. A pápai egyházból való kiválása csupán a pápai kormányzás alatt álló egyházalakulattal való szakítást jelent, de nem érinti az egyháznak a Krisztushoz való viszonyát és nem bontja meg a lelki egyházzal való széttephetetlen közösséget. Ezen jogon kíván a maga számára testvéri megértést, szeretetet és imádságot. Máshitú testvéreivel szemben pedig igazságként vallja, hogy a külső szertartás, forma, rendszer és kormányzati különbözőség nem lehet hatalmasabb, mint az Isten ajándékozta drága testvéri aranylánc: az ige, szentség és váltság-halál. Felfogásának az egyház oekumenitására vonatkozó része védelmezi a szűklátókörű felekezetiesség ellen. Az Igének másokkal szemben mértékül vétele védelmezi az elvtelen engedékenység ellen. Önmagával szemben ugyancsak az Igének mértékül alkalmazása pedig védelmezi a kritikátlan elbizakodottság ellen.

A hitvallás fényt vet az állami közösségre is. Mindenekelőtt elismeri az állam önállóságát, megállapítja annak lényegét és az embernek hozzávaló viszonyát. Az államhatalom, mint minden

katholikus egyházzal szemben való állásfoglalásának hangját és mértékét, Melanchton szállóigévé vált „halk lépegetését“ a hitvallási irat bölcsőfáját termő történeti korszak magyarázza, melyben létjogának megállapításánál tanítása igazsága mellett nagy súllyal esett mérlegbe tanításainak a katolikus egyházzal való összeegyeztethetősége. A hitvallási iratnak némiképpen egyházdiplomáciai iratnak is kellett lennie. Figyelembe kell továbbá vennünk azt is, hogy a római katolikus egyház még a tridenti zsinat előtti korszakát élte s a reformáció hívei által kifogásolt visszaéléseken kívül érvényesültek életében olyan értékes vallási irányzatok is, melyek a bűn komolyságát meglátó s Krisztus váltás-halálának bizonyosságában megnyugvó Augusztinus vallási élményének példája szerint akarták nevelni Krisztus népét. Megértjük tehát, ha a XVI. század theologusai és egyházi vezeterei némely kérdés megítélésénél más szempontokat érvényesítettek, mint aminőket a XX. század emberei érvényesítenének. De mindez semmit sem változtat ama megállapításunkon, hogy az Ágostai Hitvallás más egyházakkal szemben világos és határozott kifejezője az evangélikus egyház teljes hittartalmának s méltóképpen jelöli meg az evangélikus egyháznak történetileg kialakult egyéniségét. Értékét csorbítatlanul hagyja ama jellemző sajátossága, hogy jóllehet egyházi különállósága szükséges voltának igazolására készült, mégis helyes történeti érzékkel megőrzi az értékesnek ítélt tradíciókat. Jóllehet szükségképpen védő és vitázó iratnak kell lennie, mégis negatívumok helyett pozitívumot nyújt s harcmódorában és fegyvereiben is egyformán nemes marad. Jóllehet elkülönítést szolgál, mégis az egyetemes keresztyénség megőrzendő kapcsolatait keresi.

A hitvallási irat saját híveivel szemben fennálló hivatását is betölti. Az egyházközösségbe tartozókat tájékoztatja az egyház hittételeinek azon birtokállományáról, melynek elfogadása és lelki tulajdonná tévése az egyházhoz tartozandóság lelki feltételét képezi. Megvilágítja számunkra a vallási élet sarkalatos problémáit s az egyháznak ezekre vonatkozó megoldásait. Paragrafusokba szedhető hittételeken kívül megállapítja az egyházi tanítás alapján kialakuló vallásos közszellemet. Megrajzolja a vallásos élet-típus képét, melynek öntudatra ható ereje akkor is elevenen erőt képvisel, ha a dogmai tanítások nyomát felejtés avarjával fedi be az idő.

A hitvallási iratnak van még egy hivatása: lehetővé tenni az egyház számára saját maga lelkiismereti ellenőrzését. Az Ágostai Hitvallás ezen feladat teljesítésére is alkalmas. Önmaga számára lényegmeghatározás, hivatás-megjelölés és program megállapítás. Megmutatja, hogy az egyház betölti-e Istentől adott hivatását, érvényesíti-e Krisztus igazságainak teljességét? Az idő és kor-szellem változásai szerint nem hagyja-e el hűtlenül a számára kijelölt utat? Érdekből, érvényesülési, avagy hatalmi vágyból nem

ejti-e el kötelessége egy részét s nem emel-e homloktérbe alárendelt, közönyös, avagy idegen feladatokat? Egybeveti-e minden erejét, hogy a tisztán és igazán hirdetett Ige egyháza legyen és általa a Szentlélek alkalmas munkamezőjévé és eszközévé váljék?

Igy lesz az Ágostai Hitvallás más egyházakkal szemben az evangélikus egyház önön lényegéről szóló manifestációja, híveivel szemben a hittartalom és vallásos életeszmeny közösségének aranylánca, önmagával szemben pedig saját lelki arcát megmutató kristálytükör. Minhárom hivatás betöltésére alkalmas ez a hitvallás. Méltán emelte hát az egyház hitvallásai sorába s méltán emlékezik jelentőségéről négyszázados ünnepén.

5. A négyszázados évfordulón kötelességek teljesítése vár reánk.

Az Ágostai Hitvallást tudós theológusok közreműködésével Melancthon szerkesztette, ki ezen munkájába belevitte theologiai tudását, erős hitét és érzékeny lelkiismerete teljes felelősségérzetét. Elméje csiszolta a gondolatokat s tolla egymás alá jegyezte a mondatokat. Megilleti a mai kor hálás elismerése.

De a szövegező szerző mellett emlékeznünk kell az alkotó szerzőről: Lutherről is és pedig annál inkább, mert ezt a hitvallási iratot a közfelfogás rendesen Melancthon kizárólagos alkotásának tekinti. Ezzel szemben igazságnak érezzük annak kijelentését, hogy Luther nélkül az Ágostai Hitvallás soha sem született volna meg. Tartalmának gazdag anyagát az ő reformátori iratai biztosították. Az alapul szolgáló torgauai cikkekben is az ő szempontjainak érvényesülését látjuk. Különben is, ha a birodalmi átok miatt nem vehetett is részt a hitvallási irat kidolgozásában, irányításával, tanácsával, buzdító leveleivel és imádságával benne élt a nagy munkában.

Azt írja: „Éjszaka és nappal ebben a dologban élek. Átkutatom a Szentírást, fontolgatok, vitatkozom és naponként erősebb lesz bennem az elhatározás, hogy ezt a kincset nem engedem magamtól elrabolni, történjék velem Isten rendelése szerint bármi is.“ A birodalmi gyűlés alatt megindult kiegyenlítési tárgyalások felett mosolyog. A kishitű sopánkodást fejcsóválva hallgatja. „Néhányan fájdalmasan panaszoják, hogy Isten elfelejtkezett rólunk. Hiszen, ha elfelejtkezett volna rólunk, akkor önmagát kellett volna elfelejtenie, akkor a mi ügyünk nem lenne az Ő ügye, a mi tanításunk nem lenne az Ő műve. De ha Krisztus nem lenne mivélünk, hol lehetne akkor? Ha mi nem birnánk Isten igéjét, kicsoda birná azt?“

Teste Koburg várában, lelke Augsburg városában. Körülbelül 70 levelet ír. Mindegyikből sugárzik az elhivatás és az igazság győzelmének gondolata. Bátorítja János választófejedelmet: ne féljen, Isten ügyét szolgálja és Krisztus bizonyoságot tesz majd róla a mennyei Atyánál, ha ő is bizonyoságot tesz Krisztusról az emberek előtt. Agricola Jánosnak írja: „Az Úr Jézus Krisztus-

tus, aki titeket Augsburgba köldött, hogy az Ő bizonyágtevői és szolgálai legyetek, akiért készek is vagytok élteteket feláldozni, Ő legyen veletek és Szentlelkével adja nektek annak teljes bizonyosságát, hogy ne kételkedjétek abban, hogy az Ő bizonyágtevői vagytok. Ez a hit majd erőssé tesz titeket és megvigasztal, mert ti egy nagy Király legátusai vagytok. Ezek igaz szavak. Amen.“ Különös lelkipásztori gondoskodással veszi körül Melanchtont. Buzdítja, korholja, bátorítja. Több hitre van szükségünk, — kiáltja. A reformáció ügyét Isten egy olyan fejezetben helyezte el, amit sem a retorikában, sem a filozófiában fel nem lehetünk. A neve: hit. Ebbe a fejezetbe tartoznak mindazon dolgok, melyeket az ember szemével nem láthat. Isten homályban tartózkodik, lakóhelye sötétség. Ha Mózes elhatározása előtt előbb látni akarta volna Pharaó üldözésének eseményeit, akkor Izrael népe még mindig az egyiptomi rabságban görnyedne. Mikor elégedetlenek gáncsolják az augsburgi theologusok engedékenységét, megvédelmezi őket. A birodalmi gyűlés befejezésekor pedig azt írja, hogy szeretné munkatársainak homlokáról letörölni az aggodalom fűrdője után a gyöngyöző verejtéket. Mert „Krisztusról tettetek bizonyágot, a békét felajánlottátok, a császárnak engedelmeskedtetek, a jogtalanságot és gyalázatot elviseltétek s gonoszért gonoszal nem fizettétek. Örüljétek azért az Úrban s ujjongjatok ti igazak! Sokáig szomorúságtok volt e világban; emeljétek fel fejeteket, tekintsetek a magasha, mert közeleg a ti szabadulástok!“

Az Ágostai Hitvallás tehát nem idegen számára. Saját lelke bizonyágtételét ismeri fel benne. Nem Melanchton személyére való tekintetből tartózkodik a kemény kritikától, hanem mert az Ágostai Hitvallást theologiai és az egyház létét, jövődjét mérlegelő egyházvezéri szempontból is helyesnek tartja. Gondolatban ráhajol a bizonyágtévő iratra s buzgó imádság után elmondja a megszentelő áment is. „Nagy örömmel tölt el, — írja, — hogy megérhettem ezt az órát, midőn ilyen férfiak ilyen gyülekezet előtt, ilyen fenséges hitvallással tettek Krisztusról bizonyágot, Ime, beteljesült a szent ige: „Szólok a te bizonyágodról a királyok előtt!“ És teljesedésbe megy a második is: „Nem szegényülök meg! Látom és megfoghatom, hogy Isten valóban az imádságok meghallgatója.“

Teljes joggal tekinthetjük tehát Luthert is az Ágostai Hitvallás lelki szerzőjének, mert reformátori munkálkodása, állandó fáradozatlan tanácsadása, irányító, buzdító lelkipásztori tevékenysége nélkül ez a hitvallási irat nem született volna meg. A négyszázados jubileumon gyűljön fény annak emlékezetére, kinek lelke, szíve és hitvallása benne ragyog ebben az ünnepélyes manifestációban.

Még egy hasonló kötelességet kell teljesítenünk.

A hitvallási irat végén a következő aláírásokat olvassuk: — János szász herceg, választófejedelem; György brandenburgi ör-

gróf; Ernő braunschweigi és lüneburgi herceg; Fülöp hesseni tartománygróf; János Frigyes szász herceg; Ferenc braunschweigi és lüneburgi herceg; Farkas anhalti fejedelem; Albrecht, Mansfeld grófja; Nürnberg város tanácsa és előljárósága és Reutlingen város tanácsa.

Mindegyik név oszlop az épülő templomfalban és mindegyik védelemre emelt acélkéz a templomküszöb felett. De mindegyik aláírás hörtönajtó csikordulás, trónus megingás s a bosszuálló császári hatalom merész kihívása. Mégis megállnak mindannyian az Ágostai Hitvallás mellett.

A mindennap bibliát olvasó, Luther kiskátéját lemásoló lovas, keresztyén jellemű János szász választófejedelem is mit tehet a hatalmas császárral szemben? Elba melletti kis tartománya és Thüringia ellenállása törpék harca lenne az óriás ellen. A császári fenyegetést mégis visszautasítja: eddig mindent Istennek köszönhet, tegye őt Isten most is azzá, amivé tenni akarja! Azt írja, hogy a császár mindig hű emberét találhatja meg benne, de még a császár kedvéért sem hajlandó arra, hogy az örök igazságot ne tekintse igazságnak s az elmulthatatlan isteni ígét ne tekintse Isten Igéjének. Brandenburgi Györgyöt kedvesséssel kísérik, fenyegetésekkel félemlítik. De ő azt feleli, hogy inkább országát veszti el, sem mint megtagadja az igazságot. Az anhalti fejedelmet maga elé idézi a császár, de nem tudja hite megtagadására rábírní. Városok követeket küldenek s vallási meggyőződésük mellett hűséges megállásra buzdítják fejedelmüket. Izenik a nürnbergiek: a császár kegyelménél drágább az Isten kegyelme! Izeni népének az egyik fejedelem: férfiak vagytok, nem asszonyok! Ne féljete, Isten velünk van!

Luther azt mondja, hogy a reformáció ügye megingott volna, ha a világi hatalmasságok azt eszerben hagyják. Újuljon meg tehát dicső fényvel az egyházat védelmező világi férfiak emléke és neveljen kötelességtudó, hithű, önfeláldozásra kész bátor hősöket az egyház védelmezésére.

Az emlékezés kegyeletes kötelességei mellett nem szabad szem elől tévesztenünk a lényegét. Egy hitvallási irat keletkezését s annak a világtörténeti események közé való beiktatását ünnepeljük.

Minden hitvallási irat azért születik meg, hogy a közösség hite átláptáldódjék az egyes ember szívébe s ott gazdag életfejlődés megindítójává váljék. Nem elegendő tehát, ha az evangélikus egyház, mint az Ágostai Hitvallás birtokosa, újból megállapítja ezen hitvallási irat theologiai és egyházközségi értékét, továbbá világtörténeti jelentőségét, hanem azt az egyes hívek lelkében építő-hatalommá kell tennie.

Az egyház életében drága értéket jelentenek a múlt küzdelmei, törekvései, örömei és mártíromságai, mert ezekből formálódik ki az egyház történeti öntudata. Ismertető bélyeg ez a lélek

homlokán, égő olaj az egyházhűség oltárán, acélkötelék ezek egymásba kapcsolódó kezén, szín, hang, lehellet a vallásosság arcán. De bármily legyen a történeti öntudat tömegösszetartó és történetteremtő ereje, az mégis csak a vallásos típus kisebb értékű formáját jelenti.

A magasabb, tisztább, vallási szempontból becsesebb érték a kiépített hittudatban lép elénk. A lélek megismeri a vallás nagy kérdéseire vonatkozó egyházi tanításokat; leméri igazságukat, belefoglalja azokat meggyőződése aranyfoglalatába s kialakítja vallásos világnézetét. Nem tekinti munkáját ennél a pontnál befejezettnek. Az elméletet gyakorlattá, hitét erkölccsé, világnézetét életiránnyá teszi; gondolkozását, érzésvilágát és jellemét akként csiszolja és formálgatja, hogy emberek tömegében egyéniség, az egyéniségek közt személyiség, a személyiségek közt pedig egyháza sajátos karakterének megszemélyesítője legyen. Egy ember, akiről messze fénylik egyházának hite, erkölcsi és vallási egyénisége és ideálja.

Egyházi és emberi érdek követeli, hogy egyházunk jogos büszkeséggel koszorúzott, értékes és drága történeti öntudata helyezkedjék a vallásosság mélyebb fekvésű alapjára: a kiépített, biztos, erős hittudatra. Növekedjék azoknak tábora, akik jogosan elmondhatják: tudom, azért hiszek!

Hatalmi érdekharcban, érvényesülési törekvésekben biztosíthat előnyöket az egyház történeti öntudata, de Isten országa szempontjából az egyház igazi érték-mérője egyedül híveinek hittudata lehet.

A 400 éves Ágostai Hitvallás ezen szolgálatának elfogadásában válják életteljessé az utókor emlékezése.

Dr. Kapi Béla.





Lelkész arcképe.

*Letűnt típus, már hatvan év előtti.
Az ódon rámát nemesen betölti.*

*Szikár termet, de izmosak a vállak.
Szent bölcsesség ad fényt a homlokának.*

*Haja havas, pilláját dér megeste, —
Már télben jár és érzi: itt az este.*

*Havas szemöldök alján két tavacska
A két kék szem, megbúva a havasba,*

*S mint síma tükrű hegyi tónak mélye:
Magasságot ver vissza tiszta fénye.*

*Habzó folyóként szétterült szakállán
Az idő úszik ezüst fényű bárkán.*

*Pipázó, könyvtár áll mögötte, — s méhes
Igazodik a képnek hátteréhez.*

*Jól látszik az a kertablakon által,
Aranyra festve déli napsugárral.*

*Meszelt fehér szoba előterében
Árny imbolyog Dürer-metszete képen.*

*Olajnyomat Lutherről függ amottan.
A napfény itt egy Jézusképre lobban.*

*Harmónium alatta. (Néha zengve
Szent dallamot fuvall az esti csendbe.)*

*Baloldalt függ szögön száz-moly-kirágta
Zöld fényt verő vásott Luther-kabátja.*

*De ha meghal, mint harcost fegyverével:
E megavitt szövetbe temessék el.*

*S amellyel járta itt a földi pályát:
Tegyük kezébe görög bibliáját!*

Kutas Kálmán.



Augustinus két élete.

Van valami sajátos ellentmondás abban, hogy 1930 augusztus 18-án az egész keresztyén világ Augustinus *halálának* 1500-ik évfordulóját ünnepli meg, holott csak azért idézzük föl most a nagy püspöknek Hippótól Páduáig vándorló, háromszáz évig tartó temetését, mert halálától fogva — a mit Papini az ő harmadik születésének nevez — másfélezer éven át élt, egyháztörténelmet irányított és a reformációban világtörténelmet ihletett. Testi életében csak egy csodát tett, halálos ágyán gyógyított meg egy gyermeket. Nem ért rá szentté avatása végett csodákat tenni, hiszen hetvenhat évhől harmincegyet tékozlással töltött el, a hátralevő időben pedig egyrészt készült az örökkévalóságra, melyben pogány korában is hitt és melytől rettegett, másrészt a rákövetkező ezer évekre a keresztyén hit olyan vakmerő, az örökkévaló titkok világába nyúló csucsain jelölte meg az utat, melyen előtte csak Pál apostol, utána csak Kálvin János, az emberiség két másik theológus lángelméje tudott szédülés nélkül járni. Ezen kívül és ezen alul a szellemi élet majd minden területén vágott valamelyes ösvényt, mintha őserdő-kön óriás vonult volna át és még mindig látni a nyomát. A filozófiában egyenes ágon szellemi őse Descartes-nak: „ha csalódom, létezem“ mondotta. 1200 év múlva a kétségeivel viaskodó, nagy modern bölcselő szintén az öntudat valóságát találja meg, a gondolat és a gondolkodó létét, mint alapvető bizonyosságot. Amikor az igazság fogalmából Isten létére következett a logikai Istenbizonyítékkal, egyúttal a középkori gondolkodásnak ad föl olyan lelkét, melynek megoldását a realisták és nominálisták hosszú harca kereste. A realizmus megalapítója Augustinus, Pauler szerint. A *De civitate Dei* sokat vitatott 22 könyvében súlyos, itt-ott durván kifaragott gondolatok sziklaköveivel a történetfilozófia alapját rakja le. Az „emberiség“ kategóriája ezeknek a gondolatoknak tornyából bontakozik ki a messze néző szem előtt. Egyszer majd a szegény, pozitivistá álmodó Comte fog itt megállni, hogy a maga új vallásához használja föl és bálványává tegye. A modern pedagógiai törekvések harcosa vezérét fogja köszönteni a saját gyer-

mekkorára emlékező Augustinusban: „A gyermek természetes játzó kedvét büntetés alá rekesztik . . . A tanulást sokkal több haszonnal sarkantyúzza a tanuló tulajdon érdeklődése, mint akármilyen fenyegető kényszerítés.“¹⁾ Az által, hogy a rabszolgaságot oksági kapcsolatba hozta az eredendő bűnnel, Sommerland még a szociáldemokrácia egyik előfutárjának is kinevezi.²⁾ Papini meg azért, mert Augustinus az eredendő bűn árnyékát már a hölcsőre is ráhullatni látja, egyenesen a freudizmus nyitányát hallja ki a Vallomások egy-két sorából.

Sokkal több joggal lehetne állítani, hogy az evolúciós gondolatnak Keresztelő Jánosa volt azzal az elméletével, hogy Isten a világot szimultán teremette ugyan, de egyes dolgokat úgy, hogy csirákat, az okaikat adta meg. „A testi lényekben nagyszerű gondolatok rejlenek — mondja — amelyek, ha idő és okbéli feltételek nem hiányoznak, a maguk rendeltetésének megfelelő formában törnek napvilágra. . . Miként az anyák méhében a magzatok, úgy rejtőznek a világ méhében a születendő okai.“³⁾ Az ő evolúciója azonban nem mechanikus, az augustinusi szemléletben a világ — anakronizmussal szólva — nem voltaire-i ketyegő óra, mely egy alvó isten palotájában hajtja mutatóit örökös körbe, hanem egy gazdag kert, melyet állandóan gondoz a kertész, olt és alakít. Az ő evolúciója mindig csak az egyfajta fejlődése. „A gabonamagból nem származik bab és állathól nem ember.“ Bármi legyen azonban a modern evolúció-elmélet sorsa, ha a fajok egymásból alakulása a hipotézisek szolgálai seregéből az uralkodó törvények tógáját kapja is, az augustinusi fejlődéstan alapgondolata a gondviselő és mindig aktuálisan formáló Istenről sok vívódó keresztyén számára lenne akkor is az ellentétek magasabb szintézise.

Külön lelki arcképet lehetne festeni Augustinusról, a modern emberről, aki a lelke belső világában egyszerre két egymással viaskodó hatalmat ismer, mindegyik önmaga és egymással éppen ellenkező irányban halad, mint a gyermek a tükörben látott, valóságosnak vélt második énjével szembe. Külön kellene szólni a Vallomások Könyvéről, melyen kevésbé fogott az idő, mint az Iliászban vagy a Divina Comedián, mely az emberi lélek kincsesházából az idővel dacoló gyémántokat mutatja meg. Egyszer Rousseau fog adni a Vallomásokra visszhangot — ez a megtérés nélküli Augustinus — abból a barlangból, melyből a forradalom vihara utrakel. Érdekes volna megmutatni, hogy Augustinus lelki vándorútja mennyire a mai ember lelki országain húzódik végig; sőt a külső világa, a háttere és a milieuje is, mily csodálatosan egyezik, hiszen az ő útját is egy elmúlásban lévő „világkorszak“, egy elhanyagolt, halálba siető civilizáció naplementi fénye világította be. Ő is azokon az állomásokon haladt át, amelyeken a modern lélek jár: a test kultuszának, a mámor szörnyű mélységeinek, pokoli tüzeinek korszaka után a maniheizmusban, a keresztyénség és keleti hatások kevert italában próbált szomjas lelke számára hűs

cseppet találni, míg el nem ért az Evangélium tiszta forrásához. Mindezek az utalások azonban csak geográfiai felsorolások akartak lenni a szellemi világ azon birodalmairól, melyeken Augustinus óriás léptekkel áthaladt, egy-egy kilátó Augustinusnak, a lelki hegrendszer e roppant havasának nagyságához. A mi célunk most az, hogy a lelke forró mélységeit próbáljuk megközelíteni, hogy nyomon kövessük azt a két vonalat, két ösvényt, melyek közül az egyik a baseli csöndes dolgozószobáig, a másik Canossa kapuján át Krisztus „dicsőségesen uralkodó“ helytartójának trónjáig ér el. Más szóval két Augustinust ismerjünk meg, az egyik az Ige felé fordul, alázatos hívő, a másik az akarata ellen lett püspök, a gyakorlati élet megoldásait, sőt megalkuvásait kereső, szektákkal vitázó egyházi hivatalnok, a pap, aki az akkori katolikus, (még azonban nem „római“) egyház hajójában ül, aki viszi előre a maga kemény evezősapásaival is a bárkát, melyben örök kincsek mellett már egy csomó furcsa, régi holmit is szállítanak. Augustinus valóban élt, mióta meghalt, de kettős életet élt a földön, ha a hatások állandó áradását, élő lelkek formálását az élet bizonyos jelének tekintjük. Kétségtelen, hogy az egyik arcával az egyház felé fordult, mely — mint a hegyes szög egyik szára — a názáreti Mester egyenes útjáról már megkezdte az elhajlást, már megindította a nagy tárgyalást a Világgal, már fogalmazta a békeszerződés pontjait, melyeknek első vázlatait világosan meg lehet találni Augustinus egyik másik gondolatában. A teremtés elméletében önmagáról is igazat mondott: mint az anyák méhében a gyermekek, úgy rejtőztek az Augustinus elméjében a középkor eseményei, a pápaság, az inquizíció, a látható „Egyház“ és az Isten országának végzetes egyenlete. Viszont mélységesen igaza van Kálvin Jánosnak, amikor az Intituciókban több mint 270 idézettel hívja elő munkatársnak, vele harcoló lelki testvérnek, akivel kézen fogva járja a predestináció gyönyörű fenséges vidékeit, a közös családi otthonak: a Szentírásnak mások előtt ki nem tárul kincseskamráit, az alázatnak királyi termekbe vezető sötét folyosóit. Az ellen szeretnénk felemelni itt tiltakozó szavunkat, hogy bárki élő lelkeket dolgok módjára kezeljen, úgy tekintsen, mint olyan fákat, melyek évről-évre csak egy fajta gyümölcsöt teremhetnek; mint ásványokat, melyeknek minden kicsi darabjában egyforma a fénytörés szöge és ne úgy, mint embereket, mint különböző kérdésekkel, helyzetekkel, kínokkal harcoló lelkeket, akiknek örökségében, megoldásaikban ellenmondások és gyarló kiegyezések, sőt bukások is vannak. Ha Augustinust egyáltalán arra akarjuk rábírni, hogy valaki mellé odaálljon, pártot fogjon valaki mellett, akkor ne tegyünk rá egy nevet, mint a herbáriumba zárt virágra, hanem nézzük meg, hogy miben lett ezerötyszáz év óta „római“ katolikus, miben lett „kálvinista“? Megeosztozhatunk lelki örökségén, mert hiszen a nagy lelki ősnak birtokából mi az édig nyuló gondolatok legmagasabb csúcsát „jussoltuk“, mely kopár és emberi homlokra

babért nem lehet termelni benne, amit nem igen akar elpörölni a másik örökös.

Róma nem tehet mást, mint hogy saját „szentje“ egész örökségének csak annyit ismer el, amit ő birtokol; ami az Egyház kerítésén kívül van, az heretikusok vadonja, ahol soha nem járt a „doctor gratiae“. — „Az augusztinizmus elejétől végig katolikumnak és csak ámulhatunk azon a vakmerőségen — írja Trugly Pál S. J. — amellyel egyesek a legkatholikusabb egyházatyának katholicitását kétségbe tudták vonni.“⁴⁾ Éppen a föntebb említett okoknál fogva azonban, aki komolyabb s alaposabb tudással vagy talán inkább lehető tárgyvilágosságot kereső, tudós, semmint győzelmet kereső hitvitázó lelkével hajol a nagy hippói püspök mélységei fölé, „nihil obstat“ könyvében is a jezsuiták eredményeit megcáfoló következtetéshez fog jutni. Egy másik, tudós Augustinus-kutató szerint: Az Egyház álláspontját nagy szentjével szemben Schwane fejezte ki leghívebben: „az Egyház Szent Ágostont *soha nem az öszszeszek helyett, vagy mint egyetlen tanítómestert emelte föl*. Bár a kegyelemről szóló tanításait az egyházi tanító hivatal nagyrészt magáévá tette, de *soha, se alakilag, se anyagilag Ágoston egész kegyelem tanát és predestináció tanítását nem fogadta el, nem „recipálta“*.”⁵⁾

Ebben a vitában, melyben a hivatalos római felfogás bizonytalanná válik, Kiss Albiné a hivatalosabb, két cenzurán átszítált, de a jezsuita atyáé a „rómaibb.“

Az a nagy örökség, amit a pápaság kapott az egykori püspöktől — ha értéksorban soroljuk föl — először is a „Civitas Dei“. Az emberiséget kétféle szeretet tagolja két egymással állandóan szemben álló seregre: az Istenszeretetet és az önszeretetet. Az Istent szeretők társasága az emberiség egész történelmében szemben áll a bűnre alapított földi civitással. Ez a harc azonban, mely eredeti jelentésében Isten országának küzdelme a világgal, lassan alászáll az apokaliptikus magasságból és az egyház és az állam nagy párbajává lesz. A földi civitás, ami államot, várost és népet is jelenthet, testvérgyilkosok alapítása: Kainé és Romulusé. „Azzal a móddal — mondja Harnack — ahogyan az egyházat az állammal szembeállítja, kimondott célján jóval túlhaladva azt a meggyőződést kelti föl, hogy a tapasztalati katolikus egyház sans phrase Isten országa, az önálló állam az ördög birodalma.“⁶⁾ Katolikus írók nagyobbára küzdenek e felfogás ellen. Kiss Albin egészen a láthatatlan egyházig emelkedve védekezik ellene: „Tévedés volna a két fogalmat azonosítani, mert az egyházhoz tartozó egyén szükségképen nem okvetlen tagja Isten civitásának.“⁷⁾ „A civitas Dei — mondja Papini — nem maga az Egyház, de néha egybeolvad vele.“

Valójában pedig éppen ebben az összeolvadásban római jellegű a Civitas Dei. Hiszen a római lelkiség éppen ez a *spirituális* *materiálizmus*, hogy Ravasz László kifejezését használjuk, mely lelki dolgokat csak az anyagi világgal, mértékkel, számmal, érzé-

kelhetővel tud kifejezni. Krisztus rejtelmes jelenlétét egy darab ostyával, Krisztus uralkodását egy kézzel fogható helytartóval, a buzgó imádságot az olvasó szemével, Isten országát látható, földön uralkodó egyházzal. Hogy a Civitas Dei Rómának milyen gazdag örökség, igénynek, hatalomnak milyen nemesi levele lett, kinek kellene ezt bővebben igazolni, aki a pápaságnak éppen Augustinus után kezdődő történetét átlapozta?

A Civitas Dei és az Egyház közé húzódó egyenlőség-jel a középkori egyház egyik legjellemzőbb vonása. Augustinus úgy tekinti az egyházat, mint a megtalált Igazság házát, foglalatját, sziklavárát, a hite kertjének kerítését, sőt mint a napfényt, mely kell ahhoz, hogy a lelkében elvetett magok Isten termésévé érjenek. Amint Harnack jellemzi: „Augustinus gyakran hirdette: „sok mindenben csakis az Egyház tekintélyének hiszek, sőt még az Evangéliumnak is csak az Egyház tekintélye alapján adok hitelt“.⁹⁾

Ebben már senki sem fogja elvitatni az egészen jellegzetes római keresztyénség vonását, ezt a számunkra érthetetlen és a világűrben, a semmisségen álló egyház elméletét törte össze éppen a reformáció. A protestántizmus bármely csoportja is megegyezik a testvéreivel abban az elvben, hogy az egyház alapja és igazolása a Szentírás. A Szentírásnak pedig igazolója a Szent Lélek bizonyosságtétele. A római felfogás szerint azonban a Szentírásnak alapja és igazolása az egyház. — „Azért kell hinni az Evangéliumnak, mert az Egyház bizonyosságot tesz róla — tanítja Augustinus — s nem azért kell hinni az Egyháznak, mert az Evangélium bizonyosságot tesz róla.“¹⁰⁾ Így áll elő egy egyház, melyet aztán semmi nem igazol, mely a levegőben áll, mely mindennek alapja, de semmi alapja nincs. A Biblia nem tartja, és nem hitelesíti, hiszen ő tartja a Bibliát és ő teszi rá a hitelesség pecsétjét. A Biblia és az Egyház úgy emelik egymást ebben a felfogásban, mint a mesebeli két ember, akik úgy suhantak a csillagok felé, hogy egyik a másikat emelte föl, a másik pedig az egyiket. Ezen a ponton nem pörölhetjük el Augustinust a Vatikántól.

Hasonlóképpen már a világban elhelyezkedett s ezt a számára már barátságos világrendet konzerválni akaró egyház ügyes elmélete szólal meg Augustinusnak a rabszolgaságról vallott nézetében. A rabszolgaság, mint a hűn következménye a földön, jogos és elkerülhetetlen. Addig fog fönnállni, amíg maga a társadalom. „Aristoteles és szent Ágoston a rabszolgaság mellett fölhozott bizonyítékaikkal az eszmék fejlődését tizenkét századon át akadályozták és késleltették“ — mondja Paul Janet.¹¹⁾

Vajjon gondolta-e valaha rengeteg könyve fölé görnyedve Augustinus, hogy a donatisták elleni harcából fognak megszületni a máglyák és kínzó kamrák? Egy másik Néro fákljasora ég a középkor nagy kertjében az út mentén, melynek első lángjai a nagy hippói püspök szofizmáinak, ötleteinek szikráiból lettek. Maga bevallja, hogy először a lelkiismereti szabadság nagy elvi ormán

állott, mint hívő. Az egyházi harcok, meghasonlások gyakorlati földjén azonban a püspök megteremti a későbbi inquizíciók vezna és hozzá is méltatlanul szegényes „bibliai“ elméletét. „Nem mindig barát az, aki kímél. Többet ér szigorúsággal szeretni, mint széldséggel csalni. Néha az üldözött az igazságtalan és az üldöző az igazságos. Nincs megírva: kényszeríts belépní mindenkít, akivel találkozol? (Hozd be az embereket erőnek erejével) Luk. 14. 23. Vagy nem kényszerítette-e Krisztus is Pál apostolt az Igazság imádására? Végül maga Isten sem kímélte fiát, hanem átadta hóhérai-nak“.¹²⁾ A Vallomások alázatos hívője így használta föl „gyujtós-nak„ most már szentségtörő kézzel a Bibliát, az autodafék sok száza-dos szörnyű ünnepéhez. Trugly Pál szerint: „Ágoston... a katolikus Egyház tanításait fejtegeti ki bámulatos sokaldalúsággal, de min-díg színtiszta katolikus alapon.“¹³⁾ Ez az ágostoni hagyomány egészen 1910-ig felvezethető, amikor Lépicier vette át azzal a hi-telesített hivatalos felfogással, hogy az eretnekek kiirtandók, de egyúttal azzal a hozzáadással, hogy az Egyház csak a halál ítéle-tet hozza meg, de a végrehajtását a polgári hatóságokra bizza.¹⁴⁾

Bő elsorolással fűzhetnénk tovább a szálakat Hippótól Rómá-ig. A holtakért való imádkozás, a purgatórium tanítása, a bün-bocsánatról szóló néhány helye mind azt igazolják, hogy Augusti-nus benne élt a római keresztyénségben és a pápaság benne élt Au-gustinusban.

Egyet azonban itt világosan meg kell látnunk. Az a „katolikus“ egyház, melynek ölébe a nagy tékozló fiú lehajtotta fejét, nem azonos a századokkal későbbi pápai egyházzal, még kevésbé azo-nos azzal a lelki monarchiával, melyet mai pápai egyháznak ne-vezünk. Az ősi apostoli és presbiteri egyház ezidőben már az eret-nekségekkel való folytonos harc közben átalakult püspöki egy-házzá, de még nem lett pápai egyház. A városi terület, a legkisebb közigazgatási egység, a civitas lett a dioecesis, élén a püspökkel. A püspököt — Augustinust is — a hívek választották. „Abban az időben nemcsak a papokat, hanem a püspököket is a nép válasz-totta“.¹⁵⁾ Amikor Augustinus maga helyett utódra gondol és Erakli-ust ajánlja népének, így fejezi be: „Én pedig megvallom, csak azt akarom, amiről tudom, hogy ti akarjátok“.¹⁶⁾

Ebben az időben és ebben a püspöki egyházban még csak kísértetként se járt föl a pápai hatalomnak az a képe, mely ma néz a hívőkre. Hieronymus, aki római presbiter is volt, így ír: „Bárhól is van a püspök, akár Rómában, akár Eugubiumban, akár Konstantinápolyban, akár Rhegiumban, ugyanaz a tekin-télye, ugyanaz a papi hivatala van“.¹⁷⁾ Pedig kétségtelen, hogy már ekkor is Róma, mint anyaegyházközség messze világított, roppant tekintélye volt, sőt már a római püspökök lelkében nagy-ralátó álmok bontogatták szárnyaikat. Annak a sok százados bir-kózásnak, mely pápa és zsinat között folyt, mintha az előkészü-letei történnének éppen Augustinus korában. Sokan próbáltak

Afrikából is peres ügyekben már ekkor a római püspökhöz fellebbezni, (akik emitt elvesztették a pört), de a milévumi zsinat, melyen Augustinus is részt vett, egyenesen kiközösítette azokat, akik „tengeren túlra“ merik átvinni bajaikat. A római püspök, hogy ezt a jogát védelmezze, a niceaei zsinat aktáiként akarta bemutatni a sardikai zsinat iratait, de „rajtakapták“ írja Kálvin János¹⁸⁾

Ebben a világban még formát nem öltve, de már a történelem barázdáiba elvetve várakozott a jövőendő. Kétségtelen, hogy az egyik legnagyobb magvető éppen Monika megtért fia volt abban a korszakban, amikor az egyház a hitének alapját kiépítette, hitének tartalmát összefoglalta, nagyszerű hitvallásokba zárta, mint drága, pompás alakú edényekbe egy áldott szüret termését, de a világgal való viszonyában, a vele való állandó és együttműködő összeköttetésben még csak a körvonalakat tudta maga elé is kirajzolni. Egészen történetlen felfogás Augustínust idézeteivel a mai pápaság ezerötszázéves Flambeau-jának feltüntetni, amikor nyilvánvaló, hogy a nevek mögött, mint pl. katolikus egyház, püspök, zsinat, stb., a tartalom az idők folytán egészen megváltozott. Az az egyház, mely Augustinusé volt, a mindnyájunk egykori közös anyja; benne várakozott, mint lehetőség a pápaság s benne a reformáció.

Melyik volt hát az az élete Augustinusnak, mely bennünk, velünk élt tovább? Mi hát a mi örökségünk belőle? Az, ami Kálvin Jánoshól, vagy Luther Mártonból, a keresztyénség minden nagy hőseiből. Az Isten felé néző orcájuk tündököl át a századok ködös völgyein, a hitük csúcsáról. Ez a szebbik, az igazi arcuk. A másik az, mely a mindennapi élet gyakorlati kérdéseivel, s bennük az örök nehéz ellentéttel: Isten országa és a világ harcával foglalkozik és vívódik. A mindnyájunk nagy életkérdése borong ezen a tekinteten: mennyit tudunk átvinni hitünkéből a neki ellenszegülő, homályos világba? Ebből a harcból többé-kevésbé sebesülten kerülünk ki: csonka, eltorzult és szegényes az a keresztyénség, amit megvalósítani tudunk. Kicsiny győzelmeinkkel és fáradt megalkuvásainkról nehéz volna végleges ítéleteket fogalmazni egész keresztyén életünk értékére nézve; hiszen azok nem csak a belső élet erejétől, hanem a külső világ több-kevesebb ellenállásától is függenek. Assisi Ferenc, amikor valósággá akarja tenni a maga boldog, világtól független életét, beleütközik a pápaság realizmusának sziklafalába és sebesült lélekkel vonul vissza. Luther fájdalmasan és fáradtan nézi a megtett utat és vallomása szerint gyötrelmes volna számára kitépni az élete könyve eddig megírt lapjait és újra hozzákezdni ennek a nagy harcnak megírásához. Kálvin tudja halálos ágyán, hogy ellenségei utolsó szavaiból is fegyvert fognak kovácsolni, mégis megvallja, hogy ő „nyomorult teremtmény és semmit nem ér mindaz, amit végzett.“ Ezeket az óriásokat mi a multak útján, az Istenhez való boldog együttlétükben látogatjuk meg, a lelkük legmélyét kereszük és a szemükbe

akkor néziünk, amikor az örökkévaló titkok fényesednek bennük. Ez a belső, Istent látó Augustinus a miénk, a hite, a megtérése, az Istenben való megpihenése és ennek a keresztyén, Szent Lélelkel megkeresztelt rétornak gyönyörű vallomásai. Megtérésében az *Igének* van döntő szerepe. Assisi Ferenc azt a parancsot kapja: építsd fel egyházamat, Loyola Ignác megtérésekor őrt áll a szent szűz csodatevő képe előtt, Augustinus megrendült lélekkel veszi föl a Bibliát. Mindaz, ami eddig hatott a lelkére: Cicero Hortensiusától, anyja imáitól, a karthagói Elpidustól, Ambrus püspök prédikációitól a saját lelke kereső, nagy, nyugtalan állandó vágyakozásáig, mind a Szentírás felé sodorta, mint a patakot kő és hegy és erdő, mind a tenger felé igazítja. „Mohó érdeklődéssel olvastam immár a te lelkedből eredett ama tiszteletreméltó írást, s valamennyinél jobban Szent Pálét¹⁹⁾ Abban a döntő percben, amikor egy gyermek-ének égi parancsként kényszeríti oda az Íráshoz, amikor az Igében közvetlenül az élő Isten üzenetét fogadja szívébe, amikor csak ketten vannak a nagy mindenségben, így vall a megbékélt gyermek a Bibliáról: „Amint a mondat végére értem, mintha bizonyos megnyugvás fénye árasztotta volna el szívemet, a kételkedés utolsó árnyéka is eloszlott belőlem²⁰⁾ Jellemző ezekben a vallomásokban az is, ami nincs bennük; az Augustinus hallgatása is sokat mondó. Ebben a theocentrikus világban még nem állnak az Isten trónusa mellett a kisebb és nagyobb közbenjáró szentek, akiken át lehet csak a kérvényt benyújtani a mindenség szuverénjének. Hol van itt az a világ, mely Máriát állítja oda örül Jézus Krisztus királyi fogadóterme elé? Vajjon leggyönyörűbb és legmélyebb vallomásai Augustinus lelkének, akár a Konfessziók, akár a Lélek beszélgetései milyen hasonlót tartalmaznak ehhez a pápai encyclicához, melyet XIII. Leo pápa adott ki 1891. szeptemberében: „Aminthogy a felséges Istenhez sem mehet senki másként, csak Jézus Krisztuson át, úgy senki sem mehet Jézus Krisztushoz másként, mint az isteni Márián át.“ Nem kell sok logikai tudás ennek a szillogizmusnak a következményéhez, hogy ez a parancsolat az egész keresztyénséget Máriától teszi függővé, a Szentháromságot toldja meg egy személlyel. Hol van csak egy parányi nyoma mindennek a Vallomások könyve szabad szárnyalásában? a Szentháromság-Isten felé szálló himnuszok zengő szépségeiben?

De még vakmerőbb kijelentések csengenek elő a Vallomásokból éppen a Szentírás magyarázatáról. „Nincs abban semmi elvetni való — mondja Augustinus — ha a Szentírásból valaki azt igyekszik kiérteni, amit az író írás közben gondolt, csak ahhoz ragaszkodják, amit te, minden igazságnak megvilágosítója, igazságnak mutatsz²¹⁾ „Az egy igaz Isten a szent könyvet *teméredék ember értéséhez alkalmazította, akik különböző igazságra bukkantak olvasása közben*“²²⁾ Igazságotot nincs jogom lefoglalni, a másiknak sincs, senkinek sincs, igazságod valamennyiünké, mert nyilván az egész emberiségnek szántad²³⁾ Ezzel szem-

ben csak hadd idézzük itt a toulousei zsinatnak 1229-ben törvénynyé lett rendelkezését: „határozottan tilos a laikusoknak akár az új akár az ótestamentum, kivéve a zoltárokat, a breviáriumot és Boldogasszony Mária óráit; feltéve azonban, hogy nincsenek közönséges nyelvre lefordítva“. ²⁴⁾ Egy modern katolikus szerző szerint pedig: „Az egyház a hagyományt tekinti főhítségalkotójául. Bármekkora lehet a Szentírás fontossága, tévedés volna azt gondolni, hogy az isteni kinyilatkoztatást a maga egészében tartalmazza“. ²⁵⁾

Augustinus, a hívő, Isten színe előtt ezeröttszáz év messzeségéből is szembefordul nemcsak a hozzá zarándokló néppel, hanem Augustinussal, a pöspökkel is. Mi azonban ezekre az őszinte mélységekből előtörő vallomásokra figyelünk, melyek úgy áradnak szét a világba, mint a patak habjai, melyek üdén és tisztán hullanak alá magas hegyormokról ezerévek óta . . .

Az egész augustinusi gondolatnak azonban csontváza és belső szerkezete, stílusa és magyarázója a predestináció tanítása abban a formában, ahogy a Bibliában találta és ahogy átélte. A római hitvédelem ezen a ponton érzi és ha őszinte és tárgyilagosabb, be is vallja, hogy az augustinusi gondolatok hegyrendszerének folytatása e ponton inkább a janzenizmus és a kálvinizmus, mint a pápaság. Ma, amikor a római gondolatvilág is nolens volens önmagában a bibliai elemeket hangsúlyozza inkább az anti-biblikus mozzanatok háttérbe tolásával, ismét előtérbe jő a predestináció — persze — római értelemben. Róma határozottan tanítja a predestinációt, azt, hogy az egyes ember életének sorsa már a bölcsőjében tudva van és nyilván van Isten színe előtt. Ma már diákoknak is tanítják: „Isten ugyan *előre látja a választottak és kárhozottak táborát, de nem ő az oka sem a kárhozatnak, sem a jutalmaknak*“. ²⁶⁾ Ez az elmélet azonban gyöngé és tehetetlen Isten formál, aki a maga előretudása páholyából nézi a nagy emberi drámát, sőt előre látja, tudja a szövegét, mielőtt eljátszották volna, vagy a szereplők születtek volna, de nem ő a szerzője ennek a commedia dell arte-nak, ő csak tapsol akkor, ha valaki úgy játszik, amint őneki tetszik. Ez az istenfogalom passzív és deizmusba hajló istenképet rajzol, megcsonkítja Jézus szuverénitását és nem is vihető keresztül a dogmatika egész területén. A római hittan is ellentmondásba kerül önmagával, amikor más helyen azt állítja: „természetfölötti életre ugyanis csak természetfölötti segítséggel (malasztal) lehet jutni. Mivel azonban a malaszt *Isten ajándéka, nem történik igazságtalanság, ha az egyik ember több, másik ember kevesebb malasztot kap. Mert az, aki kevesebbet kap, éppen úgy nem érdemelte ezt, mint, aki sokat*“. ²⁷⁾

A tiszta augustinusi gondolat nem az előretudáson alapuló predestinációt hirdeti. „Augustinus is ezen a véleményen volt egykor — mondja róla Kálvin, — de mikor a Szentírás ismeretében nagyobb előrehaladást tett, nemcsak visszavonta, hanem alaposan

meg is cáfolta. Itt valóban fölösleges — mondja Augustinus — azoknak hiábavaló okoskodása, akik Isten kegyelmével szemben Isten előre tudását védelmezik és azt mondják, mi azért választottunk még a világ teremtése előtt, mivel Isten előre látta azt, hogy jók leszünk és nem ő maga tesz bennünket jóvá. Nem mondja ezt az, aki így szól: Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket.“ (Homil. in Joann. 8.)²⁸⁾ A *Lélek beszélgetéseinek* könyvében ugyanezt mondja: „megtisztítod pedig közülük azokat, akikben neked hajlékot venni tetszett, akiket a te bölcseséged megfoghatatlan, noha elrejtett, de mindenkor igazságos elhatározásaidnak megközelíthetetlen mélységes titkai folytán érdemeik nélkül a mennyországra szántál... Ezt pedig nem minden emberfiával cselekszed, ami fölött e világnak bölcsei sápadozva álmélkodnak“.²⁹⁾ Természetes, hogy ennek a predestinációs gondolatnak minden előzménye, következménye és logikus feltétele megvan Augustinusnál az eredendő bűnről, Isten szuverén hatalmáról, a „massa perditionis„-ról, sőt az emberiség történelméről való tanításban is.

Kálvin két ponton lépett túl az ő vaslogikájának útján az augustinusi predestináció körein. Az egyik úton ráveti Isten teljes dicsőségének fényét az elkárhozottak, elveszettek sötét seregére is. Augustinust és Pált első sorban az ragadta meg, ami a saját lelkük belső tapasztalásában adva volt: az üdvösségre elhívottak vallomása a feljükk hajló kegyelemben önmagát kijelentő Istenről. Kálvin szerint a kárhozat nem csupán az a sötét folyó, mely a bűn egyszer megásott medrében saját erejével zuhan alá örök mélységek felé, melyből az isteni kegyelem és irgalom korsója kimer egy-két csöppet, nem, a kárhozat épp úgy Isten szuverén elrendelésétől függ, mint az üdvösség. Isten föltétlen dicsőségének napja az egész örökkévalóságot beragyogja az üdvösség kapuitól a kárhozat nagy, titkosan kanyargó útjáig.

A másik úton Kálvin az üdvbizonyosság kösziklájához ér el, nem szakítja szét a hitre és az örök dicsőségre szóló predestinációt; mindazokban, akikben Isten elkezdte az üdvösség munkáját, véghez is viszi azt. Ez a boldog rendületlen bizonyosság, hogy „Isten szerelmétől semmi nem szakíthat el“, ez adja éppen a kálvinizmus sajátos, hősiességét. De ez a két külön vonás is benne volt már az augustinizmusban, mint lehetőség és mint következmény, hiszen — egyik legjobb Kálvin kutatónk szerint — a reformáció valójában az augustinizmus ébredése, ujjászületése volt.³⁰⁾

Az ezeröttszáz éves Augustinusnak mindenestire mélységes hálával tartozik a reformáció minden egyháza. Istennek választott edénye volt és benne őrizte a kegyelem századokon át az Evangélium tiszta vizét akkor is, amikor már emberi hatalom nagy köveivel zárták el az örök Ige hús forrásait. A láthatatlan egyház nevében, mely Kálvin meghatározása szerint Isten minden választottjának társasága, melyben benne vannak azok is, akik meghaltak közöttünk, köszöntjük azt az Augustinust, aki a mienk,

aki az elmúlt és jövőző századoké, aki az élő Istené. Dogmatikusaink, egyháztörténészeink nagy tartozással tartoznak neki. Szegényes és kicsiny magyar Augustinus-irodalmunk egy pár homályos tükörcserép, mely csak töredékesen és torzítva mutatja ezt a századokon átfénylő orcát. Ha valaki tartozását leróni megy hozzá és elmélyed lelke nagy csodáiba, ő meggazdagítja és megerősíti azt. Most, ennek az ezerötyszáz évnek határmesgyéjén hadd zengjen felénk boldog vallomása, alázatos himnusza az ő megtalált, átölelt Urától, akit olyan „későn kezdett el szeretni.“: „Te vagy Uram elborult lelkünk megvilágosítója, te szövöd ki bensőnk ünnepi ruháját, kezed nyomán derül verőfény sötét éjszánkra. Add nekem, Uram magadat és vezess vissza magadhoz. Csak azt az egyet tudom, hogy boldogtalan vagyok, ha benned nem vagyok. Sem magamban, sem magamon kívül nincs akkor nyugodalmam s nyomorúság bennem minden kincs, minden bőség, mi nem az én Uram, Istenem!

A te indításod az bennünk, hogy gyönyörűség dicsérnünk téged, mert magadnak teremtettél minket és nyughataatlan a mi szívünk, amíg csak nem pihen benned.³¹⁾

Muraközy Gyula.

¹⁾ Szent Ágoston Vallomásai. Ford.: Vass József, I. kötet 22 és 31 l. —
²⁾ Kiss Albin, Szent Ágoston: De civitate Dei művének méltatása. 122. l. — ³⁾ Kiss Albin i. m. 143. l. — ⁴⁾ Trugly Pál S. J. Katolikus volt-e Szent Ágoston? Magyar Kultura. 1930. jun. 20. — ⁵⁾ Kiss Albin i. m. 152. l. — ⁶⁾ Kiss Albin i. m. 108. l. — ⁷⁾ U. o. 114. l. — ⁸⁾ Papini. I. Szent Ágoston. Ford.: Dr. Révay I. 220. l. — ⁹⁾ Trugly Pál i. c. — ¹⁰⁾ Papini. i. m. 240. l. — ¹¹⁾ Paul Janet: A politika tudomány története az erköcstanhoz való viszonyában. I. k. 390. l. — ¹²⁾ U. o. 397. l. — ¹³⁾ Trugly Pál i. c. — ¹⁴⁾ Lépiciér: De stabilitate cí progressu dogmatis. Rom. 1910. 194. l. — ¹⁵⁾ Papini i. m. 185. l. — ¹⁶⁾ Dr. Babura László: Szent Ágoston élete 136. l. — ¹⁷⁾ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere. Ref. egyházi könyvtár II. kötet, 401. l. — ¹⁸⁾ U. o. 406. l. — ¹⁹⁾ Ágoston: Vallomások. Ford.: Vass J. I. kötet, 267. l. — ²⁰⁾ Augustinus: Vallomások. II. kötet, 314. l. — ²¹⁾ U. o. II. kötet, 266. l. — ²²⁾ U. o. 250. l. — ²³⁾ U. o. 238. l. — ²⁴⁾ F. Dürlemann: Initiation protestante. 79. l. — ²⁵⁾ U. o. H. Lesêtre: La foi catholique 10. l. — ²⁶⁾ Aubermann: Katolikus hit-tan. Iskolai kézikönyv. 66. l. — ²⁷⁾ U. o. 65. l. — ²⁸⁾ Kálvin. i. m. 223. l. — ²⁹⁾ Augustinus: Lélek beszélgetései Istennel. 112. l. — ³⁰⁾ W. Walker: Jean Calvin. trad.: Weiss. 450. l. — ³¹⁾ Vallomások. II. 269. l. 5.

*

Az e cikkben érintelt számos kérdésre, nevezetesen a katolikus egyházzal való prot. fölfogásra, éppenúgy, mint Augustinus jelentőségének kérdésére még visszatérünk.





A nagy pörgettyű.

*Egy óriási pörgettyűnek
Gomba tányérján üldögélünk,
Várunk a Sors forgószelére,
Időnként, hogy forgassa velünk.*

*Körös-körül életecél zárkák,
Erény vagy bűn ajtaja ásít,
Riadt vagy vágyott rebbenéssel
Lessük, sorsunk hová világít?*

*Üdv — kárhózat, dicsfény — gyalázat,
Siker — nyomor vonz vagy riaszt el,
Harc — béke, balsors vagy szerencse,
Váltott ajtókon írott dac-jel.*

*Egyszer csak fú a forgó szél,
Perdül a gömb a Sors kezében,
Sodródunk a zúgó korongról
Le a zárkákba szerteszéjjel.*

*Támad merész, ki visszafordul
A bölcs, osztó Kéz ellenére,
A pörgettyűre visszaperdül,
Ugrásának halál a bére.*

*Engem oly bösz erővel sodrott,
Hogy tengeren túl szállt a testem,
Lelkem csudálva megvonaglott,
Szédülve, hogy zárkámba estem.*

*Döbbenve néztem a felírást:
HARC! És léptem magam-megadva,
Szívemre az örök magyar bú
Vándor fátyla volt ráakasztva.*

(Amerika)

Szabó László.



Nyár.

I.

János befordította a zsákot a derékba. Nagyot fujt, hátra-tolta fején a kalapot, ingújjával letörölte homlokáról a verítéket, azután felhágott. Az asszony a saroglyában a szénát igazgatta még, hogy jó fekvés essék a csirkéknek, no meg, hogy eszébe ne jusson valamelyiknek útközben lekéredzkedni. Amikor aztán ezt is elvégezte, oldalt került, végigsimított kétszer-háromszor a kötőjén s felült ő is, háttal az embernek. Ott maga alá gyűrt egy kevés szénát s így most már mindent eligazítva, nekidült az ülésnek. János ezzel meggyőződve, hogy az asszony csakugyan elkészült, kiakasztotta a gyeplőt:

— Gyí na! — mondta és kézbe fogta az ostort.

A puli szaladt a lovak előtt, kikísérte a kocsit a dűlőig, ott megállt a tarlón. Vigyázta az indulást, amíg a lovak csendes poroszkálással el nem fordultak a városnak. Ekkor, mint aki becsülettel elvégezte a maga dolgát, most már a tarlón, visszaballagott a tanyába.

A földeken roppant bőségben előmölve augusztus delett. Arattak mindenfelé. Ami élet még lábon állott, annak megvolt a maga külön oka. Legtöbb helyen már nyomtattak és a város felől hallatszott a cséplőgép bűgása.

Az országút, amelyen János haladt, mind a két oldalán fel volt törve. A kerék azonban minden harmadik fordulónál gödörnek zökkent, mert a város emberei, az útkaparók, nemigen jártak errefelé az utolsó esők óta. János ennekokáért lent hajtott. Itt persze meg a por volt nagy, de legalább nem rázott úgy a kocsit.

Ezen való gondolatokkal tehát nemigen fecsérelte János az időt, engedte szépen a lovakat, tudták azok maguktól, hogy mi ilyenkor a teendő. Mert a ló okos állat. Melyik milyen persze, nem mind egyforma, akárcsak az ember. Egyiknek ilyen, másiknak olyan az értelme. Van, aki szóra, van, aki ostorra hallgat, akad továbbá köztük konok is, mint teszem fel a Mária Mihály tavalyi sárgája, dehát azt a katonáéknál rontották bizonyosan el, mert-hogy két évet ott is szolgált.

Ezek a dolgok csak úgy véletlenül vágódtak a János eszébe, mivel az imént egy pillanatra jóformán maga sem tudta, hogy hirtelen mitévő legyen. Az országúton ugyanis egy kis szél mégis csak jár s az nem árt éppen az embernek ilyen időben.

Gondolatai ezzel más irányba terelődtek.

Eközben ért a városba. A körtöltés alatt beállt s mialatt az asszony lekázmálódott a csirkékkel, meg a garabolyokkal, kifogta a lovakat és odakötötte a saroglyához, tett elébük a szénából.

— Ögyetők — mondotta.

Azzal, hogy így rendbehozta a jószágot, meg a kocsit is, maga is indult, ezuttal egyenesen az ócskapiac felé.

Féldélre járt, amikor dolgavégeztével az asszony is előkerült. A harmadik féllitert parancsolta ki éppen Péter, akivel János a vásárosboltban találkozott.

— Aggyon Isten!

— Aggyon Isten! — hólintott Péter — hát té?

— Mögvónék — felelt az asszony.

János öntött, nyújtott egy pohárral neki is, azután kászolódtak.

Együtt ballagtak vissza a kocsihoz, Péter segített befogni. Kéves várakozása volt még a passzusok miatt, hát ráért.

A hőség csak úgy szakadt. Péter csendesen parolázott.

— Nohát, Isten áldja! — köszönt.

— Isten . . . — felelt vissza János, minekutána felült és jobbkeze mutatójával megérintve oldalról a kalap karimáját, elsuhintott a lovak felett. Azok érezték, hogy hazafelé visz most már az út, más kedvvel kanyarodtak ki a kocsik közül és csak a zsidómalom előtt csendesedtek meg. Hanem itt megint csak várni kellett, mert előttük már itatott valaki.

Kása Kovács.

János is látta, az asszony is, de egyikőjük sem szólt, bizonyos méltósággal hallgatták, aminthogy illik is, ha az ember a régi haragosával kerül véletlenül össze. Ittak azért persze későn éppen eleget a lovak és a kubikoknál már be is érték Kása Kovács kocsiját.

János most gyengén megcsapkodta a pejököt.

— Nec, te, nec! — mondta és balkezével előrefogott a gyep-lőn.

Hanem a szomszéd nem azért volt haragos, hogy Jánossal verettesse maga előtt a port és ő is biztatásra fogta a dolgot.

— Gyi, te hoó! — fogta meg most János az ostort és közlegyintett a lovaknak, mire a két állat felvágott és oldalt zökken-tette a kocsit a göröngyökre.

Az út ezen a részen cudar volt, az bizonyos, de másképpen nem volt elkerülhető az előttük haladó kocsi. Az asszony az egyik kezével a lócsöt fogta. Egy darabon így állta a rettenetes rázást, hanem azután mégis felnézett. A Kása Kovács kocsija még vadab-

bul verte a port, mint az imént. De már látszott, nem sokáig bírja szusszal, mert a hátulsó löcsbe akár belefogódkodhatna.

Nem egészen ez volt persze a helyzet, mert tudnivaló, hogy a János lovai is csak két ló, akárcsak a Kása Kovácsé, minekokáért más ténykörülményeket is tekintetbe kellett venni. Tudta ezt nagyon is a szomszéd, mert most már sűrűbb ostorcsapásokkal verte a két nekiszilajodott párát. Jánost, mert hogy nyilvánvalóan az ő részén volt az igazság, — na meg az a kevés ital is, ami benne volt, fűtötte — most már határozottan elöntötte a virtus és káromkodva közécserdített a prüszkölő lovaknak.

Néma, fojott dühöktől ösztökélt verseny porzott végig vihar-ként az úton. Először a lovak vadultak meg, azután a két ember. A kocsik, anélkül, hogy valamelyik egy félrúddal is előbbrekerült volna a másikinál, egymás mellett, egy vonalban hanyódtak veszettül, e göröngyös, gödrös úton. János bronzarcát sötéten izzóra hevítette a háborgó vér. Vad dühvel verte két csöndes-életű gebéjét Kása Kovács is. A felgerjedt mély gyűlölet dühödött meg bennük a lelekvesztő nehéz küzdelemben, amelynek a mélyén lassanként az ölés vágya is kiserkedt. A lovokról szakadt a tajték, a Kása kocsiján már betört az egyik felhérc és a löcsök úgy rángatták a csörömpölő oldalakat, mintha széjjel akarták volna szaggatni a kocsikat. Hanem János már nem bírkozott a benne feldagadt és szilajul előmlött indulattal. A szíjj régen elmaradt, ostornyéllal és riasztó káromkodással verte a lovakat és mintha a Kása kocsija egy pár arasszal elmaradt volna. Ez új erőt adott neki, a szakadásig feszült vergődés közeli nyugal-mát s a dühbe vörösödött dac elcsittuló hullámveréseit érezte.

Gyi, héé, gyi! — ordította és az oldalra vágódott kocsi elől Kása lovai a partnak ugrottak.

János kocsija a két oldalsó kerékre billent, a saroglya érintette Kása kocsijának magasba lendült rúdját.

Azután a rendes útra tért.

Az ellensége, mert most már az volt, mögötte átkozódott iszonytató káromkodással és a sűrű porfelhőben lassan elmaradt.

János a jegenyékhez ért. Elfordult a dülőnek.

— A kasza? — fordult hátra az asszonyhoz.

Az félholt volt.

— Mög van, — nyögte — nem eresztöttem.

Baj tehát nem történt.

— Hé! — kiáltott be azután a tanyába, amikor beállt és leszállva a kocsiról a kút felé tartott.

II.

Estére kilelte a hideg, utána meg elöntötte a forróság. Azért másnap délig lábön bírta és csak akkor hagyta abba a dolgot, amikor már úgy elnehezült kezében a kasza, hogy éppen csak fel tudta emelni. Estefelé leakasztotta a subát a kamrából és ledült a

pitvar előtt a vacokra. Az asszony, jóllehet, nyugtalankodott, nem szólt, mert még a begyében szorongott a tegnapi vásár.

A baj azonban ezuttal komolyra fogta a dolgot és később olyan hidegség lepte meg Jánost, hogy fel kellett vetni neki az ágyat, úgy fázott. Éjjelig mégis csendben maradt, akkor kezdte a hátát fájlalni. Reggelre pedig úgy ugatott belőle a halál kutyája, hogy az asszony komolyan megrémült. Leginkább az aratás miatt persze, mert lám, mi lesz itt, ha csakugyan meg találna betegedni az ember, mielőtt a gabonákat betakarítják. Viszont az elmúlt idő alatt nem adódván még alkalom a megengesztelődésre, hangjában némi szemrehányással odaszólt:

— Csak tán nem beteg kend?

János hallgatott.

— Jóravaló embörnek nem lehet ilyenkor baja — dohogott tovább az asszony, előntve szelíden minden haragját és félelmét.

Azután megállt az ágy előtt.

— Hun fájlalja kend?

— Csak eriggy, oszt szőjjetok ki Mihálynak, hogy mindön marad, ahogy montam — nyugtatta János. — Nincs énnéköm semmi bajom.

Legyintett is hozzá, pedig most már határozott aggodalmaskodással tudta, hogy nem beszél igazat. A feje zúgott és ahogy a sublót felé nézett, látta, hogy az tótágast áll.

Felfigyelt.

Most a sublóthoz szegődött az asztal is, majd a székek, aztán az egész szoba. Hanyattfordult. No lám, hogy nem történt semmi: a mennyezet szép tiszta, síma, akár csak máskor.

Hát a feles, — tisztázta magában — egészen le van aratva, az ángyóé is, csak éppen a tavaszi van még hátra. Az hátra van, az bizonyos.

Na...

Elakadt és verejtékes, nehéz kínjában megint csak a sublót felé fordult. Olyan akkurátosan állta az a tótágast, mint a pinty. Szinte öröm volt nézni. Ügyszintén az asztal. Hanem arra már sehogysen emlékezett, hogy a két szék hogy került fel a falra.

Harmadnap tért magához, akkor is csak kevés időre. A szomszédból kerülközött elő valaki, az, meg az asszony vigyáztak rá.

III.

Ritkán esik meg az ilyesmi, dehát most nem volt mást mit tenni. Megint csak be kellett hajtani a városba, az orvosért. Az asszony szepegve sírdogált az egész úton, csak a doktornál emberelte meg magát. A ház előtt a gyerekre hagyta a lovakat, jómaga pedig bebátorkodott.

— A tekintetes orvos úrhon gyüttem — köszönt és összehajtogatott keszkenőjét a szemeihez emelte.

— Nahát csak kerüljön bejebb Zsófi asszony! — fogadta a doktor.

— Tekintetős orvos úr kéröm, baj van . . .

Az orvos csak most nézett az asszony arcára.

— Baj? Miféle baj?

— Alighanem beteg az embör . . . — reszketett Zsófi és a könny kibuggyant a szeméből.

— Na nem köll mingyár mögijedni. Itt a kocsi?

— A ház előtt áll a gyerökkel.

Óramulva kint voltak.

Az orvos megvizsgálta a beteget és azonnal látta, hogy nincs mentség. Tüdőgyulladás és szokás szerint, nem hívták, csak az utolsó percben, amikor már az ember annyira odáig volt, hogy egészen komolyan haldoklott. Azért, rendelt orvosságot, utasításokat is adott, de látszott rajta, hogy mindezt lélektelenül, inkább borúsán csinálja. A valóságban így is volt, mert ismerte jól Jánost és keserőséggel töltötte el, hogy az a megszelídíthetetlen góg, amelylyel ez az egészséges pusztai nép a betegséget fitymálja, annyi életerez fiatalat dönt ki idő előtt a sorból.

Amikor a kocsi kihajtott a tanyából és az asszony váratlanul egyedül maradt az emberrel, a homályos szoba csöndjéből olyan rémület óvakodott elő, hogy beletántorodott. Most hallotta csak, amit az orvos mondott, meg az utolsó szavakat, amit elhallgatott. Úgy érezte, hogy hirtelen összedőlt az egész világ és minden súlyával rászakadt. Jajveszékeltő sírással szaladt ki. A hangos ijedségre előkerülve, visszafelé a gyerek, meg a lány biztatták már.

Bent áhitatos, ijedt csöndben álltak meg az ágy előtt. A megriadt és megdőbbent élet alázkodott reszkető lapulással bennük. A gyerek lába, meg az arca vörös és fekete volt a szabad ég izzó forróságától, a lány érett és dús, mint maga a föld, amelynek örök csiráit hordták. Most látszott, hogy a szoba, amelyet széles, fényszínű szökeségük zengő világosságával és illatával elárasztott, ebben a pillanatban milyen nyomorult, penészes és milyen halálosan idegen tőlük a beteggel, aki az ágyban feküdt.

Minden kis zajra megrebbenve, megzavarodva dolgoztak később egész nap. Szótalan virrasztották este is a haldoklót, mind-egyikjük a saját megfajthetetlen gondolataival vergődve egyik perctől a másikig.

János csendesen, megszakítás nélkül hörgött. Így húzta másnapig, akkor alkonyatkor váratlanul megnyugodott. Szemeit felnyitotta és mint aki mély álmából ébred, nagy szeretettel körülhordozta tekintetét kis cselédein. A gyerek megérezte az apai simogatást, a szája elferdült és egész arca nedves lett a hirtelen megereedt sírástól. Az asszony a beteg ágya fejénél álló szék fölé hajolt és öntött az orvosos üvegből. De hasztalan volt minden próbálkozása, a beteggel nem tudta megitatni.

Visszaült az asztalhoz. Nagyobb ideig, mint az örökkévalóság,

így telt el megint egy óra. Akkor Zsófi lábújjhegyen ismét az ágyhoz került, hogy megigazítsa az egyik párnát, mert félrecsúszott. Hanem Jánosnak ez már akkor végképpen mindegy volt.

IV.

Az asztalt kivitték az eresz alá és a gyerek meg a lány ott várták, amíg Matók ángyó a hívásra nekikészülődik és előkerül.

Hallgattak és belebámultak a szürkületbe, amely a távoli pásztortüzek mögött hanyatlott le.

A levegő, a párolgó széna s az érett gabona szétáramlott és elfeküdt illatát teregette. Az ég mély volt, a csillagok a messzi világok örök mozdulatlanságát őrizték. Valahonnan dal hangzott és a hangok harmattá könnyülve, aláhullottak a buzakeresztekre, amelyek itt némán ölelve egymást, a beteljesült öröm roppant titkát árasztották magukból, az elpihent nyári éjszakában. A jegegyék irányából gyenge szél neszelt, azután millió gyémánt porszemre törve, csönd szitált alá a hallgató mezőkre.

A föld lélekzett és mezítelen mellét kítárta a végtelen felé.

V.

Derengett, mire Matók ángyó elkészült és odaszólt Zsófinak, hogy most már kinézhet a pitvarba, a többit majd csak elvégzi maga is. Az asszony kiment, még egyszer megbeszélte Mihállyal a reggeli teendőket és azután kivéve az almáriumból az üveget, visszatért.

Az öregasszony most már ünnepélyes, komor gyásszal az arcán az asztalnál ült. Zsófi öntött neki és az öreg felhajtotta a pohárka pálinkát. S utána nyomban a halottra nézett. Kevés ideig hallgatott s azután halkan, mélyet sóhajtott.

— Hát möghalt... — mondta.

Zsófi tompa, rég őrzött fájdalommal, mint amit már évek óta ott siratgatott szívében, még egyszer a halottra nézett.

— Mög. — Hajtotta le a fejét.

Azzal kifordult, mert hallotta, hogy a lány bevetette a kegyeret.

Kint derengett. A buzakeresztek alatt, álmukban a megtermékenyült rögök énekeltek.

Bibó Lajos.



Debrecen, a Jókai szemével nézve.*

Bizonyára mindnyájan emlékszünk még — ha egyre halványabban is — valamire azokból a tündérmesékből, amelyeket gyermekkorunkban hallottunk vagy olvastunk s amelyeken aztán olyan hosszasan el tudtunk gondolkozni és csodálkozni. Emlékezhetünk, hogy az efféle tündérmesék mindig két lényeges alkotórészből állanak. Az egyik a küzdelem. Egy ifjú királyfi elindul a világba, nehéz próbákat áll ki és beh bizonyítja, hogy bátorság, erő, eszesség, jóság tekintetében ő a legkülönb legény a világon. A tündérmesék másik elmaradhatatlan mozzanata pedig az, hogy a hős, mikor elvégezte nagyszerű küzdelmeit, megpihen, még pedig rendszerint örökre felhagy a kalandokkal, elvonul és nem hall róla többé a világ; mint ahogy pl. Ptófi „János-vitéz“-ében Kukorica Jancsi hősi kalandok után végleg eltűnik szemünk elől, elmegy Iluskájához Tündérorságba, egy hozzáférhetetlen szigetre, amelyet az Óperenciás-tenger zár körül.

Nagy életbölcse ség nyilatkozik meg ezekben a naív mesékben. Csakugyan: egyfelől a küzdelem, az élet diadalmas megostromlása, másfelől a boldog elrejtőzés minden felesleges tülekedés elől, — ennél a két dolognál szebbet nem lehet kitalálni emberi ésszel, a boldogságot ebben a két formában tudjuk elképzelni és megkívánni. Hol az egyiknek, hol a másiknak érezzük a szükségét: hol az a vágy tüzel bennünket, hogy erőnket másokéval összemérjük s előretörjünk, hol meg az, hogy ne szoruljunk senki másra, hanem a teljes függetlenség boldog nyugalma t élvezhessük . . . Minél inkább sikerülne ezt a két vágyunkat, mindeniket a maga idejében, elérnünk, annál jobban hasonlítana ez a földi élet a tündérmesék csodás világához. De vajjon sikerülhet-e egyáltalán ilyesmi — ha csak ideiglenesen is — nekünk, halandó embereknek?

Erre a fogós kérdésre a világ összes nagy költői közül senki sem mer olyan lelkes hittel igent mondani és senki sem tudja ezt a hitét olyan gyönyörű példákkal bizonyítgatni, mint a mi halhatatlan nagy regényírónk, Jókai Mór. Hatvan esztendőn keresztül ontotta magából a szebbnél-szebb regényeknek és elbeszéléseknek óriási tömegét, s ebben a sok-sok költői alkotásban jóformán egyebet sem tesz, mint olyan embereket keres, akik csodaszéru tehetség-

*) Előadás az egyik debreceni egyházrész közművelődési estélyén.

geik révén és a maguknak kivívott csodaszerű boldogság révén már szinte hasonlatosakká válnak a tündérmesék hőseihez.

Hogy minél több ilyen embert, minél több lelkesítő példát találhasson Jókai, bekalandozza az egész világot időben és térben. Bekalandozza időben: az emberiség egész multját, egész történetét s azt figyeli, minő nagyszerű küzdelmeket és erőfeszítéseket hajtottak végre egyesek és nemzetek. Aztán bekalandozza térbeli, földrajzi értelemben mind az öt világrészt s ilyenkor meg olyan idilli helyek után kutat, ahol az élet gondjai és küzdelmei elől úgy el lehet rejtőzni, mintha nem is ezen a világon volna az ember, hanem valahol Tündérországbán.

Mikor aztán a fiatal Jókai szomjas képzelete néhány év alatt keresztül-kasul beszáguldozta az egész föld kerekességét, végül arra a felfedezésre jutott, hogy sehol a nagyvilágon nincsen számára olyan alkalmas és háládatos kirándulóhely, mint — Debrecenben, mert sehol a nagyvilágon nem lehet olyan csodálatosan közvetlenül egymás mellett és egyhelyütt feltalálni azt a két ellentétes életideált, az emberi életmódnak és boldogságkeresésnek azt az egymást kiegészítő két végletét, amelyről az elébb beszéltem. Sehol sem lehet ezt annyira egymás mellett feltalálni, mint Debrecenben, mert íme itt van egyfelől egy *nagy város* a maga sokévszázados zaklatott multjával, a nagyszerű testi és szellemi erőfeszítések dicső alkalmával és emlékeivel, a maga nagy embertömegeivel, a forgalmas élet ezerféle bonyodalmaival, — és ugyanakkor itt van másfelől egy akkora *vadon pusztaság*, amekkora lehetett egyik-másik német fejedelmecskének talán az egész országa s ezen a Hortobágy nevű roppant pusztaságon még a Jókai idejében is napokig elkószálhatott az ember anélkül, hogy egyetlenegy élőlényvel, talán csak egy madárral is találkozott volna.

Íme csakugyan érdekes ez a regényes ellentét így magában véve is, ha csak a magunk szemével nézzük is, — hát még ha a Jókai képzeletének a szívárványos megvilágításán keresztül tekintjük! Debrecen városi életének mozgalmasságából és a Hortobágy óriási területének lakatlan némaságából Jókai varázsvesszeje megteremt egy nagyszabású olyan tündérmesét, amely századok óta itt folyik le ezen a helyen, ahol a jelenben mi lakunk.

Megelevenedik Jókai műveiben először is ez a város, a maga viszontagságos multjával. A Jókai csodálatos berendezettségű szeme csak a szép és felemelő vonásokat látja meg ebből a viszontagságos multból. Más embert inkább talán lehangeltség és hátborzongató félelem fogna el annak a sok szenvedésnek a láttára, amelyet az elmúlt századok zivatarai közt ennek a védtelen városnak el kellett viselnie, — a Jókai szemében ez a szenvedésteljes mult valóságos tündérmesévé változik, melynek a hőse nem egyik vagy másik debreceni egyén, hanem maga ez a város. Mint a mesebeli királyfira a hétfejű sárkány, úgy támadt erre a városra év-

századokon át mindenféle veszedelem; s ha egyik-másik veszedelemnek el tudta is vágni a fejét, rendszerint bizony kettő nőtt helyette. Könnyű volt akkoriban városnak lenni valahol pl. fent a Szepességen, ahova a török el sem tudott jutni, s ha eljutott volna, akkor sem bolodogult volna a várak és a városok sziklafalai ellen, amelyekhez kifogyhatatlan bőséggel szolgáltatták a kőanyagot a a tátravidéki hegyek, a pénzt pedig a zavartalan, virágzó ipari élet. Ellenben tündérmesébe illő küzdelem és erőfeszítés, hősie türelem és észbeli furfang kellett ahhoz, hogy Debrecen meg tudjon maradni ezen a lehetetlen helyen, ahol évszázadokon át ki volt szolgáltatva mindenféle veszedelemnek, kőfal nem védelmezte, minden elképzelhető ellenségnek útjába esett, mindegyik kitölthette és ki is töltötte rajta bosszúját és rablásvágyát. S ha hébe-hóba néhány évet háborús bajok nélkül tudott megúszni, olyankor meg rendszerint borzasztó tűzvészek pusztították végig. És Debrecen mégis nemcsak megmaradt, hanem folytonosan és rohamosan fejlődött területben, népességben, országos jelentőségben. Olyen volt, mint a mesebeli királyfi, akit a sorscsapások hétféjú sárkánya nehéz próbákra, iszonyatos birkózásokra kényszerített s birkózás közben bizony bele-belevágta a földbe hol bokáig, hol térdig, hol derékig, — de mindennél mélyebbre akarta lesújtani, az anyaföld annál újultabb erővel állította talpra ezt a hozzá oly hűségesen ragaszkodó várost.

Kőfal tehát nem védte ezt a várost, de volt két győzhetetlen fegyvere. Az egyik megvolt neki születése óta mindig, a másikat azonban csak négyszáz évvel ezelőtt kapta meg. Az egyik fegyver, a régebbi: a hazaszeretetnek az a legöregebb gyökérszála, amelyik magába ebbe a debreceni földbe szerelmes és minden erejével belékapaszkodik, bármilyen védtelen és veszedelmes volt is ez a föld-darab a mult idők háborús viharai között. A másik fegyver a református vallás világossága, mely nyitva tartotta a közvetlen utat a lélek számára a minden idők erőforrása: Isten felé... Felejtethetetlen képekben rajzolja meg Jókai, hogy ez a két fegyver, a világi és az egyházi hatalom milyen nagyszerű összhangban küzdött itt a mult századok folyamán a közerkölcsiség védelmében, azok ellen a bűnök ellen, amelyek a zűrzavaros időkkel mindig együtt szoktak járni. A kálvini puritanizmus ítélőszékében együtt örködött a főbíró és a pap, s drákói közös szigorúsággal léptek fel az ördög legveszedelmesebb eszközével: a paráznsággal, különösen a parázna nőekkel szemben. Az ilyen nőket a főbíró kiseprűztette a városból, sőt esetleg ki is végeztette: a pap pedig megtette azt, hogy midőn vasárnapi istentiszteletkor a zsúfolásig megtelt nagytemplomban a szószékből észrevett egy olyan leányt vagy asszonyt, akinek a blúza a nyakat fedetlenül hagyta, akkor félbeszakította a szentbeszédet és azt mondta hangosan: míg az a szemérmetlen nőszemély el nem távozik az Isten házából, nem folytatom a prédikációt, úgyhogy az illető nő porig alázva volt kénytelen elhagyni

a templomot. Legalább is így beszéli el ezt Jókai,*) ilyen rikító példával világítva meg számunkra, kései elfajzott utódok számára, annak a letűnt korszaknak szigorú, puritán közszellemét. A városi és egyházi fegyelemnek ez a kettős pörölye kalapálta olyan acélossá a régi debreceni emberek jellemét, s csakugyan a Jókai műveiben szeretlő debreceni civis, sőt még a talyigás és a kofa is olyan tősgyökeres, élettől duzzadó, nagyszerű figurák, hogy szinte szoborba kívánkozik valamennyi.

De még nem szóltam arról, amin a Jókai szeme a legeslegnagyobb szeretettel csüng, valahányszor Debrecent szerepelteti műveiben. Ismét azt kell hangsúlyoznom, hogy Jókai tulajdonképpen mindig tündérmesei nyomokat keres a mi mindennapi földi életünkben. A tündérmesékben pedig — tudjuk — a hős mindig fiatalember, egy-egy serdülő királyfi, aki éppen azért győzhetetlen, mert még fiatal, mert nem egészen ebbe a világba tartozik, félig amoda tartozik, ahonnan eljött ide közénk: a másvilág tündéri honába, még nem fertőzte meg a mindennapi, kicsinyes tapasztalás pora és sara. Jókai regényeinek is csaknem mindig egészen fiatal emberek a hősei, akik még hinni tudnak a csodákban és éppen ezért történni is tudnak még velük csodák. Nos, Jókainak valósággal repesett a szíve örömeiben, valahányszor csak eszébe jutott is Debrecen, mert — ha, sajnos, ma már nem így van is, — de a multban, évszázadokon át Debrecen volt a magyar nemzet reménységének, a magyar tanulóifjúságnak leeurópaibb hírű és legelsőrangúbb kirepítő fészke. A debreceni kollégiumnak ez az immár letűnt virágkora az a téma, amely mint a mágnes a vasat, úgy vonzotta magához delejes erővel a Jókai képzeletét és költői érdeklődését. Hiszen neki mindig olyan regényhősökre volt szüksége, akik egy másvilág kiküldöttjeiként örökös jókedvvel, csodaváró hittel, töretlen becsvágygal induljanak neki a földi boldogság kivívásának. A debreceni kollégiumban pedig négyszáz esztendő óta mindig ezerszámra nyüzsgött és nyüzsgök ezeknek a csillogószemű ifjú bajnokoknak a serege. Más ember persze ezekben is inkább csak a lármás, éhenkórász, szakadtcipőjű diáklurkókat látta és látja, de ha a Jókai szemével nézzük őket, megannyi mesebéli királyfi mindegyik, akik — mint sokszor a mesében is — közönséges emberfiának látszanak, mert mindössze egy tarisznya hamubasült pogácsa az útravalójuk, de ha jól megnézzük őket, valami halvány dicsfény sugárzik a fejük körül, az örökifjúságnak, a lehetetlenben is hinni tudó nagyratörésnek mesebéli képviselői ők. Kifogyhatatlan Jókai a debreceni kollégiumi diákok életrealóságának, jókedvének, pajkosságának, de egyuttal romlatlan jó-

*) Történelmi tény: az illető lelkipásztor a híres bibliafordító Komáromi Csipkés György volt, aki az illető nőszemélynek nem is öltözködési szemérmertlenséget, hanem egyenesen „nyilvánvaló paráznságot vert fejéhez“ a kathedrából.

szívének és erkölcsi tisztaságának is a feltüntetésében. Még hibáik is nagy erényeket takarnak: az egyik Jókai-regény (*Eppur si muove*) elején öt diákot kicsapnak a debreceni kollégiumból, — s ezek a kicsapott diákok nemzetük szellemi vezérei s részben vértanúi lesznek . . . Egyébként itt is nem az egyes diákok külön-külön a Jókai-féle tündérmese igazi hősei, hanem a kollégium a maga egészében, mely összegyűjtve évszázadokon át az ország legszegényebb sorsú, de legjobb eszű gyermekeit, kinevelte és megszervezte belőlük a magyar nemzet szellemi hadműveleteinek, kulturális erőfeszítéseinek a vezérkarát. (Nem véletlen az, hogy a katolikus tudósok mostanában kezdenek riadozni és sópánkodni, hogy az eddigi tudományos gondolkozásra a protestántizmus szellemének a bélyegzője volt ráütve s hogy tehát ennek a szellemnek a megállapításait át kell értékelni; igen, csakugyan a protestánsok voltak idáig a magyar tudományos szellem vezérei, s hogy ez mostanában kezd rohamosan megváltozni, annak egyik főoka az, hogy két-három emberöltő óta a tanügyi viszonyok s a képesítési törvények a debreceni kollégiumot leszorították korábbi európai jelentőségű pozíciójáról.)

Jókai tehát rajongó szeretettel gyönyörködik az emberi fajtában, kivált míg ez fiatal, míg rajta van a túlvilági eredet hamvas üdesége . . . De Jókai sem hunyhatja be a szemét az előtt a mindennapi szomorú tapasztalás előtt, hogy a küzdelem, a létért való örökös harc és tülekedés feltartóztatlanul egyre jobban koptatja lefelé az ember arcáról és lelkéről ezt a túlvilágról kapott hamvas üdeséget, ártatlanságot, önzetlenséget. Jókai tudja ezt, ezért ő a regényhőseivel rendszerint már 26—28 éves korukra elvégezteti a boldogságot kívándó küzdelmeket s ilyen fiatalon kijussolva nekik az egész további életükre szóló boldogságot, siet elbújtatni olyan helyekre, ahol az ő hamvas üdeségű lelküknek nem kell tovább egyetlenegy horzsolódást sem elszenvednie. Tehát Jókai regényhősei a túlvilág lépcsőjén át jönnek közibénk s rövid küzdelem után egy-egy idilli búvóhely lesz számukra az a másik lépcső, amelyről földi életük bevégeződésekor ismét csak egy lépésbe fog kerülni az ő tündérországi, igazabb hazájukba való átjutás . . . Tudjuk, hogy Jókai nagyon sok ilyen kedves búvóhelyet fedezett fel kedvenc regényalakjai számára a világ legkülönbözőbb vidékein. De valamennyi közül kiemelkedik, mint legszebb és leghíresebb, kettő: az egyik az Alduna Senki-szigete, ahol Noémi nevelkedett és lakott, — a másik a Hortobágy.

Nincs idő arra, hogy előadásom első részével arányos terjedelemben beszéljek arról a mámoros önfeledtségről, amellyel Jókai bele tudott szédülni a Hortobágy végtelen csendjébe, különösen a régebbi, az 50—60 évvel ezelőtti Hortobágy néma nagyszerűségébe. A Debrecenről rajzolt Jókai-féle nagyszabású tündérmese hiányos is volna egy ilyen búvóhely nélkül, amelyen úgy elrejtőzhetik, s különösen a multban úgy elrejtőzhetett az ember az életvásár lár-

mája elől, akárcsak Kukorica Jancsi az Óperenciás-tenger szigetén. A természetnek ez a szűzies érintetlensége és magánya Isten állandó közellétét érezte át Jókaival és megértette vele, miért olyan felséges nyugalma, az úri embereket, a művelt osztályokat megszégyenítő, utánozhatatlan életbölcseiségű az a gyér lakosság, az a kis létszámú pásztor nép, amelynek a Hortobágyon volt és van az otthona. Micsoda életképeket rajzolt Jókai ezekről a pásztorokról, csikósokról, a gondjaikra bízott roppant tömegű gulyákról, ménesekről! És micsoda tájképeket a hortobágyi napfeljöttéről, az éggel összefolyó végtelen mezőkről, a délibáb világcsoda-tüneményéről! 1849 augusztusában látta Jókai először igazában a Hortobágyot; az akasztófa elől menekült ő akkor, mint hontalanná lett bujdosó hazafi, s a Hortobágy őpusztaságában, az ingoványok és vadvizek között érezte először, hogy egyelőre megmenekült és biztonságban van. E felejthetetlen élménye óta élete végéig állandó vágy vonta őt e világhírű természeti specialitáshoz s amikor csak tehetette, el is látogatott oda megfrissülni, új alkotásokhoz erőt meríteni.

Ma már nem találná meg Jókai minden tekintetben azt a Hortobágyot, amely olyan pótolhatatlan különlegességet, valóságos tündérországi pihenőhelyet jelentett számára. Manapság már vasútvonal szeli át a hortobágyi pusztaságot, manapság már nem pákász veti ki a hálóját ingoványos vadvizekbe, hanem mesterségesen hízlalt halakkal kereskedik Debrecen halastavának a hérlője — és így tovább. Ez a fejlődési folyamat egyre tovább fog terjedni és persze nemcsak a Hortobágyon, hanem mindenütt a földön, ahol a szabad természetnek akadnak még ilyen idilli búvóhelyei. A létért folyó küzdelem ráteszi a kezét a Senki-szigetekre, a Hortobágyokra és kataszteri nyilvántartás alá vonja őket. Vagyis az ember számára maholnap egyáltalában nem lesz búvóhely, nem lesz pihenőhely, csak küzdőhely, csak harctér. Az egészséges élet egyensúlya végzetesen megbillent, a két tartó oszlop közül az egyik kidülőfélben van. Az élet ez egyoldalúvá torzulásának világtörténelmi szörnyűségű bizonyossága az a közelmúltban négyévig tartó egyetemes embermészárlás, az a világtébollyá nőtt, de egyébként nagyszerű hősiességű küzdelem és erőfeszítés, amelynek a kirobbanása óta csak küzdő emberek és a küzdelemben megrokkant emberek vannak ezen a világon, de pihenni tudó, boldog emberek nincsenek . . . Azonban minden világháború dacára is a naív tündérmeséknek igazuk volt és igazuk lesz. A külső természet búvóhelyei elfogyhatnak, de az emberi lélek annál jobban rá fog ezután is szorulni arra, hogy az egyre jobban elfajuló földi küzdelmek közepette olykor-olykor elvonuljon nagy pihenőre s néma, titkos, belső számvetéseket tartson önmagával. A fizikai világ búvóhelyei is azért kellett, hogy az ember a Végtelenségnek a közellétét jobban át tudja érezni s a maga parányiségével jobban beleolvadhasson a Mindenség nagy misztériumába. Szerencsére

ehhez nem okvetlenül szükségesek a fizikai értelemben vett búvóhelyek. A pusztaságba menekülő természetimádásnál van sokkal tökéletesebb módja az Isten közelébe jutásnak s a Vele való közvetlen és háborítatlan találkozásnak: a vallásos hitnek az a tisztult formája ez, amelyre a krisztusi evangélium alapján Kálvin János tanított meg bennünket s amelynek évszázadokon át olyan híres fellegvára volt Debrecen. Milyen szép volna, ha Debrecen a református hitélet megfrissült erejében lenné fel azt a nélkülözhetetlen lelki pihenőhelyet, amely újra biztosítaná életünk egészséges egyensúlyát s küszöbbé válna földi pályafutásunk és a túlvilági öröklét között! Milyen szép volna, ha Debrecen olyan világ-hírűvé tudna lenni ezzel a lelki elmélyedni tudásával, mint amilyen volt eddig a Hortobágy földrajzilag elmélyedő végtelen pusztai horizontja révén! Akkor tovább folytatódna a Jókai-féle tündérmese, azaz hogy akkor jogosan igazítanák helyre az utódok az ilyen beszédet, mondván: Nem mese az, gyermek!

Zsigmond Ferenc.





Önmagamat feddő ének.

*Van egy anyám, az özvegyasszony,
ki féllábbal a sírba van;
és nincs számára tarsolyomban
egyetlen tettem, sem szavam;
egy év csupán, vagy kettő, három
s agyában megpattant az ér . . .
és én gazember, verset írok,
megver az Isten majd ezér.*

*Van egy leány, ki szeret engem,
kit én is nagyon szeretek
s én tűröm tétlenül, hogy múlnak
a napok, órák és hetek;
riadt szemében ül a kétség,
szívébe tán megállt a vér . . .
és én gazember, verset írok,
megver az Isten majd ezér.*

*Van egy hazám, a csonka ország,
nem moccan sem té-, sem tova,
a sorsa mind a négy világtáj
felé egyformán mostoha;
a szívetől egy kőhajítás,
határa tán addig sem ér . . .
és én gazember, verset írok,
megver az Isten majd ezér!*

Szegedi István.





Sargasso.

Az Atlanti Oceán nyugati felében fél-Európánál nagyobb területet foglal el az úszó erdők birodalma, a sargasso-tenger. Valóságos lebegő kontinens az ó- és az újvilág között. Előőrsei már a nyugati hosszúság 30. foka körül jelentkeznek; innen vonul a Kanári-, Azori- és Bermuda-szigetek között csaknem a nyugatindiai szigetek és Amerika partjáig. Hatalmasabb növény sokadalom, mint a szárazföld őserdői, pedig nincsenek fái, bokrai, virágai s jóformán egyazon faj, a Sargassum-moszat gyülekezete.

A moszatok tudvalevően igen szerény zsellérei a növényvilágnak. Abban a rangsorban, amelyet a tudósok a növény-társadalomnak megszabtak, a legalacsonyabb lépcsőfokot foglalják el. Még a mohok is magasról néznek le rájuk, hát még a páfrányok!

De zsellér és zsellér között is van különbség s a Sargassum-moszat bizonyára igen előkelő a maga rokoni körében: hiszen külsőre alig különbözik a magasrangúaktól. Kilóméternyire megnövő, hajlékony szárán kecses, lándzsaalakú leveleket visel, — mit törődik ő avval, hogy ezek nem „igazi” levelek — közöttük apró, sárgás bogyók csillognak. Aki lemerül a habok alá s onnan alulról néz fel az ingó rengetegre, azt hiheti, hogy valami csodálatos szőlőlugas borul föléje, telve aranyszínű fürtöcskéekkel. A neve is ezt akarja mondani: „salgazo” portugál szó s magyarul fürtöcskét jelent.

Persze a bogyócskák nem magvakat rejtegetnek, hanem levegőt. Arra valók, hogy fönntartsák a leveles ágat a víz színén; mert a Sargassum, hecsületes növény módjára, csak napfényben tudja táplálékát elkészíteni. Lenn, a sötét mélységben elpusztulna.

Virága, magva nincs a moszatoknak: spórákkal szaporodnak. De a Sargassumnak még spóráját sem találták eddig. Úgy szaporodik, mint a legendás banánfa: uj és uj sarjakat fejleszt az elhaltak helyett.

Mikor Kolumbus három rozoga hajócskával nekivágott a vég-

telen Óceánnak, majd egy hónapig haladt az úszó rengetegben. 1492. szeptember 16-án bukkant reá az előőrsökre. Akkor már veszedelmes volt a hangulat a hajókon. Régen eltűnt a szárazföld utolsó csücske is; köröskörül csak a szűz tenger hullámozott, amelyet sohasem hasított még hajó. Este és reggel hiába zengett a zsolozsma a Tengerek Csillagához, Máriához: nyugat felől nem mutatkozott az ígéret földje. Helyette uj és uj csodák rémítették az embereket; még a delejtű is elfordulni látszott csillagától, mintha a világ kiesett volna eresztékeiből.

Az úszó fücsomók új reménységgel kecsegtették a csüggedőket: oly frissek, oly vidám-zöldek voltak, mintha csak percek előtt szakadtak volna le a part szikláiról.

Ám ez a reménység is hamar elenyészett. Napok jöttek és merültek s köröskörül még mindig hullám volt a láthatár. De a fű tömege szaporodott. Már ellepte az egész tengert, ameddig csak elláthatott a szem. A hajók alig vergődhettek előre s a néhány nap előtt örömhírnöknek látszó zöld ágak új kétségbeesésbe döntötték a hajósokat.

Az úszó erdő azóta bevonult a tengerész-legendákba s a tankönyvekbe. A legendák csodálatos történeteket meséltek a moszatrengetegbe tévedt s a moszatok súlya alatt a mélybe süllyedt kincses hajókról; a tankönyvek ellenben már a kis gimnázistákat is megtanították arra, hogy a sargasso-tengerben nincsen semmi csodálatos; a moszattömeget az áramlások sodorták össze oda, ahol semmiféle áramlás nincsen. S minthogy a sargasso-tenger sem a hajósnak, sem a halásznak nem kínált kincseket, évszázadokig megmaradt csodanélküli, kellemetlen akadálnak a hajóforgalom útjában. A hajók, ha tehették, elkerülték; jószándékukból csak akkor kezdték fölkeresni, mikor olyan emberek ültek a födélzetén, akik nem azt lesték, mikor bukkan elő a láthatáron az első, halvány földszávoecska, hanem a tenger életét figyelték sóvár szemekkel. S akkor a sargasso-tenger is megtelt csodákkal és titkokkal; mert a tenger ép olyan rejtelmes és kifürkészhetetlen, mint a világűr. A csillagász belefúrja látcsövét az irdatlan sötétbe; fényévek távolából lobog feléje itt-ott valami ösmeretlen világ — s ő ezeknek a pislogó fényéből próbálja megmagyarázni a mindenséget. A tengerkutató végighúzza hálóját a habokon vagy leereszti a mélybe: a milliárdnyi életből kimerít egy csöppet — eltorzult, széttépett szálaít egy óriási élet-szövevénynek — s ez a töredék is oly tömeges, oly sokoldalú s oly megdöbbentően ujszerű, hogy évek kellenek pusztá leírásához.

Lesz-e ideje a tudománynak, világháborúk epizódjai közben az egész létszövevényt napfényre hozni és kibogozni?

A tengerről igazán érthetően nem is tud más írni, csak a költő. Ő a tenger csodáiban is önmagát éneklí, az örök embert és örök hangulatot. De mi lesz a csodákból a tudós kezében? Egy se-

reg név; semmitmondó, idegen szavak, néhány mélységi és hőmérsékleti adat költőietlen társaságában. S a nevekhez hiába próbálja megrajzolni az életet és az alakokat; pazarolja bár még oly bőkezűen a csillogó szavak és hasonlatok kendőző szerét, az ösmeretlen világot csak nem tudja felidézni — annál kevésbé, mert hiszen ez az ő számára is legtöbbször rejtély.

Ez az oka, hogy a tengerről és élő világáról szóló, nem-tudó-soknak szánt leírások meglepően egyszövésszerűek. Tele vannak sóhajtozással a lehetetlen után, merthogy nem zsúfolhatják bele egy gyűszűbe az élő Óceánt. Ezért adnak a részletek helyett elmosódó általánosságokat, pedig ezek, hármily ragyogók is a valóságban, tüstént elvesztik fényüket, mihelyt szavakká formálódnak.

Mi azért, a sargasso-tengerről írván, ne is kísértsük meg a lehetetlent. Húzzuk végig az érdeklődés tágszemű hálóját az óriási anyag felszínén, s ami meggyűl benne, abból mutassunk be néhány eleven életet: ime, ez is egy azok közül!

* * *

Itt van például a *Halobates*. Megérdemli, hogy vele kezdjük a sort, mert bár ugyancsak reá illik az ősi britt tengerész dal: „hazánk az Óceán“ — mégis csak félig a víz lakója. Nem a vízben, hanem a víz tetején él. Világpolgár; aligha van több faja húsznál, de egyik vagy másik minden tengerben megtalálható. Rendkívül kiterjedt rokonsága azonban a szárazföldön él, legfeljebb ha az édesvizekre merészkedett kiszállni. A *Halobates* ugyanis rovar s rajta kívül nem ösmerünk eddig más tengeri rovart.

Éltrevalóságán talán kevésbé csodálkozunk, ha megtudjuk, hogy a poloskák nem-épen rokonszenves nemzetségéhez tartozik. A mi tavainkon, tócsáinkon is ott korcsolyázik nyári estéken távoli rokona, a molnárika. Épen így csuszkál a tengeren a *Halobates*, azért hát igen jól talál reá a neve, mert az azt jelenti, hogy tengertaposó.

Születése pillanatától ott él a habok tetején. Nösténye vízimadarak elhullajtott tollára, moszatágakra rakja petéit; egy-egy tollat szinte elborít a tömérdek pete — persze, ezek nem egy anyától származnak.

Egyébként a *Halobates* is olyanforma szerzet, mint a molnárika. Kissé zömökebb, csolnakalakú testét ő is hat evezővel hajtja. Leghosszabbak a középsők s ezek a tulajdonképeni mozgatószervek; evező-tollukat finom, merev szőröcskék alkotják: akármilyen regattista megirigyelhetné!

Akinek sikerül elfogni egy eleven *Halobatest*, az egy csésze vízben megfigyelheti, hogy ez a rovar-szent Péter hogyan jár a vízen. Csupán az a hártványeska tartja a felszínen, amit a víz felületi feszültsége okoz — ahogy ezt a tűneményt a fizikusok nevezik. Látni nem is lehet ezt a hártványeskát, olyan vékony; de a varrótűt is elbirja, ha óvatosan tesszük reá. A *Halobates* lábai alatt mégis

besüpped; mintha gödörben állana, úgy mélyed be mindenik evezője a víz-hártyába.

Vajjon hogy érezné magát az ember, ha keserves életét egy ingadozó, papírvékony jégpáncélon kellene lekorcsolyáznia? A jégpáncél beszakadása biztos halál; nemcsak az embernek, a *Halobates*-nek is, mert — s ez a legcsodálatosabb e hosszúra nyúlt mesében — a tenger szülötte elpusztul, ha nedvesség éri a hátát. Legalább ezt állítja, tapasztalatai és kísérleteti alapján William Beebe, egy amerikai kutató! A felelősséget is reá hárítjuk érte!

* * *

Az igazi vízlakók közül talán a halak s a rákok volnának legszembetűnőbbek, ha lehetne ezt a jelzőt az úszó erdő benszülötteire alkalmazni. De nem lehet. A sargasso-tenger valamennyi gyermeke, aprók és nagyocskák egyaránt, láthatatlanná tevő varázsködmönt visel, hogy elbujhasson víz fölött és víz alatt leselkedő ellenségei elől.

Apró tarisznyarákok és garnélák nyüzsögnek a moszat-erdő levelei között; színük sárgásbarna, mint a moszaté, hűségesen utánozzák annak minden foltocskáját, pörsenését. Meztelen csigák lebegnek, lehetetlenül vékony túlhalak úszkálnak ide-oda, de mozgásukban sem ütnek el a környezettől, mert épen úgy hintáznak, himbálódznak, mint a hullám-ingatta sargassumágak.

A *Pterophryne*, a legigazibb sargasso-hal inkább mászkál, függeszkedik, tornázik az összefonódó sűrűben, mintsem úszik. Szájától a farka hegyéig a moszat tükörképe: hallá vált moszat, vagy ha úgy tetszik, moszattá vált hal. Úszóinak csontsugarai mint életre kelt, de még félálomban mozgó részecskéje a növénynek.

A másik jellemző sargasso-hal, a *Monacanthus* számára a sargasso-tenger nevelőintézet: csak ifjúkorában ragaszkodik a biztonságos moszatrengeteghez. Ő az ismeretes táskahal rokonságához tartozik. Hátúszójának első tüskéje vastag és kemény s olyan mozgékony, mint a barometer tűje. Hűséges jelzője a halacska hangulat-hullámainak. Róla kapta a nevét: monacanthus, vagyis egytüskéjű.

A kifejlődött hal fegyverül használja a tüskét, mint a mesebeli egyszerű a szarvát; s minthogy húsa nemcsak szálkás, de keserű is, bőrnyálkája pedig mérges, a kifejlődött *Monacanthus* nem igen szorul védelemre. Am ifjúkorában, míg tüskéje gyenge, tövises pikkelyekkel borított bőre lágy, igen sok hal megkóstolhatná s az ilyen próba életébe kerülne a *Monacanthus*-nak. Azért vonul be a sargasso-intézetbe s fölveszi az ottani növénydékek egyenruháját. Gyermekekorában ő is moszatszínű: barna, sárga, zöld, sötétebb és világosabb foltokkal tarkázva, itt-ott fehér vonal-

kákkal behintve, aminő a moszatot ellepő csövesférgek méshéja. Ha pihen, csak úszóinak gyenge fodrozása s nagy, kerek szemei árulják el, hogy nem moszatdarab, hanem eleven állat.

Ez a csodálatosan önmagáról mintázott egyenruha a sargassotenger nemesi levele: annak a bizonyítéka, hogy nagyon régi idő óta ott libeg az Atlanti Óceán közepén a maga állatvilágával. Egy-néhány ezer esztendő aligha volt elegendő arra, hogy valamennyit átformálja a saját képére és hasonlatosságára.

Ebben az ősrégi nevelőintézetben élnek le gyermekkorukat az angolnák ivadécai is. Az ő életük valóságos regény; kár, hogy egyes fejezetei még ma is homályosak, pedig a dán angolnabizottság Joh. Schmidt vezetése alatt mindent elkövetett, hogy fényt derítsen az angolna szaporodásnak évezredes rejtélyére.

A regény mélyen benn a szárazföldön, a hegyi folyókban és patakokban kezdődik, ahol a meglett angolnák élnek. Egy tik-kasztó nyári éjszakán különös nyugtalanság fogja el mindvalahányat s megindulnak angolna-módra, a víz fenekén kígyózva lefelé, a vízfolyás irányában. Ezek és ezrek pusztulnak el a malomárkokban, gátakon, a vízművek turbinái között — a sereg zöme mégis minden esztendőben eljut vágyai céljához, az Atlanti Óceánba. Itt eltűnnek a mélyben s odalenn haladnak tovább, mintha mágnes vonzaná őket, egy irányba, egy terület felé, a találkahelyre. Valahol, az északi szélesség 30. és a nyugati hosszúság 60. foka körül lezajlik a tömegek lakodalma. Nemcsak az európai, hanem az északamerikai angolnák is itt ülik nászukat. A rövid boldogság után a nőstények lerakják milliónyi petéjüket — s a mámor véget ér. A hímekkel együtt ott pusztulnak el az Óceán hullámaiban, egyetlen-egy sem tér vissza közülük a folyókba, ahonnan elindultak.

A parányi petékből parányi halacskák kelnek ki. Nem viselik a sargassó-intézet egyenruháját, mégis beleillenek a láthatatlan együttesbe.

Mélyvízi otthonukból leginkább éjjel merészkednek a felszínre. A finom selyemháló ilyenkor mindig kifog egynéhányat. Ha a háló tartalmát üvegedénybe öntjük, gyöngyházfényben ragyogó, önálló életre szabadult szempárokat látunk ide-oda uszkálni. A hozzájuk tartozó test nincs sehol. Csak, ha a szemek után kapunk, akad a kezünkbe a fűzfalevél-alakú halacska: oly átlátszó, oly kristálytisza, hogy a fény sugar akadály nélkül halad át rajta s annyi árnyékot sem vet, mint egy jégdarab. Régebben, mikor az angolna-regényt még annyira sem ösmerték, mint ma, külön halfajnak tartották s a *Leptocephalus* névvel tisztelték meg ezeket a kristályhalacskákat. Az ő kristályruhájuk ép olyan védőöltözék, mint a sargassó-egyenruha: a mélység lakóinak nagy része így válik láthatatlanná.

Az angolna-gyerekek különben nem sokáig maradnak a nevelőintézetben. Hamarosan útra kelnek észak felé s még az első

év folyamán eljutnak a Bermuda-szigetek magasságába. Itt aztán kettéoszlik a csapat, amerikaiak és európaiak búcsút vesznek egymástól. Az előbbieket nyugat felé irányítja valami ismeretlen erő s alig egy éves korukban már mint fiatal angolnak vonulnak be az amerikai partok folyóiba, Floridától Kanadáig.

Az európaiak fejlődése sokkal lassúbb. Ők keletre fordulnak s három évig tartó mélytengeri út után jutnak a partok közelébe, hogy innen a folyókba vándoroljanak, az ősi regényt újra kezdeni.

Emberi agyvelő számára megmagyarázhatatlan rejtély az angolna vándorlása, ez a szörnyű erőpazarlás a jövő szolgálatában. De ilyen rejtély akad még jónéhány a sargasso-tenger lakóinak életében. Ott van például a zsák-állatok életalakulása.

A kifejlett zsák-állatok társasága olyan, mint valami alsóbb-rangú kúszó növény: hosszú, vékony fonalakon apró, zöld rügök ülnek. Szabad szemmel az életnek semmi jelét sem látod rajtuk; mozdulatlanok, érzéketlenek, akár a moszatág, amin ülnek. Csak a hullámozgás emeli és süllyeszti ütemesen valamennyit, együtt az egész erdőt, mintha a tenger lélekképzésére libegnének. De mikroszkóp alatt életre ébrednek; nagy lomhán összehuzódnak s kitégülnak, egyik végükön beszívják, a másikon kieresztik a vizet.

S ezeket a növényekké vedlett monstroomokat csak egy lépés választja el a legfejlettebb állatok, a gerincesek csoportjától. Mikor nekivágnak az életnek, úgy indulnak, mintha gerincesek akarnának lenni. A zsákállatok petéiből békaporontyhoz hasonló álcák fejlődnek, van szájuk, bélesatornájuk, idegrendszerük; vannak kopolyúik és érzékszerveik. Izmos farkukkal csapkodva uszálnak ide-oda. S háti részükön, a bélesatorna fölött, az idegrendszer alatt végigvonul az a zselatinás anyagból álló zsinag, amelyből a gerincesek gerincoszlopa alakul ki: a háti húr, a chorda dorsalis. Élete legelején ilyenforma a szervezete a hálnak, a békának, sőt az embernek is.

Am a zsákállat-porontyokból nem lesz se béka, se hal. Egyszerre ellustulnak, letelepednek egy sargassum-levelre, elvesztik farkukat, érzékszerveiket, hátihúrjukat. Szájuk helyett két uj nyílás fakad a rom-testen a víz beszívására és kibocsátására: a nagyreményű csemetéből igénytelenebb és mozdulatlanabb állat fejlődött, mint akár a családfán mélyen alatta áitló hidropolipok és mohaállatkák, szomszédjai a sargassum-moszat levélkéin.

Ezek már a parányok világába tartoznak; csak mikroszkóppal láthatók alaposabban.

A mohaállatkák telepei rásimulnak a moszatlevelekre; görög vázákhöz hasonló, elefántcsontszínű kelyheikből úgy emelkedik ki a tapogató-koszorú, mint pompázatos szökőkút. A polipocskák hosszú nyélen bólogatnak, ringatóznak az áramlásban, mint kálásztenger a szélben. Némelyik pálmaalakú, a másik fűzérés, bokros, a tövén valamennyit összeköti a leveleken tovakúszó közös gyökértörzs, a stolo. Minden polipocska ebből nőtt ki; rokonsági

kapcsolatuk ép oly kibogozhatatlan, mint maga a stolo. Pedig ez csak az egyik nemzedék, a helyben ülő. Uszó gyermekük is van a polipocskáknak: a csillagos harangalakú, kimondhatatlanul gyöngéd alkotású meduza s ennek ismét polipocskák kelnek ki a petéjéből. Mintha a tyúk tojásából muskátli lenne s a muskátlin kis csirkék fakadnának virágok helyett . . . ,

S a polip-vetések és mohaállatka-kertek között ott libeg a parányok-parányainak megszámlálhatatlan serege: a *plankton* állatvilága. Az örök vándorok — a nevük is ezt jelenti. Soha sincs pihenésük, mert szelek és tengeráramok kényükre hajtják őket ide-oda, nekik nincs módjukban ellenük szegülni. Legfeljebb alámerülnek és felszállanak — némelyik ugyanazon időpontban, este vagy reggel, pontosan, mint egy óramű. Egyik a világosságot kedveli, másik az éj homályát — s a legtöbbje gyermekruhát visel még: halak, rákocskák, csigák, tengeri sünök fantasztikus alakú álcái meduzák, egysejtűek s ezer más lény társaságában, néha oly tömegesen, hogy mérföldekre megfestik a habokat, vagy tűzfénybe borítják a hullámtarajt éjnek idején.

S a kicsit megeszi a nagy, a nagyot a nagyobb. A polipocskák az egysejtűeket, a kis halak a ráklárvákat, a kis halakat a nagy halak — a kapcsolat egyenes láncnak látszik, pedig valójában gyűrű. Önmagába akkor kanyarodik vissza, mikor elpusztul egy-egy a nagyobbak s a legnagyobbak közül. Prédára került testéből akkor nemcsak előbbi áldozatainak rokonsága lakik jól, hanem azok a parányok is, amelyek sohasem szerepeltek a nagy úr étlapján. S az óriás élet-kerék zökkenő nélkül forog tovább . . .

* * *

Vannak-e az úszó erdőben évszakok? Van-e tavasza, tele, ősze e virágtalan rengetegnek? A legutóbbi évekig azt hittük, hogy csak nyara van: örökös egyformaságban pezseg benne az élet, mint a trópusok őserdejében.

De 1925 februárjában a new-yorki állattani társaság tengerkutató-hajója, az *Arcturus*, hiába kereste a sargasso-tengert. A mértföldekre terjedő vízi rengeteg helyett csak fejmagyságú moszatsomókat talált, egymástól kilométer távolságra elszórva a végtelen vízen. A moszaterdőt letarolta a tél . . .

Ám mindenik moszatsomó friss erővel indult az új tavasz elé. A megfeketedett, holt ágak végéből zöld hajtások eredtek s növekedtek csodálatos gyorsasággal, míg a halott rész lassanként saját súlya alatt levált s lehullt a mélybe. A rajta megvonult állatvilág átköltözött az új lakásba s tüstént elborította az ágakat és leveleket peték és álcák tömegével.

Ez a megfigyelés nemcsak a sargasso-tenger életére derített új fényt, de megcáfolta azt a régi föltevést is, hogy a moszat-tömeg

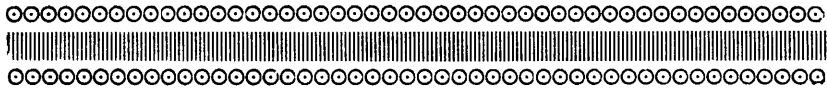
a parti sziklákról származik. Bár kétségtelen, hogy az áramlások révén a partokról is állandóan kap friss utánpótlást, legnagyobb része mégis ott hajt ki az Óceán közepén az elhalt s elmerülő régi ágakból.

A sargassum-moszat évezredek során a tenger független gyermekévé lett.

(Debrecen)

Szondy György.





Színpad és talkie.

Adalékok az ember és gép problémájához.

I.

Ezerkilencszázhatvanban láttam életemben először mozgófényképet. A műsorból egyetlen „szám“-ra emlékszem: huszár attak vágatott a vászon háttéréből a néző felé. Előbb csak a porfelhő látzott, abból bontakozott ki a vágató huszárság és előrerobogott, a vászon elején félelmesen felmagasodva, úgy, hogy a száz néző —velem együtt — ijedten kapkodta a fejét, attól való félelmében, hogy a huszárság betör a közönség soraiba és összetiporja a nézőket.

Kétségtelenül a legérdekesebb vásári mutatvány volt, amit valaha láttam.

A film rohamos iramú történetének azóta elmúlt huszonnégy esztendejében megmaradt ez az emlékem és nem változott ez az ítéletem. A mozgófénykép, a mozi, a film, nevezzük, ahogy akarjuk, sokat, rendkívül sokat fejlődött történetének első negyedszázada alatt, de megtartotta eredeti lényegét: megmaradt mindvégig vásári mutatványnak.

A gazdasági élet kevés piacon mozgatott meg annyi tőkét és munkát, mint éppen a filmgyártás terén. Ezt a hatalmas energiamentenységet egyetlen gondolat irányította: művészivé tenni a filmet. Amíg a mérnökök, a foto- és elektrótechnikusok éjt-napot egygé téve furtak-faragtak a műhelyekben, addig a „művészeti“ vezetők a kisebb és nagyobb rendezők, — akik eleinte a színház világából kerültek ki, később azonban, sokszor mindjárt az iskolapadokból ugrottak a filmgyár studiójába, — minden ambíciójukat megfeszítették, hogy ezt a vásári mókát, a másodrendűségnek ezt a bélyegét lemassák a vetítőmasináról. Mert nem szabad elfelejteni: attól a korán bekövetkezett pillanattól fogva, amikor a vászon mozgó figurákat összefüggő darab előadásának szolgálatába állították, megindult a verseny a vetítővászon és a színpad között. A fiatal, a rendkívüli fejlődésképeséget mutató, óriási tőkétet megmozgató filmgyártás német és amerikai szívóssággal vetette magát a küzdelembe, amelynek nyíltan talán soha be nem vallott,

de a párnás ajtók mögött fogcsikorgató makacssággal hangoztatott végcélja egyetlenegy volt: a színházlátogató közönségnek előbb részben, később egészben való, teljes elhódítása.

A laboratóriumokban és a stúdiókban végbemenő „művészi” munka kiegészítéseképpen Amerikában és Németországban szinte egyszerre kezdtek meg az u. n. filmpaloták építését. A mozira rossz fényt látszott vetni az, hogy a pompás színházépületek mellett a mozi rozoga, alkalmi, hevenyészett helyiségekben tartja előadásait, olyan helyiségekben, melyeknek ajtaja elől szinte hiányzik a becsalógató kikiáltó. (Aminthogy eleinte valóban ott is állt.) Nosza, el kellett törölni ezt a nem éppen fényes emléket! New-Yorkban úgy, mint Chikágóban, Berlinben úgy, mint Hamburgban a földből nőttek elő a fényes, pompás filmpaloták, amelyek ragyogásban messze túlszárnyalták a világ legszebb színházát is. Amerikai gondolat volt ez: sok pénzbe kerülő s mégis olcsó külsőséggel menni a küzdelembe. Azzal a külsőséggel, amely annyira alkalmas a nagy tömeg becsábítására. A valóban hűségese, de legalább őszinte és stílszerű kikiáltás helyébe tehát márványoszlopok és velencei tükrök kerültek becsalógatónak.

Ezzel egyidőben dolgozott az amerikai reklám. Az amerikai reklám Amerikában és az amerikai reklám Európában. Sztárok születtek, ha pedig nem akartak születni, hát akkor kreálták őket. Férfi sztárok, női sztárok. Gyermeksztárok és állat-sztárok. (Jackie Coogan, Rin-tin-tin.) Tündöklő és mesterségesen tündöklőre csiszolt nevek szántották végig mind az öt földrész tömegeinek fantáziáját, a népszerűségi lehetőségek határai minden eddigi képzetet felülmúló távolokig tolódtak ki. A filmsztárok nevei az ezergyertyafényű fényező intenzitásával harsogtak és behozhatatlanul, utolérhetetlenül túlszárnyalták a színpad nagyszerű művészeinek hírnevét.

Amikor pedig minden tumultuózusan tündökölt, előállott halk egyszerű szóval a színpad és csak ennyit mondott:

Mindez nagyon szép, a film kétségtelenül igen ügyes játék, a filmesek igyekezete dícséretreméltó, az ízlés kétségtelenül sokat fejlődött, de a film szupremációja elképzelhetetlen, mert a színpad az *élőszó* erejével hat, a film pedig *néma*.

A szó rövid volt, nemes és minden találó volta mellett is finom, csak éppen szerencsés nem volt.

A színházak urai figyelmen kívül hagyták azt a törekvést, amelynek egyre komolyabb sikereiről számoltak be a laboratóriumok híradásai. Ott, a zárt ajtók mögött akkor már évek óta megfeszített, lázas munka folyt, amelynek egyetlen célja volt: a néma filmet megszólaltatni. A híradásokat fölényes, gúnyos mosollyal fogadták a színgazdátok irodáiban és ez megint tévedés volt, mert a technikai csoda sikerült: a néma vászon *megszólalt*.

Ennek mintegy három esztendeje és ekkor esett a színpad a másik tévedésbe, amikor azután komolyan úgy állottak szembe a

beszélő filmmel, a talkieval, mintha a színpadnak az valóban művészi versenytársa volna.

A színpad urainak finom, tartózkodó, mondhatni arisztokratikus magatartása mögött meghúzódott egy félre nem ösmerhető üzleti ijedelem attól a támadástól, amit a film, — kétségtelenül a legridegebb üzleti alapon, — intézett a színpad ellen. Előbb a film némaságát hirdették, még pedig annál hangosabb, egyre gúnysabb finomsággal, minél jobban közeledett a beszélőfilm technikai problémája a siker, a megvalósulás felé. Majd, amikor ez a megvalósulás bekövetkezett, komolyan belementek annak megvitatásába, hogy a beszélőfilm versenytársa-e a színpadnak. Úgy az első fázis tulzott és megbukott fölényén, — mert hiszen a filmeknek minden szkepszis ellenére igenis sikerült megszólaltatni a „néma“ vásznat, — mint a második periodus túlkomolyan vételén megérik az egyébként nagyon is érthető és feltétlenül tiszteletben tartandó üzleti rémület, amely a színpad vezető embereit elfogta annak láttára, hogy előbb a „néma“, majd még nagyobb arányokban a „beszélő“ film egyre nagyobb tömegekben vonja el a színházak közönségét.

A világeért sem lehet emiatt a színpadiakat támadni. Végeredményében a színpad vállalkozás is, üzleti vállalkozás, amely kettős könyvét éppúgy vezeti, mint akár a filmgyár, akár a fűszerüzlet. Ahhoz, hogy a színpadon színházat lehessen játszani, be kell jönni annak a közönségnek, amely most ehelyett a néma és különösen a beszélőfilm lepergetésében leli örömét. A színpadiak magatartása érthető, érvelése helytálló a probléma üzleti részében. Teljesen érintetlenül marad azonban ez a kérdés az e tekintetben tökéletesen meddő viták során: művészetben versenytársa-e a talkie a színpadnak.

II.

Élesen elhatárolt különbséget kell tenni üzleti verseny és művészi verseny között, hogy ez a probléma megvilágosodjék. Ezért nem maradhat említés nélkül, hogy üzleti szempontból végeredményében versenytársa a színpadnak a hangverseny, a varieté, az orfeum, a cirkusz, a vendéglőben, kávéházban játszó cigányzenekar, sőt a perifériákon udvarról-udvarra járó kintornás is. Mert mindezeknek van egy közös céljuk a színházzal: szórakoztatni akarnak. És mindezek üzleti versenyben állanak a színházzal, mert az, aki két fillért, vagy tíz, vagy husz fillért ujságpapírba csomagolva ledob a folyosóról a kintornásnak az udvarra, az két fillérrel, tízzel, vagy hússzal színházra már kevesebbet költhet. Ugyanolyan módon konkurrál tehát a kintornás is a színházzal, mint a beszélőfilm, csak nem ugyanolyan arányban.

De, ha a versenytársak között művészi szempontból különbséget teszünk kintornás és pl. a Casals-hangverseny között (és hova lenne kulturánk, ha ezt a különbséget nem tennők meg!) ak-

kor kulturális kötelesség megtenni és tisztázni azt a művészeti különbséget a színpad és a talkie között is.

Film és talkie ősi emberi ösztönből fakadt: az utánzó-ösztönből. (Aki sérelmesnek érzi, ne gondoljon Darwinnal). A beszélőmozis első pillanatra nyugodtan verheti a mellét és mondhatja: Miért ne volna az, amit én csinállok, művészet, mikor a hangszer, legsikeresebben a hegedű és a cselló sem tesz egyebet, mint az emberi hangot utánozza. Miért rejlenék a talkie lényegében kevesebb művészet, mint Casals csellójában, akinek éppen az a művészi értéke, hogy az élő művészek közül legjobban megközelelti az emberi hangot? Az mondják, hogy a talkie tökéletlen, hogy a férfi hangoknak mellézköreje van és a női hang sipító? Ne féljete, laboratóriumomban nem tétlenek a mérnökök és munkavezetők, várjatok csak egy-két-három évig, a férfi hang érces lesz, a nő hangja bűgő, mint Duse-é volt. Közel van az idő és senki sem tudja megkülönböztetni a vászon beszédét az emberétől!

Hát igen, a talkies ember melldőngtetése ezen bukik el, ezen, hogy: „senki sem tudja megkülönböztetni“. A mult század utolsó évtizedeiben derék ügynökök járták be Európának talán valamennyi országát és városban és faluhelyt óriási üzletet csináltak híres erdei festmények után készült olajnyomatoknak részletfizesésre való eladásával. Véletlen-e, hogy ezeknek az üzleteseknek ugyanez volt a jelszava: „senki sem tudja megkülönböztetni!“ Az olajnyomatokat, tulnyomórészt katolikus szentképeket és hazafias tárgyú képeket, főleg olcsóságuk, na meg az ügynökök rábeszélőképesége folytán, nem álmódott óriási mennyiségben sikerült eladni. De az ügynöknek nem az volt az igazi öröme, ha a falu határán soha túl nem jutott földművesnek vagy iparosnak tudott eladni egy nyomatot. „Művészi“ ambíciója akkor elégtelt ki teljesen, ha véletlenül bevetődött egy világlátott főjegyző vagy szolgabíró kúriájára, aki Rómában, vagy Firenzében vagy Drezdában jártában évekkelt ezelőtt eleven szemével látta a reprodukált műremeket. Ez nem ímmel-ámmal vette meg a nyomatot, ez együtt lelkesedett az ügynökkel és látva a színek és vonalak azonosságát, nagy bólogatással hagyta helyben: valóban, ezt a nyomatot senki sem tudja megkülönböztetni az eredetitől.

Valóban, sem az ügynök, az eladó, sem a főjegyző úr, a vevő. akkoriban, az ezernyolcszáznyolcvanas évekkben nem tudott különbséget tenni, mondjuk: Rafael Madonnája és az erről készült reprodukció között. Minthogy pedig kettejükön kívül senki sem volt jelen, ők ketten megállapodtak abban, hogy az eredeti festmény és a reprodukció között: „senki sem tud különbséget tenni.“

Végeredményében ugyanez történik ma a filmszínház márvány oszlapcsarnokaiban. Ott is ketten vannak: a mozis a kaszszában és a közönség a nézőtéren. Sem a mozis, sem a közönség „nem tud különbséget tenni“ talkie és színház között, mert hiszen ha a talkie közönsége tudná ezt a különbséget, akkor egészen

bizonyosan a színházba menne és nem a talkie előadását látogatná, amikor viszont a mozis is előkecmeregne a kasszából és bezárná üresen maradt moziját. Lezárja könyveit és a mutatkozó hasznot más vállalkozásba fekteti. Tőkét mozgatott, kenyeret adott sok, vagy sok száz, vagy sok ezer embernek. Derék ember volt, jó polgár, tiszteletet és megbecsülést érdemel. Még azt sem lehet ráfogni, hogy bárkit is becsapott volna. Ő hitt a talkieban éppen úgy, mint ahogy az olajnyomatügynök hitt az olajnyomatban. Előbb lelkesedett, hogy lelkesítsen, azután lelkesített, mert belelovalta magát. Addig bódított, amíg saját magát is elbódította. De, ha egyszer elkövetkezett a pillanat, hogy a díszes mozipalotát be kell zárni és esetleg átalakítják áruháznak, akkor ez a lelkesedés és bódulata elpárolog. Ne higgye azonban senki, hogy haragszik majd a talkiera. Dehogy is! Ha valaki szóba hozza előtte, évek után, a talkiet, gyöngéden megsíogatja azt a zsebét, amelyben kassza kulcsait őrzi és elandalogva suttogja: Oh, igen, a talkie az nagy üzlet volt. A great business! Ennél többet azonban nehezen lehet majd kihúzni belőle. Ha újra meg újra visszatérsz erre a témára, kissé értelmetlenül, kissé bosszankodva tekint rád és így szól majd: De kérem, hát mit akar? Az a dolog meghalt, azon ma már nem lehet keresni.

Egészen bizonyos, hogy a színigazgatók sorában is voltak és vannak ilyen gondolkozásúak. De ez nem változtat annak a lényegén, hogy a színpad-nyújtotta műélvezetprodukción, míg a talkie-nyújtotta szórakozás reprodukció. A mozis hiába büszkélkedik azzal, hogy az az előadás, amit ő a közönségnek fantasztikus gépével a csodával határos módon reprodukál, a rendezés tökélyével, a férfi és női sztárok művészi magasrendűségével, a kiállítás utolérhetetlen pazarságával messze felülmúlja a helyi színház előadásainak színvonalát, mert azért a helyzet mégis az, hogy ha választani kell a között: mit akarunk a szobánk falára, egy derék tehetségű, bár névtelen helyi festő eredeti festményét, vagy egy Rafael kép után készült olajnyomatot: mindenki, aki a kulturának csak egy középszintjét érte is el, az eredeti festménnyel ékesíti lakását és az olajnyomatot tüzre veti.

A talkies bizonyára felszisszen, ha beszélőfilmjét, amely a mai rendkívül fejlett technikának kétségtelenül műszaki csodája, a primitív olajnyomattal hasonlítom össze. De ha ezt az olajnyomatot felemelem elképzelésemben a tökélynek akár legmagasabb fokára, azon a lényegen, hogy az nyomat, tehát gépi reprodukció, nem változtat semmit.

A kérdés teljes megvilágításához szükséges, hogy visszatérjünk kissé a lehanyaglottnak látszó néma filmre, mert ebből könnyen vonhatni le használható következtetéseket.

III.

A néma filmet a nagyvállalkozás feladta. A néma film az üzlet szempontjából halott, de halott a közönség szempontjából is,

amely a vállalkozással egyetértően művészi haladást látott a talkie-ben a néma filmhez képest. Sem a közönség, sem a vállalkozás nem érezte túlzásnak azt a kommuniké-szólamot, hogy a talkie a vászon „művészetét“ gigászi lépéssel vitte előre.

Mérjük fel egy kissé ezt a gigászi lépést és egészen meglepő eredményekre jutunk.

Mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy ez a gigászi lépés, mint fentebb mondtuk, elsősorban is halálra tiporta a néma filmet.

Boncolgassuk kissé ezt a halottat.

Ne bolygassuk azt a kérdést, művészet volt-e a kinematográf és maradjunk meg a produkció és reprodukció elemeinél, vizsgáljuk meg, tisztán reprodukív valami volt-e a kinematográf és nem találunk-e valamit, ami a néma filmben a produkció elemeit mutatja.

Az első filmdarab felvétele kétségtelenül ebből az elgondolásból indult ki, hogy a mozgó fénykép segítségével olyan valamit kell a vászonra vetíteni, ami hasonlatos a színpadon, eleven színének játékában színre kerülő színdarabhoz.

A halálra dorongolt néma film tehát utánozni próbált, ami egészen más, mintha reprodukálni akart volna. Utánozni, kezdetleges, tökéletlen eszközökkel, amelyek közül az utánezandónak éppen a legfontosabb kelléke: a hang, a beszéd hiányzott. Mi lett ebből? Valami fantasztikus, minden eddigi esztétikába léptenyomon beleütköző, giccsel bemaszatolt műfajtan műfaj, mely azonban a tömegízléstelenség kedvencévé vált, a mozik látogatottsága révén anyagi erőre kapott és elismerésreméltó ambíció, szorgalom, óriási munkamennyiség révén kitermelt valamit, ami, ha úgy, amint volt, nem is volt művészet, de új volt, más és eredeti volt, egyetlen töretlen vonalban fejlődő volt. Talán még lehetett is volna belőle valami. Igaz, becsületes törekvések voltak észlelhetők éppen legutolsó éveiben a néma filmnek. Voltak darabok, ahol elejtették a szép fiúk és nők szerepeltetését, ahol éppen olyan válogatásnélküli, csinos és csunya embereket láttunk, akár a való életben. Hatalmas és jóval biztató forradalom izzott a giccs ellen. (Dzsingisz kán!) A néma film ezer hibája, művészi silánysága mellett is új, eredeti produkció volt.

Tulélte-e magát és a talkie nélkül is elsorvad, vagy valóban a talkie ölte meg — nyílt kérdés marad. Annyi bizonyos: husz év alatt kialakított egy stílust magának, amit nem kért kölcsön sehonnan és mint valami, a színháztól merőben különböző produkció, jogcíme volt rá, hogy a színház versenytársának tekintsék, ha sokkal alantabb versenytársnak is.

Ez az alantabbvalóság ölette meg a mozi-sokkal a némafilmet.

Ők egyenrangú ellenfelökké akartak emelkedni, minden áron.

Ezt pedig az által akarták elérni, hogy megszólaltatták a filmet.

Csak az a baj, hogy a talkie nem úgy beszél, mint az ember, hanem úgy, mint a papagály.

Nem azért, mert a férfihangnak mellézközeje van és a női hang sipog. Ne remélje azt a talkies ember, hogy technikai tökélyvel a lényegen segít. Mert ha az elképzelhető legnagyobb tökélyre emeli is a gépét és még azon felül is, akkor is csak azt érheti el, hogy a filmje úgy fog beszélni, mint a tökéletes papagály.

A papagály beszéde nem azért visszás, mert tökéletlen. Mert hiszen a két éves gyermek beszéde sem tökéletesebb, sőt. Hanem azért, mert madártól nem várom, hogy emberi nyelven szólaljon meg.

A vászontól sem várom ezt.

Minél tökéletesebbé válik a talkie, annál jobban fokozódik ez a visszasság. A tökéletesen beszélő papagálytól jobban iszonyodom, mint a rikácsolótól.

A talkie még két bekövetkezendő tökéletesedéssel fenyegetőzik: a három síkon vetítéssel és színes vetítéssel.

A színes vetítésről esvén szó, felkívánkozik közbevetően a toll hegyére az olajnyomattal való szembetűnő rokonság. Gázoljuk el azonban ezt a gondolatot, mert fontosabb dologról van itt szó. A film lényege, anyaga: a fotográfia. Tehát: egysíkú grafika. Aki a művészetnek csak az alapvető elveit ismeri, annak felesleges magyarázni, mit jelent az, ha valamely „művészi“ törekvés legázolja az anyagszerűség törvényét. Szép magyar nyelvünknek van erre nagyszerű szava: fából vaskarika.

Film, mozgófénykép: maradj a kaptafánál! Becsületes kapta az, készült rajta rengeteg kontármunka mellett néhány mestermű is (Nyu, Dzsingisz-kán). De a talkies ember ne döngesse a mellét. Mert, ha három síkban és színesen vetít majd, ha majd első pillantásra a legteljesebb joggal mondhatja el, hogy: „senki sem tudja megkülönböztetni az eredetitől“, akkor való majd mutatványa leginkább a vurstli bódéjába. Akkor kínálkozik majd bejárata elé legfőképpen a holdog békebeli híres kikiáltó, aki olyan feledhetetlenül szívhez szólón tudta ejteni:

“Mert a párisi Tanagra színház oly színház, hogy a benne játszó hölgyek és urak nem nagyobbak, mint ezen szobor!”

Legyen a talkies őszinte, szerződtesse le ezt a kikiáltót.

És ne bántsa a színházat!

Szegedi István.





KRÓNKA.

Ferenc József születésének századik évfordulójára.

Az embereket Te meghagyod halni
És azt mondog az emberi nemzetnek:
Légyetek porrá, kik porból lettetek.
XC. Zsolt. 2.

A magyar állam életének egy tizedrésze telt el Ferenc József születése óta. Katonásdit játszott, himlőoltással bajlódott akkor, amikor Széchenyi nagy ébresztő művei jelentek meg; porlad mostan, mikor mi azon tűnődünk, vajjon nem lett volna jobb föl sem ébredni: nem fájna úgy az élet. Gyermekkora és halála közötti időben — uralkodása alatt — harc folyt csaknem szakadatlanul. Ő a németiségre alapította uralmát, a magyarságnak engednie, kiegyeznie kellett a viszonyokkal. Ezt a kiegyezést változatlanul kívánta fönntartani örök időkre Ferenc József, pedig az élet a változatlanságot meg nem tűri. A lapok izgatásainak tulajdonította azt, hogy ő nem dolgozhatik a mindennapi ügyek intézésén csöndben, nyugodtan, hanem állandóan a megállapított munkarend változtatási tervein kell fejét törnie. Igyekezett orvosolni a panaszokat, egész uralma ennek a törekvésnek története. A magyarok megbékítése után csaknem haláláig folytatta tárgyalásait a német-cseh ellentét enyhítésére; azt a küzdelmet, mely állítólag csak az uralkodó osztályok egymás elleni agyarkodása, a nemzetiségi vizsályt végül az általános választói jog életbeléptetésével kívánta kiküszöbölni. Engedett önkényuralmi vágyaiból és engedett vallásos túlbuzgóságból. Alkotmányt adott népeinek és az alkotmányt becsületesen igyekezett meg is tartani. Legközelebbi tanácsadóinak, családjának, sőt saját ellenérzésének leküzdésével enyhítette, majd megváltoztatta a fiatal korában kötött konkordátumot és megadta a szabadságot a protestáns vallásoknak, tanácsadóként maga mellé számos protestáns kiválóságot emelt. Uralkodó volt, nem lehetett pártember. Kora elmúlt s többé vissza nem jő, — elfogulatlanul állapíthatjuk meg már mostan róla, hogy minden hibája mellett nemcsak méltósága, hanem szelleme is a hétköznapi emberek és tusák fölé emelte.

Török Pál.

Új Magyar Föld.

Kiadja a Bartha Miklós Társaság, 3. szám.

Az Új Magyar Föld első két száma több oldalról vont hozzászólást maga után s ezekkel a hozzászólásokkal, kritikai megjegyzésekkel indult meg a Bartha Miklós-Társaság céljainak is igazi megbeszélése és értékelése. Kétségtelenül meg lehetett állapítani, hogy a két első számot követő bíráló tanulmányokban, jegyzetekben egyre kevesbedett a pártszempontra s még ott is, ahol ez kiérezhető volt, igyekezett a tiszta tudományos és elvi súlyú kijelentések ruhájában megjelenni. A Bartha Miklós-Társaság törekvéseit kritikai szemmel nézőknek el kellett ismerniök azt a jóhiszeműséget és feladatheli tudatot, mellyel e Társaság gondolkodói a mai magyar élet útvesztőiből a kifelé vezető irányt keresik. E keresésben és célmutatásban azonban benne rejlenek azok a veszélyek is, melyek a Bartha Miklós-Társaságot folytonos en garde-állásra kényszerítik s nem egyszer belehajszolják céljai megfogalmazása közben olyan hangba, mely az ellenkező gondolat képviselőit vállveregető és kioktató válaszdadásra, sőt néha egyetlen kézmozdulattal való elintézésre indítja. Nem egyszer az Új Magyar Föld íróinak temperamentumbeli és tudásbeli adottságai is félrevezetik a velük foglalkozókat. Ha igaz megismerésre törekszünk, nem lehet elsődrendűbb feladat az ismertető számára, mint függetlenné lenni ezektől, keresni az egyének feletti egységet, mert ennek az egységnek meg kell lennie, különben maga a Társaság sem jöhetett volna létre.

„Tisztulás felé“ — ez a címe az Új Magyar Föld jelen száma egyik cikkének, mely válaszdadás az eddig megjelent és a Bartha Miklós-Társasággal foglalkozó tanulmányokra. Maga az Új Magyar Föld harmadik száma „intra muros“ is, anélkül, hogy jelentőségét e tekintében tulbecsülnénk, látható lépést jelent a tulsó partról várt eszmei tisztázódás felé. Ha az itt közölt dolgokat összevetjük az első két száméval, észre kell venni, hogy magában a Társaságban is egy lehiggadási folyamat megy végbe. Eszméik nem változtak, de változás felé igyekszik a propagálás tónusa s bizonyos, hogy ezzel az eszmék súlya is csak megnövekedett. Lényegesen kevesebb a kiabáló és feltétlen elismerést követelő programmszerűség, kevesebb a biztos megváltást hirdető elmélet. A cikkek legtöbbje a megismerést és megismertetést tűzte ki maga elé s az ismertető szeme részint a kisebbségi kérdés általánosságaira, részint pedig a körülöttünk alakult új államok uralmon levő nemzeteinek kultúrájára van szegezve. Tudatos egység jött így létre az Új Magyar Föld e harmadik számában, érezhető a szerkesztői gondosság, szinte taktikai kiszámítotttság, mely az összetevő erőket egy irányba rendezi, hogy a hatásban megsokszorozza őket.

A célok biztosabb látása, a rendelkezésre álló erők ökonómikusabb felhasználása tehát a főjegy a Bartha Miklós-Társaság legutóbbi röpiratának. Éppen ezért talán most kínálkozik a legjobb alkalom, hogy mi is megpróbáljuk röviden kiemelni azokat az ideologiai központokat, melyek körül a cikkírók mondanivalói az Új Magyar Föld eddigi füzetében elhelyezkedni törekedtek. E folyóirat lapjain már egyszer megkíséreltük ezt (1930. február), de akkor látásunkat még erő-

sen bizonytalanná tette a magából az Új Magyar Földből kiáramló sokféle rikító programmszín; most talán, midőn a röpirat-sorozatnak egy zártabb és kiegyensúlyozottabb száma fekszik előttünk, több szerencsével tehetjük ezt. Az eszmei központok kiemelése nem pusztán a megismertetés céljából fog történni, hanem inkább azért, hogy rámutassunk azokra a felületi feszültségekre, melyek a Bartha Miklós-Társaságot a minden területen meglévő bal- és jobboldal állandó kereszt-tüzébe kényszerítik, továbbá pedig, hogy láthatóvá váljanak a Társaság még elvégzendő teendői.

1. Kezdjük a legáltalánosabban, mondhatnánk a nemzeti metafizika új alaptételén, az u. n. *középeurópai gondolon*. A legáltalánosabb, mert valami átfogó szintézisvágyból született s hivatása az lenne, hogy a Kelet és Nyugat között oly tragikusan mozgó „kompország“-ot nyugalmi helyzetbe hozza. Ady Endre „tragikus Magyarország“-ának tanulságaként jött ez létre az új magyar nemzedékben. Ma még azonban alig több szerencsésen megválasztott színnél, pusztán felismerése annak, hogy sorsproblémáink nem Kelet és Nyugat kettősségéből származnak, hanem középeurópai helyzetünkből. E szó életereje az Új Magyar Földben még azért nem teljes, mert több benne a Keletről táplálkozó tagadása Nyugattal összefüggő történeti adottságainknak („kiszakadás a keresztyén kultúrközösségből“), a Nyugathól való dacos kiábrándultság s így ahelyett, hogy problémaoldó volna, válaszfallá válik mindazokkal szemben, akik a magyar életet, történelmi erők kényszerítő ereje folytán, a Nyugattól elszakíthatatlannak hiszik és vallják. Az Új Magyar Földnek még csak ezután kell meggyőznie bennünket arról, hogy ez a szerencsésen meglelt szó, Középeurópa, bírja-e magában a szükséges szintézis létszerű jegyeit. Csak ebben az esetben lesz biztos keret, melyben jövő gondolkodásunk elhelyezkedik. Ha nem, oda fog jutni, ahová a théatrális túrázkodás valamikor ép így megoldást ígérő eszméje.

2. Hogy mennyire idealista gondolkodók az Új Magyar Föld írói, semmi sem mutatja jobban, mint ama célkitűzésük, mely az előbbi középeurópai gondolatnak mintegy gyakorlati és bennünket nagyon is közlő érintő formája: *a Nagymagyarország területén élő népfajtaikkal való „tökéletes belső kiegyezés“*. Népfajtaik egymásközi megegyezését, megértését hirdetni akkor, midőn a gyűlölködés ezer jele lángol elénk, egyáltalában nem „praktikus“ dolog. A Bartha Miklós Társaság minden tiszteletet megérdemel, hogy hiszi és propagálja ezt az eljöheto tökéletes kiegyezést. A történelmi Erdély államberendezése áll mintául előttük egy konföderációs Magyarország létrehozásában. Hogy ezekkel az elvekkel mennyi eleven szentet gyűjtenek fejükre a magyar közvélemény egyik-másik részében, arról most nem beszélünk. De feltétlenül ide kell írunk azt, hogy mindez a „tökéletes belső kiegyezés“ éppen a mai magyar közvélemény ítéletében nem látszik többnek, mint pusztában elkiáltott szó. Mindaddig jámbor ábrándnak tetszik ez, míg nem halljuk a tulsó oldalról is a megegyezés őszinte hangját. Szólahtassa meg a Bartha Miklós-Társaság az Új Magyar Föld lapjain -- határainkon túl élő magyar testvéreinkkel való élénk kapcsolatai bizonyára

lehetővé teszik azt — azokat a tót, oláh vagy szerb-horvát kortársainkat, kiknek ebbeli véleménye jelentős lehet. Tudjuk meg, van-e akivel megegyezhetünk. Ezzel leülhetünk, ha máshoz egyelőre nem is, a betű zöld asztalához s az Uj Magyar Föld első szerve lehet a középeurópai megértés szellemének.

3. Gondolkodásuk harmadik arca a mai magyar élet legfelsőbb oldalára tekint s a cél itt a „*polgári demokratikus Magyarország*“ megteremtése. Ennél a gondolatnál találjuk a legtöbb ütközőpontot a napi politika különféle irányjaival szemben. Jobbfelé nagyon is radikális, hiszen egy alapjában forradalmi stílforma keretei közt fogalmazták meg amidőn a „dolgozó (paraszt, munkás) osztályok összefogását teszik meg fundamentumnak; balfelől viszont a „fajvédelem“ elutasító fogalomkalapja alá fogják, mert ez a demokratikus Magyarország a magyar fajta potenciális energiájának kifejtését célozza. Az Uj Magyar Föld e gondolatának pillanatnyi tragédiája azonban nem is annyira e kényszerű középpállásban van, hanem abban, hogy a hirdetők állandóan érzik azokat a veszélyeket, melyek eszméjüket a napi politika országútjára sodorhatják: minden mondatuk egy-egy hangos tiltakozás ez ellen, de ez az óvást emelő attitűd egyben kerékkötője a pontos, kétséget kizáró definícióknak. Pedig e területen a legnagyobb szükségünk van a szinte „more geometrico“ meghatározott eszmékre. A legutóbbi tizenöt esztendő eldobott velünk egy csomó elhasznált politikai fogalmat, az újaknak a legteljesebb precizitás jegyével kell jönniök, ha elgondolók nem akarják, hogy a már annyi kárt tett politikai retorika sajátítsa ki őket a maga céljai számára.

4. Legutoljára hagytuk gondolatainknak azt a rétegét, mely a legvékonyabb, a *kulturális programot*. E területen haladó eszmemenetük találkozik a legteljesebben a közvélemény legnagyobb, de talán nem a legértékesebb részével. Kulturprogrammjuk erőteljes szavakban való variálása a banális „*prius vivere*“ alapelvének. „Nem kultursnobokra van szükségünk — írják —, hanem új erőkkal megáldott és új szerszámokkal felfegyverzett termelő emberre.“ Igen jól tudjuk, hogy anyagi életünk mai katasztrófális helyzete a kézzelfogható javak elsőrendűségét kiáltja s így e gondolat széles népszerűsége már eleve biztosítva van, mégis óvást kell emelnünk az ellen, hogy a kultura, a szellemiség „*ancilla materiae*“ legyen. A szellemiségnek csak művészi területén maradva, például az irodalmi alkotás létrejövésében és meglétében nem csak több és egyben kevesebb, mint az egyén vagy a társadalom anyagi szükségleteinek vetülete, hanem egyszerűen más, mely amellett, hogy az előbbi szükségleteket is szolgálhatja, önelvű törvényeknek is engedelmeskedik. Akkor, amidőn az Uj Magyar Föld írói a magyar népi erők művészi megnyilvánulásainak védelmében és propagálásában s ezzel, szellemiségünk gazdagításában minden magyart maguk mellett tudhatnak, előbbi tételük mult és jelen kulturánknak oly elszegényítését jelenti, mely még önnön, a magyar értékeket megtartó törekvésekkel is ellentétben van. Irodalmi tárgyú cikkeikben, nemcsak e röpiratban, hanem az itt szereplő írók másutt megjelent dolgozataiban határozottan látszik is az a mindenáron retusálni akarás, mellyel mult és

mai írónk portréját idomítják ez apriori kimondott elvhez. Nem veszik észre, hogy ez az elv, éppen a legnagyobbak megítélésében és megismerésében mennyire szűk és mennyire tág. Ennek az elvnek a nevében csökken egyik-másik írónk ötöd-tizedrangú jelenséggé, hogy kárpótlásul egy-egy a Társasához közelálló fiatal és tehetséges, de művészi pályájának nagyon is elején levő író olyanná lépjen elő, kinek alkotásával „felmérhetjük a magyarság életét.” Kulturánk útját és mai állapotát ahisztórikus szemellenzővel nézik, ellenmondásokba keverednek s ezekből csak csúrt-csavart okoskodásokkal vagy a fölényes elménc-kedés könnyű eszközével tudnak szabadulni. A meggyőzés ereje mindkét móddal elvész s ehhez nem is lehet másképen eljutni, mint a dolgok biztos ismeretével és végiggondolásával.

Ez a négy gondolat a Bartha Miklós-Társaság törekvéseinek négy mágneses pólusa. Az iránytű, mely e sarkokat keresi, nem egyszer bizonytalanul rezdül éppen a tartó kéz remegése miatt. A Társaság öt esztendő munkássága azonban még a feltűnő bizonytalanságok ellenére sem volt hiábavaló: sorsunk alapkérdéseire fordította a figyelmet s megoldásukra összegyűjtött néhány fiatal magyar gondolkodót, kik bizonyára jövőbeli kötelességüknek ismerik a megsejtett utak minél teljesebb és járhatóbb kiépítését.

Kerecsényi Dezső.



Tiszta vallás.

Kant, a nagy német gondolkodó az érzéket meghaladó tiszta ész körébe vonja a vallást is, mely nála „a tiszta ész határán belül“ mozog. Nála széjjel szakad a vallás, a tudás és a morál egységes lelki ereje és jellege. Pedig mind a három tényező együtt él az emberi lélekben, egymást kiegészítő részei a személyes szellemnek, közös élettársak, amelyeknek azonos a törekvése, egyező a célja s ugyanaz a hivatása az élet értékeinek felfogásában, földerítésében és gyümölcsöztetésében.

Nem azon az úton, mint *Kant*, hanem az egységes lélekben, a szellem egészében kereste *Eucken*, a nagy jénai gondolkodó a tiszta vallás eszméjét *Wahrheitsgehalt der Religion* című nagyhírű művében. Helyesen indult ki *Hegel*, *Kant* és *Schleiermacher* szűkebb és egyoldalú meghatározásával szemben a vallás és az erkölcsiség szoros összetartozásából. Szerinte „a morál parancsainak teljesítéséhez a kedvet és az erőt a vallás adja“, amint hogy Jézus felfogása szerint is „az emberszeretet egyenes folyamánya az istenszeretetnek.“ A magábaszállás, az önbírálat, a bűnbánó megtérés feltétele az újjászületésnek, a „lélek szerint való járásnak“ és egész erkölcsi életünk helyességének. Jézusnak az az igazi tanítványa, aki nemcsak *hiszen* bűnbocsátó, szerető mennyei atyánkban, hanem „*cselekszi* is a mennyei atya akaratát“. Mélység, magasság és igazság: filozófiai nyelven: metafizika kell a tiszta vallás lényegéhez, mely aztán a megtisztult ismeret és nemes érzület mellett a szerető és cselekvő jó akaratéletra vezet egészen természetesen.

Eucken szerint a történeti keresztyén vallásfelekezetek egyike sem jutott el a tiszta vallás eszményképének teljességéhez, sőt maga a reformáció is „fél úton maradt szellemi mozgalom“. Túlságosan sok benne a tan és a történelem és szűkös abban a szellemi élet egysége, önállósága és egyetemesége. Benne a sok „tény“ mellett háttérbe szorul a vallás szellemi alapjellege. De ezért *Eucken* korántsem várja a tiszta vallás megvalósítását a történeti egyházak mellőzésétől, mert „bár sok emberi műalkotás van rajtuk és bennök, mégis kisebb-nagyobb mértékben nélkülözhetetlen közösségi alakzatok a szellemi élet megvalósítására“. Szerinte „az isteninek bármely emberi felfogása vagy ábrázolása a szellemre nézve egy-egy értékes szimbólum“. Nem gondolt az egyházi dogmák mellőzésére sem, mert bár hagyományos alakjukban nem felelnek meg teljesen a vallásos élet mai tisztultabb szellemi követelményeinek, mégis szükséges alkotó részei az egységes szellemélet vallásának. *Eucken* a modern embernek egészen Jézus szellemében azt prédikálja, hogy „vallásos gondolatvilága *ne az Istent az ember, hanem az embert az Isten szemüvegén nézze és ítélje meg*“. „Vallásának gondolköre ama világ felett álló és mégis azt átható szellemi élet önálló felfogásában és kifejezésében van, mely szellem sajátos módon megvilágítja és élteti a valóságot a maga egészében.“ A „tiszta vallásnak ez a dogmája“ menti *Eucken* szerint a vallást a mágikus, misztikus és materiális elemektől. Ez a világ- és életfelfogásnak is: *Eucken* u. n. „aktív idealizmusá“-nak mélyebb értelme és vallásos erkölcsi jelentősége.

Wahrheitsgehalt der Religion c. művének van egy gyönyörű fejezete, mely az örökkévalóról a keresztyénségben szól s amelyet az idők minden változásaival és alakulásaival szemben „örök magvának“ s „változatlan örök-

ségének mond. Azt keresi Jézus csodáiban is, bár azt a nézetet vallja, hogy azok, mint történeti tények kérdései, nem a hitnek, hanem a tudásnak a körébe valók. „Az igazi csoda — úgymond — maga a szellemélet, mely a maga alkotó, megifjító és átalakító erejével és világot meghaladó bensőségével és közvetlenségével magát az isteni életet éppúgy kívánja, amint egyúttal azt biztosítja. „Ebben hatalmas segédeszköz az egyház, mely a mai vad és zordon időkben („wir leben heute eine wilde und verworrene Zeit“) a maga vallásos közösségi életével a szellemi élet valóságos rezervoárja és fenntartó ereje. Kultuszával is hódítólag hat a vallásos kedélyre és vallásos-erkölcsi ismeret-, érzés- és akaratvilága máig is hatalmas szellemi központnak bizonyult. De félre kell állania a történetnek és a művészetnek ott, ahol a vallás örök igazságtartalmát érinti vagy veszélyezteti. Az egyházi keresztyénség túlságosan sokat hivatkozik a történetre s inkább a multból, mint a jelennek és a jelenért él. A történelmi multból csak az a vallásos elem az értékes, ami közvetlen szellemi léletté alakul át, amit nem lehet eléggé hangsúlyoznunk a mai vallásoktatás túlságos történeti anyagával és módszerével szemben. A tudományos tananyaggal szemben a maga változatossága és tiszteletreméltósága mellett is a szellemi önállóság megőrzését kell hangsúlyoznunk s az örök vallásos-erkölcsi tartalmat meg kell szabadítanunk a változó korszerű felfogások formájától. A vallásnak világában az alkotó személyiségeké mint „hősöké“ a döntő szó. Eucken a megváltó, az apostolok s a reformátorok személyes vallásosságának szószólója a maga etikai aktivizmusában.

És még egyet. Eucken sokkal behatóbban tanulmányozta az egyházi atyákat és azok élen Augustinust és a középkort, főleg annak tudós theologiai fejedelmét: Aquinói Tamást és sokkal mélyebben fogta fel, értékelt a hűn romboló hatalmát a világban, hogysem a puszta emberi kulturából, p. o. az antik vagy a modern élet- és világfelfogásból vezette volna le a tiszta vallásos érzületen és szilárd akaratelhatározáson alapuló keresztyénség lényegét. Szerinte a morál sohasem nélkülözheti a vallást és Kant tiszta morális észvállása nem keresztyén gondolat. „Moral ruht schlechterdings auf Religion“ — ez az ő rendíthetetlen meggyőződése, ami a személyes vallásos hitnek és a szilárd elveken alapuló akaratelhatározásnak megdönthetetlen egysége. Eucken egész életén át és összes műveiben hirdette azt a nagy feladatot, hogy szellemi életünk tiszta vallását hirdetniünk kell nemcsak a vallást megvető művelteknek (Schleiermacher) és tudósoknak, hanem minden embernek, akiben még él az igazság utáni vágy és a törekvés a szeretet és az örökkévalóság felé, ami minden esetben a lelki élet mélységeiből fakad. Ennek útja pedig az érzület bensősége és folytonos és fokozatos megújulása. E kardinális kérdésben és annak követelményeiben Eucken is a modern nagy gondolkodó és közismert vallásbölcselelő, Krisztus egyik igazi tanítványának és követőjének bizonyult. A bölcselet világában is a nagy idealista görög gondolkodó: Platon és a rendszerető Arisztotelesz volt Krisztus központi szerepe mellett legnagyobb vezére és útmutatója. Ami Platonnál az eszmék világa, az Euckennél Jézus nyomán az Isten országa, mint az aktív szellemi élet országa. Így érintkezik e ponton Euckennél is a tudományos theológia a filozofiával. Dr. Szlávik Máttyás.



KRITIKAI SZEMLE.

Lutherischer Weltkonvent zu Kopenhagen. Denkschrift. Leipzig 1929.
220. l.

Folyóiratunk múlt évi utolsó számában számolhattunk be a második világggyűlésről, azóta megjelent a nagy választmány határozatából a világggyűlés folyását megtárgyaló és az ott elhangzott előadásokat és hozzászólásokat tartalmazó könyv, amely egyelőre német nyelven, reméljük azonban, rövidesen angol s valamelyik skandináv testvérünk nyelvén is megjelenve viheti és hirdetheti tovább széles e világon mindazokat az igazságokat, amelyeket a zsinatszerű nagygyűlés megtárgyal és megbeszél.

A legbizalmasabb, meghitt tárgyalások közlése azt az érzést kelti az olvasóban, hogy a protestántizmus tanítást akar adni a művelt világ keresztyénségnek arra nézve, hogy mint kell a hit és vallásos élet tetteit félelem nélkül a felelősség tudatában oda állítani a nagy világ híralata el. E teljességre való törekvéssel kapcsolatban az a kérdésünk, hogy ha volt elegendő tere a szerkesztőnek arra, hogy a mindennapok gyűlésezései kezdetén és végén tartott imák közül is közöljön néhányat, milyen meggondolással hagyta ki br. Radványszky Albert üdvözlő beszédét, amelyet a kisebbségi egyházak nevében mondott el?

A könyv magyar vonatkozásai a következők: meg van benne Pröhle Károly értékes dolgozata, írásban is olvashatjuk immár Söderblom püspök ama kijelentését, hogy a lutheránizmus igazi arculata német, svéd és magyar földön fedezhető fel, egyházi értékeink különböző pozíciókba való elhelyezését is megtaláljuk. Teljes egészében közöltetett Capésius osztrák testvérünk azon felolvasása, amely dicsekedéssel említi meg a világ lutheránizmusa előtt, hogy Pinkafőn milyen charitatív munkásságot végez az árvaház s Felsőlvön milyen kiváló középiskolákat tart fenn az osztrák evangélikus egyház. Arról egy szót sem szól, hogy a magyar állam és ev. egyház hathatós támogatása nélkül meg sem születhettek volna e ma már nagyszerűen működő intézmények.

Azok az előadások és hozzászólások, amelyek e műben rendszeresen összefoglalva előttünk vannak, a nagy ökuménikus gyűlések tapasztalata és követelése szerint már ott a helyszínén, a felolvasásuk és elmondásuk előtt ki voltak nyomtatva úgynevezett repülő-lapokon s már ott láthatta a konferencia minden résztvevője azt, hogy akár tárgyi, akár a hitvallás vagy egyház politikai tekintetben mi a mondanivalója az egyes előadóknak s megállapít-

batta a sorozatból azt is, hogy a világgyűlés milyen nagy jelentőségű kérdésekben akart nyilatkozni az előadók által. De most, amikor könyvbe összefoglalva és nemcsak vázlatzerű feldolgozásban állanak előttünk azok a kedves emlékek, akkor bizonyos korrigálásra kényszeríti a konferencia résztvevőit az előadások újbóli áttanulmányozása.

Mindenik előadás sokkal jobb, mint amilyenek az első hallásra vagy a vázlatok átolvasása után a hallgató megállapította s tényként áll előttünk az is a szerves összefoglalásban, hogy a kitűzött és megvalósítandó egység ilyen összeállításban tökéletesnek mondható. A program összeállítói, nemcsak kiváló gyakorlati egyházi emberek vagy nagyszerű organizátorok voltak, hanem kiváló theologusok is. Azok számára, akik a konferencián nem lehetnek jelen, a könyv egész röviden a következőket mondja: A lutheránus világ-egyház nagy egysége a látszólagos belső ellentétek dacára is elszakíthatatlan Söderblom érsek, aki ebben az előadásában is az evangéliumi katholicitás hívének mondható, annyira hűséges a lutheri egyházhoz a felekezetközinelátszó liberálizmusában is, hogy őt tényleg méltatlanul érné a hűtlenség vádjának még az árnyéka is. A theologiai horizont, ami az összes előadásokban örömmel állapítható meg, nemcsak nála, hanem az amerikai theologusoknál is, olyan hatásosan domborodik ki, hogy Amerika egyházi felfogását és tiszteltetreméltó hitéletét egyszerre más megvilágításba helyezte akár Bruce, akár pedig Knubel előadása. A különböző lelki ajándékok nagyszerűségét világosan állítja mindenki elé az a gondolkodás, ahogy a világ minden tájáról való lelkész emberek látják a theología, vagy egyháziasság mai helyzetét. Félreismerhetetlen a német lutheri theologíanak jellem- és egyéniségképző hatása, a sokféle egyéniség a világ különböző körülményei között mindig a maga szemével s ottani egyházának helyzetével és kívánságával figyel az életre.

Kiváló systematikusaink legelsőit hallhattuk Elert, Ihmels, Pröble személyében, kiváló apologetákat ismertünk meg Stadener, Knubel és Maroni, nagyszerű gyakorlati theologusokat Reu és Ulmer személyében és láthattunk olyan lebilincselő egyéniségeket, mint Morehead és Söderblom, Rohde és Ostenfeld püspökök s láthattuk azt is, épen az itt feljegyzett gondolataik alapján, hogy missziói területeinken ellenállhatatlan erővel hirdetik az evangéliumot olyan férfiak, mint az indiai tamul Appadurai és a japáni Inadomi. S megismertünk a munkájában és gondolkodásában olyan kiváló szervező életéket, mint Jörgensen dán professor.

Igy válik ez a könyv kedvessé azoknak, akik ott lehetnek a világgyűlésen, így lesz hatásos olvasmánya annak, aki egyházunk jelenét és problémáit alaposan megismerni óhajtja s így lesz a protestántizmus számára megbecsülhetetlenül fontos e könyv megismerése, mert ezen keresztül látja meg azt a lelket, amelynek sokféle ágazásában is az a kötelessége, hogy szolgáljon annak a világnak, amelynek, mint súlyos betegnek, szüksége van erre a meleg szívű és jóságos orvosra.

Gaudy László.

Heinrich Meier: Die Anfänge der Philosophie des deutschen Idealismus.
Sitzungsberichte der preussischen Akademie des Wissenschaften. 1930. XXXIV.
—XLVIII. 1.

A porosz akadémia január 23-i ünnepi ülésén tartotta *Meier* ezt a felolvasást s a rendelkezésre álló idő rövidségéhez képest tömör, biztos vonásokkal vázolt képben hívja fel a figyelmet a legfontosabb mozzanatokra. Igen elmemozdító olvasmány ez a pár lap és programja lehet a további kutatásoknak.

Megállapítja, hogy az idealizmus *Kant*ból indul ki *Fichte* közvetítésével, de világnézeti forrásait a felvilágosodás és a „Sturm und Drang“ eszmekörében látja. Igen szépen vázolja e két irány szintézisét *Fichte*, *Schelling*, *Hegel* és *Schleiermacher* filozófiájában. A három utóbbiról csak röviden emlékezik meg, de *Fichte*nél részletesen elemzi azokat a biográfikus körülményeket is, melyek őt az idealizmus megteremtőjévé avatták. Meltatja *Änesidemus*, *Lavater* zürichi háztája, *Jacobi* hatását *Fichte*re. Kimutatja a felvilágosodás metafizikájának maradványait *Kant* tanaiban és azt, hogy *Fichte* rendszere csakugyan e csírák kiteljesítése. Jellemzi a másik tényezőt, a „Sturm und Drang“-ot, megvizsgálja annak az eredetét is és hatását *Fichte* fejlődésére. Ami mármost az idealizmus lényege és ami teljesen *Fichte* alkotása, azt *Meiner* ebben foglalja össze: „Einmal die Zusammenfassung von Kants Erkenntnissubjekt mit seinem sittlich-praktischen Ich zu der schöpferischen Aktivität des aus sittlichen Drang heraus weltproduzierenden Ich. Und dann das zweite, — das dieser Synthese erst die Durchführbarkeit sichert: die Konzeption des „allgemeinen“ Ich, das Emporsteigen zu der den Einzel — Ichs gemeinsamen, in ihrem Bewusstsein liegenden generellen Ichheit, die aber sofort mit der kosmischen Weltvernunft der Aufklärung in eins gesetzt und zugleich zu jener universalen, aktiv tätigen Macht gewandelt wird.“

Meier előadásából ugyan kitűnik, de ő maga nem hangsúlyozza kellőképpen a *Fichte* személyiségében rejlő mozzanatok fontosságát, melyek alkalmassá tették őt eme szintézisnek, az idealizmus megteremtésének végrehajtására. Így elsősorban akciózus természete: „Ich will nicht bloss denken, ich will handeln.“

Igen kívánatos volna, ha mielőbb olyan részletes vizsgálat alá kerülne az idealizmus kezdő korszaka is, mint amilyenek a *Hegelt* követő időket vetette alá *Rothacker* (Einleitung in die Geisteswissenschaften, Leipzig 1920.). A német idealizmus története ma valósággal időszerű kérdés. A legjelentékenyebb német filozófiai irány őszül vallja és hazánkban is *Böhm* és *Schneller* kolozsvári iskolájának virágzó szelleme belőle fakadt. A történeti körülmények is igen hasonlóak a száz év előttihez: az európai kultúra nagy megrázkódtatására akkor a francia forradalom és háborúk, ma a világháború és forradalmak következtek. A szellemi források ott a felvilágosodás racionalizmusa és a „Sturm und Drang“ irracionális szelleme, itt a pozitívizmus empirizmusa és az impresszionizmus intuicionizmusa. Itt is, ott is egymást kiegészítő ellentét-pár. S bármit is fog a történelmi vizsgálat a részletekre nézve felderíteni, egy máris bizonyosnak látszik: az, hogy az idealizmus egyik nagy alakjának a történetfilozófiáját igazolja ez a jelenség is. *Hegel*re gondolok és az ő elméletére a történet dialektikus menetéről. A felvilágosodás korának téziséét és a „Sturm und Drang“ antitéziséét az idealizmus szintézisé fogja egybe. A helyzet ma is hasonló a száz év előttihez. A szintézis, ha igazi szintézis, nem lehet erőszakolt. Annak dialektikusan következnie kell. Az idealiz-

mus kezdeteinek részletes vizsgálata bizonyára töméntelen becses irányítást szolgáltatna az új szintézis számára, melynek, mint igyekeztem rámutatni, hazánkban is hagyománya van, élő hagyománya.

Joó Tibor.

Müller Vilmos: Sundar Singh, a zarándok. Fordította ifj. Biberauer Richard. *Előszóval ellátta és átnézte Czeglédy Sándor.* Budapest, 1930. Filadelfia Diakonissza Egylet kiadása. 8^o, 93 lap.

Nagyon örvendetes, hogy — ha a már megszokott és ügylátszik, végzetünkkel való kezdő elkéséssel is — végre magyarul is egy terjedelmesebb ismertetés jelent meg arról a hatalmas és csodálatos keresztyén személyiségről, akiről, noha — mondhatni — szemünk előtt éli (vagy, ha halálának, talán mártíriumának e sorok írásáig még teljesen meg nem erősített szomorú híre igaz, élte) szent és nagyságos életét, máris el lehet mondani a történelem ítéletének nyugodt lelkiismeretű előlegezésével, hogy párját csak az újszövetségi apostolok között lehet keresni, akár, ami evangéliumi bizonyágtételeit, akár ami az azokat kísérő egészen megrázó és rendkívüli isteni jeleket illeti. Némethül és angolul Sundar Singhnek, a Jézus Krisztus indiai koldusapostolának már könyvtárra menő irodalma van s ennek tekintélyes részét teszi az ő szavahihetőségének, élete csodáinak, igehirdetése tisztaságának és őszinteségének tudományosan lelkiismeretes és minden elfogulatlan keresztyén lélek számára pozitív eredménnyel járt megvédelmzése a jészuitizmus és a kijelentési alapoktól elszakadt liberális-modern vallástudomány (a végletek itt is találkoznak!) koncentrikus támadásai ellen, amelyek csalónak vagy félkegyelműnek, vagy egyszerre mindakettőnek akarták feltüntetni Krisztusnak ezt a végtelenül egyszerű és végtelenül alázatos, pedig az emberi nagyság és az isteni választottság minden igaz jegyével fénylő szolgáját. A mi magyar protestáns közönségünk ellenben mindmostanig csak nagyon felszínesen és töredékesen ismeri az apostolok cselekedeteire emlékeztető életét és az Evangélium szívébe vivő gyermekded és mégis hihetetlenül mély tanításait, amelyekkel úgy vagyunk, mint a kristálytisztá vizű tó fenekével: azt hisszük, egy gyermekkéz is elérheti s csak hogyha próbálgatni és mérni kezdjük, vesszük döbbenve észre, mily szédületes mélységek fölött jár törekeny kis sajkánk.

Ez az izléses kiállítású, némethől fordított s a fordító által némi szükséges kiegészítéssel is ügyesen kibővített kis kötet nagyon alkalmas módon vezet be a Sundar életének és egyéniségének tanulmányozásába: írásműnek formás, fordításnak hű, olvasmánynak vonzó. Legfőbb érdeme, hogy a fogékony olvasóban szomjúságot tud kelteni a mű hőségének alaposabb tanulmányozása s főként a gondolatvilágába való elmélyedés után. Ezt a szomjúságot a magyar irodalomnak minél előbb alaposan ki kell elégítenie, mert az, ami e téren eddig magyarul megjelent — ezt a különben nagyon derék füzetet is beleértve — még ízelítőnek is édes-kevés (annál kevesebb, minél édesebb!) A Sadhu szelleme lehetne ma emberi részről a leghatalmasabb kovász abban a magyar protestáns keresztyénségben, amely az Evangélium világmisszióját még mindig szomorúan csekély mértékben érzi a saját maga életügyének s ennek folytán hovatovább száználmasan egyedülálló jelenséggé kezd válni a nagyvilág keresztyén népei és egyházai közt, amelyek pedig éppen a közeli és távoli Kelet evangélizációja szempontjából nagyon sokat várnának a mi letagadhatatlanul „keleti“ fajtánktól. Minden olyan magyar lélekben, ame-

lyik egyszer komolyan engedni magára hatni a Sadhu sugárzóan tiszta alakját, igehirdetését és Krisztus-megértését, föltétlenül megkezdődik a kibontakozás a lokálpatrióta keresztyénség szűk látóköréből s visszataszító egocentrizmusából nagyszerű történelmi távlatok és hatalmas, örök reménységek felé. E mellett fölnyílik a szeme az itthoni, európai-amerikai „kulturkeresztyénség“ végzetes és szörnnyű terheltségére és tehertételeire is, ami rávezeti magának, egyházának és „keresztyén“ társadalmának kíméletlen és üdvös bírálata. Ebből pedig — amint e könyvecske szép előszavában Czeglédy Sándor is rámutat — a misszió mezőire új, áldott elhívások következnek, idehaza megújhodott élet fakad.

R. I.

A két Blumhardt. *Irta Márkus Jenő református segédlelkész. A M. Ev. Ker. Diákszövetség „Szövétnek“ kiadóhivatalának kiadása. Csurgó 1930. 8^o 64 lap.*

Két egyszerű sváb evangélikus prédikátor volt: az apa, János Kristóf élt 1805-től 1880-ig, a fiú Kristóf pedig 1842-től 1919-ig. Nem maradtak utánuk sem remekül kidolgozott „egyházi beszédek“, sem nagy theologiai opus documentumok, sem általában nagy látható alkotások. Nem voltak sem „a belmisszió nősei“, sem a keresztyén idealizmus világbajnokai e szavak bevett értelmében. Ma mégis többet emlegetik a nevüket hazájukban, Németországban, de világszerte is, mint akárhány tudós theologusét, nagy egyházkormányzóét vagy építőét. Mert ennek a két embernek megadatott, hogy egymás élete művét ritka és csodálatos módon kiegészítve, maguk megtapasztalják és a kezük között meggyógyult lelkek és testek nagy sokaságával is megtapasztaltassák a valóságok valóságát, amit földi ember egyáltalán megtapasztalhat és ami kimondhatatlan több, mint minden theológia, minden prédikáció, minden keresztyén alkotás, mozgalom és szervezkedés: azt, hogy Isten él. Krisztusban a Szentlélek által uralkodik, Igéje legyőzhetetlen hatalom és országa már itt van s feltartóztathatlanul közeleg annak teljes megvalósulása és végleges föllátása. Előbb a möttingeni kis parókián, majd a lelki gyógyhelyé átalakított Boll fürdőben az Ige és az imádság kizárólagos erejével, a nélkül, hogy maguk akarták, keresték és erőltették volna, felülről jött ajándékképpen közel tudták vinni a rájuk bízott lelkeket Istenhez, mint gyógyító és szabadító hatalomhoz és pásztori szolgálatuk nyomán lelkek és testek démoni megkötöttségeinek olyan megdöbbentően diadalmas feloldatásai történtek, melyeknek lehetetlen meg nem látni és el nem ismerni közvetlen hasonlatosságát azokhoz, amelyekkel az Úr földön jártakor indult meg és pecsételődött meg az Ország evangéliumának hirdetése. Csöndes és minden legkisebb föltűnési vágytól vagy pláne kuruzslási mellékíztől mentes munkásságuk lelki hatása lassú hullámgyűrűkben terjedett tova s igazában csak azóta kezd kibontakozni, amióta már mindketten hazatértek. Személyiségük közvetlen hatásának és szent emlékének, meg fönmaradt egyszerű, az élet közvetlenségével ható írásaiknak nagyon jelentékeny, ma még igazi arányaiban történelmileg föl sem mérhető része van abban, hogy az Isten országa elvont biblikus fogalomból és tudós theologumenonból újra a keresztyén élet és gondolkozás központi erejévé lett Németországon és egyebütt, s erőteljesen kezd kibomlani újra az evangéliumi keresztyénségnek prófétikus és eschatologikus jellege, ami hiszen a Jézus, az apostolok és a reformátorok értelmében legbensőbb és szá-

mításon kívül soha veszedelem nélkül nem hagyható energiája is. Hogy ma van olyan theologiai megújulás, amely a Ragaz—Kutter-féle valamivel régebbi gyakorlati-szociális irányban, meg a legújabb Barth-féle elméleti-metafizikai síkban egyaránt üdvös, tisztító, bár egyelőre sok port és szemetet is fölkeverő vihként rázza világszerte a hagyományos és kényelmes vallástudományi gondolkodás és a konzervatív egyházi-társadalmi felfogás szűk és korhadó épületét: annak egyik, már egészen világosan kinyomozható fő eredetítője az, amit Isten a két Blumhardtal üzent meg, világos szavakban és le nem tagadható tényekben, a Róla, mint valóságáról és Országáról, mint közeli bizonyosságról és megtapasztalható erőről megfeledezett „keresztyén“ világnak.

E füzet derék fiatal összeállítója magyar nyelven úttörő munkát végzett a Blumhardtok életének és munkájának ismertetésével s gondolatviláguk legfőbb körvonalainak néhány természetes kategóriában csoportosított összeállításával a saját írásaik és a velük foglalkozó nagyobb német művek alapján. A hasznos füzet különösebb írói és művészi erények nélkül, de becsületos hűséggel és értelmesen csinálódott meg. Értékét némileg alászállítja az, hogy a szerzőnek még nincs elég ereje a lényegesnek és a blumhardti gondolatvilágra és igehirdetésre nézve legjellemzőbbnek mindenuitt egyformán plasztikus kidomborításához; viszont nagyban fokozza a szerző tanárának, Vass Vince dr.-nak éppen erre a lényegesre és jellemzőre pompásan rámutató tömör és színes előszava. Tanulmányozása a legszélesebb körökben nagyon kívánatos és igen sok áldást ígér. Nemsoká következnie kellene azonban utána a Blumhardtok írásai magyar nyelvre fordításának s velük foglalkozó nagyobb-szabású, eredeti vagy fordított magyarnyelvű munkáknak is. Itt is, mint sok minden egyéb ponton, nagyon fájdalmasan látszik meg, mily tempósan és milyen kihagyó lélekzettel teljesíti magyar protestáns irodalmunk azt az egyik legfőbb kötelességét, hogy minél közvetlenebb kapcsolatot teremtsen a keresztyénségnek külföldön egyre hatalmasabb lökötéssel keringő, megújító eszme- és életáramlatai, meg az igazán váltáságsszorongással teljes magyar lelkék és magyar evangéliumi egyházak között.

R. I.

Oláh Gábor két verses kötete: 1. *Válogatott költeményei*, — Csobán Endre bevezetésével. (Csokonai Könyvtár, 1. sz.) Debrecen, 1928. 144 l. — 2. *Isten kémje. Új versek*. — Debrecen, 1929. 172. l.

1. Az első kötet Oláh Gábor 25 éves költői pályafutására hívja fel a figyelmet. Az eddig megjelent összes verskötetiből összeállított anthologia és a hozzáfűzött alapos bevezetés vázlatosságában is egész képet igyekszik adni a szerző sokat vitatott költői egyéniségéről. A jól összeválogatott gyűjtemény, céljához képest, megmutatja azokat a hagyomány-szálakat, amelyek Oláh Gábor a magyar nemzeti klasszicizmushoz fűzik, de kiemeli azokat a sajátosságokat is, amelyek a költőt a modern magyar líra erőteljes egyéniségévé avatják.

Költői stílusának eltérő sajátosságai miatt egyik iskolához sem tartozik, bár mindkettővel való kapcsolata kétségtelen. Ebből a kettősségből származik társtalansága, mely egész eddigi pályafutását jellemzi. Ám éppen ez a társtalanság teszi alakját különösen feltűnővé s ez ad költészetének is különös jelentőséget. Ezért nem lehet méltatását rövid úton elintézni azzal, hogy egyik

vagy másik ilyen vagy olyan rangú tagjaként könyveljük el. Aki méltatni akarja, annak — éppen társtalansága miatt — mint egyedülálló egyéniséggel, behatóan kell vele foglalkoznia. Ezt az általános vizsgálódási szempontot követeli Válogatott költeményeinek önmaga által összeállított gondos gyűjtésénél.

A nemzeti klasszicizmus legnagyobbjaival (Arany, Petőfi) való lelki rokonságára, valamint költői egyéniségének a klasszikus hagyományoktól elszakadó, lobogó forradalmiságára egyként találunk adalékot e kötetben. Vannak versei, amelyek Petőfire emlékeztető egyszerűséggel rajzolnak megkapóan hangulatos képet a természetnek s a léleknek egy-egy üde mozzanatáról. Ezek a versek csupa lágy pasztell-színeket mutatnak a magyar délibáb fátyolos tükrében. Megejt bennünket egyik-másik Petőfies genre-képe, vagy Arany János Családi körére emlékeztető egyszerű, zamatos magyar stílusa és hangulata. Néha szinte megtéveszt bennünket a Petőfi- és Arany-reminiscenciák ódon zamatával, szubjektív beleérzésének és természetszemléletének egyszerű tisztaságával.

Mindez azonban csak kiindulási forma, melyet rövidesen széttör egyéniségének és kifejező erejének áradó gazdagsága. A természet nyugodt szemléletében elmerülő lélek derűjét beárnyékolja önönsorsának fájó borongása, pesszimizmusának egyre sötétebb viharzása. Belső lelki élményeinek állandó viharzása mihamar elsodorja a nemzeti klasszicizmus kék vizeiről a vívódó modern líra sötét örvényei közé. Lelki adottságánál fogva olyan motívumok merülnek föl lelke mélyéről, amelyek tagadhatatlanul elkötelezik a modern élet lírikusává. A nemzeti klasszicizmus derűs harmóniáját a mai ember lelkének vergődő diszharmóniája váltja fel. A költő eleme immár nem a közel-fekvő természet a maga érzékelhető szépségében és egyszerűségében, hanem „a *határtalanság*, bizarr felhők kék magasságában“.

Ez a vallomás mintegy az elérhetetlen után való egyetemes vágyát szimbolizálja, amely aztán az élet minden vonatkozásában érezteti lehangoló hatását. Mert az eleve teljesülhetetlennek elismert és mégis esdekelt vágy csak fájdalom forrása lehet. Aki érzi a maga végességét s eleme mégis a határtalanság, az csak fájó lemondással nézheti a világ jelenségeit; a véges embernek ilyen lelki alkatából csak pesszimizmus fakadhat.

Ez a peszimista életfelfogás a legállandóbb ihletője Oláh Gábor lírájának. Ebből következik, hogy neki minden fáj. Mint maga mondja:

Kínok szegére vont idegszál:
Vernek bárdolatlan kezek,
S én zengek, fájok, érezek.

(*Akinek minden fáj.*)

Élete nem egyéb, mint emésztő bírkózás a sorssal, amely őt egyre csak öklözi, vágja. Keresztrefeszített embernek s az ellentmondások emberének érzi és panaszozza magát. Mássá lett, mint amivé született:

Azért kacagok én, mikor sírnom kell,
Azért sírok kacagás könnyeivel,
Tűz-jég vagyok, jég-tűz vagyok.

(*Ellentmondások embere.*)

Ebből az érzésből támad üldözöttségének tragikus tudata is, amely szintén gazdagon buzgó forrása panaszos és dacos lírájának. S itt kapcsolódik a költő sorsa fajának és nemzetének hasonlóan tragikus életébe. Társtalanságában és üldözöttségében joggal érzi magát a magyarság inkarnációjának a rőghöz kötözött nép összetömrült jajjának. (Isten az én paizsom.)

Egyéni és faji pesszimizmusa még egyetemesebb alkalmazást, szinte filozófikus mélységet nyer, midőn a maga világfájdalmas életszemléletét általában az *emberi életre is* vonatkoztatja. Ebből az általános életfilozófiai reflexióból fakad az emberi élet mélabújának egyik legszebb költői kifejezése amely megkapó Petőfi-reminiscenciája miatt is (Szeptember végén) figyelmet érdemel:

Mert bánat-gyöngy remeg az öröm alján,
Mit a szerelem kelyhéből iszunk;
Mosolyunk vége: megfagyott sóhaj tán,
Hogy olyan illanó szép tavaszunk.
Ma még virágzunk, holnap havazunk.

(Május a dombokon.)

Az elmúláson borongó lélek mélységesen emebri életszemlélet és megható fájdalma szintén egyik termékeny ihletője Oláh Gábor lírai költészetének. S ez a mélyen gyökerező nagy szoliraditása szenvedő fajával és az emberrel nemcsak lesújtó, hanem fölemelő is. Egyéni társtalanságának és nemzete sors-üldözöttségének fájó tudata, a megföllebbezhetetlen emberi sorsközösség életszemléletében elviselhetőbbé válik, szinte filozófiai világnézetté objektiválódik. A költő a maga nagy fájdalmát kiárasztja, valósággal kisírja magából és negoszta az egész világgal. Így válik a költő egyéni fájdalma filozófiai értelemben vett világfájdalommá s a költő vergődő lelke a világfájdalom hordozójává.

....

Mint vérbeli peszímista lírikus, rokonlélek Vajda Jánossal. Az elmúlás ösztönös vágyának hüvölete őt is megszedíti, de a sír firtózatától mégis visszajöbben. A *Halottak szigetében* megrázó erővel zokogja ritmusokba Böcklin sejtelmes képének döbbenetes hatását. A halál mozzanatából meríti egyik legszebb költeményének finom motívumát és csodás szépségű reflexióit (*Az atolsó kép.*)

Reflexiók líráját ritkán hatja át a vallásos érzés melegsége. Ha nagy ritkán szóhoz jut, akkor az őszinte töredelem hangján kiált a mélységből, vagy „égre szegett szívvel, fővel, ősi göggel“ éneklí a „Szegény ember zsolttárát.“

Szerelmi lírája külön tanulmány tárgya lehetne. Ezúttal csak rámutatunk itt is megnyilatkozó végletelességére, amely szintén csak egyetemes pesszimizmusából magyarázható. Ez a végletelesség abban nyilvánul, hogy szerelmi költészetének motívumai a legellentétebb forrásokból merülnek föl. Egyik versében vértelen, aszkéta életformát fejez ki, másikban az önemésztő érzékiség mámoros himnuszát zengi. Egyszer gyöngéd, finom szerelmi énekre ajzza lantját, máskor szinte pervez ösztönök erotikus lázában vergődik. Az egészséges életigenlés csak ritkán tör elő egyedüllétének zordonságából. Szerelmi vágya inkább afféle „hamis éhség“; csak szenvedí a szerelem éhségét és szomjúságát, de nem érzi a kielégülés fölemelő és boldogító vágyát, Ismeri a

szerelem delejes áramát, de maga nem veszi át. Szerelmi lírájának végletes motívumai is azt az embert állítják elénk, akinek eleme — végességének fájó tudatában is — a határtalanság.

Oláh Gábort nem csak motívumainak rendkívüli gazdagsága és eltérő sajátosságai avatják az egymással ellentétes irányok összekötő egyéniségévé, hanem forma-művészetének gazdag változatossága is. Versformái közt Arany epikus nyugalma, hömpölygő ritmusát és Petőfi átlátszó egyszerűségű formáit épügy megtaláljuk, mint a szabad vers lázas rohanású korlátatlanságát és a modern verselés forma-készletének minden változatát.

Témagazdagságával és forma-művészetével szerencsés módon párosul kifejező készségének mindent legyőző ereje. A legegyszerűbb életnyilvánulásoktól a legelvontabb életbölcséleti reflexiókig a léleknek minden rejtelmes rezdülését láthatóvá és érzékelhetővé tudja tenni. A szemléltetés művészetét a legnagyobb tökéletességgel alkalmazza s észre sem vesszük, hogy vele együtt képekben gondolkozunk és színekben éreziünk. Ezt a teljes hatást azzal tudja elérni, hogy a színes magyar nyelv bűbajos titkai mintegy varázsütésre föl-táruznak előtte és rendelkezésre állnak. Lantján Arany és Petőfi természetes zamatú, erőteljes magyar nyelve a modern kifejező művészet bódító színeibe öltözve is romlatlan tisztasággal zendül meg. Ez a színekben zengő, káprázatos szépségű magyar nyelv Oláh Gábor hatásának egyik legbizonyosabb tényezője. Mert ezzel tudja elénk tárnai dús fantáziájának csodavilágát, amely színekké, formákká és hangokká érzékítve jelenti meg az emberélet mozzanatát.

2. A költő legújabb kötete is ugyanazokat a sajátosságokat mutatja, amelyekről válogatott költeményei tanuskodnak. Életének és művészetének jellegzetes kettőssége a 25 év elmúltával is megállapítható. A nemzeti klasszicizmus tisztaságai ma is a régi erővel érvényesülnek nála, bár a modern költészet motívum-gazdagságának és lüktető forradalmiságának is tökéletes letéteményese. Megvan bene a hagyomány ösztönös tiszteletéből fakadó mérséklet és ízlés, de állandóan kitör belőle a lázas rohanású modern élet kínzó nyugtalansága és szertelensége. Szelid lelkét megejtí „a természet örök szépsége“, de még mélyebb mámorba szédül a saját fantáziájának káprázatos vízióitól. A teremtett világ jelenségeit azért élvezi, mert gyöngyszemekként fűzheti őket képzeletének arany fonalára. Nem úgy látja őket, ahogy magukban vannak, hanem a saját vívódó lelkével, mohó fantáziájával való kapcsolatukban. Az ő szemében minden jelenségnek van valami metafizikus jelentősége, amellyel az ember életébe kapcsolódik. Ezért éli bele a maga fájdalmát és örömét a természet jelenségeibe és ezért használja ugyanazokat a jelenségeket a maga életének s az emberi életnek költői interpretálására. A világ színei és képei szívébe sajognak, de lelkének fájó vergődéséből is színek és képek származnak. Öröme és fájdalma, egész élete a színek pompájában és komorságában válik költészetté. Ha — vele együtt — nem tudjuk feledni Harsányi Kálmán Tuba mirabilisának csodálatos zúgását, róla viszont meg kell vallanunk, hogy nem szabadulhatunk színekben pompázó képzeletének vizuális hatásától. Ő a *látások költője*, aki színekben lát mindent ezen a világon.

Motívumai ezúttal is felölelik az egyéni, a nemzeti s az egyetemes emberi

lét mozzanatait. Legtöbbit önmagával foglalkozik, de mélyen érdeklí a nemzeti sors és az ember helyzete is a sorssal szemben. Az a kifejezési forma pedig, amelybe össze tudja fogni az egyéni, faji és egyetemes problémák szálaít: legtöbbször a *reflexió*. Lírája túlnyomórészt reflexiós líra, amely nem csak szívének, hanem agyának fájó keresztmetszetét is megmutatja.

Világfelfogása minden (személyes, nemzeti és általános emberi) vonatkozásban pesszimiztikus. Ez pedig annál meghatóbb, mert szerető lélekból fakad. Mert Oláh Gábor, sorsüldözöttségének fájó érzetében is, szereti az életet; egyetemességre vágyó egyéniségével is rajong nemzetéért; társtalanságában is mélységesen szereti az embert s az egész élő világot. Világfájdalmas életfilozófiája éppen azért nem sújt le komorságával, mert átdereng rajta szerető szívének meleg ragyogása. Pesszimizmusa nem az élettől való elfordulás és világgýűlölet halálos sötétsége, hanem az aggdó és féltő szeretet szárnya-szegett vergődése.

Ebből következik, hogy ő nem a tétlen lemondás halkszavú költője, hanem a véres-könnyes küzdés harsonása. Életfilozófiája nem is azonos az abszolút pesszimizmus hirdetésével. Csak azt fejezi ki minduntalan, hogy az élet véres, kemény harc, amelynek célja és kimenetele bizonytalan. A vágyak és harcok tragikus adottságával szemben áll a beteljesülések és diadalog misztikus emberfölttisége.

Ezt a súlyos problémát magára nézve úgy oldja meg a költő, hogy bőségesen kárpótolja magát a költészet pazar világával azért, amit az élet megtagad tőle. Ha egyik verse szerint:

A csók: harapás, a káj: kín, és rossz álom az élet.

(*Nyár, harcok, lángok.*)

viszont a másik a szépség mámoros hitéről tesz bizonytságot:

... hiszek a Szépség
Új csodájában, mely a századok
Mesgyéjén, mikor tombolt a Halál
Vérben-vashan: újjongón felragyog.

(*Új leányok.*)

A magyar fájdalom is hitté enyhül nála a költészet verőfényében. Előbb csak óhajtvá esd (*Az Isten karján*), vagy bánatosan kesereg (*Mátyás király énekese*), majd megbizonyosodva hirdeti, hogy „a magyar nép sorsa: örök.“ (*Jókai.*)

Új verseinek legtöbbje az egyetemes lét problémáit mutatja meg a költő borongó lelkének és ragyogó fantáziájának bűvös tükrében. Az itt föltáruló költői világ könnyes szépsége nem szorul további fejtegetésre. Olvasni kell a verseket és elmerülni a költő világában. Csak így lehet megismerni a költő gazdag lelkét, amelyet ő maga igen szépen és találóan tóhoz hasonlít:

A tó, a nagy tükör, ragyogva szórja
Képjelbeszédben, ami fáj neki
S örömet is reszketve fonja szóba,
Dalát a mennyboltig kizengeti;

A múltó felhőknek üzeneti:
Mí roppant gyászának vígasztalója.

(A tó varázsa.)

Megérdemli a költő, hogy most, a 25. év mesgyéjén, „képjelbeszédére“ mentül többen fölfigyeljünk s a magyar költészet fölséges szimfóniájából ki-hallatszó hangjában gyönyörködjünk. *Gulyás Sándor.*

Szabó László: Vándor Sirály. Genius-kiadás. Hely, ár és év nélkül. 202 lap.

Alig tanulmányoztam át a hatalmas Hun királyt, szerző újabb kötetével örvendeztetett meg, a *Vándor Sirályal*. E gyűjteményt olvasva, lapról-lapra nő meglepetésünk tárgyának gazdagságán, a hang és érzés erején, mélységén és változatosságán, a képzelet megjelenítő képességén és minden sorából felénk áradó eredetiségén. Előbbi kötetében Szabó, mint elsősorban *epikus* mutatkozik be a mostaninál pedig, mint *lírikus* előtt kell az elismerés babérját letennünk.

Nem hiszem, hogy lírikusaink között volna ma csak egy is, akinek hangskálája olyan *széleskörű* volna, mint a Szabóé, palettájáról *annyi szín* kerül ki, mint az övéről. Ő egyaránt énekes a *magyar földnek* és az *amerikai magyarságnak*, az ő és az új hazának. Nem nehéz elképzelni, micsoda költői gazdagságot jelent ez! Mind a két körben kimeríthetetlen bőségben és változatosságban buzognak forrásai. És mintha nem volna elég neki a két világrész, megéneklí Japánnak is a sajátos báját, ragyogó színpompáját:

Ha kél a nap: arany a hegy,
Selyem bíbort *dob rá*, ha megy,
Narancs mézet csurrant a *száj*,
A lány csókja tündéri báj.

Önfeledt merengésében azért mindig vissza-visszaszáll az óhazába. Lépten-nyomon rajtakapja magát:

„... Jaj, otthon járt a lelkem!“

Belelát az amerikai magyarság életének sötét mélységeibe. Külön és egy-nien éli át odaszakadt véreink minden küzdelmét, szenvedését és csekélyke örömét. A megjelenítés szívfacsaró erejével tárja elénk az ottani magyarság küzdelmét magyarságáért, fájó és reménytelen ragaszkodását a fajközösséghez, vágyódását az ősi rögök után, vérhullató áldozatát a kenyérért, olykor a meg-gazdagodás tovasuhanó fantomjáért.

Vértanúi dohos aranymezőknek
A leskelő halállal *kergetőznek*.

Most halk bűgás suhan: a *hegy zokog*,
Embervérre megy öblén a dolog.

Kint nősikoly z u h o g rám: „Boldog Isten!
A kórházba... áldoztatni... siessen!“

Vagy másutt:

Magyar bányász: embervakondok!...

A nap feljön s te mélyre szállasz,
Zord halált rejt a tárnatámasz,
Leszáll a nap s feljössz a röghöz,
Napot se látsz,
Sorsod mindig csak éjbe öklöz

Ront a közel, fitymál a távol,
De éjsírod fennen világol,
Áldozatos fényt szórva másnak
Kincs-vértanú!
Pillére a szent haladásnak.

Fajunk sorsa szinte eltakarja szemei elől Amerika természeti szépségeit.
De hogy pihentebb perceiben ezeket is élvezni tudja, többek között ezek a sorok is mutatják:

Lent Florida forró legében
Kék tengerből a Hold kibú,
Köszönti pálmák erdejében
Testvére: az igric fiú.

Csókszárnyakon langy kósza szellők
Szórnak szívére gyógybabért,
Futkosnak hozzá szőke Sellők
Aranyhalakkal új dalért.

A nyárheví Tél szíve lángol
Citrom s narancs közt *csavarog*,
Angyalkezek kókusz kupákból
Pergetnek titkon balsamot.

De megihletik saját életének mélyégei és nagy ellentétei is: érdemtelenre pazarolt szerelme, leányának a szeretete és újabb vonzalmának ujjongó himnuszai. Érzésének melegségével, képzeletének teremtő erejével életet tud lehelni a holt tárgyakba is egészen a maga sajátos módján, az invenció kiapadhatatlan eredetiségével, mint a „Diványpárna“ sorai bizonyítják:

Bíborselyem liliomszálad
Tündérálmot szöve *szítálgat*
Merengve hát kebledre búvok
S *remegnek* a bús hárfahúrok.

Felbuggyan tiszta szűzszemérmed
Érzem, az ajkad szinte éget,
Forró szíved tűzszárnya *rebben*,
Lelked *süt* a párnakeretben.

Változatos, zenei csengésű versformái mindenütt mély és üde hangulatok hullámainak a ringatói, érzelmi pedig súlyos gondolatoknak és mélyreható meglátásoknak izgalmára terjednek szét a lelkén, s mindig a megfelelő formába ömölve, mintegy azzal együtt születve, jutnak hiánytalan kifejezésre.

Eredetiek a színei ezeknek a hangulatoknak; eredetiek és egyéniek a tárgyaik, eredetiek érdeklődésének és meglátásainak az irányai. Szabó László lelke állandó drámaiság lázában ég; és ehhez mindig megtalálja a kifejezőmódnak is a drámaiságát: amint a nyomdailag kiemelt szavakból látjuk, rendszerint a cselekvés formáit öltik magukra kifejezései. Drámaiságával még gazdag, pompázó és olykor a fenség magaslatáig érő szimbolizmusa versenyez.

Eredetiség, ujság, gazdagság és a hiánytalan kifejezés ereje: íme költészetben és művészetben a geniálitás tényezői! . . .

Ime a Hun király szerzője, mint lírikus! Ha Erdélynek és a Felvidéknek megvannak a maguk magyar poétái, Szabóban most a hazasíró amerikai magyarság nagy költője számára kérünk helyet irodalmunk új századának történetében!

Mitrovics Gyula.

Czeglédý Sándor: Jézus élete a négy evangélista előadásában. Budapest, Sylvester-kiadás.

Czeglédý Sándor a négy evangélium anyagát olvasztja egybe a régi evangéliumharmóniák módja szerint. A szerző könyvével segítségül akar sietni olyanoknak, akik vágyódnak a Biblia után, azonban nem tudják, hol kezdjék, mit olvassanak belőle. Evégből az evangéliumok anyagát egybefoglalja és modernebb, részben átsímitott nyelvezetben adja. Ezt a célját a szerző nagyjában elérte. Folyamatos szöveget ad, melynek olvasását az is lényegesen könnyíti, hogy hiányzik a versekre osztásnak zavaró és értelmi összefüggéseket zéttördelő Prokruztesztes-ágya. A szövegben eszközölt változtatásokra vonatkozólag természetesen eltérők lehetnek a vélemények, azonban e tekintetben nem tartom méltányosnak sem a részletekbe való bocsátkozást, sem pedig egyes aprólékos kifogások felemlését. Ezek amúgy sem csökkenthetnék Czeglédý Sándornak amaz érdemét, hogy az evangéliumok anyagát világos, egységes, áttekinthető és viszonylag könnyen érthető formában adja az olvasó kezére.

Czeglédý a könyvhöz körülbelül két ívnyi terjedelmű összefoglalást csatol ezzel a címmel: „Jézus életének nagy kérdései“. Mint maga megvallja, ennek az összeállításánál Dawis egy cikke Jézusról a „A Dictionary of the Bible“-ben volt segítségére. Ezen összeállítás rövidrefogott Jézus-életrajz abban a formában és tónusban, mint az a német pozitív teológiában körülbelül egy emberöltővel ezelőtt szokásos volt. Ismeretes, hogy a teológiai kritikai munkának ezen ma már általában meghaladott stádiumában Jézusnak a története lényegileg egy színvonalra került más világtörténeti hősök életrajzaival. A pozitív irányú teológiát a liberális teológiai kritikától csak az különböztette meg, hogy az evangéliumokban található supranaturális vonásokat kisebb-nagyobb terjedelemben belevette Jézus élettörténetébe. Lényegileg ezt a képet találjuk Czeglédýnél is.

Nézetem szerint ez a kép Jézus történetét nemcsak felemássá tette — mivel csodás vonásokkal tarkított természetes történetnek

*) E kedves könyvről, mely az ismertetésekből is kitetszőleg oly komolyan fogja föl a hit és tudomány problémáját, egy időben két ismertetés jutott hozzám, a műre és a két ismertető személyére tekintettel közlöm mind a kettőt. A hit és tudomány problémájára lesz alkalmunk visszatérni. *Török Pál.*

rajzolta —, hanem végeredményben Jézus egész alakját annak a supra-naturalizmusnak a szemszögéből nézte, amelyet csak fokozati különbségek választottak el a racionalizmustól. Ma, amikor különösen a háború irtóztos élményének a hatása alatt újraledt a fogékonyság az élet irracionális valóságai iránt, úgy érzem, hogy az említett világkép alkalmatlan Jézus tulajdonképeni lényének a megragadására. Ehhez hozzájárul az az itt ugyancsak nem részletezhető megállapítás, hogy az evangéliumok kritikájának a tekintetében az utolsó évtizedben lényeges változások állottak be, amelyeknek nyomát Czeglédynél nem találtam meg. Jelen sorok írója nem helyesli azoknak az eljárását, akik a tudományos kutatás napi eredményeit minél szélesebb körökbe viszik bele és ezzel sokszor csak zavart okoznak. De helytelenek tartjuk azt az álláspontot is, amely a gyülekezet színe előtt elhallgatja a tudományos kutatást. Egy remélhetőleg szükségessé váló új kiadásban éppen ezért nagyon szükséges volna ezen szakasz átdolgozása. A hangsúlyt nem is annyira az életrajz-szerű szempontokra kellene tenni, hanem arra, hogy minél jobban kidomborodjék Jézus alkja igéjében: ez nem felesleges még ebben a könyvben sem, ahol Jézus tanítását részletesen megtaláljuk. Az utóbbi esetben lesz az összefoglalás a megértést valóban megkönnyítő bevezetéssé az evangélium-harmóniához.

A kiadó a könyv külalakjára láthatóan gondot fordított. Ennek ellenére különösen a könyv drótfűzése és klisék gyengék. A könyvhöz mellékelt művészi rajzok nem tudnak szabadulni attól az édeskés Jézus-típustól, amelyet a múlt században az úgynevezett nazarénusok irányzata alakított ki. Ez a kép talán megfelel a katolikus kegyesség némely irányzatainak, talán némileg otthonosan érzi magát benne a közösségi mozgalmaknak némely nagyon is vízenyős, modernizált Jézus-képet portáló válfajta, azonban semmiképen sincs összhangban azokkal az evangéliumokkal, amelyek Jézusnak az ajakán egyebek mellett Mát. 8,20-at is megőrizték.

Czeglédy könyve mindennek ellenére építőirodalmunk nyereségének tekinthető s reméljük, hogy új kiadásaiban még tökéletesedni fog.

Karner Károly.

Lelkipásztori vélemény Czeglédy Sándor könyvéről.

„Jézus élete a négy evangélista előadásában“ főcímmel és „az evangéliumok harmoniája“, alcímmel jelent most meg Czeglédy Sándor új könyve. Egyházépítő és hiterősítő munkáiról, egészségben és betegségben egyként való munkakedvről, szóban és írásban ama belső hajtóerőről ismerjük Czeglédy Sándort, mely ma olyan ritka és szembetűnő, mint a bányából kidobott kövek között egy termésére darab. Nem csinál ő tulajdonképen semmi többet, mint amit először minden jó keresztyénnek, azután minden komoly lelkipásztornak kell tennie: szolgálja minden erejével jószándékúan az ő Urát. Ám ma, ebben a megingott hitű világban, ez a szolgálat kötelező és jelentősebb, mint a nyugodtabb századokban.

Ez a véleményem kényszerít arra, hogy a Protestáns Szemle intelligens laikus olvasó közönségének írjak erről a könyvről. Erdei magányomban ért

egy világi ismerősöm levele arról, hogy Czeglédy könyvéről írjam meg neki véleményemet. A lelkipásztornak a mérlegelését szeretné tudni erről a könyvről.

A lelkipásztornak alig lehet más a válasza ebben a kérdésben, mint amire, mint lelkipásztori tapasztalatra, a könyv előszavában maga a szerző hivatkozik. Valóban gyakori eset az, hogy a vallás segítő kezét nem tudja átfogni egyik-másik hívünk éppen olyankor, amikor valamely fordulat kezdődik életében. Az előkeresett bibliában úgy áll meg, mint a felnőtt a nagy erdőben, hol valamikor gyermekkorában járt. Mások a bokrok, a fák, az ősvények, az égi madarak — és a lélekben felfakadó kérdések. Kiváltképpen nehéz megtalálni szemtől-szemben magát a Krisztust úgy, ahogyan éppen a nyugtalanító, majdnem egészen elfelejtett igazságról tanít. Igaza van a szerzőnek abban, hogy sokszor teszik le kiábrándulva, sikertelenül a szent könyvet olyanok, akik vágyódással vették kézbe, de maguk nem tudnak eligazodni, hűsítő forráshoz jutni benne, kérdezősködni pedig addig restelkedtek és halogatták, míg végül egészen elmaradt.

Az evangéliumok harmoniája nem új szükséglet és nem új próbálkozás. Célja az eseményeket történeti sorrendbe és a tanításokat tartalmi rendszerbe olvasztani olyképen, hogy időrend és összefüggés csorbát ne szenvedjen. Ha ehhez a kettős feladathoz odaállítjuk azt követelményt, hogy mindezt a lehetőségig való teljes hűséggel, az evangéliumok szavaival, csak az elkerülhetetlenül szükséges összekötő szavakkal mondjuk el, kerülve minden magyarázó betoldást, óvakodva minden nehézkes kifejezés szelídítésétől, — állítsunk tehát össze olyan mozaikból kifejező képet, ahol az anyag sokkal kevesebb, mint amennyinek kellene lennie, — akkor a feladat nehézségeit el kell ismernünk. Nem is lehet az evangéliumok tökéletes harmoniáját megszerkeszteni. Nem is fogja egyik sem a tudományos kritikát kiállani. Czeglédy Sándoré sem, az utánajövő kísérleteké sem, mert hiszen ez nem tudományos szükséglet és nem is tudományos feladat. Ez a hívő, vagy hinni kezdő, utatkereső vándoroknak egy segítségül nyújtott kéz. Nem több, de nem is kevesebb. A lelkipásztor szívesen adja a kérdezősködőknek, nagyszertűen használhatja szektáskodók között, akik részletek ferde beállításaiból most egységes képhez jutnak, kiválóan használhatja betérők foglalkoztatásakor s ifjusági munkáiban, mint ígehallgató közönség nevelésére alkalmas munkát.

A történet kritika, a tudományos exegézis s a tanrendszerek a theologusok és a lelkipásztorok dolgozó szobáiban gyűjtenek és gazdagodnak, a biblia olvasó embernek a megszürt eredmények valók, ha ugyan érdeklik őt, — Jézus életének és tanításainak a négy evangélista előadásából való harmoniája azonban véleményem szerint sokkal több embert fog érdekelni, mint amennyiről a szerző szól az előszóban.

Czeglédy Sándor munkájának tudományos értékéről tehát a fentiek alapján nem szólok. A theológiában olyan ellentétes irányok vívják csatáikat, hogy egy ilyen munkában is a megítélés mértéke lehet időpontban való tévedés, mint részletkérdés, vagy az ellentétes irányból való szemlélés, mint generális szempont. Kérdezősködő hívemnek csak a legmelegebb ajánlással adhatom meg a véleményemet, hogy hűséges, komoly, pontosságra igyekvő, világos stílusú munka, mely a fenséges, szelíd és jóságos Krisztus életutján és tanításain

keresztül bizonyosan sok lelket fog megváltottsága tudatára ébreszteni. Ha úgy jellemezzük a szerző munkáját, hogy a könyvnek megvan a csendes, mély és állandó folyamatossága, akkor ezzel azt fejeztük ki, hogy az összeállítás által nagy mértékben megszüntette a különálló evangéliumok töredezett és darabos voltát.

A szerzőnek ez a célja és semmi más. A könyvnek a harmoniáját azonban — az eddig elmondottakból ez önként következik — nem szolgálja a befejezés gyanánt csatolt terjedelmes jegyzet, mely Jézus életének nagy kérdéseivel foglalkozik. Ilyen címek vannak: Meglehet-e Jézus életét írni? Jézus életének forrásai, az evangéliumok történeti értéke stb., melyek emberi okoskodást kevernek a hívő szívek számára összeállított Ige végére. Miért? Elhibáztunk tartom. A tudományos kérdéseket nem népszerű kiadványokban kell tárgyalni. Az egyszerű olvasót meg fogják zavarni az egyes mondatok, melyek történetkritikai kérdéseket vetnek fel, de csak néhány szóval, sőt olykor határozatlanul is felelnek reá. (Pl.: Megbízhatók-e az evangéliumok adatai történeti szempontból? Erre a feltett kérdésre a szerző így felel: „eddig vizsgálódásaink nyilván mutatják, hogy erre a kérdésre nagyjában igennel kell válaszolnunk”. 243.) Tudományos munkában, ahol bőségesen lehet részletezni, hogy mit ért a szerző a nagyjában kifejezés alatt, megengedhető ilyen felelet, de itt, ahol az olvasók túlnyomó nagy többsége tudományosan nem foglalkozott ezekkel a problémákkal, csupán a kérdés marad meg. Nem tudom, hogy jól jövendőünk-e, de azt hisszük, hogy ennek a függeléknek következtében Czeglédy Sándor könyve kettős megítélés alá fog jutni: a theológusok csak ezt a részt fogják tudományos mértékkel mérve bírálni, a biblia-kereső olvasók pedig nem fogják megérteni, hogy miért kell ezt nekik elolvasni? A második kiadásból többet tudnának a lelkipásztorok e függelék nélkül híveik kezébe ajánlani.

Nem hallgathatom el ugyancsak a második kiadás érdekében azt sem, hogy Márton Lajos illusztrációit csalódással néztük. Ez a világhírű illusztrátor, mestere a cserkész élet rajzainak, nem találta el ennek a könyvnek vonalait. Inspiráció nélküli tollal rajzolta meg az Ige által hatalmasan leírt jeleneteket.

Kemény Lajos.

Dr. György Lajos: Andrád Sámuel elmés és mulatságos anekdotái. Különlenyomat a „Székely Nemzeti Múzeum emlékkönyvé”-ből. Minerva. Cluj-Kolozsvár, 1929. 40 l.

Andrád Sámuel irodalmi jeletőségének hangsúlyozása mellett 765 anekdotájának összehasonlító magyar és világirodalmi tárgyalását adja ez a tömör, értékes kis tanulmány. Különösen hálásak vagyunk azért a pontos egybevetésért, amely a tanulmány végén Andrád könyvét közvetlen forrásával, Friedr. Nikolai Vade Mecum c. anekdota-gyűjteményével hasonlítja össze, felsorolva a 443 egyező darabot. Nézetiünk szerint jobb lett volna a sok helyet elfoglaló címek idézése helyébe a fontosabb gyűjtemények párhuzamos adatainak pontos felsorolása, talán az egész anyagra kiterjesztve, táblázatosan. Hiszen aki e felsorolást valaha is használni fogja, úgyszint csak ilyen adatok után fog igazodni, mint p. o. II. 283—II. 219., lévén a két megadott cím: *Úgy szereti mint a' lelkét—der Weichling* egészen semmitmondó. Inkább tárgy szerint kellene az anyagot csoportosítani, úgy mint a népmesemotívumokat, ha e tekintetben

is kezére akarunk jádni az adomák világában éppen az adatok tömege miatt nehezen tájékozódó érdeklődőknek. Azt is sajnáljuk, hogy az újabb magyar adomagyűjteményeket nem méltatta nagyobb figyelemre a szerző. Ha ezt is megteszi, kettős haszna lett volna belőle. Sommásabban bizonyíthatta volna, ami láthatólag szándékában volt így is, az egyes adomák máig élő és közkedvelt voltát s egyben eloszlatta volna kis tanulmányának egy nem nagyjelentőségű, de mégis észrevehető egyenlenségét, azt t. i., hogy a XIX. századbéli idegen irodalmi megfelelések minden igaz ok nélkül számosabbak és rendszeresebbek az ugyane korbéli magyar irodalmi megfeleléseknél.

dr. Karácsony Sándor.

Markovits Rodion: Aranyvonal. (Regény, Genius-kiadás.)

Markovits Rodion neve az utóbbi másfél év alatt fogalommá lett. A Szibériai Garnizon olyan szenzációs könyvsiker volt, amely messze túlcsapott a magyar nyelvterületen és rendkívüli méretűvé nőtt. Nem is igen van magyar regény, amely ekkora lendülettel jutott volna bele a világ köztudatába.

Ezt a sikert persze nem csupán az esztétikai érték adta meg a műnek. Sok egyéb szerencsés körülmény is működött itt közre, pl. a tárgy szenzációsan közérdekű és időszerű volta. A világháborúnak legromatikusabb, legfantasztikusabb lehetőségeket adó terepe Oroszország volt, az az ország, amelynek élete — az orosz regényirodalom roppant presztizse révén — már a háború előtt ismert volt az egész világon.

Mindennek újra átgondolása pedig rendkívül fontos, mert ez a nagy siker oka lett annak, hogy a magyar közönség ma sincsen tisztában, hova értékelje Markovitsot és teljesen igazságtalanul ítéli meg az Aranyvonalat. A Garnison megjelenésekor felviharzott ízléstelen reklám, amely odáig merészkedett, hogy szerzőnket az „epikus Ady“-nek deklarálta, szükségszerűen visszahatást szült. Ez a visszahatás az, amely már eleve kedvezőtlen légkört teremtett az Aranyvonal számára és ezt a második regényt igyekezett a Garnisonnal szemben visszaesésnek, még pedig teljes visszaesésnek tüntetni fel.

Ez a felfogás ma szinte általános. Éppen olyan általános, mint amilyen elhamarkodott és igazságtalan. Az *Aranyvonal művészi szempontból egy szinten áll a Garnisonnal, tárgyának teljes kötetlenségénél fogva pedig sokkal kifejezőbb, többszínűbb és összefoglalóbb, mint az első regény volt.*

Az eltérés egyesegyedül az összhatásban van. A Garnisonból megismerjük az orosz fogolyéletnek egy részét, míg az Aranyvonal annak az életnek teljes képét szolgáltatja. Ez fontos és nagy különbség, amely határozottan a második regény javára billenti a mérleget.

Különben pedig amit az első munkáról meg lehet állapítani, ugyanaz mondható nagyjából az Aranyvonatról is. Markovits lelkében a művészi alakítás teljesen a tárgytól függő valami, és mindig egyenértékű az ábrázolandó élménnyel. A művészlélek legtöbbször alakítani szokta az anyagot, szubjektívként ad neki. Markovitsnál ez a szubjektív járuléka minimális, úgyszólván semmi; az író annyira a valóság ábrázolására törekszik, hogy műve sok ponton inkább hatalmas memória, mint költői erő alkotásának tűnik fel.

Ez persze csak az első hatás, mert az Aranyvonal ízig-veéig művészcember munkája. És itt egy döntőjelentőségű tényt kell megállapítani: Marko-

vits regényíró művészete primár mesélő tehetség. Ennyire tiszta, járulék nélküli mesélőkészséget manapság egy írónknál se találunk. Mindenütt események, történések egymásutánja, olyan szemléleteséggel jelenítve, ami feleslegessé tesz minden személyes közbeszólást az író részéről. Ma, amikor szociális és más irányú tendenciák, előlegesen elgondolt és a mesére ráerőszakolt filozófiai teoriák, reflexiók és paradoxonok tömege ékteleníti és nyomorítja meg, úgyszólván, az egész európai regény- és dráma-irodalmat, (legklasszikusabb példa Bernard Shaw) világviszonylatban is jelentősnek tetszik egy olyan könyv, amely a mese ösegszerű nyelvén szólva is eléri azt a hatást, amit a modern író a művészetnek idegen elemekkel való ötvözése árán, tehát torz úton kísérel meg. Az Aranyvonal kifejezi a háború egész szörnyű hátterét és tanulságait. Nem a didaktizmus, a tendenciózus beállítás olcsó eszközeivel, hanem tisztán művészi módon. A meseanyagának nem alakításában, hanem *szellekiójában* van elrejtve a tendencia, amely ilyenformán a tiszta művészet intuitív módján tanít meg levonni a tanulságokat.

A mondanivaló bősége és színgazdagsága rendkívüli. Bárgyú, komikus, iszonyú élmények zagva egymásutánja kábítja el az olvasót, amely élmények egy ponton szívfacsaróan azonosak: céltalanok és egy tébolyodottan beteg világot mutatók mind. A képek vetítésében kifogyhatatlan a szerző. A Remarque által festett kép kisszerű, vérszegény a két Markovits-regénnyel összehasonlításban. A hatást fokozza az előadás drámai sűrítettsége. Szinte a távirati stílus rövidsége jellemzi ezt a könyvet. Talán egyetlen hely sincs, amely az okvetlenül elmondandó tényeken túl valami járulékot tartalmazna. Száz szituáció van, amely nemcsak hogy megbírná a hatásos aláfestést, de szinte megköveteli azt. És az író ezzel a jogaival sehol se él; valósággal rohan tovább az anyaggal, amit csak olyan művészek engedhetnek meg maguknak, akik a mondanivaló abszolút bőségében vannak. Az Aranyvonal jellegzetesen túlfűtött levegőjű, állandó drámai feszültsége a tömör előadás járuléka.

Ideje volna, hogy Markovitsal objektíven és rendszeresen foglalkozzék valaki, hiszen az ő két regénye azon ritka magyar munkák közé tartozik, amelyeket a külföld is magáénak ismert el. Igaz, hogy ez a külföldi karrier a — tapasztalatok szerint — magyar íróra kétes értékű dicsőség, önkéntelenül is Molnár Ferenc „világhírnevét” juttatja eszünkbe. De Markovits érdemmel jutott ehhez a dicsőséghez. És még ha nem így volna is, a siker megvan, ami nagyon fontos tény és bennünket fokozott figyelemre kötelez. *Fehér Gábor.*

Dr. Oroszlán Zoltán: *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum antik terrakotta-gyűjteményének katalógusa.* Budapest, 1930. 8^o, 124 lap, 46 képes tábla.

A nyilvános múzeum — függetlenül attól, hogy mi a *főcélja*: a tudomány, vagy a közönség oktatása — csak úgy felelhet meg feladatának, ha jó katalógusa van. Jó katalógust azonban nem könnyű csinálni, eltekintve attól, hogy — kevés esetet kivéve — nem könnyű kiadni. Kétféle, egymástól lényegesen eltérő szemponttal kell számolni. A szakember meglegszik kevés, tömören összefoglalható adattal, de annál több képet kíván, lehetőleg minden darabról, hogy ha már a helyszínére nem mehet, legalább képben tanulmányozhassa az emlékeket, amikor hivatkozni akar rájuk. A művelődni vágyó

laikus a múzeumban láthatja a tárgyakat, neki tehát nem képekre van szüksége, hanem minden tekintetre kiterjeszkedő magyarázatra, amelyből lehetőleg sokat lehet tanulnia. Ha még a legjellemzőbb darabok képét is megkapja, akkor minden irányú kielégülést nyerhet.

Az előttünk fekvő katalógus — a lehetőség határain belül — mindkét szempontnak megfelel. A feladat nehéz volt; nagyon sok munkát, utánajárást igényelt a hétszáznál több emlék részletes tanulmányozása, beosztása és leírása. Megkönnyítették Oroszlán munkáját az Arndt-féle jegyzetek, könnyítette az is, hogy a kis márványok gyűjteményénél Hekler Antal meghatározását, majd katalógusában mintegy 40 db. feldolgozását készen kapta, mégis az, aki ismeri az ilyen munka természetét, jól tudja, hogy a katalógus megírása igen becsületes odaadást és jelentős ismeretet feltételező munkát kívánt. Maga a múzeum főigazgatója is tanúságot tesz erről, mikor ezt írja: (Az Arndt-féle cédula-) katalógus megállapításai szolgálták nagyrészt alapul dr. Oroszlán Zoltán munkájához. Ő azonban a darabok tárgyi vonatkozásait tüzetesebben kifejtette, az egy-egy typust jellemzően képviselő daraboknál vázolta az illető typusnak fejlődését és általában sok felvilágosítás adott hozzá az Arndt-féle jegyzékhez. Emellett bevezetőül megírta a terrakotta-művészet technikájának és fejlődésének ismertetését, úgy, hogy a katalógus egyúttal tanulságos vezérfonalat ad a gyűjtemény látogatójának kezébe.“

Végeredményben megállapíthatjuk: a Szépművészeti Múzeum látogatói egy gazdag és értékes gyűjteménycsoporttal s ahhoz méltó katalógussal gazdagodtak, mely utóbbinak azonban nemcsak a nagyközönség veheti hasznát, hanem a szakember is. Mindkét örvedetes eredményt őszinte elismeréssel köszöntjük.

Dr. Buday Árpád.

Imaoka Dsuicsiro: Új Nippon. Budapest, Athenaeum-kiadás. 1929. 1—272. Több száz képpel.

Imaokának Japánról írt tárcasorozatát a Magyarság hasábjairól többen ismerjük és megszerettük; könyvben összegyűjtve mégis más a benyomásunk e könnyed, látszólag rendszertelen, de elevenségükkel mély hatást keltő vázlatokról.

A mult évi termés egyik legszebb könyve kétségkívül Imaoka Nippon-ja. És érdekességében határozottan egyedülálló. Gáspár Ferenc, Bozóky és Barátosi Balogh érdekesítő köteteket írtak már a Fudsi Jama örökké rengő ringó földjéről, ilyen könyvet egy sem írt. Erre csak művelt japáni író tudásával és tiszteletreméltó szorgalmával lehetett vállalkozni.

A könyv apró fejezetei főcímek alá sorakoznak: Vallás, művészet, irodalom, a gyermek, sport, munkásmozgalom, népünnepek, a nő, utazás Japánban, magyar—japáni kapcsolatok.

Végül a szerző üzenetet küld „testvéreihez“, — hozzánk, mint ahogy minden fejezete egy-egy magyar vonatkozással, biztató szóval, üzenettel zárul.

Mindenféle országismertető könyvnek általános hibája, hogy idegen írja, idegen tollal, idegen szemmel. Irodalmunkban, tudtommal, egyedülálló jelenség, hogy egy távoli nemzet fia idejön közénk és a nyelvünket is megtanulja azért, hogy az ő népéről nekünk magyar könyvet írhasson. Személyesen ismerem Imaokát abból az időből, amikor első írásait hozta a szerkesztőségbe és

hetekig vesződött egyetlen cikke szó szerinti kidolgozásán. Tanúja voltam, hogy milyen csodálatos türelemmel, kitartással dolgozott, tanult, hogy nyelvünket, gazdag szókinésünket úgy megismerje, hogy belőle egy japáni himzés virágpompájának egész változatosságát varázsolja szemünk elé. Előttem folyt a munka és még ma sem értem, hogy volt képes a nyelv művészetnek ezt a csodáját megcsinálni.

Maga a könyv művészi illusztrálásával minden ízében japáni, és ez ismét Imaoka érdeme, mert a nyomdai munka irányítását a legapróbb részletig maga végezte. A sok apró fénykép, rajz-vázlat, hangjegy, díszítőmotívum mind hozzátartozik ahhoz a stílusos keleti képhez, amit úgy terít ki szemünk elé, mint egy selyembehímett japáni faliszőnyeget. A víz, az erdő, a kis kert, ház, virág, ember, állat, minden ott van a szőnyegén; felhőárnyéka a szent hegy és tenger a kerete, mint magának e csodaországának.

Imaoka messziről jött és jobban látja hibáinkat, mint mi, talán a kelleténél is jobban, mert Magyarországot csak Budapestből ismeri. Folytonosan összehasonlításokat tesz és a kritikája néha rosszulesik, pedig nem igazságtalan. Egy lelki tükörhöz vezet, amelyből önmagunk bírálata szól hozzánk. Azt is hozzátehetjük, hogy amit hazájáról ír, az szebb és jobb a valóságnál. Aki a japáni nép hibáit is meg akarja ismerni azt nem elégíti ki a szerző. — De jól van ez így. Érdeklődést, rokonszenvet ébreszteni csak szépségeket lehet.

Az a fejezet, amely a szamurait, a japáni nemes és az ő nobilis gondolkodását, nevelését leírja, felejthetetlen, drámai hatású. És mindnyájunknak új a keresztyénség terjedéséről és rendkívüli befolyásáról írt részlet. Nálnak járt japáni ismerőseim, majdnem mindnyájan protestánsok. Szerzőnk is az s ez még közelebb hozza őt olvasóközönségünkhöz.

Könyvének nagy sikere már eddig is köztudomású. De kevesen tudják, hogy Imaoka most, nyolcévnyi ittléte után rólunk ír könyvet az ő népének. Ő ismeri Európát, járt szomszédaink közt és a Balkánon is. Már akkor is könnyes szemekkel szállott vissza a „hazatérő“ dunai hajóra. Érezzük, hogy valóban második hazájává lett Magyarország.

Sokat tanultunk tőle és hálával tartozunk pompás könyvéért. Csak arra kérjük még, ne búcsúzzon, ne siessen el magyar baráti köréből. Az a másik könyve pedig szintén olyan meleg szívvel fródjon, amilyenel az ő utolsó lapját lezárjuk.

Dr. Szilády Zoltán.

Dr. Ajtay Gábor: A svájci demokrácia. Dr. Némethy Károly v. b. t. t., felsőházi tag előszavával. Budapest, Atheneaeum. 1930., 204. l.

Ajtay Gábor, az ifjú magyar politikus nemzedék egyik tanult és komoly tagja, érdekes politikai tanulmányt tett közzé Svájci demokráciájáról. A demokrácia nagy politikai elv s mert a politikai fejlődés elsősorban szellemi alapokon nyugszik, nekünk is előbb vagy utóbb a dolgok logikájánál fogva szembe kell néznünk ezzel a kérdéssel. A század első két évtizedének emlékezetes jelszava volt „a keleti Svájc“, melyet a magyar radikálisok dobtak a közéletbe s amely a magyar nemzeti állam — a 67-es kiegyezési alap védelme alatt — történő kiépülésének antitézise volt. A nagy vihar messzire sodort a magyar nemzeti állam büszke partjaitól s előttiünk áll a csonka-ország és csonka-nemzet teljes megszervezésének döntő fontosságú feladata.

Ajtay Gábor könyve, annak alapos és mély köz és közigazgatási jogi vonatkozásairól itt részletesen meg sem emlékezve, ebből a szempontból nagyon tanulságos. Ajtay a svájci demokrácia értékét abban a nagy nemzetszervezési és nemzetnevelő jelentőségében látja, melyet Svájc demokratikus berendezésű államával — éppen ezáltal három államalkotó nemzet tagjaira gyakorol. Lényege és alapja ennek demokráciának Ajtay szerint is a vallásos hit s a vele kapcsolatos erkölcsi erő. Svájc százados tradíciókon nyugvó politikai nevelésével ki tudta egyenlíteni a nemzeti ellentéteket és közös államalkotó munkára tudott bírni három különböző fajú, nyelvű és vallású nemzetet. Megoldotta a világ legnagyobb politikai problémáját, a nemzetiségi vagyis kisebbségi kérdést. Mi csak irigyléssel nézhetjük ezt, mert a XVI. és XVII. század Erdélyében is történt egy nagyszabású kísérlet a nemzetiségi probléma megoldására, de fájdalom, végzetes erők nem engedték meg a végső megoldást s a szétszaggatott Magyarország földje még ma is klinikai baktériumtelepe a megoldatlan nemzetiségi problémának.

A svájci demokrácia egy a politikai és egyház-községi autonómián és a kantonok önkormányzatán keresztül az államig felnyúló széleskörű önkormányzat, melyeken át az állam ügyeinek intézésében annak minden jogosult polgára résztvesz. E jogokat a kötelességteljesítésnek az a százados nevelésen alapuló állampolgári öntudata teszi valóban hatóerővé, mely a svájci demokráciának jellemzője.

Igen tanulságos Ajtay könyvének az egyházak önkormányzatáról, azoknak az államhoz és az egyes kantonokhoz való viszonyáról szóló fejezete. Egységes szervezete sem a protestáns, sem a katolikus egyháznak nincsen Svájcban. A protestáns egyházak hiányos, laza federációba léptek 1920-ban, de ez az egyes kantonális egyházak önállóságát nem érintette.

Ajtay Gábor könyve egységes áttekintést nyújt Svájc egész állami és társadalmi berendezkedéséről, könyve komoly tudományos értékű. Részleteiben a közigazgatási és alkotmány-jog szakembereit érdekli, általános elvi vonatkozásaiban pedig mindenki megérdemelt figyelmére tarthat számot.

Albrecht Ferenc.

Finnek, Észtek. A magyarok északi testvérnepei. Budapest, a Kir. Magy. Egyetemi Nyomda kiadása. 1—335. Számos képpel és színes címlappal.

Huszonhárman írták ezt a pompás kiállítású könyvet, sok kiváló tudós van a munkatársak közt, de néhány cikk rászorult volna a simításra. Akkor nem maradtak volna benne ilyen mondatok: „Majdnem az összes közismert operát illesztették műsorukba“ (302. l.) Az időjárás „végtelenül erősen változó“. (45.) Az állatvilág „az ember tevékenységének is az eredménye“. (38.)

Különös, hogy a kevés állatnevet többnyire csak magyarul, a tömérdek jelentéktelen növény nevét latinul írják, gyakran sajtóhibával. Az eredmény egyremegy, mert a maréna-szemlinget, apró heringet, durdát nem ismerjük, a növénynevek kikeresése helyett sokan olvasatlanul hagyják ezt a cikket. Szapropél, alvartájkép, álló település, epirogenetikus, szandurok és más kevésbé ismert fogalom magyarázatot kíván. Téves állítás az, hogy Finnország alig vesz részt a reformáció küzdelmeiben, mert köztudomás szerint Gusztáv Adolf seregében éppen a vitéz finn hadak voltak legfélelmesebbek. A reformációban

mi nem „szétválasztó erőt“ látunk, hanem éppen északon a népek egyesítő eszméjét (14—15. l.), azt sem fogadhatjuk el, (az ajánlás elején), hogy a magyarok *egyetlen* európai rokonsága a finn és észti nemzet.

A könyv sok értékét örömmel ismerjük el. A gazdasági cikkek alapos tájékoztatót adnak minden irányban sok statisztikával, ügyes térképábrázolatokkal. Az észti rokonok népéletéről, történetéről, társadalmáról, művészetéről és nyelvészeink érintkezéséről eleven képet adnak Solymossy Sándor, Weörös Gyula, Virányi Elemér, Horgos Antal, Felvinczi Takács Zoltán cikkei. A leg-sikerültebbet (a finnek társadalmi életéről) kétségkívül Faragó József írta.

A kötet kiállítása művészi ízlés szempontjából olyan sikerült, hogy való-sággal példaképpül áll a jövő országismertető művek számára. A sok jó fény-kép és különösen Akseli, Gallen, Kallela mesteri képei liúttető életet öntenek az ezer tó hideg világába, a féléves éjszakában küzdő finn-észti nép borongós, de nagy jövőre hivatott országába.

Dr. Szilády Zoltán.

A Nemzeti Színház és Kamaraszínházának zsebkönyve. Szerkeszti Mé-száros Sándor László, igazgatósági titkár. 1930. Első évfolyam.

Sokan nem tudják, hogy több mint ötven évvel ezelőtt Zsebkönyveket adott ki a Nemzeti Színház s hogy ebben a néhány kötetben, pár esztendei munka tarka almanachjaiban, olyan szürke adatok jelentek meg, melyek az-óta történelmi nevezetességű tényekké szépültek az idők távolán át. Az egy-kori zsebkönyvek tartalomjegyzékét átfutva s a jelen könyvecske értékes köz-léseit lapozgatva, sajnálattal gondolunk rá, hogy az ország első színházának életéből, intimitásából, humorából mennyi értékes anyag vesztetett el a köz-beeső félszázad alatt.

Mindössze kétszázhusz oldalas könyv, de igen bő és változatos tartalmú. Egy sereg kitűnő névvel találkozunk benne. Ime: *Kertész K. Róbert*: Beve-zető. *Hevesi Sándor*: Színigazgatás. *Fülei-Szántó Endre dr.*: A Nemzeti Szín-ház, mint kulturtényező. *Ódry Árpád*: Mit kaptunk? *Csathó Kálmán*: A Nem-zeti Színház, amilyenek a szerző látja. *Galamb Sándor dr.*: Jászai Mari. *Bá-lint Lajos*: A jó téma. *Rexa Dezső*: Hajdanában. *Ifj. Oláh Gusztáv*: Amig egy díszlet eljut a szinpadra. *Horváth Árpád*: Modernség és tradíció. *Tolnay Pál*: Forgó szinpad. *Siklóssy Pál dr.*: Régi zsebkönyvek. *Péchy Gyula*: Hogy ala-kult meg a színház nyugdíjintézete. *Pataki József*: A Nemzeti Színház muze-uma és könyvtára. Ezután a Nemzeti Színház aktuális adalékai következnek (a személyzet pontos lajstroma; gazdasági ügykezelés; a két színház teljes műsora 1928—29-ben; kimutatás arról, hogy magyar, idegen darabok hány-szor kerültek színre az elmúlt évadban; kimutatás az Országos Kamaraszín-ház vendégjátékáról; adatok jubileumokról, ösztöndíjakról, az örökös tagok-ról, bemutatókról, felújításokról, a színház intézményeiről, stb. A Nemzeti Színház bérlőinek névsora után egy egyfelvonásos vígjátékot is hoz az év-könyv (*A bor, az arany és a asszony*. *Mikszáth Kálmán* „*Grisics hitelbe vett*

bort" című novellájából írta *Hevesi Sándor*.) A pompás kiállítású könyv finom ízlésű összeállítója *Mészáros Sándor László*, titkár, csak egy szerény utószóban jelentkezik, köszönetet mondva a legfelsőbb támogatóknak s a cikkíróknak. Elsősorban őt, a hangyaszorgalmú szerkesztőt illeti köszönet, hogy ezt a látszatra kicsiny könyvet, de sok utánjárás és tapintat szülöttjét, a magyar közönségnek ajándékozta. Remélhetőleg ezentul minden évben ott lesz asztalunkon a kedves Évkönyv a maga tanulságos és érdekes anyagával, mely egykor nélkülözhetetlen fejezeteket jelent majd a mai Nemzeti Színház történetében.

Vajthó László.

Harnack Adolf.

1851—1930.

Talán ő volt a legnagyobb azoknak a személyes értékeknek előkelő sorában, melyekkel a lovagias szellemű balti nemesség ajándékozta meg a protestantizmust és a kulturvilágot. Atyja, Theodosius Harnack, dorpatí (átmenetileg erlangeni) tanár, maga is kiváló tudós volt, kinek Luther theológiájáról szóló nagy művét első megjelenése után egy emberöltővel, mikor már Holl, Seeberg, Böhmer és mások új utakat törtek a Luther-kutatás terén, érdemesnek tartották újra kiadni. A fiú szellemi iránya különben nagyon eltért az erősen konzervatív lutheránus gondolkozású apától, ha nem is annyira, mint Delitzschéknél. Harnack Adolf a Ritschl hatása alatt ethikai irányban elmélyült új liberális protestantizmus legkiválóbb alakja. Sohasem tiltakozott ellene, ha Ritschl köréhez számították; de kétségkívül sokkal több volt, mint pusztán „Ritschlianus“.

Szellemi nagyságának igazi alapja tudós egyéniségében rejlik. Csak a legnagyobbaknak sikerül egy bizonyos szakterületen való otthonossággal annyira megbízható univerzális tudást és ítélőképességet párosítani, mint Harnacknak. Az egyház és dogmatörténeti munkát ott ragadta meg, hol a tübingeni iskolával szemben már előtte Ritschl, de megint új nyomokon: az ókori katolikus egyház kialakulásánál. Innen haladt visszafelé az őskeresztyén irodalomhoz és előre a dogmatörténeti fejlődés folyamán. Leghatalmasabb alkotása nagy dogmatörténete, mely az egyházi dogmát úgy igyekszik megérteni, mint a görög szellem művét az evangéliom talaján, s e közben kiérinteti a kettőnek, a görög szellemnek és a tőle sajátosan értelmezett evangéliomnak egymástól való idegenségét — ami azt is jelenti, hogy az evangéliomtól megújult keresztyénségnek az ó-egyházi dogmákhoz semmi köze. Ma ezeket másként látják sokan olyanok is, akik előbb Harnackhoz közel állottak. Csodálatos, hogy Barthnál új megrázó átélések alapján hogyan újulnak meg belülről az ó-egyházi dogma rideg formulái, — lutheri oldalon hasonló már jóval előbb az erlangeni iskolán lehetett megfigyelni. Mindamellett ez a dogmatörténet, valamint a keresztyénség történetére vonatkozó számos kisebb munkája, melyek közül a „Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten“ című és a Marcionról szóló magasanak ki leginkább, az új meglátásoknak és szellemes, de sohasem önkényes kombinációknak pa-

zar gazdagságával, a fejlődés vezérmotívumainak plasztikus kidolgozásával, egyéniségek és korok mesteri jellemzésével, az előadó művészet nagyszerű alakító erejével és csodálatosan átlátszó nemes egyszerűségével a tudomány klasszikusai között biztosítanak neki helyet. Irodalmi művein, professzori munkássága révén, híres szemináriumában egész nemzedékek tanultak tudományosan dolgozni és gondolkodni. Előkelő tárgyilagossága, tudományos nagysága előtt ellenfelei is készséggel meghajoltak.

Részint saját munkássága, részint lelkes tanítványai és hívei révén egyházi és tudományos téren nagy befolyásra tett szert s miután II. Vilmos császár is külön kegyébe fogadta, rendkívüli tehetségeivel mi sem lett volna számára könnyebb, mint fényes politikai karriért csinálni. Alapjában puritán gondolkozásának bizonyosága, hogy minden csábító lehetőség ellenére hű maradt a tudomány szerelméhez. Tekintélye a theologia körein túl is egyre nőtt. A berlini tudományos akadémiának ő volt egyik legmunkásabb és legünnepeltebb tagja. A 200 éves jubileum alkalmából őt bízták meg az akadémia történetének megírásával, melynek során a matematikai és természettudományi szakosztály történetét ugyanolyan kifogástalan szakavatottsággal tárgyalta, mint a szellemi tudományok szakosztályaiét. Gyakorlati szervező munkára is csak a tudomány terén vállalkozott, így a porosz királyi állami könyvtárnak igazgatóságára, majd a „Kaiser Wilhelm Gesellschaft tudományos kutató intézet” vezetésére. Ezt az utóbbi munkát tartotta meg legtovább. Ennek ügyeiben vállalt heidelbergi útján érte utol a halál ez év július elején.

A keresztyénség szociális munkája volt úgyszólván az egyetlen nem tudományos gyakorlati ügy, mely iránt tevékenyen érdeklődött azon meggyőződése alapján, mely szerint számára vallás, istenszolgálat, hivatásteljesítés és emberszeretet egyet jelentett. Ezért vett élénk részt az „Evangelisch-socialer Kongress” megalapításában és munkájában.

Az idő korlátain a legkimagaslóbbak sem emelkednek felül. Harnacknak is megvolt a saját ideje. Az új liberális theológiának a Troeltsch-féle vallástörténeti irányzat felé való elhajlását már nem követte s a theologiai életnek a háború utáni új fejleményeivel szemben már teljesen idegenül állott. Legnagyobb tisztelőinek egyike, Rade, mondotta róla közvetlenül halála után: „Ideje előbb tűnt le, mint ő maga.”

Theologiai és vallási meggyőződéseinek velejét az 1899—1900. telén az összes fakultások hallgatói előtt a keresztyénség lényege címen tartott előadásaiban foglalta össze az alkotó képesség tetőpontján álló szellem verőfényesen ragyogó erejével. Kevés könyv keltett az utolsó emberöltő alatt annyi lelkesedést és annyi ellenmondást, mint ez, mely szerzője nevét a legszélesebb körökben tette ismeretessé. Az összes kulturnyelvekre lefordították, magyarra

is. Hogy a keresztyénség lényege nem csorbítatlanul tükröződött benne, az bizonyos; de engem mindig bántott az a konzervatív túlbuzgóság, mely csak elítélésére talált szót. Egy korán elhunyt rokon jóbarátom, kinek emléke lelkemnek drága, meghitt beszélgetés során tette előttem azt a vallomást, hogy hosszú megszakítás után Harnack ezen könyvének hatása alatt kezdette el újra rendesen imádkozni a Miatyánkot. Ez az örökkévalóság bélyege.

Harnackban a protestáns tudományosságnak a századok mértékével mért egyik legnagyobb alakja hunyt el.

Pröhle Károly.



Mélyen Tisztelt Tagtársunk!

A budapesti V. ker., Markó-utcai reálgimnázium lelkes növendékei Vajthó László tanár vezetése alatt saját költségükön és saját munkájuk eredményeképpen kiadták Bessenyei Györgynek, a magyar irodalmi újjászületés megindítójának eddigelé kéziratban maradt híres művét. TARIMÉNES UTAZÁSÁ-t. A kiadvány értékét nemcsak kiállításának külső csinosága, hanem az a körülmény is nagymértékben növeli, hogy mindössze 1000 példányban jelent meg, könyváruhi forgalomba egyáltalán nem került, csak a kiadó tanulók által kiválasztott előkelőségek kapták meg. Ebből a bibliográfiai ritkaságból a kiadók 50 példányt azzal a kegyeletes céllal bocsátottak Társaságunk rendelkezésére, hogy ajánljuk föl tagjainknak megvételre és a befolyó összeget fordítsuk volt nagyérdemű felelős szerkesztőnk, néhai dr. Zsinka Ferenc sírmlékének költségeire, aki a Markó-utcai reálgimnázium növendékeit nagy lelkesedéssel vezette a Magyar Nemzeti Múzeumban. A mai könyv-árak figyelembevételével a becses kiadvány egy példányának árát 10 (tíz) pengőre becsüljük.

Ezen az alapon tisztelettel kérjük, hogy méltóztassék a műből egy példányt átvenni és ebbeli szándékának jelül pénztárunkba a legutóbbi számhoz mellékelt postabefizetési lap fölhasználásával 10 pengőt beküldeni, amely összeg beérkezése után köszönetünk kifejezésével fogjuk az értékes könyvet megküldeni.

Fogadja mélyen tisztelt Tagtársunk megkülönböztetett nagyrabecsülésünk és tiszteletünk nyilvánítását.

Budapest, 1930. augusztus hó.

FŐTITKÁRI HIVATAL
Budapest, IX., Kálvin-tér 8. sz.

Hibaigazítás. A Prot. Szemle 1930. évf. júniusi számának 384. lapján a 14. sorban: olv szemponthól — helyett: *olv szempontokból*; a 384. l. 29. sor: esztétikumával — helyett: *esztétikumával*; a 386. l. 24. sor: A hangulatnak az akkoriban nagyon is érthető átváltozása helyett: *A hangulatnak e versben megfigyelhető átváltása*; a 387. l. alulról a 4. sor: A legelhagyottabb író — helyett: *A legelhagyottabb sír*; a 388. l. 14. és 17. sor: Kemény Gusztáv — helyett: *Kenézy Csalár*; a 388. l. alulról a 6. sor: Reviczky, azután Arany, Petőfi és Vörösmarthy — helyett: *Reviczky actán Arany, Petőfi és Vörösmarty*; a 389. l. 18. sor: ad a Bánk bán háborgó lelkébe, hogy tragikumát — helyett: *ad Bánk bán háborgó lelkébe, hogy a nemzete pusztulásán töprengő magyarból mint lesz pártútó. Bánk tragikumát*; a 389. l. 24. sor: Sántha Károly verse már koszorúzott pályamű. Az — helyett: *Sántha Károly verse, mint „koszorúzott pályamű”, az*; a 389. l. 26. sor: hallhatatlansága — helyett: *hallhatatlanságára*; a 390. l. 34. sor: mellőztetése — helyett: *a mellőztetése*; a 391. l. 7. sor: meghódítását — helyett: *meghódolását*; a 391. l. 10 sor: mind — helyett: *mily*; a 391. l. 11. sor: irodalomtérmekeinek — helyett: *irodalomszemléletének*.

Baros Gyula.

TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkészi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ	Főtitkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf	Szerkesztő: ZSINKA FERENC †
Lelkészi alelnök: KAPI BÉLA	Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró	Ügyész: FROMM LAJOS

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket TÖRÖK PÁL főtitkár (Budapest, V., Akadémia-utca 2. vagy Budapest, IX., Kálvin-tér 8.) címére kérjük.

Csak géppel írt kéziratokat fogadunk el.

Lapzárta a hónap tizenkettedikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az evangélikus egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. szám. — Tagsági és előfizetési díjak a küldemény pontos megjelölésével az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T.
BUDAPEST, IV., MŰZEUM-KÖRÚT 12. — Automata: 856—16. sz:

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is elfogadtnak.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. szám. — Telefon: Automata 850—53.

Price: $\frac{1}{2}$ year 1 $\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, 4 $\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC †

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE
ENNEK A SZÁMNAK SZERKESZTÉSÉÉRT TÖRÖK PÁL FELELŐS

TARTALOM

Kristóf György: Bethlen Gábor alakja az egykorú német népköltészet tükrében. 521.

Kutas Kálmán: Gyermekek alszik patakparton. Vers. 546.

Komáromi János: Őszi szélben. 547.

Szegedi István: Pestkörnyék. Vers. 553.

Kemény Lajos: Az evangélikus egyház és az intelligencia. 554.

Gyökössy Endre: Szolga-magyar dala. Vers. 559.

Péczeley József: Panasznapok. 560.

Taubinger Rezső: A protestáns tábori lelkészet multjából. 568.

KRITIKAI SZEMLE: J. Scheller u. D. O. Éberhard: Tat und Leben im Kinder-gottesdienst. *Gaudy László*. 578. — D. J. Steinbek: System der praktischen Theologie. E. Pfennigsdorf: Praktische Theologia. *Gaudy László*. 579. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. *Kerecsényi Dezső*. 580. — Hankiss János — Juhász Géza: Panorama de la littérature hongroise contemporaine. *Vajthó László*. 584. — Imre Sándor: Egyetemi nevelés. *Joó Tibor*. 586. — *Nagy Miklós*: Gróf Tisza István képviselőházi beszédei. 588. — Korniss Gyula: Kultura és nemzet. *Hamvas József*. 591. — Giovanni Papini: Szent Ágoston. *Máthé Elek*. 592. Kiszely Gyula: Akik hiányoznak... *Hamvas József*. 594. — Müller Gyula: A bécsi francia irodalmi kultura a XVIII. században. *Hencze Béla*. 596. — Szociálpolitikai évkönyv. Szerk. ifj. Erődi Harrach Béla. *Karácsony Sándor*. 597. — *Gaudy László*: A középiskolai tárgyak egymásra vonatkoztatása a gyakorlatban. 599. — *Szilády Zoltán*: Világjárók. Utazások és kalandok. 599. — Cholnoky Jenő: A napsugár diadala. *Szilády Zoltán*. 600. — *Karácsony Sándor*: Apró kritikák. 601. — *Árokháty Béla*: Nemzetközi orgonaépítési kongresszus Budapesten. 602. — *Vajthó László*: Színházi szemle. 603. — *Isoz Kálmán*: Zenei szemle. 606. — Lelkész-konferenciák. *T. P.* 608. — Czipott Géza† 608.

E szám ára 2 Pengő.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadása.

Megjelenik havonta, július és augusztus hónapok kivételével.

Előfizetési díj egész évre 22 pengő.

Jegyzőkönyv

a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság választmányának 1930. évi szeptember hó 5-én tartott üléséről.

A ritka szép számban megjelent választmányi tagok közül a kitett ívet aláírták: Antal Géza, Balogh Jenő, Bancsó Antal, Benedek Sándor, Bendl Henrik, Pálóczi Czinke István, Gyökössy Endre, Kállay Kálmán, Kemény Lajos, Makkai Sándor, Marton Lajos, Mikler Károly, Muraközy Gyula, Osztro-luczky Miklós, Bilkei Pap István, Ravasz László, Schneller István, Soltész Elemér, Szász Károly, Szlávik Mátyás, Victor János.

Távollétüket kimentették: Bernáth István, Deák János, Kapi Béla, Káracsny Sándor, Nagy Miklós, Némethy Károly, Révész Imre, Szabó Aladár.

1. Ravasz László elnök üdvözlí a megjelenteket és fölszólítja Török Pál ideiglenes főtitkárt jelentésének fölolvására. A jelentés fontosabb részei: Zsinka Ferenc súlyos megbetegedése és váratlan elhalálozása több rendbeli nehézséget és zavart idézett elő Társaságunk belső életében. A Szemle májusi és júniusi száma több napi késedelemmel jelent meg és a zavaró hatást meg lehetett érezni a szeptemberi számnál is. Ezek közül a májusinak revízióját, a júniusinak és szeptemberinek minden munkáját én végeztem, de a cikkeket jelentékeny részét készen vettem át b. emlékeztető Zsinka Ferenc hagyatékából, más jelentékeny részét az ővele folytatott megbeszélések alapján küldték be a munkatársak... A szerkesztői teendőknél kellemetlenebb munkát rótt reánk a tagdíjhátralékok ügye. Az összes hátralékok összegét mintegy 15—16 ezer pengőre számítottuk az aug. közepén készített kimutatás alapján, amelynek fölhasználásával augusztusban valamennyi hátralékosunkat értesítettük tartozása összegéről. Augusztus folyamán mintegy 1500 P. folyt be pénztárunkba, a következő hónapoktól reméljük a kedvezőbb fordulatot. Míg egyesek a föl-szólítottak közül készséggel fizettek vagy jelentették fizetési szándékukat, mások lemondtak vagy tagdíjuk leszállítását kérték. Elszomorító az, hogy tekin-télyes társadalmi pozícióit betöltő emberek nem bírják az évi 20 P. tagdíjat, ennél csak az szomorúbb, hogy protestáns társadalmunk vagyonos tagjai közül igen sokan látszólag tudomást sem vesznek Társaságunk létezéséről. Ez ellen a közöny ellen küzdenünk kell minden erőnkkel abban a tudatban, hogy Társaságunk tartja fenn a legolcsóbb irodalmi irányú magyar folyóiratot és ez a folyóirat éppenúgy, mint Társaságunk készülő többi kiadványa is a legmagasabb színvonalú lesz.

A szomorú jelenségekkel végezve örömmel jelentem, hogy elnökünk fáradozásának sikerült Áprily Lajos személyében olyan egyént megnyerni a Protestáns Szemle szerkesztésére, akitől folyóiratunk színvonalának és nép-szerűségének emelését várhatjuk.

Örömmel jelenthetem azt is, hogy Mályusz Elemér egyetemi tanár vállalja az Egyháztörténeti Adattár szerkesztését és a tudományos kiadványso-rozat irányító munkájában a részvételt. Mályusz tanár az évi 20 P. tagdíjat között a vezéregyéniségek közé tartozik, Társaságunk tekintélyét nagy mér-tékben növeli az ő ilyen irányú csatlakozása.

Jelentem továbbá, hogy az eddig ideiglenesen betöltött titkári hivatal végleges betöltésére kedvező alkalom kínálkozik. Alapszabályaink értelmében a főtitkári állás mellett egy titkári állás van, ehelyett az utóbbi években a kiadóhivatalban egy női munkaerőt alkalmaztunk. A női munkaerő helyett f. é. május hótól kiadóhivatalunkban Simonyi Dezső dr. úr dolgozik, akiben Társaságunk magas intelligenciájú tudóst és kiváló adminisztratív erőt kap-csolt magához. Javaslatom az, hogy a két titkári állásra Simonyi Dezső dr. urat és engem méltóztassanak megválasztani.

Az így előterjesztett javaslatok elfogadásával a mélyen tisztelt Választ-mány megteszi mindazt, amit e pillanatban tehet a M. P. I. T. fölvirágozta-tása érdekében. A továbbiakra nézve kérjük a mélyen tisztelt választmányi



Bethlen Gábor alakja az egykorú német népköltészet tükrében

I.

Bethlen Gábor fejedelmi alakja korán, mindjárt uralkodásának első éveiben megjelenik a magyar irodalomban, költészetünkben. Megjelenik s mint igazi történelmi nagyság, kihez fogható magyar Szent István óta Mátyás királyon kívül nem született — nemcsak a ravatalánál személyes csodálattal és bánattal csordultig telt szívű Kemény János felkiáltása szerint, de az okokat hidegen vizsgáló s az értékelésben fegyelmezetten tárgyilagos legmodernebb történetkutatók megállapítása szerint is —, többé onnan el soha nem tűnik. Ellenkezőleg, újra meg újra elénk állítja éltető eszmévé, megtartó nemzeti erővé nemesült személyét költészetünk, magyar lelkünknek és nemzeti műveltségünknek leg-híbb, legkifejezőbb és mégis művészi tükörképe.

Bethlen Gábor költészetünknek állandó ihlet-forrása. Előbb csak a személyes hálára kötelezett alumnus-diákok és tudós, könyvet író literatus férfiak magasztalták Bethlent. Utóbb, de már életében, az Istenért és szabadságért indított kitámadások és diadalok idején megszólalt a magyar múzsa dicsőítő, sőt gúnyos hangja is, ami szintén a történelmi nagyság kísérő jele. Halálakor pedig költészetünk szavát adta a nemzeti gyásznak és mély bánatnak. Még a könnyű erkölcsű özvegyet, Brandenburgi Katalint is a sírók közé állította a költői képzelet. Azóta az udvari schola, az enyedi Bethlen-kollégium poétái, de számos más, nem Enyeden tanult kiváló tehetségű lírikusunk alkotása tartotta és tartja fenn ma is a nagy fejedelem áldott emlékezetét. A reformkorban, a romantizmus felkeltette történelmi érdeklődés idejében, Bethlen Gábor alakja átlép a személyes ihletettségre, a líra területéről elbeszélő költészetünkbe. Attól kezdve szépprózánk és verses epikánk számos termékében is szerepel. Megjelent Erdély Mátyása néhány drámai műben is. Általában véve a Bethlen Gábor személyiségének költői kultusza, költészetünk figyelme iránta, folytonos növekedést mutat, mintha napjainkban egyenesen virágkorát élné. Kereken másfélszázra tehető a Bethlen Gábor alakjával foglalkozó irodalmi alkotások száma. Majdnem ugyanannyi azoknak az egykorú, vagy modern, névtelen vagy ismert nevű, kevésbé jelentős vagy kiváló nagyságú költőknek is a száma, akiket Bethlen

személyisége megihletett.¹⁾

Azonban Bethlen Gábor nemcsak nagy magyar, a kevésszámú legnagyobbak egyike, hanem világtörténeti tényező is. Államférfiúi és hadvezéri geniusa, mint a harmincéves világháború első szakaszának egyik főszemélyisége, döntő szereplője, áthaladott a szűk erdélyi, sőt a tágasabb, az egyetemes magyar határokon túlra is, ki és föl a teatrum Europaeum magas emelvényére. S mint ilyen, mint világtörténeti szerepvívó az európai politika színpadján, átlépte a magyar nyelven zengő költészet határvonalát is. Ő az irodalomban, a költészetben is nemzetközi nagyság, világ-irodalmi alak. Egész sereg egykorú német népköltemény van, amelyekben szó esik róla, vagy amelyeknek egyenesen ő a középpontja, amelyekről írtak.

E sorok célja ismertetni az egykorú, Bethlenre vonatkozó német népköltészeti termékeket s kiemelni azokat a színeket és vonásokat, melyekkel e versek Bethlen Gábort jellemzik.

E kérdéssel, nem ugyan önállóan, hanem a XVI—XVII. századi német népelemek általános ismertetése rendjén, már foglalkozott Leffler Béla.²⁾ Leffler a Bethlennel foglalkozó költeményeket, amennyire művének kerete és célja megengedte, elég részletesen és nagy szeretettel ismertette. A mi tanulmányunk saját szempontú, önálló és a Lefflernél mondottakat tartalmilag és könyvészetileg pótolja, illetőleg teljesebbé teszi.

Leffler Béla említett érdemes művének végén függelékben közli a magyar vonatkozású népelemek időrendbe szedett jegyzékét. E jegyzék szerint, 34 olyan költeményt talált (a 77—110 számúak), amelyek a Bethlen uralkodása alatt keletkeztek, amelyekben közvetlenül vagy közvetve szó van Bethlenről, de mindenestre van bennök magyar vonatkozás. Magam még 27 ilyen magyar, illetőleg Bethlen-vonatkozású költeményt kutattam föl³⁾, noha nem állt módomban valamennyi idevonatkozó gyűjtemény áttanulmányozása. Pedig a vonatkozó kiadványok könyvészeti jegyzeteiből azt látom, hogy a nyomtatásban már közzétettek kivül még tömérdek magyarvonatkozású, esetleg épen Bethlen Gáborral is foglalkozó egykorú kéziratoss vagy egylevélre nyomtatott költemény lappang a különböző külföldi könyvtárakban és gyűjteményekben.⁴⁾ Így is összesen jó félszáz a Bethlen uralko-

¹⁾ Mindezekre nézve I. Kristóf György: Bethlen Gábor és a magyar irodalom. Budapest—Kolozsvár, 1930. Ifjú Erdély kiadása. Előbb megjelent a Budapesti Szemle, 216. köt.

²⁾ Leffler Béla: Magyar vonatkozású német népelemek 1556—1697. Budapest, 1910. Megjelent a Századok 1911. évfolyamában is.

³⁾ Köztük egyet holland nyelvűt. Bibliográfiai jegyzéküket I. a dolgozat végén. A holland nyelvűek száma 20.

⁴⁾ E gyűjtemény átkutatását, a külföldi és az egyleveles nyomtatványok, újsághírek, stb. teljes bibliographiájának összeállítását ajánlja már Szekfű Gyula is (Bethlen Gábor, Budapest, 1929. 293. l.) Külföldet járó ifjainknak jó volna figyelemmel lenniök e nem jelentéktelen magyar tudományos anyaggyűjtő feladatra is!

dása idejéből való magyar vonatkozású német népköltemények száma. S ezek között talán egy sincs, amelyiknek magyar vonatkozása ne emlékeztetne Bethlen Gáborra, az ő korára és politikai szerepvivésére. Úgyhogy bátran állíthatjuk: a Bethlen fejedelemsége idejéből való magyar vonatkozású német népköltemények egyúttal Bethlen vonatkozásúak is. Számszerint tehát 61, félszázánál jóval több. Ugyancsak hízelgően tekintélyes mennyiség. Nemzeti hiúság nélkül is önérzettel gondolhatunk arra, hogy a kicsiny Erdély fejedelmének az alakja a nagy német nép irodalmában és költészetében ily sok nyomot hagyott.

Egészen másként áll a dolog, ha ez alkotásokat pusztán a költészet, az irodalomtudomány szemüvegével vizsgáljuk. Tisztán irodalmi, irodalomtechnikai szempontból ugyanis egyetlen egy sincs közöttük önmagában helytálló, önmagában befejezett műalkotás. Nem mint önálló irodalmi művek jelentek meg e költemények a maguk idejében, hanem mint képmagyarázat a különböző (fa és réz) metszetekhez vagy más ábrákhoz. Úgyhogy e versek tulajdonképpen azokkal a metszetekkel együtt alkotnak egészet. Jelentőségük és hatásuk csak e képekkel együtt állapítható meg teljesen és igazságosan. Eredetileg nyilván a kép volt a fő. Az foglalta magában a lényegesnek szánt ható elemeket. A vers csak magyarázata és függeléke a képnek. Szóval is megmondja a képen látható jelenetek, alakok, ábrázolások értelmét, de nem költői céllal s esztétikai gyönyörűség-nyújtás szándékából, hanem politikai irányzatossággal. Mert maguk a képek is, melyeket e népének magyaráltak, szintén nem annyira művészi, mint inkább politikai hatásra törekedtek. A kép és a hozzáfűzött, tőle elválaszthatatlan verses magyarázat együttesen is politikai cél szolgálatára készültek. A mai képes hírlapok, a bennük megjelenő képes riportok őseiül tekintendők. Akkor feleltek meg a célnak, ha a kép szemléletesen, egyszerű eszközökkel jelenítette meg a nevezetes napi eseményeket s ha a vers a képen kiábrázolt eseményt érdekesen tudta előadni, az alakokat pedig talpraesetten, a politikai pártállás irányában kedvező színnel és rábeszélő, propagatív hatással jellemezte. A költői szempont, a költőiség csak mellékesen és esetleg jutott szóhoz, ha a szerzőben különben is volt költői tehetség és ha a tárgy benne őszinte érzelmeket és mélyebb, általános érvényű gondolatokat is tudott ébreszteni. Műalkotás, a művészet szempontjából tehát csak annyira önállóak, annyiban számíthatók a költészet termékei közé, mint az epigramma valamikor régen, amikor valóságos feliratul szolgált. Ez is egyik oka annak, hogy a német történeti énekköltészet, amelynek életébe e költemények nem kis láncszemként kapcsolódnak be, a XVII. sz. folyamán esztétikai, irodalmi érték tekintetében visszaesést, szerkezeti szétterjeszkedést mutat s hangban is sokszor közel áll a száraz prózához. Néha csupán a pattogós rímelés emlékezteti az olvasót arra, hogy költői termékkel áll szemben. Míg tehát az

égykorú magyar versek, különösen a Gabriel Princeps⁵⁾ s a Bethlent sirató két Cantio⁶⁾ költői értéke annyira nem kétséges, hogy ma is teljes műélvezetet nyújtanak, addig a Bethlenre vonatkozó német versekből legtöbbször hiányzik nem annyira az önálló fel fogás, a jellemzés közvetlensége, a szerkezet megragadó, tömör egysége, mint az érzelmi emelkedettség és az eszme tiszta költői sége. Összefügg ez a körülmény a német népköltészet fejlődésének általános benső elbágyadásával is, de kiváltképen azzal a külső meghatározottsággal, hogy a versek eredetileg képmagyarázatul szolgáltak. Ennek következtében ismételhetjük, hogy a Bethlen nel foglalkozó német népköltemények esztétikai értéke semmivel sem több, sem kevesebb, mint általában a század hasonló német termékeié, de az egykorú magyar költemények bece mögött jóval elmarad.

Figyelemmel kell lennünk a költői érték mérlegelésénél e versek keletkezési éveire. A legkorábbiak, összesen is alig egy nehány, 1618- és 1619-ből valók s 1622-ből valót már nagyon keveset találunk. Vagyis a legtöbbnek 1620 és 1621 a keletkezési éve. Tehát keletkezésük szabatosan egybeesik a harmincéves háború kezdetével, annak első cseh szakaszával, közelebről pedig Bethlen első kitámadásával az azt befejező nikolsburgi béke aláírásáig terjedőleg.⁷⁾ Ebből nem azt kell megjegyeznünk, hogy Bethlen Gábor akkor lép be a német költészetbe, mikor mint államférfi és hadvezér is átlépte országa és nemzete határát, hogy tehát világirodalmi szerepének kezdete pontosan egybeesik világtörténeti fellépésével. Ez természetes. Hiszen súlytalan, erőt nem képviselő történeti alakok iránt még a saját, a nemzeti költészet sem érdeklődik. Annál kevésbbé egy másik nép költészete. Így Bethlenről csak most, az európai szintérre kilépéskor vehetett tu-

⁵⁾ Thaly K.: Régi magyar vitézi énekek stb. 1. sz. 104. — 9. l.

⁶⁾ L. Erdélyi Múzeum 1901. 50—51. és Erdélyi Múzeum 1907. 49—50 l.

⁷⁾ A nikolsburgi béke, az első kitámadás befejezése után a magyar, illetve Bethlen vonatkozású német költemények száma hirtelen megcsappan s csakhamar teljesen meg is szűnik. 1623-ban vagy a későbbi években mindössze ötöt írtak. Ezek között legfigyelemreméltóbb az 1623-ból való *Zwo wahrhaftigen neue Zeitungen* c. Tartalom és hangulat tekintetében emlékeztet a mi XVI. századi jeremiádjainkra. Egy igaz keresztyén felsorolja a kor bűneit, nyomorúságait, a világszerte dúló hadakozásokat. A háborút viselő fejedelmek között ott van a szultán, a német császár, Szászország, Szilézia, stb. Ott van Bethlen is.

Bethlehem Gabor mit grosser Macht,
Eynbrechen thut bey tag und nacht,
An den Wallachischen Grentzen,
Hat bey ihm 80000 Mann,
Türcken und Tartaren beydessam
Und thun sich wol verschantzen.

A háborúskodó országok és fejedelmek felsorolása után a befejezésben az istentelenség, a bűnök abbahagyására és a Jézus Krisztus nevében a lelki üdvösség keresésére buzdít.

A költeményt kiadta Weller E.: Die Lieder des dreiszigjährigen Krieges. Basel, 1855. 168—170. l.

domást a német népköltés. Hanem kell eszmélkednünk arra, hogy Bethlen Gábor, legalább a kortársak külső megítélése szerint, nem önállóan és nem egyedül, hanem a cseh protestánsok ügyébe kapcsolódva, mint a szövetség egyik tagja jelenik meg. Minthogy pedig lényeg szerint is, a német költői érdeklődés számára is a középpont csakugyan Pfalzi Frigyes, a téli király, illetőleg a cseh ügy, melyben Bethlen bármennyire is fontos szereplő, de mégis nem főhős, csak egyik főbb személy s minthogy ennek következtében azokon a képeken, illusztrációkon és metszeteken is a középponti helyet tényleg is, eszmeileg is Pfalzi Frigyes és II. Ferdinánd, a cseh oroszán és a német sas küzdelme tartja elfoglalva: ismét csak önként következik, hogy Bethlen Gábor e költemények túlnyomóan nagy többségében szintén nem központi alak. Csak egy-kettőben jelenik meg önállóan és egyedül, mint az egész költeménynek központi alakja.

III.

Szélesebb jellemképét, Bethlen személyiségének művészileg valamennyire is teljes és befejezett kiábrázolását csak e kevesekben kereshetjük. És ezek keletkezésük szerint mind a legkorábbiak, 1619-ből, legfőlebb 1620-ból, a fehérhegyi vereség előtti időkből valók. Ilyenek: Bethlen Gábor *Blutfahnen, Contrafactur d. Hungarischen Blutfahnen, Wahre Contrafactur . . . des herrn Bethlen Gábor, Türkischer Bethlen und Mahometischer Gábor* címűek⁸⁾ és a Magyar Tudományos Akadémia történelmi képtárában lévő egykorú, 1619-ből való Bethlen-arckép alatt olvasható tömör, epigrammikus, szép jellemzés.⁹⁾ Ez utóbbi néhány világos vezérmondatba foglalva adja az ősrégi családból származó, vitéz, de szelíd és istenfélő erdélyi fejedelem jellemzését, aki a római iga alatt nyögő egész Magyarországot vér nélkül elfoglalta s régi szabadságába visszahelyezte.

E vers Bethlent csak magyar viszonylatban tünteti fel, mint Magyarország szabadságának helyreállítóját. Ugyancsak a cseh ügyben történt nagyobb mérvű fegyveres bekapcsolódás előtt,

⁸⁾ Leffler i. m. Függlék 81—84. sz.

⁹⁾ Az egyébként végén megcsönkült szövegű költemény nagyon is megérdemli, hogy Leffler könyvéből (i. m. 63. l.) mi is teljesen átvegyük:

Schaw an Leser desz tapffer Bild
Bethlen Gabor de Fürste mild
In Sibenburgè thewer und werth
Ohraltès Stammes hochgeehrt
Von Gottsfurcht, manheit Tugend hoch
Hungern beträngt durch Römisch Joch
Begehrt sein Hülf, bald war er auff
Brucht viertzig tausent Man zu hauff
Nimpt ein gantz Hungarn ohne Blut,
Dasz lasz dir sein ein Helden Gut
In alte freyheit alles stetzt,
Wie Hercules der Held so werth
Nicht mehr den Helfen Rhum begehrt.

de már a csehekkel szövetségés idejében keletkezett a Wahre Contrafactur und Abbildung des durch.auchtigen hochgeborenen Fürsten und Herren, Herrn Bethlen Gabor, Fürsten in Siebenbürgen c. fametszet, illetőleg költemény is.¹⁰⁾ És ez is, épen mint az előbbi, Bethlent belülről jellemzi s úgy állítja élénk.

A költemény külső formája párbeszédes, drámai menetű. Figurális és eszmei középpontja egyaránt Bethlen Gabor, kinek színe elé kérő szóval járul elébb a Religió, másodszer a közrend s végül a főrendűek. Bethler mindeniknek a kérésére külön válaszol. Ennek következtében a költemény is három részre tagolódik. Az első részben Religió zokog fel keserves panaszszóval:

*O ach und weh, Jammer und Noth!
Dasz sich erbarmn der liebe Gott!*

Aztán röviden, de élénk színekkel s közvetlenül ható képekben felsorolja Religió — természetesen a protestántizmust kell érteni alatta — a hétfejű mérges sárkány, a katolicizmus, erőszakoskodásait, a vallási visszaéléseket. Erre jön a kérés:

*Drumm frommer Held, Bethlehem Gabor,
Hülf mir Unterdrückten empor!
Erret die evangelisch Lehr
Wegen des Herren Christi Ehr!
Verhüt, dasz nicht die römisch Mesz
Dein Glaubensgnossen all auffresz! ...
Erzeig dein Eifer beständiglich
Und streit für d'Kirchen ritterlich.*

Bethlen válaszol, hogy „was du thust klagen, klag ich auch“. Épen ezért ígéri, hogy míg az Úr kegyelemben megtartja, küzdeni fog a sárkány és a hamis tanok, a zarnokság és álnokság ellen. Mindnyájan szolgálai vagyunk Istennek s a hazának. Ő életét és véréát kész kockára vetni a megtámadott egyházért, de Religiót is biztatja:

*Wer nun sein Trev dem Herren Gott
Erweisen will in d'ieser Noth,
Der tret zu mir und fasz ein Herz:
Gott wird uns helfen ohne Scherz.
Für d' Kirchen und fürs Vaterland
Versamle sich der gmeine Stand
Und greift mit mir beherzt zu Wehr!
Erretten wollen wir Gottes Ehr!*

Másodszer a közrend jön. Ennek más a baja. Földjét olyan ellenség pusztítja, amelyik szövetségelt a törökkel is. Előbb a gyerme-

¹⁰⁾ Opel und Cohn gyűjteménye szerint épen az 1619. nov. 18—1620. jan. 18. között lefolyt pozsonyi országgyűlés és egyezkedés alatt. Egyenesen arra vonatkozik L. Opel und A. Cohn: Der dreiszigjährige Krieg. Eine Sammlung von historischen Gedichten. Halle 1862. 450. l.

keket és nőket megfojtja, aztán az egész országot kímélet nélkül felégeti. Védelmet kérnek Bethlentől. Bethlen a közrend sérelmét is ismeri. Tudja, hogy az ellenség rosszabb a töröknél. Kész védelmükre.

*Darum ihr, meine Brüder treu
Mit euch verbind ich mich aufs Neu,
Für Gotteskirch und Vaterland.
Nehm ich die Wehr in meine Hand.*

Végül a főrendiek jönnek. Hazaszeretetüket, kincseiket s minden arany és ezüst vagyonukat ajánlják fel Bethlennek. Életük kockáztatásával is készek harcba szállani az ő fejedelemsége és vezérlete alatt az elnyomás, az igazságtalanságok ellen, mert különben a csehek sorsára jutnak.

Bethlen megnyugtatja a főrendeket is. Isten már a csehek jajkiáltásait is meghallotta, nekik királyt adott; az ellenség a magaásta árokba fog bukni, az ő álnok fejére hull vissza a kő. Védeni fogjuk magunkat az ellenség ellen, Isten, ki tudja, hogy évek hosszú során át mennyit kelle túrnünk, mellettünk van s nem hagyja bosszúlatlan a gonoszságot.

*Legt d'harnisch an und holt die Spiesz,
Zu streiten und niemand verdriess
Es berührt Gott und das Vaterland,
Gott leistet uns Hülf und Beistand.*

Figyelemre méltó, hogy a névtelen szerző mily tudatosan sorakoztatja föl mondanivalóit. Az első részben a hitbéli sérelmeket, a másodikban a török- és német-okozta anyagi pusztulást, a személyes szabadság és megélhetés veszedelmeit vázolja fel, míg a harmadik részben a zsarnokság, az elnyomás ellen panaszkodik a közrend. A panasz árja nemcsak a németek, illetve a császár ellen irányul, hanem a török ellen is. Minde nyomorúságban csak Bethlen segíthet, ezzel a felfogással esedezik hozzá úgy Religió, mint a főrend és a főurak. E fogással kitűnően érzékelteti a szerző a Bethlen hatalmát, a hozzáfűzött nagy várakozásokat. Viszont Bethlen szavaiból az tetszik ki, hogy kényszerűen, védekezési célból fog hadna szállni (wier wollen uns wiedern Feind wohl wehren, 132. sor), Istenért, az egyházért és a hazáért. Ugyanaz a felfogás, amit Bethlen politikai leveleiben és irataiban is fejteget. A költemény szerzője mindenesetre jól ismerte a Bethlen szándékait is, nemcsak a külső viszonyokat és a sérelmeket. És volt benne művészi alakító készség, határozott szerkesztői tehetség arra, hogy ismereteit kellő csoportosítással, a legmegfelelőbb helyen érvényesítse. A költemény stílusa emelkedett, szemléletes, anélkül, hogy terjengős volna. A Bethlent tárgyaló német költemények között költői szempontból ez a legértékesebb, egészben véve kiválónak mondható műalkotás. Szerzője határozottan költői tehetség s valószínűleg magyar, de a magyar viszonyokat feltétlenül

alaposan ismerő férfiú, amint ezt már Leffler is megjegyezte.¹¹⁾

A költemény, mint politikai célzatú mű, arra törekedett, hogy kifejezze egyrészt azt, hogy az alattvalók, a protestánsok, mennyire bíznak Bethlenben, mennyire szeretik; másfelől azt, hogy egyedül Bethlen az, aki segíthet rajtuk.

Bethlen csakugyan nagy erőt jelentett, olyant, amelyikkel számolni kell, amelyiket megnyerni szükséges, akivel mint szövetségessel dicsekedni lehet. A Kurtzer Bericht von dem Durchleuchtigsten, Hochgeborenen Fürsten und Herrn, Herrn Fridrich dem Fünften disz Namens¹²⁾ nem is feledkezik meg erről. A hosszú versezet tulajdonképen a Pfalzi Frigyes életrajza túlzó dicséretekkel, sokszor már közönséges hízélgésekkel megtűzdelve. Elbeszéli, hogy Ferdinánd s az osztrákok mind Cseh-, mind Magyarországot megtámadták. Ferdinánd e két királyságot egyszerűen, mint örökös tartományt kezelte:

*Nam solche Länder zu der Hand,
Als wern die sein eigen Erbland
Hungarn und Bohmen allzumahl,
Da die doch haben freye Wahl,
Dachten derhalb die Landstände fein . . .
Wir müssen thun zu den dingen,
Sonst kommen wir umbs herbringen,
Und verlieren dann unser Recht,
Das wir haben von altem Gschlecht
Lange Zeit auff uns hergebracht.*

Következik Frigyes cseh királlyá választásának s uralkodása első eseményeinek felsorolása. Ezek közé tartozik, hogy 1619 hetvened vasárnapján Frigyesnek fia született, akit Rupertusnak kereszteltek. Leírja a fényes prágai keresztelői ünnepséget, mely alkalommal az újszülött támogatását, védelmét elvállaló híres (wohlbekend) férfiak között első hely illette meg Thurzó Györgyöt, képviselőjét és követét az első keresztapának, aki nem más, mint Bethlen Gábor. A költemény Thurzó nevét nem említi, de Bethlenről bizakodva mondja:

*Ausz Sibenbürgen frisch zu Pferd
Gabriel Bethlen der Held werd . . .
Hat helffen verrichten solches Werk . . .*

Az Erbärmliche Neue Zeitung¹³⁾ címűben is bizalommal emlegeti Frigyes Magyarországot, mint segítő szövetségest s még a Böhemische Tragoedie¹⁴⁾ is bizakodik, hogy

¹¹⁾ I. M. 63. l.

¹²⁾ R. Wolkan Deutsche Lieder auf den Winterkönig. Prag. 1898. 58. —67. l.

¹³⁾ Wolkan. I. m. 67—74. l.

¹⁴⁾ Wolkan i. m. 210. l.

*Auf unser Seit Hungaria . . .
Mein Hülf ist Transilvania.*

A magyarok — s ez alatt mindig Bethlen Gábor értendő — szövetséges ereje biztos és biztató.

*Vor den Hungern doerft sich niemandt lassen blicken,
Volch, Gelt wurdens mir schicken . . .¹⁵⁾*

Ezenkívül még számos idézetet lehetne felhozni, amelyekben mind arról van szó, hogy Bethlen mily nagy erőt jelent Frigyesnek és a protestáns uniónak.

Természetes, hogy e nagy erőt az ellenséges felfogás minden módon és alkalommal veszedelemnek érzi s Bethlent igyekszik befeketíteni. Egy másik, Bethlent szintén önmagában, középponti alakként ábrázoló metszet, illetőleg az azt magyarázó költemény is erre törekszik. E katolikus párti gúnyvers címe: *Türkischer Bethlehem und Mohamedischer Gabor.*¹⁶⁾ Iratott pedig intelmül minden jámbor, igazszívű al- és felnémet keresztyének számára a magyarok, de különösképen Bethlen Gábor ellen. A költemény szerint az Isten nevével a religióért, a szabadságért, az elnyomottak érdekében kitámadó hős—rebellis, lázadó; rosszabb, mint maga a török, rátámadt a sasra (Habsburgokra), pedig ez (a sas) védte Magyarországot a töröktől évszázadokon át, testét, életét is kockára vetve. S most Bethlen

*Mit dem Türken verbindet sich,
Setzt christlich Lieb und alles hinten,
Wie viel Exempel zeigen an.
Schau nur, wie es in Ungarn steht.
Wie es mit Bethlehem zugeht
Siech, wie er kann in allen Fällen
Sich artlich und heimtüchisch stellen,
Schau wie er kann den Türken sein
Als ein Vorell klünseln so fein.*

Bethlen képéhez még külön magyarázatot is ad a következőkben:

*Allhier Bethlehem Gabors Bild,
Gift hat er in sein Herzen lang,
Drum kreucht heraus ein grosze Schlang
Er winkt dem Türkischen Bluthund
Zeigt ihm ein Festung zu Stund.*

Mindez: a vár, a véreb, a kigyó ki van ábrázolva a metszeten Bethlen alakja körül. El kell ismerni, hogy maga a metszet is, meg a hozzáfűzött jellemzés is jól sikerült propaganda-alkotás.

¹⁵⁾ L.: Aus Blutige Sanftmuert der Calvinischen Predikanten, Wolkan i. m. 250. l.

¹⁶⁾ Scheible: Die fliegende Blätter des XVI. u. XVII. Jahrhunderts. — Stuttgart. 1850. 40. l.

Az sem tagadható, hogy a szóban adott jellemzés a pártállásból önként következő és fennálló elfogultság mellett is ügyes, gyakorlott és nem tehetségtelen tollra vall.¹⁷⁾

Ugyancsak a Bethlen törökössége szolgált alapul a Böhmischer Jesuiten Kehraus und teutsche Weck-Uhr c. költemény írójának. A mű hősei tulajdonképen az elűzött jezsuiták, róluk szól a tíz actusból álló költemény legnagyobb része. Az egyikben, az utolsó előttiben azonban, az előbbi jelenetek összefüggő tartalmi egységének az elfelejtésével, csupán Bethlen és az ő törökössége szerepel és pedig sajtóságos beállításban. A jelenet drámai, párbeszédes Bethlen, a szultán és Providentia között.

Bethlen kezdi a szót így jellemezvén önmagát, célját:

*Mit grosser Macht komm ich zu Feld,
Ob solch gleich nicht jedem gefällt,
Gleich wie Attila, mein Vorfahr,
Welcher die geiszel Gottes war,
Das Glück hat bisher beigewohnt mir,
Gleiche Hoffnung hab ich hiefür.*

Most a szultán veszi át a szót. Buzdítja Bethlent a német rendek megbüntetésére, ami nem lesz nehéz, mert egymással viszálykodnak. Igéri, hogy ehhez ad Bethlennek elegendő katonát. Ekkor Providentia félkézzel elkapva Bethlennek a szultán felé nyújtott kardját, a másikkal meg gyűrűt, a szövetség szimbólumát, tartva elébe, így szólal meg:

*Lasz fremde Land in Fried und Ruh
Den Türcken lock du nit heraus,
Das nicht was Ärgeres werde drausz.
Die Teutschen sind voll Streitbarkeit,
Dir heim zuleichten sinds bereit
Dein Vorfahr, Attila Tyrann
Geht dir hierinnen gar nichts an,
Diesen Ring an dein Nasen leg ich,
Darnach du hast zu richten dich.*

IV.

A többi Bethlenről nem önállóan megemlékező népeinkben többnyire ugyanazok a gondolatok, eszmék és Bethlen-jellemvonások fordulnak elő, de természetesen elrészletezve, amelyek az eddig ismertett két, egészen önálló Bethlen-vers összefoglaló ismereti és érzelmi tartalmát alkotják.

De más a hangjuk a fehérhegyi csata előtt és más a cseh kudarccal végződő fehérhegyi összecsapás után. Az eddig ismertettek mind a döntés előtti, várakozással, bizonytalansággal teljes

¹⁷⁾ A számos német gúnyvers közül ez, a Türkischer Bethlehem und Mohamedischer Gabor, egyedüli, amelyik az egyetlen magyarnyelvű Bethlen pasquillusszal (közölte Szilágyi Sándor a Századok 1875. évf. 385. és köv. lapjain) itt-ott tartalmi egyezést mutat.

peripetia idejéből valók, amikor még mindenik fél természetesen bízik önmagában, de az ellenséget, bár szándék szerint a lehető legnagyobb rossznak tünteti fel, mégsem fitymálja és kicsinyíti, mert hiányzik még a felülkerekedés, a győzelem fölényessé tevő érzése. Innen van az, hogy Providentia is inkább békére, a keresztyn hűsége inti Bethlent. Noha látja, hogy Bethlen a törökkel szándékozik egységre lépni, mégsem átkozza, feddi különös-képen, mint várnók. Mindenik fél békét ajánl — a másiknak. Ezekben a békét ajánló énekekben, mint bizonyító, rábeszélésre szánt érv Bethlen Gábor is rendszerint előfordul. Egyik Frigyes, illetőleg protestáns, unió-párti ének a szerencsétlen római birodalomnak, a német sasnak ad őszinte jóakarattal tanácsot. A béke mellett többek között azzal érvel, hogy

*Auch bist in Ungarn in Gefahr
Mit ihrem Bethlehem Gabor,
Auszuführen wird nit möglich sein
Wider Lutherum und Calvin.¹⁸⁾*

A Ferdinánd részéről viszont Frigyesnek tanácsolják a békét. A Fünff unterschiedliche Gespräch c. költeményben a protestáns unióról folyik a gúnyos beszéd. A harmadik felszólaló javasolja a békét Frigyesnek és az uniónak, mert hisz az uniót úgy sem fogja segíteni sem Savoya, sem Schweitz, sem Anglia.

*Bethlen nimpt auch den umbkehr,
Wail man ihn der Cron nicht gewehr
Will sein in Sibenbürgen Herr.¹⁹⁾*

A béke azonban épen azért, mert mindenik fél csak a másiknak ajánlgatta, nem jött létre. E helyett megindult a harc Európa legkülönbözőbb országainak a területén. E világháborúban a Bethlen hadjárata, hadjáratának eredménye nagyjelentőségű szövetségesre, ellenségre egyaránt.

Hogyan viselkedett Bethlen a hadjárat alatt, mit mondanak róla e népelemek? Már a két utóbbi idézet is mutatja, hogy Bethlen sikeres hadvezetését elismerte úgy az ellenség, mint a szövetség. Sőt a fehérhegyi csata után keletkezettek között is van több olyan tárgyilagos ének, amelyik a Bethlen egyébként különben se tagadható sikeréről nem feledkezik meg.

*Bethlen und Ungern waren gnug gefast
Den Feind zu widerstreben.²⁰⁾
Ist Bethlen auf Bucquoij gruckt
Mit groszer Schar Rebellen,
Da war der Kayser widerdruckt.²¹⁾*

¹⁸⁾ L. Opel und Cohn i. m. 53. l. a Hochwichtige erhebliche Ursachen stb. c. költemény 107—110. sorait.

¹⁹⁾ Wolkan i. m. 134—138. l.

²⁰⁾ Klag oder offene Schuldt. stb. Wolkan i. m. 162—180. l.

²¹⁾ Ugyanott 22. versszak.

A Des Adlers und Löwen Kampf c. ének szerint:

*Vielen, vielen das Hertz regn thut,
Auch fährt dein Adlers Flügel rot
Bethlen durch Bucquoien Todt.²²⁾*

Magában a csehekre, sőt a protestáns unióra nézve annyira döntő jellegű fehérhegyi csatában Bethlen személyesen nem vett részt, de küldött tekintélyes számú magyar fegyveres haderőt a Frigyes segítségére. A magyar sereg azonban, melynek vezére a beteg Bornemissza helyett Kornis Zsigmond volt, nem viselte jól magát. Az egykorú énekek szerint oly gyorsan illantak el, mint az ördög; megijedve, mint félénk nyúlak, úgy szaladtak.

*Ungern fürchten grosse Schüsz
Bald thetens die Flucht geben.
Sie beissen nicht gern harte Nüss,
Retten woltens ihr Leben.*

Érdekes, hogy a magyarok állítólagos menekülését a magyarok iránt különben oly sokszor elfogult cseh történetíró, Gindely Antal, mentegeti.²³⁾ Az egykorú népelemek azonban — a Ferdinánd és Frigyes pártiak egyaránt — gyávaságot láttak s ezt gúnyosan fel is emlegetik.

Elég, hogy a fehérhegyi kudarc a téli király, Pfalzi Frigyes hatalmának teljes bukását vonta maga után. Frigyes a történelmi megítélés szerint sem bizonyult olyan királynak, olyan férfiúnak, akire a történelemnek szüksége van. Országát és koronáját ott-nagyva, vesztve földönfutóként menekült. A menekülő Frigyesről rokonszenvvvel, részvéttel megemlékező népek alig van. Leffler ilyenek találta s ebben az értelemben is ismertette a Desz Winter Königs Klaglied címűt.²⁴⁾ Azonban a Leffler értelmezése téves. Ez a költemény is gúnyolódó, Frigyeset torzító ének. Frigyes a menybéli Istenhez sóhajtozik fel könyörületért. A cseh liga miatt téli király vagyok — úgymond —, sitz ich im Eselland, darin kein Wein thut wachsen, man jagt uns wie Tachsen.

*In Ungarn komm ich nimmer mehr,
weil ich die Schlacht verlohren,
sonst sagt man: Ach wie kompt daher
der König mit langen Ohren.
O Bethlehem Gabor, sich mich an,*

²²⁾ Wolkan i. m. 216. l. 44—46 sor. Tudva van, hogy Bouquoy tényleg a Bethlennel vívott ütközethen esett el Érsekujvár mellett 1621. júl. 10-én. Megjegyzendő, hogy Bouquoy mint a magyar szent korona megmentője s Bécsbe szállítója szerepel egyik képes röplapon. (L.: Vier unterschiedliche Tafeln von jetzigem Lauf stb. c. ének harmadik részét — Dritte Tafel. C. Belanget die ungarische Kron, so Herr Graf Bucquoi mit Heldenmuth abfordert. — Opel und Cohn i. m. 128—191.)

²³⁾ Geschichte des dreiszigjährigen Krieges. I. k. 344. l.

²⁴⁾ Leffler i. m. 56—57. l. A Fünf unterschiedliche Gespräch egyik része. L. Wolkan 158—621. l.

*ich musz den Spott zum Schaden han
und hast zu mir geschworen.*

*Du weist gar wol, was beschlossen ist
Sampt allen Protestanten
Darzu auch riethen uns mit list
all unsre Predikanten.
Beyd Cronen sollten unser sein,
Die Böhemisch mein, die Ungerisch dein,
Als Religions Verwandten.*

A fehérhegyi csata előtt bezeg nem volt ilyen önzetlen Frigyes. Akkor még a magyar koronát is magának szánta volt. A Carmen zu Ehren Kön. M. in Beheim²⁵⁾ szerzője a nagyhatalmú Frigyest dicsőítve csupán a következőket kéri:

*Bitt nachmelen, der gerechte Gott
Wöll dir zu herrschen In Österreich
Denn allergrösten Feind zu Spott
Verleihn wie in Behaimb zugleich,
Das du auch die Römisch Cron
Sambt der ungerischen kriegst zu lohn.*

A szerző ügyes fogással magát Frigyest beszélgetve sorolja elő a Frigyes rövidlátását, tehetetlenségét, szövetségeseiben való csalódását, sőt nyegle és gyáva magaviseletét is. Az egész költemény, de különösen annak 1, 2, 9, 12. és 18-ik versszakai félre nem érthető világossággal igazolják, hogy Frigyes maga magát állítja pellengére. A versszerző ügyes leleménye és beállítása szerint a maga szegyenét elbeszélő Frigyes oly korlátolt eszű, akiben nincs annyi józan ész sem, hogy észrevegye, hogy nyafogó panaszkodásával önmagát és szövetségeseit húzza szegyenpadra s teszi csúffá ország-világ előtt. Úgy, hogy ez a költemény is a Frigyest gúnyolók közé tartozik. S szerzője sem lehet protestáns, ahogy Leffler vélte volt.

V.

A Fehérhegynél nyert diadal ugyanis Ferdinándnak és híveinek megadta a fölényesség és biztosság érzetét. Az aggodalmat és kételkedést bizakodás és önérzet váltotta fel. Ez aztán felnyitotta az ellenség, Frigyes és az unió kigúnyolásának zsilipjeit. Kifogyhatatlan jókedvvel, széles szóban szakad a gúny legkülönbözőbb zápora és áradata a téli király személyére. A kárörömtől csak úgy duzzad a fehérhegyi csata után keletkezett népének legnagyobb része. Az egyes énekek, kifejezések, általában a gúnyolódó versek, politikai szatírák és paródiák metsző hatását az tudja igazán felfogni, aki előtt nem ismeretlen az 1619 szept. 15-én hihetetlen pompa és fényes szertartás között királlyá koronázott Frigyesnek léha és vak elbizakodottsága, prágai udvarának való-

²⁵⁾ L. Wolkan i. m. 58. l.

sággal tobzódó életmódja. Nagyzoló elbizakodottságával csak az azt követő fejtelten kapkodása, eszeveszett elpárolgása vetekedik. Téli király volt, farsangi komédia alakja, kire most beállt a hosszú böjt.

A Der Courir Postellion²⁶⁾ szerzőjének gúnyolódó kedve épen a Frigyes tovatűnését, Prága és az ország elhagyását ragadta meg. Frigyes, az imént még elbizakodott király eltűnt, nyoma veszett. Futár indul utána, hátha valahol ráakadna. Minden helyet bejár, de hasztalan. Sem a katonák, sem a parasztok, sem a kereskedők nem tudják, hova tűnt. Megkérdezi a futár a prédikátorokat, még a zsidókat is. Senki se látta a téli királyt. Bethlenhez mindjárt az ének elején, a cseh katonák, polgárok és parasztok után (5. versszak) beállít a futár s gúnyosan kérdi:

*Bethlehem Gabor, die ihr durchaus
Seit Dutsbrüder des Pfalzgrafen Hausz,
Ich meint ihr sollt verstanden haben,
Was sich mit ihm hat zugetragen.
Habt ihr nicht vernommen,
Wo er doch mag seyn kommen?
Wisset ihr nit wo doch möcht sein
Der verloren Palatein.²⁷⁾*

Majdnem ugyanez a menete s szinte szóról-szóra azonos a Bethlenre vonatkozó versszak szövege is a Den Curieusen postellioen c. Amsterdamban, 1627-ben megjelent *holland* nyelvű költeménynek (L. Dítfurth—Bartsch i. m. 317—20. l.)

*Bethleem Gabor, die in als
Compagnion syt van den Phals
Ick meyne dat gy hebt verflaen
Hoe't met hem is at vergaen;
Hebdy van hem niet vernommen?
Is hy tot v niet ghecomen?
Seght eens, hebt ghy niet ghesien
Den verloren Palatin?*

Egészben véve változatlanul marad ez a keret és beállítás a Post Bott-ban is. Mégis a gúny ebben gyilkosabb. A gyáván megfutamodó és nyúlként elillant téli királyt kereső követ ebben a költeményben a Bouquoyé. A győztes vezér küld parancsot s ke-resteti mindenfelé a megszaladt ellenséget. A Bouquoy futára ebben is előbb a katonákhoz és urakhoz — itt kifejezetten a cseh, magyar és morva hadinéphez és főúrirendhez — fordul, aztán a polgárokhoz, a földnépéhez s mindjárt reá Bethlen Gáborhoz állít be. Panaszkodik, hogy Frigyes eltűnt, nem találja sehol.

²⁶⁾ Dítfurth—Bartsch gyűjteménye 313 s köv.

²⁷⁾ Ugyanez a beállítás és a hang is az Extraordinari Postillionban is. Wolkan 112—116. l. 5. versszak. Idézi Leffler i. m. 561. 2. jegyzet.

Ezért kérdezősködik utána jó embereinél, akik bizonyára tudják, hova tünt el.

*Bethlen Gabor, sein Freund gar gut,
Den gwisz sein Unglück schmirtzen thut,
Der du jetzt bist sein trost allein,
Sag wo mag er hin geflohen seyn.
Ey liebe sag wo find ich doch,
Den verlorenen Pfalzgrafen noch?²⁸⁾*

A győztes féktelen jó kedvvel önti a megsemmisítő gúnyt és kicsinylést a Frigyes és szövetségesei fejére. Az utolsó versszak szerint a követ a hasztalan keresésben úgy kifárad, hogy már nem is tud tovább kérdezősködni. Futári zsoldjának egy részét ajánlja fel borralavalóul annak a számára, aki az eltűnt palotagróf nyomára vezet.

A Bohemicum puer natus (Wolkan i. m. 291—293. l.) című ének más beállításban gúnyolja a téli királyt, de szintén Bethlennel együtt. Pajkos kedvű diákok, refrainnel megtűzdelt, latin-német párhuzamos szövegű gúnyos bordalt énekelnek:

*Puer et Gabor Bethlehem
Fugerunt in Hierusalem
Cum taedio,
Cum ingenti taedio.
Et cum cordolio.
Der Knab und Gabor Bethlehem
Seindt geflochen gehn Herusalem
Mit traurigkhait,
Gar mit groszer traurigkhait
Mit groszem Herten laidt.*

*Huc iacent in pertudio
Et egent sine termino,
Cum taedio
Et cum cordolio.
Da liegen sie in Spott und Schandt
Und haben weder leuth und landt,
Mit traurigkhait
Mit groszem Hertenlaidt.*

A gúnyolódás egyik ismétlődő motívuma Bethlen törökösége. A Das Böhmisches Jag-Hörnlein²⁹⁾ szerint Frigyes megérdemli sorsát, mert intelem ellenére szövetkezett Bethlennel:

*Alle treu Warnung eben
hat er geschlagen in Wind,
die man ihm hat gegeben,
bey ihm verachtet sind.*

²⁸⁾ Post Bott: 5. versszak. Az egész költeményt közli Weller Emil i. m. 113—16. l.

²⁹⁾ Wolkan i. m. 273—279 l. 6. versszak.

*Den Turcken zum Beystande
gar fleissig rufet an,
Bethlem Gabriel zuhande
Soll kommen aus frembden Lande
und ihme Beystand thun.*

A másik kép és költemény magyarázza, hogy a koronás sas (Ferdinánd) mint vette vissza joggal Frigyestől a koronát, aki most hoppon maradt s azzal vigasztalja magát naponta, hogy

*Ein Schlesing Esel bring guet Sold,
Wol vier und zwanzig Thonnen Gold.
Vil tausend man England in gschwind
Beraüt, die warten nur auf Wind.
Es lassen ihn die Staden nit,
Bethlehem kombt, bringt Turcken mit.³⁰⁾*

Egy másikban pedig, ismét hatást nem tévesztő eljárása a szerzőnek, maga Frigyes vallja meg és ismeri el magáról síránkozva, hogy

*Hab ich mich Kindisch breiden lassen,
Dasz ich auch da der rechten Strassen
Wiet hab verfehlt und gstanden an
Mit einem Turckischen Lehen Mann,
Dardurch der Türck kommen zu springen
— — — — —
Nun ich mag nimmer weiter klagen,
Es will mir doch minders recht bhagen,
Hab jetzt wider den Bethlehem
Auffbracht . . .³¹⁾*

Még két jellemző beállítású, Frigyest s vele együtt Bethlent is gúnyoló éneket említek fel. Az egyiknek címe Pragerischer Hofe-Koch.³²⁾ A lesújtó gúny itt abban áll és úgy érvényesül, hogy a prágai udvari szakács panaszkodik amiatt, hogy rég terített, a finom ételeket megfőzte s fel is tálalta, de elfogyasztani nem jó senki. Vajon az ördög hordta-e el az embereket, vagy mi lelte? Az udvarnagy is eltűnt, egy órája is van, hogy senki se látható. Tán tanácskozáson ülnek? Nem, miért tanácskozzanak, hiszen minden jól megy a maga útján, mert

*Geffatter Gabor tritt heran
Mit Ungern, die fürn Feind fest stahn . . .*

Jönnek a rózsakeresztesek is és rendre mind a többi hívek és szövetségesek —, elmélkedik a szakács.

A költemény második részében a hosszas várakozás és egye-

³⁰⁾ Eigentliche Abbildung des Winter Königs, Ditfurth—Bartsch. i. m. 311—312. l.

³¹⁾ Klag und Warnung. 300—311. l., 123. s köv. és a 351. s köv. sorok.

³²⁾ Közölte Weller E. i. m. 62—73. l.

düllét alatt a szakács monológjának a hangja megváltozik. Most végre meg meri mondani az igazat. Azért nincs, ki asztalhoz üljön, azért kell menekülnie a királynak, mert nem hallgatott atyja tanácsára.

*Wiestu aber noch ferner gahn,
Gefatter Gabor lockn heran,
Mit Turckn, Tartern, mit dem Teuffl,
Und dich schrauben in solchm verzweiffel,
So ist dein nummehr, der Garausz,
Wird kommen dir zu Hoff und Hausz,
Uff Ungarn poche du ja nicht,
Treulich mit dir sies meinen nicht.
Was waren doch die gute Leut,
Die beym Treffn gestern ihren Abscheid
Zum allerersten flüchtig nahmen?
Warens nicht die, die aus Ungarn kamn?
Packaschi packen sie
Und drauf auszureissen ohn grosse Müh,
Für tromt und trommel stehn die Leut,
Wie Hasn. Merk disz Exempel heut.*

Erre elmondja a szakács intelmül és okulásra az ígás ló és szarvas ismert meséjét. Szabadon legelt a paripa a szép zöld réten. Nem-sokára odakapott és odajárt legelni a szarvas is. Ez módfellett bosszantotta a paripát. Nem tudta túrni, hogy a szarvas is ott legeljen vele együtt. Mivel maga a szarvast elüzni nem tudta, az emberhez fordult segítségért. Az ember segített is. A paripát felhámozta, szájába zablát, fejére kantárt vetett, maga fegyverbe öltözve felpattant a ló hátára s a szarvast elüzte. De az ember a hálára kötelezett paripát fizetség fejében azóta mindig hámban tartja, rajta lovagol, terhet hordat, szántat vele, örökösen dolgoztatja. A szép, zöld mező: Csehország; a paripa: a rendek, grófok és nemesek. A szarvas, az a római császár. És ki az az ember, aki segíteni kész a maga önző érdeke céljából?

*Der ist, dem ich hab heute gebratn,
Der grüste Mann ist Türck Gabor,
Soll dir der eins gebn hinter Ohr,
Zaum und Gebisz dir legn ins Maul
Sitzen auff dich als einen Gaul
Und durch des Türcken hülfss beystandt,
Den Keyser schaden in seinem Land,
Was werdestu endlich daran,
O Böhmen, Böhmen bringn zu lohn?
Eine Schlavensche Dienstbarkeit*

Következik a többi így szerezhető baj felsorolása. A költemény további menetében Bethlenről nincs szó. Pragischer Hofkoch³³⁾ le-

³³⁾ Wolkan 103—6. l.

sújtó gúnyja is abban áll és érvényesül, hogy az udvari szakács várja haza a téli királyt, aki sehogy se érkezik meg. Pedig az étel kész, de nincs, aki elfogyassza. Vajjon hol az udvar és népe? Baj nem érhetett senkit. Hisz Bethlen nem hagy el „minket“. Nürnberg pedig ontja a pénzt számunkra. Persze mindennek az ellenkezője igaz. Hogy azonban mindezt az eddigi pazar, tobzódó eszem-izomot előállító szakács mondja el, csak növeli a gúny hatását. Rokon emlékezésen és számításon alapul a New Bohemische Venus³⁴⁾ Ebben Vénus szól Frigyeshez, a verwöhntes Kindhez. Szemére hányja ostobaságait, hűtlen szövetségesekkel kötött könnyelmű egyezségeit. Az álnok szövetségesek között felemlíti Bethlent is.

*Wievol du auch vielmal
ein Türckischen Vasall
nebn dem groszen Soldane
widern Kayser woltst ausspannen,
so woltst doch Gott nicht leiden,
dein Auschlag fehlt gar weite.*

Épen ezért az isteni felség a császárt megsegítette, nov. 9-én — a fehérhegyi csata napja — igazságot szolgáltatott. Frigyes szégyenteljesen fut s ugyanezt teszik őt cserben hagyó szövetségesei.

A kortársak előtt tudott dolog volt a téli király prágai udvarában állandóan folyó lakomázás, pazar és fényes ünnepek. Mintha mindenik tagjukban külön gyomor volna, annyi volt az eszem-izom, a mulatozás. A szórakozás és mulatságok habzsolásában előljárt — ezt mindenik tudósítás feljegyezte — maga a királyné, Pfalzi Frigyes felesége. S most az udvari szakácsot és Vénust, az előbbi önfeledt életmód két fő tényezőjét szólaltatja meg az ellenség s úgy gúnyolja ki Frigyest mindenkitől ismert saját tulajdonságainak fonákra fordításával. A politikai szatira és gúny valamennyi változata kifogyhatatlan leleményességgel csak úgy zuhog ez énekekben. Hatásuk a kortársakra kétségtelen.

VI.

Általában véve a fehérhegyi csata után Bethlenről kevés barátságos szót hallunk. Az ellenség is, a szövetséges is észrevette, hogy Bethlen nem áll kötélnek, hanem a saját fejével és a saját céljai szerint jár el. Bethlen a nyugati hatalmaknak sohasem zsoldosa, hanem szövetségese, aki a maga szuverén érdeke szerint áll be koalíciójukba vagy lépett ki, — mondja róla Szekfü.³⁵⁾

Igy történt a fehérhegyi csata után is. Frigyes megbukott, szövetségesei is félrevonultak a harctérről. A cseh oroszán és a habsburgi sas küzdelme az utóbbi diadalával végződött. Most a sas ujjonva, visszaszerzett aranyos koronájával magát felékesítve, mindkét szárnyát kecsesen lebegteti s száll fel a győzelem magas oszlopára. A büszke, diadalmas sas, II. Ferdinánd, először is a

³⁴⁾ Wolkan i. m. 126—131. l.

³⁵⁾ L. Homan—Szekfü: Magyar történelem. V. köt. 246. l.

esehekhez, sziléziaiakhoz és morvákhoz szól. Hűségüket kérve, ígéri hogy:

*Unter den Schatten der Flügel mein
Sollt ihr florieren und ruhen sein.
Für euch mein Leib, Gut, Muth und Blut —
Wie der Pelikan vergieszn thut —
Ich aufopfern will ohne Beschwerd,
Damit ich euch erhalt auf Erd.*

Ez ígéreteknek megtartására erősen esküszik, életével fogadkozik. Csak még egy ellenség akadályozhatja meg szándékát s az Bethlen. Ép azért alattvalói hűsége mellé még a szász választó fejedelemség segítségét is kéri:

*Mit Hülf und Rath thu mir beispringen
Wieder das feindselige Ringen
Bethlehem Gabors, da zugleich
Er tentiert das römische Reich
Zu fällen und fremder Gewalt
Zu unterwerfen alsobald.
Verfolg den, welcher sucht allein
Des römischen Haupts und Verderben mein.*

Majd Miksát, fővezérét biztatja kitartásra, míg helyre áll a teljes béke. Hisz Mansfeld súlyos sebhen fekszik, a Jägerndorfi úgy elnémult, hogy szót se tud szólni

De még ott van (s mint tudjuk, a következő évig, a nikolsburgi békéig, ott is maradt) Bethlen Gábor. Akármennyire büszke a sas eddigi diadalára, kérést üzen Bethlennek, melyet ha nem fogadna meg, Isten büntetésével fenyegeti:

*Bethlem Gabor, ob er schon weisz,
Das diesr Adler erlangt den Preis,
Dannoch er nicht will lassen ab
Sondern auch weiter wagan drob
Was ihm lieb, ob er aller Dingn
Das Verlorne könnte wiederbringen.
Aber weit gefehlt, es kann nicht sein.
Bethlem, lieber stell die Sachen ein,
Lasz ab von solchen bösen Ränkn,
Habe in Acht und thu gedenkn,
Dasz Gott, der strenge Richter, ebn
Solchen Tücken nicht wird Raum gebn,
Sondern dien Betrug und falsch Sachen
Endlich wird gar zunichte machen
Ende.³⁰⁾*

Mint látjuk, a habsburgi sas, II. Ferdinánd, bár Frigyet és szövetségeseit leverte, diadalát nem érzi teljesnek mindaddig, míg Bethlen a harctérről el nem vonul.

³⁰⁾ L. Triumphirender Adler. Opel u. Cohn i. m. 119—121. l.

A költemény, mely esztétikai szempontból is a sikerültebbek közé tartozik, akaratlanul is a Bethlen politikai és hadvezéri jelentőségének az elismerése. Ennek következtében Bethlenről is, bár nem barátságos hangon, de nem is féktelenkedve és nem gyűlölettel szól.

VII.

Bethlen végső célját még szövetségesei előtt is elrejtette, taktikáját is csak addig kapcsolta össze a máséval, ameddig azt hasznosnak találta a saját külön célja érdekében. Ezért ellenség és szövetséges egyként szemére hányja ravaszságát s azt, hogy egyszerre két korona, a magyar és cseh után fut:

*Die Böhmen in gemeine
Stellten ihr Garn schon,
der Gabor in geheime
tracht auch nach dieser Cron.³⁷⁾*

Egy másik ének³⁸⁾ szerint:

*Bethlemb Gabor thuet jetzt fein schweigen,
Ich glaub, Er werd daheimb bleiben.
Ich sorg, werd Ihn auch also gehn,
Da Er d'Hungarisch Cron nit lasst stehn.
Wann Ich Im guet zum Ratgeb wer,
Liesz Er fahren königliche Ehr,
Weil Er Sie nit mit Recht khan haben,
Sonst möchte Er mir muessen nachbraben.*

Azt a történettudomány által mindig hirdetett s legújabbban is Szekfü összehasonlító vizsgálatából kétségtelen bizonyosságú tényt, hogy Bethlen mint diplomata is messze fölülmulta összes kortársait; túljárt mindenkinek az eszén, az egykorú képek és énekek úgy fezejik ki, hogy a ravasz Bethlent állandóan rókának rajzolják.³⁹⁾ Egyik énekben például az újságíró Frigyes szövetségeseit jellemezve így emlékszik meg Fuchs-Bethlenről:

*So ist desz gscheiden Fuchsen Kunst
Fürwahr auch nit so gar umbsunst,
Der Fuchs hat ja kein bösz Gesicht,
Weil er den Hoffart Teufel sicht
In desz Pfalzgrafen trüben Harm,
Ermant ihm, wie er sey so arm,
Daher gibt er sich zur Geduldt,
Bekennt der Welt sein offene Schuld.⁴⁰⁾*

³⁷⁾ Das Böhmisches Jag-Hörnlein. 11. versszak. Wolkan i. m. 256. l.

³⁸⁾ Pasquill vom vermeinten König. Wolkan i. m. 180—185. l., 130—38. sorok.

³⁹⁾ L. Keyserliche Schlacht und Victoria in Böhmen D-vel jelzett képét és versét. Wolkan i. m. 98—103., ill. 100—101. l. és ugyancsak Wolkannál a Wachender Adlerhez irt jegyzetet a 356. l.

⁴⁰⁾ Einred und Antwort, Das ist: Ein Gespräch desz Zeitungschreibers mit seinem Widersacher. Wolkan i. m. 189—193, illetőleg 7. kép 75—83. sor.

VIII.

Ezek után meglepetés számba megy az, hogy több haláltáncszerű paródiában Bethlen mint Frigyes udvari bolodja szerepel. Mint udvari bolond mindenikben utolsónak lép elé s mondja el szerepét. Pl. a Palatini Königreich in Fasten címűben így:

*Hofnarr, Bethlen Gabor.
Wann dann Hoffnarren sein Herr stirbt,
Sein ganze Lapperey verdirbt.
Drumb will ich jetzt wol bescheider sein,
Mein Narrenkalben ziehen ein.⁴¹⁾*

Általában alig olvasható barátságos szó Bethlenről a fehérhegyi ütközet után. Frigyessel együtt neki is csak gúny jár ki. A felülkerekedett ellenség káröröme elsősorban a téli király személyét tette kifogyhatatlan leleményességgel nevetség és gúny tárgyává. A téli király mellett gyakran sújtja Bethlent is a szatíra egy-egy csípős vesszőcsapása, őt sem kíméli az ellenség parodizáló humora, tobzódóan jókedvű, burleszk csúfolkodása.

IX.

Úgy a kevés magasztaló, mint a számszerűleg gazdag gúnyos énekek szerint Bethlen nagy erőt jelent.

A megbántott Religió tőle kéri és várja szabadságának helyreállítását épúgy, mint a köz és főrend egyaránt. A protestáns unió s főként a csehek a téli királlyal élükön a Bethlen szövetségét keresik, nagyrabecsülik, fegyveres népet, pénzt várnak tőle. Az ellenség, a királpárti katolicizmus is tart tőle, már csak azért is, mert szerinte Bethlen nem a hitért és hazáért harcol és nem Istenre támaszkodik, hanem a koronáért, hűtlen alattvalókra és és a hitetlen törökre támaszkodva. Mégis a maga nevében is (Triumphierender Adler), de magát az isteni Gondviselést is — Providentia — megszólaltatva kérleli, hogy hagyja abba a harcot, ne szövetkezzék a törökkel.

A Bethlen törökössége! Ez az ő nyilvánvaló nagy bűne, amit ország-világ ismer. Ez a Bethlenről szóló népének folyton megisméltődő, újra, meg újra visszatérő leggyakoribb motívuma. Ez az a mozzanat Bethlen politikájában, amelyet Erdély és általában a protestáns magyarság mindig megérett, de amelynek a magyar egységgel, Bethlen középponti célgondolatával való szoros összefüggését csak a legmodernebb történetírás volt képes helyesen meglátni, bár nem egyszermind helyesen értékelni is. A többi kortársak, a katolikus és királpárti magyarság, annál inkább a külföldiek, a protestáns-ellenes tábor csak a pogány szövetséget

⁴¹⁾ L. Dítfurth—Bartsch i. m. 320—321. 10. jelenet. Továbbá: Königliche Hofhaltung. Wolkan i. m. 144. l. (Der Narr, das ist der Bethlehem Gabor), Neues König Fest. Wolkan i. m. 147. l. 17. kép.

Leffler (i. m. 57—58. l.) három változatot idéz. A szöveg mindenikben majdnem szóról-szóra azonos az itt közölttel.

látta s nem a mögötte kiteljesedésre csendesen érlelődő, teljes magyar szuverénítás hatalmas programját. Még a protestáns felfogású avagy Frigyeszt dicsőítő énekek sem dicsekszenek Bethlen törökösségével. Ez nem igen lelkesített volna senkit, mert a törökgyűlés általános volt. De nem emlegették a Pfalzi Frigyes török politikáját sem. Pedig emlegethették volna.⁴²⁾ Ellenben annál inkább emlegette a Bethlen törökösségét a fehérhegyi csata előtt az ellenség, azután a volt szövetséges is. Bethlen törökös, sőt rosszabb a töröknél. Az Isten nem segítheti meg, mondja az ellenség. Sok pénz ellenére is Judás, mondja a magát cserbenhagyottnak érző volt szövetséges.⁴³⁾

A törökösség mellett ravaszágát emlegetik leggyakrabban. Mindent ígér, de ha tettere kerül, eloldalog; sem katonáját, sem pénzét nem látja senki. Titkon és magában mindig mást forral, mint amit mutat, ami látszik. A kortársak szerint ez ravaszság. A valóságban pedig, a modern történettudomány szerint is, akkora diplomáciai művészet, oly politikai éleslátás, hogy ebben Bethlen valamennyi kortársát felülmulja. A kortársak és a népi felfogás szerint ravaszság, a modern történettudomány szerint pedig diplomáciai lángelméjűség volt Bethlennek az a tulajdonsága, amelyik megtalálta a módját annak, hogy hogyan lehet a kicsiny Erdélyből, Gyulafehérvárról sikeres magyar politikát szőni, szövögetni kelet apróbb vajdáinak udvarában és a világhatalmas szultán bizánci, fényes trónja körül csak úgy, mint nyugat felé is: Pozsonyban, Bécsben, Prágában, el egészen az óceánig, sőt a csatornán túl, a londoni királyi palotában is.

Hadi sikereit, ha nem is gyakran és magasztalva, de mégis megemlítik. A magyarok prágai futásáról több helyt van szó ellenségénél és barátánál egyaránt. De a Bethlen vitézségét és sikeres hadvezetését akkor se kicsinyli még az ellenség sem, amikor a téli király korona és ország nélkül házalja yégig Európa uralkodót.

Igaz — s ezt nem is mulasztja el se ellenség, se barát felróni, — hogy Bethlen mint szövetséges sohasem volt egyszerűen Tedd-meg János. A szövetséget a maga káráig sohasem vitte, sem pénzét, sem hadinépét haszontalanul nem pazarolta. Egyetlen szövetségesnek pecsételte el magát éber, soha nem lankadó hűséggel: országának és népének.

A kívülről és az ellenségtől torznak látott vonások csakugyan ott vannak Bethlen személyiségében s fölismerhetők életművében is. De ha e vonásokat nem kívülről és nem a kortársak elfogult, idegen szemével nézzük, hanem belülről és az időtlen történelem tárgyilagosságával, akkor tudjuk, hogy ami torznak tetszik és fonáknak lástik, az a benső igazság szerint mind ragyogó fény, harmonikus ékesség homlokán annak a böles, nemzeti és ethikai

⁴²⁾ L. Szeffü Gyula i. m. 102. l.

⁴³⁾ L. az Ein Schweitzer Lied 24—25. versszakát. Dittfurth—Bartsch i. m. 115. l.

ideált céltudatosan szolgáló geniusnak, kihez fogható magyar Szent István óta Mátyás királyon kívül nem született s aki épen nemzeti és ethikai eszményének hűséges és eredményes szolgálata által emelkedett föl világtörténeti magasságba s lett a költészetben is nemzetközi nagyság, világirodalmi alak. Nemzeti nyelvünk igéin kívül személyiségét felfogta, dicsőítette vagy pártállás szerint ócsárolta a költői kedv zsidó, görög, latin, német és holland nyelven. Minden okunk meg van annak a feltevéséhez, hogy az említettek mellett a cseh és francia költészetben is visszatükröződik hatalmas személyisége.

Irodalomtörténetírásunknak, mint legnemzetibb tudomány-
nak, kötelessége a Bethlen Gábor alakjának világirodalmi vonatkozásait is felkutatni, összegyűjteni és feldolgozni. Ami eddig történt, édes-kevés. A jelen soroknak is tulajdonképen csak annyi az értelme és értéke, hogy emlékeztetnek a kötelességre, történelmünk egyik legnagyobb alkotó lángelméjének minden irányú teljes megismerésére s világirodalmi kapcsolatainak is, mint a nemzeti erő kisugárzásának komoly számbavételére és öntudatos nyilvántartására.

*

Magyar, illetőleg Bethlen Gáborra vonatkozó egykorú népénekek.

— Pótlás és kiegészítés Leffler bibliográfiájához. —

1. *Gesprache, darinnen der hochgehaltenen Herrn Jesuiter fürnehmste Eigenschaften und Tugenden...* stb. Hely n. 1618. Második kiadása Prága. 1620. Kiadta Weller E.: *Die Lieder des dreiszigjährigen Krieges.* Basel 1855. 3—14. 1. (Vitatkozó dialogus, katonák, jezsuiták, igaz keresztyének, a pápai nuncius és Pluto a szereplők. A gúny éle a jezsuiták és a pápa ellen irányul; tárgyalja a jezsuiták magyarországi szereplését is.)

2. *Ein gründliches und ohnpassionirtes Bedencken.* Hely n. 1619. kiadta Weller E. i. m. 15—161. A jezsuitákat gúnyolja. A kegyetlen töröknek a janicsárok, a pápaságnak a jezsuiták a félelmes eszközei. De most hátat kellett fordítani, menekülniök kell. Igaz, hogy páronként visszaszívárogtak Erdélybe, Kolozsvárra (Zu Closevar), azonban innen ismét távozniook kellett.

3. *Abdank-Briefl einer evangelischen Gemain an die Herrn Sechzehener in Wien.* Hely n. 1619. Kiadta Opel u. Cohn: *Der dreiszigjährige Krieg.* Halle 1862. 26. 1.

4. *Carmen zue Ehren Kön. M. In Behaim.* Hely n. 1620. Kiadta Wolkan R: *Deutsche Lieder auf den Winterkönig.* Prága. 1898. 56 1.

5. *Zwei ausbündige schöne newe Böhmer Lieder.* Getruckt zu Cöln. 1620. Kiadta Wolkan i. m. 78 1.

6. *Pragerischer Hofe-Koche vom Wintermonat im J. 1620.* Hely n. — Kiadta Weller E. i. m. 62—73 1.

7. *Der vertriebenen Jesuiter aus den Königreichen Böheimb und Hungern vorgenommene Wallfahrt zu der heiligen Raspino und Pono nach Amsterdam ins Zuchthaus.* Hely n. 1620. Folio lap rézmetszettel. Kiadta Weller i. m. 82—86 1. Tartalma mint az 1. sz. alatti pasquillusé. Külön is főlemlíti pater Haynalt, Káldit és Rumer Gergelyt.

8. Der Tag, der ist so freudenreich. Hely és év n. 1620. (?) Kiadta Wolkan i. m. 92—98 l.

9. Keyserliche Schlacht und Victoria in Böhmen. Hely n. 1621. Folió-lap rézmetszettel. D. szakasza egészen s a H. szakasz néhány sora Bethlenről, illetőleg a magyarokról szól. Kiadta Wolkan i. m. 98—103. l. Dítfurth—Bartsch: Die historisch—politischen Volkslieder des Dreissigjährigen Krieges. Heidelberg 1882. 307. l.

10. New Bohemische Venus. Hely n. 1621. A 14. versszak Bethlent, a török vazallusát jellemzi. Kiadta: Opel u. Cohn i. m. 101, Dítfurth—Bartsch i. m. 49. és Wolkan i. m. 126. l.

11. Bohemische Tragoedie. Hely n. 1621. Hungáriát s Transilvaniát egyként említi. Kiadta Wolkan i. m. 204. l.

12. Aus: Blutige Sanfftmuet der Calvinischen Predicanten. Desz veriagten Pfalzgrafen jämmerliche Klag. Hely n. 1621. Fametszet. Kiadta Wolkan i. m. 249. l.

13. Calvinischer Vortanz. Gent. 1621. Kiadta Dítfurth—Bartsch i. m. 51. l.

14. Wahrhaftiger gründlicher und gar kurzweiliger Bericht, was diese Fasznacht Königs Friedrici Hofnarr und Hoffparr zu Cüstrin für eine Comœdiam mit einander agiret. Fametszet. Hely n. 1621. Kiadta Opel und Cohn i. m. 111. l.

15. Aus: Fünff unterschiedliche Gespräch. Gespräch über das Böhemische Wesen. Hely n. Kiadta Wolkan i. m. 134—8. l.

16. Triumphierender Adler. Hely és év n. 1621. Folió-lap rézmetszettel. Kiadta Opel und Cohn i. m. 119—121. l.

17. Eigentliche Abbildung des Winters Königs. Hely és év n. (1621?). Kiadta Dítfurth—Bartsch i. m. 311—12.

18. Einred und Antwort, Das ist: Ein Gespräch des Zeitungschreibers mit seinem Widersacher. Hely és év nélkül (1621?) Folió-lap rézmetszettel. Kiadta Wolkan i. m. 189. l.

19. Kayserisch Vatter Unser. Hely és év n. Kézirat. Kiadta Wolkan i. m. 284. l.

20. Den Curieusen postellion, vyt ghesonden byde vrederycke liefhebbers, om te soecken den ophgewornen Coninck van Bohemm, nu onlanckt veriaecht voor Praghe. Kupferstick: Ein Postillon zu Pferde mit einer Laterne in der Hand. Antwerpen 1621 (?). Rézmetszet. Holland nyelvű. Kiadta Dítfurth—Bartsch i. m. 317—20. l.

21. Politische Picket—Spinet, darinnen Groszer Herren Potentaten, Grandes und hoher Leute Humor Abgebildet und etwas verdeckt representirt würdt. Hely és év n. Kiadta Dítfurth—Bartsch i. m. 324—31. l.

22. Der Pfälzisch Patient. Hely n. Getruckt im Jahr 1621. Folió-lap rézmetszettel. Kiadta Wolkan i. m. 185—187. l.

23. Ein neues Lied, von der herrlichen Victori und Sieg stb. Folió-lap rézmetszettel. Augsburg. Év n. (1621?) Kiadta Dítfurth—Bartsch i. m. 303-4. l.

24. Post Bott. Folió-lap rézmetszettel. Hely n. 1621. Kiadta Weller E. i. m. 113—116. l.

25. Aus: Zwo warhafftigen neue Zeitungen: Die Erste, was sich jetzo

newlich in Ost Friessland stb. Gedruckt zu Rotenburg an der Tauber, bey Hieronymo Körnlein, 1623. Kiadta Weller i. m. 166—170. l.

26. Mansfeldisch Trommenschlag. Hely n. 1626. Folió. Kiadta Opel und Cohn i. m. 174. l.

27. Ein Schweitzer Lied von neuen componirt. Basel. 1628. Folió. — Kiadta Ditfurth—Bartsch i. m. 113. l.

(Kolozsvár)

Kristóf György





Gyermekek alszik patakparton

*A parton fekszik, lábát víz locsolja.
Arany legyezőjét a nap kibontja.*

*Ezüst levelével a nyárfa tapsol.
Meleg hullám jön parttalan magasból.*

*Angyalhadak most szállanak a földre,
Gyönyörködnek kristályos víztükörbe.*

*Hullám csobog — — Ók mossák karcsu lábuk? ...
A víz nevet, vagy cseng a kacagásuk? ...*

*A mozdulatlan forró légen által
Kitárt szárnyuk meg-megsuhogva szárnyal.*

*Tölt illatot a rét fűvébe egyik,
A többiek a szent kalászt növesztik.*

*Dévajkodásból egymást elmagázzák,
S kacagásuk csengőit egyre rázzák.*

*Nevetésük parányi drága magva
A földbe hull s kinő piros pipacsba.*

*Ha szomjaznak: patak vizéből isznak, —
Meg is merül, ki a munkába izzadt ...*

*... Patakparton fekszik. Mereng a gyermek.
Az angyalok melléje szenderednek.*

Kutas Kálmán



Őszi szélben

Már délelőtt zúgni kezdett a határ, mert a szél egyre szilajodva ereszkedett Kassa felől. Ebéd után a jegenyék is hajlongani kezdtek, repültek a felhők s elhallgattak akkorára az utolsó katonanóták is. Minden ujonc megérkezett már a kaszárnnyákba.

Kevéssel volt ez október eleje után.

Ott álltunk ketten a falu feletti domb oldalában: Setéth Mártha földbirtokos-kisasszony, meg magam. Tizennyolc éves alig mulhatott még a leány, csinos arcát tartózkodó kis komolyság tette búsongóvá némileg, mialatt félhosszú szoknyácskája csattogott a sikongó szélben. Vigyázott is eleget szegényke, hogy a hideg orkán föl ne villantsa a fehér alsó fodrait.

Még nem alkonyodott egészen.

Szemközt álltunk ketten s pillanatra egymáson feledkeztünk a tekintetünkkel. Akkor annyit mondtam:

— Ősz van . . .

— Ősz van, — mondta Setéth Mártha is és elgondolkozott maga elé.

Virágos ködmönkében állt előltem, mint ahogy az úrilányok öltözködnek a Felföldön, ha búsulóvá válik az időjárás. Néztük egymást és hallgattunk. Később elkapta rólam a szemét s mintha igen-igen el talált volna gondolkozni valamin.

Alattunk, délnek kissé, a falu jegenyefái recsegtek a Dargó felől őrző szélben. Fölöttünk, a domb legtetején, a temető s mindjárt a temető lábánál, sűrű bokroktól védve többen üldögéltek. Ott lehetett látni Setéth tekintetes urat s feleségét, aki fiatalabb menyecskének számított még azon az őszön, ott volt azonfelül a jegyző, hites nejével persze s nem hiányzott a kótya segédjegyző sem, aki valami diszkrét kalandját adhatta elő, mert a társaság tagjai felcagagtak hirtelen, magát a bontalábú jegyző-bojtárt viszont olyan nevetés dobálta belülről, hogy hánykolódni kezdett a két válla.

. Nyársakat faragtak a férfiak: szalonnasütéshez készülődtek.

A domb oldalában álltam, valamivel messzebb a társaságtól s szemközt állt velem ugyanúgy a leány, a Setéth-ház szemefénye. Annyit mondtam még:

— Ősz van megint s el fogok menni innét...

— Ősz van megint, — mondta a leány s kétségbeesés volt a hangja.

Néhány napja mult csak, hogy hazakerültem Tirol havasairól, hol hósi esztendőmet szolgáltam le a császár vadászok egyik ezredében s ez okból némi hányivetiséget lehetett tapasztalni egész magatartásomban. Ezúttal azonban nem voltam hányiveti többet, mivel éreztem, hogy hosszú időre kell elválnom a tájtól. S itt kell hagyni Setéth Mártát is.

Egyszer még rámvetette szemeit a leány s a hangja megremegett:

— Mondja, honnét jönnek a vadlibák?

Mert akkor már vadlibák kiáltoztak az alacsonyán zúgó, kor mos felhőkből. De látni nem lehetett egyet sem, mintha végleg belegomolyodtak volna a fellegekbe. Magyarázni próbáltam neki, de kedvtelenül:

— A lengyelországi mocsarokból menekülnek a vadlibák, meg északabbról, a Dvina és Pecsora nyárvégi kiöntései mellől. Arra a tájra az északsarki rémült hidegek ereszkednek le már. Elhagyatott lett a Dvina és Pecsora dermeteg világa, amely fölött nemsokára felcsattan az északi fény s üzni kezdi bús játékait különös fényeivel...

Sóhajtottam:

— Délibb tájakra menekülnek a vadlibák s holnap magam is utánok megyek az északi szelekkel. Csak tavaszra kerülök vissza ismét... Talán akkor sem.

— Istenem... Istenem... — tördelte ujjait a leány.

Megsajnáltam s a széltől-védett társaság felé indultam lépést. Nem tudtam volna elviselni, hogy könnyekre fakadjon előttem. És mialatt lépést mentem a szélbendörgő domblejton, Setéth Mártha észrevétlenül karomba öltötte a karját. És mialatt az oldalamon ment, lehajtotta a fejét. Csak akkor rezzent föl, hogy csaknem a szülei előtt álltunk már. S éppoly észrevétlenül kihúzta karomból a karját. Nem illett volna, hogy meglássák.

A társaság karéjába telepedtünk le aztán mi is. Setéth Márta a tulsó oldalon ült le, szemközt velem, miközben cipője orrát a szoknyácskájával takarta le. Tudtam, miért húzódott el a tulsó oldalra és nem mellém. Nem akarta, hogy gyanút fogjanak kettőnkre.

Ahogy mi is helyet foglaltunk volna az októbertvégi gyepen, a társaság tagjai elhallgattak. Mindössze a segédjegyző volt munkában. A segédjegyző tudniillik szalonnasütéshez próbált gerjeszteni tüzet a tér közepén. Kétpofára fújt a rözse alá.

Fellobbant a láng.

Bokrok védelme alatt üldögéltünk s kiki nyársra húzta a szalonnáját. A jegyzőbojtár hűbéris kedvében volt ezúttal is, mint minden alkalommal, ha egyetlen rézkrajcár tulajdonosának sem

vallhatta magát. Valami ó szellemességet próbált elröppenteni most is, de nyomban meg is jegyezte hozzá:

— Az ilyen ócska viccekért már Rákóczi idejében is megbotozták az embert!

De most nem mosolygott senki: meghittebb és ünnepebb volt a hangulat annál. Tűz fölött sercegek már a szalonnák, amikor csak felsóhajtott Setéth tekintetes úr:

— Itt az ősz megint s erről eszembe jut, hogy minden ősz közelebb visz az elmuláshoz. Belemegyünk egyszer a másvilági őszbe, ahonnet nem lehet visszatekinteni . . .

Meghatottság fojtogatott mindnyájunkat. Mintha megéreztek volna, hogy sok-sok esztendő fog elmúlni, amíg újból összejöhötünk valamikor a falu fölötti dombon. De hányan fognak itt hagyni akkorára, belépvén a tulvilági ködökbe!

Azontúl is szótlankodtunk. Csak a felhők zúgtak a domb fölött, egész alacsonyán, szétterülve és összegubancolódvá s láthatatlan vadlibák kiabáltak le a fellegekből. Hanyatthomlok menekültek Tolcsva és Szerencs irányának.

Készlen lettünk a szalonnával is. A jegyző bekattantotta a zsebkését s széles képpel bölintott néhányszor hűséges bojtárja felé:

— Józsikám, mi is volt a szólásmondása a kabai asszonyságnak?

Csopak Jóska vénülő segédjegyző megértette a célzást s a tekintetes úrra pillantott. Csak ekkor vette észre magát Setéth földbirtokos úr:

— Erről bizony megfeledkeztem kissé, annyira el találtam gondolkozni. Itt a kulcs, Jóska fiam, ugorj csak le a pincébe s szíjjal föl vagy két üveggel. De ne húzz magadba a lopóból, mert felét a földre pocsékolnád el. Ihatsz fönt eleget!

A megjegyzés arra vonatkozott, hogy a jegyzőbojtár, valahányszor bortszívní ugrasztották át a pincébe, a lopóban maradt bort nem eresztette vissza a hordóba, hanem magába öntötte. Köztudomású volt ez a gyöngéje, ám a segédjegyző, valahányszor figyelmeztették erre a gyöngé oldalára, sohasem vette zokon az avizót. Ahelyett pettyentett kettőt az ujjain s fölkcuncogott magában. Így kuncogott fel most is:

— Megpróbálhatom, Miklós bácsi. Föltéve, hogy lesz hozzá lelkierőm.

S a pincekulccsal már ment is a domboldalon.

A velejti erdő felől táltoslábakon sietett elő a sürvedés, mi azonban — a parázs körül üldögélve — alig vettük ezt észre. Lent, a Ronyva völgyében, tehervonat zakatolt el a megyei székváros irányának, füstje megelőzte a mozdony kéményét s feketén terült el a szélben, mint valami gyászlobogó. Azt néztük egy darabig. Később ennyit mondott a jegyzőné:

— Kedvem lenne fogadni, hogy Jóska megkóstolja a lopót...

— Nem tételezném fel róla — csavart egyet bajuszán a te-

kintetes úr —, amikor külön is figyelmeztettem erre a csunya szokására . . .

Ezúttal azonban hiába figyelmeztette. Mert a segédjegyző ugyanakkor visszafelé loholt már a pincék irányából s messziről kiáltott:

— Nincs becsület, nincs tisztesség, Miklós bácsi!

Setéth tekintetes úr gondolta mindjárt, miről lehet szó. S úgy is volt! Mert Csopak Jóska így kiáltott fel menetközben másodszer is, a bűnbánat minden jele nélkül:

— Megint ittam a lopóból!

A tekintetes úr felesége meg a jegyzőné fölnevetett halkán, a jegyző böffentett egyet, Setéth földbirtokos úr hallgatagon csóvált fejet. Én Márthára néztem s Mártha visszánézett rám. Hittel, bizakodón. Mi ketten egészen másra gondolhattunk akkor.

A segédjegyző lihegve érkezett meg a két üveg borral. Amint megállt volna a paráznál, annyit mondott:

— Azt hiszem, Miklós bácsi, hogy sohase fogok én már megváltozni! Így ver engem az Isten . . .

Senki sem hitt neki.

Ez azonban nem feszélyezte a vicenótáriust, ahelyett töltött a poharakba. Az első koccintásnál így szólt Setéth tekintetes úr:

— Egészségünkre és hazánk jobbvoltára!

Mert házibálok, összejöveitek s egyéb multságok alkalmával az első poharat mindig hazája jövőjére ürítette a földbirtokos úr, megemlékezvén egyben őseiről is, akik gályát hajtottak valamikor a hitért.

Én is koccintottam Márthával s mosolyogtam. És a leány visszamosolygott reám. Lopva, félénken.

A szél dörgött s dörgött benne a domb, mialatt a temető fái recsegték s végig-végig a falun kétségbeesve táncoltak a jegegyék. A velejtí erdő felől most már ijesztő színben közeledett az este. Mi azonban védve üldögtünk a bokrok alatt.

Akkor a segédjegyző, miután a többiektől függetlenül felhajtott egy pohár bort, cuppantott s venyigét vetett a parázsra. A tűz fellobbant s kísérteti fénybe vonta arcainkat.

Mi is koccintottunk aztán.

Egyszerre beszélni kezdett a tekintetes úr:

— Mikor így a temető mellett üldögelek, sokszor egyesegyedül, alig néhány lépésre elődeim csontjaitól, eszembe jut mindig, hogy egyszer én is odakerülök közibük . . .

Lehorgasztott fejjel hallgattunk.

— És ha elgondolkozok magamban, különösen mostanában, nem tudok menekülni a gondolattól, hogy hamarosan el fogunk szakadni egymástól . . .

Egyszerre fölfigyeltünk mind s a tekintetes úrra függesztettük szemeinket. Ő pedig beszélt tovább bölcsen, fájdalom nélkül. Hogy nagy háborúk lesznek, vér lesz a világ, a fiúk katonának mennek, soha többé nem fognak visszajönni, a leányok pedig

annyit fognak sírni utánuk, amennyit nem sírtak ezer esztendő óta magyar földön. Érkezni fognak aztán esztendőök, mikor az Antikrisztus száll le a földre s kezd bujtogatni közöttünk. A nyugodt öregek keserűen hajtják le majd fejüket utoljára s fognak menni a túlvilágra mind-mind, a visszamaradt fiatalok pedig nem fogják találni helyüket a világban...

S mélyet sóhajtott a tekintetes úr:

— Becsüljük meg egymást s tartsunk ki a közös ragaszkodásban, ha kijövünk néha a dombra, a temető alá... Isten tudja, meddig találkozhatunk így egymással!

A zengő orkántól övezve, a csattogó lángok körül s azok fantasztikus fényében különösen hatottak az öreg tekintetes intőszavai. Hátunkban zúgott a temető.

A siket hallgatást a jegyzőné szakította félbe, aki nem szerette a nyomott hangulatot. Incselkedve nézett rá Setéth Mártárára:

— No, lányom, most pedig megtudjuk, melyik világtáj felől fog megjönni majd a kérőd!

S a tűz közepébe szúrta le az egyik szalonnyársat. Elégett a nyárs alja, esni kezdett lassan s akkor végigcsappant a tűzön. Felém mutatta az irányt.

Ijedt csend lett a válasz.

Mártárára pillantottam... Setéth Mártha kisasszony nyílt arccal nézett vissza reám a tűz felett s közben mintha mosolyogni szeretett volna. S addig próbált mosolyogni, hogy egyszerre csak könnytől csillant meg a szeme...

Hány esztendeje már ennek?

Elmultak már a harcok, melyeket a tekintetes úr jövendölt meg, de az Antikrisztus még egyre bujtogat a földön. Évek jöttek, évek mentek és ha ma eltekintek magam körül, alig van körülöttem valaki.

Azóta rég az ősei közé tért meg Setéth tekintetes úr, a temetődomb akácfái alá. Azóta elment innét a kósza segédjegyző is és azt sem tudom róla, a hegyek mely zugában lehet a sírja... Meghaltak! Mind meghaltak!... Az egykori nemesúrfiak véres csaták folyamán dültek el halálos sebeikben, de nem tértek meg a zsellérfiúk, meg a szolgálégények sem a faluba. Ők is meghaltak egytől-egyig!

Magam vagyok egészen.

Valaki azonban mégis megmaradt nekem: Setéth Mártha régi földbirtokos-kislány.

Ülök az asztalomnál s egy elmerült világ emlékei zsonganak körül... Setéth Mártha, az egykori kisasszony itt jár körülöttem s tesz-vesz a szobákban. Néha megbosszantja a két gyereket, máskor magához szorítja őket s könnyel telik meg a szeme:

— Legyetek jók, bogaraim, mert ki fog szeretni benneteket, ha meg talállok halni egyszer?

Azóta a szélbendörgő őszi szürkület óta mindenki eltűnt mellőlem, csak Setéth Mártha, az én egykori kispajtásom tartott ki az oldalamon. Búsmosolyú arca, szelíd járása most is a régi. Ez a mosoly s ez a szelídség minden emlékem a multból.

Ülök az asztalomnál s nézek kifelé az alkonyatba. Ősz lesz megint . . . És amint ülök így magamban, Setéth Mártha hozzám lép lábujjhegyen s megsíogatja a hajamat. Továbbmegy a szobákon s én utána nézek kedves alakjának.

S eltűnődöm sok régi dolgon.

Komáromi János





Pestkörnyék

*A távoli dombok túl a Dunán
a nyári verőn át idelátnak,
az ólmos nap tüze szikrát se hány,
a Magyaralföld dől ide hátnak.
Odaát a remény, itten a kétség,
se hangulatok, se kilátás,
még a napfény is csupa sötétség,
a hung is néma kiáltás.
Lúd, kacs, tyúkok az udvarokon,
kényszeredett a virágágy . . .
szikrázik a fény a dombsorokon,
itt minden csak oda átvágy.
Hogy szállna, repülne a dombok alá
valami izzó, nagy szerelemmel,
de semmibe mozdul, nem megy sehová
a virág, az állat, az ember.*

*De te, kedves, ne maradj; te add a kezed,
— ki tudja, mi sors, ami ránk vár, —
lobogj velem át, hogy észre se vedd,
könnyebben az égi madárnál.
Az örök televény itt bölcsen enyész,
— magasra csapong, aki dőre, —
lelkem, fel a szívvel, hátra se nézz:
menekülj velem át: a tetőre!*

Szegedi István





Az evangélikus egyház és az intelligencia

— Előadás a soproni evangélikus theológiai konferencián. —

Ez a kérdés részlete annak a nagy problémának, mely ma minden keresztyén egyházban vizsgálhatja a vallásosság, a keresztyénség, az egyháziasság kérdéseit az intelligenciához való viszonyában. De még evangélikus egyházunk címe alatt is e kérdés megbeszélésénél kívül hagyjuk a külföldi evangélikus egyházak idevonatkozó helyzetét s egyedül a magyarhoni evangélikus egyház helyzetét vizsgáljuk a kitzűött kérdés keretén belül.

A katolikus egyház hazánkban nagy tömegekből áll. A református egyház is, hozzánk képest, tömeg-egháznak minősül, mi azonban, különösen Trianon óta, országos vonatkozásban tipikusan diaspora-egházzá lettünk. A kérdés tehát ránk nézve lényegesen életbevágóbb, mint a másik két egyházra nézve, mert a tömegegyházban megfordított arányban bir jelentőséggel az egyház és az intelligencia viszonya, — mennél kisebb egységekre szóródik az egyház, annál döntőbbé válik benne az intelligencia helyzete és állásfoglalása.

Az egyházi élet szempontjából ma is áll az a protestáns tétel, hogy a legfontosabb gyűjtő, nevelő és irányító erő a homiletikai munka. A szószék ma is a legmagasabb társadalmi pozíció, amit földi ember elérhet, — de egyén és intézmény megfelelő magasságban áll-e benne? Hogyan fogja fel hivatását az intelligencia szempontjából, ez éppen a döntő kérdés. Csak moralizál-e egyoldalúlag, csak bíraskodik-e felebbezhetetlenül, vagy pedig mint oráculum mondja ki azt az ígét és parancsot, melynek változhatatlanságához visszakanyarodóban van a változó idő? Ha a prófétai vonás elhalványult az egyházban, az megbiztosabban az intelligencia elhidegkedő magatartásán látható meg.

A katolicizmus a szószék szolgálata nélkül is ki tudja elégíteni egyházának híveit, bár feltűnően észrevehető a katolikus igehirdetés nivójának emelkedése e század eleje óta. A katolicizmusnak két irányban kell állandóan egészséges programot adni: felfelé arisztokratikus gondolatokat, melyek az egész egyházi szervezetnek tartó oszlopai, lefelé pedig a mindinkább nyomasztó társadalmi ellentétek közé állította be magát, mint szociálpolitikai

gondolatok inspirálóját s végrehajtóját. Ha állami vagy társadalmi speciális munkáról van szó, tagadhatatlanul a munkálkodók élére siet. Gondoljunk csak arra, hogy a szegény-ügy egyetemes megszervezése ügyében az úgynevezett „egri szisztéma“ mennyire megnyerte a népjóléti miniszternek és sok katolikus városnak a tetszését. Valószínű, hogy ez még terjedő mozgalom. E kísérlet önkéntes munkásai a katolikus intelligencia köréből kerülnek ki.

A református egyház az egyéni öntudatosság mellé nagymértékben beviszi a fajiság jellegének kidomborítását, lényegesen élesebben tudja megmutatni az evangéliumi és szociálpolitikai munkálkodásokban a nemzeti vonás jelentőségét és kihatását, mint a katolicizmus s úgy látszik, hogy optimista és aktív vallásosságot követelő keresztyénsége e jelleg kidomborításával sokat nyer.

Az evangélikus egyházat egyik előadásában, épen ilyen összehasonlítások során, Ravasz püspök az intelligencia egyházának mondotta és ha az egyházhívek számához a beletartozó intelligenciának a számát arányosítjuk, szellemi értékeinek politikai, irodalmi, művészeti, közgazdasági és tudományos érvényesüléseit számolgatjuk, semmi okunk sem lehet, hogy ezt az elnevezést el ne fogadjuk. Témánk keretében azonban ezzel adva van a fokozott kötelesség egyházunkra nézve a benne élő intelligenciával szemben.

A szószéket a protestántizmus tette a tökéletesedést szomjazó emberi lélek számára a fejlődés bírálójává és egyengetőjévé. Nemcsak a dogmatikának és etikának, hanem a művelődéstörténetnek az igazságaival is gazdagított. Nem exkommunikálta az új igazságokat, hanem beállította feszítő és javító erőknél Isten országát kereső nemzedékek részére. Világnézeteket méregetett s nem volt igazságtalan, — ami bennük megállt az Ige mérlegén, hozzávezette híveit, — ami bennük az Ige ellen lázadt, attól óvta és védelmezte őket. Ma azonban a szószék az intelligencia szempontjából ezt a hivatást nem tölti be. Világnézeti problémákat csak úgy félig-meddig érint, felületesen ismertet vagy hallgatólag kezel. *A szószék az egyház világnézetét nem formulazza sem elég pontosan, sem elég gyakran.* A világnézeti problémák küzdőterében élő intelligenciát tehát magára hagyta, aminek egyszerű következménye az lett, hogy az intelligencia sokkal nagyobbik része hiányzik a templomból, mint amennyi látogatja, pedig azonnal megtehetnek a templomok, míhelyt a szomjazónak hívős forrásokat nyitnak bennük. Mikor Székesfehérvár katolikus nagy püspökét hallgattam Budapesten az Eskü-téri templomban a világnézetek keresztyén mérlegeléséről, ellenállhatatlanul az volt az impresszióm, hogy egy olyan reformációkorabeli művelt papot hallok egy gazdag katolikus templomban prédikálni, aki még nem ment át a szomszéd egyszerű templomba. Viszont miért nem látunk olyan egyetemi tanárokat sem a templomban, akik pedig evangélikus parochiákon születtek? A világnézeti kérdések lekerültek a szószék témáiból, az egyházi sajtó is kitér előlük, — az

intelligencia nem kapja meg az egyházától legtöbbször azt a szellemi útbaigazítást, amire szükség van. Kap vígasztalást a bánatban, csendes perceket a templomban, nyugtalan lélekkel való úrvacsorázást, — ez a legtöbb, amit az intelligencia többsége egyházában találhat. Pedig az intelligenciának még a forma tekintetében is más az igénye, mint a nem-intelligens hallgatóságnak, csak megemlítem, hogy a rossz partitíóban is előre lát mindent, hát még a jóban, — nagy többségben tehát inductiót igényel deductió helyett.

Az intelligenciának a kisebbsége van az egyházi életben aktív tag gyanánt, — a többsége passív, vagy egészen kívül él. A lelkész, aki nemcsak szószéki prédikátor, hanem lekipásztor is, — tartozik egyházát társadalmilag is szolgálni. Az ő személyében tehát az egyház jelenik meg, hogy a társadalmi életben keresse, megtalálja és visszavinni megpróbálja eltávolodó híveit. A *curapastorálisnak egy hiányzó fejezetét fog kelleni megírni: a lekipásztor teendője a visszatérítendő intelligenciával szemben*. Apologétának, ostromozónak és a létkozló fiút hirdető misszionáriusnak együttes munkája kell ahhoz, hogy megértessük ezekkel a nem rossz szándékú, csak magukat elhanyagoltnak érző emberekkel, hogy ugyanannyi mulasztás terheli őket, mint az egyházat. Nem elég ugyanis egyházhűnek maradni ebben a reverzális világban, hanem benne is kell élni az egyházban, — példaképpen másoknak, — hasznukra önmaguknak, mert az intelligenciának lehetősége és kötelessége is az, hogy problémáit egyháza előtt feltárja és így azokkal való foglalkozásra kényszerítse. Másrészt azonban az egyházak is épen az intelligenciával való bánásmód tekintetében tanulhatnak egymástól, — a római katolikus egyház tőlünk vette át a személyiségre való nevelést, viszont mi, úgy a vallástanítás, mint az egyetemi ifjúság nevelése tekintetében megtanulhatjuk tőle, hogy intelligens tagjainkat kifejezetten és öntudatosan egyházi munkára kell nevelnünk, mert hovatovább nemcsak a templomból fognak hiányozni az intelligens emberek, hanem hiányozni fognak minden egyházi munkából is. Történetek ugyan jól átgondolt és idő tekintetében is jókor indult törekvések, mint a háború után a Luther-szövetségek, sajnos, ezek a kezdeti sikerek után mind jobban veszítik jelentőségüket azért, mert nem az egyházon kívül álló és távolodó tagokat fogják szövetségbe, hanem az egyházba úgymint beletartozókat.

A mi egyházunk csakugyan hőven tudta adni is, nevelni is az intelligenciát, egyházi és iskolai multunk, irodalmi és tudományos jelentőségünk kétségkívül igazolja ezt, minden modern és korszerű kérdésben bátran és bölcsen elsőknek a mi egyházunk emberei tudták megmondani véleményüket, ma azonban ez lassanként kiment a szokásból. Példaként említem, hogy a fasori templom bőjti estéinek tíz előadása minden évben egyszer világnézeti szempontok szerint világítja meg az elmúlt esztendő szellemi életének főkérdéseit, — például: Krisztus a kollektív eszmék vilá-

gánál, — Az örökkévalóság és a természettudomány, — Vallás és tömegszენvedély, — A katholicismus és a protestántizmus krízise külön-külön, a tudomány krízise, — Világklerikalizmus, — Világprotestántizmus, mind olyan kérdések, melyekre mindig figyelő és hálás intelligencia gyűlt egybe.

Mert a feltett kérdés: egyházunk és az intelligencia feletti gondolkodásban nem szabad eltéveszteni szem elől azt az igazságot, hogy a mi *intelligenciánk nem vallástalan, csak a maga részéről meglazult, az egyház részéről pedig tervszerű gondozás szempontjából elhanyagolt.* — *Van hite, de nincs hitvallása. Van munkahajlandósága, de nem kap neki szóló programot.* Van még benne az apák tüzeiből, de féltő, hogy idejében nem élesztik meg a lángot... Tart arra, hogy ő evangélikus, de nem mindig jár helyes vágányon. Így például az intelligencia körében gyakrabban vesztenek a városi egyházak reverzálist, mint az egyszerűbb embereknél. Rosszul felfogott liberálizmus, kellően meg nem értett könnyelműség és felületesség ez. Viszont másrészt igen ritkán halljuk panaszkodni komolyan az intelligencia tagjait azért, hogy evangélikus voltak akadályozza pályájukon való haladásban. Megemlíti mint tényt, de a legnagyobb ritkaság, hogy valaki emiatt dezertáljon. E két példának az összevetése arra mutat, hogy *az intelligencia még nem vezett el az egyházra nézve, de nagyon itt van az ideje a vele való tervszerű és gondos törődésnek.*

Eddig tulnyomóan negatívumokra mutattam, még pedig úgy az intelligencia, mint az egyház részéről. Felelni kell tehát arra, mi a teendő? Az intelligenciával éppen úgy megvan az egyháznak a missziói kötelessége — hirdetni, hogy térjenek meg és higgyenek az evangéliumnak —, mint bármely más rétegével szemben az emberi közösségnek. De az evangélikus egyháznak a világi papság aktív tagjait, az egyházvezetőket és egyházvédőket ugyanaz az elhanyagolt intelligencia adja és ha néhol már ma azon kell is panaszkodni, hogy nincs alkalmas és önmagától is kínálkozó férfi egyházfelügyelőségre, az csak az örök igazság teljesülése: ki mint vet, úgy arat.

Először is tehát: le kell mondani az egyháznak arról a luxusról, hogy nem foglalkozik a vele nem foglalkozókkal. Sőt inkább az elguruló drahmáért kell dolgozni és fáradozni.

Másodszor: az intelligenciával párhuzamosan nexust kell tartani minden modern és érdekes, új, vagy korszerű törekvéssel. Az evangélikus lelkész — véleményünk szerint — tartozik meghallgatni a szociálista szónokokat éppen úgy, mint a relativitás elméletét hirdető tanárt, — mert az ilyen helyeken úgy ül, mint hallgatólagos cenzor, aki híveiért megy el oda.

Harmadszor: *a legmagasabb intelligenciának és a legmélyebb hitnek egyesülnie kell abban a lelkész-generációban, mely az intelligenciát visszahódítja a szószék alá.* Ez nem fog harc nélkül menni és a harc győzedelmes befejezéséhez jól felkészített harcosokra lesz szükség, akiknek fegyverük és programjuk egyaránt

van. Az eddig mondottakból logikusan következik, hogy a tudományos képzés után ehhez céltudatos szemináriumai nevelés kell, – vagyis a szemináriumai nevelésnek ilyen feladatokra is kell előkészíteni.

Negyedszer: Diaspora-mivoltunk fokozottan kényszerít a személyes érintkezés gyakorlására híveinkkel. Éppen az intelligenciát — tapasztalatból tudom — legjobban megerősíti az egyházhoz való tartozásban az, ha őszintén feltárjuk előtte az egyház mai fenyegetett és veszélyes helyzetét. Az intelligencia visszaszerzésének a társadalmi és szociálpolitikai alkalmak felhasználásával egyetlen útja a személyes misszionálás.

Ötödször: Niebergall-nak ismert tétele, hogy a protestáns lelkészek a templomban adják vissza a vizitet, pontosan felel arra a negatív-jellegű kiinduló pontunkra, hogy az intelligencia azért maradozik el a templomból, mert azt hiszi, hogy ott nem kap neki való táplálékot. Meg kell győznünk ebben való tévedéséről, az egyszerű és meg nem változott evangélium örök életet adó bölcsességéről, mely minden világnézeti kérdésben útba igazít. Mennél több látogatást kell visszakapnunk a templomban azoktól, akiket így kell visszahozni az Úr igéjének lépcsőjéhez.

Hatodszor és végül: A szószék csakugyan a legnagyobb pozíció. De ezért óriási kötelezettségei vannak. Gyenge és gyarló lelkünk minden erejét, minden tehetségét, minden intelligenciáját oda kell adnunk az Ige általunk való munkájára. Miénk a munka, az áldás Istené. De még soha nem volt áldás nélkül az olyan munka, amely egész lélekkel csak szolgálni akart. Kicsoda venné magára a felelősséget, hogy miatta elfordultak és elhidegedtek, kényelme és készületlensége miatt eltávolodtak az Ige egyházától? Szentháromság utáni II. vasárnapon a nagyvacsoráról szóló evangélium arra figyelmeztet, hogy egyetlen közülünk való lelkipásztor sem bírhatja el azt, ha a kegyelem nagy vacsorájához hívogatva azt felelik neki: „Intelligenciát vettem s azért nem mehetek, — kérlek, ments ki engem...“

Programmot, készültséget és munkát kell adni az egyháznak az intelligenciáért lelkészsképzésben, szószéken és egyház-társadalomban egyaránt!

Kemény Lajos





Szolga-magyar dala

*A kóborló magyarok ösztöne
Lomhálkodón bennem se hever:
Új színekért idegenbe ver.*

*Barna lovam: robogó gőzkocsi,
Bőrülés a ruganyos nyereg,
Agyam, szívem az új fegyverek.*

*A porosz föld vizét bámulom most
Acélbordás, vaskaru hidon
S hangulatért szívem kinyitom.*

*Csendes-szavú hullám-muzsikával
Hajót sodor a víz ereje,
A hab lágyan omlik part fele.*

*És a folyó-körül-ülő csendben
Germán erő nyugalma lebeg
Az Odera hűs vize felett . . .*

*Az égen sok széles-vállú felleg
Az esőhöz készül komolyan —
Megérzi a szendergő folyam.*

*Szőke-hajú, kék-szemű porosz
Sugár, mint a magyar jegenye,
Álmaimba nem köszön bele.*

*Keresztül néz dacos koponyámon,
Mint egy limlom-üvegdarabon —
S én emelem meg a kalapom.*

Gyökössy Endre





Panasznapok.

Népek sorakoznak a faluháza előtt...

Mert az a helyes nagyvilági beosztás uralkodik itt a mi kis falunkban, hogy minden héten van egy panasznap, mikor a falu főbírája kihallgatást tart. Az emberek, asszonyok libasorban szivárognak be a tanácsterembe s a bíró úr előtt négy szemközt kirakják azt, ami a szívüket nyomja. De az egész lelküket is kitehetik...

Célirányos intézkedés ez már azért is, mert így sok pörpatvarnak — ami csak a fiskálisok malmára hajtaná a vizet —, nagy tapintatosan kitekeretik a nyaka.

Szombat van. Délelőtti tíz óra...

Sós János kókadozó fejjel bandukol a bíró úr elé.

— Baj van, bíró uram!

A bíró úr fölveti szűrős két szemét az írói asztalról, miközben a tajtékipipát oldalt taszítja:

— No...?

Sós János megtopog a csizmában.

— Azt se tudom, hogy hun kezgyem...

A bíró úr segít az emberen. Hisz azért bíró.

— Kezgyed az elején, — mondja. — De azért ne aprózd!

Való igaz, hogy Sós János az elején akarja kezdeni. Ott. Csak az a baj, hogy azt nem találja...

— Hát izé... Nizze má no... Hogy essön bele... Mer olyan fikciós ez az eset, bíró uram, hogy még rágondolni is rossz! Hát még elmondani? De már mindegy. Elgyüttem, itt vagyok, hát kirakom...

— No, rakd ki!

János a darvadozás közben valahogy elkapja az eset elejét s azon nyomban szavakba kezdi önteni:

— Úgy történt, tuggya kigyelmed, hogy az éccaka valami úton-módon elszabadultak az ökreim. Mind a négy. Biztosan nem kötötte mög őket a gyerök. Arra vélekszök. Csak úgy löhet. Szépen kísétáltak az istállóból, oszt neki igényösen a dinnyeföldnek s kit egészben, kit mög jórészben mögpocsékoltak... Semmivé töttek, no! Itt má hiába mindön kertelés. Az az igazság, hogy kerekön egyszáz darab számos dinnyét tönkretöttek. Ez az igaz.

Sós János nagyot sóhajt, aztán kimondja az eset természetét részét:

— Hát most má azt szeretném tenni, hogy mennyire rug a kártérítés? Mer én addig se önni, se alunni nem tudok!

A bíró úr kiemeli a pipát a szájából s annak a szárával bökdös János felé:

— Elsőben is azt vedd ki, hogy kié a dinnye?

— Nem olyan fontos az...

— De fontos! Neköm azt tenni köll!

— Muszáj?

— Muszáj!

— Én úgy vélelkszök, hogy kár, oszt kár. Akinek a jószága tötte, az fizet, aki mög szenvedte a kárt, az fölmarkolja a pénzt.

— Az úgy van. De azt neköm, mint bíró úrnak, tunnöm köll, hogy ki a károsult.

— Előre köll azt tenni?

— Előre.

— E' hiba!

— Már mér volna hiba?

Sós János körülvakargatja a tarkóját olyan nagy igyekezettel, mintha onnan akarna valami okos dolgot kimarkolászni.

— Nizze, bíró uram... a dinnye, dinnye, akárhogy forgassuk is!

— Látod, ez nem igaz.

János megülődik.

— Nem igaz?

— Nem, mer sok mindön belejaccik a dologba! A nagysága, fajtája... Éppen úgy, mint az embör! Az se egyforma!

— De az embör is, akármilyenös, csak embör! Ha, mögha embör, hát a törvény előtt egyforma!

— Ez igaz.

— No, ha igaz, akkor a dinnye is csak dinnye itt a törvény előtt!

A bíró úr a nagyobb nyomaték kedvéért rákopogtat a pipa makkjával az asztal lapjára:

— Dinnyének, dinnye... Az szent. De azt má latra tösszük, hogy melyik milyenös? Mit nyom? Mert nized, a tíz kilás dinnyét csak nem löhet abba a rubrikába vönni, amelyikbe az egy kilást!

— Az igaz...

— Látod! Példát is hozhatok föl. Az én dinnyésöm... te magad is tudhatod... Mesgyésök vagyunk egymással... Mongyad: Nem kiadósabbak a mi „réti“ dinnyéink, mint a „bánomiak?“ Annál te száz darab réti dinnyét száz bánomiért?

— Nem. Azt már nem!

— No, ugye?

— A mi dinnyénk... az enyim, mög a bíró uramé olyanok, mint a tejttestvérök!

— Nonno! Nem mondni, — nyujtja a nyakát a bíró úr. —

Van a tieid között is. Van. De az enyimek mégis egyarányosab-
bak!

— Az is hevesi...

— De én fészökbe rakattam egytül-egyig!

— Én is... Egy a föld... Egy idő járt rá. Éccörre kaptak
esőt...

A bíró úr hirtelen fölugrott a székről.

— Te? Talántán csak nem az én dinnyém...?

János még jobban behúzta a nyakát széles vállalai közé.

— Hát ha má éppenséggel mög köll vallani...

— Hű, azt a Poncius Pilátusát...!

— Nem töhetők rula, bíró uram...

— Az én dinnyésöm pocsekolták meg az ökreid?

— Mi tagadás...

— Oszt éppen kerekön száz darabot?

— Annyit.

— Se több, se kevesebb?

— Annyit.

A bíró úr leült. Szuszogott. János állt. Hallgatott. Olyan nagy
csend ült a két emberre, hogy a legyek röpködését hallani lehet-
tett. János hallgatta is, sőt egyiket-másikat kísérte is úgy röpté-
ben. Hol telepedik le? A bíró úrnak azonban nagyobb gondja
volt. Számolt. Numerusok szaladgáltak a fejében: Száz darab...
Tíz kilójával számítva az tíz mázsa... ami már tíz pengőjével
is száz pengő...

— Száz pöngő a kár... — nyögte ki a bíró úr. — Leg-
kevesebb egyszáz pöngő...

— Sok, sok... dadogta közbe János.

A bíró úr ráförmedt:

— Még csak kevés ne lögyön!

— Hát jó, ejtegette János a fejét. — Jó. Én nem rezoniro-
zok ellene. Lögyön száz pöngő, ha már a bíró úr annyira érté-
köli... De mondok valamit! Nem lehetne azzal bekötni, hogy én
a magam termésibül pótolnám? Átadnék bíró uramnak egyszáz
dinnjét. A legnagyobb...

— Hogy képzelöd azt? Píz beszél itt! A dinnyének nincs egy
szikra szavazata! Mer nizz! Én az elejít, a nagyját amúgyis a
piaera szántam. Így legalább nem köll vele cipekődni...

— De bíró uram...

— Semmi de! Most már csak azt rakd ki, hogy az eset hogy
történt?

Sós János nagyot sóhajtott:

— Hát elbódorogtak az ökrök...

A bíró úrnak ekkora nagy fájdalom láttára megesett a szíve:

— Azér ne löggasd úgy az orrod, mer még mindig jobb,
hogy az ökrök a dinnyéshe möntek, mintha valamelyik herésbe
tévednek, mer akkó könnyen föl is fuvalkodhattak volna! Akkó
aztán a lött volna ám a voltaképpen nagy kár!

— Hászen nem mondom... De ha legalább ha az én diny-nyésömbe tévedtek volna?

— Mindössze annyi a különbség, hogy akkó neköd nem köl-lene a nyáron át piacra cipekődni!

— Pedig az én dinnyésöm közelebb is esött volna nekik...

— Ezön kár tilódni! Fizecc száz pöngőt!

— De mit szól majd az asszony? Száz pöngő. El se hiszi, hacsak úgy mondom... Egész más, ha a bíró uram írásba adná, hogy a kár egyszáz pöngő...

— Nem szokás az! Te letöszöd a pénzt, én mög fölvöszöm. Irka-firka, minek a? Nincs semmi értelme!

— Én pedig aszondom bíró uram, hogy az asszonnyal nem jó ujjat húzni! Mer mér azért, hogy én hiába mondom neki, hogy száz pöngő kárt töttek az ökrök... Nem hiszi az azt a szentnek se! Ellenben, ha írást mutatok rula, akkó befogja a száját, mer a pöcséttül ú is fél!

— Hát jó no... Adok írást. Beletöszöm azt is, hogy kár-tétel...

— Ökrök kártétele!

— Nono! Taszicsd csak errébb azt a kalamárist! Hát illetén-képpen:

Alulírott községi bíró úr igazolom, hogy Sós János által bejelentett négy ökör uttyán történt kártétel, mely egyszáz darab görögdinnye elpöcsékolásában nyilvánult, pöngőjjel számítva egyszáz pöngő... mely összeg még a mai nap fize-tendő!

Szanazug, 1929. aug. 29.

Kis Keserü Mihály
községi főbíró úr.

— No, készen van!

— Ugyde nincs nálam pénz!

— Hát elhozod.

— Csakhogy ám az asszonynál van a kassza!

— A pedig nehéz hely!

— Hacsak a bíró uram ide nem aggya az írást. Úgy sincs még rajta, hogy „fölvöttem“. Igaz?

— Igaz. Hát itt van. Nesze!

Sós János átvette az írást. Belenézett. Átfuttatta rajta a két szemét. Rábólintott. Aztán szépen összehajtogatta négyrétbe s belecsusztatta a csizmája szárába. Köhentett vagy kettőt, majd azt mondta:

— Most má kezdhetyük bíró uram előlrül!

A bíró úr úgy nézett Jánosra, mintha sohase látta volna.

— Elölrül?... Mög vagy te háborodva?

— Nem én egy szikrát se! Sőt még annyira helyén van az eszöm, mint még soha!

— Hát akkó mit akarsz?

— Amit mondtam. Kezgyük az ügyet előlrül!

— Nem értöm. Miért előlrül?
— Azér, mer hátulról már végeztünk!
— Hátulról?
— Hát! A kár már föl van böcsülve. Egyszáz pöngő. Most mán csupán csak azt köll végérvényösen kitudni, hogy ki a káros embör?

— Az én vagyok.
— Dehogy kigyelmed. Dehogy. A való igazság szerint a káros embör én vagyok!

— Te vagy a káros embör? . . .

— Én! Mer a kérdésös dinnyés nem a bíró uramé volt!

— Hát kié?

— Az enyim.

— Hászén az elébb mög úgy raktad ki, hogy az enyém . . .

— Azt csak azért mondtam, hogy színigazságos lögyék az ítélet!

A bíró úr amolyan rosszallólag megcsóválta a fejét, de bizony még a pipaszárral is megfenyegette a Jánost:

— No, nemhiába hogy „mindönhájjalmögkent“ Sós Jánosnak titulálnak a faluban, de rá is szolgálsz alaposan! No, jól van no! Nem haragszom . . . Csak most má azt mond mög, hogy hát az ökrök? . . . Ki az a szöröncsétlen flótás? Erre má magam is kíváncsi vagyok.

Sós János úgy a szájaszélén eresztette kifelé:

— Mesgyés szomszédom . . .

— Hogy mondod? . . .

— Mesgyés szomszéd . . .

— Csak nem talán-táá?

— De bizony!

A bíró úr fölugrott, rábökött a mellére:

— Engöm gondolsz?

— Én nem gondolom a bíró uramat . . .

— Hál Istennek!

— Azér még ne hálistenköggyön a bíró uram, mer én azt mondom, hogy nem gondolom, hanem tudom!

— Engöm tucc?

— Leginkább is a bíró uram ökreit!

— Az én ökreimet? Hisz azok kinn vannak a tanyán!

— Hászén a bíró uram tanyája mindössze egy jó hajítás a réti földektől!

— De ott a bérös mellettük!

— Ott, az igaz. Tagadhatatlan. De ha elaludt . . .

— Ki is tekeröm a nyakát! Add vissza azt az írást!

— Má bíró uram azt az egyget ne kívánnya! De amúgy se tudnám! Leszuszakolódtott az má a csizmám szárába itt a nagy ácsorgásba . . .

— Oszt ha parancsolom?

— Mindönféleképpen bajos... Mer itt csak nem állok neki
vetközödni... Csizmahúzó sincs!

— Hászen níz... Nem láttya itt senki. Magunk vagyunk...
Inkább én is segítőközök!

— Nem löhet... Nem, ha mondom... Még száz pöngőér
se húznám itt le a csizmámat... Mit szólnának a népek? Ámbár,
ha látnám a száz pöngőt...

— Ez az utolsó szavad?

— A legöslegutolsó!

A bíró úr fölállt a karos-székből. Fölemelte az indulat. Két
tenyerét az asztal lapjára feszítette. Teste előre dőlt s úgy mor-
dult Jánosra:

— Nem akarsz te engöm bolonddá tőnni?

— Annyira nem, hogy hoztam magammal két tanút... Itt
vannak az ámbituson. Várakozóban. Behívjam őket?

— Híjjad!

— Lajos! Pista!

Két, ökrök körül fölnőtt, fiatal legényember szörközködött
be az ajtón...

— Ezök az igazlátók?

— Ezök.

— No mongyátok, mit láttatok?

Azok egyszerre, teleszájjal felelték:

— Mindönt!

— Mi az a mindön?

— Hát a bíró uram négy ökrit, akiket mi fogtunk mög a
Sós János gazduram dinnyésibe! Éppen gyütt ükelme kifelé...
Hát ez az!

— Oszt töttek ott az ökrök kárt?

— Töttek.

— Hunnan tuggyátok?

— Láttuk.

— Mennyi a kár?

— Száz dinnye... Fölovastuk. Kerekön egyszáz...

A bíró úr elintette őket:

— Möhettök!

A két legény kitolta egymást az ajtón.

— No János — mondta a bíró úr egy kis szünet után —
mögfogtá! Elismeröm. Ezön má nincs mit tilódni... Mögfogtá...
Hát fizetök... Mennyi is?

— Száz pöngő!

— Sok lösz a hé!

— Bíró uram böcsülte föl ennyire!

— De azér engedhetnél belüle!

— Nem löhet bíró uram. Olyan dinnyék?... Hisz ösmeri...

— Hallod-e? Adok helyötte másik százat.

— Nem veszödök én vele. Nem. Cipeköggyek velük a piar-
con? Oszt ki tuggya, lösz-e ára?

— Eszerint hát nincs más mód, mint kiguberálni a pénzeket?

— Könnyű onnan, ahun van!

— Gondolod, hogy neköm van?

— Tudom.

— Rosszú tudod... De jó. Készícsd az írást!

— Milyen írást?

— Nyugtát a száz pöngörül, amit fizetök. Mer anélkül nem vagyok bolond! Amilyen sok hájjal vagy te mögkenve, még letagadnád a fizeccségöt, oszt holnap újra kezdenéd.

— Én? Márhogy én?

Ird csak! Ott a toll, papiros... Én majd azalatt kiolvasom a bankókat...

„Száz, azaz egyszáz pengöről, mely összeget egyszáz darab dinnye kártérítése fejében Kis Keserű Mihály községi főbíró úrtól a mai napon fölvettem...”

— No, most a nevedet alá... Itt a pénzöd az asztalon. Előbb azonban ide az én írásomat!

— Hát mégis csak le köll húzni a csizmát... De nem... Nini! Itt van! Ehol-e!

— Egy csöppet mög is melegödött a csizmad szárába. No, nem baj! Hanem hé, még a pénzhöz ne nyulj, mer abbú lefogalom a pörköccségöt, a kereseti adót, az eljárási díjat...

— Hát még mit?

— A szakértői fizeccségöt, a büntetést azér, mert őstermelői igazolvány nélkül adtál el egyszáz darab dinnyét...

— Bíró uram!...

— Hallgass! A pörköleség a járandóság tíz százaléka. Az kerekön tíz pöngő. Ennyi a ráta! Az eljárási díj újabb tíz pöngő. A szakértői díj megest tíz pöngő...

— Nem is volt szakértő!

A bíró úr mellbe vágta magát:

— Hát én kutya vagyok? Ugy célozom, hogy én állapítottam mög a kárösszegöt. Nem tagadhatod. Most gyün a büntetés. Az húsz pöngő. Máskó igazolvány nélkül el se indulj hazulról. A forgalmi adó öt pöngő...

— Még az is?...

— Hát hogy gondolod te azt? Majd éppen a finánc engedi kijáccani magát!

— Mi marad akkó neköm?

— Várd a végit! Ez még csak ötvenöt pöngő. Azt se tagadhatod, hogy ebbe az ügybe én voltam az ügyvédöd. Én beszéltem helyötted! Védtem az igazadat. Az kerekön ötven pöngő lönne, de én leengedöm neköd negyvenötre... Igy oszt te nem kapsz semmit!

— Semmit?

— Hát láttál te már voltaképpen olyan káros embört, aki pöröködik, fiskálist fogad a maga igaza mellé oszt mégis nyerne valamit?

No? Örülj, hogy az öt pöngőt elengettem s így szárazon mögúsz-
tad! Azt az egyet azonban ne feledd, hogy a falu fejének, már
mint neköm, egy sokkal csak tovább ér az eszöm, mint bárkié!
Még a tiedön is túl!

Sós János megnyujtotta a nyakát:

— Ühmmm! Hát akkó új följelentést töszök majdant a ká-
rosodásomrú!

— Jogod van rá! Én mondom! De vigyázz! Uj följelentés,
új eljárás! Uj eljárás, új fizeccség!

— Akkó talán tán mégse keresködök...

— A te dolgod! Hé! Kisbíró! Ereszthetöd a következő pa-
naszost!

Péczely József.





A protestáns tábori lelkészet multjából

A reformáció lélegzondozó ösztöne sugallta az 1542. évi speyeri birodalmi gyűlésen az evangéliumi rendeknek azt a feltétlenül szabott követelését, hogy a török ellen a Duna völgyében gyülekező csapatoknak protestáns tábori prédikátoraik legyenek; itt a hazában pedig — melyet a mohácsi vész utáni nehéz időkben az evangélium erői tartottak meg — minden prédikátor buzgott az evangélium diadaláért és a nemzeti gondolatért. Még a véres ellenreformáció korában is menedéket talált a vallási türelem a hadseregben, melyben nem sok ügyet velettek a zsoldosok katekizmusára. De nyilvánosan a császári hadseregben az ellenreformáció korában csak a róm. kath. vallás volt gyakorolható.

II. József türelmi rendeletének hatása alatt, — melynek kedvezéseit a nemkatholikus katonákra is kiterjesztették — a protestáns vallású katonaságról is történt gondoskodás a polgári lelkészek útján. A jóindulatú theologiai censor négy ágostai és négy helvét hitvallású katonai lelkész alkalmazását és imaházak felállítását is javasolta, de ez a terv nem került megvalósulásra. Pedig a csapatok nyelvviszonyai is e mellett szóltak volna. Így Hausknecht Jusztusz bécsi ref. szuperintendens a mult század elején kifogásolta, hogy a bécsi helyőrség magyar protestáns katonái hiányoztak a husvétii istentiszteletről és úrvacsoraosztásról, mert az nem anyanyelvükön tartatik. Erre Patay János, a bécsi evangélikus theologiai intézet tanára, felajánlta abbeli készségét, hogy a magyar protestáns katonáknak istentiszteleteket fog tartani.

Jelentős lépés volt ez irányban az 1834. évi október 28-iki legfelsőbb elhatározás, mely elrendelte, hogy a hadseregben szolgáló különböző felekezetű katonák a vallás vigaszában részesíttessenek. A Generalkommandók voltak felelősek, hogy a hadtestekben és ezredekben lévő nemkatholikus katonáknak évenként legalább egyszer alkalmas időben nyelvöket értő, felekezetökbeli lelkész istentiszteletet tartson s az úri szent vacsorát kiszolgáltassa. Ennek a rendeletnek alapján az ezredek lelkipásztorok kiküldését kérték magukhoz; ilyen tárgyú kérvények 1850-ig fordulnak elő. Ha azon a területen, ahol az illető ezred vagy hadtest állomásozott, nem

volt található alkalmas lelkész, akkor a szomszéd területről kellett lelkészt hívni.

Mások voltak a viszonyok a lombárd—velencei királyságban, hol protestáns lelkész egyáltalán nem volt található, de a protestáns katonák száma jelentős volt. Ezért a magyar rendek megkeresésére már az 1832. évi március 5-iki 832. számú „Hofkriegsrätl. Rescript“ megengedte, hogy a lombárd—velencei királyság területén állomásozó protestáns katonák lelkigondozására két lelkész alkalmaztassék, akik állomáshelyükön teljesítsenek szolgálatot s a többi helyőrségben legalább egyszer évenként tartsanak istentiszteletet a legénységnek. De csak 1835-ben találunk Milanó székhellyel egy „reformierter Feldprediger“-t a jeles képzettségű Harsányi Sámuel személyében, aki nemsokára társat kapott, az ágostai hitvallású Bukva Lajos Nándort. Ezek ketten voltak az első tényleges állományú protestáns lelkészek Milanó székhellyel, kik azonban csak magyar csapatoknak olasz földön való tartózkodásának tartamára alkalmaztattak; 600 forint évi fizetést kaptak és a lombárd—velencei Generálkommandónak és róm. kath. „Feldsuperiorátus“-nak (tábori főpapi hivatal), illetőleg az „Apost. Feldvicariátus“-nak (apostoli tábori helynökség) voltak alárendelve. Ezek a lelkészek nem nőülhettek, legfelsőbb helyre ez ügyben intézett kérelmük elutasításban részesült. 15 évi olaszországi feddhetetlen és állandó szolgálat teljesítéséhez kötve, valamint szolgálatképtelenség esetére is évi 150 forint nyugdíj biztosított részükre.

Bukva Lajos Nándor helyébe 1843-ban mint „evangelischer Feldprediger“ dr. Taubner Károly került, aki a pesti evangélikus főgimnázium tanára és az áldott emlékű Mária Dorottya főhercegnő udvari papja volt, mely utóbbi minősége révén (mikor valami szabálytalanság következtében kegyvesztetté lett), valamint nagy képzettségénél és nyelvtudásánál fogva a hadsereg tábori lelkézi szolgálatába jutott. A bölcsészeti és szabad művészetek doktora volt, azonkívül tagjává lett a Magyar Tudományos Akadémiának, a Magyar Természettudományi Társulatnak, a Berliini Filológiai Szemináriumnak és több olasz tudós társaságnak, 1851-ben pedig a mindkét evangélikus konfesszió konzisztoriális tanácsosának címét nyerte a bécsi evang. főegyháztanácstól.

Mikor 1852-ben a katonai parancsnokság az iránt érdeklődött, hogy volna-e evang. lelkész, aki 2 forint 24 krajcár napidíj és utazási alkalmatlanság biztosítása ellenében a Morvaországban és Sziléziában állomásozó magyar katonáknak istentiszteletet tartana, Lumnízer brünni szuperintendens nemleges választ adott és magyar protestáns tábori lelkész alkalmazását hozta javaslatba. Ez a munkakör is végezetül Dr. Taubner Károlyra hárult, aki, mint polyglott lelkész körülbelül 30.000 katonahívet gondozott Sziléziától Dalmáciáig. Kettős székhelyéről: Milánóból és Bécsből utazta be évenként egyszer nagykiterjedésű kerületét, istentiszteleteket tartva s lehetőség szerint az ifjúságot is tanítva s konfirmálva,

mert a katonai nevelő intézetek hitoktatói teendői is reá voltak bízva. Nagy elfoglaltsága mellett féltékenyen őrködött a felett, hogy polgári lelkész csak betegségi és halálozási esetekben támogassa, pedig a milánói református tábori lelkészi állás is Harsányi Sámuelnek 1848. júniusában Magyarországra történt távozásával (a milánói forradalomban egy magyar forradalmi kiáltvány olaszra fordításának és terjesztésének gyanúja miatt állásától felfüggesztetett) betöltetlen maradt mindvégig; csak 1860—1861-ben találkozunk ismét református lelkésszel Gonda Lajos személyében, kinek Buda volt a székhelye.

A katonai nevelő intézetek kevésszámú protestáns növendékei abban az időben csak ritkán kerültek saját lelkészük nevelő hatása alá. Az uralkodó vallás mindenhatóságának és kizárólagosságának érzésében nevelődtek, annak istentiszteletein és vallás-tanítási óráin ismerték meg az „általános keresztény igazságokat“, míg saját lelkészüktől — ha olyan évenként egyszer ellátogatott hozzájuk — elég volt nekik csak a „váltanokat“ megtanulni. — A legkiváltságosabb katonai nevelő intézetbe: a bécsújhelyi „Theresianische Militär-Akademie“-ba annak szabályzatai szerint nem-katholikus növendék fel sem volt vehető; akik mégis felvételt nyertek, azok katolikusokká is lettek. Egy kivétel mégis volt e tekintetben s ezt kár volna meg nem említeni. Ez a kivétel *Benedek Lajos* volt, a későbbi tábornagy, Mortara és Szan-Martino hőse, Radetzky tábornagy utóda az olasz hadak vezérségében, a hadsereg büszkesége és kedvence, legvégül a porosz-osztrák hádjárat tragikus sorsú fővezére. Hogy Benedek megmaradhatott atyáinak hitében a bécsújhelyi katonai akadémián is, azt tulajdonképp édesatyjának, egy soproni orvosnak köszönhetette, aki Radetzkynek is orvosa volt, mikor az a napoleoni háborúk után Nyugatmagyarországon egy lovashadosztályt vezényelt és Sopronban állomásozott. Radetzky, aki nagyrabecsülte és szerette orvosát, keresztülvitte, hogy annak fia nemcsak felvételt nyert, de meg is maradt evangélikus hitében a bécsújhelyi akadémián (és azután is haláláig: 1881. ápr. 27. Grác, hol temetési szertartását dr. Leidenfrost ev. esperes végezte). Nem így a szintén nagy katonai hírré emelkedett *kömlőskeresztesi báró Fejérváry Géza*, aki 1859-ben Solferinónál a Mária Terézia-rendet vívta ki magának s mint tábornagy fejezte be fényes katonai pályáját (1851—1901). Ez 1844-ben szeptember 24-én mint protestáns lépett be a bécsújhelyi akadémiába, de mint katolikus hagyta el azt.

Protestáns tábori lelkészeknek nagyobb számban való alkalmazása csak az osztrák-olasz háború utáni időre esik. Ugy mondják, III. Napoleon a villafrancai békeelőtárgyalások alkalmával 1859 júliusában hívta fel I. Ferenc József figyelmét arra, hogy hadseregének protestánsai — lelkészek hiányában — a francia protestáns tábori lelkészethez fordultak kisegítő szolgálatokért. Ez azután dülőre vitte a kérdést, melyre különben az

1855-ben létrejött osztrák konkordátum bénítólag hatott. Másrészt azonban ez a kérdés új hajtóerőt is kapott a Habsburg- és Hohenzollern-dinasztia versenyében, amely kívánatossá tette, hogy a Habsburg-dinasztia saját országaiban és saját hadseregében méltányló jóindulatot tanúsítson a protestánsok irányában is.

Amikor 1860-ban az osztrák vallásügyi minisztérium a protestáns tábori lelkészetre nézve jelentést kért be a bécsi cs. és kir. evangélikus főegyháztanácstól (k. k. evang. Oberkirchenrat), ez utalt a protestánsok lelkigondozásának teljes elégtelenségére és a maga részéről annak intézményes megszervezését javasolta egy protestáns tábori szuperintendens főnöksége alatt, mi által az a sérelem is orvoslást nyerne, mely a róm. kath. tábori püspökségnek (k. k. Apostolisches Feldvikariat) és alárendelt közegeinek a protestáns ügyekre gyakorolt felsőbbbségi befolyásában állott.

Az 1860. április 26-iki pátensszellemű legfelsőbb parancs elrendelte, hogy a hadseregbeli mindkét hitvallású evangélikusok lelkigondozása „Garnisons-Feldprediger“-ek által történjék a következő állomásokról, melyeken 2—2 tábori lelkész (1 evang. és 1 református) működjék:

Bécsben: Alsó- és Felső-Ausztria, Salzburg, Stájerország, Horvátország és Szlavónia részére;

Veronában: a lombárd-velencei királyság, Karinthia, Krajna, Tirol, Tengerpart és Dalmácia részére;

Budán: Magyarország részére;

Lembergben: Galicia és Bukovina részére;

Prágában: Cseh- és Morvaország, Szilézia részére;

Nagyszébenben: Erdély, Bánság és a szerb vajdaság részére.

Ennek alapján az 1861—1862. évi katonai névkönyvben a következő protestáns tábori lelkészi karral találkozunk:

1. osztályú helyőrségi lelkész:

Miskolczy Károly, ref., Velence. (Verona helyett).

2. osztályú helyőrségi lelkészek:

Szeberényi János, evang., Bécs.

Bolvánszky Ádám, evang., Prága.

Ruszlák Boldizsár, evang., Verona.

3. osztályú helyőrségi lelkészek.

Jeszenszky Imre, evang., Nagyszében.

Gonda Lajos, ref., Buda.

Martinek Károly, evang., Lemberg.

4 helvét hitv. és 1 ágostai hitv. lelkészi állás betöltetlen és részben betöltetlenül is maradt, mert nem igen volt jelentkező.

Ezeknek a lelkészeknek parókhíalis jogaik nem voltak: anyakönyveket csak a róm. kath. tábori klérus vezetett.

Ezek a lelkészek, amint területileg több száz kilométernyire állomásoztak egymástól, úgy szervezetileg sem függtek össze egymással, minek nagy hiányát érezték. Hogy a bajon segítsen, a hadügyminisztérium — mikor az 1869. évi reorganizáció alkalmával nyolcban állapította meg a protestáns lelkészek számát (4 ág. és 4 helv.) — szervezetet akart adni nekik egy katonai szuperintendens főnöksége alatt és evégből *Szeberényi János* bécsi evang. tábori lelkészt katonai szuperintendenssé nevezette ki. Ő Felsége által, a baj csak az volt, hogy ezt illetékes egyházi főhatóságainknak megkérdezése, véleményezése és hozzájárulása nélkül tette. *Szeberényi János* — aki mint a „pátens“ embere került selmebányai evang. lelkészi állásáról Bécsbe, hol tábori lelkész, majd a bécsi evangélikus theologiai fakultás tanára is lett s theologiai doktorátust nyert — rövid szuperintendensi működése alatt is (1869—1870.) elért annyit, hogy a protestáns tábori lelkészek is vezethessenek anyakönyveket, de mikor kinevezetésének ügye az evangélikus egyetemes egyházi közgyűlésen Budapesten szóba került, annak hangsúlyozásával, hogy szuperintendens kinevezése az evangélikus egyház autonómiájával össze nem egyeztethető, a közgyűlés kinyilatkoztatta, hogy ilyen szuperintendens nem ismer el s határozatát eljuttatta a hadügyminisztériumhoz. Ennek eredménye az lett, hogy nevezett katonai szuperintendens címét, mint a Felség által adományozottat, ugyan megtarthatta, de a hatósági működését nem folytathatta.

A protestáns tábori lelkészek száma azután többre nem is emelkedett: csak 1904-ben, az újjászervezés alkalmával, rendszerített megint tizenkét állás a következő székhelyekkel: *Bécs*, *Budapest*, *Nagyszeben* és *Kassa* 1—1 evang. és 1—1 ref. lelkésszel, *Pozsony* 1 ev. lelkésszel, *Sarajevo* 1 ref. lelkésszel, azonkívül 1 református és 1 evangélikus vallástanári állás. A két vallástanár csak a saját intézetében (melynek állományához tartozott) tanított, míg a többi katonai nevelő intézetben — amennyiben ott polgári lelkész nem tanított — a többi protestáns tábori lelkész látta el a hitoktatást missziói utazások révén tanévenként négyszer (őszkor, az első szemeszter vége felé, husvét táján és a tanév vége felé).

A világháború kitörésekor a következőkből állott a tényleges állományú protestáns tábori lelkészi kar:

Ágostai hitvallású evangélikusok:

- Droppa Vilmos* tábori esperes, Budapest.
- Koriczászky Gusztáv* tábori esperes, Nagyszeben.
- Taubinger Rezső* tábori lelkész, Bécs.
- Greguss Gyula* tábori lelkész, Kassa.
- Dr. Tirtsch Gergely* vallástanár, Kőszeg.
- Okályi Viktor* tábori lelkész, Pozsony.

Reformátusok:

Hódosi *Karátsony Ferenc* tábori esperes, Nagyszében.

Takaró *Imre* vallástanár, Temesvár.

Pálfi *Károly* tábori lelkész, Bécs.

Antalffy *László* tábori lelkész, Sarajevo.

Tuba *András* tábori lelkész, Budapest.

Hubói *Hubay Bertalan* tábori lelkész, Kassa.

Ebben a státusban, de szervezetlenül találta a protestáns tábori lelkészetet a világháború, melynek folyamán a hadvezetőség még körülbelül kétszáz protestáns lelkészt hívott be tábori lelkészi szolgálatra, de az intézmény megszervezésére nem találta alkalmasnak az időt, miért is a háború utáni időre halasztotta a dolgot; mégis megtett annyit, hogy a mögöttes országrészekben működő tábori lelkészek inspicálására kiküldötte Droppa Vilmos ev. és Karátsony Ferenc ref. espereseket. A háború derekán dr. *Haase Wolfgang*, a bécsi ev. főegyháztanács elnöke személyesen érintkezést keresett Budapesten a hazai két protestáns egyház vezetőférfiaival a protestáns tábori lelkészet központi megszervezése érdekében is, mely nemes szándékát e helyütt is elismerés illesse, de a református egyetemes konvent akkor már megbízta volt a ref. tábori lelkészet felügyeletével dr. *Baltazár Dezső* püspököt, aki egyes frontokon meg is látogatta a lelkészeket és katonákat; az ev. egyetemes közgyűlés ugyanezt tette *Kapi Béla* püspököt bízván meg az evangélikus tábori lelkészet felügyeletével, kinek a frontra tervezett s be is jelentett látogatását azonban a hadvezetőség az akkor már indulófélben volt fontos hadműveletekre való tekintettel nem találta megvalósíthatónak. *Kapi Béla* püspök a felügyeletet egyébként a háború után is gyakorolta az evang. tábori esperes közreműködésével a táb. lelkészet központi megszervezéséig.

Az összeomlás utáni időben a tényleges állományú protestáns tábori lelkészi karból a következők léptek át a magyar nemzeti hadsereg szolgálatába: evangélikus részről Taubinger Rezső, református részről Pálfi Károly, Antalffy László, Tuba András és Hubay Bertalan; a többi lelkészek részben elhaltak (Droppa Vilmos, Karátsony Ferenc), részben elszakított területen maradtak (Koricsánszky Gusztáv, Greguss Gyula, Okályi Viktor), nyugállományba lépett s polgári lelkészi állást vállalt dr. Tirtsch Gergely, egyéb okból nem teljesített szolgálatot Takaró Imre (meghalt 1925-ben).

Amit a nagyhatalmi állású monarchia elmulasztott, azt ez a szegény, megcsönkített ország megadta a protestánsoknak: a központilag megszervezett protestáns tábori lelkészetet, melynek élén a közös protestáns tábori püspök áll, kit felváltva ad a hazai református egyház és a hazai evangélikus egyház. Az első protestáns tábori püspök *Soltész Elemér* nagybányai reform. lelkész, a királyhágómelléki egyházkerület főjegyzője lett, kit a református egye-

temes konvent jelölése alapján Horthy Miklós kormányzó 1923. február 9-én nevezett ki azzá s ki mikor hivatalát elfoglalta, a régihez képest számszerűleg tekintélyesnek mondható, időközben kiépített protestáns tábori lelkészi intézmény élére lépett, melynek számára a következő lelkészi állások voltak rendszeresítve: a protestáns tábori püspökségben 3, a vegyesdandárparancsnokságoknál 14, helyőrségekben 7, kórházaknál 1, nevelőintézeteknél 4, összesen 29. Ez a szám az ország súlyos anyagi helyzetére való tekintettel 1923 őszén parancsoló szükségként elrendelt létszámcsökkentés következtében leolvadt ugyan, úgy hogy ma a protestáns tábori lelkészi kar 13 református és 7 evangélikus lelkészből áll, de így is nagyobb, mint a régi hadseregben, melynek nem volt több, mint 12 protestáns lelkésze, pedig békelétszáma a mai m. kir. honvédségnek majdnem tízszeresét tette ki.

Az első tábori püspök kiépítette a m. kir. honvédség protestáns vallású egyéneinek egyházi szervezetét, mely a katonaság sajátlagosságának figyelembevételével tömöríteni van hivatva a protestánsokat. Főleg ez érdeméért tüntette ki a püspököt a debreceni m. kir. Tisza István tudomány egyetem tiszteletbeli theologiai doktorátussal 1929-ben.

Egy másik ügy, melyért az első protestáns tábori püspök szüntelen fárad, a budapesti protestáns helyőrségi templom létrehozása; ezzel is olyan hiányt akar pótolni, mely már a múltban is fájón érezte hatását. A régi hadseregnek Bécsben volt protestáns helyőrségi temploma, Prágában a Hradsinon helyőrségi kápolnája, de a budapesti hatalmas helyőrség nem rendelkezett helyőrségi templommal, pedig akkor könnyebb lett volna a protestáns helyőrségi templom létesítése, mint ma, mikor ezernyi más szükséglet ostromolja a kincstárt.

Ezért lépések történtek abban az irányban, hogy Budapesten a budai várszínház ósdi épülete — mely már évek óta mindennemű használaton kívül áll — engedtetnék át protestáns helyőrségi templom céljaira, mire a székesfőváros illetékes tényezőiben meg is volt a hajlandóság, de magas róm. kath. egyházi helyről jött közbelépés folytán ez a terv dugába dőlt. Róm. kath. részről a szóbanforgó színházi épületet, mely egy, II. József idején felozlatott és eltörölt szerzetesrendnek a temploma volt, ezen a címen inkább maguknak kívánták volna, noha újabb templomra a várban a róm. kath. helyőrségi templom, a koronázó Mátyás templom és a királyi várral kapcsolatos vártemplom mellett égető szükség nem lehetett.

Hogy egykor szerzetesrendi templomból lehetett protestáns helyőrségi templom, még pedig magában Bécs városában, annak bizonyosságául álljon itt végül a bécsi protestáns helyőrségi templom rövid, de érdekes története.

Mikor a harmincéves háborúban II. Ferdinánd arról értesült, hogy Gusztáv Adolf elesett (1632), elérkezettnek látta

az időt arra, hogy — egy fogadalmának beváltásaképen — a spanyolországi Monteserratóban őrzött Mária-képek templomot emeltesen, Bécs város falain kívül. A város katonai parancsnoka ez ellen a terv ellen aggályokat nyilvánított, mert ostromló ellenség könnyen befészkelheti magát az épületbe, de a császár azzal a kijelentéssel „Nem tudok jobb oltalmazót a Szent Szűznél!” letette a templom alapkövét azon a helyen, amelyre a templomépítést eredetileg tervezte. A felépült templom szolgálatára Monteserratóból benedekrendi szerzeteseket hozatott, kik a templom melletti kolostorban laktak s kiket fekete öltözékük és spanyol származásuk után a bécsi köznép a „Schwarzspanier“ névvel illetett. A templomot és a kolostort a törökök közeledtének hírére Starhemberg Rüdiger Ernő gróf, Bécs városának 1683. évi védelmezője, jónak látta a tűz által elpusztítani. Mire a templom 1690-ben ma is a „Schwarzspanier-Strasse“-ban látható alakjában épült fel és szolgálta célját mindaddig, amíg II. József a szerzetesrendet — melyről a templomot „Monteseraten-Kirche“-nek és „Schwarzspanier-Kirche“-nek is nevezték — el nem törölte. A templomot 1787-ben a kincstár katonai ágyraktárrá alakíttatta át, melynek őrzésére hosszú-hosszú éveken át katonai őrszemet rendelt ki a városparancsnokság, míg az ex-templomot 1860-ban Szeberényi János bécsi evangélikus táborigyülekezet helyőrségi templomul szemelte ki. Ezirányú hosszasan fázdosításait végre is siker koronázta, ami annál figyelemreméltóbb, mert a bécsi érsek és a táborigyülekezet is makacsul ellenezte a tervet. A bécsi újságok tárgyalták az ügyet és főként azokat az akadályokat emlegették, amelyeknek elháríthatatlanságáról a közvélemény meg volt győződve és mégis, mikor Szeberényi János 1861. januárius 31-én kihallgatásra jelent meg s csak várta az alkalmas pillanatot, mely megengedi neki alázatos kérésének előterjesztését, a Felsőház kegyes előzékenységgel így szólt hozzá: „Nos, szép helyőrségi templomot fog kapni!” A bécsi Morgen-Post 1861 februárius 11-iki száma, mely erről ír, a következő figyelemreméltó szavakkal fejezi be közleményét: „Lássam meg Németország ebből is, hogy császáruk veleszületett személyes szívjósága a felekezeti egyenjogúságot tényleg keresztül vinni van eltökélve — a konkordátum ellenére is.” Ugyanaz az újság a legnagyobb elismerés hangján szól *gróf Degenfeld-Schonburg Ágost* táborigyülekezetnek, akkori hadügyminiszter érdemeiről is, aki támogató közbenjárásával a protestánsok maradandó háláját biztosította magának.

Az átalakítási és berendezési munkálatoknak megtörténte után 1861 december 22-én ment végbe ünnepélyes keretek között a mindkét hitvallású evangélikusok bécsi helyőrségi templomának felavatása *Franz* szuperintendens, főegyháztanácsos, *Gunesch* szuperintendens-helyettes és *Szeberényi* táborigyülekezet közreműködésével nagyszámú gyülekezet jelenlétében, melynek soraiban

képviselve voltak a legfőbb katonai és polgári hatóságok, utóbbiak *Schmerling* és *Plener* miniszterek, báró *Halbhuber* helytartósági főnök és *dr. Zelinka* bécsi polgármester által.

Az ezentúl hivatalosan is „*Evangelische Garnisonskirche*“-nek nevezett templom — melynek egyetlen hibájaként, számos javítási kísérlet után is, rossz akusztikáját lehetne megemlíteni — évek múltán vendégszerető módon megnyitotta kapuit a bécsi helyőrség görögkeleti vallású katonái előtt is, kiknek számára a katonai hatóság hiába keresett megfelelő istentiszteleti helyet a többi felekezetenél, sőt a bécsi görögkeleti polgári egyházközségeknél is, mely utóbbiak tulmagas használati díjat kívántak templomaikért. Ekkor báró *Maroicic József* tábornoszernagy, a bécsi Generalkommandó parancsnoka, *dr. Szeberényi János* címzetes katonai szuperintendenshez fordult, aki protestáns nagylelkűséggel és testvéri érzéssel („Mindnyájan *egy* Istent szolgálunk!“) járult hozzá ahhoz, hogy a görögkeleti vallású katonák, mint vendégek, saját ritusuk szerint tartandó istentiszteletekre gyűlhessenek össze a templomba. Ebből az a gyakorlat fejlődött ki, hogy amely vasárnapon vagy ünnepnapon görögkeleti istentisztelet volt, az reggeli 7 vagy 8 órakor kezdődött, míg a protestáns istentisztelet rendes időben: 9 órakor tartatott meg. A templomnak ez a szimultán használata különösen akkor mentesítette a katonai hatóságot sok gondtól, amikor az 1878. évi okkupáció folytán Bécsbe került bosnyák-hercegovinai csapatok jelentékenyen megnövelték a görögkeleti vallású katonák számát.

Protestáns részről senki sem gondolhatta akkor, hogy ennek a vendégszerető gyakorlatnak révén valamikor olyan terv fog felmerülni, mely nem számol azzal, hogy a görögkeleti vallású katonák csak mint vendégek használhatják az „*Evangelische Garnisonskirche*“-t. Ez a háború derekán, 1916-ban kíséreltetett meg, amikor Románia már nagyon ingadozott az entente és a központi hatalmak között. Ugy látszik, „*captatio benevolentiae*“ akart lenni a görögkeleti vallású románok irányában az a katonai részről elgondolt terv, hogy a görögkeleti vallási érdekek szembe-tűnőbb ápolásának érdekében a bécsi evangélikus helyőrségi templomot belsőleg jellegzetesebben kell kialakítani a görögkeleti istentisztelettartás céljaira. A vendégjognak ilyen módú kiterjesztése ellen — mely a templom protestáns jellegét és rendeltetését kétségessé tette volna — kötelességszerűleg tiszteletteljes óvást kellett emelni a hadügyminisztériumhoz intézett beadványban, melynek meg is volt a kívánt eredménye.

A templomot — mely az összeomlás óta (Ausztriában a protestáns tábori lelkészlet megszűnt) zárva van — az osztrák állam ma is protestáns egyházi célok szolgálatára rendeltnek tekinti s a bécsi protestáns egyházközség rendelkezésére bocsátotta. Ez az egyházközség ifjúsági istentiszteletek tartására szeretné felhasználni a templomot, melyet azonban előbb megfelelően át kellene

alakítani, minek költségeit az osztrák állam eddig nem vállalta s a bécsi protestáns egyházközség nem képes vállalni.

Tény az, hogy az a templom, mely egykor II. Ferdinánd idején a protestánsok elleni célzattal épült, századok múltán, az idők változásával a protestáns igehirdetés színhelyévé lett éppen a katonaságra nézve, mely ebben a fordulatban is bizonyosságát látta az igaz és hívő emberek ama sziklaszilárd hitének, hogy Isten forgatja az egymásután következő időköt s a maga kegyelmessége és bölcsesége szerint megsegíti övéit.

Taubinger Rezső
ny. tábori főesperes





KRITIKAI SZEMLE

J. Scheller u. D. O. Eberhard : Tat und Leben im Kindergarten-gottesdienst. Gütersloh, 1929. 333 oldal.

A gyakorlati teológiának és az egyházi élet gyakorlatának a régi és úgylátszik örökkétartó problémája a gyermekek templomi vagy istentiszteleti nevelése. Olyan államokban, ahol az egyház és állam szétválasztása óta a vallástanítást törölték, a kérdés úgy oldódott meg, hogy az úgynevezett vasárnapi iskola lett összefoglalóan vallástanítás és istentiszteleti nevelés. Olyan államokban azonban, ahol a vallástanítás állami támogatásban részesül — s örömmel állapíthatjuk meg azt, hogy ez a törekvés ma még növekvő tendenciát mutat, — a probléma mindig nehezebb és rengeteg kérdést magával hozó lesz. Igen érdekes az, hogy általában a hivatalos egyház megszakítás és kivétel nélkül állandóan a gyermekistentiszelet fontosságát hangoztatta, a hivatalos egyházakon belül hatalomhoz jutott lelki közösségek pedig a vasárnapi iskola nagy jelentősége mellett döntöttek. Prófécia nélkül lehet mondani azt, hogy a közeljövő valamely kiváló vallás-pszichológusa nagyszerű könyvtémát fog találni ebben a probléma-körben.

Könyvünk különben több valláspedagógiai és gyermekistentiszeleti kongresszus előadásának összegyűjtése és bizonyos mértékben való átdolgozása. A nevesebb dolgozatok és kiváló szerzők: A gyermekistentiszelet a modern pedagógiai törtékvésekben, Prof. Huppfeld; Az evangélium hirdetése és a munkaiskolai gondolat, — Eberhard; A gyermekistentiszeleti ünnep formája és az egésznek a munkaiskolai gondolat értékesítése tekintetében való megvizsgálása, — lic. Bauman; A gyermekistentiszelet a falun, a szülőföld fényében — Dr. Traue. Ezekből a címekből is lehet nagy vonásokban látni a könyvnek a tartalmát. Az értekezéseken kívül gyakorlati példákat találunk gyakorlati gyermekpszichológusoktól, vasárnapi iskolai segítőktől s mindjárt jegyezzük meg azt is, hogy ez a gyakorlati rész sokkal gyöngébb, mint az elméletnek nevezhető tanulmányok vagy értekezések sorozata.

Az értekezések lényege röviden a következőképpen foglalható össze: a gyermekistentiszeleti közönséget lelki, szellemi, hitbéli és gondolkodó s mindeneket egybefoglalóan cselekményekben együttérző közösséggé kell nevelni. E cél elérésére nem elegendő sem a vasárnapi iskola még mindig herbarti szellemben való kérdező tanítása s nem

felelt meg szerzők véleménye szerint az egyház kívánságának az úgynevezett katechizációs istentisztelet sem. Elgondolásaik szerint az új gyermekistentiszteleti típusnak bizonyos mértékben alkalmazkodnia kell a modern liturgiai törkevésekhez, mint kerethez s az elméletben vagy a tanításban alkalmazni kell a munkaiskolai valláspedagógiai rendszernek tanításaihoz. Olyan megjegyzések ezek, amelyekben kétség-telenül van helyes meglátás, de a magunk részéről nem tudunk hinni ennek a törekvésnek a sikerében sem. Azt is mondják, hogy az istentiszteleti forma ezen a fokon a német liturgiai rend számos értékével kell, hogy szakítson, s bizonyos gyermek-szerű rendet kell összeállítani, amelyben az antifonákat és a rezponzóriumot helyettesítené az egy-kettő, vagy négy hangra előkészített gyermekkórus. Nagyon helyeseknek tartjuk azokat a megjegyzéseket, amelyeket Baumann tollából olvasunk, aki igen ügyesen sorakoztatja egymás mellé a gyermekistentisztelet kezdetétől végéig tartó mindazon számbaveendő szükségleteket, melyek az új típus sikeres kialakulásához vezetnek. Ez a dolgozat bár nem eredeti és önálló, annyira érdekes, hogy magyar nyelvre való lefordításával protestáns egyházaink nagyon sokat nyernének. Általában ennek a könyvnek a megjelenése is azt igazolja, hogy a mai keresztyén-ség megoldandó problémái éppen a speciális egyházi viszonylatok miatt megkívánják azt, hogy teológusok, pedagógusok, szülők és az életnek összes tényezői összefogjanak s egy táborba gyülekezvén együtt tanácskozzanak és döntsenek arról, hogy a megoldandó kérdésekről mi a véleményük? A mi szerény véleményünk u. i. az, hogy a magyar protestantizmus multja és élete éppen ebben a kérdésben olyan indítványokkal tudna megjelenni a világ keresztyéniségének ilyen gondolkozású csoportja előtt, hogy indítványainak az előterjesztésével siettetni tudná a bonyolultnak látszó kérdés gyors megoldását.

Gaudy László

D. J. Steinbek: System der praktischen Theologie. Leipzig, 1928. I. kötet, 437 oldal. — E. Pfennigsdorf: Praktische Theologie. Gütersloh, 1929. 349 oldal.

Az utolsó gyakorlati teológiai összefoglaló munka J. Mayer tanár szerkesztésében jelent meg (1923.). S az 5 év alatt tudunkkal csak Schian adta ki gyakorlati teológiájának második kiadását. Az elmúlt 2 esztendőben egészen váratlanul két gyakorlati teológiai művel gazdagodott a német teológia. Ugy a Steinbek, mint a Pfennigsdorf neve sokat érő ebben a tárgykörben s úgy az egyházi közvélemény, mint a hivatalos teológia igen szívesen fogadta műveiket. Mindketten azt ígérik könyveik előszavában, hogy a befejező második kötet rövidesen napvilágot lát. De több mint két év elmúlása után is csak várjuk a megjelenő könyveket.

Steinbek beosztása a következő: A bevezetésben a gyakorlati teológia helyét és irodalmát jelöli és adja meg. Aztán az egyház lényegével, feladataival, szervezeteivel, alkotmányával foglalkozik s mint bevezető kérdést utolsónak a lelkeszi hivatalt hagyja. Ezt tekinthetjük tulajdonképpen egy résznek, bár ő több csoportra taglalva tárgyalja meg ezután a kérdéseket. Ezután következik a valláspedagógia, melyet úgy részle-

teiben, mint egészében szinte jól ismer a gyakorlati teológiai közvélemény, hiszen eddig megjelent több valláspedagógiai értekezésből láttuk és ismertük a véleményt. Annyi változás észlelhető a mű egész menetén, hogy a modern valláspedagógiai törekvésekkel foglalkozik és a valláspedagógia befejező részeképpen külön fejezetet szentel annak, hogy miképpen és milyen szellemben köteles az egyház különböző ifjúsági alakulatokban foglalkozni az egyház zsongásával. Ezt a részt igen sikerültnek és helyesnek mondhatjuk. Az u. n. negyedik rész az egyház istentiszteleti cselekményeivel foglalkozik, de az első kötetben a liturgikának csak a bevezető kérdéseit adja egyelőre. Az első kötetből is úgy látjuk, hogy a gyakorlati teológiai studiumok rendszerezése tekintetében szerintünk is a leghelyesebb sorrendet kívánja alkalmazni s már az eddigiekből is következtethetjük, hogy munkája sikerült lesz folytatásában is s a többi gyakorlati teológiai szakmunka mellett különösen az újabb lelkesítő generációnak adhat igen jó tanításokat.

Pfennigsdorf rendszerezése részben hasonló utakon halad, részben azonban az összes eddigi gyakorlati teológiai művektől eltérő sorrendet választ. Az alapvetésben beszél a gyakorlati teológiáról, mint tudományról, az empirikus egyházzól, a hitnek az egyházzáról, a cselekvő egyházzól és az egyház cselekvéséről. A tőle megszokott szellemességgel foglal e megadott csoportcímekbe, igen érdekes meglátásai szerint, nagyjelentőségű kérdéseket. S annyira önállóságra s eredetiségre törekszik, hogy műve igazán élvezhető olvasmánya mindazoknak is, akik már egész sereg gyakorlati teológiai rendszeres művet olvastak végig. Az első főrésznek a tételei a pogány misszió, a népmisszió és a belmisszió. Egészen szokatlan beállítás ez. Tudtunkkal ő az első, aki ezeket a, sorrendben másutt a rendszerek legvégén lévő, kérdéseket legelsőnek veszi tárgyalás alá. Modern ez a beállítása annyiban, hogy igen sok helyet szentel a szociális vonatkozású problémáknak. A második főrészben egyházi ifjúsági nevelésről beszél, ami szintén megegyezik az ő előbb kiadott *Wie lehren wir Evangelium* című művének tartalmával. S ezek után következnek majd a második kötetben a gyakorlati teológiának még megtárgyalandó többi tudománya. Kíváncsian várjuk tehát mindkét első kötet következő második kötetét és reméljük, hogy a második kötetekben tényleg több pozitívumot kapunk abban az irányban is, hogy a protestantizmus mai helyzetében az egyházak életét vizsgáló és bizonyos mértékben irányító szabályozó teológia mit hogyan lát meg, az előnyös helyzeteket hogyan akarja még kihasználhatóbbá tenni és a negatívumokon és kríziseken miképpen tud segíteni.

Gaudy László

Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. (A Danubia kiadása. É. n. Az életrajzi részeket összeállította Szabó István.)

Irodalmunk fejlődésmenetének utolsó ötven esztendejét feltáró és bemutató önálló összefoglalások gyakori megjelenése eddig még nem nagyon kényeztetett el bennünket. Az a gyors számbavevés, mely a mienknél gazdagabb és ütemesebb életű irodalmakban rögtön nyomon követi a lezártnak látszó korszakot, nálunk szinte teljesen ismeretlen. Annyira hálátlannak tetszik az ilyen munka felvállalása, hogy szívesen

menekülünk a „történeti távlat hiánya“ mentőközpönyege alá s halasztjuk a számadást oly időkre, mikor már esetleg élő személyek vagy uralmon levő nem is mindig irodalmi áramlatok érzékenységének megsértésétől nem kell tartanunk. Éppen ezért, ha ily összefoglalás megjelenik, legelőször is a szerző bátorsága előtt vesszük le a kalapot, mert vállalni mert előre tudott és kikerülhetetlen vádakat. Ennél a könnyvnel is meg kell ezt tennünk, annál is inkább, mert ez a vállalkozó bátorság itt biztos anyagismerettel, rendszerezni és ítélni tudással találkozott.

Várkonyi Nándor irodalomtörténetének alapvonásait keresvén, munkájának lexikális teljessége a legszembetűnőbb. A legutóbbi 50 év minden szépírója legalább pusztá nevével említetik benne. E tekintetben tehát kitűnő irodalomtörténeti „Nachschlagebuch“, mely feleletet tud adni a nevek és adatok után tudakozódók kérdéseire. A teljességre törekvés azonban a rendszerezések leggyakoribb halálneve. Egészen lehangoló itt is végiglapozni egy-egy összefüggő fejezetet, melynek első kétharmadában a legösszetettebb irodalmi és történeti anyagszerkezeteket is feltáró mikroszkópba tekinthetünk, hogy aztán ezek az így nyert lényegbeli látni- és tudnivalók egyre rövidüljenek, átadván helyüket a növekedő bibliográfiai adatoknak s végül az egész szakasz belefulladás a csupasz nevek „futottak még“ felírást kívánó végtelen sorozatába. Ha a szerző nem akarta feladni a teljesség elvét, szerencsésebb megoldás lett volna, ha mindaz a névtömeg, mely fejezeteinek „desinit in piscem“ jellegét adja, egy a könyv végén a főfejezeteknek megfelelően tagolt függelékbe kerül. Így a teljesség elve sem szenved csorbát, a lényeges mondanivaló pedig végig megtartja kezdőbességének lendületét. Az igazi irodalmi érdeklődés így is csak az utóbbit tartja fontosnak, azokat pedig, kik a fejezetvégek névsorából szeretnének egy-egy nevet előkelőbb helyre előléptetni, a Várkonyi által alkalmazott beosztással sem lehet leszerelni.

S most mégis a teljesség nevében kell reklamálnunk valamit. Nem neveket, hanem az irodalmiság egy jelentős részét, az irodalom összszemléletének szervét, az irodalomtörténetet és a kritikát. Egészen esetleges és alkalmoszerű megjegyzéseken kívül erről egyáltalában nem olvasunk. A magyar irodalomtörténeti kutatás pedig éppen a századvég idején igen nagy munkát végzett, ez a munkásság magával (Várkonyi kifejezését használva) az „intern“ irodalommal is kapcsolatba hozható (irodalomtörténeti pozitívizmus — szépirodalmi realizmus és naturalizmus, Beöthy „nemzeti“ irodalma — Arany-epigonok), az irodalmi kritika világot vet a kor alakuló irodalmi tudatára, állásfoglalásai, kívánságai pedig jelzik az irodalmi forradalom támadási felületeit. Igen jól tudjuk, hogy Várkonyi Nándor nem hiába emeli ki már előszavában az „intern“ irodalom kifejezését s voltaképp irodalmi elvéhez hű, mikor az előbb említett anyagot bemutatásából kihagyja. Az ő irodalomfogalma szépirodalmi, ez az irodalmiság nem tudományos, hanem általános, hétköznapi értelme. Kétségtelen ugyan, hogy az irodalom szó tudományos értelmezése ma még igen nehezen használható egy a nagyobb közönség számára készült irodalomtörténeti összefogla-

lásban, nehogy „egy generális szellemtörténeli kísérletezés útvesztőjébe“ (Várkonyi előszavából) tévedjünk, de az irodalmi gondolat megvitatói, elemzői, egyszerűval tudatosítói, az irodalomtörténet és kritika teljesítményei elengedhetetlen tárgyai minden irodalomszemléletnek.

Várkonyi Nándor azt az elhatárolást, melyre egy nagyobb érdeklődésre igényt tartó irodalomtörténetnek az irodalomfogalom tartalma tekintetében szüksége van, a következő elvvel éri el: „Az irodalom a kor lelkének tükré“. Bizonyára tudja nagyon jól, hogy ez az elv már elég régi s érvénye nem is áll valami biztos lábakon. Könnyen félre is érthető, mert ezzel az irodalmat a kor egyszerű függvényének vagy vetületének tekintjük, eleve tagadván esetleges irányító és alakító szerepét arra a bizonyos „kor lelké“-re. Irodalomszemléletünk így valami egészen hamis és képletszerű leegyszerűsítés áldozata lesz, mely szerint van egy bizonytalan fogalmú mindenek felett való kor, egy misztikus „Zeitgeist“, mely aztán létrehoz politikát, társadalmi problémákat s többek között irodalmat is. Egyáltalában nem akarjuk tagadni, hogy az irodalom nemcsak esztétikum, csak azt a kényelmes indulást biztosító tételt kétségbevonni, mely elfelejti, hogy a „kor“ fogalmával nem „tükörkép“-ként áll szemben az irodalom, hanem alkotóelemként benne van magában a korban, egyenrangú társként politikával, szociális tudattal, gazdasági tényezőkkel egyetemben. Az az engedmény, melyet Várkonyi a „ritka irányteremtők“ javára ezzel a tétellel szemben tesz, csak az elvbizonytalanságot növeli.

Nem véletlen így, hogy Várkonyi Nándor irodalomtörténetét a kiegyezés korának politikai hangulatképével kezdi. Az ő korfogalma elsősorban nemzetpolitikai színezetű s ezzel nemcsak abbéli elvének tett eleget, hogy „az irodalom korszerűségét“ domborítja ki, hanem műve is korszerűvé vált. A szépirodalom nála erősen a politikai életbe ágyazottan jelenik meg. Ez természetes is. A nemzeti létért való küzdelem napjait éljük 15 év óta s lehetetlen az irodalomtörténeli összefoglalónak kivonni magát e mindnyájunk gondolkodását irányító nemzeti sorskérdések hatása alól. Ezzel jár együtt, hogy Várkonyi irodalmi korszakai, melyekbe szépirodalmunk jelenségeit belezárja, tökéletesen fedik a politikai változások adta korszakokat. Három ívhajlás tagolja szerinte az elmúlt ötven esztendő irodalmi hídját. Az első ívhajlás pillérei Szekfű Gyula erősen irodalmi színű „hanyatló nemzedék“-ének köveiből épültek, a másodikat a történelmi magyar államiság összeomlásának dátuma zárja be, az utolsónak kezdőlendületét pedig az összeomlás követő politikai ellenhatás adja meg. A kétségtelenül nagy szüggeráló erejű modern magyar történetírás Várkonyi könyvével varázskörébe vonta az irodalomtörténetet s ismét csak messzi ideálként derenghet felénk a magyar irodalom önelvű rendszerbeállítására. E korszakolással Várkonyi a magyar irodalomtörténetírás multszázadi hagyományait folytatja, de nem oldja meg azt a paradoxont, mely az első korszak (1882—1900) tagadhatatlan gazdasági élanjával, állami biztonságérzetével egy hanyatló irodalmat állít szembe, a második korszakban pedig (1900—1918) az állambontó s forradalomban kicsattanó radikálizmus és egy ma már nem is vitatható érdekességű irodalom kerül egymással

párhuzamba.

A korbesztáson belül használt s az irodalmi irányok jelzését célzó fogalmak mutatják legjobban azt a küzdelmet, melyet a közelmult pillantó irodalomtörténetírónak meg kell harcolnia, ha el akar igazítani az írói megnyilvánulások sokféleségében. Várkonyi csoportosításai valami kompromisszum felé való törekvést mutatnak a mechanikus műfaji rendezés és az irodalmi valóságok egyetemesebb összefogó jegyeit (realizmus, idealizmus stb.) alapul vevő tagozás között. Nem sikerülhetett ez teljesen, hiszen Várkonyi itt sem kész hagyományra, sem elméleti útmutatásra nem támaszkodhatott. Az első és harmadik korszak drámairodalma például teljesen és nagyon ügyesen fel tudott olvadni az általánosabb keretekben, de a második korszakban külön fejezetet igényelt magának. Sokszor éppen nem irodalmi megjelölések (pl. „századforduló“) adnak keretet, másutt, főként az egyes korok tárgyalásának végén, részletesen ismertetett írókat a semmitmondó „Elbeszélők“ fejezetcím alatt találunk s nem tudjuk, vajjon ezek azért kerültek ily indifferens címkéjű dobozba, mert annyira önállóak, hogy még azokat az általános kategóriákat is szétfeszítik vagy pedig azért, mert az irodalomtörténetíró ezzel leplezheti a legjobban a nekik szánt, de kimondani nem akart „minores et minimi“ jelzőt. Mindez azonban nem Várkonyi Nándor irodalomtörténetírói értékét csökkenti, hanem azokat a hiányokat mutatja, melyeket az újabb magyar essay-irodalom elfelejtett betölteni, ráhagyván az egész terhet az irodalomtörténeti összefoglalóra. Alig van még egy-két egyezményes jelünk a közelmult irodalmi térképén s még a legjobban köztudatosak között is vannak bizonytalan értelműek. A „modern“ szó például egészen pontosan definiálni látszik s már ez az irodalomtörténet is két értelmét mutatja. A könyv címében lévő „modern“ jelző kétségtelenül időbeli fogalmat jelöl (tempus modernum) s benn a könyvben az írói életérzés, a világgal szemben való állásfoglalás egy bizonyos, nem is mindig egyetemes intenzitással jelentkező formáját. A magyar irodalomtörténeti fogalomalkotás Várkonyi könyvében igen sok kiindulópontot találhat.

Egyes írókra vonatkozó elemzéseinek, értékeléseinek taglalásába itt nem mehetünk bele. Bennünket irodalomtörténete mint egész, mint szintézis érdekel elsősorban. Csak tárgyaló modorának általánosságairól kell még néhány szót ejtenünk. Legfőbb ereje az írók világnézeti alkatanak felfejtésében rejlik s következetes szempontja, mely az írókat az én és a világ korrelációjában nézi, munkájának nagy belső egységet ad. Ezzel szemben kevesebb alkalmat ad formai, stiláris eredmények megismerésére. Ítéleteiben mindig van valami megfellebezhetetlen hangsúly, látszik, hogy volt érési idejük. Ott, hol az író jelentősége szélesebb tárgyalást követel, mondatai hosszabb gyeplővel futnak, a stílus mintegy ünnepi lendületben van a nagy író napközelségében, míg a kevésbé jelentősekről szóló beszámolók lakónikus esztétikai telitalálatokból állanak. Nem a jellemzések nagyobb vagy kisebb terjedelme, hanem e stílbeli különbségek jelzik nála a legtisztábban az írói érték-különbségeket. Írói arcképei, még a legnagyobbak essay-szerű ábrázolásai is, kialakult állandóság elemzései, inkább keresztmetszetek s a

művészi „Werdegang“ hosszsmetszeti rajzát csak igen ritkán használja. Nyelve néhol tulterhelt idegen szavakkal, de észrevehető, hogy itt egy a legutóbbi évek kritikai irodalmából leszűrt új irodalomtörténeti nyelv van kialakulóban.

Mai politikai határainkon belül élő irodalmunk anyagát Várkonyi nemcsak az elszakított magyarságéval, a magyar irodalom ez immár természetszerű alkotórészéval egészítette ki, hanem az ismert okokból külföldre távozott magyar írók munkásságával is. Könyve ma a legteljesebb számadás irodalmunk közelmúltjáról, az első komoly javaslattétel szellemiségünk újabb teljesítményeiről az Idő és Tudomány ítélőszéke előtt.

Kerecsényi Dezső

Hankiss János—Juhász Géza: Panorama de la littérature hongroise contemporaine. Paris. 1930.

Hankiss János és Juhász Géza könyve éppen olyan célt szolgál, mint néhány évvel ezelőtt Schöpflin Aladárnak az oroszok számára írott tájékoztatója. (Megjelent a Nyugatban.) Mindkét munka olyanoknak szól, akik nem tudnak magyarul, magyar könyvet csak fordításban, találomra olvasnak s legyenek bármilyen kiválóságok, egy kérdésben, a magyar nép ismeretében, gyermekek és naiv kérdezők. Amit a külföld rólunk ismer, jóformán egyoldalú romantika, hősi legendák a pusztáról, a magyar vitézségről, cigánymuzsikáról. Ez a romantika épen olyan közkeletű, hiányos és hamisan általánosító képet ad rólunk, mint a vendetta a korzikairól, a bikaviadal a spanyolról, érzelmes legyezők Japánról. Ma sincs ez sokkal jobban, legfeljebb a sport és az export-dráma területén. Klasszikusainkat ma sem ismerik odakünn. Petőfinek még mindig nincs igazi fordítása, Jókai Dumas sorára jutott s a Faust-hatás alatt dolgozó műfordítók jóvoltából Madách is csak tehetséges Goethe-tanítvány. Ennyi vagy ennél is kevesebb tájékozottság alapján nehéz feladat a felvilágosítás. Aki erre vállalkozik, regényességre, bő tartalmi kivonatokra és nagyon népszerű hangra kényszerül s fájhat a feje, hogy egy nagy irodalom minden értékét hogyan érzékeltesse kiskorúaknak. A másik nehézséget az anyag közelsége okozza. A külföld elsősorban az utolsó század irodalmára, főként jelenünkre kíváncsi. Schöpflin is erre vetette a súlyt, a Hankiss—Juhász-féle könyvnek kétharmada foglalkozik Ady korával. Mindössze harminc esztendő története ez. A vita nincs lezárva, azt egy tárgyasabb kor teszi meg. Hogyan várhatna hát osztatlan elismerést egy ilyen könyv? A közönség könnyen pártérdeket magyaráz bele, hiszen maga adja a pártoskodásra a legjobb példát. Így történt, hogy Schöpflin Aladár tanulmánya minden tárgyaságra törekvés ellenére, baloldalinak számított, a Hankissék panprámájának pedig a jobboldali jelző jut, holott ők is pártatlan ítéletekbe akarták hűteni a mai irodalomról való sokféle, forró ítélet-anyagot. Nem csodálkozunk, ha e könyvnek vagy dicséret vagy gáncs a jutalma. Persze a legjobb hozzászólók kézsültsége között távolról sincs akkora különbség, mint végtelen ítéleteik közt, ami megint az esztetikába avatkozó mai meghasonlást igazolja. Vannak, akiknek a könyv végén közölt betűrendes névsor elég, hogy az

egész műről meg legyen a véleményük, noha a hozzászóló esetleg még a francia rendhagyó ígékben is járatlan.

A szerzők panorámának nevezik könyvüket. Néhány magvas tanulmány a veleje s ezek szemlátomást nagyobb időközökben keletkeztek a kor legtöbbet emlegetett íróiról (Ady Endre, Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Tormay Cecil, Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Szabó Dezső stb.) Eredeti hang, komoly tárgyismeret, nagy olvasottság, finom ízlés, világos előadás és a téma lelkes szeretete élteti ezeket a tanulmányokat. A szerzők a legfőbb csúcsokat keresik, a közbeeső fejezetekben már szüksézből s itt jobb- és baloldalon egyformán felvethető a kérdés: ez vagy az az író miért maradt ki, ennek vagy annak a jelenségnek miért jutott csak néhány sor? Az összegező szellem így is elég helyes uton jár. Ha a szerzők nem lehettek is egy nem létező irodalmi közvélemény kifejezői s ha így az arány legfeljebb a jószándékot mutatja, hű képét vázolták a jelenlegi helyzetnek, irodalmi, társadalmi harcoknak. A francia olvasó bizonyára meg fogja érezni ebben a könyvben, hogy a talaj, melyből sarjadt s melynek terméséről beszámol, még forró ellentéteket kitermelő. Az irodalomtörténeti szemlélet mellett a jelen nyugtalansága is megcsapja az olvasót s ez a kettősség, a tárgyiasabb fejezetek és a személyibb szemlélet igen érdekes szint ad a műnek. A jelen anyagának némely része már szinte irodalomtörténeti távlatot kapott, ennek ismertetése kevesebb fejtörést okozott a szerzőknek s így megesik, hogy egyik-másik író bemutatása kevesebb sorszámot igényelt, noha az, amit róluk mondanak, éppen olyan értéket hangoztat, mint aminőt fiatalabb, nemrég feltűnt s még újabb problémákat ígérő írók portréjában bővebb leírásokban kapunk. Itt aztán könnyen az a gyanú érheti a könyv szerzőit, hogy olyan íróknak tulajdonítanak jelentőséget, akik eddig még csak a közönség egy részének elismerését bírják. Irodalomtörténeti tény például, hogy a Napkelet pár évi működése alatt több jeles író hozott ki, eddig nem érvényesült vagy másodhelyre szorult egyéniségeket, akik a Napkelet nélkül már csak a komoly irodalmi lapok kevés száma miatt sem juthattak volna jelentősebben szóhoz. A munka legfőbb kérdése mindvégig az, hogy miként kapcsolódott jelen irodalmunk a múlt századéba, valamint az európai irodalomba. Természetes, hogy mentől inkább közeledünk a jelenhez, a kor legfőbb képviselőinek, a multat a mával kapcsolóinak kiválasztása és értékelése mind több és több vitára adhat alkalmat. A szerzők mindvégig középúton járnak s tartózkodnak az egyoldalúságtól. Szinte azt mondhatnók, hogy minden valamire való íróról mondott ítéletük mögött ott van egy-egy nagyobb közönségrétegnek a véleménye. Hogy mennyire igazságos képét akarják adni minden írónak, azt éppen a Molnár Ferencről írott tanulmány mutatja. Mikor a szerzők összegezik a tényeket, hogy *A Pál utcai fiúk* kongeniális társa *Amicis* remekének, *A szív*-nek, hogy Molnárnak elévülhetetlen érdemei vannak a magyar modern dráma külföldi diadalútján s hogy van annyi, mint bármelyik idegen színpad-virtuóz, ezen a képen a legtárgyasabb szemlélő aligha változtathat valamit.

Legfeljebb egy-két jegyzet lett volna felesleges a könyvben, arra a harcra vonatkozólag, mely a zsidóság és a kereszténység között folyik

E harc képe amúgy is híven tükröződik a tárgy higgadt előadásában s ha a szerzők minden jelentősebb író t a maguk és a közönség egyeztetett véleménye alapján ismertettek, mellőzhatték volna egy-két írónk származásának aláhúzását, ami inkább bosszankodásnak vagy bosszantásnak látszik, de a komoly ítéletnek árt.

Mivel az ilyen könyv bírálata maga is csak vélemény a vélemények mellett, próbáljuk nagy vonásokban kiemelni elemi értékeit. A bővebb tanulmányok megbízható keretbe foglalják vezető íróink képét. Nem eredetieskedő vélemény ez és amennyire lehetett, már meglévő ítéletben gyökerezik. Itt persze lehet vitázni egyik-másik megjegyzéssel kapcsolatban; de a komolyság, mellyel a legfőbb kérdéseket tárgyalják, mindenütt érezteti a szerzők szerény és elismerő magatartását. Ne feledjük, hogy e jelentősebb s vitatott írók is végső ítéletre várnak még. Egy időben Hiadort szinte közvélemény dédelgette s vajjon nem eshetik-e meg, hogy a ma zsöllyébe ültetett nagyságok közül néhány évtized múltán egyik-másik valamelyik ma még körszékben gunnyasztó íróval cserél? Érdeme a könyvnek, hogy lehetősen minden olyan író t mérleget, akit ma a fejlődés menetében érzünk. Arra is büszkék lehetnek a szerzők, hogy teljes elismerést sehol sem fognak kapni, ami csak értéküket jelenti. Elég függetlenek voltak s nem szolgálták egyetlen irodalmi tábor személyi érdekeit sem.

Vajthó László

Imre Sándor: Egyetemi nevelés. Budapest, 1930. 46 l.

Hosszú életü intézményeknek a sorsa, hogy többször kerülnek változásba a történet folyamán, állanak újra meg újra a változó idők változó feladatai előtt és megmaradásuknak a feltétele mindig fejlődésképeségük, mindig az, mennyire tudják az új feladatokat vállalni, anélkül, hogy lényegüket elveszíték. Ilyen intézmény az egyetem is. Bárminő vizsontagságosnak látszik is élete, pályája mégis töretlen vonalú: szakadatlan tökéletesedés, hogy a korok tudományának tökéletes műhelyévé legyen mindenkör. Napjainkban új krízis ideje érkezett el és a jelen helyzet különösképen nehéz feladat elé állítja az egyetemet. Ma ugyanis ellentmondásokkal teljes kulturális viszonyok állítják új feladat elé, s ezek az ellentmondások éppen a tudomány és az élet viszonyát alapjukban illetik. Egyfelől úgy látszik, mintha a merő theória, a tudományos kutatás soha nem látott mértékben izolálná magát az élettől, másfelől a gyakorlati pályákon sokkal nagyobb szakszerű képzettséget s magasabb iskolázottságot kívánnak, mint valaha is. És mégis: a régiebb idők egyetemet-végzettjeiben, — s így magától értetődően az egyetemi hallgatóságban is — sokkal mélyebb volt az igazi tudományosság szelleme gyakorlati hivatása betöltése közben is; ma pedig a sok tudor-jelölt nem vár egyebet, mint a kutatások szakszerű kész eredményeit, melyeknek ismeretét és alkalmazását a különböző foglalkozási ágak egyre nagyobb bőségben követelik tőlük. Voltaképen arról van szó, hogy úgy látszik, mintha a tudomány fokozottabb mértékben hatolna be az élet területére, noha a valóságban csak nagyobb mértékü szakszerű felhasználása történik, s így nem a tudomány, de az élet, és pedig a maga meztelen utilizmusával diktál.

Az egyetem ebben a bonyolult helyzetben, kettős lényénél fogva, mint kutató és mint nevelő intézmény, igen nehéz helyzetbe került. Olyan válságba, mely kétségkívül alapjában rendíti meg és kettős lényének két külön intézményre való hasadásához vezethet, ha szellemét, mely éppen e kettős hivatás egységében áll, épségben meg nem tudja őrizni, hogy az új idők új feladatainak megfeleljen. És itt a vezető elv nem lehet az, hogy az egyetem minden fenntartás nélkül alakuljon át a praktikus követelményeknek megfelelően, hanem éppen az egyetemi szellem érdekében történjék a fejlődés tudatos irányítása akként, hogy az egyetem az új időkben se veszíthesse el a régi eleven kapcsolatát az étellel és irányító hatalmát megőrizhesse.

Az egyetem korszerű kérdéseit tárgyaló irodalomból magasan kiemelkedik *Imre* Sándor tanulmánya, éppen mert az ő személyiségében a tudományos kutatás és a nevelés vágya és hivatásérzete egyaránt teljes kifejtettségben foglal helyet. Tanulmánya, — mely az ő szokásos világos fejtegetéseinek is különösen szép példája, — a kérdéscsomó minden szövevényébe bevilágít, sorra véve a nevelés és az egyetem viszonyát, ebből következőleg az egyetemi nevelés feladatát és szellemét s végül az egyetemi nevelés konkrét követelményeit. Könyvéből egyre nagyobb meggyőző erővel lép elénk az egyetem szelleméből fakadólag a tudományos kutatás és a tudományos nevelés kettős feladata. E kettő az egyetem lényegét képezi, s nemhogy el nem választhatók, de egyenesen egymásra vannak utalva, mint a vizsgálódás során kiderül.

Imre Sándornak sikerült egy olyan szintézist megformulálni, melyben az egyetem kettőssége egyetlen feladattá egyesül, s a két tevékenység csak egymást kiegészítő ágakká válik. Az egyetem *tudományművelő főiskola*. (45. l.) „A tudomány művelésében egyetlen irányító szempont van: a szaktudomány előbbrevitele; ez a gondolat az egyetemi tanári munkának tudományterjesztő részében is ott van...” (12. l.) A tudományos szellem megőrzése a tanításban is egyfelől olyan gyakorlati emberek nevelése, akik tökéletesebben megfelelnek az életben, mert nem kész sémákkal, hanem elvekkal rendelkeznek s így a gyakorlat követelményeihez is jobban tudnak símulni, úrrá válnak felettük; másfelől ez teljesíti a tudományos szellem elterjesztését a laikus közszeltemben is. Ilyenformán egyesül a két feladat a tudomány művelésének egységes tevékenységében.

Voltaképen nem egyéb ez, mint az ideálizmus kifejlesztése az egyetemen. A személyiség áll *Imre* Sándor eme munkájának a közép-pontjában is. A tudatosság és nemesség az ő felfogásában egyenesen az egyetemi szellem tartalma. Különösen nevezetes fejtegetéseinek ez a pontja. (19—20. l.) Kiderül, hogy az egyetemi nevelésben az értelmi és erkölcsi nevelés egyszerre, egyazon tevékenységgel történik: a tudományba való bevezetés értelmi és erkölcsi hatás egyben, merthiszen a tudomány az igazság kutatása. „Az egyetemi nevelés akkor teljesíti feladatát, ha a tudomány önzetlen művelésének szabad levegőjében a tárgyiasságra törekvést kényszerítő erővé fejleszti a hallgatókban, mélyen rejtőző kapcsolatokat ismertet fel velök s magasan világító eszmények szolgálatára példát mutat nekik.” (30. l.) Ez a tárgyiasság, ez a

szakadatlan mélyebbrehatolás és magasra tekintés, ez a tudomány szel-
leme, ez az egyetem szelleme.

Ebben foglalható össze a tanulmány központi gondolata és legfon-
tosabb eredménye. Ehhez kapcsolódnak a nagy területet behálózó fej-
tegetések, melyeknek bemutatásáról éppen nagy gazdagságuk miatt
le kell mondanunk. Elégedjünk meg annak a tanulságnak a levonásá-
val, hogy abban a szintetikus fogalomban, melyben *Imre Sándor* az
egyetem szellemét összefoglalja, minden biztosítékát megtaláljuk mind
az ősi egyetemi szellem megőrzésének, mind pedig annak, hogy ez az
egyetemi szellem az új idők feladatainak is meg tud felelni.

Joó Tibor

Gróf Tisza István képviselőházi beszédei. I. sorozat: A fiatal
képviselő, 1888. febr. 3—1903. nov. 3. Bevezetésekkel és magya-
rázó jegyzetekkel ellátta *Barabási Kun József*. Bpest., (M. T. Aka-
adémia), 1930. XIX + 764 l.

A modern parlamenti élet egyre nehezebb feladatok elé állítja az
államférfiakat. Nemcsak a folyton szaporodó bel- és külpolitikai teen-
dők ezernyi gondja nehezedik rájuk, hanem az az állandó kérdés is,
hogyan tudják terveiknek megnyerni a parlamenti többséget és hogyan
tudják népszerűvé tenni politikájukat a közvélemény előtt. A döntés
ugyan most is zárt ajtók mögött történik épp a legfontosabb külpoliti-
kai kérdésekben, de a nemzet széles rétegeinek meggyőzése nélkül vagy
éppen akarata ellenére ma kormányozni csak a diktatura eszközeivel
lehet.

A nyilvánosság megnyerésének két fegyvere áll a modern politikus
rendelkezésére: a szó és a toll. A mult század és a közelmult vezető
magyar államférfiai: Széchenyi, Kossuth, Deák, Eötvös József, a két
Andrássy, a két Tisza stb. egyaránt mesterei voltak a szónak és tollnak.
Beszédeik és írásaik koruknak nagyértékű történeti kútforr. Összegyűj-
tésük és közreadásuk így nemzeti kötelesség. A vele járó munka azon-
ban csak akkor éri el célját, ha a gyűjtő az egyes beszédekhez kellő
tárgyi és személyi magyarázatokat fűz, hogy az olvasó pontos felvilá-
gosítást nyerhessen a beszéd előzményeiről és következményeiről, más-
szóval arról a politikai helyzetről, melyben a beszéd elhangzott.

Ebből a szempontból kevésbé sikerült az Eötvös József b. beszé-
deinek 1875-ben megjelent két kötete, mely egész röviden csupán az
egyed-egy beszéd tárgyat közli a hely és időpont megjelölésével. Viszont
Deák beszédeinek hat kötete a Kónyi Manó nagy gonddal összeszedett
anyagával és kitűnő jegyzeteivel a kiegyezés korának nélkülözhetetlen
forrása.

Igen jó kezekbe került a Tisza beszédeinek összegyűjtése is. Kun
József egyetemi tanár, aki valamikor Tisza alatt a miniszterelnökségnek
volt tisztviselője, halhatatlan emlékű principálisa iránt érzett szerető
hódolattal és nagy lelkiismeretességgel végezte a gyűjtés és magyarázás
munkáját. Tizenhat esztendő politikai beszédeit gyűjtötte össze e kö-
tetbe Tisza képviselőházi szűzbeszédétől első miniszterelnöki kinevezte-
léséig. A 103 beszéd közül 98 a képviselőházban hangzott el, de igen

helyesen, közli vizaknai és ugrai beszámolóját és néhány pártértekezleten és vidéken mondott beszédét is. Sajnos, nem valamennyit. Így pl. kimaradt a vizaknai beszámolóban említett, négy évvel előbb ugyanott, vagy az 1892. nov. 24-iki képviselőházi ülésen is hivatkozott, szept. 4-én Komáromban elmondott beszéde. Ez okból láttuk volna szívesebben, ha a kötet homlokán nem a „képviselőház“, hanem a „politikai“ beszédei címszót olvashatjuk. E címszónak az az előnye is meglelt volna, hogy bárhol elhangzott, minden beszéde közölhető lett volna időrendben, míg így külön csoportokba kell foglalni a főrendiházban, a főgondnoki minőségében, a választási hadjáratokban stb. elmondott beszédeit. Egyébként azonban csak a legteljesebb elismeréssel emlékeztünk meg a szerkesztő munkájáról, komoly, tárgyilagos jegyzetéről, történeti helyzetrajzairól és utalásairól, melyekkel a vonatkozó irodalomra is felhívni igyekszik az olvasó figyelmét.

Tisza beszédeiben mindenek előtt feltűnik páratlan széleskörű, a jog- és államtudományok egész körére kiterjedő, alapos tudása, mely lehetővé teszi, hogy teljes elméleti felkészültséggel, de egyúttal bámulatos gyakorlati érzékkel szóljon hozzá az állami élet bármilyen kérdéséhez. Az állami pénzügyekben éppoly otthonos, mint a külkereskedelem problémáiban. Egyforma könnyedséggel fejti ki a magyar lótenyésztés érdekeit vagy a monometallizmus előnyeit, a tőzsdei gabonahatáridőüzlet jelentőségét vagy az amerikai verseny következményeit. Némely felszólalása szigorú szakszerűségével, tárgyi érveinek gazdagságával szinte egyetemi tanári előadásként hat. Mikor klasszikus tömörséggel vizsgálja közjogi helyzetünket, az Ausztriával fennállott kapcsolatunk legkényesebb részleteit, néhány mondatban megvilágítja a nemzeti jog határait, kitűnően jellemzi a meddő bürokráciát, remek előadásokban fejti ki közigazgatásunk reformjának szükségességét és alapelveit, a parlamentárizmus lényegét és következményeit avagy az egyházpolitika tömérdek érzékenységet érintő kérdéseit.

De nemcsak a jog- és államtudományokkal van tisztában, hanem alaposan ismeri a magyar és a külföldi történelmet, a történelmet mozgató erőket, idegen népek politikai célkitűzéseit (1891. nov. 15-iki vizaknai beszámolójában már tisztán látja a három hónappal előbb létrejött orosz-francia megegyezés veszélyeit a franciák revanche-szomja és az oroszok hódítási vágya miatt, 169. l.) és ismeri a magyar faj hibáit és erényeit, világtörténeti hivatását.

1889 január 14-én még egész fiatal emberként megjósolja a világháborút, a magyarság élet-halálharcát (22. l.), melynek sikeres megvívhatása érdekében sürgeti 1891-ben erőink egyesítését (167. l.) 1903-ban már látja, hogy „vesztébe rohan a nemzet. Elvakultan, hamis jelszavak csillogó fénye által elkápráztatott szemekkel siet a csúfos, a siralmas bukás felé“. (726. l.)

Ennek a szörnyű veszedelemnek elhárítása kezdettől a legfőbb gondja. Ezért kívánja, hogy „akik a nemzet sorsát intézik, kritikus percekben találják hátuk mögött a nemzet egész zömét“ (18. l.). Ezért hangsúlyozza az összetartást a nemzet és király között. (75, 77. l.), mert a monarchia nagyhatalmi állása senkire se fontosabb, mint a ma-

gyar népre nézve ((322. l.). A nemzet teljes felkészültségének érdekében sürgeti a hadsereg fejlesztését, a pénzügyek rendezését, közgazdaságunk talpraállítást, a belügyi reformokat, köztük is főleg a közigazgatás reformját, mert „háború esetében a nemzet összes anyagi, szellemi és erkölcsi ereje dönti el a küzdelmet“ (170. l.). Ez okból kívánja a nemzetiségek jogos igényeinek kielégítését, a testvéri jó viszonyt (263. l.). A nemzeti egység megóvásának nézőpontjából itéli el a felekezetieskedést, a néppárt egyoldalú egyházpolitikáját (418, 419, 492. l.) kívánja a kisbirtokosok — kiket a magyar nép színe- virágának nevez — sorsának felkarolását (4, 216, 219. l.), az ipari munkások életszínvonalának emelését, amivel járó költségek megtérülnek abban „a magasabb értékben, melyet egy testileg, lelkileg és erkölcsileg egészséges, megelégedett, ép munkás képvisel a társadalomra nézve“ (381. l.). Kívánja a munkásegyséletek alakulását, s nem ellenzi a sztrájkot se, ha erőszak nélkül akar elérni jobb munkafeltételeket (384. l.) és híve a munkásbiztosításban az önkormányzatnak. (105. l.)

A nemzeti egység gondolatát szolgálja akkor is, mikor rámutat az alkotmányos szabadságnak arra az alapfeltételére, hogy „a politikai pártéletben ne a gazdaságilag széttagolt társadalom osztályai, hanem a politikai elvek körül csoportosuló nemzet politikai küzdelmei nyerjenek kifejezést. Amely percben politikai pártok osztályérdekek javára élnek vissza hatalmukkal, abban a percben megkondul a szabad intézmények felett a halálharang s egy erős autokratikus hatalom uralmának kell bekövetkeznie, mely helyreállítsa a társadalmi békét és igazságot“. (302. l.)

Ideális elgondolásában a parlamentben látta a nemzeti önkormányzat legfelsőbb szervét, amelynek kifogástalan működése „nálunk a lét es nemlét kérdése“ (177. l.) Ezért ítélte el oly erősen az obstrukciót és mindazokat a momentumokat, melyek a parlamenti küzdelmek során az egyes társadalmi osztályok, felekezetek, a nemzet és a király közt zavarokat idézhettek elő. Ezzel összefügg az az alapelve, hogy „mindenki, minden kérdésben a legnagyobb felelősség súlya alatt, szigorúan a közérdek szempontjából járjon el. (280. l.)

Beszédei tömörek, világosak, tárgyilagosak. Nem az érzelmekre, hanem az értelemre igyekszik hatni. De amikor a nemzet sorsáról van szó, amikor óvni akarja faját a frázisok, a mérges illúziók veszedelmétől, akkor csodálatos hírokat üt meg és rögtönzése is szónoki műremek.

Aki az 1888-tól 1903-ig terjedő kornak történetét tanulmányozza, annak gazdag lelki élmény e kötet olvasása. De a ma gyakorlati politikusa is sokat tanulhat belőle: útmutatást egész sereg, jelenleg is időszerű kérdésben, fényes debatteri készséget és amitől várhatjuk elbukásunkból fölemelkedésünket: kötelességtudást, őszinteséget, acélos tetterekészséget, önzetlenséget, lelkiismeretességet, igaz, bensőséges valláosságot s izzó haza- és fajszeretetet.

Nagy Miklós

Kornis Gyula: Kultura és nemzet. Kultura és Tudomány. — Budapest. 1930. Franklin-Társulat. 224 l.

Ha a tudós vezető állásba kerül, ahol meg is valósíthatja elméletét, kétszeresen érdekes könyve, melyből különösen fontosnak látszott szempontjait megismerhetjük. Ennek a könyvnek szerzője közoktatásügyünknek olyan fontos tényezője, hogy általános érdeklődésre tarthat számot ez a könyve, melyben tanulmányait „Kultura és nemzet“ címen foglalta össze.

Összesen kilenc értekezés van ebben a kötetben. Alig köti össze őket más, mint a szerző világnézete és az a törekvés, hogy rámutasson a magyar értékekre, gondolkozzék ezeknek az értékeknek kitermelésén és a fásult csüggedés helyébe utat keressen és erőt hirdessen a magyar jövő számára.

Első tanulmánya, „A magyar kultura fejlődése“, ismertető felolvasás a finn-ugor kongresszuson. Szeretettel és tárgyilagosan megírt értekezés. Nem is kutatás volt a célja, hanem méltató összefoglalás. Különösen megkapó és megható, mikor évszázadról évszázadra a magyar kultura lehanyaglását mutatja a külfölddel szemben a mohácsi vész után. Protestáns író rámutatott volna arra, hogy a nemzeti kultura hanyatlása mennyire összefüggött a protestántizmus elnyomásával.

Második cikkében, „Nemzeti megújulás“ címen, Klebelsberg Kunó gróf neonacionalizmusát magyarázza. Ezt a fogalmat így határozza meg: A magyar nacionalizmust az új viszonyokhoz mért tartalommal kell megtölteni, a lényegében megváltozott bel- és külpolitikai viszonyokhoz szabni. Azt bizonyítja, hogy ma a magyar nacionalizmusnak két fronton kell harcolnia: egyfelől az elcsatolt területek kisebbségi magyarságának védelmében a benünket körülvevő népek nacionalizmusa ellen, másfelől az internacionalizmussal szemben. Minden nemzet a maga sajátos kulturájával jut öntudatra, azért a kultura fejlesztése a legfontosabb nemzeti feladat. A passzív, negatív és destruktív típusokkal szemben aktív és produktív típusok fejlesztendőek és mély történeti tudatosságra kell felépíteni a jövő fejlődését.

A „Romantika és reformvág“-ban Széchenyit követve a mult helyett a jövőre akarja fordítani a magyarság tekintetét. — A „Kultura és túlterhelés“-ben a tanár emberszeretetével és tapasztalataival tárgyalja a túlterhelés kérdését. De akárhogyan iparkodik is megoldani ezt a problémát, ilyen részletreformokkal nem lehet. Ez a kérdés csökevényként maradt ránk a régi iskolából, mely csak azt tekintette tudásnak, amit szórul-szóra tudott a tanuló. Ha a jövő iskolája mindent meg tud tanítani az osztályban és ha a tanuló kimegy az iskolából, szabadon továbbképezheti magát, akkor nem is értik meg majd, hogy mi volt az a túlterhelés. — „A cselekvés szelleme“ című cikk kihalt világok lelke helyett a mai élet felé akarja az iskola figyelmét terelni.

A „Munka és pihenés“ című értekezésben a nyári szünidő kérdésével foglalkozik és letárgyalja a fürdőérdekeltségeknek azt a kívánságát, hogy meg kell hosszabbítani a nyári vakációt. Kimutatja, hogy jóformán egyetlen államban sincs akkora nyári szünidő, mint nálunk. — Amerikai útjának hatása alatt keletkezett „Magyar ember Amerikában“

című büszke, lendületes magasztalása Finta Sándornak és testvéreinek, akik csikós sorból magyar erővel emelkedtek kulturális jelentőségre és maga Finta Sándor Amerika egyik legnagyobb szobrása lett.

Két befejező értekezése az angol oktatásról szól. Az első a népoktatás fejlődéséről, a második az angol középiskolákról. Mind a kettőben a szorgalmas szakember és a jól látó tudós kezével emeli ki a ráuk nézve fontos tanulságot és ezzel pedagógiai irodalmunknak szolgálatot tett.

Tanároknak való olvasmány ez a könyv, mert tárgyaikat olyan közel hozza a mai világhoz, hogy realitásai éppen úgy érdekelnek, mint elméletei.

Hamvas József

Giovanni Papini: Szent Ágoston. Fordította: dr. Révay József. Budapest, 1930. Athenaeum. VII + 258 l.

Ennek az Augustinus-életrajznak körülbelül ugyanazok a fény- és árnyoldalai, mint a világsikert elért Jézus-életrajznak. Papini kétség-telenül nagy mestere a színes és lenyűgöző előadásnak, egyszerű művészi eszközök könnyed alkalmazásával életet tud önteni abba a tárgyba, amihez hozzáfog. De az élelenség könnyen felszínességbe csap át és a világnépszerűsége szert tett olasz sohasem tud szabadulni a nyegleségnek és a kiegyensúlyozatlanságnak a legtöbbször csaknem teljesen eltüntetett, de nyomtalanul soha el nem tűnő eredendő fogyatkozásától, valahogy olyanféleképpen, ahogyan a *palimpsestus* pergamenten mindig átüt a régi írás nyoma.

A hippói püspök életrajzát megírni amennyire csábító, éppen anynyira mérhetetlenül nehéz feladat. Giovanni Papini Jézus-életrajzával és ezzel a Szent Ágoston-életrajzzal is kétségtelenül éppen úgy kora ízlését szolgálja ki, mint André Mauris, Byron népszerű életrajzírója, ha odáig nem is jutott el, mint az ellenszenves és az életrajzírást a ponyva színvonalára lesúlyesztő német, Emil Ludwig. Érthető tehát, hogy amikor arra gondolt, hogy az ókori egyház nagy szentjének életét megírja, ezt elsősorban szívügynek tekintette és a tudományos vagy irodalmi kötelezettségek szempontjából tulságosan nagy követelményeket nem állított maga elé. Ez rendben is volna addig, amíg a könyv nem egyéb, vagy legalább is nem sokkal több, mint a Vallomások többkevesebb önkényességgel megrövidített vagy felhígított parafrázisa; már amikor hogyan látszott kívánatosnak a divatos modern, belletrisztikus eszközökkel dolgozó életrajzíró soha szem elől nem tévesztett szempontjai szerint. Ezekben a fejezetekben, amelyek a könyv nagyobb felét töltik meg, 256 oldalból 164 oldal, amit Papini ír, elejétől végig kellemes, könnyen folyó olvasmány.

A Vallomások elolvasása után hasznosnak is bizonyulhat a Papini életrajzból ennek a résznek elolvasása, mert fárasztó tudományos jegyzetek helyett összefüggő elbeszélésben segít hozzá annak a történelmi háttérnek megértéséhez, amellyel, ha lassan is és a legtöbb esetben nem a lényeghez tartozó dolgokban, de mégis megvan a kapcsolata a Vallomások elbeszélésének. Szent Ágostonnak a déli és Szent Ambrosiusnak az ókori kultúra és vérmérséklet északi ágához tartozó elágazására például ha-

tározottan jó helyen megfogott *point*-nel mutat rá Papini, amikor kommentálja a Vallomásoknak azt részletét, ahol Augustinus elmondja, hogy a nagy milánói püspökkel egymást soha nem tudták megérteni. De már amit a fiatal Augustinus nagy pogány *protector*-áról, Symmachusról elmond, sokkal kevesebbet ér. Ami pedig a környezetrajzhoz ugyancsak hozzátartoznék, a Victoria-szobor híres botrány-peréről alig hallunk valamit. Ugyanígy nem tudja Papini az eleven kapcsolatot megtalálni Augustinus korának legnagyobb eseménye és tragédiája, Rómának 410-i eleste és a hippói püspök személyes élete s azok közt a problémák között, amelyek Augustinus legnagyobb művét, a Civitas Dei-t megtöltik.

Hogy azonban a könyv sokkal súlytalanabb, igaz lényegében valóban a „nagy közönség“ igényeinek szánt könnyű fajsúlyú olvasmány, az teljesen csak az utolsó hét-nyolc fejezetben tűnik ki, ahol Papini már elszakad a Vallomásoknak valami biztos fogzó pontot mégis csak jelentő talajától. Ezekben a fejezetekben ijesztő mértékű tudatlanságánál csak neofita gögje a nagyobb és hivalkodóbb. Mert hogy nem vesz tudomást, mint „eretnek“-ekről, az augustinusmuss irodalmának nagy protestáns tudósairól, Harnackról vagy Nørregaardról, ha a Vallomásokról van szó, vagy pedig Troeltschről, vagy Salinról, ha a Civitas Dei-ről van szó, ezt az előbb említett neofita póz talán még érthetővé teszi. De már az kevésbé érthető és menthető, hogy Papini, amennyire ebből a könyvből következtetni lehet, színét is alig látta olyan nagy római katolikus Szent Ágoston-kutatók műveinek, mint a francia Batiffol, vagy az angol Butler. „Az eretnekek kalapácsa“ című fejezet nemcsak elképesztő tudatlansággal, hanem sértő elfogultsággal is van megírva. Az Augustinus korabeli eretnekségeknek modern párhuzamait kétségtelenül meg lehet találni és erre nem Papini gondolt először. De a donátizmust a Luther-féle reformációval egy nevezőre hozni, ehhez a tudatlanságnak és a rosszhiszeműségnek olyan kapcsolatára van szükség, amit, úgy látszik, csak ennek az önmagával igen megelégedett olasz neofitának a tág lelkiismerete bír meg, sőt mint eredeti felfogásra, még végtelenül büszke is rá.

A Vallomások méltatása címen írt „Levél az Istenhez“ és az „Ágoston nagysága“ című fejezetekben mutatkozik be Papini legrosszabb oldaláról. Itt abból, ami a könyv első felének valami kis értéket még adott, a színes és könnyen folyó elbeszélésekből nem marad meg semmi sem és van helyette néhány szubjektív sejtésre felépített, elnagyolt és még csak az író saját meggyőződéséről sem nagyon tanuszkodó értéktelét a Vallomások és Augustinus színekből gazdag és olyan nehezen megérthető egyéniségéről. Az utolsó fejezet különösen sokszor bántóan rossz és megrontja még annak a kis elismerésnek ízét is, amit az első fejezetek hagytak maguk után.

A fordítás becsületesen dolgozó írómesterember munkája. Kifogástalan, de egyben meglehetősen színtelen is.

Máthé Elek

Kiszely Gyula: Akik hiányoznak ... Regény. Budapest. Stádium Sajtóvállalat. 211 l.

Az emlékezés romantikája mostanában Ferenc József kora felé fordul hangulatokért. Pedig ebben a korban nem volt semmi romantika. Legöntudatosabb költője, Mikszáth Kálmán, a romantika rajongásáról kimutatta, hogy idejét múlta. Az egyéni bátorság korszerűtlenségét mutatja be az Uj Zrinyiászban, a rendi felfogás fonákját Beszterce ostromában, a legendák keletkezésének forrását a Szent Péter esernyőjében, a házasság kötelékeivel foglalkozik a Különös házasságban és így tovább. Ferenc József kora nem volt romantikus, még csak nem is volt Ferenc József kora talán, hanem a sokáig elnyomott és végre szabad fejlődésnek engedett magyar erő kibontakozása az ábrándok világából a cselekvő élet felé.

De ebben a korban a magyar nemzet szavának olyan jelentősége volt, amilyen a mohácsi vész óta nem. A kifejlődő nemzeti élet új honfoglalást végzett: magyar lélek foglalta el a magyar földet és a művelt magyarság csapatai évről-évre jobban megszállták az országot. Ma ebben a mélyre hullottságban, annak a nemzedéknek, mely most férfikorát éli, gyönyörűséges emlék, melyhez erőt meríteni tér vissza a magyar gondolat.

Ilyen, lelket felmelegítő emlékezés Kiszelynek ez a regénye. Amikor elkezdtem olvasni, egy kicsit meghökkenem a sok gróftól, bárótlól, főhercegtől, föl egész a királyig. Féltem a szerzőt attól, amit a pesti népnyelv úgy fejez ki, hogy: így gondolja ezt a Móricka. Mert a cseléd-szobák számára írt regények nagyon megrontották a hitelét a főúri romantikának. De ezt a regényt egy magyar grófnő beszéli el. Egészszéges és öntudatosan magyar. Erre a két alpra épül föl a történet. Ebben van a lendülete, ezzel ébreszti föl rokonszenvünket, ezen keresztül látunk főherceget, osztrák főurat, diplomátákat, sőt magát a királyt is és ez a két szín nemcsak elfogadhatóvá, hanem költőivé is teszi meséjét.

Tönkrement grófi család leánya Bécsbe kerül udvarhölgynek egy főhercegnő mellé, aki orosz nagyherceg felesége, de az urával bajban van, nem akarja látni és ez a házassági bonyodalom veszélyezteti a monarchia balkáni helyzetét, mert visszás helyzetet teremt Szentpétervárott, ahonnan a Balkánt vezénylik. A magyar grófnőt maga a király bízza meg azzal, hogy hozza rendbe ezt a házasságot. Sok szín, helyzetkép, bécsi, budapesti, alföldi és máramarosi környezet eredeti meglátású rajzai gyönyörködtetik az olvasót, amíg céljáért küzd a fiatal grófnő. A játékba belekerült férfiak beleszeretnek, ezeknek a szerelmeknek hatása a nő lelkében legjobban elhiteti velünk, hogy mágnásleány az, aki ezt az egészet átéli.

A befejezésben azonban nem elégíti ki az olvasót. Máramarosi vadászaton kellene rendbe jönni mindennek, de a kis grófnő merészen felépített terve nem jól sült el. Bár a nagyhercegen minden keleti nehéztérülése mellett is már kiütözik a lehetőség. De itt, ezzel a kudarccal szétrepül minden. Nem az egész regény menetére visszasugárzó fényesség, nem ítéletmondás a vallomások befejeztével, nem egy felejt-

hetetlenül lelkünkbe nyuló hangulat. A szerző egyszerűen megállítja az előkelő fogatot, eldobja a gyepplőt és leszáll.

Mert, ami ezután jön, nem úgy hat, ahogy kellene. Afrikába menekül el a világtól a főhercegnő és a grófnő. Itt tudják meg jó idő múlva, hogy kitört a világháború. Jönnek vissza. Megtudják, hogy a férfiak, akik életükben eddig jelentettek valamit, mind elesetek a háborúban. Hiszen igaz, hogy sokan elesetek. De egy regényben jobban hat, ha egy esik el, mintha egy egész csoport, úgy, hogy senkise marad. Az ilyesmi szétszórja az olvasó részvétét, sőt figyelmét is és gyengíti a hatást.

Ennek a művészi átérzéssel elbeszél regénynek talán legjobban átértzett részei azok, ahol epizódyszerűen Tisza István is megjelenik. Az áhítatnak, tiszteletnek és szeretetnek olyan melegségével ír róla Kiszely, hogy az époszok hőseit avató lelkesedése fogja meg tőle szívünket.

Művészi készséggel megírt, egészséges magyar regény ez.

Hamvas József

Müller Gyula: A bécsi francia irodalmi kultúra a XVIII. században. (Francia nyelvű kivonattal.) A bécsi Collegium Hungaricum füzetei. VII. (Egyetemi ny.)

Ez a tanulmány a budapesti Egyetemi Francia Intézet részére készült s legközelebbi célját tekintve, doktori disszertáció. De nemcsak jóval felülhaladja azoknak átlagos színvonalát, de bizonyos mértékig hízagpótlónak is mondható. Problémája a lehető legérdekesebb: hogyan hatolt be a XVIII. század internacionálisan francia műveltsége Bécsbe s milyen szellemi miliőt teremtett, milyen kulturális értékeket termelt ki ott? Érdekes a mi szempontunkból: évtizedek óta megszoktuk a császárvárost a nyugati szellemi áramlatok s így a franciás műveltség fő kisugárzási pontjának is tekinteni — azóta újabb kutatások megjelölték a más közvetítő csatornákat is —, csak éppen Bécs, a sokat emlegetett Bécs franciás műveltségének tényleges mibenléte maradt feltáratlanul; érdekes mint szellemtörténeti szintézis általános művelődéstörténeti szempontból.

Müller négy fejezetben foglalkozik Bécs franciás műveltségével: A francia nyelv és műveltség eredete Bécsben, a Habsburg-család franciás műveltsége, a bécsi arisztokrácia franciás kultúrája s végül a francia kultúra a polgárok körében. — A kulturális terjeszkedés főeszköze a nyelv. A francia nyelv bécsi hódítását ennek európai térfoglalásának tényezőivel szemlélteti. A bécsi franciás műveltség a XVII. század derekára nyúlik vissza; noha a vérségi kapcsolatok az osztrák dinasztia és a francia uralkodóház közt már hamarabb is lehetővé tették volna a két nemzet érintkezését, a francia kultúra addig nem gyakorol jelentősebb hatást, amíg teljes kibontakozását el nem éri s prioritást nem szerez a többi kultúrák felett. Az érintkezést a franciákkal segíti a török háborúk folytán francia elemeknek főleg a hadseregbe való felszívódása. E történelmi adottság mellett már kezd a bécsiek érdeklődése felelődni s a francia betelepüléseket a bécsiek párisi látogatásai keresztezik. A francia kultúra térhódításában jelentős szerep jut Savoyai Jenőnek. Ezzel egyidőben megindul a francia

könyvpiac is, folyóiratok s a divat dolgai terjednek el. A Lotharingiai Ferencsel végbement francia betelepülések jelentősége ezek után már másodrendű: a bécsi franciás műveltségnek ekkor már hosszú tradíciója van.

A Habsburg-család francia műveltségét vizsgálva, a szerző mondhatni negatív eredményre jut. Az udvarnál kompromisszumos megoldásban él a franciás műveltség az olasz mellett s fokozatos előhaladása mellett is Mária Terézia személyét illetőleg jóformán csak a nyelvtudásra szorítkozik. A királynő legnagyobb tette a bécsi francia színház. Lotharingiai Ferenc szerepe műveletlensége, sőt sajátos antikulturális egyénisége miatt jelentéktelen. Lényegesen átszíneződik II. József arculata is. Noha gyermekkorában franciás műveltséget kap, a kalapos király fő jellemvonása az önféjűség: későbbi reformtörekvéseiben alig befolyásolták a francia filozófusok. Liberális intézkedései önféjű és cinikus elképzeléseinek gyümölcse. Meginog az a legenda is, mintha József Voltaire s a francia irodalom reprezentánsai iránt különösebb érdeklődést tanúsított volna. József közönyét edzi ébredő német öntudata is; vele már a franciaellenes visszahatás kezdődik...

Pozitív eredményekben gazdagabb a következő rész: miért éppen a főnemesség körében kap lábra legnagyobb arányúan a franciás műveltség? Főúri nevelők, könyvek, amatőr színi előadások, francia mintára szervezett szupék terjesztik a francia műveltséget. A színházrendező szép társaságok központja Trautson herceg; a szkeptikus *viveur* és elegáns udvari ember típusa maga Kaunitz. A külföldiek közül Rohan Lajos s még inkább Ligne herceg életstílusa hódítanak. A színházak és társaságok mellett átszivárog a rokokó-életideál is s a bécskörnyéki pompás nyaralókban épít e raffinált életstílusnak fényűző emléket.

Míg a franciás műveltség a főnemesség körében megalkotja a sajátos arisztokrata-kultúrát, ez a műveltség a polgárság körében inkább lecsapolódáshoz, kiegyensúlyozódáshoz vezet. A bécsi polgárság inkább a felvilágosodás felé fordul, mely kitermeli a sajátos, józan német polgári típust. Míg az arisztokrácia főleg a külsőségekben tetszelgő életmódot tette magáévá, a polgárság inkább a felvilágosodás eszmei tartalmát szívja fel. A recepció megtörténtével s a német nemzeti felvilágosodástól kapott impulzusok segítségével megkezdődik az eszmék átalakulása, a kritikai állásfoglalás a francia divattal szemben s egy kollektív, nemzeti öntudatra épült, szociális és propagatív jellegű aktív irodalmi élet... Míg a főnemességnél az arisztokrata-kultúra —, a polgárságnál egy konstruktív igénnyel épített polgári típus kialakítása a végső eredmény —, ez mintegy kollektív lélektanra s történeti adottságokra épített előfeltevése a szerzőnek s átgondolásának vezéreszméje.

Talán már ennyiből kitérünk a dolgozat kompakkt tartalmára. Mi főleg a francia befolyás pozitív oldalát emeltük ki, de érdekes épp az az ellenállás, amit a befogadó kultúra az átadóval szemben kifejt, míg ez a Spencer-féle legkisebb ellenállás útján eltolódva új eredőbe lendül. A módszert illeti az a megjegyzésünk, hogy Müller kezében sok értékes adat elvesz. Szűk keretek között mindig átfogó kép konstrukciójára tö-

rekszik s így nem használ ki különben érdekes adatokat. Így a IV. fejezetben, melyben a bécsi német írók műveit vizsgálja, a formai különbözőségeket az egységes gondolatélmény mögött eliminálva csak egypár jellemző dokumentumot idéz fel. Általában a címből az „irodalmi“ jelző teljesen elmaradhatott volna. Egy-két hiba is csúszott be dolgozatába. 1728-ban Montesquieu bécsi útjának alkalmával, az *Esprit des lois* még nem volt meg! (14. oldal.) Azon sincs mit csodálkozni, hogy Jenő herceg könyvtárában Montesquieu „művei“ nem voltak meg: a fentemlített jóval későbbi, a *Grandeur et décadence* is alig előzte meg a herceg halálát s kívül esik a szellemi érdeklődése korszakán. Ezek azonban a szerző hirtelen következtetésének a gyümölcsei s nem érintik a dolgozat komolyságát.

Hencze Béla

Szociálpolitikai évkönyv. Szerk. ifj. Erődi Harrach Béla. I. kötet, 1912—29. 152 l. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda kiadása.

Az újpesti Főiskolai Szociális Telep megalakulásának, fejlődésének és jelenlegi állapotának az ismertetése ez a könyv. Érzem, hogy nem lehet ilyen elfogulatlan egyszerűen kezdenem a beszámolómat róla, mert a fentnevezett intézet képe nem él a köztudat előterében. Aki itt olvas róla először, nem is képzei, hogy kétemeletes, alagsoros hatalmas palotáról van szó, amelyben ovoda, napközi otthon, hatalmas előadóterem, klubhelyiségek, diszpanzer, könyvtár és olvasóterem, néphivatal, patronage-ok, laboratoriumok, tantermek, játszó- és sporttelep, munkatársak számára lakószobák találhatók.

Az elv, amely életrekellette ezt az intézetet, a *settlement* elve. Befelé, a Közgazdasági Egyetem szociológiai tanszéke körül kialakult szeminárium tagjai felé azt jelenti ez, hogy a szociológiát nem elég, sőt lehetetlen tanulmányozni, hanem egész egyszerűen részt kell kérni és részt kell venni szociálpolitikai munkálatokban. Kifelé, a gyakorlati keresztyénség objektuma, a szocietas felé pedig azt jelenti ez az elv, hogy a kísérleti anyagot, az alsóbb néposztályt nem lehet a szociálpolitikai munkaközösségnek a helyébe várni, hanem közibéjük kell telepednie s türelemmel dolgoznia rajta, hogy hozzáédesdjék, az ősi mulasztás és politikai agitáció okozta idegenkedés ellenére a segítségre szoruló tömeg természetes vezetőihez.

A munkaközösség 1912 óta a saját sulya alatt nőtt jelenlegi sok ágra tagozódott állapotáig. Működése háromirányú: népművelő, népegészségügyi és népvédelmi.

A népművelés elgondolása időben lassan folyó, bár a mindennap követeléseit incidentáliter is képes és kész kielégíteni. (Csak kissé skeptikus ilyen hatásai megítélésében.) Elkezdte a kulturmunkát már kisgyermekkorában s legtöbb bizodalma azokban a tömegekben van, amelyek már évek hosszú sora óta gondozása alatt fejlődnek. Állami ovodával kapcsolatos napközi otthon, tanonc-, legény-, leánykörök, cserkészcsapatok, munkások- és anyák köre, ismeretterjesztő előadások, néphangversenyek, tanfolyamok, szemináriumok, munkás-laboratorium, népkönyvtár és munkás-olvasóterem, szórakoztató alkalmak (mozielőadás, táncmulatság, teaestély) és munkássport azok a keretek, melyek-

ben a népművelés igen intenzíven és nagy körütekintéssel, egyre növvő
érdeklődés és egyre eredményesebb részvétel mellett folyik.

A *népegészségügy* szolgálatában talán nem is a tényleges munka a legörvendetesebb jelenség, hanem az az egészséges munkatársi jóviszony, amelyet ez a munkaág segítő kezének állandó felajánlása útján maga körül elég rövid időn belül megteremtett. Szoros együttműködésben áll a Városi Tisztifőorvosi Hivatallal, Orsz. Társ. Biztosító Intézettel, Orsz. Stefánia Szövetséggel, a Hatósági Vegykísérleti Állomással, ujbpesti gyárak Vállalati Pénztáraival, Járványkórházzal, Áll. Anyakönyvvezető Hivatallal, Kir. Járásbírósággal és Városi Árvaszékel. Egy példa hadd mutassa, hogy ez mit jelent. Az a tény, hogy az anyakönyvvezető 1928. dec. óta figyelmébe ajánlja a házasulandóknak az Intézet Házasságelötti Tanácsadóját, a házasságot kötni szándékozók 40 százalékát vezette el erre a helyre s tette a venereás betegségek elleni küzdelmet nagymértékben prophylaktikussá. A rendelők különben szerződéses viszonyban állanak az O. T. I.-tel s főleg a tüdőbeteg- és nemi-beteg gondozásra specializálták magukat. Mindamellet orr-, torok-, gége- és fülgyógyászat, bőrgyógyászat (ipari centrumban vagyunk!), röntgen, bakteriológiai-, élelmiszer- és vegyvizsgáló labororium is helyet talál és fejlődésben van a népegészségügyi munka keretei között. A hatalmas egészségügyi propagandát már jó egynehány év óta külön kellett választani az általános ismeretterjesztéstől, épen a nagy népszerűsége miatt.

A népvédelem szervei: néphivatal, családi és fiatalokorú patronage, tanonc- és munkáselhelyező iroda, psychotechnikai labororium és pályaválasztási tanácsadó. Ezeknek a szerveknek a működésére néhány statisztikai adat eléggé rávilágít. 1928-ban 1403 védett család érdekében 7958 intézkedést tett példának okáért a néphivatal (közigazgatási, bűnügyi, polgári peres és perenkívüli, karitatív esetekben). A munkaközvetítést 1926—27. és 28-ban megkísérelte 103, 167, illetőleg 221 esetben, mégpedig rendben 93, 149, ill. 199 esetben eredményesen. stb.

A munka nemcsak ágak szerint hármas tagozódású, hanem az egyes ágakban és szervekben is specializálódik *felderítő*, *ténymegállapító* (kارتoték rendszer) és *nevelő* munkára, a tulajdonképeni kezelő, therápiás munka mellett. Ez p. o. a könyvtárszolgálatban azt jelenti, hogy az Intézet nem elégszik meg a közönség olvasási vágyának a pusztá kielégítésével, hanem statisztikai felvételek készítésével nyilvántartja az olvasás mindenkori státusát, kutatja a jelenségek és változások okait, olvasásra szoktatja a nemolvasókat, helyes olvasásra neveli a helytelenül vagy haszon nélkül olvasókat.

A munkaágak területe intenzíven mélyül és extenzíven terjeszkedik. A vegykísérleti állomáson 1922-ben 3-, 23-ban 5-féle anyagot vizsgáltak meg, 1928-ban 50-félét. Ugyanez állomás körzete ma már Újpesten és Rákospalotán kívül Vác, Balassagyarmat, Salgótarján városok, az aszódi, gödöllői és váci járás, továbbá Hont és Nógrád megyék meg nem szállott részeit is magában foglalja.

Kritika helyett csak ennyit szeretnénk megjegyezni: Kár, hogy a Szociálpolitikai Intézet a négy egyetem jogi karain és legalább a három theológiai fakultáson nem állít fel szociálpolitikai szemináriumo-

kat és nem kezd settlement munkát. (Szegeđ tudtommal kezdett valami ilyet a tanyai settlementtel, de talán csak diáktársadalmi munka formájában). És kár, hogy a Szociálpolitikai Intézet folytatásaképen ma még csak egynehány mintajárás létesült.

Karácsony Sándor

A középiskolai tárgyak egymásra vonatkoztatása a gyakorlatban. Értekezés. Írták a budapesti evangélikus leánykollégium szaktanárai, szerkesztette dr. *Böhm* Dezső igazgató. Budapest, 1930. 89 oldal. Fébe-nyomda.

Az a vállalkozás, amely így könyv formában most a nagy nyilvánosság elé jut, minden tekintetben dicséretreméltó. Különösen kedves nekünk az, hogy egy evangélikus iskola tanári kara vállalkozott erre a már régen megoldandó kérdésre. S ez az iskola igen szerencsés helyzetben is van ezt a kérdést illetően is. Olyan kiváló filozófusa és pedagógusa van, mint dr. Szelényi Ödön, aki két értekezéssel szerepel a kötetben s mindkettővel olyan gazdag kincset mutat be belső énjéből, amelyre mindannyian büszkék lehetünk. Neki a filozófia is, a pedagógia is már régen második természete s azt hisszük, nagyon kevésnek adatott meg az a jog, hogy őt a dicséreten kívül más bírálathoz részesíthesse. Majdnem ilyen kiváló értéke ennek az iskolának dr. Böhm Dezső igazgató is, aki mint nyelvész, minden nyelvi pedagógiai kérdésben alaposan fölkészült tanár és mint kiváló zene- és művészettörténész tárgyainak teljes ismeretében mindig maga előtt látja nemcsak a legsürgősebben megoldandó problémákat, hanem a legkönnyebb megoldási lehetőségeket is. Ezeken kívül minden tárgynak a szaktanárra értekezésben igyekezett kimutatni azt, hogy a szaktanár, mindig az iskolai nevelés célját látva maga előtt, érthető és természetes elfogultsága dacára is köteles állandóan respektálni a más tantárgyakkal való érintkezési felületeket. Bizonyos formalizmus és egyoldalúság vehető észre abban a jószándékú törekvésben, amikor végső eredményben minden szaktanár oda konkludál, hogy tárgya még a vallástannal is szoros összefüggésben van. Jól esik megállapítani azt, hogy 1930-ban ilyen jószándékú vállalkozás látott napvilágot, de éppen ezen okoknál fogva magasabb és logikusabb, vagy pedig jobb teológiai megalapozással kellett volna elkészíteni dolgozatát a vallástannal tanárának, aki bevezető első értekezésében ugylátszik kisebb kötelességet vett magára. Egyébként az egész vállalkozást a legnagyobb jóakarattal ajánljuk úgy a hivatásos pedagógusok, mint a protestáns szülők nagyközönségének. Mi is komolyan hisszük, hogy az iskola és az élet egymáshoz közelebb jutása után minden tényező megtalálja a maga nyereségét.

Gaudy László

Világjárók. Utazások és kalandok. Franklin Társulat kiadása, Budapest.

„Napkeleti Utazók... az itthonülőknek“. Száz és egynehány esztendeje mult, hogy ilyen címmel útnak indult a legrégebb magyar útleírások sorozata Benkő Ferentz nagyenyedi tanár tollából. És most ez a műfaj mintha új életre kelne. Az „itthonülők“ száma ugyancsak megsaporodott és akinek nem telik az utazásra, távoli országok életét

könyvek olvasásában képzelet el. Ma már nemcsak a tanuló utazgat így a képzelet szárnyain, hanem az iskolázott ember is örül, ha szórakozva pótolgatja hézagos tudását. Mert valljuk be, éppen a gyakorlati élet számára annyira jelentős föld- és népismeret az, amivel iskoláink legkevesebbet törődnek. Ilyen célra jól beválnak azok a csinosan illusztrált utikönyvek, amelyeket a fentebbi címen ismerünk. A sorozat újabb kötetiből megemlíthetjük a következőket:

Vilhjalmur Stefansson: Amerika legészakibb tájain. 28 képpel, egy térképpel.

Szerzőnk Kanada szülöttje, tíz telet és három nyarat töltött el Észak-Amerika legészakibb vidékein, az eszkimók jeges szigetvilágában. Útleírásaiban eleven képet fest az eszkimók küzdelmes vadászéletéről. Megható részlet például a hóvakság leírása. A fordítást Halász Gyula végezte igen gondosan és szakszerűen.

H. Meyer: Délamerika hegyóriásai. 32 képpel, 1 térképpel.

Meyer Hans, a tavaly elhalt német egyetemi tanár afrikai és dél-amerikai utazásairól ismeretes. Különösen a magas hegységek kutatásában tüntette ki magát és ő volt az első, aki az Andok hegyóriását, a Cimborazzót megmászta. Ezt az útját írja le most megjelent kötetében színesen, érdekfeszítően. A magyar szöveg szinte ismerősen hat. Mintha néhai Márki professzornak kedves, világos stílusa elevenedett volna meg benne: érthető, a fordító a leánya, M. Márki Mária.

Szilády Zoltán

Cholnoky Jenő: A napsugár diadala. 314 lap, 107 képpel és 67 övegrajzzal. Bpest. Singer és Wolfner, 1930.

Új könyv érkezett egy kis városba, a Királyhágón túl: tíz esztendő s várakozás után az első budapesti könyv. Egy ezüsthajkoronás úriasszony ül mellette. Szívdobogva olvassa, mint a kislány az első regényét és mikor leteszi, levelet ír erről a nagy örömről: „a napsugár diadaláról”. Így érkezett vissza a régi kedves Cholnoky Erdélybe.

A napsugár is így indul el az ő könyvében. Elindítja hódító hadseregeit, a szeleket, a vizeket és az öreg Föld minden mozgató, duló és építő tényezőjét, hogy országokat hódítsanak és átforgalmazzák a vidékek arculatát. A napsugár elindul és a nyomában megkezdődik egy örökön-újító, tarka színjáték, hol pianisszimókban, hol tombolva rohanó viharokban: a Föld-alakulás drámája. Arisztotelész és Humboldt óta sok tudós lángész próbálta megörökíteni ezt a körülöttünk folyó, építve romboló világtörténetet, hogy megismétlődésében elképzeltessék a teremtés csodaművét. És ez a történet ma is új és megragadó, ha mesterére talál.

A földrajzi tudomány évek folyamán ismét sok új részlettel világította meg a szárazföldek átalakulását, mondhatnánk az élettelen világ élettörténetét. Ismeretlen világrészekből még mindig érkeznek meglepő fényképek, vázlatrajzok, a nagy dráma egyes mozzanatainak pillanatfölvételei. A szerző maga is tömérdek hozott utazásából, szinte minden világérszövből. Ezekből a tudományos megfigyelésekből aztán a tudós áttekintő fantáziája és a mesemondó meglevenítő ereje szövö az a tarka szöveget, amelyen mindnyájan végigsétálunk, ha egyszer elindultunk. És mikor a végére értünk, mind megegyezünk abban a megállá-

pítésban, hogy Cholnoky Jenő a földismeret legnagyobb magyar író-művésze még ma is.

A könyv tartalmáról a fejezetcímek is jócskán tájékoztatnak: Az alvilág. Borzalmas katasztrófa. Vulkáni tűnemények. A földrengés. A hegyek keletkezése. A napsugár földi hadserege. A szél munkája. Eső és hó. Az erózió. A folyóvizek munkája. A jég munkája. A föld alatt is dolgozik a napsugár hadserege. Destrukción a föld alatt. A tengerpart pusztulása. A napsugár diadala.

Szilády Zoltán

Apró kritikák. — *Mikes Kelemen törökországi levelei.* Irod. tört. füzetek 37. sz. 32 l.

Gálos Rezső kis tanulmánya módosítani próbál Mikes szellemi portréjának néhány eddig megszokott vonásán. A legkarakterisztikusabb vonást erősen kimélyíti s — ha lehet — még sajátosabban uralkodóvá teszi az arckifejezésen. A jezsuita atyák hatása és a székely származás alapvető tényezői maradnak a későbbi Páris-járt udvari ember világnézetének is mindvégiglen. A jókedvű, melegszívű kamarás szerepe Rákóczi mellett még jelentéktelenebbnek látszik, mint eddig tudtuk, hogy hűsége annál meghatóbban nyomuljon uralkodójegykép előtérbe. Végül kellő értékére száll le a párisi tartózkodás is, hiszen plauzibilissé lett, hogy Mikes a francia hatás nem ott és nem akkor érte, hanem csak később, Rodostóban, Bonnac követ feleségén és a véletlenül hozzájuk vetődött C. de Saussure-ön keresztül. Mindezek érdekes retouche-vonások Mikes arcán, amely mindazonáltal lényegében — természetesen — változatlanul a régi marad.

Pukánszky Kádár Jolán: A magyar népszínmű bécsi gyökerei. Irod. tört. füzetek 38. sz. 20. l.

A magyar irodalomtudomány egyre biztosabb fogásokkal dolgozik azon, hogy az úgynevezett kezdeti problémák újból felvetessenek és az eddieknél valószínűbb megoldásokhoz jussanak. P. Kádár Jolán ebben a tanulmányában p. o. a magyar népszínmű kezdetét tolja visszább a Szökött katona eddig szokásos ismert dátumánál s a bécsi Volkstückben keresi és találja meg a magyar népszínmű őseit: a Zauberpossé-ban, a Lokalpossé-ban és a Dorfgeschichte-ben. Előbb csak lefordítják, később megmagyarosítják, végül önállóan utánozzák a magyar színpadon ezeket a darabokat. Így látja ő az utat a gyökerektől a lombos ágig. Szerintünk még tisztázatlan kérdés, hogy vajjon a „minták“-nak és „hatások“-nak csakugyan az-e a viszonya a műhöz, mint a gyökérnek a virághoz, ez a szerény kételyünk azonban a szerző gondos összeállításának tartalmi értékét semmiképpen nem devalválja.

Csendes Esték. Nemes és szórakoztató olvasmányok sorozata. Szerkeszti Papp Géza. 1. Pap Géza: A halál árnyékának völgyében. 2. Bószörményi Jenő: Egy szatócsbolt története. 3. Szász Károly: A költő püspök. 4. Jakosné Nederbragt Gerda: Képek a holland református nép életéből.

Örömmel üdvözljük ezeket a füzetkéket, mert jó olvasmányt adnak azok kezébe, akik — maguk nem tudván jól válogatni — olyan könnyen válhatnak a ponyvairodalom áldozataivá. Ha már a Koszorú

füzetei nem jelenhetnek meg, a Traktátus Társaság füzetei sem elegendő mértékben, örülnünk kell, hogy legalább egyesek buzgalma dolgozik ott, ahol a dolog természete szerint még nagyon sokáig több lesz az aratnivaló, mint az arató. A két első füzet legkényesebb várakozásunkat is kielégíti. „Ne várjuk meg, míg a betegágy tanít meg bennünket imádkozni“ és „több a jóság a földön, mintsem gondolnátok és nagyobb a hatalma, mint hinni szoktátok“. Ezt lehet kiolvasni belőlük s lehet-e ilyesmit eleget olvasni? A harmadik füzetre vonatkozólag csak annyi a megjegyzésünk, hogy aki e különben talpraesett, sikerült kis írói arekép stílusát megérti („Arany utáni epika legjelentősebb terméke“, „apostrofál“ stb.), annak igényei már magasabbak 16 oldalon nyújtható tudnivalónál Szász Károlyról. Erre a jövőben vigyázni kell íróknak, szerkesztőknek egyaránt. A negyedik füzet képeit kissé egyoldalúaknak és elfogultaknak találtuk s kíváncsiak volnánk, vajjon „Hervermd“ megvilágításban milyen módosulást szenvedne e „gereformeerd“ riport.

Karácsony Sándor

Nemzetközi orgonaépítési kongresszus Budapesten.

A kontinens néhány zenetudósa, orgonaművésze és orgonaépítője gyült össze szeptember közepén Budapesten, hogy a művészi orgonaépítés modern problémáit megvitassa. Kapcsolatban volt ez a kongresszus azzal a mozgalommal, mely Schweitzer, Straube, Jahnn és több német zenetudós útmutatása mellett szembeszállva a XIX. század orgonaépítési stílusával, a XVI.—XVII. század klasszikus orgonája felé irányította a figyelmet. A XIX. század orgonája technikai tökéletességei ellenére sem elégíthette ki azokat a művészeket, akik Bachban és az orgona többi klasszikus mestereiben látják az orgona igazi zeneköltőit. Aki az orgonairodalom tiszta és méltó stílusát ismeri, az nem zenekari hatásokat vár ettől a királyi hangszertől, nem a szélsőségekig kitérő dinamikai ellentéteket, hanem áttetszően fényes, napsugártiszta, nemes hangszépségeket, amelyek méltók arra, hogy a legszentebb művészi értékek hordozói lehessenek. Hogy zenetörténeti jelentőségűvé lett a bátor kezdeményezés, mutatja az a rokonszenv, amellyel Európa legjelentősebb művészei és tudósai álltak oda a mozgalom harcosai közé. A budapesti kongresszus főként akusztikai kérdésekkel foglalkozott. Szóba került a templom architektúrája és az orgona elhelyezése, nagysága, a jólhangzás feltételei és a liturgia szempontjai. Rendkívül érdekes előadást hallottunk Mathias professzortól, a strassburgi dóm orgonistájától a XVII. század Silbermann-orgonáiról. Dunkelberg professzor a terézvárosi r. kath. templomban adott pompásan sikerült orgonahangversenyt, majd pedig a kongresszus befejezéseként a kongresszus tagjai Szegedre utaztak, ahol a Fogadalmi templom óriási orgonáját tekintették meg. A tanácskozások megállapodásai külön könyvben jelennek meg.

Arokháty Béla

Színházi szemle.

A *Nemzeti Színház* műsorán az *Új Földesúr* az első újdonság-számba menő magyar darab. Ez a dramatizált Jókai-regény, melynek valami másfél évtizeddel ezelőtti tartós sikere volt a Magyar Színházban, tipikus példája a lelkiismeretes, de lélek nélkül való átdolgozásnak. Lépten-nyomon érezzük *Hevesi Sándor* gondos és óvatos kezét, amint körzővel és vonalzóval felparcellázza a terjedelmes anyagot s igyekszik minden drámaibb részletet szóhoz juttatni, öt felvonás keretében. Ez, ami a szóanyagot illeti, eléggé sikerült, viszont sok olyan fontos mozzanat lett elbeszélte anyaggá, ami drámaibb formába kívánkozott. Milyen remek például a regény *Garanvölgyije* és környezete, fejezetről-fejezetre mennyire eleven képét kapjuk a szabadságharc után passzív rezisztenciára kényszerült öreg osztrákfalónak! Ez a régi földesúr négy felvonáson keresztül meg sem jelenik a színen, *Ankerschmidt* és családja kerül tulságosan előtérbe s náluk, tőlük halljuk, még pedig elég mesterkéltén emlegetve, egy-egy hosszabb-rövidebb jellemzésben *Garanvölgyi* uram különös dolgait. De az új földesúr háza táján sem árad a regénybeli hangulat. Az átdolgozó itt is sok lényeges eseményt kénytelen elbeszéltetni, miáltal élet veszi a közvetlen hatásnak. Az alakoknak inkább csak külső képét, kosztümét látjuk, belső fejlődésük csak jelezve van. Maga *Ankerschmidt* is inkább ruhát, mint szívet cserél. A magyar föld átalakító erejét sehogysem tapasztaljuk rajta s a darab után ítélve az a benyomásunk, hogy vajmi kevés köze volt a szabadságharchoz. A hiba éppen, abban rejlik, hogy az átdolgozó nagyon is ragaszkodott a regény anyagához. *Hevesi* csak jelenetezett, de nem költötte át a regényt s a lelkiismeretes csoportosításból hiányzik a dráma szabadabb szárnyalása, *Jókai* gazdag humora. Az effajta átdolgozás csak színes illusztrációkat ad a regényből s hálátlan feladat elé állítja a színészeket. Egyformán igyekeztek, anélkül, hogy a regény hatását megközelítették volna. Vagy a sablonos lehetőségek határán belül színtelenkedtek (*Csontos*: *Ankerschmidt*, *Lehótay*: *Garanvölgyi Aladár*, *Kürti*: *Garanvölgyi Ádám*), vagy agyonjátszották, eltorzították, rövidebb lélekzetű szerepüket (*Somogyi Erzsébet*: *Eliz*, *Vaszari Piroska*: *Natalie*).

A *Kamara Színház* *Hauptmann Elga* című drámájával kezdte meg a szezont. A darabot a múlt század végén írta *Hauptmann* s 1905-ben adták először. Nálunk is mindjárt színrehozta egy azóta megszűnt magánszínház. *Elga* cselekménye történelmi mondán épült, melyet *Grillparzer* novellának dolgozott fel (*Das Kloster bei Sendomir*). Nála egy barát (a történet hőse) mondja el tragikus házasságát, a drámában a kolostorba vetődött lovag hasztalan kér felvilágosítást a szerzetestől a kolostor alapítójáról s pihenőre térve, maga álmodja végig *Sztarzenszky* gróf szerelmi tragédiáját. *Grillparzer* novellájában erős drámai feszültség van, *Hauptmann*nál lírai hévvel átfűtött epikai elem kerekedik felül. *Sztarzenszky* gróf magához emeli a szép *Elgát*, egy politikai üldözött nyomorgó leányát. De *Elga* unokatestvérét, *Oginszkyt* szereti s titokban *Szobieszki János* ellenségeivel tart. A gróf megtudja a csalást, vendégségbe hívja *Oginszkyt* s megöleti *Elgával* együtt. A lovag felébred gyötrő álmaiból s a barát és *Sztarzenszky* azonosságára

eszmélve, irtózáttal menekül a kolostorból. Ez a vadregényes epika itt-ott közel jár az *Ahnfrau* háthorizontátó jeleneteihez, mint ahogy az egész darabban meg-megvillannak a rémdráma finomabb kezekbe került eszközei. A zordon kép így is inkább összetöri, mint megrázza a nézőt. A Kamara-színház remek előadása enyhített valamit a mese vadságán s nemesen hangsúlyozta ki az események történelmi-mondai karakterét. A pompás dekorációk, a játék, a barátok örvénylő éneke, mely zordon fenséggel kapcsolja az álmjeleneteket, nagyszerű összhangban érvényesülnek. *Tökés Anna*, aki sokat fejlődött az utóbbi években, ragyogó jelenség Elga szerepében, arcjátéka gazdag árnyalatú. A kétszínű, élnivágyó, férjétől és kedvesétől szinte egyformán távol álló, örök mohóságú és sekélyes nő ábrázolásában olyan teljesítményt adott, mint eddig keveset. *Kiss Ferenc* a szerelmében egészen felolvadt hiszékeny férj boldog rajongását, lassú ébredését, a határtalan kétségbeesést s szörnyű igazságszolgáltatást játssza meg remekül. Éles ellentéte gyanánt hat *Abonyi Géza* kevésszavú, végzetébe szinte vakon és ellentállás nélkül rohauó Oginzskyja. Szobrász vésője alá kívánczik *Bartos Gyula* húséges öreg kulcsárja. A fiatal *Juhász József* egy züllött, kóbor lovag élethű alakjával tünt ki. *Fáy Szeréna* kissé stílizált, konvencionális matrónája mellett a főbb szereplő is derék munkát végzett. *Bálint Lajos* fordítása elsőrangú.

Figyelmet érdemel a *Vígyszínház*-ban *John Gay*-nek, a XVIII. századbeli angol meseköltőnek és drámaírónak darabja, *A koldus operája* (Beggars' Opera). A színpadra vezető lépcsőkön egy koldus tűnik fel s elmondja, hogy operát írt. A színigazgató hajlandó az operát előadni. Vaskos realizmussal egymáshoz aggatott képek sora ez. Fékom, a koldusok vezére és zsarolója, hozzá méltó életpárjával gazdag urak szeretőjévé neveli leányukat, Pollyt. De Polly házassággal kompromittálja magát és Johnynak, a hirhedt haramiavezérnek felesége lesz. A szülők mindenáron vesztőhelyre akarják juttatni az alkalmatlan férjet, Fékonné meg is vesztegeti a haramia egyik elhagyott szeretőjét, hogy jelentse fel a hatóságoknak. Csakhogy Johnynak cinkostársa Fogg, a sheriff, aki osztozik a jövedelmen s viszonzásul minden razziáról előre értesíti barátját. Amellett leánya, Lucy, szintén Johnny szeretői közé tartozik s mindebből tragikomikus bonyodalom támad. Riasztóan triviális képét látjuk az egy követ fűjő akasztófavirágok és a hatósági emberek torzsalkodásának. A börtönből szabadult Johnny végre komolyan hurokra kerül, már az akasztófa alatt áll, amikor megjelenik a színigazgató, aki a koldus-operát előadatta s nyilván az „egyik tizenkilenc, a másik hús” siralmas tényére hivatkozva, happy endet ajánl. A történet egy Villonról való adomának a változata. Gay nagy sikert aratott főművével, korának romlottságát festette benne, tulzó realizmusa tetszett a közönségnek, úgy hogy a darab folytatását (Polly) be is tiltotta a hatóság. Az eredeti szöveget a német *Bert Brecht* dolgozta át, a huszadik századba transzponálta s belevitte az irodalmi bolsevizmus minden végétét. A kísérő zenét, *Dr. Pepusch* sajátos és sokszor megkapó zenéjét jazz-motívumokkal tette fürgébbé és zajosabbá *Kurt Weill*. Német színpadon nagy sikere volt ennek a Dreigroschenopernek. *Heltai Jenő* eny-

hítt a két szövegen. A darab mostani képéből bajosan derül ki, hogy ez a zenés játék a maga korában az udvarnál divatos olasz zene paródiája volt; a másik cél, a korabeli rendőrség, fogházviszonyok, közérkölcstelenség pellengére állítása is elvesztette egykori értelmét. Az eredeti darab maradványai, a hozzájuk kapcsolt új elemek s az egykorú kosztümök utánzása megtöri az egységes hatást s a jelenetek mindenkor romlottságának kannibáli torzképévé válnak. A mai közönséget e szaggatott, rikító képek szemlélésében csak a gyors jelenetváltozás és a hatásos rendezés menti meg az unalomtól. A rendezés a látványossággra vetette a súlyt. A színészek csaknem mind ingadoznak szerepük ábrázolásában; úgy festenek, mint öldöklő fegyvert rázóató gyermekek. *Gál Franciska* elejtette Polly keményebb vonásait, *Mály Gerő* szerepének (Fékóm) kedélyes oldalát emelte ki, Jávor (Johnny) inkább egy szalonharamiát utánzó ligeti selyemfiú gesztusainál maradt, bár a börtönben drámai tudott lenni. *Gombaszögi Ella* Fékomméja volt talán a legjobb figura az eredeti szöveg elgondolásában; sok eredeti vonással keltett figyelmet *Sárossy Andor* tulgrotesztk Foggja. Az egész előadás mintha az egykori szöveg enyhe paródiája lenne.

A *Belvárosi Színházban* két fiatal szerző mutatkozott be: *Faragó Sándor* és *László Aladár*. Darabjuk, *Egy leány, aki mer*, nem komoly érték, de mulattató. Érdemük, hogy az ötleteket elég folyamatos cselekménnyé olvasztották s az egyfelvonásosnak sem nagy anyagot ügyesen nyújtották három felvonássá. A komikum így sem mélyül el s érezni, hogy a szerzők ugyancsak furtak-faragtak a jeleneteken. A bonyodalom elég valószínűtlen. Egy nyárspolgári kérője elől Pestre menekült vidéki lány mindenáron botrányt akar csinálni az előkelő hotelben, hogy elriassa magától a keménygalléros, félszeg telekkönyvvezetőt. Egyszerűen pofon üt egy minisztert. Hogy ez a miniszter agglegény s eddig csak a flórt csináltvirágaival lévén dolga, meg fog hatódni ezen a bájos mezei virágon s visszavonul a politikától, még pedig roppant birtokaira és a családi révbe: mindez az első pillanattól fogva magától értetődő jelenség, vagy ha jobban tetszik: igen számítóan kicirkalmazott és mondva csinált. Mégis valami kedves fantázia teszi elevenné ezt a szituációt. Az, ahogy a nagy lélekjelenlétű kislány befurakodik a kegyelmes bizalmába s a botrány előtt szerzett intimitások révén barátnőjének állítja magát s ahogy a kedves hazudozást vállaló miniszter meg egy detektívjelentés adatait használja ki és a leány vidéki környezetébe csempészi magát régi benfentesnek: elég sikerült része a darabnak. Néhány jobb élcnec visszaütő ereje is van s a szerepek mind ügyes színpadai szabóra találtak az ifjú szerzőkben, kivált a főszerep, mely *Dayka Margitón* pompásan áll. *Somlay* jóízűen adja a csattanósan elbájolt minisztert, aki talán nem is miniszter a valóságban, csupán afféle jómódban fásuló, javakorbéli elegáns úr, a mai könnyebb fajsúlyú vígjátékok egyik hőse. A többi szereplő is megél egy-két vonásból; *Székelty Lujza* mutatós színésznőjelölt, *Gózon* kedvesen hebehurgya udvarlóló, *Vágóné* tipikusan jó néni, *Szigeti Jenő* elméskedő jámbor ügyvéd, *Sugár* nagyképű és felsülő riporter. A rendezés csinos keretbe foglalja ezt a bájos haszontalanságot.

Vajthó László

Zenei szemle. Operaház. Szemere Árpád rendezései.

Az igazi jó rendező olyan, mint az igazi jó karmester: a szerző akarátának hűséges tolmácsa. Az igazi művész tehát a szerző gondolatvilágának képviselője s minél jobban tudja a szerzőt megérteni, annival hozza azt közelebb s anyival inkább valósítja meg annak elgondolását.

Szemere Árpádnak, Operaházunk kiváló főrendezőjének erős támasza Szemere Árpád, az énekművész, aki éveken át számtalan bariton-szerepben gyönyörködtetett bennünket s aki szerepein keresztül élt közvetlen kapcsolatban a művek szerzőivel. A művészet e kettőssége egy személyben egyesülve teszi, hogy ama rövid idő alatt, amióta Szemere rendezői tevékenységet fejt ki, minden rendezését a szerzőnek életteljes, melegszívű szolgálata jellemzi. Még élénk emlékezetünkben vannak Bánk bán új rendezésével kivívott érdemei. (Prot. Szemle 1929. 9. sz.) Ezeket tetézte az elmúlt évadban a *Parasztbecsület*, a *Bajazzo* és a *Sába királynője* című operák új rendezésével. Mascagni és Leoncavallo két operája szerzőjük elgondolása szerint az életet a legösszintébb valóságában viszi a színpadra (verismus). Tehát a valószerűség, az élethűség fokozásával szolgálta a szerzőket Szemere, kinek remek ötlete (a francia azt mondja az ilyenre, hogy: *trouvaille* — kincslelet) a színpadi képnek a színpad átlójában való elhelyezése. Ez a színpadkihasználás módot nyújt arra, hogy a kar, a tömegek fesztelenül mozoghassanak abban az értelemben, hogy elhelyezkedésükben láthatják a karmestert anélkül, hogy a főszereplőknek hátatfordítani, vagy fejüket kínosan a karmester felé forgatni kelljen. Másik előnye: a színpadi kép több mélységet, távlatot kap, mert fantáziánk nem csupán az egyenesen előttünk álló képet egészíti ki mélységében, hanem a jobbra-balra eső távlatokat is megérzi. Harmadik előnye: tagolni tudja a történet színterét s így egyszerre több csoport lehet a színpadon, anélkül, hogy egymásról tudomást kellene venniök. A *Parasztbecsület* színpadának ily diagonális kihasználása eredményezi, hogy: a templom és kocsma kirívó szomszédságát nem érezzük; hogy a kocsma mögötti szöglet ház bejáróját és ablakát természetesen nem láthatják a kocsma előtt iddógáló falusiak; s így anélkül, hogy a színt ki kellene üríteni — ami az élethűség rovására volna —, Turidu anyjával észrevétlenül beszélhet a féltékeny Santuzza s később búcsúzhatik Turidu anyjától, míg az őt párbajba elkísérő legények feltűnés-keltés nélkül várhatnak reá a kocsma asztalánál. Hasonlóképpen a valószerűség és az élethűség szempontjából mesteri a *Bajazzo* színpadjának megoldása. Eddig európaszerzte — a szöveggönyvben jelzett „Színház“ alapján — kész, többé-kevésbé formás műzsa-templom várta a komédiásokat. Szemere Árpád valóságérzéke egy lépéssel tovább ment s a faluvégi kis tisztásra a vándorkomédiások által használt két kocsiházat állít, míg a primitív színpad összeeskábálásán javában dolgoztat s hogy a tragédia magvát rejtő kettőshöz a szín üresen álljon, a munkásokat is elhívátja egy barátságos pohár borra Canio tisztelőivel. Ugyanily életteltelenség uralkodik a második képen. A színpadon még kopácsolnak, a közönség tódul a ponyvával elkerített nézőterre. E jelenet mozgal-

masságát növelik a ponyva alatt átbújó és kizavart potyanézók, a fák ágain elhelyezkedő gyerekek s a ponyva fölött leelkedők: A valóság akkor, hogy nem annyira a színpadot, mint inkább az élet egy darabját látjuk. E színpadi beállításhoz tartozik a tömegek mozgatása. Itt a kórus és a statiszták nem a főszereplőket néző bábész tömeg, hanem egyenként külön életet élő emberek, kik nem azért vannak a színpadon, mert ez a polgári foglalkozásuk, hanem azért, mert ők a történetesnek, ha kis hányadban is, de részesei, kik nélkül a darab meséje nem történhetne meg. A verizmustól időben és helyben távol áll Goldmark *Sába királynője*. Nagy opera a szó legjobb értelmében. Itt is a szerző gondolatvilágába merül el Szemere, amikor Salamon király gazdagságát és az őt körülvevő pompát, a kelet szenvedélyfűtötte melegségét életteljes valóságossággal hozza színre. Festői fantáziája legmegkapóbban érvényesült a felvonások színpompás beállításában. Az első felvonás színpadtagolása, a bevonulások elosztása, a kórus elhelyezése elsősorúak, amihez járul Sába kíséretének pazar bevonulása és Sába királynőjének pompázó megjelenése, ami váratlanul önként-fakadt nyiltszíni tapsot eredményezett. A templomjelenet is új beállítással érvényesült, mert a pitvarra nyílik Salamon palotája, Sába szállásának ajtaja, a nép kapuja, míg a szentek szentjét oldalelhelyezésével nem látjuk, csak a belőle kiáradó hatalmas fény jelzi létét. E kép is átlós irányban használja a színpadot, ami újból csak a szólisták, a kar és a tömeg megfelelően élethű és amellet az énekelődés szempontjából különösen kedvező felállítására nyújt lehetőséget. Szemere új koreográfiát adott a balletnek (Méh-tánc) s az eddigi szóló helyett kettős táncot írt elő, mely pantomimszerűleg mutatja be Sábát, amint Asszadot csábítja, majd magától ellöki. E kitűnő ötlet a szerzőt szolgálja, mert megindokolja Sába idegességét, mellyel a tiszteletére rendezett ünnepélyt megszakítja. Az utolsó felvonást, mely az eredeti szövegkönyv szerint a pusztában összehozza Asszadot Sábával, a viharral és Sulamittal s melyet már régebben a viharra, Sulamit és Asszad duójára és halálára rövidítettek, még jobban megkurtította s csupán Asszadnak Sulamittal való kettősére és halálára szorította. Ez is elmaradhatna, mert a harmadik felvonásban Salamon látomásában úgyis elmondja Asszad pusztulását s így maga a darab már akkor véget ért. Szemere Árpád színpadi elképzelésének technikai megvalósításáért, a díszletek művészi megtervezéséért ifj. Oláh Gusztávot illeti a dícséret.

Szemere Árpádnak a fentebbiekben röviden vázolt munkásságát a bemutatók alkalmából néhány elismerő mondattal honorálta a sajtó s addig volt. Pedig többet kellett volna tenni, mert ha ilyen munkát végzett volna bárki más nemzet fia, annak a nációnak lapjai hasábkon írtak volna róla s a színpadi képek fotografiái minden illusztrált lapban megjelentek volna. De a magyar csodálatos módon közömbösséggel megyen el a magyar értékek mellett s királyban, hadvezérben, művészen vagy tudósban csak az idegen kell neki.

Isoz Kálmán

Lelkész-konferenciák.

Sopronban a nyár elején evangélikus, Balatonalmádin szeptember derekán református lelkészek gyültek össze konferenciára. Nem tekintetnek hosszú multra vissza ezek a konferenciák, de nagy jövőre hivatottak. Nincsen a társadalomnak olyan csoportja, amelynek tagjai továbbképzésre ne szorulnának, — a továbbképzésnek pedig soha ki nem küszöbölhető és leghatásosabb eszköze marad az élőszo és az élő példa. Élőszoval tanítanak a konferenciák előadói, élő példát mutatnak a rendezők a szervezésre, hogy mindenkit a maga helyére hogyan kell állítani. Bizonyos, hogy az élőszo sok fáradt léleknek ad új erőt és az élő példa sok ember előtt bizonyítja be, hogy nagy eredményt az érhet el, aki az embereket okosan tudja fölhasználni. Szükségünk van az élőszo és az élő példa erejének hatására, tehát szükségünk van a konferenciákra, amelyek azzal is nagy szolgálatot tesznek, hogy alkalmat nyújtanak arra, amit egyházaink demokratikus fölépítése különösen fontossá tesz: egymás megismerésére.

Mester csak egy szakban lehet mindenki, a lelkésznek is el kell döntenie, hogy mire akarja fordítani erejének javát. Dogmatika, hit-szónoklat, a hívek szociális gondozása, irodalmi ambíció és annyi más irányú munka magában is bő tartalmat adhat egy életnek és nyomasztóan sok végeznivalót róhat egy emberre. Egyetlen szorosan határolt munkakört kell tehát választania a lelkésznek, de mint műkedvelőnek, mindannyihoz kell értenie. A konferencián, legsajátosabb területén is foglalkozást kaphat a tettvágy, az érdeklődés pedig megkapja a sokoldalú figyelmeztetést. Halad a különböző egyházak koncepciójának és az egyes egyházak kebelén belül élő irányok koncepciójának megvilágítása és továbbépítése, kialakul a polemika és irénika határvonala és szemmeláthatólag bekövetkezik az, amire a szervezők nem gondoltak: egyre szélesebb körök érdeklődnek az építő munka iránt.

Jelen számunk értékét egyik soproni előadás (Kemény Lajos: Az egyház és az intelligencia) emeli, megvan a remény, hogy ilyen kapcsolatot ezután is lesz Szemlénk és a konferenciák között, tehát mi is mint illetékesek köszönjük az előadók és különösen a rendező theológiai fakultások kiváló sikerű fáradozását.

TP.

CZÍPOTT GEZA szombathelyi evangélikus lelkész, az evangélikus népies építő irodalomnak vezető lelke, negyvennyolc éves korában meghalt. A Kapi Béla püspök által alapított „*Harangszó*” című népies egyházi lapot éveken át bensőséges evangéliumi lelkesedéssel szerkesztette és az egész magyar evangélikusság kedvelt lapjává tette. Lelkészi működését a szentgotthárdi gyülekezet alapítása és felvirágoztatása teszi emlékezetessé.

tag uraktól, hogy Társaságunk érdekében — különös tekintettel a küszöbön álló nagy szellemi föllendülésre — minél nagyobb propagandát méltóztatssanak kifejtteni.“

A választmány a felelős szerkesztői állásra megválasztja Áprily Lajost, — a titkári állásokra Simonyi Dezsőt és Török Pált, az Egyháztörténeti Adattár szerkesztőjéül Mályusz Elemért.

2. Ravasz László elnök javaslatára a választmány belső munkatársakul az eddigi társ-szerkesztők mellé a Protestáns Szemléhez Török Pált és Kemény Lajost választja meg.

3. Török Pál titkár bemutatja a Bethlen Gábor Irod. és Nyomdai Rt-től érkezett levelet, amely szerint „a választmány aképen informáltatott, mintha a két nyomda (t. i. a Bethlen-nyomda és az Első Kecskeméti Hirlapkiadó Rt.) árai között évi 3400 pengő lenne a különbség... a tényleges eltérés az árak között messze mögötte marad a választmány előtt felelőlegesen 3400 P-nek s nem tartjuk egészen kizártnak, hogy a valóságos különbözet feltárása esetén a választmány talán nem vállalta volna ezért a számonkénti mindössze 140 pengő megtakarításáért azokat a gyakorlati hátrányokat, melyek együttjárói a folyóirat fővárosi szerkesztésének és vidéki nyomdai előállításának. Midőn ezekre tisztelettel és teljes tárgyilagossággal reámutatunk, hangsúlyozni kívánjuk, hogy sorainkkal a legtávolabbról sem intendáljuk a választmány már meghozott határozatának bármi irányú megváltoztatását. Intendáljuk azonban azt, hogy jelen tiszteletteljes levelünk bemutatásával ismétte váljék az Irodalmi Társaság választmánya előtt, hogy a mi árajánlatunk csak évi 1300–1400 pengővel volt magasabb a kecskeméti nyomda árajánlatánál, amely különbség jóval kisebb annál, amit a fővárosi és vidéki nyomdai munkabérek és régié-költségek a dolog természeté szerint megindokolnak. Még csak azt legyen szabad megemlítenünk, hogy a választmány előtt megfordult árajánlatok közül az egyik 1600-as, a másik 2000-es példányszámra szólt. Tudomásunk szerint a végösszegek összehasonlítása anélkül történt, hogy erre a nem lényegtelen különbségre a figyelem kiterjedt volna.“

Török Pál főtitkár felvilágosító jelentést tesz, mely szerint a nyomdaváltoztatás elhatározása alkalmával felvett jegyzőkönyv számszerű kimutatásokat nem tartalmaz. A tárgyalás közben és magánbeszélgetésben is történelteit említés arról, hogy az árajánlatok változtak s mennyi volt az *eredeti* és mennyi a *végző* árajánlat. Az árajánlatok eredménye 2000 és 1600 példányszám szerint kalkuláltatott tehát mindkét alapon.

Benedek Sándor választmányi tag megjegyzi, hogy hiba történt volna, ha a határozathozatal alkalmával csak az *eredeti* s nem a *végző* árajánlat vétetett volna alapul, mely tényleg olyan összegre szólt, mint amennyi a Bethlen-nyomda levelében ki van mutatva.

A választmány megállapítja, hogy a Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt. által teljesített munka mindig kifogástalan volt, hogy a nyomda vezetősége a nyomdaváltoztatás alkalmával is loyálisan járt el s árajánlata a fővárosi viszonyokhoz mérten igen előnyös volt, de minthogy a vidéki nyomda árai még mindig tetemesen alacsonyabbak voltak s a M. P. I. T. nehéz anyagi viszonyokkal küzd, kénytelen volt a választmány a legolcsóbb árajánlatot fogadni el. Ennek készséges kijelentése mellett az ügy felett napirendre tér.

Budapest, 1930. szeptember hó 5.

A jegyzőkönyvet vezette:

Török Pál.

Hitelesítjük:

Szlávik Máttyás

Benedek Sándor

Hibaigazítás. A Protestáns Szemle 1930. szeptemberi számában megjelent Harnack-nekrológban az 518. l. alulról számított 4. sorában kisebb helyett *kisebb-nagyobb*, felülről a 2. sorban nemesség helyett *németség*, dr. Szilády Zoltán ismertetésében az 516. lapon Horgos helyett *Horger* olvasandó. Szerk.



TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkészi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ	Főtitkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf	Szerkesztő: ZSINKA FERENC †
Lelkészi alelnök: KAPI BÉLA	Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró	Ügyész: FROMM LAJOS



A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A Protestáns Szemle szellemi részére vonatkozó közleményeket a következő címre kell küldeni: **ÁPRILY LAJOS** szerkesztő, Budapest, IX. kerület Lónyai-utcai ref. gimnázium.

Csak géppel írt kéziratokat fogadunk el.

Kéziratok visszaküldését a szerkesztőség csak a legkivételesebb esetekben vállalja.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 15-én zárjuk.

Kiadóhivatal: **BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM**, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: **BENDL HENRIK**, az evangélikus egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. szám. — Tagsági és előfizetési díjak a küldemény pontos megjelölésével az ő címére küldendők.

Főbizományos: **STUDIUM** könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. **BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 12.** — Automata: 856—16. sz:

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is elfogadtatnak.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. szám. — Telefon: Automata 850—53.

Price: $\frac{1}{2}$ year 1 $\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, 4 $\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ÁPRILY LAJOS

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Áprily Lajos: Beköszöntő sorok. 609.

Ravasz László: Universalismus. 610.

Reményik Sándor: Utolsó munkás (vers). 614.

Révész Imre: Agrippa D'Aubigné, a hugenotta Bayard lovag. 615.

Henri de Régnier: A hugenotta (vers). Sylvester Pál fordítása. 622.

Bibó Lajos: A Tisza megárad. 623.

Juhász Géza: Uj csóva. Zöld égi mező (versek). 629.

Tankó Béla: Oberammergau. 630.

Szabó Mária: A nagyanyaság útja. 636.

Makkai Sándor: Az ifjúság válsága. 649.

Áprily Lajos: Kerget az ős. Mogyorók. (versek) 656—657.

KRÓNKA: Gaudy László: Az ágostai hitvallás 400 éves jubileumi ünnepei. 658. — Máthé Elek: Vergilius. 662.

KRITIKAI SZEMLE: Evangelisch-soziale Bildungsarbeit. Trócsányi Dezső. 664. — Dr. H. Gaudy László: A gyakorlati teológia vázlata. Dr. Budai Gergely. 666. — Kosáryné Réz Lola: Porszem a napsugárban. Szegedi István. 668. — Berkes Imre: Csonka levelek. Szegedi István. 669. — Szántó György: Utolsó hajnal. Első hajnal. Bodor Aladár. 670. — Kacsó Sándor: Vakvágányon. Szondy György. 673. — Boleslav Prus: A fáraó. Juhász Géza. 674. — Makkai Sándor: Egyedül. Csűrös István. 675. — Bodó Jenő: Rabtartó Oroszországban. Hamvas József. 677. — Farkas Gyula: A magyar romantika. Karácsony Sándor. 678. — Dr. Futó Jenő: Gárdonyi Géza. Kerecsényi Dezső. 683. — Kornis Gyula: Magyar filozófusok. Kincs Elek. 686. — Bessenyei György: Tariménes. Karácsony Sándor. 687. — Dr. Györffy István: Magyar népi hímzések. Szilády Zoltán. 687. — Ottlik László: Nemzet és nemzetiség. Albrecht Ferenc. 689. — Dr. Illyefalvi Vitéz Géza: Állambáztartástan. Dr. Ferenczy Ferenc. 689. — Dr. Kempelen Attila: Az ifjúság lélektanának alapvázlata. Simonyi Dezső. 691. — Színházi Szemle. Vajthó László. 692.

E szám ára 2 Pengő.

A Magyar Protestáns Irodalmi Tarsaság kiadása.

Megjelenik havonta, július és augusztus hónapok kivételével.

Előfizetési díj egész évre 22 pengő.




Előzetes jelentés

F. é. december hó 5-én a budapesti ref. theológia dísztermében a Magy. Prot. Irodalmi Társaság felolvasó ülést rendez *Augustinus* emlékezetére. — Előadók

KOVÁCS SÁNDOR és RÉVÉSZ IMRE

tagtársaink lesznek. Minden érdeklődőt szívesen látunk.

A felolvasó ülés után az irodalmi, tudományos és művészeti osztály zárt ülése következik, melynek tárgya az ügyrend megállapítása és a tagválasztások előkészítése. Ezután választmányi és rendkívüli közgyűlés lesz; tárgy: alapszabálymódosítás.



A

Magyar Protestáns Irodalmi Társaság tudományos, irodalmi és művészeti osztálya.

I. Hittudományi szakosztály.

Tiszteleti tagok:

Antal Géza	Geduly Henrik	Révész Kálmán
Baltazar Dezső	Próhla Károly	Schneller István
Erdős József	Raffay Sándor	Szabó Aladár

Rendes tagok:

Czeglédy Sándor	Kecskeméthy István	Pokoly József
Csikész Sándor	Lencz Géza	Révész Imre
Csűrös István	Makkai Sándor	Soltész Elemér
Deák János	Marton János	S. Szabó József
Forgács Gyula	B. Pap István	Tavaszy Sándor
Imre Lajos	Payr Sándor	Vass Vince
Kállay Kálmán	Br. Podmaniczky Pál	

II. Bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztály.

Tiszteleti tagok:

Balogh Jenő	Csánki Dezső	Károlyi Árpád
Bernát István	Dóczy Imre	Kovács Sándor
	Hegedűs Lóránt	



A Protestáns Szemle

novemberi számának homlokán, a megszokott régi név helyén új név köszönti az olvasót.

Levenni a lakás ajtajáról az elköltözött lakó emlékeztető aevjegyét s helyére illeszteni a magunkét, az újat, a továbbhaladó élet kegyetlenebb mozdulatai közé tartozik. Melancholikus eleme a reménykedő munkakezdsnek, amelynek azonban fel kell oldódnia az emelő gondolat harmóniájában, hogy a szellem úr és folytonosság, csak a szellem szolgálai változnak.

Új név: új program? Az új program-adás a maga fogadkozásaival és többletigérésével lényegében mindig a régi rendszer kritikája. Az én kritikám pedig ma nem lehet más, mint tiszteletadás a szerkesztő-előd számára, aki puritánságával ott állt a Szemle mögött, sokszor mint láthatatlan dirigens, társakat tudott csoportosítani a szétszóródás idején s ebben a szép-ölő és igazságirtó korban szigorúságának éles pallosával tudta őrizni a leírt szó becsületét. Mert nemcsak a poeta panaszolhatja, hogy „a költészet ma holt nyelv“, — az elfordult ízlés ellen a mai szerkesztő is nehéz harcot vív az irodalmi szó tisztességéért a szellemértékek nagy valuta-válságában.

Tudom, hogy az „irodalom“ a Protestáns Irodalmi Társaság szóhasználatában a szépirodalmon túlmenő, általánosabb, világnézeti kör-vonalat is jelent. De azt is tudom, hogy ezen az *irodalmi* szón hangsúly van, amely ma sokkal inkább, mint bármikor, mértékre és színvonalra kötelez.

Szerkesztői munka sohasem pályázhat népszerűsége, talán elismerésre sem, csak megértésre. Azok megértésére, akik tisztában vannak ennek a végső elemzésében kritikai feladatnak veleszületett, örök népszerűtlenségével s akik elhiszik, hogy a váltogatás elhárító mozdulata a ridegnek és hatalmaskodónak képzelt szerkesztői lélekben is okozhat disszonanciát.

Indulásom öröme az, hogy hiszek a Protestáns Szemle szellemépítő hivatásában. Hiszem, hogy értékesoportosító ereje alkalmas talaja a jövőért alkotó munkának s mert irányát anyagi érdekeltég nem befolyásolja, hiszem, hogy tisztán a szellemből eredő irányítottságával szolgálhatja a törekvést: irodalmi táborok között megmutatni a szép és igazság arcát a protestáns szellem tiszta fényében.

Hittel köszöntöm a Protestáns Szemle minden munkatársát és minden olvasóját.

Áprily Lajos

Universalismus

Néhány cikkben szeretnék számot adni *korunk főbb jellemvonásairól*. Rendszerességről és teljességről eleve lemondok, csupán néhány megfigyelést jegyzek fel. E jellemvonások közül a legelső az, amit *universalismusnak* nevezhetünk.

Természetesnek találja mindenki azt az állítást, hogy az emberiség életében hatalmas ösztön az egyetemességre való törekvés. Az élet üteméből következik, hogy éppen olyan erős, mint az egyénre való törekvés. Csak a kettő együtt alkotja azt, ami egész; ez pedig az élet szerkezetéhez tartozik hozzá. Tehát az emberiség az életösztön erejével tör az egyetemességre. Minden korszaknak volt egy világbirodalmi eszménye és egy világbirodalmi törekvése. Tulajdonképpen akkor kezdett az emberi történelem egységes létté válni, amikor ilyen uralkodó törekvések az egész emberi nemet érdekelték. foglalkoztatták és sorsát meghatározták.

De az is természetes dolog, hogy némelykor ez az egyetemességre való törekvés jellegzetesebbé válik, uralkodó irányzattá lesz és egyes korszakokra rányomja bélyegét. A hellén államok apró-cseprő harcaiból Nagy Sándor hadjárata után így alakul ki egy óriási egység, a hellenizmus és ennek legjellemzőbb vonása éppen az universalismus. A középkor nagy vajadásai és convulsiói után lelki és jogi formában kialakult egy új universalismus, a császárság és a pápaság kettős birodalma. Nem lehet azt mondani, hogy történelmünkben az universalismusnak ez a formája elveszett volna. Nem is fog elveszni mindaddig, míg új universalis alakulatba át nem épül, mint ahogy a középkor is a hellenizmusnak, illetve a római imperiumnak átépülése.

Azt állítjuk tehát, hogy a világháborúval kezdődő nagy korszakot az universalismus, az *egyetemesség gondolata* jellemzi. Maga a háború egyetemes vállalkozás volt. Mi magunk nem éreztük, mert körül voltunk véve ellenségtől, de a központi hatalmak letörése az egész világnak egyöntetű vállalkozása volt. Viszont a háború borzalma az emberiség lelkében valami megkövült iszonyatot hagyott hátra. Éppen ezért ma a legegyetemesebb emberi gondolat a béke, mint az emberi életnek alapfeltétele. A béke nem egyik vagy másik államnak politikai célja vagy ürügye, hanem

alapjában véve az egész emberi művelődésnek egyik égő és égető eszméje.

A világháború és következménye szemünk elé állította azt, hogy az élet minden igazi értéke az emberiségnek közös kincse. Ennélfogva nagy kollektív munka indult meg minden vonalon. A kooperáció, amely eddig csak irodalomban és a diplomácia rejtett útjain, meg a tőzsde nemzetközi viszonylataiban érvényesült, népek, nemzedékek nagy közös ügye és közös erőfeszítése lett. Ma mindennek, ami együttműködésre, közösségre vonatkozik, különösen csengő akusztikája van és minden, ami elkülönülő, egyéni és tisztán egy nép életére vonatkozik, olyan süketen hangzik, mint a vízesés alján elszavalt monológ.

Mutassunk-e reá arra, hogy a népszövetség összes intézményeivel együtt milyen szembevetendő helyre tolul a mai politikai színen? Bár tisztán látjuk sokféle tehetetlenségét, valami olyan erő meglétét tételezi fel, amelyet az universalismus életosztónének nevezhetünk. Mutassunk-e reá arra, hogy minden jogi disciplina közül legérdekesebbé a nemzetközi jog vált; ez a Hamupipőke-sorsra ítélt tudomány ma reáeszmélt királykisasszonyi méltóságára. Sőt azokban a nagy törekvésekben is, amelyek látszólag elhatárolni és megkülönböztetni akarnak, ilyen integrálódási folyamatot kell észrevenni. Az amerikai kontinensen épülnek a Pan-American Intitutok, a nacionalizmusban felbuzduló és öntudatra jutó Kelet tulajdonképpen Ázsia politikai egyetemességének alapját veti meg és beletartozik a rendszerbe, hogy Briand Pán-Európáról és Európai Egyesült Államokról beszél.

A gazdaság mindig az egyetemességnek volt az előkészítője, sőt a kifejezője is. A gazdasági érdekeket éppen úgy nem lehet izolálni, mint ahogy nem lehet az időjárást országok szerint tagolni és nemzeti meteorológiát művelni. Azonban a közlekedési eszközök fejlődésével, az egyes nagyobb gazdasági területeknek a bámulatatos kihasználásával a termelésnek a verseny érdekében való specializálódásából kifolyóan olyan elszakíthatatlan gazdasági összefüggés létesül a világon, amely előbb-utóbb egyetlen élő szervezetté fogja átalakítani a világ gazdaságát. Az alföldi magyar életére sokkal döntőbb a kanadai rozsda vagy az argentinai mé-tely, mint akár a szomszéd vármegyéé, mert az utóbbi néhány pengő változást hozhat az életébe, de az előbbi létében fenyegeti. A védvámok omló gátak a világ gazdaság elemi erőivel szemben és minden ilyen mesterkéltn berendezés annyit ér, mint egy agyag-kunyhó a Tisza áradásakor.

Lehetetlen nem látni a szellemi életben is az universalismusra való törekvést. Különösen látszik ez az egyházak életében. A protestantizmusnak legnagyobb mozgalmi és legnagyobb vállalkozásai a Faith and Order, a Life and Work, a Federal Council of Churches of Christ, mind az universalismus szolgálatában állnak és legújabban már arra is mozgalom indult, hogy egy universalis templomot, egy egyetemes vallás templomát építsenek Genfben,

ahol a buddhista is otthon lesz, a katolikus is mondhat misét és a kínai is áldozhat ősei szellemének. Legfrissebb impresszióm az, hogy különböző földrészek theologiai professzorai kísérleteznek a leendő papi nemzedék együttes nevelésével.

Ki ne látná ugyanezt a törekvést nyilvánvalóan a szellemi élet más mezőin is? Jellemző dolog, hogy Magyarországon a világirodalom klasszikusai sokkal több olvasóra lelnek, mint a magyar írók. A színháznak olyanná vált az üzleti és a lelki szerkezete, hogy minden színház egyetlenegy nagy vállalkozónak a különböző fiókjául tekinthető. Egy könyvkiadó mondotta nekem, hogy a könyvnyomtatás feltalálása óta legnagyobb jelentőségű eseményt az ér el, aki meg tudja csinálni, hogy minden könyv minden nyelv számára világirodalmi egyetemességben adassék ki. Nem kell mondani, hogy ezt a világirodalmi egyetemességet mennyire segítette egy új expressio, a film. Ezidőszerint a zene mellett a legegyetemesebb nyelve a világnak. A film éppen universalitás szempontjából áll fölötte a zenének, mert a zene, ha klaszszikus, csak kevesekhez szól, a film pedig mindenkihez beszél. De a zene terén is új universalitás indult meg. A négererek és új-zélandiak muzsikája párisi és londoni szállók csarnokait tölti be és a rádió, ez a csodálatos világfül és világhang, egyetemes zenei nevelést tud adni az egész emberiségnek, vagy ha jobban tetszik, zenei élményeit közös nevezőre redukálja. Ha most, ezekben az izgalmas pillanatokban hirtelen divattá válna egy könnyű és hajlékony eszperantó, azt hiszem, sokkal nagyobb elterjedésre tartatna számot, mint amilyen volt a koiné a hellenizmusban, a latin a középkori művelődésben. Maga a hangos film diadalra tudna juttatni egy primitív volapüköt; már pedig mikor tömegszükség lett az universalismus, a kezdetlegesség is elegendő, mert a magasrendűség virágai a másik hegyoldalon, a specializálódás hegyoldalán teremnek.

Ne csodáljuk, ha az életformák is universalisokká válnak. Minden ország határán belül elvész a népviselet, a különböző osztályok öltözködési stílusai; az indiánfőnök gummitalpú cipőben jár, épúgy, mint az afrikai törzsfőnök. A török asszony bubifrizurát hord és olyan harisnyát, mint a new-yorki girl. A divat a legnagyobb egyformásító és sohasem volt universalis hatalma akkora, mint ma.

Ha pedig előre tekintünk és egész korunk profétai energiáját figyeljük meg, azt tapasztaljuk, hogy az egész emberi élet két tengely körül kezd kristályosodni. Az universalis polgári társadalom áll szembe az universalis proletariátussal. Ma már a világméretű erre a kifejezésre redukálódott: *polgár* és *proletár*. Ennek a feszültségnek ezer lépcsőfoka és árnyalata van, mérközéséből annyi lehetőség származik, hogy jobb nem is szólani róla. Mindenesetre meg lehet állapítanunk, hogy sem a hellenizmusban, sem a római császárságban az universalismusnak olyan vonatkozását nem tudjuk felfedezni, mint amilyen saját korunkban ural-

odik. Mit készít elé ez az universalismus, ma még nem tudjuk; ma még elég azt tudnunk, hogy az universalismus formai kategoria, nem lehet soha öncél, hanem csak út és eszköz, valami olyan gondolat, igazság, érték számára, amelynek egyetemesen érvényesülnie kell. A hellenizmus universalismusa előkészület volt a „Kyrios“ uralkodására. A középkor universalismusa utat egyengetett a Krisztus földi helytartója számára. A felvilágosodottság universalismusa megalapította egy új szuverénnek, az embernek (homo sapiens-nek) királyságát. Kinek a számára készít utat a mai, modern universalismus?

Ravasz László



Utolsó munkás

A nap leszáll, és szőlőhegyed ormát
Aranyozza az alkony, Istenem.
Munkásaidat látom fenn mozogni,
Apró bogárkák, serény hangya-népek,
Ki kapál, ki vesszőt metsz, ki szüretel.
Munkálkodjatok, míg nappal vagyon:
Mondtad, s elküldted mindannyiokat.
Mentek. Ki hajnalban, ki délelőtt, ki délben.
Verejtékük hullt zord szőlőhegyedre,
És felszállt áldozati páráként
S virágillat lett: édes öntudat
És boldog, tiszta lelkiismeret.
Hogy sűrögnek ott fenn, a hűnyő napban,
Aranyként csillan szürke hangya-testük,
Már készülődnek lassanként haza, —
Egy óra még, és itt van a sötét.

Sötét, sötét: hogy száll a szörnyű szó,
Éjszaka: hogy suhognak szárnyaid,
Mily félelmes vagy, mily irtózatos,
Még annak is, ki dolgozott napestig,
Hát még annak, kit elhagyott a hajnal,
És elhagyott a délelőtt, s a dél,
S kit a hanyatló nap is így talál:
Hivalkodva és haszontalanul.

Álltam valami messze piacon,
És tarka rongyként ráztam lelkemet,
Igy tűnt a hajnal, így futott a dél
És így jött rám a késő alkonyat.
Utolsó munkás és utolsó óra — —
Most itt állok a szőlőhegy tövéén,
Napszámodba szegődnék, Istenem.
Egy óra még, és itt van a sötét.

Ezt az utolsó órát add nekem.

Reményik Sándor

D'Aubigné Agrippa, a hugenotta Bayard lovag

— Halálának háromszázadik évfordulójára —

Magyar protestáns köreinkben ez a név alig ismerős. A francia irodalomban viszont — még pedig nemcsak a protestánsok egyházi vonatkozású irodalmában — egyébkor is, de különösen a mostani centennáriumi alkalommal, nagyon sokat hallani róla. Már Sainte-Beuve megállapította, hogy ha egyáltalán meg lehet személyesíteni egy egyénben egy korszakot, akkor D'Aubigné egy-maga egész kora élő típusának, tömörített képének tekinthető. Ma pedig a legelőkelőbb francia kritikusok és történészek vallási és világnézeti különbség nélkül úgy ünneplik őt, mint a Bayard lovagban közmondásossá tipizált emberi és katonai erények, a félelem- és gáncsnélküliség legelőkelőbb képviselőjét a protestáns-református világnézeti oldalon, s egyben, mint korának egyik legnagyobb francia íróját és költőjét, aki néhány, a francia szellem legféltettebb kincsesházában nyilvántartott halhatatlan prózai és verssört írt le s akinek ízig-vérig egyéni és eredeti oeuvre-je, még nem abszolút értékű részeiben is, a szellemnek, mégpedig a törőlmetszett gall szellemnek halhatatlan ifjúságát lehel.

Élete maga is kész regény, befejezett műalkotás. Születésekor, 1552-ben, hazája már lángokban áll, a vallási szakadással végzetesen és gyógyíthatatlanul összeszövődött politikai ellentétek és az eretnekirtó máglyák lángjaiban. Apja a koraérett, lángeszű gyermeknek nemcsak nagyszerű értelmi nevelést ad — nyolcad-féléves korában a fiú már Platont olvassa, tizenhárom-tizenöt éves fővel pedig latinul és görögül önállóan fogalmaz és a héberben is otthon van —, hanem egész életére szólóan felgyújtja benne az ethikai szenvedélyek tüzeit is. Még kilenc éves sines a fia, amikor már — az amboisei összeesküvés hugenotta áldozatainak akasztófán száradó tetemei előtt — erős esküt vesz be tőle, hogy az egész életét ez áldozatok megbosszulására és a hugenotta-ügy diadalának kivására fogja szentelni s előre megmegátkozza, ha valaki is megfedkezne eskűjéről. S a gyermek esküje örök sorsává lesz az ifjúnak, a férfinak és a számkivetésben meghaló aggastyánnak. Tanuló könyvei mellől, 15 éves fővel, éjszaka, egy ingben szökik meg, hogy beállhasson a hugenotta hadseregbe s még ugyanaznap átesik a tűz- és vérkeresztségen is. A Bertalan-

éj elől csodával határos módon menekül meg és ugyancsak csoda-
képen gyógyul ki később kapott irtózatos sebeiből. Közben átvihar-
zik szívéen az első szerelem, melynek vágyai és reményei költővé avat-
ják, csalódása pedig végleg férfivá érleli a húszegynéhány éves
ifjút. Aztán hosszú esztendőkre ifjú kortársának, Henrik navarrai
királynak a sorsával fonódik össze az övé. Mint hűséges écuyerje,
részvesz a leendő hugenotta-fővezér, majd IV. Henrik néven
francia király udvarának zajos és könnyűvérű mulatságaiban
— duzzadó életkedvének és életerejének nem kell erre sok bizta-
tás —, de a színes és kábító forgatag sem képes vele maradandóan
elefeledtetni gyermekkori esküjét. Lelkiismeretének szava
nemcsak magát, de végül urát is kiragadja a tétlen, vídám és
elernyesztő udvari életből: férfias, fölrázó szókimondásának
döntő része van abban, hogy a nagyszerű képességekkel bíró, de
ingatat és érzéki Henrik végre is élére áll a hugenotta sere-
gek, ahol győzelemről-győzelemre, majd — igaz, hogy református
hite árán — a trón lépcsőjére s a rend, béke és a szűk keretek
közé szorított hugenotta vallásszabadság megteremtéséhez vezet
az útja. D'Aubigné, a hű écuyer, majd maréchal de camp, fegyver-
rel, becsülettel és őszinteséggel egyformán önfeláldozóan szolgálja
királyi urát, de a Saint-Denis templom oltárához már nem követi.
Tört szívvel válik meg tőle a nagy fordulat után, amelynek má-
sodik napján Henrik ellen a fanatizmus már megkísérli az első
merényletet, amelynek következtében a király az ajkán meg is
sebesül. „Sire — mondja neki ekkor D'Aubigné, a félelem- és
gáncsnélküli lovag —, ön most csak az ajkával tagadta meg még
az Urat s ezért csak az ajkát szúrták át; de hogyha majd a szívé-
vel is megtagadja Öt, Ó a szívét is keresztül fogja önnek
szúrni!“ A rettenthetetlen udvari ember tehát az ő egyébkor is
megnyilvánult különös jövőbelátó képességével már ekkor meg-
jósolja őt még ekkor s ezután is megbecsülő királyának a Ravail-
lac törét . . .

Most csöndes korszak következik az életében. Már
korábban megházasodván tiszta szerelemből, birtokára vonul,
gazdálkodik, figyelve szemléli az új korszak látszólagos konszoli-
dációját s a benne csöndesen és félelmesen csírázó újabb nagy
vallási és politikai válságokat és addig is ritkán pihentetett tollá-
val most mind többet igyekszik a hugenotta-ügynek szolgálni.
De a tolla épp oly élesnek és félelmesnek bizonyulván, mint a
kardja, nem soká maradhat békében. A Henrik halála és a gyer-
mek XIII. Lajos trónralépte után csakhamar a legkomolyabb
veszedelemben forognak a nantesi edictumban biztosított huge-
notta jogok. D'Aubigné kíméletlen szavú történelmi és költői mun-
káiban kél védelmükre: egyik könyvét a hóhér égeti el, öneki
magának pedig az aggkor határán, 1620-ban menekülnie kell. A
számkivetettet Genf, a szent város fogadja be: itt tölti el életének
utolsó évizedét folytonos munka közben, itt találja meg öreg nap-
jainak vígasztalóját második feleségében a már régóta özvegy

ember és itt pihen el örökre a fáradt vén harcos 1630 áldozócsütrőkén, ajkán az ujjongó hugenotta zsoldárral, a vértanúk zsoldárával, a 118-adikkal. Hatalmas egyéniségének eredetiségére és önállóságára jellemző, hogy a Kálvin városában — ahol pedig egyébként megkülönböztetett tiszteletben volt része s ahol nagy hadi tudományának és tapasztalatainak a város fokozottabb megerősítése körül a harmincéves háború vészjósló előestéjén kitűnő hasznát is vette a respublika —, irodalmi szabadszájúsága miatt komoly összeütközésbe került a theokratikus állam puritán elveivel annyira, hogy talán csak a betegsége és a halála óvta meg attól, hogy a testi szülőföldje után most már új és lelki hazája is ki nem zárta az egyébként törhetetlen és mélyhitű kálvinistát a határai közül. Az általa vaskalaposoknak tartott genfi prédikátorokra különösen neheztelt az érzékeny, büszke öreg vitéz, akivel megtörtént az a fatális véletlen, hogy második házasságkötése napján — a régi Genfben a házasság megáldásának szertartása is, úgy mint ma a kereszteleseké a legtöbb református egyházban, a gyülekezeti prédikációs istentisztelet után közvetlenül, a templomban folyt le — a soros lelkipásztor éppen erről a soros textusról talált prédikálni: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekesznek.“ Szegény öreg vőlegényt, akinek második arája egy megfelelően tiszteskorú özvegy hölgy volt, alig lehetett meggyőzni arról, hogy semmi szándékosság sincs a dologban. Mondanunk sem kell, hogy most, halála háromszázados évfordulóján, együtt és teljes kiengeszteléssel ünnepelte nagy emlékét — igazán fölemelő irodalmi és egyéb jelenségek egész sorában — mind a két hazája.

Ez csak a lehető legszárabb váza ennek a drámai fordulatokban olyannyira hővelkedő, színes, gazdag életregénynek, amellyel legegényibb és legszerveesebb összefüggésben áll irodalmi életműve.

Költő volt a legjavából: hatalmas fantáziájú, mélyen intuitív, víziókra és hallucinációkra hajlamos, az érzelmek csodálatosan gazdag skáláján játszó lélek és született művész. Illik rá is, úgy, mint csak kevesekre, az örök fenségű jellemzés: „Szent örületben a költő szeme földről az égbe, égből földre villan.“ Művészetének értékét mindenestre kisebbíti az, hogy nem volt egészen öntudatos: mozgalmak életében sohasem ért rá, nem is törekedett, hogy istenadta képességeit tanulmányokkal is csiszolja. Mennyiségileg is nagyarányú költői és egyéb irodalmi termelését rendszerint diktálva tette papírra. Ős vadvizekként áradó költészetében így rendkívül nagy egyenetlenségekkel találkozunk. De a verssorok bonyodalmas és ma már sok helyt emészthetetlen tömkelegében minduntalan felvillannak a költői lángelme vakító tűzesóvái. Szerelmi poézisében végtelenül finom és gyöngéd hangokat képes megütni: vannak sorai, amelyekkel nemcsak egy negyedszázaddal idősebb nagy költő-kortársát, Ronsardt éri utól és mulja felül, de a későbbi francia költészet legnagyobbjaival is ver-

senyre kelhet. A szerelem és a halál titokzatos és végzetes szomszédságának sejtelmes bizonyossága önála zendül meg először csodásan mély és tiszta hangokon a francia irodalomban, feledhetetlen sorokban énekel az elmúlásról és az ősről az a szerelmes ifjú, akit élete viszontagságai és teljesülhetetlen vágyai az öngyilkosság sötét örvényével nem is egyszer szembeállítottak. De a szerelmi líra gyöngéd húrjainak pengetése mellett a költői szatíra korbácsának suhogtatásához is mesterileg ért. Gyilkosan találó képeket fest kora társadalmi, politikai és egyházi életéről s annak kis és nagy szereplőiről, fel egészen a trónig és az udvarig. Ostorcsapásai érthetőleg elsősorban a római-spanyol párt kicsinyeit és nagyjait érik, de független igazságszeretete nem kiméli a saját pártjának ferde és kétesértékű jelenségeit sem, dolgokban és személyekben. Szatírájában aztán, a bibliás lovag prófétikusan bátor szókimondása mellett, bőségesen szóhoz jut a fékezhetetlenül és maróan szellemes udvari ember és viharvert katona gascognei stílusú szabadszájúsága is, pajzán és vaskos élcek kimeríthetetlen készletében, sikamlós és durva színek játszi és fölényes alkalmazásában. Főképp ez volt az, amit a genfi tiszteletes tanács nem tudott neki megbocsátani, annak ellenére sem, hogy szatírának éle túlnyomóan Róma és a párisi félolasz erkölcsű udvar elevenébe hasított. Igaz azonban, hogy genfi Uraiméknak az erkölcsi megbotránkozás mellett — amelynek őszinteségében egyébként nem kételkedhetünk — politikai bölcs megfontolás, a párisi világhatalom félelmes szomszédsága alapján is megvolt az okuk arra, hogy nyugtalankodjanak nagy vendégüknek féket és korlátot ismerni még vénkorában sem akaró szatirikus verve-emiat.

Legnagyszerűbb és legegényibb költői alkotása a Tragiques. Ez a hét könyvből álló óriás költemény műfaj szerint vajmi nehezen osztályozható. Tárgyát leginkább époszának lehet nevezni, a történelmi és transcendentális elemek összefonódása folytán; de kidolgozása és stílusa egyáltalában nem egységesen epikai, sőt olykor a bizarrságig és a művésziatlenségig vegyes és kuszált. Célja a hugenották szenvedéseinek megörökítése, amellyel természetesen az üldözők kegyetlenségének megbélyegzése is együtt jár. A történelmi események előadása s a folytonos biblikus reflexiók, szenvedélyes kifakadások és bosszút libegő kirohanások után végül az örökkévalóság magaslatába lendül a költemény s izzó és tündöklő színekkel írja le az utolsó ítéletet, amelyben a mártírok megdicsőülnek és üldözőik elveszik végső és örök büntetésüket. Itt jutott D'Aubigné költői ereje kifejtésének tetőfokára, egy Miltonnak, sőt egy Danténak közvetlen közelébe. Biblikusan mély és tiszta hite, démoni röptű fantáziája és néhol hasonlíthatatlan zománcú színekkel dolgozó költői stílusa, amelyben a robanásig tömörített erő hámulatosan egyéni egységben fér meg a lehellelsruű finomságok árnyalataival, itt egyes pontokon és jelenetekben valóságos kálvinista Divina Commediát alkotott, néha-

néha Milont is messze maga mögött hagyva, egyik, tárgyban es hangban leginkább kongeniális késő utódját, Hugó Victort pedig kimutathatólag közvetlenül befolyásolva. Ahogyan leírja — éppen a Hugo megrázó költeményének egyenértékű elődjeként — a Káin lelkifurdalásait és nyugtot találni nem tudó bujdosását önmaga és Isten előtt; ahogyan igazán varázslatos hatással megfesti a feltámadás és az utolsó ítélet kibeszélhetetlen s az ő mély-ségesen bibliai ihletésű fantáziája által képíleg mégis kibeszélhetővé vált dolgait s ahogyan a közvetlen divináció, sőt az ekstasis észbontó magasságaiba emelkedve, végül a következő, természetesen kongeniális költőműfordítóra váró szavakkal ejti ki kezéből érchúrú lantját: „Érzékeim már nem éreznek többé, szellemem elröppen, elragadtatott szívem elnémul, ajakam elhallgat: minden meghal, a lélek pedig elmenekül és megtalálván a maga igazi hazáját, végső nagy révületben alél el Isten ölében“ — mindez és még sok hasonlóan fenséges részlete ennek a páratlanul eredeti és kuszáltságában is nagyszerű bibliai történeti epepeiának minden idők igaz poétái sorában a koronás nagyok közé emeli D'Aubigné Agrippát.

De ugyancsak az örökkévalóság magasából és az utolsó ítélet felülmulhatatlan mértéke alatt fogta föl és igyekezett gyakorolni történeti elhivatását is. Histoire Universelle-jének, e rendkívüli becsű nagy kortörténeti műnek — amely középen áll az emlékirat és az akkori mértékekkel tudományosnak mondható történelem között*) — záró sorai a maguk nemében méltó pendantjai a Tragiques fentidézett záróverseinek: „Ime — úgymond — ez a vég következtetése nemcsak az én Históriaimnak, de minden históriának, amelyet csak írtak és írni fognak valaha: ... hogy tudniillik a történelmi sikerek szükségképpen ráirányítják szemünket és lelkünket a sötét földről a fénylő égre, a múltó ragyogásról az örök világosságra, az esendő birodalmakról az örökkévaló országra és végül arra, ami csak látszat szerint van, él és uralkodik, arra, ami egyedül van, él és uralkodik igazán.“ Korának történelmét is tehát — épp úgy, mint költői theodiceáját — Istene színe előtt, a bibliás hívő ember kifinomult lelkiismeretével írta. Ez a lelki magatartása nemcsak nagyon alapossá, de magas fokban tárgyilagossá is tette őt. Histoireja, noha középpontjában a hugenotta-ügy áll a nemzeti és világpolitikai események kapcsolatában szemlélve, sokkal több, mint egyszerű pártirat. Saját közvetlen tapasztalatainak és élményeinek igen gazdag anyagát gondos és sokoldalú anyaggyűjtéssel egészítette ki és ellenőrizte. Műve a vallási és azokkal kapcsolatos politikai viszonyok ismeretén kívül

*) A Histoire Universelle-ben olvasható — a francia prózai írásművészet egyik remekéeként — az a részlet, amely még leginkább ismerős talán a D'Aubigné írásából magyar protestáns közönségünk előtt: miként veszi rá a habozó Coligny admirálist egy éjtszakai beszélgetésben hőselkü felesége, Charlotte de Laval, arra, hogy a hugenotta seregek élére álljon. Ezt a jelenetet örökíti meg Meyer Conrad Ferdinánd egyik megrázó drámaiságú kis költeménye: Das Weib des Admirals.

hadtudományi és társadalomtörténeti szempontból is elsőrangú forrás, amelynek megbízhatóságát a mai tudományos kritika is megállapítja. Tárgyilagosságra törekvése nem áll meg a saját pártjának embereinél és dolgainál: azoknak a tévedéseiről, hibáiról és vétkeiről is olyan könyörtelenül éles ítéleteket mondhat vele, amelyek miatt a saját feleinek a neheztelését talán még nagyobb mértékben magára vonta, mint az ellenfélét, úgy, hogy e miatt sokszor kellett éreznie a független szellemek keserű elhagyatottságát és meg nem értését s ezt a helyzetét nagyon jellemzően fejezte ki, amikor fájdalmas lehangoltsággal a pusztába kizavart magános öszövetségi hümbakhoz hasonlítgatta önmagát. Sőt még tovább is tudott menni a tárgyilagosság terén: egészen meglepően objektív és méltányos ítéleteket tudott mint történetíró megformulálni az ellenpárt leggyűlöltebb alakjairól — ugyanazokról, akiken költői műveiben a felháborodás és a gúny lángostorával ő maga vert végig. Medici Katalinról és III. Henrikről írt, márványba vésnivaló jellemrajzait a legszigorúbban tárgyilagosa mai történetírás is magáévá teheti. Az pedig egészen természetes ezekután, hogy ott, ahol saját viselt dolgairol beszél nagy történelmi művében, maga mentése és igazolása helyett legtöbbször az elkövetett hibáit tárja fel irgalmatlan őszinteséggel és megalázkodással. Ezt a történetírói alapelvét fejezte ki ebben a talán legszebb prózai mondatában: *Amikor az igazság torkunkra teszi a törét, minékünk meg kell csókolnunk az ő fehér kezét, bárha a saját vérünk piroslik is azon.* Örök időkre érvényesen kimondta ebben azt a követelményt, amelyet különösen a vallási és egyházi vonatkozású vagy színezésű történetirodalomban még ma is csak a lehető legritkábban látunk megvalósítva — még formailag egészen tudományos mezben is —: hogy az egészen határozott és alkút nem ismerő vallási és világnézeti pártállás nem szabad, hogy fölmentsen a tárgyi igazság emberileg legfüggetlenebb és legszigorúbb kutatásának kötelezettsége alól, sőt még a személyek, események és dolgok értékelésében sem engedhet elfoglalni mereven abszolút álláspontot, amely rendszeren éppen csak azért „abszolút”, mert nyomorúságosan egyoldalú és kicsinyesen szűk. Ezzel a tudományos követelménnyel pedig a legmélyebb összhangban áll a biblikus-evangéliumi keresztyén felfogásnak az a kálvinizmusban különösen kihangsúlyozott alaphangja, amely a legigazibb emberi és történelmi nagyságban is meg meri mutatni és meg meri vállalni a bűn mindhalálíig tartó hatalmát és még a megkegyelmezett bűnösben is, amíg csak e földön él, küzd, szenved és alkot, az állandó ítélet alá vetettséget. Ezért nem félheti soha a komoly biblikus gondolkodású keresztyén ember sem magát, sem a szívéhez legjobban hozzánőtt nagy történelmi alakokat a bármely világnézeti pártállású, vagy színezésű, de becsületes tudományos módszerrel dolgozó és az emberileg elérhető legnagyobb tárgyilagosságra törekvő történetírástól: mert ez előtt a gondolkodás előtt ideális ember nincsen, csak Istennek kisebb-nagyobb talentumokkal fel-

ruházott kisebb-nagyobb hűségű, de alapjában egyképen bűnös és ítélet alatt álló teremtményei és szolgálói vannak, akiknek bármily jószándékú idealizálása is egyformán vétség a Biblia és a tudomány, az Isten és az ember igazsága ellen.

D'Aubigné Agrippa, a katona, a költő, a tudós és a hívő sem áll és nem állhat előttünk ideál-alakként. Az ő egész élete és életműve is azt kiáltja felénk, amit Cromwell mondott a festőjének: „Egy fillért sem kapsz, hogyha nem olyannak festesz, amilyen valóban vagyok, minden legkisebb bibircsómmal és ránccommal és szeplőmmel!” Ember volt, tehát bűnös volt és ítélet alatt állt, amíg idelelni élt, dolgozott, dalolt, viaskodott, szeretett, gyűlölt és szenvedett. Voltak féktelen és haláláig alig lehiggadt szenvedélyei; a szellemének fölényével gyilkolni épp úgy szeretett, mint építeni és szolgálni, határtalanul érzékeny volt a saját becsületére s a másokét nem mindig tudta tisztelni; a pártatlan bíró székéből nagyon hamar át tudott ülni a csúfolódókéba. Ezért Isten, aki a kijelentés döbbenetes szava szerint még az Ő szenteiben is talál hibát és aki előtt nem tiszták még az angyalok sem, ítélet alatt is tartotta ezt az ő megkegyelmezett és nagyon megáldott gyermekét s az emberi és keresztyéni nagyság egyik leg-szomorúbb és legmegalázóbb, a történelemben és a mindennapi tapasztalatban lépten-nyomon előforduló árnyékát engedte hozzá-tapadni az életéhez: a családi életében nem áldotta meg. Constant nevű fia valósággal szegyenére vált nagynevű és ércjellemű apjának, katholizált leányunokája pedig, a „Madame de Maintenon” néven elhíresült D'Aubigné Franciska, a XIV. Lajos udvarában és nyoszolyájában elért hatalmas befolyását arra használta föl, hogy egyik legfőbb sírásójává lett nagyapja szent örökségének, a nantesi edictumban biztosított hugenotta vallásszabadságnak.

A nagy ember, aki csak ember és csak bűnös; a szellem és a jellem kiváltságosa, aki mégis a legkisebbséggel osztozik igen mindennapi emberi gyarlóságokban; Isten választotta, akit Isten éppen ezért keményen fegyelmez és büntet: így áll előttünk, a saját világnézetének és történetfölfogásának fényében, a háromszáz éve nyugvó D'Aubigné Agrippa, akit egyik modern francia kritikus rettentő keresztyénnek („un formidable chrétien”) nevez — és aki épp azért kelt a maga erkölcsi fölényével, megvesztegethetetlen ítélkezésével, lobogó és perzselő ethikai szenvedélyeivel oly megdöbbentő hatást mint költő és mint historikus még ma is, mert mint ember gyermekkori esküjétől kezdve az alatt a Kéz alatt élte, harcolta és szenvedte végig az egész életét, amely kézbe rettenetes dolog beleesni és a legrettenetesebb az, hogy — nem lehet belőle kiesni. Rettenetes Isten az, akinek választottjai és elvetettjei vannak, de éppen ezért végtelen kegyelmű Isten. És rettenetes ember az, aki magát választottként az Isten kezében tudva, csak ettől a kéztől fél s az ördögöt és a halált Kálvinnal gúnyolja.

D'Aubigné, az embert és az író, csak a predestináció hitéből

lehet megérteni és meglátni valódi nagyságában. Abban a nagyságban, amelyik a kijelentés paradox igazsága szerint végsőleg sohasem a predestinálté, hanem Azé, aki predestinál.

JEGYZET. D'Aubignéra vonatkozó legkimerítőbb művek: S. Rocheblave (A. d'Aubigné, Issy-les-Moulineaux, 1930.) és A. Garnier (A. d'A. et le parti protestant, Paris, Fischbacher, 3 kötet) munkái. Továbbá a Foi et Vie jubilaris kiadványa (A d'A. Études, Paris, 1930.) számos nagyértékű tanulmánnyal az előbbi két írótól és más elsőrangú szakemberektől. V. ö. még: Anthologie Protestante Française, XVI. et XVII. siècles, Paris—Genève, 1928. A jelen cikk e két utóbbi kiadvány alapján készült. A D'Aubigné második házasságára vonatkozó hiteles anekdota olvasható a genfi Semaine Religieuse f. é. 18. számában.

Révész Imre



A hugenotta

— Henri de Régnier költeménye —

*Hajszolt vad volt, halálra üldözött.
Bitó, kötél és láng, mely máglyafán gyúl,
lesték vén csontját sorjában kajánul
s húsába lándzsa-vég és tör döfött.*

*De hisz töretlen. Hol vénen kiköt,
a biztos rév, már érzi, hogy kitarul,
mert Dávid zsoltárát dalolta franciául
riasztgató, halálos vész között.*

*Hűn zord Urához, kit az iskola
hirdet, vén száján büszke mosolya
vas-hugenotta s jó-nemes szívének,*

*aki lett volna udvar dúsa, ha
Rómát kerülve, nem feji soha
sovány tögyét a Colas tehenének.**

Fordította: Sylvester Pál

* „Colas tehenének“ magyarázata megvan a Theológiai Szemle 1925. évi I. évfolyamának 1. számában a 84. oldalon Révész Imrének a hugenotta név eredetéről szóló cikkében. A kifejezés „Orleans vidékén keletkezett, ahol egy Pannier Colas (Miklós) nevezetű embernek a tehene egy vasárnapon behatolt a reformátusok litkos istentiszteleti helyére s miután azok semmi módon nem tudták kihajtani, hirtelenében levágták, hogy bögésével bajba ne hozza őket. A dolog azonban kiderült, a tehén gazdája beperelte és megfizette a reformátusokat, akiknek ezenkívül még sok csúfolódást is kellett el-tűrniök katholikus földieiktől. Gúnyversek is keletkeztek e tárgyról, amelyek ellen a reformátusok hasonlókkal védekeztek.“



A Tisza megárad

I.

János megkerülve a házat az istálló faránál kiállt és elkémlelt a távoli töltés irányába.

A földekre lapult csendet két közeli, ázott szalmakazal virasztotta és a mélyen járó fellegekből párás, sűrű eső szitált alá. Az ég már a harmadik tanya mögött földet ért és a borulat, amely köröskörül megfeküdte a határt, a közelgő éjszaka ködös homályát hömpölygette lassan errefelé.

Harmadik hete esett.

Az árokban, a laposokon már mindenütt állott a víz s ahol még nem volt, itt-ott már a zöldelő vetés között is, minduntalan fölfakadt az ár, csillogó tavacskába gyűlve a meghasadt rögök között, amelyek az idő előtt kibomlott csírákat rejtegették. A felhőkön túl és itt lent, mélyen megbújva a barázdák alatt, március ébredezett s a füvekben, a fákban a megindult élet roppant bősege csorgott.

De maga a pusztta még hallgatott, mintha mozdulatlan nyugalma a tél örökre elborult álmát őrizte volna.

II.

Az asszony elhúzta a fírhangot, a meggyújtott lámpát az asztal közepére tette, azután kiment a pítvarba. János két könyékre támaszkodva pipált, csendesen rakosgatva egymásmellé gondolatait, amelyek most nagyon is közeli dolgok körül nyugtalanzkodtak. Mert a feles, az ezekután alighanem bevetetlen marad, mivelhogy árpára mindenféleképpen késő már az idő. Azután pedig csak a Teremtő tudja, hogy még mi történik, mert az eső, ahogy mutatja, nem áll el addig, amíg a maga pusztító munkáját el nem végezte. Igaz ugyan, hogy az elmúlt esztendő során is éppen elég baj volt az idővel, de hát a helyzet akkor mégis csak tisztázódott s ha esett is, túlságos aggodalomra nem volt ok. Mint most, amikor haszontalannak látszik minden számítás és reménykedés, mert a télen hó is több hullott, mint máskor s a kései fagyok sem használtak túlságosan a vetésnek.

Idáig érvén János, jobblábát előrenyújtotta az asztal alatt és engedte, hogy gondolatai más útra térjenek. Persze nem először

történt ez s így most is csak odáig jutott, hogy szántani megint csak nem szánthat, ha kiderül sem, mert mire nekikészül, újra behajtja az eső, úgy, mint az elmúlt héten, meg az azelőttin.

Céltalan, nehéz vergődéssel gyötrődött, amely százszor is elpihelve újra meg újra felsötétlett benne, ahogy véletlenül az ablakra tekintett és látta, hogy a homályos üvegen fényes csikokban patakzik alá a sűrű eső.

Az eresz alatt, mintha valaki a földet döngette volna. Rá nyomban, hangok hallatszottak. A két legény érkezett meg és a sarat verték le a lábukról, mielőtt betértek.

Mihály jött elől és hátrataszítva az ajtót, maga után engedte Erneget.

— Aggyon Isten! — köszönt.

A kemence előtt megállt és lassan körülhordozta tekintetét, a vizes kalapot letette a padkára. Idebent melegebb volt persze, de meg a felöltő is alaposan megázott, használat végett tehát előbb a kiskendő került elő és elvégezvén az is a maga dolgát, a két legény leült az asztalhoz.

János darabig várt, akkor kettőt-hármat köhintve, balkézre fogta a pipát.

— Na — mondta — mire végzi?

Mihály az ablakra nézett.

— Nem segít már ezön sömmi!

János nem felelt mindjárt. A legény ugyan nem mondott a fohászzkodással újat, annyit azonban elárult, hogy odaát Rákoséknál, ahol a délután időztek, szintén nincsenek nagy bizalommal a dolgok változása iránt. A kijelentés tehát ebből a szempontból megfontolandó volt.

— Hát Pétör? — kérdezte később.

— Mögázott — felelte a legény — egész délelőtt odavót az urakkal.

— Mán mögen?

— Mögen. Oszt aszonták neki, hogy ha így esik még egy hétig, akkor ők nem felelnek sömmiért.

— Nem?

— Nem.

Elhallgattak.

Az asszony behozta az ételt és félretolta a lámpát, letette a tálat az asztal közepére.

A levegőt a főtt laskatészta és a suhantott leves párolgó illata járta.

III.

Éjfél lehetett, amikor János felérezte. Az ablakot most már verte az eső és hallatszott, hogy a padlás ajtaját dühöngő szélvihar feszegeti. Felkelt, tapogatózva kiment és kinézett a pitvarajtón. A szél beverte a zuhogó esőt az eresz alá, azután vadul tovább rohanva belefogózkodott a kerítésbe és olyat csavart a kút-

ágason, hogy az nyikorogva belenyögött.

Az orkán alatt pedig vészajtósló tompa dübörgés húzott el.

Amikor János Mihályékat felverte, már alig volt maradása.

Azok mindössze csizmát húztak és Ernec szaladt az ásókért, meg a kapákért.

— A csákányt nem találom — mondta, ahogy visszatért.

— Mőgván — felelt János és kilépett az eresz alól.

Ő haladt elől, a két legény utána.

Ahogy a dülönél elfordultak, neki a Tisza töltésének, egyszerűre féltérdig süppedtek a szutykos, ragadós sárba. A szél elülről vágott, vödörrel zúditva rájuk a vizet. De János birta. A veszedelem váratlanul felriadt réme, hogy az amúgy is áradással fenyegető Tisza most már bizonyosan átszakítja reggelig a töltést, a föld és a benne való egész életüket jelentő reménység feltétele, szívós, nehéz teste minden kis szögletében felverte a vért. A két legény mögötte zilált, a veszett birkózással vergődve a rettenetes sárban, amely a pocsolya alatt ragadós volt és minduntalan marasztalta a csizmát.

Órába, másfélbe telhetett, mire Ludvár fölé értek. János a töltés oldalába dobta a subát, azután a két legényt otthagya, előre ment.

— A csákányt! — mondta, amikor visszatért.

Azzal támaszkodott, úgy ment fölfelé, Mihályék utána.

A töltés tetején pillanatra megálltak.

Előttük tenger harsogott és a megdagadt ár bömbölve és jajgatva bögte bele irtóztató dühét a koromsötét éjszakába. János néhány csákányvágással árkot húzott a töltés tetején, a két legény pedig ásóval követte nyomon. Negyedóra sem telt, szakadt róluk a víz és hallatszott nehéz, hörgő szuszogásuk. Ekkor János lekerült a víz felé és most egyenes irányban ásni kezdett le a földnek. Amikor így jó méter mélyen átszakította az árokig a partot, fölmászott és a töltés másik oldalára került. Ott azután, most már Mihállyal, meg Erneccel együtt, újra kezdte, a csákánnyal csinálva utat. A súlyos, nehéz szerszám tompán döngette a töltést. Óra múltán szárazig értek és az acél, kőre találva, szikrát csiholt. Most már verte s dühös, lázadózó daccal harcolt a földdel, amely a töltésnek ezen a részén kavicsos volt és egy-egy hatalmasabb csapásnál messze elrugta a csákányt.

Emésztő, néma vergődésben így multak a percek.

Három óra lehetett, amikor János megállt. A töltés emberi számítás szerint át volt vágva, a többi most már a víz dolga, ha csakugyan az a szándéka, hogy a földek felé vegye az útját. A földek felé, amelyek ezen a részen vannak. Mert az övét ezekután aligha éri veszedelem.

A töltés alatt, a csapáson indultak vissza. Itt az út is könnyebben volt járható, de meg az idő sem sürgette most már annyira őket. Elöl megint csak János haladt és egyszerre megállt. Hirtelen úgy rémlett, mintha a közelben élők motoszkálnának, majd

tisztán hallatszott a sár csicsogása. János megdermedt a rémület-től és jobbkézre fogva a csákányt előrehajolt és belekémlelt a sötétségbe. Nem látta, de mert itt valamivel csöndesebb szél járt és egyébként is erre hozta a hangokat, hallotta, hogy száz, százötven lépésnyire emberek neszelnek. A Tisza hajlásától vágtak erre át, mert a vetésen keresztül rövidebb volt az út s ahogy irántuk elhaladtak, János a lépések zajából azt is kivette, hogy legalább öten tapossák a sarat.

Darabig várt, azután hátraszólt:

— Itt vattok?

— Itt — hangzott a felelet — alighanem Nagy Kardosék gyünnek a réháztul . . .

János összébbfogta a subát és megindult. De csak néhány lépést tett, azután kocogásra fogta. A csizma minduntalan le akart maradni a lábáról, azért kidülledt szemekkel és zakatoló szívvel hörögve hajtotta előre magát a síkos csapáson.

Amikor jó másfélóra mulva a körtvélyesi komphoz értek, alélt és félholt volt a két legénnyel együtt.

A töltés itt merész kanyarral hajlott. János sötétben is jól ismerte az utat s fel akart kapaszkodni a rózserakáshoz. De csak a töltés közepéig ért, ott, ahogy előrelépett, gödörbe zuhant. Nyögve, veszett káromkodással tápáskodott fel. Most már nem törődött semmivel, olyan halálos, ölü düh fogta el, hogy Nagy Kardosék megelőzték és csakugyan átvágták a töltést.

Hetek óta tartó gyötrelmes várakozásáról, hiábavaló nagy tusakodásáról, egész élete egyetlen értelméről, a földjéről volt szó, amelyért eddig csak aggódott s amely most már menthetetlenül odavész, ha csak láthatatlan hatalmak nem segítenek rajta.

Először kézzel kapott a porhanyós föld után és jó csomót belerántott a gödörbe.

— Kapát hé! . . . — ordított.

Ernec szaladt, odanyújtotta és ő is, Mihály is kaparni kezdtek a földet. Az oldalban később rözse is akadt, azzal kötötték el az árkot és lépésről-lépésre így haladtak fölfelé. Amikor fölértek, a veszedelem elemében volt.

A sziget mögött derengett, a fénnel átszőtt homály alól előcsillogott a víz, amint örvénylő sodrással a part felé zuhogott és a váratlanul megtorlódott hullámok fölvtak a töltés tetejéig. Néha villámlott és utána földet rázó robajjal megdördült az ég; a nekiszabadult szél viharral korbácsolta előre a zúgó áradatot.

János már nem látott, tűz esőzött a szeméből, úgy bunkózta a rozoga kapával a földet. A két karja kiszaradt s a derékban csomóra dagadtak az izmok. Mihály, meg Ernec mellette szédelegtek, tépték, szaggatták elborult lázzal a földet, ráhányva a rözsét, amellyel a két levert cölöp között kötözgették az elszakított partot.

A víz a lábuk alatt csapkodott. Az eső szakadt s a szél végignyargalva a pusztán, felhágott a töltésre, ott szembefordult a taj-

tétkzó árral, amely harsogva száguldott a partok felé, hogy szilaj vágatással szabad utat törjön magának.

IV.

Reggelre váratlanul megcsendesedett az idő, harmadnap kiderült s a víz zajtalanul visszahúzódva medrébe, csendesen iramlott tova megbékélt hullámaival.

V.

A levegőben a közelgő május lehelete érzett.

János kint ült az eresz alatt, amikor Nagy Kardos megállt a tanya előtt és beköszönt.

— Na, kiült kend? — szólt és mutatóujjával megérintette a kalapja karimáját.

— Ki — felelt János. — Mán most tűrhető idekinn is.

Nagy Kardos leült.

Hallgattak.

— Csak eső né lögyön több — szólalt meg később Kardos és kibontotta az acskót.

János nem felelt, tudta, hogy amaz úgy is folytatja. Hat hete várt erre a pillanatra, hát neki nem volt túlságosan sietős.

Nagy Kardos megtömté a pipát. S mert ezúttal nem volt vele különösebb baj, a száraz dohány vidáman égett, újra megszólalt:

— A ludvári tőtést mög valami gazembör átvágta... — mondta és előrekönyökölve Jánosra nézett.

János meg se rezzent. Csak szíttá nagy nyugalommal a pipát, majd köpött és miután csizmája talpával illendően elmázolta a földön, azután felelt:

— Át?

— Át.

— Akkor alighanem azok a gazembörök jártak Körtvélyös-nél is...

A Nagy Kardos pipája eldugult, pedig két pofára szíttá. A beleiben meg hirtelen olyan különös hűvösséget érzett, mintha hideg vér csordult volna el a szíve alatt.

— Nézd csak...! — vörösödött neki s az asztal sarkához koccantotta a pipát, úgy próbálta. Hanem az már most végképpen beadta a kulcsot.

Kicsit szédült is. Az embersége, érintetlen nagy gögje volt felvérezve, hogy János mindent tudott és azt így a szemébe mondta. Düh, sűrű, vörös vér ágaskodott benne.

— Hát csak a lucernás végett gyüttem — szólt. Ha mög-aggya kend az árát, nem bánom, lögyön a kendé, — állott fel és most már mint aki méltó módon visszafizetett, keményen hátraszegett fejjel, szúrós tekintettel nézett Jánosra.

Az nem felelt mindjárt, a váratlan győzelem repeső nagy örömet csitítgatta mellében.

— Kend tuggya, emelkedett föl. — Mindönki maga parancsol a magáébul . . .

A Nagy Kardos keze elindult és az asztal fölött hirtelen öszszetalálkozott Jánoséval.

Aztán indult.

— Csiba te! — intette le hízelkedve a kutyát, amikor ment, hogy az is lássa, milyen jókedvű és mennyire semmi neki az egész.

János utána nézett s szívében elpihenő meleg csend muzsikált.

A nap delelőn állott és a távoli semlyékeken vizecskék csillogtak a fényben, amely elömlöve, ezer hanggal zengte át a pusztát.

Bibó Lajos





Új csóva

Itt bolygok ismét a vadonban. Hej, orosz erdők vérize,
útba lopózó farkasvermek, ág közt tüskéllő szuronyok!
Átdöfött őrszem hörög itt, vagy a lombok összetört szíve?
Őszi avar halk jáklyafüstje, vagy zúzott velő párolog?

Sokszor kószáltam így magamban, rettegve, hogy ólálkodó
karabélycsőből homlokomra szisszen a rőtsemű halál.
Mégis, ma mint tetőpárkányon mereng holdkóros álmodó,
nézek a szédítő magasba, hol Csaba népe visszajár.

Almom ma is gránátnyomásos, de reggel füttyszóval kelek
s áldalak, újrakezdett éltém, nekilombosult terebély.
Parányi kéz terel ma hozzám napot, homályt, hajnalszelet
s „Minden tőkén kadarka kéklik!” — csörgi egy fiók seregély.

Utat világít a reves fa, — sűrög ezer piciny manó,
gyártja kovánk alá a taplót: tüzet, tüzet gerjeszteni.
Titokzatos kardalt zizegnek: — Bár csók s hit tovavillanó,
milliószor a csóvagújtást érdemes újból kezdeni.

Juhász Géza

Zöld égi mező

Szeretlek, városom. Főnixként parazsas
fészkére röppen az öreg nap nemsokára.
Felé erőlködik a béna szélkakas
a Nagytemplom csucsán érc rúdon álldogálva.

Alkony fűröszi az aranyló porködöt.
A két súlyos torony még tündököl sokáig
s a jelleg-boruból az oromzat mögött
a későesti ég mint zöld mező világít.

Juhász Géza

Oberammergau

1930. szeptember.

Az izmos hegyi mozdony lihegve törtet fölfelé a hosszú kocsi-sorral. Murnau óta a bájos tótól mindig emelkedik a pálya; az ímént még előttünk tornyosult a csaknem egyszerre, mint egy fal, az égbe törő alpesi heglánc s már bent vagyunk összeszűkülő kanyargói között. Egyszerre kitágul a szoros, százszor ismétlődő sziklafalak valami egészen újszerű szépségbe illeszkednek: két előrs mögött, mintha valamely művész keze rendezte volna el, a hallgatag csúcsok királyi sora . . . Ha senki se figyelmeztetne, akkor is önkéntelenül kiéreznők: ez a csodálatos keret kivételes jelenések számára van teremtve. Ez a keret, amelyben háromszáz év óta a világ egyik unikuma él, ahol kiformalódott, amely nélkül el se lehet képzelni: — ez Oberammergau csodálni való természeti kerete és a passziójátékok szülőföldje és inspirálója.

Itt minden ennek a nagyszerű hagyománynak szolgálatában áll, az egész község ennek él, ez a *genius loci*, amely környezetben, intézményekben, emberben egységesen és ellenállhatatlanul megnyilatkozik. Az utcákon, a nemzetközi tömeg közt, mint valami kedves és természetes anakronizmus, úgy jár-kél a sok nagyszerű germán alak, lóden gallérban, bőr térdnadrágban, zergeszakállas kalappal, — motorbiciklin, fapipával a szájában, de vállára omló dúl hajjal, öreg vagy fiatal, apró gyermek is: holnap ezek az emberek és gyermekek ott szerepelnek majd valamelyik élőképben vagy felvonulásban és szerepük éppen olyan szigorú és hozzáértő bíráló eredménye és jutalma, mint a Kaifásé vagy a Máriáé. Mit ad hát igazán ez az ezer váradalmat felcsigázó ígéret ennek a várakozó tömegnek, amely a modern világ forgatagából jön és hogy igazán kap valamit, az mutatja, hogy eddig az idén 270 ezer ember nézte már végig a játékot?

Ideteszem mindjárt a summáját és nyitját ennek az unikum vállalkozásnak: Aki be akar számolni benyomásairól, nem kell húzódoznia, fenntartásokat keresnie, boldogan, hálásan adhatja át magát a diadalmasan és természetesen hódító érzésnek, mely a játék alatt az első perctől fogva felbuggyant benne, hogy amit ez a 300 éves hagyományból táplálkozó művészi alkotás nyújtott, így, ahogy a földnek ezen a pontján, ebben a miliőben, ezzel a történelmi meghatározottsággal, máig kikristályosodott, a maga nemében tökéletes, hiánytalan, teljes értékű művészet. Ebben van hódító ereje, mellyel a legvilágiasabb lelket is foglyul ejti és amelylyel új századok misszióját biztosítja magának.

Miről is van szó ezekben a játékokban? Arról, hogy háromszáz év óta egy gyülekezet nem kevesebbre vállalkozik, mint arra a vakmerőségre, hogy gyarló emberi taglejtés, hang és arckifejezés eszközeivel ábrázolja az emberfelettit, aki azért az, mert tiszta lélek, csupa szellem, teljes emberi volta által teljes isten volt. Olyan vállalkozás, amely messze felülmulja a festő vagy az író szent vakmerőségét, amely nem áll meg, amíg a legmagasabbat, az Isten Fiának emberfölötti sejtelmességét nem teszi tárgyává. A festő korlátozottsága *itt* előnyt jelent: kiválaszt egy mozzanatot a Szentséges életéből, és rábizza a kiegészítő és megjelenítő képzeletre, hogy fejezze be, egészítse ki, amit ő momentán egyszeri adottságában ábrázolt. Ő maga mentes marad attól a veszélytől, hogy őt, vagy csak őt tegyék felelőssé, ha a megjelenítés nem sikerült, mert mindig ott vibrál a kérdés: hátha a magunk hibájából nem látjuk a fenségest? Az írónak is hatalmas segítőtársa az olvasó megbolygatott képzelete, mikor egy egységes képbe szervezi az evangéliumok mégis csak töredék darabjait, ő is többet bízhat a képzelet kipótló segítségére, éppen mert annak megindítása a hatás lélektani útja. De nem kell-e attól félni, hogy mikor a színjátszás eszközeivel akarja ábrázolni valaki Azt, akinek tökéletes ember voltán keresztül a tökéletes Istenség nyilatkozott meg, úgy, hogy aki őt látta, az Atyát látta benne és akinek emberfölötti sejtelmességét rosszul esnék csak egy lehelletnyire is megsértve látni, — elvész valami ebből a szentségből? Mert ami a színjátszó-
nak ereje, az a végzete és korlátja is: annyira konkrét, végleg meghatározott, hogy a képzeletnek csak a beleélés szerepét hagyja; ezt pedig csak azzal a feltétellel tudja betölteni, ha éppen semmit se kell többé kipótolnia, ha ő mindent ábrázol, azaz mindent kijelent? Ez a mai ember váradalma és aggodalma is ezzel a játékkal szemben, mert nem tudja a középkori ember masszív mágikus hitével nézni, amit látni fog, nem tudja az *opus operatum* mágikus hatását elfogadni, — őt csak egyetlen egy valami tudja kielégíteni: ha valaki meg tudja neki mutatni a Jézus Krisztus isteni erejét a véges ember ábrázoló eszközeivel.

És erre szabad és kell a beteljesedés boldog felszabadultságával azt mondani, hogy ezek a játékok *ezt* tudják adni, *meg* tudják ezt adni, mert a 300 éven át, amióta a fogadalmához hű nép az első játékot eljátszotta, a folyton mélyebbre idegződő lelki beállítottság olyan magasrendű ábrázolásra való képességet tudott kiteríteni, hogy a legtisztább művészi és esztétikai élményt biztosítja a legnaivabb és a legintellektuelebb szemlélő számára egyaránt. Itt is ismétlődött a *Hawthorne* szép allegóriájának igazsága (The great stone face), ezek a szemek is mindig a felséges látomáson csüngenek, nem csoda, hogy végre az ő hasonlóságára alakulnak át, a kiválasztottakban tehát az ábrázolás ajándékává tömörülhet a természetté vált lelki élmény és a legigazságosabb bíráló ki is tudja válogatni a legkiválóbbakat és mindenkit a neki való helyre tud állítani. Ez ennek a nyílt titoknak kulcsa.

Csupa vallásos elszántság és készség nem tudná létesíteni ezt a magasrendű művészetet, ehhez több kell: az élmény közlésének képessége, ezt pedig a hosszú kontemplatív szemlélés második természetté válása termelheti ki a kiválasztottakban.

Ebből érthető, hogy a háromszáz esztendő finomító, elmélyítő kristályosító hatása mindenk fölött és a legtermészetesebben az *egésznek*, azaz az összjátéknak kidolgozásában nyilatkozik meg s a vezető szerepek betöltőire alig lehet nagyobb dícséretet mondani, mint hogy ennek a nagyszerű egésznek szerkezeti gócpontjai, ritmusának csomópontjai, — megteljesedései a teremtő erőnek, mely mindig az *egészben* bizonyítja be nagyszerűségét.

Az egésznek ez az összetartó és parancsoló formáló ereje mindenk előtt és fölött abban üli diadalát, amit a közönséges szemlélő talán nem is értékeli igazi jelentősége szerint, egyszerűen természetesnek tartja és élvezi, — bezzeg, felpanaszólná, ha hiányoznék: ez a tömegjelenetek ideális megjátszása és ami nem kevésbé nagy dícséret, a technikai részek és mozzanatok művészileg tökéletes természetessége. Ilyenek pl. a két gonosztevő testének megtöretése vagy a lándzsa beleszúrása a Krisztus oldalába, vagy a feltámadás jelenetében a föld megrendülése és a Krisztus alakjának fel- és eltűnése a megnyílt sírbolt mélyén. Ilyen teljesen mechanikus jelenetek megelevenítéséig tart a nagyszerű műgond hatása, mely az egész óriási — reggel nyolc órától két órai megszakítással este hat óráig tartó — művet élő egységbe tudja szervezni.

Éppen ezért sohse kell attól félnie a nézőnek, hogy a játék akármilyen külsőleges mozzanata mechanikussá váljék, vagy hogy az ismétlődő tömegjelenetek sablonossá váljanak. Az első jelenet, a jeruzsálemi bevonulás, nagyszerűen szimbolizálja és jellemzi valamennyinek művészi természetét. Az utcát jelző kőfalon túl megjelenik először egy kar, pálmaágat lengetve, azután a levegő megtelik pálmaágakkal; pár pillanat, és a hatalmas előtérben tolong a tömeg, hozsannázó zsvaja megtölti az óriás nézőteret, 5200 ember szeme tapad a színpadra. És ebben a hullámozó tömegben nincs egyetlen fölösleges vagy zavaró mozdulat, olyan természetes és tartalmas és a maga helyén levő mindenik, mintha ott künn az utcán érné őket az a meglepetés, hogy a Dávid fia, ime, bevonul az ő városukba. A hatás ellenállhatatlan és természetes, a közönség egyszerre foglya left a művészi célludatosságnak és nem is óhajt szabadulni igézete alól, amely az utolsó jelenetig töretlen és tiszta művészi gyönyörűségével le is nyűgözi.

Ebben a keretben, melyet az egésznek uralkodó esztétikai érdeke és ereje termel ki és formál, mint minden parányi részlet hordozóját, mihelyt a szemlélő számára elő van készítve, természetesen az egyes szereplő személyekre fordul a figyelem, mindennek előtt, magától értetődően, a Krisztus megszemélyesítőjére. Mostani ábrázolójáról, *Lang Aloisról*, — ama legrégibb családok

egyikének sarja, amelyekben hagyomány a legfőbb szerepek öröklése, mint különben csaknem mindenik más szereplőnél is, — alig lehet nagyobb dicséretet mondani, mint azt, hogy a legtisztább hagyományok legnemesebb megtestesítője. Nem is engedné meg a hagyományok e megszentelt légkörének szelleme, amely föltétlenül éberséggel él az egész gyülekezetben, főleg előljáróiban, hogy valaki valamely „modern“ irányt próbáljon belevinni az egyedül lehetséges helyébe. Valami nemes konzervativizmus, melyet mindenki természetesnek talál ezen a helyen, még arra is magától értetődően kihat, hogy a fafaragás finom művészetében, amely ennek a helynek másik híres értéke és jövedelmi forrása, — nem annyira formák és ötletek leleményes szaporításában, mint inkább a hagyományos típusok minél finomabb elbelsőítésében mutassa meg élő erejét.

Jézus szerepe, természetesen, kevés színjátszó eszköz használatára szorítja az ábrázolót: neki tisztán az Ige erejével és személyisége tisztán lelki voltával kell az Ember Fiának isteni valóságát kinyilatkoztatni. A Lang Krisztusa ezt a végtelenül nehéz, de ha egyszer sikerül, felségesen felszabadító lelki alakot hiánytalanul ábrázolja. Taglejtései, hangja, arcjátéka egy-egy transparens, annak fensége sugárzik át rajtuk, aki nem ebből a világból való. Szerepének központja természetesen a Gecsemane-kerti jelenet, ott tetőződik csakugyan művészete is: sehol semmi szándékoltság, hanem annak természetessége, aki igazán egynek tudja magát az Atyával. Azután már csak néma és passzív viselkedés a szerepe, ahogy lökdösik, csúfolják — és mégis mindig ő uralkodik a jeleneten, ami nyilvánvalóan nemcsak a bámulusos rendezői gond, vagyis az összhatás céltudatos szolgálatának dicsérete, hanem mindenekelőtt az ő egyéni képességének hódító megnyilatkozása. És milyen csodálatosan magasrendű a legkisebb mozdulata is! Ahogy tanítványai lábát mossa, vagy az Úrvacsorát nekik kiosztja, ahogy keresztjét cipeli vagy a keresztfán utoljára emeli föl fejét és hangját: ez mind külön is művészi érték, melynek becsét még fokozza, hogy mint a gyöngysor szeméi, nem magáért akar lenni egyik sem, hanem az egésznek értékét szolgálja. Ilyen önértékű mozzanatokból tevődik össze ez a tökéletes művészi alkotás.

Jézus körének tagjai közül Júdásnak van a legnagyobb szerepe — a János és Péter kisebb szerepei is kitűnő kezekben vannak, — és ezt *Mayr Guido* az aránylag egyszerű és mégis komplikált jellem sokrétűségét és mozgalmasságát teljesen kimerítve ábrázolja. A Júdás alapjellemét a szöveg abban jelöli meg, hogy e világ szerinti és így anyagi létét aggodalmasan szeretné biztosítani, ezért bizalmatlankodik a Mesterben, akit csak úgy tud elképzelni, mint egy erős földi birodalom királyát. Ezért képped el, mikor Magdolna „eltékozolja“ a drága nárdusolajat, ezért képes még arra is, hogy a közös pénzből itt-ott eldugdosson magának valamit a bizonytalan napokra, — ki tudja, mi lesz? Ez a *hátha?* a

Judás kettősségének nyitja és ez a tragikumja is. Ezen át ejti meg a főpapság kémeinek csábszava: pénzt csillogtatnak meg előtte; ezen bukik el az óvatoskodó. Mayr mélységes és megrázó hűség-gel mutatja fel az első, még ártatlannak tetsző megüldödtől a bizonyosságig fokozódó döbbenés folyamatát, hogy Jézusnak meg kell halnia — és ő a gyilkosa.

A dolog természete szerint terjedelmesebb és változatosabb a zsidó főpapság szerepe; a szöveg mintegy művészi oekonomiával engedi a gonoszság praktikáit szétterjedni, hogy annál diadalmasabban tündököljön elő az isteni igazság ereje. Öreges hangjával, gesztusaival, az élete alkonyán egész élete művét fenyegetve látó aggastyán szerepében mélységesen emberi az Annás megszemélyesítője, *Lechner Anton*, nem kevésbé az ősi hagyományokra férfias eréllyel vigyázó Kaifás, *Rutz Hugó*. Még Pilátust és Heródest kell külön megemlíteni, az elsőt az egyenes beszédű, kevés szavú, a tényeket becsülő pozitívista római szellem nagyszerű ábrázolásával, a másikat a minden friss szellemi csemegén kapva kapó epikureista-précieus pompás megtestesítésével, akinek az új próféta kihallgatása nagyszerű ígélet új mágikus erők csemegézésére; mikor aztán csalódik benne, a kiábrándultság fölényével lemosolyogja: Király? Ez? Bolond ez, ennyi az egész, én mondom nektek. Bocsássátok szabadon szegényt.

A nők játéka méltó párja a férfiakénak. Mária aránylag rövid szerepében *Rutz Anni* bámulatra méltó mélységgel és finomsággal tudja érzékeltetni az anyai boldogságot, melyet a rendkívülség misztériuma az első perctől a tragikum forrásává szentel, de amely egyszersmind a megdicsőülés kezességét is magában rejt, mint egy szent csírat. Ahogyan az anyai szeretet emberfölötti isteni erővé magasztosul egy gyöngé női szíven keresztül, az felejthetetlen élmény ebben a minden külsőségtől tisztára mentesült művészetben.

Mária Magdolna alakja a játék egész folyamában olyan, mint a mindent betöltő derült fény; az ő arcáról sugárzik vissza a legboldogabb és legtisztább ragyogás Jézusra, ő enyhíti a kínok kínjait az anyában és fiában. A megváltott lelkek szelíd, boldog izzása ez — és *Preisinger Johanna* felségesen tiszta eszközökkel tudja előnkbe varázsolni ezt a lelket. Ahogy lehajlik, hogy drága olajával megmossa a Jézus lábait, ahogy gyönyörű hajával megtörli, abban egy nemzedékek óta finomodó nemesség megnyilatkozása ragad meg, — az magában is teljes művészet. És ahogyan a kereszt alatt összeroskadó Máriát magához öleli, vigasztalja, ahogy a Megváltó isteni hivatását elsőnek a saját hívei közt is megsejti, felismeri: mindebben — ez az érzésem — a legszebben jelképezi az egész passzió-játék lényegét, művészi létalapját és nyílt titkát, amely, mind jobban érzem, abban van, hogy a legmagasabbnak szüntelen szemlélete nemzedékek kiválasztottjaiban megtermi azt a csodavirágot, hogy amivel tele a szívök, hiánytalanul, maradék nélkül esztétikai jelenéssé is tudják formálni. Igazolják a Schiller

mély és szép igazságát: megszüntetik a tartalmat a forma által — minden ott van a kifejezésben, az egész isteni élet, minden mozdulat, minden szó ezt sugározza; az esztétikum, az érzékileg észrevehető, eszköze lesz a legmagasabbnak.

Még a zenéről egy néhány szót. Zene és ének vezet be minden jelenést és keretezi az egész játékot. A zene talán lehetne itt-ott kifejezőbb és a műgond ezen könnyen segíthet is, de előadása mindig kitűnő. Ideálisan szép és mesterien iskolázott vezető énekesek köré ötven énekes csoportosul, köztük a szopránban *Mayr* kissasszony (a Judás ábrázolójának leánya), akit a Magdolna szerepére választottak ki, de nélkülözhetetlen és méltán dícsért ének-művészetéért a kórusban tölti be kiváló szerepét. A tenor, *Feldmeier* Simon, büszkesége lehetne akármelyik operának, — ha a szülőföldje iránti rajongás el engedné csábíttatni ennek az unikumnak holdog és büszke szolgálatától. Zene- és énekkar, meleg zengő, teljes és telt hangzásával, teljesen kiveszi részét a művészi oekonomiával megépített összhatásból.

A század fordulója táján sokat írtak arról, hogy mi volna, ha Jézus visszajönne az emberek közé, mit tenne Jézus, ha a mi kortársunk volna. Bizonyos, hogy nem henyé szellemeskedések voltak ezek, hanem őszinte és komoly próbák arra, hogy élettelen valósággá segítsék válni azt, akinek éppen azzá a valósággá tétele a tétova ember számára: a keresztyén egyház egyetlen hívátása és létjoga. Minden ilyen próbánál mélyebb hatású, igazabb, természetesebb ezeknek a játékoknak átélése, mert az *egész* Jézust van bátorságuk ábrázolni, az ember Jézust, amilyen a valóságban volt és kielégítik a valóság iránti vágyat és a valóság-érzékeltet azáltal, hogy fel tudják magasztosítani a közönséges valóságot isteni erők manifesztációjává. A tiszta művészettel fölemelnek a legigazabb valósághoz; nincs felszabadítóbb élmény, mint ezek a játékok. Lehet-e szűkkeblű, kicsinyes, rabtartó, aki az örök Valósággal ilyen személyes viszonyban él, ami nélkül nem tudna egyetlen szót se ábrázolni?

Az oberammergaui játékok egyetemes szellemtörténeti hívását és páratlan jelentőségét ebben érzem: visszavisznek minden lelket Ahhoz, aki maga az igaz és egyetlen Valóság, Út, Igazság, Élet; emberi magyarázatokon, toldásokon, homályosabb vagy világosabb transparensen túl odasegít az Ősvalósághoz és ha lehet még valaha remélni a keresztyének egyesülését, ezek a játékok ennek előfeltételét szimbolizálják és — meg is mutatják: azok közt lehet majd egység és egyesülés, akik egyedül Őt élik át egyetlen valóságnak.

A szépségeken keresztül így visz el ez a csodálatos *játék*, mint minden igazán művészi alkotás, az igazsághoz és ezen keresztül, ami az ős valóság: a jósághoz. Az elemzés lehet dadogó, az élmény boldog bizonyossággal *tudja* a maga igazságát: jó minékünk itten lennünk.

Tankó Béla

A nagyanyaság útja

A kis kocsi kerekei már a folyosó kövein csattogtak. Márta még egyszer végig keféltte a kisfiú haját, mielőtt a sapkát a fejére tette. Hiába nyult utána az ajtóból is a tisztiszolga, — maga kapta karjába a gyermeket. Hátragörnyedt felsőtesttel cipelte le a harmadik emeletről levezető kanyargós lépcsőkön.

A liget szélén már megült a fákon a hosszas szárazság pora, de bent még mélyzöld oázisok hívogatták az árnyék után vágyókat. A villamos sinek szalagján kékesen siklott végig a napfény. Márta óvatosan nézett jobbra és balra. Tiszta volt az úttest, csak egy nagy teherautó nehézkes döcögése hallatszott az Aréna-út felől. Így biztos lépésekkel vitte át a sineken a kis Ákost. A liget bejárójánál aztán kocsiba tette. Ráhúzta a könnyű takarót a gyenge lábaeszkákra. Nedves szemmel nézett a legényre.

— Ne vegye ki a kocsiból, csak ha ő maga is kikívánczik.

— Értem, kezét csókolom...

— Aztán... aztán nagyon vigyáz rá János, ugye?

— Tetszik tudni... Mint a két szememre... Csak tessék egészen nyugodt lenni.

Márta elválás előtt még megcsókolta a gyermeke kezét. Szeretettel nézett a kisfiú után s az feléje integetett átlátszó kis kezével. Aztán indult a kis kocsi a nagy, aszfaltos út felé. Utána nézett, míg a bokrok el nem rejtették szemei elől. Sóhajtva indult vissza a lakásba. De gondolatban még így is kísérgette őket. A kicsi fiút, meg a nagy darab paraszt legényt, aki olyan gyöngéden nyult a gyenge kis testhez, mintha a termőföld nagy jósága költözött volna durva kezébe, hogy biztos és símogató legyen minden mozdulata.

Most nem bánta meg az asszony, hogy el kellett engednie a lányt. Pedig eleinte iszonyodva bizta délelőttönként a gyermekét Jánosra. De nem tudott volna mit csinálni vele takarítás közben meg a szűk kis konyhában, ahol annyi veszedelem leskelődik egy ilyen gyámoltalan kis legényre. Márta még maga sem tudta elkerülni ezeket a veszedelmeket. Nem volt tapasztalt háziasszony, csak a kényszerűség állította most már végképpen a gáztűzhely mellé. Sok vágás és szúrás, sok kisebb-nagyobb égési folt tanuskodott még a járatlanságáról. Rejtegette is őket az ura elől, jól

tudta, hogy minden újabb baleset egy irányba hajtja. Egyetlen megoldás volt számukra, hogy valamennyire is szabaduljanak ettől a nyomorúságtól. De Márta éppen ettől a megoldástól iszonyodott legjobban. Inkább dolgozott reggeltől késő estig, inkább húzta a fizikumának és idegeinek túlnehéz igát, csak ne hallja a mindig visszatérő fogadkozást:

— Holnap igazán írni fogok mamának.

Pedig mostanában maga is érezte, hogy már csak a megalázkodás segíthet rajtuk. A kis Ákos annyira legyengült a számarhurut után, hogy valósággal újra meg kellett tanulnia a járást. Az orvos egyetlen erősítő gyógyszerként a tengert ajánlotta. De hát honnan teremtsenek elő pénzt az utazáshoz, legalább négy heti tengerparti időzéshez? A tisztí fizetések rendezése még csak álmatlan éjszakák-ból felderengő reménység volt. Kauciójuk értéktelen hadikölcsönkötvényekből állott. Ő maga apátlan, anyátlan árva. Vidéken, egy hadgyakorlaton ismerkedett meg az urával a nagynénje házában, hova a fiatal tisztet beszállásolták. Ott kezdődött meg számára a szerelemből fakadó nagy boldogság, melyet még ma sem tudott boldogtalanná változtatni sem a szegénység, sem a saját testi gyengesége, csak éppen az utóbbi időben burkolta állandóan a szomorúság ködébe a gyermek betegsége.

Most is elfulladva ért fel a negyediknek is beillő harmadik emeletre. Jóleső érzéssel állt meg egy pillanatra: megint megmarasztotta a liftpénzt. Ákos ugyan nagyon a lelkére kötötte, hogy soha ne járjon gyalog. De hiába, kell. Inkább a fürdőszobába gyűjt be gyakrabban, elfáradt testének többet ér a langyos víz, mint amennyit a lépcsőjárás árt. Most mégis úgy érezte: már ezt sem bírja sokáig. Mintha érezné, hogy piros véresejtjei rendre haldokolnak. Szédelegve támaszkodott a korláthoz.

Lefelé jöttében a postás kanyarodott elő. Észrevette a fiatalasszonyt. Mosolygó arca még szélesebbre kerekedett:

— Sokáig csengettem a százados úrék ajtaján. Mert hoztam ám valamit.

Megnedvesített ujjával végighúzott az ajánlott küldemények könyvében. Tartotta Márta elébe:

— Itt tessék aláírni, nagyságos asszony.

Márta rápillantott a felvevő hivatal nevére. Karikák gyűrűztek a szeme elé, mintha vízbe dobott kő csobbant volna le előtte. Gépiesen firkálta le a leánynevét.

A postás megnézte az aláírást:

— Így nem jó lesz, kezét csókolom... Tessék utána írni, hogy Radnayné. Még azt hinnék, hogy illetéktelennek kézbesítettem ki.

Jólelkűen nevetett a saját tréfáján. S mikor Márta engedelmesen teljesítette a felszólítást, körülményesen kiválasztotta és átadta a nagy lila borítékot. A levélen az ura neve állt. A postás vidáman elköszönt. Nem érezte meg a fiatalasszony rémülését. Nem hallotta szíve kérdő dobbanását:

— Vajjon mit írhatott?

S azután nyomban jött a másik, a még súlyosabb kérdés:

— Hát mégis írt volna Ákos?

Jobban rászúlyosodott a levél, mint az előbb a három éves kislfia. De ezt előregörnyedt testtel vitte, mert végigfájult a gyomrában az izgalom.

Az előszobában leejtette a kis fehér asztalra. Ott is hagyta egész délelőtt. Pedig háromszor is elment mellette. Ujjaiban mindig megbizsergett az ösztönös értenyülés. Mégsem engedte megmozdulni őket. Ugy félt a levéltől, mintha rémek volnának beleszorítva.

Mert a merev betűk eddig még mindig szomorúságot hoztak az életébe. Legelőször akkor, mikor az Ákos iránti szerelmének áradó melegével megírt soraira érkeztek válasz gyanánt. Akkor még ragyogó arccal vitte a bontatlan borítékot vőlegénye elébe. Boldogság muzsikált a hangjából, mikor elujjongta:

— Hazulról . . .

A szíve más szót suttogott. Áhítatos szeretettel mondta volna a legszentebb szót annak, ki Ákost a világra hozta s ezzel a sors legnagyobb ajándékát adta neki. De szemérmes ösztöne még visszatartotta. Hiszen ez a levél úgylis mindjárt feljogosítja az összeölelő szóra:

— Anyánk . . .

Nem jogosította fel. Könnyörtelen volt, mintha nem is anyakéz vetette volna a betűket a fehér papír szántóföldjébe. Édes érzések helyett fájó szorongás sarjadt a szálkás írásból:

„Meg kell mondanom őszintén: nem helyeslem a fiam választását. Várnia kellett volna. Túlkorán lekötötte magát. Később bizonyosan kedvezőbb perspektívák nyíltak volna előtte . . .“

Fiának külön írt, ugyanilyen értelemben. Ákos fiúi tisztelettel, de megmásíthatatlan határozottsággal válaszolt. Kérte anyját, hogy fogadja szeretetébe menyasszonyát és segítse őket életük megkezdésében.

Még ridegebb válasz érkezett: Ákos nagyon jól tudja, hogy atyja birtokának haszonélvezete holtig az anyját illeti. A készpénzt az árvaszék annak idején hadikölcsönbe fektette. Ezzel tesszése szerint rendelkezhetik. Kaució gyanánt úgylis elfogadják. Itthoni szobájának bútortatát teherárúként elküldi. De az esküvőre ne várják. Nem akarja látni, mikor rontja meg életét örökre a fia.

Ezt a levelet pár napig dugdosta Ákos. Fokozottabban gyön-géd volt menyasszonyához, mintha pótolni akarta volna, hogy máris megcsalta egy nagy várakozásban: nem tudott neki anyát adni. Mártát épen ez az ellágyuló jóság ébresztette tudatára annak, hogy valami újabb bánat borult ifjú életükre. Addig könyörgött, míg Ákos megmutatta neki a levelet. S vérző szívének jajgatását elhallgattatva, felajánlotta vőlegényének, hogy temessék el a közös jövőt és váljanak el egymástól. Ugy gondolta ezt el, hogy Ákos

majd csak kibírja valahogy az elszakadást, ő maga meg... Nem tudott tovább gondolkozni. Ugy érezte, ha közös életútjuk megszakad, az élet is megszűnik... S akkor úgymint minden mindegy.

Ákos nem fogadta el ezt az áldozatot. Hallani sem akart elválásról. Inkább sürgette az esküvőt. De anyjával nem szakított. Megírta, hogy megesküdtek. S még egyszer kérte áldását és ifjú felesége számára anyai szeretetét.

Hiába. Az asszony hajthatatlan maradt. Ő sem írt ugyan végleg elválasztó szavakat a fiának, csak nem juttatott egyetlen meleg szót sem az árvaleánynak. Pedig az kezdetben olyan vágyó szeretettel számított anyai érzéseire. Hiába kínálta fel Márta első levelében is, lelke kimondhatatlan szavaival is, férje kérésében is irányításra váró hűséges gyermeki szívét. Hiába borult volna hálás csókokkal a feléje nyúló anyai kézre. Radnayné soha nem adott erre alkalmat. Mindig közöttük állt az első válasz eltaszító meghatározása: Ákos előtt később kedvezőbb perspektívák nyílhattak volna...

Nemcsak fekete betűk hirdették ezt az álláspontot. Meghaltotta Márta szóval is. Nem az esküvőn, a kemény asszony nem szegte meg a szavát. Nem jött el fia új életének megkezdésére. Pedig — s ezt Márta nem tudhatta —, anyósa akkoriban mégis vívódott magával. De nem bírta legyőzni azt a kellemetlen érzést, melyet a váratlan eljegyzési hír ébresztett benne. Akkor eszmélt rá először, hogy fia felnőtt férfi. Mintha egyszerre egy széles kapu tárult volna fel előtte. Eddig észre sem vett, nagy fekete kapu: az öregség országának kőfalát őrizte. Magasztánából még sokáig nem nyúlt volna a kilincséhez, most, mintha ez az ismeretlen lány szélesre tárta volna előtte. Hiszen az anyós már igazán nem számíthat fiatal asszonyokat megillető bánásmódra. Hát még egy nagyanya. Pedig a nagyanyaságot is ez az idegen, fiatalasszony zúdítja majd rá...

S mégis az egy év múlva bekövetkezett családi esemény mozdította ki falusi kastélyából. Maga sem értette, miért, de egyszerre úgy érezte: sürgősen Budapestre kell jönnie. Áltatta magát, hogy új ruhákra van szüksége. Elhatározta: nem látogatja meg a fiát. De mégis úgy hozta a benne forrongó lázadozás, hogy egy „csak azért is“ daczból eredő elszántsággal becsengetett az ajtaján.

A fiatalok — érthető okokból — alig beszéltek róla. Fényképét sem látott Márta. Így teljesen a fantáziájára volt utalva, ha reá gondolt. Annyit tudott, hogy ötven felé járt. De nem más ötven éves asszonyokat vett például, mikor elképzelte. Levele és betűi nyomán kemény nézésű, szikár öregasszonynak alakította ki a gondolatai világában. Így meglepte, mikor a csengetés után világos utazóruhás, fiatalos nő toppant be a hálószobájába. Ákos nem volt otthon s a bemutatkozó rövid szavak után is nehéz volt elhinnie, hogy ez az alig-őszes, nagyon szép asszony már felnevelte az ő nagy urát... Az meg éppen lehetetlen, hogy most

unokája bölcsője fölé hajlik . . . Az elképzelésben élő feketevarjú-szerű, összeaszott boszorkány helyett fölényes dáma hüvös keze érintette egy pillanatra az övét.

A kicsi asszony visszafojtott lélekzettel ült fel ágyában. Dús, szőke haját reggelenként az ura fonta be, most rendezetten igyekezett lefelé keskeny arca mentén, gyermekes keblén át a takaróra, mint egy iskolásleány fonatai. Anyósa szája megvetően rándult meg:

— A hosszú haj ma már igazán póz. Le kell vágatnod!

Éppen ma reggel gondolta el, hogy nem ragaszkodik tovább a hosszú hajához. Máskor is nehéz volt gyakran fájó fejének, most meg éppen nagyon alkalmatlan. De, hogy anyósa beköszöntő szavaival azonnal gáncsolta a haját, szelíd szívében dac éledezett. Nem szólt. De elhatározta, hogy a haját megtartja. Csak azért is megtartja.

Rémülten követte nézésével a bölcsőig az asszonyt. A kis Ákos egyelőre ugyan még duzzadt, piros arccal feküdt a fehér párnákon. De Márta szorongva gondolt a kis test folytatására . . . Mi lesz, ha meglátja?... Hiszen maga is megijedt, mikor először meglátta a gyermek vézna kis lábát, valószínűtlenül vékonyka karját . . . Az orvos ugyan azt mondta, hogy teljesen egészséges és majd kifejlődik. De maga is érezte, hogy nem az ilyen gyermekek lágyítják meg a rideg szíveket.

Anyósa gyakorlott keze már bontogatja is pólya-szalagjait. Mire Márta elgondolta, ő ki is mondta a kemény ítéletet:

— Ez a gyermek rosszul táplált . . . Dadát kell fogadni mellé. Persze, egy erősebb anya kedvezőbb perspektivákat nyitott volna a gyermeke előtt is . . . Hiszen talán még 48 kiló sem vagy.

— Legutóbb 54 voltam.

Védekezni akart ezzel, de rosszul sült el. Le is sújtott az anyósa szava:

— Akkor most legfeljebb 46 lehetsz . . . Azonnal dada után nézek.

Márta úgy érezte, hogy a gyermekét tépte el tőle. Mire Ákos hazajött, már ott is csüngött a gyermek egy robusztus paraszt leányasszony keblén. S a férfi sem mert ellenkezni. A gyermek jóvoltáért meghajolt anyja tapasztaltsága előtt. Csak a csókja volt még gyöngédebb, mint máskor, mintha így csitítgatná az asszony szomorúságát.

Szerencsére ez a látogatás nem tartott sokáig. Vadászatra készült otthon az idősebbik Radnayné. S Márta ámulva nézte az összevásárolt számtalan holmit, ami mind anyósa fiatalságát és nagy életkedvét bizonyította. Ujra hihetetlennek érezte, hogy az az asszony nagymama lehessen. Az ő kisfiának a nagymama . . .

Hideg levelek ívelték át az éveket. Itt-ott egy-egy kérdés a kis Ákos fejlődéséről. De mindegyik csak mélyítette áthidalás helyett a szakadékot.

Aztán megint eljött az asszony. Most, hogy Mártát nem védte

az anyaság ágyának bástyája, még szabadabban bírálhatta. Háztartását, gyermeknevelését, ruházkodását és viselkedését egyaránt kifogásolta. Ujra megmondta: nem ilyen sorsot szánt a fiának. Szerinte a tisztí állás nagyobb bőséget, a dada után nurse-öt, finomabb öltözködést, általában előkelőbb életformákat követelt volna, Arra nem is gondolt, hogy mindennek az anyagi lehetőségét megalapozza. Pedig annak idején a dada beállítása is súlyos teher volt a fiatal házaspár költségvetésében.

Márta már jól tudta, hogy anyósa könnyen segíthetne rajtuk. Nemcsak az Ákos apai örökségének haszonélvezete volt jelentékeny, magának is szép vagyona volt. De Radnayné felélt mindent. Nagy házat vitt. Semmiképpen sem akart lemondani eddigi igényeiről.

Ákos nem is várt segítséget az anyjától. Gyermekkkora óta megszokta már, hogy minden körülmények között ő volt az első személy. Szelídlelkű apja apró kedvteléseit s az ő gyermeki szükségleteit csak nagy távolságban követhették anyja sokféle vágyának kielégítését. Így volt ez a Ludovikában töltött évek alatt is. Most sem lehet másképpen.

De Márta ítéletét nem befolyásolta a megszokás. Maga részére nem kívánt semmit. Irigység nélkül nézegette a most vásárolt sok értékes dolgot. Mindez egy idősebb asszony ápolt szépségét van hivatva kívánatosabbá tenni. Ez nem fájt neki. De keserűséggel gondolt arra, hogy ez a látogatás most elviszi a keservesen félretett filléreket. Miből vesz télikabátot a kicsinek?

Mert az anyósa mintha nem is sejtette volna azt a megfeszített munkát és túlkidrást, amit igényes ellátása a fiataloknak okozott. Eleven könnyedséggel járta egész nap az üzleteket. Folytonosan csomaghozók csengettek a lakás ajtaján. És Márta elszorult szívvel osztogatta a borralalót. Így, húsz fillérenként is rengeteg elment.

S a sok csomag között egy sem akadt megkönnyebbülést szerző. A kisfiúnak ugyan vásárolt néhány túldrága és egyelőre hasznavehetetlen játékot. Márta is kapott Gerbeaudtól csokoládét, Ákos meg olyan finom cigarettát, hogy tisztársai előtt szégyelt volna rágyújtani. Annyi ugyan történt, hogy észrevétlenül hitt pillanatokban divatos parfümtől illatos újjaival megsímogatta a gyermek puha, szőke haját. De a házaspár számára nem hagyott egyetlen szót, egyetlen meleg csókot sem.

Furcsa izgalmak kergetőztek a nagyanyában, ha egyedül volt unokájával. Néha úgy érezte, hogy elsírja magát a meghatóan gyámoltalan kis teremtés ágyánál. Máskor meg kimenekült a szobájából, mert ellenségnek érezte és gyűlölte a kicsit. Ilyenkor kapott éles szavakat Márta, szemrehányást a fia. Aztán elutazott. Vitte haza az összekúszált érzéseit. Teljesen szorongó ellenérzéssé változtatta Márta fakadásnak indult szeretetét.

Azóta megint eltelt egy esztendő. A kis Ákos számárhurutja újabb nagy gondokat hozott a fiatal házaspár életébe. Eelsején

Márta, az Ákos ellenzése dacára elbocsájtotta a lányt. A jóindulatú tisztiszolga segítségével maga látta el a háztartást. Anyósáról már nem is beszéltek. De Márta annál többet gondolt rá.

Reggelenként, gyors öltözködése közben sóhajtván nézett a tükörbe. Ilyenkor mindig anyósa nyugodt életmódjából származó ápolt szépségét látta a háta mögött. Ő maga most még vékonyabb lett. Szinte áttetszővé vált amúgy is keskeny arcoeskája. Néha csodálkozott, hogy Ákos még mindig a régi, hűséges szerelemmel szereti. Nem csodálkozott volna már azon sem, ha férjét megváltoztatta volna a maga mindig fáradt, mindig siető szétszakítottága. De a férfi gondtalan kedélyének nem ártott a lefokozott életmód. Életkedvéből Márta is mindig új erőt nyert. Míg a gyermek beteg nem lett, sokszor visszacsalogatta Ákos a leánykori vidámságát is. De a kisfiú leromlása a férfi kedvét is megtörte már. Sokszor volt elgondolkozó. Néha számolgatott is. És többször emlegette, hogy mégis csak írni kellene az anyjának.

Márta ellenezte. Minek? Ujabb megalázkodás kövesse a régit? Hiszen láthatta Ákos, hogy nem törődik velük. A gyermekkel sem törődik. Nincs is szíve.

Megrettent, mikor kimondta ezt, bár sok keserves órában jutott erre a következtetésre. Urát megbántani nem akarta. De viszont, ha már beszéltek anyósáról, nem bírta elfojtani szomorú véleményét.

Ákos nem is cáfolta meg. Sóhajtott. Gépiesen nyúlt a dohányzó-asztalra kitett drága cigaretta után. Aztán félretolta. Rágyújtott egy kegyetlenül erős, nagyon olcsó cigarettére. Hiszen azokat még anyja hagyta itt.

Márta azt hitte: ezzel a mozdulattal elintézte a levél kérdését is. Örült is az első pillanatban, de az éjszaka újabb gyötrelmet hozott. Micsoda anya ő, hogy megakadályozza a gyermek jóvoltáért tett kísérletet? Ujra hallotta az orvos komoly intését: Csak a tenger lenne az igazi segítség. És azóta naponként eljutott odáig: maga kéri meg az urát, hogy mégis csak írja meg azt a levelet.

De az érkező levél újra felzaklatta: válasz ez, vagy csak megemlékezés? Csak nem írt Ákos az ő megkérdezése nélkül? De hátha most mégis. A kisfiú érdekében. Hátha jobb apa Ákos, mint amilyen anya ő?

Mire ura hazaérkezett, végsőkig fokozódott a rettegő váromlása. Ákos asztalkendőjére tette a levelet. Míg a levest szedte, félszempennel figyelte a férjét. Ákos már felvette a lila borítékot. Készt becsúsztatva, óvatosan bontogatta, mintha pedáns anyja mögött állana és számmonkérné, ha egyszerűen feltépné a levelet. Gyermeki tisztelete mindenkor ítékezés nélküli hódolattal vette körül a rideg asszonyt. De most mégis úgy érezte, hogy vétkezett a felesége ellen, mikor megkérdezés nélkül írt és segítséget kért. Hiszen jól látta és fájlalta a minduntalan összezsapó ellenérzését. Tudta, hogy anyja viselkedése váltotta ki s ő csak szótlán engesztelésekkel egyenlíthette ki ezt a fájdalmat. Maga miatt soha nem

is tette volna meg ezt a lépést. De az orvos nagyon komolyan beszélt vele.

Márta ujjai összekapcsolódtak az asztal alatt. Testén apró gyöngyökben verődött ki az izgalom. Jeges patakocska gyanánt indult nyakától lefelé.

Ákos idegeibe is átvibrált már a félelem. Hogy a kínos helyzetnek mielőbb végét vesse, átnyújtotta feleségének a levelet:

— Irnom kellett a kisfiú miatt... Az orvos sürgette... Ne haragudj reám...

Márta könnyeit nyelte vissza. Alig tudta átfutni a levelet.

Anyósa csak a fiának írt. Pár szóban tudatta, hogy feljön.

„... Az orvosokra nem sokat adok. De megnézem azt a szerencsétlen gyermeket. Bizonyosan csak sápadt, vérszegény... De ilyen is volt, mióta a világon van. Legjobb lesz neki itt, én nálam. Majd helyrehozza a jó, falusi levegő, bár igazán nagy nyűgöt veszek vele a nyakamba. Dehát, ha már hozzám fordultatok, próbállok segíteni rajta.“

Kiesett a levél az asszony kezéből. Tekintete elbújt férje szánakozó, békítő nézése elől. Az ebédlő falán áthatolva, a gyermek kis ágya felé kalandozott. A kis Ákos a vérszegény gyermek tompa kábultságú délutáni álmát aludta. S még az álom sem tudta kipirosítani halavány arcocskáját.

Vajjon mi lesz most?

Jajgató félelem rontott be a szívébe. Mintha egy középkori istenítélet fekete palástjába burkolózva közeledne feléje a magas, rideg asszony. Valahol már száguld vele a gyorsvonal pihenést alig ismerő mozdonya. Pár óra múlva itt lesz. Itélkezni jön. De nem hallgat ki tanúkat. Nem kérdezi meg Ákostól: gondját viselte-e a gyermekednek ez az asszony? Nem néz bele az ő remegő anyai szívébe. Nem kéri számon átvirrasztott éjszakák gyötrelmeit. Csak a gyermeket állítja maga elé. Végigtapogatja kis testében a kiütköző vékony csontokat. Megnézi a kék erekkel áthálózott halvány homlokot. Meglátja az árnyékos szemeket. Az arc áttetsző színtelenségét... S akkor... Akkor jön az utolsó ítélet...

Egyszer már bíraskodott felette. Letépte a gyermeket anyai kebléről, az orvos azt állítja, hogy ez felesleges, sőt egyenesen káros volt. Mert a vérbő dada túlerős teje nem hogy használt volna, hanem még inkább hátráltatta a kisfiú fejlődését. A megfelelő anyatej jobb hatású lett volna. De tőle akkor sem kérdeztek semmit. Az orvostól sem. Még Ákos is szó nélkül helyben hagyta, hogy elvették tőle a gyermeknevelés legnagyobb örömét. És most... Most talán éppen így hagyja majd, hogy magát a gyermeket vegyék el tőle. Örökre... Mint erre érdemtelentől... Hiszen: kedvezőbb perspektívák nyilhattak volna nemcsak az ura, hanem a gyermek előtt is, ha ő nem állja útjukat...

Az anyósa mondta ezt, de most úgy érezte: Ákos is igaznak érzi már. Sőt eljutott odáig, hogy lázadás nélküli alázattal maga is elfogadta ezt a megállapítást. Különösen, mióta az orvos

egyre hangoztatja a megszerезhetetlen, miatta elérhetetlen orvos-ságot a gyermek számára:

— Tengert neki! Ott aztán kipirosodik a kis arca. Ott majd megerősödik ez a pipaszár lábacska!

Most már hittél hitte: az Ákos egész életét megrontotta az ő szegénysége. Ha vár, ha nem állítja meg az ő rajongó szerelme, gazdag lányt vehetett volna el. S akkor nem lett volna probléma a bőségesebb koszt, a jó cseléd tartása, az elegáns öltözködés, a nagyobb lakás... És elérhető lett volna a tenger... A tenger...

Mintha távoli hullámverés zenéje csalogatta volna, hogy vigye már feléje a gyermekét. Valósággal érezte a sós párák ízét az ajkán. Láta az opálos felhőket, a tajtékzó habokat. Az éjjel azt is álmodta, hogy a gyermekével együtt belevetette magát a ringató hullámokba és erőt és egészséget könyörgött tőlük mindkettőjük számára. Milyen szép volt ez az álom... S az ébredés, hogy jön ez az asszony... Megszemléli a kicsi fiát. Megállapítja a vérszegénységet. És hiába fellebbez az orvos. Kimondja a maga csalhatatlannak hitt gyógyszerét: a falu... A homokbuckás, rettentő falu, ahol átláthatatlan port vernek fel a legelőre járó állatok és mocsarak miazmái leskelődnek az elgyengült szervezetűekre.

Nem gondolt arra, hogy anyósa parkkal körülvett nagy házában ezek a rémületet keltő eshetőségek megtompulnak. Elcsigázott agya csak a legszörnyűbb képeket festette. S mikor Ákos öt óra felé a vonathoz indult, anyai ösztönének engedve, berohant a kisfiúhoz.

A gyermek még aludt. De nyugtalanul forgatta kis fejét. Keskeny szája síróra húzódott. Nyöszörgő hangja beleszántott a szoba csendjébe. Hogy anyja feléje hajolt, elcsendesedett. Lassan elbékült a gyötrődő kis arc. Pár percig pihent csak anyja árnyékában, de szemelláthatóan telt ki minden vonása.

Fájó szánakozással figyelte álmát az anya. Ki akart menni, hogy ne zavarja a pihenését. De a gyermek már ébredezni kezdett. Öröm mosolygott át a halovány arcocskán. Sötétkék szemében is felcsillant a derű. Vézna kis karját olyan erővel fonta az asszony nyakára, hogy Mártát meglepte ez a szenvedélyes szorítás.

— Aludtam, mamikám...

— Igen, igen...

A gyermek szeme elborult, mintha visszaindulna az álom most elhagyott birodalmába. Újra síróssá változott a mosolygós szájacskája... Legörbülten panaszkodott:

— Ugye, nem küldesz el, mamikám?

Az anya rémülten símogatta végig ajkával a domború homlokot. Rettegő szíve mindig látta sejtett. De a finom bőr hűvösen tapadt ajka alá.

— Mit beszélsz, kicsikém?

Minden erejét az emlékezés szolgálatába állította a gyermek. Gyötrődve mondta:

— Azt álmodtam . . . Azt álmodtam, mamikám, hogy elvittek tőled . . . Nem tudom, hogy ki vitt el, de elvitt . . . És nem láttam mamikát . . . És úgy sírtam . . . Ne engedje el kis Ákost, mamika...

Könny borította el értelmes szemét. Márta oly határozottsággal térdelt a kiságy elé, mintha ellenséges hatalommal szállana szembe.

— Nem! Nem!!

Öltöztetni kezdte a gyermeket. Remegő kézzel húzta lábára a fehér harisnyácskát. Alig tudta begombolni a parányi fehér cipőt. Aztán törülköző után nyult. Óvatosan lehúzta a hálóinget és azonnal végigdörzsölte a gyermek párás testét. Szánakozva adta rá a nappali inget. Megint megizzadt.

Fehér, nadrágos ruhácskát adott rá. Becézve fésülgette szőke haját. Aztán eltolta magától és úgy nézegette. Bájos volt a törekeny gyermek, meghatóan bájos. De, ha csak egy pici színt varázsolna rá az egészség, szép lenne. Szép.

Csak egy pici színt . . . Egyetlen halvány, rózsaszínű pírt adj, Istenem, erre a fehér arcra. S míg agya folyton ezt a gondolatot hajszolta, öntudatlan újjai már cselekedtek is. Vonta a gyermeket öltözőasztalához. Ott kikutatta egy fiók mélyéből az Ákos elől rejtegetett vékony rudaeszkát. Ezzel szokott segíteni a maga fáradságából eredő halottsápadtságán, nehogy újra sürgesse a cseléd-tartást. Most óvatosan, leheletszerűen a gyermek arcán vont a végig.

A csiklandozó érintésre felkacagott a kicsi.

— Mit csinálsz, mamikám?

Idegese keze megremegett.

— Csak egy kicsit várj, fiacskám . . . Csak egy pillanatil állj még nyugodtan . . . Így ni . . . Mamika megsimogat, hogy szép, piros legyen az én kisfiam arca . . . És akkor itt maradhat mamikával . . . Akkor nem viszik el innen a kisfiút . . .

A gyermek arca megszínesedett, mint a pünkösdi rózsa legalsó szirma. S az anya felzokogott a csodálkozó gyönyörködéstől: Igen. Ez a gyermek szülői elfogultság nélkül is nagyon szép így . . .

Ölbe kapta. Karjába ringatta, mint pólyás korában. Járkálni kezdett vele. Suttogva taníttatta:

— Ide figyelj, picikém . . . Mindjárt jön egy néni . . . Nagymamának hívják . . . Nagymama apikának a mamája . . . Ha bejön, szépen odamész hozzá. Kezet csókolsz neki és nagyon, nagyon jó kisfiú leszel . . . Nagyon, nagyon jó . . .

A gyermek odafészkelődött anyja kis keblére.

— Nem bánt az a néni?

— Nagymamának mondd, kicsim . . . Na, mondd szépen: nagy-ma-ma . . .

— Nagymama . . . De én félek tőle . . .

Szüleit és Jánost leszámítva, mindenkitől félt a kis Ákos. Ez is újabb rémülést ébresztett Mártában.

— Nem szabad félni, édes... Szeret téged... nagyon szeret téged...

A szíve az ellenkezőjét dobolta. S a gyermek talán érezte ezt, mert egészen eltorzította a szorongás.

Márta csillapító csókokkal vigasztalta. Sokáig biztatgatta. Végre elhalkult a gyermek félelme.

A ház előtt autó állt meg. Az asszony szíve riadót vert. Védelmezően ölelte magához a gyermeket. A maga színesítéséről egészen elfelejtkezve indult vele az előszoba felé. Ott letette és mire becsengettek, már ki is nyitotta az ajtót a végzete előtt.

Menye kezét alig érintve, azonnal az ajtóba kapaszkodó gyermekhez lépett Radnayné. Márta kezét tördelve követte nézésével. Anyira érezte a sorsa eldőlésének pillanatát, hogy fel sem tűnt neki a változás. Ez az asszony más, mint volt. Nem olyan karesú, nem annyira biztos járású. Megnehezedett mozgással haladt a kisfiú felé. A haja is erősen megfihéredett.

A gyermek vállára tette a kezét.

— Hiszen nem is vagy olyan sápadt... Hát köszönni megtanítottak már?

A betegségben elgyengült lábaeszkák megremegtek az ijedségtől. A kis Ákos leroskadt a földre. Úgy nézett rimánkodva az anyjára.

Márta nem mert mozdulni.

Ákos megérezte a kifeszült izgalmat. Karjába kapta a gyermeket. Megsimogatta a fejét:

— Köszönj szépen nagymamának, kedves!

A kisfiú ajka szóra nyílt. De a torka összeszorult. Mégegy-szer próbálta kinyögni a köszönést. De hangja most sem talált utat.

Nagyanyja kivette az apja kezéből. A kicsi hátrafesztette a derekát. Úgy nézett félig dacos, félig könyörgő szemmel a kutató nézésű asszonyra.

— Hát illemre nem tanítottak, azt látom... De majd csak megjön az is az erőddel együtt... Teremtőm, csont sincs ebben a gyerekekben... Igazán nem maradhatsz itt tovább... Viszlek magammal.

A tapogató érintés csiklandozta a kisfiút. De most nem nevette. Szája kitarult. Még nem jutott tudatáig nagyanyja mondása.

Radnayné a vállán keresztül szólta Mártának:

— Reggel utazom... Össze tudod csomagolni a gyermek holmiját?

A kisfiú két keze a levegőbe emelődött, mintha fejest akarna ugrani a nagyanyja öleléséből. De a keskeny ujjak acélosan tartották a derekát. Így hát ott tört ki belőle a nagy félelem. Kicsi öklével törülgette árnyékos szemét.

— Én nem megyek... nem megyek sehova... Én nem hagyom itt... nem hagyom el az én mamikámat...

Olyan őszinte volt a gyermek kétségbeesése, hogy a kemény

asszony lelkében megmozdult a szájalom. Hátrafordult, azzal a szándékkal, hogy megmondja: nem bánja, — jöjjön hát az anyja is... De nyakát félúton megállította valami.

A félelem könnyei apró patakokban folydogáltak a gyermek arcán... Lefelé haladásukban csíkokat mostak az anya szorongásának bűnjelébe: a szép, rózsaszírom-színbe... Alattuk ott árulkodott az átlátszó fehérség.

— Mi történt ezzel a gyermekkel?!

Messze tartotta magától, mert nyersselyem utiruhája már is kapott egy rózsaszínű foltot.

Márta körül lassan megindult az ebédlő négy fala. Egyre gyorsabb forgással táncolt. Mintha a bútorok is mind megmozdultak volna. Hátratántorodott.

Úgy érezte, hogy lezuhan, meg újra felemelkedik... Hullámok adogatják át egymásnak és ringatják, ringatják... Halk, becéző szavakat suttognak neki. De a vigasztaló hullámszöglet mögött is mindig a gyermeke sírását hallotta... Kicsi Ákos zokog, mert mégis csak elviszik tőle. Falura viszik... Pedig a gyermeknek tenger kellene.

Összeszedte minden erejét. Elsikoltotta:

— Tenger kell neki!... Tenger! Nem falu!... Nem falu...

Nagy csend volt a szobában. A hirtelen ágyba fektetett fiatalasszony mellett hallgatott a férj és hallgatott az anyós. Csak a kislány szepegett halkán. Omló könnyeit törülgetve rémülten nézte mozdulatlan anyját.

A férj értelmében a gyermek kifestett arca azonnal meggyújtotta a megértés fényét. Istenem, — még az ő nagy, gyöngéd szeretete sem sejtette hát: milyen kálváriát járt meg ma délután az asszonya... Micsoda rémülés kínozza szegénykét.

Ráborult a párnára és felzokogott.

Könnyű simítást érzett a fején. Mikor felrettent, anyja megváltozott szeméből is simogatta a sajnálkozás.

— De hát mi történt itt?

Leomlott a tartózkodás fala. Az anya iránti hallgatag tisztelet elé odalépett az asszonyán segíteni kívánó bizalom. Beszélni kezdett a férfi. Minden mást elfelejtve, megmutatta anyjának felesége határtalan jószágát, nagy türelmét, létükért folytatott, erején felüli küzdelmét.

— Higyje el, Anyám, nélküle talán elzüllöttem volna. Néha éreztem, hogy hajlamos vagyok a könnyelműségekre. Egy gazdag házasság valószínűleg ki is váltotta volna bennem a felületességet. De az otthonom minden rossztól visszatartott... Mert ezt a hiányos, szűk kis fészket a feleségem meleg otthonná tudta tenni. Mennyit dolgozott szegénykém. Mindig panasztalanul... Sirni tudtam volna, mikor elcsigázott, sápadt arcát láttam. De ő mindig mosolygott. Mindig dicsekedett, hogy soha nem fáradt. Hogy tudta mondani: hiszen érted dolgozom... Meg a fiamért... Es most hogy szenvedhetett, hogy a gyermeket mama el akarta venni

tőle... Szegény, szegény kicsi Mártuskám... Nem bírna ez élni a fia nélkül. Csakis ezért gondolhatott arra, hogy kifesse a gyermeket... Dolgozni akart tovább a fiáért...

— A fiáért...

A szigorú asszony idegein átremegett ez a szó. Nézte a vértelen, főrékeny asszonyt, — már az ájulás utáni kimerültség álmában feküdt előtte. Három esztendővel ezelőtt is itt feküdt... Milyen nehezen ült fel az ágyában... Ha akkor jobb lett volna hozzá, most nem lenne ennyire elcsigázva...

Márta megmozdult. Egyik karja lecsúszott az ágyról. Anyósa kétszer is előre hajolt, míg a kar után nyult. De akkor szinte áhitattal helyezte az asszony mellé. S még azután is sokáig érezte tenyerén a kidolgozott kis kéz érdes érintését... Hát ennyire komolyan, ennyire keservesen dolgozott az uráért, meg a fiáért. Ő maga meg... Ha meggondolja, igazában soha nem dolgozott senkiért. Fiának drága dadák viselték gondját. Még akkor is, ha beteg volt. A gyermeknevelésből magának csak az örömet tartotta meg... De voltaképen túlságosan soha nem is örült neki.

Ránézett. A csinos, magas férfi aggódó szeme felesége arcát fürkészte. A kisfiú még most is szepegett.

Ingerültség éledt benne. Persze, — mindenki csak Mártával törődik.

Rászólt a gyermekre:

— Mit sirsz? Ne félj, senki sem visz el az... az...

... azt akarta mondani: az anyádtól... De valahogy durvaságnak érezte volna így. Hát mondta úgy, ahogy az előbb a gyermektől hallotta:

— Senki nem visz el mamikádtól.

A kicsi szeme felragyogott. Közelebb sompolygott az ágyhoz. Belecsókolt anyja kifelé fordult tenyerébe.

Mennyire szeretik!

Újra irigykedés ágaskodott az asszonyban. De igazságérzése résen volt. Elhallgattatta ezt a hangot. Persze, hogy szeretik. Meg is érdemli tőlük! Az urától is, — a gyermekétől is. Őt is szeretné a fia, ha olyan lett volna hozzá, mint ez a kicsi asszony a maga gyermekéhez... De nem volt. Most aztán, öregségére, hiába vágyik szeretetre... Mert vágyik, — az utóbbi év alatt gyakran érezte ezt. Voltaképen nagyon is kapott a fia kérő levelén... Azt hitte, hogy megnyeri az elhozott gyermeket... De úgy látszik, hiába... Viselheti szeretetlensége következményeit.

Felugrott. Tettekre vágyott a kínzó gondolatok után. Kiment a konyhába. Erélyes kérdezősködés után parancsokat osztogatott a tisztiszolganak. Aztán visszajött. Felvette a fésülködőn heverő kulcsköteget. Mintha mindig ezt csinálta volna, nyitogatni kezdte a szekrényeket.

Márta körül derengeni kezdett. Ráeszmélt, hogy ágyában fekszik. Szőke haja leeresztve feküdt mellette. Ösztönösen arra fordult, ahol valamikor a kis bölcső állott. Most a kis Ákos fehérru-

hás, tipegő alakját látta helyette. Ágya végénél ura állt. Végtelen szeretet és megértés sugárzott a szeméből.

Még valaki volt a szobában. Az a valaki tett-vett, rendezkedett. Fiókokat húzgált, ruhacsomókat emelgetett. Az előszedett holmikát belerakta a nagy bőröndbe. Meg is szólalt, — de ezt a hangot nem ismerte Márta. Lágyság és gyöngédség hullámai járták át meg át:

— Csak már jobban lenne szegény, hogy* mielőbb indulhasunk . . . Megyünk mind a négyen a tenger mellé . . . Te is jössz, Ákos. Nélküled talán el sem jönne ez a szegény gyermek . . . Hogy ez milyen szegény, elgyengült gyermek . . . Még jobban ráfér az ápolás és pihenés, mint erre a kislegényre . . .

Márta felkönyökölt. Félresimította a haját. Lehetséges, hogy anyósa beszél? Hogy róla beszél így? . . . De hiszen akkor . . .

Felszakadt szívéből az évekkal ezelőtt visszaparancsolt szó, mint egy ujjongás:

— Anyám!

Az asszony megfordult. Vonásai elernyedtek. Nem a diadalmas és csak magának élő nő volt már, hanem szeretetre vágyó, jóságos asszony. Elbékélve érkezett el az öregséghez. Egyszerre vált igazi anyává és nagyanyává.

Szabó Mária



Az ifjúság válsága

Nemrégiben jelent meg dr. Imre Lajosnak „Az ifjúság válsága” című könyve. (Az Ifjú Erdély kiadása Kolozsvárt.) Ezt a könyvet minden szülőnek és nevelőnek a lelkiismerete társaságában kellene elolvasnia. Ismertetés és kritika nemcsak hogy nem pótolhatják az elolvasását, de szinte azt tartom, hogy a figyelem felhívásán túl majdnem veszedelmes munkát végeznének, ha valakit arra csábítanának, hogy megelégedjék velük s ne legyen kíváncsi magára a könyvre. Az ifjúság problémáját, helyzetét és válságát tárgyaló műnek éppen ezért csak azokat a gondolatait említem itt fel, melyekhez alkalmas módon fűzhetem hozzá a saját mondanivalóimat ebben a félelmes kérdésben.

A szerző felfogása az, hogy az ifjúság egy olyan életforma, amelyet az életkor mellett az a sürgető és kényszerítő létparancs határoz meg, mely minden kérdés újra való felvetését diktálja s így az ifjúság minden vonalon és pillanatban elhatározás és döntés előtt áll. Az emberi életben való nagy jelentőségét éppen az adja meg, hogy az élet legnagyobb kérdései, mint eldöntésre várók, jelennek meg előtte s így kényszerítik a valóság szenvedélyes keresésére. Az ifjúságnak ez a mivolta határozza meg jellemét és helyzetét. Tragikus szakítása a gyermeki bizalmassággal, idegensége a kisebbekkel, kritikája a felnőttekkel szemben, prófétai tűzben égő tettvágya ebből fakad. Intézményekkel, közösségekkel, tekintélyekkel, apákkal szembelelőki őt s kételkedővé, tagadóvá teszi az a belső kényszer, mely személyes feleletket keres a valóság minden területén. Ezt az általános jellemképet a mai helyzet sajátosan és válságosan színezi át. A régi ifjúság világnézetek, magyarázatok, elvek hálózataiban keresett feleleteket, a mai a tényeket szomjúhozza. Érdeklődési köre a technika, a sport, az események, adatok világa. Nem tud összefoglalni, kapcsolni, áttekinteni és elmélyíteni, viszont a realitás iránt sokkal fokozottabb érzéssel bír, mint elődei. Mi az oka az elvek és eszmények csődjének a mai ifjúság életében és mi indokolja a tények szenvedélyes kutatását? A családi nevelés, a társadalmi morál, a polgári eszmény, a politikai mentalitás rettentő csődje. Az ifjúság sok ponton túlnőtt ezeknek régi szellemén és megutálta a hazugságot. Gazdasági helyzete az élet meztelen való-

ságával állítja szembe, önállóságra, öntudatos elszánásra, reális szemléletre, az anyagi javak helyes értékelésre és igazi hivatástudatra ébreszti. De éppen ezen a ponton robban ki a válság. Természeténél és helyzeténél fogva kétszerezsen is ott áll a mai ifjúság, hogy minden kérdéssé vált előtte, az is, amire örökérvényűnek hitt feleleteket adott, de amit életével meghazudtolt a felnőttek nemzedéke. Megrendült a múlt értékébe velett hit, a szülők és az Isten tekintélye, melyeket irreális történeti szemlélet, tisztátalan családi élet és megkövült egyháziasság hirdetett és védelmezett. Az iskola pedig elmaradottan, hebegve és tehetetlenül áll a szakadék egyik partján s még jó, ha látja, hogy az ifjúság a tulsón van. Szükségképpen vetődik fel a felelősség kérdése, mert a válság existenciális és centrális. A szerző döntő megállapítása az, hogy az ifjúság akar, de lényegénél fogva nem tudja, hogy mit akar, Prófétai láza előtt nem áll világos cél, tettvágyának gátat vet az, hogy a tettek normája nincs az ifjúság kezében. Az ifjúság kérdez, de a felnőttek felelnek. A felelősség tehát a felnőttek nemzedékét, a nevelőket terheli. A szerző azt az utat jelöli meg a nevelés számára, amelyen le kell mondania a csalhatatlan rendszerek és módszerek bálványimádásáról, melyen a nevelő maga is alázatós kezdővé lesz, hogy az ifjúsággal együtt keressen feleletet s a találkozásban együtt találja meg azt az Akaratot, mely nevelővel és ifjúsággal egyaránt rendelkezik.

A részleteiben rendkívül tanulságos és gazdag könyvnek ezek a vezető gondolatai az olvasóban egy élénk hiányérzetet keltenek. A nagyvonalú áttekintésben és a biztos kézzel vezetett távlatokban nem látjuk kirajzolódni a minket oly közelről és olyan égetően érdeklő arc körvonalait: a mi mai magyar ifjúságunk portréját. Készséggel ismerem el, hogy az ifjúságról rajzolt általános kép alapvonásaiban talál, sokszor fájdalmasan talál a mienkre is, hogy a felnőttek jellemzése, a világkrízis felmutatása reánk is fölöttébb alkalmazható, mégis kétségtelen, hogy a szerző, akinek ma talán a leggazdagabb tapasztalatai vannak a magyar ifjúságnak legalább egyik részéről, nagyban emelhetne volna művének gyakorlati értékét, ha a sokszor nem is elég kifejező külföldi példák helyett, vagy legalább mellett, magyar vonatkozásokat emel ki.

Ez a körülmény készlet arra, hogy ez alkalommal a felvetett nagy kérdést kissé közelebb hozzam a magyar ifjúság és nevelés kérdéseihöz s néhány gondolattal rámutassak a mi helyzetünkre és kötelességünkre életünknek, jövőnknek ebben a döntő problémájában.

Kiiindulópontul átveszem és hangsúlyozottan emelem ki Imre Lajosnak azt a megállapítását, hogy az ifjúság túllépte a mi nevelői szellemünket, a nevelés és az iskola elmaradt az ifjúságtól. A szülők és a nevelők nemzedéke, a szó igazi értelmében, nem ismeri az ifjúság lelkét és azért nem tud segíteni a válságon, amelyben az ifjúság forog. Sok, nagyon sok szülőnek kel-

lene reáébrednie arra a szorongató, gyötrelmes és egyúttal harcra hívó tényre, hogy saját családjában, gyermekeiben idegenek járnak, beszélnék, vágyakoznak, szenvednek, tusakodnak körülötte, akik nem tárják fel előtte a lelküket, sőt éppen előle zárkóznak el megértést és támogatást nem remélhető kérdéseikkel. S hogy ennek az ő merev elzárkózása, helytelen érzékenysége, makacs célkitűzései s önző alakításai és kormányzási fogalmai az igazi oka. Sok, nagyon sok nevelőnek kellene számotvetnie azzal a ténnyel, hogy a reábízott ifjú lelkeket más kérdések és más feleletek érdeklik, mint a hosszú gyakorlat rutinjával és unalmával eléjük örölt ismeretanyag. Hogy barátokra van szüksége az élet kemény és félelmes támadásai közt a testével és lelkével tűzbenforgó ifjú embernek.

A szülői és tanítói pedagógiának van egy olyan tévhite, melyet az idő halálra ítelt: hogy ők teremtik és alakítják a gyermek lelkét és életét. Ebből következik különösen ma a legtöbb szülőnek és nevelőnek az a keserves csalódása, hogy egész váratlanul és szándékai ellenére kell rájönniök: a gyermek mellettük, ellenük alakult, nélkülük és teljesen másképpen gondolkodik, érez, cselekszik, romba dönti terveiket és természetesen nagyon sokszor pusztulásba dönti önmagát. Sokszor felneszelenek az emberek arra a tényre: milyen más ez az ifjúság, mint ők voltak. De nagyon ritkán elmélkednek és még ritkábban vonnak le tanulságokat ebből a felneszelésből. Nem akarják megérteni, hogy a világ, a történelem, az élet nagy tényei, amelyek küldetéssel, paranccsal jönnek: ezek azok, amik alakítanak. Az ifjú lélekre ezek nehezedenek rá, ezek hatnak és döntenek, sokszor saját maga előtt is észrevétlenül.

Mi hát a nevelői kötelesség? Engedelmesen figyelni a tényekből szóló parancsokat és felelősségteljes szeretettel őrködni azon, hogy az ifjúság ne a tények félreértett magyarázatát, hanem a parancsokat kövesse.

Mi az a régi baj, mely nevelésünk belső katasztrófáját okozza? Mert az kétségtelen, hogy a hiba régi eredetű.

A háborúelőtti magyar nevelés három, egymással összeilleszkedni nem tudó, tehát heterogénnek maradt törekvést tartalmazott. A nemzeti érzés meggyökereztetését, a természettudományos szellem beidegzését és az erkölcsi idealizmus életszemléletének kialakítását. Ezeknek a törekvéseknek feltétlenül belső dilemmákba kellett kerülniök az ifjúság lelkében, mivel tendenciájuk kibékíthetetlen ellenmondásban állott egymással. A nemzeti érzés kizárólagossága az idealizmus egyetemességével s mindkettőnek elméletisége a természettudományos szellem materializmusával került feloldhatatlan gombolyagba. Lehetetlenné vált, hogy ennek a szét húzó erőktől feszített nevelésnek sikerüljön egységes öntudatot, egészségesen egyensúlyozott lelkületet fejleszteni. A hiba nem magában a három törekvésben, hanem mindenkinek saját fogytékosságában és helytelen tendenciájában rejlett. Ez tette lehető-

lenné, hogy a mindenikben benne lévő egészséges, értékes elem a magyar nevelés egységes szellemévé olvadhasson össze s reális eredményt adjon a magyar ifjúság egészséges szellemében. A nemzeti érzés nevelését a kritikátlanosság tette irreálissá. A természet-tudományos nevelést világmagyarázatának pesszimizmusa és hitetlensége változtatta méreggá eledel helyett. Az erkölcsi propagandát a nevelő nemzedék életgyakorlatának álorcás hazugsága erőtelenítette frázissá és tette ellenszenvenné. Nem kellett egyéb, mint a világháború katasztrófája, hogy a nevelői szellem felett a tények kegyellen és rettentő szava mondja ki a végítéletet.

Ezzel a nevelői szellemmel szemben, melyet ma is sokan változtatlanul akarnak fenntartani, egy olyan ifjúság áll, amelyik a háborúhozta változások által meghatározott lelkiállattal néz vele farkasszemtel. Ez azt jelenti, hogy a régi nevelői szellemet a tények haladták meg s az ifjúság a tények kényszere alatt lépte túl azt. Ezek a tények rettentően kiábrándítók, mert illuzóriusnak és hiábavalónak mutatják azt a nemzeti érzést, melynek lelkes szavalásából ez az eredmény jött ki; bűnösnek ítélik azt a világnézetet, mely az „aki bírja, marja“ elvet szentesítette s így értelmileg megegyezik az emberpusztító háborúval; nevetségesnek és utálatosnak bélyegzik azt az erkölcsi eszményiséget, mely csupán hazug kendője volt az önző hatalmi törekvéseknek.

Nyilvánvaló, hogy ugyanazon értelmű nevelésnek többé hitele nincs s érthető, hogy azok a tekintélyek, amelyek e nevelést szentesítették, megrendültek az ifjúság lelkében. Azok az értékek pedig, melyeken e nevelés sarkallott, gyanússá és hatástalanná váltak előtte.

És így az ifjúság életének ezer és ezer jeléből láthatjuk, hogy kialakulóban van bennük a kor új lelkiülete, legtöbbjükben még ösztöni homályossággal, némelyikükben már öntudattá alakulóban, a nyomukba lépő, felsarjadzó cserjésben pedig már mint hangos szóval hirdetett zenéje a jövőnek. Ezt az új lelkiületet nem dicsérem és nem gáncsolom most, csak megállapítom a tartalmát: a nemzeti lélek és mult kritikái szemlélete, világnézetek és elvek helyett a tények keresése és felhasználása, erkölcsi frázisok helyett gyakorlati állásfoglalás az élet kérdéseivel szemben.

Ez az új lelkiület a régi nevelés revízióját sürgeti, mely elől ha a nevelő nemzedék kitér, felelős lesz a világ minden eddigit felülmúló katasztrófájáért. Mert ezt a revíziót csak a nevelő nemzedék hajthatja végre — önmagán. Mert az ifjúság akar, sejt, törekszik, de természeténél fogva sohase tudhatja tisztán, túlzásoktól mentesen, egészséges reálítással azt, hogy mit akar. Ezt csak az őt utólérő, a kor parancsát megértő és teljesítő idősebb nemzedék mutatja fel előtte, öntudatosná tévén a tények parancsolta új lelkiületet.

Az ifjúság előtt csupa kérdések állanak, az ő saját életének égető kérdései, de a felelet megadása nem az ő képessége és feladata. Ez a nevelők kötelessége.

Világos, hogy mindaz, amiben az ifjúság kételkedik, nem hisz, nem bízik, ami neki nem valóság és nem érték: nemzeti mult, nemzeti öntudat, egységes világnézet, erkölcsi eszmény, tekintélytisztelet: csak formáiban, helytelen tendenciáiban, félreecsavart értelmezésében, lényegével való visszaéléseiben rossz és revideálandó, de nem igazi tartalmában. Sőt éppen az a fontos, hogy mindezek igazi tartalmukat nyerjék vissza az ifjúság számára. De ez csak úgy lehetséges, ha ezt az igazi tartalmat visszanyerik a nevelők lelkében és életében. Mi vagyunk azok, akiknek másképp kell látnunk a mullat, a világot, az életet, a jövőt, az embert. Másként kell felelnünk az erre vonatkozó kérdésekre, mint ahogy az ősök dicsőségében sütkérező honfibiüszkeség, az eszménytelen és gögös tudomány s a szemforgató erkölcsi kétszínűség feleltek.

Miféle támaszpontjaink vannak ehhez? Az egyiket maga az ifjúság adja. Mi az, ami az ifjúságot érdekli, ami neki fontos? Mi az ifjúság életének tulajdonképpeni rugója? Maga az élet-akarás, az erő öntudata, az élet öröme. Öntudatos, erős, örvendező élet az ifjúság természetes vágya és törekvése. Életkora, jellege hozza magával, hogy ezt a célt az új, a más, a több útján keresi. Feltűnés, rendkívüliség, nagyság, siker azok a csillogó pontok, melyek e kiváltképpen fantáziakorszak előtt tüzelnek. Hol talál levezetést ez az ösztön? Mik táplálják és mik elégitik ki? A játék, a sport, a mozi, a színház, az irodalom. Helytelen utak ezek? Önmagukban nem helytelenek, eszközök, melyek nagyon jók lehetnek egy nevelő társadalom kezében. Eszközök, melyek javíthatók és szaporíthatók.

A másik támaszpontot adják mindazok a valóságok, melyekbe az ifjúság nagyot akarása ütközik, amelyek közt és amelyek által kell szabályoztatnia az életfolyónak, hogy romboló árrá, vagy szétterülő mocsárrá ne vaduljon. Mik ezek a valóságok az ifjú életében? A saját teste, amelyről régebben olyan keveset tudott, olyan kevés jóakarató és bölcs segítséget talált annak kérdéseiben, amelyet vagy elhanyagoltak, vagy elrejtettek előle, vagy avatatlanok felvilágosítására hagytak a nevelői. A saját lelke, amely olyan kevés realitást nyert a régi nevelésben és tanításban, melyet még testénél is kevésbé ismert és még annál is rosszabbul táplált. A mult, amelyből származott és amelyet a vérében, az idegzetében, a sejtjeiben, az ösztöneiben, a gondolkozásában és akarásiában hordoz s amely átok is lehet, ha nem érti és nem szereti, de minden áldás forrása is, ha tisztába jő vele. Az erők és hibák, amelyek sajátjai. A család, a körülmények, a tények, melyek között él. A jövő, amely vár reá. A világ, amely az ő világául teremtett. A bűn, amely ellensége, az Isten, aki az ő Atyja Krisztusban. Minden szembenáll az ő életvággyával, minden az ő életének kérdése. És épen az a nevelő támaszpontja, hogy az ifjúnak minden kérdéses, ami van. Aki ismeri az ifjúság lelki rugóját és tisztában van azzal, hogy az ifjúság előtt minden kérdéses, ami van, annak

nevelői feladata világos: a nagy és teljes életre való e természetes és szükségszerű törekvést nem letörnie, de nem is irreális és hazug jel-szavak által féktelenné tennie, hanem a tények komoly, alapos, bizalmas, lelkiismeretes feltárásával a valóságos élet feladatainak megoldására kell irányítania. A nevelő nemzedéknek a nagy feladata, erkölcsileg, önmagával szemben az, hogy azokat a hatalmas valóságokat, amelyek az élet titokban működő, zajtalan, de ki nem csúfolható motorjai és duzzasztógátjai, egész nagyságukban újra realizálja és érvényesítse a saját életében, hogy aztán az ifjúság életében is örök szabályozókul állíthassa őket. Rend, egészség, ízlés, becsület, szeretet: jaj nekünk, hogy frázisokká koptak az életünkben, de százszor jaj ezután, ha szabályozó hatalmukat vissza nem állítjuk a magunk és gyermekeink életében.

Csak azt ne higyük, hogy szülői vagy tanítói állásunk tekintélye az, amin a dolog megfordul. Az állások és helyzetek tekintélye megrendült, mert sohase is önmagából fakadt, hanem abból az erkölcsi hatalomból, amelyet kifejezett.

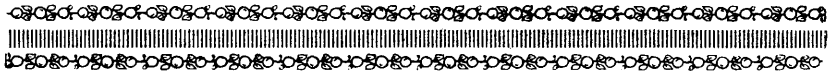
Az ifjúság lelkében van egy ellentét, amely épen olyan csodálatos, mint a természet. Az ifjúság nem szereti a tekintélyeket, de szíve mélyéből szomjúhozza a hódolatot. Ez a hódolat mindig megsalódik, ha a hős, akinek szól, pusztá tekintélynek bizonyul. Csak egyetlenegy esetben válik az élet hatalmas lendítőerejévé, — ha a szeretet ellenállhatatlan sugárzása váltotta ki. Az ifjúság a szeretetet szomjúhozza. A szeretet az, amit sok vak hódolatában is keres és aztán csalódva, a bálványt összetöri. De az igazi szeretet, amely minden értelmet felül halad, az életének soha el nem feledhető, mindig alakító és fölszabadító, egyúttal megmentő segítője lesz.

Tudjuk-e mi úgy szeretni az ifjúságunkat, hogy érette gyűlölni tudjuk a saját bűneinket és az ő életükért magunk is megújuljunk? Ez a mi nevelésünk revíziójának titka.

A Szentírásban el van mondva, hogy Krisztus tanítványai és az írástudók hogyan vitakoztak és versengtek egy beteg gyerek fölött. De meggyógyítani nem tudták. Egyik sem szerette közülök úgy a gyermeket, mint a maga igazát, tudományát, hírnevét, előítéleteit, tekintélyét. A gyermeket Krisztus gyógyította meg, aki őt magát, a gyermeket szerette. Nem a tudós pedagógia receptjei fogják a mi ifjúságunkat sem megmenteni, hanem az, ha meghalljuk és megfogadjuk Krisztusnak a tanítványokhoz intézett szótát: Hozzátok őt ide hozzám!

Makkai Sándor





Kerget az ősz

*Ritkul a hosszú mályvasor,
az ághegyekre fecske gyűl,
fázósan megborzong a kert:
megyünk, itt marad egyedül.*

*A napraforgón cinke csüng,
a bokrokon vörös bogyók,
rozsdállanak lapos kövön
a kövel zúzott mogyorók.*

*Az erdőn sír a fásszekér,
a Hajtásvölgyben köd terem,
a léleknek villáma nincs,
a felhő mennydörgéstelen.*

*A dombon űzött eb vonít,
a tölgyfalombot szél veri,
alatta füvek lengenek,
az este germán, wertheri.*

*A felleg már a fákra dül,
zápor alatt sóhajt a ház.
Vihar-lovon kizúg az ősz
s a völgyön végig-harsonáz.*

Áprily Lajos





Mogyorók

Tízéves Mártának

*Kis utitárs, az este jön,
ülünk le itt a vén kővön.*

*Amit adott a nagy bozót,
törjük meg itt a mogyorót.*

*Míg szállnak, mint a gyors nyarak,
különös, síró madarak . . .*

*Egyszer magányos útközön
még ültem így egy hűs kővön.*

*Az este jött lassan, lilán,
és társam volt egy kicsi lány.*

*Már sárga volt a vad bozót,
kővön törtük a mogyorót.*

*Már nedves fűben ment a nyáj,
félemlített az esthomály . . .*

*A vén idő játszik velem,
ma összecseng a mult, jelen.*

*Harang kong, zeng az esti ég
s a harmincéves messziség.*

Áprily Lajos





KRÓNKA.

Az ágostai hitvallás 400 éves jubileumi ünnepei

A protestántizmus háború utáni életének jellemzésére elegendő anyagot talál a késői egyháztörténelem a majdnem évenként megisméllődő nagyjelentőségű jubileumi megemlékezésekben, amelyek esetleg világggyűlésekkel voltak összekötve s anyagot fog találni talán épen a jubileumi megemlékezésekből született nagy konferenciák anyagában is. Azt hisszük, hogy a történelmi évfordulók adtak erős impulzusokat az ilyen világggyűlések megtartására s az is megfelel a valóságnak, hogy a 400 év előtti történelmi események és hősök megünneplése sokkal többet jelentett a ma protestántizmusának, mint azt az egyes ünnepegeken résztvevők alkalmilag megállapíthatták.

Ezek a jubileumi megemlékezések nem zárulnak le az ezévi augsburgi ünnepegeekkel, hiszen máris készülődik a világ Zwingli halálának 400 éves gyászünnepélyére, de ezt figyelembe véve, mégis azt állíthatjuk, hogy ezzel az évvel lezáródik egyelőre az ünnepi periódus s ildomos és szükséges a világ protestántizmusa helyzetének szempontjából a mérleget elkészíteni.

Érdekes feljegyezni a megfigyelés szubjektívizmusának lehetőségei szerint azt, hogy a világ protestántizmusa a háború után éledő szigorú konfesszionalizmusban kezdte meg ilyen irányú működését s amikor az interkonfesszionalizmus szükségszerű parancsait vonatkoztatta magára s az egyesületi problémákra adta magát, mindig igyekezett a protestántizmus lényegéhez és multjához alkalmazkodni. Ebből következett az az érdekes tény is, hogy a protestántizmus népei között akár a jubileumok, akár a konferenciák alatt nem alakulhatott ki a vezető és legnagyobb jelentőségű nemzet fogalma s így elsősege sem, hanem az ilyen irányú kísérletezések később alárendeltettek a protestántizmus magasabb célú törekvéseinek. Másik érdekessége ezeknek a mozgalmaknak az volt, hogy az úgynevezett sokféle és sajátos theologiai álláspont ellentétei nagy mértékben letompultak, igen erősen közeledett az amerikai theologia, minden tiltakozás dacára, az európai theologiai állásponthoz olyanformán, hogy az bizonyos mértékben befolyást gyakorolt az utóbirra; de az is feltűnően észrevehető, hogy a theologiai gondolatok és rendszerek kicserélődése folytán bizonyos olyan irányú eltolódás is be-

következett, amely a theologiai studiumok értékelési sorrendjét változtatta meg. Értem ezalatt azt, hogy feljebb kerültek azok a studiumok, amelyek közvetlenebb formában látszanak szolgálni a protestáns keresztyénség vitális érdekeit s itt utalhatunk arra, hogy éppen a háború utáni protestáns theologiai és egyházi közvélemény pl. annyira magáévá tette a misszió ügyét, mint még soha. De megbizonyosodtak affelől is a protestáns vezetők egyéniségei, hogy a protestáns nagyobb aktivitás kell megmutatni a világnak s így érthető az is, hogy éppen a szeptemberi augsburgi ünnepségeken az orosz keresztyénség kereszt alatt szenvedő egyházaival és híveivel olyan közösségben élőknek érezte magát a világ lutheránizmusa, amelynek bizony lehet hatásait is várni a közel jövőben.

Az ágostai hitvallás jubileumi ünnepségei látszólag teljesen az evangélikus egyház számára szóltak, mivel azonban maga ez a hitvallás sok tekintetben hatást gyakorolt a többi protestáns egyházak hitvallási irataira, ez az ünnepség felekezeti, általános protestáns ünnepség lett világviszonylatokban is. S bár az evangélikus világszövetség úgy látta jónak, hogy az összefoglaló és a világ előtt demonstratív jellegű ünnepségek Augsburgban játszódjanak le a különböző egységek képviselőinek jelenlétében, megmozdult az egész világ keresztyénsége s valamilyen formában igyekezett az ünneplésben részt venni. Pl. amikor Lortzing volt evangélikus lelkész az ágostai hitvallásról írott kis dolgozatában katolikus hangokat pengetett s Rómához húzó hajlamainak adott kifejezést, a magyar kongregalista Szív c. hetilap is volt annyira figyelmes, hogy híveinek elbeszélte ezt az esetet tradícióinak megfelelő formában. Örömmel állapítjuk meg azonban, hogy e jelentéktelennek nevezhető könyvön kívül a lutheri theologusok tudásuk arzenáljával felfegyverkezve ontották az ágostai hitvallás történetére és tartalmára vonatkozó könyveiket és örömmel állapítjuk meg pl. azt is, hogy az erlangeni egyetem theologiai tanárai kivétel nélkül megírták jubileumi dolgozataikat. Az irodalmi termésben hatalmas előnye van a német theologianak, de nem kevésbé tartjuk értékesnek akár Larsen Wollmer lundi lelkész jubileumi könyvét, akár a miskolci jogakadémia hasonló vállalkozását, akár Prof. Dr. J. L. Neve Iowa-ban (Amerika) megjelent munkáját, akik egymással nemes versenyre kelve igyekeztek meggazdagítani könyveiken keresztül hallgatóságukat és olvasóikat. De ugyanilyen elismerés illeti meg dr. Pröhle Károly professzort is, aki a soproni theologiai konferencián az ágostai hitvallásról tartott előadásaiban (sajnos nyomtatásban még nem jelentek meg) nemzetközi viszonylatban is legkiválóbb systematikusként bizonyult.

Hű maradt a protestáns hitvallás maga lényegéhez, amikor a betű hatalmát ennyire igénybevette a jubileumi ünnepségeken. De nemcsak az önálló művekkel szerepelt tudósok munkája járult hozzá a jubileumi sikerekhez, hanem azok az egyházi újságok és azoknak névtelen szereplői is, akik sokszor majdnem egész éven át az ágostai hitvallást ismertetik és magyarázzák híveiknek (Lutherischer Herold, Philadelphia), — ugyanezt tették általában a gyülekezeti és hetilapok is (pl. Az evangélikusok lapja). Örömmel jegyezzük fel, éppen a protestáns hitvallás sok kon-

ferenciájának hatásaképen, hogy ez az egész év magán viselte hazánkban az ágostai hitvallás hatásának a bélyegét. Már a böjti előadásokban sok helyen az ágostai hitvallás az alaptéma (Budapest—Fasor), a különböző egyháztársadalmi vagy adminisztratív egyházi gyűlések minden fokozatán első pontként az ágostai hitvallásról emlékeztek meg s ebből a hangulathból született meg az evangélikus lelkészek balassagyarmati konferenciáján is az a gyönyörű szép deklaráció, amely Raffay Sándor püspök munkája. Ugyanezt a munkát végezte el lényegében más államok egyházi közössége is, amikor hetilapjai egyik ezévi számában a hivatalban levő egyházi vezérférfiak véleményét szólaltatta meg az Ágostai hitvallásról ünnepélyes interjú formájában. (Allg. Ev. Luth. Kirchenzeitung, Lutherischer Herold.)

De a jubileumi megemlékezés, természetesen, arra is alkalmat adott, hogy az ágostai hitvallás szellemében azonosnak tüntessenek fel minden egyházi, gyakorlati munkát s a különböző speciális munkaágakkal foglalkozó egyházi sajtó alkalmat talált arra, hogy az ágostai hitvallás hatását kimutassa az egyházi szervezet kialakulásától egészen a vallás-
tanítási szempontokig.

Nem lehet különbséget tenni az egyes nemzeti egyházak között abban a tekintetben, hogy melyik helyezte nagyobb súlyt az ünnepségekre. A svéd államegyház, bár összekapcsolta egy imanapra az Ansgar jubileumi, a Gusztáv Adolf és az ágostai hitvallás közös megünneplését, értékben bizonyára volt olyan nagy jelentőségű, mint az egészen kicsiny madridi evangélikus gyülekezetnek bensőséges megemlékezése. S mivel az általános ünneplési szempontok az evangélikus világgyűlés vezetőségnek befolyásolása alatt állottak, nemcsak a magyar evangélikus ifjúság emlékezett meg az ágostai hitvallásról szeptember hó 22-én, hanem a többi nemzetek ifjúsága is talált alkalmat lelkészei vezetése mellett akár a vallásórakon, akár a vasárnapi iskola keretében, akár az ifjúsági istentiszteleten az ünneplésre. Talán csak a bolsevista Oroszországban vált ez lehetetlenné, ahol éppen ünnepségeink idején történt meg, hogy a lelkészektől még a kenyérjegyet is megvonták s ahol éppen ebben az évben vezették be azt a gyakorlatot, hogy a sírkövek feldarabolt kockáival kövezik az utcákat, nagyon ügyelve arra, hogy a vallási felírásokon sétáljon a bolsevik közönség.

S ha bizonyos tartózkodást látunk a német államban is annak jeléül, hogy a mai rezsim vezetősége nincs elragadtatva az evangélikus egyház dolgaitól s hivatalos és kötelező üdvözléseiknél hűvösebb már alig is gondolható el, örömmel mutatunk rá II. Vilmos császár és Hindenburg távirataira, amelyekben az ünneplő közönséget kedvesen és határozott bizonyosságtétellel köszöntötték. Résztvett azonban minden állam minden rendű és rangú tényezője valamilyen formában és alkalomban a jubileumi megemlékezéseken. Elmondhatjuk, hogy ünnepet ült ebben az évben nemcsak a 81 milliónyi evangélikus egyház, hanem közvetve a világ protestántizmusa is a maga több mint 200 milliónyi nagy tömegével s mivel missziói területeink állandó kontaktusban élnek a központi szervekkel, jelentéseiből megállapíthatjuk, hogy alig volt része ebben az évben a világnak, ahol ne emlékeztek volna meg imádsággal a

400 évvel ezelőtt miérettünk Augsburg városában harcoló hősökről, akik hitvallást szereztek azóta minden egyházi közösségnek.

Augsburg városa volt azonban mégis a központ ebben az évben s az elmúlt évek tapasztalata s gyűlésezéseink eredményessége sok olyan újítást kényszerített rá a rendezőségre, amelyeknek szükségessége nélkülözhetetlen volt. Az EPD. (Evangelischer Pressedienst), már a kopenhágai múlt évi világyűlésre elküldte a maga reklámszerű meghívóit s ez év téli hónapjaiban működését rendszeresen folytató központja igyekezett érintkezésbe lépni a világ valamennyi evangélikus újságjának szerkesztőségével, hogy az állandó helyzet és ünnepjelentések leadásával az egész világ gyors tájékoztatása lehetségessé váljék.

De nemcsak ez a törekvés volt egészen új és hatásos, hanem igyekezett a központ annak az elérésére is, hogy a jubileumi ünnepek ne csak a tudósoknak és a kiválasztott közönségnek szóljanak, hanem valóságos tömegfelvonulások és megmozgatások legyenek s ezt a tervüket gyönyörűen meg is valósították. A kis Augsburg városa az ünnepek ideje alatt megháromszorozta naponként lakosságának a számát s az aránylag több római katolikusból álló város az ünneplés alatt evangélikus várossá változott át. E cél elérésére kiváló alkalmat szolgáltatott az ágostai hitvallás keletkezésének történeti képekben való bemutatása s bár ezen a nyáron az oberammergaui ünnepi játékok is nagy közönséget vonzottak nem is nagy földrajzi távolságban, a hetenkint többször előadott történeti képek közönsége nem kevesbedett. Ugyanezt a célt szolgálták a nagy szabadtéri színházakban előadott színművek és zenei előadások is, de minden tömegjelenségszerű ilyen ünneplés a legszorosabb összhangban volt azzal az ígéhirdetéssel, amely a templomokban és szükség-imaházakban az ünnepek alkalmával elhangzott. Minden ígéhirdetés, amelyben a világ valamennyi nemzete szóhoz jutott, tartalomban is azonos volt, mert az ilyen ünnepeken nem is lehetett más, mint a meg nem másított ágostai hitvalláshoz való ragaszkodás bizonyosságtétele.

Érdekes ezzel a ténymegállapítással kapcsolatban arra gondolni, hogy a 100, 200, 300 éves jubileumok megemlékezései ugyanezen gondolatkörben mozogtak-e. Ebben a tekintetben örömmel említjük meg, hogy az elmúlt jubileumok eseményeit és az ünnepek lefolyását erre az ünnepekre írta meg Lic. Galley zarrentini (Mecklenburg) lelkész s azt állapíthatjuk meg ebből az írásból is, hogy történelmi kapcsolatok és azonosságok tekintetében az 1630-as és az 1930-as esztendők hasonlítanak egymáshoz.

Értékelési sorrendet állapítani meg és bírálatot gyakorolni az Augsburgban elhangzott beszédekről nem ildomos, tudva azt, hogy az itt elhangzott beszédek tárgyi és bizonyos mértékben való időrendi összeállításban rövidesen úgyis napvilágot látnak. Itt csak azt jegyezhetjük fel, hogy a világ lutheránizmusának minden képviselője szóhoz jutott valamilyen formában s amit mint tudást, ragaszkodást, bizonyosságtételt és a jövővel szemben való optimizmust el kellett mondani, az mind elhangzott mindig a legmegfelelőbb személyiség lelkén át megformálva. Azt is örömmel állapítjuk meg, hogy akár Br. D. Radvánszky-Albert, akár

D. D. Raffay Sándor, akár D. Dr. Pröhle Károly egyformán kiváló szerepléseikkel úgy a júniusi, mint a szeptemberi ünnepségeken lelkük legjavát adták.

S ha majd a jubileumi ülésen közvetve vagy közvetlenül résztvettek mint halló és látó lelkek a meggazdagodott ember optimizmusával folytatják az evangélium szolgálatát, a muló esztendőök s így az emberiség jó útra tért tagjainak élete bizonyítja be az egész világ keresztyénségének, hogy ennek az évnek világviszonylatban legnagyobb eseménye az augsburgi jubileumi ünnepség volt, amely ugyan elsősorban Augsburgban tartatott s az egész világnak szólt, de megvolt valójában mindenütt s minden ünneplés az evangélium szolgálata volt.

Gaudy László

Vergilius

A nagy mantuai, akit az elmúlt hetekben születésének kétezredik évfordulóján a sovinizmus ösztönös entuziazmusával ünnepelet a fasiszta Olaszország, mert úgy érezte, hogy a pásztorok s a vitézek költője olaszabb, mint bárki más a római irodalom nagyjai és legnagyobbjai közül, valóban *más* és valószínűleg *több* is minden más poétánál, akik Romulus és Ceasar nyelvén szolgálták a múzsát.

„Hittem a régi, hazug istenekben“ — mondhatja Dante Vergiliusszal mindjárt első találkozásuk alkalmával, de azért az ő pogányságának más volt a jellege és más volt egész tartalma, mint az ókori irodalom bármelyik nagy alkotásának. A szemérmes tisztaságnak és pietásnak a lélek legmélyebb gyökeréig leható szenvedélyes ereje, ami valóban egészen Dantéig sehol sincs meg a költészetben, volt az, ami elválasztja Vergiliust a pogány világtól. Ez a lélek Homér derűs ege alatt éppen olyan idegen volt, mint a Capitolium tövében. *Innerlichkeit*-nek nevezték el németül a vergiliusi költeményeknek ezt a különös világát, ahol hágyadt színekbe török meg a napsütés, de valami égi, majdnem glóriás ragyogása van a horizontnak, mint amilyenek a naplementek szoktak lenni Sziciliában, ahol a nap a Mare Africum vizébe bukva sokezer esztendő s templomromok silhouette-jét rajzolja fel az alkonyi égre és a virágos réten, pásztoroktól hajtva, juhnyáj siet hazafelé.

Hogy a Negyedik Ecloga különös jóslatában az égi gyermekről, akinek megérkezése új aranykorszakot hoz, mennyi volt a kelet tarka mithoszainak színező hatása, sőt talán a Krisztus eljövételét megelőző messiási váradalomnak a szellemi hatások finom hajszálcatornáin át szivárgó befolyása és mennyi az ósrégi latin kegyesség, amely a *res sacra puer*-t vallotta az olasz *bambino*-kultusz ős megelőzőjeként, erre a kérdésre a filológiai kutatás igyekszik megtalálni a végleges feleletet. Ami mi előttünk van Vergilius *opus*-ában: költészete az örök és nagy emberi alkotások közvetlenségével szól hozzánk. Mert egészen bizonyos, hogy ebben a költészetben nem az a fontos és a tudós kíváncsiságán túl is érdekes, ami csak mithosz, ósrégi isten-mesék, az ember őstörtetének az emlékezés megmérhetetlen mélységű kútjából kimeregetett, szétporló gyöngvszemei, hanem az emberi léleknek az az *uniformis*-a,

amely az idő szétválasztó távolságait nem ismerve, egyformán tört vagy sóvárgott mindig Isten felé, ha bajok törték össze, szenvedések gyötörték meg, vagy ha előre néző tekintettel igyekezett jót tenni, elsősorban nem is önmagával, hanem gyermekeivel, fajával, nemzetével és az egész emberiséggel.

A pietásnak és a humánumnak ez a *belső* szépsége adja meg a kultusot a vergiliusi költemények lelkéhez, igaz lényegéhez. Ezért hódolt Vergilius, a „minden költők dicsősége, díszé” előtt Dante, előtte, kinek

*ajkáról omla
ama hatalmas ének égi víze.*

Máthé Elek



KRITIKAI SZEMLE •

Evangelisch-soziale Bildungsarbeit. Tätigkeitsbericht der evangelisch-sozialen Schule Spandau—Johannesstift 1923—1927. 40 oldal.

A magyar protestántizmusnak egyik legsúlyosabb kötelezettsége, hogy a nyugati államok hasonló törekvései mellett részt kérjen magának a szociális kérdés megoldásának nehéz munkájából. Ravasz László kiadta a jelszót: egyházunknak programot kell adnia a munkáskérdés megoldására nézve; de azután „nagy hallgatás“ következett. Valójában azonban nem alszik az ügy: az Otthon-misszió egyik szép bizonyossága a református szociális akarásnak. De mindenki érzi, hogy még többet kellene tennünk, csak nem tudjuk, hogyan fogjunk hozzá. Ebből a szempontból nagyon jelentős lehet az előttünk levő füzet tartalmának megismerése: a Berlin—Spandau-i evangélikus szociális iskola négy évi munkájáról szóló beszámoló. Iskolai értesítő ez is, de számok és nevek nélkül. Célja: elmondani az evangélikus szociális iskola munkája alapján, hogy mi a lényege a keresztyén szociális akarat nevelésének, hogyan lehet keresztyén szociális munkásokat nevelni.

Az „Egyházi szociális szövetség“, az „Evangélikus szociális kongresszus“ és az „Evangélikus munkásegyletek“ munkástanfolyamaiból született meg az „Evangélikus munkás- és szakszervezeti titkárok egyesülése.“ Ennek az egyesülésnek a régebbi tagjai tették meg az első lépéseket az „Evangélikus szociális iskola“ megalapítása érdekében. A titkárok egyesülete az alapítás óta is eleven kapcsolatot tart fenn az iskolával: központi irodája szerves összefüggésben van az Evangélikus szociális iskolával, az iroda vezetője az iskolának egyik állandó előadója s a titkárok egyesülése több irányban is támogatja az iskolát.

1912-ben alapították meg az iskolát a régebbi munkástanfolyamok helyett s először Bodelschwingh adott neki szállást Bethelben, 1922-ben Spandauba helyezték át, szoros kapcsolatot kötött a „Johannesstift“-tel, viszonya az egyházzal, a helmisszióval s a munkásosztályok azon vezetőivel, akik keresztyén nemzeti alapon állanak, a legszorosabb és legszívélyesebb.

A munka első fejezete elvi kérdéseket fejteget. Kiinduló pontja: sok protestáns keresztyén azt hiszi, hogy keresztyénség és szociális rend, keresztyénség és gazdaság, keresztyénség és jog közt nem lehet

kapcsolat, mert ez annyi volna, mint Isten és a világ, a tiszta evangélium és az emberi bűn összekeverése. Hangsúlyozandó e felfogással szemben, hogy gazdaság, jog, politika nagyon öntörvényű összefüggések, de nem esnek ki az Isten-teremtette világ nagy összefüggésének kerettörvényéből. Ezeknek az öntörvényű összefüggéseknek emberek a hordozói, akiknek a szociális igazság megvalósításáért kell küzdeniök, tettekre váltva az Evangélium ígéreteit. Ezért az evangéliumi szociális nevelő-munkát nemcsak a szociális iskola végzi, hanem a propaganda több formája, könyv, ujság, kép, folyóirat, összejövetelek. Ez a füzet, mint az iskola beszámolója, csak az iskola munkájáról beszél. Az iskola célja: szociális képzettséget adni a keresztyén személyiségnek, vagyis vele a szociális kérdést megismertetni, a tudományos megismerést diktálta cselekvésre vezetni, mert az igazi elmélet és az igazi gyakorlat megtalálja, támogatja egymást, ha mindkettő a keresztyén szellemben gyökerezik. Az iskola előadói theologusok, bölcselek, jogászok, orvosok, közigazdászok, lélekbúvárok; a munka módszere pedig a munkaközösség.

Az iskola tanfolyamokat tartott lelkészek, munkások, tanítók, tanárok, főiskolai hallgatók számára. A különböző tanfolyamokról egyenként beszámol a füzet. Négy lelkészi tanfolyamon összesen 850 lelkész vett részt. Igen érdekesek az egyes kurzusok főtémái, pl. 1925-ben: az evangélikus egyház szociális üzenete, keresztyénség és gazdasági rend, a munkáskérdés, az ev. munkásegyletek, keresztyén és szabad szakszervezetek, munkaadó szervezetek és a szociális kérdésben való állásfoglalások, a radikális ifjúság problémái és eszméi, a szociális lelkészi hivatalok feladatai és munkamódjai, népgondozás, a keresztyénség harca a modern nagyvárosokban. A munka gyakorlati eredménye gyanánt meg van említve az „Evangélikus otthon társulat” s a tanfolyam résztvevőinek a maguk körében kifejtett szociális munkája, amelynek hatását az iskola a maga szociális titkári hivatalai, evangélikus munkásegyletei és egyéb egyházi-szociális munkák révén érezte meg. Kíváncsnak mondja a beszámoló (amiben teljesen egyetértünk vele), hogy a most tanuló papnövendék-nemzedék alapos szociális képzést kapjon, ami már a főiskolán megkezdődhetik s aztán önkéntes jelentkezés útján a szociális iskolában, a külön diáktanfolyamokon fejleszthető. A főiskolások tanfolyamairól 6 önálló fejezet szól, érdekes, hogy az átlagos 50—60-as létszámnak 30—50 százalékát adják papnövendékek, 30 százalék a jogászokból és közigazdaságtanhallgatókból, a többi tanító-, tanárjelöltekből és technikusokból telik ki. Németországban tanulmányuton levő theologusaink és más főiskolások hallgatóink jól tennék, ha ez intézmény iránt érdeklődnének, legalább néhányan tanfolyamot végeznének s tapasztalataikat, amennyiben alkalom és szükség van rá, itthon értékesítenék.

Legnagyobb érdeklődéssel olvassuk a munkástanfolyamokról szóló fejezetet. A nevelési cél itt is az, mint a többi kurzusoknál, egész embereket, erős személyiségeket képezni, akikben eleven hatóerő az evangéliumi kegyesség és a felelősségérzet, az osztályhoz és a nemzethez tartozás tudata s akik minden erejüket népük szolgálatának akar-

ják szentelni. Az arravalókból itt a munkásság igazi képviselőit és vezetőit akarják kiképezni. Háromféle tanfolyam áll a munkásvezetők képzése szolgálatában. A legelső fokú esti előadásokból, vagy néhány egésznapos előadássorozatról áll, melyeket helyi ker. munkássegyletek, szakszervezetek rendeznek az iskola támogatásával. Az iskola szempontjából e tanfolyamoknak az a főjelentősége, hogy sok munkást összehoznak, szellemi munkára indítanak s alkalmat adnak a résztvevők közül azok felismerésére, akik további kiképzésre alkalmasak. Ilyen válogató célt is szolgálnak egyúttal az 1—2 hetes, az előbbieknél mégis magasabb tanfolyamok. A munkásvezetők képzése igazában azonban a négyhetes tanfolyamokon történik, azok közül, akik az alsóbbfokú tanfolyamokon rátermettségükről tettek bizonyosságot. Az iskola azonban még magasabbfokú vezető-képzésre is törekszik (hogyan is lehetne négyhetes tanfolyam elegendő a szociális problémák sűrű szövedékében való eligazodásra kellő előképzettség nélkül?); s évenként 6 munkást, aki a gyakorlati szervező munkában bevált s a tanfolyamot is kiváló eredménnyel végezte, negyedéves továbbképzésben részesítenek a közgazdaságtan, szociális biztosítás, a munkásjog, munkásmozgalom, a hittan és a szociális erkölcs tan kérdéseit illetően. Az iskola a felső tanfolyamot egyévéssé akarja kiépíteni s rámutat arra, hogy Angliában több ilyen intézmény van, Németországban a szociáldemokrata párt tart fenn vezetőik számára tanfolyamokat s 5—6000 kiképzett vezetője van.

A tanítók, tanárok tanfolyamain szociális pedagógiát, szociális erkölcs tan, gazdaságtant, munkáskérdést, közgazdaságpolitikát, település-ügyet, racionalizálást, munkásjogot adnak elő.

A tanfolyamok ismertetése után szól a füzet az evangélikus titkáregyesületről, amely a szociális iskola alapításához a döntő ösztönzést adta. S végül a szociális titkári hivatalokat tárgyalja, amelyeknek célja a munkást tanáccsal, felvilágosítással ellátni, hatóságokhoz beadványokat megszerkeszteni s általában neki jogvédő segílyt nyújtani.

A füzet képei közül különösen három: a Johannesstift, továbbá a tanfolyam résztvevőinek lakóháza és a Havel-parti fürdőtelep nyújt vonzó, csalogató látványt.

Ma, amikor a Trianon okozta szörnyű gazdasági veresztésünket a nagyobb arányú munkanélküliség súlyosítja, legújabbban pedig a terményértékesítés válsága következtében előálló katasztrófális agrárhelyzet állít a lét és nemlét kérdése elé, valóban itt volna a tizenkettedik órája, hogy komoly hozzáértéssel és igazi odaadással próbálkozzék minden művelt magyar ember s közelebbről minden művelt protestáns magyar a maga hatáskörében segíteni. A fentebbi füzet német viszonyok tükröje, német erőfeszítések tükrözője. Ezek az erőfeszítések további tanulmányozást is megérdemelnének; s ha nem is akarunk német intézményeket lemásolni, mégis rá kell eszmélnünk arra, hogy a keresztén szociális akarat nevelésére „itt az idő, most — vagy soha!”

Trócsányi Dezső

Dr. H. Gaudy László: A gyakorlati theologia vázlatja. Budapest, 1930. Szerző kiadása, 144 lap.

A gyakorlati theológiáról azt szokták mondani, hogy az a theoló-

giai tudományok koronája. Ez alatt nem csupán azt értik, hogy a teológiát tanuló papnövendék tanulmányait a gyakorlati teológia tanulásával végzi, koronázza be, hanem azt is, hogy a teológiai disciplinák vagy tantárgyak közül a gyakorlati teológia az, amely összefoglalja magában az összes többi teológiai tudnivalókat. A gyakorlati teológusnak tehát egyfelől otthon kell lennie az összes teológiai tudományágakban, másfelől pedig tudnia kell s meg kell mondania, hogy a teológián tanult összes tudományokat hogyan lehet értékesíteni és szerephez juttatni abban az egyházépítő és Isten országát megvalósító munkában, amelyet a lekipásztor és vele együtt bármínemű egyházi munkát végző keresztyén teljesít. A gyakorlati teológusnak azonban e mindenre kiterjedő teológiai tudása mellett is csak akkor van elfogadható mondanivalója, ha egyházát feltétlen hűséggel szereti és a napjainkban élő emberiség küzdelmeit, problémáit tisztán látja. Ez az egyházához való olthatatlan szeretet és tisztánlátás jogosítja fel arra, hogy az egyházi élet helyes diagnózissal felismert sebeire rámutasson és az orvosszereket is megjelölje, vagy pedig, ami az egyház életében helyes, annak intenzívebben folytatására bátorítást nyújtson. Röviden: a teológiai tudományok a gyakorlati teológus kezén, illetve eszén és szívéen keresztül lesznek az egyházat örökké reformáló, regeneráló, építő, megtartó erőkké, léletté.

Igy állván a dolog, nem kevés érdeklődésre számíthat minden gyakorlati teológiai könyv. Gaudy László műve is; annál is inkább, mert — bár vázlatban — áttekintést nyújt a gyakorlati teológia egész mezejéről. Összefoglaló munka tehát, mely a magyar ág. h. ev. egyházat tartja szem előtt; összefoglalása mindannak, amit a magyar ág. h. ev. egyház a gyakorlati teológia mezején eddig produkált akár könyvekben, akár problémákban. Ezt a szigorúan confessionális jellegét feltétlenül helyeselnünk kell, annál is inkább, mert a gyakorlati teológia az egyház öntevékenységét irányító tudomány lévén, csak úgy van lendítő ereje, ha egy bizonyos egyház szolgálatába áll.

Szerző elfogadja a gyakorlati teológia szokásos felosztását. Ennek folytán művének tartalma így alakul: *I. rész*, mely a gyakorlati teológia szubjektumáról (az egyházzól), organumáról (a lelkészről), a keresztyénség és a kultúra kríziséről s a módszer és rendszer kérdéséről szól. Itt csupán az a megjegyzésünk, hogy az ecclesiologiai részt szívesebben láttuk volna bővebben kifejtve, mert ez alapvető fontosságú. A *II. rész* *Valláspedagógia* címmel azt nyújtja, amit általában a katechetikában szoktunk találni. Főként arról esik itt szó, hogy mi a vallásoktatás anyaga (tanterv) és mi a vallásoktatási anyag feldolgozásának a módja (módszertan). A *III. rész* *Az egyház istentiszteleti tevékenysége* címmel az istentisztelet rendjéről szól (liturgika) és az igehirdetés elméletéről (homiletika), még pedig úgy, hogy a homiletika a liturgikába beágyazva adatik elő. A *IV. rész* *Az egyház charitatív, missziói és szociális tevékenysége* címmel a lekipásztori gondviselés (poimenika vagy cura pastoralis) s az egyházi szeretetmunkásság s missziói tevékenység (belmisszió, külmisszió) dolgairól tájékoztat. Végül a *függelék* a mű németnyelvű kivonatát adja.

Szerző mindenütt meglátja az egyházát érdeklő ügyeket, problémá-

kat és teendőket. Így hát méltó a tanulmányozásra, mert eszméltető és gondolatébresztő. Jól ismeri a szerző tudományszakának irodalmát is, éppen azért szívesen láttuk volna az egyes részek után főként azon alapvető művek felsorolását, melyek a lelkipásztorok által könnyen megszerezhetőek, mint az önművelésnek és az egyházi munkában való irányításnak nélkülözhetetlen eszközei. Csak elírásnak kell tekintenünk az olyasféle bibliografiai jegyzetet, mint pl. a 103. lapon: „*Ravasz: Az igehirdetés elmélete*“ (pontosabban: A gyülekezeti igehirdetés elmélete) és „*Ravasz: Homiletika*“, mert itt két műről van szó, holott az utóbbi cím az előbbinek csak alcíme; vagy pl. „*v. d. Goltz: Die ev. Theologie V. rész*“ és „*Die prakt. Theologie*“, mert ez a két könyvet sejtető megjelölés is csak egy műnek fő- és alcíme. A német függelékben említett református Homiletika és Liturgika írója *Tóth Ferenc* és nem József.

Örömünkre szolgál, hogy ez az első magyar nyelven írt gyakorlati teológiai mű napvilágot láthatott. Nem kis dolog az, hogy akadt egy budapesti vallásnár, aki tanul és önköltségén kiad egy ilyen értékes és hézagpótló művet. Meg kell látnunk ebben a fiatal tudós bátorságát és az egyházhoz hű áldozatos szeretetet. Vajha mielőbb követné e művet a református gyakorlati teológiát is teljes egészében tárgyaló munka.

Dr. Budai Gergely

Kosáryné Réz Lola: Porszem a napsugárban. Regény. Singer és Wolfner kiadása. 263 oldal.

A regényt az a hír előzte meg, hogy alkotójának „nagy regénye“, „chef d'oeuvre“-je. Ez alaposabban gondolkodóba ejti a kritikust, aki jobban meghegyezi ceruzáját s en garde állásban lesi a várható nagyszerűséget. Kétszeresen így van ez Kosáryné Réz Lola esetében, aki olyan nyenc-falattal dédelgette az irodalmi csemegek kedvelőit, mint a felejthetetlen Filoména. Réz Lola graciózus asszonyalakja kétségtelenül egyik legrokonszenvesebb jelensége élő irodalmunknak s aki a Filoména-t olvasta, élete végéig szívében marad annak különös, fanyar-édes íze. Hogy, hogy nem, Réz Lolát az a baleset érte, hogy bemutatkozó sikerét nem tudta azóta sem utólrni. Nem egyedülálló jelenség ez különösen napjainkban, mikor a könyvsikerre annyira — és pedig méltánylásra érdemes módon — kiéhezett kiadó ráveti magát a jelentős sikerrel debütált fiatal íróra s míg másokat háttérbe szorít vagy végképp elejt, emezt elhalmozza megrendeléssel s szinte unszolja a munkára. Bizonyosan ennek esik áldozatul az első regény friss tehetsége és az első írásban mutatkozó értékek a továbbiakban már csak fáradtan, megkopottan jelentkeznek.

Ebben a szemrehányásban Réz Lola is részesült, nyílt, vagy burkolt formában, még, sőt talán főként ama kritikusiai részéről is, akik bemutatkozó regényét annakidején teljes elismeréssel, vagy éppen elragadtatással fogadták.

Réz Lola sokkal értékesebb és sokkal nemesebb szándékú író, semhogy ezeket az észrevételeket elengedte volna a füle mellett. Ebben kell látni a *Porszem a napsugárban* című most megjelent regényének a — mondjuk — kulisszatitkát. Az író összeszorította a fogát, neki veselkedett és azt mondta: nahát, most írok egy „nagy“ regényt. Így

született, csak így születhetett — minden során megérik — Réz Lola „nagy“ regénye, a „Porszem a napsugárban“.

A külső keretek is ezt mutatják. A regény Annus egész említésre méltó életét felöleli attól a perctől, amikor a szerelem életrekel szívében egészen addig a pillanatig, amikor ez az érzés kihal, elenyészik. Egy emberi élet lepergetése a születéstől a halálig, (kétségtelenül igen művészi, csak utalásokkal éreztetett jelzésével annak, hogy a nő a szerelem ébredésével születik és annak távozásával voltaképpen meghal) előírásos kerete a „nagy“ regénynek, amit nem az oldalak száma, hanem az egész élet evolutív felsorakoztatása tesz azzá. A regényt belső tartama feltétlenül oeuvre-ré avatja. Mi hát az oka annak, hogy mégsem érezzük ezt a regényt sem a Filoménával egyenértékűnek? Az, ami a nagyon szerencsés első és utolsó, bevezető és berekesztő fejezetek között elterül.

Réz Lola ebbe a regényébe beleragadt. Alakjai — notabene kintőn meglátott és kivetített alakok — feltolakodnak az íróasztala mellé, odaülnek és belekotyognak a regény menetébe. Nem engedelmekednek a szuverén írónak, tesznek-vesznek a maguk akaratóból, a maguk kicsinyességével, a maguk nem jó értelemben vett vidékies sotalanságával. A regényben híven benne van az élet, amelyet vázol, de hiányzik belőle, vagy legalább is nem domborodik elő valamely erős írói egyéniség véleménye, sőt éppen különvéleménye, enélkül pedig nincs igazi írás, nincs „grande littérature“. A Filoménában Réz Lolának megvolt a határozott véleménye arról, ami a fiatalból öreggé vedlő cseléddel végbemegy és ez az ítélet volt a regény. Új regényéből ez hiányzik. A regény hiányzik belőle.

Az irodalom nem az az alföldi folyó, mely ellenállás nélkül hömpölyög végig a porban, hanem az a hegyi patak, amely harsogva, bögvé tör magának utat az ércskeménységű sziklába. Fűlsiketítő robajjal megy végbe ez a gigantikus küzdelem, hol a szikla enged, hol a víz. Hol az író, hol a cselekmény. Réz Lola új regényében — az esztétikai, poétikai követelményeknek pedáns szem előtt tartása mellett — nyomát sem érezzük ennek az idegfeszítő viaskodásnak. Mintha ölbetett kézzel türte volna, hogy a regény megszülessék, úgy, ahogy azt a szereplő személyek akarják. Mintha nem is vezetett volna tollat, csak piros ceruzát, hogy ott, ahol a szereplők esetleg belerontottak volna a külső koncepcióba, belejavítson és helyes — már mint az iránytan szempontjából helyes — mederbe terelje a rakoncátlankodót. Ez nem írói, ez pedagógiai munkásság, ez a kettő pedig éppen csak leglényegesebb pontjában különbözik homlokegyenest egymástól.

Réz Lolának magasabbra kell hágni onnan, ahol most tartózkodik. Ez kötelessége önmagával, kötelessége irodalmunkkal szemben.

A Filoména íróját a bírálóknak csak ez a fajtája illeti meg.

Szegedi István

Berkes Imre: Csonka levelek. Regény. Tolnai kiadása. 125 o.

Berkes Imre megítélésénél sokan megalégszenek azzal, hogy a finom hangulatok mesterének tekintik őt. Az alig megrezdülő levegő

visszaadójának, az elröppenő sóhaj megrögzítőjének, olyan írónak, aki egyetlen szívdobbanásba tudja sűríteni történetének fordulóját, vagy akár az egész történetet. Ez mind helyes megállapítás, de nem elég, mert mindez Berkesnek csupán külső eszközeire vonatkozik. Ha azonban a belső szándékot keresem, ami nélkül kritika nincs, író jellemzése fogyatékos, akkor meg kell állapítanom, hogy Berkes a fűtött szenvedélyek és az egész ember ábrázolója.

Szerelem, férfi és nő egymáshoz való viszonya: ez Berkesnek úgyszólván kizárólagos tárgyköre. Néhány novelláján kívül minden írásában erről van szó. Ez a kényes, csiklandós tárgykör, mely annyi alkalommal csábít a lazább erkölcsi felfogásra való elhajlásra, csak még jobban aláfesti és kidomborítja azt a megállapítást, aminek elhallgatása igaztalanság az íróval szemben, hogy Berkes Imre nemcsak a morálnak, de az etikának is kivételes magaslatára emelkedett s ezért nem a hangulatok mesteri festése, hanem ez az etikai szilárdság tekintendő az ő megkülönböztető jelének.

Ezzel a megkülönböztető jellel emelkedik ki a Tolnai-regénytár sárga kötetei közül a *Csonka levelek*. Izig-vérig Berkes-írás. Különös élménnyé avatja bravuros felépítése. Huszár Mária, kitüntetéssel képesített tanítónő, egy alföldi földesúr birtokára kerül nevelőnőnek s ami ott történik vele, levélben megírja édesanyjának. Ám mielőtt egy-egy levelet végigír, mindig közbejön valami, ami megakadályozza a levél befejezésében s egyben a levél tartalma tárgytalanná válik s így valamennyi levél csonka marad. A szerkezetnek a groteszkségig merész arabeszkjei között harsog és dul az alföldi zabolátlan, ázsiai szenvedély Mária friss lánysága körül. Mária azonban a tisztaság vértetével felveszi a harcot önmagáért s azért az etikai magasabbrendűségért, amelynek emberi étellel teljes szimbóluma az író erős kezében — és győz. Diadala megható üdeségű házasságban csúcsosodik s a hibátlan szerelem, melyen ez az egybekelés felépül, a legnagyobb romantikusok emlékét idézi.

Berkes Imrének régen jelent meg ennyire szerencsés s ilyen jellemző írása, mint ez a kissé elkallódott regény; a Tolnai-regénytár kiadóját viszont elismerés illeti, amiért kiadványai sorában olyan irodalmi csemege is szerepel, mint a *Csonka levelek*.

Szegedi István

Szántó György: Utolsó hajnal, első hajnal. Történelmi regény. Budapest, Dante-kiadás.

Szántó György, amióta a harctér kiütötte kezéből a festő ecsetét, mindinkább belémerül — kétségkívül elsősorban önkielégítésül — képzőművészetének képeket forgató kaleidoszkópjába. Bizonyára már születése szerezte is döntőleg vizuális típusú volt, de mióta szeme látása megszűnt, mind bővebben ömlik a maga kárpótlásául a képeket felidéző és kombináló tevékenysége, mint ahogy az elevenből leszelt húsdarab pótlására: siető nyugtalansággal ömlik egyre a vér. Művész munkája a háború előtti idők körképfestőkére emlékeztet, akik roppant vásznakat feszítenek körénk és arra igyekeznek, hogy egyetlen ujjnyi rés nélkül teljesen körülvegyenek a természeti világ látásának illuziójával.

Ez a legutóbbi regénye Szántónak már egészen körkép, olyan roppant vásznon, akkora tömegével embereknek, történelmi alakoknak, népeknek, fajoknak, szokásoknak, ismereteknek, híres történelmi jele-
neteknek s akkora időtartammal, amennyivel együtt még aligha próbál-
kozott a legbujább képzeletű történelmi regényíró is. A szemünk,
amint az olvasásba belefeledkezünk, rövidesen érezni kezdi azt az ideg-
elhasználó fáradást, amit a gyorsan pörgetett mozgókép-előadásokon
szoktunk érezni.

Tárgya a roppant római világbirodalom teljes földrajzi és lélek-
rajzi területe, amint buja sokféleségében kiteljesedik, kiérik és rothadni
kezd, hogy az elrothadásából képződő humuszban kicsírázhassék a
krisztusi új világ magva. Az utolsó hajnal, amelyet a cím említ: ez a
színpompás alkonypírja a római világnak, az első hajnal pedig: az Ő-
vözítő eljövételének távoli sápadt földerengése, egyetlen előrevetett fény-
sugárban.

Ugyanezt a témát a Quo Vadis néhány alak és pár összevont vo-
nalú tömeg egyéniségének gyűjtölenységébe foglalja össze, a keresz-
tyénnéválás a főézés benne, amelyhez bőven adagolja a szerelmet, de
ezt a kettőt is összebékíti, egybesodorja. Szántó roppant sok alakot moz-
gat, a kellő filologiai készültség nélküli ember alig is bírja őket mind
számontartani. Rengeteg sok a színtere, roppant sok az eseménye, alig
van az emberi léleknek tevékenysége, amelyet bele nem zendít ebbe
a roppant orkeszterbe, alig van a humánumnak tartalma, a történésnek
motivuma, amit igénybe nem venne. Nemcsak megsejtjük, de egészen
meg is tanulhatjuk regényéből ama kor történelmét, tudásbeli hiányos-
ság nélkül. Ez mindenestre nehezíti a regény átélését, erőlteti a figyel-
met, de mindig imponál, mindig színültig betöltve tartja érzékeinket,
főleg a szemünket, sőt az ismeretszerzés illuziója is állandóan kíséri az
olvasókat. Elálmétkodtat az író bámulatos ismerettömege, minden rendű,
fajú és világnézetű emberek között való tájékozottsága, virtuóz fölnye.
Sőt még sokalljuk is a regénybeli átlagemberek részéről a gondolkodás
ekkora emelkedettségét, a nézetek ilyen rendezettségét, az érzület ilyen
tisztultságát. Még egy-egy jelentéktelen centurio vagy szolga is a teljes
Szántó-Györgyi kultúráltsággal lát, érez és beszél.

A regény központi alakja Kleopatra királynő, a föld történelmének
mindeddig legtehetségesebb asszonya. Mellette fő-férfialak Antonius, Cae-
sar, majd Octavianus, a későbbi Augustus császár. Kleopatra a történelem-
ben megnyeri minden csodáló elismerésünket bámulatos tehetségével,
amellyel Egyiptomot soha máskor meg nem közelített gazdagságúvá és
világhatalmi súlyúvá emelte s elálmétkodtat női varázsa, hogy Pompei-
ust, Caesart és Antoniuszt teljesen meghódította, a két utóbbítól gyer-
mekei voltak s végül volt ereje a legyőzetést önként választott szep-
halállal kikerülni. Szántó nem igen szerez számára ennyi rokonszenvet.
Mindjárt eleinte olyan bujálkodónak mutatja be, mint ahogy az egy-
korú római pletykák szóltak róla, bizonyára elfogult túlzással. Szántó
evvel tartózkodóvá teszi belső vonzódásunkat, Kleopatra inkább csak
imponál nekünk, mint szeretjük. Antoniuszt még inkább tartózkodással
fogadjuk a színen való megjelenésekor undok lerészegedtségében,

bármennyire is korszerű megjelenése s történelmi a lump voltával együtt való kedveltsége. Nem tudjuk, miért, igen ellenszenvesnek, alacsonyrendűnek mutatja be nemcsak erkölcsi tekintetben, de még tehetségek tekintetében is Octavianust, holott a történelem kétségtelennek fogadja el világraszóló tehetségét és erkölcsi emelkedettségét, amellyel sikerült is a világbékét megteremtenie. Még külsejét is ellenszenvesse rajzolja, holott egykorú realiztikus ábrázolásai vonzó kelleműnek mutatják. Ebben a regényre az a kár származik, hogy a kielégületlenség érzésével kísérik meg nem érdemelt győzelmét, amely pedig az egész világot megnyugtatta. Rokonszenves alak csak a mellékalakok közt akad, Judea pár vénje pedig erkölcsi fölénye dacára se tud megnyerő lenni. Az egész fölött érezzük a felületes és korhadt pogányvilág alkonyát és várjuk a Jézus-gyermek jövetelét.

Rohannak a bámulatosan plasztikus, biztonsággal kimetszett képek, amilyenek se ilyen bőséggel, se ilyen érzékelhetőséggel nem találhatók egyetlen írónknál se, de nincs elég időnk egyiknél se megállani, egyegy hangulatban nem bírunk elmerülni, mert az író már új káprázatos képeket ragyogtat elénk. Szeretnők, ha Szántó, akinek mély és művelt értelme és emelkedett érzülete egyaránt képes volna rá, megállítaná néha mozigyorsasággal pergő képeit és engedne összelepedni velük, letétenné velük a történelmi méltóságukat és társaloghatnánk az emberrel, belészeretnénk érzéseikbe, rokonulnánk velük, magunkat megtalálhatnánk bennük. Az embert alighanem inkább érdekelné a római triumfusból a triumfáló hadvezér lelke a diadalmenet alatt, mint maga a káprázató mozikörkép. Szeretnők látni Kleopatrá elfogadhatóan megindokolt lelkiállapotát az actiumi megfutamodáskor, majd Antoniusnak annyira emberi lelkiállapotát, amikor utánafut, amikor átdöfött mellel hozzáveti magát és ölébe hajtott fejével hal meg. Igaz, koturnusos jelenetek ezek is, színpadiasak kikerülhetetlenül, de Szántó ért hozzá, hogy a történelem színpadias alakjait és jeleneteit közelről ábrázolja.

Ő maga távol tartja magát tárgyától, epikus magaslaton, akár a színigazgató a színpadon folyó játék igazgatása alatt. Mindig vezeti a józan arányérzéke, mesterségbeli tudása, ízlése. Mindíg számol a közönséggel, mindig kielégíti a közönsége és pedig jobb páholyközönsége követelményeit. Nem a keveset, mindig csak az igen sokat, a túlbőségeset kifogásolhatjuk benne. Ha szerelmi jeleneteket, gyönyörűségeket ír le, nem a maga belefeledkező gyönyörvágását éli ki általa; a moralistának igazán nem lehet kifogása illetően jelenetei ellen, ugyanúgy nem csábít részsedésre, mint a Quo Vadis orgiajelenetei. Inkább az értelmével és erudiciójával működik és nekünk is inkább csak az értelmünkhöz és erudiciónkhoz szól. Alakjai biztosan látott ismerőseinkké válnak, de nem szeretünk beléjük, nem gyűlöljük meg őket, nem facsarodik értük a szívünk. Művészi rokonai leginkább azok a regényes történelemírók, akik Mereskovszkij után annyira mai műfajjá tudták tenni a szinte tudományos történelmi regényt. Kétségkívül igénye ez a mai kornak. S ha valaki azt vetné föl, hogy ez az Erdélyben élő nagytehetségű történelmi regényíró miért nem markol a közvetlenül bőrén sajgó erdélyi

történelemből, gondoljuk meg, hogy Szántó ezt Erdélyben, ha hajlama volna is rá, mily nehezen tehetné meg. De szeme berendezése amúgy is olyan, hogy mindig a távlatban állót nézi, a koturnusra került alakot, a forrásokban földolgozott történelmet, a távolságokon át leszűrte bölcselmi gondolatot. Jó ez a hüvös kötés a mai forró fejünkre.

És szinte fölolvadni szeretnők, olyan pompázó, plasztikus és zavar-talan képekkel ragyogó ez a tökéletes tisztaságú magyar nyelv, amelynek stilisztikája ma nevelőiskola lehet.

A legszélesebbkörű közönséget óhajtjuk ennek a regénynek, érett, de még erkölcsi erudicióra való ifjúságot, higgadt férfiakat és nőket, akik szeretnek messzi vidékeken utazgatni a mai napi környezetből.

Bodor Aladár

Kacsó Sándor: Vakvágányon. Regény két kötetben. Brassói Lapok könyvosztálya, 1930.

Az erdélyi magyarság tragédiája s általában a kisebbségi sors eddig csak a lírát ihlette meg. A regény nem igen nyúlt e kényes problémához, legfeljebb — szintén lírai alapon — a sorok közül, vagy a történeti regény biztonságos távlatából kacérkodott vele. Kacsó Sándor két-kötetes nagy regénye az első számadás arról, milyennek látja a kisebbség helyzetét a jelenben és a jövőben maga a kisebbségi lélek — az olyan ember, aki az ifjúkorát már az új viszonyok között élte le s keresztül ment a kisebbségi magyar sors tisztító tüzén. Az író fiatal-ságát bizonyára sokan fogják kiemelni, problémájának felvázolását és megvilágítását illetőleg. Kétségtelen, hogy Kacsó Sándor nem kothurnuson közeledik tárgyához, hanem a sebész-professzor fehér köpenyében s a röntgen-sugaras átvilágítástól sem riad vissza. Az azonban nem fogható reá, hogy túloz. A diagnózis általában helyes. Meglátásai találók, legfeljebb jövő-látását illetőleg óhajtánánk bővebb felvilágosítást — de erről részletesebben majd alább.

Problémája, a kisebbségi kérdés, végtelenül egyszerűnek látszik s annak látja a regény hőse is, a székely faluból a románizált kolozsvári egyetemre került Birtók Béni. A faji és felekezeti ellentéteket tudatosan szíjtják. A baj oka lelki, tehát orvossága is lelki: harc a gyűlölet ellen, keresése annak az életformának, amiben kivész az irigység, az egymás elnyomására irányuló törekvés.

A falusi, naív lélek rájön azonban, hogy más felfogás is lehetséges: az anyagi okokat kereső. Faj, nemzet életébe belejátszik a gazdasági kérdés — s vitáik maguktól megszűnnek, ha a főkérdés: a munka és tőke harca, a munka győzelmével véget ér.

A probléma többi, alárendeltebb összetevőjére is rámutat a regény, de legművészibb fokozással e két, egymást látszólag kizáró főtényező csodálatos összekuszálódását mutatja be a lelkekben. A sztrájkra készülő munkások egységét a nemzetiségi kérdés fölvetődése zavarja meg; Béni apja, az öreg székely gazda, mikor meghallja, hogy fiát a sziguranca letartóztatta, ezt nem a hódítók, hanem az „urak“ bűnéül rója fel. A szavaik és társadalmi viselkedésük szerint a „lelki okokat“ vallók csoportjába tartozó vezérek háromnegyed részéről kiderül, hogy valójában csak önző anyagi érdekeiket védik; s mikor a városban épen

e miatt csődöt mond Béni ideális fajmentő akciója s a börtönből kiszabadult diák otthon, a falu népével tesz utolsó mentő kísérletet a szeretet elvei alapján, ennek sikere a beteljesülés pillanatában válik semmivé a tőke cudar, irgalmat nem ismerő mohósága miatt.

A regény cselekvényének pergése közben a probléma így nemcsak összetevőire bomlik szét, de egyre grandiózusabbá is válik. Ugy érezzük, mintha magas csúcsra kapaszkodnánk fel; bár a színtér mind szűkebb térre szorul, a láthatár mégis a végtelenségig tágul s a kezdetben tipikusan erdélyi, helyi jelentőségűnek látszó probléma világotrázó kérdéssé növekszik. Megoldását nem kell okvetlenül Erdélyből várnunk, mert akárhol oldódik meg, el fogja dönteni az erdélyi magyarság sorsát is. A kérdés csak az: hogyan fog megoldódni? Megoldható-e egyáltalán? S ez az a pont, ahol az eddig oly biztoskezü orvos tétovázóvá válik. A diagnózist nem követi a praescriptio: kúrát, gyógyszert nem ajánl; csak sejteti, hogy a „történeti erők“, amelyek a regény végén néhány román parasztban személyesülve, elringatják a küzdőtéren félholtan eleső hőst, — alól vannak. A falutól kell várnunk a kibontakozást. Rámutat ugyan a falu népében is munkáló lelki és anyagi ellentétekre, de ezeket — úgy látszik — kiegyenlíthetőbbnek tartja, mint a városi elemek ellentéteit. Ennek pedig az a valószínű oka, hogy falusi szemmel nézi őket. Ez a tulajdonsága nem elfogultság, de közel jár hozzá s még érezhetőbb a városiak, a szellemi, születési és anyagi arisztokrácia értékelésénél. Holott a városiakat nem ismeri olyan jól, mint a falusiakat, tehát könnyebben csalódhatott bennük. Az első kötet alakjai — a városiak — kissé mondva csináltak, papirosízűek, a második kötet ízig-vérig eleven, pompás falusi figurái mellett.

Nem volna méltányos, ha fukarkodnánk az elismeréssel e nagyszabású vállalkozás véghezvitelét illetően. A legnehezebb rész, az óriási anyag kiválogatása, elrendezése és felépítése kifogástalanul sikerült. Kompozíciója annyira kiegyensúlyozott és gazdaságos, hogy — az első kötetben — már szinte gépiesnek látszik miatta a cselekvény. Jellemző és megelevenítő ereje néha valóságos műremeket alkot, kivált a zsánerszerűben: az internátusi élet leírása, Kuthi Dánielék, Béni keresztfarragása — de a monumentálisig is felemelkedik, mikor pl. az öreg Birtók halálát írja le. Előadása cifraságnélküli, szerény. Nem újkodik, nem „székelykedik“ mindenáron, mégis szívhez szól és csodálatosan költői tud lenni, ha akar. Mindent összevéve, a Vakvágányon olyan hatalmas erejű produkció, aminővel kevés regényíró indult eddig a magyar irodalomban. Komoly érték, nem „nagyreményű ígéret“.

A könyv címkéjéről volna még pár szavunk. Ez a rajz, mint falmetszet igen jó, de a regényhez semmi köze, túlstilizált betűi pedig olvashatatlanok.

Szondy György

Boleszlav Prus: A Fáraó. Budapest, Dante. É. n.

Ez a vaskos regény már a második kiadásban kerül a magyar közönség elé. Sikerét részben bizonyára éppen annak köszönheti, hogy kissé avult, anyagában is, szellemében is. Egyiptom ősi életét tárja fel,

tagadhatatlanul mélyebben, mint a mult század végén divatos Ebers-regények, melyeknek szerzője a Fáraó megjelenését csak egy évvel élt túl. Prus, vagy igazi nevén *Glowaczki* Sándor Sienkiewicz kortársa volt s ebben a történelmi regényében jórészt nagy földije módszerét követi. Gondos kortanulmány alapján dolgozik, bár eredményeit az egyiptológia azóta már túlhaladta. Színes mesét sző, de alakjait elárasztja a századvég materialista szellemével s némileg nyárspolgári érzelgősséggel is. Az a naivsága meg egyenesen mulatságos, ahogy az egyiptomi papokat rendre felruházza a XIX. század technikai találmányaival.

Problémája egyébként ma is korszerű: az egyházi és világi hatalom versengése a kizárólagos uralomért. Főhőse apját már teljesen behálózta a papság a maga titokzatos tudományával, úgy hogy voltaképpen a papi tanács kormányozza a birodalmat. A trónörököszt fölláztatja ez, mert — nem ok nélkül — a haderő szétzüllesztésétől tart. Mikor trónra jut, katonai pártot szervez és megpróbálja kicsikarni a papságtól a templomok mérhetetlen kincsének egy részét, hogy nyomasztó terheitől szabaduljon. De buknia kell egy napfogyatkozás miatt, amelyet a főpap ügyesen használ ellene a csöcselék megfélemlítésére.

Az író kellően fölötte áll ennek a világdramának. Minden rokonszenve a fáraó, XIII. Ramzesz pártján ugyan, de lelki nagysága, államfői felelősségérzete mellett fölmutatja jellemének árnyoldalát, a fiatalos, féktelen hebehurgyaságot is épp úgy, mint legnagyobb ellenfelében és utódában, Herhorban sem rejtja a rendkívüli sajátságokat. Kettőjük sorsában tárgyilagos képet ad mind a katonai, mind az egyházi igények jogosságáról s nem hallgatja el az üldözött, sanyargatott parasztok jaját sem, amelyet egy népi származású, kiváló pap tolmácsol az uralkodónak, akitől, ellentétben rendtársaival, az ország boldogulását reméli. Ramzesz halála után csakugyan kiderül, hogy Herhor sem tud okosabbat, mint sorra megvalósítani letiport ifjú előde szándékait.

A regényben sok érdekes, jól meglátott, bár többnyire modernre festett alak van. Intellektuális részei a legjobbak, de van egy pár szép, költői fejezete is, bár nem mérhető korunk exotikus, multrekonstruáló epikájának javához, például *Stucken* nagyszerű *Die weissen Götter*-hez, amely az ős Mexikó indián kulturáját támasztja föl Cortezék hódítása idején. Ehhez a nálunk még ismeretlen, tudományosan pontos és minden ízében költői alkotáshoz mérten Prus műve közepes értékű. Fordítása Havas József munkája. Nincs módom az eredetivel összehasonlítani. Stílusa minden különösebb lendület híján világos, könnyen élvezhető.

Juhász Géza

Makkai Sándor: Egyedül. Bethlen Gábor lelki arca. 117 lap. Kolozsvár, 1929.

Nagyon sok szerző műve címét csak azután keresi meg, néha verejtékezve, mikor már kész a műve. Az erdélyi püspöknek könnyű dolga volt a címmel. Ismerte s tudta a címet, mielőtt megírta művét. Annyira kifejező s annyira találó az egész tanulmányra, amit címül odaírt: Egyedül. S tegyük hozzá, hogy igaz is. Annyira igaz, hogy mikor először olvastam, megdöbbsentem annak elgondolásán, hogy csak ilyen

későn akad valaki Bethlen ismerői közt, aki rámutat e kézenfekvő s Bethlent annyira jellemző vonásra. S az is, amint ezt lépten-nyomon igazolja, olyan világos és magától értetődő, hogy — gratia fejeknek, ha tévedek — azt kell hinnem, hogy az illusztris szerző nemcsak soká nézegette gyermekségétől kezdve Bethlen Gábor külső és belső arcát, amint azt írja is a bevezető sorokban, hanem öntudatlanul is magába szívtá Bethlen életigazságait, átélte hangulatait s bizonyos vonatkozásban kellett vállalnia Bethlen sorsát is. Mert ha nem saját sorsa szigorú leckéből vette Bethlen lelki ábrázata vizsgálatánál a világosságot s nem saját lelkéből a színeket írói ecsetje alá, nehezen volna érthető e csodálatosan eredeti, eleven és találó kép.

Bethlen Gábor élete igen gazdag, sokoldalú. Szövevényes a kép is, amit művészírója róla rajzol. De ebből a sokvonalú, mondhatnám sokrácú archból néhány uralkodó vonást úgy domborít ki, hogy egyszerűsíti s könnyebben áttekinthetővé teszi az egészet. És sikerült Bethlen Gábor sphinx-szerű arcából sok mindent megmagyarázni, bár nem egyforma sikerrel. Maradt elég talány azon. Például nem tudom elfogadni azt, hogy Bethlen eleitől fogva tudatosan tört a fejedelmi székre. S ennek igazolása élete minden fázisán (pl. magatartásán Báthori Gábor melléállása idején) nem kielégítő. Hogy Bethlen első fejedelmé jelöltetése idején gondolt erre is, nem lehetetlen, hogy Bocskai halála után ismét foglalkozott e gondolattal, legalább futólag, valószínű. De sokkal valószínűbb, hogy Isten lassankint érlelte s nevelte őt nemzete vezérévé s mintegy váratlanul, ultima ratióként adta tudtára ezt Báthori gyalázatos merényletei idején s Bethlen aztán szokásához híven gyorsan cselekedett s biztosan vette kezébe a fejedelmi jogart.

Micsoda súlyos igazság az, hogy Bethlen született nagyság, hogy benne a magyar nemzet életösztone testesült meg, hogy e nagyság kibontakozásának leghatalmasabb s legelső tényezői gyermekkori arvasága, tudatlansága s jelentéktelensége. Bár a tudatlanság helyett én inkább az iskolázatlanság szót használnám. Lehetetlen egyet nem értenünk abban, hogy Bethlent főleg leveleiből lehet megismerni s hogy ezek szerint, de tettei szerint is, a fegyver és pénz hatalmánál nagyobb hatalomnak tartotta a szellem hatalmát s hogy ezzel akart ellenségei fölé kerülni; hogy Bethlen Gábor többet látott abban a szűk körben, ahol megfordult, mint mások külföldön jártukban s hogy azt, ami jelentős, látta meg, hogy szolgálat útján jutott hatalomhoz, — hozzátehetjük: folyton növekedő s folytonos szolgálat útján. Hogy végeredményben Bethlen országalkotó géniusz, hogy a magyar lélek és természet legjobb tulajdonságainak hordozója lett, nem vonható kétségbe. És mennyire fájdalmasan igaz, hogy sem személyét, sem terveit nem értették meg sem az erdélyi, még kevésbé a nyugati magyarok s hogy az utóbbiak azt a kardot akarták kiverni kezéből, amely érettük harcolt.

Igen eszesen s világosan vázolja Makkai Bethlen politikáját, de különösen szép a könyvnek az a része, ahol Bethlen lelkiségéről s szellemi önzetlenségéről ír.

Tudjuk jól, hogy e nagyszerű történethelesei tanulmány némely megállapításai olyan természetűek, amelyek ma és Csonkamagyarorszá-

gon nem minden fülnek kedvesek, de jó, hogy megírtak. Vannak benne viszont olyan állítások, amelyektől megcsendül az erdélyi eredetű magyarok füle és sokan csóválják a fejüket. A Bethlen-korabeli magyarság bírálata szerintem is túlszigorú, de tősgyökeres erdélyi írótól ezt is elfogadjuk, bár nem ártott volna azt is hozzátenni, hogy Bethlen nagy leckéit halála után megáévvá tette az erdélyi magyarság is. Lelkületéből, politikájából sokat vett át s nemcsak alkotásainak gyümölcsét élvezte századokon át, hanem vállalta a Bethlen-féle szolgálat terheit s szenvedéseit is, ha nem is mindig s nem is a Bethlen mértékével. És ebben a vonatkozásban áll igazán az, hogy Erdélyt a testi és lelki haláltól védelmezte meg Bethlen hosszú időre.

Kérdem, vajjon a Károlyi Zsuzsánnáról való emlékezés nem túlságosan takarékos és hideg? S vajjon a Bethlen egyedülvalóságának minden vonalon való bizonyításához szükséges-e ez? Károlyi Zsuzsánna meleg, boldog szerelme, hűsége, folytonos segítsége, mély hite sokban hozzájárult ahhoz, hogy Bethlen Gábor szolgálata teljesebb legyen s időnként terhei és fáradságai közepette megpihenjen és új erőt gyűjtsön. A halottak pompájából, ha csak azt olvassuk ki, ami idézetszerű s nem a fejedelemasszonyinak a temető-prédikátorok részéről való tulzolt magasztalása s ha ehhez más forrásokból merített értesüléseinket is hozzátesszük, akkor Károlyi Zsuzsánnáról színesebb, melegebb és értékesebb képet nyerünk.

És vajjon csupán magyar bűn-e az indulatosság, büszkeség, nagyra-vágyás? Némely magyarok bűne s nem is csupán magyar, hanem egyetemes emberi. Sok mindenre fogjuk rá, hogy hungaricum, ami humanum.

Aztán kár, hogy legalább röviden nem mutat rá a szerző Bethlen nagyszabású szerepére a harmincéves háborúban, ahol igazán egyedül maradt mindenféle ígéretek és szerződések ellenére.

Sajnálattal nélkülözzük a tanulmányban arra a forrásra utalást, ahová Bethlen gyermekségétől haláláig járt, ahonnan ihletet, ideált, erőt és táplálékot nyert nagy szolgálata elvégzésére. Az ő szenvedélyes bibliaszeregetére gondolunk itt.

De ezek kisebb tévedések, ha ugyan azok s ezek a hiányok nem homályosítják el a fényt, amely az egész tanulmányból a magyar történelmi irodalomra rásugárzik s nem csökkentik azt a rendkívüli értéket, amit benne a magyar lélek nyer. Kívánatos olvasmány ez. Mindvégig leköti, sőt fokozza a figyelmet, mindvégig épít és gyönyörködtet. Végül keserű fájdalomkat is, hogy a történet nagy hőse nem fejezhette be még nagyobb művét: a magyar nemzet egyesítését, enyhíti az a tudat, hogy ez magasabb rendű s nehezebb feladat volt, semhogy egy ember egyedül, vagy akár egy nemzedék egyedül megoldhatta volna.

Csűrös István

Bodó Jenő: Rabtartó Oroszországban. Egy tús naplójából. — Csurgó, 1930. A szerző kiadása. 140 l.

Az új magyar történelemnek tanulságos fejezete lett a hadifoglyok története. A háborús veszedelemben mindenütt élre dobott magyar ezre-

dek rabságra jutása, idegen földön elhagyatottsága, aztán százezrek elporladása idegen földben és idegen szolgálatban.

Ez a végzet Szibéria földjére száműzött sokszázezer magyart. Az ottani életet sokan megírták több-kevesebb tárgyilagossággal és emlékezésbeli tévedéssel. Most Bodó Jenő csurgói tanár könyve jelent meg erről. Maga szabadkozik, hogy bár erről a tárgyról már sokat írtak, talán új dolgokat is tud mondani és így könyve nem felesleges.

Éppen nem felesleges. Mert ez az emlékirat igen értékes munka. Nincsen benne semmi szándékosság, semmi kidolgozottság, semmi artisztikum. Művelt, nemesen érző magyar ember lelkének tükrében látjuk azt a véres, szörnyű kavarodást, melybe ártatlanul esett bele a magyar.

Huszonkét éves volt, amikor kiment a harctérre és a harmincadik évét taposta, amikor újra a magyar földet érintette. „Ki adott ezért az elpocsékolt fiatalságért eddig valamit cserébe?” Kérdezi fájdalmasan befejező soraiban. Ez a kérdés sír egy megdőböntően nagy tömeg szívében és aki elolvassa Bodó könyvét, egész mélységében átérzi ezt a fájdalmat.

A könyvnek, nemes, tiszta felfogása mellett, kiváló értéke a viszonyoknak az a művelten kevés szavú, mégis pontos rajza, mely egészen beleviszi az olvasót abba az ismeretlen világba, melynek rabja és sajnos rabtartója is magyar volt. Szinte beleszédül az ember abba, hogy végig Szibérián mindenütt magyarokból összeállított kommunista-ezredek és vörös-szervezetek szállják meg az állomásokat és fenyegetik a menekülő magyarokat. Pétervárott hasonló a helyzet. A hősi halottak emléktábláján hány olyan név szerepelhet, melynek viselője ma is él orosz katonai szolgálatban?

Kegyetlenül igaz ez a könyv, véres szörnyűségek között vezet, mégis szelíd, megértő: egy kiművelt magyar lélek megértésével bocsát meg azoknak, akik ebben az észvesztő forgatagban megtántorodtak. Akik ebből a sorból hazakerültek, azoknak ki se írja a nevét.

Minden ifjúsági könyvtárnak kötelessége volna, hogy ezt a könyvet megvegye.

Hamvas József

Farkas Gyula: A magyar romantika. (Fejezet a magyar irodalmi fejlődés történetéből.) Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 1930. 336 l.

Magyari Zoltán tudománypolitikai alapvetésében Horváth János írta az irodalomtudományról szóló összefoglalást. Szerinte a magyar *mult* irodalomtörténetírásából hiányzott a tudományos rendező elv s ezért szótárszerű atomizálásba töredezett szét a részletmunka. A *jövő* irodalomelméletének tehát már sokkal inkább a fogalmi és történelmi egészlet kell vizsgálnia. A partiális irodalmi tényeken kívül meg kell találnia a kapcsolatot az általános szellemi élettel, jöllehet az úgynevezett kollektív alakiságokra, az irodalmiság specifikus eredményeire az eddigienél is különösebb gondot kell viselnie. A magyar irodalmat nemzetközi feladatként úgy kell tanulmányoznia, mint változatot az ugyanazon európaiság arculatán, mint az irodalmi fejlődés kezdeti feltételeinek

és menetének elemibb s mint a késedelem és hatástorlódás következményeinek egyetlen példáját. Ennek a filozófiai és történelmi szempontból egyaránt érdekes alapvetésnek nagyszerű eredménye: A Magyar Irodalmi Népiesség Faluditól Petőfiig. Most pedig jelentkezik az első hűséges tanítvány, aki a fentieket úgy alkalmazza előttünk fekvő könyvében, mint valami receptet.

Ő is úgy találja, hogy „a Toldy által meghonosított idegen szemléleti módszer megnehezítette a korszak helyesebb megértését“, hogy a romantika „magyarelvű értelmezését meg sem kísérelték nálunk“. „A romantikus kor vagy a klasszicizmus, vagy a népiesség korával került közös tárgyalás alá“ s „az egyes költők helye is bizonytalan“. S egész bizonyosan, mint az „irodalmi fejlődés kezdeti feltételeinek és menetének elemi példája“ kapja a magyar romantika ezt a nagyon is sématicus definíciót: nem több és nem más, mint a megosztottan induló irodalmi élet szintézisre törekvésének a kora, mely addig tart, míg a szintézis Kőlcsey és Vörösmarty költészetében csakugyan be nem következett.

Ez a meghatározás valóban új, mert teljesen felforgatja a magyar romantikáról rajzolt eddigi képünket. És csakugyan specifikusan magyar, hiszen egy csöppet sem hasonlít ahhoz, amit európai viszonylatban romantikának neveznek. Kérdés már most: megéri-e az az új eredmény, amit a régi tudásunkért cserében kapunk, ezt a nagyszabású átértékelést.

A magyar romantika tehát a lelkek és ezzel együtt a kultúra nagy megosztottságával kezdődik. A megosztottság oka: a dunántúli katolikus és a tiszai kálvinista magyar lélek végzetes kettőssége. A dunántúliak részben latin, részben magyar hagyományörzők, a tiszántúliak európaiságra törekcszenek. Egyik fél az egységet akarja, a másikat a harcot. A kálvinisták fáradtak és elnyomottak ebben az időben (Besenyeyék szerepe rövid intermezzo csupán), a katolikus előretörés annál erőteljesebb és gyümölcsözőbb. Kazinczy, aki a korszak elején csak a kálvinistákat ismeri el íróknak, később belátja, sőt hirdeti a katolikusok nagy fölényét. A nyelvújítási harcban is a dunántúli álláspont érvényesül. Pest központtá válása a táji elemeket, a felvilágosodás a felekezeti és faji ellentéteket tompítja le. A kívánt szintézist a nemzeti érzés kifejlődése hozza létre, bár az is kétféle értelmezésű eleinte. A dunántúliak magyarosítók, népiesek, optimisták és sovének, a tiszaiak művelődni akarók, finnyások, pesszimisták és célkitűzésük internacionális. Itt is a dunántúli tendencia érvényesül. A fordításokat kiszorítják az eredeti alkotások, a népiesség uralomra jut, a tájszemlélet helyébe az egész ország szemlélete lép. A történelmi látásmód elmélyül, a pesszimizmusból tetterő lesz. A magyar költői gyakorlat utánzásból önálló és öncélú művészeté nemesedik, önérzete megnő. Az elméletben is csakhamar megszűnik a német klasszicizmus hatása s hosszú időre helyet ad a bécsi olasz-barokk gyökerű romantika hatásának. (Mailáth, Toldy.) Ugyanakkorra a nemzeti érzés több lesz, mint pusztán irodalmi tényező, lezárul Vörösmarty epikus korszaka és végetér Kőlcsey költői pályája. Az öregek régen nem vezérek immár. A magyar romantika

korának vége, a nagy magyar szintézis megvalósult: Kölcsey és Vörösmarty egyszerre jutnak el a népdalig, sőt utóbbi a Csongor és Tünde utólérhetetlen magaslatáig.

*

Ez a tiszántúli-dunántúli, református-katolikus antitézis nem új gondolat nálunk egy idő óta és Farkas Gyulánál sem újkeletű. (Lásd Erdélyi költők c. antológiájának bevezetését.) *Nagyon megvesztegető gondolat, mert külsőségeiben hasonlít az igazsághoz.* A Dunántúl több a katolikus, mint a protestáns, valószínűleg az írók között is több. A dunántúli írók többet találkoznak egymással, mint a tiszántúli írókkal, vagy akár a tiszántúliak egymás között. Sok köztük a katolikus alsó pap is. Hasonló a gondolkozásuk, egyöntetű a kultúrájuk. Az eddig szinte kizárólagosan kálvinista írókkal szemben klikkszerűen megpróbálnak szervezkedni is. Közel esnek Bécshez, mint katolikusok szívesen is látogatják a bécsi iskolákat, ebben is hasonlítanak egymáshoz és elűtnek a tiszaiaktól. Leszámítva a leszámítandókat, egész könnyen beszélhetni tehát dunántúli és tiszántúli lélekről. Attól kezdve aztán még könnyebb a dolgunk, hiszen séma szerint kezelhetjük a tényeket.

1. *A kálvinizmus kifáradt.* Nehezen volna cáfolható, hiszen Gáti István, V. Nagy Ferenc, E. Sós, Poóts valóban jelentéktelen költők, Gyöngyössy János és Édes G. formai ujtásai pedig torzák. 2. *Kazinczy köre eleinte exkluzívan protestáns.* Kazinczy szavait idézni lehet, Szabó L., Kölcsey, Szemere, Fáy keleti kálvinisták, Kis, Döbrentei, Rumi városi lutheránusok. A hívős-józanon maradt elme azonban kellemetlen kérdéseket adhat fel e nagyszerű csoportosítás komponálójának. Ad 1. Mennyivel fáradtabb vagy jelentéktelenebb — mondjuk — E. Sós, — mondjuk — Berencs Keresztélynél? Vagy mennyivel alávalóbbak Édes G. leoninusai Molnár József latin verseinél? Ad 2. Hogy viszonylik a városi lutheránus a dunántúlisághoz? Miért par excellence katolikus elv és gyakorlat a magyarosítás vagy az asszimilálódás, tekintve, hogy protestáns oldalon nemcsak fajmagyar reformátusok, hanem idegen eredetű lutheránusok is vannak? És ha már éppen Kölcsey is szóba került: mennyiben dunántúli és katolikus győzelem akár az ő fásult, kiábrándult vallásos lelkülete, akár Vörösmarty közömbössége s papok és egyház iránti ellenszenve? Vagy a „beteljesülés“-nek ez talán egyenesen *conditio sine qua non*-ja?

3. *A latin klasszikus költők dunántúliak és katolikusok.* Ez is igaz, különösen, ha Molnár Jánoson kezdjük. Mert akkor Birsí, Tóth Farkas, Berencs, Mártonffy, Bolla, Kreskay is felsorolhatók. De nélkülök is tekintélyes a névsor: Révay, Rájnisi, B. Szabó, Virág, Berzsenyi, P. Horváth E., Czuczor, Vörösmarty, Garai. Az esetleges szépséghibákat sem nehéz eltüntetni. Révaynál egyszerűen zárójelbe kerül: (jóllehet tiszántúli). B. Szabónál már kell egy megjegyzés: igaz, hogy székely, de Virt úgyszólván második hazája, különben is megénekelte a Balatont, a Duna áradását és a komáromi földregést. Berzsenyinnél mellé a lutheránusság és fontos az, hogy vas megyei. 4. *Az úgynevezett magyarosok is dunántúliak és katolikusok.* Így kívánja ezt az elmélet, mely

szerint ez a fajta magyar a tiszántúli európaiaskodás helyett inkább a nemzeti hagyományok őrizője. Csakugyan katolikusok Kreskay, Endrődy, Nagy János, Ányos, P. Takács J., Fejér, Döme és Kisfaludy S., P. Horváth Á. református, de dunántúli. Dugonics és Gvadányi katolikusok. Igaz, hogy nem dunántúliak, de Gvadányi hányatott életében ez nem is fontos. (És Dugonics?) Csokonai súlyos tétel, mert debreceni is, református is, de ezzel szemben megállapítható, hogy a családja dunántúli eredetű, ő maga sok időt töltött a Dunántul, sőt meg is ihlették az ottani táj és odavalósi nép.

Ad 3. és 4. Ez a kényelmes séma egészen megfelelkezik a lélek adottságairól és az egyéniség szuverén belső titkos erőiről. Ha van katolikus és református lélek, akkor az sokkal mélyebbről van, semhogy az elméletnek legmegfelelőbb módon és mértékben ide-oda lehetne tologatni. Akkor a Csokonai debreceni kálvinista lelkén strukturálisan véve édeskeveset változtathatott az, hogy végigvándorolta a Dunántúlt. És az is, hogy lehet, hogy a dunántúli-lutheránus Berzsényi egyforma attitude-öt vesz fel Kölceyyvel és Kazinczyval szemben, holott az egyik kerékkötő, harcos tiszai-református, a másik szakított vele, kezet nyújtott a dunántuliságnak, jóllehet szintén keleti és kálvinista.

7. *Kazinczy élete és pályája végén egészen egyedül maradt.* Ez jelenti a dunántúliak győzelmét s a nagy szintézis befejezését. Az egység helyreállt, a harc elült. Ad 7. Ugyanilyen ittfelejtődött kísértet Kisfaludy Sándor is. Pedig ő dunántúli-katolikus, sőt a győztesek vezére a nyelvújítás nagy pörében. Milyen jó volna ilyenkor előítélettől mentesen, elmélettől szabadon úgy venni a dolgokat, amint azok a valóságban vannak!

*

Kazinczy levelezése, melyet szerzőnk nagy elmélyedéssel és szerető gonddal bányászott ki, értékes forrása a magyar romantika korának, de veszedelmes is egyben. A benne búvárkodó könnyen országos jelentőséget hajlandó tulajdonítani sok mindennek, ami pedig valójában csak Kazinczy személyes ügye. Így aztán tiszai vagy kálvinista hírbe keveredik sok minden, ami egyszerűen csupán Kazinczy. Hiszen a debreceniek p. o. szöges ellentétben vannak vele s ellentétbe kerülnek lassankint felfogásával legjobb barátai is. Még pedig nem azért, mert a tiszai és kálvinista lélek megváltozott bennük, hanem egyszerűen azért, mert Kazinczy közben megöregedett és megcsontosodott, ők meg egy lépéssel ismét előbbre haladtak.

Az is baj, ha a Kazinczy levelezésében búvárkodó mindent készpénznek vesz, amit Kazinczy mond és úgy von belőle következtetést, mintha nem tudná, hogy ilyesmire nincsen joga senkinek, aki a szent öreget minden nagyságával és gyöngeségeivel egyetemben ismeri. Könynyű, de egészen naiv dolog p. o. azt állítani, mikor Kazinczy a katolikus írók fölényéről beszél, hogy a tények eredeti felfogásának megváltoztatására kényszerítették. A valóság nem ilyen sematikus. Abbán része van Kazinczy haragjának is a debreceniek ellen (Árkádia-pör, Debreceni codex). Része van annak a meg nem értésnek, mellyel az egész Ti-

szántúlon találkozott. Része van dunántúli személyes vonatkozásainak. Része van továbbá annak is, hogy elfogult az ízlése és egész egyszerűen nincs igaza. (Kérdés p. o., hogy Farkas Gyula is a katolikus írók közé számítaná-e Bessenyeit, mint Kazinczy teszi, tekintve, hogy könyvének egy másik — indifferens — helyén nem tartja áttérését komoly lelki ügynek.) De ettől eltekintve: Virág, Dajka, Rájnis pozitív előjellel szerepelnek a listán, Bessenyei, Horváth Ádám és Csokonai ellenben negatívval. Ezt az osztályozást azóta lényegesen módosította az utókor értékelése, csudálatos, hogy Farkas Gyula változatlan mivoltában döntő érv gyanánt használja fel még mindig.

Kazinczy lelki arcán rendesen annak az arca is ott van, akinek a levelet épen írja, roppant csinján kell hánni a kijelentéseivel. Például hadd hozom fel 1812. okt. 25-ét. (X. köt. 169—70, 180—81, 241, 246.) Ezen a napon Kazinczy katolikus és kálvinista prédikációt hallgatott Bécsben. A kath. pap a lelkek sötétségben tartása ellen prédikált, a kálvinista a születési előjogok ellen. Mindkét beszéd nagy hatással volt rá. Ez a száraz tény, ha objektíve olvasom. Ha azt akarom megállapítani: vallásos volt-e Kazinczy, vagy azt: a kálvinizmus volt-e ebben az időben szimpatikusabb előtte vagy a pápizmus, még akkor is nehéz a helyzetem, ha valamennyi idevágó nyilatkozatát ismerem. Hát még, ha csak egyik vagy másik adat áll a rendelkezésemre! Miért ment be a kath. templomba? Egyik levelében azt írja: az eső elől, másokban azt: képeket nézni, harmadikban: mert templomba akart menni. Igen, de negyedik helyen azt állítja, félig maliciából került előre prédikációt hallgatni „látni akarván, mi taníttatik itt a csürhe legaljasabb népnek.“ Kis Jánosnak írván jónak látja hozzátenni: „a tanítás mind ilyen volt s valljuk meg, hogy az ilyenre a Bécsi népnek nagy szüksége van“, valamint ezzel is neutralizálja lelkesedését: „Bacsis ezt a papot sokszor látta (a ref.) Cleynmann prédikációin s ez ott szopta ezen gondolkozást.“ Ez utóbbi kijelentéseket bizony inkább involválta az, hogy grófnak, resp. lutheránus papnak szólnak, mint írójuknak ilyen vagy amolyan világnézete. Szerzőnk ezt nem látszik tudni s ezért igen sokszor homokra építi következtetéseit; igaz ugyan, hogy ez elméletének inkább könnyebbségére szolgál, mint hátrányára.

Pedig a materiale jó. Plasztikus, igaz képet lehetett volna belőle rajzolni, ha a szerző nem akart volna minden áron deduktíve bizonyítani az illusztrációkkal egy előre felállított tételt s nem akarta volna a sajátmaga látásmódját ráerőltetni a tizenennyolcadik századforduló magyar íróvilágára.

*

Van néhány megjegyzésünk a könyv megírásának a technikai oldalához is. Akármilyen szerető gonddal „bányászta ki“ a szerző Kazinczy Levelezését, érzésünk szerint mégis mostohán bánt el az I., II., VII., XIII. kötetekkel, még inkább a IV., VI., XVI., III. és XII. kötetekkel. A X. és XXII. kötetet pedig egyszerűen figyelmen kívül hagyta, nem tudni, miért. (Nem kicsinyeskedésből jegyzem ezt meg, hanem azért, mert egyszerűen lehetetlennek tartanám, ha nem illusztrációkat keresett vol-

na.) Az is visszatetsző, hogy — bár új utakat akar törni, mégis — szinte sértő módon negligálja az előtte járókat. Még azokat is, akikről különben a teljes elismerés hangján emlékszik meg (Bánóczy, Gyulai). Elődeinél súlyos hibául rója fel szerzőnk azt, hogy a francia romantikából indultak ki. Ő kizárólag a német irodalomra támaszkodik, még elméleti megalapozásában is a problémának. Szerintünk sem kvalitatíve, sem quantitativé nincs elég joga sem az ítékezésre, sem a kérdésnek ilyen szuverén kezelésére. (Magyarán beszélve: többet kellett volna hozzá olvasnia és nemcsak magyarul és németül. És jóval kevesebbet másodkézből idéznie.)

A teljesség kedvéért ideiktatjuk azokat a kisebb következetlenségeket és hibákat is, melyekért aztán már igazán, hisszük, hogy nem a szerző a felelős, hanem a kéziratmásoló vagy a nyomda: Horváth János cikkét nagyon nehéz megtalálni a Napkelet 811. lapján év- vagy kötet-szám nélkül. Így is nehéz: Id. m. 239., mert nem tudni, 5 idézett műve közül épen melyikre gondol az idéző. Még elégtelenebb jelzés ez utóbbi olyankor, ha, mint a Nagl-Zeidler műve, mindjárt első előfordulásakor így szerepel. Az F. M. M. rövidítés viszont zavarólag hat, ha mindössze két helyen fordul elő, a 93. laptól a 274-ig nem csuda, ha az olvasó elfelejti, miről van szó. Sok a pontatlan idézés is. Ilyenek: Grillparzer nyilatkozata (195.), közelebbi adatok Kisfaludy Károly visszalépéséről (195.), Meinecke definíciói (208), Schwartner állításai és Horvát István támadása (66), Dessewffy felkiáltása (79). Rumyt idézi Bleyer is, de hol? (212.). Gyors munka következménye, hogy Szemere, Berzsényi és Bajza összes művei mellett, melyek bibliográfiailag pontosan meg vannak adva, Vörösmarty, Kölcey, Kisfaludy S. és Kisfaludy K. összes kiadásait csak idézi, könyvésztileg nem írja le. Gyulai, Vörösmarty életrajzának 5. kiadását viszont három helyen háromféleképpen adja meg. Melyik a helyes? Bouterweck művét bajos volna megtalálni, úgyszintén a Spiegel für Kunst 33. sz.-át is a német irodalom őserdejében itt szereplő pontatlan leírásuk alapján. A tárgymutató nem elég megbízható. J. Nadler 217 nem szerepel benne, pedig az olvasó a 173. lap óta bizonyosan elfelejti Id. m.-ét s még jobban megzavarodik, ha a tárgymutatóhoz is hiába folyamodik. Úgy látszik az idézetek sem mindig pontosak. XXI. 42. (K. L.) alatt nincs meg a keresett passzus, valószínűleg nem ez az egyetlen tévedés.

Elgondolkozva és elégedetlenül tesszük le ezt a könyvet. Vagy talán ma is a magyar lélek tragikus kettőssége volna az oka, hogy mi tisztántúli reformátusok nem értjük a dunántúli katolikus testvér szavát? De hiszen a nagy szintézis állítólag már régen végbement!?

Karácsony Sándor

Dr. Futó Jenő: Gárdonyi Géza. (Hódmezővásárhely, 1930.)

Egy nemrég megjelent tanulmánykötet a századforduló reprezentáns alakjairól írván, Ady és Prohászka mellé harmadiknak Gárdonyit tette. Bár ennek a beállításnak a jogosultsága vitás is lehet, az olvasóközönség ítéletének adott ezzel tudós megerősítést. Gárdonyi olvasóközönsége mindig nagy volt és ma is nagy, sőt folytonos nagyobbodásnak

jelei észlelhetők. A róla szóló összefoglaló tanulmány kívánatos volt, hogy mindaz az ellenőrizhetetlen érzés, ellatlanó észrevevés vagy már eddig is formát kapott irodalmi rész-ítélet az írói arckép keretébe beállítassék.

Futó Jenő erre a kívánt feladatra vállalkozott. Könyve teljes összefoglalásra törekszik, összeállítja az író életrajzát, elemzi műveit tartalmi, világnézeti és formai szempontokból s igyekszik megjelölni Gárdonyi irodalomtörténeti jelentőségét is. „Pontosságra és megbízhatóságra“ (Előszó) törekedett és e törekvésének meg is felelt. Megcsinálta a Gárdonyi-irodalom jegyzékét, felkutatott nehezen megszerezhető Gárdonyi-könyveket, mindent elolvasott, kivonatokat készített, magyarázott. E külsőségeket tekintve tanulmánya a legteljesebb a Gárdonyiról írt tanulmányok között.

Ez a lelkiismeretes teljesség főérdeme és alapvonása a könyvnek, de nem mondja azt, hogy ezzel Gárdonyi Gézáról oly tanulmányt kapunk, mely az író egyéniségét feltáró és megvilágító lenne. A filológia külsőleges eszközeit ismerő és használni tudó ember munkája e könyv, de nélkülözi azt a finom tapintóérzékét, melyet az ilyen munkákra vállalkozóktól meg kell követelni, különösen akkor, ha mint itt is, a szándék igényes és nagyratörő. Mi magunk is igényesebbek vagyunk a szerzővel szemben, hiszen mostani könyve már második nagyobb irodalmi tanulmánya. Az előbbi Herczeg Ferencről szolt s e másodikkal, lévén itt is a századforduló egyik nagy regényírójáról szó, határozott irányú tudományos program kezd kibontakozni.

A ténybeli teljesség, mely *Futó Jenő* tanulmányát igen hasznossá teszi az ezek iránt érdeklődők számára, a tények túlzott tisztelésével párosult. *Futó Jenő* elégnék találja, ha időbeli adatokat, tartalmi kivonatokat és könnyen kiemelhető világnézeti tanokat néhány tankönyv-ízű elvi megállapítás ragasztójával egymáshoz erősít. Sokszor nem is történik más, mint hogy ezeket a kétségbevonhatatlan valóságokat ide-oda lapátolgatja. Felesleges ismételtetések jönnek így létre, a helyben-topogás tüneteinek mutatkoznak. *Futó Jenő* nem tudja attitűdjét változtatni az egyes művekkel szemben. Részletező tartalmi kivonat, néhány szerkezeti megjegyzés, az alakok élethűségének konok hangsúlyozása váltakozik állandóan. Sokszor nagyon fárasztó ez a bemutatási mód s ezt nem teszik változatossá azok a bekényszerített művészeti megállapítások sem, melyeknek áthidaló erejére az írónak szüksége van. Ezek az elvek bizonytalanok és gyakran egészen hamisak. Bizonytalan nála például a romantizmus fogalma, melyet állandóan ellenképpül állít fel Gárdonyi realizmusának megmutatásához. Maga ez a realizmus, úgy, ahogy *Futó Jenő* használja, olyan köznapi magyarázatot kap, hogy ezzel Gárdonyi írásművészetét még megközelíteni sem lehet. Kimerül abban, hogy alapul szolgál minden mű elemzésénél az epikai alakok életből ellesett voltának, korigazságának bizonyítására. „A való jól sikerült fényképei . . . , a fiatal leányok eszejárását és egész valóját elég jól utánozza . . . , bepillantást nyerünk az idők méhébe . . . , valamennyien nem csupán abba a korba visszahelyezett, hanem testükkel-lelkükkel valóban abban az időben élő alakok . . . , töről metszett pesti jellemek,

mindkettő üres, hiú, csillogás után vágyó, önző, rosszindulatú, csak a külszínt hajhászó....“ — e látszatigazságok kimondásán túl a Gárdonyi-féle realizmus mélyebb elemzésébe seholsem megy bele. Legfeljebb elhatárolja a naturalizmustól, de ezt is csak annyiban, hogy emelben nem lát mást, mint az élet kevésbé szalónképes megnyilvánulásainak ábrázolását. Az egész realizmust egy rosszul értelmezett Arany—Gyulai-esztétika jegyében szimplifikálja, a tárgyi hűségre korlátozza s ha Gárdonyi művei között talál egyet olyat, mely ebbe nem szorítható bele, vagy siet megróni az író, vagy olyan mentőakciót indít érdekében, melyre Gárdonyinak igazán nincs szüksége. Csoda-e így, hogy a műalkotás belső indítékait az alábbi módokon jelzi: „Ezen sajátos és csakis a magyar néplélekből érthető álláspont *igazolására* szövi írónk a regény meséjét (57. l.)... , másik pedig azt *példázza*, hogy mint nő össze a paraszt a jószágával (63. l.).... , a Török Bankó eklatáns *bizonyíték* amellet, hogy a lelketlen csaló mint teszi tönkre a jóhiszemű, szegény embert (80. l.).... , Ime, a szerelem némaságában is beszédes tragédiája s a magyar néplélekben rejlő azon *tanulsága*, hogy.... (84. l.).... , A mű az arc mögött rejtőző ember láthatatlanságának, kiismerhetetlenségének *igazolására* készült (100. l.).... , Ennek a tételnek az *igazolására* szövi a mű meséjét (103. l.).... , meggyőzően hirdeti a meséből levonható *tanulást*, mint igazságot, hogy a családi boldogsághoz nem pénz, hanem Istenbe vetett hit, remény és szeretet kell. (115. l.).... , A regény meséjével azt akarja Gárdonyi *igazolni*, hogy.... (116. l.)... , A mű egyébként a teozófia azon tanítását *igazolja*, hogy.... (117. l.)“ A lapszámok mutatják, hogy itt nem véletlen vagy esetenként felmerülő tényállításokról van szó, hanem állandó szemléleti módról. Álljuk és valljuk az erkölcsi tartalmak írói jelentőségét, de tiltakozunk annak a megállapítása ellen, hogy Gárdonyi csupáncsak ilyen főbeütő igazságok példázására és igazolására írta volna műveit. Igen, bizonyíthatják ezek Gárdonyi morálbeli igényességét, ami nagyon is jellemző vonása, de akkor sem ilyen formulázásokban.

Ezzel már a könyv stílusához értünk. Előadásmódjának legfeltűnőbb jegye, sajnós, a hőbeszédűség. Mondanivalójának mindig új és új nyomatókat akar adni s mintegy megplombálja a lyukasnak tetsző mondatot. E tömítés történik fölösleges vagy sablonos jelzőkkel — („... tudatalatti gyermekekörának szivárványos egét.... , a legelső rangú művészi és tudományos társaságokban.... , Gárdonyi alkotóművészetének legelső zsenge hajtásai.... , írónk ezen legelső zsengeit.... , a hírnév, dicsőség, valamint minden, a nagy közönség szalmalángszerűen fellobbanó kegyéből eredő és további szeszélyes jóindulatától függő kitiüntetés megszerzése....“), a leggyakrabban azonban utánfutó mondatokkal, melyek csak egy vékony cérnaszállal vannak a főgondolatra ráakasztva. („A gögös szolgabíró nem fogadja, azaz kilöketi a falu fejét.... , életében egy nagyon fontos, bátran állíthatjuk: egész életére kiható esemény.... , hogy országos érdeklődés központjába kerüljön, hogy maga iránt általános érdeklődést keltsen.... , Gárdonyi történet-szemlélete nem mély, a nyersanyagba mélyebb felfogást nem visz bele,.... Gárdonyi alkotóművészetének legelső zsenge hajtásai egi *diákkorá-*

ban keletkeztek. Irónkat tehát elég *korán* megihlette a múzsa, már a *gyermekkor* határán kezdte kibontakoztatni...“) Az állandó pótolgatástól nem egy mondat úgy megdagad, hogy a tartalom egészen elvész benne. („Az olvasó közönség újdonság után áhítózó szeszélyében látta később ő maga is és rejlik tényleg irodalmunk horizontján való feltűnésének, első országos sikerének titka és nyitja és nem lehet csodálkozni azon, ha a mindent, legkiváltképpen pedig önmagát és alkotásait oly ridegen értékelő Gárdonyi később kicsinylő és lesújtó bírálattal illette, sőt még meg is tagadta őket“. (41. l.)

Hálások vagyunk Futó Jenőnek, hogy összegyűjtött sok nehezen hozzáférhető adatot. A kívánt Gárdonyi-monográfiát azonban nem alkotta meg. Vannak zárak, melyek csak varázserejű emberek bűvös szavaira pattannak fel.

Kerecsényi Dezső

Kornis Gyula: Magyar Filozófusok. Tanulmányok. Budapest, 1930. Franklin-Társulat. Kultura és Tudomány. 229 l.

Két tanulmány és öt megemlékezés van a kötetben. A tanulmányok közül időben első és filozófiailag is jelentősebb a Pauler Ákos filozófiájának méltatása, mely 1922-ben jelent meg a Minervában. Új magyar filozófiai rendszert, mint ő mondja, a nagy *lélekrianásba* rendet, mélységet, vígasztalást és a felemelkedés lehetőségét megadó filozófiarendszert mutat be. Ez a kis munka mutatja legjobban, hogy milyen jelentősége van a kritikus meglátó, konstruktív működésének. Amikor némelyek értetlenül, mások elámultan tekintettek e kimért logikai rendszerre, akkor megszólalt Kornis és rögtön elhelyezte azt a történet folyamatában, megmérte jelentőségét, fölfedte származása alapját és kimérte lehetőségeit, határait. Takargatás nélkül rámutatott hiányaira is, de helyesen kifejti azt is, hogy e merev logizmusban a redukciós elvnel és triatikus menetnél lényegesebb platonizmusa, idealizmusa és az igazságért végzett erőfeszítése — „az általános lélekrianás közepett“.

A magyar filozófia fejlődése és az Akadémia c. tanulmány kötött téma mellett is a magyar szellem kibontakozásának száz évnyi történetét adja. Ismerteti az Akadémia kiadványait, a körülötte elhangzott filozófiai vitákat és tagjainak munkásságát. De a hegelianizmus, kalobiotizmus, újkantiánus ismeretelmélet, pozitivistá áramlat, értékelméleti és logikai idealizmus mezében folyó magyar filozófiai törekvéseket is ismerteti röviden. Ami pedig itt hiányoznék, azt megtudja az olvasó a magyar filozófia multjáról az öt megemlékezésből. Medveczky Frigyes, Bánóczy József, Alexander Bernát, Posch Jenő és Fináczy Ernő érdeme és munkája van ezekbe szinte belesűrítve. Éppen Fináczyról mondja, hogy ő a szellemi kultúra jelentőségét *átélő* tudós megjelenítő erejű stílussal, idealja a magyar kultúra, melyért napestig magafeledten, a hivatás érzésével dolgozik. Ezek a szavak Kornis jellemzői is. Megértő, világos tudású és örömet munkálkodó sáfára a magyar művelődésnek. Kár, hogy elveit olykor nem teljesítheti ki és munkáját el kell apróznia.

Kincs Elek

Bessenyei György: Tariménes utazása. Kiadta az V. ker. m. kir. állami Berzsenyi Dániel reálgimnázium ifjúsága. 1930.

Ennek a könyvnek, pontosabban a könyv kiadásának ethikai velejáráói fontosabbak magánál a ténynél is, hogy a legelső magyar utópisztikus államregény százhuszonöt év múltán végre megjelent.

1. Az *ifjúság* adta ki. Az ifjúság, amelynek végeredményében egyik fogalmi jegye, hogy kapjon. Az ifjúság, amelyet a közelmúlt majdnem szisztematikusan hozzá is szoktatott ahhoz a jövőgyilkos, mert próbálni és szenvedni képtelen felfogáshoz, hogy neki egyenesen dukál az öregebbek intézményes gondoskodása — ellenszolgáltatás nélkül. Az ifjúság, melyet a legszeretőbb, mert legnagyobb felelősséggel aggódó szemek sokszor már és épen mostanában hajlandók voltak idealizmusra, szervezett munkára, komoly erőfeszítésre képtelennek látni. Az ifjúság, melyet szabad ízlése szerint képzelhet el kiki rongyosnak, elcsigázottnak, vagy az egyetemtől valamilyen okból eleve messzire űzöttnek, hogy az ajándéka annál drágábbnak tessen a szemében.

2. Immár *másodízben* örvendeztet meg bennünket jókedvű adakozásával ugyanez az ifjúság. Ez azt jelenti, hogy az eszme nemcsak megszületett, hanem, több annál: megélt. (Idétlen koraszülött rendszeren elpusztul.) De haladást jelent ez a második könyv minden tekintetben. Az első könyv *Hunyadi* volt, majdnem ötletszerűen épen a Bessenyei könyve. Ez *Tariménes*, reprezentatív műve írónak, kornak, magyar irodalomnak egyaránt. Kiadói feladatnak is nagy, derekas vállalkozás. Többé nem is egyetlen osztály igazságtalanul nehéz terhe, hanem egy egész intézet ifjúságának közös gondja. Térben, időben *expanzív erő*-ről, organikus folyamat közben *növekedés*-ről tesznek mindezek tanúbizonyságot.

3. *Nem kerül a könyv nyilvános forgalomba.* Csak a szellem protekciói kaphatnak belőle. Az érdemesek, az érdeklődők, az ifjúság kedveltjei és az írás-tudás professzionistái. Szigorúan zárt társaság, pedig a határok nagylelkűen elasztikusak. Immár a tavalyi tapasztalatokkal gazdagabban határozta ezt el a kiadótársaság újól, amely tehát ezúttal is hű maradt örök tradícióhoz: pazarló, nagylelkű, igazságos, szuverén ura vérnek és arany. És soha, soha nem tud kiábrándulni.

4. Végül adassék tisztelet a magyar irodalomnak, mely hűséges szerelmeseiv részegítette a ma diákjait. Adassék tisztelet a professzornak, aki plántált-e, vagy öntözött, ki tudná, de a keze nyomán megereedt kétségtelen az új tenyész. Adassék tisztelet az iskolának is, mely eltűrte, sőt istápolta falai között a szokatlan, de derekas tanári és deáki munkát.

Karácsony Sándor

Dr. Györfly István: Magyar népi himzések. I. A cifraszűr. Szerző kiadása. Budapest, 1930. 224 lap, 88 színes és 80 egyszínű táblával, 200 szövegképpel.

Az az elszegényedés, amit a nagy háború testi és lelki értékeinkben előidézett, meglátszik a magyar ember viseletén is. A hivalkodó selyem, az olesó és hitvány gyári portéka széltében elterjedt, de a pompás cifraszűr, a magyar népviselet legrégibb, legsajátosabb és legművészibb

darabja maholnap már csak a múlté. A múzeumi ritkaságok sorába iktatja Györffy István örökbecsű monografiája. Ezzel a hatalmas kötetel, noha csak magyar nyelven íródott, világhírűvé lesz a mi cifraszűrünk, amikor itthon elhangzott fölötte a halotti beszéd.

A szűr, eredetileg szürkőpenyeg, vagyis szörkőpenyeg a purzsajuh gyapjából készült posztógúnya. Vállra vetve, nem fölötve használatos, ujjja végét bekötik, hogy belső zseb gyanánt szolgálhasson. Szegélyeit, aszalyát, széles, hátravetett gallérját a népfantázia gazdagon kidíszítette stilizált virág-ornamentikával. S e díszítések gazdag változatosságából olyan gyűjteményt állított össze a szerző, amelyhez hasonlót magyar iparművészeti munka még nem mutatott föl. Ha a Györffy könyvét minden iskola megszerzi, amit joggal elvárhatunk, akkor holnapra bátran kisöpörhetik mind azt a tömérdék ízléstelen kézimunka-mintát, amivel a közönségünket német és cseh mintagyűjtemények évtizedek óta elárasztották és megméltelyezték.

Györffy a magyar cifraszűrnek hat területét és ennek megfelelően hat tájalakját különbözteti meg. E szerint van bihari és kalotaszegi, nagykúnsági, debreceni, palóc, bakonyi és somogyi cifraszűr. Ez a hat terület majdnem az egész magyarság térfoglalásával egyértelmű, csak a Duna—Tisza-közi subaviselet és az Alföld északkeleti részein terjedő guba vágnak be határai közé. Magyarországon kívül pedig csak egyetlen ponton, a makedoniai Kumanovo vidékén ismer a szerző a szűrhez hasonló viseletet. „A szűr elterjedési területe tehát nagyjából azonos a magyar-lakta területtel. Ezért bátran legmagyarabb ruhadarabnak tekinthetjük.“ Az idegen is annak tartotta, ezért kapartatták le a Bach-korszak zsandárai a szürről a cifraságot. Nagyobb ellensége lett a szűrnek az a perpatvar, amely a debreceni csapó-ipart, a magyar szűrposztógyártást tönkretette. Évszázadokon át a százoktól vették a cifraszűr anyagát, mígnem ennek is útját vágta a háború és a megszállás. A cifraszűr divatját már aligha támaszthatja föl egy új fordulat. Az elszegényedett nép már lemondott róla. De a szépségeit, minden ízében magyar formagazdagságát még megmentheti az iparművészet és főként a muvelt magyar közönség jóízlése és szeretete. Ha Egyiptom múmiáiból új ízlést tudott teremteni a francia empire, mennyivel inkább meghozhatná ezt az újjászületést a magyar ízlés számára a hanyatló szűr-ornamentika. Ennek azonban első föltétele, hogy megbecsüljük és az ország minden zugába eljuttassuk azt a nemzeti kincset, amelyet Györffy itt egy élet munkájával egybegyűjtött. Kitől várjuk ezt?

Ahol nemzeti föladatakról van szó, ott a magyar protestáns közönségnek kell példát mutatni. Hogy másoktól mit várhatunk, arra eléggé jellemző a könyv bevezetése. Itt elmondja a szerző, hogy könyvét saját költségén kellett kiadnia, mert a Nemzeti Múzeum néprajzi tára olyan szegénységben van, „mely még a helyszíni kutatásokat is lehetlenné tette“.

Valószínű, hogy Györffy könyvét csak a jövő, magyarabb érzésű korszakok fogják kellőképpen méltányolni. De a könyvek azért nem vesznek kárba. Majd megveszi őket a népies műipar iránt érdeklődő külföldi közönség. Erre a lehetőségre azonban már jólőre számítani

kell. Ki kell egészíteni a könyvet egy jó tárgymutatóval és egy bő angol vagy németnyelvű szövegkivonattal, továbbá ennek megfelelő két nyelvű címlappal. Nagyot lendíthetne a munka elterjedésén egy vetített képes előadássorozat a velünk rokonszenvező protestáns országokban, különösen angol és amerikai hitrokonaink támogatásával.

Szilády Zoltán

Ottlik László: Nemzet és nemzetiség. Lugos, 1930.

Ottlik László kis tanulmánya napjaink nagy kérdését, a nemzet és nemzetiség problémáját tárgyalja. Tulajdonképpen elméleti alátámasztása annak a nagyszabású magyar nemzetiség-politikai koncepciójának, melyet két évvel ezelőtt a Magyar Szemlében „Uj Hungária felé” címmel írott nagyérdékű tanulmányában kifejtett.

Elsősorban a nemzet fejlődését adja, annak az államhoz való első viszonylatában. A fejlődés eredete szerinte a „geopolitikai” nemzet, melyből a szabadság és hűbériség eszméjének és intézményének segítségével a „nemzetiség” közjogi fogalmához érünk el. A nemzetiség közjogi fogalma után pedig az ettől függetlenül kialakuló pozitív tartalomhoz, a „nacionalizmus”-hoz jutunk. *Ottlik* a rönesszánsz mellett mint nagy politikai faktort a reformációt említi, melyen keresztül a legnagyobb politikai tényező, a nép anyanyelve bevonul a történelembe. A reformáció és a francia forradalom a győzelmes tényezői a politikai fejlődésnek. A rönesszánsz se marad azonban el a maga kihatásában és a politikai romanticizmus újjáéledő rendszerét, szoros szellemi affinitás fűzi hozzá. E két nagy elv, mint eszme és cél, uralja az egész fejlődésmenetet, mely napjainkig kétfelé ágazó irányban él az irodalom és birodalom politikai fogalmának konstruálásában. Az új fejlődést *Ottlik* ekként fejezi ki: „... két tétel... az egyik az, hogy a régi nemzetek mindinkább nemzetiségekké alakulnak át, területi, statikus, defenzív egységekből eszmei, dinamikus, agresszív egységekké; a másik, hogy az újonnan keletkező nemzetiségek nemzetekké iparkodnak kifejlődni: eszmei alapon, mintegy a semmiből keletkezett, hontalan kulturális alakulatokból, szilárd területi bázissal, „birodalommal” rendelkező politikai, világhatalmi tényezőkké.”

Befejező szavai kissé pesszimiztikusan hatnak, hogy az „uralkodó korfelfogás mindig egy kaptafára” húzza a politikai élet végtelenül szövevényes, bonyolult és egymást befolyásoló jelenségeit s ennek az „egy kaptafára húzásnak a következménye” romlás, bomlás, pusztulás, halál.

Maga az egész tanulmány a politikai romanticizmus újjáéledő elméletét látszik igazolni s az Edmund Burke-féle „történeti-politikai nemzetegység”-nek egy újabb, határozottabb és magyarabb kifejtése.

Albrecht Ferenc

Dr. Illyefalvi Vitéz Géza: Államháztartástan (Pénzügytan) alapvonalai. Debrecen, 1930.

Az államháztartásoknak, az állami pénzügyeknek a háborúval bekövetkezett s úgy a győztes, mint a legyőzött államokat egyaránt érintő, többé-kevésbé súlyos zavarai természetszerűleg ráterelték a közfigyelmet az állami pénzügyekre s megnövelték az államháztartás természetével és problémáival foglalkozó tudomány súlyát és jelentőségét.

Amíg azonban ez a helyzet külföldön erős lendületbe hozta az államháztartás tudományát s ennek látható eredményeképp szokatlanul nagyszámú elméleti és gyakorlati e szakba vágó munka jelent meg; hazánkban, bár a pénzügyi zavarok itt sem maradtak el, ez az általánosan tapasztalt lendület — valószínűleg amiatt, hogy hivatalos pénzügyi politikánk nem vonta be munkájába kellőképp elméleti szakférfaikat — nem következett be abban a mértékben, amint az várható lett volna. Ha ezért így mennyiségileg nem érhetjük el még viszonylagosan sem a külföldi mértéket, minőség tekintetében — e mostoha körülmények dacára is — megállja helyét külföldi viszonylatban is államháztartástani irodalmunk.

Örvendetes bizonyossága ennek a kezünkben lévő könyv is, amelyet *Illyefalvi Vitéz Géza*, debreceni egyetemi tanár írt.

A tudós szerző, aki könyvét elsősorban a tanuló ifjúság használatára szánta, mintáját adta annak, hogyan lehet és kell egy messzeágazó tudomány összes eredményeit tömören összefogni úgy, hogy a tudományos szempontok és módszerek mégis teljes mértékben érvényesüljenek abban és a tömör feldolgozás ne essék a világhírűség és könyvnyen áttekinthetőség rovására.

Az államháztartástan — szerzőnk meghatározása szerint — az államháztartás legcélszerűbb berendezésének és vezetésének kérdésével módszeresen és rendszeresen foglalkozó tudomány. Arra van hivatva, hogy az államháztartás helyes szervezésének, főleg pedig az adórendszer minél tökéletesebb kiépítésének alapelveit megállapítsa, elméleti rendszerét kiépítse s ezzel a gyakorlati életnek útmutatóul szolgáljon.

A munka bevezető részében az államháztartástan fogalmi körének és tartalmának meghatározása után az államháztartástanak a többi tudományokhoz való viszonyát állapítja meg szerzőnk, majd a tudomány történeti fejlődésének vázlatát és irodalmát adja.

A tárgyaló részben előbb az állami bevételekkel, aztán a kiadásokkal foglalkozik. A bevételek tárgyalásánál magángazdasági és közjogi jövedelmeket különböztet meg, aszerint, amint azok az állam saját gazdasági tevékenységéből, vagy pedig az állam közjogi hatalmából folyó közszolgáltatásokból erednek.

A magángazdasági bevételek (állami birtokok, ipari vállalatok, monopóliumok) tárgyalásánál azt javasolja szerzőnk, hogy az állam csak akkor üzzön magángazdálkodást, ha azt fontos állami, pénzügyi és gazdasági érdekek s a társadalom teherviselési képessége kívánják meg.

A közjogi bevételek tárgyalásánál kijelenti, hogy ezeknek létjogosultságát egyedül az államnak ezen bevételekre utaltsága igazolja és teljesen közömbös, hogy az állam nyújt-e ezekért személyszerinti ellenszolgáltatást az egyeseknek, vagy sem. Voltaképpen közadók ezek s természetüket vizsgálva akár illeték-, díj-, járulék-, vagy adó-nevet viselnek, ugyanegy kategóriába tartoznak. Mindezeket sorra veszi szerzőnk s történeti kifejlődésüket is megvilágítva, kifejti azok természetét, illetékességét, gazdasági hatását, egyúttal pedig bírálatot is mond felőlük.

Az adórendszer kellékeit vizsgálva, úgy találja, hogy az csak akkor lehet helyes, ha az államnak állandó és fokozható bevételt biztosít. Ehhez pedig az szükséges, hogy az adó mértéke arányban álljon az adózó teherviselési képességével, továbbá, hogy legyen általános és egyenletesen megosztott s végül legyen progresszív, mely a gyengébb adóalanyok lehető kímélésével (létminimum!) az erősebb és tehetősebb adóalanyokat teherviselési képességüknek megfelelően emelkedő adókkal terhelje.

Az állami kiadásokra térve, hangsúlyozza, hogy a költségvetés helyes megszerkesztésének első kelléke, hogy a kiadások és bevételek közt az egyensúly biztosítva legyen, mely célból a kiadásoknál bizonyos sorrendet ((előbb az alkati kiadások jönnek, amelyek az állami szervezet fennmaradását és rendjét biztosítják s csak ennek kielégítése után jöhetnek a célbeli — társadalmi — kiadások) kell biztosítani.

A költségvetéssel kapcsolatos kérdések feltárása után végezetül az államadósságok és kényszerkölcsönök fajairól emlékezik meg s ennek keretében a deficit és államcsőd különböző formáit és jelentkezési módjait tárgyalja.

A minden tudományos fontoskodás, minden felesleges szó és kitérés nélkül, az igazi tudós egyszerűségével, tárgyilagosságával és a tudományos szakirodalom teljes ismeretével megírott széles látókörű és biztos ítéletű munka önkénytelenül is túlnő az első célkitűzésen. Világos előadása pedig arra is képesíti, hogy mindazok, akiket az államháztartás természete, problémái, az adóztatás rendszere mélyebbről érdekelnek, haszonnal forgathassák.

Dr. Ferenczy Ferenc

Dr. Kempelen Attila. Az ifjúság lélektanának alapvázlata.
Budapest, 1928. Pfeiffer Ferdinánd kiadása.

Az ifjúságlélektan még fiatal, de nagyjelentőségű tudományág, egyrészt mert a pedagógiai praxis ihletője, másrészt mivel az ember önmagáraeszmélésének a segítője.

A kis mű szerzője úttörő munkát végzett, munkája az első magyar nyelven megjelent ifjúságpszichológiai tanulmánynak tekintendő, mely egyúttal elsőnek közöl ifjúkori naplószemelvényeket. Kalauzolja a *szülőt* és a *nevelőt* a zárkózott és sokszor nagyon is félreismert ifjú lélek megértésében; a kutatónak pedig megszívlelendő adatokat és szempontokat nyújt. Mivel manapság már a tudomány minden terén mindinkább fontossá válik a *genetikus* szempont és a fejlődés törvényei a legkülönbözőbb tereken is lényegükben hasonlóak, azért az ifjúságpszichológia, párhuzamba állítva az ember, a népek és kultúrák fejlődési menetével, nagy mértékben tágíthatja ismereteink horizontját az „ember“ megértésében.

A szerző jellemzi a serdülés (pubertas) és a felserdülés (adolescencia) korát, összehasonlítja az ifjút a gyermekkel és felnőttel. Ismerteti az eddig elért külföldi eredményeket és saját kutatásaiból is érdekes megállapításokat közöl. Világnézete *evangéliumi* és *kritikai*. Elméleti megállapításainak illusztrálására az érdekes naplószemelvényeken kívül egyéb ifjúsági szellemi termékeket is közöl.

Simonyi Dezső

Színházi szemle

Nagy festőművészek gyakran dolgoztatják ki tanítványaikkal a részleteket, miután maguk minden lényegeset megalkottak a vásznon. Zilahy drámái ennek a fordítottjára emlékeztetnek, kivált legújabb darabja, *Leona*. Az epizódok mestere kitűnő mellékalakokat teremt, de már a darab lényegét a nagy mesterre, a közönségre bízta. Ez még nem volna rossz művészi elv, ha tulságosan egybe nem esnék a komoly megoldásra, mélyebb jellemrajra képtelenség tünetével. Pompás első felvonás, eleven dialógok, néhány karakterisztikusan megrajzolt mellékalak: íme, e dráma minden erénye. Már a főbb alakok lépten-nyomon kisiklanak az író kezéből. Pedig mennyit ígér ez a dráma. Mindjárt az elején milyen érdekes motívum, amint Katonának, a nép emberének és Leona grófkisasszonynak barátsága és szerelme szövődik. Ebből a szerelemből — hacsak a színpad levegőjében is — komoly válság indulhatna meg két ellentétes, ellenséges világ között. De helyett Zilahy hatásra pointírozott drámát hevenyész. A szerelmes férfit, aki Leonát nemes önfeládozásra, a nép segítségére ihlette, kommunisztává vadítja, elég indokolatlanul s végső hatás kedvéért a forradalom kitörésekor a csőcselék élén letartóztatja és kivégezteteti vele Leona apját. Ez több szempontból helytelen. Utóvégre itt két világnézetet állít egymással szembe az író, hogyan akaszthatja meg hát ébredő harcukat, egymás kiegyensúlyozására való törekvésüket egy rémdrámái fordulattal? A nép emberét, mint fogalmat, mégsem csak a megvadulás és felelőtlenség jellemzi, pedig Zilahy — úgy érezzük — magát a forradalmi lelket akarta benne megrajzolni. A különös fordulat különben színpadi trükknek is indokolatlan. Nem tudjuk elhinni, hogy Leona, aki egy fedél alatt alszik az apjával, ne hallaná a zajt. Mintha minden élőlény elsüllyedt volna a kastélyban, ami éppen ilyen zavaros időben letűnő vigyázatatlanság s csak a mesékben fordul elő, hogy valami katasztrófa megtörténhessék. Dehát Leonának süketnek és vaknak kell lennie ezen az éjjelen, végzetdráma, tévedések játéka hősnőjének. Az író különös meglepetéseket tartogat alakjai és a közönség számára. Katonának fogalma sincs róla, hogy grófkisasszonyt szeret, Leonának sem szabad a darab végezetéig megtudnia — de még a közönségnek sem, legfeljebb csak sejtenie —, hogy szerelme: apja gyilkosa. Hogy itt olcsó fogás történt, hogy Zilahynak a zajos, az idegekre ható fontosabb, mutatja a három főjellelem elhibázott, elégtelen rajza. Katonát az első felvonásban nemes emberbarátnak ismerjük meg. Igazi, természetes kép. Erről az emberről, aki a kulisszák mögött hirtelen karaktert változtatott, el kell hinnünk, hogy megvadul, föbelövet s végül rimánkodni tud, mint egy gyermek. Ez volna a nép embere? Merovszky gróf, Leona apja, elegáns, dúsgazdag, szellemeskedő politikus, átlagjelenség, inkább nagy államférfiak függvénye. Ha szorul, megalkudni is kész s ebben csak indokolatlan halála akadályozza. Ez volna az arisztokrácia? Leona elgázol egy kislányt, megrémül, álnév alatt beáll népkonyhai munkásnak, beleszeret az egyik vezetőbe, altruista eszméinek hatása alatt kacérkodni kezd a forradalommal, aztán, mikor megtudja, hogy szerelme, megmentője gyilkolta meg az apját, kiszolgáltatja a rend-

őrségnek. Grófkisasszony ez? Inkább csak kosztüimöt viselnek, hatás-keresésre beállított hősök mind, egytől-egyig. Az író azt ígérte, hogy tanítani fog, szembesíteni két világot s ahelyett egérutat vesz két világ-nézet között s ezzel vége. Az egyetemes érdekűnek indult dráma speciális magánüggé csökkent s úgy járt, mint a Leona autója, megbokrosodott s agyongázolta — önmagát. Ezt annál fájdalmasabban érezzük, mert a darabot az ország első színpadán adják. A színészek játékában híven érvényesül a darab minden erénye és fogyatéka. *Petheő Attila* az első felvonásban pompás, egész ember, csupa jószág, emberszeretet, a maga szükszavúságában, dísztelenségében teljes kép. Később már csak szerepének törtségét igazolja. *Bajor Gizi* is eleven, megrázó jelen-ség eleinte. Ahogy a szerencsétlenség után bejön, minden részvétünket felkölti, hogy mindinkább hatásvadászó szituációk ábrázolója legyen. *Csortos Merovszky* gróf szerepében nagy egyénítő erővel játszik, de inkább alakjának sekélyes-kedélyes vonásait húzza alá. *Odry* csekély szerepében is rokonszenves s ha vázlatképet ad is, legalább egy követ-kezetesen rajzolt jellem körvonalai közt adja. *Rákosi S-idi* egy szegény úriasszony nemes alakításával kapott meg, *Hosszú Zoltán* az elgázolt kisleány apjának pár szavas rajzában legjobb színészeink színvonalán mozog. *Gál Gyula* igen sikerült figurája egy a darabból kikívánczozó jelenetnek.

Aszlányi Károly, akinek *Szélhámos kerestetik* című vígjátékát a Kamara-színház mutatta be, tehetséges író. Hogy fiatal ember, nyilvánvaló: ilyen öreg darabot csak fiatal emberek tudnak írni. Aszlányi pom-pásan utánozza olyan vígjátékok hangját, melyek már korokban avatagok, de egy csipetnyi humorral, tiszta levegőjükkal s bájos eseten-ségükkel meg bírnak élni. Egy német kisvárosban dühöng az erkölcs, a polgármester fel akarja oszlatni a rendőrséget, a rendőrség pedig szél-hámost akar kitermelni, hogy nélkülözhetetlenségét igazolja. Ez a szél-hámos találkozik is egy berlini ifjú személyében, aki szerelmes a pol-gármester leányába, névtelen szerelemes levél írására s leányszöktetésre való fenyegetésre is képes. Egy rendőrségi ember rá is bírja erre a lépésre; a leány, akit férjhez akarnak adni egy mulya gazdaghoz, kész vele szökni. Szerencsére megérkezik a rettegett kormánybiztos, hogy megvizsgálja a különös intézkedéseket, kibékül unokaöccsével, a berlini fiatalemberrel s áldását adja a párra. Az ötlet, ahogy Aszlányi Károly mozgósítja, nem mutatkozik egész estére elégnek, de a vígjáték egy kicsit döcögve, nagy kanyarodással, mégis csak eljut a megnyug-tató fináléig s az ártatlan helyzet-komikumban, tempós beszédben, régi viseletben kedvüket lelők kacagnak is eleget. A színészek (*Uray, Bartos, Vaszary Piri, Tasnády Ilona, Horváth Jenő, Vándory Margit*, stb.) nem nagy feladatra vállalkoztak s jól mozognak hálás szere-pükben.

Fodor László legújabb vígjátéka, a *Töltőtoll*, hanyatlást jelent a Belvárosi műsordarabjaihoz képest. Pedig ha már a színház igazgató-sága megelégszik bájos semmiségekkel, legalább megmaradhatna a *Fruska és Egy leány, aki mer* színvonalán. Fodor László vígjátéka még ennek a mérsékelt igénynek sem tud megfelelni. Nincs egyetlen ter-

mészetes alakja sem s cselekvénye ugyancsak kiagyalt. A válóperes ügyvéd megtudja, hogy felesége töltőtollat vásárolt, az asszony nem számol be vele, a töltőtoll a névnapi ajándékok között sem kerül elő s mivel az egyik csinos udvarlónak szintén van töltőtolla, kész a gyanú, hogy az asszony csal. Az ügyvéd, aki éppen egyik barátját akarja kigyógyítani a féltékenységből, maga is féltékeny lesz s most már két asszonyt figyeltet a detektívjével. A naív bonyodalom után kiderül, hogy az asszony csakugyan emlékszik a vásárlásra, a töltőtoll napok óta a férj asztalán hever, aki csak éppen ott nem kutatott áruló nyomok után. A hűtlenséggel vádolt feleség, aki végül a minden hájjal megkent tisztességes nő típusának játssza ki magát, eltanulja környezetétől s végtelenül ontja az aforizmákat. *Dayka* Margit minden kedvességét megcsillantja, de korántsem közelíti meg előbbi sikereit. A többi szereplő játékát fokozott mértékben hervasztja az erőszakolt jelenetek halmozása.

W. Sommerst Maugham darabja, A szent láng, melyet a Vígszínház mutatott be, kifogástalan konstrukciójával hat. Abban, ahogy a darab cselekménye felépül, láncszem láncszemhez fűződik s minden felesleges önjellemzés és magyarázat helyett a dráma eleven üttöre lüktet a jelenetekben, a legkényesebb drámaíró sem tudna hibát találni. Itt minden szónak megvan a helye, hangsúlya, az előzmények páratlan leleménnyel szövődnek a szereplők szavaiba s a probléma az utolsó betűig zökkenő nélkül oldódik meg. Mégsem elsőrangú darab ez, de arra jó, hogy lekösse a közönséget egy nagyon is a detektívdrámák határán járó izgalmas esettel. A férj évek óta nyomorék, az asszony fiatal, szép és sokáig hű, szerelmének maradékából, szánalomból. Aztán beleszeret a sógorába s nemsokára gyermeke is lesz tőle. A két férfi anyja tudja ezt s határozott lépésre szánja magát, megmérgezi a gyógyíthatatlan beteget, hogy két fiatal és egészséges szerelmes holdoguljon s egy reménytelen ember megszabaduljon szenvedéseitől. Elcsépelet téma, színpadon is. Maugham új veretet tud neki adni. A cselekmény tulajdonképpen abból a vizsgálatból telik ki, melyet az ápolónő folytat a beteg halála után. Ez az igénytelen, csúnya nő szerelmes volt a betegbe, elhagyatottságból, részvétebből, óvatos szeme észrevette a jelekből, hogy nem természetes halállal mult ki, gyanúja előbb a feleség felé fordul, míg végre az anya megvallja, hogy ő a gyilkos. Valamikor ő is szerelmes volt férje legjobb barátjába, de nem mert holdog lenni. Hát most jót tett egyszerre három emberrel s vállalja érte a felelősséget. Az ápolónő megtörik, megérti a nemes lángot, hallgatást ígér s a ház barátai is meghajolnak az anya cselekedete előtt. *Péchy* Blanka játssza az ápolónőt, még pedig remekül. Egész rokonszenvünket bírja, minden kegyetlensége ellenére, melyet szomorú elhagyottsága, emberbaráti szeretete, kötelességérzete szinte fenségessé szépít. Az anya szerepében *Varsányi* Irén túlságosan enyhe és szelíd, holott elszántnak és végzetesnek kellene lennie, de így is éreztetni tudja a határtalan anyai jószágot és akaratierőt. *Makay* Margit hideg, nemcsak szenvedő feleségnek, hanem szerelmesnek is; semmiképpen sem tudja kifejezni a kettősséget, mely szerepében rejlik. A többi szereplő (*Vértes*, *Beregi*)

jól simul a vezető szerepekhez, *Jávor* szinte egészen a háttérben marad.

Edouard Bourdet párizsi életképe, *A gyöngye nem*, a mai társadalomnak egyik rétegét állítja pellengérré: gazdag, főként amerikai nők és magukat elárúsító férfiak szerepcseréjét. A gyöngye nem itten az erősebb, a férfi válik törékeny bábbá. A darab középpontjában egy fiatalembert kiházasító asszony áll, akinél szörnyűsebbet régóta nem láttunk a Magyar Színházban. Egyetlen erénye, hogy szereti a gyermekeit. Ugy alkuszik, hazudik az érdekükben, mint valami halaskofa vagy tőzsdeügynök. El van telve a szépségükkel, valósággal szerelmes beléjük s egyetlen gondja, hogy kényelmes, dologtalan életet harácsoljon számukra. A miliő nem kevésbé romlott, gigolók, férfivásárt csapó gazdag nők hemzsegnek ebben a szállodában, úgyhogy a tulajdonos lefekvés előtt rendszeren sétára megy, egy kis tiszta levegőt szívni. Mindenki rangjához, módjához képest romlott, még a hű szerelmes is pénzzel, állással vadászik szerelmesére s a kisgyerekek is a tételt példázzák miniatűrben: a kisfiú nem akar *ingyen* játszani a kisleánnyal. Egyetlen ötlethez nagyon is sok ez a bonyodalom, a tételt sok ismétlés festi alá, néhol bizony unalmasan. Soha még egy ilyen fanyar mosolygású vígjátékot! Egyetlen nagy alakításra ad alkalmat; *Góthné* remekel benne, mindent kihoz fertelmes szerepéből. *Mészáros* Giza egy férfiváltogató öreg és csúnya grófnő ultranaturalista torzképével borzongat meg. A többiek (*Zala* Karola, *Dénes* György, *Ráday* Imre, *Góth* Sándor, *Turay* Ida) jó együtttest kanyarítanak a vezető szerep köré s töretlenül fejezik ki a kannibáli alap gondolatot.

A Nemzeti Színházban irodalmi esemény volt *Goethe Iphigenia Taurisban* című drámái költeményének felújítása, *Babits* Mihály fordításában. A nagy német egyik legtisztultabb klasszikus művét magyarrá költeni felér egy eredeti alkotással. *Babits* kitűnő munkát végzett, nyelvében goethei erő és fenség van. A darab mégsem tudott mélyebb gyökeret verni. Közönségünk kétszeresen távol áll ettől a világtól, tisztelettel végignézi a játékot s nem meri nyiltan megvallani, hogy unta magát. Pedig *Goethe* modern lelket oltott a mesébe, melyet *Euripides* isteni beavatkozással, külső eszközökkel old meg. Nála *Tantalus* unokái maguk oldják meg sorsukat, lelki megtisztulásuk előttünk folyik, miáltal emberibbé válnak, közelebb kerülnek szívünkhöz. Persze *Iphigenia* mögül hiányzik a legalkalmasabb háttér, *Goethe* kora, mely annyira kedvezett ennek a költészetnek. Tudjuk, hogy az első előadás mily élénk hatást váltott ki egy hozzáértő körben s azok, akik *Orestest* *Goethe*, *Iphigeniát* *Corona Schröter* alakításában látták, ki nem fogytak az elragadtatásból. A darab már német színpadon is elvéve kerül színre. *Engel*, a német irodalomtörténetíró mondja, hogy náluk már nincsenek olyan művésznők, akik *Iphigenia* remek verseit méltóan tudnák kiejteni. A Nemzeti Színház rendezése, sajnos, ifjúsági előadás színvonalán mozgott. A szerepek elég jó kezekbe kerültek. *Szabó* Margit éreztetni tudta a klasszikus fenséget, szava ünnepélyesen zengett. Elfogadható volt *Lehóty* Thoasa is; *Bartos* Arkas szerepében kissé száraznak és nyersnek mutatkozott, *Abonyi* tulságosan látványosra hangolta a fúriáktól üldözött *Orestes*

vergődését. *Forgács* Antal Pyladese sem volt rossz. Hanem az össz-játék darabos és vontatott volt s teljesen elhibázott sallang a Szentpál-csoport játéka, mely nyilván a görög tragédiák kórusát akarta pótolni néma mozdulatokkal és mimikával, elég ízetlenül.

Iphigenia után *Plautus* egy rövid komédiája került színre *Révay* József igen szép fordításában. A halott-támasztásnak megvolt az az értelme, hogy a mai közönség szentől-szembe láthatta a moliérei alakok kétezer esztendősnél idősebb őseit, az urát lóvá tevő szolgát, a bárgyú apát, a könnyűvérű, de komolyan szerelmes fiút. Az estének egyetlen nagy alakítása a fiatal *Juhász* József volt, az egyik szolga szerepében.

Vajthó László

Hibaigazítás. Októberi számunk címlapján a tartalom felsorolásában Gaudy: A középiskolai tárgyak egymásra vonatkoztatása a gyakorlatban címet a következő változtatással és kiegészítéssel helyesbítjük: *A középiskolai tárgyak egymásra vonatkoztatása a gyakorlatban. Irták a budapesti ev. leánykollégium szaktanárai. Szerkesztette dr. Böhm Dezső igazgató. Ismertető: Gaudy László.*

A protestáns tábori lelkészet multjából című közleményben az 568. lapon felülről a 2. sorban feltétlenül helyett *feltételül* olvasandó.



Rendes tagok:

Alföldi András	Rugonfalvi	Németh Gyula
Bartók György	Kis István	Némethy Károly
Benedek Sándor	Kolosváry Bálint	Pápay József
Bruckner Győző	Kováts J. István	Petz Gedeon
Buza László	Kun Béla	Polner Ödön
Darkó Jenő	Melich János	Pröhle Vilmos
Dékány István	Mészöly Gedeon	Rácz Lajos
Dézsi Lajos	Mikler Károly	Schneller Károly
Domanovszky Sándor	Mitrovics Gyula	Szádeczky K. Lajos
Finkey Ferenc	Moór Gyula	Szelényi Ödön
Gombocz Zoltán	Nagy József	Tankó Béla
Hornýánszky Gyula	Nagy Miklós	Thienemann Tivadar
Imre Sándor		Varga Zsigmond

III. Irodalmi és művészeti szakosztály.

Tiszteleti tagok:

Bánffy Miklós	Pekár Gyula	Szász Károly
Kozma Andor	Sántha Károly	Torkos László
	Szabolcska Mihály	

Rendes tagok:

Áprily Lajos	Isoz Kálmán	Papp Ferenc
Baja Mihály	Jakab Ödön	Petri Mór
Császár Elemér	Kéky Lajos	Reményik Sándor
Csók István	Komáromi János	Szemere György
Gyökössy Endre	Kovács Dezső	Thaly Lóránd
Hamvas József	Lampérth Géza	Tolnay Vilmos
Horváth János	Maday Gyula	Zsigmond Ferenc
	Muraközy Gyula	

VI. Természettudományi szakosztály.

Tiszteleti tagok:

Ilosvay Lajos	Imre József	Fröhlich Izidor
	Mágocsi-Dietz Sándor	

Rendes tagok:

Darányi Gyula	Györffy István	Soós Lajos
Dávid Lajos	Mikola Sándor	Szilády Zoltán
Fröhlich Pál	Pekár Dezső	Vámossy Zoltán
Gombocz Endre	Pekár Mihály	Verzár Frigyes
	Ritoók Zsigmond	



TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkészi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf
Titkárok:
SIMONYI DEZSÓ és TÖRÖK PÁL
Pénztáros: BENDL HENRIK
Ügyész: FROMM LAJOS

Lelkészi alelnök: KAPI BÉLA
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró
Szerkesztő: ÁPRILY LAJOS
Belső munkatársak:
KEMÉNY LAJOS és TÖRÖK PÁL

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A Protestáns Szemle szellemi részére vonatkozó közleményeket a következő címre kell küldeni: ÁPRILY LAJOS szerkesztő, Budapest, IX. kerület Lónyai-utcai ref. gimnázium.

Csak géppel írt kéziratokat fogadunk el.

Kéziratok visszaküldését a szerkesztőség csak a legkivételesebb esetekben vállalja.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa BENDL HENRIK, Budapest, IV., Deák-tér 4. szám, az ő nevére címzett küldeményeknél kérjük annak megemlítését, hogy a befizetés a M. P. I. T. javára történt.

Saját póstatakarékpénztári számlánk száma 4170.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T.
BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 12. — Automata: 856—16. sz.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is elfogadtnak.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. szám. — Telefon: Automata 850—53.

Előfizetési ár egy évre: 4 dollár, 16 shilling, 10 holl. frt., 20 svájci frank, 25 osztrák schilling.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ÁPRILY LAJOS

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

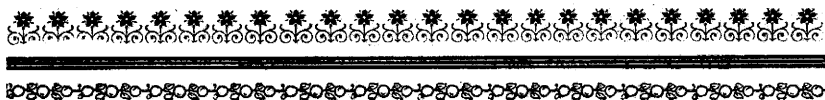
- Muraközy Gyula*: Szaboleska Mihály. 697.
Bartók György: Szellem és élet. 700.
Rolla Margit: Rajz (Vers). 707.
Maróthy Jenő: Bethlen Gábor tudósai. 708.
Bartalis János: Mai nap (Vers). 719.
Máthé Elek: Az örök Róma. 720.
Agrippa D'Aubigné: Szonett a királyhoz. Sylvester Pál fordítása. 726.
Pásztor József: Tanyán. 727.
Szegedi István: Irodalmunk hanyatlása. 732.
Fekete Lajos: Mint porszem a szélfúvásban. (Vers). 737.
KRÓNKA: *B. Pap István*: A Budapesti Református Egyház ünnepe. 739. —
Ady Lajos: Dóczy Imre dr. 743. — *Trócsányi György*: Szemerei Szemere György. 745.
KÜLFÖLDI SZEMLE: *H. Gaudy László*: A protestántizmust védő és támogató nemzetközi szövetség zürichi ülése. 748.
KRITIKAI SZEMLE: Emlékkönyv az „Ágostai Hitvallás” négyszázados évfordulója ünnepére. *Dr. Mikler Károly*. 752. *Dr. E. Szelényi*: Evangelische Paedagogen und Philosophen in Ungarn. *H. Gaudy László*. 761. — *Bartók György*: Kant etikája és a német idealizmus erkölcsbölcsélete. *Tankó Béla*. 761. — *Bergson*: Teremtő fejlődés. *Kincs Elek*. 764. — *Rákosi Jenő* élete és művei. *Pásztor József*. 767. — *Zalai Szalay László dr.*: A pusztai balladája. *Muraközy Gyula*. 769. — *Bartalis János*: Föld a párnám. *Németh László*. 771. — *Bihó Lajos*: Kétlelkű szerelem. *Hanvas József*. 772. — *Balázs Ferenc*: Bejárom a kerek világot. *Juhász Géza*. 773. — *Pintér Jenő* Magyar irodalomtörténete. *Kerecsényi Dezső*. 775. — *Karácsonyi Sándor* A tanulás mesterfogásai. *Kerecsényi Dezső*. 777. — *Dr. Panka Károly*: A pataki diákvilág anekdotakincse. *Karácsonyi Sándor*. 779. — *Ossendowski*: Lenin. *Török Pál*. 781. — *Jakubovich*—*Páris*: Ómagyar Olvasókönyv. *Losonczy Zoltán*. 783. — *Szinnyey József*: A magyar nyelv. *Erdélyi Lajos*. 784. — *Színházi szemle*: *Vajthó László*. 785. — *Zenci szemle*. *Isoz Kálmán*. 788. — *Mozgófényképek*. *Szegedi István*. 790.

E szám ára 2 Pengő.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadása.

Megjelenik havonta, július és augusztus hónapok kivételével.

Előfizetési díj egész évre 22 pengő.



MEGHÍVÓ

a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság 1930. dec 5-én délután fél hatkor a budapesti ref. theologia dísztermében (IX., Ráday-u. 28.) tartandó

főolvasó-ülésére

és az azt követő

közgyűlésére,

választmányi- és osztályülésére.

A főolvasó ülésen Kovács Sándor egyet. tanár Augustinus koráról, Révész Imre egyet. tanár Augustinusról tart előadást. A főolvasó ülésen minden érdeklődőt szívesen látunk.

A közgyűlés tárgya: alapszabálymódosítás, titkári előterjesztések.

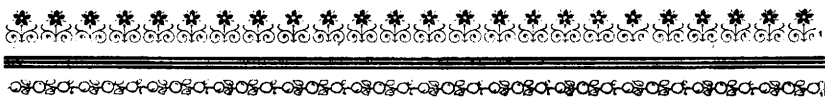
A választmányi ülés tárgya azonos a közgyűlésével.

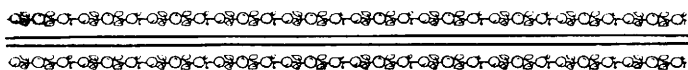
Az osztályülés tárgya: Elnöki előterjesztések, titkári előterjesztések, az Ügyrend megállapítása.

A közgyűlésre, a választmányi és osztályülésre az illetékes tagokat tisztelettel meghívjuk.

Budapest, 1930. november hó.

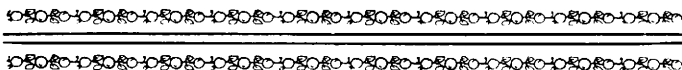
Titkári hivatal





Mai számunkhoz póstatakarékpénztári befizetési lapot mellékelünk. Kérjük t. tagtársainkat, hogy ennek fölhasználásával az esedékessé váló 1931. évi tagdíjat befizetni szíveskedjenek. Emlékezetbe kívánjuk idézni, hogy folyó évi augusztus hóban figyelmeztettük minden hátralékos tagtársunkat tartozásának összegére. Hálával jelentjük, hogy a fölszólítottak jelenfékeny százaléka részben vagy egészben beküldte a kért összeget. Azokat a t. tagtársainkat azonban, akik kimutatásunk szerint több évi tagdíjjal voltak hátralékban és abból semmit be nem küldtek, kénytelenek vagyunk figyelmeztetni, hogy ha folyó évi december folyamán tartozásuk részben vagy egészben való törlesztéséről nem intézkednek, legnagyobb sajnálatunkra kénytelenek leszünk folyóiratunknak az ő címükre való küldését beszüntetni.

Szeretettel kérjük minden nehéz viszonyok között élő tagtársunkat, hogy kilépés helyett új tagok gyűjtésére szíveskedjék gondolni.





Szabolcska Mihály

A legkedvesebb hangú magyar lírikus, a magyar falu nagy romantikusa, a szelíd báj, a karácsonyi tájak Fra Angelicoja életéről és költészetéről csak halálában vesszük észre, hogy lényegében — tragikus volt és ennek a tragikus összeütközésnek, melybe makacsul szép álmai a folyton torzuló, az új teremtés kohójában égő világgal kerültek, a halál volt a kiegyenlítője és megoldója. Nem úgy kapta a lantját, hogy arra a meglévő aranyhúrokon kívül több rárakható lett volna és úgy kezdte észrevenni, hogy poézise úgy lebeg a világ fölött, mint a sugárban fürdő bárányfelhők lángszórókkal elperzselt tájak fölött, mint a pacsirtaének a Szahara fölött.

Talán így lehetne röviden összefoglalni ezt az ellentétet: Szabolcska költészete sztatikus volt egy dinamikus világban.

Nem lehet nála fejlődésről beszélni, mert hiszen amikor megszólalt, kora ujjongva ismerte meg benne önmagát és Szabolcska hú maradt ahhoz a világhoz, mely sem hozzá, sem önmagához nem maradt hűséges. Szabolcska faluja időfölötti; mióta elhagyta, nem változott. Arcok, lelkek és akácok azóta is olyanok, mint mikor gyerekekkel figyelte őket. Ott, a Tisza partján fölhajolnak susogva az illanó haboknak. Csak a habok surrannak el folytonosan, de a kép, amit az egymásután érkező percek és évek tükröznek vissza, nem más azóta sem. A magyar líra nagy egészében hűtlen lett a faluhoz azóta. Ady furcsa, lázas városi álmokkal próbált visszatérni hozzá és nem vette észre, hogy nem a földje üzte őt, hanem megfordítva történt. Az igazi szerelmese a magyar falunak Szabolcska maradt. A szívében hordott róla egy képet és ő mindig azt nézte, amit még a gyermekemlékek palettájának színeivel festett. A várost és a dolgokat és a hitének nagy karácsonyfáját nem szűnt meg annak a dobogó szívű gyermeknek szemével nézni, aki egyszer ámuló gyönyörűséggel ébredt rá az élet csodáira a Tisza partján. Az a nemzedék — a Szabolcska nemzedéke —, mely a haladás országútján a városok mohó kapujában még egyszer visszanézett a távoli falura és meghatott emlékek aranykeretébe foglalta, úgy hallgatott Szabolcskára, mint a kivándorolt magyarok az utánuk érkező busongó magyar nótákra. Az a „Grand Café“ nemcsak Párisban volt, az a párisi fogadó jelentette a fel-

törő, az élet központjává váló magyar várost is és az a kép, amit ennek az ablakán át látott, változatlan és változhatatlan volt. De nemcsak a falvak és lombok álltak mozdulatlan szélesöndben ezen a képen, hanem a napfény is állandó és változás nélküli volt. Más szóval: Szabolcska költészetének ihletése, hangja, formái, témaköre egyenletes, olyan, mint a Tisza folyása: kanyargó, fordulatos, síma, nem a nagy egészben, hanem a részletekben van ezer változat. A legjobban mutatja ezt vallásos költészete, mely olyan, mint a betlehemi csillag: a keresztyén élmények nagy országában egyetlen bűbájos tájék fölött ragyog varázsos fényvel. Ady vallásos keresése olyan nyugtalanul bolyong, mint a bibliai ördögös, hol lázadzik és szitkokat szór, hol gyermek módjára sír, hol régi gyermek-imák és hitek Sion-hegye alatt üldögél fázósan, hol bűnbánat, hol pogány gőg „tüzebe és vizébe“ esik. Mindebből nincs Szabolcskában semmi. Ő a karácsony boldog trubadurja. Az ő nagy programja: a betlehemi angyalokat úrrá tenni a világ fölött; megígérte az este ennek a békességét szeretné tovább adni szívről-szívre. Aki karácsony este boldog együttlétében verset akar olvasni, az a karácsonyfagyertyák fénye mellett csak Szabolcskát tudja igazán megérteni, hiszen az ő vallásos költészete ilyen karácsonyfa. Lehet, hogy csak gyertyák égnek rajta, egymáshoz hasonlók és nem világítják be a mindenséget, szerények és békességsek, de az isteni Gyermeke szunnyad alattuk s iránta való nagy gyöngéd szeretetben égnek el. Az a nemzedék, mely a nagy kínzó kérdéseket kerülte, de nem akart lemondani arról, hogy az ég felé nézzen, ismét Szabolcska látásában találta meg azt a képet, melyet ő az Evangélium országából látni akart. Azért jött a Demeter Rózsika arca idők fölötti szépsége mellett és örök emberi jelentése mellett is annyira közel egy adott korban a szívekhez, mert rajta azt a jelentést olvasta el a kor, hogy a hitnek vannak a karácsonyi fényen kívül is nagy kérdései, homályos téli tájai, hófúvásai, és ezekre nézve megdöbbenve hallgatott el. „Állni látszék az idő, bár a szekér szaladt. . . .“ Az idő sietett tovább. Ha a falvak külső képe nem sokat változott még, de más lett az emberek lelke. Új, nagy kérdések orkánja, mint egy duhaj óriás, szörnyű palotást járt a magyar föld felett. Más hírek érkeztek már a faluból. Egyik kritikájában azt tanácsolta Oláh Gábor Szabolcskának: kiengedte lelkéből a pacsirtákat, engedje már ki a sasokat is. Oláh Gábor nem értette meg Szabolcska belső lényegét. Szabolcska vonaton járt, de valójában sohasem szállt föl a vonatra; városban lakott, de sohasem volt ott az igazi lakása; öregedett, de soha nem is akarta észrevenni, hogy az idők mások; költészete olyan volt, mint a Wilde Oszkár mesebeli fecskéje, mely a szobor szerelmese volt és nem repült el a többi madárral öszszel, ott maradt mellette, mint elmúlt tavaszi napok élő emléke, mint szent dacolás az élet változásaival, daloló anakronizmus, visszajáró májusi álom.

Igy maradt meg ez a tavaszi poézis szép multak omló szobra mellett. Fölöttünk téli felhők szállnak és hideg fagyok járnak az erdőben és be-betörnek a szegényebb házakba, a fecske ittmaradt,

ha elhallgatott is. A kor érdeklődése lassan másfelé fordult, mint az előző félszázad kérdései. Keresztyénségünk előtt nem egy, hanem ezer és ezer kis Demeter Rózsika sápadt arca kérdi a miertet. Ezt a választ távolabbi vidékeken kapjuk meg. Betlehemtől nagy út van még a Golgotáig. És nekünk útra kell kelniünk, hogy tovább menjünk. Mélyebb és forróbb talányok vannak a lelkünkben, mint az apáink derültebb hajlékában voltak. Szabolcska világa eltűnt. Ennek a kornak más énekei vannak, más útjai és más bánatai. De Szabolcska nagysága éppen az, hogy amennyire egy emberöltőnek ajka és álma volt, éppen annyira lesz egy csomó dalával az időfölkötti magyarságnak énekese, mint ahogy a költőnek mindig az a nagysága, hogy amit egy bizonyos korszak üzeneteképpen dalolt, az csodálatosan egyetemes és külső változásoktól független szépség lett. Mennyi marad meg ilyen érték Szabolcska költészetéből, ezt nem lehet még ma megmondani, de hogy abban az összeütközésben, melybe a külső világ és az ő költészete került, a folyton alakuló és gomolygó kor a gyöngébb, bizonyos. Ezek a gyötrelmes napok el fognak múlni, de a szépség országának fecskéit végleg nem lehet elűzni. Hogy a jövő dalai között tovább zeng a Szabolcska lelke is, annak nemcsak az iskoláskönyvek a bizonyosságai, nemcsak a muzsika szárnyán suhanó énekei, hanem a saját lelkünk is, mely ma is szomjasan jár vissza egy eltűnt világba, melynek legtisztább álmait, leggyöngédebb mosolyát, érzéseinek legfehérebb gyöngyeit a multak tengeréből éppen a költő hozza föl nekünk.

Muraközy Gyula



Szellem és élet

Ez a két szó s az általa jelzett két fogalom az emberi gondolkodás történetének folyamán a legszorosabb viszonyba került egymással. Ez egészen természetes, mert hiszen az ember akkor jutott az életnek és a *maga* életének némi tudatára, amikor a szellem első derengése feltűnt, hogy a maga homályos és tökéletlen fényével felgyújtsa az emberi tudat világosságát is. Azt kell mondanunk, hogy az ember számára és az ember előtt a szellem fedezte fel az életet, amely eleddig csak külső formákban, megcsodált vagy még inkább rettegett jelenségek által adott tudomást magáról az embernek, aki tehetetlenül állott meg az élet nagy rejtélye előtt. Csak azt látta a primitív ember, hogy ott tolong körülötte a dolgoknak és jelenségeknek, titokzatos tüneményeknek s átkot vagy áldást hozó mozgásoknak egész változó serege, amely félelmissé és bizonytalanná teszi a jelen percekét és az eljövendő pillanatokát — ha ugyan bírt sejtelemmel ezekről —, de az életről, mint az egész mindenséget átható nagy hatalomról csak akkor kezdett elmélkedni, amikor erre a szellem felébredő ereje reá kényszerítette. Ha nincs szellem, nincs élet, nincs világegyetem, nincs emberiség, nincs tudomány, erkölcsiség, vallás, művészet *egysége*, mert egység és azt éltető erő csak a szellem tevékenységének nyomában fakad. A szellem az a hűvös és örökké tevékeny tényező, amely az érzéki, időtlen tapasztalat szétszórt, izolált adatainak nyers halmozába egységet, értelmet és jelentést viszen. A világot is, mint átfogó és mindent magába ölelő egységet a szellem teremtette. Az ő működése előtt léteztek egyes dolgok, amelyek erők hatása alatt mozgást végeztek, létrejöttek, majd ismét eltűntek a látó szem előtt, a vegetáló ember látókörébe jutottak, onnan ismét elsuhan-
tak, hogy esetleg oda többé vissza se térjenek. A primitív ember előtt tehát ott volt a dolgoknak és tüneményeknek rendezetlen össze-visszasága, de nem volt számára egységes, rendezett, kategóriák által egybeszerkesztett világegyetem. Ezt a világegyetemet a szellem teremtette meg s mennyi küzdelemre, a gondolkodásnak milyen energiájára volt szükség, hogy az ember a dolgokat *egy-más mellé* rendezze el a térben és *egymás után* az időben. Mennyi küzdelemre és erőfeszítésre volt szükség, míg az ember a dolgokat

és jelenségeket a hatás és okozás vasigájába fogta és úgy kezdte tekinteni az egyik dolgot, mint a másiknak hatását, illetve okát. Mennyi erő és energia használódott el, míg rájött az ember, hogy vannak dolgok, amelyek más dolgok elérésére alkalmas *eszközök*, míg ellenben más dolgok, mint hasznos és értékes dolgok ezen eszközök által megvalósítandó *célok*. Az így rendezett és csodálatos összhangba állított világegyetemet bizony a szellem ereje teremtetten meg évezerek hosszú küzdelme, tévedése és eltévelyedése árán.

A szellemnek köszönhetjük az egységes életről való fogalmunkat is. Ha nincs szellem, nincs egységes életfogalmunk sem. Az élőlény és az életnek minden csekély vagy fontos jelensége merő rejtély és csoda volt a primitív ember előtt. Az életnek mérhetetlen, tovahömpölygő folyamáról még csak sejtelve sem volt s a születés nagy ténye éppen olyan homályban volt előtte, mint a halálnak és elmúlásnak örök misztériuma. Az élet létrejöttét és az élet megszűnését rejtélyes és félelmes lények hatalmának tulajdonította, amely hatalmat a maga számára megnyerni, ha lehet, lekötelezni igyekezett. Az élet *egysége* akkor született meg, amikor a szellem feltűnő fénye az élőlények legnyersebb közös vonásait sejtetni kezdte és csodálkozva szemlélte az élőlények végtelen gazdagságát ezen a világon. A primitív ember előtt tehát az egyetemes, mindent átható élet ismeretlen fogalom volt. A műveletlen ember előtt az ma is.

Az élet egyetemes fogalmának felfedezése az emberi szellemnek legújabb felfedezései közé tartozik. S ha a dolgot voltaképpen megtekintjük, ez az egyetemes élet a maga erejét az egyes élőlényekben mutatja meg s az egyetemesség vonását a szellem kölcsönözte neki. Mi magát az életet éppen úgy nem látjuk és nem tapasztaljuk, mint ahogyan nem látjuk és nem tapasztaljuk a világ egységét. És ahogyan nem tapasztaljuk és nem látjuk a világ végtelenségét, éppen úgy nem látjuk és nem tapasztaljuk az élet végtelenségét sem. És ahogyan nem lehet bizonyítani a világ egyetemességét és a világ végtelenségét, éppen úgy nem lehet bizonyítani az élet egyetemességét és végtelenségét sem. Itt tulajdonképpen a szellem kölcsönözte mindkettőnek a végtelenség és az egyetemesség vonását és pedig kölcsönözte azokat a magából. A szellem csak úgy tudta megérteni a világot és az életet, hogy ha éppen olyan egyetemesnek fogta fel mind a kettőt és éppen olyan végtelennek, mint önmagát. Azaz: a szellem úgy a világot, mint az életet önmagából értette meg.

Különösen világos ez az élet felfogásában. A szellem kifejlésének tempója és fokozata szerint változott és változik az életről való felfogás is. Ezt a történelem segítségével könnyen lehetne bizonyítani s e változás pontos párhuzamosságának kimutatásából sok haszon származna úgy a biológiára, mint a bölcselőre és a lélektanra. Ennek a fejlődésnek hosszú folyamata után, úgy látszik, eljutottunk odáig, hogy az életet határfogalomnak tekintjük,

mert eddig hiába vártuk a „fűszálnak Newton“-ját, akiről Kant az ítélőerő kritikájában beszél.

Bármint álljon is a dolog, az élet bölcséleti felfogására nézve, tisztában kell lennünk azzal, hogy az élet egyetemességének és magasabb értelmezésének szempontjából a szellem magyarázó ereje nélkülözhetetlen. Igen nyomorúságos lenne az emberi élet és éppen nem lenne emberi, ha csak mint biológiai folyamat lenne előttünk ismeretes a maga sokféle alakjában és változásában. Senki sem tagadja s nem is tagadhatná, hogy az élet elsősorban biológiai tény, amely természetesen a biológia törvényeinek uralma alatt áll, legyen bár szó akár a növényi, akár az állati, akár az emberi életről és annak jelenségeiről. Az életet a biológiai törvények segítségével nélkül sem megérteni, sem megmagyarázni nem lehet. Az élet a maga egyetemes és biológiai folyamatában nyugtalanul és akadályt nem ismerve keresi azokat a formákat, amelyekben és amelyek által megnyilatkozni, alakot öltetni, megvalósulni tud. Ezen kialakítandó és egyéniesítő formák nélkül az élet reánk nézve csak rejtett erő maradna, amely szemeink előtt merőben távol esve, ismeretlenül működne és hatna. A növény- és az állatvilágnak minden egyes tagja, kezdve a legegyszerűbbel és végezve a legpompázóbbakkal, csak mintegy alkalom arra, hogy állatok az egyetemes élet egyéni alakot nyerjen s határok közé szoríttatva látható formában lépjen a világ s szemeink elé. Ebből a szempontból tekintve, nincs az élőlények között semmi különbség: mindenik csak egyéni forma az egyetemes élet számára. Az megint más kérdés, hogy vajjon az élet kialakítása és kinyilvánítása tekintetében nincs-e különbség a növény és az állat, az állat és az ember, sőt a növény és növény, állat és állat, ember és ember között. Bizonyára van. Minden élőlény a fejlődésnek s az érték-skálának annál magasabb fokán áll, minél nagyobb mértékben képes kifejezésre juttatni az életnek *eszméjét*. Mert minden élőlény a maga belső alkatában dédelgetve hordja az életet s minél tökéletesebb ez a belső alkat, minél pompásabb annak lassú kifejlése, annál tökéletesebb az az élőlény is. Ezért szemellátható az a különbség, ami van egy virágtalan növény és fényes színeivel kérkedő orchidea, vagy egy satnya rózsza és színben, illatban, alakban tökéletes rózsza között. Az élet egyetemes folyamata fáradhatatlanul keresi a formát, amely által megnyilatkozzék s ezek a formák igen különbözők a környezet s a többi adott tényező különbsége szerint. De bármilyen tökélyű legyen is a forma és bármilyen szilárd legyen az egyéni határ, amely közé az egyetemes élet szoríttatik, annyi kétségtelen, hogy mindezen formákban a biológiai élet gazdagsága tárul fel előttünk. S ha elhisszük, amit *Leibniz* mondott, hogy t. i. nincsen a teremtettségben két falevél, amely egymással teljesen egyenlő lenne, akkor el se tudjuk képzelni a formák és alakok végéremehetetlen gazdagságát s azt a fényűzést, amelyet az egyetemes élet a maga megnyilatkozásában kifejt az élet csírájának kipattanása óta az évek százazein, sőt talán millióin keresztül.

Ez a végtelen gazdagságú és az egyéni formák végtelen sorozatában megnyilatkozó biológiai élet minden életnek, minden életmegnyilatkozásnak elengedhetetlen, kényszerű alapja. Aki tehát az életet a maga teljességében megismerni akarja, az nem vetheti meg a biológiai életnek legcsekélyebb jelenségét sem és a legmagasabbrendű élet megismerésére a biológiai élet jelenségeinek ismerete elengedhetetlen. Itt az emberi gőg mit sem ér s nem ér semmit a különleges helyzettel való üres hivalkodás sem. A szellem és kiváltságos kharizmák nevében nem lehet ma már lenéző pillantásokkal tisztelnünk meg az élet alsóbbrendű jelenségeit s úgy tekintenünk azokra, mint amelyek feleslegesen terhelik a szellem szabad repülését. Itt a fennhéjázás csak a szellem gazdagodásának útját szegheti, de emberi méltóságunkban emelni nem fog. Emberi méltóságunk biztosítása egészen másféle kellektől függ. Határozzuk el hát magunkat arra, hogy mindenféle előfeltétel és babonás elfogultság nélkül szeretetteljesen merülünk el az élet biológiai folyamának szemléletében és beszélgetni kezdünk a földdel, tanítást és okulást kérve tőle. Ezen elhatározás nélkül soha sem fogjuk megérteni az életet és nem fogjuk megérteni a szellemet sem, mert élet nélkül nincs szellem, lévén a szellem az életnek legmagasabb foka. *Az élet biológiai folyama a szellem tevékenységének alapja és feltétele.* Ha nincs biológiai értelemben vett élet, nincs önértékű és autonóm szellem.

Ámde igaz ez a tétel megfordítva is: az emberi élet az autonóm és önértékű szellem nélkül lehetetlen. A szellem ugyanis a magasabbrendű, a biológiai szintáj fölé emelkedő életnek s tehát az emberi életnek is kútfeje s ezen magasabbrendű élet tevékenységeinek elengedhetetlen szabályozója. Itt nem lehet célunk — helyünk sincs reá — az anthropologia alapvonalainak vázolása; meg kell elégednünk azzal, hogy egynéhány pontra röviden felhívjuk a figyelmet.

Tudnunk kell, hogy az ember életét három különböző fokozatú életelv alakítja ki és szabályozza. Ez a három életelv a következő: az érzékiség, a lelkeség, a szellemiség. Ez a három életelv akként viszonylik egymáshoz, hogy az *érzékiség* az a szükségszerű s ezért természetes alap, amely nélkül semmiféle szerves élet ki nem alakulhat; tehát úgy a lelkeség, mint a szellemiség már feltételezik az érzékiséget, amely a mi érzékszerveinknek rendszeres összefüggését és organikus egységét jelenti. Miután az érzékiség ilyen nélkülözhetetlen feltétel és alap, ezért dőre minden harc, amely annak kiirtására törekedik. Érzékiség nélkül nincs biológiai élet, biológiai élet nélkül nincs szellemi élet. Aki tehát az érzékiségnek, mint életelvnek, ellensége, az ellensége a szellemiségnek is s nem tudja, hogy mit tesz. Az érzékiség nem kiirtandó és nem kiirtható mindaddig, míg az élet normális marad; az érzékiség nem legyőzendő és nem győzhető le mindaddig, amíg az élet le nem győzetik. Az érzékiséggel szemben akkor foglaljuk el a helyes álláspontot, amikor azt szabályozni és feladatainak elérésében segíteni igyekezünk. Mert az érzékiségnek szabályoztatnia kell, ha

az emberi élet a maga legfelsőbb célját, a szellem megvalósítását el akarja érni. Az értelem higgadt megfontolása elsősorban éppen arra irányul, hogy korlátok közé vesse az érzékiség túltengésre vágyó tevékenységét s megakadályozza azt, hogy az érzékiség maga a saját céljává, vagyis öncéllá váljék. Minden élet- és világnézetnek gyökere abban rejlik, hogy miféle álláspontot tudunk elfoglalni az érzékiség célja és értéke tekintetében. A tékozló fiú és az Augustinus példája örökérvényű minden fajú, nemű és felekezetű ember részére. Aki az érzékiség uralma alá veti magát és azt az élet egyetlen elvéül s céljául tekinti, az vagy megtér, vagy elpusztul; más lehetőség nincs, mert ez a természet kényszere. Mindezekből már világos, hogy az érzékiségnek merőben eszközi természete van: eszköz és út magasabb célok megvalósítására. Az érzékiség talajából sarjadzanak ki a biológiai élet termékeny és végtelen becsű ösztönei, hogy az értelem szabályozása mellett a fejlődés végtelen folyamán a szellemi élettevékenységek, a gondolkodás, a cselekvés, a műalkotás, a műszemlélés, a vallásos elmélkedés és életfolytatás kiapadhatatlan forrásaivá legyenek. Ezért kár irtó háborút folytatni az ösztönök ellen. Ezeket is szabályozni s ezáltal megnemesíteni kell. Minél nehezebb az ösztön ellen rugódozni, annál inkább kell életünket tenni arra, hogy nemes ösztönök szolgálatára adjuk magunkat és lelki erőinket.

Az élet második elve, a *lelkiség*, éppen arra való, hogy segítségével az érzékiségben gyökerező minden erőt az élet szolgálatába állítson azáltal, hogy a maga mechanikus tevékenységével az érzékiség minden adatát a szellem számára dolgozza fel. A lélek gépezet dolgozza fel az érzékiség által bőségesen nyújtott nyers anyagot és bocsátja azt a szellem szolgálatára. Ez nagyon nevezetes embertani tétel, amelyből sok és terhes következtetés vonható. Elsősorban az, hogy a lélek az embernek nem kizárólagos birtoka és privilégiuma. A lélek az élet elve általában. Az állatnak is van lelke s talán a növénynek is lehetnek olyan életnyilvánulásai, amelyek az ő korlátozott életében a lélek tevékenységeinek szerepét viszik. Ez nem metafizikai kérdés, hanem a megfigyelés és kellő tapasztalat által idők eljöttével majd eldönthető. — A másik nagyjelentőségű következtetés az, hogy a léleknek nem minden tevékenysége tudatos. A lélek, mint finom gépezet, az érzékiség által nyújtott adatokat igen gyakran — nem a legtöbbször? — az egyén tudata nélkül dolgozza fel és állítja be az egyén életösszefüggésébe, hogy ott a maga rendeltetésének megfeleljen. Innen van az, hogy számtalanszor csak akkor szerzünk tudomást arról, ami lelkünkben lakik, amikor életünk valamely döntő pillanatában nehéz elhatározásra és cselekvésre kell elszánnunk magunk. Az ilyen sorsdöntő cselekedet a lélek mélyeit tárja fel előttünk és embertársaink előtt, akik sokszor megdöbbenve látják, hogy mások vagyunk, mint amilyennek ismerni vélték. A lélek titkos mélyei nem csupán kincses bányái a szellemnek, hanem egyszersmind az érzékiség-szolgáltatta anyagnak lassú, de tökéletes érlelői is. És bármilyen csodálatosnak látszik is, de tény az, hogy nem

csak az egyéni lélek ilyen végtelen gazdagságú tárolója az érzékiség által nyújtott anyagnak és érlelője annak, hanem a családi és a faji lélek is. Mert tagadhatatlan, hogy a közlélek, a nemzet lelke, az emberiség lelke ezekből a családi, faji lelkeségekből tevődnek össze. Ezek a lelkek nem teremtenek, de gyűjtik az anyagot az eljövendő léleknek, annak az egyéni léleknek, amelyik mint *lángész* a tűznek emésztő erejével tör ki egy arra termett család kebeléből, hogy új értékek teremtése közben önmagát és családját eméssze fel. Ha megszületett a lángész, melynek számára a család lelke nemzedékek hosszú során át gyűjtötte a megszentelendő anyagot és kiürítette a felhalmozott kincsházat, kihal a család is az ő személyében, mintha immár kötelességét elvégezte s rendeltetését betöltötte volna.

És végül az emberben beteljesülő életnek legmagasabb elve s eddigi látásunk szerint az egész életfejlődésnek is legvégső célja: a *szellem*. Ha nem tudjuk elfogadni ezt a tényt, hogy t. i. a szellem a fejlődésnek legvégső célja, de egyszerűen minden fejlődésnek legfőbb mozgatója, akkor hiába fogunk feleletet keresni arra a kérdésre is, hogy vajjon mi az élet célja és jelentése? És viszont: a szellem igazi jelentését és értékét csak akkor tudjuk igazán megérteni, ha a szellemet úgy fogjuk fel, mint az élet legfőbb célját és végső mozgatóját. Fel kell vennünk, hogy az élet kezdeténél már ott állott a szellemnek csírája és lassan fejlődve, nemcsak magát alakította ki, hanem alakította az életet is a maga képeére és hasonlóságára. A szellem volt kezdetől fogva az az irányító és szabályozó hatalom, amely már az érzékiség kipattanásánál ott állott és irányította annak kifejlését. És a szellem az a hatalom, amely a lélek működését is szabályozza, hogy a lélek segítségével az élet a szellemnek értékeit valósítsa meg, hogy ezen értékek által valósuljon meg ő maga is. Ily módon az egész élet — természetesen a biológiai élet is — a szellem hordozója s a szellemben az élet *teljessége* nyilatkozik meg.

Miben áll a szellemnek ez a kialakító és szabályozó ereje? Abban, hogy a lélek segítségével az érzékiséget és a biológiai életet akként vezérli, hogy gondolataink és tudásunk által az igazság, érzületünk és cselekedeteink által a jóság, szemléletünk és műalkotásunk által a szépség *ideáljai* öltsenek testet. Az igazság, a szépség és a jóság ideáljainak kialakulásában maga az élet folytatódik tovább, vagy talán még helyesebben mondva, ezen ideálok megvalósulása az életnek koronája. A magunk véges elméjével ennél nagyobb fokát a fejlődésnek elképzelni sem tudjuk: amikor ezek a fényes ideálok, amelyekért annyi ember áldozta fel mindenét, testet öltének s nem fognak többé, mint elérendő célok lebegni lelkünk előtt, akkor valósul meg a szentségnek világa is s lesz a szellem minden mindenekben.

A szellemnek tökéletesen kialakított világában minden csupa szellem, azaz minden, ami ebben a birodalomban résztvesz, az igazság gondolásában, a jó cselekvésében, a szép szemléletében és kialakításában találja meg holdogságát. S ez a boldogság nem is

fog egyéb lenni s nem is lehet egyéb, mint a szellem örök értékeinek, az igazságnak, a jóságnak, a szépségnek csendes és örömmel teljes szemlélete. A szellemnek ezen tökéletesen kialakított birodalmában minden emberi lény a szellemnek fiává leszen és a *szentség* állapotába jut. Hogy ez a szellem-birodalma is csak ideál? — senki sem akarja tagadni. Ámde olyan ideál, amelyből fény és erő árad ki mindazokra, akik ideálokban hisznek s ezen hitük mellett készek tanúságot is tenni azáltal, hogy ezen ideálok megvalósítására szentelik az élet minden erőit. Ezen hit, a hit nélkül értékes élet kialakítása lehetetlen. Ahol ugyanis nincs hit, ott nincs ideál, ahol nincs ideál, ott nincs érték s ahol nincs érték, ott az élet csak pusztá vegetálás s halálra váló vergődés.

Az élet és a szellem egymásra vonatkozó, kölcsönös fogalmak, A kettő között tehát ellenkezést szítani és rájuk ellentétet erőszakolni, dőre kísérlet, amely csak azok előtt fog imponálni, akik az élet és a szellem kérdéseit megvizsgálni képtelenek, vagy rosszhiszeműen külső tekintélyek és hatalmak érdekében a két fogalmat félremagyarázva egy rossz filozófia álláspontját propagálják. Pedig a szellem és az élet kölcsönös viszonyának megértése az a tengely, amely körül a világ- és életnézet minden más kérdése forog. Aki ennek a kölcsönös viszonynak természetével tisztába jönni nem tud, az nem lesz tisztában sem az élet, sem a szellem fogalmával s ha e két fogalom értelmét nem ismerjük, világnézetre szert tenni soha sem fogunk. — Jól tudjuk, hogy a világnézetet és életszemléletet tanítani és előadni nem lehet. Pompás dolog lenne, ha a tantermekből készen lehetne csinós és hasznót, főleg kommerciális hasznót hajtó világnézletet haza hozni. De nem lehet. A világnézletet magunk alakítjuk ki sok lelki küzdés, harc, kételkedés és ingadozás között. A világnézletet tanítani nem lehet, de a világnézlet elméletét vázolva, szükség a szellem és az élet gerincfogalmainak világnézleteti fontosságára reámutatni azok előtt, akik őszinte lélekkel küzdenek világ- és életszemléletük kialakulásáért.

Bartók György





Rajz

*Az erdön túl rét
és a réten
dalolva kaszál egy legény.
A nap ragyog sötét haján
és szorgos, vidám két kezén.*

*Kasza nyomán dől a virág,
rezgőfü, zsálya, szarkaláb,
dalol a rét, dalol az erdő
s az egész vidám, friss világ.*

*A réten túl az
erdő hallgat.
Keskeny útján egy karcsu lány
megy sietve, kosár kezében,
(mögötte árnyék sincs talán).*

*S a sugaras, virágos réten
megáll a kasza, dal s a kéz,
s két szem elnémult áhítattal
utána néz . . . csak néz, csak néz . . .*

Rolla Margit



Bethlen Gábor tudósai

Igaz barátságban nagy bőség vala akkor szegény Magyarországon. Kelet-nyugat kapuja felől egyszerre kínálta baráti paroláját a török meg a német. Aztán, ha a törökét fogadtuk el, akkor a német fújta fel magát, ha meg a németé esett jobban a markunk ügyébe, akkor a török emlegette fel a tubafa árnyékáig azt a huncut szalonnaevő tisztátalanságunkat. Ha meg gondoltunk egyet s a subánk alatt titokban egyszerre melengettük a két idegen végtagot, akkor olyan féltékenység lángolt fel bennük, hogy majd a bordánkat horpasztották be dühös szerelmükben. No, de ha erre aztán mi is megelégettük a csípécsípésökát és eltaszítottuk mind a kettőt, hűh, magasságos Isten, akkor támadt csak zenebona az ablakunk alatt: egyszerre gyűjtötták fel a házunk eresztét az országot meg a magtár felől s amerre szöktünk, arra ütöttek bennünket, csak hogy megmutassák, milyen igazán a szívükhöz nőttünk.

Hanem mindez csak cukrozott mogyoró volt ahhoz képest, amikor kisütött arcukon a mosolygás napja s megengesztelődött öleléssel zártak a keblükre bennünket. Jaj, ez az ölelés mindennél rosszabb volt a világon! Mert a haragjuk ellen legalább védekezhettünk. A kardjuk ellen legalább kardot húzhattunk. De a csókjaik helyett még csak csókot se adhattunk, mert nem vitt rá a gusztus. Ilyenkor hát ölbetett kezekkel néztük, mint védik helyettünk várainkat, mint takarítják be gabonánkat, mint fogják szekerek elé jobbagyaikat, mint húzzák karóba nótáinkat, mint pecelik fel nyelvünket, mint uszítják ránk testvéreinket s mint mérgezik meg árkában zakatoló vérünket, hogy utoljára is vakon és süketen csépeljük egymást a fájdalom haragjában, mint Isten megháborodott bárányai. Mert hát hogy is lehetett volna a *jóbarátaiktól* ezt a csekély szívességet megtagadni.

Bizony, bizony, Bethlen Gábor is ilyen szelek közt dugta először tűzbe azt a „két vasat“, melyekkel Fráter György uram égette meg a kezét, utoljára. Nem csuda hát, ha piros izzásuk alatt megnőtt a szeme és komor szomorúsággal nézett parázs magamagát hamvasztó szenvedélyébe. Az álla is megkeményedett, mint a kőfalba ütött ostromszeg. Száján az elrendelés és az önfelajánlás kettős őrsege hallgatott s az a hallgatás minden beszédnél ékeseb-

ben bizonyította, hogy *férfi vigyáz itt egy ország titkára*. Vagy hogy talán ő maga volt az a titok, melyet egy ország nevelt fel magának folyón innen és folyón túl a maga véréből, a maga hitéből, a maga álmából, a maga szerelméből. Félni lehetett bizony, hogy mi lesz akkor, ha ezt a titkot a két sógor közül megtudja valamelyik. Ugy kellett ezt elrejtteni, hogy háromszáz esztendő múlva se tudja meg senki.

Hát Bethlen Gábor jól elrejtette. Hallgatott ő, mikor mint közember a törököt vágta s akkor is hallgatott, mikor mint fejedelem a németet aprította. A hallgatásnak volt ő a fejedelme. Ó, áldott hallgatás, te tudod csak, hány német és hány török koponya szakadt le a száráról miattad.

De nem volt azért a fejedelem esküdt ellensége a szónak sem. Megbízta Bojthy Gáspár uramat, hogy menjen ki Germániába s keressen össze néhány tudóst a gyulafehérvári iskola számára, mert ha a kardunk nem rosszabb, a tudományunk se lehet alábbvaló a német sógorénál.

No, Bojthy uram, hát megkapta, amire vágyott. Vakarta is a fejét szörnyű módon a megbízatásra. Hogy éppen ő: Bojthy Gáspár de Bojt et Nagyszeg, a fejedelem udvari historikusa fuvarozzon észt a sváboktól Gyulafehérvárra. De megverte azt a vörös patécs, aki nyugaton keresi, amit kifelejtettek a fejéből! Itt volt ez a mihaszna Opitz is, aki költőnek alejtotta magát, míg el nem vetette a hasát a borsos tokány s arra aztán egyszeriben a puliszkáról kezdett verselni. Azért hát Bojthy uram csak azt mondja, hogy lantost, meg tudóst nembeli magyar ne keressen a szomszédban, mert úgy kipengetik a tisztességet alóla, hogy nem marad belőle egy fél csizmára való talpalat.

Ezt mondogatta Bojthy uram, persze csak úgy magának. Gábor fejedelem előtt ugyan nem mondhatta. Pedig talán nem is annyira kurázi hiányzott hozzá, hanem inkább a fejedelem iránt való szeretetből mázsáltak túlsokat a szívébe. Ámbár ugyan hiába is lett volna üresebb ez a szív, mert amikor belenézett abba a fájdalomosan égő két királyi szembe, úgy érezte, hogy Hungária minden szomorúsága néz rá a magyar lélek legmagasabb ablakából. Mit is mondhatott volna ilyenkor egyebet az ember: — Parancsolj, söpörj el, uram, Bethlen Gábor!

Bojthy uram tehát morgott és csomagolt. A fejedelem pedig odébblékött egy bástyát a sakkabláján s odaállította Gyulafehérvár piacára: — Város! A tudomány legyen ezentúl második hadsereg!

Hanem Bethlen Gábor is hiába volt Bethlen Gábor, amikor azt remélte, hogy a tudomány seregeit épp olyan könnyű egzer-cirozni, mint a kék darabontokat.

Jött a levél Bojthy uramtól, hogy „fene a sok német plundrását, ha négyet összefogdosok belőlük, hat szökik el reggelre. Nem tudják ezek még azt se, hogy hol van Gyulafehérvár, pedig egyekben majd szét fakadnak a tudománytól. De a kövérje vonakodik, mert veszett Bástia idején az a hír járta itt, hogy Erdély-

országban nem jó végre jutnak az elzsírosodott emberek, a soványa meg mindegyre csak azt kérdi, igaz-e, hogy a transszylvániai scholákban olyik-olyik fejedelem alatt egynémely professzorok bőrére írták a diplomákat. Mire való tekintettel esedezem Nagyságod előtt: mit tegyek?”

Fordult a fejedelem levele és benne volt az utasítás. Kíméletes szóval meg kell a tudósokat nyerni. Forintban, tallérban — kinek melyik cseng ismerősebben — a szívékhöz szólni. Emitt azzal a *védlevéllel* pedig a bátorságukra nyitni. Mert minden ember szeret bátor lenni, csak nem mindegyik tudja kiszámítani, hogy mikor *tanácsos*.

Hát persze, mindez sokkal ékeesebb szöfüzérekbe volt szedve az udvari kancellista gyöngyvetésű írásában, de nem a stílus volt itt a fontos, hanem az aláírás.

Gábriel Bethlen Transsylvaniae princeps.

Vajjon megérezték-e a német tudósok, mekkora magyarság szólalt meg ebben a két latin szóban?... *Transsylvaniae princeps!*... És nem princeps Transsylvaniae, amint a latin grammatika szórendje követelte.

A professzorok semmit sem szóltak, hanem elkezdték egyrakásra hordani a motyójukat.

Bojthy uram pedig titokban összedörzsölte a tenyereit: — Jössz már, német.

Hanem mikor délután megint megnézte őket tudományos eszközeik torlaszai előtt, égneik emelkedett a haja rémületében.

Magasságos Isten! Mi minden volt ott egy rakáson! Mázsás incunabulumok hüvelykvastag fedőtáblájukon hatféle gomba tenyészetével. Lepkefogók és bogárgyüjtemények, kitömött madarak, vadmacskák, vakondok és menyétek; oldalt egy hátsó láb-szárcsontján guggoló kenguru, spirituszba állított kígyó, három darab kétfarkú gyík, négy óriás szalamandra, egy mammutfog, acél pálcikákra állított csontvázak tucatszám. Azután egy egész fizikai szertár: üveg-prizmák, hengertükrök és kúplencsék ősei. Szélmérők, napórák, lépcsőn járó bábok és pyrométerek embriói. A legelső hodométer, mely ezt a nevet megérdemli és mellette mindjárt Tantalus pohara, mintha ő jelentené itt ebben a sokadalomban a tudomány csodálatos szomjúságát, melyet csak fokozni lehet, de eloltani soha.

— És... és... kegyelmetek tulajdonképpen mit szándékoznak cselekedni ezekkel a fránya instrumentumokkal? — dadogta megszorult latinsággal Bojthy uram.

— Mit? — zajongtak a professzorok négy oldalról. Hát viszük Gyulafehérvárra.

— Ezt a hat szénásszekérre való lomot?

— Lomot? — Néztek rá amazok rettentő arckifejezéssel. — Hát a tudomány templomának kegyszereit Transszylvániában lomnak nevezik?

— No de, ennek a negyedrészt sem tudjuk elcipelni, — nyögte kínlódva domine Bojthy.

Hah, erre támadt csak lázadás a tudomány papjai között. Ugy állott mindegyik a maga áldozati oltára elé, mint a felpirosított pulyka.

— Ebből egy lapot sem! — kiáltotta kódexekre mutatva a filozófia professzora: Alsted.

— Ebből egy macskát sem! — kontrázott neki az állattár közepén Bisterfeld.

Piscator professzor pedig az egyik kezébe felkapott egy üvegkockát, a másikba egy piramistükröt s a két kísérleti objektumot, mint két pólyás csecsemőt szorongatva a keblére, magánkívül kiáltotta: — Semmit, semmit!... Az én tudományomból semmit!

Mit volt mit tenni, fel kellett őket rakni kigyóstól, macskástól, tükröstől és bibliothékástól három társzekerre, azután megültetni mindenik fészket a maga kotlásával és úgy indulni Gyulafehérvár felé.

Bizony mindenütt megcsodálták a hosszú úton a tudós felvonulást, amely áll vala hat nehéz lóból, melyeket száz mértföldenként váltottak, három vasalt szekér titokzatos drágaságból és négy professzorból, akik közül hármat még evés idején sem lehetett lecsalogatni a maga trónusáról, a negyedik pedig — domine Bojthy — szitkozódva járt szekérről-szekérre és napjában háromszor sajátkezüleg etette meg a másik hármat, mint a szerepet cserélt Illés az újkor elfajzott erkölcsi hollóit.

Hanem mikor Gyulafehérvár határához értek, akkor egyszerre megváltozott a négy professzor magaviselete. A németek elkezdtek hemzsegni, fészkelődni; olyik le is ugrott a maga szekeréről és bizsergő talpakkal próbálta kiverni alélt lábszáraiból a zsibbadtságot, Bojthy uram pedig nagybüszkén kiült az első szekér bakjára s mint diadalmas zászló hirdette az ámulóknak: Látjátok fejjérváriak? Bojthy Gáspár nélkül vajh mikor tettetek vón' szert egyszerre három szekér tudományra?

Mire elismerő fejbólintással jegyezte meg a legközelebb álló fehérnadrágos góbé:

— De szentuccse, már nagy tudományuk legyen, ha nem átalottak ekkora peplumot kötni a nyakuk csigájára...

*

...Bethlen Gábor széles léptekkel mérte könyvesházának kemény tölgyfapadozatát. Elküldött mindenkit a közeléből. Naponként szakított magának egy órát, ezen nem osztozott senkivel a belső udvari emberek közül. Egyedül volt, mint a sivatagba néző oroslán. És csodálatos, hogy míg más emberek akkor elevelednek meg, mikor társaságba jutnak, addig a fejedelem csak a magány néma ujjának illetésére nyitotta meg lakatra tett vonásait. Ilyenkor kivirágzott arcán a lélek, megengedett a szorosán zárt ajak, felpiroslott az arc, kilobbant a fekete szemek lángja, élt és világított a homlok. Más Bethlen Gábor volt, akit nem látott soha senki; mert nem is mutatta magát senkinek. A nagyság szemérme, az erő fiatalsága, a gondolat szabadsága és az érzés szen-

vedélye nyílt és lobogott egész alakján, nagyobb, vállasabb, karcsúbb és hódítóbb volt, mint a napkeleti mesék fejedelme. És mégis vágyóbb és emberibb, mint a forrás előtt térdeplő vándor. Óh, ha így látta volna egyszer valaki! . . . Bizony azt hitte volna róla, hogy titkos szerelmesét várja. És talán azt is várta. Mert két szerelmese is volt egyszerre. Az egyiket úgy hívták, hogy Erdély, a másikat úgy hívták, hogy Magyarország. És mikor legnagyobb volt a csend, akkor belebentek a terembe a fejedelem elé. És most valóban látszott, hogy szerelem, valami magasztos tisztaságú szerelem az, ami a fejedelmet ehhez a két titkos látogatóhoz fűzi . . . Erdély állt közelébb. Könnyharmatos szemén, ékköves pártáján reménykedve csillantak át a nap betévedő sugarai . . . Magyarország állt távolabb. Nagy, tépett legény volt, az üldözötték szomorú hitetlenségével arcán. Állt, állt a lány mögött, néha rá is nézett, de valami fátum nem engedte, hogy az oldalára lépjen.

A fejedelem pedig beszélt hozzájuk. Megindult, mély, férfias hangon. A lány nyitott szájjal bölintgatott, a legény pedig keserű helyesléssel emelte hozzá a fejét. Óh, mennyi gyöngédség volt ebben a hangban, mely mindkettőjük lelkéből szólt, mennyi szeretet abban az erős kézben, mely Erdélyt a világ legszebb menyasszonyává akarta felékesíteni s mennyi kegyetlenség az elrendelés szívében, mely Bethlen Gáborra bízta annak a hídnak a megépítését, melyet száz esztendő óta két ország próbált hiába a végzet áradata fölé emelni — egy boldog lakodalmas menet számára.

Most éppen a tudomány ékkövé tette fel a fejedelem Erdély pruszlikjára és összehúzott szemmel nézte: illik-e hozzá.

Hát illet volna az rettentőképpen, csak a tudósokat volt néhez közös foglalatba illeszteni.

Különös nép volt, az bizonyos. Bisterfeld professzor szeme mindig a földön járt, hogy nem mászik-e ott valami gombostűre való cinéz. Alsted vizsont utálattal fordította el szemét az anyagi világtól s az égbe merült, az örök ideák csillagai közé, miközben akkorákat botlott egy-egy kiálló utcakövön, hogy majd a nyakát szegte belé. Piscator uram találta meg a középútat a két véglet határtalan távolsága között. Ő egyenesen tartotta a fejét s minden eléje vetődő járókelőt úgy megnézett, hogy azok zavarodottan kezdtek magukon végigtapogatni, nem hagyták-e rossz helyen valamelyik ruhadarabjukat, vagy nincs-e valami egyéb szégyelni való rajtuk, ha már egyszer *Piscator professzor úr is* nyitott szájjal bámulja őket. Pedig hát nem a fejeváriak ruházatában volt a hiba, hanem az „*egyenes vonalú mozgás*“ *törvényeiben*. Azokhoz gyűjtött megbízható adatokat Gyulafehérvár utcáin Piscator professzor.

A tudós németeknek volt aztán más különösségük is. Enni se ettek úgy, mint más tisztességes ember. A kalamus ott volt a tányérjuk mellett s egyszer a kanalat meritették a levesbe, mászor a lúdtollat a tintába, hanem mikor a levesre került a sor akkor is a tinta íze látszott az arcukon, ami különben jobban is illet hozzá, mint a háromszéki gulyásé.

Beszélték, hogy Bisterfeld még éjtszaka sem adja meg magát az emberi test törvényeinek s félóránként tüzet csíhol a kamrájában, meztelen talpakon nyargaltatva egy-egy újszülött tudományos ideát, amíg vagy a lábujjai gémberednek meg, vagy a csecsemő sírja álomba magát. De hasonló hírek keringtek Piscatorról is. Alstedről pedig köztudomású volt, hogy féléjszakákat gubbaszt az ágyán a sötétben, mint valami reménytelen trubadur s amikor végre álomra hajtja fejét, a kielégítetlen vágy sóhajával bújja párnái közé: — Oh, Platon! . . . Oh, Aristoteles! . . .

Már az ilyen népnek, mely éjjel-nappal közös húron muzsikál, valóban nagyon mélyen kell szeretni egymást. Hanem itt éppen az volt a meglepő, hogy a professzorok valahogy igen csekély jelét adták egymás iránt való hajlandóságuknak. Bisterfeldet erővel sem lehetett arra kényszeríteni, hogy megsüvegelje Alsted professzort, Alsted pedig be se lépett abba a szobába, ahol Piscator pepecselt az ő zsinogre kötött ólomdarabjaival. Szólni: két hétbe, ha egyszer szóltak egymáshoz, de akkor is olyan hangon, hogy jobban haraptak vele, mintha farkastejen nevelt kutyát uszítottak volna egymásra.

Bojthy uram nem is állta sokáig szó nélkül ezt az állapotot s megkérdezte Bisterfeldtől:

— Hogy van az, professzor uram, hogy kegyelmed nem tart barátságot ezzel a tudós Alsteddel?

— *Tudós* Alsteddel? — kacagott fel Bisterfeld professzor, kegyetlenül megnyomva a „tudós“ szót. — De már ha *tudósokkal* akarok barátkozni, akkor nem Alsteddel fogom elkezdeni a sort, domine Bojthy.

Domine Bojthynak elég volt ez egyrésztől, másfelől azonban nem állhatta meg, hogy Alsted professzor előtt is szóba ne hozza, milyen roppant nagy tudós Bisterfeld s mekkora utat kell megjárnia annak, aki hasonlóra akar találni.

— Olyat nem is talál, — mosolygott szelíd maliciával Alsted. — A tudósok között legalább nem.

Már csak Piscator véleménye volt hátra a másik kettőről, de az be se várta Bojthy uram latin orációjának végét, hanem amikor Alsted és Bisterfeld tudományára került a sor, haragosat csapott a levegőbe egyszerre mind a két kezével s ott hagyta Bojthy uramat a faképnél.

Hanem hát nincs az az istennyila, amelyik megállíthatná a magyar embert, mikor egyszer barátságot akar kötni. Bojthy uram sem hagyta magát. Gondolta: ha ti nem kelletek egymásnak, majd kellek én nektek, ebadta németjei! Utóvégre magam is tudós vagyok, itt a kisujjamban Hungária egész históriája, Anonymus krónikájától a bécsi békekötésig, — aztán magyar ember is volnék, vagy mi s a németre már aligha jöhet nagyobb tisztesség, mint mikor nembeli magyar parolázik vele.

Nekiment hát megint Bisterfeldnek, megszorongatta a kezét, rá-ráütögetett a vállára, sorban kikérdezte a vidrái és vakondjai

felől s egyebekben is kézzel-lábbal demonstrálta, hogy hajlandósággal van iránta s egyenrangúnak tekinti magát.

Bisterfeld professzor különös arcot vágott ehhez a barátkozáshoz. Először összehúzta két szemöldökét, azután szétbocsátotta őket a halántékaira s felváltva hunyorgatott és bámult Bojthy uramra annak a tudósnak a csodálkozásával, aki maga se tudja, megtiszteltetésnek vegye-e Bojthy uram közeledését, vagy pedig arcátlanságnak — s eközben védő mozdulattal terjesztette ki karját az állattár pecudesei és bestiái felé.

Bojthy uram mindebből semmit sem vett észre. Otthonosan vetette magát hátra az egyik faragványos lócára s a céhbeliék nyugodt önérzetével mondotta:

— Hej, csak nincs dicsőbb dolog a tudományánál. A mi nevezetes Mátyás királyunk is egész akadémiát tartott együtt a jeles tudósokból s lett is olyan híre, hogy még a világ tulsó felén is emlegették.

Erre már megmozdult Bisterfeld professzor úr is és sava nyúan csak annyit felelt, hogy ő mit sem tud arról, miszerint Mátyást a világ tulsó felén emlegették volna s hogy bizonyára Magyarországon is csak azért lehetett olyan nevezetes király, mert különb nem akadt nálánál.

— Hogyan? — lökte hátrább a padot elképedve domine Bojthy. — A nagy Hunyadi fiára gondol kegyelmed? . . .

— Arra, — nyitotta öklömnnyire a szemét Bisterfeld professzor. — Vagy talán azt hiszi domine, hogy ő másképpen született, mint teszem azt, *mi* ketten?

— *Hunyadi Mátyás?* — állott fel a helyéből Bojthy.

— Mondtam már, hogy róla beszélek.

Bojthy uram hátraszegte a fejét.

— Megengedjen, domine professzor, de már azt, hogy ki volt Hunyadi Mátyás, nem a kegyelmed fehér egerei fogják megmondani.

— Miért ne? — csapta háta mögé a két öklét Bisterfeld. — Vagy talán a kegyelmetek Mátyása nem úgy evett, ivott, hált és emésztett, mint az én egereim?

— Azt megteszi a fűszál is — dörögte Bojthy Gáspár. — Hanem a tölgyfa azért mégis csak egészen más.

— Papperlapapp! — kacagott fel Bisterfeld. — Ne Bonfiniust olvassa, domine, vagy Galeottus Martiust, akiket Mátyás fizetett, hanem Fridericus császár histórikusait, avagy pedig . . .

— Mátyás ellenségeit! — rúgott megvetően egy kitömött bagoly felé Bojthy Gáspár. — No de jó. Ha már kegyelmed említi, kimondom, hogy azokat is megolvastam.

— Aeneas Silviust is?

— Azt is.

— Tuberót is?

— Azt is.

— Akkor rosszul olvasta őket, domine.

— Vagy hogy kegyelmed olvasta őket rosszul.

— Nem gondolom. Tuberó megírja, hogy Mátyást semmi más nem vezette, csak a dicsőségvágy.

— Nem rossz vágy, hallja-e kegyelmed. S egyebekben Tuberó azt is megírja, hogy hírre nagyobb, katonai disciplinára különbet, kormányzó észre élesebbet, vendéglátó szívre melegebbet nem ismer Mátyásnál.

— Ugy látom, domine csak a periódusok elejét szokta olvasni.

— Kegyelmed pedig csak a mondatok végét, profeszor uram, azután farkával méri az oroszlánt.

— Transzylvániában ezen a hangon vitázik a tudomány?

— Csak mikor igaza van, professzor uram.

— Aki bereked a kiabálásba, annak soha sincs igaza.

Bojthy Gáspár vörös homlokkal mérte végig Bisterfeld professzort.

— Ejnye, a kerekas mennykövét! Kegyelmed akar bennünket kitanítani a mi históriánkról? Hát olvasta kegyelmed a mi krónikáinkat? Hallotta-e kegyelmed, hogy ki az a Turóczy? Vagy vette-e hírét valaha a mi legnagyobb historikusunknak, akit úgy hívnak, hogy *a magyar nemzet*? Bizony mondom kegyelmednek, az Hunyadi Mátyásén kívül kevés fejedelmünk nevét írta fel a maga táblájára ez a kegyetlen krónikás, de akiét felírta, az ott marad.

Kiegyenesedett, megrázta magát s punktumnak úgy bedördítette az ajtót maga mögött, hogy attól egy pillanatig megrendülve nézett egymásra s Bisterfeld professzorra az egész négy fal közé állított kitömött világ.

Hanem aki azt hiszi, hogy ezzel a fordulattal vége szakadt a vitának, az rettentően csalódik. Az igazi ellenmondás tüze akkor kezd csak lángra kapni, mikor az ember már a húsában érzi az ellenfél fogainak égetését. Bisterfeld professzor másnap a skolában reggeltől ebédig nem csinált egyebet, mint gyűjtötte a puska-port Bojthy uram ellen. Felelhetek neki a nebulók a repülő vakondról, amit csak akartak. — Bene, bene, — mondogatta szórazottan s arra se nézett. Erre aztán Sisera hadai is megérezték a hátsó padokban a szabadság kitöltését s elkezdtek ott kockázni, füttyürészni, egymás alá frissen szedett rózsatöviseket rakosgatni, utoljára pedig pofleveseket cserélgetni, hogy öröm volt nézni, mennyire elszórazottatják egymást Bisterfeld professzor nélkül is.

No de Bojthy uramnak se vette sok hasznát aznap délelőtt Clio — már legalább ami a történetírást illeti. Nyakig vette magát a nagy könyvesház kódexei közé s rakta belőlük a köveket Dávid parittyájába, mintha neki magának kellett volna a tízezer filiszteust megfutamítani. Az volt aztán a találkozás déli harangszókor a fejedelmi palota előtt! Mint két elszabadult üstökös robbant egymásnak a két tudós ember.

Egyszerre beszélt, egyszerre hadonászott, egyszerre rázott tagadást a fejével mindkettő, majd mikor kölcsönösen eltettek egy-

más villamosságával, — úgy dobták az ellenkező irányba egymást, hogy Galvan delejes kulcsai se különben.

Akkor már nagy tömeg hallgatta őket s felváltva bízta hol az egyiket, hol a másikat, hogy csak ne engedjen.

Nem is engedtek azok a félvilágért. Ki tenorban, ki basszusban — kinek mi adatott — hirdette a maga igazát, míg be nem rekedt a két gége és csengőt nem fogott a sok megsiketült fül. Arra aztán hátafordítottak a felszalagozott igazságnak s elrohantak egymástól.

Elrohantak ám, de alig vesztette szem elől az egyik a másikat, csak úgy dőlt az új mondanivalók patakja a két fellázadt agyvelő tekervényei közé. Hova öntsék ki, ha nem egymás ellen! Bisterfeld professzor a palota egyik kiugrója mögött leste ebed után Bojthy uramat, Bojthy uram pedig egy hajítással odébb, pontosan a másik beugró árnyékában várta kifeszült halántékeerekkel Bisterfeld professzort. Megint egymásra támadtak. Puff neki! Most megint faképnél hagyták egymást. De a legközelebbi nyárfától már új érvekkel megrakodva fordult vissza Bisterfeld, arrább pedig támadásra szegezett nyakkal vetette meg a sarkát domine Bojthy.

Ezután már nem volt a napnak órája, hogy valahol meg ne rohanták volna egymást. Domine Bojthy még leckeadás közben is megszorította Bisterfeld professzort és a professzor ágyból ráncigálta ki az álmában is hadakozó Bojthyt, hogy elújságotjon neki valamit Mátyás királyról, amit Bojthy uram már régen tudott, régen el is felejtett — s utoljára is ő — úgymond — magyar ember s éjjel aludni szokott és nem vitatkozni.

Jó jel volt ez arra, hogy az udvari nép is megérezze álkapcsában a farkasfogakat és kiki annak a pártjára ugorjon, akit közelebb érzett magához.

— Kitasom a bélit, aki az mi Mátyás királyunkat kisebbíti, — dörögte lángoló arccal Keresztúry Pál és huszan álltak mindjárt mögéje taposásra készített csizmákkal.

— De mikor a tudomány így látja — csattant vissza élesen Ujfalvy Imre, aki akkor kezdett csak élni, mikor Keresztúry Pálnak ellentmondhatott.

— A tudomány? — kiáltotta megbotránkozva Bojthy Gáspár, — Hiszen Bisterfeld professzornak annyi köze van a históriához, mint kelmednek, Ujfalvy uram. Avagy nem tudja kegyelmed, hogy a professzor a *füvek meg az állatok* tudora?

Ez kellett csak Ujfalvy Imrének, hogy az ő históriai tudásában kételkedjenek, azonkívül pedig, hogy a füvekkel meg az állatokkal hozzák *correlációba*. Akkorát kiáltott, hogy megreszkettek tőle az ablakok s aztán tizedmagával rohant a zászlóért, ami semmi más nem volt, mint Bisterfeld professzor. Hozták nagy diadallal az állatai közül és már útközben úgy felrázták a nyelvénél fogva, hogy szikrát köpött s kimondta nyiltan, amit eddig csak magában őrizgetett, hogy tudniillik Bojthy uram is csak olyan historikus, aki maga adta magának ezt a címet, de már

a hozzá való tudományt fáradságosnak tartotta hozzá megszerezni.

— Nézd a dongalábú németjét! — replikázott szikrázó szemekkel domine Bojthy. . . . Ez jött Germániából Hunyadi Mátyást a lováról leszállítani?!

Kegyetlen szavak voltak, úgy gyúlt utána az avar, mint a foszfor, de megfelelt az ellenpárt élén Bisterfeld is magáért.

— Kelmed apellált a tudományért Germániához! Most már ne próbálja agyonütni azzal, hogy német. Mert mi bizony Erdélynek hoztuk.

— A tudományt csak Pithagoras ökrei akarják felfalni! — csapta oda nyomatéknak Ujfalvy Imre.

— Legyünk hát ökrök! — harsogta Keresztúri Pál, — de villásszarvú erdélyi fajták, kegyelmek pedig menjenek a tudomány fertelmes bogarai után, akik koronás fán is csak a kéreg repedéseit szaglásszák.

De hiszen kutya jól ment már minden. Most, hogy a tudomány megkapta a magáét, bizvást tovább lehetett folytatni a vitát: három korszóból is dőlt az olaj a kanóc alá.

Bár ugyan talán nem is az a láng volt itt veszedelmes, ami nyíltan lobogott, hanem amelyik füstölögve égett a gyanúsítások szövegeiteiben.

Ott bizony hamarosan kisütötték Bojthy uramról, hogy valami új királyság szervezésén fáradozik, ahol az oktondiak legyenek a királyi tanács többségében. De Bisterfeld uramról is kiderült, hogy a németek kémje és a tallér már Rudolphus alatt is bőven hullott a kalapjába.

Valóban csak a politika kellett még ahhoz, hogy a két párt most már úgy nézzen egymásra, mint két csorda bikája.

— *Kend is német!* — vágta oda Ujfalvy Imrének Keresztúry Pál. — Ha így beszél, *kend* is csak német!

— Ilyet ne mondjon *kend!* — csapott a kardjára Ujfalvy Imre —, mert mindjárt kieresztem az oldalán azt a maroknyi *szász vért*, amit az anyjától kapott.

Keserűi Dajka János, az udvari pap, csillapítani próbálta a háborgó tengert és elmondta szelíd, kenyeres szóval, hogy igen alkalmatlan dolog Mátyás király nagysága felett marakodni, mikor úgy áll az ellenség Erdély körül, mint a palánk egymás mellé szegelt lécei.

Na hiszen megkapta ő is a magáét.

— Kelmed is német! — dörögték Keresztúry Pálék s az ellenpártra készültek rohanni, hogy végre elégtételt vegyenek a megkoppasztott igazságért.

Péchy Simon, a kancellár, jött arra s hallván a forradalom okát, kenetes tekintélytartással állt a tusakodók közé és erre is vágott egyet, mondván, hogy Bisterfeld professzor még járatlan Magyarországon és így nem is lehet füle a nótáinkhoz, másrészt pedig, hogy domine Bojthy is tulságosan vastag fütykőst vágott

az igazság védelmére, azért hát kár itt minden szóért, mivel hogy:...

— Mivel hogy a kancellár is német! — rikkantotta egy vastag hang és bámulatos sikerrel, mert most már Bisterfeld sértődött hívei is együtt harsogták Keresztúry Pálékkal: — Igaz, úgy van, a kancellár is német!

Ennél többre már Péchy kancellár sem volt kíváncsi. Rohant a fejedelemhez, hogy baj van, odakint már igen *németezik* egymást az emberek, ami nem ártana ugyan a magyar fülnek, de meg találják hallani a szászok is és az már aztán öreg hiba lesz.

Bethlen Gábor pedig most is az ő kedves virágos kertjében sétálgatott és éppen azon törte komoly fejedelmi homlokát, miként védelmeztethetné meg ezt a drága virágos kertet, *a két pogány* közül az *egyikkel*, — mialatt ő csákánnyal támad a *másikra*. Hanem abba kellett most hagynia minden tervezgetést, mert az udvar, ím, hajba készült kapni azon a kérdésen, hogy nagy ember volt-e Mátyás király!

Felemelte fejét s mély sóhajtással lépett ki a civakodók közé. Áhítatos csönd fogadta minden oldalról, csak a két tudós magyarázta azzal a hirtelen támadt hallgatást, hogy az udvar őket akarja mégegyszer hallani s erre nosza neki, elő a maradék puskaporral! olyan puffogtatást csaptak utoljára, mintha ez lett volna az első találkozásuk.

A fejedelem szótlan méltósággal állott meg fölöttük:...

A tudósok egymásra néztek és elhallgattak.

Azután a fejedelemre fordult a tekintetük.

És akkor megláttak valamit abban a két szomorúan égő fel-séges szemben, amit eddig ember nem olvasott ki belőlük. Valamit az igazi nagyság hűvös ésszel megfejthetetlen magasságából és valamit egy nemzet halhatatlan szomorúságából. Valamit a lángész elérhetetlen fényéből és valamit a magyar faj rettentő, átkos és mégis dicsőséges végétéből:...

A tudósok megdöbbenve álltak és hallgattak.

Azután ismét egymásra néztek és alázatos szívvel megszorították egymás kezét.

Maróthy Jenő





*Mai nap**

*Összetört hangulat: mai nap: dirib-darab.
Csillogó cserép. Bús kép. Lekaszált élet-értelem.
Szól a haris és a fűben csillognak a kicsi bogarak.*

*Isten-bogár — és reászáll egy halvány virágra.
A gyenge szál meging, meghajlik alatta.—
de ő lendül és a magasba repül.*

*A magasba repül,
mint kicsi propeller.
És a végtelenben kitért, két szárnyal úszik.
Olyan, mint egy vérző kereszt.*

*Krisztus keresztje. De száll az égben
magafeledten. S a bús földre visszánéz...
vére csepeg...*

Bartalis János

* A Föld a párnám c. kötetből.



Az örök Róma

Néhány évvel ezelőtt történt, hogy Rómát csoportos kirándulásokon, amelyeknek elsősorban tanulmányi céljuk volt, észrevehetőleg is több protestáns kereste fel, mint az rendszeren történni szokott. A protestáns tanulmányi csoportok római tartózkodása megszólalásra bírta egy Rómából írt „husvétii levél”-ben a magyar római katolicizmusnak egyik harcos, türelmetlenségéről jól ismert alakját, aki felvetette a kérdést, hogy protestáns embernek van-e egyáltalán keresnivalója az Örök Városban, túl azon, amit a múzeumok pogánykori emlékeiben, vagy a föld alól kiasott ókori emlékekben talál. A kérdés mögött ott rejtett bizonyos malicia is, amely az adott helyzeten gúnyolódva, a protestántizmust általában, de különösen a magyar protestántizmust a keresztyén Róma szépségeivel és akár történelmi becsük, akár művészi értékük miatt nagyjelentőségű műemlékeivel szemben elfogultságukból eredt színvaksággal vádolta meg.

A protestántizmusnak Rómából való ilyen kitiltása, bármilyen óvatosan és burkoltan volt is ez a tétel megformulázva az idézett húsvéti levélben, jellemző, de végeredményben egészen jelentéktelen klerikális elbizakodottság. Egészen más megfontolást kíván azonban a keresztyén Róma történelmi és művészi értékeivel szemben való színvakság vádja. Ki tagadhatná, hogy erre a néha ellenszenvből, néha idegenkedésből eredő színvakságra a protestántizmusnak, különösen pedig a magyar protestántizmusnak mélyen gyökerező történelmi okai vannak? De ezeknek az okoknak tárgyilagos felismerése és megállapítása nem jelentheti azt, hogy ennek az idegenkedésnek és színvakságnak minden időkre és minden körülmények közt kötelező normának kell maradni. Mert hiszen nem szabad elfelejteni azt, hogy a történelemírásnak, mint tudománynak, az utolsó félévszázad alatt végbement gyökeres, majdnem azt lehetne mondani forradalmi átváltozása, amelyet mi, akik ezt az átváltozást csak kívülről szemléljük, egész jelentőségében csak most kezdünk megérteni, igen lényegesen megváltoztatta a protestántizmusnak a katolicizmusról és Rómáról vallott történelmi szemléletét; mert az csak természetes, hogy a tudományos történelemírás módszerének átváltozása párhuzamosan végbe-

ment az egyháztörténetírásban is. A reformációt, vagy helyesebben az ellenreformációt követő időkben, egészen a 19. század második feléig a protestántizmus Rómában csupán a *Trideptinum*, az ellenreformáció gőgös, eretneküldöző szellemének megtestesítését látta. Harnack azonban, hogy csak egyetlen névre hivatkozzam, a *San Pietro* és *San Giovanni in Laterano* kérkedő és gőgös barokk homlokzata és a *Gesu* lapiszlazuli s ezüstdíszítésű Szent Ignác oltára mögött rátalált a vértanúk Rómájára is a *San Clemente* és *San Giovanni e Paolo* alsótemplomaiban, mindenek fellett pedig Szent Sebestyén és Calixtus katakombáiban a *Via Appiá-n*.

*

Az örök Rómának ez a megváltozott történelmi szemlélete már csaknem félszázad óta érezeti hatását, sajátosképpen nem annyira a német, mint inkább az angolul beszélő világ keresztyéniségének körében. Nálunk ez a változás, ami a keresztyénség szellemtörténeti fejlődésének egy érdekes és még egészen bizonyosan le nem zárt fejezete, alig, vagy legfeljebb igen szórványosan érezette hatását. Az átlagos magyar protestáns ember szemében Róma történetét még mindig a „pápák bűneiről“, a Borgiák rémségeiről szóló, tudományos szempontból bizonyosan megbízható, de nem egészen tendencia nélkül megírt könyvek jelentik; Róma keresztyén művészeite pedig alig egyéb, mint a rétorikus barokk stílus, mondjuk Tiepolo vagy Guido Reni oltárképei és ezeknek népszerű változatai, az oltári szentség csodáját és „Jézus Szent Szívé“-t ábrázoló zantárképek. Paul Sabatiernek nálunk legfeljebb a neve ismeretes, de nagy művének, az 1897-ben megjelent *Vie de S. Francois d'Assise*-nek hatásáról nem lehet beszélni. Amikor még inkább megvolt rá a lehetőség, a háború előtti évtizedekben és még került rá költség is, lefordították magyar nyelvre külföldi theologusok másod- és harmadrendű műveit, de a nagy strassburgi egyháztörténész művét, amely új szempontjaival a szellemi fejlődésnek új útjait nyitotta meg és amelynek az 1926-i Szent Ferenc jubileumi év alkalmával a 46-ik kiadása jelent meg, alighogy észrevették és magyarra való fordítására egyszerűen nem is gondoltak.

Ennek a sajátságos puritánizmusnak, amely Szent Ferencben sem akar mást látni, csak középkori „sápadt képű pápista szent“-et, messzire visszanyúló történelmi okai vannak. Maga az a pusztaság, hogy a magyar protestántizmusnak évszázadokon keresztül a pusztaság lételett kellett megmenteni előbb a nyílt erőszakkal dolgozó, később az elleplezett, de annál kitartóbb római katolikus reakció ellen, amely őszintébb pillanataiban még most is vallja, hogy békés eszközökkel, de végső célja változatlanul a protestántizmus megszüntetése, természetesen magyarázza meg az idegenkedést, sőt teljes elfordulást Rómától.

Rómával szemben ez a nagy idegenkedés kétségtelenül *genuine* érzés. Azt hiszem, a legtöbb protestáns emberben valami vissza nem tartható erővel lett úrrá az idegenkedésnek ez az érzése, vala-

hányszor Rómának azokon a helyein járt, ahol a barok stílus 17. századbeli nagy építőművészei, Bernini és Maderna műalkotásaikkal, kétségtelenül tudatosan, dokumentálni akarták az ellenreformáció pápaságának diadalát, amely a Németországból, Luther barbár német földjéről elindult reformációt hódító útjában feltartóztatta és az inkvizíció nem valami válogatós eszközeivel, a jezsuiták és „az Ur kutyái“, a dominikánusok fanatizmusának segítségével a veszedelmes német eretnekségnek még az irmagját is kiirtotta a dél katolikus országaiban.

*

Művészettörténészek Rómáról már sokszor megállapították, hogy az Örök Város külső képét jóvátehetetlenül elrontotta a mindent felfaló barok. A 17. és 18. századbeli ambíciózus, de művészi képességeikben a kellő mértéken messze túl elbizakodott olasz építőművészei, akik az ellenreformáció katolicizmusának szellemét építették kőbe nemcsak Olaszországban, hanem túl az olasz határokon a katolikus Bajorországon és Ausztrián kívül éppen a diadalmaskodó ellenreformáció igájába hajtott Magyarországon, Róma arcát a felismerhetetlenségig átalakították. Michelangelo és Bramante nagyszerű alkotásából a Szent Péter székesegyház épületén érintetlen szépségben csak a kupola nemes ívelésű vonalai maradtak meg. Maderna iromba barok kőszentjei a homlokzat felső peremén és a székesegyház belsejében a dús aranyozású tabernákulum már ennek az új és hivalkodó stílusnak alkotásai. De míg a Szent Péter székesegyházon a barok stílus nagy mesterei csak tovább építették azt, amit az ő korukat közvetlenül megelőző korszak elkezdett, a barok építészet Róma régi, a középkor évszázadaiból maradt, sőt részben még ókeresztyén templomait és bazilikáit restaurálás címen teljesen megfosztotta nemes, régi szépségüktől. A homlokzatok barok stílusban való átépítése és a templomok belsejének pompázó barok stukkó-díszítéssel való átalakítása helyrehozhatatlan károkat okozott a Nagy Konstantin korától a kereszties hadjáratok végéig épült szép román stílusú templomokban.

A vértanúk Rómáját és a keresztényiség ókori emlékeit még mostohább sors érte, a szó valódi értelmében elnyelte őket a föld. Amit az előbb már említett földalatti templomok, a *San Clemente* bazilika és a Monte Celion levő *San Giovanni e Paolo* templom és a katakombák óriási kiterjedésű labirintusa az első négy évszázad heroikus idejéből megőriztek, annak művészi értéke kevés, vagy alig van.

De azért a niceai zsinatot megelőző korszak friss és üde keresztényiségéről a katakombák művészete végtelenül egyszerű, bájosan naiv, de naivitásában kétségtelenül teljesen őszinte formanyelvén, a szimbolumoknak sehol másutt fel nem található gazdagságában beszél. Vitáknak, ellentéteknek itt még nyoma sincs. A pogány világ fáradt életunalomával szemben a lélek belsejéből előtörő örömmek csodálatos bizalma szólal meg az egyszerű falfestmé-

nyeken és a legrégebbi időkben való keresztyén kőkoporsókon, amelyekből olyan csodálatos gyűjtemény van együtt a lateráni *Museo Cristiano* szarkofág-galériájában. A mártírok öröme volt ez, amely a földi élet megszűnésében nem látott semmi félelmetest és a Krisztussal a Krisztusért való halált, nem erőltetett pózolásból, vagy a modern pszichológia által a mártírság magyarázatára olyan sokszor felhozott, de kellőképpen soha meg nem indokolt tömeghisztériából, hanem *valóban* az élet kapujának érezte és vallotta. Eucken volt az, aki észrevette a pogányság és az őskeresztyénség között a lényegbevágó különbséget éppen ezen a ponton, a halál szolgálatába állított művészet kifejező eszközeiben. Míg az antik szobrászművészet a szarkofágokon — írja főművének, a *Lebensschauungen*-nek „*Die Gesamtart des Christentums*“ című fejezetében — a halott ábrázolásában gondosan elkerül mindent, ami a halálra emlékeztetne, az őskeresztyén művészet szent- és mártír-ábrázolásaival a halál gondolatát az élet munkái és örömei közé állította, hogy így is kifejezze azt a hitét, hogy a hívő ember halála nem rettegett szerencsétlenséget, hanem csupán a Krisztusban való élet egyik állomását jelenti.

Van valami szomorúságában is felemelő érzés és a lelket mélyen megragadó hangulat a katakombai látogatásokban. Maga a látnivaló szegényesen kevés, különösen annak, aki ilyen látogatásra minden előkészület nélkül, vad-ismeretlenül indul el és teljesen rábízta magát a ciceronék megunt és untató történetét felmondó barát vezetésére.

A sírhelyek, a kis négyszögletes és a könnyen vájható tufaszzerű kőzetbe vágott üregek, a *loculi* mélyén kísértetiesen villannak meg az apró gyertyák imbolygó fényében az elszuvasodott koponyák és lábszárcsontok, pontosan úgy, ahogy a nyárspolgári konvenció a halált szimbolizálja. A levegő fojtogatón nehéz és a szűk, rossz lépcsőkön való botorkálás ebben a félelmetes földalatti labirintusban már az első negyedóra végén megüli a kedélyt nyomasztó hangulatával. A hosszú botorkálás egyszer mégis csak véget ér a *triclinium*-ban, az összejövetelek, legelsősorban a szeretetvendégség céljaira használt nagy teremben. Itt a mennyezeten, a tarka virágdísz és az elmaradhatatlan halat, galambot és bányát ábrázoló ornamentáció között minden részletében jól szemügyre lehet venni az úrvacsora, az *eucharistia* első ábrázolását. Pontosán úgy, amilyen ez az egész végtelenül egyszerű őskeresztyén istentisztelet lehetett és ahogyan ülhetek, talán ugyanebben a tricliniumban szegényes asztalaik mellett az *agapé*-k résztvevői, Róma első, leginkább görög rabszolgákból és görögül beszélő diasporai zsidó vándorkezeskedőkből s vándoriparosokból összeverődött keresztyén gyülekezetének tagjai, Aquila, Priscilla, Fébé és a többiek, akiket felsorol Pál apostol a Római levél 16. fejezetében.

A *Coena-Domini*-t ábrázoló kép középpontjában Jézus Krisztus alakja van, de nem úgy, amint akár a bizánci, akár a nyugati keresztyén művészet az Údvözítőt ábrázolja, hanem mint szakálta-

lan, fiatal, szép és mosolygó arcú ifjú, dúsan lecsüngő hajfürtökkel.

*

A *San Clemente*-bazilika Róma egyik legrégebbi temploma. Azon a helyen épült, ahol a Traján császár uralkodása alatt vértanú-halált halt Szent Kelemen háza állt. Többször megfordult itt római fogságának idején Pál apostol is, mert a római gyülekezet nagy tekintélyű püspökének háza a keresztyének állandó gyülekező helye volt. Az első templomot, helyesebben bazilikát még a IV. században építették és a *San Clemente* volt a középkori Róma egyik legnagyobb vallásos tiszteletben részesített bazilikája. A XI. században a VII. Gergely és IV. Henrik között folyó háborúskodások közt akkor pusztult el, midőn 1084-ben Guiscard Róbert, a veszedelmes kalandor fegyelmetlen csapatai feldúlták és kirabolták Rómát. Alig egy félszázaddal később az elpusztult bazilika romjai felett II. Paschalis pápa építtette a mostani templomot, amely a többszöri átalakítás ellenére is Róma nagyobb templomai között belső berendezésében a legsértetlenebbül őrizte meg a középkori román építészet egyszerű, nemes formáit.

Az *apsis* XIII. századbéli mozaikképe, amelyen a keresztre feszített és megdicsőült Údvözítő képe van Máriával és János apostollal; a *cancellum*-nak, a *tabernaculum*-nak, a *ciborium*-nak és a *candelabrum paschale*-nak, a husvéti gyertyatartónak, az ókeresztyén szarkofágok szobrászművészetével rokon stílusban készült szép domborművei; Massaccio primitív, de tiszta áhitattól sugárzó freskóképei, amelyek alexandriai Szent Katalin életéből vett képeket ábrázolnak, mutatják, hogy milyenek lehettek a középkori Róma templomai és bazilikái, mielőtt a renaissance-kor pápáinak hivalkodó becsvágya és az ellenreformáció korának kegyeletet és műértést nem ismerő barokk építőművészei romboló munkájukat el nem végezték.

A keresztyén művészetnek ezek a középkorból és csak nagyon kis részben az ókor utolsó idejéből, többnyire csak a templomok belsejében meghagyott vagy véletlenül megmaradt emlékei adják meg Rómának azt az igen mély forrásokból táplálkozó és csak nagy fáradsággal megismerhető szépségét, ami mint a legnagyobb vonzóerő áll a középpontjában annak, amit *Italien-Sehnsucht*-nak szoktak nevezni. Ez az az örök Róma, amire egy egész élet munkáját fordította a németek romantikus, de azért igen alapos történettudósa, Gregorovius Ferdinánd és ha valaki rászánja magát arra, hogy a *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter* legyen cicerónéja és úgy keresi fel Róma ókori és középkori keresztyénségének történelmi és művészeti emlékeit, akkor érti meg igazán, hogy a *Civitas Aeterna* igazi arca mégis csak az, hogy az egyetemes keresztyénség, az *Ecclesia Catholica Christiana* szent városa, ahol a fogoly Pál apostol gyújtó térítő beszédei hangzottak el a büszke császár-fórumok közvetlen közelében, ahol a martírok, az Egyház szentjei haltak meg és a középkor sötét évszázadaiban az általuk

plántált keresztyénség őrizte itt az Európát elborító egyetemes sötétségben az Evangélium soha ki nem alvó, örök tüzét.

*

Az örök Rómának ilyen megértésére a történelem kötelez bennünket, a multnak az a ránk hagyott öröksége, amelynek akár felszínességből, akár tudatos tudni nem akarásból való elhanyagolása mindig megbosszulja magát.

A másik szempont Róma keresztyén művészetének ismerete és megértése. Ezen a ponton római katolikus részről kevés szemrehányás érhet bennünket. Furcsán hangzik talán, de a valóságban úgy van, hogy Róma és általában Olaszország keresztyén művészetének esztétikai értékelését a római katolikus egyházzal ebben a munkájukban vagy semmi vagy csak igen laza kapcsolatban álló művészettörténészek végezték el. Németek és angolok s természetesen protestánsok voltak Winckelmanntól Walter Pateren és Ruskinon át Burckhardtig azok, akik a modern kor számára felfedezték és helyesen értékelték az olasz középkor keresztyén művészetének elfelejtett alkotásait. A hivatalos római katolicizmus ezzel a munkával nem törődött, sőt nem egy esetben illetéktelen beavatkozásnak tekintette a művészettörténészek felfedező kutatásait, amelyeknek eredménye az volt, hogy egészen új szempontokat nyújtottak a vallásos tárgyú művészet megítéléséhez. Ezek az élesszemű és mindent meglátó műtörténészek észrevették és igen hitelt érdemlő módon fejtették ki, hogy pl. Bernini Szent Teréz szobrán a római *San Vittorio*-templomban vagy Tizian *Assuntá*-ján a velencei *Frari*-ban, a szobor és a kép arckifejezésének elragadtatása sokkal több földi érzékiséget árul el, mint tiszta vallásos áhitatot.

Fra Angelico térden állva festette a firenzei *San Marco* kolostor freskóképeit és ez a százszor elismételt, majdnem anekdotának hangzó műtörténeti adat adja meg a kulcsot ahhoz a középkori keresztyén művészethez, amelynek tiszta vallásos áhitata a középkori katolicizmusnak egyik legdrágább kincse. Rómát ennek a művészetnek alkotásaitól megfosztották, egyrészt a barokkor restaurálás címen történt rombolásai, másrészt a sok történelmi katasztrófa, ostromok, dúlások, tűzvészek. Toscana és Umbria városai, Firenze, Siena, Pisa, Perugia, Assisi és Orvieto őrzik ennek a művészetnek legértékesebb emlékeit múzeumaikban, kolostoraikban, dómjaikban és bazilikáikban. A *religiosum*-nak, a minden páthosztól és minden földi érzékiségtől mentes, tiszta vallásos érzésnek szinte tökéletes művészi megnyilatkozását lehet megtalálni a középkori toscanai és umbriai művészet alkotásaiban. Giottonak a bibliából és Szent Ferenc életéből vett freskóképei a firenzei *Santa Croce* keresztfolyosójának kápolnáiban és az assisii bazilika felső templomának festményei, az olasz középkor csodálatos *Biblia Pauperum*-ja; Cimabue és Simone Martini Madonna-képei, amelyekből Firenzében és Sienában vannak a legszébbek; a pisai *Campo Santo* híres falfestményei, a Halál Dia-

dala és az Utolsó Itélet ezek közül a legnagyobbak és legismer-
tebbek.

Amint Paul Sabatier Assisi Szent Ferencről írt könyvében az egyháztörténetírás tudományos eszközeivel találta meg azt az igazi Szent Ferencet, akit a későbbi franciskánus hagyomány, ha nem torzított is el, de mindenestre erősen átfestett, a modern művésztörténet újabb kutatásai az olasz középkor vallásos művészetében találtak beszédes dokumentumokat a középkori olasz katholicizmusnak ahhoz a tiszta és nemes vallásosságához, amelynek középpontjában az assisi-i szent alakja és a szentferenci vallásosságnak közvetlen hatása áll s amelyet valóban a pápaság hűnei homályosítottak el és az ellenreformáció gyűlölete tett hozzáférhetetlenné az egyetemes keresztyénség számára.

*

Az örök Rómának ilyen történeti vagy talán inkább művészettörténeti szemlélete, amit ez a rövid cikk igen gyarló módon és az alaposságnak sok kiáltó hiányosságával kísérelt meg felvázolni, nem akar lázadás lenni régi tételek és elfogadott normák ellen. Csupán annyit akartam elmondani, hogy számomra mindazt, ami a keresztyénséget jelenti, többé, színesebbé és gazdagabbá tette az örök Rómának és a középkori olasz keresztyén művészetnek ilyen megismerése.

Máthé Elek



Szonett a királyhoz

— Agrippa D'Aubigné költeménye —

*Felség, vedd észre künn a hű kutyát,
mely ágyadból került a puszta köré.
Ez volt az ór, ki ösztönből előre
tudta: ki ellenség, ki jóbarát.*

*Rettegte hangját, csattogó fogát
orgyilkos és gaz — s most mi lett belőle?
Hagyod: fagy, éhség, bot, szitok gyötörje —
Igy fizetik a trón szolgálatát?*

*Szép ifjúsága míg mulattatott,
szeretted s szörnyű volt, ha támadott
haragosodra és haragosára.*

*Udvar-nagyok, kik a kimúlt, hideg
ebet az utcán göggel nézitek,
sorsotok ez: hűségnek bére-ára.*

Sylvester Pál fordítása



Tanyán

Sokan azt hiszik, hogy errefelé csak a csend terpeszkedik. A világ kereke megáll, nem történik semmi. Kikél a búza, nő, majd hányja a fejét, azután learatják, csépelik. A városi ember tépegeti, eszi a foszlós kalácsot, végzi a dolgát, uraskodik. Bizony azt gondolja: ő a világ közepe, pedig mifelénk, tanyán is élet az élet, talán mélyebben is jár, mint a városban. Megszoktuk, hogy a föld is akkor adja ki az erejét, ha az eke vasa mélyen merül belé.

De nem is csoda, hiszen a nagy tanyán él vagy húsz család. Béres, csordás, kocsis, pásztorember. Azután a rengeteg jószág. Tehén vagy harminc, ló, ökör, disznó, számát se tudjuk. Meg a sok baromfi. Ezek a szelídek, de akad vad is elég. Róka, görény, keselyű. Néhanapján réti sas is. Mind él. Mutatja is, hogy élni akar.

A tornácon ülünk. Kora reggel van még. A fény ragyog a faleveleken. Az éjszaka egy kis eső permetezett, elverte a port, friss, üde a levegő.

Egy hajlotthátú, nagyon öreg, tört ember állít be s a gazdához, a méltóságos úrhoz fordul:

— Méltóságos úr, mögellött hajnalban a Babi.

— No?

A leányokkal ülünk a tornácon, mindenkinek felragyog a szeme. A nap húzza már aranyfátylát a sárguló kalászkok felett. Megyünk az istállóba. Amint az ajtót kinyitjuk s a fény beömlik az istálló homályába, hirtelen fecskék cikáznak ki az ajtón. Ezek itt fészkelnek.

Két ember is áll az istálló közepén. A tehén, a többi, kinn a legelőn, csak az anya térdel az almon. Előtte valami fehér, tarka gomolyag. A tehén nyalogatja. Végighúzogatja nagy nyelvét a bikaborjú szőrén, hirtelen megemeli a fejét, felénk fordul s fenyegetően felbőg.

— Vigyázzatok — szól felénk a gazda. — Mérges a Babi, mert félti a fiát.

A bajuszába mosolyog. Korán reggel ilyen ajándék!

A kakas bekukorékol az istállóba. Mély árnyék borul az ajtó elé. Felhő borította el a napot.

A kis bika lők egyet magán, küzködik, fel-fel akar állni. Nyilván ösztönösen érzi az anyatej szagát.

Az öreg ember csendesesen szólongatja, szelíd, mély hangon a tehenet.

— Babi! Babi!

Hozzálép, a hasát tapogatja.

A gazda érdeklődéssel figyel, aztán megkérdi:

— Gyün-e mán a tej?

Amire az öreg ember megnyugodva felel:

— Ereszködik mán.

Majd megint a gazda szól, a tehenet szemezgetve:

— Ivott-e?

Az öreg fölneáz.

— Inni, ivott.

— Övött-e?

— Önni is övött.

Most a gazda bölint.

— No, akkor röndbbe van. Ebéd után mán szopik is a bornyú.

Megyünk visszafelé a tornágra. Egy cselédleány feje kibukkant s nagy hangon kiáltotta felénk a csöndbe:

— Gyűjjenek mán! Méltóságos úr! Itt van ám valaki.

Hát a tornác közepén vékonyka, peckes tartású ember állt, kopott ünneplőben, kalapját, botját a kezében tartva. Mire a gazda belépett, a házbeliek már körülvették és zavart mosollyal várták a szavát. A kis ember vőfély volt. Kocsin hozták ki a városból, hogy a gazdát, meg a családját lakzira invitálja.

Az emberke, amint meglátta az urakat, megemelte a fejét, igazított egyet a bajszán, köszörülte a torkát és magas hangon kezdte:

— Illó alázattal engödelmöt kérök,

Hogy tisztös házába belépni merészlök.

Möghajtom fejemet alázatosággal,

Végzöm e tisztömet kellő bátorsággal.

— Mint Bába Sándor uram és asszonyom küldötte gyüttem, hogy tisztöljenek mög Sándor fiuk egybekelési ünnepélyén, lakodalmi alkalmatosságon, mint a ránkgyüvő hétfőn, déli tizenkét órakor, majd az estvéli alkalmatosságon.

Ne vessék mög, kéröm, gazdám hivatását,

Kívánom a házra az Isten áldását!

A kis emberke összeütötte a bokáját és körülhordozta tekintetét a tornácon összegyűlt házbeliek arcán.

A gazda hozzálépett s a kezét nyújtotta:

— Köszönjük szépen. Ott löszünk, ha élünk.

Majd az asszony felé súgta:

— Pálinkát, pogácsát.

A vőfély enyhén tiltakozott:

— Ne tessék fáradni.

Előbb kínáltatta magát, félig hörpintette ki a poharat, de az ötödik pohár után érezte, hogy otthon van.

A gazda is ivott. A tornácon friss izgalom szele lebbent. Valahol új boldogság bimbója feslett.

A gazda már pajkos kedvében volt s odafordult a vőfélyhez:

— Mongya mán, Putnoki bátyám. Mit fizetnek magának ezér a munkáér?

— Hát, méltóságos uram, — szerénykedett a vőfély — mögmondom úgy, ahogy van. Nem egyforma. Itt a legény egy mázsza búzát ad, a lány egy malacot. De akiket az elmúlt hétön összeadtam, többet fizettek, mert a legény magányfi.

— Magányfi?

— Az. Olyan, aki egyetlen fiú.

— Vagy úgy?

— De az is várakozáson felül sikerül, ahol a lány félárva.

— Gondolom.

— Ha mög elmögyünk a lányosházho a legénnyel, oszt a szőmélyi mögjelenés tekintetibe a legény mögfelelő, az különösen várakozáson felül sikerül, mer hát tuggya a méltóságos úr, a nő: csak nő.

— Tudom.

A vőfély pislantott.

— Ilyenkor ráadás is jár. Egy, vagy két liba.

— Hát így illik. No még egy pohárral, Putnoki bácsi.

— Mőgárt, méltóságos uram.

De azért kiüssza. A szeme nedves fényben csillog. Halkan beszél, nehogy a kisasszonyok is hallják, akiből ki-kibuggyan a nevetés.

— Csak azt nem szeretöm, méltóságos uram, ha a lány nincstelen. Ha kommendálom, azt kérdik foghőgyrül: „Nem ismerjük. Hun a házuk?“ Hehe. A házuk! Hát töhetök én arrul, hogy nincs házuk? Mit mongyak? Csak azt felelöm: „Kinn a tanyájuk Szőrháton.“ Hát így. De most mán elballagok.

Megy is Putnoki bácsi. Csetlik-botlik.

Az egyik kisasszony vidám, harsány hangon mondja, mikor a vőfély már eltűnt.

— Ez a meghívás „várakozáson felül“ sikerült.

A gazda megcsípi az arcát.

— Te! Hány libát adjak a vőfélynek, ha a tied is „várakozáson felül“ sikerül?

Amire a kisasszony feleli:

— Apukám, ez lehetetlen. Ugyanis én régimódi nő vagyok. Szerелеmből szeretnék férjhez menni. Egyébként ha a legény „szőmélyi mögjelenés tekintetibe“ mögfelel...

A gazda enyhén hátbaüti a kisasszonyt, aztán belekarol a feleségébe s boldogan a fülébe súgja:

— Te anyus! Tudod-e hogy bikaborjúnk van? Hatalmas állat. Még nem is láttad.

Ebéd előtt megnézzük a vetést. Szép. Az eső kellene. Már két hete várják a jó, csendes esőt. A gazda belegázol a vetésbe, visz-

szajón, egy kis aggodalom felhője ereszkedett a homlokára. Elmélyed tekintete a hosszú akác-sor árnyékába.

Megyünk a csikókhoz. Egy nagy, dróttal bekerített gypes udvaron vannak. Vagy huszonöt. Még nem ismerik a kantárt, az ostort. Felemelik szép fejüket a jászolból, amikor meglátnak. Már lépegetnek is felénk lassan, mintha üdvözölni akarnának.

— Csak azt az egyet vigyázd — fordult felém a gazda s egy csikóra mutat. — Az rug, mög harap. Komisz dög. A többi nagyon szelíd.

Vagy öt csikó közrefog. Enyhén taszigálnak a fejükkel. Némelyik a vállamat nyomkodja. Nagy, bús szemük a szemembe fénylik. Közel az arcomhoz érzem a meleg lehelletüket. Mikor ott hagyjuk őket, követnek bennünket a kerítésig. Aztán nekiiramodnak. Vágtatnak körbe a gypes térségen.

A gazda pár boldog pillantást küld utánuk, aztán felém fordul: — Gyere. Nézzük meg a disznókat.

Lépkedünk az ólak felé. Egy nagy ember áll komolyan, mint hatalmas bronzszobor az etető vályúk mellett.

— No, János — áll meg a gazda az ember előtt. — Sömmi baj?

Ez visszafelel bizonytalan hangon:

— Sömmi, csak . . . A disznókkal sömmi baj, de . . .

Elakad a hangja, a feje lehanyatlik.

— No?

Az ember felnéz szomorúan.

— Hát . . . édösapám . . .

— János bácsi? Mi baj? Hiszen röggel még beszéltem veled az istállóban.

Az ember bólintott.

— Tudom . . . hirtelen mögyszakadt benne az élet.

A gazda elsápadt.

— Hogy történt?

— Csak ledobbant . . . Ott a fiastehén mellett . . . Most is ott van az istállóba.

Mentünk lehorgasztott fejjel az istállóba. Az ajtót csendesen kinyitottuk. Ott feküdt az öreg egy ócska szűrrel letakarva. Mintha csak aludt volna. A tehén már lábon állt. A borjú mellette. Mohón szopott. Az anyja a fejét nyalta boldogan.

A gazda szeme megakadt rajtuk, aztán a halottra vetett egy pillantást. Följebb húzta a szűr az arcára. Kimentünk. A gazda a nyitott ajtón keresztül visszanézett az istállóba.

Mikor beléptünk a tornácra, már terítettek. Friss bort és szódát raktak az asztalra. A rádió hangszórója valami vidám dalt vert felénk.

A gazda arca elkomorodott s a rádió felé intett:

— Hagyjátok abba!

A felesége szeme rámeredt.

— No? Csak nincs baj a borjúval?

A gazda nem felelt, egy pillanatig maga elé nézett, aztán

csendesen megszólalt:

— Szögény János elvégezte . . .

Aztán szomorúan folytatta:

— Hát . . . Fáradt vót mán szögény . . . Negyven' esztendeig szögált . . . Elmúlt . . .

Csöndben kanalaztuk a levest. Borulat ereszkedett a tornácra, majd újra kimosolyodott a felhők alól a nap. Nem szólt senki, csak a kanalak koppantak a tányéron. Kint a vetés fölött lepkék szállongtak, a rétvirágok közt méhek döngtek. Héjja csapott hirtelen egy egérre s nyúl iramlott át a füvön, az akácós felé.

Már a feketét hozták, amikor a tanya mellett kocsizörgés hallatszott.

A gazda felállt, kifelé nézett, aztán a többi felé fordult:

— Most viszik szögényt. A városbul temetik.

Aztán a kalapja után nyult.

— Gyertök. Kísérjük el az országútig.

Ballagtunk némán, fejünket meghajtva, a koci után. Lépkedtünk az út szélén, a gyepen. A kerekek lassan fordultak, nyikorogva s nyomukban az enyhe szél fel-fellibbentette a port.

Alltunk egy darabig az országút szélén, az árokparton, amíg a köcsi elzörgött.

Visszafelé jövet a leányok futkostak a lucernásban, virágot téptek és dudorásztak.

A tanya-udvar előtt az asszony a gazda karjába karolt.

— Akartam még valamit mondani, lelkem. Kikeltek ám a kiskacsák, mind. Hetven darab! Mögnézöd?

— Mennyi új élet! — sóhajtotta a gazda s az asszonnyal a baromfi-udvar felé indult.

Az égen foszlottak a könnyű felhők. A nap alá ereszkedtek, meg elhagyták a napot. Az akáclombok libegtek a meleg, könnyű szélben és a fénylő gyepre csipkés árnyékot szórtak. Játszott a fény és árnyék a nagy térségeken, a kékbevesző láthatár fátylába beleomolva.

A sok pici, sárga kacsza már úszkált az artézi kút tavában. Apró, rózsaszín-úszóhártyás lábuk lapátolt a fénylő vízben.

A leányok berohantak a tornácra egy öl mezei virággal. Tele-tüzdelték fürge ujjakkal a cserépvázákat.

Letelepedtek. Már rakták az ozsonna-tányérokat is az asztalra. Hozták a kávé, kalácsot és a frissen szedett epret.

Az egyik leány a rádió felé lépett. Felé nyúlt, de elébb az apjára pillantott.

A gazda szelíd, komoly mosollyal bólintott:

— Csak muzsikáljatok, kedves . . . Örüljete . . . Aki elmönt, nem gyün vissza többé . . .

Távolról a csikók nyerítése és dobogása hallatszott. Vágtattak lobogó sörénnyel, vadul. Meg-megtorpantak és bús szemük belemeredt a zuhógó fénybe.

Pásztor József



Irodalmunk hanyatlása

Irodalmunk alatt ebben a cikkben mindenütt az európai irodalmat értem. Európai irodalom alatt pedig nemcsak azt, amit Európában élő írók írnak, hanem amely bárhol, szerte a világon, európai mintára készül. Idesorolom tehát Észak-Amerika fejlett, Dél-Amerika serdülő, az afrikai francia gyarmatok csírázó irodalmát, valamint azt az egyszerre európai szinten induló irodalmat, amelyet japáni és kínai írók, egyelőre túlnyomórészt angol nyelven, termelnek.

Az európai irodalom fogalmának erre a kibővítésére azért volt szükség, mert azok a nemzeti kölesönhatások, amelyek még száz év előtt legfeljebb egy-két országhatárra szorítkoztak, ma a nemzetekközi érintkezés ezelőtt elképzelhetetlen megkönnyébedése és fokozódása következtében annyira megerősödtek, jelentőségben annyira megnövekedtek, hogy ha akár csak a közelebbi Európa, vagy éppen egyetlen nemzet irodalmát vizsgáljuk, lehetetlen más, mint csonka képet alkotni a tényleg fennálló helyzetéről. Ma bármely nemzet polgára sokkalta inkább él nemcsak hazája területén, hanem a földgolyóbison is. Miután az író is csak ilyen polgár, az olvasó is csak ilyen polgár: ez a körülmény nem maradhat nyom nélkül az irodalomban.

Ha még csak a harminc év előtt lealkonyult irodalmat vesszük is, vagy akár az 1914-ben berekesztődött „modern“ irodalmat, nagy biztossággal beválik a következő kísérlet: Fordítsanak le ugyanarra, mondjuk a német nyelvre egy angol, egy orosz, egy magyar, egy francia író munkájából egy oldalt. Olyan oldalt, melyben semmiféle tulajdonnév nem szerepel. Akinek csak egy kevés irodalmi jártassága van, meg kell ismernie a semleges, fordított szövegből, hogy ez angol, ez orosz, ez magyar, ez francia író munkája. A nemzeti sajátosság, mint különvalóság, mint lélek, ott élt a sorokban, a szavakban, ott lélezett az alany és állítmány közötti területen, mondatonként. Ez a különbözőség 1918 óta — az 1914—18 közötti inter arma-területet nemlévőnek tekintem — mondom, a világháború vége óta évről-évre, hónapról-hónapra csökken.

Senki se gondoljon olyan jelenségre, mint amelyet például hazánk irodalmában „nemzetietlen kornak“ neveznek a „nemzeti megújulás“ korával szemben. Most nem arról van szó, hogy egy

serdülő kultúrájú nemzet szolgai módra majmolja a fejlettebb kultúráját s majd azután lábra áll s önálló életet kezd. Európa kis nemzetei már Petőfi fellépése idején eljutottak az általános európai irodalom színvonaláig s ha ma nyúlunk az európai irodalom kérdéséhez, tapintásunk a földrész minden pontján talpon álló irodalmat talál. Ha tehát ma az irodalomban bajokat találunk, azokhoz gyógyító kézzel hozzányulni nem lehet úgy, ahogy Kazinczy tette, aki irodalmi életünket műveletlennek, vagy Petőfi tette, aki a maga korában azt már nyeglének találta s e hibákon akart segíteni és segített is a lángész megújító erejével.

Az irodalmi életnek azok a betegségei, amelyeket Kazinczy és Petőfi diagnosztizált, gyermekbetegségek, amiken az avatott gyermekorvos a pedagógussal karöltve segíteni tud.

Ma a felnőtt küzd súlyos kórral, amelyet felismerni sem könnyű, terápiája meg éppen ismeretlen. Mi ez a betegség? Ezt vizsgálni, célja e tanulmánynak.

2.

Az író és az olvasó kölcsönös összehangoltsága, az a szabadkőművesi összetanultság, ami évszázados, vagy éppen évezredes kultúráknak az eredője: voltaképpen ez az, amit irodalomnak lehet nevezni. Mert a leírt dolgok közül csak az irodalom, amit valamely nemzet lelke ilyennek magába felszívott, az irodalom tehát mindig kölcsönös összehatás eredménye. Olvasó nélkül nincsen irodalom, olvasó pedig nem az, aki a művet elolvassa, hanem csak az, aki a műből ugyanazt olvasta ki, amit az író leírt.

Ezen a gondolatmeneten továbbhaladva, mihamar elérkeztünk addig a pontig, ahol kiderül, hogy irodalom tehát csak olyan körülmények között képzelhető el, ahol megvoltak a létfeltételei annak, hogy egységes kultúra keretei között valamely tömeg ugyanazt a mondatot egységes jelentésében tudja értelmezni. Ha ez így van, akkor egészen bizonyosan úgy is van, hogy minél körülhatároltabban, minél sajátlagosabban, tehát minden másától minél inkább eltérően alakult ki ez a — quasi — összebeszélés a mondatoknak, hogy úgy mondjam, jelmagyarázata terén, annál fokozottabban lehet beszélni irodalomról. Ugyanakkor azonban ennek az ellenkezője is igaz: ha ez a sajátlagosság elsatnyul, ha ez a másától való különbözőség elsáppad, akkor nemcsak az író mondatainak az értelmezése válik bizonytalanná, hanem az értelmezhetősége is, mert hiszen az író a maga nemzetének tömegén belül átmegegy mindazokon a változásokon, amelyek a tömeggel végbemennek. Amikor ez a processzus észrevehetővé vált, jutottunk el ahhoz a pontig, ahol az irodalom hanyatlása problémává mered.

A nemzetek közötti forgalom megkönnyebbitését és ennek következtében fellendülését, meg a mögöttünk lezajlott világháborút szeretik két különböző tényezőként feltüntetni a háború után jelentkező változások magyarázatai között. Pedig a világháború maga is csak tünet, az ok az előbbi egyedül. Egy kis maradékro-

mantikával még ezt a mindenképpen kommerciális jellegű háborút is lehet a nacionalizmus fellobbbanásának tekinteni a világ elkommercializálódásával szemben. Összetartó, egyfajta emberek lázadásának az ellen, hogy ezt az egyfajtaságot szétzúzza a gáttalan érintkezési lehetőség, a távolságok meggyilkolása, amiben a tettestárs Stephenson gépe óta minden újabb és újabbfajta közlekedési eszköz. Háború előtti boldog gyermekkorunkban mosolyogva olvastuk a fuvarosok lázadását ez ellen a gép ellen. A gyorsvonat romantikájával átítatva, fölényesen, habár szánakozva is, értesültünk erről a maradiságban szánalmas mozgalomról. Csak az nem tűnt fel nekünk, amire mostanában gyakran gondolok: az a szinte érthetetlen elkeseredés, az a szívós, makacs, elszánt, dühös ingerültség ezekben az emberekben a gép ellen, amely elvette a kenyerüket. Hiszen bizonyos: a kenyértől való megfosztottság nagy elkeseredést képes kiváltani a sújtott emberekből. De ebben a fuvaros-háborúban több volt ennél, ebben volt valami a mániából, a fanatizmusból, mindabból, ami több a kenyér lételénél, vagy hiányánál.

Mint ahogy mindaz, ami ma körülöttünk történik: több annál.

Ebből a fuvaroslázadásból, a történelem távlatából, olyan szél fú felénk, ami hoz valamit mindannak a szagából, ami most itt van, vagy aminek lennie kellene.

Azok a fuvarosok megéreztek valamit abból, hogy itt nemcsak őrölük, nemcsak egyetlen céh-ügyről van szó. Hangoztatták is ezt elég gyakran, de természetesen mindenki napi politikai szólamnak tartotta, elégületlen emberek hordófrázisának. Talán ők maguk is annak hangoztatták, de lám, ma van valami élet és igazság ebben az akkor talán üres szólamban. Stephenson gépe valóban eltemetett egy multat annak összes rekvizitumaival együtt. Feldöbben a kérdés: vajjon az irodalom nem tartozik-e ezek közé?

3.

Irodalomról és nem politikáról esik szó. Amiről itt beszélünk, annak semmi köze a nemzetiségi eszméhez. Mert hiszen a legerősebben nemzeti irodalmak, az olyanok, amelyeket a legelhatároltabb és legszigorúbban konzervált tömegek termeltek, olyan időkben élték fénykorukat, amikor a nemzetiségi eszme ismeretlen fogalom volt. Ennek a cikknek semmi más célja nincs, mint annak kimutatása és hangsúlyozása, hogy az eddigi tapasztalatok szerint, az eddigi értelmezésben irodalom csak ott jöhet a világra, ahol sok ember egy dolgról egyformán és a máshol lakó emberektől különböző módon gondolkodik. Sokszor hangoztatták politikai és történettudományi részről, hogy a világháborút senki sem nyerte meg; hadd állapítsa meg ez a cikk, hogy a világháborút pedig az eddigi értelemben vett irodalom elvesztette. Elvesztette, mert hiszen a nemzetek közül éppen azért nem nyerte meg senki, mert valami egészen más nyerte meg a világháborút: az a gondolat, hogy az elzárkózó nemzeti sajátosságnak, a világháború-

előtti értelemben, nincs meg a létjogosultsága. Nézzünk csak egy kissé körül, mi történt rögtön a háború befejezése után. Az emberiség, valami egészen helytelen és idejétmúlt ál-humánus magyarázat szerint azért, mert halálosan belefáradt az ellenségeskedés és gyűlölködés zsidbasztó érzésébe, — az első békekötések után rajokban kapott hajóra, vasútra, autóra, repülőgépre és valami mániákus békülési lázban sietett felkeresni a távoli országokat, valami mást látni, mint a saját földjét. Hát ez megint csak olyan békebeli magyarázat. Egészen másról volt ott szó abban a cikkünk szempontjából igen fontos, 1920—24 közötti időszakban, amely azonban, most már intézményesedve, napjainkban is tart — és cikkünknek éppen az a problémája, hogy meddig tart s egyáltalában végetér-e valaha. Arról volt szó, hogy a világháború megakadályozta az új, vasúton, autón, repülőgépen járó embert, hogy természetrajzának megfelelő életet éljen. Ez az új ember éppen úgy nem viselte el a röghözkötöttséget, mintha a feeskét arra kényszerítenéd, hogy repülés helyett a földön ugránozzék. A régi ember is vágyott utazni, felült ekhós szekereére vasárnap este Szalontán s ha jó lovai voltak, szerdán reggelre Pesten lehetett. De az új ember is szeret két napig utazni s ez idő alatt Londonból ideér. De miután további öt nap alatt Indiában van, ez az öt nap csak megéri s Indiába megy. Nem elszórtan, századonként egyegy, mint valamikor jó Körösi Csoma, hanem rajokban, úgy, mint ahogy mi jártunk vasárnap délután métázni a Nagyerdőre. Mindenki utazik, messze országokba, szerte a világon s aki otthon marad, ahhoz eljönnek, akár akarja, akár nem, a távoli országok lakói. Nem volna meglepő, ha a hortobágyi gulyás megtanult volna angolul, mert ezerszámra lát évente angolt, amerikaiit. Gyönyörű dolog ez, kétségtelenül. Megismerik országunkat, elviszik jóhírért, satöbbi. De hogy az a hortobágyi gulyás, aki végigparolázott már vagy kétezer amerikaival, nem ugyanaz a valaki, mint a nagyapja, aki hírért sem hallotta Ámerikának, az bizonyos. És ahol ez a mai hortobágyi gulyás különbözik a nagyapjától, ott van az irodalom hanyatlásának oka.

Ez az én gulyásom bizonytalanná vált a sok amerikaiától. Nem az a népvándorlaskorabeli bronzszobor, akinek én ismertem még gyerekkoromban. Megzavarta valami az egységét. A tudás. Ő már pontosan tudja, hogy az a jóvalis úr, akitől az egydollárost kapta ajándékba, Nyujork városából való, de még azt is tudja természetesen, hogy az a dollár öt pengő hetvenet ér, hiszen beváltotta a Debreceni Elsőnél. A nagyapja még azt mondta volna az amerikaiakra, hogy „nímet“, de azt mondta volna a francia vagy éppen német látogatóra is. Kétségtelen, hogy énnékem nosztalgiám van ez iránt a nagyapa iránt, de látni nem tudom már, mert ez a nagyapa örökre eltűnt a hortobágyi rögök alatt. Ha feltámadna, csak kísértetnek tudnám már látni, már nem hinném el, hogy van, hogy eleven élet fűti. Az én gulyásom viszont: mit kezdjek el vele? Még különbözik a cow-boy-tól, hogyne, ma még egészen más. De

ennek is volt már dollárja, ez már tudja épp oly jól, mint amerikai kollégája, mit ér az amerikai pénz. Ezzel nemcsak a gulyás lett kevésbé érdekes, kevésbé színes, hanem a dolog természetéből folyóan a cow-boy is, szegény, aki éppúgy, mint a gulyás, ártatlan az egész dologban; az az ördögös masina tehet mindenről, amely idehozta az amerikai urakat. Az amerikai úr meg éppen ártatlan, az jót akart, megtisztelt bennünket a látogatásával. Még egy dollárt is hagyott itt a gulyás markában: köszönjük szépen.

Na most aztán ne méltóztassanak azt mondani, hogy hát ne írjanak a magyar írók a gulyásról, sem az amerikaiak a cow-boyról. Mert az a változás, ami ebben a két egyszínűvé ájuló derék tehénpásztorban végbement, az végbement az élet valamennyi figurájában és ami fő: magában az íróban is.


Eddig minden anyanyelv, amelyen író írt, a legmagasabb irodalmi teljesség fokán is bizonyos mértékben tájszólás volt. Ezek a tájszólások veszedelmesen közelednek a kiegyenlítődéshez. Hiszen ha a gulyás meg a cow-boy egyre kevésbé hasonlítanak egymáshoz — ami keserves igazság —, akkor nem lesz soká értelme őket különbözőképpen elnevezni és sokkal őszintébb dolog lesz mind a kettőt tehénpásztornak hívni. Ezzel azután minden el lesz intézve: az irodalom is.

4.

Itt tart ma, ebben a zsákuccában, az író és irodalom, ami arra a sokat hangoztatott hanyatlásra vezetett.

Pedig az a sok veszedelem, amit imént felsoroltam, mind nem teszi reménytelenné az irodalom helyzetét, csak nehezebbé, mondjuk helyesebben: kevésbé kényelmessé az író feladatát. A technika külsőség, átalakítja a külső embert, de nem gázolhatja le a lelket. Hogy mit értek ehelyütt lélek alatt? Azt a speciális valamit, amit egy dombhajlat, egy folyókanyarulat alakít ki az ott állandóan tartózkodó emberek bensőjében. A pesti Dunaparton nem húzza senki annyira fázósan össze a teljesen londoni mintára, londoni szövetből készült őszi kabátot, mint a Themse ködös partján, a Tower sziluettjének izeslő árnyékában. A Hortobágyon a dollár nem ugyanaz, mint a Wall-streeten. Mert amaz hortobágyi dollár, hiába. Itt kell megfogni minden nemzetnek a maga irodalmát. Túlságosan előrementünk az életben, az élet rohan velünk túl azon, amit elérni akartunk. Nosza, író, szembe az élettel, mint mindenkor, amikor baj fenyeget. Ha színtelenné váltak is az emberek, bele a talajba, körömmel, foggal, kiszakíthatatlanul, amíg meg nem állította a céltudatlan rohanást az ürbe. Meg kell mutatni ennek a túl-ölelkezésnek a tartalmatlanságát, súlytalanságát, ballasztot az órára, mely üres berregéssel zakatol a megsemmisülés felé. Nem lehet a régi pakfongot tovább litániázni, új utat kell mutatni s ha ez visszafelé vezet is, elő a bátorsággal és menni hátra, hátra, mert most ott int az irodalom végső célja: az élet.

Szegedi István



Mint porszem a szélfuvásban

*Nyújtózkodó napos mezők,
lányoskarcsu falutornyok,
kútágasok rivó szélben,
zöld fák alatt kicsi házak,
mélycsapású országutak,
vén, bácskai országutak
s bolyongó, bús magyarok, kik
csillagtalan éjben járnak,
nélkülem most mit csinálnak?*

*. . . Itt állok a pesti uccán,
mint porszem a szélfuvásban
s komor házak sötét sátra
betakar . . .*

*Kövek alól, kő alatti
súlyos, nehéz ájulásból
hallom, hogy vágtat az élet.
Lassan kúszó, forró láva
hömpölyög a kövezeten;
ezercélú ember árad
ezerszínű vitorlával,
feketével, bús-lilával,
víg-pirossal, boldog-kékkel,
míg én barna reménységgel
s bányászatlan terveimmel,
mint a gyémánt*

itt alszom a kő alatt . . .

*Kő alatti nehéz földben
felcsírázó tegnapokkal
hallgatok és álmodom.*

*A fáklyátlan tegnapokból
nehéz emlék ver, kísérget
s álmaimban riasztanak
cseles törű déli népek.*

*Mert feketén emlékezem
tüzes, messzi szláv zenére,*

nagyon sujtott magyarokra,
kiknek mezei dalában
járadt estharang borong.
. . . Egy űzött nép fájdalomával
itt állok a pesti uccán;
tüzes, nyári szél ölelget
s szívszorító ölelésben
felcsiráznak tegnapok:
nyújtózkodó napos mezők,
lányoskarcsu falutornyok,
kútágasok rívó szélben,
zöld fák alatt kicsi házak,
mélycsapású országutak,
vén, bácskai országutak
s bolyongó, bús magyarok, kik
csillagtalan éjben járnak,
nélkülem most mit csinálnak?

Fekete Lajos





KRÓNKA.

A Budapesti Református Egyház ünnepe

Emlékezetesen szép és minden részletében felemelő ünnepély folyt le a múlt hó 2-án a budapesti református egyház körében. A Kálvin-téri templomnak szólt elsősorban az ünneplés. Arról emlékeztünk, hogy sok nehézség és akadály legyőzésével 100 évvel ezelőtt a 14 éven át épülő templomban végre felzendülhetett az „Im bėjöttünk nagy örömmel. . . .“ De természetesen nemcsak éppen a templom felszenteléséről történt kegyeletes emlékezés, hanem felelevenedett előttünk a pesti és budai egyház múltja: a siralmas elmúlás, a csodálatos életrekelés és fejlődés; megjelentek emlékezetünkben a minden nehézségen győzedelmeskedő, építeni és alkotni vágyó, csüggedést nem ismerő hit nagy emberei. Éppen ezért, úgy hiszem, nem volt hiábavaló a budapesti egyház hívei és a velük együtt ünneplők előtt felgyújtani a kegyeletes emlékezés tüzét. Hiszen ma annyi minden történik, ami leverőleg hat lelkünkre, jó, ha gondolunk azokra, amelyek a mi tanúságunkra és buzdításunkra szolgálnak. Ezért talán nem lesz felesleges, ha itt, ezen a helyen is megemlékezünk a budapesti egyház küzdelmes múltjának néhány szélesebb-körü, érdeklődésre is igényt tartó részletéről.

1816. június 12-én helyezték el a Kálvin-téri templom alapkövét. Mi most már alig tudjuk elképzelni, milyen nagy, országos érdeklődést keltő esemény volt ez egyházunk körében és pedig nemcsak azért, mert József nádor felesége, Hermina, cselekvőleg is résztvett az alapkőelhelyezésnél, hanem azért is, mert, mint a köre vésett felirat is jelezte, „a 130 esztendeig poraiban és hamvaiban feküdt, helvéciai vallástételt követő Pesti Reformata Ecclesia“ templomáról volt szó.

Ugy történt, hogy előbb Pesten, majd Budán is, teljesen megsemmisült a református gyülekezet. Mindkét várost úgy tekintették, mint visszahódított területet, ahová cigányokat és zsidókat is befogadtak, de „eretnekek“ sem telekadományt, sem letelepülési engedélyt a városnak 1703-ban adott királyi privilégium alapján nem nyerhettek. Természetesen ez is elősegítette azt, hogy a két város jóformán egészen német és rác lett. Jól mondotta a budapesti egyháznak kedves emlékü, kiváló történetírója, Farkas József a „101 év történeté“-ben, hogy „amidőn a József-féle türelmi rendelet folytán az egész országban megelevenedtek

a szerte heverő csontok, Pesten és Budán még csontok sem maradtak.“

Ezért volt, hogy több, mint tíz évig nem történt semmi. De a korszakalkotó 1790—91. évi országgyűlés és az azt közvetlenül követő budai és pesti zsinat hathatós tényezője lett az itteni ébredésnek. Mert már ekkor fölébredt az akkori hivatalos elnevezés szerinti mindkét evangélikus hitvallású egyház vezető világi embereiben a vágy, hogy itt egyesült erővel alkossanak gyülekezetet és közös tudományos intézetet. Így történt, hogy az evangélikusok, akik már 1792-ben megkapták királyi adományként mostani telküket, felajánlották testvéries segítségüket az egyházalapítás és a vele járó intézmények alkotására. Mikor ez a terv nem valósulhatott meg, a reformátusok körében 1796-ban nagyjelentőségű, korszakalkotó mozdulás történt. Az 1791. évi budai zsinatnak, bár kánonai királyi megerősítésben soha nem részesültek, meglett az a halása, hogy a négy egyházkerület közelebbi összeköttetésbe hozta egymással és amidőn a Konvent 1796-ban itt Pesten ült össze, ez alkalommal kiváló világi férfiak, gróf Teleki József, báró Vay József, Darvas Ferenc, Bernáth József, Bay Ferenc, Szilassy József, gróf Ráday Gedeon indítványára elhatározták, hogy miután az 1791. évi vallásügyi törvény a protestánsoknak régi szabadságát és ezek során a nyilvános istentisztelettartás jogát is visszaadta, őket a számkivetésből megmentette, régi jogaikba visszahelyezte, élnek ezzel a joggal és felállítják itt Pesten az istentiszteletet, mert ettől remélték, hogy a hívek száma „a reformata religio közdíszére és hasznára itt is szaporodni fog“. És nemcsak elvi kijelentéseket tettek, hanem gondoskodtak a lelkipásztor és tanító fizetéséről, sőt papot is választottak az ekkor már szélesebb körben ismert Báthory Gábor dunapataji lelkész személyében. Ime, a merész és a kerületek által is jóváhagyott, döntő jelentőségű rendelkezés, amely azt is jelentette, hogy a pesti ekklezsiát azoknak a buzgó férfiakkal személyében az egész magyar református egyház alapította, vallotta magáénak és ölelte kebelére.

Így hát még abban az esztendőben, 1796 október 1-én volt Pesten, az új városban (Lipót) Gyórfy szabómesternek házában az első református istentisztelet. Sajnos, nincs közelebbi adatunk arra nézve, hogyan folyt le az, kik és hányan vettek ezen részt, de azt megállapíthatjuk, hogy ez a bizonyára nagyon szerény keretek között lefolyó kálvinista istentisztelet nemcsak vallási, hanem magyar szempontból is nagyjelentőségű esemény volt. Mert ime, a hamvaiból feltámadt kicsiny református ekklezsia egy kis oázis lett itt, az idegen nemzetiségek körében és a református istentisztelettel bevonult magyar nyelvű igehirdetés ettől kezdve soha többé el nem némult. Számos adatunk van arra nézve, hogy a református magyar istentiszteletet más vallású magyarok is szívesen látogatták.

E nevezetes alakulás után azonnal megindult a telekszerzés körüli eljárás. Volt itt gazdátlan, illetőleg a város tulajdonát képező telek bőven. Az egyház vezetői a mostani Vörösmarty-téren lévő azt a telket kérték, amelyen később a német színház épült; nem kapták meg és sok, majdnem öt évig tartó huzavona után Boráros János híró értesítése alapján elfogadták a kecskeméti kapuhoz, tehát a belső városhoz közel eső he-

lyet, egy régi török temetőből kihalított 760 négyszögölnyi területet, amely valamivel magasabb fekvésénél fogva is alkalmasnak látszott a megtelepülésre. Az aszfalt és rohanó gépkocsik korszakában el sem tudjuk képzelni, hogy milyen volt akkor az a hely, ahol most 100 éves templomunk áll. A régi Pest a várost övező kapukkal elzárt területen feküdt, a mostani Kálvin-tér egy a Duna tükrével egy szinten fekvő sárfészek és még sokáig szemétkerakodó, később feltöltésre váró, árvízjárta hely volt. A mostani Lónyay-utca még nem létezett. A Csillag-, most Gönczy Pál-utca helyén vadkacsák tanyáztak. Szóval elhagyott, gondozatlan külterület és pusztaság, majorosok, milimárik, fuvarosok, cigányok tanyája volt az, ami a város falaitól délre esett.

De mindegy, Isten rendelése volt, hogy ez a város, amely a török hódoltság után jelentéktelen, alig négyszáz lelket számláló, szegényes, nádas házakból álló helység volt, a XIX. század elejétől kezdve az ország gyors tempóban növekvő fővárosa és benne a kapun kívül eső, régi temetkező hely, igazi evangéliumi világosság és magyar nemzeti kultúra fényeskedő telepe legyen. A pusztá kivirágzott!

Itt, ezen a helyen épült hát fel 1805-ben az adományokból, ajándékkövekből és téglákból az 1914-ben lebontott ház, amelynek emeletén a lelkészlak és tanácsterem, földszintjén pedig az imaterem és iskola nyert elhelyezést. Jól jegyezzük hát meg, mindjárt volt iskola is, mert atyáink egy percre sem feledkeztek meg arról, hogy az egyházalapításnak és fenntartásnak elengedhetetlen feltétele a magyar református hitvallásos iskola. Az a szerényméretű iskola, amelynek akadémikus rektora csak úgy tudott megélni, hogy korrepetitorság fejében a lelképászturnál étkezett, volt a kezdete azoknak a kultúrintézményeknek, amelyek az egyház ölén későbbben megszülettek. Százhuszonöt évvel ezelőtt történt hát ez a nevezetes esemény: az igazi helyfoglalás; ez is nagyon méltó a jubileumi emlékezésre, hiszen az az egyszerű ház volt bölcsője mindazon intézményeknek, amelyek az ország fővárosának, benne egyházunknak növekedésével, eszközei és hordozói lettek a budapesti nagy református gyülekezet lelki gondozásának.

Ott indult meg a templomépítési tervezgetés, úgy, ahogy azt Balla Antal mérnök kicirkalmazta, aki ezért tiszteletdíja fejében 1000 forintot adott az egyháznak. De a terv a közbejött nagy események miatt elpihent és csak tíz év múlva történt meg a nagy esemény: a templom alapkövének letétele. Sok küzködésbe, kéré szózatok szétküldözgetésébe került, míg a pénzhiány miatt többször szünetelő, lassú tempóban haladó építés száz évvel ezelőtt végre szerencsés befejezést nyert. Ott állott hát a szép — nem az akkori népesség, hanem a reménylett nagyobb jövedő számára és nemcsak pestiek, hanem az egész ország adakozásából épült —, országos református „központi templom“. Ott áll most is és hirdeti még sokáig nemcsak az országos református, hanem a magyar nemzeti összefogásnak, egységnek, megsegítésnek dicsőséges emlékét és kötelességét. E helyen is legyen emlékezés arról, hogy a kövek között ott van az akkori váci püspök ajándéktéglája is.

Nem követhetem nyomon a további fejleményeket, építkezéseket, az ezekből eredő adósságok okozta bajokat, a nehéz kibontakozást, a kö-

zép- és főiskolaalapítást, a személyi változásokat, amelyek mind csodálatos energikus munkáról, megsegítésről tesznek bizonyosságot. Csak néhány rövid vonásban vázolom a nagy kifejlődést.

Több mint 50 esztendeig ez az egy református temploma volt Budapestnek. Pedig a hívek száma a 80-as években már meghaladta a 20 ezret; de a majdnem öt évtizeddel ezelőtt kezdődő belmissziói megmozdulás is elősegítette azt, hogy az „evangelizáció” nyomán egymásután hangzott fel a zsoltár az egyesült főváros különböző helyein. A sort Buda nyitotta meg és következett a többi. Rohamos volt azóta a fővárosnak növekedése, a református híveknek beköltözése útján való felszaporodása és egyházunk igyekezett a hívek lelki gondozását illetőleg ezzel lépést tartani.

Mikor majdnem ötven évvel ezelőtt először léptem be a Kálvin-téri templomba, bizony volt ott elég hely. Mi teológusok töltöttük meg a presbiteri padokat, — most pedig 10 körzetben 9 templomban és 16 más, összesen 25 helyen van istentisztelet és templomaink, imatermeink vasárnapról-vasárnapra zsúfolásig megtelnek.

Kezembem van a Ráday-Könyvtár egyik nagy kincsét képező első dunamelléki névtár, az 1796. és következő évről, amelyet a pesti első lelkész, Báthory írt be nagy gonddal és csínnal a sajátkezűleg megvonalazott könyvbe. Eszerint az akkor még úgynevezett cserháti traktusba tartozó pesti és budai gyülekezeteknek lélekszáma 600 volt. Született 7, meghalt 9, házasságot kötött 3 pár 1797-ben. Most egyebeket nem említve, a 150 ezer lelket számláló egyházban a különböző iskolákban több, mint 15 ezer gyermeket részesít 100-nál több hitoktató vallás-oktatásban.

A budapesti Református Egyház, mint a többi is, természetesen a falu vérvesztesége árán növekedett ilyen nagyra. A házasságra lépők hirdetésénél még ma is sok vidéki születésűről van szó, de éppen azért a budapesti egyház, alapítóinak intencióihoz híven, eleitől kezdve mindmáig a szó teljes értelmében országos szolgálatot teljesít és minden szerénytelenség és mások legkisebb megbántása nélkül elmondhatja, hogy nemcsak lélekszámra legnagyobb, hanem igyekezett az egész magyar ref. egyház lelkiéletére kiható szolgálatot teljesíteni. Itt látott napvilágot az első protestáns újság; a 70-es években az itteni racionális irányzat szülötteként itt létesült a szép eredményeket produkáló Prot. Egylet, majd az Irodalmi Társaság, Vallásegyleti Szövetség, Belmissziói Egyesület. Itt indult meg a magyar vasárnapi iskolai, az ifjúsági egyesületi munka, itt jelent meg az első belmissziói újság, a „Hajnal” és jöttek egymásután: a Lórántffy-Bethánia Egyesület, a Filadelfia, Kálvin- és Külmisziói Szövetség, a Diákmozgalmak stb. Ezek majdnem mind onnan indultak ki a 100 éves templom melletti épületből, amely 1914-ig annyi nagy eseménynek, egyházi mozgalomnak, nagyjelentőségű gyülekezésnek volt színhelye.

Ez nem akar dicsekedés lenni. Itt az ország rohamosan növekvő fővárosában és a vele együtt nagyobbodó egyházban, a gyorsabb tempóban való menetelés színhelyén a nagy szükség és növekvő igény miatt is az élénkebb haladás, a modern eszközök felismerése és alkalmazása

természetes volt. Tudjuk, hogy volt idő, amidőn e mozgalmak miatt sokfelől idegenkedéssel tekintettek „Pest“ felé, sőt heves harcok is indultak, nem egyszer egészen jogosan is, ellene. Hiszen ezekre a mozgalmakra nézve is igaznak bizonyult a gamalieli ítélet. Voltak, amelyek elmúltak, de vannak, amelyek Istentől lettek; ezek azok, amelyek hitből, lélekből, irgalmas szívek mélyén az igazi evangéliumi akció utáni vágyból születtek és ezek ma is, különösen mióta közelébb símultak az egyházhoz, élő és hatályos tényezők most már nemcsak itt, hanem mindenütt a lelkiekben való ébredésre és talpraállásra. Így most már elhallgatott a „jöhet-e valami jó...“ és elcsitultak az e tárgyban életrekelte ellentétek és viták.

Hogy Pest a szellemi mozgalmak terén mindig ott állhatott, ott a frontharcosok sorában, annak egyik főoka mégis bizonyosan az volt, hogy az egyháznak mindig voltak kiemelkedő, gondviselészerű vezérei úgy a lelkészek, mint a világiak sorából. Milyen szerencsésen tudta is az itteni gyülekezet megválasztani lekipásztoraikat és világi vezetőit! Hogy csak a Kálvin-térről emlékezzünk: itt volt a klasszikus műveltségű, testi és lelki értelemben annyira impozáns Báthory Gábor, a göttingeni egyetem díszdoktora, a nagy vizitátor; a nagyszerű alapító, szerző Török Pál; a kiváló igehirdető Papp Károly, azután Petri Elek, a lelki finomságnak, a mindenkit megnyerő nyájasságnak, lebilincselő kedvességnek embere; utána jött az, aki most áll ott a bámulatos modern eszköz útján igazán országossá lett templom szószékén. Hát a nagyszerű világi emberek, akik mindig ott álltak csodálatos megértéssel, segítséssel és önzetlen, igazi kálvinista buzgalommal az Áronok mellett! Mindez Isten különös és csodálatos kegyelméből történt.

A jubileumi ünnepségeken természetesen többször felhangzott az, amiről itt sem lehet megfeledkezni, hogy a budapesti egyház most a fel-emelő emlékezés idején különösen nagy reménységgel és felbuzdulással tekint az oly nagy feladatokat jelentő jövő felé. Hiszen sohasem feledkezhetik meg az első szerelemről: a régi alkotni vágyó és tudó buzgalomról, arról, hogy itt, mint hegyen épített városban, milyen szolgálatok várnak reá vallási és nemzeti szempontból. Hisszük, hogy a második század munkája, eredménye jobb és dicsőbb lesz az elsónél. De tudjuk azt is, hogy bármi történjen is, mindennél többet ér, ha méltó lesz arra a dicsérő elismerésre, amely a 7 közül a legszebb nevű gyülekezet felé hangzott: „Tudom a te dolgaidat, hogy megtartottad az én beszédemet és nem tagadtad meg az én nevemet... ime, azt művelem, hogy megtudják, hogy én szerettelek téged!“ (Jel . 3:8, 9.)

B. Pap István

Dóczy Imre dr.

(1849—1930)

Már életében legendák szövődtek alakja körül s e legendáknál több, nagyobb, romantikusabb volt maga a valóság: a nyolc évtizedet túlélő Dóczy Imre, testi és szellemi erejének töretlen épségével, napi háromórás sétaprogrammjával és napi tizenkétórás szellemi munkájával. Csak a Jókai fantáziája tudott olyasféle regényalakot megálmodni, mint ami-

lyen a valóságban volt a legnagyobb magyar kálvinista *oskolamester*, Dóczi Imre. Mert igazában az első renden az volt: oskolamester. Hogy azonkívül elsőrangú szakembere a klasszika-filológiának, utolsó nagy magyar szerelme és propagátora a görög nyelvnek, irodalomnak, művelődésnek s végül kitűnően képzett és félszázad közvetlen tapasztalataiból okult pedagógus — ez mind igaz, de csak másodsorban fontos és jelentős a Dóczi Imre egyéniségének, munkásságának és jelentőségének megítélésében.

Az a 32 esztendő, melyben a legnagyobb református egyházkerület középiskolai főfelügyelőjeként élt, hatott, dolgozott — ez időszak nagyobbik felében mint az Egyetemes Konvent Tanügyi Bizottságának is vezetője, irányítója —, nemcsak Dóczi Imrének *chef d'oeuvre*-je, hanem a magyar református középiskolai oktatásügynek is minden időkre emlékezetes, történelmi korszaka lesz. Az állami főfelügyelet mellett instituált egyházi felügyelet az ő személyével és munkájával alakult ki s hatása nemcsak a tiszántúli egyházkerület középiskoláiban mutatkozott meg, hanem nagyszerű és tervszerű munkája átsugárzott mind az öt egyházkerületbe. Az ő másik legszemélyesebb munkaterülete, az általa megalkotott Orsz. Református Tanáregyesület révén a Dóczi Imre szelleme hatott, ösztönzött, buzdított Pápától — Sepsiszentgyörgyig, Rimaszombattól — Halasig. S ez a szellem, ez a hatás, ösztönzés és buzdítás eredményezte azt, hogy a 80-as években az állami és szerzetesi iskolák mögött elmaradva bandukoló református középiskolák pár évtized alatt nemcsak versenyképesekké váltak, hanem nagyobb részük a legelső sorba küzdötte fel magát s a legjobb állami iskolákkal egyvonalon — néhol meg is előzve azokat — manapság már ők diktálják a fejlődés, az előrehaladás tempóját. Ez a munka, ez az eredmény volt az, mely a magyar református iskolázás s vele együtt a magyar református egyház történetében is minden időkre megörökíti Dóczi Imre nevét.

Hogy e legnagyobb munkáját maradék nélkül elvégezhesse, valami manapság már ritka erkölcsi szigorúsággal kellett dolgoznia és élnie. Ezért tartották Dóczi Imrét sokan — akik csak felületesen ismerték — komornak, sőt zordonnak. Nem volt igazuk. Komoly volt alaptermészeténél fogva is, s a kötelesség végzésének s magának az egész életnek komoly fölfogását kálvinista világnézése és a *stoa* csak öntudatosabbá erősítette benne, de komor és zordon csak azok szemében lehetett, akiket életfelfogásának erkölcsi megnemalkuvása, kötelességvégzésének önmagával szemben való páratlan szigorúsága a maguk gyarlóságára eszméltetett. Bizonyos, hogy csak az a tanár és csak az a tanuló állhatott eléje pironkodás nélkül, aki legalább feleannyi komolysággal dolgozott, mint ő. Viszont ennél többet, a maga mértékét, sehol és soha nem követelte. Szigorúságáról, amellyel vizsgáztatott, legendák szólnak; holott csak annyi az igazság — s ez valóban manapság már legendába illő dolog —, hogy a protezsálást nem ismerte. Az igaz, hogy nem is született olyan földi előkelőség, aki Dóczi Imrénél protezsálni merészkedett volna.

Vele egyik utolsó tagja dőlt ki annak a kiválóan értékes gene-

rációnak, mellyel a Gondviselés kicsiny magyar nemzetünket a XIX. század első felében olyan ritka bőkezűséggel megáldotta s melynek utolsó mohikánjai közé tartozott Apponyival, Rákosi Jenővel együtt Dóczi Imre is. A nagy összeomlás után e generáció még élő tagjai patriarcha-korokkal sem vonultak tétlen pihenésbe, hanem megéreztek az időpontot, amikor *res ad triarios rediit* s ifjakat megszégyenítő buzgó-ságú munkához láttak. A 82. évébe fordult Dóczi Imre valóban a munkából dőlt a sírba a szó igazi értelmében. Súlyos betegen készítette el utolsó évi jelentését a kerületi tanügyi bizottság számára; november 4-én fölvitette magát az ülésre, utána ágyának dőlt s hat nappal később visszaadta puritán, tiszta lelkét Alkotójának.

Azt szokás mondani s rendesen így is van: nincs pótolhatatlan ember. E sorok írója az utolsó tizenkét évben egy és majdnem azonos munkaterületen dolgozott Dóczi Imrével; közvetlen közlelől látta a munkát, amit hajlott korában is töretlen energiával végzett; hámulni és tisztelni tanulta benne a kötelességvégzés csakugyan legendás hőstét s — szomorúan, szívre tett kézzel kell elmondania: Dóczi Imrét pótolni nem lehet. Zúgolódásra azért nincs jogunk. Sőt adjunk hálát az Uristennek, aki Dóczi Imrével megajándékozott bennünket s megengedte, hogy e kivételes képességű ember kivételesen hosszú időn keresztül itt dolgozhatott közöttünk.

(Debrecen.)

Ady Lajos

Szemerei Szemere György

1863—1930.

Amit a régi Magyarország egy kegyelt fiának ajándékol adhatott, osztályrészül jutott születésekor. A legrégibb nemesi családok egyikének sarja, nagy földbirtok ura, a vezető társadalmi réteg tagja volt; megáldva erős, viharbíró fizikummal s szép szellemi képességekkel. Derűs gyermekkor, melynek sok kedves emléke egész életén át melegítette, Szabolcsban, Zemplénben, Abaujban, Nógrádban telt el a család ősi birtokain. Kiváló eredménnyel végezte a bécsi Thérézianumban, a pesti piarista, majd az itteni református gimnáziumban középiskolai tanulmányait s majd a jogot a pesti egyetemen. Művelte magát buzgalommal: franciául, németül, angolul tökéletesen beszélt, sokat olvasott. Ünnepelet alakja lett a társasági életnek s élte a gazdag gentry gondtalan életét. Később, pár évig szolgabíró volt Gálszécsezen és Szerencsen, majd gazdálkodott — s közben nagy vagyona elmaradt tőle valahol.

Önigazolás, mentségkeresés s az a meggyőződés, hogy önhibái és mulasztásai nemzetének hibái is, vitték az írói megnyilatkozás felé. A Tisza-vidék dacos, kálvínista szellemtalaja, amelyből kisarjadt, a család irodalmi hagyományai, mély fajszeretet, még egyelőre határozatlan tettvágy, Rákosi Jenő bízató barátsága, mind ezirányban hatottak; — de már 39 éves volt, mikor első regénye, a „Dobay ház“ megjelent.

A következő két évtized a gazdag termés kora volt: egymást követték regényei, novellái, színdarabjai. A budapesti színházak hat színmű-

vét adták elő s megjelent regényei és elbeszélései több, mint 25 kötetet tesznek ki, szerzőjük számítása szerint. — 1917-ben Szász Károly Tisza István ajánlására a képviselőház naplószerkesztőjének nevezte ki Greguss Ágost, Nagy Iván, Endrődi Sándor örökébe s később, egyszer a politikai élet porondjára is kiállt: 1920-ban a keresztyén nemzeti párt programjával vállalt jelöltséget a Lipót-városban, mások kívánságára, akik meggyőzték őt, hogy hirdetett elvei mellett kiállani, a zászló becsületéért küzdeni e téren is kötelessége. Kevés szavazattal maradt alul a választási küzdelemben, Szerényivel szemben.

Színpadi művei közül maradandó értékű a „Siralomházban“ című dramolett és regényei között ő maga „Ronthó Böszörmény“-t tekintette legsikerültebbnek. Ugy ezekben a műveiben, mint a többiekben (A halász regénye, A Forray család, A Kont-estet, A hazátlanok, Komédiák, Két világ, A madarasi király stb. a magyar gentry s a magyar paraszt élete foglalkoztatják főképpen; ír „a magyar úrról, aki megmaradt a régiek közül s arról, aki most képződött a társadalmi evolúciók és néprengések spontán zürzavarai közt“ — s a magyar parasztról, akit (ismét az ő szavait használva) a világ legtökéletesebb teremtményének tartott, mert büszke fajának soha el nem pusztítható erőforrását, nemzete jövőjének biztosítékát látta benne. — Sok színes mese született meg tolla nyomán a gentry-osztály életéből, de még olykor szigorú kritikája és éles iróniája mellett is, mindig megmarad az osztályával szolidáris gentrynek s ha ostromozza is sok fonákságukat, elsősorban az ő megigazulásuktól reméli a magyar nemzet jövő virágzását. A magyar parasztra nagy, felsőséges jóindulattal, patriarchális szeretettel néz s a polgári gondolatnak alig suhan át árnya is művein. Szeretettel ír még 1922-ben is erről a világról — ő maga nem igen változott írói pályáján, alakjai is mind gyermekkorra emlékei közül léptek elő bizonyosan, mesélő kedvén keresztül.

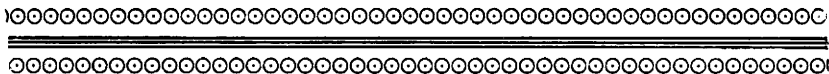
De irodalmi alkotásaiban állandóan ott van az erkölcsi páthosz, a javítani akarás. Él benne a szókimondás bátorsága, ami természetes, hiszen a két legfőbb erénynek az őszinteséget és a bátorságot tartotta. Szépirodalmi munkáiban azonban a szűk társadalmi köréből idézett alakok legkeserűbb kritikája is, sajátos reális látása és ösztönös szolidaritása következtében elhalkul és esetlegessé válik — de már „Uj Magyarország“ című röpiratában, 1912-ben (az ideológusok örök sorsát ő sem kerülte ki) olyan nyílt elkeseredéssel ír, hogy morális akarásának, felháborodásának jellemzése céljából érdemes a társadalomreformáló hangjait idéznünk: „Az igazi érték, a meg nem alkuvó meggyőződés, a jellem, a tudás egymagában holt tőkévé kövül, befagy. A kortesek, a párt-sajtó emberei, azok atyjukfiái s protezsáltjai eleszik a kenyeret az igazi érdem elől. S a protekciós nepotizmus és bizántinizmus cinikus röheje elnyomja a jogtalanul mellőzött egyéni érték és önérzet felháborodását. A korrupció minden vonalon győzedelmeskedett s szinte karakterisztikus faji jeggyé jegecesedett ki, amelynek kifogásolása vagy elítélése gúnyt von maga után.“ S a magyar jövő célját a társadalom igazi elitjének megszervezésében, a föld népének megerősítésében, nemzeti irányú, szellemi művelődés megteremtésében jelöli meg. S ha alkotásait utól is éri

majd a könyvek fátuma és azok egyre kevesebb visszhangot fognak kelteni (talán azért is, mert már egy részük írójuk életében is, megjelenésük idején, a magyar olvasóközönség csak kis részéhez szólt igazán), — a magyar úrról és a magyar parasztról készített néhány pompás rajza meg fog maradni s a magyar múltba néző kutatás, amely az irodalmon keresztül a társadalomra jellemzőt fogja keresni, az ő eszmeművében, a XX. század legerősebb ősnemesi öntudatú írójának megnyilatkozásaiban, az ezen kor gentryjének megítéléséhez hiteles és értékes adalékokat fog találni.

Az emlékezés pedig az egyéni élet szűk korlátai közt elért eredmények felmérésén túl kegyelettel idézi és őrzi meg a melegszívű, nagyszándékú, nemesakaratú személyiség emlékét, amíg az elveszítve egyéni vonásait, beleömlik a nemzeti múlt névtelenül ható erőfolyamába, hogy a köztudatot erősítse s annak színeit gazdagítsa. — Több volt ő, mint életének legszebb eredményei: Szemere György ember, aki organikus bizonyossággal, legelőkelőbbnek az emberi lét azt a formáját érezte és tudta, amit magyarnak nevezünk, — oly alapvető jellemvonás, melynek szemlélésében érdemes megállani a rohanó és sürgető élet új élményei és feladatai között is, mert egyre nő azoknak a száma, akiktől ez a bizonyosság már idegen, — pedig ez a sziklaszilárd hit volt a fejlődő és bővülő nemzet szellemi integráló erői közt a legjelentékenyebb.

Trócsányi György





KÜLFÖLDI SZEMLE

A protestántizmust védő és támogató nemzetközi szövetség zürichi ülése

Azok az értékes nemzetközi és részben felekezeti szervezettek, amelyek a háború utáni időkben az evangélium ügyeinek intézését kezükbe vették, azt tűzték ki célul, hogy a világ valamennyi államának keresztyénségét megmozgatják, vagy előadásaik és gyülekezéseik állandó helyváltoztatásával, vagy pedig olyan akciókkal, amelyekre fel kell figyelni a világ közvéleményének. Még élénk emlékezetünkben él az a nagy hatás, amelyet az öt évvel ezelőtt tartott stockholmi egységesítési világgyűlés gyakorolt. Azóta az ilyen irányban megindult törekvések közül éppen a fenti szövetség az, amelyik a legnagyobb figyelmet érdemli.

Magyar vonatkozása sok van ennek az egyesületnek. Egyik leg-sikerültebb gyűlését Budapesten és Debrecenben tartotta ez a szövetség, megalakulásában jelentékeny szerepet vitt néhány lelkes magyar lelkész s a magyar protestántizmusnak a nemzetközi fronton éppen ebben a szövetségben fellelhető tagjai a legjobb barátaink egyházi és állampolitikai vonatkozásban is. A szövetség értékességére mutat az is, hogy vezető tagjainak szerkesztésében jelenik meg az egyik legkiválóbb havi folyóirat, a Protestantische Rundschau, amely három nyelven írt cikkeivel (német, angol, francia) behálózza az egész világot s ügyes tartalmi összeállításával és mindig kiválóan szerkesztett számaival a mai protestántizmus élő és buzdító lelkiismeretének bizonyult. A másik majdnem hivatalos újságja a Wartburg, amely nagy részben azonos célkitűzésével homogénebb területen folytatja munkáját. Megállapíthatjuk, hogy ez a szövetség értékes hírlapi munkásságával a nemzetközi protestáns szervezetek élére kerül rövidesen.

A világ protestántizmusának összefogására, közös védekezésre rendezkedett be ez a szövetség. Céljai nem ugyanazok, mint a stockholmi szövetségé voltak. Nem reméli azt, hogy a római katolicizmussal bármilyen áron is szövetségre lehetne lépni — nem is beszélve az egységesítési lehetőségekről — s céljai között nem találjuk meg a részben

politikai kérdésekkel foglalkozó olyan programpontokat sem, amelyeket a két másik szövetség megoldandó céljául tűzött ki: az egyházak békítsék ki az ellenséges viszonyban élő államokat, vagy a keresztyénség ítélje el végkép a háború gondolatát s ettől a rémtől szabadítsa meg a mai és elkövetkező generációt.

Praktikus céljai távol állanak olyan célkitűzésektől, amelyek az ideák világában mozognak, de magában hordja e szövetség azt a veszélyt, hogy mint interconfessionális szervezet, a túlzó felekezetieskedő egyháztagokra sohasem számíthat. Mikor pl. az augsburgi jubileumi gyűléseken a világ lutheránizmusa összegyűlt elintézendő dolgainak megbeszélésére (s hitünk szerint azt jól el is végezte), az interconfessionális szellemű *Christliche Welt* c. német teológiai folyóirat a gyűléseket olyan kritikában részesítette, amelyre válaszképpen éppen a túlzó egyházas újságok talán éppen ezt a gyűlést fogják recenzióikban elítélni. Nemcsak azért, hogy a *do ut des* elve dokumentáltassék, hanem azért is, hogy paritásba kerüljenek a confessionális és interconfessionális érdekek. S bár megértjük azt, hogy amíg teológia lesz, addig teológiai különvélemények is lesznek, amelyek védelmére sokszor használnak túlerélyes harcomodort, a magunk részéről mégis nagyon sajnálnók, ha ez a szövetség hasonló súlyos bírálatnak tétetné ki éppen a zürichi gyűlésezése miatt is. Azt is hisszük azonban, hogy erre nem kerülhet sor semmiképpen sem, mert amit ott elmondtak és tervbevettek, mindegyik prot. egyház és denomináció közös érdeke. Inkább hisszük, hogy ez a gyűlés a jövő évi közös protestáns munkásság egyik legértékesebb előfutára.

E szövetség folyóiratában, de gyűléseinek programjában is abból a teológiai tételtől s helyzetből indul ki, hogy a különböző protestáns teológiai és egyházi értékek kölcsönösen felhasználtassanak azonos területeken és viszonyok között. S helyesnek kell ítélnünk azt a szempontot éppen a magyar protestántizmusra gondolva. Ahogy átvette a magyar ev. egyház a magyar ref. egyház presbitériális szervezetét s léte ezzel szilárdult meg, ugyanúgy irányítást vehet a világ protestántizmususa abból a református aktivitási elméletből, amelyre akár a római katholicizmussal, akár a saecularizmussal szemben valamennyi egyháznak ma szüksége van. De kölcsön kell, hogy adja a világ lutheránizmusa a nemzetközi protestántizmusnak azt a hű teológiai lelkületet, amely évszázadok óta élő lelkiismerete amúgy is a protestántizmusnak s azt a meleg s jótékony belső kegyességet és szelídséget is, amely a mély egyéni vallásosságra örök időkre szólóan megtette a maga hatását.

Ezt a tételt a legutóbbi gyűlés is fényesen bizonyította. Von der Heydt, akinek a vegyesházasságokról írott értékes művét annak idején lapunk hasábjain részletesen ismertettem, két előadásban, mint a német református aktív szellem lelkes harcosa, követelte a protestántizmus aktivitását. A vegyesházassági kérdésben éppen úgy, mint a protestántizmus gyakorlati életében a meg nem alkuvó s folytonosan előretörő protestáns lelkületet propagálta s bár ebben a meggyőződésében kevesebb volt a teológiai és evangéliumi megalapozás, mint amire az előadásoknak szüksége lett volna, azt hiszem, hallgatói közül egy sem akadt, aki nem helyeselt volna. Éles ellentéte volt ennek Klingemann professzor

előadása, aki teológiai és professzori tudásának tárházából kincseket szórt hallgatósága elé. A protestántizmus helyzete, feladata és felelőssége című előadásában. Benne az a lutheri lélek dolgozott, aki a felelősség kérdését a rengeteg összegyűjtött anyagon elvégzett lelkiismeretes és tudós rendezéssel olyan pszichológiai beállításban mutatta meg, hogy ennek hatása alatt mindenkiben kijavítódott bizonyos mértékben az előbbi előadás némi teológiai hiánya. Mindenesetre élmény volt mind a két előadás, mint ahogy élvezet volt a bevezetések után az egyes egyházi csoportok és különböző államok egyházi képviselőinek referátuma is, különösen abból a szempontból, hogy a fennebb említett két nemzetközi szervvel hol és hogyan veszi fel a harcot a protestántizmus. Európa valamennyi állama szóhoz jutott a referátumok során s bár eleve nem volt kitűzve célul az, hogy a számbeli értéknek megfelelően jut mindenki szóhoz, valahogy mégis azt tapasztaltuk, hogy némi kis jóakaratot élvezett az értékelési eljárásban úgy az angol, mint a francia protestántizmus. Mégis indokolható volt, mert ez a két egység az, amelyeknek élete és céljai kevésbé ismertek s helyes volt azért is, mert az angol protestántizmus ilyen irányú általános favorizálása taktikai szempontból meg is hozza a maga gyümölcseit a jövőben.

A magyar csoport kiküldöttei közül D. Geduly Henrik, mint az első nap vallásos estélyének előadója szerepelt, Csikesz Sándor a református egyház ügyeiről referált s a kappeli Zwingli-ünnepségen tartott kiváló megemlékezést a szövetség szellemében, e sorok írója pedig a magyar ev. egyház referátumát terjesztette elő. Az utódállamok képviselői is szóhoz jutottak s örömmel állapítjuk az ő előadásaikból azt, hogy a protestántizmus ottani elnyomása s egyházaink helyzetének őszinte feltárása a legerősebb propagandának bizonyult a magyar revízió mellett. Itt is örömmel kell megemlítenünk azt, hogy a magyar protestántizmus emlőin nevelkedett protestáns idegen nyelvű egyházak ideig-óráig s a külső látszatra talán nem voltak mindig mellettünk, de ma, amikor a válságba jutott világ a gyógyulást keresi, behbizonyodik mindenki előtt, hogy egyek vagyunk lélekben és közös terveink vannak a jövővel szemben is.

Külön fejezetet érdemel a konferencia szempontjából a gyűlés megrendezőjének, dr. Ohlemüllernek és a gyűlés vezetőjének, az új elnöknek, Slotemakernak méltatása. Az előbbi mindig a háttérben áll. Szervez, gondolatokat ad, témákat keres, szervezi az egyes államok protestántizmusát s összefogja a baráti kört, hogy abból senki el ne vesszen s mindenki dolgozzék nem annyira a protestántizmus egysége, mint inkább a protestántizmus diadalmaskodó élete érdekében. Az utóbbi pedig a nagy nemzetközi társaságban szeretetreméltó egyéniséggel s apostoli lelkületével, komoly teológiai tudásával a kiegyenlítés s az összefogás biztos garanciája. Fáradhatatlan s megvesztegethetetlenül objektív, semmiféle szélsőséget nem engedélyező, de a protestántizmus győzelmének bizonyosságát önmagán reprezentáló egyéniség, aki éppen ezért hihetetlen személyi hatást is gyakorolt mindenkire. Még azt is elmondhatjuk róla, hogy teológiai érték tekintetében is a legelső közt van s ehhez véve nyelvtelhetségi charizmáit, benne olyan valakit ismer-

tünk meg, aki méltóan reprezentálja és viheti előre ebben a szövetségben is a protestántizmus ügyeit.

Mennyit ér általában egy ilyen világgyűlés? Kétségtelen, hogy a jelen voltak felejthetetlen élményeket vittek magukkal, de ezenfelül a különböző országok és egyházak tagjai egymás hite által is erősödtek s egymás helyzetéből is tanultak. Ma az ilyen gyűlések az élő újságírás és könyvterjesztés kiváló helyettesei. Sok olyan egyházi vonatkozású kérdés van, amit a mi demokratikus felfogásunk szerint sem kívánatos a nagy nyilvánossággal közölni. A résztvevők mindent láthattak és hallhattak s ami még elmondható és örvendetesen feljegyezhető erről a gyűlésről, az csak annyi, hogy a világ misszionáló és evangélizáló akcióiba úgy kapcsolódott bele a magyar protestántizmus, hogy munkaképességei mérték szerint felhasználhatnák a jövőben. Éppen ez a gyűlés adott és ad jogos optimizmust minden protestáns magyarnak arra, hogy egyházaink nemcsak erősödni fognak a jövőben, hanem a világprotestántizmus helyzete szempontjából is úgy kerülnek a nagy nyilvánosság elé, mint amelyek megerősíthetik helyzetüket a római katholicizmussal és a saecularizmussal szemben.

H. Gaudy László





KRITIKAI SZEMLE

Emlékkönyv az „Ágostai Hitvallás“ négyszázados évfordulója ünnepére. Írták: a tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület miskolci jogakadémiájának tanárai. Miskolc, 1930. XVI+622 l.

Méltóan a négyszáz év előtti szinte kijelentésszerű eseményhez, ünnepelték a földkerekség összes evangélikusai az „Ágostai Hitvallás“ négyszázados évfordulóját ez év június havától késő őszig Augsburg városában.

Azok a százados ünnepek, amelyek a reformáció mértföldköveinek szólnak, egyszersmind seregszemlét tartó ünnepélyes alkalomul is szolgálnak a protestántizmus számára. Akár az 1517. évi wittenbergi kalapácsütések, akár Luthernek 1521-ben a wormszi birodalmi gyűlés előtt tett hitvallása, akár az evangélikus fejedelmeknek és városoknak Augsburgban a német birodalmi gyűlés elé terjesztett hitvallása jut el százados évfordulóhoz, minden egyes történelmi alkalom újabb és újabb energiaforrásokat kell, hogy megnyisson törhetetlen hitünk s kivívott jogaink érvényesülése számára.

Az „Ágostai Hitvallás“ bemutatásának négyszázados évfordulója s ennek világra szóló impozáns megünneplése első helyen áll a jelzett energiákat újra életrekelő nagy történelmi események sorában. Érezte s érzi ezt a magyarországi Ág. Hitv. Evang. egyetemes egyház s az annak testéhez tartozó minden egyházi és iskolai testület.

Pecsétes bizonyágívelet állított ki erről a tiszai evang. egyházkerület miskolci jogakadémiájának tanári kara, amely tudatában annak, hogy anyaintézete: az eperjesi ősi ev. kollégium, a reformációnak egyik magyarországi hajtása volt, — külalakra és méretre nézve grandiózus, tartalmilag pedig külföldi hittestvéreink felfigyelésére is méltán igényt tartó *Emlékkönyvet* adott ki magyar és német nyelven: önszántából, saját költségén, a legnemesebb értelemben vett önzetlenséggel. Kiadta pedig a hat kiváló tudósunk által írt Emlékkönyv-et német nyelven is azért, hogy a nyugati nagy kultúrnemzetek ezáltal is meggyőződhesenek arról, hogy a reformátoroknak nem csupán hitűjító, hanem az egyetemes emberi művelődést is szolgáló tanításai termékeny talajba hullottak messze keleten is, sőt talán sehol a világon nem tettek annyira értékes szolgálatot az európai kultúra fejlődésének, mint éppen hazánkban. A

magyar evangélikus egyháznak egykor virult mintegy tíz főiskolája közül ma már egyedül a miskolci jogakadémia áll fenn, amely mai súlyos helyzetünkben is meg tudta mutatni évtizedek óta bámulatos arányokban megnyilvánuló tudományos irodalmi munkásságával, most pedig nagyszabású s külföldön is feltűnést keltett *Emlékkönyv*-nek kiadásával azt, hogy olykor még a magyar közoktatásügy vezetője részéről is elhangzó az a balvélelem, mintha a prot. jogakadémiák az egyetemek mellett a jogi oktatásnak és a magyar tudományosság fejlesztésének inferiális értékű szervei lennének: tárgyilagos szempontból helyt nem álló.

A miskolci evang. jogakadémia „Emlékkönyv“-e hat, szigorúan tudományos jellegű művel gazdagítja irodalmunkat. Egyháztörténeti, egyházi alkotmányjogi, államjogi, demológiai és kriminológiai vonatkozású tanulmányok keretében mutatja be a művelt külföld és a hatalmas német evang. egyház előtt a mindig küzdelmes életet élt s Trianonban leginkább megtépett magyar evang. egyház múltját, jelenét, nemzetközi és felekezeti helyzetét. A feladat, melyet a nagyérdemű tanári kar önként vállalt, nehéz, de hálás. Hálás, mert a külföld előtt eddig talán nem kellően ismert fegyverekkel bizonyítja be azt, hogy a magyarországi evang. egyetemes egyháznak alkotmánya már ősidők óta megfelel a legmodernebb s legtökéletesebb mai alkotmányoknak, másrészt a kriminológiai és demológiai jellegű tanulmányok beigazolják azt, hogy az államalkotó magyar nép keretében az evangélikus lakosságnak társadalomépítő és államfenntartó fajsúlya első helyen áll.

A tanulmányokat a jogakadémia hat tanára írta s azokról beszámolóknak során egyenként fogunk megemlékezni.

Az „Emlékkönyv“ német nyelvű kiadásának tartalma annyiban tér el a magyar kiadástól, hogy dr. Szontagh Vilmos tanulmánya helyett, amely elsősorban a magyar evangélikusság érdeklődését van hivatva felkelteni, dr. Szelényi Ödönnek „Evangelische Pädagogen und Philosophen in Ungarn“ c. tanulmányát tartalmazza.¹

Ugy a magyar, mint a német kiadáshoz dr. Bruckner Győző jogakadémiai dékán, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, plasztikus, történelmi visszapillantást nyújtó előszót írt, amelyben ismerteti az eperjesi kollégium alapítását, fejlődését, virágzását, koronkénti küzdelmeit a császári hadvezérekkel, Caraffával, a jezsuitákkal, Bach kultúrpolitikájával stb., végül trianoni bukását, mely a négy iskola-típusból álló kollégiumnak jogakadémiáját 1919-ben Miskolcra menekülni kényszerítette. Tudós történetírónk már az előszóban is pregnánsan mutat rá arra, hogy a Confessio Augustana s annak felsőmagyarországi válfajai mily szoros szellemi kapcsolatban állottak a magyarországi ev. tanügyi rendszer és szervezet kialakulásával. Az eperjesi főiskola Stöckel Lénárd útján egyesenes Melancthon iskolarendszerét vezette be. Nem véletlen, hanem intézményszerű jelenség volt tehát az a szoros kultúrkapcsolat,

* A német kiadás címlapja: „Gedenkbuch anlässlich der 400 jährigen Jahreswende der Confessio Augustana. Von den Professoren der ev. Hochschule für Rechts- und Staatswissenschaften in Miskolc (vorher Eperjes) Ungarn. 1930. Kommissionsverlag von Bernh. Liebisch, Leipzig, Kurprinzstrasse 6.“ — Közelebbi ismertetéséről külön lesz szó.

mely a mai miskolci jogakadémia volt anya-intézete, az eperjesi kollégium, másfelől a szintén a Confessio Augustana alapján állott németországi egyetemek között századokon át fennállott úgyannyira, hogy a kollégium tanárai olykor hírneves németországi egyetemekre nyertek meghívást, avagy azokon *tiszteletbeli* doktori felavatást. Tanárainak latin és német nyelven is folytatott kultúr munkája ekként nemzetközi jelentőséghez jutott. Ezeket a nemes tradíciókat is ápolni kívánta tehát a kollégiumnak ma Miskolcon működő jogakadémiája, amikor „*Emlékkönyv*“-ét német nyelven is megjelentetvén, egyben a főiskola ma is fennálló nemzetközi jelentőségét, tudomány-közvetítő szerepre hivatottságát igazolta.

Ezek előrebocsátása után, bár — sajnos — a rendelkezésünkre álló tér azt csak vázlatosan engedi, az „*Emlékkönyv*“ egyes tanulmányait az alábbiakban ismertetjük:

DR. BRUCKNER GYÖZŐ: Az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlés. A Confessio Augustana és magyarországi variánsai c. tanulmányában (113 l.), az eddigi német és magyar monografikus irodalom gondos figyelembevételével, valamint a tőle már megszokott *eredeti* forrásanyag kritikai feldolgozásával mindenekelőtt érdekesítően mutatja be az augsburgi birodalmi gyűlés *előzményeit*.

V. Károly császár politikájának irányát kétségkívül s elsősorban három körülmény determinálta: A pápához való viszonya, a fenyegető török veszedelem, végül vallásos fanatizmusa. Bármennyire tény volt is azonban, hogy birodalmában a nap sohasem nyugodott le, mert hiszen a spanyol örökség révén amerikai birtokok is szállottak rá, mindamellett abszolút uralkodóvá, valamint a reformáció körlelhetetlen üldözőjévé nem válhatott. Egyéni érzelmeinél fogva hajlamos volt rá, de útjában állott egyrészlől a német választófejedelmek kollégiuma, másrészt a pápával való viszonya sem mélyült még ki megfelelően, mert a császár-választáskor a pápai udvar a francia király pártján volt. Ez adja magyarázatát annak, hogy a birodalmi gyűlést egybehívó meghívólevelében inkább csak a török veszedelemre való hivatkozással tűzi napirendre a vallásügyet, felhíván mind a két felet előterjesztéseiknek megtételére, a keresztyén egység helyreállítására, mert „miképen egy Krisztust vallunk, szükséges, hogy egy közös egyházban és egyetértésben éljünk.“ Bármennyire szította a tüzet Campegio pápai legatus s az „*eretnekek*“ tüzzel és karddal való teljes kiirtására, a spanyol inkvizíciónak Németországba való bevezetésére ösztökélte a császárt, a seregszemle, — főként János szász választófejedelemnek, György brandenburgi—ansbachi örgrófnak bátor fellépése és a vallási ügyek tekintetében nyilvánosságra jutott felkészültsége, — a pápai követ várakozását valóra nem válthatta. Viszont a szász választófejedelem ama túlzott reménye is meghíúsult, hogy a birodalmi gyűlés *nemzeti zsinattá* alakulva, a vallási sérelmeket véglegesen rendezi. Tüzetesen ismerteti szerzőnk azokat a hitvédelmi előkészületeket, amelyeket a wittenbergi hittudósok János szász választófejedelem felhívására végeztek. Majd érinti ama kísérleteket és titkos tárgyalásokat, amelyeket a császár és Campegio pápai legatus közvetítése útján az egyház egységének megmentése végett az utolsó hetekben a római kúriában folytattak — eredménytelenül. — Színesen, a történelmi hü-

ségnek megfelelően írja le azután V. Károly császár káprázatos bevonulását Augsburgba, 1530 jún. 15-én. Részt vett rajta Németország színe-jeva, világi és papi fejedelmek, ám a másnapi úrnapi körmenetben az év. rendek részvételét nem tudta kibarcolni a császár sem. A birodalmi gyűlés jún. 20-án vette kezdetét. Pimpinelli pápai nuncius indította meg a rohamot, megrázó képet festve a török veszedelemről s a vallási téren fellépett egyenlenségről. Beszéde végén kijelentette, hogy ha Szent Péter kulcsa nem tudja kinyitni a német fejedelmek megátalkodott, márványkemény szívét, akkor Szent Pál pallosa fog reájuk lesújtani.

A nuncius támadó fellépése az év. rendeknél nagy felháborodást szült. Kijelentették, hogy a török ellen adandó segílyt addig nem is engedik tárgyalni, míg vallási téren békét nem teremtenek. Ez indította a császárt arra, hogy az év. rendeket hittételeiknek német és latin nyelven való benyújtására hívta fel, ami június 25-én a püspöki kápolnában meg is történt. Hatását és erejét növelte, hogy nemcsak theológusok, hanem előkelő világi fejedelmek és a városok képviselői is aláírták. A német szöveg került felolvasásra s az udvaron szorongók is tisztán hallhatták. Vilmos bajor herceg is elismerte, hogy Luther művét most más színben látja. Egyben megkérdezte dr. Ecket, meg tudná-e cáfolni a hitvallást a *Szentírás* alapján? Azt felelte Eck, hogy az *egyházatyák* segítségével merne erre vállalkozni, de az *Írás* alapján nem. A herceg erre állítólag így szólt: Ilyenformán a lutheránusok ülnek benn a *Szentírásban*, mi pedig mellette. — Sokan nyilatkoztak szelídebb hangnemben más világi és egyházi fejedelmek is, sőt maga a salzburgi érsek sem zárkózott el az elől, hogy a bűjtők, mise s más emberi rendelkezések terén változások történjenek; viszont türethetetlennek mondotta, hogy egy „nyomorult barát“ ennyi zavart okoz az egyházban.

A hitcikk felolvasása után a császár Frigyes phalzgróf útján adta tudtul az év. rendeknek, hogy hitvallásukat meghallgatta s kegyesen tudomásul vette s felőle határozni fog. Egyben azonban megtiltotta, hogy a hitvallást az ő tudta és beleegyezése nélkül kinyomassák és terjesszék. Hát ebből bizony semmi sem lett. Több kiadás jelent meg hamarosan, már a birodalmi gyűlés tartama alatt. Ez érthető is, mert hiszen Európaszerte nagy érdeklődés nyilvánult meg annak szövege iránt. Ezek a kiadások — sajnos — nem voltak kifogástalanok s ezekből készítette s adta ki Melanchton — az Apológiával egyidejűleg — 1531-ben az „*Editio princeps*“-t, latin és német nyelven. Mint ismeretes, az Augustana Confessio kutatói ezt a szöveget sem tekintik ma hitteles forrásnak, hanem inkább az egykorú kéziratokra támaszkodnak. Ilyen kézirat eddig 39 ismeretes. Közülök öt német és négy latin eredeti aláírással van ellátva s hihetőleg a hitvallás aláíróinak tulajdonai voltak. Ezek ma a legmegbízhatóbb források. A birodalmi gyűlésen átadott két eredeti kézirat — sajnos — nem maradt fenn. A német példány — úgy látszik — a tridentí zsinat tárgyalásain kallódott el. Az eredeti latin kézirat Brüsszelbe került a császári levéltárba. Erről Fülöp spanyol király, a 16. sz. derekán tudomást szerezvén, utasította a levéltárost annak Alba herceg kezéhez való kiszolgáltatására oly célból, hogy „*ezt az átkozott művet örökre megsemmisíthesse.*“ Így került Spanyolországba s többé nem lehetett nyomára akadni.

A Confessio Augustana *theológiai* fejtegetésébe és méltatásába szerző nem bocsátkozik, mégis — a mai tudományos felfogásnak megfelelően — tö-

mőr áttekintést ad róla. E részben az Invariátának legjobb szöveg-kiadásaira támaszkodik.

A hitvallást a császár bírálát végett jeles hittudósoknak adta, kiknek élén dr. Eck állott. Az utóbbinak erőszakolására készült kihívó válasz-tervezet nem nyerte meg a császár tetszését, nem felelt meg politikai céljainak — maguk a kath. rendek is alapos átdolgozását kívánták, ami több ízben megtörtént, míg végre aug. 3-án mint *Catholica Responsio* — (a protestánsok nyelvén *Confutatio*) a birodalmi gyűlés elé kerülhetett. Ott felolvastatván, a császár kijelentette, hogy ezzel a *Confessio Augustana* megcáfoltatott s ennélfogva a jövő évi ápr. 15-ig gondolkozási időt engedélyez az ev. rendeknek, amikor is szorgalmazni fogja egyetemes zsinatnak sürgős összehívását. Addig pedig semmiféle újítás ne történjék.

Az ev. rendek természetesen tiltakoztak ama megállapítás ellen, mintha hitvallásukat bárki is megcáfolta volna. Egyébként pedig gondoskodtak a *Confutatióra* adandó válasznak: az *Apológiának* elkészítéséről s a császárnak való benyújtásáról.

Nov. 19-én rekesztette be a császár a birodalmi gyűlést, annak ismételt kijelentésével, hogy a meggondolási időn túl szükség esetén kényszeríteni fogja a protestánsokat az engedelmességre.

Az „Emlékkönyv“-nek ezzel a nagybecsű tanulmányával tüzetesebben kívántunk foglalkozni azért, mert tárgyánál fogva legközelebb áll a jubiláris ünnepélyhez.

Fokozza Bruckner jeles munkájának becsét az is, hogy históriai hűséggel mutatja be az ágostai hitvallás magyarországi három reprezentánsának: a *Confessio Pentapolitana*, *Heptapolitana* és *Scepusiának* keletkezését, mint amelyek hazánkban az evangélikusok szabad vallásgyakorlatának és az egyházi szervezetnek kialakulásában ugyanazt a hivatást töltötték be, mint Németországban a *Confessio Augustana*.

Ugyancsak dr. Bruckner Győző dékán írta az „Emlékkönyv“ második, nem kevésbé értékes dolgozatát *Felsőmagyarország ág. hitv. ev. egyházközösségeinek elszakítása és a szlovenszkói ág. hitv. ev. egyház alkotmánya* címen.

A nagy nyilvánosság előtt eddig nem ismert, szomorú dokumentumok vannak itt feltárva, amelyek a Felvidék erőszakos elszakításának történelmi vázolásából indulva ki, eredeti kútfői bizonyítékoknak nagy szorgalommal és hátorsággal összegyűjtött adataival szemléltetik azt a heroikus küzdelmet, amelyet Raffay Sándor és Geduly Henrik püspökök megharcoltak a felvidéki ev. egyházainknak a csehszlovák köztársasághoz való csatlakozásának megakadályozására. Különösen a magyar és német egyházközösségek tragikus helyzetét jellemzik a tudós szerzőnek ama fejezetei, amelyek a *somorjai* és *komáromi* egyházak ellenállásáról, a *Pelikán*-mozgalomról és a szlovák ev. szabad egyház megszervezéséről szólnak. Majd az 1921. évi trencsénteplici zsinat előzményeinek és az itt hozott szlovenszkói ev. egyházi alkotmánynak szentel mindvégig érdekesítő fejezeteket, hogy azután az egyházjogász éles megfigyelésével méltassa és kritizálja azt. Közjogi szempontból rámutat arra, hogy a szlovenszkói egyház „alkotmánya“ máig sem nyert államfői, hanem

csak minszteri jóváhagyást s azt is csak feltételesen. Legfeljebb *szabályrendeletnek* minősíthető tehát, mely nélkülözi azt a jogbiztonságot, amelyen a magyar szentesített zsinati törvény nyugszik. Érthető tehát, hogy az ekként állami mindenhatóság közreműködésével keletkezett alkotmány a tanárok és tanítók megválasztását a kormány jóváhagyásától teszi függővé; a hierarchikus irányzat előretörését mutatja; az iskolaügy terén erős nemzeti tendenciáknak ad érvényesülést, mely a német és magyar alapítványok kisajátíthatását teszi lehetővé; nem ismer egyházi és iskolai vagyonkezelést önálló hatáskörrel ellenőrző számvevőszéket; nem biztosítja a német és magyar egyházmegyék szervezését, stb., stb.

Szerző tárgylagosságát bizonyítja, hogy nem hűny szemet az alkotmány korszerű és demokratikus rendelkezései felett. Ilyenek pl. a választójog kiterjesztése; internátusok, könyvtárak fejlesztése; az egyházi közigazgatás és bíraskodás szervezeti szétválasztása stb. Mindezeket azonban részint a magyar ev. egyház alkotmányában, főként pedig a már 1917. óta folyamathban lévő hazai ev. zsinati előmunkálatokban is megtaláljuk. Eredeti gondolatoknak tehát nem tekinthetők.

DR. HACKER ERVIN: A vallás hatása a kriminalitásra Magyarországon cím alatt értekezik az Emlékkönyv-ben. Abból indul ki, hogy az állampolgárok kötelességtudását, a bűnözéstől való tartózkodást *vallásuk is* befolyásolja. Ez a hatás különösen ott válik nyilvánvalóvá, ahol — mint hazánkban is — sokféle vallást követő népesség él egy és ugyanazon közületben, tehát többé-kevésbbé azonos gazdasági és műveltségi viszonyok közepette. — Kétségtelen, hogy a szóbanforgó társadalmi jelenségnek okozatos vizsgálata s törvényszerűségek levezetése csakis statisztikai tömegészlelésen alapulhat. A tömegészlelés pedig lehetőleg az összes ható okoknak engedjen érvényesülést, mert csak így következtethetünk jogosan arra, hogy a vallás és annak milyensége, mint egyik hatóok, a bűnözés szempontjából mérvado-e és mennyiben? Szerző szigorú tárgylagossággal kezeli ezt a nehéz problémát s tisztában van vele, hogy a különböző vallású közületeknek kriminalitása több tényező *együttes* hatásának folyománya, tehát *kizárólag* a vallás számára már csak azért sem írható, mert az egyes vallásfelekezetekhez tartozóknak eltérő *műveltsége, foglalkozása, gazdasági helyzete, faji* sajátsága stb. szintén a ható okok között szerepelnek. — Elkülönítve egyes hatóok erejének a megmérése igen nehéz, de a statisztikai logikának ma már nem leküzdhetetlen feladata. Mindezekre való tekintettel szerzőnk a rendelkezésre álló statisztikai feltételek gondos felhasználásával s szemléltető táblázatok közlésével megállapítja azt, hogy úgy a múltban, mint a jelenben — hazánkban — legkedvezőbb képet mutat a kriminalitás az evangélikusoknál. — Azután következnek sorrendben a görögkeletiek, az izraeliták, a reformátusok, unitáriusok, akiknek kriminalitása az átlagon alul mozog. A római katolikusoknál alig emelkedik az átlag fölé; ellenben lényegesen meghaladja azt a gör. katolikusok kriminalitása. E különbségeknek okát azonban — a fenti érvelésnek megfelelően — nem *kizáróan*, sőt nem is elsősorban a valláshoz való tartozandóságában, hanem a más-más vallásúaknak különböző személyi tulajdonságaiban és körülményeiben is látja.

DR SCHNELLER KÁROLY: A magyarországi protestáns népesség demológiai sajátosságai címen 114 lapra terjedő munkájával szerepel az Emlékkönyv-ben. Bevezető és befejező részén kívül 13 fejezetben dolgozza fel a magyar statisztikának ezt a nemzetközi statisztikai vonatkozásban is első helyen álló értékes anyagát. Az egyes fejezetek a következők: A prot. népesség számbeli alakulása az integer Magyarországon. A prot. lakosság számereje Magyarország mai területén. A prot. népesség számerejének változása Csonka-Magyarországon. Vallásfelekezetek és foglalkozás. A nemek aránya felekezetenként. Kormegoszlás és vallásfelekezet. Családi állapot és vallásfelekezet. Műveltség. Házasságkötések. Születések. Halandóság. Természetes szaporodás. A házasságok termékenysége.

Hazai prot. társadalmunkat felette érdeklő tanulságokat tartalmaz valamennyi fejezet. Csak sajnálni tudjuk, hogy cikkünk keretében még csak vázlatosan sem bocsátkozhatunk ezeknek a megállapításoknak és következtetéseknek ismertetésébe, mert oly gazdag az anyag s annyira gondolatébresztő sok-sok következtetése, hogy egyeseknek kiszakítása nem lenne méltó minden egyes fejezet alig felmérhető értékéhez. Annak a gondolatunknak adunk inkább kifejezést, hogy Schneller professzor munkájának nem szabadna hiányozni a cura pastoralis magasztos feladatára hivatott egyetlen magyar prot. lelkész és tanító könyvtárából sem.

Szerzőnk már mélyebben fejt ki azokat a nehézségeket, amelyek szintügy útjába tornyosulnak, mint azt a vallás és a kriminalitás összefüggésének fentebbi tárgyalásánál is láttuk. A vallásnak, mint nem külsőleges, hanem lelki tulajdonságnak intenzitását — mint ható okot — *mennyiségileg* kifejezni nem lehet. Ez a tulajdonság szinte immensurabilis, tehát arra a kérdésre, hogy az egyes vallásfelekezetűeknél mutatózó demológiai jelenségeknek (pl. halandóság, születési arány, vándormozgalmak stb.) mennyiben oka maga az illető vallás, a statisztika csak kivételesen, inkább a közvetett bizonyítás útján, tud csak megnyugtató feleletet adni. A következtetéseknel nagy óvatosságra vagyunk kötelezve, jöllehet a felekezet és bizonyos társadalmi tömegjelenségek közötti összefüggés tárgyalhatása szempontjából Magyarország vallási statisztikájának kiépítettsége az egész művelt világban első helyen áll és elismert. Tudunk tehát — az oknyomozó szempont fogyatékos érvényesíthetése dacára is — sok újat nyújtani a német statisztikusnak. Másfelől magunknak is elengedhetetlenül is szükségünk van arra, hogy „önmagunkat teljesen ismerjük, tisztába jöjjünk erőinkkel és gyöngeségeinkkel s ehhez az önismerethez szabjuk törekvéseinket.“

DR. SZONTAGH VILMOS: Magyarhoni evangélikus egyházunk, mint jogintézmény, az állam- és jogelmélet szempontjából címen nyújt tartalmas s de lege ferenda különösen nagy értékű tanulmányt. Minthogy a zsinati előmunkálatok folyamatban vannak, Szontagh professzor pedig az egyházi alkotmányának úgyszólván valamennyi számottevő intézményét bonckés alá veszi, ennél fogva tanulmánya felette becses forrásanyagává vált a zsinati kodifikációnak. Különösen becessé teszi művét az, hogy egy tételes jogrendszer korszerű fejlesztésénél — ami jelen-

leg a zsinati törvények kodifikátorainak nem könnyű feladata — felette szükséges a vonatkozó államtani és jogi elvek átfogó és irányító összefoglalása annál is inkább, mert a legutolsó, 1891—94. évi zsinatunk sok tekintetben a rendszertelenség és ötletszerűség útvesztőjében tévelygett, aminek káros eredménye itt-ott a megalkotott zsinati törvényben is mutatkozik.

Szerző vizsgálat tárgyává teszi a törvényi, másfelől a szabályrendeleti joganyag mai aránytalanságát. Harcra kel a törvénykezési és közigazgatási működés önállóságáért. Mindkettőnek a tevékenységét mélyreható elméleti bírálattal alá veszi. Fejtegeti a zsinati szuverenitásnak államjogi szempontból kikerülhetetlen relativitását. Mint ilyen is, csak elvek lefektetésére lehet hivatva, ami viszont a túltengő partikuláris jogalkotásra vezethet. Az arany középut elhatárolása tekintetében szerzőnk kiválóan értékes gondolatokat vet fel.

Még számos egyéb elvi jelentőségű kérdésre vonatkozóan állapítja meg jelenlegi egyházi alkotmányunk hányosságait s kétségtelennek tartjuk, hogy elméleti igazságai zsinati törvényhozóinknál sok tekintetben fognak alkalmazást nyerni.

DR. SZTEHLO ZOLTÁN: A gyermekek vallására vonatkozó jogszabályok története Magyarországon cím alatt értekezik.

A vonatkozó monografikus irodalom túlmenő részletességgel és kekededebb alakban, jogtörténeti alapon vezeti végig ennek a jogkérdésnek hazai fejlődését napjainkig. A jogtörténész és a tételes jogász szerencsés összhangja érvényesült tanulmányában. E mellett különös nyomtatékkal mutat rá a vonatkozó törvényhozási műveleteknél arra, hogy hazánkban, amely iskolapéldája a felekezetiileg poliglott országnak, milyen szociológiai és politikai elmélyedést igénylő tudásra van szükség, ha a szóbanforgó kérdést egyetemes emberi művelődési szempontból, valamint gyakorlati politikai szempontból is helyesen akarjuk megoldani. Igen érdekesek e részben amaz összehasonlításai, amelyeket az erdélyi és a Királyhágón inneni jogrendszer alapgondolata körül megállapít. A reverzális kérdésében kimerítő történeti és tételes jogi tájékoztatást nyújt, egyben rámutat amaz elszomorító szemléltető statisztikai adatokra, amelyek a lelkiismereti kényszereszközöktől elvi alapokon tartózkodó prot. egyházak veszteségét illusztrálják. Nem tér ki a javadalmazás egyházi tisztviselőkre vonatkozó s napjainkban tárgyalt egyházvédelmi javaslatok kritikája elől sem, de gyökeresen célravezető útnak — nagyon helyesen — a reverzális törvény eltörlését látja.

DR. ZSEDÉNYI BÉLA: Hierarchia és kyriarchia a magyarhoni ág. hitv. ev. egyház alkotmányfejlődésében című munkájában nagyrészt töretlen utakon jár, ami már magában véve is fokozza a tanulmány értékét. Őt fejezetben foglalja a kérdéssel, mely azonban annyira kiszélesedik gondolatvilágában és mélyreható kezelésében, hogy egy csaknem teljes evang. egyházi alkotmánytörténetet kapunk a jeles írótól. Irodalmi köreink, áldozatkész jelesek, valamint hivatalos egyházi testületeink már évek óta hangoztatják a magyar evang. egyház alkot-

mánytörténetének halaszthatatlan megírását, sőt — ha nem tévedek — pályadíj is van kítűzve rá. Zsedényi professzor kétségtelen bizonyítékát szolgáltatta e részletmunkájával is annak, hogy elsősorban hivatott egy rendszeres, oknyomozó magyar evang. egyházi alkotmánytörténet megírására.

Cím szerinti témájának kidolgozásánál ugyan találunk olyan elvi jelentőségű kiindulási pontra, amely — legalább a látszat szerint — a kevésbé járatos olvasóközönség előtt esetleg téves következtetések levonására fog alkalmat nyújtani. Feltétlenül honoráljuk azonban mindig jóhiszeműen indokolt álláspontját s csupán annak hangoztatását tartjuk szükségesnek, hogy irodalmunk más nézetet is vitathatónak tart. Célozunk itt arra, mintha ev. egyházunk kormányzatában a paritás elve már a 16. században is a mai értelemben megnyilvánult volna. Látszat szerint így van, sőt azt is mondhatnók, hogy „látszat szerint“ kyriarchikus túlsúly volt. Ennél a kérdésnél azonban szabatosan és szigorúan disztingválunk kell *egyházkormányzat*, másfelől *ius reformandi* és *ius advocatiae* között. Azok a jogok, amiket a nemesség és annak közületei (vármegyék), valamint egyes sz. kir. városok az ev. egyházi étellel való vonatkozásban gyakoroltak, csaknem kivétel nélkül a *ius reformandi*, főként pedig a *ius advocatiae*, nem pedig az egyházi törvényhozás, közigazgatás és törvénykezés fogalmi körébe esnek. Ez utóbbi területen a világiak úgyszólván a gyászévtizedig alig jutnak szóhoz. Talán nem is akartak, mert magasabbrendű hivatásuk volt! Az *üldözö* állam helyett ők *védtek* a vallás szabad gyakorlatát, egyházuk függetlenségét. Az egyházkormányzat terére — paritás alakjában — akkor léptek át, amikor előbbi történelmi hivatásukat vagy betöltötték, vagy pedig — mint azt a gyászévtized alatt kifejezetten látjuk — a meggyötört lelkészi kar immár maga is kívánta részvételüket. Mai értelemben vett paritásról — nézetem szerint — csak azóta beszélhetünk. Ám mindez nem von le semmit kiváló búvárunk megállapításának értékéből, aki maga is kiemeli, hogy a 16. és részben a 17. század közéleti adottságai *egyházvédelmi* téren jelölték ki a nemességnek közreműködését az egyházi jogéletben.

Szerzőnek mindvégig a magyar *alkotmányos* államéletre irányuló tekintete, valamint megragadó, lelkesítő iránya legjobban jut érvényre tanulmányának befejező részében. Minden szavát aláírjuk, amikor azt hangoztatja, hogy a jövőben egyházunk virulását többek között az oly értelemben felfogott paritás biztosíthatja, mely az egyházkormányzó világi erők *helyes kiválogatása* követelményének megfelel. Amint valamikor a patronátus, vagy fegyveres vitézség, szóval az *egyházi életen kívül* fekvő érdem volt természetszerű alapja ennek a *kiválasztódnak*, éppenúgy napjainkban, egy más világban „csakis az erős hit, az istenfélő példaadó élet, a szeretet erénye és az egyház autonóm jogainak gerinces védelme“ lehet egyedüli jogalapja a modern értelemben vett *kiválasztásnak*. Ennek megvalósulásához azonban a világi elem immár aggasztóan mutatkozó közönyének megszűnése is szükséges.

Dr. Mikler Károly

Dr. E. Szelényi: Evangelische Paedagogen und Philosophen in Ungarn. Miskolc, 1930. Különlenyomat a miskolci jogakadémia jubileumi évkönyvéből. 57. o.

A fentebb ismertetett nagy jubileumi mű német kiadását a legnagyobb elismeréssel üdvözljük s nagyon helyesnek tartjuk azt is, hogy ez a nagyfontosságú dolgozat, amely magyarul is hézagpótló munka, abban helyet foglalhat. Szelényi Ödön az evangélikus iskolák és pedagógia történetének régebbi megírásával jelen dolgozatának anyagát részben összegyűjtötte már s amikor az ott ismert adatokat kiegészítette a mának adataival olyanformán, hogy ev. iskolaügyünk és pedagógusaink munkásságára felhívja a külföld figyelmét, tulajdonképpen folytatta előző művét — most már német nyelven. Nem mint kifogást említjük meg azt, hogy a kiemelt értékek felsorolásánál talán némely helyen érdemtelenekeket is megemlít a tanulmány. Amíg a pedagógiai részben úgy az adatgyűjtés, mint a személyek kiemelésénél a XVI. századig megy vissza megemlékezéseiben, addig a filozófiai résznél természetszerűen csak a XVIII. század végétől kezd meg érdemben ismertetését. Minden területen dolgozó filozófusunkat megemlíti; dr. Böhm Károly munkássága, ha dióhéjban is, végre olyan méltatásra talált, amely a mi felfogásunk szerint nagyon szükséges volt.

Nem tudhatjuk, hogy a miskolci jubileumi könyvnek milyen sikere lesz a német könyvpiacra és az olvasóközönségnél, nekünk azonban komoly meggyőződésünk, hogy az elérhető s kívánatos siker előmozdításában nem kis szerepe lesz éppen a fenti dolgozatnak is.

H. Gaudy László

Bartók György: Kant etikája és a német idealizmus erkölcsbölcselete. Budapest, 1930. A Magyar Tud. Akadémia kiadása.

Bartók György irodalmi munkásságának fő témaköre kezdettől fogva az erkölcsiség kérdése volt, ezt kezdettől fogva a Kant szellemében kutatta és értelmezte, úgy, ahogyan a Böhm Károly mélységesen kongeniális Kant-interpretációja megvilágította a kriticismus szellemét és alapelvét. Ez az állandón előrehaladó és mind jobban elmélyülő munka most termette meg legérettebb gyümölcsét ebben az előttünk fekvő tanulmányban, melyet az Akadémia már 1918-ban megjutalmazott s mely a kényszerűen késlekedő megjelenés várása közben még tovább érlelődött és mélyült, amíg a kriticismusnak irodalmunkban legteljesebb és legavatottabb értelmezőjévé kristályosodott. A könyv jelentősége éppen abban van, hogy az erkölcsiség elméletét szervesen növeszti ki a kriticismus alap gondolatából. Miközben egész figyelmét erre a célra szegzi, olyan világossá teszi az egész területet, hogy az olvasó az első perctől fokozódni érzi azt a jóleső és biztonságát növelő érzést, hogy olyan kalauz vezetésére bízta magát, aki egyik kezével a kívánható legteljesebb szabatossgal és határozottsággal rajzolja föl a problémákat, a másikkal pedig szüntelenül erősíti a fényforrást, melyből ezek a problémák magyarázatukat nyerik. Ismétlésnek tetszhetnék, pedig csak a lényegből kisugárzó ismétlődése a kriticismus életritmusának, hogy újból meg újból visszavezeli az erkölcsiség magyarázatára felhívott figyelmet a kriticismus középponti és éltető gondolatához. Ez pedig

abban áll, hogy a filozófia teendője: a tényhez, melyet átél az ember, a létesítő előfeltételt, a *logos*, a tényt létesítő szellemiség belefoglaló tevékenységét felkutatni. Az erkölcsiséggel szemben is ez a *filozófiai* vagyis a legvégső tudományos feladat: itt van az erkölcsiség ténye, az, hogy az ember képes a maga észszerű természetének engedelmessé: a szellem miféle tevékenysége teszi ezt a tényt lehetségessé? A Kant óriási jelentőségű tette azzal kezdődik, hogy ezt a kérdést egyáltalában föl-tette. Ezzel adott a filozófiának biztos és szilárd alapot és végre észsze-rűen felállítható feladatot: a tényhez, a tapasztalathoz a logikum kutatá-sát, amely megalkotja azt a tényt. Tehát a *tárgy* kérdése, ez a kriticismus kérdése, és a *logikum* kérdése, mert a *logos* teszi azt a tárgyat tárggyá, vagy, minthogy a logikum a tapasztalatba fonódó érvény kérdése, azért azt is lehet mondani, hogy a kriticismus az *érvény* kérdése, a transcen-dentálisan ideális és ezért a tapasztalat realitását biztosító funkciók ér-vényének kérdése. Ennek az alapjában véve végtelenül egyszerű, de azért — vagy éppen ezért? — mégis megdöbbentően sokszor félreértett alapelvnek ismételt formulázásait jóltevő és edző eszméltetésnek fogja érezni az olvasó, amint folyton tömörülő és nem egyszer klasszikussá ötvöződő fogalmazásokban, mint valami alpesi úton a kitekintést, min-dig magasabb szinten kitágító nézőpontokon ismétlődni látja (79, 135-7, 144-5, 159-9, 163-4 l. és másutt is).

Ez a végleges tisztasággal megfogalmazott és követett elv teszi az-tán az erkölcsi tanok előtárását is olyan világos szerkezetű és áttekin-tető tanulmánnyá, hogy minden részlet és alkotó mozzanat szerkezeti értékének adaequát megfelelő elhelyezését és értékelését kaphatja benne. Az erkölcsiséggel szemben is ez a Kant kérdése: mi a *logikuma* az erkölcsi tettnek? Hogy jut el Kant erre a kérdésre, hogyan bontakozik ki ez a kritikai kérdés a kritikai kort megelőző iratokban, — ezzel kezdi a munka a tulajdonképpeni tárgyalást, hogy érett formájában, az ész-kritikák rendszereiben, a legszabatosabb elemzéssel mutassa fel min-denütt a transcendentális filozófiai szellem érvényesülését és gyümölcsö-zését az erkölcsiség magyarázatában. A ténylegesen tapasztalható erkölcsiség magyarázatában, nem valamely *új erkölcs* fel- vagy kitalálá-sában, — ezt a sokszor még ma is ismételt félreértést és vádat a könyv talán végre ki tudja gyomlálni minden elfogulatlan olvasóból, ha ne-talán megragadt volna benne valami abból a selejtes, odavetett nézet-ből. Az elemzések során rendre megvilágosodik az erkölcsi élet minden alap- vagy törzsfogalma: a szabadság, a törvény, a kötelezés, és mint egy felséges vízió, rajzolódik ki egy csodás látvány: a maga szellemi, eszes természete előtt a maga méltósága tudatát átélő és ezért meghó-doló ember képe, aki szabad, mert a legerősebb kötelék köti: éppen a maga eszes természete. És mert a Kant tiszta transcendentális szelleméből sarjadó magyarázatot ilyen tisztán ki tudja elemezni, azért tudja a könyv azt a pontot is erőteljesen és határozottan megjelölni, ahol Kant megingott és le is tért a maga igazi irányából: Mikor a legfőbb jó kérdését fonta bele vizsgálódásába, akkor ő maga is észrevétlenül zsákmánya lett annak a metafizikai törvetségnek, mely az erkölcsiség autonómiáját fenyegeti, mikor az ész, az eszes természet méltóságának kötelező erején kívül valami egyébben keresi az erkölcsi tett motivumát:

valamely jutalomban, a túlvilági boldogságban. A régi morális theológia és a pszichologizmus együttes maradványát látja ebben Bartók (jogosan), amelyek ellen Kant egész filozófiája irányítva van (124—31). Annál nyomatékosabban mutathat rá a tanulmány ez után az őszinte kritika után a Kant romolhatatlan jelentőségére: az az óriási kérdés, hogy hogyan lehet az ész gyakorlati, azaz, hogyan valósíthatja meg magát a cselekedetben, melyet ezerféle motívum határoz meg, úgy nyer megoldást, hogy a reflektáló értelem szételemzi a tényt létesítő funkciókat és ezzel exponálja a logikai alkatot. Mélyebbre hatolni nem lehet, szem oda be nem pillanthat, hogy *hogyan* történik az öntudatos intelligenciának ez az önelhatározása; — de nem is kell; aki át tudja élni a *tényt*, annak elég éppen azon alkat felmutatása, amelynek logikuma, vagyis működési törvényszerűsége az, hogy ha képes így tenni, ha képes kettős természetű: az érzékiség és szellemiség motívumai közül a magasabbiknak engedni, akkor szabadnak érzi magát és egyszersmind végleg megkötöttnek. Ebből pedig véglegesen kiviláglik a nevezetes alap gondolat, hogy az erkölcsi törvény nem azt mondja meg, hogy *mit* kell tenni, nem sorol fel eseteket, mert akkor éppen a szellem autonómiáját bénítaná meg, hanem azt mondja meg, hogy *hogyan* kell cselekedni, amiből viszont a Kant erkölcsi törvénye ellen vetett vád, a formalizmus vádjá vagy legalább kifogása is végleges értelmét nyerheti ezeknek a hódítóan világos fejtegetéseknek az alapján.

Nem lepheti meg az embert, hogy a Kant tanának éppen erkölcs-filozófiai része volt a legtermékenyítőbb és lelelkesebben fogadott része. Schiller és Fichte a koronatanúk; csak később ragadta el a Schelling fantáziáján keresztül az *Itélő Erő* tana a szellemet a természettel egyeztető aspektusaival a német idealizmus termelő bőségét. Ennek a hatásnak felmutatását vállalja a könyv második fele, méltón és híven az elsőhöz, mert itt is a transcendentalizmus esszenciális lényege a mérték, mellyel a belőle sarjadt tanokat méri. A Schiller és Jakobi tanai után a német idealizmus nagy rendszerei: *Fichte*, *Schelling* és *Hegel* nyerneek beható tárgyalást, aztán a romantika *Schleiermacher*-ben, az „esztétikai realizmus“ *Herbart*ban képviselve; a pszichologizmust *Fries* és *Beneke* képviselik, végre *Schopenhauer* a metafizikai pesszimizmus szószólójául kap helyet a sorban. A főcél, Kant erkölcsi nézeteinek hatása mindezen tanokban erőteljes vonalakkal van kidolgozva; amit kívánni lehetne, az legfőlebb az volna, hogy a transcendentalizmus átalakulását újból metafizikai tanná — amire a Fichte menekülési kényszere a solipsizmus fenyegető réme elől már megtette az első lépést — jobban nyomom követve lássuk, nem csak az átalakulás útját és *eredményét*, ami mindenütt szabatosan fel van tüntetve, hanem a forduló pontokat is. Akkor a Herbart „realizmusát“ is le lehetett volna leplezni, hiszen egy hajszállal se különb metafizika az sem, mint a leg-, „ideálisabb“ rendszeré, és esztétikai jelleme is jobban megvilágosodhatott volna, mint jelen, kissé változatos értelmezésében, mely az értékelméleti tájékozódás fölsejlesztését Herbartban kiemeli, de nem jellemzi eléggé. Ide lehetne még tenni egy-két apróságot: hogy néhol, mikor eltérő nézetek el nem fogadását jelzi, nem körvonalozza mindig azt a nézetet (így a 177. jegyzetében); vagy stílusa némely szokását, pl. az igekötős igék

használatánál (kiöltni akarja, ki akarja ölni h.; megvalósítani akarja; ha megérteni akarjuk, stb.); — de az ilyeneket még azzal az érveléssel se akarjuk hangoztatni, hogy csak a mű kiválóságát szeretnők még az ilyen hiányoktól se zavartatva látni. Mert a mű maga, ahogy megvan, teljes értékű nyereség, azért, mert a transzendentális szellemét, ahogyan alapelveiben kifejezést nyert, teljesen és kimerítően megvilágítja, úgyhogy az egyes részletek maguktól megtalálják természetes helyüket ebben a kristályosan tiszta keretben, melyet a mű ad. A történelmi célzat elmélyül a szisztematikussal, azaz a logikai alkat kutatásával és éppen ennél fogva lesz a filozófiatörténeti tanulmány — filozófiai. Így lesz egyszersmind méltó a tanulmány Kanthoz és ahhoz, akinek emlékezetét újítja fel és örökíti meg dedikációja: Böhm Károlyhoz.

Tankó Béla

Bergson: Teremtő fejlődés. — Fordította és bevezetéssel ellátta Dr. Dienes Valéria. Az Akadémia Filozófiai Könyvtára 2. — M. T. Akadémia, Budapest, 1930. XVI+338.

A gróf Vigyázó-alapítvány jóvedelméből végre Bergson L' Évolution Créatrice-ának is megjelenthetett a fordítása. 1907 óta temérdek támadás, kritika és magasztalás hangzott el e mű körül. És nem hiában. Amíg Bergson megmaradt az eszmélet adatai, az időfogalom kritikája s általában a megismerés kérdései körében, addig csak szűkebb körben hatott. De mikor az életes tartam nyomán éppen a divatos spenceri evolúció hibáiról rántotta le a leplet és az „áramló valóság“ legelevenébe világított belé, a fejlődésbe: rögtön szárnyra kapta a hír. Filozófiai berkeken kívül tette népszerűvé a filozófiát az egész művelt világon. A filozófusok pedig pergőtűzet zúdítottak rája. És mégis azt kell mondanunk, hogy a támadások nem ártottak neki annyit, mint a rajongók. Népszerűsége ugyanis éppen abban akadályozta a komoly filozófiát, hogy érdeme szerint méltassa ezt az átélt tartam intuíciójába mártott bölcsesetet.

Aki ezt az értékes munkát meg akarja érteni, annak tudnia kell, hogy Bergson a szélsőséges pozitívizmusból és Spencertől jutott el egy mélyeséges filozófiai metanoia-val a valóság áramát érintő intuícióig. Ennek a metanoia-nak első terméke a magyarra „Idő és szabadság“ címen lefordított alapvető munka. Amikor éppen véglegesen befejezettek vélte magát a pozitív tudomány, e filozófusnak megjelenik újra Sokrates tagadó szelleme. Nem! Ném lehet igaz, hogy az anyag diadal-maskodjék a szellemen, mert az eszmélet mást mond. Az eszmélet maga súgja, állítja, követeli a szabadságot. Sőt az egyetlen közvetlen adata a szabadság. Ennek igazolására vezeti be az időt, helyesebben az átélt tartamot. Eszmélet volt tehát elindítója és az eszméletből kiváltott tartam lett igazoló eszköze is. Ez a mozgalmas tartamfolyamatosság természetesen végigrovátkolta egész filozófiáját. A daimonion szavából hatalmas állításként bontakozott ki a szabadság idői látomása és a szellem ez ösztönös része nagyszerű lendülettel indult hódító útjára. Feltámasztotta a metafizikát és megerősítette a szellem erőibe vetett hitet. Egyúttal azonban követelte a szellem kiemelésének rendes útját és tér nélkül, majdnem rögzítések híján törekedett boldogulni. A fogalmakat és

a fogalmasító észet lerázta magáról — szándékaiban, azaz a tartamok szükséges kiváltásáról nem gondoskodott eléggé.

A Teremtő Fejlődés is abból indul, hogy az ész csak arra való, hogy elgondolja az anyagot s ennek szilárd kereteit kényszeríti rá a tartó valóság áramát megismerni akaró szellemre. Szimbólikus szeletelése sosem ragadják meg magát a tartamos, egyedi, élő valóságot, holott az ismeretelmélet és az élet elmélete elválaszthatatlanok. Lélektani alapon vizsgálja meg tehát az élet fejlődését a teremtő folytonosságnak nevezett valóságos tartam segítségével, amit az intuitív magatartás kelt és érlel látomássá az élő valóságról.

A gépszerűség elméletei az időt is csak fikciónak tekintik, holott az berója magát minden élőbe, a lélektani életnek pedig alapszöveve, benne érlelődünk, véle változunk, növekedünk. S éppen ezért Bergsonnál ez tölti ki a tiszta tartamot teljesen és felveszi a teremtés nevét is. Ennek szakadatlan folyamata az eszmélet intuitív magatartásával követhető élet fejlődése, árama, mely csíráról-csírára ömlik a közvetlen tapasztalás adatai szerint. Mechanizmus, vitalizmus és finalizmus hiányait felfedi és magatartásukra vezeti vissza. Vélük szemben valószínűvé teszi, hogy „ha van célszerűség az élet tartományában, akkor egyetlen, oszthatatlan öleléssel karolja át az életet.“ Igaz, hogy „az élet belopódzkodásokkal dolgozik“ s ahol valamely mozgást vezetni akar, előbb elfogadja alázattal az irányt egy pillanatra, hogy azután szabadon visszahasson robbantó erejével, lökésével, teremtő hajlandóságával.

Ezen a fejlődési vonalon vannak zsákuccába került „elvetéltek“ és eszmélet nélkül, a mozgás szabadsága híján maradt növények, meg állatok is, amelyekben az energiatereítő erő kifejtés megakadt. A növényekben a klorofil-funkció, az állatokban az idegrendszer fejlődött ki a szétágazó lendületben. Az automatizmusból még az ember is csak akkor menekedhetik, ha szakadatlan erőfeszítéssel és kockázatok, áldozatok vállalásával megmarad a szünetelen mozgásban s értelmet és ösztönt egybefon, feltalálást és gyártást, képzetet és tettet egyaránt felhasznál. Bergson kihangsúlyozza az ösztön szerepét és az élet felé irányuló szimpátiát leli meg benne. Éppen belőle származtatja az intuiciót, amely nem egyéb, mint az érdekmentessé vált, önmagára eszmélő ösztön, mely visszafordult tárgya felé (163. oldal). A lökés természetesen az értelem-től indul. De míg az értelemnek az anyagra szükségszerűen kell tapadnia, az intuició éppen arra való, hogy kövesse az élet áramát. Az élet folyamán azért lett hatalmasabb az ember látomása, mert a jelen képéhez kedve szerint kapcsolta az elmúlt élet képeit, emlékeit. Ezzel nemcsak követi és játssza az életet, hanem „képzeli és álmodja is“. Illanó multunkat személyiségünknek erőszakos összevonásával kell összeszednünk, hogy azt a jelenbe tolja belépésével. Akaratunk rugóinak ezek a megfeszítései, amikor ily mértékben megragadjuk magunkat, nagyon ritkák, mondja Bergson. (184.) Nem is tehetjük magunkat abszolút szabaddá, ami lényünk-személyiségünk tömörülése és jövőre irányzottsága, beléilleszkedése és a folytonos előrehasítás, azaz szabad élet és szabad cselekvés lenne — határtalanul. Cselekedeteink ellenben elernyednek és elterjeszkednek a térben, mint az anyag is. Éppen ennek a lejtőnek a

megmászása az az erő kifejtés, amit életnek nevez az intuiciós filozófia. Élet és szellem egybeesik ezzel a tartamos intuícióval — mozgalmasságban, folyamathban s Bergsonnál azonosulnak is. Ami pedig neki legfontosabb: ez az eszmélet, ez a szellem állítja a szabadságot, sőt „maga a szabadság, mely több erőt ad cselekedni és élni is“.

Ez a filozófia nem hiába mozgatta meg az elméket. Való, hogy az embernek szinte követelményszerűen sugalmazza az ösztönös eszmélet a szabadságot. És e Plotinos—Cartesius—Condillac—Schelling-nyomokon haladó bölcséletnek éppen ennek igazolására törekvésében van legfőbb érdeme. A szabadság élményi felmerülése és igazolásának keresése közben rá kellett bukkannia a mozgás-aktivitás vonalán a tartamra, az előfeltétel határozott igazolójára. Míg Condillac az érzést viszi be a spekulációba, Bergson ennek rokonát, az ösztönt fonja-szövi be szellemünk működésébe az értelem mellé, hogy vele az életet közelebről ragadhassuk meg, véle emelkedjünk az élet irányítására, az esetlegességek fölé, a szabadság vonalába. Ez a mindenha izgató probléma ilyen elfogadható megoldásban méltán mozgatta meg a szükségszerűségbe már-már belétörődő gondolkodókat.

Amily szerencsésen lelte módját az abszolúthoz hatolásnak, meg is maradt annál, hogy ezt az abszolútót fogalmasítani nem lehet. E magatartásával a tényvonalak teljesebb megismerését tűzte ki célul s ebben mind a szellemi élet tudománya, mind a biológia és fiziológia sokat köszönhet neki. Csak az értelem merev fogalmai iránt hangoztatott elfogultsága akadályozza ennek elismerését is. Aminthogy ez őt is több szükségtelen paradoxonba hajtotta. Igaz, hogy az élet lendületét hiú törekvés volna végképpen értelemi fogalomba szorítani, mert az haladás, éволюtion créatrice, amiben csak eszméleti folyamatunkkal találkozunk. De ha eszméletünk lehelli az élő tartamot a térré száradt időbe, tehát beléhelyezi, akkor ime a szigorú pszihikai megfigyelés éppen e beléhelyezkedéssel igazolja, hogy az idő benne lehet elménk kiemeléseiben, látomásaink kiváltásaiban, lerögzítésében, azaz fogalmainkban. Éppen e kiemelések kellenek ahhoz, hogy belé ne vesszünk a fogékonyságba s a konkrétumot elválasszuk attól, amiben valósággal eltelnek, az időtől. Éppen az elme kiemelő hatalma az, ami minden filozófust megtéveszt és Bergson is túlzásra ragadta, amikor magatartása miatt csupán az idői folyamatot emeltette ki vele és a teremtő fejlődés nagy gondolata mellett nem fogta fel, hogy a telítődés már több a tartam idői voltánál.

Ugy másfélve beszéltem a fordítóval e mű fordításáról s itt is megemlíti bevezetésében, hogy nem folytatta munkáját Bergson az erkölcsi problémák irányában. Meggyőződésem, hogy ennek elvi akadálya volt. A kérlelhetetlen devenirt ugyanis nem lehet erkölctani elvvé avatni, mióta a szeretet Nagymestere megjelent. — A fordítás gondos, lendületes, magyaros és méltó Bergson nagyszerű nevéhez: ez legnagyobb dicsérete. Alig van a nehéz kifejezések között olyan, amelyet pontosan el nem talált volna. A nyomtatás is jól olvasható, szép betűkkel történt. Néhány szörendi és 16 kisebb sajtóhiba van benne. Megérdemelné a munka, hogy széles körben elterjedjen.

Kincs Elek

Rákosi Jenő élete és művei. Szerkesztette: *Süle Antal*. Albumalakú díszkiadás, 450 oldal, illusztrációkkal. Fővárosi könyvkiadó kiadása.

Az igazán nagy embereket az jellemzi, hogy haláluk után sugározzák ki valóságos értéküket. A középszerűek, vagy méginkább a jelentéktelenek elhomályosodnak, feledésbe enyésznek, a nagyok pedig csak akkor árasztják igazán szellemük fényét, amikor érezzük, hogy pótolhatatlanok. *Rákosi Jenő* nemcsak felejthetetlen, hanem egyelőre pótolhatatlan is. Azok közé a kevesek közé tartozott, akik még belegyökereztek a magyar újságírás és irodalom romantikus korszakába, azokba az időkbe, amikor az újságírás és irodalom egyet jelentett a nemzeti eszmével.

Rákosi Jenő élete és művei című nagy díszmunka méltó emlék. Olyan kiváló szellemek írnak benne, mint Apponyi Albert gróf, Hegedűs Lóránt, Mezei Ernő, Nagy Emil, Rothermere lord. Mégis, ha végigolvassuk a kötetet, csak akkor hevülünk fel, akkor érezzük az elragadtatást, a nagy tehetség igazi, tiszta sugárzását, amikor eljutunk a kötet végén közölt néhány Rákosi-cikkhez. Ebből a hatásból azután újra érezzük, hogy az igazán nagy szépségeket és nagy értékeket nem kell kiemelni, mert ezek a maguk fényét, erejét és ragyogását bele tudják árasztani a legegyszerűbb és legemelkedettebb lelkekbe is.

Rákosi egész élete az eleven, soha nem pihenő cselekvő erő. Rengeteget dolgozott és írt, de hírlapírói működését nem a napról-napra megjelenő cikkeinek sokasága tette ismertté és csodálatosan népszerűvé, hanem az, hogy minden mozdulata, minden gondolata, írásainak formája és különösen nyelve, nagyszerű, pazar kivetítése volt a magyar léleknek és magyar jellemnek. Nem azért írta lobogójára ezt a szót, „a magyarságért“, hogy könnyen felkapjon egy behízsgó szólám paripájára, hanem azért, mert nem is élhetett más akció jegyében.

Minden kor megtermi a maga nagy embereit és mondhatjuk, hogy az a kor, amiben Rákosi élt, nem lett volna teljes, ha ő nem élt volna. Nemcsak írt, cikkezett, hanem szervezett, irányított, nevelt. Megvolt az a képessége — ami mindig az igazi tehetségek és nagy emberek sajátossága —, hogy az ismeretlenség homályából ki tudott emelni embereket, hogy őket a nemzeti kultúra szolgálatába állítsa. Mindig tudott átfogó, a nemzeti eszmét szolgáló, a magyarság érdekeit előbbrevívó mozgalmakat kezdeni, intézményeket megalkotni.

Kétségtelen, hogy olyan tragikus kor, mint amelyben gyermekkorát, ifjúságát élte, amikor a nagy nemzeti fájdalom Kossuth, Petőfi, Vörösmarty, Jókai szellemében keresett megnyugvást és bizalmat, nem lehetett reá hatás nélkül. Mégis, hányan csillantak fel és hanyatlottak újra le s mily kevesen tudtak cselekedni! Rákosi nagy szelleme soha sem zárkózott önmagába és műveibe. Amikor a tollat kezébe vette, abban a pillanatban valami csodálatos áram indult meg közötté és olvasóközönsége között. Könnyebbült sóhajok röppentek el, szemek csillantak meg. Meghatottság fénye reszketett a pillákon s a lelkek mélyére ereszkedett valami szelíd megnyugvás: bizalom a magunk erejében, bizalom a magyarság jövőjében. Ó, hány vágyakozó magyar

elhitte Rákosi Jenőnek a *harminc millió magyart!* Mindnyájunknak oly sokszor hevítette faji önérzetét. Hányszor ragadott el bennünket képzelete, amint felröppent a tejútra, a Hadak-útjára, — mint a csillagok közé szárnyaló, pusztázó pásztoreMBER álomlátása. Hogy nincs még harminc millió magyar? Ez igaz. Mégis voltak mindig, akik elhitték és remélték, hogy lesz. Mégis akadtak mindig, akik szárnyukra tudták emelni a magyarságot, el tudták velük hitetni a nemzeti nagyságot. Néha regősök voltak ezek, akik mint csillagok bolyongtak az éjszakában, sátorról-sátorra, majd költők, nagy politikusok, akik fel tudták rázni a magyarságot az aléltságból, mert ők is hittek a faj nagyságában. Rákosi Jenő ezek közé tartozott.

Minek köszönhette hatását? Nemcsak tehetségének, hanem őszinte, benső hevületének. Sok publicista írt szép, hatásos cikkeket, de nagyon kevés cikkből érzik ki a meggyőződés hevülete.

Egyszer — ezelőtt talán tíz évvel — az volt a megbízatásom, hogy felkeressem. Nagyon szép cikket írt a Budapesti Hírlap-ba s az egész városban beszéltek róla. Azt kérdeztem tőle, hogy mi ösztönzi a cikkírást?

Ott állt Lisznyai-úti villája kertje közepén. Fején puha, közismert kötött-sapkája, szájában pipa.

— Csak akkor írok, ha felgerjedek, vagy valami megkap. Ha meghatódom. Ha örömmel áraszt el valami, vagy könnyeket csal a szemembe. Az igazságtalanság felett való felháborodás, az öröm mosolya, a gyönyörködés, vagy a szomorúság könnye hatja át az írásomat is. Ez az egész titok.

Hamar végeztünk. Már mehettem volna is. De még a cikkei, a nyelvezte magyarságára fordítottam a szót. Ugy látszik, beletaláltam az érdeklődésébe. Tíz óra volt, de már a tizenkettőt harangozták a Krisztina-városban, amikor még mindig beszél. Csodaszép dolgokat mondott a magyar nyelvről. Valósággal lázban égett. Gyöngyszemek voltak szavai, amik elperegtek, vagy búborékok, melyek felröppentek az őszi verőfénybe. A lelki gazdagság lenyűgöző erejét éreztem. Ha valaki jegyezte volna, amit beszélt! Mondtam is neki: szép könyv lenne ebből, amit elmondott. A pipája szárával legyintett:

— Lehetne erről száz kötetet írni.

Nagyon közel volt ahhoz a forráshoz, ahonnét író a nyelv kincseit merítheti.

Hiszek abban, hogy nagy dolgokat képzelő erő nélkül nem lehet végezni. Hány cikket olvasunk napról-napra. Csiszolt a nyelvük, ötletes, fordulatos. Letesszük a lapot, a cikket már el is felejtjük. Nincs képzelet benne. Hiányzik az újságíróból a költő, aki elmélyed és felemelkedik. Hiányzik az a költő-hírlapíró, akinek világos, egyszerű a kifejezés-formája s a szívhez, az indulathoz szól.

Készakarva emeltem ki Rákosi Jenő működésében a publicisztikai tevékenységét. Aesopus, A szerelem iskolája, Endre és Johanna — gondolom — még sokáig műsoron maradnak és gyarapítják a Nemzeti Színház klasszikus estéinek sikerét, de mégis legmaradandóbb lesz Rákosi Jenőnek, a hírlapírónak érdeme. Ha valamikor komoly iskolája

lesz a hírlapírásnak, akkor cikkeit, mint a magyar hírlapírás klasszikus remekeit fogják ismertetni.

*

Rákosi Jenő élete és műveit Süle Antal, a Pesti Hírlap nagy tudású szerkesztője állította össze. Akik írtak a kötetbe, nagynevű írók, politikusok mind átéreztek, hogy az alkalom ünnepi. Mégis legjobban kiemelkedik a kötetből Apponyi Albert gróf bevezető cikke. Közli a díszmunka Rothermere lord búcsúszavait. Mezei Ernő tömör, gyönyörű írásában a publicista Rákosi Jenővel foglalkozik. Sikabonyi Antal kiváló tanulmányt ír az újságíró Rákosi Jenőről. Rákosi Gyula édesapja mindennapi életéből mond el közvetlen részleteket. Írtak még a díszalbumba Lőrinczy György, Klebelsberg Kumó gróf, Sajó Aladár, Pekár Gyula, Nagy Emil, Hegedűs Lóránt, Schöpflin Aladár, Rexa Dezső, Harsányi Zsolt, Radó Antal, Mayer János, Bárd Miklós és még néhányan.

*

Legcsodálatosabb, hogy az érzéseiben, eszméiben és cselekvésében annyira magyar Rákosi Jenő tulajdonképpen idegen tőből származott. Apja Németországból vándorolt be. Talán a maga igazolására írta egyszer: „Azt tartom, manapság, mikor Európában alig találni tiszta, keveretlen fajt, a faji jelleget ember és nemzet a nyelvtől kapja. Az emberek gondolkozását, észjárását, szokásait, modorát mind a nyelve diri-gálja. A nyelv szerkezetében, törvényeiben, hangrendszerében rejlik valamely titokzatos erő, amely formálja annak az embernek lényét, akinek agyvelejét először foglalja el.“

Ez igaz. Magunk is sokszor érezzük. De vajjon csak a nyelv-e, ami irányt szab karakterünknek? Hogy az ember mi és milyen lesz, nem maga dönti el. Rákosi Jenőnek a „Kávéforrás“-ban, ahol sűrűn megjelentek Kaas Ivor, Berczik Árpád, Ágai Adolf, Greguss Ágoston, Gyulai Pál, Szilágyi Dezső, — olyan társasága volt, akik mind a magyar nemzet heroikus szabadságharcának fájdalmában nőttek fel. Amikor ezek a fiatalok összejöttek a kiegyezés korának első napjaiban, mikor a magyar lélek újra felröppenni készült, az energiák kiáradtak, a képzelet felszárnyalt újra és az alkotó erő lángrollobbant. Olyan férfiakat nevelt ez a kör, mint Rákosi Jenő, Apponyi Albert.

Valami elpusztíthatatlan fiatalságnak a varázsa szállta meg őket, valami felsőbb akarat szentelte meg tehetségüket, hogy megmaradjanak nekünk, a magyarságnak, Világostól—Trianonig.

Ott, a kis „Kávéforrás“-ban dőlt el, hogy ki, mi legyen *Rákosi Jenő*. A nagy magyar Turinban volt már, de a szíve dobbanása idehallatszott.

Pásztor József

Zalai Szalay László dr.: A pusztá balladája. Budapest. Syl-
vester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt.

Az első benyomása az embernek, amikor Szalay László könyvét olvasni kezdi, hogy valami nagyszabású regény ideáját, egy felbukkanó költői terv fehér szarvasát hajszolja az író a magyar pusztá homok-buckái között. Nézte a nyomát a pusztá földön, a középzásiai jellegű cserjékben, a galagonya, kökény, rekettye között, kereste a képét a

mocsaras állóvizek tükrében, a pusztavilág eltűnő alakjainak szemében, de csak egy-egy vonalat, egy-egy eltűnő részletet talált meg belőle. Mintha nagy festményhez készülő vázlatokat látna az ember, nincs más hátra, mint hogy ezek a töredékek, mozaikdarabok egy rendező akarat parancsára egységes képpé álljanak össze. Szalay László könyvében minden megvan egy ilyen nagyszabású alkotáshoz. Kis gyerekkora óta járja és szereti a pusztát, a gyermekemlékek magvaiból komoly tanulmányok hajtottak ki, megvan az a varázsló fantáziája, mely éppen a költőnek édes-átkos kincse, mellyel a valóságosabb valóságot látja és festi rá a tünő és látszat-„realitásra“. Később, amikor elmélyed az ember a könyvben, veszi észre, hogy az egység így is megvan benne, mert ennek a könyvnek a hőse, főszemélye és szerelme a magyar pusztá. Egészen furcsa a beosztása és a megírása: fejezetekre oszlik, melyeknek elején egy-egy szakszerű értekezés formájában, annak rideg egyenruhája alatt egy melegszívű költő mondja el a pusztá szokásait, életét, növényeit, csillagvilágát, sőt az öntözőcsatornák nagy, hosszú sebe miatti haldoklását. Szerencsére ennek a Midás királynak a keze alatt is tiszta irodalom aranyává változik a tudományos adatok minden göröngye; Szalay eleven, drámai látásában életté válnak az elméletek. A fejezetek első ilyen cikkei után következnek a „balladák“, a pusztá életéről írt nagyon eleven képek. Aki egyszer elolvassa, nem talál köztük és az előttük járó fejtegetés között különösebb logikai összefüggést, nincs semmi különös oka annak, hogy a fejezetek értekezésszerű részei miért nem jönnek egymásután és a „balladák“ miért nem fűződnek maguk is egybe?

Ennél a könyvnél azonban tovább kellene megállni a katalóguson végigfutó közönségnek. Olyan kiválóságai vannak, melyek kiemelik a mindennapi könyvfogyasztásnak a papírmalom felé siető folyamából.

Izig-vérig magyar könyv, sőt ősmagyar könyv. Mióta a lápokból termőföldek lettek és a régi magyar halászat bemenekült Hermann Ottó könyveibe, a pusztá volt az a „barbár“ föld, ahová régi magyar életünk sokféle emlékével behúzódott. A pusztán még valami olyanfajta szél jár, amilyen Ázsiában járhatott, itt-ott egészen különleges, szinte onnan velünk vándorolt növényvilág integet a szélfúvásra. A kultura gőzmozdonyát nem állíthatjuk meg, nem is szabad színes köveket se dobálni az útja elé, de a saját népünk multja, élete, saját fajtánk ősi öröksége mindig drága és kedves emlék marad számunkra. Ez a könyv nem akarja számunkra felfedezni a pusztát, de összefoglalja, addig festi rá a látszólag különféle vonásokat, adatokat, régi anekdotákat, emlékeket, amíg észrevétlenül egy kép lesz belőle: a pusztá. Ez a lassan elsüllyedő világ, melynek külön típusai, külön erkölce, külön társadalma volt. Mielőtt eltűnnék a halászat után a régi magyar pásztor, jó, ha közel meggyünk még egyszer hozzá olyan vezető mellett, aki ismeri a gondolatait és lelkét, mert szereti és az ismeretnek mindig a szeretet marad a legékebb, legnyiltabb kapuja.

Ez a könyv becses folklore-adalék is éppen a Szalay László kevéssé konstruktív fantáziája miatt. A pusztá balladáit nem gyúrja át, szaktgatja szét, vagy kerekíti ki, csak egészen drámaivá, mozgalmassá teszi, megjeleníti, így a régi zamat, az eredeti pusztai íz nem vész el ezen a művészi konyhán. A pandurnak nincs több pénze a szeretőjére, eladja

a lovát; valaki elbeszéli, hogyan találkozott Petőfivel és pár szót váltott vele; a földesúr puskával fenyegeti meg a végrehajtókat; a számadó a hozzá bevert lopott lovak miatt betyárrá lett, betyárvallató furfang és ilyenféle tárgyai vannak a balladáknak, de érzi rajtuk az ember a pusztai virágok illatát. Ezek nem íróasztal mellett nőttek virágcserepben, hanem a pusztára kellett kimenni értük, ebben az egyszerűségükben van az igazi értékük.

Az igazi költő az igazi történész. Eltorzított marionett-parasztok után, kiket a bábjátékos kedvére rángat és hátuk mögött a kulisszák árnyékában beszél helyettük, jól esik itt élő magyar alakokkal találkozni. Szalay nem torzít, nem is veti mérőőnját a lélek nagy mélységeibe, leír és megelevenít drámai erővel és könnyedséggel képeket, arcokat, ahogy látta őket. Aki a magyar pusztavilág sok szép titkot őrző földje felé indul, annak kiváló vezető és kedves utitárs ez a könyv, melyet Benyovszky rajzai és képei díszítenek s melyet a Sylvester-nyomda a művészi tartalomhoz méltón állított ki.

Muraközy Gyula

Bartalis János: Föld a párnám. Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár 1930.

A század idilljei: irtuk néhány év előtt Bartalis alsókosályi verseiről s most, hogy új kötete címlapján maga a költő nevezi verseit „erdélyi bukolikáknak“, tűnődniünk kell, vajjon csakugyan idillek, bukolikák-e még. A régi főzetbe új, keserű gyökér keveredett s az alsókosályi idill előterébe egy elgyötört, földdel küzdő férfi nyomult, aki a szót mint költő forgatja még, de a földet már dühös paraszt-szemmel nézi.

Furesa ezeket az eke nyomán ballagó morfondírozásokat Bartalis csillagokkal társalkodó nyelvén hallani. A vészes, dühös gazdálkodás panasza: — ha a szavak értelmét nézed: parasztjajgatás, ha idiomájukat: pantheista ima. Ez nem bukolika, hanem ami akkor jön, amikor a bukolikára született költő sem tudja az életet többé bukolikának látni. E kötet mögött „a virágos föld gályarabjai énekelnek. Lomhán megy a gálya: a Föld és viszi leláncolt kedveseit: a milliókat“. A virág: lánc s a föld kedvesei: gályarabok; ime, Bartalis új kötetének jellemző paradoxona. A költő mentené a bukolikát, de a föld igazsága közbeszólt.

Az idillt kikezdte a monológ s a csillogó színeket szétzilálta a gondolat. A félelmes Munka mitoszi szárnya alatt születő, dolgozó s elpusztuló ember sorsát kell példázni. Az ő földet éneklő, amelynek mindegy, hogy a föld melyik páriája vetett belé. „El vagyunk szóródva a földeken. Síkságon, réten, hegyek között, folyóknak völgyein. És nincs közöttünk látható jel, hívó szózat, összekötő kapocs, — ha csak nem a Természet.“ A Természet, tehetjük hozzá és Bartalis. Az eke mellé szállt költő, aki mindnyájuk sorsát magára vette, lett értük az eke filozófusa.

Ne mondjuk, hogy valami mélységes, vagy vadonatúj filozófia ez, nem is lehet, de a Bartalis-vers édes hézagossága mégis megszépíti. A Bartalis-versben nem a szótagok zenélnek, hanem az apró, egymás mögé rakott mondatocskák. Két mondat közt egy hézag (nemcsak időbeli, hanem értelmi is) s mondatok és hézagok váltakozásának ez a „mondat-jambusa“ különös, rapszódikus bájlt lop a Bartalis gondola-

taiba is. A mereven egymás mellé rakott kis állításokat nekünk kell összeilleszteni. A gondolat egy része árnyékban maradt; megértjük a verset s marad rajta egy kis eltűnődni való.

Amit legfájdalmasabban reklamálók ebben a kötetben is: a tökéletesség. Az ilyenféle szabadverssel szemben, mint a Bartalisé, az egyetlen követelmény, hogy tökéletes legyen. Viszont úgy látszik, az ilyen versben, amelyet rím nem gyámolít, ritmus nem fegyelmez, a legnehezebb nem hibázni. Bartalist, amikor nem színez, hanem filozofál, különös gyorsan utóléri a hiba. Olcsó absztrakciók könnyen elcsábítják s a szimbolizmus elnyűtt fogásaitól sem volt alkalma, úgy látszik, megcsömörlenie. Azt sem értem, mit akar az ilyenféle sorokkal, mint „a beleölt energiát megkoszorúzza“ (t. i. a föld); „a gép, technika korában hasítom a földet“, „Fizikai és lelki lázadásban vagyok“. Egyidőben tünettek az ilyesmivel: lám, mi ezeket az újságírói mondatokat is bele tudjuk iktatni a verseinkbe. Nyegle divat volt s Bartalishnál inkább az a gyanúm, hogy „kicsúszik a száján“.

Igy is megmarad néhány tiszta vers, mint a Mindjárt hazaérek, Felfelé, Mai nap, Itt egy ország (másoknak bizonyára mások), amelyekért érdemes e kötetnek az új líra legjobbjai közt szorítani könyves polcunkon helyet. Igaz költő írása, szép ember-arc tükre. Búcsúzóul még a címének is igazságot szolgáltatunk. Erdélyi bukolikák, tehát nem árkádiaiak és nem szicíliaiak. Erdélyiek, azaz nem is lehetnek bukolikák.

Németh László

Bibó Lajos: Kétlelkű szerelem. — Regény. — Athenaeum Könyvtár 11. sz. — 272 l.

Bibó Lajos nagy magyar erőként emelkedett fel az újabb irodalomban. A városi idegesség mellett az izmok egészségével hatott és hozott új valóságosságokat. Volt benne valami ősi társtalanság, mely szemben érzi magával a körülötte összeszövetkezett világot, de éppen ez edzi küzdelemre. Szereti a harcos embereket, akik, mint a régi hősök, szembeszállnak egész rájuk toluó csapattal.

Ennek a regénynek ilyen vitéze Szele Miklós, gazdag somogyi birtokos fia. Szinte gyerek volt még, mikor szerencsétlen szerelmének tragédiája kikergette a világba. Ott, tíz év alatt, rendkívüli sikerei voltak, művészetben, tudományban. Akár akarja az ember, akár nem, Jókai csodálatos alakjaira emlékeztet. Csak azután jön az átrajzolás korunk számára: ezek a sikerek nem voltak teljesek, mert tulajdonképpen közepes maradt mindenben.

Ez az ellentmondással való korrigálás jellemzi az egész regényt. A jellemvonások ellentétei nincsenek művészileg megalapozva és összekötvé. A költő lelkének kohójában nem jutott el anyaga a forrásnak addig a fokáig, amelynél már megérett az öntésre. Ezért találunk az öntésben formátlan darabokat, érdes részeket, sőt repedéseket, amik eltorzítják a művet. Egyszerűen szólva: Bibó ezt a regényét megírta, mielőtt ember és mese teljesen megérett volna benne.

Tíz évig volt el hazulról a világba tévedt ifjú, amikor, erősen kényesítő okok nélkül is hazajön. A visszatérés sem az értelem, sem az érzelem számára nincs teljesen megokolva. De megjön. Miért ne jöjjön?

Haza szívesen megy mindenki. Egyszerű volna, ha nem lett volna annyira különös a bújdosása. Tíz év forrongó életéből semmi emléket se visz magával és nem is gondol vissza se az emberekre, se terveire, se alkotásaira. Se könyv, se rajz, se téma nem jön vele haza. Vakon kell hinnünk az írónak, bizonyítás nélkül.

Amikor hazajön Szele Miklós, itthon a vidéki magyar élet üressége fojtogatja. Bibónál nem lehet feltenni, hogy a magyar középrend iránt való idegenkedésből rajzol így, ahogy programmszerűen támadták és támadtatták a magyar élet gerincét irodalmi iskolák és érdekszövetségek. Mert, ha az a megyei társadalom egészséges pihentségében nagyokat mulatott is, áldozatkészségben, politikai bátorságban és társadalmi tisztességben nagy érték maradt és ha voltak a nemzetnek vezetői, akik irányt mutattak neki, a nemzet vezetőinek ők lettek a hadserege. A vezértelenségről nem tehettek.

Az elhanyagolt parasztság szemszögéből lehet csak sötéten látni ezt a társadalmi osztályt és Bibó ezt a szempontot szokta meg. Érdekes, hogy a művész milyen jól korrigálja az író programmszerűségét. Amikor bemutatja ezt a társaságot, maradi, üres, iszákos az egész. Később, az alkotás hevében, felenged velük szemben, megnyílik a szíve és szeretettel bánik velük. Ez mutatja, hogy Bibó művészember, mert szereti azt, amivel foglalkozik.

A hazakerült ifjú nagy terveket forgat magában. Petróleumot, vagy földgázt akar találni birtokukon. Barátja híres geológus szakember, biztatja, tehát hozzáfognak.

A szomszéd birtokos Amerikából hazatért magyar, dúsgazdag ember, akinek leánya van, szabadban nőtt, önállósághoz szokott leány. Miklósnak és Ellennek szerelmi történetévé alakul a regény. A háttérben sötét árnyként emelkedik és a történetnek egyéni színt ad a petróleum után való fúrás, mely lassankint elnyeli az egész Szele-vagyont. Ellen és Miklós, két dacos, független természet, nem értik meg egymást. A leány bosszút akar állni, tönkre akarja tenni Miklóst, hogy térdre kényszerítse, de nem sikerül. A petróleumot mégis megtalálják, Miklós győz, de azért Ellennel is megértik egymást.

Ezt az érdekes történetet részleteiben sok szépséggel mondja el Bibó. De vannak közben fáradt részletek, amik után nehezen tud belendülni abba az izmos egészségbe, ami Bibó sajátja.

Meg kell állapítani, hogy Bibó egyik legszebb regényét írta volna meg ebben, ha terve tovább érik benne és a kidolgozásban a logikai és hangulatheli művészi egységre ügyel.

Hamvas József

Balázs Ferenc: Bejárom a kerek világot. — Cluj-Kolozsvár, 1929.

Tariménes Utazásával egyidőben került ez a könyv a kezembe. Hónapok óta feküdt már az asztalomon s még egyre húzódoztam a terjedelmétől s címének és első lapjainak kamasz hetykeségétől. Az öreg Bessenyei aztán éhséget keltett bennem erre a kamaszságra. A szkeptikus bihari bölcs arról győnt nekem, milyen roppant messze volt a százév előtti magyarságtól az *extra Hungariam*, csak maga a szomszéd

Bécs is. Jó volt látni, hogy a mai magyar diák milyen hirtelen otthon tudja találni magát az egész kerek világon. Mert Balázs könyvében szinte ez a legmeglepőbb vonás.

Százharminc év sincs a két mű közt. Arasz idő s ez alatt mégis vagy a világ zsugorodott össze, vagy a magyar élet nőtt egyetemes távlatúvá. Bizonyára mindkettő együtt okozza, hogy a kolozsvári unitárius teológia ösztöndíjasa egy-kettőre hazát lel az oxfordi College-ban, bennszülöttként kószál az üde kisvárosokban, föllép a Hyde-park alkalmi szónokai közt s tanulmányozza a civilizáció fonákját London nyomor-kerületeiben. Aztán tovább, Amerikába! Diák és mosogatólegény, rádió-énekes és autótulajdonos. Beutazza Japánt, majd egész Ázsiát és mindenütt saját problémáira lel, mindenütt a magyarság megoldatlan kérdéseinek mása mered felé.

Nem kalandokat keres. Nem is a világhírű képeslevelezőlapokat akarja összehasonlítani eredetijükkel. Élete értelmét kutatja, ha eleinte öntudatlanul is. S erről az útról ad számot elsősorban, nem a külső világról. Megnézi s meg is látja a világot, de vele is az történik, amit Keyserling a saját Reisetagebuchjában átél: a lélek, ha eléggé önmagában gyökerezik, míg a földet körüljárja is, voltaképp csak a saját tengelye körül forog.

Természetes, hogy Balázs útközben nagy változásokon megy át. Sorban lekopik róla a teológus, az unitárius, sőt a végén szinte már a keresztyén is. De megmarad a hite Istenben s a meleg érdeklődése: hogyan rendezi a sok eltérő kultúra embere a maga viszonyát Teremtőjével. Saját álláspontja legkeményebb szavakkal ott tör föl belőle, mikor Gandhival kerül szembe. Ezt a fanatikus aszkétát, szent forradalmárt automata-embernek tartja: „A magukat gépiesen megrendszabályozó lelkek olyanok, mint az orgonán egy ujjal játszó kontár, aki gyermekesen örvend, hogy hamis összhangot sohasem üt. De az élet mélysége zúg, onnan titkos erők törnek a fölszínre; — azoktól nem szabad elborzadni, a barlangjuk szája elé nem szabad követ hengeríteni, mert onnan Isten új igazságai jelentődhetnek ki. Hadd hibázzunk néha a billentyűkön, de zúgassuk az orgonát mind a tíz ujjal.“ Nem a hedonista álláspontja ez; Balázs nem iszik, nem dohányzik, húst sem eszik. Amit ő sürget, a lélek szabadsága s a Ghandi ellen irányuló szavak éle kissé a keresztyénségre is céloz. Názáreti beszámolóját Krisztusról merészen azzal kezdi, hogy nem tartja őt kivételesen nagy egyéniségnek. Minden szavát tízszeres hanfogó tompítja itt, hogy — egykori teológus! — sokat ne találjon mondani. Annál érdekesebb megfigyelni, hogyan nehezedik rá fokozatosan ez a rendkívüli hatalom. Egy későbbi megállapítása még így óvatoskodik: „mint *talán* senki más az emberiség *ismert* történetében“, de aztán kilövel belőle egy vakító mondat: „Olyan ember volt Jézus, akinek nem kellett nagy dolgokat művelnie, hogy nagy legyen.“

Irodalmunkban kevés az efajta világtávlatú munka, különösen olyan ember tollából, aki egyebütt is bizonyosságot adott már írói hivatottságáról. Alakítás szempontjából főleg azt vethetjük ellene, hogy felemás módszerrel dolgozik. Ugy indul, mintha belső fejlődésének rajzát akarná

adni. Ez méltó föladat volna, de helyett hamarosan külső eseményekről kezd krónikázni s tanulságos cikkekből *már kész, kialakult életfölfogását* tolmácsolja: kritikáját az ifjúsági mozgalmakról, Anglia fenyegető társadalmi bajairól, az amerikai fiatalos munkalendületről, Japán esztétikai kultúrájáról, Kína individualizmusáról stb. Izelítőtül egyet azokból a kurta prózaversfélékből, amelyekkel bevezeti fejezeteit. Valahol középen állnak ezek a tartalmi kivonat és a költemény közt. India ifjairól ezt jegyzi föl:

Szervezkednek, gyűléseznek, sztrájkolnak,
Fölríznak, leírnak, tüntetnek ezek az ifjak,
De egy lépést sem tesznek abban az irányban,
Hogy a falvak népét s a munkásságot
A maguk személyes közreműködésével
Az emberibb élet lehetőségei felé segítsék.

Minden olyan szervezkedést elítél, amely parancsokkal fegyelmezi tagjait s közösségvágyukat megkövült szertartásokban fecserli el. Az ő kollektív eszménye az az élet, amelyben mindenki szabad elhatározásból cselekszi a helyeset. Ez a keresztyénség célja is, de sajnos, még nagyon messze vagyunk a valósulásától. Addig pedig a legszélsőbb individualizmus és a legvakabb pártfegyelem örök feszítő ereje hadd hajtsa előre a világot a tökéletesedés felé. Balázs föltétlenül hisz ebben a fejlődésben, ezért olyan nyugalmas, derűs, optimista a könyve.

Azzal a szellemi portréval, amelyet magáról ad, a mai magyar ifjúság legjavának sok vonása egyezik. Ilyen vonás a mély vallásos érdeklődés, az őszinte demokratizmus, a teljes humanizmus, a gyakorlati érzék, sokoldalúság és minden borzalmas megpróbáltatás ellenére: hit a jövőben. S csak egymás mellé kell tenni Balázs erőtől sugárzó könyvét és a keserű Tariménest: ha különböző életkor és kultúra termékei is, lehetetlen nem éreznünk, hogy az ifjúság reménye indokolt.

Juhász Géza

Pintér Jenő Magyar irodalomtörténete. (Tudományos rendszerezés. Második kötet: A magyar irodalom a XVI. században. Budapest, 1930. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság kiadása. 575 l.)

Pintér Jenő új magyar irodalomtörténete e kötettel irodalmunk fejlődésmenetének ahhoz a korszakához ért el, mely sokszínűsége, az akkori írói egyéniségeknek még ma is sok tekintetben problematikus lelki alkata, az irodalmi alkotásokban megnyilvánuló új kifejezésbeli erő miatt egyike szellemi életünk legértékesebb részeinek. Izgalmas és izgató század. Az emberek a politika, a vallás, az általános világszemlélet megváltozott és egymással küzdő valóságaira kénytelenek feleletet adni és pedig határozott igen-t, vagy nem-et, mert különben elsodorja őket a változás szélvihara, vagy nem egyszer éppen a saját lelkük bizonytalan lendülete. Nem hiába keressük benne, különösen a század első felében, mai széttépett nemzeti életünk analogonját: megdőbbenve ismerhetjük fel rajta mai arcunk ifjabb vonásait. E korszak politikai történetének újabb összefoglalása is mostanában történt meg s ehhez most méltóképpen társul a magyar irodalomtudomány, multunk megismerését is-

mét egy lépéssel előbbre vivén, Pintér Jenő munkája által.

Irodalomtörténeti rendszerező elveinek helyességét és szükségességét eddig megjelent összefoglalásai már eléggé megbizonyították. Ide-estova már egy negyedszázada az ő munkássága képviseli egyedül a magyar irodalmi múltat a maga egészében bemutatató szintézis-akaratot. Elveivel szembeszegezhetünk más elveket, tárgyalásmódjával más módokat, de a sokrétű irodalmi anyag biztos elrendezése, a tudós lekiismeretesség, egyértelmű fogalmazásra törekvő irodalomtörténeti stílusa, a minden részletkérdésben utat mutató teljesség olyan vonások, melyek irodalomtörténetének értékét, előbb említett egyedülállásán túl is, minden időre kétségtelenné teszik.

Bár Pintér Jenő magyar irodalomtörténetének e most megjelent második kötete alapszerkezetében az eddigi műveiben már kipróbált és bevált vázakon nyugszik, mégis található néhány olyan jelentős pont, mely változásokat mutat. Az első, amit így észrevehetünk, voltaképpen némi engedménytevés azzal a műve első kötetének előszavában kimondott elvvel szemben, mely az irodalmi korszakot a teljesen objektív jegyű évszázaddal határolja el. A könyv címlapja a XVI. század irodalmának történetét jelzi, de a következő lap „A magyar irodalom a XVI. század protestáns korszakában” alcímet mutat. Kétségtelen, hogy az irodalmi valóságok, a korszak letörölhetetlen lelki színe követelték ki maguknak az őket megillető jogokat. Azt az egységes szint, mely így a könyv alcímében a korszak elnevezésénél is érvényesül, Pintér Jenő már azzal biztosította, hogy a századeleji erasmista törekvéseket leválasztotta és műve első kötetének végére tette. Az erasmisták, ezek a protestántizmus szempontjából „sem hideg, sem meleg” emberek, kiknek uó dai szinte az egész századon át fel-felbukkannak, valóban nehezen oszthatók be e határozott bélyegű korszakba, mégis egy vitatható kérdést tesznek fel: vajjon ők, a középkor kötetébe kerülvén, csak dekadensei egy eltűnő korszaknak, vagy pedig inkább, mint azt nem egy jel mutatja, előfutárai az új szellemiségnek. Azt a caesurát, mely így köztük és a protestáns korszak között e kötet által létrejött, kissé erősen tartjuk, annál is inkább, mert ez a határvonal így egy írói is kettészelt. Pesti Gáborra gondolunk, kinek bibliafordítása az első kötet erasmikus törekvéseinél tárgyaltatik, fabulái pedig, noha ezek ugyanazon erasmikus szellemből fakadtak, a protestáns kor prózai elbeszélését bemutató fejezetben.

Az átmenet embere a korszak határfalait, az írói egyéniség egysége pedig a műfaji csoportosítás adta kereteket bontogatja. Többször olvashattunk kifogásokat Pintér Jenő következetes elve ellen, mely az irodalmi valóságokat szigorúan a műfaji csoportosítás kereteiben tárgyalja. De még e kifogásoknak is rá kellett jönniök arra, hogy mindaddig, míg az ezzel szemben ajánlott elméletek történeti szintézisekké nem realizálódnak, ennél jobb bemutatási mód nincsen. E kötetben Pintér Jenő egy esetben el is tér eddigi gyakorlatától: a XVI. század legnagyobb költői egyéniségének kedvéért meghozza azt az áldozatot, hogy Balassa Bálintnak még bizonytalan hitelességű drámai töredéke is a nagy lírikusról szóló fejezetben tárgyalassék. Általában jellemző és új vonása e kötetnek, hogy az irodalmi részismeretek állandóan igyekeznek na-

gyobb egységekké csoportosulni. Az apró tények mintegy a kiemelkedő egyéniségek mágneses terébe kerülnek. A legjobban illusztrálja ezt a század protestáns és katolikus vallásos irodalmában Bornemisza Péter és Telegdi Miklós írói alakjának ily központosító elhelyezése.

Lényegesen átfogóbb szemlélet eredménye e kötet, mint minden eddig megjelent alakja, különösen, ha az 1909-es kiadást tesszük magunk elé. Már a voltaképpeni irodalomtörténeti anyagot megelőző három kezdő fejezet bizonyítja ezt. Elaprózott, rövid lélekzetű fejezetek helyett széles vonású tanulmányokat kapunk itt a történeti mozzanatok és az általános műveltség jellemzésére. Egészen új fejezet az „Írói törekvések” című, mely mintegy előzetesen tájékoztató keresztmetszetet ad az irodalmi élet belső szerkezetéről. A részletkutatások e pontnál még csak a kezdet legkezdetén állanak, főként ami az irodalmi gondolat akkori kialakulását illeti s így e fejezet inkább csak általánosságokat regisztrálhat, de mindenesetre igen szerencsésen felállított kész keret, melynek kitöltése fontos feladata még az irodalomtörténeti munkának. Ugyanez az összefogó látás hozta létre „A verselés fejlődése” című fejezetet is és tágitotta ki a könyv egyik legérdekesebb szakaszává „A népköltészet” címűt. Ez utóbbi nemcsak arra jó alkalom, hogy a népi babonák és szokások bemutatása által a népi képzelet ilyenmű, eddig folyóiratokba rejtett alkotásai váljanak köztudomásúakká, hanem ezeknek az akkori irodalomban való jelentkezési módja is ismeretessé legyen előtűnk.

Pintér Jenő irodalomtörténetének e legújabb kötete irodalmunknak olyan korszakával foglalkozik, melyet a tudomány „protestáns” kornak nevez. A megokolt és meg nem okolt felekezeti érzékenység e mostani napjaiban gyanakvó szemek fogadnak minden olyan tudományos munkát, mely csak a legkisebb tekintetben is kapcsolatba hozható a mai surlódásokkal. Nem csoda így, hogy a tudományos írónak egyre több gondot okoz az a vértzet, mely védelmet nyújthat nem is mindig könyve, hanem a tudománya számára. Pintér Jenő könyvének ezt vértzetet az irodalmi tények mesteri egyensúlyban tartása adja meg. Az a szellemi küzdelem, melynek itt történetírója, könyvével a „két ellenkező igaz ügy” harcának képét veszi fel. Az akkori lelki sejtosztódásban már a jövőben létrejött új szellemi egységet látja, az ellentétekben az egymásratalálást, a harcokban kiengesztelődést, a polémiákban győztes magyar irodalmat. Tanulság ez, mely felhív bennünket jelenvaló, külön utakon járó, teremtő munkák szintézisére. A tudományos érteken felül, mely Pintér Jenő könyvében foglaltatik, köszönet jár neki e tanulságért is.

Kerecsényi Dezső

Karácsony Sándor: A tanulás mesterfogásai. (A református diák. I. füzet. Kiadja a Középfokú Iskolák Orsz. Református Missziói Bizottsága, Budapest, 1930.)

Nem nézem Karácsony Sándor könyvét a tanulók oldaláról, kik számára voltaképpen készült. Csak egy kis önbizalomra lenne szükségem, hogy mint mások megírták, én is kijelentsem, hogy e könyv igen hasznos segítője lesz a ma középiskolás diákjának. Érzem, hogy ez valóban így is van, de itt az igazi véleményt majd a tanítványaink fog-

ják megadni. Bizonyosságot tenni elsősorban csak önmagunkról tudunk. Egyébként sem szeretném, ha ez a könyv az „ifjúsági irat“ címkével ellátva könyvespolcainknak valamelyik zugába kerülne.

Csak nemrégén olvashattuk egy körkérdés összefoglaló eredményeit egyik igen magas színvonalú magyar folyóirat lapjain s ez az eredmény igen szomorú volt a magyar középiskolára nézve. Kiderült ebből, hogy a középiskolából kikerült egyetemi hallgatóknak csak igen kis része jön az egyetemre olyan felkészültséggel, mely az egyetem fokozott követelményeinek megfelelne. Az a meglehetősen lesújtó kritika, mely az akkor elhangzott nyilatkozatokban foglaltatott, csodálatosképpen kevés visszhangot keltett. Egyszerűen tudomásul vettük, hogy ez, sajnos, így van s talán azt hittük, hogy a most végrehajtott középiskolai reform mindezeket majd segíteni fog. Ha csak az ekkor elhangzott véleményekre való kötelező válaszadást tekintem is és ha ez a válaszadás nem lehet egyszerű méltatlankodás vagy visszautasítás, esetleg magyarázkodás a kifogásokkal és tapasztalt hiányokkal szemben, hanem igenis körülnézés a saját portánkon, akkor Karácsony Sándor könyve az első és egyetlen, mely külsőleges gyógyszer-indikációk (tantárgyak szűkítése és tágítása, ide-oda tologatása, szigorító vagy enyhítő rendszabályok) helyett a lényeghez nyúl.

Ezt a lényegbeli mondanivalót, mely nemcsak a magyar középiskolásnak, hanem a magyar középiskolának is szól, a következő rövid pontokban próbálom visszaadni:

1. Meg kell újulnunk. Nem úgynevezett tanügyi reformok, új rendszabályok, állítólagos napi követelmények jegyében, hanem lélekben. A hiányokat nem háríthatjuk át már meglévő vagy még ezután következő rendelkezések esetleges tévedéseire. Érezniünk kell, hogy a magyar középiskoláért mi, tanárok, egymagunkban vagyunk felelősek.

2. Célkitűzéseinknek csak akkor lesz igazi értelme, ha az abszoluto-tumboz szabjuk. Meggyőződéssel és frázismentesen. A korszakváltás kényelmetlen idejét éljük s már csak a pusztá létöszton sem engedi, hogy elhasznált és erőtlenné lett, múltbeli célkitűzésekkel megelégedhessünk. Mindaz, amit célként mai hivatalos szabályaink elének állítanak, egy eltűnt korszak eszmevilágának kodifikálása, megtoldva ugyancsak abból az elmúlt korszakból kölcsönvett, de életre villanyozott gondolat-darabokkal.

3. Karácsony Sándor könyvében egy nyitva hagyott kérdés is rejlik. Sehol sincs kimondva, de mégis benne érezzük. Ha nyersen megfogalmazva tesszük fel — „Mi a mai protestáns középiskola feladata?“ —, könnyen félreértésekre adhat alkalmat, pedig ez a kérdés valahol ezen a tájékon jár. Valamikor talán elég könnyen felelhettek erre elődeink, de ma, az autonómiák halála és a nevelési uniformizálódás napjaiban ez olyan kérdés, mely ismét létünk határait súrolja. Azok a „mestert fogások“, melyek e könyv címét adták s amelyek diákjainknak annyi jó tanácsot adnak, minket, felnőtteket erre a kérdésre figyelmeztetnek.

Sürgős feleletre van szükségünk. Azok, akik Karácsony Sándor könyvét elolvassák, tőle fogják várni ezt a feleletet. Könyve megmutatta, hogy egyike azoknak a nagyon keveseknek, akik erre hivatottak.

Kerecsényi Dezső

Dr. Panka Károly: A pataki diákvilág anekdotakincse. — II. kötet. Kiadja a Pataki Diákok Országos Szövetségének budapesti egyesülete. Budapest, 1930. 231 l.

Ennek a gyűjteménynek két, minden esetleges hibát megbocsáttató erénye a kedély és a szeretet. A pataki diákok elsősorban és mindenkifelett szeretik ősi alma materüket. Minden visszaemlékezésük hálakönyves elfogódottságon, sőt elfogultságon keresztül török meg szívárványszínűre és hát... hogy is lehetne vele vitatkozni, pláne perbeszállni?

Hasonló lélekkel olvasva a könyvet, nagyon szép lapokat találni benne. Bessenyei hálás sorai, Kazinczy elismerő feljegyzései azt mutatják, hogy Patakon a ma élő generáció lelki beállítottsága tradicionális. Gonda Béla visszaemlékezéseinek még azt is hajlandó elhinni az ember, hogy legjobb pedagógiai módszer a verbálizmus és a növendéktanítótság. Hallgató János egy napja a 70-es évek diákéletéből nemcsak magyarázatát adja, de névsorral bizonyítja is, miért és hogyan állta meg a dikón-alvó, brúgón-táplált, kályhalyukban biflázó, vízért Bodrogra járó, mégis vígan „kőfalacszkázó“ pataki mendikáns az életben is mindig derekasan a helyét. Kövy Sándor „Pánczél-vármegyé“-je történelmileg festi alá és teszi könnyen megmagyarázhatóvá a későbbi egészen spontán alakult „Gömöri Kör“ nagy önállóságát, összetartását s tényleg elért eredményeit, de az Ifjúsági Közlöny félszázadosnál hosszab pályafutásának a titkát nemkülönb. A tűzoltó, kórustengő, valószínűtlenül nagy testi erejű, légációba, szuplikálni járó diákság tarka tömegében külön gyönyörűség az a csupa érzelmi színekből rajzolt pasztell, amellyel Komjáthy Sándor adózott a diákbarátságának.

Ahol a szeretet egyedül a maga erején nem bírna a visszaemlékezés álompalotájából a valóság időálló várává elhíphetően átépíteni, ott a kedélyesség varázsol legalább a múltó perc számára délibábos kártyavárat. S mire elillant a múltó perc, meglepetve vesszük észre, hogy a lélek és a szellem számára az a reális és maradandó, amit a legétheribbnek vélt építőanyagból eszkábált össze a játékoskedv. Sok unalmas professzor fontosnak tartott tudománya örökre elhangzott a semmibe és sok padratett kezű jó kisfiú emléke visszahozhatatlanul elvegyült a békés adófizető polgárok végtelen tengerébe. De élni fognak, mert emlegetik őket *az egész egyéniségükkel nevelő atyák és az egész ifjúságukkal diákoskodó fiak*, a különösen hatók és a különösen reagálók. Soltész Ferenc, Nagy Gusztáv, Szűcs pátri, Zsindely István, Maklári Papp Miklós, Búza bácsi, Szívós Mihály, Szinnyi Gerzson, Zsoldos Benő, Csontos József, Rác Lajos tanári részről, Tompa Mihály, Batta Ferdinánd, Tolnavármegyesi Andó, Szabó Pista kércmalássaln Becskeházaról, Petyu, Csillik úr, a kis Lábas, Érsek Leksi, Mészáros József, Korpa János, a kis Zsoldos, Süveges Elek, Sárközy Lajos, Tóth Dezső, a somogyi Nagy Gyuszi a diákok közül.

Nem nagyigényű és nem válogatós a diákfantázia abban, hogy kit miért éltessen. Elég, ha valaki olyan öreg bír lenni, mint Soltész tanár úr, vagy olyan magastermetű, mint Rác tanár úr, már szárnyára veszi a hír. Azt hirdeti róla, hogy talán már II. Rákóczi Ferencet is tanította,

vagy hogy a toronyórát is elébb tudja vinni a földön állva. De bizonyára más öreg és más magastermetű professzora is volt a kollégiumnak rajtuk kívül. Azok azonban valószínűleg nem a spájzba csukták be a lusta diákot, mint Soltész tanár úr és valószínűleg nem Németországról és a nyugati kultúráról meséltek igen szépen, valahányszor szemét volt az osztály ajtaja elé szórva, mint Rácz tanár úr. Nem nagyigényű a diákok emlékezése, de kérlelhetetlenül igazságos.

*

Ennek a kérlelhetetlenül igazságos fénynek a világánál vegyük észre a szivárványszínű képnek néhány olyan színfoltját is, amely már a fluoreszkálás színe. A híres diákok nyugtalan, százarú csoportképén feltűnően sok a nagyívó, húszkrémesevő, bolondságokat össze-vissza feleltető figura. Szinte kirí közülük kivételes jelenségképpen Süveges Elek, aki három nap alatt tanult meg tárogatózni és Zsoldos Benő, aki mikor érettségi után szivarra gyújt, talán először és utoljára lumpolt életében. Még somogyi Nagy Gyula felől sem bizonyos a pártos rokonszenvvel olvasó, mikor nagyobb, tűzoltás közben-e, vagy mikor könyv nélkül valatja meg utána az ajándék hordó bort. Igaz, hogy egy bizarr kiszólás vagy jelenet hosszabb életű, mint száz mindennapi. Bizonyos, hogy nagyon sok jó felelet elhangzott nyom nélkül, míg egy-egy csodabogarat gombostűre tűzött a furcsaságokat különös örömmel gyűjtő és megnevető diákkedély. De hol maradtak a nem mindennapi teljesítmények, Süveges Elek bravurjának méltó párjai? Az ember kénytelen kissé megszegni fejét és arra gondolni, hogy húsz krémes az olyan diák eszik meg fogadásból együltőhelyében, aki nagyon-nagyon éhes.... valami másra.

*

A gyűjtemény sokkal rendszeresebb, mint első kötete volt. Jól esik a haladást látnunk és elismerhetnünk. De azért a reménybeli harmadik kötetet nem ártana még jobban megrostálni. Még ebben a kötetben is elég nagy a gyenge, nem jellemző, közismert, vagy kimutathatólag másutt történt eseteknek a száma. Utóbbiakra különösen vigyázni kell. Az „öt diáknak nincsen annyi esze, mint egy szárnak“ pointü történet p. o. a híres debreceni Tóth József-féle talyigásló esettel azonos és már Tóth Béla Magyar Anekdótakincsében benne van, az ingyen nem dudáló csordás történetét pedig MórícZ Zsigmond írta meg szintén debreceni esetként a Tavaszai szél című kötetében.

A régi irodalmat jobban ki lehetne és ki is kellene aknázni. Olyanforma esetek, mint amilyeneket jómagam olvastam Kazinczy levelezésében a minap, más dolgokat keresve benne, bizonyára bőven akadnának. (Kazinczy levelezése X. köt. 112. lap.)

A diákokra jellemző anekdótákat nem kellene a tanár-anekdóták közé sorolni. P. o. azért, hogy Mitrovics professzornak felelte a diák „nem egységes“ helyett ezt: „nevetséges“, nem Mitrovics-anekdóta ez, hanem sűgás utáni felelet, tehát a diák-esetkék egyik kategóriájának jól sikerült példája. Hasonlóak: a „szabad személy?“ (24. l.), „mindig da-dog“? (54.), „mondmánki“, (62.) stb., stb.

*

A pataki diákok immár másodízben végeztek igen derekas munkát Alma Materüknek tartozó kötelességük lerovása közben. Tanulhatnának tőlük . . . a többi kollégiumok öreg diákjai.

Karácsony Sándor

Ossendowski: Lenin. Fordította Torday Géza. Budapest, év nélkül, Franklin. I—II. kötet.

Világtörténelmi fontosságú személy életrajzának megírása mindenképpen hatalmas föladat, sokszorosan hatalmas e föladat akkor, ha olyan férfiúról van szó, aki a mai társadalmi rend fölforgatására törekedett. Fölvetődik mindaz a probléma, amelyet az emberiség évszázadok és évezredek alatt megoldott, a problémák fölötti elmélkedésnek kísérő zenéje a modern élet zúgása: sokféle tömeg vonul föl, ezernyi sajátos és bonyolult egyéniség kerül előnkbe. Ossendowski regényes Lenin-életrajzában is kaleidoszkóp-szerűen tolonganak régi és új eszmék, intézmények, ott rajzanak a nagy orosz birodalom és az egész világ szocialista és kommunista vezérei, az uralkodók, az államférfiak, megjelennek a városi és falusi tömegek. Az egyetemes élet zajlása közben pedig állandóan izgat, mint az universon csodáival vetekedő érdekességű probléma, az egyéni — itten Lenin — élete és jelleme. Sokkal nagyobb könyvet kellett volna írnia, ha mindezekbe a problémákba el akart volna merülni Ossendowski; de sokkal kevesebb olvasóra lehetett volna számítnia. Egyetlen irányban, a forradalom rémségeinek, az állati szenvedélykitörések utálatos és iszonyú jelenségeinek leírásában lehet teljesnek mondani munkáját. Visszaemlékezve a régebbi forradalmakról hallott és az 1919-i magyarországi forradalom idején átélt szörnyűségekre, megállapíthatjuk, hogy az orosz borzalmak nemcsak méreteikben, hanem skálájukban is fölülmúlták azt, amit ember valaha látott, vagy amit egyáltalán elképzelni bírt. És ha ennek a teljes leírásnak az olvasóra gyakorolt hatására gondolunk, be kell látnunk, hogy mindenről teljesen írni nem lett volna célszerű. A gyalázatosságok és szenvedések olvasása végül is érzéketlenné tesz. Kísértenek a rémképek napok mulva is, de tömegünkkel olvasás közben fárasztanak és ha az író ilyen mértékben merülne el a forradalmak problémáiba, unalmassá válnék a nagyközönség szempontjából. A tömegízléssel szemben tett engedelmény jogosultságának kritériuma az, vajjon tanulhat-e, vajjon helyeset tanulhat-e az így adagolt munkából az olvasó. Erre a kérdésre igennel válaszolhatunk. Aki a munkát végigolvassa — érdekes az egész, sőt érdekfeszítő, de lesznek olyanok, akik undorral fogják félbehagyni — az megkapja a választ a fölvetett kérdésekre. A legfontosabbakra kiszámított csattanóval ad választ az író. Ilyen csattanó az, mikor saját izgatásainak rémes következményeitől lesújtva önmagával beszélni kezd Lenin és kérdezi: Ki a gyilkos? — és mintegy válaszul ordít az utcán éppen őt ünneplő tömeg: Lenin! Lenin!

A többi kérdésre is válaszol Ossendowski. Istent száműznie Leninnek nem sikerült. Templomba kevesebben járnak, mint jártak a forradalom előtt, de a templombajárók közt nincsenek hitetlenek, sem közböcsök. A nagy ellentétet városi és falusi lakosság között inkább ki-

élezte, mint enyhítette az új rendszer, amely Ossendowski sejtése szerint nem kommunizmus felé, hanem parasztpolgárság kialakulása felé vezet, — abba az irányba, amelytől Lenin irtózott. A nép uralmának megvalósításától Oroszország távolabb áll, mint állott a cárok korában, mert „a tömeget vezetni kell“ Leninnek az események hatása alatt módosult fölfogása szerint. Az erkölcs, amelyet Lenin elavult burzsuj babonafélének tekintett, visszanyeri uralmát.

Más kérdés az, hogy a fölfordulás előkészítését, lehetővé válását és azután a bolsevik nyomás ellenében visszatérő emberi életfölfogás új erőrekapásának okait, módját hogyan érzékelteti az író. Ennek megfigyelésénél ugyanazt látjuk, amit a problémáknál. Alaposság könnyen az érdekesség rovására menne, azt tehát megelőzi az író. Mint az Aranyvonat szerzőjéről írja Fehér Gábor, Ossendowskinak is alig van ideje elmékedésre, az elmondani való esemény olyan sok. Ma ez annál kevésbé hiba, mert ezt a fejlődést főbb vonásaiban ismerjük máshonnan, éppen úgy, mint ahogy ismerjük Marx tanításait, amelyekre szót szintén nem veszteget a szerző. Más elbírálás alá esik a munka a jövő szempontjából, annak a jövőnek a szempontjából, amelynek külön magyarázat kell majd ahhoz, hogy minek kellett eltörölni a pénzt, ha aztán mégis szükség volt rá, micsoda ostoba gondolat volt — erkölestelenségén kívül — a gyermekek elidegenítése a családtól, mikor az állam, amely a gyermeknevelés gondját is vállalni akarta, saját alkalmazottait is alig bírta tartani. Mi megértjük, hiszen láttuk, hogy vezetett háború után egyszerre csak elkezdének lövöldözni a nagyvárosok utcáin, mi láttuk, hogy az elmélet emberei mellett gonosztevők jutottak uralomra, de az utánunk következő olvasóknak ezt meg kell magyarázni. Világosabbá kell válnia az olvasó előtt annak, hogy vajjon Lenin belső átalakulását rajzolja, vagy csak az író maliciája az, hogy Lenin fiatalabb éveiben szenvedélyesen kifakad azok ellen, akik a cári uralom megbuktatása céljából tettekre képtelenek, csak a cikkeket és röpiratokat gyártják — és ő azután 54 évig tartó életének végéig mindig a cikkeket és röpiratokat „ontja“. Az utánunk következő olvasó tudni kívánja majd, mi volt hát az eszmei tartalom azokban a goromba beszédekben, melyekkel annyiszor megbántotta pártjának tagjait Lenin. Meg fog ütödni ez az olvasó azon a vitán, amely mr. King és Lenin közt folyik. Ez a vita egyrészt Lenin fölfogásáról tájékoztat, másrészt megvilágítja az ellene sorakozó gondolatokat. A tanult olvasó látja, hogy az egyik vitatkozó dogmatikus marxista, aki azt képzeli, hogy modern gazdasági életre is alkalmazhatók azok a nézetek, amelyekre Marx a 60—70 évvel ezelőtt uralkodott angolországi viszonyok tanulmányozása közben jutott, a laikus, ha figyelmesen olvas, azon ütközik meg, hogy ugyan hát mit tanult olyan hihetetlen szorgalommal Lenin a modern gazdasági életéről (mert Ossendowski többször említi, hogy hőse sokat tanult), ha még ezt sem tudta? Ezer más kérdés merül föl a figyelmes olvasó előtt. Miért élt aszkétamódra, ha a „polgári“ erkölcsöket olyan megvetendőnek tartotta? Miért lett diktátorrá, ha az „elvtársak“ kollektív akaratát csalhatatlanul tökéletesnek tartotta? Azután ha a nemzethez tartozás valóban olyan semmit jelentő valami, ahogy ő hirdette, miért küzködött ál-

landóan orosz lap és orosz röpiratok kiadásával, miért nem írt angol, német és francia elvtársaknak, mikor olyan jól ismerte ezeknek nyelvét?

Amint lényegében érthetetlen marad előttünk Lenin, úgy ismeretlenek maradnak a regény többi szereplői is. Legsikerültebb a Boldyrecsalád rajza; undorító, de világos a zuhlott gyermekek egy részének alakja. Látunk más szereplőkben is emberi vonásokat, legtöbbjük azonban — és köztük Lenin felesége, Krupszkája is — jön-megy, cselekszik; de senki sem tudja, honnan, hová, mi okból, vagy mi célból. Lenin érzelmei csak akkor kerülnek szóba, mikor leküzdi őket — meg gondolásai titokban maradnak előttünk. A forradalom leírásánál látjuk, hogy a tömeg félrevezetésére újabb és újabb jelszavakat dob a vitákba, tudatosan ígér többet mindig, mint a többi pártok vezetői: a tömeget csalással is meg akarja nyerni. De nemcsak nem látjuk — amint nem is láthatjuk — az általa megígért jólét közelgését, hanem azt sem vesszük észre, hogy milyen hatást gyakorol reá a sikernek olyan nagyarányú késése, mely már a siker *elmaradásával* egyértelmű. A szereplők jellemzésénél ismétlődik az, amit a problémák és a fejlődés tárgyalásánál láttunk: a sok mondanivaló miatt elhanyagolásban részesül az, ami az írásműnek finomságát adja: a részletek kidolgozása.

A fordítás könnyen olvasható, itt-ott belecsúszott egy-egy tollhiba. A könyv kiállítása szép, címképe jellemző a műre: kiáltó és rémes.

Török Pál

Ómagyar Olvasókönyv. Összeállította Jakubovich Emil és Pais Dezső. Tudományos Gyűjtemény, 30. szám. Pécs, Danubia, 1929.

E könyv elé nagy várakozással tekintett a magyar nyelvtudomány s méltán: a hozzáfűzött remények mind teljesebbé mentek. Igazi tudományos alkotás, melyet széleskörű tárgyismeret, lelkiimeretes alaposág és világos elrendezés tüntet ki.

A bevezető tanulmány ismerteti a nyelvemléktípusokat különösen érdekes képet nyújtva a magyar oklevélírás múltjából. Ezután kor szerinti sorrendben következnek a szöveggözlések, melyekkel kapcsolatban értékes magyarázatok nyújtanak felvilágosítást az egyes nyelvemlékek keletkezésére, külső alakjára, jelenlegi helyére s irodalmára vonatkozólag. Figyelemmel kísérhetjük, miképpen tűnnek fel legkorábban magyar szavak arab-perzsa s görög kútfőkben, miképp jelentkeznek majd magyarországi görög s latin nyelvű okleveleinkben s egyéb latin nyelvű emlékeinkben, hogyan jelenik meg ezek sorában a legelső teljesen magyar nyelvű összefüggő szöveg, a Halotti Beszéd, majd a többi ómagyar szövegemlék; szemelvényeket kapunk ezután a XIV. század végéről s a XV. század elejéről maradt latin-magyar szójegyzékekből, míg végül egy 1427-iki adománylevél a hosszú sort berekeszti.

Ily módon teljes képet nyerünk azokról a nyelvemléktípusokról, melyek a legrégebb magyar könyv, a Jókai-kódex előtti magyar nyelvről felvilágosítást nyújtanak. A könyv így tulajdonképpen túllépi nyelvünk ómagyar korszakának határát. A nyelvtörténet ezt ugyanis a XIV. század közepére teszi. Amint azonban a szerzők a bevezetésben jelzik,

az „ómagyar“ szót itt nem nyelvtörténeti értelmében használják, inkább csak általános tájékoztatás céljából.

A közölt nyelvemlékeket olvasva, felvonulnak előttünk mindazok a változások, melyeken nyelvünk öt évszázad folyamán keresztülment. Megfigyelhetjük azt is, hogy a magyar nyelvnek már az ómagyar korszakban is különféle nyelvjárásai voltak. A könyv azonban még egyebet is nyújt. A szerzők ugyanis az oklevelek közlésében változatosságra törekedve a legkülönbözőbb oklevélfajtákból (adománylevél, ítélet, kiváltáslevél, végrendelet, egyezséglevél, javadalomösszeírás, tanúkihallgatási jegyzőkönyv, birtokeladás, határmegállapítás, tizedjegyzék, engedélylevél stb.) mutatnak be példákat, s így színes jelenetekben feltűnik előttünk a régi magyar társadalom élete. Az ily módon adott képet a szerzők még jobban kiszélesítik igen valószínű következtetéseikkel. Így egyes történeti feljegyzésekből s abból a körülményből, hogy későbbi kódexünk nagyrészt másolatok, azt állapítják meg, hogy a középkorban jóval nagyobb terjedelmű volt a magyar nyelv irodalmi használata, mint ahogy azt fennmaradt emlékeink alapján gondolni lehetne. Itt említtük meg azt is, hogy legrégebb bibliafordításunk (egyes részeinek másolatai a Bécsi-, Müncheni- és Apor-kódexben) keletkezését a XV. század húszas, harmincas éveire vezetik vissza s huszita eredetét is újból bebizonyítják.

Esetleg kifogásolni lehetne azt, hogy a könyv nyelvtörténeti magyarázatokat nem nyújt. Ez azonban könnyen érthető. A magyar nyelvtörténetnek még jelenleg is sok véglegesen meg nem oldott kérdése van. Így a szöveghez csatolt nyelvtörténeti magyarázatok esetleg elavulhatnak, míg nélkülök az Ómagyar Olvosókönyv a maga kitűnő szövegközléseivel megállhat a nyelvtudományi elméletek változásai között is s még sok év múlva is szolgálhatja a tudományt.

A könyv egyébként a szakembereknek nélkülözhetetlen, egyetemi és főiskolai oktatás céljaira kiváló, de haszonnal forgathatja mindenki, aki a magyar nyelv és művelődés múltja iránt érdeklődik. A szerzők eredményes munkásságának teljes elismerése mellett igaz köszönet illeti a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségét is, hogy e bizony csupán nagy gonddal kinyomtatható munka kiadására vállalkozott.

Losonczy Zoltán

Szinnyei József: A magyar nyelv. A Magyar Szemle Kincses-tára, 2. sz. Budapest, 1929., a Magyar Szemle Társaság kiadása.

Helyes gondolat volt a Magyar Szemle Kincses-tárának szerkesztőségétől, hogy tudományterjesztő népies sorozatában kiadta ezt a becses kis könyvet, hogy minél többen ismerjék meg a nyelv életére és nyelvünkre vonatkozó főbb tudnivalókat. Szerzője a magyar nyelvtudomány régi kipróbált művelője, világos tollú nagymestere, akinek már a 80-as évek óta a legjobb és legelterjedtebb magyar nyelvtanai vannak. Ez a kis könyv alapjában az 1887-ben írt Magyar Nyelv Rendszerére és annak később átdolgozott s azóta csaknem évről-évre új kiadásban megjelent, itt-ott módosított, kristálytiszta utódjára megy vissza. De nem egyszerű lenyomat és nem száraz leíró nyelvtan, hanem a tudományos és

népszerű követelményeknek megfelelő jeles kis munka, amely a leg-szükségesebb tudnivalókat mesteri módon foglalja össze röviden és világosan. Szól a nyelv életében jelentkezett jelenségekről (nyelvi hagyomány, analógia, jelentés- és hangváltozások stb.). Majd az irodalmi és művelt köznyelvről. A szótan körében a szavak jelentéséről, fajairól, összetételéről és a szóképzésről. A mondattanban a mondatról és fajairól, a cselekvés és történet módozatairól (módok, idők, stb.); az ígétlen mondatról, bővítményekről és így tovább. Majd röviden, de találóan a magyar nyelvújításról, a nyelvjárásokról, a régi magyar nyelvről, a magyar nyelv idegen elemeiről és végül nyelvünk rokonairól.

A művelt közönségnek, amely sokszor ma sincs kellőleg tájékozódva nyelvi kérdésekben, a nyelvrokonság kérdésében sem, igen tanulságos ez a kis könyv. Az iskola emberei számára pedig figyelmeztető, miként kell röviden, világosan és a tudomány mai színvonalán tárgyalni a nyelvi kérdéseket. E tekintetben érdekes pl. az ígétlen mondatnál kapcsolatban a *névszó állítmányról* való megjegyzése szerzőnek a ma még legtöbb nyelvtanban divatos u. n. *kiegészítő* helyett. (Ilyen példában: *Ránkos* a homloka. A *lovak ijedősek*. V. ö. erre Mondattani Tanulmányaim, M. Nyelvi Tanulmányok III. k. Budapest, 1930. előszavát, stb.)

Melegen ajánljuk ezt a szép kis könyvet mindenkinek, aki a nyelv iránt érdeklődik.

Erdélyi Lajos

Színházi szemle

Egyszerre annyira megsokasodtak a magyar ujdonságok, hogy a beszámolóban szinte alig jut hely a külföldi daraboknak. Sajnos, csak egy van köztük olyan, melyről érdemes bőven megemlékezni: *Hunyady Sándor Feketeszárú cseresznye* c. drámája. Ennek a fiatal erdélyi írónak tavaly már játszották Pesten egy vígjátékát (Juliusi éjszaka). Nem volt osztatlan sikere, de azt sokakkal el tudta hitetni, hogy kapunk még tőle kitűnő darabot is. Lehet, hogy ez a darab még mindig a tarsolyában van, mégis nyilvánvaló, hogy a vígszínházi bemutató egy sok reményre jogosító drámaírói pályának jelentékeny stációja. A Feketeszárú cseresznye veri a szezon minden magyar ujdonságát. A siker talán okulással szolgálhat drámaíróinknak. Láthatják, mennyire hálás akusztikára képes egy színház, ha a valóság szavát kell visszhangoznia. Hunyady Sándor az életből vette anyagát s életnek hagyta meg a színpadon is. Alakjai szabadon lélekeznek, nincsenek holmi kicirkalmazott mese gúzsába kötve, nem járják szenzációra beállított fordulatok serpentin-útját. Pedig a téma kényes, benne sötétlik a nemzetiségi kérdés, Trianon első árnyéka, és mégis szinte azt hinné az ember, hogy kevés módosítással akár az események színhelyén is előadhatnák. Mert mértéktartó igazság van benne, egész alakoknak, két fajtának őszinte arca, hibák és erények becsületes keveredése mindkét oldalon, s a magyar fölénynek irredenta-mentesen igaz érzetése. Az ember valóban tiszta örömet

érez amiatt a kis többlet miatt, mely itten a magyar szupremáciát aposztrofálja. A szerb elfoglalja Bácskát, vége a boldog magyar világnak, de a színen, egy szenvedélyes szerelmen keresztül mindvégig az úri magyar fölény selyemlobogója röpköd. A szép, fajtájára, tradíciójára féltékenyen büszke szerb asszony éppen a szerb diadalünnep napján áll egy magyar ember mellé, akihez évek óta titkos, meg nem vallott szerelem fűzi. Ezt a szerelmet a megváltozott viszonyok robbantják ki igazán. Hunyady Sándor eleven háttérrel teremtett e köré a diadalmas szerelem köré. A hangsúly mindenütt találó. Meggyőzően hat, hogy jóra való emberek közt, legyenek bár ellentétes, ellenséges fajták, több a szeretet és megértés, mint ahogy a politika mutatja. Jók tudnak lenni, hatalmuk tetőpontján is kölcsönösen segítik egymást, nem számításból, hanem mert emberi becsületük diktálja. Érdekesen van beállítva a győző fél silányabb elemeinek zajos feltolakodása s a sokrétű milióból a komikum derűje is jólesően csillan. Szinte egész képe ez a darab egy nemzetiségi vidék társadalmának, s ami érdekelhet benne, ki van fejezve, vagy legalább jelezve van. A cselekmény az első pillanattól fogva leköt. Talán csak a befejezés elhibázott: az elevenen lüktető dráma ellanyhul a harmadik felvonás második felében. Itt mintha éreznők a rendező beavatkozását. Az előadás kitűnő, a színészek nem testükre szabott szerepeket kaptak, hanem jó szerepeket. *Hegedűs Gyula, Gombaszögi Frida, Gazsi Mariska* helyesen oldják meg az eléjük tűzött feladatot, jól kidomborítják a szerb lelkiséget. Nem kiélezett jellemeket adnak, hanem valószínűt; az emberi vonások közé finom érzékkel keverik a fajiságot. Alakjuk határozottan elüt a magyar környezettől, melynek középpontjában *Törzs Jenő* elegáns úri egyénisége áll. A többi szereplő (*Hajmássy M., Rajnay Gábor, Máty Gerő, Maklár Zoltán, Pártos Erzsébet, Jávorka Pál*, stb.) mind hozzájárul e gazdag tablóhoz egy-egy sajátos vonással.

A *Végszínház* másik újdonsága, *Molnár Ferenc A jó tündér* c. vígjátéka, nagy nekilendüléssel emel szót az elhanyagolt színpadi reálitás mellett. Azt akarja bizonyítani, hogy a drámák nem az életet adják, szereplőik a függöny végső összecsapódása után egészen más életet élnek, mint ahogy azt a néző a fináléból következteti. Példát is hoz fel erre hősnőjének, a kis mozijegyszedőnőnek személyében. Ez a szeretetre, boldogításra vágyó jó tündér a varró- és írógépromantikák elcsépelet fogásával magába bolondít egy gazdag amerikai, férjes asszonyt, ügyvéd feleségének füllenti magát, s mikor a szenvedélyes gyáros hála fejében jól jövedelmező perceket helyez kilátásba a megcsalható férj számára, a kis moziszentjánosbogár találomra kibetűzi egy telefonkönyvből egy ismeretlen ügyvéd nevét, hogy boldoggá, gazdaggá tegye. De szerelem nélkül nem tud elmenni a találkára, a férji szerephez nagynehezen beugratott ügyvéd elől kezdheti a nyomorúságot, a jó tündér pedig, mint az utójátékból kiderül, közben egy harmadik embernek, valami ex-államtitkárnak lesz a felesége. Molnár az élet hű képét akarta

adni a darabban, de éppen olyan távolra, vagy talán még távolabbra került benne a valóságtól, mint azok a darabok, melyeket kioktat. A különös ars dramatica önmagát cáfolja, a példa a színpadi igazságot, melynek bizonyítására készült. A vizenyős, valószínűtlen mese folyamán szerencsére feltűnik egy-két jó mellékalak: az egykedvű, morózus, talpig becsületes és térdig szakállas élheterlen ügyvéd (*Hegedűs Gyula*) és a bájosan hozzákomorodott, medvemozgású irodakisasszony (*Gombaszögi Ella*) pompás vígjátéki figurája.

A *Felhők lovagja* egyveleg Csathó Kálmán eddigi vígjátékaiból. A téma tipikusan Csathó-téma, öregek és fiatalok harca. Ami új benne, az a hangfokozásban van. Csathó, aki eddig a színpadon mollra hangolta reformgondolatait, a Matyika színésznő szeretne lenni c. vígjátékban nyult először leplezetlenebb eszközökhöz. Most ez a hangnem a Nemzetiben is érvényesül, nyilván annak bizonyosságául, hogy egy állami színház is neki mer vágni kényesebb problémáknak. Nem szerencsés kísérlet. Nem mintha vakmerő volna, hanem mert szemlélatomást erőszakolt. Hiányzik belőle a két különböző világ finomabb rajza, mellyel Csathó nem egyszer tudott már gyönyörködtetni. Most elképesztően ósdi és ultramodern karikatúrákat mozgósít s olyan regényesen szaggatott, laza összefüggésű cselekménybe kényszeríti őket, amiben kevés a valószínűség. Az új rokon-ban szereplő repülőgépen ezúttal egy csinos kalandor csöppen a békés kúriába, hogy elcsavarja a fejét egy tapasztalatlan kislánynak (*Bajor Gizi*), aki a helytelenül alamuszi nevelés ártatlan áldozata lesz. Aztán mikor megvan a baj, a nagyon konzervatív nevelómama (*Aczél Ilona*) egyszeriben megérti az új időket, szinte előtűnik, pillanatok alatt végzi el a modernebb gondolkozás tiz-húsz esztendei tananyagát, belátóan megbocsátja a kislánynak azt, aminek ő volt az oka s visszafogadja a gyerekével együtt. Van egy öreg festőművész rokon is tartalékban (*Odry Árpád*), aki a maga módján szerelmes Katicába s örökbe fogadja a gyereket, amiből talán házasság is lesz. Szóval kibékülés, kenetes vég. A színészek derekasan küzdenek szerepükkel. Szívesen gondolunk vissza *Odry Árpád* plasztikus öregurára.

Bónyi Adorján darabja, *Az elcsereált ember*, akkora körültekintéssel van megszerkesztve, hogy akármelyik drámagyárosnak becsületére válnék. A finomtollú, nagyügyességű szerző, aki eddig egy kis könyvtárat írt össze érzelmes regényekből és novellákból, minden írói kvalitását kimutatja: igen színes a nyelve, dialógjai meglepően folyamatosak. Csak maga a mese vígasztalan. Napilapok mellékletének még hagyján, de a Kamara-színház közönségének! Higyjük el, hogy két ember szakasztott egyforma. Higyjük el, hogy a lövészárokból, egy végzetes katasztrófa előtt kabátot cseréltek. Higyjük el, hogy a lecsapó gránát mindenkit megöl a közelben, csak a két hasonló katona egyikét hagyja életben. Higyjük el, hogy az életem maradt férfi egy időre elvesztette emlékezőtehetségét. Ha mindezt elfogadtuk, jutalmunk eléggé mutatós ho-

nyodalom lesz. (Sajnáljuk azokat, akik előre elolvasták a tartalmát.) A katonát hazaviszik; a kabátjában talált iratok alapján hasonmásának családjába kerül. Éli annak félbehagyott életét, mégpedig boldogan, mint a megholdogult. Mindaddig, míg végre derengeni kezd fejében a mult, s igazi anyja végleg fel nem ébreszti benne hovatarozásának tudatát. De már olyan boldogság veszi körül, hogy ezt lerombolni kár volna. Az anya lemond fiáról, amire csak igazi anya képes és távolból gyönyörködik megtalált gyermeke boldogságában. Bónyi Adorján elérte a trükk-drámák jobbfejta színvonalát. Minden kész van már itten: pompás gép, csak egy kis gőz hiányzik még. A véletlenek összeesküvése könnyen valószínűtlenné válhatik s a hasonmás-motívummal keverve, tipikusan a komikum felé hajlik. A cselekményből minden komolyra hangolás ellenére sem fakad dráma s a néző tulajdonképpen egy háromfelvonássá kerekített expozíciót lát. A színészek (*Kiss Ferenc, Tasnády Ilona, Vízvári Mariska, Ligeti Juliska, Mátray Erzs, Rózsahegyi Kálmán, Hosszú Zoltán, Juhász József, stb.*) sokat enyhítettek a mese kiagyaltságán.

Pásztor Árpád darabja, *Önagysága egy napja*, (Uj színház) kabarévígjáték, riportdráma, mely ügyesen összeállított rövid képekben muto-gatja a mai kényelmes életű, könnyűvérű nők egyik fajtájának családi és szerelmi életét. A színészek közül *Hollós Ilona, Medgyaszai Vilma, Bársony Aladár, Gonda József* tűnik ki.

Vajthó László

Zenei szemle

Filharmonikus hangversenyek. A zenei évad hivatalos kezdetét az első filharmoniai hangverseny jelenti. Az idei filharmonikus hangversenyek külső megjelenésükben újdonságot hoztak, amennyiben a nyilvános főpróbákat a Zeneművészeti Főiskola hangversenytermében tartják, míg a hangversenyek az Operaházban vannak. E beosztásban minden bizonnyal gazdasági meggondolások voltak irányadók. Az első hangversenyek külső képe ezt örvendetesen igazolni látszik, mert az Operaház fényesen kivilágított nézőtere figyelmes hallgatókkal van tele, míg a vasárnap délelőtti főpróbák a melegebb szívű és laposabb erszényű zenerajongókat gyűjtik össze. A most megindult évadban a szokásos 10 hangverseny helyett csak hat rendes hangversenyt hirdettek s mint hírlik, rendkívüli hangversenyek is lesznek, — alighanem a váltakozó idegen karmesterek iránt érdeklődők kedvéért. A műsortervezetben szépszámú magyar zeneszerző szerepel. Mindjárt az első hangversenyen (okt. 27.) két ismert hazai zeneszerző jutott szóhoz. Előadásra került: Siklós Albert zeneművészeti főiskolai tanárnak: Előjáték, fantázia és fuga egy régi egyházi dallamra c. munkája, melyet eredetileg orgonára írt, s nagy arányainál fogva alkalmasnak ítélt arra, hogy zenekarra át-

dolgozza, illetve áthangszerelje. Széles tudású, komoly tanári munka, amelynél szerző mindvégig az első elgondolás hatása alatt állott: nem annyira áthangszerelte a darabot, mint inkább átregisztrálta zenekarra. A másik újdonság Szántó Tivadar: Három darab-nak hívott 3-ik szvitje. Szántó „Tájfün“ c. operája óta ismert a pesti közönség előtt. Mostani három rövid darabjában nem mutatkozik be másnak, mint aminek ismertük: virtuóz hangszerelőnek. Mondanivalóját és annak módját a modernektől már hallottuk, a középső tétel bús dallamában ismerős árnyak képe bolyong... de: a zenekar színpompásan szól. Az első hangverseny fénypontja Mozart G-dur zongoraversenye volt, melyet Dohnányi Ernő (zongora mellől vezetvén egyúttal a zenekart) csudaszépen játszott. A második hangverseny is hozott újdonságokat. Mindkettőben a régiekhez nyultak vissza. Weiner Leo, zeneművészeti főiskolánk tanára Bach János Sebestyén nagy C-dur Toccátját írta át nagy zenekarra. Ez áthangszerelésről csak a legnagyobb elismeréssel lehet beszélni. Itt sohasem kapunk regisztrációs átírást. Ez zenekari gondolkozással átírt mű. Jól hangzik, plasztikus, a szólamok kitűnően érvényesülnek. (Hogy az orthodox Bach-tisztelő előtt a Toccata csak orgonára is „elég jó“, az más kérdés.) — Ugyancsak régi mesterhez fordult mondanivalóért Cassado Caspar gordonkaművész, az est szólistája. Schubert, a nagy dalköltő sokoldalú zeneszerzői tevékenységében egy, az ő életében az újság ingerével ható hangszerre, az „arpeggione“-ra (ami egy cselloformájú vonóscitera volt) is írt. Cassado Schubert munkáját átírta csellóra s egyúttal virtuóz darabbá alakította át. Cassado kitűnő, szép, légyhangú csellójátéka a szólam tetemes nehézségeit oly játszi könnyedséggel győzte le, hogy a hallgatók legnagyobb része nem is vette észre, hogy virtuóz játékossal van dolga. Bartók Béla Tánc szvitje, bár, ha jól emlékszem, már harmadszor került előadásra a Filharmonikusoknál, mégis a hallgatók legnagyobb részére a leigázó újság ingerével hatott.

A *Székesfővárosi Zenekar*, mely a főváros népművelési bizottságának egyik szerve, azt a hivatást tölti be, hogy vasárnaponként délután válogatott műsorral, olcsó pénzen jó zenét szolgáltatson azok részére, kiknek nincs idejük vagy módjuk arra, hogy máskor és másutt keressenek a nótákon felüli zenei élvezetet. E zenekar egyúttal alkalmat és módot nyújt az új tehetségeknek, úgy a zeneszerzők, mint az előadóművészek sorából, hogy a közönség elé léphessenek. Szemlénk e helyütt csak az új magyar bemutató előadásokkal foglalkozhatik. Erre most a legutóbbi hangverseny (nov. 16.) kapcsán kettős alkalmunk van. A zenekar bemutatta Szabó Ferenc: Tanulmányok vonózenekarra c. szvit-

jét. Vonószzenekarra írni sokkal nehezebb, mint azt az új nemzedék gondolja. A mostani nemzedéknek nincs „vérében“ a vonós letét, ezért Szabó Tanulmányait csak tanulmánynak vehetjük, de nem abban az értelemben, amint azt a hivatalos magyarázat gondolja, hanem a gyakorlat értelmében. Jó volt, hogy a zenekar előadta, mert szerző hallotta művét s ha a közönség tapsait nem elismerésnek, hanem biztatásnak veszi, úgy a művészi érettség idején fog újból a vonószzenekarhoz, mint tolmácsolóhoz fordulni. Vaszy Viktor, az est vezető karmestere, mint zeneszerző is bemutatkozott, előadatván Rapszódia gordonka számára című művét. Vaszy a zene mai nyelvének összes kifejező eszközeinek birtokában szerzette rapszodiáját. Elismerésre méltó, hogy rapszodián nem kitaposott utakon járó darabot értett, hanem igyekezett a maga mondanivalóját rapszódikusan előadni. A celló azonban, mint szóló, illetőleg vezető hangszer nem érvényesült az óhajtott módon, részint mert nem ez a hangszer volt az elmondanivalónak főtölmácsa, másrészt mert a zenekari köntös oly bő volt, hogy abban a magánhangszer elveszett. E rapszódia tehát zenekari darab oly obligát első cellóval, melyet igen nehéz játszani (és kihallani).

Isoz Kálmán

Mozgófényképek

A nagy vágy. Bemutatta az Uránia.

A nagy vágnak is divatja van: nemzedékről-nemzedékre változó divatja. Hatvan év előtt gazdagok akartak lenni az emberek, harminc év előtt holdgok; ma karriért akar befutni mindenki. A mozgófénykép irodalma, amely kétségtelenül becsületesen törekszik arra, hogy az életet legmaibb arculatával mutassa meg, ha a nagy vágyról beszél, nem is szólhat egyébről, mint arról a fajtájáról a vágnak, amely a siker, a tömegből való kiemelkedés, a karriér felé hajt ma mindenkit.

De vajjon valóban helyes-e ez így? Csakugyan mindenkinek szívügy-e a karriér mindenek felett? Felér-e a boldogsággal a siker, felér-e még a legragyogóbb karriér is? A filmjáték magyar szerzője: *Székely István*, maga sem ad határozott feletet erre, nem tud ennek a gondolatnak száz százalékig a szolgálatába szegődni. Csak megmutatja, miként ragadja magával a filmstúdiók intrikákkal és szerencsés véletlenekkel terhes levegője a magánboldogságra teremtett nőt a siker és érvényesülés magas, de lelkiekben kiellen csúcsaira. De amikor ez a karriér a legnagyobb áldozatot kívánja, amikor az érvényesülésért a mai életnek ez a szerencsésében is számalomraméltó hősnője eldobja magától a boldogságot, mert gondolkodás nélkül, gyorsan és könnyedén el kell dobnia: ebben a jelenetben maga a szerző mondja ki a kritika ítéletét: ez nem jól van így s ha a mai élet ilyen, akkor ez az élet minden, csak nem szép, a szerencsés sztár helyzete minden, csak nem irigylésre

méltó. Ezt az egész életberendezést Amerika találta ki és próbálja most reádkálni Európára. Vigyázzunk — ezt mondja nekünk Székely István berlini filmje —, ne engedjük a ma még emberhez méltó európai életet megfertőzni az amerikai mótellyel.

Ne felejtjük el, hogy azok, akik ezt az amerikai tempót diktálják: rabszolगतartók utódai. Lehetetlen erre nem gondolni, amikor a boldogságát sirató nőt cinikus mosollyal hurcolják el vőlegénye mellől és a reklámsiker színes üveggolyóit csillogtatják meg a fehér rabszolga lélektelelné vált szemei előtt.

Székely István, a magyar íróból berlini filmrendezővé vált szcenárium-szerző nem tudta megtagadni múltját. Fotográfiai hűségre törekvő atelier-története, ime, ezzel a mélyen irodalmi és morális tanulsággal szolgál.

Fanyar íz maradt a film után a szánkban, amelyet végtelenül kellemesen öblít a „Néger idill“ című hallatlanul kedves kísérő-film. Van Zanten boldog éveinek feledhetetlen hája és frissesége idéződik vissza pillanatról-pillanatra a fekete világ üde csillogásában. A néger falu élete az afrikai reggeltől az afrikai éjszakáig megmarad az emlékezetében mindenkinek, aki ezt a filmet látta.

A rejtelmes sziget. Bemutatta a Décsi Filmszínház.

Verne Gyula Némo Kapitánya egyike azoknak a gyermekkori barátainknak, akik egész életünkön végigkísérnek. Amikor a Verne-regények során eljutottunk a „Rejtelmes sziget“-ig, már régen ismertük és csodáltuk a Nautilus hőst, a tenger mélyére szállt dúsgazdag radzsát. A Décsi Filmszínház plakátjának hívására dobogó szívvel mentünk be, hogy mozgóképen lássuk viszont régi hősünket, odabent azonban fájdalmas csalódás várt. Mindvégig színes felvételek, gyönyörű fotográfiák, hatásos rendezés, Barrymore játéka — nagyszerű keretek, amiken belül azonban a mesének, Verne varázsának, Némo kapitány hősiességének és igazgátvésének egyáltalán nem, vagy csak alig találjuk nyomát. A lényege maradt ki a tengeralatti legendának: a legenda és minden a technikára megy ki. Ugy hat az egész, mintha valaki a mesét megmagyarázná. A magyarázat megbízható és logikus, de a mese szürke vázzá merevedett.

Kedvesség. Bemutatta a Palace.

A *Bataille* színműve nyomán készült hangosfilm komoly és megzívlelendő tanulsággal szolgál. Azzal, hogy minél közelebb tartja magát a hangosfilm a színpadhoz, minél inkább a színpad bevált művészeit viszi a felvevőgép elé: annál jobbat és annál élvezhetőbbet tud adni. A *Kedvesség* a merész vígjátéki helyzetek ügyes tompításával a kamarajáték tónusához egészen közelálló produkció, mely megmutatja, hogy rokonszenves európai szórakozást is találhatunk a mozgóképszínházakban. A szereplők közül öröm megemlíteni Carola Neher, Georg Alexander és Paul Otto rutinos színpadi játékát.

A nótás asszony. Bemutatta a Corvin, Orion és Ufa.

„Békebeli“ operett s ez a jelzője értéket ad ennek a könnyebb műfajnak is. Operett, amelyben többet énekelnek és táncolnak és amelyben a szerelem hangulatos, a helyzetek szükségszerűen kívánják a muzsikát. Kaethe *Dorsch* régi, komoly értéke a német színpadnak, ebben a filmben is sugárzott róla az a kissé langyos német kedvesség és báj, amelynek sok kedvelője van minálunk. A bonni diákélet kedves keretet ad a történetnek, amelynek végén a — nem nagyon ropogós — tűzről pattant kocsmárosné egy egyetemi tanár szívébe dalolja be magát és feleségül is megy hozzá. Az egész történeten ott lebeg a Rajna hangulata. Otthon, Németországban, bizonyára közvetlenebb sikere volt a filmnek, mint minálunk. Becsületes, művészi törekvését azonban szívesen elismerjük.

Szegedi István



REFORMÁTUS VÉDŐSZÖVETSÉG

Védent akarja árvainkat, özvegyeinket, szegényeinket, betegeinket. Támogatni akarja düledező jótékonyági intézményeinket. Munkásokat nevel a belmisszió, a szociális és karitatív feladatok és a külmisszió számára. Azt a sok ezer fillért, amit naponta pillanatnyi megindulásunkban sokszor álarcos szegénység enyhítésére fordítunk, egy csatornába igyekszik gyűjteni. Így megvéd benünket attól a fájóan kellemetlen érzéstől, hogy visszaélnék jószívűségünkkel, megment egyszeri adakozás által a mindennapi zaklatástól. A református jötevő pénzét elsősorban a mi hitünk cselédeinek támogatására, a mi megrendült közintézményeink eltetésére fordítja. Nem személyes hiúság szolgálatában áll, nem pártérdeket szolgál, nem erőszakoskodik, nem dicsekszik, hanem szolgálni óhajt. Rendes tagsági díja évi 4 P, pártoló tagsági díja 1 P, de a legkisebb *rendszeres* hozzájárulás is segítő tagjává tesz mindenkit. Ereje az egység, gazdagsága a sok tag, áldása a megszűnő nyomor. A Szövetség az ORLE-nek egyik szerve, élén Kiss Ferenc egyetemi tanár, a Kálvineum vezetője áll. Munkáját támogatják a hivatalos egyház legfőbb vezetői, egyháziak és világiak egyaránt. A Szövetség számot tart a legkisebb adományra is: nem lehet senki oly nagy, sem oly kicsiny, hogy ez alól a szent kötelezettség alól kivonhassa magát. A Szövetség pártokon, téren, időn, akadályokon felül diadalra akarja juttatni a magyar reformátusság nagyszerű egységét, új egészséges vérkeringést indít a sorvadó tagokban.

Lépjén be a Református Védőszövetségbe a legközelebbi lelkesí hivataltban!

TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkészi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf
Titkárok:
SIMONYI DEZSŐ és TÖRÖK PÁL
Pénztáros: BENDL HENRIK
Ügyész: FROMM LAJOS

Lelkészi alelnök: KAPI BÉLA
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró
Szerkesztő: ÁPRILY LAJOS
Belső munkatársak:
KEMÉNY LAJOS és TÖRÖK PÁL

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A Protestáns Szemle szellemi részére vonatkozó közleményeket a következő címre kell küldeni: ÁPRILY LAJOS szerkesztő, Budapest, IX. kerület, Lónyai-utcai ref. gimnázium.

Csak géppel írt kéziratokat fogadunk el.

Kéziratok visszaküldését a szerkesztőség csak a legkivételesebb esetekben vállalja.

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 12-én zárjuk.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedicióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa BENDL HENRIK, Budapest, IV., Deák-tér 4. szám, az ő nevére címzett küldeményeknél kérjük annak megemlítését, hogy a befizetés a M. P. I. T. javára történt.

Saját póstatakarékpénztári számlánk száma 4170.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 12. — Automata: 856—16. sz.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is elfogadtnak.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. szám. — Telefon: Automata 850—53.

Előfizetési ár egy évre: 4 dollár, 16 shilling, 10 holl. frt., 20 svájci frank, 25 osztrák schilling.